

Σερραϊκά Σύμμεικτα

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΕΛΕΤΗΣ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑΣ
ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΩΝ ΣΕΡΡΩΝ (Ε.Μ.Ε.Ι.Σ)

ΤΟΜΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ

ΣΕΡΡΕΣ 2013

Σερραϊκά Σύμμεικτα

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΕΛΕΤΗΣ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑΣ
ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΩΝ ΣΕΡΡΩΝ (Ε.Μ.Ε.Ι.Σ.)

ΤΙΜΗΤΙΚΟ ΑΦΙΕΡΩΜΑ
ΣΤΑ 100 ΧΡΟΝΙΑ ΑΠΟ ΤΗΝ
ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗ ΤΩΝ ΣΕΡΡΩΝ
(1913-2013)

ΧΟΡΗΓΟΣ

ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΤΙΚΗ
ΤΡΑΠΕΖΑ ΣΕΡΡΩΝ

Σερραϊκά Σύμμεικτα

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΕΛΕΤΗΣ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑΣ
ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΩΝ ΣΕΡΡΩΝ (Ε.Μ.Ε.Ι.Σ.)

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ

Πρόεδρος : ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΔΗΜΟΥΔΗΣ
Αντιπρόεδρος : ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΓΙΑΝΝΟΓΛΟΥΔΗΣ
Γραμματέας : ΕΛΙΣΑΒΕΤ ΜΩΥΣΙΑΔΟΥ
Ταμίας : ΘΕΟΛΟΓΗΣ ΑΝΔΡΟΝΙΔΗΣ
Μέλος : ΑΝΤΩΝΗΣ ΦΡΑΓΓΕΔΑΚΗΣ

Γραφεία:

Δημ. Φλωριά 6 - 62123 Σέρρες

Τηλ.-Fax: 23210 22717, 23210 66181

ddimoudis@hotmail.com

Ιδιοκτησία-Έκδοση:

Εταιρεία Μελέτης και Έρευνας της Ιστορίας των Σερρών (Ε.Μ.Ε.Ι.Σ)

Υπεύθυνος έκδοσης:

Δημήτριος Δημούδης, Πρόεδρος

κιν. 6974053441

Επιμέλεια έκδοσης:

Γιώργος Αψηλίδης

Υπεύθυνοι ύλης:

Νίκος Μπονόβας

Βασίλης Γιαννογλούδης

Ελισάβετ Μουσιάδου

Διορθώσεις:

Γιώργος Αγγειοπλάστης

Γιώργος Αψηλίδης

Δημιουργικό-Εκτύπωση:

Tyrographic, Μεραρχίας 96, Σέρρες, τηλ. 23210 35524

ISSN: 1792-5045

Περιεχόμενα

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

Εισηγήσεις

ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΠΕΡΙΣΤΕΡΗ

Αρχαία Βέργη 13

ΒΑΣΙΛΗΣ ΚΑΤΣΑΡΟΣ - ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ ΠΑΠΑΣΤΑΘΗΣ

Προδρομικά Αποσημειώματα. Βραχεία χρονικά σημειώματα τεσσάρων καταστάσεων της Μονής Τιμίου Προδρόμου Σερρών τών ἐτών 1730-1806 μετά «παραρτήματος» δύο γραμμάτων: «ζητείας» καὶ ἐπικυρώσεως 21

ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΑΘ. ΓΛΑΒΙΝΑΣ

Τρία ανέκδοτα ιδιόγραφα κείμενα του Πατριάρχη Νεοφύτου Η' από το Ροδολίβος (1833-+5 Ιουλίου 1909) 87

ΕΛΕΝΗ Γ. ΓΑΒΡΑ

Οθωμανικά μνημεία στην πόλη των Σερρών. Η περίπτωση του τεμένους της Αλύσεως (Zincirli Camii) 105

ΛΙΛΑ ΘΕΟΔΩΡΙΔΟΥ - ΣΩΤΗΡΙΟΥ

Η «νέα αγορά» των Σερρών. Πολεοδομικοί και κοινωνικοί μετασχηματισμοί κατά το μεσοπόλεμο 123

100 χρόνια από την Απελευθέρωση των Σερρών (1913-2013)

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΓΙΑΝΝΟΓΛΟΥΔΗΣ

Τα τραγικά γεγονότα προ της απελευθέρωσης των Σερρών (29-6-1913) με τη ματία του βουλευτή Σερρών Δημοσθένη Μέλφου 157

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Δ. ΚΟΚΚΙΝΟΣ

100^ή επέτειος απο την Απελευθέρωση των Σερρών και Καλών Δένδρων (1913-2013) 213

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Ι. ΚΟΝΤΟΣ

1^η Ιουλίου 1913. «Η Απελευθέρωση της Αλισστράτης ως έκφραση εθνικής δικαίωσης και ιστορικής αναγκαιότητας» 179

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΡΑΪΑΣ

Ο Στριμών των αρχαίων 241

ΜΑΓΔΑ ΠΑΡΧΑΡΙΔΟΥ-ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΥ

Δύο εικόνες του Ιακώβου Γιακουμή Νικολάου από το Μελένικο στο Ναό των Εισοδίων της Θεοτόκου στη Χωριστή Δράμας 259

ΚΥΡΙΑΚΟΣ ΠΑΠΑΚΥΡΙΑΚΟΣ

Τα εγκαταλειφθέντα χωριά στο Νομό Σερρών 279

ΠΕΤΡΟΣ ΣΤ. ΜΕΧΤΙΔΗΣ - ΑΛΕΞΙΟΣ ΣΤ. ΜΕΧΤΙΔΗΣ

Επιθέσεις της Ανάντ στο Σταθμό Αγγίστας (1916-1918)	305
ΚΩΣΤΑΣ Δ. ΚΕΤΑΝΗΣ	
Το χαμάμ της Νέας Ζίχνης Σερρών	317
ΒΑΪΟΣ ΚΑΛΟΓΡΗΑΣ	
«Βασιλιάς χωρίς στέμμα»: Η δράση του Γιάνε Σαντάνσκι στην Ανατολική Μακεδονία (1908-1912)	341
ΚΩΣΤΗΣ ΚΟΚΚΙΝΟΦΤΑΣ	
Το μετόχι της Μονής Κύκκου στις Σέρρες	349
ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΤΑΧΙΝΟΣΛΗΣ	
Το νεοελληνικό όνομα Αδάμ	355
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΑΝ. ΠΟΛΥΡΑΒΑΣ	
Το σαχνισί στη λαϊκή αρχιτεκτονική της περιοχής του Ν. Σερρών	369
ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΑΘ. ΤΣΙΝΤΑΡΗΣ	
Η μεταβυζαντινή εικόνα του Τιμίου Προδρόμου απο τον ομώνυμο Ναό στην Αγγίστα Σερρών	385
ΓΙΩΡΓΟΣ Ν. ΑΨΗΛΙΔΗΣ	
Ο έλεγχος της διαχείρισης του κοινοτικού Νοσοκομείου Σερρών το 1874	393
ΓΙΩΡΓΟΣ Κ. ΑΓΓΕΙΟΠΛΑΣΤΗΣ	
Οι Σέρρες και η λόγια μουσική τους από το τελευταίο τέταρτο του 19 ^{ου} αι. μέχρι και τους πρώτους χρόνους του δεύτερου μισού του 20 ^{ου} (1870-1970)	433

Σημειώματα - Σχόλια

ΙΩΑΝΝΗΣ Θ. ΜΠΑΚΑΣ	
Σχόλια σε ονόματα κληρικών των Σερρών από κατάλογο συνδρομητών βιβλίων του 1828 και άγνωστη φωτογραφία του Σερραίου Μητροπολίτη Ιωσήφ. Συμβολή στην εκκλησιαστική ιστορία και ζωή της πόλης	457

Βιβλιοπαρουσιάσεις - Βιβλιοκρισίες

Ν. ΜΠΑΚΙΡΤΖΗΣ, Π. ΜΑΣΤΟΡΑ, Β. ΚΑΤΣΑΡΟΣ, Η. ΚΑΡΑΓΙΑΝΝΙΔΟΥ, Ν. ΝΗΣΙΑΝΤΖΗ, Το Συνοδικόν της Μονής Τιμίου Προδρόμου Σερρών, από τον Γιώργο Αν. Πολυράβα	465
ΚΥΡΙΑΚΟΥ ΠΑΠΑΚΥΡΙΑΚΟΥ, Ο Μακεδονικός αγώνας στο Νομό Σερρών, από τον Γιάννη Αλεξ. Ρωμανίδη	470
ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΓΙΑΝΝΟΓΛΟΥΔΗΣ, Σερραϊκά Κρατικά Έγγραφα περιόδου κυριαρχίας του ΕΑΜ (14.9.1944 έως 20.3.1945), από την Δήμητρα Τσεμετζή-Μαραγκάκη	474
ΚΥΡΙΑΚΟΥ ΠΑΠΑΚΥΡΙΑΚΟΥ, Ιστορία του Νομού Σερρών. Από Αρχαιότετων χρόνων μέχρι της Απελευθερώσεώς του το 1912-1913, από τον Ιωάννη Ν. Κιορίδη	479

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

Καταστατική λειτουργία	485
Η δραστηριότητα της Εταιρείας	486

ΠΡΟΛΟΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Η διαδρομή των ΣΕΡΡΑΪΚΩΝ ΣΥΜΜΕΙΚΤΩΝ έφθασε στο δεύτερο σταθμό της έκδοσής τους.

Η Ε.Μ.Ε.Ι.Σ., με γνώμονα την ιστορική έρευνα και την επιστήμη, εμμένει στους στόχους της και οδοιπορεί στις επιλογές της. Ανιχνεύει το μακρινό ή κοντινό παρελθόν ελπίζοντας πως θα φωτίσει τον αναγνώστη και θα τονώσει την ηθική αντίληψη της Ιστορίας. Δίνει βήμα στους ανθρώπους του πνεύματος και αποπνέει το μόχθο σύνολης της Παιονικής Σίριδας. Αισιόδοξο χαμόγελο πως ο πνευματικός μόχθος και ο πολιτισμός τους δε θα μείνουν στη λήθη. Μελέτες, έρευνες, Ιστορία, λαογραφία συνοδοιπορούν πνευματογόνα σε μια πανδαισία με οικουμενικό βεληνεκές.

Η οικονομική συγκυρία δεν είναι αρωγός των επιθυμιών μας. Οι αποσκευές όμως που κουβαλούν οι συνεργάτες μας, υπόσχονται διαδρομές προοπτικής στην Ε.Μ.Ε.Ι.Σ. καθώς είναι ταγμένοι να διακονούν την επιστήμη τους και να μας χαρίζουν χωρίς φειδώ τον πνευματικό μόχθο τους. Μας τιμούν με τη σοβαρότητα και την ποιότητά τους επιστήμονες αναγνωρισμένοι Σερραίοι και μη.

Έγιναν άνθρωποι δικοί μας, συνοδοιπόροι και συμπορευτές στους μακρινούς μας ορίζοντες. Μας λείπει ο **Χαράλαμπος Παπαστάθης** και πρέπει να τον μνημονεύσουμε. Για να προσφέρουμε περισσότερα πρέπει να μας στηρίξουν κι άλλοι. Το βήμα είναι ελεύθερο. Βαδίζουμε σε δύσβατο δρόμο αλλά υπάρχουν πάντοτε περιθώρια βελτίωσης *στον πηγαϊμό μας για την Ιθάκη*.

Η παρούσα έκδοση είναι αφιερωμένη στα 100 χρόνια από την Απελευθέρωση των Σερρών. Ο πλούτος της ύλης και η ποιότητα των συνεργασιών προσφέρει στην προβολή του τόπου μας και στην αυτογνωσία των κατοίκων της. Αν το ξεκίνημα μιας προσπάθειας έχει πολλές δυσκολίες, εξίσου μεγάλες δυσκολίες έχει η συνέχιση και η διατήρηση σε μόνιμη βάση μιας αξιόλογης πνευματικής δημιουργίας. Ονειρευόμαστε μεγαλύτερα ταξίδια με τα μικρά φτερά μας. Οι αναζητήσεις μας δεν έχουν προορισμούς, μόνο δρόμους ανοίγουμε για το ευώδιο λιμάνι της γνώσης και τη βαθιά ουσία συνοχής της Ιστορίας.

Η προσπάθεια που έγινε για το δεύτερο τόμο θα κριθεί απ' τους αναγνώστες και τους ειδικούς. Η ενδιαφέρουσα ύλη του, μας επιτρέπει να ελπίζουμε στην απρόσκοπτη συνέχιση της εκδοτικής μας προσπάθειας.

Για την εθελούσια και ουσιαστική συμβολή τους στην περάτωση της έκδοσης, ευχαριστίες οφείλονται στους εκλεκτούς επιστήμονες που μας εμπιστεύθηκαν τις εργασίες τους, στους συνεργάτες μας Νίκο Μπονόβα, Γιώργο Αψηλίδη, Γιώργο Αγγειοπλάστη, Ελισάβετ Μωυσιάδου, Βασίλειο Γιαννογλούδη, Γιάννη Ρωμανίδη και το δημιουργικό τμήμα της εκτυπωτικής εταιρείας «Tyrographic» που μας έδωσε ένα ποιοτικό αποτέλεσμα.

Τέλος πρέπει να μνημονεύσω την Συνεταιριστική Τράπεζα Σερρών και ιδιαίτερα τον Πρόεδρο κ. Ιωάννη Χατζηηλιάδη και το Δ.Σ της, που παρά τη δύσκολη οικονομική συγκυρία, μας στήριξαν οικονομικά στο εκδοτικό εγχείρημά μας.

Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ
του Δ.Σ. της Ε.Μ.Ε.Ι.Σ.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΔΗΜΟΥΔΗΣ

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

Εισηγήσεις - Σχόλια - Βιβλιοπαρουσιάσεις

ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΠΕΡΙΣΤΕΡΗ

ΑΡΧΑΙΑ ΒΕΡΓΗ

Η Αρχαία Βέργη βρίσκεται στην σημερινή περιοχή του Νέου Σκοπού Σερρών στην ανατολική όχθη του ποταμού Στρυμόνα, στις όχθες της λίμνης του Αχινού που ταυτίζεται με την αναφερόμενη στις αρχαίες πηγές Κερκινίτιδα λίμνη. Πρόκειται για πολύ σημαντική Αρχαία Πόλη που γνώρισε μεγάλη ανάπτυξη από τα τέλη του 6^{ου} αιώνα π.Χ., κατά τον 5^ο αι. και 4^ο αι. π.Χ. μέχρι και τους ύστερους Ρωμαϊκούς χρόνους.

Υπήρξε σημαντικός εμπορικός σταθμός, αρχαίο «εμπόριο», *Θασιακή Αποικία* σε απόσταση 200 σταδίων από την Αρχαία Αμφίπολη που διαδραμάτισε σπουδαίο ρόλο στις εμπορικές και πολιτιστικές συναλλαγές Αιγαίου και Βαλκανίων λόγω του πλωτού ποταμού Στρυμόνα. Με βάση την μέχρι τώρα αρχαιολογική έρευνα υπάρχει απόλυτη ταύτιση του αρχαίου οικισμού και της νεκρόπολης που εντοπίστηκε στο Νέο Σκοπό με την αρχαία Βέργη.

Η ανασκαφική έρευνα στον αρχαίο οικισμό και στην νεκρόπολη πραγματοποιήθηκε συστηματικά με την έναρξη της νεοσύστατης *ΚΗ' Εφορείας Προϊστορικών & Κλασικών Αρχαιοτήτων Σερρών* το 2004 και συνεχίστηκε μέχρι το 2009 ανελλιπώς με επιτυχία υπό την διεύθυνση της υπογράφουσας¹.

Α) Στην αρχαία νεκρόπολη εντοπίστηκαν ταφές από τους αρχαϊκούς μέχρι και τους ρωμαϊκούς χρόνους. Μεγάλη σημασία έχουν οι δέκα (10) ασύλητες ελληνιστικές ταφές που χρονολογούνται στα τέλη του 3^{ου} αιώνα π.Χ. - αρχές 2^{ου} αιώνα π.Χ. Αποκαλύφθηκαν λακκοειδείς τάφοι με πλήθος κτερισμάτων, όπως πήλινα αγγεία, ειδώλια, ασημένια και χρυσά κοσμήματα. Οι ρωμαϊκές ταφές, αρκετές συλημένες, χρονολογούνται στον 3^ο μ.Χ. αιώνα. Βρέθηκαν 28 ρωμαϊκές ταφές κεραμοσκεπείς, καλυβίτες και ορθογώνιοι κιβωτιόσχημοι με κτερίσματα, όπως πήλινα αγγεία, ειδώλια και κοσμήματα.

Β) Ο αρχαίος οικισμός², η συνολική έκταση του οποίου καλύπτει

1. Κ. Περιστέρη «Ανασκαφική έρευνα 2005 στον αρχαίο οικισμό και στην νεκρόπολη της αρχαίας Βέργης, καθώς και στον αρχαίο οικισμό της Γαζώρου Ν. Σερρών», *ΑΕΜΘ* 19, 2005, 119-127.

2. Κ. Περιστέρη, «Αρχαία Βέργη. Ανασκαφική έρευνα 2006-2008 στον αρχαίο οικισμό», *ΑΕΜΘ* 22, 2008, 499.

60 στρέμματα, έχει ανασκαφεί μέχρι το 2009 εν μέρει αποκαλύπτοντας ένα τμήμα του που ανήκει χρονολογικά από τα τέλη του 6^{ου} αιώνα π.Χ. μέχρι και τις αρχές του 4^{ου} αιώνα π.Χ., με σπίτια, αποθέτες και λοιπούς οικιστικούς χώρους καθημερινής χρήσης (εικ. 1).

Μεγάλο ενδιαφέρον παρουσιάζει η κεραμική του οικισμού, επιτραπέζια και αποθηκευτική, που είναι μελανόμορφη, ερυθρόμορφη και άβαφη με μαγειρικά σκευή καθώς και αμφορείς για την μεταφορά και φύλαξη κρασιού και λαδιού (εικ. 2). Υπάρχουν ακόμα και άλλα κινητά ευρήματα όπως ειδώλια, κοσμήματα, χάλκινα και σιδερένια εργαλεία καθώς και άλλα αντικείμενα της οικοσκευής των σπιτιών.

Στο χώρο της ανασκαφής εκτός από μεγάλο αριθμό αγγείων επιτραπέζιων, αποθηκευτικών, μαγειρικών αποκαλύφθηκε θησαυρός 80 ασημένιων νομισμάτων μέσα σε πήλινο αρύβαλλο, κρυμμένος σε τμήμα τοίχου που χρονολογείται στις αρχές του 4^{ου} αι. π.Χ. Τα ασημένια νομίσματα του θησαυρού είναι 57 θασιακά με παράσταση σατύρου με κάρναρον στον εμπροσθότυπο και αμφορέα στον οπισθότυπο ή γυναικεία κεφαλή και δελφίνια αντίστοιχα και τα υπόλοιπα κοπής βασιλιά Αμύντα του ΙΙΙ (389-383 π.Χ.) με κεφαλή Ηρακλή στον εμπροσθότυπο και άλογο ή αετό στον οπισθότυπο (εικ. 3). Υπάρχουν και άλλα νομίσματα εκτός θησαυρού ασημένια θασιακά από τις αρχές του 5^{ου} αι. π.Χ. μέχρι και τις αρχές του 4^{ου} αι. π.Χ. καθώς και αρκετά χάλκινα με την επιγραφή ΒΕΡΓ των αρχών του 4^{ου} αι. π.Χ. Πρόκειται για κοπή χάλκινων νομισμάτων που χρονολογείται στον πρώιμο 4^ο αι. π.Χ. (εικ. 4, εικ. 5).

Στην Αρχαία Βέργη έχουν ανακαλυφθεί 2 κοπές νομισμάτων: η πρώτη ασημένιων με τις επιγραφές ΒΕΡΓ, ΒΕΡΓΑΙ, ΒΕΡΓΑΙΟΥ στα τέλη του 5^{ου} αι. π.Χ. και η δεύτερη χάλκινων με την επιγραφή ΒΕΡΓ στον πρώιμο 4^ο αι. π.Χ. Σχετικά με την επιγραφή ΒΕΡΓΑΙΟΥ διατυπώθηκαν διάφορες ερμηνείες αν πρόκειται για όνομα τοπικού δυνάστη, υπεύθυνου του νομισματοκοπείου, ή όνομα πόλης. Ο νομισματολόγος καθηγητής Ο. Picard αποδίδει τα χάλκινα νομίσματα στην πόλη Βέργη, ενώ τα ασημένια στη Θάσο στις αρχές του 4^{ου} αι. π.Χ.

Η θασιακή παρουσία μαρτυρείται έντονα τόσο από τα ασημένια νομίσματα όσο και από την κεραμική. Υπάρχει ποικιλία τύπων αγγείων επιτραπέζιων και αποθηκευτικών από το κεραμεικό εργαστήριο «Φαρί» της Θάσου καθώς και ενσφράγιστες λαβές θασιακών και άλλων αμφορέων. Ξεχωρίζουν χαρακτηριστικές κύλικες, σκύφοι και άλλα αγγεία με γεωμετρικό διάκοσμο τρεις σειρές κάθετων ταινιών που χωρίζονται μεταξύ τους με ομόκεντρους κύκλους καθώς και λεκάνες χονδροειδείς υπόλευκου πηλού προέλευσης του εργαστηρίου «Φαρί» Θάσου³ (εικ.6).

3. F. Blondé, J.Y.Perrault, C. Peristeri, «Un atelier de potier archaïque a Phari, à Thasos»,

Μία επιγραφή⁴ που βρέθηκε τυχαία στον αρχαίο οικισμό πριν ακόμα αρχίσει η συστηματική ανασκαφική έρευνα και παραδόθηκε από κάτοικο της περιοχής, χρονολογείται στο 1^ο μισό του 5^{ου} αι. π.Χ., είναι γραμμένη σε παριανό αλφάβητο και αναφέρεται στις σχέσεις Βεργαίων και Θασίων (εικ. 7). Τα παραπάνω ευρήματα μαρτυρούν την άμεση επικοινωνία των κατοίκων με τους Θάσιους ήδη από τα τέλη του 6^{ου} αι. π.Χ. και μέσα στον 5^ο αι. π.Χ.

Η σημαντική αυτή αρχαία πόλη διευκόλυνε λόγω θέσης την μετακίνηση αγαθών από τον Νότο, το Αιγαίο και τη Θάσο προς την Θρακική ενδοχώρα και τα Βαλκάνια με τον εμπορικό δρόμο της κοιλάδας του Στρυμόνα.

Ο αρχαίος οικισμός του Ν. Σκοπού ταυτίζεται με την αρχαία Βέργη για πολλούς λόγους. Έχει πρόσβαση στην λίμνη Κερκινίτιδα και στον πλωτό ποταμό Στρυμόνα, πρώιμη επαφή και επικοινωνία με τις πόλεις του Νότου και τη Θάσο, πλούσια αρχαιολογικά ευρήματα που μαρτυρούν ότι πρόκειται για «εμπόριο» των Θασίων, η απόσταση από την Αμφίπολη συμπίπτει με τα 200 στάδια που αναφέρει ο Στράβων ως απόσταση Αμφίπολης - Βέργης, ενώ η θέση του οικισμού σε μικρή απόσταση από την όχθη της λίμνης του ποταμού Στρυμόνα ανταποκρίνεται στην επισήμανση του Ψευδοσκύμνου για την θέση της γειτνίασης της μεσογει-ακής Βέργης με τον Στρυμόνα.

Με την ταύτιση της Βέργης στην ανατολική όχθη του Στρυμόνα στη θέση του σημερινού Νέου Σκοπού εξηγείται η μη υποταγή της στον Αλέξανδρο Α΄ της Μακεδονίας και η ένταξή της στην Α΄ Αθηναϊκή Συμμαχία, εφόσον οι Αθηναίοι ήδη από το 476 π.Χ. με την εκδίωξη της περσικής φρουράς από την Ηϊόνα, έλεγχαν τις ανατολικές όχθες του Στρυμόνα και είχαν αρχίσει τις απόπειρές τους για διεξόδουση στην ενδοχώρα. Την πρώτη που επιχειρήθηκε στην εποχή του Κίμωνος με την κατάκτηση της Ηϊόνας ακολούθησε η προσπάθεια να εγκατασταθούν στις Εννέα Οδούς το 465 π.Χ. Οι προσπάθειες των Αθηναίων να έχουν τον έλεγχο της περιοχής συνεχίστηκαν με την ίδρυση της Αμφίπολης (437 π.Χ.) και την ένταξη της Τραγίλου στην Αθηναϊκή Συμμαχία (425 π.Χ.).

Πολύ σημαντική είναι η πρώιμη εμφάνιση των Βεργαίων ως συμμάχων της Αθηναϊκής συμμαχίας στα 452 π.Χ. Η αρχαιότερη μαρτυρία για την αρχαία Βέργη χρονολογείται τη χρονιά αυτή που η Βέργη εμφα-

BCH, suppl. XXIII, p. 11-40.

4. Ζ. Bonias: «Une inscription de l'ancienne Vergé», BCH 124, 2000, Etudes, EFA, Αθήνα, 227-246, Ζ. Μπόνιας, Βέργη-Θάσος-Πίστιρος, *Σερραϊκά Ανάλεκτα* 3, Σέρρες 2001, 219-240, Χ. Κουκουλή-Χρυσανθάκη, Αρχαία Βέργη, *Μύθος*, Θεσ/νίκη 2000, 351-370.

νίζεται στους φορολογικούς καταλόγους της Α΄ Αθηναϊκής συμμαχίας. Η ένταξη των Βεργαίων στην Α΄ Αθηναϊκή συμμαχία προϋποθέτει την οργάνωση της Βέργης ως Πόλης με «θεσμούς» και «οικονομική δύναμη» πριν από τα μέσα του 5^{ου} αι. π.Χ. και μάλιστα πριν την εμφάνιση των Αθηναίων στο Β. Αιγαίο.

Στα τέλη του 6^{ου} αι. π.Χ. με τις αρχές του 5^{ου} αι. π.Χ. οι Θάσιοι άποικοι έμποροι ανεβαίνουν τον πλωτό Στρυμόνα και ιδρύουν εμπορικό σταθμό στη Βέργη και βορειότερα στην Πίστιρο σε συνεργασία με τον τοπικό πληθυσμό που προσηύχθη στην περιοχή.

Η άγνωστη μέχρι τα τελευταία χρόνια περιοχή της Αρχαίας Βέργης στη σημερινή θέση του Νέου Σκοπού έχει διαδραματίσει πραγματικά μεγάλο ρόλο στο εμπόριο και στον πολιτισμό του Βόρειου Ελλαδικού χώρου συνδέοντας με στενούς δεσμούς το Βόρειο Αιγαίο με τα Βαλκάνια.

Εικ. 1: Αρχαία Βέργη. Αρχαίος Οικισμός. Κάτοψη ανασκαφής από βόρεια.

Εικ. 2: Αρχαία Βέργη. Αρχαίος Οικισμός. Αμφορέας.

Εικ. 3: Αρχαία Βέργη. Αρχαίος Οικισμός.
Θησαυρός 80 ασμένιων νομισμάτων.

Εικ. 4: Αρχαία Βέργη. Αρχαίος Οικισμός.
Χάλκινα νομίσματα με επιγραφή ΒΕΡΓ.

Εικ. 5: Αρχαία Βέργη. Αρχαίος Οικισμός. Ασημένια νομίσματα Θάσου.

Εικ. 6: Αρχαία Βέγγη. Αρχαίος Οικισμός.
Αγγείο κεραμικού εργαστηρίου «Φαρί» Θάσου.

Εικ. 7: Αρχαία Βέγγη. Αρχαίος Οικισμός. Επιγραφή σε παριανό αλφάβητο.

ΠΡΟΔΡΟΜΙΚΑ ΑΠΟΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ

*Βραχέα χρονικά σημειώματα τεσσάρων καταστίχων
τῆς Μονῆς Τιμίου Προδρόμου Σερρών τῶν ἐτῶν 1730-1806
μετὰ «παραρτήματος» δύο γραμμάτων: «ζητείας» καὶ ἐπικυρώσεως*

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ἡ ἐπανεμφάνιση τῶν ἑλληνικῶν χειρογράφων ποὺ ἀφαίρεσαν οἱ Βούλγαροι ἀπὸ τὶς δύο μεγάλες μονὲς τοῦ Μακεδονικοῦ χώρου, τῆς Παναγίας Ἀχειροποιήτου τοῦ Παγγαίου (τῆς ἐπονομαζομένης Κοσίνιτσας) καὶ τοῦ Τιμίου Προδρόμου τοῦ Μενοικείου ὄρους τῶν Σερρών¹, μᾶς ἐπιτρέπει σήμερα νὰ μελετήσουμε τὰ δεδομένα τῶν δύο βιβλιοθηκῶν, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ ζήτημα τῆς ἐπιστροφῆς τῶν κλεμμένων χειρογράφων καὶ κειμηλίων ποὺ ἀποτελεῖ αἴτημα ὀλόκληρου τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ ἰδιαίτερα τῶν κατοίκων τῶν περιοχῶν Σερρών καὶ Δράμας καὶ τὸ ὅποιο ἀρμόδιοι νὰ διευθετήσουν εἶναι οἱ ὑπεύθυνες Κυβερνήσεις τῶν δύο γειτονικῶν Κρατῶν. Εἶναι, συνεπῶς, εὐρύτατα γνωστὸ τὸ ἱστορικὸ τοῦ ἀνοιχτοῦ αὐτοῦ ζητήματος².

Στὸ πλαίσιο τοῦ προγράμματος Ἐπιστημονικῆς Συνεργασίας τῶν Πανεπιστημίων Θεσσαλονίκης καὶ Σόφιας ἀναλάβαμε τὸ χρέος νὰ μελετήσουμε τὴ Συλλογὴ τῶν Ἑλληνικῶν Χειρογράφων ποὺ ἐναπόκεινται ὡς τώρα στὸ Κέντρο «Ivan Dujčev» τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Σόφιας γιὰ νὰ ἐλέγξουμε ποιά ἀπὸ αὐτὰ ἀποτελοῦν τὸ σῶμα τῆς λεγομένης «κλειστῆς συλλογῆς»³ (ἢ ὅποια παρέμεινε γιὰ δεκαετίες ἀπρόσιτη στὴν ἔρευνα), ποιά δηλαδὴ ἀνήκαν στὶς συλλογὲς τῶν δύο λεηλατημένων ἱστορικῶν μονῶν, καὶ νὰ ἀξιολογήσουμε τὸ περιεχόμενό τους.

1. Βλ. Β. Κατσαρὸς, Τὰ χειρόγραφα τῶν μονῶν Τιμίου Προδρόμου Σερρών καὶ Παναγίας Ἀχειροποιήτου τοῦ Παγγαίου (Κοσίνιτσας). Ἡ ἱστορία τῶν ἀριθμῶν [Δημόσια Κεντρικὴ Βιβλιοθήκη Σερρών, Σειρὰ ἐκδόσεων γιὰ τὴν πόλη καὶ τὸ Νομὸ Σερρών, ἀριθ. 4], Σέρρες 1995.

2. Βλ. ἀκόμη Β. Ἄτσαλος, Τὰ χειρόγραφα τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τῆς Κοσίνιτσας (ἢ Εἰκοσιφοίνιτσας) τοῦ Παγγαίου [ἔκδ. Δήμου Δράμας, Ἱστορικὸ Ἀρχεῖο (Σειρὰ Δημοσιευμάτων, ἀρ. 1)], Δράμα 1990. Πρὸβλ. Γ. Κ. Παπάζογλου, Τὰ χειρόγραφα τῆς Εἰκοσιφοίνιτσης (κατάλογοι καὶ καταγραφές), Ἀθήνα 1991.

3. Βλ. Principes et méthodes du cataloguage des manuscrits grecs de la collection du Centre Dujčev, Sofia 21-23 αὐτῆ 1990, ἔκδ. Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Thessalonique 1992.

Ἡ ἐπιστημονικὴ καταλογράφηση τῶν προαναφερομένων ἑλληνικῶν χειρογράφων ἀποτελέσῃ κύριον μέλημα ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῶν ἐρευνῶν μὲ καταμερισμὸν τῶν ἀρμοδιοτήτων ἀνάμεσα σὲ Ἑλλήνες, Βούλγαρους καὶ συναδέλφους τῆς διεθνοῦς ἐπιστημονικῆς κοινότητος, καὶ σήμερα, δύο σχεδὸν δεκαετίες μετὰ τὴν ἔναρξιν τῆς ἐπιστημονικῆς αὐτῆς συνεργασίας, οἱ καρποὶ αὐτῶν τῶν προσπαθειῶν ἀποδίδουν σπουδαία ἀποτελέσματα. Διαθέτομε ἤδη ἓνα βασικὸ inventaire γιὰ τὸ συνολικὸ περιεχόμενον τῆς συλλογῆς⁴ καὶ ὀρισμένους ἐπιστημονικοὺς, σύγχρονους καταλόγους⁵ γιὰ τὰ ἑλληνικὰ χειρόγραφα ποὺ πιστοποιοῦν, μὲ τὴν ἐξέλιξιν τῶν ἐρευνῶν, ὅτι ὁ πολιτιστικὸς πλοῦτος τῶν δύο σταυροπηγιακῶν μονῶν τῆς Μακεδονίας εἶναι πολὺτιμος καὶ φωτίζει ταυτόχρονα τὸ βυζαντινὸ καὶ μεταβυζαντινὸ πολιτιστικὸ περιβάλλον στὸ ὁποῖο καλλιεργήθη καὶ ἀναπτύχθη αὐτὸς ὁ πολιτισμὸς.

Ἀπὸ τὴν ομάδα τῶν ἐλλήνων ἐπιστημόνων ποὺ ἀνέλαβε τὸ σημαντικὸ αὐτὸ βάρος ὁ ὁμότιμος καθηγητὴς Βασίλης Ἄτσαλος, εἰδικὸς στὴ μελέτη τῶν σχετικῶν μὲ τὴ μονὴ τῆς Θεοτόκου Ἀχειροποιήτου τοῦ Παγγαίου θεμάτων καὶ ζητημάτων⁶, ἀνέλαβε τὴν εὐθύνη τῶν σχετικῶν χειρογράφων ποὺ συγκροτοῦν τὸ Ἀρχεῖο τῆς ἱστορικῆς αὐτῆς μονῆς. Οἱ συγγραφεῖς αὐτῆς τῆς μελέτης, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν εὐθύνη τῆς καταλογράφησης τοῦ συνόλου τῶν κωδίκων, καταστίχων, παρρησιῶν καὶ βρεβίων τῆς Συλλογῆς τῶν ἑλληνικῶν χειρογράφων ποὺ ἐναπόκεινται στὸ Κέντρο Dujčev, ἀνέλαβαν τὴ μελέτη καὶ ἔκδοσιν τοῦ «Ἀρχείου τῆς Μονῆς Τιμίου Προδρόμου Σερρών», ἡ ἔρευνα τοῦ ὁποῖου προχώρησε ἀρκετὰ μὲ προδρομικὰς ἀνακοινώσεις σὲ διάφορες ἐπιστημονικὰς συναντήσεις καὶ διεῦρνε τὸ πλαίσιο τῶν ἀναζητήσεων ποὺ προκύπτουν μέσα ἀπὸ τὰ κεί-

4. A. Džurova, V. Atsalos, V. Katsaros, Kr. Stančev, Checklist de la collection de manuscrits grecs conservée au Centre de Recherches Slavo-Byzantines «Ivan Dujčev» auprès de l' Université «St. Clément d' Ohrid» de Sofia, ἔκδ. Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Thessalonique 1994.

5. Βλ. D. Getov, Βασίλης Κατσαρός, Χαράλαμπος Παπαστάθης, Κατάλογος τῶν ἑλληνικῶν νομικῶν χειρογράφων τῶν ἀποκειμένων στὸ Κέντρο Σλαβο-Βυζαντινῶν Σπουδῶν «Ivan Dujčev» τοῦ Πανεπιστημίου «Sv. Kliment Ohridski» τῆς Σόφιας, ἔκδ. Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1994. Axinia Džurova, Répertoire des manuscrits Grecs enlumines (IXe-X^es.) Vol. I, ἔκδ. Centre des Recherches Slavo-Byzantines «Ivan Dujčev», Université de Sofia «St. Clément d' Ohrid», Sofia 2006. Dorotei Getov, A Catalogue of Greek Liturgical Manuscripts in the «Ivan Dujčev Centre for Slavo-Byzantine Studies» [*Orientalia Christiana Analecta*, 279], ἔκδ. Pontificio Instituto Orientale, Roma 2007. Ἀναλυτικὴ βιβλιογραφία γιὰ τὰ ἑλληνικὰ χειρόγραφα ποὺ βρίσκονται στὸ Κέντρο «Ivan Dujčev» τῆς Σόφιας μετὰ τὸ ἔτος 1995 ἐτοιμάζω καὶ σύντομα ἐλπίζω νὰ δοθῇ στὸ τυπογραφεῖο.

6. Βλ. σημ. 2 ἐδῶ. Βλ. καὶ Βασίλης Ἄτσαλος, Ἡ ὀνομασία τῆς ἱερᾶς μονῆς τῆς Παναγίας τῆς Ἀχειροποιήτου τοῦ Παγγαίου, τῆς ἐπωνομαζομένης τῆς Κοσινίτσης ἢ Εἰκοσιφοινίσσης, Δράμα-Θεσσαλονίκη 1994, ὅπου καὶ βιβλιογραφία.

μενα του Ἀρχείου αὐτοῦ⁷.

Πρὶν ἀπὸ πολλὰ χρόνια οἱ συγγραφεῖς αὐτοῦ τοῦ δημοσιεύματος κοινοποίησαν στὴν ἐπιστημονικὴ κοινότητα μιὰ πρόδρομὴ ἀνακοίνωση γιὰ μιὰ ἐνότητα τοῦ περιεχομένου τοῦ «Νέου Μεγάλου Κώδικα» τῆς Μονῆς Τιμίου Προδρόμου Σερρών (πὸν περιλαμβάνει σὲ corpus τὶς ἐπιγραφὰς τοῦ μοναστηριοῦ), μὲ τὴν ἐπισήμανση ὅτι ἡ συνεχιζόμενη ἔρευνα θὰ ἀπέδιδε μελλοντικά, ἀπὸ τὸ πλούσιο ὑλικὸ αὐτοῦ τοῦ χειρογράφου, σημαντικὲς πληροφορίες πὸν σχετίζονται τόσο μὲ τὴν εὐκρινέστερη ἱστορία τῆς Μονῆς ὅσο καὶ μὲ τὴν εὐρύτερη γνώση γιὰ τὴν κοινωνία καὶ οἰκονομία τῶν κατοίκων στοὺς τόπους ἐμβέλειας τῆς ὀρθοδόξης πίστεως καὶ τῆς πολιτισμικῆς τους συνέχειας στὴν ἔκφραση τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος αὐτῆς τῆς συνέχειας⁸.

Ἀπὸ τὶς ἐνότητες κειμένων πὸν εἶχαν ἐπισημανθεῖ ἀπὸ τὴν πρώτη ἐκείνη ἐρευνητικὴ προσπάθεια τὰ «Προδρομικά Ἀποσημειώματα», ὅπως συμβατικὰ ὀνομάζουμε τὰ «βραχέα χρονικά» σημεῖωματα πὸν βρίσκονται συγκεντρωμένα σ' ἓνα σῶμα τῶν σελίδων 351-373 τοῦ Κώδικα, ἀποτελοῦν ἓνα corpus μικρῶν κειμένων πὸν χρονολογοῦνται ἀπὸ τὸ ἔτος 1730 ἕως τὸ 1807.

Ἡ ἀξία αὐτῶν τῶν κειμένων ἔγκειται στὰ στοιχεῖα ἐκεῖνα πὸν παρέχονται ἀπὸ αὐτοῦ τοῦ εἴδους τὰ «βραχέα χρονικά», τὰ ὁποῖα ὡς ὄρος εἶναι γνωστὰ ἀπὸ τὴν προγενέστερη παράδοση τῆς ἑλληνικῆς γραμματείας. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ πλῆθος τοῦ γλωσσικοῦ ὑλικοῦ τῶν ὀνομάτων καὶ τῶν τοπωνυμίων πὸν συγκροτοῦν τὸν εὐρύτερο ἐθνολογικὸ χάρτη τῆς περιοχῆς στὴν ἐμβέλεια τῆς πνευματικῆς ἀκτινοβολίας τῶν δύο μονῶν, ὀρισμένες ἀναγραφὰς μᾶς παρέχουν εἰδήσεις γιὰ ἱστορικὰ γεγονότα, κοινωνικὴ διαστρωμάτωση καὶ οἰκονομικὰ δεδομένα πὸν συμβάλλουν στὴν πληρέστερη ἱστορικὴ κατανόηση φαινομένων τῆς ἐποχῆς. Τὸ παρεχόμενο ὑλικὸ ἀσφαλῶς συμβάλλει στὴν ἔρευνα πὸν ἤδη ἀναπτύσσεται καὶ ἀποδίδει καρποὺς καὶ ἀπὸ ἄλλες ἐπιστημονικὲς ἐργασίες νεότερων ἐρευνητῶν στοὺς ὁποίους παραχωρήθηκε ἀνάλογο ὑλικό⁹.

7. Βλ. Vassilis Katsaros-Charalambos Papastathis, *Enthymesseis (Memories) and Semiomata (Historical Notices) in Monastery Codices, Byzance et les Slaves*, Sofia 12-14 mai 2006, *Annuaire de l' Université de Sofia «St. Ohridski» Centre de Recherches Slavo-Byzantine «Ivan Dujčev»*, τόμ. 95 (14), 2006, σ. 57-59.

8. Βλ. Β. Κατσαρὸς, Χ. Παπαστάθης, Ὁ «Νέος Μέγας Κώδικς» τῆς μονῆς Τιμίου Προδρόμου Σερρών (πρόδρομὴ ἀνακοίνωση), *Σερραϊκὰ Ἀνάλεκτα*, Σέρρες 1992, σ. 172-220 (βλ. ἀνατύπωση Χαράλαμπος Κ. Παπαστάθης, *Θεσσαλονίκη καὶ Μακεδονικὰ Ἀνάλεκτα*, στὴ σειρά «Ἱστορία καὶ Πολιτισμός», ἀριθ. 10, *Θεσσαλονίκη* 1999, σ. 233-287).

9. Βλ. Δημήτρα Σαμαρᾶ, *Τὸ Βρέβιον τῆς Μονῆς Εἰκοσιφοίνισσας, Δ' Ἐπιστημονικὴ Συνάντηση «Ἡ Δράμα καὶ ἡ περιοχὴ τῆς Ἱστορίας καὶ Πολιτισμοῦ»*, Δράμα 16-19 Μαΐου 2002, *Δράμα* 2006, σ. 317-360. Μάγδα Παρχαρίδου-Ἀναγνώστου, *Χειρόγραφη Πρόθεση τοῦ 18ου αἰῶνα ἀπὸ τὴ Μονὴ τῆς Κοσίνιτσας (ἡ Εἰκοσιφοίνισσας)*, [Μεταβυζαντινὰ

Ὡς πρὸς τὶς ἀρχὲς τῆς ἔκδοσης αὐτῆς θὰ πρέπει νὰ καταθέσουμε μὴ βασικὴ -ἴσως προσωπικὴ- ἐπιλογή. Ἐπειδὴ συνειδητοποιήσαμε ὅτι ἡ ἀναγραφὴ κειμένων, ποὺ προέρχονται ἀπὸ ἔγγραφα τοῦ Ἀρχείου τῆς Μονῆς σὲ νέα κατάστρωση τῶν κωδίκων, ἀντιπροσωπεύει τὴν ἐποχὴ ποὺ τὰ κείμενα ἀντιγράφονται μὲ ὅλες τὶς ἐπεμβάσεις τῶν γραφέων στὰ πρότυπά τους, ὁ ἐκδότης δὲν εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ ἐφαρμόσει τὶς ἀρχὲς τῆς διπλωματικῆς ἔκδοσης, μᾶλλον εἶναι ἀνάγκη νὰ τὶς παραμερίσει. Ὁ «ἐκσυγχρονισμὸς» τῆς ὀρθογραφίας εἶναι ἀναπόφευκτος. Συνεπῶς ἡ ὀρθογραφικὴ μορφή τοῦ κειμένου ἀποκαθίσταται σιωπηρῶς. Διατηροῦνται μόνον οἱ ἰδιότυπες γραφὲς τῶν κυρίων ὀνομάτων καὶ τοπωνυμίων, ὅταν παρουσιάζονται στὸ κείμενο μὲ τὴν ἴδια ὀρθογραφικὴ συνέπεια. Στὴν περίπτωση τῶν συνθέτων μὲ πρῶτο συνθετικὸ τὴ λέξι Χατζῆς (π.χ. Χατζῆ+Μανωλάκης), τότε τὸ β' συνθετικὸ συνεχφέρεται μὲ τὸ πρῶτο ὡς ἀνεξάρτητο πρόθεμα ποὺ προσδιορίζει τὴν ἰδιότητα τοῦ προσώπου καὶ ὄχι τὸ σύνθετο τοῦ ἐπωνύμου (δηλαδὴ Χατζημανωλάκης). Ἔτσι τὸ Χατζῆ προτάσσεται καὶ μεσολαβεῖ ἀνάμεσα σ' αὐτὸ καὶ τὸ ὄνομα μίᾳ διαχωριστικῆ παῦλα (-), ποὺ εἶναι ταυτόχρονα ἐνωτικὸ τῆς ἀμφισημίας (Μανωλάκης, Χατζῆς καὶ Χατζημανωλάκης). Τὸ ἴδιο φαινόμενο ἀπαντᾶται καὶ στὰ σύνθετα μὲ α' συνθετικὸ τὴ λέξι παπᾶς. Στὴν περίπτωση ποὺ ὑποδηλώνεται τὸ βαπτιστικὸ ὄνομα τοῦ προσώπου μὲ τὴν ἰδιότητα τοῦ ἱερέα, στὴ συνεκφορὰ, διατηρεῖται αὐτόνομο τὸ κύριο ὄνομα (π.χ. παπα-Κυριάκος) καὶ δὲν συνενώνεται στὴ μορφή τοῦ ἐπιθέτου (Παπακυριάκος). Ὅρισμένες λέξεις διατηροῦν τὴν ἰδιότυπη ὀρθογραφία τους (π.χ. ὀσπῆτιον, Μονόσπητα) καὶ δὲν ἀπλοποιοῦνται στὰ ὀρθότερα (ὀσπίτια, Μονόσπιτα) ἐξαιτίας τῆς ἐπιμονῆς τοῦ γραφέα στὴν ἰδιοτυπία αὐτή. Ἡ μετατροπὴ τῶν κεφαλαίων ἀρχικῶν γραμμάτων σὲ μικρογράμματα στὸ κείμενο ποὺ ἐκδίδουμε εἶναι συχνή, ἐπειδὴ οἱ λέξεις αὐτὲς δὲν ὑποδηλώνουν κάποια «ἱερότητα» ποὺ ἀπαιτεῖ σεβασμὸ (π.χ. τὰ ἰσνάφια διαφόρων ἐπαγγελημάτων ποὺ ἴσως καὶ νὰ συνιστοῦν ἐπώνυμους ἐπαγγελματικούς συλλόγους). Ὁ ὀρθὸς τονισμὸς τῶν λέξεων ἀποκαθίσταται (π.χ. Τερλήσι>Τερλήσι<Τερλίσιον), ὅπως καὶ ἡ στίξις.

Παραδίδοντας στὸ ἐνδιαφερόμενο κοινὸ τὰ «Προδρομικὰ Ἀποσημειώματα» ἔχουμε ἐπίγνωση ὅτι τὰ Προδρομικὰ αὐτὰ κείμενα ὑποδηλώνουν τὴν «Προδρομικὴ» λειτουργία στὸ ἔργο μας ποὺ δὲν τελειώνει ἐδῶ¹⁰.

Κείμενα καὶ Μελέτες, 1], Θεσσαλονίκη 2009.

10. Ὁ πρόωρος θάνατος τοῦ Χαράλαμπος Παπαστάθης (17.6.2012) μοῦ στέρησε ἓνα πολὺτιμο φίλο, συνομιλητὴ, συνεργάτη καὶ ἀκάματο ἐρευνητὴ. Ἡ μνήμη του ἐπιβάλλει νὰ συνεχιστεῖ ἡ προσπάθεια γιὰ τὸ κοινὸ μας ὄραμα νὰ δοῦμε τὸ «Ἀρχεῖο τῆς Μονῆς Προδρόμου Σερῶν» ὀλοκληρωμένο.

// σ. 351//

ΟΣΑ ἀπ' ἐδῶ καὶ ἔμπροσθεν φαίνονται μετέβησαν ἀπὸ ἓν παλαιὸν Κατάστιχον τοῦ Μοναστηρίου, ἀπὸ 1728 ἀρχίζον καὶ φθάνον ἕως 1760. Σημειώνονται ὡς περιεργότερα ἀφιερῶματα.

1. 1730 Ἀπὸ Ταρλῆσι ἦλθεν προσκυνητὴς ὁ Δούκας ὁ Γραμματικὸς καὶ ἔγραψε μίαν ζάτιμαν, ὅσον ζῆ νὰ τὴν δουλεύῃ καὶ νὰ δίδῃ ἄσπρα 120.
2. 1732 Ἦλθον προσκυνηταὶ Βροντηλῆδες. Τοῦ αὐτοῦ ἔτους ἦλθε καὶ τὸ ῥουφέτι τῶν παπουτζήδων: ὁ Θεοχάρης, Χατζη-Σπάσος, Στογιάνης, Ζαγόρης, Ἄγγελος, Στοῆλος, Ἀγγελάκης, Στοῖμενος, Θεοδωράκης, Θεολόγης, Ἀνδρέας καὶ Γεώργιος.
3. +1733 Ἐσώζετο τὸ χωρίον Ἀσώματος καὶ ἦλθον προσκυνηταί, τὸ ὁποῖον ἦτον ιδιοκτησία τοῦ Μοναστηρίου.
4. 1733 Ἦλθον ἀπὸ Σέρρας προσκυνηταὶ ἡγουμενεύοντος τοῦ παπᾶ Δανιήλ. Αὐτοῦ τοῦ ἔτους ἦλθον καὶ τὸ ἰσνάφι τῶν καλαϊτζήδων.
5. 1736 Ἦλθον Βροντηλῆδες προσκυνηταὶ 36.
6. 1741 Ἀπὸ Ἐργίδερεν ἦλθεν ὁ Σάββας καὶ ἔδωκε πέντε στρέμματα χωράφια.
7. 1734=38 Ἀπὸ Ταρλῆσι φαίνεται κάποιος Θεόδωρος ἱερεὺς, προσκυνητῆς.
8. 1734 Φαίνονται προσκυνηταὶ ἀπὸ Κρούσουβα. Ὅμοίως καὶ εἰς τὰ 1741.
9. 1734 Μαΐου 31. Ἦλθε τὸ ἰσνάφι τῶν ἀβατζήδων: ὁ Χατζη-Θεολόγης, Χατζη-Μανωλάκης, Χατζη-Παναγιώτης, παπα-Χριστόδουλος, ὁ Χατζη-Μιχαῆλος, ὅστις ἔδωκε καὶ ἓν ἐργαστήρι ὁποῦ εἶχεν εἰς Βροντού, Χατζη-Διαμαντῆς, Θεοχάρης τοῦ Χατζη-Ῥίζου, Χατζη-Μόσχος, Ἀγγελάκης, Παναγιώτης, Χατζη-Μιχάλης, Παράσχος, Σάνδρος, Βάσιος, Ἀθανάσης, ὁ Διαμαντῆς, Δημητράκης, Χατζη-Θεοχάρης Σάββας, Νικόλας, Μαυροδῆς, Ζάχαρης, Χρῆστος, Δημητράκης, Θεολόγης, Γενούδας, Γεώργιος, Χατζη-Ἄγγελος, Σπανδωνῆς, Ἀγγελάκης, Θεοχάρης, Μαργαρίτης, Νικόλας, Ἰωάννης, Ἄγγελος, Μποζῆς, Χριστόδουλος, Ἀνδρέας, Δημητράκης, Γεώργιος, Ζλατάνης, Ἰωάννης, Θεολόγης, Γεώργιος Σπανός, Δρόσος, Ἰωάννης, Ἀγγελάκης, Ἀθανάσιος, Γεώργιος, Γιάννος, Νικόλαος, Μανόλης, Στογιάνης, Χαριζάνης, Πέτκος, Στοῖμενος, Ἀναστάσης, Σκαρλάκης, Ἀβράμης Πέτκου. Δι' ἐνθύμησιν ἔδωκε τὸ ῥουφέτι τοῦτο εἰς τὸ Μοναστήρι ἐλεημοσύνην ἄσλάνια 187. Καὶ ξέχωρα νὰ δίδουν κάθε μῆνα θυμιάμα ἀπὸ

- μίαν ὀκάν, διὰ νὰ μνημονεύηται τὸ ῥουφέτι τῶν ἀβατζήδων ἀκατάπαυστα.
10. Τῷ αὐτῷ ἔτει ἦλθον προσκυνηταὶ ἀπὸ Νικόπολιν καὶ Προσιοβόν, κάστρον.
11. Τῷ αὐτῷ ἔτει ἦλθον καὶ ἀπὸ Μελένικον προσκυνηταί.
12. Ἦλθον δὲ καὶ ἀπὸ τὰ χωρία Ῥαζλόγι, Σάδοβον, Δόλεν καὶ κάστρον Σλήμον. Καὶ ἀπὸ Σαμοκόβι, Προσιοβόν, κάστρον. Καὶ ἀπὸ Φιλιππούπολιν καὶ Κοπρίσνιτζα.
13. 1747 Ἦλθεν ὁ Χατζη-Λεονταρῆς ἀπὸ Σέρρας καὶ ἔδωκεν ἔν κανδήλι εἰς τὸν Πρόδρομον νὰ εἶναι ἀκοίμητον, νὰ δίδῃ κατ' ἔτος ἀπὸ ἔν φλωρὶ καὶ ἔλαβε τὴν συγχώρησιν.
14. 1739 Ἰουλίου 18. Ἦλθε τὸ ῥουφέτι τῶν γουναράδων εἰς τὸ Μοναστήρι καὶ ἔλαβαν τεφτέρι καὶ ἔδωσαν ἐλεημοσύνην γρόσια 100 νὰ μνημονεύηται τὸ ὄνομα ἀκαταπαύστως εἰς τὴν παρησίαν.
15. 1741 Κάστρον Θεσσαλονίκη Μαΐου 14. Ὁ Ἀγγελάκης Γούναρης ἀφιέρωσεν ἔν κανδήλι εἰς τὸν Πρόδρομον.
16. 1742 α) Ἀπὸ χωρίον Θουλὸν ἡ μήτηρ τοῦ παπα-Λεονταρῆ ἀφιέρωσεν εἰς τὴν θανάην τῆς χωράφια στρέμματα 2, εὐρισκόμενα εἰς τὴν Λυκομοῦρσαν· τὸ ὄνομά τῆς ἔστι Καρεμφυλλίνα.
β) Ὁ Πρόδανος καὶ ἡ γυνὴ τοῦ Ἀθηναῆ ἀφιέρωσαν τ' ὀσπήτι τους εἰς τὸ Μοναστήριον καὶ τὰ χωράφια τους ὅλα, τὰ ὅποια εἶναι 10 στρέμματα, καὶ μισὸν στρέμμα ἀμπέλι, μὲ ὄλον τὸ τακραββάτι, τὰ ὅσα εὐρίσκονται μέσα εἰς τὸ σπήτι, καὶ ἔδωκε καὶ τὸ ζωνάρι τῆς, καὶ ὁπότεν ἀποθάνῃ νὰ τὴν γράψωμεν ἔν σαρανταλείτουργον διὰ τὸ ζωνάρι τῆς. Καὶ τὰ χωράφια εὐρίσκονται εἰς τὸν Θολὸν τὸν μεγάλον τὰ 6 στρέμματα, καὶ τὰ 4 εὐρίσκονται εἰς τὸ Πηθυλινὸν καὶ νὰ κάθωνται εἰς τὸ ὀσπήτιόν τους ἕως ὅπου ζοῦν καὶ εἶναι, καὶ νὰ δίδουν κηρὰ εἰς τὸ Μοναστήρι τὸν καθ' ἕκαστον χρόνον ἄσπρα 360, ἧτοι τριακόσια ἐξήντα, καὶ ἀπεράσθησαν τὰ ὀνόματα, ὁ Πρόδανος καὶ ἡ γυνὴ τοῦ Ἀθηναῆ.
17. 1748 Ἦλθεν ὁ Χατζη-Λεόντιος ἀπὸ Σέρρας προσκυνητῆς· οὗτός ἐστιν ὁ προπάππος τοῦ Πολύζου Σακελλαρίου.

// σ. 353 //

18. 1759 Ἦλθε προσκυνητῆς ὁ Στοῖμενος σαράφης, Ἀνδριανουπολίτης.
19. 1740 Δεκεμβρίου 18. Ἀπὸ Παζαρτζήκι ἦλθον προσκυνηταὶ διὰ Ἄγιον Ὅρος.
20. 1741 Ἦλθον προσκυνηταὶ ἀπὸ χωρίον Ντόλιν. Ἦλθε καὶ ἀπὸ χω-

- ρίον Καλένδρα ὁ Ἄχμετ πασᾶς καὶ ἔγραψε τὴν μητέρα του Στογιάναν καὶ τὴν ἀδελφὴν τοῦ Πετκάνου.
21. 1741 Τῇ 8 Ἰανουαρίου ἦλθε τὸ ρουφέτι τῶν παπουτζήδων εἰς τὸ Μοναστήρι καὶ ἐλογαριασθήκαμεν μετ' αὐτὸ διὰ 8 χρόνους, καὶ ἦτον οἱ μαστόροι: ὁ Ζαγόρης, ὁ Στογιάνος, Φώτιος, Χατζη-Ἀγγελάκης, Δῆμος, ὁ Γεώργιος, ὁ Γεώργιος, ὁ Στοῖλης, ὁ Στογιάνος, ὁ Τικινάκος, ὁ Καρεμφύλλης, ὁ Ἰωάννης, ὁ Πέτκος, ὁ Ἰωάννης, Χατζη-Στόγιος, ὁ Τάνιος, ὁ Γερκσίνης.
22. 1741 Ἦλθον προσκυνηταὶ ἀπὸ χωρίον Ἀλιστρατί.
23. 1742 Ἦλθε τὸ ρουφέτι τῶν χεμεκλήδων.
24. 1747 Ὁ Χατζη-Πέτκος Βασιματζῆς ἔγραψε τὸν υἱὸν του Σπανδωνῆν εἰς πρόθεσιν καλογερικὴν οὗτος εἶναι ἐκεῖνος ὁ καλὸς Χατζη-Πέτκος, ὁ ὁποῖος ἔκτισε μετ' ἰδία του ἔξοδα τὸ γεβγήρι ἀπὸ τὸ ὁποῖον διέρχεται τὸ νερὸν τοῦ Μοναστηρίου ἀπὸ τὸν Ἅγιον Ταξιάρχην ἕως εἰς τὸν μύλον μας, διὰ τοῦτο καὶ κατατάττεται εἰς τὴν τάξιν τῶν κπιτόρων διὰ τοῦτο καὶ τὸ ἱερὸν Μοναστήριον ἐκτελεῖ κατ' ἔτος κατὰ τὰς 27 τοῦ Νοεμβρίου μηνὸς μηνόσυνον διὰ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ καὶ τῶν γονέων του, ὡς φαίνεται ἢ περὶ τούτου σημειώσεις εἰς τὸν μῆνα ὡς εἴρηται Νοεμβρίου 27 εἰς τὰ παλαιὰ Μηναιᾶ· ἀπεβίωσε δὲ εἰς τὰ 1761 Νοεμβρίου 27.
25. 1757 Δεκεμβρίου 4. Ἦλθεν ὁ υἱὸς αὐτοῦ Σπανδωνῆς Χατζη-Πέτκου, φρόνιμον παιδί, ἔγραψε πρόθεσιν κοσμικὴν τὸ ὄνομά του καὶ ἀναγιγνώσκοντες λέγει ὁ ἴδιος εἰς τὸν παλαιὸν Κώδικα «εὐχέσθαι ὑπὲρ ἐμοῦ τοῦ ὑπὲρ πάντων ἀναξιωτέρου αὐτοῦ τοῦ Χατζη-Πέτκου». Ἡ ἐπιγραφὴ φαίνεται καὶ εἰς τὸν τσεσμὲν τοῦ πισκιουνοῦ πέρα τοῦ ποταμοῦ· φαίνεται ὅτι οὗτός ἐστι καὶ πρόγονος Σπανδωνῆ καὶ Ματάκου, τῶν ποτὲ ἐν Σέρραις ἀρχόντων.
26. 1760 Ἀπὸ κάστρον Θεσσαλονικὴν ἦλθον προσκυνηταί, ἡγουμενεύοντος κυροῦ Ἰακώβου ἱερομονάχου, ὁ ἄρχων κύρ-Δημητράκης ἀπὸ Βέργιαν, ὁ Μανόλης // σ. 354 // τοῦ Χατζη-Μιχαλάκη, ὁ Ἰωάννης Νικολάου, Κασρίσιος Γεωργίου, ὁ Χατζη-Σκαραλάτος, ὁ Κωτσίνογλος, ὁ κύρ-Μανόλης· ὁ Χατζη-Σκαραλάτος ἔγραψε δύο παρηρησίαις Σκαραλάτου καὶ Χουρμουζοῦ, ἔδωκε μίαν κανδήλαν ἀκοίμητον εἰς τὸ Κτιτορικόν, καὶ ἐν πολυέλαιον μπιλιολένιον, καὶ κάθε χρόνον διὰ τὴν κανδήλαν ἄσπρα 330 καὶ ἀπὸ μίαν ὀκάν κηρὶ διὰ τὸν πολυέλαιον, ἔδωκε καὶ ἐν ἄλογον.
27. 1753 Ἦλθον προσκυνηταὶ διάφοροι ἀπὸ Σέρρας μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦτον καὶ ἡ γυνὴ τοῦ Γεωργάκη Μαρτζιάρουλου,

- λεγομένη Μποζίτσα, καὶ ἑτέρα γυνὴ τοῦ Μανόλη Μαρτζιόρογλου, λεγομένη Ἐλισσαβούδα· (σήμερον κάμνομεν εἰς σημείωσιν ἔτος 1860 ὅτι τ' ὀσπήτι τοῦτο εἶναι τῆς σήμερον τὸ τῆς Σικερτζίδινας εὐρισκόμενον εἰς τὸν μαχαλέν μας Προδρομῆτικον).
28. 1750 Ἦλθον προσκυνηταὶ ἀπὸ Ἀλιστράτι μεταξὺ τῶν ὁποίων φαίνεται κάποιος παπα-Τριαντάφυλλος καὶ ἡ καλογοραία Γεθσημανή.
29. 1756 Ὁκτωβρίου 8. Ἦλθε τὸ ῥουφέτι τῶν γουναράδων καὶ ἐγράφησαν εἰς τὴν παρρησίαν νὰ μνημονεύονται ἀκατάπαυστα τὸ ῥουφέτι τῶν γουναράδων, καὶ δι' ἐνθύμησιν νὰ δίδουν τὸν καθ' ἕκαστον χρόνον ἀπὸ γρόσια 10, ἧτοι δέκα.
30. 1756 Ὁ Γεώργιος τατικατζῆς ἔγραψε νὰ δίδῃ τὸ κάθε ἔτος διὰ τὸν ἐπιτάφιον 2 ὀκάδας κηρὶ διὰ τὴν ὑγείαν του.
31. 1761 α) Ὁ Παράσχος τοῦ Χατζη-Σιτσιάν υἱὸς ἔγραψε νὰ δίδῃ τὸ κάθε ἔτος 2 ὀκάδας θυμιάμα ὑπὲρ ὑγείας του.
β) Ἦλθον οἱ μπογασατζῆδες καὶ ἔδωκαν μίαν κοινὴν παρρησίαν, ὁ Δανιήλ, ὁ Παναγιώτης, ὁ Δημήτριος, ὁ Χατζη-Δημήτριος, ὁ Γεώργιος καὶ ἕτερος Δημήτριος, καὶ ἐσυμφώνησαν μὲ ἀπόφασιν νὰ δίδουν τὸν καθέκαστον χρόνον ἀπὸ ἕνα ἀλατζιάν εἰς κάθε μάστορα ὑπὲρ ὑγείας των.
γ) Οἱ ἀμπατζῆδες θυμιάμα ἀπὸ 5 ὀκάδας τὸν καθέκαστον χρόνον, ὁμοίως καὶ οἱ τουρακτοῦδες.
32. 1760 Σέρρας οἱ κανταντζῆδες ἔγραψαν, ὁ Μανόλης μίαν παρρησίαν διὰ τὸ ὄνομα τοῦ Μανόλη. Ὁ Γιάκοφτης πατὴρ διὰ τὸ ὄνομα τοῦ Γιάκουφτη. Ὁ Πέτσος διὰ τὸ ὄνομα τοῦ Πέτσου.
33. 1760 Σεπτεμβρίου 12 ἔγραψεν ὁ Κωνσταντῖνος Λέμπης πρόθεσιν ἔνεκεν τῆς Πολυξένης [...] // σ. 355 // ὁ αὐτὸς πρόθεσιν ἔνεκεν τοῦ ὀνόματος Παναγιώτου ἄσπρα 600, τῷ αὐτῷ ὁ αὐτὸς ἔνεκεν τῆς Χαδίτσας πρόθεσιν ἄσπρα 600, τῷ αὐτῷ τὸν ἐξόφλησε καὶ ἀπεράσθησαν.
34. 1760 Σεπτεμβρίου 2. Ἦλθε καὶ ὁ Πετρούσης τοῦ Γρούτσιου ἱερέως, ἐξ ὧν κατάγεται ἡ μετέπειτα γενεὰ τοῦ Χατζη-Γρούτσιου, καὶ τις παπα-Θεοχάρης καὶ Νήτσιος Γούναρης, καὶ τῶν ῥουφείων τατικατζῆδων.
35. 1752 καὶ 53. Ἦλθον ἀπὸ χωρίον Σφυλινοῦ καὶ Κρούσιοβα.
36. 1754 Ἰανουαρίου 20. ῤουφέτι τῶν ἀμπατζῆδων ἦλθον εἰς προσκύνησιν, τῶν ὁποίων τὰ ὀνόματά εἰσι τὰ ἐξῆς: Ὁ παπα-Πολυζώης, ὁ παπα-Θεοχάρης, ὁ παπα-Βέργος, ὁ Χατζη-Μήλιος, ὁ Χατζη-Μανόλης, ὁ Χατζη-Χριστόδουλος, ὁ Χατζη-

Ἰωάννης, ὁ Διαμαντής, ὁ Παράσχος, ὁ Βάσιος, ὁ Θεοχάρης, ὁ Ἰαννάκος, ὁ Δημητράκος, ὁ Νικόλαος, ὁ Κώτας, ὁ Μανόλας, ὁ Θεολόγης, ὁ Στόϊος, ὁ Νιδέλκος, ὁ Στογιάνης, ὁ Γεώργιος, ὁ Σάββας, ὁ Ἀθανάσιος, ὁ Χρῆστος, ὁ Βαῆς, ὁ Θεόδωρος, ὁ Θεοδωράκης, ὁ Σέκουλας, ὁ Στογιάνης ὁ Ἀθανάσιος, ὁ Χρυσάφης, ὁ Ῥάδος, ὁ Δημητράκης, ὁ Δημήτριος, ὁ Νάνος, ὁ Γεώργιος, ὁ Στοίμενος, ὁ Μιχαλάκης, ὁ Ἰαννάκος, ὁ Θεολόγης, ὁ Ἰωάννης, ὁ Γεώργιος, ὁ Παναγιώτης, ὁ Ἀποστόλης, ὁ Θεοχάρης, ὁ κυρός-Μιρπέρης, ὁ Ἀποστόλης, ὁ Πέτκος, ὁ Στέργιος, ὁ Νικόλαος, ὁ Ζάχαρις, ὁ Ἄγγελος, ὁ Νιδέλκος, ὁ Ἀβράμης, ὁ Μιχάλης, ὁ Ματάτσιος, ὁ Διαμαντής, ὁ Νιδέλκος, ὁ Μήτας, ὁ Γεωργάκης, ὁ Χριστόδουλος, ὁ Κόττων, ὁ Γεώργιος, ὁ Τάνιος, ὁ Μιχάλης, ὁ Γάλαμπος, ὁ Νταῆς, ὁ Δημητράκης, ὁ Στόϊτσος, ὁ υἱὸς τοῦ Χατζη-Μόσχου, ὁ υἱὸς τοῦ Ντουτιμέ, ὁ Γεωργάκης, ὁ Κώνστας, ὁ Ἰάκωβος, ὁ Βούλτσιος, ὁ Ἰάννος καὶ καλφάδες αὐτῶν: ὁ Πανταζῆς, ὁ Ἰάννος, ὁ Βαρσάμης, ὁ Γέρωσ, ὁ Νικόλας, ὁ Δημήτρης, ὁ Νιδέλκος, ὁ Χρῆστος, ὁ Κώνστας, ὁ Νικόλας, ὁ Χριστόδουλος, ὁ Ἰωάννης, ὁ Στοῆλος, ὁ Χριστόδουλος, ὁ Δῆμος, ὁ Γεώργιος, Ῥάδος, Μιχαλάκης, Στάμιος, Μπόγδανος καὶ Ἰαννούδας.

37. 1760 Ἦλθε τὸ ἰσνάφι τῶν τατικαντζήδων καὶ ἄλλοι μεταξὺ αὐτῶν καὶ Ἀναστάσης Καρατζιόγλους (οὗτος ὁ Καρατζιόγλους ἤκμασε μέγας εἰς Σέρρας, εἶχε καὶ εἰς τὴν ἔξω περιοχὴν τοῦ Μοναστηρίου τὸ κιόσκι, τὸ λεγόμενον Καρατζιόλινας, ὅπερ περὶ τὰ 1830 μετέβη ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ Νικολάου Δούμπα, μετὰ ταῦτα πεσὸν ἤδη κεῖται ἀυλὴ ἔμπροσθεν τοῦ κιουσκιῦ τοῦ Μοναστηρίου.
38. 1754 καὶ 55. Ἦλθον προσκνηταὶ ἀπὸ Κρούσιοβα καὶ Κουκκούσι, ἦτοι Καλκιούτσι.
39. 1756 Ἰουλίου 8. Ἦλθον ἀπὸ Σέρρας τὸ ρουφέτι τῶν κηροπούλων, καὶ ἀφιέρωσαν τοῦ ρουφετίου τὸν μαρχανὰν εἰς τὸν Τίμιον Πρόδρομον ὅλοι ὁμοῦ μικροὶ καὶ μεγάλοι // σ. 356 // μὲ μίαν γνώμην, κ(αὶ) ἐγράφη τὸ ρουφέτι εἰς τὴν παρρησίαν νὰ μνημονεύηται ἀκατάπαυστα.
40. 1758 Αὐγούστου 29. Ὁ Ἀγγελάκης τοῦ Ῥαντύλλα ἀφιέρωσε τὸ ἥμισυ ὀσπήτιόν του εἰς τὸ Μοναστήριον, καὶ ἔγραψε τὸ ὄνομά του εἰς τὴν παρρησίαν Ἀγγελάκη, καὶ τὸν πατέρα του Ῥαντύλλα κόλλυβον, ὁμοίως καὶ τὴν γυναῖκα τοῦ Βράντσιου κόλλυβον.
41. 1756 Ἦλθον προσκνηταὶ ἀπὸ Καρά-Δὰκ καὶ Κουκκούση.

42. 1760 Ἦλθε τὸ ἰσνάφι τῶν μενταντζήδων: ὁ κύρ-Μανόλης Θεολόγου, ὁ Χατζη-Μόσχος, ὁ Χατζη-Ἀθανάσιος, Ἰωάννης, ὁ Στογιάνης Παναγιώτου, ὁ Δημητράκης Ἰωάννου, ὁ Νικόλας Τούτσιου, ὁ Ἀναστάσης Μόσχου, ὁ Ἀρμένος ὁ Παναγιώτης, ὁ Γεωργάκης Ἀγγελάκη, ὁ Δημήτριος Γεωργίου, ὁ Λεονταρῆς, ὁ Στέργιος τοῦ Χατζη-Γώγου, ὁ Ἄγγελος Φιλίππου, καὶ ὁ Στογιάνος Μποζίκη.
43. 1755 Ἦλθον τὸ ῥουφέτι τῶν παπουτζήδων καὶ ἀπὸ τὰ χωρία Τζίντζιους καὶ Θολόν.
44. 1757 Αὐγούστου 31. Ἡ Πρωτανέσσα ἔδωσεν εἰς τὸ Μοναστήριον τὸ ὀσπήτιό της, καὶ ἐν καζάνι, ἐν ταψί, δύο σαχάνια, ἐν τηγά-νι, δύο τάσια, ἐν χαμάτασί, ἓνα τέντζερνι, καὶ τὰ ἐπίλοιπα ὅσα εὐρηθοῦν εἰς τὸ ὀσπήτιόν της, ἀπὸ μικρὸν ἕως μεγάλον, ὅλα τὰ ἀφιερώνει εἰς τὸ Μοναστήριον, καὶ ἀπεράσθησαν δύο ὀνόματα εἰς τὸ κόλλυβον Προδάνου καὶ Ἀθήνης, καὶ ἐν σαρανταλείτουρον Νικολάου.
45. +1757 Ἦλθον προσκνηταὶ ἀπὸ Σουχόν, ἀπὸ Νιγρίταν, καὶ ἀπὸ Σούρπαν, καὶ ἀπὸ Ἀνδριανούπολιν, καὶ Χοῦμκος, ἡγουμενεύοντος κυροῦ Ἰακώβου ἱερομονάχου.
46. 1751 Ἦλθε πάλιν τὸ ἰσνάφι τῶν χεμεκλήδων καὶ τῶν ξένων παπουτζήδων.
47. 1752 Ἦλθον τὸ ῥουφέτι τῶν μουταφτσήδων.
48. 1752 Ἰανουαρίου 9. Ἀπὸ χωρίον Βερνάρη ἔγραψεν ὁ Χαρίτων ἓνα λειβάδι εἰς τὸν Λάκκο, τὸ ὁποῖον ὀνομάζεται Φυτία.
49. 1761 Ἦλθον προσκνηταὶ ἀπὸ Βροντοῦ καὶ Κουβάτσιοβον καὶ Νιβόδεν.
50. 1756 Ἦλθον προσκνηταὶ τὸ ῥουφέτι τῶν βακάληδων, ἔγραψαν τὸ ῥουφέτι εἰς τὴν παρρησίαν καὶ νὰ δίδουν καθέκαστον χρόνον ἀπὸ μία ὀκάν λάδι ἀπὸ κάθε ἐργαστήριον, διὰ νὰ μνημονεύηται καὶ εἰς τὸ κοιμητήριον.
51. 1751 Ἀπὸ χωρίον Τσερίτσηνη ἦλθον οἱ μποχασατζήδες: ὁ Ἰωάννης, ὁ Χατζη-Γεωργάκης, // σ. 357 // ὁ Δημητράκης καὶ ὁ Κώνστας.

Κάστρον Ζίχνα

52. Ἐγραψεν ὁ Παναγιώτης τὸ τίμιόν του ὄνομα εἰς τὴν παρρησίαν, καὶ ἔδωσεν ἐν καζάνι τῆς ῥακῆς μετὰ τὸ καππάκι του καὶ μετὰ τὸν λουλάν του.
53. 1745 Ἦλθον ἀπὸ Σούρπα παπα-Πασχάλης, παπα-Νικόλαος, παπα-Ἰωάννης, παπα-Τάσιος καὶ ὁ Δημήτριος Παναγιώτου, ὅστις ἔγραψεν εἰς τὸ Μοναστήριον ἐν ὀσπήτιον, καὶ ἐν στρέμμα χωράφι.

54. 1760 Ἦλθεν ὁ Χατζη-Μανόλης εἰς τῆς Χατζη-Ἰάννινας τὸ κῖοσκι καὶ ἔγραψε μίαν παρρησίαν ἄσπρα 4.600.
55. 1752 Ἐσώζετο τὸ χωρίον Τοπόλισκον, ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἦλθον προσκυνηταί.
56. 1760 Ἦγουμενεύοντος κυροῦ Ἰακώβου ἱερομονάχου ἦλθον προσκυνηταὶ Βροντηλῆδες.
57. 1748 Σεπτεμβρίου 20. Οἱ πατέρες τοῦ Μοναστηρίου ἔγραψαν τὰ ὀνόματά των· ὁ παπα-Ἰωακείμ, ὁ παπα-Φυλακτός, ὁ παπα-Χρῦσανθος, καὶ ὁ Σαμουήλ.
58. 1759 Ἦλθον Λοφτσιαλῆδες 7 καὶ ἔδωκαν ἀπὸ ἓν ταυρί.
59. 1767 Ἦλθον Σερραῖοι προσκυνηταί· ὁ Χατζη-Μιχαήλος, ὁ Χατζη-Στοῖλης, Χατζη-Ἀβραάμης καὶ λοιποί, καὶ ἐκόνευσαν εἰς τὸ κῖοσκι τοῦ Χατζη-Μιχαήλου.
60. 1740 Ἦλθον προσκυνηταὶ τὸ ἰσνάφι τῶν καζαντζήδων.
61. 1741 Ἀπὸ χωρίον Λόφτσια ὁ Μποζίκης τοῦ Βελίκα ἔγραψεν ἓν κόλλυβον, καὶ ἓν σαρανταλείτουρον, καὶ ἔδωκε δύο ταυριά, καὶ μίαν ἀγελάδα, καὶ ἓν κανδήλι διὰ γρόσια 30, καὶ κατ' ἔτος νὰ δίδῃ γρόσια 3 διὰ τὸ λάδι του, καὶ ἡ κανδήλα νὰ καίῃ ἐμπροστὰ εἰς τὸν Πρόδρομον.
62. 1738 α) Ἀπὸ χωρίον Γερμάνι ἔδωκεν εἰς τὸ Μοναστήριον ἀπὸ τὴν πέχτσα τοῦ παπᾶ ἀνάμισυ ἡμέρα καὶ ἓν λειβάδι εἰς τὸν κάτω μύλον, ἔδωκε καὶ ἄσπρα 1.900, ἔμειναν ἀκόμη νὰ δίδῃ μπακκὶ 2.100, καὶ διὰ τὰ ὁποῖα ἔγραψε τρία ὀνόματα παρρησία Ἰωάννου, Στοῖου καὶ Μιχαήλ.
β) Ἀπὸ χωρίον Ἀραβνᾶ ὁ Στέργιος υἱὸς τοῦ Στάνκου ἔδωκεν εἰς τὸ Μοναστήριον 50 γίδες μὲ τὰ κατσικούδια καὶ ἔγραψε τέσσερα ὀνόματα εἰς τὸ κόλλυβον.
63. 1757 Ἦλθε τὸ ἰσνάφι τῶν καλαῖτζήδων, προσκυνηταί. // σ. 358 //
64. 1757 Ἦ καλογραία ἀπὸ τὴν Γαλάτσιστα ἀφιέρωσεν εἰς τὸ Μοναστήριον τὸν κῆπον τῆς με σκαμναῖς ῥίζαις 23 κείμενον εἰς τὸν Κάτσικα, καὶ 2 μόδια νεραντζιάς εἰς τὴν Μανίτσαν, γείτονες ὁ Γεωργάκης τοῦ Μαλάκου, καὶ ἓν μῶδι ἀμπέλι, καὶ μισὴν ἐλαίαν εἰς τὰ Μάρμαρα, γείτονες εἶναι ἡ παπα-Γεωργάκαινα, καὶ 3 ἐλαίας εἰς τὴν Μισαπηλιάν, γείτονες εἶναι ὁ παπα-Μόσχος.

// σ. 359 //

Ἐντεῦθεν καὶ ἐμπρὸς μεταφέρονται εἰς τὸν παρόντα κώδικα ἀξιοσημειώτᾳ τινὰ ἀπὸ ἕτερον ἀρχαῖον Κατάστιχον, τὸ ὁποῖον ἀρχίζει ἀπὸ 1781 ἕως 1796.

65. 1761 α) Τῆ 14 Σεπτεμβρίου. Ἦλθον προσκυνηταὶ εἰς τὸ Μονα-

στήριον τὸ ἰσνάφι τῶν γουναράδων: ὁ Ἀργυρόπουλος Δημητρίου, ὁ Χατζη-Ἰωάννης, ὁ Γεώργιος Νάξου, ὁ Χρήστος Νικολάου, Ἐμμανουὴλ Θωμᾶ, ὁ Γιάννος Ἐμμανουήλ, ὁ Δούλης Γεωργάκη καὶ ὁ Δήμος.

β) Ἐτι τὸ αὐτὸ ἔτος ἦλθον καὶ οἱ μποχασατζήδες: ὁ Δανιήλ, ὁ Στάμος, ὁ Δημήτριος, ὁ Παναγιώτης, ὁ Γεώργιος, ὁ Δημήτριος, ὁ Μιχαήλ, ὁ Πέτρος, ὁ Γιανκούλας καὶ Μιχαήλ καὶ ἔδωκαν μίαν παρρησίαν νὰ μνημονεύηται ἀκατάπαυστα τὸ ῥουφέτι τῶν μποχασατζήδων, καὶ ὑπεσχέθησαν νὰ δίδουν τὸ κατ' ἔτος ἀπὸ μίαν παρρησίαν κοινήν διὰ τὴν ὑγείαν των.

γ) Ἐτι τὸ αὐτὸ ἔτος ἦλθε, μὲ προσκυνητὰς ἀπὸ Σουχόν, ὁ Παράσχος, βασματζῆς καὶ ἔφερεν ἕν μουλάρι.

66. 1773 α) Ἦλθεν ἀπὸ Νιγρίτα ὁ Εὐαγγέλης καὶ ἔγραψε τέσσαρα στρέμματα χωράφια.

β) Ἦλθεν ἔτι ἀπὸ Σούρπαν ὁ Δημήτριος καὶ ἔγραψεν ἕν καζάνι.

67. 1766 Ἦλθον προσκυνηταὶ Σερραῖοι ὁ Λάμπρος, ὅστις ἔδωκεν ἕν ὠρολόγιον, ὁ δὲ Γεωργάκης Βασματζῆς ἔδωκεν ἕν μουλάρι, καὶ ἡ Λεονταρίνα, τοῦ Τσιμορλόογλου ἡ γυνή, ἔγραψε τὸ ὀσπήτι τῆς εὐρισκόμενον εἰς τὸν μαχαλὲν ὀνομαζόμενον Ἀθάνατος.

68. 1764 Μὲ πολλοὺς Σερραῖους ἦλθε καὶ ὁ κύρ-Ἀναστάσιος Πολυζῶη, πάππος τοῦ Ἀναστάση Πολυζῶη, Μελνικιώτου, τοῦ ἀκμάσαντος περὶ τὰ 1840-50 εἰς Ἀθήνας.

69. 1766 α) Ἦλθε προσκυνήτρια εἰς τὸ Μοναστήριον ἡ τοῦ Νικολάου Κουβατζιόγλου γυνή, ὅστις ἦτο πατὴρ τῶν ἐνταῦθα ἀποβιωσάντων συναδέλφων μας Χατζη-Σιλβέστρου καὶ Χατζη-Κωνσταντίνου, ὅστις μετωνομάσθη Καλλίνικος. Οὗτοι οἱ δύο αὐτάδελφοι, ὡς φαίνεται ἔμπροσθεν εἰς φύλλον, ἀφιέρωσαν κτήματα καὶ κειμήλια εἰς τὸ Ἱερόν μας Μοναστήριον, ἔκτισαν καὶ τὴν ἐν Σέρραις ἐκκλησίαν τοῦ Τιμίου Προδρομοῦ ἐκ θεμελίων.

β) Τὸ αὐτὸ ἔτος ὁ Ἀγγελάκης Ῥαντύλλας ἔγραψεν εἰς τὸ Μοναστήριον καὶ τὸ ἄλλο ἡμῖς μέρους τοῦ ὀσπητίου του, ἔδωκε καὶ 20 σαχάνια, ἕν καζάνι πέντε ὀκάδων, ἕν ταψὶ 2½ ὀκάδων, ἕτερον ταψὶ ὅμοιον, 3 τεντζερέδες μὲ τὰ καπάκκια των, καὶ ἕν ὑποκάμισον δι' ὅλα δὲ ταῦτα ἔγραψεν εἰς τὸ κόλλυβον δύο ὀνόματα, Ἀγγελάκη καὶ Χρυσόσκουλη συγκρόνως δὲ καὶ ὁ Δέλιος ἔγραψε τὸ ὄνομά του εἰς τὴν παρρησίαν καὶ ἔδωκε δι' αὐτὸ 2 βόδια.

70. 1781 Ὁ κύρ-Μανολάκης τοῦ Χατζη-Κωνσταντίνου Βασματζῆ

ἀφιέρωσεν ἔν κανδήλι διὰ νὰ καίη // **σ. 360** // εἰς τὴν εἰκόνα τοῦ Τιμίου Προδρόμου καὶ διὰ τὸ λάδι ὅπου θὰ καίη νὰ δίδη κατ' ἔτος ὅ,τι τὸν φωτίσει ὁ Θεὸς (οὗτος ὁ Χατζη-Κωνσταντῖνος εἶναι ὁ πατὴρ τοῦ ἄρχοντος Ματάκου, ἀκμάσαντος εἰς Σέρρας, καὶ τοῦ Σπανδωνῆ, ἀκμάσαντος ἐν Θεσσαλονίκη καὶ Κωνσταντινουπόλει, τοῦ ὁποίου οἱ υἱοί, ὁ Τσελεμπῆ Κωστάκης καὶ ὁ Τσελεμπῆ Δημητράκης, ἀκμάζουσι καὶ τὴν σήμερον ἐπὶ ἔτους 1860)· οὗτοι ἅπαντες ὑπῆρχον θερμοὶ προστάται τοῦ Μοναστηρίου.

- 71. 1770** Ἡ Πολυζώτρα, ἡ πενθερὰ τοῦ Γιάννη Γούναρη, ἔγραψε τὸ ἥμισυ ὀσπήτιόν της.
- 72. 1781** Ὁ κύρ-Γιάννης Νεζαμλῆς ἀφιέρωσεν ἔν κανδήλι εἰς τὸν Πρόδρομον καὶ διὰ τὸ λάδι τὸ κατ' ἔτος νὰ δίδη ἀπὸ ἔν φλωρὶ ἄσπρα 330· ὁ ἴδιος ἔδωκε καὶ ἔν μουλάρι διὰ δύο κόλλυβα Παναγιώτου καὶ Μαργαρίτους.
β) Τὸ αὐτὸ ἔτος ἔτι ἀπὸ Θεσσαλονίκη ὁ Χατζη-Δῆμος Ἰωάννης, καὶ Θεοδωρῆς καὶ ὁ Μήτας ὑπεσχέθησαν νὰ δίδουν τὸ κατ' ἔτος εἰς τὸ Μοναστήριον ἀγιοκέριον πρὸς 5 ὀκάδας, διὰ νὰ μνημονεύωνται τὰ ὀνόματά των εἰς τὴν παράκλησιν τοῦ Προδρόμου καὶ εἰς τὴν λειτουργίαν.
- 73. 1770** Τῆ 29 Αὐγούστου, ὁ Μιχαλάκης τοῦ Χατζη-Στέργιου μὲ ὁμολογίαν του χρεωστεῖ εἰς τὸ Μοναστήριον γρόσια 100, εὕρισκομένην εἰς τὸν Σκευοφύλακα Ἰάκωβον, καὶ ἔδωσε δι' αὐτὰ εἰς τὸν παπα-Χαραλάμπην δύο ὑποκάμισα, ἄσπρα 1.000 κάμουν, ἔν χρυσοῦν ἄντερι ἄσπρα 1.700, 7 μπογασιά 10 ἄσπρα 1.200, τρία κοιλὰ σιτάρι ἄσπρα 1.080 καὶ μίαν σκέπην ἄσπρα 2.520. Σούμα ὅλα ἄσπρα 7.500.
- 74. 1781** Ἀπὸ Δημηρ-Ἰσάρι ἦλθον προσκνηταὶ, καὶ οἱ γέροντες καὶ οἱ προεστοὶ τότε ἐπέρασαν τὴν εὐλογημένην πολιτείαν των εἰς τὴν παρρησίαν τοῦ Μοναστηρίου, διὰ νὰ μνημονεύωνται ἀκαταπαύστως ἐν ταῖς θείαις καὶ ἱεραῖς τελεταῖς. Ἐκεῖ φαίνονται ἀπὸ Σάββιακον παιδία τοῦ τότε γέρω-Σαμουήλ. Τότε καὶ ἀπὸ Λάτροβον ὁ Ἀθανάσης ἔγραψε 3 στρέμματα χωράφια· γείτονες εἶναι ὁ Αὐγιανάκης, ὁ Πάντσιος, ὁ Χαριζάνης, καὶ ἡ στράτα. Τότε καὶ ἀπὸ Σάββιακον ὁ Ἀγγελάκης τοῦ Τόλιου ἔδωσεν ἔν στρέμμα χωράφι εἰς τὸ Σραδι κοντὰ εἰς τὸν μύλον· γείτονες εἶναι ὁ Μήλιος, ὁ Στογιάν Τζιάμπα, καὶ ὁ Χριστόδουλος.
- 75. 1779** Ἰανουαρίου 18. Ἀπὸ Βελοτίντσα ὁ Γεώργιος Χαζούρα ἔγραψε 3 στρέμματα χωράφια εἰς τὴν ταρτάνην Βερτζίκα· γείτονες εἶναι ὁ Τότωρ Κατούνα, ὁ Ἰωάννης Νεβένυφση καὶ

- Τάσιος Λεούτα· ἔτι ὁ Τρύφωνας ἀπ' ἐκεῖ ἔγραψεν ἕν στρέμμα τσεγγήρι, καὶ χωράφια τέσσερα στρέμματα, τὰ 2 στρέμματα εἰς τὴν Ἀγίαν Ἑλένην, ἕν στρέμμα εἰς τὴν Ἀπηδιὰν καὶ ἕν εἰς τὸ Κουτέντσι.
76. 1777 Μαΐου 2. Ἀπὸ Λιμπιάχοβον ὁ Στοΐκος τοῦ Σφέτκου ἔγραψεν ἕν κήπον ἡμισυ στρέμμα εἰς // σ. 361 // τὸ γεφύρι τῆς Πλάκας· γείτονες εἶναι ὁ Στοΐλης, ἡ στράτα καὶ τὸ ποτάμι· καὶ ὁ Πέτρος τοῦ Δημητρίου ἔγραψεν ἕν χωράφι εἰς τοῦ Βούλκουβου τὴν βρύσιν· γείτονες εἶναι ὁ Θεόδωρος Γώγου, Σταμάτης, Τότωρ, Πέτρος, Ἄγγελος καὶ ἡ στράτα.
77. 1781 Ὁ Ἀλέξης Κώνστα διὰ χειρὸς τοῦ παπα-Χριστοφόρου ἔφερε δύο σήμαντρα σιδερένια.
78. 1777 Ἀπὸ Ταρλήσι ἦλθον προσκυνηταί· μεταξὺ αὐτῶν φαίνεται ὁ Χατζη-παπα-Χαρίσκος, παπα-Κύρτσιος, παπα-Θεόδωρος καὶ παπα-Διμάνης καὶ θεῖος τοῦ Θεοδοσίου Ἰωάννης Γαλογέννης, ὁ μετὰ ταῦτα ἱερατεύσας καὶ ἐπὶ τέλους ἐνταῦθα ἀπεβίωσε περὶ τὰ 1816 ἢ 17, ἦτον δὲ υἱὸς τοῦ Τσιορμπατζῆ Θεοδώρου, τοῦ ποτὲ ἀκμάσαντος.
79. 1781 Ἀπὸ Λάτροβον ἦλθον οἱ γέροντες καὶ ἔγραψαν τὸ χωρίον των εἰς τὴν παρρησιάν.
80. 1775 Ἀπὸ Μοναστηρτζῆκι ἦλθον ὁ Ἰωάννης Μπακούρη καὶ ὁ Κώνστας Συμεὼν μὲ ἄλλους προσκυνητάς· μεταξὺ των ἦτο καὶ ὁ γερω-Γεώργιος, ὅστις ἔφερον εἰς τὸ Μοναστήρι μίαν κοῦπαν ἀσημένιαν.
81. 1765 Ἦλθον προσκυνηταὶ ἀπὸ Ταρλήσι· ὁ παπα-Χαρίσκος, παπα-Κύρτσιος καὶ ὁ παπα-Διμάνος ἔφερον μὲ ἄλλους προσκυνητὰς καὶ 250 γρόσια ἀπὸ τὸ κουτί.
82. 1763 Ἦλθον προσκυνηταὶ ἀπὸ Βροντοῦ καὶ ὁ παπα-Στογιάνος ἔδωκεν ἀπὸ τὸ Σαμοκόβι, τὸ εὐρισκόμενον εἰς τὸ Νταμποβέτση, δύο ἡμέρας, ὁμοίως καὶ ὁ Ἰέννος τοῦ Ἰάννου εἰς τὸ ἴδιον Σαμοκόβι ἔδωκε μισὴ ἡμέραν, καὶ μίαν ἡμέραν εἰς τὸν ἐπάνω φοῦρνον, ὁμοίως καὶ ὁ Γκέρωσ τοῦ Μάγκου εἰς τὸν ἴδιον Σαμοκόβι ἔδωκε μίαν ἡμέραν, ὁμοίως καὶ ὁ Πάνιος τοῦ Μάχου εἰς τὸν ἴδιον Σαμοκόβι ἔδωκε μίαν ἡμέραν, καὶ εἰς τὴν Μαρτηνιὰν τοῦ φοῦρνου ἡμέρας 3. Ὅμοίως τῷ αὐτῷ ἔτει καὶ ἡ Μαρία μοναχὴ, ἀπὸ Καλαπόδι οὕσα, ἔδωκεν εἰς τὸ Μοναστήριον ἕν τσιαίρι, τὸ ὁποῖον εὐρίσκεται εἰς τοῦ Γκιούρλου, ἀνάμεσα εἰς τοῦ Σαμπουδάνου τὰ χωράφια, ὁμοίως καὶ ἡ Μήλω τοῦ Ἐργὰν ἡ γυνὴ ἔδωκε τὸ ὀσπήτιόν της εἰς τὸ Μοναστήρι, καὶ ὁ Στογιός, υἱὸς τοῦ Κοεμτζῆ, ἔγραψε μίαν κάσαν, ἕν ἐντερί, ἕν καλπάκι καὶ μίαν δαμαλί-

δα, καὶ ὁ Κωνσταντῖνος τοῦ Δραγούια εἰς τὸ ἴδιον Σαμοκόβι ἔδωκεν ἀνὰ ἡμισυ ἡμέραν, καὶ ὁ Μύγδηλος τοῦ Μπάλκε-Ἀναστάση ἔδωκεν ἀπὸ τοῦ παπποῦ του τὸ ὀσπῆτι τὸ ἡμισυ μαζί με τὴν ἡμίσειαν ἀυλήν.

83. 1776=77=78 Ἦλθον ἀπὸ τὸ χωρίον Ταρλήσι προσκυνηταί, μεταξὺ τῶν ὁποίων φέρονται τὰ ὀνόματα τῶν ἱερέων: παπα-Κύρτσιος, παπα-Διμάνος, ὁ παπα-Θεόδωρος καὶ ὁ Χατζηπαπα-Χαρίσκος τότε ὁ Παρούσης τοῦ Στογιάνου ἔδωκε μύλον εὐρισκόμενον εἰς Βροντού. Τότε φαίνεται μαζί των ἦλθεν καὶ ὁ παπα-Ἰωάσαφ Μοναστηριακὴ μας. Συγχρόνως φαίνονται προσκυνηταί καὶ ἀπὸ Λόφτσια μαζί με ἕναν ἱερέα παπα-Στογιάνον.

// σ. 362 //

84. 1773 Ἦλθον προσκυνηταί ἀπὸ χωρίον Γουλέσιοβον καὶ ἔγραψαν τὸ χωρίον των εἰς τὴν παρρησίαν τοῦ Μοναστηρίου. Συγχρόνως ἦλθον προσκυνηταί ἀπὸ χωρίον Τούρνοβον, συνοδευμένοι με τὸν ἱερέα παπα-Ἰωάννην.
85. 1781 Ἦλθον προσκυνηταί ἀπὸ Γουλέσιοβον ὑπὲρ τοὺς τεσσαράκοντα, συνοδευμένοι με τὸν παπα-Δημήτριον, πρωτόπαπαν.
86. 1772 Ἦλθον προσκυνηταί ἀπὸ χωρίον Ζίχνας καὶ ἀπὸ Προσότσαν ἀπὸ τὸ ἴδιον χωρίον φαίνονται οἱ ἱερεῖς ὁ παπα-Ἀγγελάκης, καὶ ὁ παπα-Συμεών.
87. 1773 Ἦλθον προσκυνηταί ἀπὸ Κρούσιοβον, συνοδευμένοι με τὸν Χατζήπαπα-Σωφρόνιον Κοσφοινισσιώτην μετὰ τοῦ παπα-Ἀγγέλου, παπα-Σταμάτη, καὶ Παπα-Πέτρου· τότε ἦλθε καὶ ὁ Ἠλίας καὶ ἔγραψεν ἕν μουλάρι, καὶ μίαν παρρησίαν τὸ ὄνομάν του.
88. 1781 Ἦλθον προσκυνηταί ἀπὸ χωρίον Λάτροβον, ἔγραψαν καὶ τὸ χωρίον των εἰς τὴν παρρησίαν.
89. 1768 Ἦλθον ἀπὸ Ἀλιστράτι ὁ παπα-Τριαντάφυλλος καὶ ἀφίερωσεν ἕν ὀσπῆτιον εἰς τὸ Μοναστήριον διὰ τὴν ὑγείαν τοῦ υἱοῦ του Κωνσταντῖνου, καὶ ἡ Χιόνου χήρα ἔγραψε 4 στρέμματα χωράφια.
90. 1767 Ἦλθον προσκυνηταί ἀπὸ χωρίον Σαβιάκου καὶ ἔγραψεν ὁ Μποζίκης 3 στρέμματα χωράφια εἰς τὴν Γλατίντσα· γείτονες εἶναι ὁ Πανταζίας, ὁ Σιδήρης, ὁ Γιάνκος. Ὁ Χαρίσκος ἔγραψε 5 στρέμματα χωράφια ἀντικρυ εἰς τὴν χώραν· γείτονες εἶναι ὁ Τόμος, ὁ Νικόλας, ὁ Χαρίσκος καὶ ὁ Πανταζῆς τοῦ Λεονταρῆ. Καὶ ὁ Γεωργάκης Τερζῆς ἔγραψεν ἕν στρέμμα χωράφι εἰς τὸ μαῦρον τὸ χῶμα· γείτονες εἶναι ὁ Μιχαῆλος ὁ

Σένδρος καὶ ὁ Τόδωρ Κεῖμεν.

Χωρίον Σαβιᾶκου (p.m.)

91. 1772 α) Τῆ α΄ Νοεμβρίου, ὁ Νέστορας ἔγραψε τὸ ὀσπήτι τοῦ πατρὸς του μὲ τὴν περιοχὴν του σιμὰ εἰς τὴν ἐκκλησίαν εἰς ὄνομα Στογιάνου καὶ Γερακίνας, καὶ εἰς χεῖρας αὐτοῦ ἔδωκεν ὁ παπα-Παΐσιός μας γρόσια 10.

β) Τὸ αὐτὸ ἔτος ὁ Νάσιος τοῦ Πανταξῆ ἔγραψε τὸ χάνι τὸ μισὸ ὅπου ἔχει μὲ τὸν ἀδελφόν του εἰς τὸ Μοναστήρι τὸ μεριδιόν του ἔγραψεν εἰς ὀνόματα Πανταξῆ, Μποζίτσα, Στοίτση καὶ Μαυρουδῆ.

γ) Τὸ αὐτὸ ἔτος ἡ Κυράνου εἰς τὸ Μοναστήρι ἔγραψε τὸ ὀσπήτι τοῦ ἀδελφοῦ της τοῦ Νυμφία διὰ γρόσια 60 εἰς τὰ δύο ὀνόματα αὐτῶν καὶ ὁ παπα-Παΐσιος τὸν ἔδωκε γρόσια 24.

δ) Τὸ αὐτὸ ἔτος ὁ Ῥάδος τοῦ Στογιάνη ἔγραψε χωράφια δύο στρέμματα· εὐρίσκονται εἰς ταῖς Γαρμάδαις εἶναι γείτονες ὁ Τσόλιση καὶ Χατζη-Γότσιος τοῦ Λεονταρῆ.

ε) Τὸ αὐτὸ ἔτος ὁ Ἄγγελος ἔγραψεν εἰς τὸ Μοναστήρι 5 στρέμματα χωράφια ἀποκάτω εἰς τὸ Τράπη· γείτονες εἶναι ὁ Στογιάν Πράμου καὶ τὰ χωράφια τοῦ Μποζίκα. Ὁ Γιάνκος τοῦ Μήτου ἔγραψε δύο στρέμματα χωράφια εἰς τὸν τόπον Τσουκανίκα· γείτονες εἶναι ὁ Γκάλιση, Στόικος καὶ Στοήμενος. Ἡ Μπάμπου Σάνδρου ἔγραψε τὸ ὀσπήτιόν της εἰς τὸ Μοναστήριον καὶ εἶναι μάρτυρες οἱ γέροντες Σάνδρος Μποζίκης, Χίζιους καὶ Πανταξῆς.

// σ. 363 //

ς) Τὸ αὐτὸ ἔτος ἡ Φυδάνου τοῦ Διαμαντῆ ἔγραψε χωράφια στρέμματα 27 καὶ εὐρίσκονται τὰ πέντε στρέμματα εἰς τὸ Κούνε τὸ γεφύρι καὶ τὰ δύο στέμματα εἰς τὰ ἀμπέλια, δύο στρέμματα εἰς τὴν Σικουλίτσαν, τρία στρέμματα εἰς τὴν Τσερβιτσιτσαν, ἐνάμισυ στρέμμα εἰς τὰ Βουρκάλια, ἐνάμισυ εἰς τὸν Πλάτον, ἐνάμισυ στρέμμα εἰς τὸν Μιρρὰν τοῦ Καμαρίτου, τέσσερα στρέμματα εἰς τὸν τοῖχον τοῦ Καμαρίτου, τέσσερα στρέμματα εἰς τὴν Σιουλεβίτσαν καὶ τρία στρέμματα εἰς τὴν βρύσιν τοῦ Ντόντσε· μάρτυρες εἶναι ὁ Σάνδρος, ὁ Νάτσιος, ὁ Μήτιος Πάσιου, ὁ Λιόκας, ὁ Ζάχος καὶ ὁ Θωμᾶς.

92. 1767 α) Ἦλθον προσκυνηταὶ ἀπὸ Στάρτσισταν φαίνονται ἱερεῖς ὁ παπα-Βούλτσιος καὶ παπα-Συμεὼν καὶ ὁ παπα-Μελέτιος Μοναστηριακός μας καὶ ὁ Πέτρος Ἐκαρμιπιτζιάν, τοῦ ὀποίου ἀπόγονος ἦτο ὁ ἀοίδιμος συνάδελφός μας, ὁ προηγούμε-

νος Χατζήπαπα-Δανιήλ, ὁ ἀποβιώσας εἰς τὰ 1858 κατὰ μῆνα Φεβρουάριον.

β) Τὸ αὐτὸ ἔτος φαίνεται καὶ ὁ κυρὸς Χρῆσεν, ὁ πατὴρ τοῦ μακαρίτου Δημητρίου Χρῆσεν, δι' ἐπιμελείας τοῦ ὁποίου καλοῦ ἀνδρὸς ἀνηγέρθη εἰς Στάρτισια ἢ λαμπρὰ ἐκκλησία· οὗτος ἦτο καὶ μέγας ζηλωτὴς τοῦ Ἱεροῦ Μοναστηρίου, καὶ γαμβρὸς ἀπὸ ἀδελφὴν τοῦ μακαρίτου Χατζη-Δανιήλ.

92. 1769 Ἦλθον προσκυνηταὶ ἀπὸ χωρίον Λιπιάχοβας, φαίνονται οἱ ἱερεῖς, ὁ παπα-Μανόλης καὶ ὁ παπα-Ἰωάννης.
93. 1767 ἕως 68 Ἦλθον προσκυνηταὶ ἀπὸ Καλαπόδι, φαίνονται ἱερεῖς ὁ παπα-Παναγιώτης ὁ παπα-Ἄγγελος καὶ ὁ παπα-Ἀνδρέας· αὐτὰ τὰ ἔτη φαίνεται ταξειδιώτης ἐκεῖ ὁ παπα-Σαμουήλ, ἐδῶ δὲ ἐπιστάτης ὁ παπα-Μελέτιος, ὅστις ἔχει κτίση τὸ ὀλούκι, καὶ τὸ κεμέρι τοῦ μύλου μας.
94. 1775 Ἦλθον προσκυνηταὶ ἀπὸ Μοναστηρτζήκι καὶ ὁ γέρω-Γεώργιος Ἰωάννου ἔγραψεν εἰς τὸ Μοναστήρι μίαν κοῦπαν ἀσημένιαν.
95. 1771 Ἦλθον ἀρκετοὶ προσκυνηταὶ ἀπὸ χωρίον Τερλήσι φαίνονται ἱερεῖς παπα-Χαριζάνος, παπα-Θεόδωρος καὶ παπα-Κυρτούσης καὶ Θεόδωρος ὁ Ῥάστης Βωλογάν, ὁ μετὰ ταῦτα χρηματίσας εἰς Ταρλήσι ἐπίσημος, αὐτοῦ τοῦ καλοῦ γέροντος ἐγγονός ἐστιν ὁ τὴν σήμερον 1860 συνάδελφός μας Θεοδόσιος Δικαῖος, διὰ προνοίας καὶ φροντίδος τοῦ ὁποίου ἐγένοντο ἅπασαι αἱ ἐν τῷ παρόντι Κώδικι *Κώπιαι*, ἐκ παλαιῶν ἄλλων Κωδίκων τοῦ Ἱεροῦ μας Μοναστηρίου.
96. 1770 Ἀπὸ Βροντοῦ ὁ Δῆμος παπα-Στόιτζου ἔγραψεν ἐν τζαίρι εἰς τὴν Ῥατσέβιτζαν. Τοῦ Κινάρη τὸ τζαῖρι στέκεται εἰς τὸ Βακούφι· τὸ ἔγραψε διὰ γρόσια 15. Συγχρόνως καὶ ἡ μητέρα τοῦ Στόιου Τάπαγκα εἰς τὸ ὄνομά της Βελήκου ἔγραψεν ἐν τζαίρι διὰ ἄσπρα 1200. Συγχρόνως καὶ ὁ Γκιούρας ἔγραψε μίαν ἡμὲ // σ. 364 // ραν {σαμοκόβι}, εἰς Σαμοκόβι ὀνομαζόμενον Κάλινα, καὶ ὁ Ἰσιόνιος τοῦ Χρήστου ἔγραψε ἐν μουλάρι.
97. 1777 Ὁ Θεόδωρος Σταμπολῆς ἔγραψεν ἐν τζαίρι. Καὶ ὁ Στόιος τοῦ Πάπαγκα διὰ μίαν παρρησίαν ἔγραψε δύο βόδια. Καὶ ὁ Νικόλαος τοῦ Βένιου, ῥάπτης, ἔγραψεν ἐν χωράφι. Καὶ ὁ Γεώργιος τοῦ Χρήστου διὰ μίαν παρρησίαν ἔδωκεν ἐν μουλάρι. Ὁμοίως καὶ ὁ Βελήκης τοῦ Σήφκου ἔφευρεν ἐν μουλάρι.
98. 1781 Ὑπεσχέθησαν οἱ ῥάπται τῆς Βροντοῦς διὰ νὰ ἔρχονται κατ' ἔτος νὰ ῥάπτουν τῶν πατέρων τὰ ῥοῦχα ἀδωροδοκῆτως ἕως ὅτου ζοῦν καὶ εἶναι καὶ νὰ μνημονεύηται τὸ ῥουφέτι τους εἰς

- τὴν παρρησίαν.
99. 1775 Ἦλθον προσκνηταὶ ἀπὸ Μελεγκίτζι καὶ φαίνονται ἱερεῖς, ὁ παπα-Νικόλαος, ὁ παπα-Δημήτριος καὶ ὁ παπα-Δημάνης.
100. 1772 Ἦλθεν ἀπὸ Σπάτοβα ὁ γέρω-Ἀθανάσιος καὶ ἔγραψε χωράφια δύο στρέμματα εἰς Στρούμιτσα, 3 στρέμματα εἰς τὸ Πρικαρά, ἡμισυ στρέμμα εἰς τὸ Βερούτι, πέντε στρέμματα εἰς τὸν δρόμον ὅπου πηγαίνει διὰ Δημήτ-Ἰσσάρι.
101. 1772 Ἀπὸ Κουλὰν ὁ Χαριζάνης τοῦ Γεωργίου ἔγραψεν εἰς τὸ Μοναστήριον χωράφια εἰς τὸ Σάββιακον εὐρισκόμενα, 4 στρέμματα εἰς Σεκουλίτζα, γείτονες ὁ Στόϊκος, τέσσερα στρέμματα εἰς Κούμλιοβο γεφύρι, γείτονες εἶναι ὁ Θεοδωρῆς, ὁ Σύμος καὶ Γεώργης. Τέσσερα στρέμματα εἰς τὴν Παδίνα, γείτονες ὁ Στόϊκος, τέσσερα στρέμματα εἰς Βόλογον, γείτονες εἶναι ὁ Γεώργης Σαμαράς.
102. 1770 Ἦλθον προσκνηταὶ ἀπὸ Τζερπίσταν φαίνονται ἱερεῖς, παπα-Μάλαμας, παπα-Τριαντάφυλλος καὶ παπα-Νικόλαος.
103. 1771 Ἀπὸ χωρίον Δοβίστα ἦλθεν ὁ Ἀδάμος καὶ ἔγραψεν ἐν ῥακοκάξανον ὀκάδων 22.
104. 1763 Ἦλθον προσκνηταὶ ἀπὸ Βιζνήκον καὶ φαίνονται ἱερεῖς, παπα-Ἀθανάσιος, παπα-Ἰωάννης καὶ παπα-Δημήτρης.
105. 1777 Ἦλθον προσκνηταὶ ἀπὸ Βελοτίντσαν. Φαίνονται ἱερεῖς, ὁ παπα-Θεόδωρος καὶ ὁ παπα-Πέτρος ἔγραψε καὶ τὸ ὄνομα τοῦ χωρίου του εἰς τὴν παρρησίαν διὰ χειρὸς παπα-Σαμουήλ.
106. 1765 Ἦλθον προσκνηταὶ ἀπὸ Κρούσοβαν καὶ φαίνονται ἱερεῖς, ὁ παπα-Γάλαμπος καὶ παπα-Πέτρος.
107. 1762 Ἀπὸ Μονόσπητα ἢ Γεράκον τοῦ Γιαννάκου ἔγραψε δύο καβάκια ὑποκάτω εἰς τὴν // σ. 365 // Βρῦσιν, καὶ τρία πιθάρια καὶ ἐν βαρέλι.
108. 1761 Ἦλθον ἀπὸ Σέρρας προσκνηταὶ διάφοροι, οἱ ὅποιοι εἶχον κονέψει εἰς τὸ κιόσκι τοῦ Χατζη-Φώτη.
109. 1761 Ἦλθον προσκνηταὶ ἀπὸ Ταρλήσι καὶ φαίνονται ἱερεῖς, ὁ παπα-Χαρίσεος, παπα-Ἄγγελος καὶ παπα-Κύρτζιος.
110. 1765 Ἦλθον προσκνηταὶ ἀπὸ Μοναστηρτζήκι καὶ ἔγραψαν τὸ ὄνομα τοῦ χωρίου των εἰς τὴν παρρησίαν.
111. 1770 Ἀπὸ Δερεβέσιν ἦλθεν ἡ πενθερὰ τοῦ Χριστοδούλου καὶ ἔδωκε διὰ τὰ ὀνόματα, φορέματα, ἀγελάδια, ἀσημικά, γιορδά-νι, μπορλίδα μὲ τὸ τακάμι καὶ μία ποδιά.
112. 1781 α) Ἦλθον προσκνηταὶ ἀπὸ τὸ ἰσνάφι τῶν μιντατζήδων καὶ ἔγραψαν εἰς τὴν Ἱ. Μονὴν ἄσπρα 945.
β) Τὸ αὐτὸ ἔτος ἦλθον καὶ οἱ γουναράδες καὶ ἔγραψαν

ἄσπρα 4.200.

γ) Τὸ αὐτὸ ἔτος ὁ Χατζη-Κωνσταντῖνος προσέφερε ἄσπρα 2.640.

δ) Ὅμοίως ὁ Νεξαμλῆς καὶ ὁ κυρὸς Γούναρης ἀνὰ 1.200 ἄσπρα.

ε) Τὸ αὐτὸ ἔτος ἦλθε προσκυνητὴς καὶ ὁ Μιχαλάκης Κοϊμτζῆς καὶ ἔδωσε διὰ μνημόσυνον τῆς μητρὸς του ἄσπρα 3.000.

ς) Τὸ αὐτὸ ἔτος ἦλθον προσκυνηταὶ Τζεραπεστηνοί, καὶ ὁ Χατζη-Παναγιώτης ἔδωσεν ἄσπρα 1.200, οἱ δὲ χωρικοὶ ἔγραψαν ἄσπρα 4.080.

113. 1782 ἔως **83** Ἦλθον προσκυνηταὶ ἀπὸ Δοβίσταν καὶ ἔγραψαν γρόσια 114.

β) Τὸ αὐτὸ ἔτος ὁ Χατζη-Κρούτσιος, μινταντζῆς, ἔδωσεν εἰς τὴν Ἱερὰν Μονὴν 250.

γ) Τὸ αὐτὸ ἔτος καὶ ὁ Χρυσάφης Πέσταλης ἔδωσεν εἰς τὴν Ἱερὰν Μονὴν διὰ μνημόσυνον τοῦ μακαρίτου Ἡλίας γρόσια 225.

δ) Ἦλθον προσκυνηταὶ οἱ Βροντηνοὶ καὶ ἀφιέρωσαν γρόσια 186 καὶ ἄσπρα 60.

ε) Ὅμοίως ἦλθον ἀπὸ Ζίχνα καὶ Ζιλιάχοβα καὶ ἔδωσαν εἰς τὴν Ἱερὰν Μονὴν γρόσια 130.

ς) Τὸ αὐτὸ ἔτος ὁ Στόϊκος Βασματζῆς καὶ Χατζη-Ἡλίας ἐλθόντες προσκυνηταὶ εἰς τὴν Ἱερὰν Μονὴν ἀφιέρωσαν γρόσια 118.

ζ) Ἦλθον προσκυνηταὶ ἀπὸ Λάτροβον καὶ Σάββιακον καὶ ἔδωσαν εἰς τὴν Ἱερὰν Μονὴν γρόσια 174.

η) Τὸ αὐτὸ ἔτος ἦλθον προσκυνηταὶ Βροντηνοὶ καὶ ἔγραψαν γρόσια 101, ὁμοίως καὶ οἱ Βεζνικιωταὶ προσκυνηταὶ γρόσια 130.

θ) Τὸ αὐτὸ ἔτος τελευτήσας καὶ ὁ μακαρίτης Παρθένιος ἄφησεν εἰς τὴν Ἱερὰν Μονὴν γρόσια 328.

114. 1784 Ὁ μακαρίτης Κουφο-Τάσιος ἀφιέρωσεν εἰς τὴν Ἱερὰν Μονὴν γρόσια 620.

β) Τὸ αὐτὸ ἔτος ὁ παπα-Σωφρόνιος ἔδωσεν εἰς τὴν Ἱερὰν Μονὴν διὰ μνημόσυνον τοῦ μακαρίτου Ἀθανασίου γρόσια 150.

// σ. 365 // (συνέχεια)

* Ἀπὸ τὸ ἔτος 1770 ἐξάγονται ἀπὸ μερικότερα ἐτήσια κατάστιχα τοῦ μακαρίτου Θεοκλήτου Συγγέλου ἔως τὰ 1797

// σ. 366 //

115. 1784 α) Ἦλθον προσκυνηταὶ ἀπὸ Βροντοὺν εἰς τὴν Ἱερὰν Μονὴν

- καὶ ἔδωσαν γρόσια 191.
- β) Τὸ αὐτὸ ἔτος καὶ οἱ Μοναστηριακοὶ ταξιδιωταί, ὃ τε Χριστοφόρος, ὁ Ξενοφῶν, καὶ ὁ κύρ-Μελέτιος ἔφερον εἰς τὴν Ἱερὰν Μονὴν ἀπὸ ἐλέη χριστιανῶν γρόσια 442.
- 116. 1785** Τελευτήσας ὁ μακαρίτης Ἀντώνιος ἄφησε εἰς τὴν Ἱερὰν Μονὴν γρόσια 161.
- β) Τὸ αὐτὸ ἔτος καὶ ὁ Χατζη-Γιάννης, ἀφιέρωσε γρόσια 150. Ὅμοίως καὶ ὁ Χατζη-Ματθαῖος, διάκονος 199.
- γ) Τὸ αὐτὸ ἔτος ὁ παπα-Διονύσιος, ταξιδιωτῆς, ἔφερον εἰς τὴν Ἱερὰν Μονὴν ἀπὸ ἐλέη χριστιανῶν καὶ προσκυνητῶν γρόσια 340. Ὅμοίως καὶ ὁ γέρω-Ξενοφῶν 321.
- 117. 1786** Ὁ πρωτοσύγγελος Σαμουὴλ ἀπὸ τοῦ ἁγίου Δράμας τὴν ἐπαρχίαν ἀφιέρωσεν εἰς τὴν Ἱερὰν Μονὴν ἐν πολυκάνδηλον γρόσια 464.
- β) Ὅμοίως καὶ ὁ γέρω-Ξενοφῶν ἀπὸ τὴν ἐπαρχίαν τοῦ ἁγίου Σερρών γρόσια 555.
- γ) Τὸ αὐτὸ ἔτος ἦλθον προσκυνηταὶ ἀπὸ Βροντοῦν καὶ ἔδωσαν εἰς τὴν Ἱερὰν Μονὴν γρόσια 129.
- δ) Ἀποβίσας ὁ μακαρίτης Τιμόθεος ἄφησεν εἰς τὴν Ἱερὰν Μονὴν γρόσια 400.
- ε) Τὸ αὐτὸ ἔτος ἦλθον προσκυνηταὶ ἀπὸ χωρίον Χριστὸς καὶ προσέφεραν γρόσια 110.
- ς) Ὅμοίως καὶ οἱ Ζερνοβαλῆδες προσέφεραν διὰ χειρὸς τοῦ Μελετίου γρόσια 107.
- ζ) Τὸ αὐτὸ ἔτος τελευτήσας καὶ ὁ Χατζη-Γιάντιος ἄφησε εἰς τὴν Ἱερὰν Μονὴν γρόσια 232.
- 118. 1787** Ἦλθε προσκυνητῆς ὁ Χατζη-Ἄγγελος εἰς τὴν Ἱερὰν Μονὴν καὶ ἔδωσε γρόσια 700.
- β) Ὅμοίως καὶ ὁ κυρὸς Γούναρης ἔδωσε γρόσια 230.
- γ) Τὸ αὐτὸ ἔτος καὶ ὁ γέρω-Νικηφόρος προσέφερε τῇ Ἱερᾷ Μονῇ διὰ τὸ νοσοκομεῖον γρόσια 200.
- δ) Τὸ αὐτὸ ἔτος ὁ παπα-Σωφρόνιος, ταξιδιωτῆς, ἔφερον εἰς τὴν Ἱερὰν Μονὴν ἀπὸ ἐλέη Χριστιανῶν γρόσια 657.
- 118. 1788** Ἦλθε προσκυνητῆς ὁ κύριος Δημήτριος Χατζη-Κωνσταντίνου καὶ κατοικήσας εἰς τὸ κιδσκι τοῦ Δέλλη ἀφιέρωσεν εἰς τὴν Ἱερὰν Μονὴν γρόσια 250.
- Τὸ αὐτὸ ἔτος ὁ παπα-Γεώργιος καὶ ὁ Χατζη-Μάτιος ἔδωσαν εἰς τὴν Ἱερὰν Μονὴν ἀνά γρόσια 300 ὁ καθείς.
- Τὸ αὐτὸ ἔτος ἀποβίσας καὶ ὁ μακαρίτης παπα-Βενιαμίν, Μοναστηριακός μας, ἄφησε τῇ Ἱερᾷ Μονῇ εἰς μετρητὰ μὲν γρόσια 4.968 εἰς ὁμόλογα δὲ 2.732, τὸ ὅλον 7.700.

- 119. 1789** α) Ἐλθὼν ὁ ἅγιος πρωτοσύγγελος Δράμας ἀφιέρωσε τῇ Ἱερᾷ Μονῇ γρόσια 400.
β) Τὸ αὐτὸ ἔτος ἦλθον προσκυνηταί, ὃ τε Σύμος καὶ Μιχάλης καὶ ἄλλοι τινὲς καὶ ἔδωσαν εἰς τὴν Ἱερὰν Μονὴν γρόσια 500.
γ) Ὅμοίως καὶ ὁ παπα-Σωφρόνιος ἐδώρησε τῇ Ἱερᾷ Μονῇ γρόσια 531.
δ) Τὸ αὐτὸ ἔτος καὶ ὁ κύρ-Φίλιππος Καλαϊτζῆς, υἱὸς τοῦ παπα-Βενιαμίν, ἐλθὼν προσκυνητὴς εἰς τὴν // **σ. 367** // Ἱερὰν Μονὴν ἀφιέρωσε γρόσια 1060.
- 120. 1790** α) Ἦλθον προσκυνηταὶ τὸ ἰσνάφι τῶν τζιαρτζήδων καὶ ἔγραψαν γρόσια 225.
β) Τὸ αὐτὸ ἔτος καὶ οἱ ἀμπατζήδες διὰ τὸν ἀσημένιον μεγάλον δίσκον, ἐνώ καὶ τὸ ὄνομα τοῦ ἰσναφίου τῶν εἶναι κεχαραγμένον· ἔδωσαν γρόσια 469.
γ) Τὸ αὐτὸ ἔτος, ἀπὸ τὸ εἰς τὴν ἐπαρχίαν τῆς Δράμας ταξείδιον τοῦ ἁγίου Δικαίου, ἐλήφθησαν ἀπὸ ἐλέη χριστιανῶν γρόσια 1278.
δ) Ὅμοίως ἀπὸ τὸ ταξείδιον τῆς ἐπαρχίας τοῦ ἁγίου Μελενίκου διὰ χειρὸς τοῦ Χατζη-Ματθαίου γρόσια 506.
ε) Ὅμοίως καὶ ἀπὸ τὴν ἐπαρχίαν Σερρών 546.
ς) Τὸ αὐτὸ ἔτος ἦλθον προσκυνηταὶ Βεζνικιώται καὶ ἔγραψαν γρόσια 279.
ζ) Ὅμοίως ἦλθον καὶ Τουτλιανῶται καὶ ἔδωσαν γρόσια 237.
- 121. 1795** α) Ὁ ἅγιος Κυζίκου ἔστειλε διὰ χειρὸς τοῦ κύρ-Δημητρίου βοήθειαν εἰς τὴν Ἱερὰν Μονὴν διὰ μνημόσυνόν του γρόσια 250.
β) Καὶ ὁ αὐτὸς Δημήτριος ἔγραψε διὰ ψυχικὴν του ὠφέλειαν γρόσια 129.
γ) Τὸ αὐτὸ ἔτος ὁ Χατζη-Ματθαῖος, ταξειδιώτης, ἔφευρεν ἐλέη χριστιανῶν ἀπὸ τὴν ἐπαρχίαν Νευροκόπου γρόσια 359.
δ) Ἦλθον καὶ Ἄγιορεῖται προσκυνηταὶ καὶ ἔγραψαν γρόσια 104.
- 122. 1796** α) Ἦλθον προσκυνηταὶ καὶ ἔγραψαν γρόσια 120.
β) Τὸ αὐτὸ ἔτος ἦλθον καὶ Ἄγιορεῖται προσκυνηταὶ καὶ ἀφιέρωσαν γρόσια 384.
γ) Τὸ αὐτὸ ἔτος οἱ Γιουρτζήδες ἔδωσαν γρόσια 400.
δ) Ἦλθον προσκυνηταὶ Ζουρνοβαλῆδες καὶ ἔγραψαν γρόσια 191.
ε) Τὸ αὐτὸ ἔτος ἦλθον προσκυνηταὶ Σερραῖοι τῆς Ἁγίας

Πεντηκοστῆς καὶ ἔδωσαν γρόσια 367.

ς) Ὅμοίως καὶ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων ἦλθον ἄλλοι προσκυνηταὶ Σερραῖοι καὶ ἔγραψαν γρόσια 110.

ζ) Ἦλθον καὶ οἱ Νουσκαληδες καὶ ἔγραψαν γρόσια 108.

181. 1797 Ἦλθον Ἁγιορεῖται προσκυνηταὶ καὶ ἔγραψαν γρόσια 170.

β) Τὸ αὐτὸ ἔτος ἦλθον καὶ ἀπὸ τὴν Καμήλαν προσκυνηταὶ καὶ ἔγραψαν γρόσια 134.

γ) Δὺς ἦλθον καὶ ἀπὸ Σέρρας προσκυνηταὶ καὶ ἔγραψαν γρόσια 250.

δ) Καὶ ὁ Μάντζιος Βασιματζῆς ἀφιέρωσε γρόσια 156.

ε) Τὸ αὐτὸ ἔτος ἦλθον προσκυνηταὶ Καραταληδες καὶ ἔγραψαν γρόσια 110.

ς) Ἦλθον καὶ ἀπὸ Τουρέσνιτζαν καὶ ἔδωσαν γρόσια 133.

// σ. 368 //

< Ε Π Ι Γ Ρ Α Φ Η >

Ἔως 1797 τελειώνουν τὰ κατάστιχα τοῦ αἰοδίμου Θεοκλήτου Συγγέλου, ἀπὸ 1798 ἕως 1806 ἐξήχθησαν τὰ ἐξῆς ἀπὸ τὰ κατάστιχα τῶν διαδόχων αὐτοῦ Ματθαίου, Παρθενίου, Σωφρονίου, καὶ Χριστοφόρου πνευματικοῦ Μελινκιτζλή. Τὸ δὲ ἔτος 1807 κατεστρώθησαν αἱ ληψοδοσῖαι τῆς Ἱερᾶς Μονῆς εἰς ἕτερον γενικὸν Κώδικα, ἦτοι Μπελάντζον, μέχρι τοῦ 1863. Ἀπὸ δὲ τὸ 1864 καταστρώνονται εἰς ἕτερον γενικὸν Μπελάντζον, ἀπὸ τὰ ὁποῖα δύο μεγάλα Μπελάντζα ἐξάγονται καὶ σημειώνονται τὰ ἐπισημότερα.

124. 1798 α) Ἦλθον προσκυνηταὶ Σερραῖοι καὶ ἔγραψαν γρόσια 111.

β) Ἦλθον καὶ τὰ ἰσνάφια καὶ ἔγραψαν. Οἱ τζιαρτζῆδες γρόσια 170, οἱ μπαχτζεβαντζῆδες 113, οἱ ψωμάδες καὶ σμιτζῆδες 79.

125. 1799 α) Ὁ γέρω-Χρῆστος ἀποβιώσας ἄφησεν εἰς τὴν Ἱερὰν Μονὴν γρόσια 116.

β) Ὁ δὲ Χατζη-Πανταζῆς ὁ πορτάρης ἀφιέρωσε ἐν κανδήλι γρόσια 100.

γ) Ὅμοίως καὶ Ἀθανάσιος τις ἀφιέρωσε ἐν ζωνάρι ἀσημένιον καὶ ἐν γιορδάνι γρόσια 49.

δ) Τὸ αὐτὸ ἔτος οἱ Τερλησινοὶ προσέφερον εἰς τὴν Ἱερὰν Μονὴν γρόσια 528.

ε) Οἱ Βροντηνοὶ 722. Ἀπὸ Μοναστηρτζήκι 805 καὶ ἀπὸ Σάββιακον 713.

ς) Ἀπὸ Δοβίσταν ὁμοίως προσέφεραν διὰ χειρὸς τοῦ κυρίου Γεωργάκη γρόσια 512.

ζ) Τὸ αὐτὸ ἔτος ἦλθον προσκυνηταὶ Σερραῖοι καὶ ἔγραψαν γρόσια 217. Ὅμοίως καὶ οἱ ἀμπατζῆδες ἔγραψαν γρόσια 175.

- 126. 1800** α) Ἦλθε προσκυνητὴς ὁ κύρ-Δημήτριος καὶ ἄλλοι τινὲς καὶ ἔγραψαν γρόσια 220.
β) Ὅμοίως καὶ ὁ παπα-Κυριάκος καὶ Μηνᾶς ἔδωσαν γρόσια 155.
γ) Τὸ αὐτὸ ἔτος ἦλθον καὶ προσκυνηταὶ Σερραῖοι καὶ ἔγραψαν γρόσια 140.
δ) Ὅμοίως ὁ Παναγιώτης Θεοδοσίου ἔδωσε γρόσια 125.
ε) Ἦλθον καὶ ἀπὸ Δεσβέσιν προσκυνηταὶ καὶ ἔγραψαν γρόσια 155.
ς) Ὅμοίως ἦλθον ἀπὸ Βροντοῦ καὶ ἔδωσαν 309 γρόσια. Ἀπὸ Ζιλῆ γρόσια 102. Ἀπὸ Δρένοβον καὶ Μούκλενην γρόσια 401, ἀπὸ Δουτλῆ γρόσια 153. Ἀπὸ Τερλήσι γρόσια 206. Ἀπὸ Κάτω-Νούσκαν 347, ἀπὸ Σάββιακον γρόσια 441.
ζ) Τὸ αὐτὸ ἔτος ἦλθον βακάληδες καὶ ἔγραψαν γρόσια 253.
η) Ὅμοίως καὶ οἱ μπαχτζεβαντζήδες γρόσια 242. Τὸ εἰσόδημα τῆς Πανηγύρεως γρόσια 3.347.
θ) Τὸ αὐτὸ ἔτος ἔφερον οἱ ταξειδιῶται ἐλέη χριστιανῶν. Ὁ ἱερομόναχος Ματθαῖος ἀπὸ τὴν ἐπαρχίαν τοῦ ἁγίου Σερρών γρόσια 1034, ἀπὸ τοῦ ἁγίου Δράμας τὴν ἐπαρχίαν 1123 καὶ ἀπὸ τοῦ ἁγίου Μελενίκου 562 γρόσια.

// σ. 369 //

- 127. 1800** α) Ἐγένοντο τὰ ἀκόλουθα ἔξοδα εἰς τὸν Κουλιὰν δι' ἀσβέστην καύσιμον καὶ ξυλικὴν γρόσια 1337 καὶ διὰ μαστορικά γρόσια 2.109.
β) Τὸ αὐτὸ ἔτος ἐσκεπάσθη μὲ μόλυβδον καὶ τὸ μέρος τοῦ ναοῦ, τὸ μεσονυκτικὸν λεγόμενον, καὶ ἐξοδεύθησαν διὰ μόλυβδον γρόσια 716.
- 128. 1801** α) Ὅσοι προσκυνηταὶ ἦλθον ἀπὸ διάφορα χωρία καὶ ἔγραψαν, ἦτοι ἀπὸ Δράμαν γρόσια 104. Ἀπὸ τὴν Σοσίτζα γρόσια 112. Ἀπὸ Νευροκόπου, ὁ παπα κύρ-Παρθένιος ἔφερε γρόσια 213. Ἀπὸ Ζιλιάχοβαν γρόσια 100. Ἀπὸ Πελοτίντζα εἰς Χριστιανὸς γρόσια 100. Ἀπὸ Μελενκίτζι ὁ παπα-Σμηλκος καὶ οἱ χωρικοὶ γρόσια 405. Ἀπὸ Δεσβέσεν οἱ τε χωρικοὶ καὶ οἱ σαμολαδάδες γρόσια 204. Ἀπὸ Σουμπάς-κιοῖ γρόσια 171. Ἀπὸ Σέρρας ὁ Καρατζᾶς καὶ οἱ λοιποὶ γρόσια 228. Ἀπὸ Βεζνίκον γρόσια 224. Ἀπὸ Χωροβίσταν 202. Ἀπὸ τὴν Κάτω-Βροντοῦν 143. Ἀπὸ Ταρλήσι γρ. 267. Ἀπὸ Ζίρνοβον ἔγραψαν γρόσια 13. Ἀπὸ Σφαλινὸν διὰ τὴν ἐκκλησίαν προσέφεραν γρόσια 234. Ἀπὸ Σάββιακον ἔγραψαν γρόσια 202. Ἀπὸ Καλένδραν 231.
β) Τὸ αὐτὸ ἔτος ἦλθον προσκυνηταὶ καὶ τὰ ἀκόλουθα ἰσνά-

φια καὶ ἔγραψαν οἱ ἀμπατζῆδες γρόσια 201, οἱ τοφεξῆδες 111 καὶ εἷς ἄρρωστος Βαγιονᾶς, λαβὼν τὴν ὑγίαν του, ἔδω-σε γρόσια 105. Ὁ κύρ-Βασίλειος Χατζη-Βασιλείου ἐλθὼν προσκυνητὴς μὲ ἄλλους τινὰς Σερραίους ἔγραψαν ὁ μὲν κύρ-Βασίλειος γρόσια 102, οἱ δὲ ἄλλοι 268.

γ) Τὸ αὐτὸ ἔτος προσέφεραν εἰς τὸ κοινὸν καὶ οἱ συνάδελ-φοι γρόσια 800.

δ) Τὸ εἰσόδημα τῆς πανηγύρεως τοῦ ἔτους τούτου εἰσὶ γρό-σια 3.833.

ε) Τὸ αὐτὸ ἔτος ἀποβιώσας καὶ ὁ μακαρίτης Σύγγελος ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ κύρ-Δημητρίου Χατζη-Κωνσταντίνου τῷ εὐρέθη-σαν εἰς μετροῦτὰ γρόσια 1791 καὶ εἰς πράγματα πωληθέντα μετέπειτα γρόσια 499.

ς) Ὁ κύρ-Νικολάκης ἔδωσε διὰ μνημόσυνον τοῦ μακαρίτου Μπασσᾶ Ἰωάννου γρόσια 133.

ζ) Ὁ πρωτοσύγγελος κύρ-Σαμουὴλ προσέφερον εἰς τὴν Ἱερὰν Μονὴν διὰ τὴν πρώτην ἐξαρχίαν γρόσια 477, διὰ τὴν δευτέραν γρόσια 400.

η) Τὸ αὐτὸ ἔτος καὶ οἱ ταξειδιῶται ἔφερον ἐλέη χριστιανῶν, ἀπὸ τὴν ἐπαρχίαν τοῦ ἁγίου Σερρῶν γρόσια 1419, ἀπὸ τὴν τοῦ ἁγίου Δράμας γρόσια 665 καὶ ἀπὸ τὴν τοῦ ἁγίου Μελενίκου γρόσια 1.800.

129. 1802 α) Ἦλθον προσκυνηταὶ ἀπὸ διάφορα χωρία καὶ ἔγραψαν, ἥτοι: ἀπὸ τὸ χωρίον Κουλᾶ γρόσια 189. Ἀπὸ Μελινικίτζι γρόσια 130. Ἀπὸ Φράτσεν 199. Ἀπὸ τὸ Προσενίκι ὁ παπα-Σμῆλκος μὲ τοὺς χωρικοὺς του ἔγραψαν γρόσια 253. Ἀπὸ Σουμπᾶς-κιοῦ 258. Ἀπὸ Δουτλῆ 330. Ἀπὸ Ζιλῆ ἓνα μουλάρι γρόσια 135.

β) Τὸ αὐτὸ ἔτος ἦλθον τρεῖς φορὰς Ἄγιορεῖται προσκυνηταὶ καὶ ἔγραψαν γρόσια 772.

γ) Ἀπὸ Σέρρας ἦλθον προσκυνηταί, τῶν Θεοφανείων, καὶ ἔγραψαν γρόσια 129.

Ὅμοίως ἦλθον καὶ οἱ σαμολαδάδες καὶ ἔγραψαν γρόσια 247.

// σ. 370 //

130. 1802 α) Ἦλθον καὶ οἱ ἄρχοντες τῆς πόλεως τῶν Σερρῶν καὶ προ-σέφεραν ὡς ἐξῆς: ὁ ἄρχων λογοθέτης κύρ-Δημήτριος γρό-σια 345, ὁ κύρ-Κωνσταντῖνος Μπεροβαλῆς γρόσια 100, ὁ κύρ-Παναγιώτης Θεοδοσίου γρόσια 135, ὁ κύρ-Μανολάκης Τζάνου, ὁ Μαργαρίτης καὶ κύρ-Ναοῦμ γρόσια 375.

β) Τὸ αὐτὸ ἔτος τελευτήσας καὶ ὁ μακαρίτης Βασίλειος ἄφη-

σε εἰς τὴν Ἱερὰν Μονὴν γρόσια 1135. Εἰσόδημα τῆς πανηγύ-
ρευς γρόσια 4.245.

γ) Τὸ αὐτὸ ἔτος ἔφερον οἱ ταξειδιῶται ἐλέη χριστιανῶν.
Ἀπὸ τὴν ἐπαρχίαν τοῦ ἁγίου Σερρών γρόσια 835, τοῦ ἁγίου
Δράμας 1303, τοῦ ἁγίου Μελενίκου γρόσια 188.

131. 1803 α) Ἦλθον προσκυνηταὶ ἀγιορεῖται εἰς τὴν Ἱερὰν Μονὴν
πολλάκις καὶ ἔγραψαν γρόσια 1129. Ὁ παπα-Νεόφυτος
ἔγραψε γρόσια 150.

β) Τὸ αὐτὸ ἔτος ἦλθον προσκυνηταὶ Σερραῖοι καὶ ἔδωσαν
γρόσια 149. Ἦλθον προσκυνηταὶ ἀπὸ τὰ Πορῶια μὲ τὸν γε-
ρω-Δαμασκηνὸν καὶ ἔγραψαν γρόσια 159. Ἀπὸ τὸ χωρίον
Τούμπα ἔδωσαν γρόσια 271. Ἦλθον καὶ οἱ σαμολαδάδες
καὶ ἔγραψαν γρόσια 254. Ὅμοίως καὶ οἱ ἀμπατζήδες ἔγρα-
ψαν γρόσια 134 καὶ οἱ μπαχτζεβαντζήδες γρόσια 224. Ἦλθε
καὶ ὁ Σταμπολῆς μὲ προσκυνητὰς καὶ ἔγραψαν γρόσια 115.

γ) Τὸ αὐτὸ ἔτος καὶ οἱ ταξειδιῶται ἔφεραν ἐλέη χριστιανῶν,
ὁ παπα-Συνέσιος ἀπὸ τὴν ἐπαρχίαν Σερρών γρόσια 3.663,
ὁ παπα-Νεόφυτος ἀπὸ τὴν τοῦ ἁγίου Δράμας γρόσια 2818
καὶ ὁ ἅγιος πρωτοσύγγελος ἀπὸ τὴν τοῦ ἁγίου Μελενίκου
γρόσια 321.

132. 1804 α) Ὁ κύρ-Πετζάνης ἐπρόσφερε διὰ τὸ νερὸν γρόσια 100, ὁ
γερω-Χρυσάφης ἔγραψε γρόσια 250.

β) Τὸ αὐτὸ ἔτος ἦλθον Σερραῖοι προσκυνηταὶ πολλάκις καὶ
ἔγραψαν γρόσια 945. Ἦλθον καὶ ἀγιορεῖται προσκυνηταὶ
καὶ ἔγραψαν γρόσια 348. Ἀπὸ διάφορα μέρη ἦλθον προσκυ-
νηταὶ εἰς τὴν Ἱερὰν Μονὴν καὶ ἐπρόσφεραν γρόσια 456.

γ) Τὸ αὐτὸ ἔτος ἦλθε καὶ τὸ ἰσνάφι τῶν μπαχτζεβαντζήδων
καὶ ἔδωσαν γρόσια 153. Οἱ ταξειδιῶται ἔφερον ἐλέη χρι-
στιανῶν ἀπὸ τὴν ἐπαρχίαν τοῦ ἁγίου Σερρών γρόσια 2.758,
ἀπὸ τὴν τοῦ ἁγίου Δράμας γρόσια 2727, ἀπὸ τὴν τοῦ ἁγίου
Μελενίκου 1884.

δ) Ἀπὸ πώλημα, ἀσήμια παλαιὰ μαζώματα, ἐλήφθησαν γρό-
σια 2.490.

133. 1805 α) Ἦλθον προσκυνηταὶ ἀγιορεῖται πολλάκις καὶ ἔγραψαν
γρόσια 996.

β) Τὸ αὐτὸ ἔτος ἦλθεν ὁ Κεχαῖᾶς μὲ ἄλλους προσκυνητὰς
ἀπὸ τὸ χωρίον Χομόντος καὶ ἔγραψαν γρόσια 245. Ἦλθον
καὶ οἱ σαμολαδάδες καὶ ἐπρόσφεραν γρόσια 385.

Ὅμοίως διάφοροι προσκυνηταὶ ἦλθον καὶ ἔγραψαν γρόσια
108, εἷς προσκυνητῆς ἀπὸ Πορῶια γρόσια 100.

Ἦλθον βακάληδες καὶ ψωμάδες καὶ ἔγραψαν γρόσια 150.

Οι ταξειδιῶται ἔφερον ἐλέη χριστιανῶν ἀπὸ τὴν ἐπαρχίαν τοῦ ἁγίου Σερρών 4075 ἀπὸ τὴν τοῦ ἁγίου Δράμας γρόσια 3754, ἀπὸ τὴν τοῦ ἁγίου Μελενίκου γρόσια 2536.

γ) Τὸ εἰσόδημα τῆς πανηγύρεως γρόσια 5449.

δ) Τὸ αὐτὸ ἔτος ἐδανείσθη τὸ Μοναστήριον ἀπὸ διαφόρους γρόσια 13487.

134. 1806 Ἔηλθον διάφοροι προσκυνηταὶ <σβησμένη 1 γραμμή>.

// σ. 371 //

135. 1806 α) Ἔηλθε καὶ ὁ Σταμπολῆς μετὰ ἄλλους προσκυνητὰς καὶ ἔγραψαν γρόσια 282.

Ὁ Λέων ἀπὸ Χοροβίσταν ἀφιέρωσε γρόσια 368.

β) Τὸ αὐτὸ ἔτος ἐτελεύτησε καὶ ὁ γερω-Μακάριος καὶ τῶ εὐρέθησαν γρόσια 953. Ἔηλθον προσκυνηταὶ ἁγιορεῖται καὶ ἔγραψαν γρόσια 628.

γ) Τὸ αὐτὸ ἔτος ὁ Ἰσμαῆλ βέης ἐφέντης μᾶς ἀφιέρωσεν ἔν μο(υ)λάρι εἰς τὸ Μοναστήριον γρόσια 287.

Οἱ ταξειδιῶται ἔφερον ἐλέη χριστιανῶν, ἀπὸ τὴν ἐπαρχίαν τοῦ ἁγίου Σερρών γρόσια 2177, ἀπὸ τὴν τοῦ ἁγίου Δράμας 1146, καὶ ἀπὸ τὴν τοῦ ἁγίου Μελενίκου γρόσια 745.

δ) Τὸ εἰσόδημα τῆς πανηγύρεως γρόσια 3690.

ε) Τὸ αὐτὸ ἔτος ἐδανείσθη τὸ Μοναστήριον ἀπὸ διαφόρους γρόσια 20130.

ς) Τὸ αὐτὸ ἔτος ἠγόρασε τὸ Μοναστήριον καὶ τὸ τζεφλίκιον τοῦ Χαῖρουλαῖ εἰς τὴν Κυράνιτζαν διὰ γρόσια 5525 ὁμοῦ μετὰ ταπιά.

136. 1807 α) Ἀποβίωσας ὁ γερω-Διονύσιος ἄφησε εἰς τὴν Ἱερὰν Μονὴν γρόσια 619.

β) Τὸ αὐτὸ ἔτος οἱ Βροντηνοὶ προσέφεραν γρόσια 266. Ὁ γερω-Θεόκλητος διὰ μνημόσυνον τῆς μητρὸς του ἔδωσε γρόσια 300. Ὁ ἀρχιδιάκονος Ναθαναῆλ προσέφερεν εἰς τὴν Ἱερὰν Μονὴν γρόσια 1000. Οἱ Ταρλησηνοὶ μετὰ χέρι τοῦ παπα-Δαμιανοῦ προσέφεραν γρόσια 205.

γ) Τὸ αὐτὸ ἔτος τελευτήσας καὶ ὁ Ξενοφῶν ἄφησε γρόσια 823.

δ) Τὸ αὐτὸ ἔτος ἐλήφθησαν ἐνοίκια ἀπὸ τὰ χωράφια τοῦ Χαῖρουλαῖ εἰς τὴν Κυράνιτζαν γρόσια 159. Ὁ Σταμπολῆς μετὰ τοὺς σαμολαδάδες προσκυνητὰς προσέφερον γρόσια 542.

ε) Τὸ αὐτὸ ἔτος ἦλθε καὶ ὁ Χατζη-Δούκας μετὰ Σερραίους προσκυνητὰς καὶ ἔγραψαν γρόσια 135.

Ἔηλθε καὶ ὁ κύρ-Νικολάκης μετὰ πραγματευτὰς καὶ ἔγραψαν γρόσια 265.

Ἀπὸ πώλημα πανιὰ καὶ μανδήλια ἐλήφθησαν γρόσια 512.
Ἦλθον καὶ ἀγιορεῖται προσκυνηταὶ καὶ ἔγραψαν γρόσια 120.

ς) Τὸ αὐτὸ ἔτος τρεῖς τξερτζῆδες προσκυνηταὶ ἔγραψαν γρόσια 125.

Ἀπὸ πώλημα, παλαιὰ ἀσήμια, ἐλήφθησαν γρόσια 1157.

Ἀπὸ Δούμπονη-Βαῖρι ἐλήφθησαν κηράδες γρόσια 120.

Τὸ εἰσόδημα τῆς πανηγύρεως γρόσια 9015.

Οἱ ταξειδιῶται ἔφερον ἐλέη Χριστιανῶν ἀπὸ τὴν ἐπαρχίαν τοῦ ἁγίου Σερρῶν γρόσια 2789, ἀπὸ τὴν τοῦ ἁγίου Δράμας 1547, καὶ ἀπὸ τὴν τοῦ ἁγίου Μελενίκου γρόσια 2882.

ζ) Τὸ αὐτὸ ἔτος δάνεια μὲν ἔλαβε τὸ Μοναστήριον ἀπὸ διαφόρους γρόσια 8520.

Ἐπλήρωσε δὲ χρεὴ γρόσια 15799.

η) Τὸ αὐτὸ ἔτος κατεγράφη τὸ χρέος τοῦ Μοναστηρίου καὶ εὐρέθη εἰς γρόσια 83114.

// σ. 378 //

137. 1781 α) Δι' ἔν μεγάλον ταψὶ, καὶ ἄλλα βακίρια ἐδόθησαν ἄσπρα 12590.

β) Τὸ ἴδιον ἔτος ἐδόθησαν ἀπὸ τὸ Μοναστήριον εἰς τοὺς σκατζῆδες ὅπου ἔθαψαν μερικοὺς Σερραίους, καταφυγόντας καὶ ἀποθανόντας ἐνταῦθα ἐκ τῆς πανώλους ἄσπρα 3360.

138. 1782 Διὰ κανδήλια ἐπίσημα διὰ τὸ καθολικὸν ἐδόθησαν γρόσια 603. Διὰ τὸ εἰς Κωνσταντινούπολιν ταξειδίου ἐμοῦ τοῦ Θεοκλήτου συγγέλου καὶ σκευοφύλακος τῆς Ἱερᾶς Μονῆς, ἐξοδεύθησαν γρόσια 1465.

139. 1786 Διὰ τὴν ἀνέγερσιν τοῦ κονακίου εἰς τὸν τόπον ὅπου ἠγοράσαμεν ἀπὸ τὸν Ἀλέξιον γρόσια 563.

140. 1787 Εἰς τὴν ἀνέγερσιν τοῦ νέου κονακίου τοῦ εἰς τὴν ἐνορίαν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου εἰς Κασνάκ παζάρι ἐν Σέρρας, τοῦ λεγομένου Προδρομήτικου, ἐξοδεύθησαν γρόσια 19463.

141. 1788 Διὰ τὸν ἔξαρχον καὶ διὰ φερμάνι περὶ τῆς ἐξορίας τοῦ παπᾶ-Σεραφεῖμ γρόσια 360.

Τὸ αὐτὸ ἔτος δι' ἔν Εὐαγγέλιον ἀσημένιον καὶ διὰ μίαν κούπαν ἀσημένια ἐδόθησαν γρόσια 282.

142. 1790 α) Ἐδόθησαν διὰ Βελαῆτ χαρτζὶ γρόσια 400 (*ἐννοεῖται ἑκτακτον δόσιμον περὶ πολέμου*).

β) Τὸ αὐτὸ ἔτος ἐδόθησαν τῷ λογιωτάτῳ κύρ-Μηνᾶ κεφάλαιον διὰ τὸν καυγὰν τῶν πατέρων γρόσια 4000.

γ) Τὸ αὐτὸ ἔτος ἐδόθησαν βοήθεια κατὰ τὸ σῦνηθες εἰς τὸν νεωστὶ ἅγιον Σερρῶν κύριον Κωνστάντιον γρόσια 1500.

Διὰ 6 στρέμματα χωράφια γρόσια 103.

Ἐξοδεύθησαν διὰ τὸν ἀσημένιον μέγαν δίσκον τῶν ἀμπα-
τζήδων γρόσια 171.

δ) Τὸ αὐτὸ ἔτος ἠκολούθησε ζημία ἐξ αἰτίας τοῦ πρωτο-
συγγέλου τοῦ ἁγίου Σερρῶν καὶ ἐδόθησαν διὰ τὸ σιγίλλιον
ὅπου ἐβγάλαμεν ἀπὸ τὰ Πατριαρχεῖα διὰ δῶρα καὶ λοιπὰ
ἔξοδα γρόσια 2096.

143. 1796 Ἐδώσαμεν τῷ ἐξάρχῳ δι' ἔξοδά του γρόσια 472, ἐλθόντι παρὰ
τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας εἰς ἔρευναν τῶν Μοναστηριακῶν,
(τοῦ ὁποίου ἡ συστατικὴ Πατριαρχικὴ ἐπιστολὴ σώζε-
ται εἰς τὸν ἀρχαῖον Κτητορικὸν Κώδικα, εἰς τὰ τελευταῖα
φύλλα, τοῦ ἐπὶ πατριαρχείας Γρηγορίου τοῦ κρεμασθέντος
Πατριάρχου).

β) Τὸ αὐτὸ ἔτος ἐδώσαμεν τζερεμὲν τῷ κριτῇ διὰ τὰ Κιόσκια
γρόσια 638.

144. 1798 Ἐδόθησαν διὰ (σβησμένη μία σειρά).

// σ. 379 //

241. 1799 Ἐπὶ τῆς προεστίας Ματθαίου, Παρθενίου καὶ Δαμασκηνοῦ
ἐδόθησαν διὰ τὸ μολύβι ὅπου σκεπάσθη ἡ ἐκκλησία γρόσια
2131, μαστορικὰ δὲ διὰ τὸ μολύβι γρόσια 800 ἀπὸ χρήματα
τοῦ Σβραγχνοῦ Σωφρονίου.

ΚΑΤΑΣΤΙΧΟΝ 1^{ον}

α/α	Έτος	ΟΝΟΜΑΤΑ-ΙΣΤΑΦΙΑ	ΤΟΠΟΙ	ΠΡΟΣΦΟΡΕΣ
1.	1730	Δούκας ὁ Γραμματικὸς	Ταρλῆσι	γρ. 120, ζάτιμα
2.	1732	Βροντηλῆδες προσκυνηταὶ	Βροντοῦ	
5.	1732	ῥουφέτι παπουτζήδων	Σέρρες	
3.	1733	... ἐσώζετο	Ἀσώματος	
4.	1733	Ξερραῖοι προσκυνηταὶ	Σέρρες	
4.	1733	ἰσνάφι καλαϊτζήδων	Σέρρες	
5.	1736	Βροντηλῆδες προσκυνηταὶ 36	Βροντοῦ	
6.	1741	Σάββας	Ἐγρίδερεν	5 στρέμματα χωράφια
7.	1734-38	Θεόδωρος ἱερεὺς	Ταρλῆσι	
8.	1734 1741	Κρουσοβίτες προσκυνηταὶ »	Κρούσοβα »	
9.	1734 Μαΐου 31	ἰσνάφι ἀβατζήδων	Σέρρες	ἀσλάνια 187, 1 ὀκὰ θυμίαμα τὸ μήνα
9.	1734 Μαΐου 31	Χατζη-Μιχαήλος	Σέρρες (Βροντοῦ)	ἐργαστήρι στὴ Βροντοῦ
10.	1734	προσκυνηταὶ	Νικόπολις καὶ Προσιοβὸν κάστροι	
11.	1734	προσκυνηταὶ	Μελένικον	
12.	1734	προσκυνηταὶ	Ραζλόγι Σάδοβον Δόλεν κάστρον Σλῆμον Σαμοκόβι κάστρο Προσιοβὸν Φιλιπούπολις Κοπρίσνιτσα	
13.	1747	Χατζη-Λεονταρῆς	Σέρρες	1 φλωρὶ κατ' ἔτος, ἀκοίμητον κανδήλι εἰς Πρόδρομον
14.	1739 Ιουλ. 18	ῥουφέτι γουναράδων		γρ. 100
15.	1741 Μαΐου 14	Ἄγγελάκης Γούναρης	Κάστρον Θεσσαλονίκης	1 κανδήλι εἰς τὸν Πρόδρομον

Βασίλης Κατσαρός - Χαράλαμπος Παπαστάθης

α/α	Έτος	ΟΝΟΜΑΤΑ-ΙΣΝΑΦΙΑ	ΤΟΠΟΙ	ΠΡΟΣΦΟΡΕΣ
16.	1742	μήτηρ παπα-Λεονταρή Καρεμφυλλίνα	Θολόν (Λυκομούρσαι)	2 στρέμματα χωράφια στη Λυκομούρσαν
β΄		Πρόδανος καὶ ἡ γυνὴ Ἀθηναῖ	Πηθυλινόν	6 στρέμματα χωράφια στο Θολό, 4 στρέμ- ματα χωράφια εἰς τὸ Πηθυλινόν, 1/2 ἀμπέλι μὲ ὅλον τὸ τακραββάτι, 360 ἄσπρα τὸν χρόνον, σπίτι
17.	1748	Χατζη-Λεόντιος (προ- σκυνηταὶ) προπάππος Πολύζου Σακελλαρίου	Σέρρες	
18.	1759	Στοῆμενος σαράφης	Ἀνδριανοπουλίτης	
19.	1740 Δεκ. 18	προσκυνηταὶ διερχό- μενοι γιὰ Ἅγιον Ὄρος	Παζαρτζίκ	
20.	1741	Προσκυνηταὶ Ἀχιμέτ πασᾶς, Στογιάννα μητέρα Ἀχιμέτ πασᾶ, Πετκάνου ἀδελφῆ Ἀχιμέτ πασᾶ	Ντόλιν Καλένδρα	
21.	1741 8 Ιαν.	ῥουφέτι παπουτζήδων μὲ ὀνόματα μαστόρων		λογαριασμοὺς 8 χρόνων
22.	1741	προσκυνηταὶ	Ἀλιστράτι	
23.	1742	ῥουφέτι χεμεκλήδων		
24.	1747	Χατζη-Πέτκος Βασματζῆς (+1761 Νοεμ. 27) καὶ υἱὸς Σπανδωνῆς	Ἅγ. Ταξιάρχης ἐπιγραφῆ (κτητο- ρας γεφυριοῦ)	πρόθεσις καλογερικῆ
25.	1757 Δεκ. 4	Σπανδωνῆς υἱὸς Χατζη-Πέτκου πρό- γονος Σπανδωνῆ καὶ Ματάκου τῶν ἐν Σέρραις ἀρχόντων	τσεσιμές τοῦ (ἐ- πιγρ.) πισκιοῦνοῦ πέραν τοῦ ποτα- μοῦ	πρόθεσις κοσμικῆ
26.	1760	προσκυνηταὶ (ὀνόματα) (ἐπὶ ἡγουμ. Ἰακώβου ἱερομ. ὁ ἀρχων κύρ- Δημητράκης Χατζησκαρλάτος	κάστρον Θεσσαλονίκης ἀπὸ Βέργιαν	330 ἄσπρα τὸ χρόνο, 1 κανδήλαν ἀκοίμητον εἰς τὸ κτητορικόν, 1 πολυέ- λαιον μπιλιολένιον, 1 ὄκα κερὶ διὰ πολυέλαιον, 1 ἄλογο

Προδρομικά Αποσημειώματα

α/α	Έτος	ΟΝΟΜΑΤΑ-ΙΣΝΑΦΙΑ	ΤΟΠΟΙ	ΠΡΟΣΦΟΡΕΣ
27.	1753	Προσκυνηταί — γυνή τοῦ Γεωργάκη Μαρτζιάρογλου, λεγο- μένη Μποζίτσα — γυνή τοῦ Μανόλη Μαρτζιάρογλου, λεγο- μένη Ἐλισσαβούδα	Σέρρες σπίτι τὸ τῆς (1860) Σικερετζίδινας εὕρισκόμενον εἰς τὸν μαχαλάν μας Προδρομήτικον	
28.	1750	Προσκυνηταί Παπα-Τριαντάφυλλος Καλογρααία Γεσθημανῆ	Ἄλιστρατί(η)	
29.	1756 Οκτ. 8	ῥουφέτι γουναράδων		κάθε χρόνο γρ. 10
30.	1756	Γεώργιος τατικατζῆς		2 ὀκ. κερὶ εἰς ἐπιτά- φιον
31.	1761	Παράσχος τοῦ Χατζη- Σιτσιάν υἱὸς		2 ὀκ. θυμίαμα
β´	1761	μπογχοσατζῆδες (ισν.) ἀμπατζῆδες τουρακτσῆδες		κάθε χρόνο ἀπὸ 1 ἀλα- τζιάν (εἰς κάθε μάστορα) 5 ὀκ. θυμίαμα τὸν χρόνο 5 ὀκ. θυμίαμα τὸν χρόνο
32.	1760	κανταντζῆδες (ὀνόματα 3)	Σέρρες	
33.	1760	Κων/νος Λέμπης ἔνεκεν Πολυξένης Χαδίτσας		ἄσπρα 600 ἄσπρα 600
34.	1760 Σεπτ. 2	Πετρούσης τοῦ Γρούτσιου ιερῆος, γε- νεὰ Χατζη-Γρούτσου Παπα-Θεοχάρης Νήτσιος Γούναρης ῥουφέτι τατικατζῆδων		
35.	1752/53	Προσκυνηταί	Σφυλινὸν Κρούσιοβα	
36.	1754 Ιαν. 20	ῥουφέτι ἀμπατζῆδων (ὀνόματα 93!)		
37.	1760	ισνάφι τατικατζῆδων Ἀναστάσης Καρα- τζιόγλου, μέγας εἰς Σέρρας	Κιόσκι Καρα- τζιόλινας (1830) Νικολάου Δούμπα	
38.	1754/55	προσκυνηταί	Κρούσιοβα, Κουκ- κούσι, ἦτοι Καλκιῆτσι	
39.	1756 Ιουλ. 8	ῥουφέτι κηροπούλων		Ἀφιέρωσαν τὸν μαρ- χανᾶν μετὰ μίαν γνώμην

Βασίλης Κατσαρός - Χαράλαμπος Παπαστάθης

α/α	Έτος	ΟΝΟΜΑΤΑ-ΙΣΝΑΦΙΑ	ΤΟΠΟΙ	ΠΡΟΣΦΟΡΕΣ
40.	1758 Αύγ. 29	Άγγελάκης τοῦ Ὶραντύλλα, πατέρας τοῦ Ὶραντύλλα, γυναί- κα τοῦ Βράντσιου		ἡμισυ ὀσπίτιόν του
41.	1756	προσκυνηταί	Καρά-Δάκ Κουγκούσι	
42.	1760	ισνάφι μενταντζήδων (ὀνόματα 16)		
43.	1755	ῡουφέτι παπουτζήδων προσκυνηταί	Ζίντζιους Θολόν	
44.	1757 Αύγ. 31	Πρωτανέσσα, κόρη Προδάνου & Ἀθήνης Σαράντη Νικολάου		ὀσπήτια, 1 καζάνι, 2 τά- σια, 1 ταψί, 1 χαμάιτασί, 2 σαχάνια, 1 τέντζερν, 1 τηγάνι, ὅλα ὅσα βρεθοῦν <p.mortem>
45.	1757	προσκυνηταί (ἡγουμενεύοντος κύρ- Ὶακώβου ἱερομ.)	Σουχός, Νιγρίτα, Σούρπα, Ἀνδρια- νούπολις, Χοῦμκος	
46.	1751	ισνάφι χεμεκλήδων ισνάφι ξένων παπου- τζήδων		
47.	1752	ῡουφέτι μουταφτσήδων		
48.	1752 Ιαν. 9	Χαρίτων	Βερνάρη	1 λειβάδι εἰς τὸν λάκκον ὀνομάζεται Φυτιὰ
49.	1761	προσκυνηταί	Βροντού, Κουβά- τσιοβον, Νιβόδεν	
50.	1756	ῡουφέτι βακάληδων		1 ὀκὰ λάδι ἀπὸ κάθε ἐργαστήριον
51.	1751	μποχασατζήδες (ὀνόματα 3)	Τσερίτσена	
52.	1751	Παναγιώτης	κάστρον Ζίγχα	1 καζάνι τῆς ρακῆς με τὸ καπ- πάκι του & τὸν λουλά του
53.	1745	παπα-Πασγάλης παπα-Νικόλαος παπα-Ὶωάννης παπα-Τάσιος Δημήτριος Παναγιώτου	Σούρπα Σούρπα	1 ὀσπήτιον, 1 στρ. χωράφι
54.	1760	Χατζη-Μανόλης	κιόσκι Χατζη- Ὶάννινας	ἄσπρα 4.600
55.	1752	... ἐσώζετο τὸ χωρίον ...	Τοπόλισκον	
56.	1760	προσκυνηταί (ἡγ. κ. Ὶακώβου)	Βροντηλήδες	

Προδρομικά Αποσημειώματα

α/α	Έτος	ΟΝΟΜΑΤΑ-ΙΣΝΑΦΙΑ	ΤΟΠΟΙ	ΠΡΟΣΦΟΡΕΣ
57.	1748 Σεπ. 20	παπα-Ίωακείμ παπα-Φυλακτός παπα-Χρύσανθος Σαμουήλ πατέρες	Μ. Προδρόμου	
58.	1759	Λοφτσιαληδες (άτομα 7)		από 1 ταυρι
59.	1767	προσκυνηταί Σερραίοι (3 όνόματα)	έκόνευσαν εις κίο- σιΧατζη-Μιχαήλου	
60.	1740	ισνάφι καζαντζήδων		
61.	1741	Μποζίκης του Βελίκα	Λόστσια	2 ταυριά, 1 άγελάδα, 1 κανδήλι (γρ. 30) κατ' έτος γρ. 3 δια λάδι άκοίμητον εις τον Πρόδρομον
62.	1738	από την πέχτσα του παπα (έγραψαν 3 όνό- ματα)	Γερμάνι	1 λειβάδι εις τον κά- τω μύλο άσπρα 1.900 μπακλι 2.100
β'	1738	Στέργιος, υίος του Σπάνκου	Άραβνά	50 γίδες με τα κατσικού- δια
63.	1757	ισνάφι καλαϊτζήδων		
64.	1857	καλογραία	Γαλάτσια (Κάτσικας) (Μανίτσα) (Μάργαρα) (Μισαπηλιά)	κίπον της με 23 ρίζες σκαμινιές (κείμενον εις τον Κάτσικα), 2 μόδια νερα- τζιάς (εις την Μανίτσαν), 1 μόδι άμπέλι μισήν έλαί- αν εις Μάργαρα, 3 έλατες εις Μισαπηλιάν

ΚΑΤΑΣΤΙΧΟΝ 2^{ον}
1781 - 1796

α/α	Έτος	ΟΝΟΜΑΤΑ-ΙΣΝΑΦΙΑ	ΤΟΠΟΙ	ΠΡΟΣΦΟΡΕΣ
65.	1761 Σεπ. 14	ισνάφι γουναράδων (ὀνόματα 8)		
β΄	»	μποχασατζήδες (ὀνόματα 10)		ὑπόσχεσιν κατ' ἔτος 1 παρορησίαν
γ΄	»	Παράσχος Βασιματζής + προσκυνηταί	Σουχὸς	1 μουλάρι
66.	1773	Εὐαγγέλης	Νιγρίτα	4 στρέμματα χωράφια
β΄	»	Δημήτριος	Σούρπα	1 καζάνι
67.	1766	Λάμπρος Γεωργάκης βασιματζής Λεονταρίνα Τιμορλόγλου	Σερραῖος » Σερραία (Ἀθάνατος)	1 ὥρολόγιον 1 μουλάρι τὸ ὀσπίτι τῆς εἰς μαχαλὲν Ἀθάνατος
68.	1764	κύρ-Ἀναστάσιος Πολυζῶης, πάππος τοῦ Ἀναστάση Πολυζῶη Μελινικιώτη, ἀκμά- σας περὶ 1840-50 εἰς Ἀθήνας (μὲ πολλοὺς Σερραῖους)		
69.	1766	γυνὴ Νικολάου Κουβατζιόγλου, πατὴρ τῶν μοναχῶν Χατζη-Σιλβέστρου Χατζη-Κωνσταντίνου, Καλλινίκου		κτῆματα καὶ κειμήλια ἔκτι- σαν εἰς Σέρρες τὴν ἐκκλη- σίαν τοῦ Τ. Προδρόμου ἐκ θεμελίων
β΄	»	Ἀγγελάκης Ῥαντύλλας Ἀγγελάκης Χρυσέσκουλη Δέλιος		μισὸ ὀσπίτι, 20 σαχάνια, 1 καζάνι 5 ὀκάδων, 1 ταψὶ 2 ½ ὀκ., ἕτερον ταψὶ ὅμοιον, 3 τεντζερέδες μὲ τὰ καπάκκια των, 1 ὑποκάμισον (εἰκόνας), παρορησία, 2 βόδια
76.	1781	κύρ-Μανολάκης τοῦ Χατζη-Κων/νου Βα- σιματζή, Χατζη-Κων/ νος, πατὴρ τοῦ ἄρχο- ντος Ματάκου, ἀκμά- σας εἰς Σέρρας, Σπαν- δωνῆς ἀκμάσας ἐν Θεσ/νίκη & Κων/λει, υἱὸς Τσελεμπή Κωστάκη, υἱὸς Τσελεμπή Δημητράκη		1 κανδήλι (εἰς εἰκόνα Τ. Προδρόμου) λάδι κατ' ἔ- τος ὅ,τι τὸν φωτίζει ὁ Θεὸς Θεομοὶ προστάται τοῦ Μοναστηρίου

Προδρομικά Αποσημειώματα

α/α	Έτος	ΟΝΟΜΑΤΑ-ΙΣΝΑΦΙΑ	ΤΟΠΟΙ	ΠΡΟΣΦΟΡΕΣ
71.	1770	Πολυζώτρα, πενθερά του Γιάννη Γούναρη		μισό όσπότην της
72.	1781	κύρ-Γιάννης Νεζαμλής Παναγιώτης Μαργαρίτας		1 κανδήλι (εις Πρόδρομον για τὸ λάδι κατ' ἔτος), 1 φλωρί, ἄσπρα 330, 1 μουλάρι
β'	»	Χατζη-Δήμος Ἰωάννης Θεοδώρης & ὁ Μήτας	Θεσσαλονίκη	ὑποσχέθησαν 5 ὀκάδες ἄγιοκέρριον
73.	1770 29 Αὐγ.	Μιχαλάκης τοῦ Χατζη-Στέργιου		ὁμολογία τοῦ χρέους 100 γρ. εἰς σκευοφύλακαν Ἰάκωβον, 2 ὑποκάμισα (ἄσπρα 1000 κάμουν 1 χρυσοῦν ἀκερί), 1700 ἄσπρα, 7 μπογασιά, 1200 ἄσπρα, 3 κιλὰ σιτάρι ἄσπρα 1080, 1 σκέπη ἄσπρα 2520 Σύνμα: 7.500 ἄσπρα
74.	1781	προσκυνητὰ γέροντες προεστοί, παιδιὰ γέρω-Σαμουήλ, Ἀθανάσιος, Ἀγγελάκης τοῦ Τόλιου	Διμήρ-Ἰσάρι Σάββιακον Λάτροβον Σάββιακον	παρρησία 3 στρέμ. χωράφια (+γείτ.) 1 στρέμμα χωράφι στὸ Σραδι κοντὰ στὸν μύλον (+γείτ.)
75.	1779 Ἰαν. 18	Γεώργιος Χαζούρα Τρύφωνας	Βελοτίντσα Βιλοτίντσα (Ἄγ. Ελένη), (Ἄπηδιά), (Κουτέντσι)	3 στρέμ. χωράφια (+γείτον.) 1 στρ. τσεγήρι, 4 στρ. χωράφια (2 εἰς Ἄγ. Ἐλένην, 1 εἰς Ἄπηδιάν, 1 εἰς Κουτέντσι)
76.	1777 Μαΐου 2	Στόικος τοῦ Σφέτκου	Λιμπιάχοβον (γεφυρί Πλάκας)	1 κῆπον ½ στρ. (εἰς γεφυρί τῆς Πλάκας + γείτονες)
77.	1781	Ἀλέξης Κώνστα (διὰ χειρὸς παπα-Χριστοφύρου)		2 σήμαντρα σιδερένια
78.	1777	Χατζηπανταχαρίσκος παπα-Κύρτσιος, παπα-Θεόδωρος, παπα-Διμάνης, θεῖος τοῦ Θεοδοσίου, Ἰωάννης Γαλογέννης, ἱερέας, (πέθανε στὸ μοναστήρι 1816 ἢ 17) υἱὸς Θεοδώρου Τσιορμπατζή		
79.	1781	γέροντες	Λάτροβον	παρρησία (τὸ χωρίον)
80.	1775	Ἰωάννης Μπακούρης Κώστας Συμεών γερω-Γεώργιος	Μοναστηρετζήκι	1 κοῦπαν ἄσημένιαν

Βασίλης Κατσαρός - Χαράλαμπος Παπαστάθης

α/α	Έτος	ΟΝΟΜΑΤΑ-ΙΣΝΑΦΙΑ	ΠΡΟΕΛΕΥΣΗ	ΠΡΟΣΦΟΡΕΣ
81.	1765	παπα-Χαρίσκος, παπα-Κύρτσιος, παπα-Διμά-νος + προσκυνηταί	Ταρλίσι (Κουτλί)	250 γρόσια από το Κουτλί
82.	1763	Προσκυνηταί παπα-Στογιάνος Ίέννος του Ίάννου » Γκέρωσ του Μάγκον » Πάγιος του Μήχου » Μαρία μοναχή » Μήλω του Έργάνου γυνή, » Στόγιος, υιός Κισμετζή » Κων/νος του Δρογοία » Μύδηλος του Μπάλη Αναστάση	Βροντού, Σαμοκόβι, τὸ εὐρι- σκόμενον εἰς τὸ Νταμποβέτσι, δύο ἡμέρας ἀπὸ Σαμοκόβι Σαμοκόβι Σαμοκόβι Καλαπόδι (Γκιοῦθλος) Σαμοκόβι	ἔδωκεν μισὴ ἡμέραν καὶ μίαν ἡμέραν εἰς τὸν ἐπά- νω φοῦθρον. ἔδωκεν 1 ἡμέραν. ἔδωκεν 1 ἡμέραν εἰς τὴν μαρτσηγιάν του φοῦθρον ἡμέρας 3. 1 τσιαίρι εἰς Γκιοῦθρον (+γείτονες) ὄσπητιν της ἔγραψε 1 κάσαν, 1 ἀντε- ροί, 1 καλπάκι. ἔδωσε ἀνὰ ½ ἡμέραν ½ ὄσπητι ἀπὸ τὸν παππού του μαζί με ἡμίσειαν αὐλήν
83.	1776/78	Προσκυνηταί + παπα-Κύρτσιος, παπα-Διμάνος παπα- Θεόδωρος χατζηπαπα- Χαρίσκος, Παρούσης του Στογιάνου παπα-Ίωάσαφ Προσκυνηταί παπα-Στογιάννος	Ταρλίσι (μοναστηριακὸς) ἀπὸ Λόφτσιου »	μύλον εὐρισκόμενον εἰς Βροντού
84.	1773	προσκυνηταί προσκυνηταί παπα-Ίωάννης	Γουλιέσιοβον Τούρνοβον	παρρησία (τὸ χωρίον των)
85.	1781	προσκυνηταί (ὑπὲρ τοὺς 40) + παπα-Δημήτριος (πρωτόπαππας)	Γουλιέσιοβον	
86.	1772	προσκυνηταί προσκυνηταί παπα-Άγγελάκης παπα-Συμεών	Ζίγνα Προσιότσιαν	

Προδρομικά Αποσημειώματα

α/α	Έτος	ΟΝΟΜΑΤΑ-ΙΣΤΑΦΙΑ	ΤΟΠΟΙ	ΠΡΟΣΦΟΡΕΣ
87.	1773	προσκυνηταὶ + Χατζηπαπα-Σωφρόνιος Κοσφοινισσιώτης παπα-Άγγελος παπα-Σταμάτης παπα-Πέτρος Ήλιος	Κρούσιοβον	1 παρρησία (ὄνομά του) 1 μουλάρι
88.	1781	προσκυνηταὶ	Λάτροβον	παρρησία (τὸ χωρίον των)
89.	1768	Παπα-Τριαντάφυλλος Χιόνου χήρα	Άλιστροάτη	1 ὀσπήτιον (διὰ ὑγείαν τοῦ υἱοῦ του Κων/νου) 4 στρέμματα χωράφι
90.	1767	προσκυνηταὶ Μποζίζης Χαρίσκος Πανταξῆς Γεωργάκης Τερχῆς	Σαββιάκου (Γλατίντσα) (Μαῦρον χῶμα)	3 στρέμ. χωράφι εἰς τὴν Γλατίντσα (+ γείτονες) 5 στρέμ. χωράφι ἀντικρου εἰς τὴν χῶραν (+γείτονες) 1 στρ. χωράφι εἰς τὸ Μαῦρον χῶμα (+γείτονες)
91.	1772 Νοε. 1	Νέστορας (εἰς ὄνομα Στογιάνου & Γερακίνας) παπα-Παΐσιος	Σαββιάκου Σαββιάκου	ὀσπήτι τοῦ πατρός του (Στογιάνου) μετὴν περι- οχὴν σιμὰ εἰς τὴν ἐκκλησί- αν γρόσια 10 (διὰ χειρὸς Νέστορος)
β´	»	Νάσιος τοῦ Πανταξῆ (ἔγραψε τὰ ὀνόματα Παναγῆ, Μποζίτσα, Στοιτση & Μαυρουδῆ)		χάνι μισὸ, ὅπου ἔχει μετ τὸν ἀδελφὸ του
γ´	»	ἡ Κυράνου (εἰς ὀνόμα- τα Κυράνου Νυμφίου)		ὀσπήτι τοῦ ἀδελφοῦ της τοῦ Νυμφίου διὰ γρόσι. 60
δ´	»	παπα-Παΐσιος		γρόσια 24
ε´	»	Ῥάδος τοῦ Στογιάννη	(Γαρμάδες)	2 στρ. χωράφια εἰς Γαρμάδες (+γείτονες)
ς´	»	Άγγελος Γιάνκος τοῦ Μήτου ἡ Μπάμπου Σκύδρου	(Τράπι) (Τσουκανίκα)	5 στρ. χωρ. ἀπὸ κάτω εἰς τὸ Τράπι (+γείτονες) 2 στρ. χωρ. εἰς τόπον Τσουκανίκα (+γείτονες) ὀσπήτιόν της (μετ μάρτυρες)
ξ´	»	ἡ Φιδάνου τοῦ Διαμαντῆ	(Κοῦνε γεφύρι) (Άμπέλια) (Σικουλίτσου) (Τσερβετσιτζα) (Βουρχάλια) (Σιουλεβίτσα) (Βρύσις τοῦ Ντόντσε)	27 στρ. χωράφια: 5 στρ. εἰς τὸ Κοῦνε τὸ γεφύρι, 2 στρ. εἰς Ἀ- μπέλια, 2 στρ. εἰς Σικουλίτσαν, 3 στρ. εἰς Τσερβετσιτζαν, 1 ½ στρ. εἰς Βουρχάλια, 1 ½ στρ. εἰς τὸν Μιρράν τοῦ Καμαρίτου, 4 στρ. εἰς τὸν τοῖχον τοῦ Καμαρίτου, 4 στρ. εἰς Σιουλεβίτσαν, 3 στρ. εἰς τὴν Βρύσιν τοῦ Ντόντσε (+μάρτυρ.)

Βασίλης Κατσαρός - Χαράλαμπος Παπαστάθης

α/α	Έτος	ΟΝΟΜΑΤΑ-ΙΣΝΑΦΙΑ	ΠΡΟΕΛΕΥΣΗ	ΠΡΟΣΦΟΡΕΣ
92.	1767	προσκυνηταί + παπα-Βούλτσιος παπα-Συμεών παπα-Μελέτιος (Μοναστηριακός μας) Πέτρος Έκαρμιτζιάν (του οποίου απόγονος ήτο ο άοιδ. συνάδελφός μας) προηγ. Χατζηπαπα- Δανιήλ, αποβιώσας 1858 Φεβρ.	Στάρτσιστα	
β΄	»	κυρός Χρήσεν, ο πατήρ του μακα- ρίου Δημητρίου Χρήσεν (που έχτισεν την εκκλησία εις Στάρτσιστα), γαμβρός του μακαρίτου Χατζηδανιήλ	(Στάρτσιστα)	
92.	1769	προσκ. παπα-Μανόλης παπα-Ίωάννης	Λιπιάχοβα	
93.	1767/68	προσκυνηταί, παπα-Παναγιώτης παπα-Άγγελος παπα-Άνδρέας παπα-Σαμουήλ παπα-Μελέτιος	Καλαπόδι	έχει κτίση τὸ αὐλάκι καὶ τὸ κμῆρι τοῦ μύλου μας
94.	1775	προσκυνηταί, γέρω-Γεώργιος Ίωάννου	Μοναστηρτζήκι	1 κούπαν άσημῆνια
95.	1771	προσκυνηταί (άρχαιοί) παπα-Χαριζάνης παπα-Θεόδωρος παπα-Κυρτούσης Θεόδωρος ὁ Ράστης Βολογάν, ἔγγονος τοῦ Θεοδοσίου Δικαίου	Τερλήσι	
96.	1770	Δῆμος παπα-Στοίτζου μητέρα τοῦ Στοίου Τάπαγκα εις τὸ ὄνομα τῆς Βελήκου ὁ Γιούρας Ίσιόνιος τοῦ Χρήστου	(Ψατσέβιτζα) Σαμοκόβι	1 τζαίρι εις τὴν Ψατσέβιτζαν, τοῦ Κινάρι τζαίρι στέκεται εις τὸ Βακούφι' τὸ ἔγραψε διὰ γρ. 15 1 τζαίρι διὰ ἄσπρα 1200 ἔγραψε μίαν ἡμέραν εις Σαμοκόβι, ὀνομαζόμενη Κάλινα, 1 μουλάρι

Προδρομικά Αποσημειώματα

α/α	Έτος	ΟΝΟΜΑΤΑ-ΙΣΝΑΦΙΑ	ΤΟΠΟΙ	ΠΡΟΣΦΟΡΕΣ
97.	1777	Θεόδωρος Σταμπολής, Σπύριος του Πάπαγκα, Νικόλαος του Ήνιου, ράπτης, Γεώργιος του Χρήστου, Βελήκης του Σήφκου		1 τζαίρι 1 δια παρρησίαν 2 βόδια 1 χωράφι δια 1 παρρ. 1 μουλάρι 1 μουλάρι
98.	1781	ράπται τής Βροντούς (ρούφέτι)	Βροντού	κατ' έτος να ράπτουν
99.	1775	προσκυνηταί παπα-Νικόλαος παπα-Δημήτριος παπα-Δημάνης	Μελενιτζί	
100.	1772	γέρω-Άθανάσιος	Σπάτοβα (Στρούμιτζα) (Βερούτι) (Διμήρ-Ίσάρι)	2 στρ. χωράφια εις Στρούμιτζα, 3 στρ. εις τὸ Πρικαρά, ½ στρ. εις τὸ Βερούτι, 5 στρ. εις δρόμον ὅπου πηγαίνει διὰ τὸ Διμήρ-Ίσάρι
101.	1772	Χαριζάνης τοῦ Γεωργίου	ἀπὸ Κουλάν (Σάββιακον) (Σεκουλίτζα) (Κούμλιοβο) (Κούμλιοβο γεφύρι) (Παδίνα) (Βόλογος)	χωράφια εις τὸ Σάββιακον, 4 στρ. εις Σεκουλίτζα (+ γείτ.), 4 στρ. εις Κούμλιοβο γε- φύρι (+ γείτ.), 4 στρ. εις Παδίνα (+ γείτ.), 4 στρ. εις Βόλογον (+ γείτ.)
102.	1770	προσκυνηταί παπα-Μάλαμας παπα-Τριαντάφυλλος παπα-Νικόλαος	Τζερπίστα	
103.	1771	Ἄδάμος	Δοβίστα	1 ῥακοκάξανον ὁκάδ. 29
104.	1763	προσκυνηταί παπα-Άθανάσιος παπα-Ίωάννης παπα-Δημήτριος	Βιζνίκον	
105.	1777	προσκυνηταί παπα-Θεόδωρος παπα-Πέτρος (παπα-Σαμουήλ)	Βελοτίντσαν	παρρησία (τὸ χωρίο) διὰ χειρὸς παπα-Σαμουήλ
106.	1765	προσκυνηταί παπα-Γιάλαμπος παπα-Πέτρος	Κρούσοβον	
107.	1762	ἡ Γεράκον τοῦ Γιαννάκου	Μονόσπητα	2 καβάκια ὑποκάτω εις τὴν βρύσιν, 3 πιθάκια, 1 βαρέλι
108.	1761	προσκυνηταί	Σέρρες (εἶχον κο- νέψει εις τὸ κίόσκι τοῦ Χατζηφώτη)	

Βασίλης Κατσαρός - Χαράλαμπος Παπαστάθης

α/α	Έτος	ΟΝΟΜΑΤΑ-ΙΣΝΑΦΙΑ	ΤΟΠΟΙ	ΠΡΟΣΦΟΡΕΣ
109.	1761	προσκυνηταί παπα-Χαρίσης παπα-Άγγελος παπα-Κύρτζιος	Ταρλίσσι	
110.	1765	προσκυνηταί	Μοναστηριτζήκι	παρρησία (τὸ χωριό τους)
111.	1770	ἡ πενθερὰ τοῦ Χριστοδοῦλου	Δερβίσιον	φορέματα, ἀγελάδια, ἀση- μικά, γιορδάνι, μορολίδα μὲ τὸ τακάμι, μία ποδιά
112.	1781	ισνάφι μιντατζήδων		ἄσπρα 945
β΄	»	οἱ γουναράδες		ἄσπρα 4.200
γ΄	»	Χατζη-Κωνσταντῖνος		ἄσπρα 2.640
δ΄	»	Νεμιζαλῆς, Κῦρος Γούναρης		ἄσπρα 1.200
ε΄	»	Μιχαλάκης Κοϊμτζῆς		ἄσπρα 3.000 (διὰ μνημό- συνον τῆς μητρὸς του)
ζ΄	»	Προσκυνηταί (χωρικοὶ) ΧατζηΠαναγιώτης	Τζεοπίστα	ἄσπρα 4.080 ἄσπρα 1.200
113.	1782/83	Προσκυνηταί	Δοβίστα	γρόσια 114
β΄	»	Χατζη-Κρούτσιος μινταντζῆς		<γρόσια> 250
γ΄	»	Χρυσάφης Πέσταλης		γρόσια 225 (διὰ μνημόσυ- νον τοῦ μακαρ. Ἡλία)
δ΄	»	προσκυνηταί	Βροντηνοὶ	γρόσια 186
ε΄	»	προσκυνηταί	Ζίχνα+Ζιλιάλοβα	γρόσια 130
ζ΄	»	Στόικος Βασματζῆς Χατζη-Ἡλίας		γρόσια 118
ζ΄	»	προσκυνηταί	Λάτροβον Σάββιακον	γρόσια 174
η΄	»	προσκυνηταί	Βροντηνοὶ	γρόσια 101
θ΄	»	προσκυνηταί	Βεζνικιώται	γρόσια 130
ι΄	»	Παρθένιος (τελευτήσας)		ἄφησε στὴ Ι.Μ. γρόσια 328
114.	1784	Κουφο-Τάσιος (μακάρ.)		ἀφιέρωσε γρόσια 620
β΄	»	Παπα-Σωφρόνιος		γρόσια 150 (μνημόσυνον μακαρ. Αθανασίου)

Από 1770
Άπο έτήσια μερικώτερα κατάστιχα
του μακαρίτου Θεοκλητου Συγγέλου έως τα 1797

α/α	Έτος	ΟΝΟΜΑΤΑ	ΤΟΠΟΙ	ΠΡΟΣΦΟΡΕΣ
115.	1784	προσκυνηταί	Βροντοῦ	γρόσια 191
β´	»	ταξιδιώται: Χριστοφόρος, Ξενοφών, κύρ-Μελέτιος		γρόσια 442
116.	1785	Αντώνιος (τελευτήσας)		γρόσια 161
β´	»	Χατζηγιάννης Χατζη-Ματθαίος διάκονος		γρόσια 150 γρόσια 199
γ´	»	παπα-Διονύσιος «ταξιδιώτης» γέρω-Ξενοφών «ταξιδιώτης»		γρόσια 340 γρόσια 321
117.	1786	προτοσύγγελος Σαμουήλ	έπαρχία άγιου Δράμας	1 πολυκάνδηλον γρόσια 464
β´	»	γέρω-Ξενοφών	έπαρχ. άγ. Σερρών	γρόσια 555
γ´	»	προσκυνηταί	Βροντοῦ	γρόσια 129
δ´	»	Τιμόθεος (τελευτήσας)		γρόσια 400
ε´	»	προσκυνηταί	Χριστός	γρόσια 110
ζ´	»	προσκυνηταί δια χειρός Μελετίου	Ζερνοβαλῆδες	γρόσια 107
η´	»	Χατζη-Γιάντσος (τελευτήσας)		γρόσια 232
118.	1787	Χατζη-Άγγελος		γρόσια 700
β´	»	κυρός Γούναρης		γρόσια 230
γ´	»	γέρω-Νικηφόρος	(δια τὸ νοσοκομείον)	γρόσια 200
δ´	»	παπα-Σωφρόνιος	ἀπο ζητείαν	
118.	1788	κύριος Δημήτριος Χατζη- Κωνσταντίνου	(εις τὸ κίόσκι τοῦ Δέλλη)	γρόσια 250
β´	»	παπα-Γεώργιος Χατζη-Μάτσιος		γρόσια 300 γρόσια 300
γ´	»	παπα-Βενιαμίν (ἀποβίωσας, μοναστηριακός μας)		γρόσια 4.968 ὀμόλογα 2.732 τὸ ὅλον 7.700
119.	1789	προτοσύγγελος Δράμας	(Δράμα)	γρόσια 400
β´	»	προσκυνηταί Σίμος & Μιχάλης		γρόσια 500
γ´	»	παπα-Σωφρόνιος		γρόσια 531
δ´	»	κύρ-Φίλιππος Καλαϊτζῆς, υἱός παπα-Βενιαμίν		γρόσια 1.060
171.	1789	ισνάφι τζιαρτζῆδων		γρόσια 225

Βασίλης Κατσαρός - Χαράλαμπος Παπαστάθης

α/α	Έτος	ΟΝΟΜΑΤΑ	ΤΟΠΟΙ	ΠΡΟΣΦΟΡΕΣ
β'	1789	ἀμπατζήδες		ἀσημένιον με- γάλον δίσκον μὲ τὸ ὄνομα τοῦ ἰσναφίου ἀξίας γρ.469
γ'	»	Δικαῖος «ταξειδιον» εἰς ἐπαρχίαν Δράμας	Δράμα	γρόσια 1.278
δ'	»	Χατζη-Ματθαῖος «ταξειδιον» εἰς ἐπαρχίαν ἁγίου Μελενίου	Μελένικον	γρόσια 506
ε'	»	«ταξειδιον» εἰς ἐπαρχίαν Σερρών	Σέρρες	γρόσια 546
ζ'	»	προσκυνηταὶ «Βεζνικιώται»		γρόσια 279
ζ'	»	προσκυνηταὶ «Τουτλιανῶται»		γρόσια 237
121.	1795	ἅγιος Κυζίκου διὰ χειρὸς κύρ-Δημητρίου	Κυζίκος	γρόσια 250
β'	»	ὁ αὐτὸς Δημήτριος		γρόσια 129
γ'	»	Χατζη-Ματθαῖος «ταξειδιώτης» ἀπὸ ἐπαρχίαν Νευροκόπου	(Νευροκόπι)	γρόσια 359
δ'	»	ἀγιορεῖται προσκυνηταὶ		γρόσια 104
122.	»	προσκυνηταὶ		γρόσια 120
β'	»	ἀγιορεῖται προσκυνηταὶ		γρόσια 384
γ'	»	προσκυνηταὶ Γιουρτζήδες;		γρόσια 400
δ'	»	προσκυνηταὶ Ζουρνοβαλήδες		γρόσια 191
ε'	»	προσκυν. (τῆς Ἁγ. Πεντηκοστῆς)	Σερραῖοι	γρόσια 367
ζ'	»	προσκυν. (τῶν Ἁγ. Αποστόλων)	Σερραῖοι	γρόσια 110
ζ'	»	προσκυνηταὶ Νουσακαλήδες		γρόσια 108
123.	1797	ἀγιορεῖται προσκυνηταὶ		γρόσια 170
β'	»	προσκυνηταὶ	ἀπὸ Καμήλαν	γρόσια 134
γ'	»	προσκυνηταὶ	ἀπὸ Σέρραις	γρόσια 250
δ'	»	Μάντζιος βασματζῆς		γρόσια 156
ε'	»	προσκυνηταὶ	Καρανταλήδες	γρόσια 110
ζ'	»	προσκυνηταὶ	Τουρέσνιτζου	γρόσια 133

ΚΑΤΑΣΤΙΧΟΝ 4^{ον}
ἀπὸ 1798 - 1806

**Ἀπὸ κατάστιχα διαδόχων Θεοκλήτου Συγγέλλου
τῶν Ματθαίου, Παρθενίου, Σωφρονίου,
Χριστοφόρου πνευματικοῦ Μελινκιτζλή**

1807-1863 (εἰς ἕτερον γενικὸν κώδικα, ἦτοι Μπελάντζον)

1864 κ.έ. (εἰς ἕτερον γενικὸν Μπελάντζον)

(ἀπὸ αὐτὰ ἐξάγονται τὰ ἐπισημότερα <σημειώματα!>)

α/α	Ἔτος	ΟΝΟΜΑΤΑ	ΤΟΠΟΙ	ΠΡΟΣΦΟΡΕΣ
124.	1799	προσκυνηταὶ	Σερραῖοι	γρόσια 111
β´	»	ισνάφια: τζιαρτζήδες μπαχτζεβατζήδες ψομάδες & σμιτζήδες		γρόσια 170 γρόσια 113 γρόσια 79
125.	1799	γέρω-Χρῆστος (ἀποβιώσας)		γρόσια 116
β´	»	Χατζη-Πανταζῆς ὁ πορτάρης		1 κανδήλι γρ. 100
γ´	»	Ἄθανασίος τις		1 ζωνάρι ἀσημένιο 1 γιορδάνι γρ. 49
δ´	»	προσκυνηταὶ	Τερλησινοὶ	γρόσια 528
ε´	»	<προσκυνηταὶ> <προσκυνηταὶ> <προσκυνηταὶ>	Βροντηνοὶ Μοναστηρτζήμι Σάββιακον	γρόσια 722 γρόσια 805 γρόσια 713
ς´	»	διὰ χειρὸς κ. Γεωργάκη	Δοβίστα	γρόσια 512
ζ´	»	προσκυνηταὶ ἀμπατζήδες	Σερραῖοι	γρόσια 217 γρόσια 175
126.	1800	κύρ-Δημήτριος κ. ἄ. τινές		γρόσια 220
β´	»	παπα-Κυριάκος καὶ Μηνᾶς		γρόσια 155
γ´	»	προσκυνηταὶ	Σερραῖοι	γρόσια 140
δ´	»	Παναγιώτης Θεοδοσίου		γρόσια 125
ε´	»	προσκυνηταὶ	Δερβέσιν	γρόσια 155
ς´	»	προσκυνηταὶ ἀπὸ ἀπὸ ἀπὸ ἀπὸ ἀπὸ ἀπὸ	Βροντοῦ Ζιλῆ Δρένοβον & Μούκλεην Δουτλή Τερλήσι Κάτω Νούσκαν Σάββιακον	γρόσια 309 γρόσια 102 γρόσια 401 γρόσια 153 γρόσια 206 γρόσια 347 γρόσια 441
ζ´	»	βακάληδες		γρόσια 253
η´	»	μπαχτζεβαντζήδες		γρόσια 242

Βασίλης Κατσαρός - Χαράλαμπος Παπαστάθης

α/α	Έτος	ΟΝΟΜΑΤΑ	ΤΟΠΟΙ	ΠΡΟΣΦΟΡΕΣ
θ'	1800	εισόδημα πανηγύρεως «ταξιδιώται» ιερομ. Ματθαίος από έπαρχίαν	άγιου Σερρών άγιου Δράμας άγιου Μελενίκου	γρόσια 3.347 γρόσια 1.034 γρόσια 1.123 γρόσια 562
127.	1800	έξοδα	εις τον Κουλιαν μαστορικά	γρόσια 1.337 γρόσια 2.109
β'	»	έξοδα	μόλυβδος μεσονυ- κτικού	γρόσια 716
128.	1801	προσκυνητάι διάφοροι ό παπα-Παρθένιος (εις χριστιανός) ό παπα-Σμηλκος οί χωρικοί & οί σαμολαδάδες ό Καρατζάς & οί λοιποί (διά την εκκλησίαν)	άπό Δράμα άπό Σοσίτζα άπό Νευροκόπιν άπό Ζιλιάχοβα άπό Πελοτιντζα άπό Μελενκίτζι άπό Δεοβέσεν άπό Σουμπάς-κιοί άπό Σέρρας άπό Βεζνίκον άπό Χωροβίσταν άπό Κάτω Βροντούν άπό Ταρλήσι άπό Τύρνοβον άπό Σφαλιτόν άπό Σάββιακον άπό Καλένδραν	γρόσια 104 γρόσια 112 γρόσια 213 γρόσια 100 γρόσια 100 γρόσια 405 γρόσια 204 γρόσια 171 γρόσια 228 γρόσια 224 γρόσια 202 γρόσια 143 γρόσια 267 γρόσια 13 γρόσια 834 γρόσια 202 γρόσια 231
β'	»	προσκυνητάι ισνάφια άμπατζήδες τοφεξήδες εις άρρωστος Βογιανάς λαβών την ύγειαν του Βασίλειος Χατζη-Βασιλείου άλλοι προσκυνητάι	Σερραίος Σερραίοι	γρόσια 201 γρόσια 111 γρόσια 105 γρόσια 102 γρόσια 268
γ'	»	οί μοναχοί της Μονής	Τιμίου Προδρομού	γρόσια 800
δ'	»	εισόδημα πανηγύρεως		γρόσια 3.833
ε'	»	σακελλάριος Σύγγελος (άπο- βιώσας) έν τη οικία κύρ-Δημη- τρίου Χατζη-Κωνσταντίνου		γρόσια 1.791 πράγματα πωληθέ- ντα γρόσια 499
ζ'	»	κύρ-Νικολάκης διά μνημόσυ- νον Μπασσά Ιωάννου		γρόσια 133
ξ'	»	πρωτοσύγγελος κύρ-Σαμουήλ	διά την α' εξαρ- χίαν διά την β' εξαρ- χίαν	γρόσια 477 γρόσια 400
η'	»	«ταξιδιώται» από έπαρχίαν	άγιου Σερρών άγιου Δράμας άγιου Μελενίκου	γρόσια 1.419 γρόσια 665 γρόσια 1.800

Προδρομικά Αποσημειώματα

α/α	Έτος	ΟΝΟΜΑΤΑ	ΤΟΠΟΙ	ΠΡΟΣΦΟΡΕΣ
129.	1802	προσκυνηταὶ διαφόρων χωριῶν ὁ παπα-Σμηλῆκος μὲ τοὺς χωρικοὺς	Κουλά Μελενικίτζι Φράτσεν Προσενίχι ἀπὸ Σουμπάς-κιοί ἀπὸ Δουτλή ἀπὸ Ζιλῆ	γρόσια 189 γρόσια 130 γρόσια 199 γρόσια 253 γρόσια 258 γρόσια 330 1 μουλάρι, γρ. 135
β´	»	ἁγιορεῖται προσκυνηταὶ (3 φορές)		γρόσια 772
γ´	»	προσκυνηταὶ (τῶν Θεοφανεῖων) οἱ σαμολαδάδες	Σέρρες	γρόσια 129 γρόσια 249
130.	1802	ἄρχοντες πόλεως Σερρών ἄρχων λογοθέτης κύρ-Δημήτριος κύρ-Κων/νος Μπεροβαλῆς κύρ-Παναγιώτης Θεοδοσίου κύρ-Μανολάκης Τζάνου ὁ Μαργαρίτης καὶ κύρ-Ναοῦμ		γρόσια 345 γρόσια 100 γρόσια 135 γρόσια 375
β´	»	Βασίλειος (τελευταῖος) εἰσόδημα πανηγύρεως	Ἅγιον Ὅρος	γρόσια 1.135 γρόσια 4.245
γ´	»	«ταξιδιώται» } ἁγίου Σερρών ἀπὸ } ἁγίου Δράμας ἐπαρχίαν } ἁγίου Μελενίκου	Σέρρες Δράμα Μελένικον	γρόσια 835 γρόσια 1.303 γρόσια 188
131.	1803	προσκυνηταὶ ἁγιορεῖται (πολλάκις) παπα-Νεόφυτος	Ἅγιον Ὅρος	γρόσια 1.129 γρόσια 150
β´	»	προσκυνηταὶ προσκυν. + γέρω-Δαμασκηνός προσκυνηταὶ οἱ σαμολαδάδες ἀμπατζῆδες μπαχιτζεβαντζῆδες Σταμπολῆς + προσκυνηταὶ	Σερραῖοι Ποροῖα ἀπὸ γ. Τούμπα	γρόσια 149 γρόσια 159 γρόσια 271 γρόσια 254 γρόσια 134 γρόσια 224 γρόσια 115
γ´	»	«ταξιδιώται» παπα-Συνέσιος ἀπὸ ἐπ. ἁγ. Σερρών παπα-Νεόφυτος ἀπὸ ἐπ. ἁγ. Δράμας ἁγ. πρωτοσύγγελος ἀπὸ τὴν τοῦ ἁγ. Μελενίκου	Σέρρες Δράμα Μελένικον	γρόσια 3.663 γρόσια 2.818 γρόσια 321
132.	1804	ὁ κύρ-Πετζάνης γέρω-Χρυσάφης	<προσφορὰ γιὰ τὸ νερὸ>	γρόσια 100 γρόσια 250
β´	»	προσκυνηταὶ (πολλάκις) ἁγιορεῖται προσκυνηταὶ προσκυνηταὶ διαφόρων χωριῶν	Σερραῖοι	γρόσια 945 γρόσια 348 γρόσια 456
γ´	»	ἰσνάφι μπαχιτζεβαντζῆδων «ταξιδιώται» } ἁγίου Σερρών ἀπὸ } ἁγίου Δράμας ἐπαρχίαν } ἁγίου Μελενίκου	Σέρρες Δράμα Μελένικον	γρόσια 153 γρόσια 2.758 γρόσια 2.727 γρόσια 1.884
δ´	»	πωλήσεις ἀσημιῶν & μαζωμάτων		γρόσια 2.490
133.	1805	προσκυν. ἁγιορεῖται (πολλάκις)		γρόσια 996

Βασίλης Κατσαρός - Χαράλαμπος Παπαστάθης

α/α	Έτος	ΟΝΟΜΑΤΑ	ΠΡΟΕΛΕΥΣΗ	ΠΡΟΣΦΟΡΕΣ
β'	1805	ὁ Κεχαϊάς + προσκ. ἀπὸ Χομόντος σαμολαδάδες ἀπὸ Πορότια προσκυνηταὶ διάφοροι βακάληδες & ψωμάδες «ταξιδιώται» ἀγίου Σερρών ἀπὸ ἀγίου Δράμας ἐπαρχίαν ἀγίου Μελενίκου	Σέρρες Δράμα Μελενίκου	γρόσια 245 γρόσια 385 γρόσια 100 γρόσια 150 γρόσια 4.075 γρόσια 3.754 γρόσια 2.536
γ'	»	εἰσόδημα πανηγύρεως		γρόσια 5.449
δ'	»	ἐδανείσθη τὸ Μοναστήριον	ἀπὸ διαφόρους	γρόσια 13.487
134.	1806	(σβησμένοι.) διάφ. προσκυνηταὶ		
135.	1806	Σταμπολῆς + προσκυνηταὶ Λέων ἀπὸ Χοροβίστα		γρόσια 282 γρόσια 368
β'	»	γέρω-Μακάριος Ἁγιορεῖται προσκυνηταὶ		γρόσια 953 γρόσια 628
γ'	»	Ἰσαήλ Βέης «ταξιδιώται» ἀγίου Σερρών ἀπὸ ἀγίου Δράμας ἐπαρχίαν ἀγίου Μελενίκου	Σέρρες Δράμα Μελενίκου	1μο(ν)λάρι γρ. 287 γρόσια 2.177 γρόσια 1.146 γρόσια 745
δ'	»	εἰσόδημα πανηγύρεως		γρόσια 3.690
ε'	»	ἐδανείσθη τὸ Μοναστήριον	ἀπὸ διαφόρους	γρόσια 20.130
ζ'	»	ἀγορὰ τζεφλικίου Χαϊρουλά ὀμοῦ μὲ τὰ ταπιὰ	εἰς Κυράντζαν	γρόσια 5.525
136.	1807	γέρω-Διονύσιος (ἀποβιώσας)		γρόσια 619
β'	»	γέρω-Θεόκλητος ἀρχιδιάκων Ναθαναὴλ μὲ χερί παπα-Δαμιανοῦ	Βροντινοὶ (μνημ. μητέρας του) Ταρλησινοὶ	γρόσια 266 γρόσια 300 γρόσια 1.000 γρόσια 205
γ'	»	Ξενοφῶν (τελευτήσας)		γρόσια 823
δ'	»	ἐνοίκια ἀπὸ Χαϊρουλά Σταμπολῆς μὲ τοὺς σαμολαδάδες προσκυνηταὶ	εἰς Κυράντζαν	γρόσια 159 γρόσια 542
ε'	»	Χατζη-Δούκας + Σερραῖοι προσκ. κύρ-Νικολάκης «πώλημα παντὰ & μανδήλια» ἁγιορεῖται προσκυνηταὶ	Σέρρες Ἅγιον Ὅρος	γρόσια 135 γρόσια 265 γρόσια 512 γρόσια 125
ζ'	»	τρεῖς ξερτζήδες προσκυνηταὶ πώλημα παλιῶν ἀσημιῶν ἀπὸ Δούμπονη-Βαίρι κυράδες εἰσόδημα πανηγύρεως «ταξιδιώται» ἀγίου Σερρών ἀπὸ ἀγίου Δράμας ἐπαρχίαν ἀγίου Μελενίκου	Σέρρες Δράμα Μελενίκου	γρόσια 125 γρόσια 1.157 γρόσια 120 γρόσια 9.015 γρόσια 2.789 γρόσια 1.547 γρόσια 2.882
ξ'	»	«δάνεια ἀπὸ διαφόρους» πληρωμὲς χρεῶν		γρόσια 8.520 γρόσια 15.799

Προδρομικά Αποσημειώματα

α/α	Έτος	ΟΝΟΜΑΤΑ	ΤΟΠΟΙ	ΠΡΟΣΦΟΡΕΣ
η΄	1807	Χρῶς Μοναστηριοῦ καταγραφὴ		γρόσια 83.114
— Ε Ξ Ο Λ Α —				
137.	1781	ἀγορὰ σκευῶν		1 ταψί κ.ἀ. βακίρια ἄσπρα 12.590
β΄	»	στοὺς σκατζῆδες (πανούκλα)		ἄσπρα 3.360
138.	1782	κανδήλια καθολικοῦ ταξειῖδι Θεοκλήτου εἰς Κων/πολιν	Κων/πολις	γρόσια 603 γρόσια 1.465
139.	1786	ἀνέγερσις κονακίου στὸ οἰκόπεδο Ἰλεξίου		γρόσια 563
140.	1787	ἀνέγερσις κονακίου στὸ Κασνάκ παζάρ Σερρῶν	Κασνάκ παζάρ	γρόσια 19.463
141.	1788	διὰ ἔξαρχον, φιομάνι περὶ τῆς ἔξο- ρίας τοῦ παπα-Σεραφεῖμι		γρόσια 360
β΄	»	* Εὐαγγέλιον ἀσημένιο		γρόσια 282
142.	1790	διὰ Βιλαέτ χαρτζὶ * ἔκτακτον δόσιμον περὶ πολέμου		γρόσια 400
β΄	»	κύρ-Μηνᾶ... γιὰ τὸν καυγὰ τῶν πατέρων		γρόσια 4.000
γ΄	»	βοήθεια κατὰ τὸ σύνηθες εἰς τὸν νεωστὶ ἁγίου Σερρῶν Κωνστάντιον ἀγορὰ χωραφίου στρέμ. 6 γιὰ τὸν ἀσημένιο δίσκο τῶν ἀμπα- τζῆδων ἔξοδα		γρόσια 1.500 γρόσια 103 γρόσια 171
δ΄	»	ξημῖα ἐξ αἰτίας τοῦ πρωτοσυγγέλου Σερρῶν (διὰ δῶρα, σιγίλιον, κ.λπ.)		γρόσια 2.096
143.	1796	ἐξαρχικὰ ἔξοδα		γρόσια 472
β΄	»	τξερεμὲ στὸν κριτὴ διὰ τὰ κίσκια		γρόσια 638
144.	1798	ἐδόθησαν (σβησμένη μία σειρὰ)		
145.	1799	μολύβι διὰ τὸ σκέπασμα τῆς ἐκκλησίας μαστορικὰ ἀπὸ τὰ χρήματα τοῦ Σβραχνοῦ Σωφρονίου		γρόσια 2.131 γρόσια 800

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

1.

ΓΡΑΜΜΑ ΖΗΤΕΙΑΣ 1768¹ (επικ. & 1785)

σ. 394. *Καὶ τὸ κατιδὸν γράμμα φέρον σημασίαν καὶ ὡς ἀρχαῖον, μὲ τὸ νὰ εἶναι σφραγισμένον μὲ τὴν ἀρχαίαν σφραγίδα τοῦ Μοναστηρίου καὶ ἀκολούθως εὗρεθὲν μεταξὺ τινων ἐγγράφων, ἔγνωμεν καὶ τοῦτο νὰ συνάψωμεν ἐνταῦθα μὲ τὰ ἔμπροσθεν ἀρχαῖα ἔγγραφα, ἐκδοθὲν ἐπὶ ἡγουμενείας Γρηγορίου τὸ ἔτος 1768.*

Ἐντιμότατοι κληρικοί, εὐλαβέστατοι ἱερεῖς καὶ χρησιμώτατοι μαγίστορες παντοίας τέχνης καὶ ἐπιτηδεύσεως καὶ λοιποὶ πάντες εὐλογημένοι χριστιανοί, μαθηταὶ τοῦ Χριστοῦ διὰ τὴν εὐσέβειαν καὶ υἱοὶ Θεοῦ κατὰ χάριν.

Εὐχόμεθα πάντες ἡμεῖς οἱ πατέρες τῆς Ἱερᾶς καὶ Πατριαρχικῆς Μονῆς τοῦ Τιμίου ἐνδόξου προφήτου Προδρομοῦ καὶ Βαπτιστοῦ Ἰωάννου πρὸς τὸν ἐπουράνιον Θεὸν, ἵνα διὰ πρεσβειῶν τοῦ ἁγίου ὑγιαίνητε ἀπαξάπαντες καὶ διασωζέσθε ἐν εἰρήνῃ καὶ διαμονῇ ἀδιασείστω, ἐπιμήκιστω. Καλὸν μὲν σφόδρα ἐπαινετὸν εἶναι ὀρθοδοξότατοι ἄνδρες νὰ ἐργάζωνται οἱ εὐσεβεῖς τὰς ἐντολὰς τοῦ Εὐαγγελίου τῆς χάριτος καὶ νὰ κατορθώνωσι τὰς ἀρετάς, ὅσον εἶναι δυνατόν, κάλλιστον δὲ καὶ ἐπαινετώτερον καὶ στέφανος τῶν ἀρετῶν ὄλων ἢ πρὸς τοὺς δεομένους καθέστηκεν ἐλεημοσύνη· αὕτη γὰρ καὶ πλῆθος ἁμαρτημάτων καλύπτει καὶ ψυχὴν ἐκ θανάτου ῥύεται· αὕτη εἶναι ὁποῦ κάμνει τοὺς ἐλεοῦντας νὰ μακαρίζονται ἀπὸ τὸν Χριστόν· «μακάριοι» γὰρ λέγει «οἱ ἐλεήμονες ὅτι αὐτοὶ ἐλεηθήσονται»· αὕτη εἶναι ὁποῦ ἐξομοιεῖ τὸν ἄνθρωπον μὲ τὸν Θεὸν καὶ χρεώστην αὐτὸν τὸν ἴδιον εἰς τὸν ἐλεοῦντα κατεργάζεται, κατὰ τὸν σοφὸν Σολομώντα «ὁ ἐλεῶν πτωχὸν δανεῖζει Θεῷ». Καὶ ἀνίσως ἢ πρὸς τοὺς δεομένους πένητας ἐλεημοσύνη εἶναι τοιαύτη, πῶσω μᾶλλον ἐκεῖνη ἢ ὁποία γίνεται εἰς ἱερὸν καταγῶγιον καὶ μοναστήριον εἰς τὰ ὁποῖα κατ' ἐξαίρετον τρόπον ὑμνεῖται καὶ δοξάζεται ὁ Θεὸς ἀκαταπαύστως, ψαλμοῖς καὶ ὕμνοις καὶ ἀναίμακτος θυσία ἐκτελεῖται εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, μάλιστα δὲ εἰς μερικὰ πτωχὰ μοναστήρια ὁποῦ εἶναι ὅ,τι λογῆς εἶναι καὶ τὸ ἐδικὸν μας πτωχόν, τὸ ὁποῖον κεῖται εἰς τὸ Μενόικειον ὄρος πλησίον τὰς Σέρρας, ἐπ' ὀνόματι τοῦ Τιμίου Προδρομοῦ καὶ μὴν ὑποφέροντες τὰς μεγάλας δυστυχίας, ὅσον ἀπὸ τὰ μεγάλα δασύματα ὁποῦ δίδομεν καθημερινῶς, τόσον καὶ ἀπὸ τὰ μεγάλα ἔξοδα καὶ διάφορα, μὴν ἠμποροῦντες νὰ ἀποκρινώμεθα τοὺς χρεοφειλέτας. Ὅθεν ἀποροῦντες ἡμεῖς τούτων ἀπάντων καὶ μὴ ἔχοντες τί ποιῆσαι, ἔγνωμεν προσδραμεῖν εἰς τὰ

1. Γιὰ τὸ εὐρὸν θέμα τῆς «ζητείας» βλ. ἀνάλογα παραδείγματα στὴ «Νομικὴ Συναγωγὴ» τοῦ Δοσιθέου (Δ. Γ. Ἀποστολόπουλου - Π. Δ. Μιχαηλάρη, Ἡ Νομικὴ Συναγωγὴ τοῦ Δοσιθέου. Μία πηγὴ καὶ ἓνα τεκμήριο, Ἀθήνα 1987, σ. 458 λ. ζητεία πατριαρχική).

σπλάχνα τῶν φιλελεημόνων καὶ δὴ πέμπομεν τὸν προηγούμενον ἡμῶν κῦρ Ἰάκωβον μετὰ τῆς συνοδείας αὐτοῦ πρὸς ὑμᾶς τοὺς χριστιανούς. Ὅθεν παρακαλοῦμεν ἀποδέξασθε οὖν αὐτὸν ἐλέω τῷ ὄμματι καὶ ἰλαρῷ τῷ προσώπῳ, συνδράμετε καὶ βοηθήσατε αὐτῷ, λόγῳ καὶ ἔργῳ, ἕκαστος καθὰ δυνάμειος ἔχει καὶ ἀγαθῆς προαιρέσεως. Οὕτως οὖν ποιήσατε, αὐθέντες καὶ ἀδελφοὶ ἐν Χριστῷ, ἵνα διὰ τῆς ὑμετέρας ἐλεημοσύνης ἐλαφρυνθῶμεν ἀπὸ τὸ βαρύτατον χρέος. Ὑμεῖς δὲ ἔξοιτε τοὺς μισθοὺς μυριοπλασίους παρὰ Θεοῦ, οὗ ἡ χάρις καὶ τὸ ἄπειρον ἔλεος εἴη μετὰ πάντων ὑμῶν, ἀψῆξῆ ὁκτωβρίου 5!

Ἐπιφέρει καὶ τίμιον ξύλον καὶ ἅγια λείψανα ἀγίου Χαραλάμπους, ἀγίας Παρασκευῆς, δύο: ἀγίου Τρύφωνος καὶ ἀναργύρου Κοσμᾶ.

1768 ἀψοε΄ Ἱερὰ Μονὴ τοῦ τε Τιμίου Προδρόμου

Ὁ Καθηγούμενος καὶ Σκευοφύλαξ Γρηγόριος

2 .

ΕΠΙΣΗΜΟΝ ΕΓΓΡΑΦΟΝ ΖΗΤΕΙΑΣ

σ. 420. Τὸ κάτωθεν ἐπίσημον ἔγγραφον ὡς φαίνεται ἐπεκυρώθη κατὰ τὸ ἔτος 1861 εἰς τὰ Πατριαρχεῖα παρὰ τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Κυρίου Ἰωακείμ καὶ παρὰ τῆς ἐκεῖσε Ῥωσικῆς Καντζιλαρίας, ἐν Σέρραις δὲ παρὰ τοῦ τότε Μητροπολίτου Σερρῶν Κυρίου Μελετίου καὶ τοῦ αὐτόθι Ῥωσικοῦ Προξενείου καὶ ὑποπροξενείου τῆς Ἑλλάδος, καὶ διὰ τῆς σφραγίδος τῆς Κοινότητος τῆς πόλεως Σερρῶν, διὰ τῶν αὐτόθι τότε Ἱερέων, κυρίων προκρίτων, πρωτομαστόρων, ἐντίμων Δημογερόντων, καὶ παρὰ τινων τῶν ἐπισημοτέρων χωρίων τῆς ἐπαρχίας Σερρῶν, κατ' αἴτησιν μὲν τῶν πατέρων τῆς καθ' ἡμᾶς Ἱερᾶς Μονῆς, ἐνεργεῖα δὲ τοῦ τότε ἡγουμένου γερω-Θεοδοσίου.

Ἐν τῷ ἐπισήμῳ τούτῳ ἔγγράφῳ, διπλοῦν γεγονότι, περιέχονται καὶ ἐπικυροῦνται τὰ ὅσα τμήματα Τιμίου ξύλου, καὶ Τιμίου αἵματος τοῦ Τιμίου Προδρόμου καὶ μέρος τῶν ἀγίων λειψάνων εὐρίσκονται εἰς διαφόρους χρυσαργυρᾶς καὶ λοιπὰς ἀργυροδεμένας θήκας, αἱ ὁποῖαι καταγράφονται ὀνομαστὶ εἰς ἕτερον Κώδικα τῶν ἱερῶν κειμηλίων τῆς Ἱερᾶς Μονῆς.

Τὸ ἐπίσημον τοῦτο ἔγγραφον ἐχρησίμευσε διὰ τὴν ἐπισημότητα τῶν ἐν αὐτῷ ἱερῶν κειμηλίων ἐν τῷ Ῥωσικῷ θεοδοξάστῳ κράτει, ὅτε κατὰ τὸ ἔτος 1862, χάριν ἐλέους καὶ συνδρομῆς, αὐτοκρατορικῆ ἀδείας, ὡς ταξειδιῶται τῆς Ἱερᾶς Μονῆς εἰσηλθόν ἐν αὐτῷ οἱ συνάδελφοι ἡμῶν, ὁ ἀρχιμανδρῆτις Χατζη-Ἡσαΐας καὶ ὁ προηγούμενος κῦρ Διονύσιος.

Διὰ τὴν ἐπισημότητα αὐτοῦ τοῦ ἔγγραφου, καὶ ὡς τοιοῦτον διὰ τὴν δαιωνιζῆται, ἔγνωμεν καὶ τοῦτο νὰ καταστρώσωμεν καὶ ἀντιγράψωμεν ἐν τῷ παρόντι κώδικι ὡς δρᾶται κατιόν.

Ὁ Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Ἰωακείμ
ἐπιβεβαιοῖ τὴν γνησιότητα
τῆς κάτωθι ἀρχιερατικῆς ὑπογραφῆς.

Ἰωακείμ Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως
Ἰωάννης Ἐπίσκοπος Ἰωαννίνων

Ἰωάννης Ἐπίσκοπος Ἰωαννίνων

Ὁ Σερῶν

Μελέτιος ἐπιβεβαιοῖ

ὑπο εἰς ἐβύδαται ἐπὶ ἐκθροῦνι-
κοῦ πατριάρχου μετὰ τῆς ἐκθροῦνι-
κοῦ Πατριάρχου καὶ Ἰωακείμ καὶ τοῦ
καὶ Προφῆτου Προδρόμου καὶ
Κωνσταντινουπόλεως Ἰωαννίνων καὶ
Ἰωάννου Προφῆτου καὶ Ἰωάννου
καὶ καθενοῦ πταπι Ἰωαννίνων
ἐπὶ 11. Ὀκτωβρίου 1862 ἔτος
Γενεραλνὸς Κοινοῦ 11. Ἀπριλίου 3.

Διὰ τοῦ παρόντος ἐπίσημου πιστοποιητικοῦ τε καὶ ἀποδεικτικοῦ γράμματος δῆλον καθίσταται ὅτι τὸ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ ταύτῃ τῶν Σερῶν κείμενον Βασιλικόν, Πατριαρχικόν, καὶ Σταυροπη (σ. 421) γιὰ κὸν Ἱερὸν καὶ Σεβάσιμον ἀρχαῖον Μοναστήριον, ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἁγίου ἐνδόξου Προφῆτου Προδρόμου καὶ Βαπτιστοῦ Ἰωάννου τιμώμενον καὶ ἐπιλεγόμενον τῶν Μαργαριτῶν, ὑπάρχει πεπρωικισμένον ἐξ ἀμνημονεύτων χρόνων παρ' ὑψηλῶν καὶ εὐσεβῶν προσώπων, καθὼς καὶ παρὰ Βυζαντινῶν Αὐτοκρατόρων καὶ τοῦ Στεφάνου Σίλαν Κράλλη καὶ Βασιλέως τῆς Σερβίας, μὲ ἱερὰ κεμήλια, ἐν οἷς ἅγια λείψανα, καὶ τμήματα Τιμίου Ξύλου, καὶ ἐν οἷς πρὸ πάντων διακρίνεται ἡ ταυτότης ῥανίδων ἐκ τοῦ ἱεροῦ τούτου αἵματος τοῦ Τιμίου Προδρόμου. Τοῦ ἱεροῦ τούτου αἵματος ἡ γνησιότης πατροπαράδοτος οὔσα, προσελκύνει τὸν σεβασμόν, τὴν πίστην, καὶ τὴν εὐλάβειαν οὐ μόνον τῶν κατοίκων Σερῶν καὶ τῶν ὑπαγομένων χωρίων, ἀλλὰ καὶ τῶν πέριξ ἐπαρχιῶν Θεσσαλονίκης, Δράμας, Μελενίκου καὶ ἄλλων, εἰς τὴν μετ' εὐλαβείας προσκύνησιν τοῦ ὁποίου εὐρίσκουσιν οἱ καταφεύγοντες ἴασιν, καὶ θεραπείαν ψυχικὴν τε καὶ σωματικὴν, καὶ τὸ ὁποῖον ἱερὸν τοῦτο αἷμα τοῦ Τιμίου Προδρόμου ἐν διαφόροις δειναῖς περιστάσεσιν ἐπιδημικῶν νόσων, καὶ ἄλλων κινδύνων ἐδείχθη καὶ δεικνύεται ἀλεξιτήριον.

Ἐπειδὴ οὖν ἡμεῖς καλῶς γινώσκομεν ἔχοντες παρὰ τῶν γεννητόρων καὶ προπατόρων μας τὴν παράδοσιν περὶ τῆς γνησιότητος τοῦ Τιμίου αἵματος, τῶν τμημάτων τοῦ Τιμίου ξύλου καὶ τῶν ἄλλων ἁγίων λειψάνων, καὶ ὅτι ἀπωλέσθησαν τὰ χρυσόβουλλα περὶ τῆς γνησιότητος αὐτῶν ἐκ τῶν περιπετειῶν, ἅς ὑπέστη τὸ Ἱερὸν τοῦτο Μοναστήριον εἰς διαφόρους καιροὺς, βλέποντες δὲ καὶ ἡμεῖς ἰδίους ὄμμασι τὴν πρὸς τοὺς

καταφεύγοντας ιαματικήν δύναμιν, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ ἐν κινδύνοις ἀξιοθέντες τῆς χάριτος καὶ ἀπαλλαγῆς, καὶ χρέος ἱερὸν ἔχοντες ἵνα παραδώσωμεν εἰς τοὺς ἀπογόνους μας, ὡς παραλάβομεν ἐκ τῶν προγόνων ἡμῶν, τὸ αὐτὸ σέβας, τὴν πίστιν, καὶ τὴν εὐλάβειαν πρὸς τὰ ἱερὰ ταῦτα κειμήλια, ἃν καὶ αὐτοὶ οἱ ἀπόγονοί μας δηλονότι διαδέχονται ἀκούοντες παρ' ἡμῶν περὶ τῆς γνησιότητος αὐτῶν, καὶ βεβαιοῦνται καὶ αὐτοὶ οἱ ἴδιοι ἐκ τῶν πρὸς αὐτοὺς ἐπιχεομένων χαρίτων ἐν ἀνάγκαις, ἔγνωμεν μ' ὅλα ταῦτα καὶ ἐγγράφως διὰ τοῦ παρόντος νὰ διαβεβαιώσωμεν ἐν συνειδήσει περὶ τῆς ταυτότητος ἀπάντων τῶν ἱερῶν κειμηλίων, καὶ πρὸ πάντων περὶ τῆς τοῦ ἱεροῦ αἵματος τοῦ Τιμίου Προδρόμου τὰ ἱερὰ ταῦτα κειμήλια ἔχουσιν ὡς ἀκολούθως διαφυλαττόμενα ἐν τῇ ῥηθείᾳ τῆς Μονῆς, ἃτινα καὶ προσκυνοῦμεν ἐνιαυσίως ὡσάκις ἀπερχόμεθα εἰς τὸ Ἱερὸν Μοναστήριον καὶ προπάντων κατὰ τὴν ἐτησίως τελουμένην πανήγυριν τῇ 29 Αὐγούστου. Τὸ τίμιον αἶμα τοῦ Τιμίου Προδρόμου εὐρίσκεται εἰς τρεῖς ἀργυρᾶς θήκας μὲ ἰδιαίτερα κιβώτια, φέροντα ἀνέκαθεν εἰς τὰς ἐπιγραφὰς τοῦ τιμίου αἵματος.

Ὡσαύτως καὶ διάφορα τμήματα τοῦ Τιμίου ξύλου, προσηρμοσμένα εἰς Σταυροὺς ἐν τῷ μέσῳ τούτων τῶν εἰρημένων τριῶν θηκῶν, καθὼς καὶ εἰς ἑτέρας ἄλλας ἑπτὰ. Τὰ δὲ ἅγια λείψανα τὰ διατηρούμενα ἐν ταῖς ἄνω δέκα ἱεραῖς θήκαις καθὼς καὶ εἰς ἐξειδικασμένην ἱερὰν πλάκα, εἰσί: τῶν ἁγίων Θεοδώρου τοῦ Τύρωνος, Ἀνδρέου τοῦ πρωτοκλήτου, πρωτομάρτυρος Στεφάνου, ὀσιομάρτυρος Παρασκευῆς, Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, ἱερομάρτυρος Χαράλαμπους, Κοσμᾶ καὶ Τρύφωνος τῶν Ἀναργύρων, Ἰακώβου τοῦ Πέρσου, Βλασίου, Γρηγορίου τῆς Μεγάλης Ἀρμενίας, Προκοπίου, Παντελεήμονος, Κυριακῆς, Ἀρέθα, Μάμαντος, Ὑπατίου ἱερομάρτυρος, Παρθενίου, Γρηγο(σ. 422)ρίου Νεοκαισαρείας, Μιχαὴλ Συνάδων, καὶ ἑτέρων ἁγίων. Ἐπὶ τούτῳ γοῦν ἐγένετο τὸ πάρον πιστοποιητικὸν καὶ ἀποδεικτικὸν γράμμα, ὑπογεγραμμένον μὲν παρὰ τῶν εὐλαβεστάτων ἱερέων καὶ ἐντιμοτάτων δημογερόντων καὶ προκρίτων τῆς πόλεως ταύτης καὶ τῶν πέριξ καὶ ἄλλων ἀξιοπίστων ἀνδρῶν, ἐπιβεβαιωμένου δὲ παρὰ τῆς αὐτοῦ σεβασμιότητος τοῦ ἀρχιερέως ἡμῶν Κυρίου Κυρίου Μελετίου εἰς ἔνδειξιν διηνεκῆ τῆς ἀληθείας καὶ βεβαιώσιν.

Ἐν Σέρραις τῇ α' Σεπτεμβρίου 1861

ἀ' στήλη

Οἱ Ἱερεῖς

Ὁ Ἀρχιμανδρίτης Ἄνθιμος

Ὁ Οἰκονόμος παπᾶ-Δημήτριος

Ὁ Προεστὼς τῆς Ἀγίας Ἐλεοῦσας

Βλάσιος ἱερομόναχος Κουτλουμουσίου

β' στήλη

Οἱ πρόκριτοι

Ἀδάμ Χαζη-Λαζάρου

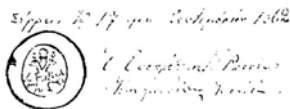
Μιχαὴλ Ν. Μιχαὴλ

Ἀστέριος Δουρῶς

Ἰωάννης Φωκᾶ

- Ο Οικονόμος και έφημέριος τής
Μ. Ταξιαρχών ιερέυς Χαρίτων
- Ο Ίερέυς τής αὐτῆς ἐκκλησίας Ἀγαθόνικος
- Ο Ίερέυς καὶ έφημέριος
τοῦ Ἁγίου Νικολάου Χρηστος
- Ο Ίερέυς καὶ έφημέριος τής
αὐτῆς ἐκκλησίας Γεώργιος
- Ο Ίερέυς καὶ έφημέριος τής Μητροπόλεως
τῶν Ἁγίων Θεοδώρων Ἀθανάσιος
- Ο Ίερέυς καὶ έφημέριος τής
αὐτῆς ἐκκλησίας Κύριλλος
- Ο Ίερέυς τοῦ Ἁγίου Βλασίου Στέργιος
- Ο Ίερέυς τής Ἁγίας Βαρθάρας Δημήτριος
- Ο Ίερέυς τοῦ ἄνω Ταξιαρχου Ἰορδάνης
- Ο Ίερέυς τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος
Δημήτριος
- Ο Ίερέυς τής αὐτῆς ἐκκλησίας Γεώργιος
- Ο Ίερέυς τής Ἁγίας Φωτεινῆς Χρηστος
- Ο Ίερέυς τής Ἡλιουκάλλεως Βαγγέλης
- Ο Ἐφημέριος τής Ἁγ. Ἐλεούσης Ἰωάννης
- Ο Ἐφημέριος τῶν Ἁγ. Ἀναργύρων
παπα-Γεώργιος
- Ο Ἐφημέριος τοῦ Ἁγίου Γεωργίου
Ἄνθιμος, ιερομόναχος
- Ο Ἐφημέριος τής Ἁγ. Παρασκευῆς Ἀλέξιος
- Ο Ἐφημέριος τής Ἁγ. Κυριακῆς Ἀθανάσιος
- Ο Ἐφημέριος τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου
τοῦ Θεολόγου Δημήτριος
- Ο Ἐφημέριος τής Ἁγίας Μαρίνης
παπα-Δημήτριος

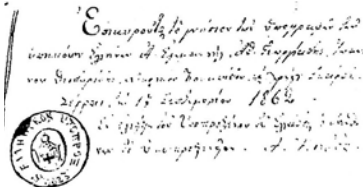
Ἐπικυροῦται τὸ γνήσιον τῆς ἄνω υπογραφῆς
τοῦ ὑπηκόου Ῥώσου Ἀδάμ Χατζη-Λαζάρου.
Σέρρες τῆ 17 μηνὸς Σεπτεμβρίου 1862

Ο ὑποπρόξενος τῆς Ῥωσσίας
Κωνσταντίνος Κοντὸς.

- Δημήτριος Δ. Βουγιουκλῆ
- Π. Ἀντωνιάδης
- Α. Ἐμμανουήλ
- Ἀθανάσιος Γεωργιάδης
- Ἀναστάσιος Νάστου
- Μανασσῆς Χατζη-Δημητρίου
- Ἰ. Θεοδορίδης
- Μ. Θεοδορίδης
- Δημήτριος Φωκᾶ
- Θωμᾶς Κ. Σάσσου
- Μιχαὴλ
- Ἀθανάσιος Χρήστου
- Παπᾶ
- Γεώργιος Σκαμπάλη
- Ἀναστάσιος Μιχαὴλ
- Θεοχάρης Γεωργίου
- Ἀθανάσιος Νικολάου
- Μιχάλης Ν.
- Χατζη-Γεώργιος Νικολάου
- Κωνσταντῖνος Λόγη
- Κωνσταντῖνος Κ.
- Ν. Κουμπίδης
- Βασίλειος Ἀναστασιάδης
- Π. Χ. Κοκκινᾶς
- Ἰωάννης Παπαμαρκίδης
- Χρηστος Σκάρδης
- Πολυζώης Ἰωάννου

Ἐπικυροῦται τὸ γνήσιον τῶν ὑπο-
γραφῶν τῶν ὑπηκόων Ἑλλήνων
Α. Ἐμμανουήλ, Ἀθ. Γεωργιάδης,
Ἰωάννου Θεοδορίδης, Νικολάου
Κουμπίδου, καὶ Χρήστου Σκάρδη.

Σέρρες τὴν 17 Σεπτεμβρίου 1862
Ἐλλείπει τοῦ ὑποπροξένου τῆς
Ἑλλάδος ὁ διευθύνων τὸ ὑπο-
προξενεῖον Α. Κοντὸς.

α' στήλη

Οι πρωτομαίστορες τῶν ἐσναφίων

Μανόλης Στόικος προεστὸς
Ὁ τῶν Ἀμπατζήδων Μ. Σπανδωνίδης
Τῶν Κρασάδων Γεώργιος Θεοδώρου
Ὁ τῶν Βασιματζήδων Χρῆστος Γεωργίου
Τῶν Κανταντζήδων Νάνος Στογιάνου
Τῶν Χαβλιτζήδων Γεώργιος Ἰωάννου
Τῶν Τσερτζήδων, Σικερτζής
<Τῶν> Μπαλσαματζήδων Γ. Ἀργυρίου
Τῶν Ἐσκιτζήδων Νικόλαος Ἀθανασίου
Τοῦ Χαβλιτζήδων Κωνσταντίνος Γεωργίου
Τῶν Χρυσοσχόν Στέργιος Νικολάου
Γεώργιος Ἰωάννου, Ἀθανάσιος Ἡλία
Τῶν Κασάπιδων Γεώργιος Ἀποστόλου
Τῶν Μουμτζήδων Ἄγγελος Κώτσιου
Τῶν Ψομάδων Κωνσταντίνος Δημήτριου
Τῶν Βαγιονάδων Γεώργιος Δημητρίου
Τῶν Δέβρ. Ραπτάδων Κωνστ. Ἰωάννου
Τῶν Μπαχτζεβάνων Ἄγγελος Ἐμμανουήλ
Τὸ Ἰσνάφι τῶν Κονδουράδων
Τῶν Παπουτζήδων Χατζη-Γεώργιος
Τῶν Χαντζήδων ὁ Δῆμος

Μεγαλοχώριον Βροντοῦς

Ὁ Οἰκονόμος Βασίλειος, ἱερεὺς
Ὁ Πρωτόπαπας Ἰωάννης, ἱερεὺς
Ὁ Ἱερεὺς Δημήτριος
Χατζη-Δημήτριος Χατζη-Ἰωάννης
Ὁ Προεστὼς Ἰωάννης Συμωλῆς
Γεώργιος Χατζη-Ἰωάννου, Νικόλαος Ἰωάννου
(ἡ σφραγὶς τοῦ χωρίου)

β' στήλη

Οἱ Δημογέροντες Σερρῶν

Ν. Φωκᾶς, Νικόλαος Χρήστου
Γεώργιος Θεοδώρου, Κων/νος Καλούδης
Ἀθανάσιος Βυζούκας, Χριστόδ. Δάφτζιου
Μιχάλης Δοῦκα, Ἄγγελος Ἐμμανουήλ

Χωρία Σαρμουσακλή

Σακελλάριος Ἱερεὺς Νικόλαος
Γεώργιος Χαριστοῦ προεστὼς
Ἰωάννης Νανούση
(ἡ σφραγὶς)

Δοβίστας

Οἰκονόμος ἱερεὺς Ἀθανάσιος
Ὁ Ἱερεὺς Δημήτριος
Στέργιος Δημητρίου προεστὼς
Νικόλαος Χατζη-Γεωργίου
(ἡ σφραγὶς)

Βεζνίκου

Χριστόδουλος Ἰωάννου ἱερεὺς
Μανόλης Ἀργυρίου προεστὼς
Κωνσταντίνος Νάστου
Ντίνας Βακάλης
(ἡ σφραγὶς)

Σουμπάς-κιόι

Γεώργιος ἱερεὺς, παπα-Γρηγόριος
Κυριαζῆς Ἄγγελο προεστὼς
Γραμμένος Ζαχαρίου
Νάννος Χαριστοῦ
(ἡ σφραγὶς)

γ' στήλη

Τὰ χωρία Νεργίτας

Ὁ Οἰκονόμος ἱερεὺς Ἀναστάσιος
Νομοφύλαξ ἱερεὺς Δημήτριος
Ὁ Προεστὼς Γεώργιος Βασιλείου
Γεώργιος Πάνου, Ἀθανάσιος
Δήμου, Γεώργιος Ἰωάννου
(ἡ σφραγὶς)

Σύρισας

Πρωτόπαπας Κυριάκος
Σακελλάριος Παπα-Στέργιος
Α. Χ. Χρυσάφη
Ὁ Προεστὼς Ἄδαμης
(ἡ σφραγὶς)

Τζεργίστας

Ἱερεὺς Γεώργιος
Ἱερεὺς Νικόλαος
Γεώργιος προεστὼς
Παναγιώτης Κοτρώτσης
Χατζη-Μιχαὴλ Βραντζανᾶ
(ἡ σφραγὶς του χωρίου)

Χοῦμκος

Ὁ Οἰκονόμος ἱερεὺς Ζαχαρίας
Ὁ Πρωτόπαπας ἱερεὺς Νικόλαος
Ὁ Προεστὼς Σταῦρος
Θωμᾶς Ἀποστόλου
Μάλαμας Πούλιου
(ἡ σφραγὶς)

Ἀχινοῦ

Ὁ οἰκονόμος Ἱερεὺς Κων/νος
Ὁ πρωτόπαπας Δημήτριος
Ὁ προεστὸς Νικόλαος Ἀθανασίου
Δημήτριος Νικολάου
Δημήτριος παπα-Ἀθανασίου
(ἡ σφραγὶς)

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΤΟΠΩΝΥΜΙΩΝ

- Άγιοι Απόστολοι¹ (ἐνορία Σερρών) 122ζ´
 Άγιος Γεώργιος² (ἐνορία Σερρών) 140
 Άγία Ἐλένη³ 75
 Άγία Πεντηκοστή⁴ (ἐνορία Σερρών) 122ε´
 Άγιος Ταξιάρχης⁵ 24, 122β´, 123
 Άθάνατος⁶ (μαχαλές) 68
 Άθῆναι 69
 Άλιστρατί⁷ (χωρίον) 22, 89
 Άνδριανούπολις⁸ 46
 Άπηδιά⁹ (ἦ) 76
 Άραβνᾶ¹⁰ 62β´
 Άσώματος¹¹ 3
 Βελοτίντσα¹² 75, 105
 Βέργια¹³
 Βερούτι¹⁴ (τὸ) 100
 Βερνάρη¹⁵ 48
 Βεζνίκον¹⁶ 128
 Βιζνῆκον 104
 Βελαἔτ χαρτζῖ¹⁷ 142
 Βόλοχος¹⁸ 101
 Βούλκουβου βρύσις¹⁹ 76
 Βουρκάλια²⁰ 91ς´
 Βρῦσις Βούλκουβου ὄ.π.
 Βρῦσις τοῦ Ντόντσε²¹ 91 ζ´
 Βροντοῦ²² 9, 49, 82, 83, 96, 98, 115, 117γ´, 126ς´
 Βροντοῦ κάτω 128
 Γαλάτιστα²³ 64
 Γερμάνι²⁴ 62
 Γεφύρι Κούμλιβο 101
 Γεφύρι τῆς Πλάκας 76
 Γουλέσιοβον²⁵ 84, 85
 Δερβέσεν²⁶ 128
 Δερβέσιν 126ε´
 Διμήρ-Ἰσάρι²⁷ 74
 Δοβίστα²⁸ 103, 113, 125ς´
 Δόλεν²⁹ 12
 Δούμπονη-Βαῖρι³⁰ 136ς´
 Δουτλή³¹ 126ς´, 129
 Δράμα³² 120γ´, 126θ´, 128η´, 128, 130γ´, 131γ´, 132γ´, 133β´, 135γ´, 136ς´
 Δρένοβον³³ 126ς´
 Ἐγρίδερεν³⁴ 6
 Ζιλή³⁵ 126ς´, 129
 Ζιλιάχοβα³⁶ 113ε´
 Ζιλιάχοβον 128
 Ζίρνοβον³⁷ 128
 Ζίχνα 113ε´
 Ζίχνα (κάστρον)³⁸ 52
 Ζίχνα (χωρίον) 86
 Θολὸν 16β, 43´
 Θουλὸν³⁹ 16
 Θεσσαλονίκη⁴⁰ 15, 26, 70, 72β´
 Καζνᾶκ-παζᾶρι⁴¹ 140
 Καλαπόδι⁴² 82, 93
 Καλένδρα⁴³ 128
 Κάλινα⁴⁴ 96
 Καλκιούτσι⁴⁵ 38
 Καμήλα⁴⁶ 123β´
 Καρά-Δὰκ⁴⁷ 41
 Κάτω Βροντοῦ βλ. Βροντοῦ
 Κάτω Νούσκα βλ. Νούσκα
 Κατσίκα⁴⁸ 64
 Κιόσκια⁴⁹ 143β´
 Κιόσκι τοῦ Δέλλη 118
 Κιόσκι Καρατζιόλινας 37
 Κιόσκι Χατζη-Ἰάννινας 54
 Κιόσκι Ζατζη-Μιχαήλου 59
 Κιόσκι Χατζη-Φώτη 108
 Κοπρίσνιτζα⁵⁰ 12
 Κοβάτζιοβον⁵¹ 49
 Κουκούση 42
 Κουκούσι⁵² 38
 Κουλάς⁵³ 101 καὶ (χωρίον) 129
 Κουλιὰς 127
 Κούμλιουβου βλ. Γεφύρι 74
 Κουτέντσι⁵⁴ 75
 Κρούσουβα⁵⁵ 8
 Κρούσιοβα 35, 38, 106
 Κρούσιοβον 87
 Κύζικος⁵⁶ 121
 Κυράνιτζα⁵⁷ 135ς´, 136δ´
 Κωνσταντινούπολις⁵⁸ 70, 138
 Λάκκος⁵⁹ 49
 Λάτροβον⁶⁰ 74, 79, 88, 113ς´
 Λιπιάχοβα⁶¹ (χωρίον) 92
 Λιμπιάχοβον 76
 Λόφτσια⁶² 61, 83
 Μανίτσα⁶³ 64

Μεγάλη Ἐκκλησία ⁶⁴ 143	Σέρραι 4, 13, 17, 25, 27, 37, 69β', 123γ',
Μελένικο ⁶⁵ 11, 131γ', 132γ', 133β', 120δ',	126θ', 128, 128η', 129γ', 130,
126θ', 128η', 130γ', 135γ', 136δ'	130γ', 131β', 131γ', 132γ', 133β',
Μελενκίτζι ⁶⁶ 99, 128	135γ', 136ζ', 140, 142γ', 142δ'
Μελινκίτζι 129	Σικουλίτσα ⁹⁷ 91ζ'
Μελινκίτζλη (σ. 368 ἐπιγραφή τοῦ κώδικα)	Σιουλεβίτσα ⁹⁸ 91ζ'
Μισαπηλιὰ ⁶⁷ 64	Σλήμμον ⁹⁹ 12
Μιρρὰν (τὸν) τοῦ Καμαρίτου ⁶⁸ 91ζ'	Σοσίτζα ¹⁰⁰ 128
Μοναστηρετζήκι ⁶⁹ 94, 95, 110, 125ε'	Σουμπάζ-κιοί ¹⁰¹ 128, 129
Μονόσπητα ⁷⁰ 108	Σούρπα ¹⁰² 46, 66β'
Μούκλενη ⁷¹ 126 ζ'	Σουχός ¹⁰³ 45, 65γ'
Νευροκόπι ⁷² 121γ', 128	Σφαλινός ¹⁰⁴ 128
Νιβόδεν ⁷³ 49	Σφυλινού 35
Νιγρίτα ⁷⁴ 46, 66	Σπάτοβα ¹⁰⁵ 100
Νικόπολις ⁷⁵ 10	Στάρτσιστα ¹⁰⁶ 92, 92β'
Νούσκα κάτω ⁷⁶ 126ζ'	Στρούμιτζα ¹⁰⁷ 100
Νταμποβέτση ⁷⁷ 82	Ταρλήσι ¹⁰⁸ 1, 7, 78, 81, 83, 95, 109
Ντόλιν ⁷⁸ 20	Τερλήσι 95, 126ζ', 128
Ντόντσε βρούσις ⁷⁹ 91ζ'	τζεφλίκιον τοῦ Χαϊρουλά ¹⁰⁹ 135ζ'
Παδίνα ⁸⁰ (ἡ) 101	- χωράφια τοῦ Χαϊρουλά 136β'
Παζαρτζίκι ⁸¹ 19	Τζίντζιους ¹¹⁰ 43
Πελοτίντζα ⁸² 128	Τοπόλισκον ¹¹¹ 55
Πηθυλινόν ⁸³ 16 β'	Τούμπα (χωρίον) ¹¹² 31β'
Πλάκας γεφύρι ⁸⁴ 76	Τουρέσνιτζα ¹¹³ 123ζ'
Πλάτος ⁸⁵ (ὁ) 91ζ'	Τούρνοβον ¹¹⁴ (χωρίον)
Πορόια ⁸⁶ 131β', 133β'	Τράπη ¹¹⁵ (τὸ) 91ε'
Πρικαρά ⁸⁷ (τὸ) 100	Τσερβιτσίτζα ¹¹⁶ 91ζ'
Προδρομήτικον ⁸⁸ (μεγαλὲς Σερρών) 27, 140	Τσερίτσεν ¹¹⁷ 51
Προσενίκι ⁸⁹ 121	Φιλιπούπολις ¹¹⁸ 12
Προσιβός ⁹⁰ 10, 12	Φράτσεν ¹¹⁹ 129
Προσότσιαν <-η> ⁹¹ 86	Χοροβίστα ¹²⁰ 135
Ῥαζλόγι ⁹² 12	Χωροβίστα 128
Ῥατσέβιτζα ⁹³ 96	Χοῦμκος ¹²¹ 45
Σάββιακον ⁹⁴ 74, 90, 91, 101, 113ζ', 128	
Σάδοβον ⁹⁵ 12	
Σαμοκόβι ⁹⁶ 12, 82, 96	

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

1. *Ναὸς τῶν Ἁγ. Ἀποστόλων* βρισκόταν ἐκτὸς τῶν τειχῶν τῆς πόλης τῶν Σερρών, στὴ Χριστιανικὴ ἐνορία ποὺ μαρτυρεῖται ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 15ου αἰ. [βλ. Paolo Odorico μὲ τὴ συνεργασία Σ. Ἀσδραχᾶ, Τ. Καραναστάση, Κ. Κωστῆ, Σ. Πετμεζᾶ, Ἀναμνήσεις καὶ συμβουλὲς τοῦ Συναδικοῦ, ἱερέα Σερρών στὴ Μακεδονία (17ος αἰώνας), ἐκδόσεις Association «Pierre Belon», <Paris1996>, σ. 344 = Τάσου Α. Καραναστάση (1955-2010), *Μεσαιωνικὰ καὶ Νεοελληνικὰ Μελετήματα*, ἔκδοση Κέντρου Βυζαντινῶν Ἐρευνῶν, Θεσσαλονίκη 2010, σ. 240]. Ἡ θέση τοῦ ναοῦ σημειώνεται στὸ σχέδ. Serrès, plan de la catastrophe de 1849, βλ. *Σερραϊκὰ Ἀνάλεκτα Α* (1992) 146-147. Πρβλ. Ρ. Odorico, ὅ.π., σ. 598-599 ἀριθ. 49. Νεότερο εἶναι τὸ παρεκκλήσι στὴν κοιλάδα τῶν Ἁγ. Ἀναργύρων (βλ. Προσκυνητάρειον τῆς Ἐκκλησίας τῶν Σερρών, *Σέρρες* 2010, σ. 107).
2. Ὁ Ἁγ. Γεώργιος ὡς ἐνοριακὸς ναὸς βρισκόταν στὴ συνοικία τῶν Γουναράδων στὸν χριστιανικὸ τομέα τῶν Σερρών [βλ. Τ. Καραναστάση, *Μεσαιωνικὰ καὶ Νεοελληνικὰ Μελετήματα* (=στὸ ἐξῆς ΜΝΜ), σ. 237, λ. Ὁ Ἅγιος Γεώργιος στοὺς Γουναράδες].
3. Σημ. Χωριὸ Ἁγ. Ἐλένη ΝΑ τῶν Σερρών (πρ. Κακαράσκα' βλ. Π. Θ. Πέννας, *Ἱστορία τῶν Σερρών*, σ. 296).
4. *Ναὸς Ἁγ. Πεντηκοστῆς* δὲν σημειώνεται στὸ σχέδιο τῶν Σερρών μετὰ τὸ 1849, ὅ.π. Πρβλ. Τὰ μοναστήρια τῆς Μακεδονίας, ἐπιμ. Θ. Ζήση, Θεσσαλονίκη 1996, σ. 315, εἰκ. 69.
5. Ὁ ναὸς τῶν Ταξιαρχῶν βρισκόταν στὸ κέντρο τοῦ ὀθωμανικοῦ τομέα τῆς πόλης (σχέδιο μετὰ τὸ 1849 ὅ.π., ἀρ. 48). Βλ. Τ. Καραναστάση, ΜΝΜ, σ. 271-272.
6. Ἐπωνυμία συνοικίας (μαχαλᾶ) τῶν Σερρών, στὰ ΒΔ τοῦ λόφου τῆς Ἀκρόπολης, ὅπου ὁ ναὸς τοῦ Ἁγ. Παντελεήμονος ἦταν γνωστὸς στὴν τουρκικὴ γλῶσσα ὡς Ἄτανάτο (=Ἀθάνατος), βλ. Π. Παπαγεωργίου, Αἱ Σέρραι καὶ τὰ προάστεια τὰ περὶ τὰς Σέρρας καὶ ἡ μονὴ Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου (Συμβολὴ ἱστορικῆ καὶ ἀρχαιολογικῆ) *Byzantinische Zeitschrift* 3 (1984) 256 ἀρ. 29 [καὶ φωτ. ἀνατ. Δημόσια Βιβλιοθήκη Σερρών, Σειρὰ ἐκδόσεων γιὰ τὴν πόλη καὶ τὸν νομὸ Σερρών, 1, Θεσσαλονίκη 1988]. Βλ. καὶ Τ. Καραναστάση, ΜΝΜ, σ. 248, λ. Ἀθάνατος.
7. Βλ. Δημ. Κ. Σαμσάρη, *Ἱστορικὴ γεωγραφία τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας κατὰ τὴν Ἀρχαιότητα* [Μακεδονικὴ Βιβλιοθήκη, 49], Θεσσαλονίκη 1976, σ. 180, λ. Ἄλυστρατη.
8. Βλ. Ρ. Soustal, Thrakē, *TIB* 6, σ. 161-167.
9. Πιθανότατα τὸ ἐπωνύμιον Ἀπιδῆς (σημ. Ἀπιδιώτικα, ΒΔ τῆς Νιγρίτας), βλ. Δ. Σαμαρᾶ, *Τὸ βρέβιον*, σ. 335.
10. *Χωριὸν τοῦ Ἀραβνᾶ* ἐδαφωνύμιον ἀπὸ οἰκογενειακὸ ὄνομα προσώπου (:)
11. *Χωριὸν Ἀσώματος* βλ. Δ. Σαμαρᾶ, ὅ.π., σ. 335. Μ. Παρχαρίδου-Ἀναγνώστου, *χειρογράφη προέθεσι*, σ. 75, λ. *ἀσώματος*.
12. *Belontinzi*, χωριὸ τοῦ καζᾶ Νευροκοπίου, βλ. D. M. Brancoff, *La Macédoine et la population chrétienne*, Paris 1905, (Καζᾶς Νευροκοπίου Νο 33).
13. *Βέργια* ἢ Βέροια, βλ. Θ. Παπαζώτου, *Ἡ Βέροια καὶ οἱ ναοὶ τῆς (11ος-18ος αἰ.)*, Ἀθήνα 1994, σ. 37-49.
14. *Βερούτι* Ἀταύτιστο τοπωνύμιον. Ἀπίθανη ἢ ταύτιση μὲ τὸ Βεράτι τῆς Ἀλβανίας.
15. *Χωριὸν τοῦ Βερνάρου* βλ. Μ. Παρχαρίδου-Ἀναγνώστου, ὅ.π., σ. 78, λ. *βερνάρου*.
16. Οἱ γραφεῖς *Βεζνίκον>Βιζνῆκον* καὶ *Βεζνικιώται* παραπέμπουν στὸ *Βενζίκιοι* (βλ. Δ. Κ. Σαμσάρη, Ἡ κοινότης τοῦ Ἁγ. Πνεύματος Σερρών ἐπὶ Τουρκοκρατίας, Θεσσαλονίκη 1971' τοῦ ἴδιου Ἱστορικὴ Γεωγραφία σ. 176, λ. Ἅγιο Πνεῦμα). Πρβλ. γράφη Βυζνίκος στὸ βιβλίον τῆς Μ. Παρχαρίδου-Ἀναγνώστου, ὅ.π. σ. 87 λ. *βυζνίκος* (σημ. Ἅγ. Πνεῦμα Ν. Σερρών).

17. Ὁ χαρακτηρισμὸς *βελαῖτ* παραπέμπει στὶς μεγάλες ἐπαρχίες τῆς Βαλκανικῆς (Ἀδριανουπόλεως, Θεσσαλονίκης, Μοναστηρίου, Σκόδρας καὶ Κοσσόβου) ποὺ ἀσφαλῶς δὲν ἀναφέρεται ἡ γραφὴ *βελαῖτ* *χαρτζι/χαράτσι*;
18. *Βόλοχος* Ἀταύτιστο τοπωνύμιο [Βλάχι (:)] βλ. Π. Θ. Πέννα, Ἱστορία τῶν Σερῶν, σ. 279].
19. Γεωγραφικὸ σημεῖο ποὺ σηματοδοτεῖται ἀπὸ ὀνομασμένη βρῦση καὶ τὸ ἐπώνυμο προσώπου (Πρβλ. ἡ βρῦσις τοῦ Ντόντσε <ἐπώνυμο Ντόντσιος>).
20. *Βουρχάλλια* ἀταύτιστο τοπωνύμιο.
21. *Βρῦσις τοῦ Ντόντσε* γεωγραφικὸ σημεῖο βρῦσης ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ ἰδρυτῆ.
22. Γιὰ τὰ τοπωνύμια *Ἄνω* καὶ *Κάτω Βροντού*, βλ. Δ. Σαμαρᾶ, ὅ.π., σ. 335, λ. *Ἀπάνω Βροντού*. Μ. Παρχαρίδου-Ἀναγνώστου, ὅ.π., σ. 71, λ. *ἀπάνω βροντοῦ*. Βλ. ἀκόμη Ἄθ. Ε. Καραθανάση, Ἡ μητρόπολις Νευροκοπίου κατὰ τὸν Μακεδονικὸ ἀγῶνα, [Ἐπ. Ἐπετ. Θεολ. Σχ. Ἄριστ. Παν. Θεσσαλονίκης, παραρτ. 29ου τόμου, ἀριθ. 59], Θεσσαλονίκη 1987, σ. 199-202 (Κάτω Βροντοῦ) καὶ σ. 215-216.
23. *Γαλάτισσα* βλ. Ἰωακεῖμ Παπάγγελου, Χαλκιδική, Θεσσαλονίκη² 1982, σ. 244-249.
24. *Χωρὶον Γερμάνι* (ἢ τοῦ *Γερμάνη*) ἴσως *Γέργιανη*; Βλ. Paolo Odorigo, Le Codex B du Monastère Saint-Jean-Prodrôme Serrès XVe-XIXe siècles, Paris 1998, σ. 209 σημ. 139.
- 24α. Πρβλ. σημ. 18 (στὴν περίπτωσι: ὀνομαστὰ γεφύρια). Στὸ βιβλίον τοῦ Ἄθ. Φ. Τιλκίδη, Τὰ πέτρινα γεφύρια τοῦ Νόμου Σερῶν [Δημόσια Κεντρικὴ Βιβλιοθήκη Σερῶν, Σειρὰ Ἐκδόσεων γιὰ τὴν πόλιν καὶ τὸ Νομὸ Σερῶν, 7], Σέρρες 2006, δὲν ἀναφέρονται τὰ ὀνομαζόμενα γεφύρια Κούμλιοβον καὶ Πλάκας. *Κούμλιοβο* *Κούρνοβο*(;) βλ. Δ. Κ. Σαμσάρη, Ἱστορικὴ γεωγραφία, σ.45, 49.
25. *Γουλέσιον* χωριὸ *Guilašona* βρίσκεται ΒΑ τῆς Τοβίστας περιοχῆς Νευροκοπίου. Πιθανότερη εἶναι ἡ θέση *Golesona* στὴ δεξιὰ ὄχθῃ τοῦ ποταμοῦ *Petrova* παραποτάμου τοῦ ποταμοῦ *Bistrica* ποὺ ἐκβάλλει στὸν *Στρουμόνα*.
26. *Ντερβέσιανη* ἴσως *χ. Οἰνοῦσα*, βλ. Δ. Κ. Σαμσάρη, Ἱστορικὴ γεωγραφία, σ. 174, λ. *Οἰνοῦσα*. Πρβλ. P. Odorigo, Le Codex B, σ. 175 σημ. 116. Δ. Σαμαρᾶ, ὅ.π., σ. 350, λ. *Τερβέσιανη*.
27. Βλ. Μ. Παρχαρίδου-Ἀναγνώστου, ὅ.π., σ. 91, λ. *δεμιρ ἰσάρ*.
28. Βλ. Δ. Κ. Σαμσάρη, Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς κοινότητος Ἑμμανουήλ Παππᾶ, Σέρραι 1970, [Κοινότης Δοβίστης (Ἑμμανουήλ Παππᾶ)]. Πρβλ. Δ. Σαμαρᾶ, ὅ.π., σ.351, λ. *Τροβίστα*.
29. *Δόλεν* *Ντόλιν*(;) Πρβλ. *Δόλιανη*, *Ντόλιου*, βλ. Μ. Παρχαρίδου-Ἀναγνώστου, ὅ.π., σ. 131.
30. *Δούμπονη-Βαῖρι* *μπαῖρι* τοῦ *Δούμπανη*(;).
31. *Δουτλιῆ* στὸ Κτηματολόγιο τῆς Μ.Τ. Προδρόμου (φ. 92ν) ποὺ ἀνακοινώσαμε σὲ ἐπιστημονικὴ ἡμερίδα ποὺ ὀργάνωσε στὶς Σέρρες ἡ Ἑταιρεία Μελέτης καὶ Ἐρευνας τῆς Ἱστορίας τῶν Σερῶν ἀναφέρεται «συνάπτονται τὰ δύο σύνορα τῆς Ῥαχοβίτσας καὶ τῆς Δοτλῆς» εἶναι καὶ τὸ σύνορον Μονόσπητας.
32. Βλ. Μ. Παρχαρίδου-Ἀναγνώστου, ὅ.π., σ. 107, λ. *κάστρον δράμα*.
33. *Δρένοβον* πιθανώτατα *Δριάνοβο* [βλ. D. M. Brancoff, La Macédoine, λ. *Drianovo* (τοῦ *καζᾶ* *Δράμας*, πο3) καὶ λιγότερο πιθανὸ τὸ *Drenovo* (ὅ.π.), τοῦ *καζᾶ* τῆς *Πρόεπας* (πο10)].
34. Βλ. Μ. Παρχαρίδου-Ἀναγνώστου, ὅ.π., σ. 94, λ. *ἐργητερὲ* (σημ. Καλλιθέα Ν. Δράμας).
35. *Ζελὶ ἢ Ζηλί ἢ Ζηλῆ*, βλ. Δ. Κ. Σαμσάρη, Ἱστορικὴ γεωγραφία, σ. 135 σημ. 3. Βλ. καὶ Δ. Σαμαρᾶ, ὅ.π., σ. 340, λ. *Ζουλι* (τοπωνυμία περιοχῆς *Χρυσοῦ Ν. Σερῶν*).
36. Βλ. Δ. Κ. Σαμσάρη, Ἱστορικὴ γεωγραφία, σ. 60, σημ. 7. Πρβλ. Δ. Σαμαρᾶ, ὅ.π., σ. 340, λ. *Ζελίχωβα*. Μ. Παρχαρίδου-Ἀναγνώστου, ὅ.π., σ. 96, λ. *ζελίχωβα* (σημ. Ν. Ζίχνη Ν. Σερῶν).

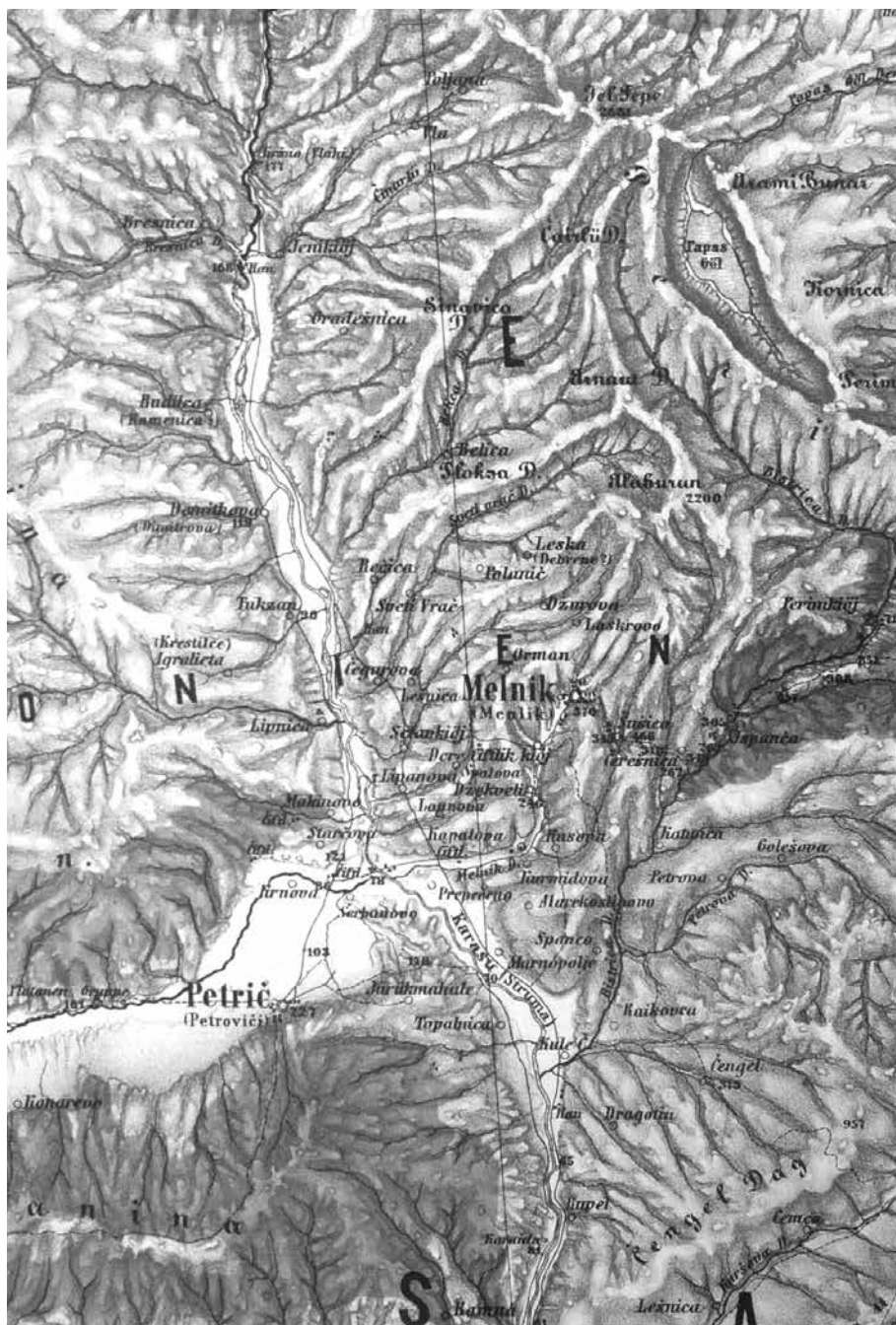
37. Βλ. Άθ. Ε. Καραθανάση, Ἡ Μητρόπολη Νευροκοπίου, σ. 168-180, 201-205. Δ. Σαμαρά, ὅ.π., σ. 340, λ. Ζούροβο. Μ. Παρχαρίδου-Άναγνώστου, ὅ.π., σ. 98, λ. ζίρονοβον (σημ. Κάτω Νευροκόπι Ν. Δράμας).
38. Βλ. Νικ. Κ. Μουτσοπούλου, Τὸ βυζαντινὸ κάστρο τῆς Ζίχνας. Συμβολὴ στὴ μελέτη ἐνὸς Βυζαντινοῦ ὄχρου οἰκισμοῦ στὴν περιοχὴ τοῦ Στρομιώνα, *Ἐπιστ. Ἐπετ. Πολυτεχν. Σχ. Α.Π.Θ.* Τμ. Ἀρχιτεκτόνων, τομ. 10, Θεσσαλονίκη 1986, σ. 163-338. (=Νικ. Κ. Μουτσοπούλου, Βυζαντινὰ ἄρθρα καὶ Μελετήματα 1959-1989, [Ἀνάλεκτα Βλατάδων, 51], Θεσσαλονίκη 1990, σ. 839-1014). Βλ. καὶ Δ. Σαμαρά, ὅ.π., σ. 340, λ. Ζίχνα. Μ. Παρχαρίδου-Άναγνώστου, ὅ.π., σ. 99, λ. ζίχνα. Τ. Καραναστάση, ΜΝΜ, σ. 346, λ. Ζιχνιώτης.
39. *Θολὸν>Θουλὸν* (μὲ βόρειο φωνηεντισμό): βλ. Δ. Σαμαρά, ὅ.π., σ. 341, λ. *Θολός*. Μ. Παρχαρίδου-Άναγνώστου, ὅ.π., σ. 100, λ. *θολός*.
40. Βλ. ὅ.π., σ. 100, λ. *Θεσσαλονίκη* σημ. 414. Βλ. τὴν καὶ Άθ. Ε. Καραθανάση, Ἱστορία τῆς Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 2012.
41. *Καζνάκ-παζάρι*: ἀπὸ τὸ τουρκικὸ *kaza* «περιοχὴ ποὺ βρίσκεται κάτω ἀπὸ τὴ διοικητικὴ καὶ δικαστικὴ ἐξουσία ἐνὸς κατῆ στίς Σέρρες» (*kadilik*); βλ. Τ. Καραναστάση, ΜΝΜ, σ. 254-255.
42. Βλ. Δ. Σαμαρά, ὅ.π., σ. 342, λ. *Καλαπόδι*. Μ. Παρχαρίδου-Άναγνώστου, ὅ.π., σ. 103, λ. *καλαπόδι* (σημ. Πανόραμα Ν. Δράμας).
43. Ὅ.π., σ. 104, λ. *καλέντρα*. Βλ. Δ. Σαμαρά, σ. 342, λ. *Καλάδενδρα*. Τ. Καραναστάση, ΜΝΜ, σ. 231, λ. *Καλάδενδρα* (σημ. *Καλὰ Δένδρα* Ν. Σερρών).
44. *Κάλινα*: ἴσως *kaliani* (βλ. D. M. Brancoff, *La Macédoine: καζὰς Θεσσαλονίκης* σ. 55).
45. *Καλιούτσι*: *Καλκάση*(:); βλ. Μ. Παρχαρίδου-Άναγνώστου, ὅ.π., σ. 105, λ. *καλκάση*.
46. *Ἄνω Καμήλα* (βλ. D. M. Brancoff, *La Macédoine: καζὰς Σερρών*, no 26. *Κάτω Καμήλα*, ὅ.π., no 14).
47. *Καρά-Δάκ*: *Kara dağ*: ὄρεινὸς ὄγκος Α τῆς Κρούσιοβας (*Kursuva*).
48. *Κατσίκα*: τὸ βουνὸ κατσίκα, πάνω ἀπὸ τὰ Πετράλωνα Χαλκιδικῆς (πληροφορία Ἰωακείμ Παπάγγελου). Τὰ μικροτοπωνύμια *Μανίτσα*, *Μάρμαρα* καὶ *Μισαπηλιὰ* ἀναφέρονται στὴ Χαλκιδική.
49. *Κιόσκια*: χαρακτηριστικὸ προσδιοριστικὸ τοποθεσίας, τόσο κοντὰ στὴν πόλη τῶν Σερρών, ὅσο καὶ στὸ περιβάλλον τῆς Μονῆς Τιμίου Προδρόμου.
50. *Κοπρίσνιτσα*: *Κοπρίβλιανη*(:). Πρβλ. Μ. Παρχαρίδου-Άναγνώστου, ὅ.π., σ. 110, στὸ λ.
51. *Κουβάτσιοβον*: βλ. P. Soustal, *Thrakien (Thráke, Rodopé und Haimimontos)*, *Tabula Imperii Bizantini*, τόμ. VI, Wien 1991, σ. 320 (1), (χωρεὶὸ στὸν δρόμο ἀπὸ τὴ Σόφια πρὸς τὴ Φιλιππούπολη).
52. *Κουκουσί*, τὸ ἦ χ. *τοῦ Κουκούση* (:): ἑδαφώνυμο ἀπὸ ἐπώνυμο προσώπου(:).
53. Βλ. Τ. Καραναστάση, ΜΝΜ, σ. 235, λ. *Κουλάς* (σημ. Παλαιόκαστρον).
54. *Κουτέντσι*: ἴσως χ. Κουτένση τὸ ἀναφερόμενο στὸ κτηματολόγιο τῆς Μονῆς Τ. Προδρόμου τοπωνύμιο «χωράφιον τοῦ Κούτλεσι» (βλ. πῦδ πάνω σημ. 30 ἐδῶ).
55. Βλ. J. Lefort, *Paysages de Macédoine [Travaux et Mémoires, Monographies, 5]*, Paris 1986, σ. 126. Πρβλ. Μ. Παρχαρίδου-Άναγνώστου, ὅ.π., σ. 114, λ. *κούρσῶβα* (σημ. Κάτω Κερδύλιο, ἐγκαταλελειμμένο).
56. *Κύζικος*. Βλ. Μεγάλῃ Ἑλληνικῇ Ἐγκυκλοπαιδεΐα, τόμ. 15, σ. 336-337, λ. *Κύζικος*. Γιὰ τὴν βυζαντινὴν Κύζικο ἐτοίμασε ἐκτενέστερο ἄρθρο ὁ λέκτορας τῆς Βυζαντινῆς Ἱστορίας στὴ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ Θεσσαλονίκης Γιώργος Λεβενιώτης.
57. *Κυράνιτσα*: *Χιονοχώριον*. Στὸ κτηματολόγιο τῆς Μ. Τ. Προδρόμου (φ. 92*) ἀναφέρεται «τὸ σύνορον τῆς Κεράνιτσας, τὴν ὁποῖαν καὶ σήμερον οἱ περιόικοι ὀνομάζουσι Κεράνιτσαν, οἱ δὲ παλαιοὶ κάτοικοι αὐτῆς τὴν σήμερον εἰσὶν οἱ κάτοικοι τοῦ

- Καρλι-κιοί», όπου η αρχαία ονομασία του είναι Λιάσκη (βλ. Σέρρες. Από το χθες στο σήμερα, έκδ. Δήμου Σερρών 2001, σ. 83 κ.έ.).
58. Βλ. W. Müller-Wiener, *Bildlexikon zur Topographie Istanbuls, Byzantion-Konstantinopolis-Istanbul bis zum Beginn des 17. Jahrhunderts*, Tübingen 1977.
59. Βλ. J. Lefort, *Paysages de Macédoine*, σ. 67. Τ. Καρναστάση, MNM, σ. 262-263, λ. *Λάκκος*.
60. *Λάτροβον* (βλ. D. M. Brancoff, *La Macédoine*, καζάς Demir Hissar, no37).
61. Βλ. Δ. Σαμαρά, *ὄ.π.*, σ. 343, λ. *Λεμπάχοβο*. Μ. Παρχαρίδου-Αναγνώστου, *ὄ.π.*, σ. 118, λ. *λιπάχωβα* (σημ. Λιμπάχοβο στη Βουλγαρική πλευρά).
62. *᾽Ο.π.*, σ. 120, λ. *λόφτζια* (ἐρεμιωμένο σήμερα χωριὸ Ἄκρυνό).
63. *Μανίτσα* πιθανότατα Matnitza=Ματνίτσα (βλ. D. M. Brancoff, *La Macédoine*, καζάς Demir Hissar, no21). ᾽Οχι ἀπίθανη ἡ ταύτιση μὲ τὸ χ. Μπάνιτζα(τσα) βλ. Δ. Σαμαρά, *ὄ.π.*, σ. 345, λ. *Μπάνιτζα* (ἐρεμιωμένο χωριὸ γνωστὸ ὡς Καρυὲς).
64. Χαρακτηρισμὸς τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου τῆς Κωνσταντινούπολης. Πρβλ. ἀναφορὰ σὲ ἔγγραφο τοῦ 1499 (βλ. P. Odorico, *Le Codex B*, ἀριθ. 7, σ. 52, στίχ. 27).
65. Βλ. Δ. Σαμαρά, *ὄ.π.*, σ. 344, λ. *Μελένικος*. Μ. Παρχαρίδου-Αναγνώστου, *ὄ.π.*, σ. 122, λ. *μελένικος*.
66. Βλ. Δ. Κ. Σαμσάρη, *Ἱστορική γεωγραφία*, σ. 174, λ. *Μελινικίτσι*. Τ. Καρναστάση, MNM, σ. 261, λ. *Μελκίτζι* (σημ. Μελενικίτσι Ν. Σερρών).
67. *Μισαπλιά* τοπωνυμία ποῦ μαζὶ μὲ τὴ *Μανίτσα* καὶ τὰ *Μάρμαρα* ἀναφέρονται στὴν Χαλκιδική.
68. *Μιρράν* ἴσως *Miaren* (βλ. D. M. Brancoff, *La Macédoine*, Καζάς Σερρών, no 46).
69. *Μοναστηρτζίκι* = τὸ *Μικρὸ Μοναστήρι*.
70. Βλ. Τ. Καρναστάση, MNM, σ. 286, λ. *Μονοσπιτιῶτες*.
71. *Μούκλενη Μούγλιανη*(;) βλ. Π. Θ. Πέννα, Ἡ ἱστορία τῶν Σερρῶν ἀπὸ τῆς ἀλώσεως αὐτῶν ὑπὸ τῶν Τούρκων μέχρι τῆς ἀπελευθερώσεώς των ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων 1383-1913, Ἀθήναι² 1966, σ. 266 (σημ. Συκιά Ν. Σερρών).
72. Βλ. Ἀθ. Ε. Καραθανάση, Ἡ Μητρόπολη Νευροκοπίου, *passim*. Μ. Παρχαρίδου-Αναγνώστου, *ὄ.π.*, σ. 127, λ. *νευροκόπος*.
73. *Νιβόδεν* ἀταύτιστο, πιθανότατα ὡς βουλγαρικὸ τοπωνύμιον τοποθετεῖται σὲ βουλγαρικὸ ἔδαφος.
74. Βλ. Μ. Παρχαρίδου-Αναγνώστου, *ὄ.π.*, σ. 128, λ. *νηρητά*. Τ. Καρναστάση, MNM, σ. 232, λ. *Νεργίτα*.
75. *Νικόπολις* βλ. σημ. 91. Βλ. ἀκόμη Ἀθ. Ε. Καραθανάση, Ὁ Ἑλληνισμὸς καὶ ἡ Μητρόπολη Νευροκοπίου κατὰ τὸν Μακεδονικὸ ἀγῶνα, (*Institut for Balkan Studies*, 221), Θεσσαλονίκη 1991, σ. 40 σημ. 4, σ. 41 σημ. 5, σ. 42 σημ. 10.
76. Βλ. Δ. Κ. Σαμσάρη, *Ἱστορική γεωγραφία*, σ. 177, λ. *Συκιά (Σοκόλ)-Μέταλλα (Ἄνω Νούσκα) καὶ Δαφνούδι (Κάτω Νούσκα)*. Μ. Παρχαρίδου-Αναγνώστου, *ὄ.π.*, σ. 130, λ. *νούσκα ἐπάνω καὶ νούσκα κάτω*.
77. *Νταποβέτση* ἀπὸ ἐπώνυμο προσώπου, χωρίον <τοῦ> Νταποβέτση(ς). Ἀταύτιστο.
78. Πιθ. *Ντόλιανη (Τόλιαν)* ἢ *Ντόλιου*. Βλ. Μ. Παρχαρίδου-Αναγνώστου, *ὄ.π.*, σ. 131, λ. *ντόλιανη* (κομόπολη στὴ βουλγαρικὴ πλευρά). Βλ. καὶ λ. *ντόλιου* (*ὄ.π.*).
79. Συνδεση τοῦ κτίσματος μὲ τὸ ὄνομα τοῦ δωρητῆ γιὰ τὴν κατασκευὴ τῆς βρύσης.
80. *Παδίνα Πάνινα*(;) βλ. Μ. Παρχαρίδου-Αναγνώστου, *ὄ.π.*, σ. 136, λ. *πάνινα*.
81. *Παζαρτζίκι*: βλ. Γεωργίου Τσουκαλά τοῦ Ζακυνθίου, *Ἱστοριογεωγραφικὴ περιγραφή τῆς ἐπαρχίας Φιλιππουπόλεως...*, ἐν Βιέννῃ τῆς Αὐστρίας 1851 (Δεύτερη ἔκδοσις, Θεσσαλονίκη 1980), σ. 29, 48 καὶ σ. 64 (ἀρχαία κομόπολη Βηρσοπάρα).
82. *Πελοτίντζα*: Μήπως *Πελάστιτζα* (*Ἀγαθονίχεια/Φιλιππουπόλεως*); Βλ. Γεωργίου Τσουκαλά τοῦ Ζακυνθίου, *ὄ.π.*, σ. 43.

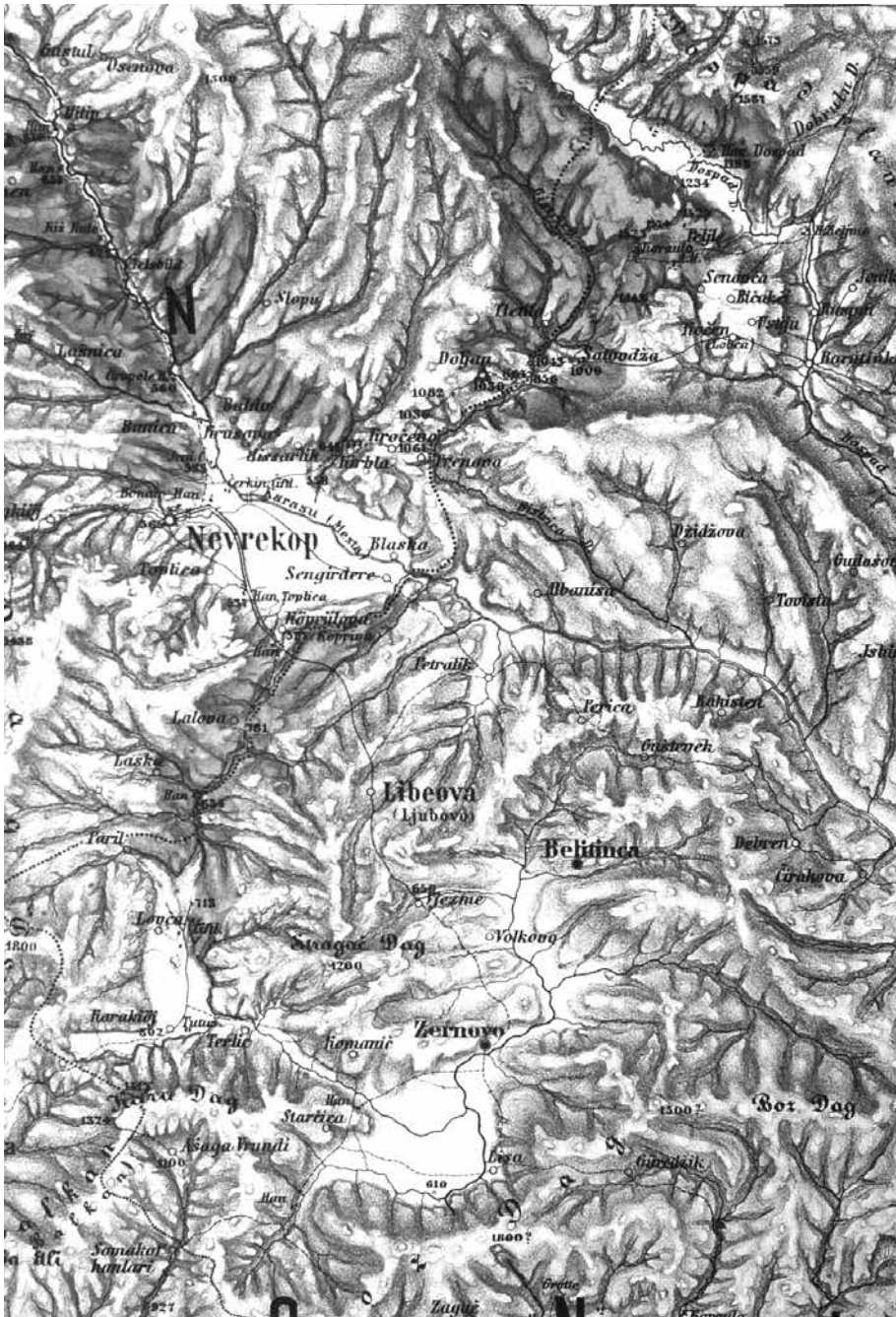
83. Βλ. Μ. Παρχαρίδου-Αναγνώστου, *ὄ.π.*, σ. 138, λ. *ποθελινοῦ* (σημ. Πεθελινὸς Ν. Σερρών).
84. *Πλάκας γεφύρι*: δὲν μνημονεύεται στὸ βιβλίο τοῦ Ἄθ. Φ. Ταλκίδη (βλ. σημ. 24 ἐδῶ).
85. *Πλάτος*: μικροτοπωνυμία ποῦ πιθανῶς σχετίζεται μὲ τὴ διαμόρφωση τοῦ ἐδάφους (πλάτωμα).
86. *Πορόια*: βλ. Π. Θ. Πέννα, *Τὰ Ἴαω Πορόια Σερρών*, τὸ διαμάντι τοῦ Μπέλες (Ἱστορία καὶ Λαογραφία), Ἀθήνα 1989, σ. 9-10.
87. Χωρίον τοῦ Πρικαρά: ἐδαφονύμιο ἀπὸ ἐπώνυμο προσώπου(·).
88. *Προδρομήτικον*: γιὰ τὸν χαρακτηρισμὸ ἰδιοκτησίας τῆς Μονῆς Τ. Προδρομοῦ βλ. Β. Καισαροῦ, *Τὸ κτηματολόγιο τῆς κατὰ Σέρρας Ἱεράς Μονῆς τοῦ Τιμίου Προδρομοῦ 1866* (ὑπὸ ἔκδοσιν).
89. Βλ. Τ. Καραναστάση, ΜΝΜ, σ. 248, λ. *Προσίνικοι* (ἢ *Προσινίκοι, οἱ*) (σημ. Σκοτούσα Ν. Σερρών).
90. *Προσιβός*: *prosječin*(·), χωριὸ ΝΔ τῆς Πλέβνας.
91. *Προσοσιάν(η)*: βλ. Δ. Σαμαρά, *ὄ.π.*, σ. 348, λ. *Πρησότηζιανη*. Μ. Παρχαρίδου-Αναγνώστου, *ὄ.π.*, σ. 143, λ. *προσότηζιανη*.
92. Βλ. Ἄθ. Ε. Καραθανάση, Ἡ Μητρόπολη Νευροκοπίου, σ. 228: «Ὁ μητροπολ. Νευροκόπου, Νικοπόλεως καὶ Ῥαζλοκίου». Πρβλ. Ρ. Soustal, *Thráke*, σ. 424. Δ. Σαμαρά, *ὄ.π.*, σ. 349, λ. *Ῥάσλογο* (Razlog περιοχή σὲ Βουλγαρικὸ ἔδαφος).
93. *Ῥατσέβιτζα*: Πρβλ. Ρ. Odorico, *Mémoire*, σ. 76 (Ῥαχόβιτσα).
94. Βλ. Τ. Καραναστάση, ΜΝΜ, σ. 246, λ. *Σάβικον*. Μ. Παρχαρίδου-Αναγνώστου, *ὄ.π.*, σ. 148, λ. *σάβιακον* (σημ. Βαμβακόφυτον Ν. Σερρών).
95. *Σάδοβον*· *Σπάτοβον* (·) βλ. Π. Θ. Πέννας, *Ἱστορία τῶν Σερρών*, σ. 294 (Κοίμησις).
96. *Σαμοκόβι*: πιθανώτατα ἢ θέση Samakof hanlari βορειότερα ἀπὸ τὴ Jaganica καὶ ὄχι τὸ βουλγαρικὸ Σάμοκοβ (σὲ βουλγαρικὸ ἔδαφος).
97. *Σικουλίτσα*: μικροτοπωνυμία ἀταύτιστη.
98. *Σιουλεβίτσα*: μικροτοπωνυμία ἀταύτιστη.
99. *Σλήμον*: Ἀταύτιστο, πιθανώτατα ὡς Βουλγαρικὸ τοποθετεῖται πέραν τῶν σημερινῶν συνόρων.
100. *Σοσίτζα*: ἀταύτιστη τοπωνυμία. Πρβλ. Sušica, sousitza χωριὰ ποῦ τοποθετοῦνται στὶς περιοχὲς τοῦ Poreče, τῶν Σκοπίων, τοῦ ὄρους Krasta καὶ τῆς περιοχῆς Ἀχρίδας (βλ. V. Kravari, *Villes et Villages*, σ.166, 223, 338 καὶ 374).
101. Βλ. Δ. Κ. Σαμσάρη, *Ἱστορικὴ γεωγραφία*, σ. 175, λ. *Ν. Σούλι*.
102. *Σούρπα*: ἴσως τὸ ἀναφερόμενο στὸ Κτηματολόγιον τῆς Μονῆς Τ. Προδρομοῦ «μετόχι τῆς Σύρπας» στον *καζὰ* τῶν Σερρών (βλ. Β. Κατσαρός, *ὄ.π.*).
103. Μ. Παρχαρίδου-Αναγνώστου, *ὄ.π.*, σ. 153, λ. *σοχός*.
104. Βλ. Δ. Σαμαρά, *ὄ.π.*, σ. 350, λ. *Σφελινός*, Μ. Παρχαρίδου-Αναγνώστου, *ὄ.π.*, σ. 156, λ. *σφηλινός*. Δ. Κ. Σαμσάρη, *Ἱστορικὴ γεωγραφία*, σ. 179, λ. *Σφελινός*.
105. Βλ. Μ. Παρχαρίδου-Αναγνώστου, σ. 154, λ. *σπάτωβον* (σημ. Κοίμησις Ν. Σερρών).
106. Βλ. Ἄθ. Ε. Καραθανάση, Ἡ Μητρόπολη Νευροκοπίου, σ. 183-187, 208-209. Μ. Παρχαρίδου-Αναγνώστου, *ὄ.π.*, σ. 154, λ. *στάρτζιστα* (σημ. Περιθῶρι Ν. Δράμας).
107. Βλ. Δ. Κ. Σαμσάρη, *Ἱστορικὴ γεωγραφία*, σ. 94 καὶ σημ. 2. C. Grozdanov, λ. Μονὴ Θεοτόκου Ἐλεούσης, στὸ *Μοναστήρια τῆς Ἐγνατίας ὁδοῦ*, τόμ. 2, Ἀθήνα 1999, σ. 113, ὅπου καὶ βιβλιογραφία.
108. Βλ. Ρ. Odorico, *Le Codex B*, σ. 100-103: «... ἐκ τῆς χώρας τοῦ Τυρλισίου». Δ. Σαμαρά, *ὄ.π.*, σ. 350, λ. *Τεργύσι*. Μ. Παρχαρίδου-Αναγνώστου, σ. 157, λ. *Τεργλήση* (σημ. Βαθύτοπος Ν. Δράμας).
109. Βλ. Β. Κ. Κατσαροῦ - Χ. Κ. Παπαστάθη, *Τὸ κτηματολόγιον τῆς κατὰ Σέρρας Ἱεράς Μονῆς τοῦ Τιμίου Προδρομοῦ 1866* (ὑπὸ ἔκδοσιν), ὅπου γίνεται λόγος γιὰ τὰ «τσιφλίκια»-κτῆματα τῆς Μονῆς. Τὸ *τζεφλίκιον* ἢ τὰ *χωράφια* τοῦ Χαῖρουλᾶ

- προφανώς συνδέονται με τὸν Χαΐρουλλάχ ἐφέντη (βλ. Π. Θ. Πέννα, Ἱστορία τῶν Σερρών, σ. 120-121 σημ. 2).
110. Βλ. Μιχ. Ζαφειρίου, Ζήτινος, Ζίντζος, Τζιντζ(ι)ος, Σιτοχώρι. Ἱστοριογεωγραφικὰ τῆς νοτιοανατολικῆς Βισαλτίας Σερρών, *Ἱστοριογεωγραφικὰ* 7 (1997-98), Ἀθήνα 2000, σ. 9-120. Μ. Παρχαρίδου-Ἀναγνώστου, ὅ.π., σ. 161, λ. *τζίντζιος*.
111. *Τοπόλισον* βλ. Μ. Παρχαρίδου-Ἀναγνώστου, ὅ.π., σ. 162, λ. *τοπόλιανη*. Βλ. Ρ. Odorico, Mémoire, σ. 75-76; Δ. Σαμαρά, ὅ.π., σ. 351, λ. *Τοπόλιανη*. Τ. Καραναστάση, ΜΝΜ, σ. 236, λ. *τοπόλιζος (ὀ) ἢ Τοπόλιζον (τό;)*, ὅπου ἐπισημαίνεται ἡ ὀρθή ταύτιση τοῦ τοπωνυμίου στὸ Μενοίκιο ὄρος (Βορείως τοῦ γ. Λάγκος καὶ κοντὰ στὴ Ῥαχοβίτσα).
112. Βλ. Δ. Κ. Σαμσάρη, Ἱστορικὴ γεωγραφία, σ. 179, λ. *Τούμπα*, Ρ. Odorico, Le codex B, σ. 217-226, ἀρ. 91 (τσιφλίκιον Τουμπίτζα). Μ. Παρχαρίδου-Ἀναγνώστου, σ. 131, λ. *ντούμπα*.
113. *Τουρέσνιτζά Τραστενίτζα (;)* πρβλ. Μ. Παρχαρίδου-Ἀναγνώστου, ὅ.π., σ. 165, λ. *τριστενίτζα* (σημ. Κρουπηγὴ Ν. Σερρών).
114. Βλ. Μ. Παρχαρίδου-Ἀναγνώστου, ὅ.π., σ. 164, λ. *τούρναβος*. Γεωργίου Τσουκαλά τοῦ Ζακυνθίου, Ἱστοριογεωγραφικὴ περιγραφή τῆς ἐπαρχίας Φιλίππουπόλεως, σ. 5: (Τέρναβος, Τρίναβος, Μέγας Τούρναβος) «πόλις στερεωτάτη κατὰ τὸ σύνορον τῆς Θράκης πρὸς τὸν Αἴμον τὸ ὄρος».
115. *Τράπη χωρίον τοῦ Τράπη (;)* ἀπὸ ἐπώνυμο προσώπου (;).
116. *Τσερβιτσιτζά Τερβέσιανη (;)* βλ. Δ. Κ. Σαμσάρη, Ἱστορικὴ γεωγραφία, σ. 174, λ. *Οἰνοῦσα (Ντερβέσιανη)*. Δ. Σαμαρά, ὅ.π., σ. 350, λ. *Τερβέσιανη*. λ. *Τσερβίστα* Βλ. Δ. Σαμαρά, ὅ.π., σ. 350, λ. *Τσερβίστη* (σημ. Καπνόφυτο Ν. Σερρών).
117. *Τσερίτσενκ> Τζερίτζανη (;)* πρβλ. Δ. Σαμαρά, ὅ.π., σ. 350, λ. *Τσερνίτζιανη* (ἀταύτιστο).
118. Βλ. Γεωργίου Τσουκαλά τοῦ Ζακυνθίου, ὅ.π., σ. 7 κ.ε. Ρ. Soustal, Thräke, σ. 399-404.
119. Βλ. Δ. Κ. Σαμσάρη, Ἱστορικὴ γεωγραφία, σ. 174, λ. *Ὀρεινὴ (Φράστεν)*.
120. Βλ. Δ. Κ. Σαμσάρη, Ἱστορικὴ γεωγραφία, σ. 177, λ. *Ἅγιος Χριστόφορος (Χωροβίστα)*. Δ. Σαμαρά, ὅ.π., σ. 351, λ. *Χωροβίστα*. Μ. Παρχαρίδου-Ἀναγνώστου, ὅ.π., σ. 167, λ. *χουρουβίστα* (Ἅγιος Χριστόφορος Ν. Σερρών).
121. *Χοῦμικος; Χουμνικὸν (;)* βλ. Δ. Κ. Σαμσάρη, Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς κοινότητος Ἑμμανουὴλ Παπᾶ, σ. 16.

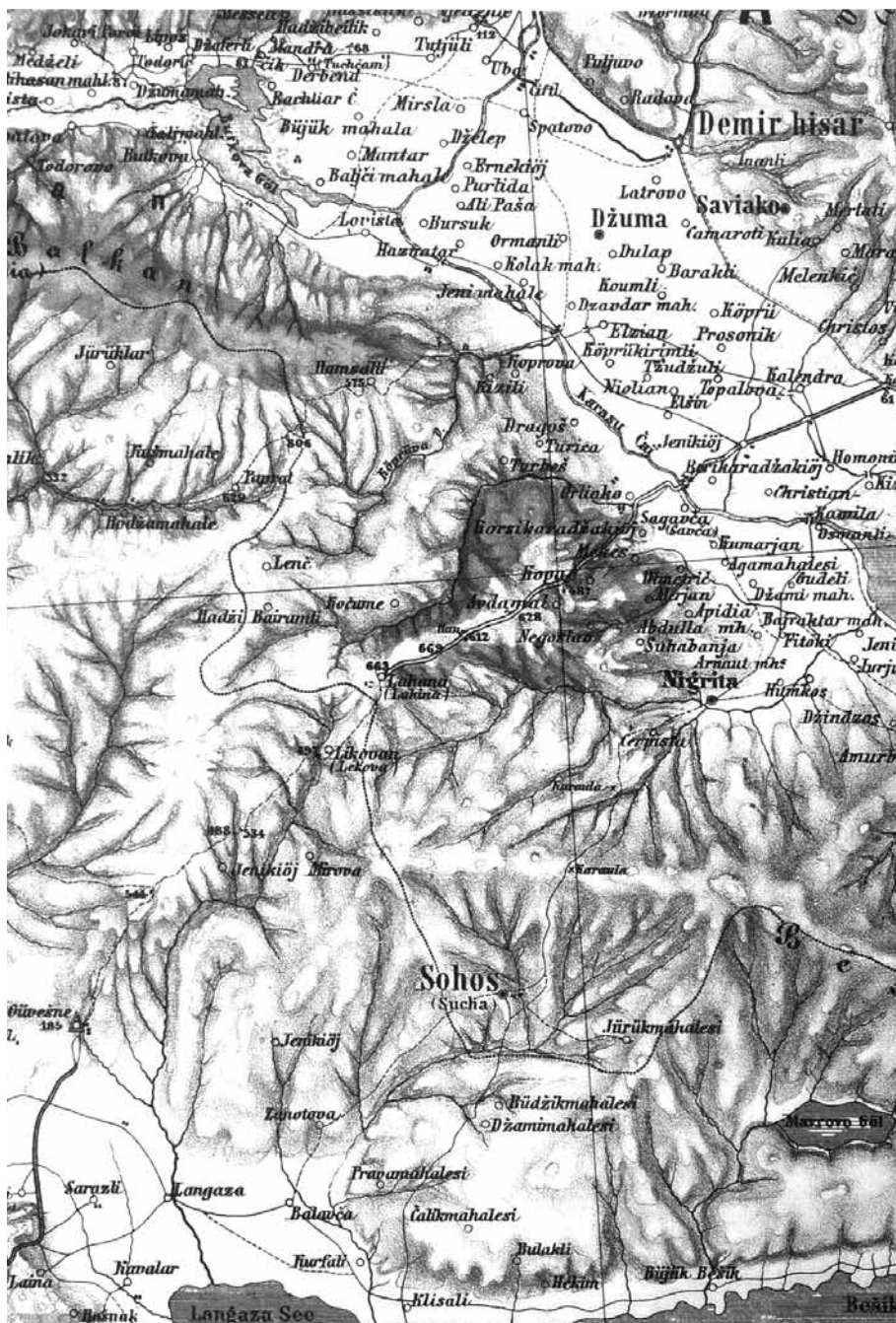
* Σημ. Εἶχε δοθεῖ στὸ τυπογραφεῖο ἡ μελέτη αὐτὴ ὅταν κυκλοφόρησε τὸ βιβλίον τοῦ Νικ. Σωτ. Ταχυνούλη, *Σερραϊκὲς οἰκογένειες 19ος αἰώνας - 1913, Σέρρες 2013*. Ἀπὸ τὸ χρήσιμο αὐτὸ ἔργο ὁ ἀναγνώστης μπορεῖ νὰ σταχυολογήσῃ ὀρισμένα ἐπώνυμα ποὺ ἀναφέρονται στὰ «Προδρομικὰ Ἀποσημειώματα» καὶ δὲν ἦταν δυνατὸ νὰ ληφθοῦν ὑπόψη στὴν παρούσα φάση τῆς ἐργασίας.

1. Χάρτης «K.k. militär. geographisches Institut» (Αυστρίας).
Κλίμαξ 1:300.000 Klm. (έκτύπωση 1881).
Περιοχή Πετριτσίου - Μελενίκου.

2. Χάρτης «K.k. militär. geographisches Institut» (Αυστρίας).
Κλίμαξ 1:300.000 Klm. (έκτύπωση 1881).
Περιοχή Νευροκοπίου - Ζιρνόβου.

3. Χάρτης «K.k. militär. geographisches Institut» (Αυστρίας).

Κλίμαξ 1:300.000 Klm. (έκτύπωση 1881).

Περιοχή Σοχού - Δεμίρ-Ισάρ.

4. Χάρτης «K.k. militär. geographisches Institut» (Αυστρίας).
Κλίμαξ 1:300.000 Klm. (έκτύπωση 1881).
Περιοχή Σερρών - Ζίχνας - Αλιστροάτης.

ΤΡΙΑ ΑΝΕΚΔΟΤΑ ΙΔΙΟΓΡΑΦΑ ΚΕΙΜΕΝΑ ΤΟΥ
ΠΑΤΡΙΑΡΧΗ ΝΕΟΦΥΤΟΥ Η΄ ΑΠΟ ΤΟ ΡΟΔΟΛΙΒΟΣ
(1833-+5 ΙΟΥΛΙΟΥ 1909)

Στην ιστορία των εκκλησιαστικών επαρχιών των Νομών Σερρών και Δράμας, θα συναντήσει κανείς, στη μετά την Άλωση της Κωνσταντινουπόλεως περίοδο, εκλεκτούς Ιεράρχες, οι οποίοι συνδεόμενοι καθιονδήποτε τρόπο με τις επαρχίες αυτές, καταξιώθηκαν στη συνείδηση του πληρώματος της Εκκλησίας μας, ανήλθαν στον Οικουμενικό Θρόνο και λάμπρυναν τη Μεγάλη του Χριστού Εκκλησία και τη Ρωμιοσύνη.

Αναφέρομαι κατ' αρχάς στον πρώτο Πατριάρχη ύστερα από την Άλωση, στο Γεννάδιο Σχολάριο, ο οποίος για αρκετό διάστημα έζησε στο Μοναστήρι του Τιμίου Προδρόμου στο Μενοίκιο Όρος, όπου έγραψε ένα μεγάλο μέρος των συγγραμμάτων του και κοιμήθηκε και τάφηκε σ' αυτό.

Λίγα χρόνια αργότερα, ο Πατριάρχης Διονύσιος Α΄, Άγιος της Εκκλησίας μας, μετά την πρώτη όπως και μετά τη δεύτερη παραίτησή του από τον Οικουμενικό Θρόνο, αποσύρθηκε στο Μοναστήρι της Εικοσιφοίνισσας, όπου κι αυτός κοιμήθηκε και τάφηκε εκεί.

Πέντε Πατριάρχες διετέλεσαν Μητροπολίτες Σερρών, ο Μανασσής-Μάξιμος ο Δ΄, Χρυσάνθος ο Α΄, Γρηγόριος Στ΄ ο Φουρτουναιάδης, Άνθιμος Στ΄ ο Κουταλιανός και Γρηγόριος Ζ΄ ο Ζερβουδάκης. Από τη Ζίχνη έχουμε τρεις Πατριάρχες, στα τέλη του 15^{ου} και στις αρχές του 16^{ου} αιώνα, τον Ίωακείμ Α΄, τον Παχώμιο Α΄ και το Θεόληπτο Α΄.

Πολύ αργότερα, στα μέσα του 19^{ου} αιώνα, ο Μητροπολίτης Δράμας Γερμανός (Μάιος 1831-Νοέμβριος 1835), επί της αρχιερατείας του οποίου οικοδομήθηκε το 1834 ο Ιερός Ναός των Παμμεγίστων Ταξιαρχών Ροδολίβους, θα πατριαρχεύσει δύο φορές. Στην πρώτη πατριαρχία του, θα ιδρύσει το 1844 την Ιερά Θεολογική Σχολή της Χάλκης και στη δεύτερη πατριαρχία του θα ψηφισθεί ο δεύτερος Κανονισμός τής εν Χάλκη Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλῆς Ἐκκλησίας, το 1853. Με αυτόν το Μητροπολίτη Δράμας και Οικουμενικό Πατριάρχη συνδέεται άμεσα και ο δικαίως εϋφημούμενος Οικουμενικός Πατριάρχης Νεόφυτος Η΄ Παπακωνσταντίνου, ο οποίος παρέμεινε στον Πατριαρχικό Θρόνο

για τρία χρόνια, από τις 27 Οκτωβρίου 1891 μέχρι τις 25 Οκτωβρίου 1894. Λείπει ακόμη, δυστυχώς, μία συνθετική και ολοκληρωμένη βιογραφία του λαμπρού αυτού Μακεδόνα Πατριάρχη.

Στις αρχές του 2009, μου γνωστοποιήθηκε ότι ο Δήμος Ροδολίβους προγραμματίριζε να τιμήσει τη μνήμη του Ροδολιβηνού Οικουμενικού Πατριάρχη Νεοφύτου Η΄, με τη συμπλήρωση 100 χρόνων από την κοίμησή του (1909-2009). Τότε, μου έγινε και η πρόταση να μιλήσω για το βίο και το έργο του, μετά το Αρχιερατικό Μνημόσυνο. Αποδέχτηκα την πρόταση αυτή και η πρώτη μου φροντίδα ήταν να μεταβώ στην Ιερά Θεολογική Σχολή της Χάλκης, για να αναζητήσω ό,τι θα μου ήταν χρήσιμο για την καλύτερη ανταπόκριση στις προσδοκίες αυτών που με προσκάλεσαν.

Σε διάστημα τεσσάρων ημερών, 30-31 Μαρτίου και 1-2 Απριλίου 2009, με τη συμπαράσταση του τότε Ηγουμένου της Ιεράς Μονής Αγίας Τριάδος Χάλκης Μητροπολίτη Μοσχονησίων Αποστόλου και τώρα Μητροπολίτη Γέροντα Δέρκων, ερεύνησα στη Βιβλιοθήκη και στο Αρχείο της Ιεράς Θεολογικής Σχολής Χάλκης και η έρευνά μου αυτή δικαίωσε τις προσδοκίες μου. Στον *Κώδικα Τῶν Σχολαστικῶν Γυμνασμάτων Ἐμμέτρων τε καὶ καταλογάδην τῶν συντεθέντων ὑπὸ τῶν Μαθητῶν τῆς ἐν Χάλκῃ Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας κατὰ το Θ΄. Σχολαστικόν ἔτος (1852-1853)*. Ὁ γενόμενος ἐπὶ πατριάρχου Γερμανοῦ Δ΄. Σχολαρχοῦντος Κωνσταντίνου Μητροπολίτου Σταυρουπόλεως τοῦ Τυπάλδου. Ἐν ἔτει σωτηριῶ αωνγ΄ (1853), βρήκα τρία ενδιαφέροντα ιδιόγραφα κείμενα του Νεοφύτου, τα οποία ήταν άγνωστα μέχρι τότε στους ερευνητές.

Στο δεύτερο Κανονισμόν τῆς ἐν Χάλκῃ Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας. Ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐκ τοῦ Πατριαρχικοῦ Τυπογραφείου. ΑΙΩΝΓ΄., ο οποίος εγκρίθηκε στις 6 Φεβρουαρίου 1853, στο *Κεφάλαιον Ζ΄.*, όπου γίνεται λόγος *Περὶ τῶν Μαθημάτων*, ανάμεσα στα μαθήματα τοῦ Β΄. ἔτους περιλαμβάνονται και οι ι΄) *Συνθέσεις ἀπλαῖ (Βιογραφίαι, Περιγραφαί, καὶ ἠθικοὶ χαρακτήρες)*. Από τον Πατριάρχη Νεόφυτο ετοιμάστηκαν και περιλήφθηκαν στον Κώδικα (σσ. 521-530) οι εξής τρεις *Συνθέσεις*: 1) *Ἀπομνημονεύματα τῆς ἐμῆς βιοτῆς* (σσ. 521-524)· 2) *Τὰ περὶ τῆς κατὰ τό παγγαῖον ὄρος Βασιλικῆς τε Πατριαρχικῆς καὶ Σταυροπηγιακῆς Ἱεράς Μονῆς τῆς Εἰκονοφοινῆσης τῆς Εὐαγοῦς καὶ Περιφανοῦς* (σσ. 525-529)· και 3) *Περὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς καλῆς καὶ κακῆς συναναστροφῆς* (σσ. 529-530).

Στις 30 Μαΐου 2009, ημέρα Κυριακή, τελέστηκε στον Ιερό Ναό Παμμεγίστων Ταξιαρχῶν Ροδολίβους πολυαρχιερατικό συλλεΐτουργο, στο οποίο συλλειτούργησαν εκτός από τον οικείο Ιεράρχη, Μητροπολίτη

Ο Πατριάρχης Νεόφυτος Η΄.

Ζιχνών και Νευροκοπίου Ιερόθεο, και οι Αρχιερείς Φιλίππων, Νεαπόλεως και Θάσου Προκόπιος, Σερρών και Νιγρίτης Θεολόγος, Σιδηροκάστρου Μακάριος και Ελευθερουπόλεως Χρυσόστομος. Μετά το τέλος της θείας Λειτουργίας τελέσθηκε Αρχιερατικό μνημόσυνο στη μνήμη του από Ροδολίβους καταγομένου Πατριάρχου Νεοφύτου Η΄ Παπακωνσταντίνου. Ακολούθησε Τρισάγιο στην προτομή του Πατριάρχη, στην κεντρική πλατεία του Ροδολίβους. Η παρουσίαση του έργου του Πατριάρχη έγινε στον κινηματογράφο Ρόδον. Στις εκδηλώσεις συμμετείχε η χορωδία της Βυζαντινής Μουσικής του Μαξιμείου Ιδρύματος της Ιεράς Μητροπόλεως Σερρών. Από την ίδια χορωδία εκτελέστηκαν, στο τέλος των εκδηλώσεων, εκκλησιαστικοί ύμνοι με Ιεροψάλτες από τον Ιερό Ναό του Αγίου Φωτίου Θεσσαλονίκης (ιδές και το Περιοδικό της Ιεράς Μητροπόλεως Σερρών και Νιγρίτης «Ο Άγιος Νικήτας», Έτος ΙΘ΄, τεύχος 221, Ιούνιος 2009, σ. 196).

Αναφερόμενος στα πρώτα είκοσι χρόνια (1833-1853) της ζωής του Πατριάρχη, θα αρκεσθώ σ' όσα γράφει ο ίδιος, τον Ιούνιο του 1853, στα *Απομνημονεύματα της έμης βιοτής*.

Για τον τόπο καταγωγής του, το Ροδολίβος, ο Ιωακείμ, όπως ήταν το βαπτιστικό του όνομα, είναι σαφέστατος: *Πατρίς μου μέν είναι χωρίον τι ραδολύβος καλούμενον, πρός Βορρῶν της άμφιπόλεως, της μεταξύ των δύο του Στριμόνος βραχιώνων κείμενον, και τέσσαρας περίπου ώρας της Δράμας απέχον γεννήτορες δέ, Κωνσταντίνος και Μαργαρίτα, οΐτινες έννέα υιούς έγέννησαν μεθ' ών και έμέ τρίτον τῷ 1833 βαπτισθείς δέ κατά τήν τάξιν της όρθοδόξου και άμώμου πίστεως ύπό τινος Δωροθέου Ίερομονάχου, ώνομάσθην Ίωακείμ.*

Στο τέλος των *Απομνημονευμάτων* του ο Ιωακείμ-Νεόφυτος σημειώνει και πάλι την καταγωγή του: *Έγγραφον κατά τήν έν Χάλκη θεολογικήν Σχολήν της Μ.(εγάλης) του Χ.(ριστου) Έκκλησίας κατά τό έτος αωνγ. Έν μηνί Ιουνίῳ Ίωακείμ π.Κωνσταντίνου έκ ραδολύβος της Μακεδονίας. Και στη σ. 628, στον πίνακα περιεχομένων, του κώδικα που περιλαμβάνονται τα τρία ανέκδοτα ιδιόγραφα κείμενα, διαβάζουμε: *Ίωακείμ Παπᾶ Κωνσταντίνου έκ Ραδολείβου Ζίχνης. Βιογραφία, 521-524 Περιγραφή της Ιεράς Μονής Εικοσιφοινίσσης, 525-530 (γράφει 529). Παραλείπεται η αναγραφή του τίτλου του τρίτου κειμένου *Περί των άποτελεσμάτων της καλής και της κακής συμπεριφορᾶς, 529-530.***

Στο *Δίπλωμα*, που έλαβε ο Νεόφυτος με *άριστα*, στις 6 Ιουλίου 1858, από τη Σχολή, όντας τότε Διάκονος, αναγράφεται ως *Ίεροδιάκονος Νεόφυτος Εικοσφοινισσιώτης, έκ Ζιχνών όρμώμενος.*

Αμέσως μετά την αποφοίτηση του Νεοφύτου, ακριβώς 41 μέρες αργότερα, στις 16 Αυγούστου 1858 εισήχθη στην ίδια Σχολή ο νεότερος αδελφός του (γεννήθηκε στις 22 Νοεμβρίου 1837 στο Ροδολίβος)

Μελέτιος, κατά κόσμο Ανδρέας, ο οποίος έλαβε το Δίπλωμα επίσης με άριστα, στις 5 Ιουλίου 1864. Στο Δίπλωμά του αναγράφεται *Μελέτιος ό Ίεροδιάκονος Π:(απα) Κ.(ωνσταντίνου) Άριστόβουλος έκ Ροδολείβους Έπαρχίας Δράμας όρμώμενος*. Ο ίδιος, στο τέλος των Άπομνημονευμάτων του σημειώνει: *Έγγραφον έν Χάλκη τῷ 1859ῳ Μαΐου 3ῃ ό ένταῦθα (στη Θεολογική Σχολή της Χάλκης) φοιτητής τῆς θεολογικῆς σχολῆς Μελέτιος ίεροδ(ιάκονος) Άριστόβουλος Μακεδών*. Ο Μελέτιος, στη συνθετική εργασία του *Περιγραφαί*, που έπρεπε να ετοιμάσει κατά το σχολικό έτος 1858-1859, επέλεξε ως θέμα, προφανώς την πατρίδα του: *Σύντομος περιγραφή τινῶν μερῶν τῆς έν Μακεδονία κώμης Ραδολύβης*.

Πανομοιότυπα των Διπλωμάτων των δύο αδελφών Διακόνων, Ιωακείμ-Νεοφύτου και Ανδρέα-Μελετίου, δημοσιεύει ο μακαριστός Μητροπολίτης Ζιχνών και Νευροκοπίου Σπυρίδων Κυβετός στην εργασία του *Νεόφυτος ό Η΄ Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως (έκ τῆς έπαρχίας Φυλλίδος)*, Νέα Ζίχνη 1997, στις σσ. 24 και 25.

Ο Νεόφυτος αναφέρει ότι οι γονεΐς του απέκτησαν εννέα γιους και ότι ο ίδιος ήταν τρίτος στη σειρά. Ο Διάκονος Μελέτιος μας πληροφορεί, για τον εαυτό του, ότι ήταν τέταρτος. Ο Παναγιώτης Παπακωνσταντίνου ήταν ακόμη ένας από τους γιους έμεινε στην Κωνσταντινούπολη και είναι γνωστό ότι ο γιος του Κωνσταντίνος Παπακωνσταντίνου έμεινε πλησίον του Πατριάρχη, μετά την παραίτησή του από τον Πατριαρχικό Θρόνο, στο σπίτι του, που είχε αγοράσει από το μεγάλπλουτο Ζαχαρία Ζαχάρωφ, στο νησί Αντιγόνη των Πριγκηποννήσων. Ένας ακόμη αδελφός του Πατριάρχη, ο Γεώργιος, διέμενε στην Κωνσταντινούπολη· ο αδελφός του Μιχαήλ έζησε στην Ελευθερούπολη· ένας άλλος αδελφός του, έμεινε στο Ροδολίβος, όπου έμεινε και ο αδελφός του Νικόλαος. Εγγονή του Νικολάου, από την πλευρά της μητέρας της, είναι η ενενηνταοκτάχρονη σήμερα (γεννημένη το 1914) Φωτεινή Σίμογλου, η οποία ζει στο Ροδολίβος και είναι η πιο στενή εν ζωή συγγενής του Πατριάρχη.

Εκτός από τους οκτώ αδελφούς, ο Πατριάρχης Νεόφυτος Η΄ είχε και δύο αδελφές, την Ελένη Βογιατζή και την Μαρία Παπαλάμπρου, όπως με πληροφόρησε ο Κυριάκος Σίμογλου, γιος της Φωτεινής Σίμογλου.

Συγγενείς του Πατριάρχη Νεοφύτου, κυρίως από το Ροδολίβος, αλλά και από την Ελευθερούπολη, με φιλικά τους πρόσωπα και συντοπίτες, οργάνωσαν προσκυνηματική επίσκεψη στην Ιερά Θεολογική Σχολή της Χάλκης, για να αποτίσουν φόρο τιμής στον Πατριάρχη τους. Με την ευλογία του Οικουμενικού Πατριάρχη κ. Βαρθολομαίου η επίσκεψη αυτή ορίστηκε για την 21 Ιανουαρίου 2012, ημέρα κατά την οποία εορτάζουν δύο Άγιοι Νεόφυτοι, ο Μεγαλομάρτυρας Νεόφυτος και ο Βατοπεδινός Άγιος Νεόφυτος ο Προσημονάριος. Για το Μεγαλομάρτυρα Νεόφυτο, επανεξέδωσε ο Πατριάρχης Νεόφυτος Η΄ το 1892, με δαπάνη του, από το

Πατριαρχικό Τυπογραφείο, την Ασματική Ακολουθία του, η οποία είχε εκδοθεί, για πρώτη φορά, το 1723 από το Μητροπολίτη Ναυπάκτου και Αρτης Νεόφυτο. Τρισάγιο, στον τάφο του Πατριάρχη, που βρίσκεται στο Κοιμητήριο της Ιεράς Μονής Αγίας Τριάδος, έξω από το περιβάλλον τη Μονή-Σχολή και τον αύλειο χώρο τείχος, τέλεσε ο Οικουμενικός Πατριάρχης κ. Βαρθολομαίος, ο οποίος υποδέχθηκε με θέρμη τους προσκυνητές, τους παρέθεσε γεύμα, στο οποίο παρακάθησε, και με το λόγο του τίμησε τη μνήμη του προκατόχου του στον Πατριαρχικό Θρόνο Νεοφύτου Η΄, ενός αγνού, συνετού, δικαίου και αγαθού Πατριάρχου της τελευταίας δεκαετίας του 19^{ου} αιώνα. Η δημοσιογράφος Αριάδνη Παπαφωτίου, παρουσίασε την προσκυνηματική αυτή επίσκεψη στις 24 Φεβρουαρίου 2012 στην Εφημερίδα των Σερρών *Παρατηρητής*, με τίτλο: *Πατριάρχης Νεόφυτος Η΄ εκ Ροδολίβου. Απόγονοί του και ο Οικουμενικός Πατριάρχης Βαρθολομαίος τίμησαν τη μνήμη του στη Χάλκη.*

Από το 1831 ως το 1835 Μητροπολίτης Δράμας είναι ο μετέπειτα Πατριάρχης Γερμανός ο Δ΄, ο οποίος, ως Μητροπολίτης Δράμας, χειροτόνησε ιερέα τον Κωνσταντίνο, τον πατέρα του Ιωακείμ-Νεοφύτου, απ' όπου και το επίθετο Παπακωνσταντίνου. Την πληροφορία αυτή, για τη χειροτονία, μας τη δίνει ο τέταρτος γιος του, ο Ανδρέας, ο μετά ταύτα Διάκονος Μελέτιος. Για τον παπα-Κωνσταντίνο ο Ιωακείμ δεν κάνει καμία κρίση στα *Άπομνημονεύματά* του, ενώ ο Μελέτιος, στά δικά του *Άπομνημονεύματα*, αναφέρει ότι ήταν αυστηρός, στο βαθμό που η πατρική εξουσία, την οποία ασκούσε επάνω του, όταν έγινε έξι ετών και ύστερα, να αποβαίνει πιο πικρή με την πάροδο του χρόνου. Να τι γράφει ο Ανδρέας-Μελέτιος, στις 3 Μαΐου 1859, φοιτητής κι αυτός στη Χάλκη, στα δικά του *Άπομνημονεύματα*: *Μετά δέ ταῦτα γενόμενος ἑξαετής, μεταξύ τῶν κατὰ τὴν ἡλικίαν ἐκείνην ἀμυδρῶν ἐνθυμήσεών μου, αἴτινες κατέλαβον τὴν πρώτην ἐν τῇ μνήμῃ μου θέσιν, ἐνθυμοῦμαι καὶ ὅτι συνησθάνθην τὴν πατρικὴν ἐξουσίαν ἐξασκουμένην καὶ ὁσημέραι πικρὰν δι' ἐμέ ἀποβαίνουσαν, διότι ἐναντίον τῶν παιδαριωδῶν ἀξιώσεών μου ἀπηγόρευσεν εἰς ἐμέ τὴν συχνὴν πρὸς τὰς παιδιάς ἐνασχόλησιν καὶ ἤρξατο διδάσκειν μέ τὰ πρῶτα γράμματα κατ' ἀρχάς μὲν ὁ ἴδιος, ἔπειτα δέ διὰ διδασκάλου.*

Όταν ο Ιωακείμ-Νεόφυτος έγινε επτά ετών, το 1840, οι γονεῖς του τὸν παρέδωσαν στον Ιερομόναχο Δαμασκηνό, αδελφό του παπα-Κωνσταντίνου και Ιερομόναχο στην Ιερά Μονή Εικοσιφοίνισσας. Από το Δαμασκηνό, μέχρι την εφηβική ηλικία, δικάστηκε ο Ιωακείμ τα κοινά γράμματα, έμαθε καλώς την ανάγνωση και έτσι έγινε Αναγνώστης: *κατετάχθην, γράφει ο ίδιος, εἰς τὴν τάξιν τῶν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ἀναγινωσκόντων.*

Όταν ο Ιωακείμ έγινε έφηβος, εκδήλωσε στο θείο του τη σφοδρή επιθυμία να τον βοηθήσει να μεταβεί σε κάποιο σπουδαστήριο επί τη προϋποθέσει του να τύχη διανοητικής ανάπτυξεως. Στην αρχή ο θείος του Δαμασκηνός δέν συγκατετίθετο, εν τέλει όμως υπέκλυψε στις συνεχείς παρακλήσεις του Ιωακείμ και τον έστειλε εις τό σχολείον τό εύρισκόμενον εις κωμόπολιν τινα καλουμένην Άληστράτιον.

Στη σχολή της Αλιστράτης για ένα έτος (1847-1848) είχε ως δάσκαλο τον Ιωάννη (Χαρίδημο) Ζαγοραίο, ο οποίος ήταν Σχολάρχης στην Αλιστράτη και τον Οκτώβριο του 1848. Ο Ιωακείμ εκφράζεται με σεβασμό και αγάπη για τον Ιωάννη Χαρίδημο, ο οποίος τον ωφέλησε πολύ με τα στοιχειώδη και τα προκαταρκτικά μαθήματα που του έκαμε.

Μετά τον αιφνίδιο θάνατο του Ιωάννη από τυφώδη ασθένεια, για ενάμιση περίπου χρόνο, μέχρι το 1850, τον Ιωακείμ ανέλαβε άλλος δάσκαλος, ο οποίος ουδεμίαν ώφέλειαν παρέσχεν εις τήν νεολαίαν, ύπό του οποίου τήν προστασίαν ένεπιστεύθη τόσον ή πρόοδος των μαθημάτων, όσον και ή βελτίωσις των ήθων αύτης. Στο τελευταίο έτος της παραμονής του στην Αλιστράτη, ο Ιωακείμ ευτύχησε να έχει δάσκαλο τον Ιερομόναχο Χριστοφόρο Προδρομίτη, Σερραίο, αριστούχο πτυχιούχο της Χάλκης του 1849.

Η επίδραση του Χριστοφόρου στον Ιωακείμ ήταν άμεση ήθελε οπωσδήποτε να μεταβεί στη Χάλκη επί σκοπώ, όπως γράφει, του να τύχω, της έφετης μοι έπιστημονικής εκπαιδέυσεως, ήτις διαπρέπει εις τούς έν αύτη διαπαιδευομένους. Και πάλι άρχιζε να πιέζει το θείο του Δαμασκηνό, χωρίς, όμως, αποτέλεσμα και τούτη τη φορά. Έτσι, έρωτι παιδείας φλεγόμενος, αποφάσισε να εγκαταλείψει την πατρίδα του, χωρίς την άδεια και την ευχή των γονέων του. Όταν έφθασε στη Θεσσαλονίκη άρχισαν οι δυστυχίες από την παράλογη απόδρασή του. Δεν είχε καμία προστασία, χωρίς να γνωρίζει κανένα, και τα λίγα χρήματα, που είχε, δεν επαρκούσαν για την Κωνσταντινούπολη. Αποφάσισε, λοιπόν, να μεταβεί με πλοίο στο Άγιον Όρος και να δανεισθεί χρήματα από συμπατριώτη του, για να πετύχει το στόχο του.

Το πλοίο βρέθηκε. Όταν ανοίχτηκαν στο πέλαγος, τα στοιχεία της φύσης εκδηλώθηκαν αγρίως. Έμειναν οκτώ νύχτες στη θάλασσα, ταιλαιπωρούμενοι δεινώς. Ένωσαν τον κίνδυνο, το κλυδωνιζόμενο πλοίο να καταποντισθεί στο βάθος της θάλασσας. Τον Ιωακείμ άρχισαν να ενοχλούν και οι τύψεις της συνείδησης για την απόδραση. Τις πρωινές ώρες της ένατης μέρας, αφού επικράτησε ηρεμία, το πλοίο λοξοδρόμησε και προσάραξε στο ακρωτήριο της Πανάμης, της Επανομής. Ο δυστυχής Ιωακείμ, ακούοντας το όνομα Πανάμη, νόμισε ότι πρόκειται για τον ισθμό του Παναμά, οπότε άρχισε να σκέφτεται ότι το ξεκίνημα θα αύξανε τα δεινά. Ηρέμησε όταν έμαθε ότι βρισκόταν στην Επανομή.

Δύο μέρες αργότερα ξεκίνησε, παρέα μ' ένα δάσκαλο, για τη Θεσσαλονίκη, στην οποία έφθασε μετά όδοιπορίαν ἕξι ὥρων. Ευρισκόμενος σε αμηχανία και βλέποντας να διαψεύδονται οι ελπίδες του, αποφάσισε νὰ ἀπομακρυνθῆ εἰς τι μέρος ἢ εἰς κανένα μονήδριον ἵνα διέλθῃ τό ἐπίλοιπον τῆς ζωῆς του ἡσύχως τοῦλάχιστον. Στην ἀπόφαση αὐτή ενισχύθηκε και ἀπό τις παροτρύνσεις γνωστοῦ του Διακόνου, στον ὁποῖον διέμενε. Ἐτσι, ξεκίνησαν να μεταβοῦν, προφανῶς, στο Μοναστήρι της Αγίας Αναστασίας, το ὁποῖο ἀπέιχε οχτώ ὥρες ἀπό τη Θεσσαλονίκη, ὅπως σημειώνει ο Ἰωακεῖμ-Νεόφυτος. Περιπλανήθηκαν στην πεδιάδα του Ανθεμούντα, τους ἐπίασε η νύχτα, δεν ἤξεραν πὸν πῆγαιναν. Αφοῦ πέρασε η νύχτα, μετὰ ἀπό πολύμοχθη οδοιπορία, ἐφθασαν στο Μοναστήρι. Κι ἐδῶ δεν ἔμεινε. Ὑπὸ τοῦ πρὸς τὴν παιδείαν ἔρωτος καταφλεγόμενος ἐπέστρεψε πάλι στή Θεσσαλονίκη, ἀπ' ὅπου, ἀφοῦ ἠρέμησε, πῆγε στήν Κωνσταντινούπολη, τό 1851, προσορμισθεῖς ὡς εἰς λιμένα γαλήνιον εἰς πατρικούς τινάς φίλους.

Στους πατρικούς φίλους πρέπει να περιλάβουμε τον πρώην Πατριάρχη Γερμανό Δ', ο ὁποῖος χειροτόνησε σε ιερέα τον παπα-Κωνσταντῖνο, το Μητροπολίτη Δέρκων Νεόφυτο Βεγλερή, ο ὁποῖος ἀπό τις 22 Νοεμβρίου 1835 μέχρι τον Ιούνιο του 1842 ἦταν Μητροπολίτης Δράμας, ὅπως και το Σερραῖο Μελέτιο Σπανδωνίδη, ο ὁποῖος ἦταν Πρωτοσύγκελλος στη Μητρόπολη Δέρκων, στην υπηρεσία του Δέρκων Νεοφύτου Βεγλερή. Αὐτοῦ του Νεοφύτου το ὄνομα ἔλαβε αργότερα ο Ἰωακεῖμ Παπακωνσταντῖνου, ὅταν ἐγίνε η κουρά του σε μοναχό.

Ο Δέρκων Νεόφυτος, ἐραστής τῶν μουσῶν καί τῶν φιλομούσων θερμότατος προστάτης, ἀνέλαβε ὡς ὑπότροφο τον Ἰωακεῖμ, ὄχι μόνο για το ἔτος 1851-1852, στο Φανάρι, ἀλλά με ἐγγυητικό γράμμα εισηγήθηκε την εἰσαγωγή του στη Θεολογική Σχολή της Χάλκης, ὅπως γίνεται γνωστό ἀπό το σωζόμενο εἰσιτήριο ἐγγραφο του τότε Σχολάρχου της Σχολῆς Μητροπολίτη Σταυρουπόλεως Κωνσταντῖνου Τυπάλδου-Ἰακωβάτου.

Στις 15 Μαρτίου 1853 κοιμήθηκε ο ἐγγυητής προστάτης του Νεοφύτου, ο Δέρκων Νεόφυτος· ἐγγυητής προστάτης του Νεοφύτου, μετὰ την κοίμηση του Δέρκων Νεοφύτου, θα ἀναλάβει ο Σερραῖος Μελέτιος Σπανδωνίδης, ο ὁποῖος στις 13 Μαρτίου 1854 ἐγίνε Μητροπολίτης Ρασκοπρεσρένης (Raška και Prizren, στο Κοσσυφοπέδιο).

Παραθέτω, στη συνέχεια, τα τρία ιδιόγραφα κείμενα του λαϊκοῦ ἀκόμη, Ἰωακεῖμ Παπακωνσταντῖνου, ὅπως τα ἀντέγραψα το 2009, ἀπό τον Κώδικα του Ἀρχείου της Ἱεράς Θεολογικῆς Σχολῆς της Χάλκης, ἀπό τα ὁποῖα το πρῶτο φωτίζει τα πρῶτα εἰκοσι ἔτη της ζωῆς του Πατριάρχου, μέχρι την εἰσαγωγή του στην Ἱερά Θεολογική Σχολή της Χάλκης.

Άπομνημονεύματα τῆς ἐμῆς βιοτῆς

(σελ. 521) Ἐπαντες μὲν φίλοι συμφοιτηταὶ ὁμολογοῦσι μὲν καλὸν τὸ βιογραφεῖν καὶ παλλὰς πολλαχῶς τὰς ὠφελείας παρέχον οὐχ ἥκιστα δέ τοις ἐπιχειροῦσι τὸν ἑαυτὸν βίον περιγράψαι, ἀλλ' ἐγὼ συνορῶν ὅτι ἵνα εὐμοιρήσῃ τις τῆς ἀληθοῦς περιγραφῆς τοῦ ἰδίου βίου, ὑπὸ πολλῶν ἀποκωλύεται, καὶ οὐχ ἦττον ὑπὸ τοῦ φιλαύτου, ὅπερ προστίθησιν εἰς ἑαυτὸ πολλά μὴ προσόντα αὐτῷ πλεονεκτήματα, πολλά δέ ἐλαττώματα μηδαμῶς νὰ κατανοῇ. Διὰ τοῦτο τὸ ἔργον τοῦτο καθίσταται κατ' ἐμὴν τοῦλάχιστον γνώμην δυσκολώτατον καὶ σχεδὸν εἰπεῖν δυσεφικτον. Καίτοι τοιούτων ὑπουσῶν ἀποκωλύσεων, ἄπτομαι τοῦ ἔργου τρεμούσῃ πάντως τῇ χειρὶ καὶ συνεσταλμένη τῇ καρδίᾳ, ὅπως τὰς ἐν τῷ παρελθόντι βίῳ μου πρᾶξεις περιγράψω, ἐντεῦθεν ποιούμενος τὴν ἀρχήν.

Πατρίς μου μὲν εἶναι χωρίον τι ῥαδολύβος καλούμενον, πρὸς Βορρῶν τῆς Ἀμφιπόλεως, τῆς μεταξὺ τῶν δύο τοῦ Στρυμόνος βραχιόνων κείμενον, καὶ τέσσαρας περίπου ὥρας τῆς Δράμας ἀπέχον. Γεννήτορες δέ, Κωνσταντῖνος Ἰερεὺς καὶ Μαργαρίτα, οἵτινες ἑννέα υἱοὺς ἐγέννησαν μεθ' ὧν καὶ ἐμέ τρίτον τῷ 1833 βαπτισθεὶς δέ κατὰ τὴν τάξιν τῆς ὀρθοδόξου καὶ ἀμώμου πίστεως ὑπὸ τινος Δωροθέου Ἱερομονάχου, ὠνομάσθην Ἰωακείμ. Γενόμενος δέ ἑπταετῆς παρεδόθη ὑπὸ τῶν γονέων μου εἰς τὸν πρὸς πατρός θεῖον μου διατελοῦντα εἰς τὴν Ἱερὰν μονὴν τῆς Εἰκονοφοινήσεως τῆς κατὰ τὸ παγγαῖον ὄρος. Παραλαβὼν λοιπὸν ὁ θεῖος ἡρξατό με διδάσκειν τὰ κοινὰ γράμματα οἷον ὀκτώηχον, ψαλτήριον, τὸν Ἀπόστολον κτλ. Ἀπὸ τῆς βρεφικῆς λοιπὸν μέχρι τῆς ἐφηβικῆς ἡλικίας, καθ' ἣν αἱ λογικαὶ δυνάμεις ἐπιχειροῦσι πως νὰ διευθύνωσι τὰς ἀλόγους, καταγινόμενος εἰς τὴν σπουδὴν τῶν κοινῶν γραμμάτων καὶ μαθὼν τὴν ἀνάγνωσιν αὐτῶν, κατετάχθη εἰς τὴν τάξιν τῶν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ἀναγινωσκόντων. Προϊόντος δέ τοῦ χρόνου καὶ τῆς ἡλικίας μου ἐπὶ τὰ πρόσω βαινούσης, ἤρχισα βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον νὰ αἰσθάνωμαι, ὅτι τὸ μόνον μέσον δι' οὗ ὁ ἄνθρωπος δύναται εἰς τὴν παροῦσαν τοῦ κόσμου ματαιότητα νὰ ἀποκτήσῃ εὐκλειαν, καὶ νὰ ἀποβῇ ὠφέλιμος αὐτῷ τε καὶ τοῖς περὶ αὐτόν, εἶναι ἡ παιδεία, διὰ τοῦτο παρεκάλουν νυχθημερόν τὸν θεῖον μου ἵνα μοι χορηγήσῃ τὴν ἄδειαν καὶ τὰ μέσα νὰ μεταβῶ εἰς σπουδαστήριόν τι ἐπὶ τῇ προθέσει τοῦ νὰ τύχω διανοητικῆς ἀναπτύξεως. Ἀλλ' ὑποπτεύων ὁ θεῖός μου, μὴ ἀφεθῆς ἐλεύθερος, τοὔτέστιν ἀπαλλαχθεὶς τῆς ἐκ τοῦ σύνεγγυς διηνεκοῦς αὐτοῦ ἐποπτείας, ἐμπέσω εἰς τὰ ὅποια συνήθως οἱ ἀπροστάτευτοι ἐμπίπτουσι, διὰ τοῦτο δέν συγκατετίθετο εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν παρακλήσεών μου. Τέλος πάντων διὰ πολλῶν μέσων κατέπεισα τὸν θεῖον μου ἵνα μοι χορηγήσῃ τὴν ἄδειαν νὰ μεταβῶ τοῦλάχιστον εἰς τὸ σχολεῖον τὸ εὐρισκόμενον εἰς κωμόπολιν τινα καλουμένην Ἀλιστράτιον 4 ὥρας

ἀπέχουσαν τῆς Μονῆς. Εἰσαχθεῖς λοιπόν ἐν τῷ ῥηθέντι σχολείῳ ἠρξάμην τῆς σπουδῆς τῶν μαθημάτων ἀπὸ τοῦ Ἐνυπνίου τοῦ Λουκιανοῦ, καί ἐν διαστήματι ἑνὸς περιήτου ἔτους διήκουσα τὸν περὶ προσευχῆς λόγον τοῦ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, τὸν πρὸς Δημόνικον τοῦ Ἰσωκράτους (sic), τὸν τοῦ Κέβητος τοῦ Θηβαίου πίνακα, καί τοὺς νεκρικοὺς διαλόγους τοῦ Λουκιανοῦ. Ἄλλ' ὁ διδάσκαλος ἡμῶν Ἰωάννης ὀνόματι Ζαγοραῖος τὴν πατρίδα, ὁ πολ// (σελ.522) λὴν μοι τὴν ὠφέλειαν παρασχὼν διὰ τῶν στοιχειωδῶν καὶ τῶν προκαταρκτικῶν τούτων μαθημάτων δυστυχῶς μετὰ ὀκταήμερον τυφώδη ἀσθένειαν ἐκμετρήσας τὸ κοινόν χρέος (ὅπερ ἀπόκειται πᾶσιν ἡμῖν τοῖς ἀνθρώποις) κατέλιπεν ἡμᾶς στερουμένους διδασκάλου. Μετὰ παρέλευσιν δέ ἑνὸς καὶ ἡμίσεος ἔτους, εἰς τὴν διάρκειαν τοῦ ὁποίου περιττόν νομίζω νὰ περιγράψω ὁποῖος καὶ πῶς ὑπῆρξεν ὁ διαδεξάμενος τὸν ἀποθανόντα διδάσκαλον, θεωρῶν ὡς οὐδενός λόγου ἄξιον τὸ νὰ ἀναφέρω πράξεις ἀνθρώπου, καὶ μάλιστα διδασκάλου, μηδεμίαν ὠφέλειαν παρασχόντος εἰς τὴν νεολαίαν, ὑπὸ τοῦ ὁποίου τὴν προστασίαν ἐνεπιστεύθη τόσον ἢ πρόοδος τῶν μαθημάτων, ὅσον καὶ ἡ βελτίωσις τῶν ἡθῶν αὐτῆς. Μετὰ παρέλευσιν, λέγω, ἑνὸς ἔτους καὶ ἐπέκεινα εὐδοκίᾳ Θεοῦ Χριστοφόρος τις ἐκ τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου, ἀποπερατώνσας τὴν σπουδὴν τῶν μαθημάτων αὐτοῦ ἐν τῇ κατὰ Χάλκην Θεολογικῇ Σχολῇ τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας, ἀντικατέστη διδάσκαλος ἡμῶν, ὅς καὶ διαπρέπει περὶ πολλὰς ὁσημέραι τὰς ὠφελείας. Ὑπὸ τούτου λοιπόν τοῦ καλοῦ διδασκάλου, οὗ ταῖς χάρεσιν ὀφειλέτης εἰμί τε καὶ ἔσομαι ἄχρις οὗ καθορῶ τὸ τοῦ ἡλίου φῶς, ἐν διαστήματι ἑνὸς ἔτους παρεδόθη τὴν Ἱερὰν Κατήχησιν, τὴν Ἱερὰν Ἱστορίαν τοῦ Γρηγοριάδου, Ἀριθμητικὴν, ἐκ τῶν παραλλήλων βίων τοῦ Πλουτάρχου τὸν Ἀριστείδην, καὶ τελευταῖον τὸ συντακτικόν, μεθ' ἑνὸς τῶν Ὀλυνθιακῶν λόγων τοῦ Δημοσθένους. Διὰ τούτων δέ τῶν μαθημάτων ἐφ' ἱκανὸν ἀναπτυχθεῖς, μετὰ πλείονος ἤδη ἐπιμονῆς ἐδεόμην τοῦ θείου, ὅπως συνεργήσας διὰ τῶν σχέσεων αὐτοῦ πρὸς τὰ περὶ τὰ τοιαῦτα ἰσχύοντος ἀποκαταστήσῃ με ὑπότροφον ἐν τῷ ἐν Χάλκῃ Ἱερῷ σπουδαστηρίῳ τῇ θεολογικῇ σχολῇ ἐπὶ σκοπῷ τοῦ νὰ τύχῃ τῆς ἐφετῆς μοι ἐπιστημονικῆς ἐκπαιδεύσεως, ἣτις διαπρέπει εἰς τοὺς ἐν αὐτῷ διαπαιδευομένους. Ἄλλ' αἱ παρακλήσεις μου ὡς καὶ πρότερον, καθίσταντο ἀνωφελεῖς. Μηδενός λοιπόν μέσου δυναμένου νὰ μοι ἐγγυηθῇ ἐπιτυχίαν τοῦ ποθομένου, ἔρωτι παιδείας φλεγόμενος κατέλιπον τοὺς τόπους ἐκείνους τῆς πεφιλημένης πατρίδος μου καὶ ἔσπευσα πρὸς τὴν παιδείαν, ἄνευ τῆς ἀφέσεως καὶ εὐχῆς τῶν φιλοστόργων μου γονέων. Οὐκ εἰς μακρὰν δέ ἢ ὡς ἐκ ταύτης τῆς παραλόγου ἀποδράσεώς μου ἀγανάκτησις τῶν γονέων μου κατέλαβέ με καὶ με ἐπροξένησεν ὄχι ὀλίγας δυστυχίας, διότι μόλις εἰς Θεσσαλονίκην ἐλθὼν, εἶδον ἐμαυτὸν ἐστερημένον πάσης προστασίας, ἀποδημοῦντα εἰς ξένην γῆν, μηδένα εἰδότα,

έπομένως και τά όλίγα χρήματα άπερ μετ' έμοϋ έφερον ήδη έξηντλοϋντο και δέν έξήρουν προς τήν εις Κωνσταντινούπολιν άφιξίν μου. Έν τούτῃ λοιπόν δεινή καταστάσει κείμενος, άπεφάσισα νά πλεύσω εις όρος, και εκεί νά δανεισθῶ μερικά χρήματα έκ τινος τῶν πατριωτῶν μου και οϋτω εκείθεν νά διευθύνω εις Κωνσταντινούπολιν τό βήμά μου.

Άλλά μόλις πλεύσαντες μέρος τής θαλάσσης είδομεν περί τάς κορυφάς τῶν όρέων συμπυκνούμενα μέλανα και μεγάλα νέφη, τά όποια υπό τῶν άνέμων, οίτινες έπνεον όρμητικοί, ώθούμενα, και προχωροϋντα τήδε κακεισε ως δύο έχθρικά τάγματα, είχον σκοτίσει τόν // (σελ. 523) οϋρανόν, ήστραπτε προς τούτοις άδιακόπως, ήκούοντο βρονταί υπόκουφοι μακρόθεν, ήρξατο ή βροχή και λαίλαψ όρμητικός επί τής θαλάσσης έξερόράγη. Καί ή μέν βροχή έπιπτεν ραγδαία, τό δέ πλοιον άναπηδόν και περί έαυτό περιδινούμενον παρά μικρόν κατεποντίζετο και αυτό και ήμεεις εις τά βάθη τής θαλάσσης. Τότε δή τότε άρξαμένης τής τοϋ συνειδότος μου τύψεως, άνατεινών τήν ψυχήν εις τόν Θεόν, επικαλούμενος μετά συντετριμμένης τής καρδιάς τήν βοήθειαν τοϋ ύψίστου και τάς ευχάς τῶν γονέων μου ότε έβλεπον έμαυτόν προφανώς ότι έμελλον νά γείνω βρωμα τῶν ίχθύων τής θαλάσσης. Έν τοσοϋτω δέ μετά παρέλευσιν έννεά ήμερῶν καθ' άς περιεπλανώμην εις τά μεγάλα και άχανή πελάγη τής θαλάσσης, διασκεδασθείσης τής ταραχής αϋτῆς, ήτις τοσοϋτον μανιωδώς πρό μικροϋ έκυμαίνετο, και τής όποίας οί έκ τοϋ άναβρασμοϋ τῶν κυμάτων άφροί άναπηδώντες και λευκαίνοντες έπειτα δέ διαλυόμενοι εις ψεκάδας έπλήρουν τόν άέρα διαφανοϋς όμίχλης. Διαλυθείσης λέγω τής ταραχής και τοϋ άνέμου κοπάσαντος περί τόν όρθρον τής όγδόης νυκτός, καθ' ήν έφαίνετο ό οϋρανός αίθριος και γαληναίος, σκολιοδρομήσαν τό πλοιον κατηνέχθη επί τοϋ άκρωτηρίου τής Πανάμης, τοϋ όποίου τό όνομα ότε ήκουσα, υπέλαβον τόν ισθμόν τής Πανάμης τόν συνάπτοντα τήν βόρειον και με(ση)μβρινήν Άμερικήν. Ένταϋθα νέοι τρομοι, νέοι υποψίαι κατέλαβόν με. Ηρξάμην νά έννοώ, ότι έμελλεν ή Ήώς οϋχι νά έλαττώση, αλλά νά αυξηήση τά δεινά μου.

Πληροφορηθείς λοιπόν, ότι δέν ήτον ως ένόμιζον τό άκρωτήριο εκείνο ό ισθμός ό συνέχων τάς δύο χερσονήσους, άλλ' όνομασθέν οϋτως υπό τ' αϋτόθι κειμένου χωρίου οϋ τό όνομα Πανάμα, τέσσαρας σχεδόν ώρας τής Θεσσαλονίκης απέχον, προέκρινα ένταϋθα νά επανέλθω páλιν εις τήν Θεσσαλονίκην, ίνα μή και τό δεύτερον δοκιμάσω τόν κίνδυνον τής θαλάσσης. Έξελθών δέ αϋτῆς μετά τινος διδασκάλου υποστάντος τά αϋτά, άπερ και έγώ, ήλθομεν εις τό παρακείμενον χωρίον, ίνα εκείθεν εύρόντες ζῶα, επανέλθωμεν τήν έπιούσαν εις Θεσσαλονίκην. Άλλ' άμφοτεροι κεκημηκότες, και μή δυνάμενοι σχεδόν νά άναπνεύσωμεν έκ τε τῶν ταραχῶν, αίτινες εισέτι έβώουν εις τάς άκοάς ήμῶν, πρό πάντων δέ έκ τής άθλιότητος και σκληραγωγίας ήν υπέστημεν έν θαλάσση στερού-

μενοι τροφῆς. Διαιμείναμεν εἰς τό χωρίον ἐκεῖνον δύο ἡμέρας, μέχρις οὗ εἰς ἑαυτούς ἐπανελθόντες ἠψάμεθα τῆς εἰς Θεσσαλονίκην ὁδοῦ, εἰς ἣν καί μετὰ ὁδοιπορίαν ἕξι ὥρων ἐφθάσαμεν. Μετά μικράν αὐθις αὐτόθι διατριβήν μου ὅλως τῶν ἐλπίδων ἐψευσμένων, ἐν ἐσχάτῃ ἀμηχανία διεκείμην, διελογιζόμενην ὅτι ἡ ἀπόλαυσις τοῦ κόσμου τούτου κατανατᾶ οὐχί εἰς ἄλλο τι παρά εἰς δυσαρρεσκείας καί ὀκληρότητας. Τοιαῦτα διαλογιζόμενος ἠσθανόμην τήν ψυχὴν μου συγκινουμένην, καί ἀπεφάσισα μετὰ σταθερότητος νὰ ἀπαλαχθῶ (sic) τῆς τύρβης τοῦ κόσμου καί νὰ ἀπομακρυνθῶ εἰς τι μέρος ἢ εἰς κανέν μονήριον ἵνα διέλθω τό ἐπίλοιπον τῆς ζωῆς μου ἡσυχῶς τοῦλάχιστον. Ἔτι δέ μᾶλλον παροτρυνθεῖς πρὸς τοῦτο ὑπό τινος Ἱεροδιακόνου // (σελ. 524) συνήθους μοι παρ' ᾧ καί διέτριβον, ἀπῆλθον εἰς Μονήν τινα 8. ὥρας τῆς Θεσσαλονίκης ἀπέχουσαν. Ἀλλά καί αὐθις τὰ ἐκ τῆς νέας μου ταύτης ὁδοιπορίας δεινά, θέλουσι πρωταγωνιστεῖ ἐν τῇ περιγραφῇ μου. Περί τήν ἐννάτην ἐξήλθομεν τῆς Θεσσαλ(ονίκης) ἀλλά πορευομένους μᾶς καταλαμβάνει ἡ νύξ. Κωλυόμενοι δέ τῆς πορείας ὑπό τοῦ σκότους, περιεπλανώμεθα εἰς πεδιάδα τινα, οἰκουμένην ὑπό νομάδων, ἀγνοοῦντες ποῦ διευθυνόμεθα, σιωπῇ φρικώδης, θλίψεις ἄφωνοι, οἰκτρότατοι ἀναπτύξεις ἀπελπισίας κατεῖχόν με ὀλοσχερῶς. Τέλος ἀπηυδακρῶς ἔμεινον ἐξαπλωμένος εἰς τήν κλίνην τῶν θλίψεων καί δυστυχιῶν, καί κεκαλυμμένος με τό τριβώνιον μου ἀνέμεινον μετ' ἀνησυχίας ἕως οὗ ἡ ἡμέρα διαυγάσει. Παρελθούσης δέ τῆς νυκτός ταύτης, μετὰ πολύμοχθον ὁδοιπορίαν μόλις ἐφθάσαμεν εἰς τήν μονήν. Ἐνθα τοῦ πνεύματός μου ἡσυχάσαντος ἐκ τῶν κατά γῆν τε καί θάλατταν ταραχῶν καί κινδύνων ἀπεφάσισα νὰ διατελέσω ἐν αὐτῇ μονάζων, ἀλλ' ὑπό τοῦ πρὸς παιδείαν ἔρωτος καταφλεγόμενος, περιμανῶς κατέβαλλον πᾶσαν σπουδὴν πρὸς τήν τοῦ ἐφιεμένου μου ἐπιτυχίαν. Δι' ὃ καταλιπὼν τό Μονύδριον ἐπανῆλθον καί αὐθις εἰς τήν Θεσσαλονίκην τόν Κολοφῶνα τῶν δυστυχιῶν μου. Τὰ ἐκ τῆς δευτέρας ὅμως ταύτης εἰς Θεσσαλονίκην ἐπανελεύσεώς μου ἀποτελέσματα, εἶναι ἡ γενική τῶν ἐν ἀκαρεῖ ἐπελθόντων μοι δεινῶν ἡρεμία. Διότι ἐκεῖθεν ὀπωσδήποτε ἐλθὼν εἰς Κωνσταντινούπολιν ἔμεινον ἐκτός φόβου προσορμισθεῖς ὡς εἰς λιμένα γαλήνιον εἰς πατρικούς τινας φίλους. Ἐφ' ᾧ πλήρης χαρᾶς ἀνεκφράστου ἐκάστοτε γιγνόμενος, στεντορία τῇ φωνῇ ἀποδίδωμι τήν εὐγνωμοσύνην εἰς τήν θεῖαν πρόνοιαν, ἣτις ἀπαλλάξασά με ἐκ τοιούτων δυστυχιῶν, αἵτινες ἀνακυκλούμεναι ἤδη εἰς τήν μνήμην πληροῦσί με φρίκης, με ἠξίωσε νὰ ἐπιτύχω ἀνδρός ἐραστοῦ τῶν μουσῶν καί τῶν φιλομούσων θερμοτάτου προστάτου, ὅστις ἐκ πρώτης ἀφετηρίας τῆς εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀφίξεώς μου, γνούς τὰ αἷτια ταύτης τῆς δραπετεύσεώς μου, οὐ μόνον ἐν τῇ προκαταρκτικῇ τοῦ γένους σχολῇ εἰσήγαγέ με χορηγῶν ἅπαντα τὰ πρὸς τήν σπουδὴν ἀναγκαῖα ἀναλώματα, ἀλλ' ὅπως τύχω διανοητικῆς ἀναπτύξεως ὅσον οἶόν τε μεθοδικῆς

καί τελείας εὐηρεστήθη νὰ μὲ ἀποκαταστήσῃ ὑπότροφον ἐν τῇ κατὰ Χάλκην θεολογικῇ Σχολῇ. Τό φιλόμουσον καί φιλόανθρωπον τοῦ ἀνδρός τούτου, ἀρκούντως ἀπεδείχθη εἰς ἐμέ. Δι' ὃ καί ὑπερευγνωμονῶν, ἀνάγραφτον ἔσαεἰ πρὸς τόν ἐμόν εὐεργέτην διασώσω τὴν χάριν.

Ἐγραφον κατὰ τὴν ἐν Χάλκῃ Θεολογικὴν Σχολὴν τῆς Μ. τοῦ Χ. Ἐκκλησίας κατὰ τό ἔτος αὐγῶν: Ἐν μηνί Ἰουνίῳ

Ἰωακείμ π.Κωνσταντίνου

Ἐκ ῥαδολύβου τῆς Μακεδονίας.

**(σελ. 525) Τά περὶ τῆς κατὰ τό παγγαῖον ὄρου Βασιλικῆς
τε Πατριαρχικῆς καί Σταυροπηγιακῆς Ἱερᾶς Μονῆς τῆς
Εἰκονοφοινήσεως τῆς Εὐαγοῦς καί Περιφανοῦς.**

Προοίμιον

Ἡ βαθεῖα εὐγνωμοσύνη, ἣν ἐν τοῖς στέρνοις μου ἔχω ἐναποτεταμιευμένην διὰ τὰς ἀπειρούς εὐποιίας, ἅς παρὰ τῶν ἐν τῇ περιφανεῖ Μονῇ τῆς Εἰκονοφοινήσεως διατελούντων σεβασμίων πατέρων ἀπελάμβανον κατὰ τὴν αὐτόθι διατριβὴν μου, ὑπαγορεύει μοι ἤδη, πολλῶν ἀντικειμένων τὴν περιγραφὴν τοῦ Σεβαστοῦ ἡμῶν διδασκάλου προτιθέντος, προελεσθαι τὴν περιγραφὴν ταύτης τῆς εὐαγοῦς Μονῆς, τῆς ὡς ἄλλης Νέας Σιών ἐπὶ τό τοῦ Παγγαίου ὄρους κειμένης. Ἀλλὰ πῶς τόν ταύτης μου τῆς εὐγνωμοσύνης φόρον προθέμενος προσενεγκεῖν ταύτῃ τῇ περιωνύμῳ Μονῇ, ἣν περ ἡ τοῦ Θεοῦ ἀπειράνδρος Μήτηρ ἠρετίσατο πρὸς κατοικίαν ἑαυτῆς, ἅπτομαι ἔργου ἀνωτέρου τῶν δυνάμεών μου; ἀνωτέρου καθότι τῷ τοιαύτῃν πραγματεῖαν πραγματευομένῳ, μεγάλην τε ψυχὴν καί περοεῖμονα διάνοιαν ἐκτέον, ὧν πένης εἰμί ἐγὼ καί πηγῶν δέ παντάπασιν ἄπειρος, καθότι νῦν «οὐρεὰ τε σκεόεντα θάλασσά τε ἠγήεσσα διῖστᾶσί με τῶν κόλπων ταύτης τῆς πνευματικῆς μου πατρίδος, ἐν ἣ πρώτον ἐτρέφην τὴν πνευματικὴν τροφήν τὴν θεῖαν φημί ἀμβροσίαν.

Ἄλλ' ὦ Σεβασμία Εἰκῶν τῆς Παντασσης Θεοτόκου τῆς ἐπὶ σανίδος δίχα χρωμάτων μορφωθείσης, ὑπό πιστῶν τε ἀπάντων προσκυνουμένης, πρὸς Σέ τὰς ἐγκαρδίας μου νεανικὰς ἐλπίδας ἀνατείνω. Ἐνίσχυσον καί ἔγειρόν με ἐκ τῆς ἔνεκα τῶν ἐλλείψεων τούτων ἀμηχανίας, καί εἰπέ, μὴ φοβοῦ ὁ παῖς μου, εἴσελθε ἐν τῷ σκηνώματί μου καί περιγράψον αὐτό ὅτι ἐγὼ διὰ παντός μετὰ σου εὐλήπτρια καί ἀντιλήπτριά εἰμι.

Τὴν ἀρχὴν ἤδη τῆς περιγραφῆς τῆς περιωνύμου ταύτης Μονῆς ποιούμενος, ἀναγκαῖον ἐνόμισα ὅπως μικρὸν τὴν προσοχὴν ἐπιστήσω γε-

ωγραφικῶς ἐρευνῶν τά περί τῆς θέσεως τοῦ ὄρους τούτου, ἐν ᾧ τό τῆς Θεοτόκου θεῖον ἐνδιαίτημα ἄνωθεν καί ἐξ ἀρχαίων χρόνων ἐσκήνῳται, καθότι καί ἡ τάξις αἰτεῖ καί ὁ λόγος αἶρει, καί ἐπομένως πᾶς ὅστις περί οἰουδήποτε ἀντικειμένον πραγματεύεται, δεόν πάντως ἵνα προσδιορίσῃ ποῦ καί πῶς τό περί οὗ ὁ λόγος. Ἐντός λοιπόν τῆς Μακεδονίας ἐν τῷ μέσῳ τοῦ Στρυμόνος καί Νέστου τῶν ποταμῶν διά τῶν ὀρίων τῆς Θράκης μέχρι τῆς ἀπέναντι παραλίας τῆς νήσου Θάσου τῆς ὑπό Φοινίκων οἰκησθείσης «ἀποικίῳμην δέ καί εἰς Θάσον, ἐν τῇ εὐρον ἱερόν Ἡρακλέους ὑπό Φοινίκων ἰδρυμένων (sic) οἱ κατ' Εὐρώπης ζήτησιν ἐκπλεύσαντες Θάσον ἔκτισαν» εὐρηται τό Παγγαῖον ὄρος, ὅπερ ἀπό Παγγαίου τοῦ Ἄρεως καί τῆς Κριτουβόλης τό ὄνομα ἔσχηκεν. Διότι οὗτος, ὁ Παγγαῖος, τῇ θυγατρὶ αὐτοῦ συγγενόμενος καί ἀθυμῖα ὕστερον συσχεθεῖς, ἀνεῖλεν ἑαυτόν εἰς τό ὄρος Καρμάνιον ὅπερ ἐντεῦθεν Παγγαῖον κέκληται. Παρά τας τούτου νοτίους // (σελ. 526) ὑπορείας ἐπί λόφῳ κείνται τά λείψανα καί τό ἀμφιθέατρον, τά ὁποῖα φανερώουσι τήν λαμπρότητα τῆς πόλεως τῶν Φιλίππων, ἧτις ἐπί τῶν Ῥωμαίων αὐτοκρατόρων ὑπῆρξεν ἐπίσημος καί μία τῶν πρωτίστων τῆς Μακεδονίας πόλεων. Εἰς τά περίεξ αὐτῆς ἐγένετο ἡ φοβερὰ καί αἱματώδης μάχη, καθ' ἣν κατετρωπώθησαν (sic) ὁ Βροῦτος καί ὁ Κάσσιος, ὑπό τοῦ Καίσαρος, καί Ὁκταβίου τοῦ καί Σεβαστοῦ μετά ταῦτα ὀνομασθέντος *augustus*, ἐπί τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ Στρυμόνος μεσημβρινῶς τῆς Κερκινίτιδος λίμνης, εὐρηται ἡ Ἐμπολις πενιχρά πολίχνη ἔνθα φαίνονται τά ἐρεῖπια τῆς Ἀρχαίας καί Ἐπισήμου Ἀμφιπόλεως τῆς ὑπ' Ἄγνωτος τοῦ Νικίου κτισθείσης. «καί αὐθις ἐνός δέοντι τριακοστῷ ἐλθόντες οἱ Ἀθηναῖοι, Ἄγνωτος τοῦ Νικίου οἰκιστοῦ ἐκπεμφ(θ)έντος, Ἡδῶνας ἐξελάσαντες ἔκτισαν τό χωρίον τοῦτο, ὅπερ πρότερον ἐννέα ὁδοί ἐκαλοῦντο, ἧτις πρὶν ἢ ὑπό τῶν Μακεδόνων ὑποταχθῆ, ὑπῆρχε Ἀθηναίων ἀποικία». «τοῦ δ' αὐτοῦ χειμῶνος Βρασίδας ἔχων τούς ἐπί Θράκης ξυμμάχους, ἐστράτευσεν εἰς Ἀμφίπολιν τήν ἐπί Στρυμόνι ποταμῷ Ἀθηναίων ἀποικίαν. Ἡροδοτ. Φίλιππος ὁ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου πατήρ ταύτην αὐτόνομον καί ἐλευθέραν τῆς τῶν Ἀθηναίων ἐπιρροῆς τό κατ' ἀρχάς κηρύξας, μετ' οὐ πολύ ἐκυρίευσεν αὐτήν.

Δυτικῶς αὐτοῦ κείται ἡ περίφημος καί ἐμπορική πόλις αἱ Σέρρῳαι καί Σύρις τό πάλαι καλουμένη ἐπί τινος τερπνῆς καί εὐφόρου θέσεως, λαμπρῶς ὠκοδομημένη, ἐγγύτερον δέ αὐτοῦ εὐρηται τό Δάτον Καβάλα τανῦν καλούμενον ἐντός τοῦ κόλπου τῆς Πιερίας ἐξ ἧς κατήγετο καί ὁ Ὅρφεύς. Καί ταῦτα μὲν τά περί τοῦ Παγγαίου κατά τήν ἐν ἀρχῇ τοῦ λόγου μου πρόθεσιν. Περί δέ τοῦ χρόνου καθ' ὃν ἡ ἐν αὐτῷ Εὐαγεστάτῃ τῆς Θεοτόκου μονή καθίδρῳται, καί ἐπί τίνος προσέτι Βασιλέως, οὐδέν περί τούτου βέβαιον καί ἀκριβές ἔχομεν εἰπεῖν καθότι ὁ χρόνος, εἰς τοῦ ὁποῖου τήν δύναμιν οὐδέν τό ἀνθιστάμενον, ὡς χεῖμαρῶρος πᾶν τό προστυ-

χόν παρασύρων, πᾶσαν περί αὐτοῦ τοῦ οὐσιώδους ἀντικειμένου ἀληθῆ μαρτυρίαν, κατέλειπε διατελοῦσαν κεκαλυμμένην ὑπό ζοφοδέστατον (sic) τῆς λήθης μανδύαν. Ἐκ τινων δέ ἀμυδρῶν ἐπὶ τῆς οἰκοδομῆς ἐπιγραφῶν εἰκάζεται ὅτι περί τῆ ὀγδόῃν μετὰ Χριστόν ἑκατονταετηρίδα, Γερμανός τις τὴν προσηγορίαν, τὴν κοσμικὴν τῆς παρούσης ματαιότητος καὶ χαμαιζηλίας τύρβην ἀποθέμενος, καὶ ὁσιότητος καὶ δικαιοσύνης εἰς ἄκρον ἐλληλακῶς, ἐν τῇ πέραν τοῦ Ἰορδάνου Παλαιστίνῃ ὑπαιθρὸς τὸν πλεῖστον χρόνον διητάτο, περί τὴν ἀρετὴν καὶ ἐγκράτειαν ἐξασκούμενος. Θεῖω δέ νεύματι ταύτην ἐγκαταλιπὼν, ἤψατο τῆς εἰς Μακεδονίαν ὁδοῦ πρὸς οἰκοδομὴν Μονῆς, ἔνθα μετὰ πολύμοχθον ὁδοιπορίαν ἀφικόμενος, καὶ τὰ ταύτης ὄρη καὶ δάση περιδραμῶν, ἐν ἐσχάτῃ //(σελ. 527) ἀμηχανία διέκειτο, ἀγνοῶν τὸ κατὰ θεῖαν βούλησιν προσδιορισθέν μέρος, πρὸς ἴδρυσιν τῆς Ἱερᾶς ταύτης Μονῆς. Οὕτω δέ ἐν μέσῳ βουνῶν καὶ φάραγγος δασώδους εὗρισκόμενος ὁ τοῦ Θεοῦ θεράπων Γερμανός, καὶ οὐδεμίαν οὐδαμῶθεν προσδοκῶν βοήθειαν, οὐδαμῶς τῶν πρὸς ὕψιστον ἐπαύσατο ἐλπίδων, ἀλλ' ὑπὸ τούτων μάλιστα γλυκῶς παραμυθούμενος, τὸ μὲν σῶμα ὑπὸ τὰ σκιαρὰ τῆς ἐσπερίας γῆς δάση καταλείπων, τὴν δέ ψυχὴν εἰς τὸν αἰθέρα τῶν οὐρανίων ἀνυψῶν αἰσθημάτων, πηγὰς ἰκεσίου πρὸς Θεὸν ἀρύετο φωνῆς, ἵνα ἐμφανές αὐτῷ τὸ κατ' εὐδοκίαν αὐτοῦ εὐδοκηθέν μέρος καταστήσῃ. Ἐνταῦθα δὲν δύναμαι νὰ παραστήσω πόσῃν χαρὰν ἔλαβε ὁ Ἅγιος, ὅτε εὐθετον (;) πυρὸς στήλην γῆθεν πρὸς οὐρανὸν διαρῶρήδην ἀνατείλασαν ἰδῶν, ἐπέγνω τὸ μέρος τὸ πρὸς τὴν τοῦ Ἱεροῦ τούτου τεμένους οἰκοδομὴν. Ἄλλ' ὅσον ἐπὶ τούτῳ εὐφράνθη, τοσοῦτῳ μᾶλλον, ὅτε τὴν τῶν θεμελίων τοῦ ναοῦ καταβολὴν μετὰ σπουδῆς τῶν συνεργατῶν ποιουμένων, οὓς αὐθωρεῖ ἐκ τῶν ἐγγύς κωμῶν πόντων ἐπὶ τούτῳ ἐπήγαγε, ἀένναος ὕδατος πηγὴ ἀνέβλυσεν, ἥτις μέχρι νῦν διατελεῖ ὑπὸ θόλου κεκαλυμμένη, ὑπεράνω τοῦ ὁποῦ ἴσταται ὁ ναός. Ἀποπερατώσαντες δέ τὸ ἔργον, ἀπῆλθον εἰς τὸ ὄρος ἐπὶ τῇ προθέσει τοῦ νὰ τύχῃσι καταλλήλων σανίδων πρὸς κατασκευὴν δύο εἰκόνων τὴν μὲν διὰ τὸν δεσπότην καὶ σωτῆρα ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, τὴν δέ διὰ τὴν Δέσποιναν ἡμῶν Θεοτόκον Μαρίαν. Ἄλλ' ἐνῶ τὴν ὑπὸ τοῦ ὁσίου διὰ τὴν εἰκόνα τῆς Θεοτόκου προσδιορισθεῖσαν σανίδα οἱ συνεργάται ἐτόρνενον, αἴφνης αὕτη ἀπὸ τῆς κορυφῆς μέχρι τῆς βάσεως ἐσχίσθη. Τοῦτο οὐ μικρὰν τὴν λύπην ἐνεποίησε τῷ ὁσίῳ, ὅστις μετὰ τῶν τεκτόνων ἀπῆλθεν πρὸς ἀνζήτησιν ἐτέρας, φύλακα τῶν ἐπίπλων αὐτῶν καταλιπόντες παιδίον τι τοὺς πόδας βεβλαμμένον. Πρὸς τοῦτο ἡ Θεοτόκος ἐν σχήματι περικαλλοῦς γυναικὸς ἐχούσης ἐν ταῖς ἀγκάλαις αὐτῆς ἀγλαόμορφον παῖδα ἐφανισθεῖσα, ἐθεράπαισε καὶ ἔπεμψεν αὐτὸ πρὸς τὸν ὄσιον, ἵνα ἀναγγεῖλῃ αὐτῷ ὅτι ἡ σχισθεῖσα Σανὶς ἦτο κατάλληλος. Τότε δέ ἐπανελθὼν ὁ ὄσιος εὗρεν ἐπὶ τῆς ἀτορνεύτου καὶ ἐσχισμένης σανίδος τὴν ἀειπάρθενον ἐξωγραφημένην ἀχειροποιήτως, φοινικοῦν ἔχου-

σαν χρώμα, ὅθεν καί ἡ τῆς Μονῆς ἐπωνυμία, Εἰκονοφονισσα. Πλήρης οὖν χαρᾶς ὁ ὄσιος γενόμενος καί οἱ σύν αὐτῷ ἐργάται, προθυμότερον ἠσπάσαντο τό ἔργον, ὅπερ ἐντός ὀλίγου ἤγαγον εἰς πέρας. Ἀλλά τοῦ ὀσίου χρημάτων παντελῶς στερουμένοι, καί μὴ δυναμένου πόθεν τήν ἀπότισιν εἰς τοὺς τέκτονες ποιῆσαι, ὀργισθέντες οὗτοι, ἀνιλεῶς καί ἀπανθρώπως διά τοῦ φιλιππικοῦ πεδίου ἔσυρον δέσμιον, ἵνα ὑπό δίκην αὐτόν ἀγάγωσι. Τότε κατά θείαν οἰκονομίαν διέβαινον αὐτόθεν βασιλικοί τινες τῶν Ῥωμαίων ὑπουργοί, οἵτινες τήν τούτων αἰτίαν μαθόντες, ὡς θεαταί τῆς τραγικωτάτης ταύτης σκηνῆς γενόμενοι, πρὸς μὲν τοὺς τέκτονες ἀπέτισαν τόν μισθόν, τόν δέ ὄσιον τῶν δεινῶν ἀπαλλάξαντες, καί ἀρκετήν ποσότητα χρημάτων αὐτῷ χορηγήσαντες, ἀπῆλθον // (σελ. 528). Ἀλλά μετὰ παρέλευσιν μικροῦ χρόνου, πᾶσαν τήν βιοτικήν ἀποθέμενοι μέριμναν, ἐπανῆλθον παρὰ τῷ ὀσίῳ πρὸς ἐξάσκησιν τῆς μοναδικῆς πολιτείας, παρ' οὗ καί μοναχοί καρέντες μετωνομάσθησαν ὁ μὲν Νικόλαος ὁ δέ Νεόφυτος, τῶν ὁποίων καί μέχρι σήμερον κατά πᾶν Σάββατον μνεῖα ἐπιτελεῖται.

Μετά τήν ἔκθεσιν τῆς γεωγραφικῆς θέσεως τοῦ Παγγαίου ὄρους, καί τῶν πρώτων τῆς Μονῆς κτητόρων, πᾶσαν περαιτέρω διατριβήν, περί τήν ἔρευναν τῶν κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους διαφόρων μεταβολῶν καί καταστάσεων, ἅς ὑπό τε τῶν ἀλλοφύλων καί τῶν ληστρικῶν ἐπιδρομῶν, ὀλοκλήρους σχεδόν αἰῶνας ὑφίστατο, περιιτήν νομίζω, καί διά τήν περί ταῦτα ἀκριβοῦς γνώσεως ἔλλειψίν μου, καί ἐπομένως παρέκβασις ἴσως ἤθελεν εἶσθαι τό νὰ εἰσδύσω εἰς τήν ἀφήγησιν τῶν δεινῶν τῆς χρονικῆς ἐκείνης περιόδου, ἐνῶ τήν περιγραφήν καί οὐχί τήν ἱστορίαν αὐτῆς ἐπεχείρησα. Ἡ Εὐαγῆς λοιπόν αὕτη Μονή τήν ὁποίαν μνημονεύομεν δέν ἔχει τόσον λαμπράς οἰκοδομάς, πλὴν τοῦ Ναοῦ ὅστις πρό πολλῶν μὲν ἐτῶν ὑπό τινος ἡγεμόνος τῆς Βλαχίας ᾠκοδομήθη, ἤδη δέ, οὐκ οἶδα, τίσιν ἀναλώμασι μεγαλοπρεπῶς ἀνακωδόμεται εἰς τό καθολικόν καί δύο Νάρθηκας ὑποδιαιρούμενος, καί ἡ μὲν τοῦ καθολικοῦ στέγη συνισταμένη ἐκ τεσσάρων μολυβδοσκεπᾶστων θόλων ἐπί τεσσάρων μεγίστων κιόνων ἐπερείδεται. Τό δέ ἔδαφος ὑπό μεγίστων μαρμάρων, πεποικιλμένων ἐν μέρει διά παντοίου χρώματος λίθων, κατέστρωται· τό δέ καθολικόν καί ὁ ἔσω νάρθηξ ἀνά τρεῖς ἔχουσι πύλας, ὁ δέ ἔξω νάρθηξ καλύπτεται ὑπό θόλων ἐπί 16: κιόνων ἐπερειδομένων, ἄνωθεν δέ αὐτῶν εἰσι δύο εὐμεγέθη περεκκλήσια, ἀμφοτέροθεν δέ τοῦ Ἱεροῦ βήματος, ὑπάρχουσι δύο σκευοφυλάκια δεξιόθεν τῶν ὁποίων κατ' εὐθείαν γραμμὴν ὑψοῦται τό κωδωνοστάσιον ἐκ λευκοῦ μαρμάρου κομψῶς κατασκευασμένον ἐπτά Ἱερούς κώδωνας ἔχον ἀνηρτημένους ἐπί δέ τῆς κορυφῆς αὐτοῦ εὐρίσκεται καί ἡ ἀκόλουθος ἐπιγραφή. «Νικόλαος Κύρ Δούμπας ἐκ πόλεως Σερόρων σύν τῇ αὐτοῦ συμβία φιλτάτων τε υἱῶν ἐκ τῆς ἐκ θεμελίων δαπάνης δι' ἀδράς, κάλλιστον καμβαναρίον ὅπερ εἰσορᾶς. Εὐγε σοι με-

γαλέμπωρ δώη δέ σοι ὁ θεός τῆς ἄνω βασιλείας ἐπιτυχεῖν πιστῶς.»

Ἡ ὅλη δέ μονή ὑποδιαιρεῖται εἰς δύο μέρη ὧν εἰς τό ἕτερόν ἐστιν ὠκοδομημένα τά τῶν μοναχῶν οἰκήματα καί τό ἡγουμενίον (sic), εἰς δέ τό ἕτερον τοῦ τῶν ὑπηρετῶν τῆς Μονῆς. Ὑπάρχουσι δέ προσέτι καί ἐπτά παρεκκλήσια, μία λαμπρά βιβλιοθήκη ἐμπεριέχουσα πολλά πολυλοῦ λόγου ἄξια βιβλία· πολλά δέ καί ἐκ μεμβράνης χειρόγραφα· μέγαν δέ παρέχουσιν εἰς τόν θεατήν θαυμασμόν, οἱ τήν μονήν περικυκλοῦντες λειμῶνες, ἀμπελῶνες, καί δρυμῶνες.

Πολλά καί ἄλλα ἄξια περιγραφῆς ὑπάρχουσιν ἐν τῇ Μονῇ, ἀλλά μί ἔχων ἀκριβῆ τούτων γνῶσιν, καθότι οὐδέ πρόθεσιν εἶχον ἐκεῖθεν ἀναχωρῶν τοῦ νὰ περιγράψω αὐτήν, παύω ἤδη τῆς περιγραφῆς, ἀναθέτων ταύτην εἰς ἕτερον εἰ Θεός δώη, // (σελ. 529) περίστασιν μετασκευασμένην ἅμα ἐπί τό βέλτιον «αἰεὶ γάρ αἱ δεύτεραι σκέψεις τῶν πρώτων (sic) σοφώτεραι». Παρακαλῶ δέ τοὺς ἀκροατάς ἵνα μὴ ἐπιστῶσιν ἐπί τοῦ παρόντος ἀυστηροῖ ἐπικριταί, ἔχοντες μάλιστα ὑπ' ὄψιν τό πρωτόπειρον τοῦ γράψαντος, τοῦ καί παντοίων στερουμένου γνώσεων.

Περί τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς καλῆς καί κακῆς συναναστροφῆς.

Προοίμιον.

Προθέμενος ἵνα περί τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς καλῆς καί τῆς κακῆς συναναστροφῆς πραγματευθῶ, τοσαύτην παρά δόξαν περί τήν σπουδαίαν ταύτην πραγματείαν τήν δυσχέρειαν εὗρον, ὥστ' ἐπ' ἀληθείας ἤθελον ἀπώσει πέραν τοῦ σπουδαστηρίου μου τήν περί τοῦτο διατριβήν μου, ἐάν δέν ἔβλεπον μὲ ὄμμα λυγγέως τήν μεγίστην ἦν πάντως ἐκ ταύτης καρπώσομαι ὠφέλειαν, καί ἐάν ὀλοσχερῶς δέν κατειχόμεν ὑπό σφοδροῦ τινός καί ἀνεκφράστου περί τούτου ἔρωτος ὅστις οὐκ οἶδα πόθεν μοι ὑπείσελθόν, τήν καρδίαν μου ἀναμοχλεύει· ὑπό τούτων λοιπόν παροτρυνόμενος, καί ἄλλοθεν δέ προδιατεθειμένος, ἄπτομαι τοῦ ἔργου τήν θεῖαν ἐπικαλεσάμενος ἀντίληψιν.

Πᾶς τις τῶν φρονίμων, φρονῶ, ὁμολογεῖ, ὅτι οὐδέν ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ βίῳ ἡδύτερον, ἐπαινετώτερον, ποθεινότερον, καί ἱερώτερον, τῆς μετὰ χρηστῶν καί σωφρῶνων συναναστροφῆς, τοιαύτης οὕσης, ὥστε καί περί τήν ἀνάπτυξιν τῶν ἐμφύτων δυνάμεων, ἅς ὁ ἄνθρωπος μόνος τῶν ἐπί γῆς ἐμψύχων ὑπό τοῦ Πλάστου αὐτοῦ ἔλαβεν τά μάλιστα νὰ συντελῆ, καί νὰ ἀναδεικνύῃ τόν ἄνθρωπον εἰς τήν κοινωνίαν τῶν χρηστῶν καί ὑποληπτικῶν, ἀληθῶς πεπαιδευμένον.

«Ἐσθλῶν μὲν γάρ ἀπ' ἐσθλά διδάξας, ἦν δέ κακοῖσι συμμιγείς, ἀπωλεῖς καί τόν ἐνόντα νόον (Θέογνις)». Ἀπόφθεγμα τῷ ὄντι φιλοσοφικώτατον, ἀντηχοῦν ἀπὸ περάτων ἕως περάτων τῆς οἰκουμένης καί τό

όποιον πᾶς νέος ὁπαδός τῆς ἀρετῆς, ἐάν ἔχη ὑπ' ὄψιν δέν δύναται νά ἐκτραπῆ τῆς εὐθείας ὁδοῦ καί κατακρημνισθῆ εἰς τόν βυθόν τῆς ἀπωλείας, εἰ δέ μή ἐπόμενον εἶναι νά γίνηται πρόοδος ἀντίστροφος ὅτι δέ τοῦτο οὕτως ἔχει, ἔρχου καί ἴδε.

Ἐάν τῷ ὄντι στρέψη τις τοὺς ὀφθαλμούς αὐτοῦ περὶ τόν μετὰ χρηστῶν καί σωφρόνων συναναστρεφόμενον, καί ἐν γένει περὶ πολλοῦ ποιούμενον τήν ἀκριβῆ φυλακὴν ἐκείνων, ἅτινα δύναται νά μορφώσῃ τόν καλόν ἀγαθόν ἄνδρα πρὸς τε ἑαυτόν καί πρὸς τήν κοινωνίαν, θέλει ἰδεῖ αὐτόν οὐ μόνον τῆς τύψεως τοῦ ἀληθεστάτου καί δικαιοτάτου κριτηρίου τοῦ συνειδότος αὐτοῦ ἀπηλλαγμένον, ἀλλά καί τοῖς πᾶσι καύχημα καί σεπτόν σεμνολόγημα καθιστάμενον. Ἐάν δέ καί περὶ τόν συναναστρεφόμενον μετὰ φαύλων καί κακοήθων καί ἐν γένει τοιούτων ἀνθρώπων, οἵτινες, ὡς μή ὄφειλε, ἄθλιοι καί τῆς κοινωνίας μολύσματα ἐπικίνδυνα ἀποβαίνουσι, θέλει ἰδεῖ αὐτόν ὅτι ἐν // (σελ. 530) ἀρχῇ ἔτι τῆς μετὰ τούτων σχέσεως αὐτοῦ, τάς ὑγιεῖς ἀπολακτίσας φρένας, μεταλαμβάνει πᾶν αὐτῶν πάθος, πᾶν αὐτῶν ἐλάττωμα, πᾶσαν αὐτῶν κακίαν καί παίγνιον τῶν παθῶν γενόμενος, ἀγνοεῖ ὁ τλήμων, ἀγνοεῖ τήν ὀλισθηρὰν εἰς ἣν ἀμβλυώττων προχωρεῖ κατωφέρεια, καί τόν ζόφον τόν ζοφώδη, εἰς ὃν ὑπό ἀπερισκεψίας καί ἀνοησίας κατεχώσθη.

ὁ αὐτός

Ἰωακεῖμ π. Κωνσταντίνου.

ΕΛΕΝΗ Γ. ΓΑΒΡΑ

ΟΘΩΜΑΝΙΚΑ ΜΝΗΜΕΙΑ ΣΤΗΝ ΠΟΛΗ ΤΩΝ ΣΕΡΡΩΝ
Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΟΥ ΤΕΜΕΝΟΥΣ ΤΗΣ ΑΛΥΣΕΩΣ
(ZINCIRLI CAMII)

1. Η μουσουλμανική βαλκανική πόλη. Διοικητική δομή και χωρική οργάνωση

Οι πόλεις των Οθωμανών είχαν σημαίνοντα και καθοριστικό ρόλο στην εδραίωση του διοικητικού συστήματος μιας γεωγραφικής περιοχής¹. Οι διάφορες διοικητικές μονάδες, συνήθως, έπαιρναν το όνομά τους από αυτό της μεγαλύτερης πόλης που βρίσκονταν μέσα στα όριά τους. Στις πόλεις αυτές βρισκόταν η έδρα των διοικητικών, δικαστικών και στρατιωτικών αρχών της επικράτειας, ακολουθώντας με τον τρόπο αυτό μια αντιστοιχία/σύμπτωση της διοικητικής ιεραρχίας με αυτή της χωρικής οργάνωσης. Όπως είναι δε γνωστό, σε κάθε εδαφική περιοχή που κατακτούσαν οι Οθωμανοί επέβαλαν αμέσως τη δική τους διοικητική οργάνωση. Από τη διοίκηση του οθωμανικού κράτους επίσης, προέκυπτε όχι μόνον η σαφής διάκριση του καθεστώτος της πόλης ή του χωριού, όπως και μια ορισμένη ταξινόμηση των ίδιων των αστικών οικισμών του². Ειδικότερα, η βαλκανική μουσουλμανική πόλη του 15ου και του 16ου αιώνα, σύμφωνα με τις περιγραφές και τις μαρτυρίες, φαίνεται ότι διαφοροποιείται από τις άλλες μουσουλμανικές πόλεις ως προς τα πολεοδομικά και τα αρχιτεκτονικά χαρακτηριστικά, όπως αντίστοιχα διαφέρει και η βαλκανική χριστιανική πόλη από την πόλη της Δυτικής Ευρώπης. Αυτή η διαφοροποίηση των βαλκανικών πόλεων συνέχισε να υπάρχει και αργότερα, κατά τον 19ο και τον 20ο αιώνα³.

Είναι γνωστό ότι η μεσαιωνική ισλαμική κουλτούρα που εισβάλλει στα Βαλκάνια είναι κυρίως πολιτισμός άστεως. Οι Οθωμανοί, από την εποχή των πρώτων κατακτήσεών τους στη Βαλκανική, δεν επέφεραν αλλαγές στην εξωτερική όψη των χωριών, ωστόσο μετέβαλαν σημαντι-

1. N. Todorov, *Η Βαλκανική πόλη: 15ος-19ος αιώνες* [The Balkan city: 15th-19th century], μτφρ. Ε.Αβδελά, Γ.Παπαγεωργίου, Θεμέλιο, Αθήνα 2003, τ.Α', σ. 51.

2. Ο.π., σ. 47.

3. Βλ. περισσότερα στο: Α. Γερόλυμπου-Καραδήμου, *Μεταξύ Ανατολής και Δύσης: Βορειοελλαδικές πόλεις στην περίοδο των οθωμανικών μεταρρυθμίσεων*, Τροχαλία, Θεσσαλονίκη 1997, passim.

κά την εξωτερική εμφάνιση των πόλεων, αφήνοντας σε αυτές τη μόνιμη σφραγίδα τους. Το βασικό γνώρισμα της μεσαιωνικής μουσουλμανικής πόλης είναι η απουσία οργανικής δομικής ενότητας, καθώς αποτελείται από διάφορες αυτοδιοικούμενες ομάδες. Η ιδέα της αυτοδιοίκησης ενισχυόταν ακόμη περισσότερο από τη θεοκρατική αρχή πάνω στην οποία βασιζόταν το οθωμανικό κράτος, καθώς απαιτούσε την οργάνωση του πληθυσμού σύμφωνα με το θρήσκευμά του. Οι κάτοικοι με κοινή θρησκεία ή κοινή απασχόληση ζούσαν σε ξεχωριστές συνοικίες με δικούς τους θρησκευτικούς χώρους. Ο διαφοροποιημένος «μαχαλάς» είναι το τυπικό γνώρισμα της οθωμανικής πόλης.

Χώρος αναφοράς της πόλης ήταν το «τσαρσί», ένας κεντρικός δρόμος, όπου συγκεντρώνονταν οι εμπορικές και παραγωγικές δραστηριότητες/λειτουργίες σε παραπήγματα και πρόχειρες ανοικτές αγορές, σε άλλες στεγασμένες, όπως και σε συμπαγείς αντίστοιχες εμπορικές κατασκευές, τα «μπεξεστένια». Εδώ ήταν συγκεντρωμένα και τα «χάνια» (πανδοχεία για τους εμπόρους) και οι διάφορες αποθήκες. Η συντεχνιακή επαγγελματική οργάνωση (σε «ισνάφια») υπαγόρευε τη στέγαση των καταστημάτων και των εργαστηρίων τής κάθε συντεχνίας σε χώρο ορισμένο και την οργάνωση των επιμέρους καταστημάτων κατά ειδικότητες. Το κέντρο περιλάμβανε το μεγάλο τζαμί της πόλης και γύρω απ' αυτό –σε οικιστικό συγκρότημα- τα υπόλοιπα θρησκευτικά και πνευματικά ιδρύματα. Το διοικητικό κέντρο, μαζί με τις υπηρεσίες του στρατού, της αστυνομίας και της αγορανομίας συνήθως βρισκόταν στο οχυρωμένο τμήμα της πόλης, το κάστρο.

Κατά τον Βούλγαρο ιστορικό και διπλωμάτη Ν. Τοδογον, στο βιβλίο του *Βαλκανική Πόλη*, ένα δεύτερο ουσιαστικό γνώρισμα της οθωμανικής πόλης είναι η άμεση παρέμβαση της κεντρικής εξουσίας στην οικονομική ζωή, μέσω της νομοθεσίας και του ελέγχου. Έτσι, ο πληθυσμός της βαλκανικής μουσουλμανικής πόλης μπορεί να διαχωριστεί σε δύο βασικές κατηγορίες: στους εκπροσώπους της εξουσίας, όπως και εκείνους που διατηρούσαν το κύρος της, δηλ. τη διοίκηση, και στους απλούς υπηκόους, τους ραγιάδες. Ένα μέρος των ραγιάδων ήταν καλλιεργητές γης, ένα άλλο ασχολούνταν με τη βιοτεχνία και οι λοιποί με το εμπόριο. Κοινά γνωρίσματα των ραγιάδων ήταν η υποχρέωση καταβολής φόρων και το δικαίωμα του πλουτισμού.

Σ' αυτό το πλαίσιο οργανώθηκαν όλες οι βαλκανικές πόλεις ύστερα από την οθωμανική τους κατάκτηση. Πολλές απ' αυτές αποτέλεσαν αξιόλογα οικονομικά κέντρα, ήδη από τη βυζαντινή εποχή, λόγω και της σημαντικής γεωγραφικής τους θέσης⁴.

4. Ε. Γαβρόα, «Πολιτιστική και οικιστική κληρονομιά ελληνικού ενδιαφέροντος στη

2. Η πόλη των Σερρών κατά τους χρόνους της οθωμανικής κυριαρχίας

Στις 19 Σεπτεμβρίου του 1383, επί σουλτάνου Murat I (1362-1389), εβδομήντα χρόνια πριν την άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Οθωμανούς, η πόλη των Σερρών κατακτήθηκε από τουρκικά στρατεύματα με επικεφαλής τους Hacı Evrenos και Kara Halil Candarli⁵. Η τουρκική φρουρά που εγκαταστάθηκε στην πόλη μετά την κατάκτησή της⁶, χωρίς ωστόσο να επηρεάσει τη διοικητική οργάνωση της περιοχής, απέβλεπε στην υλοποίηση των στρατιωτικών στόχων της ευρύτερης εκστρατείας του 1372 κατά της Μακεδονίας, με ειδικότερο δε στόχο τη Θεσσαλονίκη. Η γενικότερη πολιτική των Τούρκων εκείνη την περίοδο, παρά τις όποιες διαφοροποιήσεις, τις συναρτώμενες με τον εκάστοτε σουλτάνο, χαρακτηριζόταν ως ήπια μάλλον, με φορολογικές κυρίως αξιώσεις, τουλάχιστον μέχρι την ολοκληρωτική κατάκτηση της Μακεδονίας και την οργάνωση σ' αυτή της μόνιμης ζωής των αποίκων της⁷.

Η ανέγερση στα 1385 του Ατίκ ή Εσκι Τζαμί, του πρώτου μουσουλμανικού τεμένους των Σερρών, από τον μεγάλο βεζίρη Kara Halil Candarli, φαίνεται πως ήταν μια κίνηση συμβολισμού της οθωμανικής κατάκτησης της πόλης⁸. Την κίνηση αυτή ακολούθησαν άλλες αντίστοιχες, όχι μόνον από τον ίδιο, αλλά κι από τον Evrenos, τόσο στην πόλη των Σερρών, όπως και στην ευρύτερη περιοχή, γεγονός που οδηγεί στη διαπίστωση ότι οι Οθωμανοί από την αρχή της κατάκτησής τους σ' αυτήν επέδειξαν μάλλον αυξημένη δραστηριότητα και ενδιαφέρον για την

σημερινή Τουρκία. Εφικτά σενάρια διαχείρισης του μνημειακού αποθέματος για τον ιστορικό Πόντο», *Ο ποντιακός ελληνισμός και η παιδεία του. Παρελθόν, παρόν και μέλλον*. Πρακτικά του 4^{ου} Επιστημονικού Συνεδρίου του Πανελληνίου Συνδέσμου Ποντίων Εκπαιδευτικών, Αφοί Κυριακίδη Α.Ε., Θεσσαλονίκη 2007, σσ. 311-330, passim.

5. Παρέμεινε κάτω από τουρκική κυριαρχία μέχρι το 1912, οπότε και κατακτήθηκε από τους Βουλγάρους. Υπό βουλγαρική κατοχή παρέμεινε έως την άνοιξη του 1913, χρονολογία απελευθέρωσής της από τον ελληνικό στρατό. Π. Πέννας, *Η ιστορία των Σερρών από της αλώσεως αυτών υπό των Τούρκων μέχρι της απελευθερώσεώς των υπό των Ελλήνων (1383-1913)*, Αθήνα 1938, σ. 30. Επίσης, βλ. Μ. Kiel, «Observations on the History of Northern Greece during the Turkish rule», *Balkan Studies* 12(1971), Θεσσαλονίκη, p. 430.

6. Γενικά, η πόλη αποτέλεσε κατά την περίοδο της τουρκικής κατάκτησης, βάση επιχειρήσεων. Γ. Καφαντζίς, *Ιστορία της πόλεως Σερρών και της περιφέρειάς της* - τόμος τρίτος: Βυζαντινή περίοδος - Τουρκοκρατία - Νεώτεροι χρόνοι, Θεσ/νίκη 1996, σ. 177.

7. Βλέπε περισσότερα στο: Α. Βακαλόπουλος, *Ιστορία του νέου Ελληνισμού - Τουρκοκρατία 1453-1669*, β' έκδοση, τόμος Β', Θεσ/νίκη 1976.

8. Η οικογένεια των Candarli, οι οποίοι ήσαν άνθρωποι υψηλής παιδείας, αφιέρωσαν στην πόλη σειρά φιλανθρωπικών ιδρυμάτων (περίφημα τζαμιά, μεντρεσέδες, μπεξεστένι, χάνια, λουτρά, κρήνες και υδραγωγεία), συμβάλλοντας με τον τρόπο αυτό στην ανοικοδόμηση των Σερρών επί δύο σχεδόν αιώνες -τέλη 14^{ου} με αρχές 16^{ου} αιώνα. Περισσότερα στο: Ε. Μπαλάτ, *Ιστορία της πόλης των Σερρών μέσα από τα τουρκικά τεκμήρια*, εκδ. Δήμος Σερρών - ΔΕΠΚΑ, Σέρρες 1990.

ανοικοδόμησή της. Παράλληλα, η επιλογή της πόλης ως σημαίνοντος κέντρου στρατιωτικών και πολιτικών επιχειρήσεων –όπως προαναφέρθηκε⁹, είχε ως επακόλουθο την μεταφορά σημαντικού όγκου μουσουλμανικού πληθυσμού σ' αυτή, στην ύπαιθρο δε αντίστοιχα νομάδων και καλλιεργητών της γης¹⁰. Η πληθυσμιακή αύξηση, σύμφωνα με τα οθωμανικά κατάστιχα, καταδεικνύει την πόλη των Σερρών ως τη δεύτερη σε μέγεθος –μετά τη Θεσσαλονίκη- για το ανατολικό τμήμα της Μακεδονίας, στον 15^ο και 16^ο αιώνα¹¹. Όσον αφορά την πληθυσμιακή σύνθεση, από τις αρχές του 16^{ου} έως και τα μέσα του 19^{ου} αιώνα, οι πηγές αναφέρουν ότι υπερετρούσαν οι μουσουλμάνοι έναντι των χριστιανών –προφανώς εξαιτίας των εξισλαμισμών¹², υπήρχαν δε και ορισμένοι Εβραίοι.

Μετά από την κατάληψη των Σερρών, οι Οθωμανοί σε συμφωνία με τους άρχοντες της πόλης, άρχισαν να κατοικούν στις εκτός των τειχών περιοχές, δημιουργώντας αμιγείς συνοικίες στην αρχή, μικτές και με Έλληνες αργότερα. Έτσι η πόλη διαιρέθηκε σε παλιά και νέα «η οποία εκτεινόμενη διαρκώς επί των εκατέρωθεν της Ακροπόλεως λόφων, απέκτησεν μήκος δυσανάλογον προς το πλάτος αυτής»¹³. Όπως ήδη αναφέρθηκε, κατά τον 15^ο και 16^ο αιώνα, ισχυροί Οθωμανοί αξιωματούχοι –με πρώτο τον κατακτητή Kara Halil Candarli, έκτιζαν εκτός του παλαιού αστικού πυρήνα, μεγάλα βακουφικά ιδρύματα. Από τα μέσα του 16^{ου} αι., τα νέα βακούφια δεν δημιουργούνται πλέον στην περιφέρεια, δηλαδή τον καζά των Σερρών, αλλά πλήθαιναν μέσα στην πόλη. Τότε ήταν που υπήρχαν στις Σέρρες τρία τουλάχιστον τεμένη (τζαμιά) –το Εσκή Τζαμί, το Αχμέτ Πασά και το Τζιντζιρλί- αρκετά μικρότερα τεμένη (mescid), εννέα τεκέδες, δύο ιεροδιδασκαλεία (*medrese*), ένα πτωχοκομείο (*imaret*) και τρεις σχολές δασκάλων, όλα συντηρούμενα από βακούφια¹⁴. Η δημιουργία αυτών των κτισμάτων, όπως και η δημιουργία των νέων εκτός των βυζαντινών τειχών συνοικιών¹⁵, συνετέλεσαν στην απώλεια

9. Βλέπε πιο πάνω σημείωση (5).

10. M. Kiel, *ό.π.*, p. 430.

11. Α. Βακαλόπουλος, *Ιστορία της Μακεδονίας (1354-1833)*, Θεσ/νίκη 1969, σ. 480. Πέννας, *ό.π.*, σσ. 52-58. Ν. Πέτροβιτς, *Σερραϊκά Χρονικά*, Ιστορική και Λαογραφική Εταιρεία Σερρών - Μελενίκου, Αθήναι 1(1953), σ. 144.

12. Οι χριστιανοί ήταν ως επί το πλείστον Έλληνες και λίγοι Σλάβοι. Περισσότερα βλπ. σχετικά, Αιμ. Στεφανίδου, «Το Μπεξεστένι των Σερρών», *Μνημείο και Περιβάλλον*, 3 (1996), σσ. 62-64.

13. «Η πόλις των Σερρών κατά τους χρόνους της αλώσεώς της υπό των Τούρκων ήτο, κατά το πολεμικόν σύστημα της εποχής εκείνης, περιβεβλημένη διά τείχους, του οποίου τα δυο άκρα απέληγον προς βορράν εις το επί της υπερκείμενης Ακροπόλεως φρούριον». Πέννας, *ό.π.*, σ. 14.

14. Ε. Μπαλτά, *ό.π.*, σ. 9.

15. Λόγω των αυξημένων οικιστικών αναγκών εκείνης της εποχής οι οποίες, όπως προαναφέρθηκε, οδήγησαν στην επέκταση της πόλης έξω από το βαρόσι και τα βυζαντι-

του βυζαντινού χαρακτήρα των Σερρών και τον μετασχηματισμό της πόλης σε ολοκληρωμένο τυπικό μικτό οθωμανικό αστικό κέντρο.

Η γεωγραφική θέση των Σερρών, παράλληλα με την οικονομική της ανάπτυξη εκείνης της περιόδου, αποτέλεσαν τους κύριους ερμηνευτικούς παράγοντες της ιδιαίτερης θέσης που κατείχε ως ένα από τα πλέον σημαντικά παραγωγικά και εμπορικά κέντρα της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Η θέση της πόλης στο μέσο μιας ιδιαίτερα πλούσιας και εύφορης αγροτικής περιοχής, φημισμένης για το σιτάρι και το ρύζι της και από τα τέλη του 18^{ου} αιώνα για τη μονοκαλλιέργεια του βαμβακιού και του καπνού αργότερα, είχαν ως αποτέλεσμα την εξέλιξη της πόλης σε ακμαίο βιοτεχνικό και εμπορικό κέντρο. Αυτή δε η οικονομική ευρωστία της πόλης, αποτυπώθηκε στην οικιστική της οργάνωση και στην τοπική αρχιτεκτονική αστική της ταυτότητα, εκτός των άλλων, με δυο χαρακτηριστικά κτίσματα της οθωμανικής περιόδου: το νομισματοκοπείο και το μπεξεστένι¹⁶.

2.1. Πολεοδομική οργάνωση

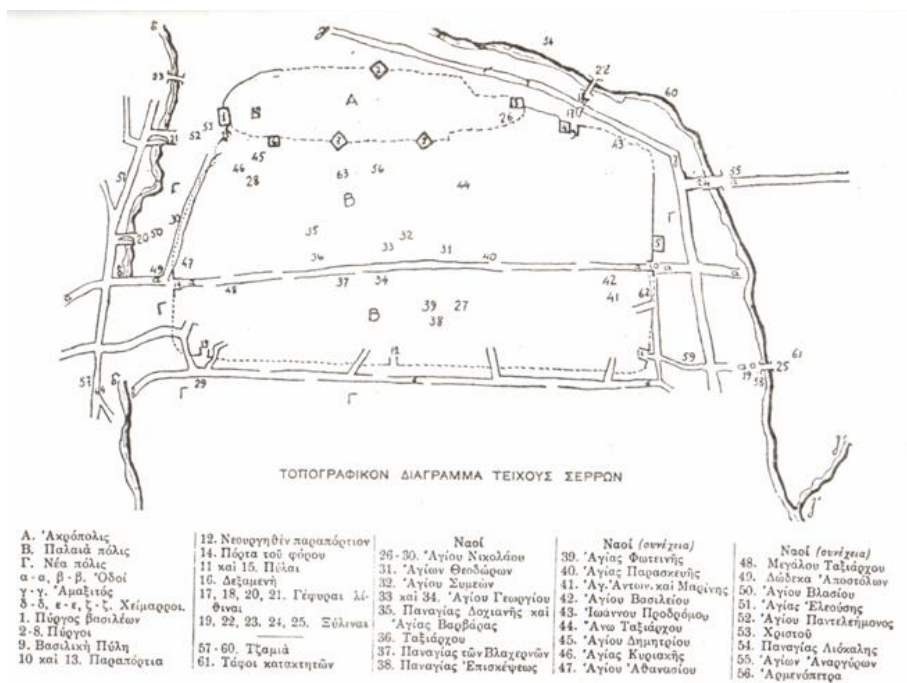
Η πόλη, στα τέλη του 18^{ου} αιώνα και ενόψει πιθανής επίθεσης του Αλή Πασά των Ιωαννίνων, με πρωτοβουλία του τότε Διοικητή των Σερρών Ismail Bey, περιεβλήθη με δεύτερο τείχος συγκριτικά ευτελέστερο του αρχικού. Από το τείχος αυτό του 18^{ου} αιώνα σήμερα δε σώζεται το παραμικρό ίχνος¹⁷.

Την παλαιά πόλη διαιρούσε οριζόντια, δυσανάλογα προς την έκτασή της, δρόμος ο οποίος παρεκκλίνοντας ανατολικά έξω από το τείχος, οδηγούσε στην εκκλησία των Αγίων Αναργύρων και στη συνέχεια στον Άγιο Γεώργιο τον Κρουονερίτη (Εικ. 1). Η κεντρική αγορά, η οποία και διατήρησε πάντοτε τον ελληνικό της χαρακτήρα, γνωστή αργότερα με το όνομα Κουνλούκι (παραφθορά της λέξεως *günlük*: μεροκάματο), κατελάμβανε το κεντρικό τμήμα αυτού του δρόμου.

νά τείχη με την εγκατάσταση στις νέες αυτές συνοικίες, πρωτίστως, του μουσουλμανικού πληθυσμού.

16. Το νομισματοκοπείο λειτουργούσε στις Σέρρες από το 1419. Γ. Καφταντζής, *ό.π.* Το μπεξεστένι, λιθόκτιστο θολωτό οικοδόμημα, τυπικό δείγμα αντίστοιχων κτισμάτων εμπορικού χαρακτήρα της οθωμανικής περιόδου, βρισκόταν τότε στην εμπορική οδό Ορτά Τσαρσί και αποτελούσε τον πυρήνα της εμπορικής ζώνης της πόλης, γύρω από το οποίο συγκεντρώνονταν, ομαδοποιημένα σύμφωνα με το είδος τους, τα εμπορικά καταστήματα της πόλης. Σήμερα στο μνημείο αυτό, αναστηλωμένο αρχικά από τον αρχιτέκτονα Ορλάνδο, ευρισκόμενο δε στην κεντρική πλατεία των Σερρών, στεγάζεται το Αρχαιολογικό Μουσείο. Περισσότερα για το κτίσμα αυτό καθαυτό, βλ. στα: Αμ. Στεφανίδου, *ό.π.* M. Cezar, *Typical Commercial Buildings of the Ottoman Classical Period and the Ottoman Construction System*, Turkiye is Bankasi Cultural Publications, Istanbul 1983.

17. Γ. Καφταντζής, *ό.π.*

Εικ. 1. Σέρρες, τοπογραφικό διάγραμμα (Πέννας, 1938, σ. 19).

Δεύτερος οδικός άξονας, εξίσου σημαντικός με τον προηγούμενο, παράλληλος δε με αυτόν τον κεντρικό της παλαιάς πόλης, περνούσε έξω από το νότιο μέρος του τείχους. Αυτός ο δευτερεύων άξονας κατέληγε ανατολικά στη συνοικία των αραμπατζήδων, δηλαδή των αμαξάδων της εποχής εκείνης, *Arabacı Mahalle*, γνωστή στις μέρες μας ως του Προφήτη Ηλία. Η κεντρική αγορά της πόλης, *Orta Carsi*¹⁸, δημιουργήθηκε στη δυτική προέκταση του ίδιου δρόμου. Τρίτος κεντρικός δρόμος της πόλης, έξω από τα τείχη, αμαξίτις, εγκάρσιος προς τους δυο προηγούμενους, ήταν αυτός που ξεκινούσε από το βορειοανατολικό τμήμα της και ακολουθώντας για μεγάλο διάστημα πορεία παράλληλη προς το τείχος, κατέληγε προς νότο. Πιθανότατα ο δρόμος αυτός ταυτίζεται με τη σημερινή οδική αρτηρία Ανατολικής Θράκης, επί της οποίας βρίσκεται το *Zincirli Cami*, ένα από τα τρία σωζόμενα έως τις μέρες μας οθωμανικά τεμένη των Σερρών¹⁹.

18. Στην κεντρική αυτή αγορά υπήρχαν ανάμικτα ελληνικά, τουρκικά, εβραϊκά και αλβανικά καταστήματα. Ν. Μοσχόπουλος, «Η Ελλάδα κατά τον Εβλιγιά Τσελεμπή», *Επετηρίς Εταιρείας Βυζαντινών Σπουδών*, 15(1939), Αθήναι, σσ. 160-170.

19. Σύμφωνα με τις περιηγητικές μαρτυρίες (Ν. Μοσχόπουλος, ό.π.), όπως και τις πληροφορίες που έχουμε από βακουφικά τεφτέρια ή και από ημερολόγια της εποχής της τουρκικής κατοχής, στην πόλη την εποχή εκείνη υπήρχε πλήθος τζαμιών και άλλων μου-

Το αρχαιότερο από τα τεμένη αυτά, το *Ahmet Paşa Camii* ή επονομαζόμενο Αγιά Σοφιά²⁰, βρίσκεται στην ανατολική πλευρά της πόλης, σε εγγύτητα με το χείμαρρο των Αγίων Αναργύρων. Σύμφωνα με ενεπίγραφη πλάκα που σώζεται στην είσοδό του κτίστηκε το 898 Η. [1492 μ.Χ.] από τον Mehmet Bey, γιο του στρατηγού Gedik Ahmed Paşa, επί σουλτάνου Selim I²¹. Σε μικρή απόσταση από το τέμενος, σε ιδιαίτερο περίπτερο, υπήρχαν παλαιότερα και τουρκικά μασωλεία.

Το δεύτερο από τα σωζόμενα σήμερα –κατά σειρά αρχαιότητας– τζαμί της πόλης, είναι το Mustafa Bey Camii, προς τη δυτική έξοδο της πόλης, πάνω στον οδικό άξονα που οδηγεί από το κέντρο της πόλης προς τη Θεσσαλονίκη. Βάσει κτητορικής επιγραφής που διασώζεται, το τζαμί κτίστηκε στα 1519 μ.Χ.²²

Το Zincirli Cami, το νεότερο από τα τρία σωζόμενα τεμένη σήμερα, δε φέρει καμιά επιγραφή με αναγραφή χρονολογίας ανέγερσης ή τουλάχιστον όνομα ιδρυτή. Η χρονολόγησή του, κατά συνέπεια, μπορεί να γίνει μόνο με συγκριτική έρευνα. Βάσει αυτής και συγκρίνοντάς το με άλλα μουσουλμανικά μνημεία της ίδιας γεωγραφικής περιοχής²³, διαπιστώνεται ότι δεν υπάρχουν άλλα δείγματα που να ανήκουν στον ίδιο αρχιτεκτονικό τύπο.

Πρόκειται για τον τύπο του «τζαμιού με οκτώ στηρίγματα»²⁴. Το χαρακτηριστικό του τύπου αυτού, συγκριτικά με άλλους, είναι το οκτάγωνο όπου στηρίζεται ο κεντρικός τρούλος και τα λεπτότερα –σχετικά– εσωτερικά στηρίγματα. Ο αρχιτεκτονικός αυτός τύπος εφαρμόστηκε για πρώτη φορά σε οθωμανικά τεμένη του τελευταίου τετάρτου του 16^{ου} αιώνα. Αρχικά τον εφάρμοσε ο αρχιτέκτονας Sinan, ο οποίος μετά από σειρά παραλλαγών του τύπου, κατέληξε στην πλέον ολοκληρωμένη μορφή του, στο τέμενος Selimiye της Αδριανούπολης²⁵. Το Rüstem

μουσουλμανικών κτισμάτων θρησκευτικού ή διοικητικού χαρακτήρα. Συγκεκριμένα, στα 1906 στις Σέρρες υπήρχαν 4.416 σπίτια, 44 χάνια, 2.124 μαγαζιά, 36 τζαμιά, 15 τεκέδες, 11 μεντρεσέδες, 14 μουσουλμανικά σχολεία, 9 σχολεία άλλων κοινοτήτων, 1 βιβλιοθήκη, 21 εκκλησίες και 3 συναγωγές. Selanik Vilayeti Salnamesi, 1322 Η [1906 μ. Χ]. Ευχαριστώ τον τουρκολόγο, πρώην ειδικό επιστήμονα του Ιδρύματος Μελετών Χερσονήσου του Αίμου, συνάδελφο διατελέσαντα καθηγητή του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας, κ. Τάσο Ιορδάνογλου, για την παραχώρηση αυτών των πληροφοριών.

20. Σύμφωνα με την προφορική παράδοση, αρχικά επρόκειτο για ομώνυμο χριστιανικό ναό.

21. M. Kiel, ό.π., p. 454.

22. M. Kiel, ό.π., p. 458.

23. Θράκη, Ανατολική Μακεδονία και την γύρω από τη Θεσσαλονίκη περιοχή.

24. Α. Πασσαδαίος, *Η πόλη του Βοσπόρου – Σύντομος συστηματικός οδηγός*, Βιβλιοθήκη της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας, αρ. 96, Αθήναι 1981, πιν. 30.

25. Έτος κτίσης 1575. Βλ. σχετ. Η. Sezgin, *Türk ve İslam ülkeleri mimarisine toplu bakış* [Γενική ανασκόπηση της αρχιτεκτονικής των τουρκικών και ισλαμικών κρατών],

Paşa Camii της Κωνσταντινούπολης (έτος κτίσης 1561), επίσης έργο του Sinan, όπως και τα τεμένη Azerkarisi Camii (1577), Mesih Paşa Camii (1586) και Nişancı Mehmed Paşa Camii (1588) που ανήκουν επίσης στη σχολή του Sinan, θεωρούνται αντιπροσωπευτικά δείγματα του ίδιου αρχιτεκτονικού τύπου. Μέχρι σήμερα, όσον αφορά το Zincirli Cami, τις πρώτες αναφορές με συνοπτική περιγραφή του μνημείου έχουμε από τον Robert Anhegger²⁶ και τον Ekrem Hakki Ayverdi²⁷, οι οποίοι όμως δε δίνουν πληροφορίες και για την ίδρυσή του. Επίσης, ο ολλανδός ερευνητής Machiel Kiel, εκτός από μια ανάλογη περιγραφή, το κατατάσσει χρονολογικά στο τελευταίο τέταρτο του 16^{ου} αιώνα, θεωρώντας το αντιπροσωπευτικό δείγμα της σχολής του Sinan. Ο ίδιος ερευνητής, διακρίνοντας αποκλίσεις από τον βασικό αρχιτεκτονικό τύπο, τείνει να αποδώσει αυτές στην «επαρχιακή» κατά την άποψή του ταυτότητα του έργου, όσο και σε πιθανή ανικανότητα του αρχιτέκτονα να ακολουθήσει το πρότυπο²⁸. Η πλέον αναλυτική και σε βάθος έρευνα αρχιτεκτονικής αποτύπωσης και τεκμηρίωσης του μνημείου έγινε το 1986, στο πλαίσιο ερευνητικής διπλωματικής εργασίας που υποστηρίχθηκε και κατατέθηκε στο Τμήμα Αρχιτεκτόνων του Α.Π.Θ.²⁹ Από την τελευταία αυτή έρευνα προκύπτει σειρά συμπερασμάτων όσον αφορά την περιγραφή και αξιολόγηση της κατάστασης του μνημείου, σε κλίμακα συνόλου του κτίσματος, καθώς και σε επίπεδο μιας εκάστης κατηγορίας των αρχιτεκτονικών μελών του τεμένους.

3. Το Zincirli Cami

3.1. Αρχιτεκτονική περιγραφή του μνημείου

Το Zincirli Cami, αναλόγως των διαστάσεών του (25,00 x 11,50 μέτρα), θεωρείται οθωμανικό τέμενος μεσαίου μεγέθους (Εικ. 2). Αποτε-

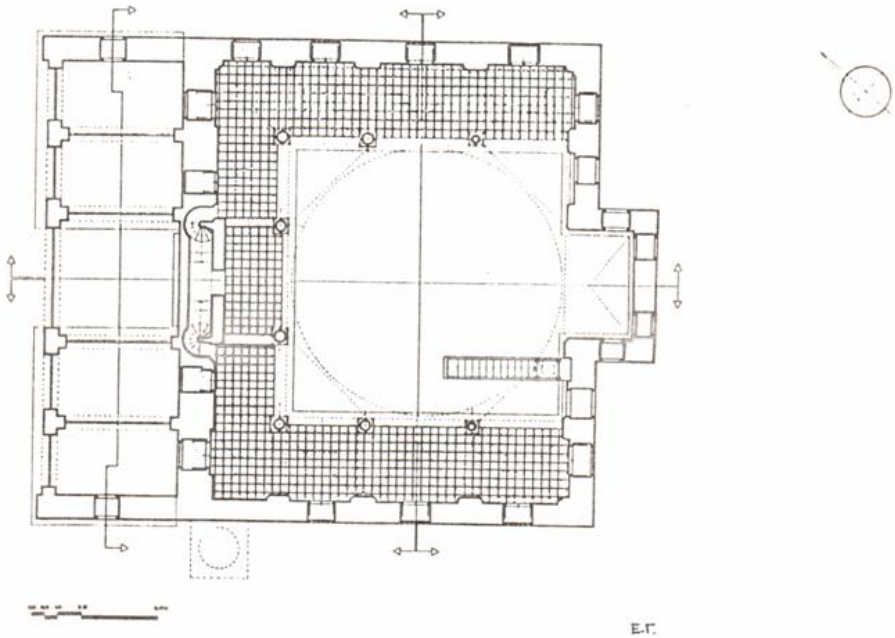
Mimar Sinan Universitesi - Mimarlık Fakültesi, Istanbul 1979, p. 155.

26. R. Anhegger, «Beitrage zur Osmanischen Baugeschichte III. Mocheen in Saloniki und Serre», *Istanbuler Mitteilungen*, Band 17, Verlag Ernst Wasmuth, Tübingen 1967, p. 319.

27. E.H. Ayverdi, *Avrupa'da Osmanli Mimari Eserleri. Bulgaristan, Yunanistan, Arvanutluk* [Οθωμανικά αρχιτεκτονικά έργα στην Ευρώπη. Βουλγαρία, Ελλάδα, Αλβανία], IV. Cilt 4, 5, 6, Istanbul 1982, p. 281.

28. M. Kiel, ό.π., p. 444.

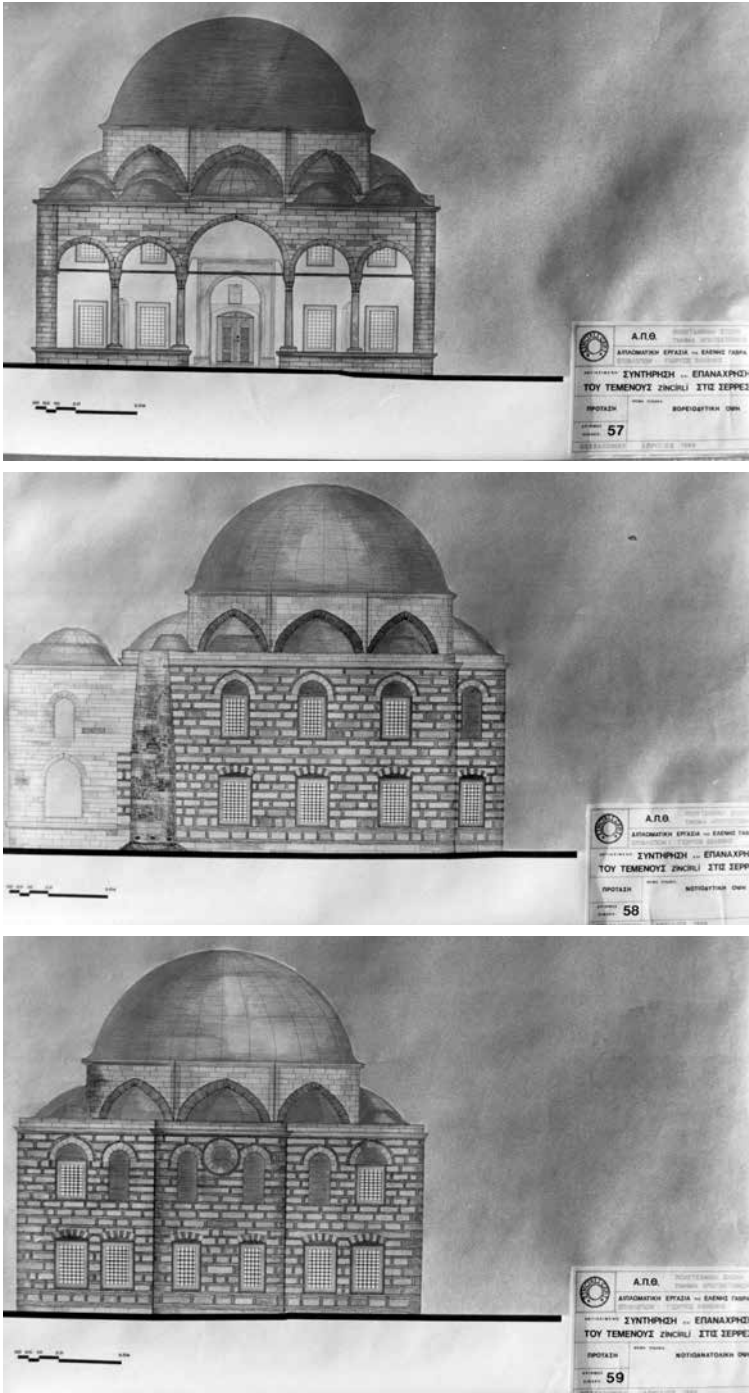
29. Ε. Γαβρά, *Συντήρηση και επανάχρηση του τεμένους Zincirli στις Σέρρες*, Ερευνητικό θέμα διπλωματικής εργασίας Α.Π.Θ. Πολυτεχνική Σχολή - Τμήμα Αρχιτεκτόνων, Θεσσαλονίκη 1986. Η εν λόγω διπλωματική εργασία κατέληγε και σε αρχιτεκτονική πρόταση επανάχρησης του τεμένους, καθώς και σε διαμόρφωση του περιβάλλοντος χώρου του, με προτεινόμενες νέες χρήσεις σε κελύφη που έμελε να κτισθούν μετά την αποκατάσταση του μνημείου. Επίσης, βλ. σχετικά και: της ίδιας, «Συντήρηση και επανάχρηση του τεμένους Zincirli στις Σέρρες», *Ιστορία και προβλήματα συντήρησης της μεσαιωνικής πόλης της Ρόδου* (πρακτικά συνεδρίου 27-29/11/1986), Αθήνα 1992, σσ. 277-296.

Εικ. 2. Σέρρες, Zincirli Cami- κάτοψη (Γαβρά, Α.Π.Θ. 1986).

λείται από το κυρίως τζαμί, κτισμένο με το πλινθοπερίκλειστο σύστημα τοιχοποιίας και το προστώ (son cemaat yeri: τόπος της τελευταίας συνάθροισης), κτισμένο με λαξευτή τοιχοποιία. Με λαξευτή τοιχοποιία επίσης, είναι κτισμένο και το οκταγωνικό τύμπανο του κεντρικού τρούλου (Εικ. 3α, 3β, 3γ). Το κυρίως τζαμί διαιρείται σε τρία κλίτη: το κεντρικό (orta sahin) και τα πλάγια (yan sahinlar). Τα κλίτη αυτά χωρίζονται από την κεντρική αίθουσα με ελαφρά στηρίγματα, δημιουργώντας με τον τρόπο αυτό την αίσθηση χωρικής ενότητας στο εσωτερικό³⁰. Στο μέσο της ΝΑ πλευράς, στο νοητό άξονα που ενώνει το τζαμί με τη Μέκκα, προσαρτάται η κόγχη του mihrab, προσδιοριζόμενη από δυο μονολιθικούς κίονες. Ο θόλος της κεντρικής αίθουσας, κτισμένος κατά το εκφορικό σύστημα, καταλήγει στη βάση του σε οκτάγωνο, το οποίο εδράζεται πάνω σε τέσσερα ημιχώνια και ισάριθμους ημισκαφοειδείς, σταυροειδώς διατεταγμένους θόλους, στηρίζεται δε τελικώς σε έξι υποστυλώματα και στους δυο κάθετους στο mihrab τοίχους. Στη βάση του ο θόλος φέρει γλυπτό διάκοσμο με σταλακτίτες (mukarnas). Με τέσσερις σκαφοειδείς θόλους και έναν ημισφαιρικό στο κέντρο, καλύπτεται επίσης το προστώ. Απέναντι από την κόγχη του mihrab, στον ίδιο νοητό

30. Γεγονός που καθιστά το τέμενος αυτό μοναδικό στον ελληνικό χώρο. Μ. Kiel, ό.π., p. 443.

Εικ. 3α, 3β, 3γ. Σέρρες, Zincirli Cami- όψεις (Γαβρό, Α.Π.Θ. 1986).

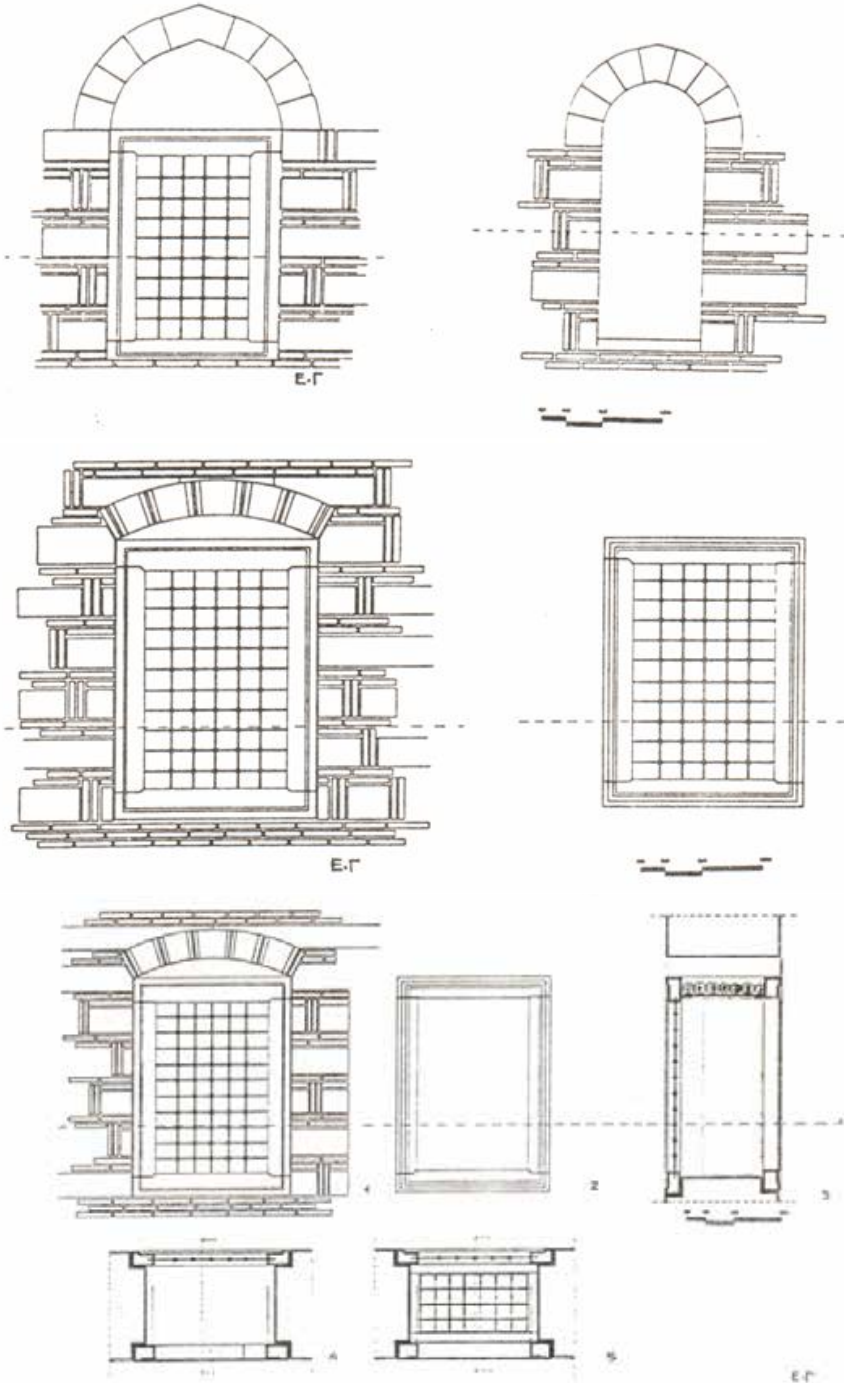
άξονα, βρίσκεται η είσοδος του τζαμιού, την οποία παλαιότερα έκλεινε βαριά δίφυλλη πόρτα, δείγμα εξαιρετικής ξυλόγλυπτης τέχνης³¹. Δεξιά και αριστερά της κύριας εισόδου υπάρχουν δυο στενά κλιμακοστάσια, κατασκευασμένα επίσης από πέτρα, τα οποία οδηγούν στον όροφο. Ο όροφος, με σχήμα κάτοψης ανεστραμμένου Π, καλύπτει το χώρο πάνω από τα πλάγια κλίτη, καθώς και το τμήμα πάνω από την είσοδο, όπου βρίσκεται και το ιδιαίτερα υπερυψωμένο τμήμα, *hünkâr mahfilî*: εξέδρα του άνακτος.

Το τετράγωνο σχήμα της κάτοψης του κυρίως τεμένου επιμηκύνεται με την ύπαρξη του προστώου. Η στοά στηρίζεται σε έξι κίονες οι οποίοι φέρουν κιονόκρανα με ρομβοειδή διακόσμηση. Όλα τα υποστυλώματα του μνημείου είναι από λαξευτή πέτρα και διακρίνονται –ως προς το σχήμα και την κλίμακα– σε τέσσερες τύπους³². Η είσοδος, από την πλευρά του προστώου όσο και εσωτερικά περιβάλλεται από λιτή λίθινη πλαισίωση. Τα φωτιστικά ανοίγματα του τεμένου οργανώνονται σε δυο ζώνες, μια στο ισόγειο και μια στο ύψος του εξώστη. Συνολικά διακρίνονται πέντε διαφορετικοί τύποι ανοιγμάτων (Εικ. 4α, 4β)³³. Αρχικά τα παράθυρα δεν είχαν τζάμια, όμως φαίνεται ότι είχαν σκούρα, δηλαδή ειδικά σκίαστρα μετακινούμενα σε κατακόρυφο άξονα που στηριζόταν στο πάνω και κάτω μέρος του ανοίγματος. Τα παράθυρα στο κάτω μέρος («ποδιά» του παραθύρου) είχαν επίστρωση με κεραμικά πλακίδια. Εξωτερικά όλα τα παράθυρα, ακόμη και σήμερα, φέρουν χαρακτηριστικό μεταλλικό προστατευτικό κιγκλίδωμα, με εξαίρεση αυτά που βρίσκονται στο πάνω μέρος του τοίχου *kible*, του επονομαζόμενου τοίχου του ιερού, τα οποία φέρουν διάτρητα μαρμάρινα προστατευτικά διαφράγματα. Παρά το πλήθος των ανοιγμάτων του, το μνημείο εξωτερικά δίδει την αίσθηση βαρύτητας και στιβαρότητας. Σ' αυτό μάλλον συντελεί η πλινθοπερίκλειστη τοιχοποιία του κυρίως τεμένου, εμφανής εξωτερικά, και η λαξευτή λιθοδομή του προστώου, όπως και η ανάλογη κατασκευή –από λαξευτή τοιχοποιία– του οκταγωνικού τυμπάνου του κεντρικού τρούλου. Τη συνολική εικόνα βαρύτητας του μνημείου ωστόσο, δείχνει να «διασκεδάξει» η ενδιαφέρουσα διάρθρωση της θολοδομίας του. Αυτή δε ακριβώς η βαριά κατασκευή προσφέρει τη δυνατότητα εύρους του κεντρικού θόλου, κάτι το οποίο είναι και πρωταρχική επιδίωξη στο συγκεκριμένο αρχιτεκτονικό τύπο.

31. Η ξύλινη αυτή ταμπλαωτή πόρτα, μετά τις εργασίες συντήρησης του τεμένου από την αρμόδια υπηρεσία του ΥΠ.ΠΟ, αντικαταστάθηκε με άλλη μεταλλική και δυστυχώς σήμερα δε σώζεται. Σχέδια αποτύπωσής της υπάρχουν από την προαναφερόμενη διπλωματική εργασία (Ε. Γαβρά, *ό.π.*).

32. Ε. Γαβρά, *ό.π.*, σ. 289.

33. Ε. Γαβρά, *ό.π.*, σσ. 284-287.

Εικ. 4α, 4β. Σέρρες, Zincirli Cami- τυπολογία φωτιστικών ανοιγμάτων (Γαβρά, Α.Π.Θ. 1986).

Τα δάπεδα στο εσωτερικό του κτίσματος, όπως και στο προστώ, έφεραν επίστρωση με τετράγωνα κεραμικές πλάκες, μεγαλύτερων διαστάσεων από αυτές της επίστρωσης του κάτω μέρους των παραθύρων. Σήμερα σώζονται αρκετές σε ικανοποιητική κατάσταση, στο εσωτερικό του μνημείου, κυρίως στα πλάγια κλίτη και σε μικρότερο βαθμό στο προστώ. Όσον αφορά το διάκοσμο, αυτός διακρίνεται σε ζωγραφικό και γλυπτό. Ελάχιστα δείγματα ζωγραφικού διακόσμου σώζονται σήμερα στο εσωτερικό του τεμένους, κυρίως τμηματικά στο πάνω μέρος των παραθύρων, στον κοσμήτη του κεντρικού θόλου, στις έσω παρειές των σκαφοειδών θόλων και στα κιονόκρανα του ορόφου. Στο εξωτερικό τα ίχνη ζωγραφικού διακόσμου απαντώνται στο πάνω μέρος των παραθύρων της πρόσοψης. Τα μοτίβα που επικρατούν, ιδίως στο πάνω μέρος των παραθύρων³⁴, καθώς και τα χρώματα των οποίων ίχνη διατηρούνται έως τις μέρες μας³⁵, μαρτυρούν ότι το τζαμί είχε αρκετά αξιόλογο ζωγραφικό διάκοσμο στην αρχική του φάση.

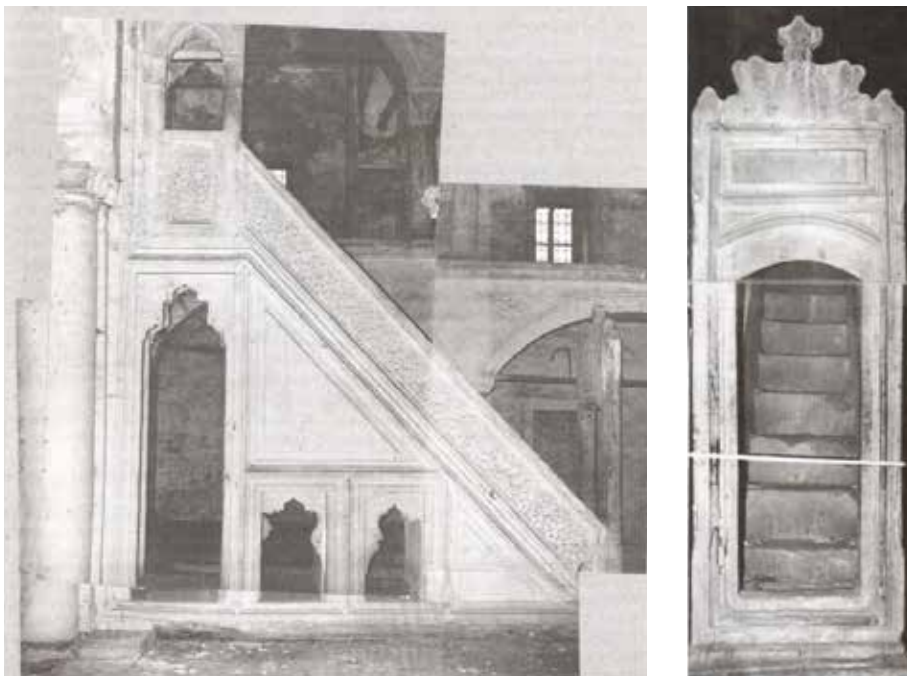
Περισσότερο αξιόλογος από τον ζωγραφικό είναι ο γλυπτός διάκοσμος του μνημείου, ο οποίος και διατηρείται σήμερα σε καλύτερη, σχετικά, κατάσταση. Τα μοτίβα που απαντώνται στον εσωτερικό, αλλά και τον εξωτερικό γλυπτό διάκοσμο είναι τα κλασικά οθωμανικά *mikarnas* (σταλακτίτες). Αυτά παρατηρούνται στο άνω μέρος του κεντρικού εσωτερικού *mihrab*, στα τέσσερα σημεία μετάβασης του κεντρικού τρούλου στις κάθετες πλευρικές επιφάνειες, σε όλα τα αντίστοιχα σημεία μετάβασης στο εσωτερικό του μνημείου, όπως και στο εσωτερικό μέρος της βάσης του σφαιρικού θόλου του προστώου. Άλλο δείγμα γλυπτού διακόσμου, καθαρά οθωμανικής προέλευσης, είναι τα κιονόκρανα με ρόμβους και ρόδακες, στους κίονες του προστώου και στους δυο του ορόφου. Επιπλέον δείγματα γλυπτού διακόσμου θεωρούνται και τα *mihrab* του *son cemaat yeri* (στο προστώ), διαφορετικά από αυτά που βρίσκονται εκατέρωθεν της εισόδου. Ο εξ ολοκλήρου πέτρινος λαξευτός άμβωνας (*minber*) στο εσωτερικό του τεμένους, ο οποίος σώζεται σε πολύ καλή κατάσταση³⁶, αποτελεί ενδιαφέρον δείγμα γλυπτού διακόσμου. Πιο συγκεκριμένα, το μοτίβο της συμπλεκόμενης συνεχούς αλύσειας εμφανίζεται ανάγλυφο στα περύγια της κλίμακας, την είσοδο της οποίας επιστέφει οξυκόρυφο και πεποικιλμένο τόξο πολλαπλής καμπυλότητας. Το θωράκιο της εξέδρας του κοσμεί ελισσόμενος βλαστός με ημίφυλλα

34. Κυρίως το μοτίβο της αλυσίδας, εξ ου και το όνομα πιθανότατα του τεμένους, όπως και η ζωγραφική απομίμηση οξυκόρυφου τόξου.

35. Πρόκειται για τα ιερά μουσουλμανικά χρώματα: κυανοπράσινο, κεραμιδόχροο, ανοικτό κόκκινο. Ε. Γαβρά, *ό.π.*, σ. 290.

36. Αν εξαιρέσει κανείς το ένα από τα δυο θωράκια στο άνω τμήμα, αυτό της εξέδρας του, το οποίο δε βρίσκεται στη θέση του σήμερα.

άκανθας και άνθη λωτού. Τέλος, οι τέσσερις κιονίσκοι της εξέδρας, οι οποίοι υποστηρίζουν αντίστοιχα οξυκόρυφα τόξα, φέρουν συμφυή κιονόκρανα με τα γνωστά προαναφερόμενα ρομβοειδή μοτίβα (Εικ. 5α, 5β)³⁷. Δε θα πρέπει να παραλειφθεί αναφοράς επίσης, η ξυλόγλυπτη δίφυλλη ταμπλαδωτή εξώθυρα που προϋπήρχε και για την οποία έγινε αναφορά παραπάνω, ως χαρακτηριστικό δείγμα ξυλόγλυπτου διακόσμου του τεμένους. Για το μνημείο παλαιότεροι ερευνητές, ιδίως της τοπικής ιστορίας³⁸, αναφερόμενοι στα εξωτερικά χαρακτηριστικά του³⁹, όπως και σε ορισμένα από τα εσωτερικά αρχιτεκτονικά του στοιχεία⁴⁰, συγκρίνοντας δε με γνωστά σημαντικά βυζαντινά μνημεία της περιοχής, διατυπώνουν πιθανολογούμενες θέσεις / εκδοχές ως προς την προέλευση του βασικού κατασκευαστή ή και των ειδικών τεχνιτών που εργάστηκαν στο Zincirli Cami κατά τη φάση της ανέγερσής του. Όσον αφορά το θέμα αυτό, θεωρούμε ότι χρήζει ειδικότερης έρευνας σε βάθος και εκτε-

Εικ. 5α, 5β. Σέρρες, Zincirli Cami- minber/γλυπτός διάκοσμος
(Γαβρά, Α.Π.Θ. 1986).

37. Ε. Γαβρά, *ό.π.*, σσ. 289-290, 292-293.

38. Π. Πέννας, *ό.π.*, σσ. 513-515.

39. Αναλογίες κλίμακας, κυρίως του έσω χώρου, σύστημα δόμησης και είδος τοιχοποιίας.

40. Καλλιμάζμαρος άμβωνας, στοιχεία από τον ζωγραφικό διάκοσμο, όπως π.χ. ο σταυρός στο άνω μέρος της ζωγραφικής απομίμησης του οξυκόρυφου τόξου κ.ά.

ταμένης συγκριτικής ανάλυσης, προκειμένου να διατυπωθούν θέσεις με περισσότερη σαφήνεια.

3.2. Χρήσεις του μνημείου. Πρόταση επανάχρησης και ένταξης στον αστικό ιστό

Όσον αφορά την εξέλιξη των χρήσεων του κτίσματος στη διάρκεια των χρόνων, η έρευνα έδειξε ότι κατά την περίοδο από τα τέλη του 16^{ου} αιώνα⁴¹ έως το 1922, έτος οριστικής αποχώρησης των Τούρκων από την πόλη των Σερρών, το Zincirli λειτουργούσε κανονικά ως τζαμί. Από το 1922 έως το 1940 χρησιμοποιήθηκε ως αποθήκη ξυλείας και κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκόσμιου Πολέμου ως αποθήκη του στρατού⁴². Μεταπολεμικά έως και το 1981-82 ήταν αποθήκη του Δήμου Σερρών, ενώ το 1961 το τζαμί ανακηρύχθηκε διατηρητέο μνημείο από το τότε ΥΠ.ΠΟ.⁴³ Με νεότερη απόφαση, μεταγενέστερη του 1982, οπότε το μνημείο εξαγοράστηκε από την αρχαιολογική υπηρεσία και περιήλθε από την κυριότητα του δήμου σ' αυτή της 12^{ης} Εφορείας Βυζαντινών Αρχαιοτήτων ΥΠ.ΠΟ, ολόκληρο το οικοδομικό τετράγωνο στο οποίο ανήκει το τζαμί θεοσπίστηκε ως ζώνη προστασίας του. Προς το σκοπό αυτό απαλλοτριώθηκαν ορισμένες γειτονικές ιδιοκτησίες και η όλη προστατευόμενη έκταση περιφράχτηκε.

Στη διάρκεια όλων αυτών των διαδοχικών του χρήσεων το μνημείο έχει υποστεί σειρά παρεμβάσεων και αλλοιώσεων της αρχικής του δομής. Πολλές από αυτές κατέστρεψαν ή αλλοίωσαν την πρωταρχική εικόνα του κτίσματος⁴⁴. Σήμερα δε σώζονται ο μιναρές του τεμένους⁴⁵, η κρήνη και πιθανές άλλες στοές στον αύλειο χώρο του, όπως ούτε και το νεκροταφείο που προϋπήρχε. Στο μνημείο έγιναν εκτεταμένες εργασίες συντήρησης από την αρμόδια Εφορεία του ΥΠ.ΠΟ. με συγχρηματοδότηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Αυτές αφορούν κατά κύριο λόγο στις

41. Πιθανολογούμενη εποχή ανέγερσής του.

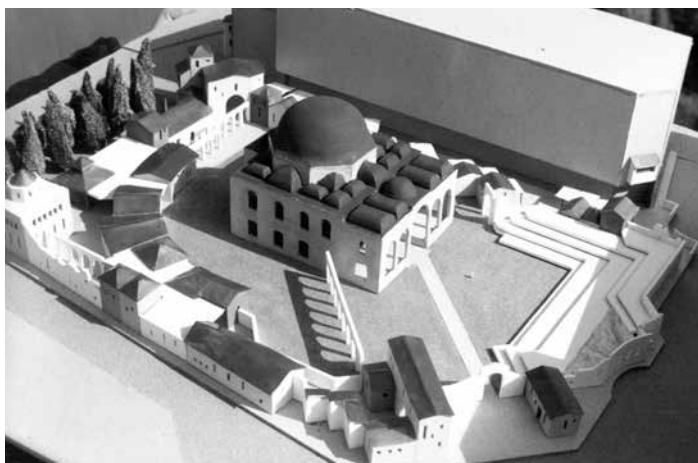
42. Οι προφορικές μαρτυρίες συλλέχτηκαν κατά τη διάρκεια εκπόνησης της προαναφερόμενης έρευνας διπλωματικής εργασίας [Ε. Γ. Γαβρά (1986)]. Οι μαρτυρίες ήταν από τους: Ν. Ταμπάνογλου - ιατρό, Ν. Νικολάου - πολιτικό μηχανικό, Σ. Σωτηριάδη - φιλόλογο καθηγητή στην πόλη των Σερρών και τον Ν. Ζήκο επιμελητή αρχαιοτήτων της 12^{ης} Εφορείας Βυζαντινών Αρχαιοτήτων ΥΠ.ΠΟ.

43. Απόφαση του Υπουργού Παιδείας με αριθμό 15813/19-12-1961. Δημοσιεύτηκε στο Φ.Ε.Κ. τεύχος Β΄ της 3-2-1962.

44. Όπως το κλείσιμο των παραθύρων του ισογείου και αυτών του τοίχου kibble με πλινθόκτιστη συμπαγή τοιχοποιία, στη φάση που το κτίσμα λειτούργησε ως αποθήκη. Επίσης, η απομάκρυνση της εξωτερικής επικάλυψης των τρούλων και η κατά καιρούς προσωρινή και επιμέρους προστασία τους με τσιμεντοκονία, έως την εποχή της συντήρησης και αποκατάστασης εξωτερικά του κελύφους του μνημείου από την αρμόδια Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων και της επικάλυψής τους με φύλλα μολύβδου.

45. Ίχνη του οποίου είναι ορατά στο ΝΔ τοίχο του μνημείου.

επικαλύψεις όλων των τρούλλων του τεμένους με φύλλα μολύβδου, στις διανοίξεις των παραθύρων που είχαν σφραγιστεί σε ενδιάμεση φάση της λειτουργίας του κτίσματος και την τοποθέτηση σ' αυτά εσωτερικών ξύλινων κουφωμάτων και παραθυρόφυλλων για την προστασία του εσωτερικού του μνημείου. Οι επεμβάσεις συντήρησης όμως, δεν προχώρησαν στην αποκατάσταση των εσωτερικών και εξωτερικών κονιαμάτων, όπως ούτε και τη συντήρηση των δαπέδων του Zicirli Cami. Το μνημείο δυστυχώς ακόμη και σήμερα δεν είναι επισκέψιμο εσωτερικά, συνεχίζοντας να λειτουργεί ως αποθηκευτικός χώρος. Ωστόσο, ας σημειωθεί ότι, οποιαδήποτε εργασία συντήρησης και αποκατάστασης ενός κτίσματος αντίστοιχης κλίμακας και μνημειακότητας με αυτό του Zicirli Cami, δεν επιφέρει απαραίτητα και την επιτυχή επανάχρησή του. Η τελευταία ε-

Εικ. 6α, 6β. Σέρες, Zicirli Cami- πρόταση ανάπλασης ευρύτερης περιοχής/ ζώνης προστασίας του μνημείου (Γαβρά, Α.Π.Θ. 1986).

πιτυγχάνεται αφενός, εάν η συντήρηση υπακούει στις γενικά αποδεκτές διεθνείς αρχές και συμβάσεις, αφετέρου δε εφόσον μέσω της επανάχρησης του ίδιου του μνημείου εξυπηρετούνται βασικοί στόχοι, όπως η επισκεψιμότητα του χώρου και η δυνατότητα προσαρμογής του σε πολλαπλές χρήσεις, πολιτιστικού κυρίως χαρακτήρα. Η επιλογή αυτού του είδους των χρήσεων γίνεται μετά και από τη διαπίστωση της έλλειψης παρόμοιων χώρων μεγάλης κλίμακας στην πόλη των Σερρών. Επίσης, θεωρούμε ότι λειτουργίες συναφούς χαρακτήρα με αυτές του πολιτισμού είναι και οι πλέον κατάλληλες για την ανάδειξη της μνημειακότητας του χώρου και τη διατήρηση της αρχιτεκτονικής του ταυτότητας.

Προς αυτή την κατεύθυνση κινούμενη η διπλωματική εργασία που προαναφέρθηκε, είχε προτείνει -παράλληλα με την πλήρη συντήρηση και αποκατάσταση του τεμένους, τη διαμόρφωση ολόκληρου του οικοδομικού τετραγώνου που αποτελεί και τη θεσμοθετημένη ζώνη προστασίας του, με τη δημιουργία σ' αυτό νέων συνοδευτικών κτισμάτων περιορισμένης κλίμακας και συγκεκριμένης αρχιτεκτονικής μορφολογίας και την εγκατάσταση σ' αυτά χρήσεων πολιτισμού, αναψυχής και εκπαίδευσης (Εικ. 6α, 6β)⁴⁶. Παράλληλα, η μελέτη πρότεινε το σχεδιασμό και τη θεσμοθέτηση σειράς κυκλοφοριακών ρυθμίσεων στην ευρύτερη περιοχή, για την καλύτερη προσέγγιση του μνημείου και την εξυπηρέτηση των οικοδομικών τετραγώνων που το περιβάλλουν. Σήμερα, θεωρούμε ότι οι προτάσεις της διπλωματικής αυτής εργασίας παραμένουν επίκαιρες, προς την κατεύθυνση της αποκατάστασης του μνημείου και της «ενεργού αξιοποίησής» του από την κοινωνία της πόλης των Σερρών.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- R.Anhegger, «Beitrag zur Osmanischen Baugeschichte III. Mocheen in Saloniki und Serre», *Istanbuler Mittelungen*, Band 17, Verlag Ernst Wasmuth, Tubingen 1967.
- E.H. Ayverdi, *Avrupa'da Osmanli Mimari Eserleri. Bulgaristan, Yunanistan, Arvanutluk*, IV. Cilt 4, 5, 6, Istanbul 1982.
- A. Βακαλόπουλος, *Ιστορία της Μακεδονίας (1354-1833)*, Θεσσαλονίκη 1969.
- A. Βακαλόπουλος, *Ιστορία του νέου Ελληνισμού-Τουρκοκρατία 1453-1669*, β' έκδοση, τόμος Β', Θεσσαλονίκη 1976.

46. Η πρόταση περιλάμβανε αρχικά, την εξαγορά από το δημόσιο (ΥΠ.ΠΟ. ή Δήμο Σερρών) των ιδιωτικών ιδιοκτησιών του οικοδομικού τετραγώνου που αποτελεί ζώνη προστασίας του μνημείου. Αυτό σήμερα έχει ήδη ολοκληρωθεί. Όσον αφορά τις λειτουργίες που έμελε να στεγαστούν στους νεόδμητους χώρους, κυρίως πολιτιστικού και επιμνηστικού χαρακτήρα, το κτιριολογικό πρόγραμμα της διπλωματικής προέβλεπε τα εξής: βιβλιοθήκη 120 τ.μ., χώροι επιμόρφωσης 170 τ.μ, εκθεσιακοί χώροι 150 τ.μ., εργαστήρια ελεύθερου χρόνου 100 τ.μ., χώροι αναψυχής 80 τ.μ., διοικητικοί χώροι αρχιολογικής υπηρεσίας 110 τ.μ., βοηθητικοί χώροι 80 τ.μ., Ε. Γαβρά, (1986), *ό.π.*

- M. Cezar, *Typical Commercial Buildings of the Ottoman Classical Period and the Ottoman Construction System*, Turkiye Is Bankasi Cultural Publications, Istanbul 1983.
- E. Γαβρόα, *Συντήρηση και επανάχρηση του τεμένους Zincirli στις Σέρρες*, Ερευνητικό θέμα διπλωματικής εργασίας Α.Π.Θ. Πολυτεχνική Σχολή – Τμήμα Αρχιτεκτόνων, Θεσσαλονίκη 1986.
- , «Συντήρηση και επανάχρηση του τεμένους Zincirli στις Σέρρες», *Ιστορία και προβλήματα συντήρησης της μεσαιωνικής πόλης της Ρόδου* (πρακτικά συνεδρίου 27-29/11/1986), Αθήνα 1992, σσ. 277-296.
- , «Πολιτιστική και οικιστική κληρονομιά ελληνικού ενδιαφέροντος στη σημερινή Τουρκία. Εφικτά σενάρια διαχείρισης του μνημειακού αποθέματος για τον ιστορικό Πόντο», *Ο ποντιακός ελληνισμός και η παιδεία του. Παρελθόν, παρόν και μέλλον*. Πρακτικά 4^{ου} Επιστημονικού Συνεδρίου του Πανελληνίου Συνδέσμου Ποντίων Εκπαιδευτικών, Αφοί Κυριακίδη Α.Ε., Θεσσαλονίκη 2007.
- A. Γερόλυμπου-Καραδήμου, *Μεταξύ Ανατολής και Δύσης: Βορειοελλαδικές πόλεις στην περίοδο των οθωμανικών μεταρρυθμίσεων*, Τροχαλία, Θεσ/νίκη 1997.
- D. Hasol, *Ansiklopedik mimarlik sozlugu*, Istanbul, Yapi -Endustri Merkezi Yayinlari, Istanbul 1975.
- Γ. Καφταντζής, *Ιστορία της πόλεως Σερρών και της περιφέρειάς της - τόμος τρίτος: Βυζαντινή περίοδος-Τουρκοκρατία-Νεώτεροι χρόνοι*, Θεσ/νίκη 1996.
- M. Kiel, «Observations on the History of Northern Greece during the Turkish rule», *Balkan Studies* 12 (1971), Θεσσαλονίκη, p. 415-462.
- N. Μοσχόπουλος, «Η Ελλάς κατά τον Εβλιγιά Τσελεμπί», *Επετηρίς Εταιρείας Βυζαντινών Σπουδών* 15 (1939), Αθήναι, σσ. 160-170.
- E. Μπαλτά, *Ιστορία της πόλης των Σερρών μέσα από τα τουρκικά τεκμήρια*, Δήμος Σερρών – ΔΕΠΚΑ, Σέρρες 1990.
- A. Πασσαδαίος, *Η πόλη του Βοσπόρου - Σύντομος συστηματικός οδηγός*, Βιβλιοθήκη της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας, αρ. 96, Αθήναι 1981.
- Π. Πέννας, *Η ιστορία των Σερρών από της αλώσεως αυτών υπό των Τούρκων μέχρι της απελευθερώσεώς των υπό των Ελλήνων (1383-1913)*, Αθήνα 1938.
- N. Πέτροβιτς, *Σερραϊκά Χρονικά*, Ιστορική και Λαογραφική Εταιρεία Σερρών - Μελενίκου, Αθήναι 1 (1953).
- H. Sezgin, *Türk ve İslam ulkeleri mimarisine toplu bakis* [Γενική ανασκόπηση της αρχιτεκτονικής των τουρκικών και ισλαμικών κρατών], Mimar Sinan Universitesi - Mimarlik Fakultesi, Istanbul 1979.
- Selanik Vilayeti Salnamesi, 1322 sene-i hicriyesine mahsus, on sekizinci defa olarak.
- Αιμ. Στεφανίδου, «Το Μπεξεστένι των Σερρών», *Μνημείο και Περιβάλλον*, 3 (1996).
- N. Todorov, *Η Βαλκανική πόλη: 15^{ος}-19^{ος} αιώνας* [The Balkan city: 15th -19th century], μτφρ. Ε. Αβδελά, Γ. Παπαγεωργίου, Θεμέλιο, Αθήνα 2003.

Η «ΝΕΑ ΑΓΟΡΑ» ΤΩΝ ΣΕΡΡΩΝ.
ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΚΟΙ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΙ
ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΙ ΚΑΤΑ ΤΟ ΜΕΣΟΠΟΛΕΜΟ

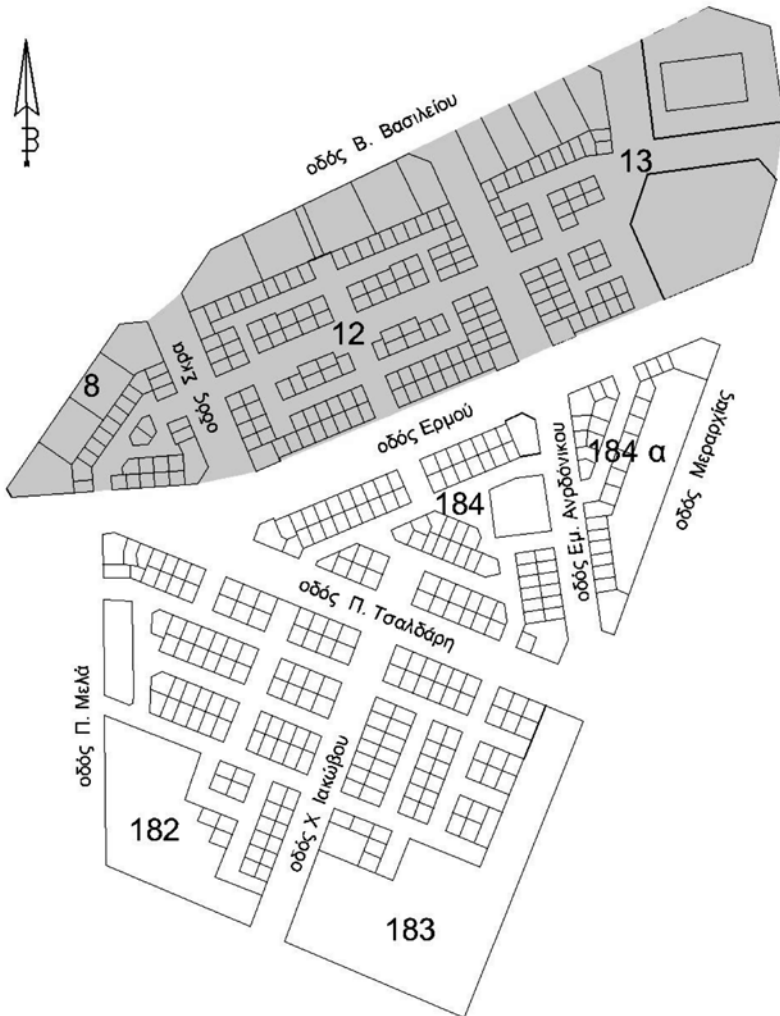
Η τοπική ιστορία είναι εκ των πραγμάτων μια μικροϊστορία: εστιάζεται σ' έναν περιορισμένο γεωγραφικά χώρο και σε μικρές κοινωνικές ομάδες. Για την τεκμηρίωσή της σημαντικό ρόλο παίζουν μεταξύ των άλλων προφορικές μαρτυρίες, έγγραφα που διατηρούνται σε δημόσιες και ιδιωτικές συλλογές, εφημερίδες και συμβολαιογραφικές πράξεις. Στην περίπτωση των Σερρών τα τελευταία δεν έχουν τύχει συστηματικής έρευνας. Στην παρούσα μελέτη επιχειρείται μέσω πρωτογενούς έρευνας σε συμβολαιογραφικά αρχεία και στο υποθηκοφυλακείο Σερρών, σε συνδυασμό με βιβλιογραφικές και δευτερογενείς πηγές, να αναδειχθούν οι διαδικασίες δημιουργίας της «νέας αγοράς» κατά τη διάρκεια του μεσοπολέμου, οι αλλαγές στο ιδιοκτησιακό καθεστώς λόγω της αποχώρησης του μουσουλμανικού πληθυσμού, οι αιτίες των τροποποιήσεων του αρχικού σχεδίου και οι διεκδικήσεις γηγενών και προσφύγων καταστηματαρχών.

1. ΜΙΑ «ΝΕΑ ΑΓΟΡΑ» ΣΕ ΔΥΟ ΕΝΟΤΗΤΕΣ

Η «νέα αγορά» της πόλης των Σερρών αποτελείται από δύο ενότητες που τις διαχωρίζει η οδός Ερμού, ο κατεξοχήν εμπορικός δρόμος της πόλης. Το βορειότερα της οδού Ερμού τμήμα ήταν ενταγμένο στο σχέδιο του 1920 και μέσω αστικού αναδασμού¹ παραχωρήθηκε σε δικαιούχους, πρώην ιδιοκτήτες κτημάτων της πυρκαυίστου. Τα νοτιότερα της οδού Ερμού εμπορικά οικοπέδα χαράχθηκαν με το σχέδιο του 1925. Περιήλθαν αρχικά στο Δήμο μετά την απαλλοτρίωση μίας ανταλλαξιμού έκτασης εμβαδού οκτώ περίπου στρεμμάτων. Στη συνέχεια πουλήθηκαν σε γηγενείς και σε πρόσφυγες καταστηματαρχες. Επομένως η οδός Ερμού, ως διαχωριστικός άξονας ανάμεσα στα δύο τμήματα, οριοθετεί

1. Το εργαλείο του αστικού αναδασμού χρησιμοποιείται σε ορισμένες περιπτώσεις ανασχεδιασμού αστικών περιοχών που καταστράφηκαν από πυρκαγιές, εμπρησμούς κ.λπ. Σ' έναν ιδεατό ιδιοκτήτη, την «κτηματική ομάδα», μεταβιβάζονται όλες οι ιδιοκτησίες, τακτοποιούνται και στη συνέχεια κατοχυρώνονται με κλήρωση στους αρχικούς ιδιοκτήτες. Χρησιμοποιήθηκε και στη Θεσσαλονίκη μετά την πυρκαγιά του 1917.

στον αστικό ιστό αφενός το σημείο μετάβασης από την πυρίκαυστο ζώνη στη νεότερη πόλη και αφετέρου την αλλαγή στη σύνθεση του πληθυσμού της πόλης: την αποχώρηση των μουσουλμάνων και την έλευση των προσφύγων. Συμπυκνώνει δηλαδή με εξαιρετική ευκρίνεια τις αλλαγές που συνέβησαν στην κοινωνική και εμπορική ζωή των Σερρών κατά το μεσοπόλεμο. Η επιφανειακή ομοιομορφία των μικρών εμπορικών καταστημάτων της «νέας αγοράς» κρύβει δύο διαφορετικούς κόσμους, των γηγενών και των προσφύγων και ταυτόχρονα τους ενώνει σε μια νέα σύνθεση. Το ότι η «νέα» αγορά παραμένει ακόμη και σήμερα ο πιο πολυσύχναστος και ποικιλόμορφος τόπος της πόλης ενισχύει την επιλογή μας να ασχοληθούμε σε βάθος με τη διαμόρφωσή της.

Εικ. 1. Τα δύο τμήματα της «νέας αγοράς».

2. Η ΠΡΩΤΗ ΕΝΟΤΗΤΑ. ΒΟΡΕΙΑ ΤΗΣ ΟΔΟΥ ΕΡΜΟΥ

Η χωροθέτηση μιας «ζώνης» μικρεμπορίου προς νότο, σε σχέση με το παλιό Ορτά Τσαρσί, υπήρξε από τις βασικές επιλογές του νέου σχεδίου των Σερρών, που εγκρίθηκε με το Β.Δ. 2517 της 21^{ης} Αυγούστου 1920 (γνωστό ως σχέδιο της πυρκαϊούστου)². Οι οικοδομικές νησίδες με αριθμούς 13, 12 και 8 συναποτέλεσαν σε πρώτη φάση τη «νέα αγορά»³. Όπως επισήμανε η Α. Γερόλυμπου πρόκειται για μια πρακτική που εφαρμόστηκε στη Θεσσαλονίκη (περιοχές Μπεξεστενίου, Βλάλης και Άθωνος), αλλά και στα μεσοπολεμικά σχέδια της Δράμας, της Καβάλας, της Έδεσσας και άλλων βορειοελλαδικών πόλεων. Η συγκέντρωση του μικρεμπορίου στα νότια της πυρκαϊούστου των Σερρών υπήρξε μια επιλογή που μπορεί να εξηγηθεί από το ότι σε μεγάλο μέρος της έκτασης που καταλάμβανε η παλιά αγορά σχεδιάστηκε μία ορθογωνική πλατεία (σημερινή πλατεία Ελευθερίας) πλαισιωμένη από διοικητικά κτίρια.

Τη δημιουργία μιας εμπορικής «ζώνης» ήλθε να ενισχύσει λίγα χρόνια αργότερα το ειδικό διάταγμα «περί οικοδομικού κανονισμού της πόλεως Σερρών» (ΦΕΚ Α΄ 261/ 17-9-1923), που επέβαλλε τη διαίρεση της πόλης σε τέσσερα διαφορετικά τμήματα (εμπορικό, αστικό, βιομηχανικό και εξοχικό), ενώ για κάθε τμήμα ρυθμιζόνταν οι επιτρεπόμενες χρήσεις και αναφέρονταν ρητά οι αποκλειόμενες. Στο εμπορικό τμήμα προβλεπόταν η ανέγερση οικοδομών που θα εξυπηρετούσαν τη στέγαση των κατοίκων και το πάσης φύσεως εμπόριο, ενώ απαγορευόταν η ανέγερση μεγάλων εργοστασίων και αποθηκών και «εν γένει μεγάλων εγκαταστάσεων καθαρώς βιομηχανικών».

Η «νέα αγορά» στο σχέδιο του 1920 οριοθετούνταν προς βορρά από την οδό Βασιλέως Βασιλείου και προς νότο από την οδό Ερμού. Η οδός Βασιλέως Βασιλείου διανοίχτηκε πρώτη και κατά μήκος της παρατάχθηκαν τα μεγαλύτερα οικοπέδα. Την διάνοιξη της οδού Βασιλέως Βασιλείου υποβοήθησε μια σειρά απαλλοτριώσεων με βάση τις υποδείξεις της αρμόδιας Τεχνικής Επιτροπής⁴. Μελετώντας δύο αποφάσεις του Πρωτοδικείου Σερρών, που δημοσιεύτηκαν στην εφημ. *Μακεδονία* της Θεσσαλονίκης, το 1921 και το 1922 αντίστοιχα, καταλήξαμε στο συμπέρασμα ότι οι πρώτες απαλλοτριώσεις αφορούσαν κυρίως την διάνοιξη

2. Συμπληρώσεις έγιναν με τον Ν. 3025 ΦΕΚ Α / 28-8-1922 και το σύνολο της σχετικής νομοθεσίας κωδικοποιήθηκε το 1923 διευκολύνοντας την σύσταση οικοδομικών συνεταιρισμών για την ανέγερση οικοδομών των μελών τους. Βλ. Ν. 27-3-1923 «περί κωδικοποιήσεως των Ν. 2517 και 3025 τροποποιημένων».

3. Η πυκνή κατάτμηση των οικοπέδων της, κατ' άλλους μειονέκτημα, απεδείχθη πλεονέκτημα: συνέβαλλε στο να διατηρηθούν στο κέντρο της πόλης χρήσεις μικρεμπορίου, που σε άλλες περιπτώσεις θα είχαν απομακρυνθεί (Παναγιωτόπουλος κ.ά., 2008: 139).

4. Βλ. άρθρο 13 του Ν. 2517/1920 /ΦΕΚ 21-9-1920.

του εμπορικού δρόμου Βασιλέως Βασιλείου και της σημερινής πλατείας Ελευθερίας⁵. Η επίσπευση της διάνοιξης της οδού Βασιλέως Βασιλείου είναι απολύτως κατανοητή εάν θυμηθούμε ότι εκεί γινόταν κάθε Τρίτη το παζάρι και κατά μήκος της ήταν παραταγμένες τράπεζες, καταστήματα και αποθηκευτικοί χώροι που σχετίζονταν με τον αγροτικό κόσμο⁶.

Ακολούθησε με μικρή χρονική υστέρηση η διάνοιξη της οδού Ερμού. Η μεν οδός Βασιλέως Βασιλείου στόχευε βασικά στο χονδρεμπόριο και τον αγροτικό κόσμο, η δε οδός Ερμού στο λιανεμπόριο ενδυμάτων και τα αστικά μεσοστρώματα. Αν και η ανοικοδόμηση στους δύο αυτούς εμπορικούς δρόμους των Σερρών ξεκίνησε σχεδόν ταυτόχρονα είχε εντούτοις διαφορετικά χαρακτηριστικά. Στην οδό Βασιλέως Βασιλείου ανεγέρθηκαν μεγάλα κτίσματα με μαγαζιά στο ισόγειο και κατοικίες

Εικ. 2. Οδός Βασιλέως Βασιλείου, κατάστημα Μέλφου-Χαμπούρη.

5. Η πρώτη απόφαση με αριθμό 277 της 22ας Οκτωβρίου 1921 (φ. 31-10-1921) αφορούσε συνολικά 81 οικοπέδα. Αναφερόταν ο αριθμός της ιδιοκτησίας, το όνομα του ιδιοκτήτη και το συνολικό τίμημα. Η αποτίμηση της αξίας των οικοπέδων έγινε με βάση τη μέση αξία τους κατά τα τελευταία οκτώ έτη (δηλαδή από το 1913 έως το 1921). Ακολούθησε η δημοσίευση μιας δεύτερης απόφασης απαλλοτριώσης με αριθμό 362 της 20ής Δεκεμβρίου 1922 (φ. 22-12-1922) και αφορούσε 21 ιδιοκτησίες. Η πλειονότητα των ιδιοκτητών των προς απαλλοτρίωση κτημάτων ήταν μουσουλμάνοι. Ευχαριστώ τον Γ. Αψηλίδη για την υπόδειξη των δύο δημοσιευμάτων.

6. Περιγραφές της οδού δημοσιεύονταν στον ημερήσιο και περιοδικό τύπο με εγκωμιαστικά σχόλια. Βλ. Θ. Αθανασιάδης, «Αι σημεριναί Σέρραι», *Ημερολόγιον Ανατολικής Μακεδονίας-Θράκης* 2 (1932) 55.

στον όροφο. Στην οδό Ερμού εφαρμόστηκε ένας σχεδόν τυποποιημένος αρχιτεκτονικός τύπος μικρών διώροφων καταστημάτων δημιουργώντας μια επαναλαμβανόμενη εικόνα. Όπως και σήμερα μπορούμε να διαπιστώσουμε τα καταστήματα επί της οδού Ερμού είχαν στον όροφο μικρά παράθυρα με τοξωτά υπέρθυρα (δύο ή τρία κατά περίπτωση), ενώ σε ορισμένες καίριες θέσεις (γωνία Ερμού και Σκρα) δέσποζαν αξιόλογες τριώροφες οικοδομές.

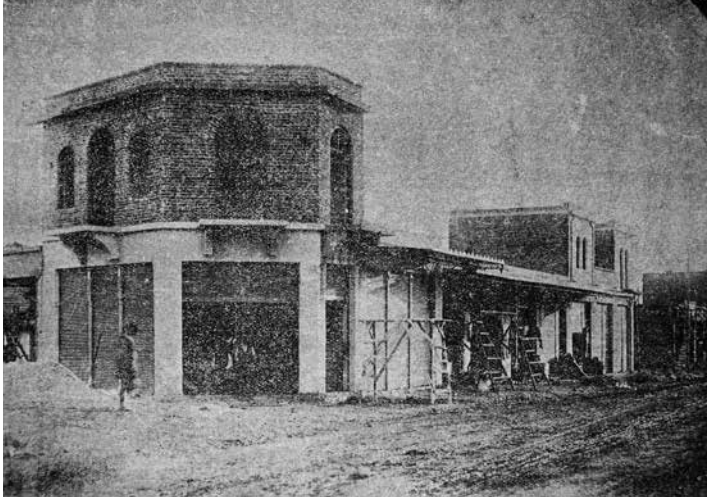
Εικ. 3. Οδός Ερμού. Στο βάθος διακρίνεται το Δημαρχείο.

Η μέριμνα για μια ενιαία εικόνα της αγοράς προβλεπόταν στο προαναφερθέν Διάταγμα του 1923, όπου στο άρθρο 51 η περιοχή εξαιρούνταν από τις γενικότερες κτιριοδομικές ρυθμίσεις:

«αι διατάξεις του παρόντος διατάγματος δεν εφαρμόζονται εις τα μικρά οικόπεδα τα κείμενα επί των οικοδομήσιμων πολυγώνων υπό χαρακτηριστικούς αριθμούς 8, 12, και 13, εφ' ων ανεγερθήσονται οικοδομαί προς στέγασιν μικρεμπορίου αποτελούσαι ενιαίον σύνολον κατά τύπον και υπό όρους κανονισθησομένους δι' αποφάσεως του επί της Συγκοινωνίας Υπουργού».

Αν προσπαθούσαμε να οριοθετήσουμε την οδό Ερμού θα ξεκινούσαμε ανατολικά από το μέγαρο του Δημαρχείου και θα καταλήγαμε δυτικά στο μικρό πλάτωμα που σχηματίζεται από τη διασταύρωση των οδών Ερμού, Σκρα και Παναγή Τσαλδάρη. Το Δημαρχιακό μέγαρο δεσπόζει στην αρχή της οδού και καταλαμβάνει ολόκληρη την οικοδομική νησίδα 69, θέση στην οποία αρχικά προβλεπόταν να κτιστεί ένα δημόσιο

κτίριο με το όνομα «ξενοδοχείο». Μια είδηση για το «ξενοδοχείο» σταχυολογήσαμε στα ΓΑΚ Σερρών (αρχείο Κ. Τριανταφυλλόπουλου). Από μια συμβολαιογραφική πράξη της 12^{ης} Μαΐου 1921 με τίτλο «εργολαβία» μαθαίνουμε ότι ο τότε δήμαρχος Σερρών Γεώργιος Παπαδόπουλος

Εικ. 4. Οδός Ερμού. Η ανοικοδόμηση.

ανέθεσε στον αρχιτέκτονα που υπέγραφε το νέο σχέδιο πόλεως, στον Νικόλαο Τσακίρη, την εκπόνηση των σχεδιαγραμμάτων του δημοτικού καταστήματος, του «ξενοδοχείου» και τριών διαφορετικών τύπων δημοτικών καπναποθηκών (συνολικής επιφάνειας 8000 τ.μ.) σε αντίστοιχα δημοτικά οικοπέδα του νέου σχεδίου, αντί συνολικού τιμήματος 10.000 δραχμών⁷. Το «δημοτικό κατάστημα» προβλεπόταν να γίνει στη θέση όπου σήμερα βρίσκεται το κτίριο της Εθνικής Τράπεζας, το «ξενοδοχείο» στην οικοδομική νησίδα 69 και η ενότητα των δημοτικών καπναποθηκών σε δημοτικό οικόπεδο πίσω από την σημερινή Εθνική Τράπεζα⁸. Δεν γνωρίζουμε την τύχη αυτών των σχεδίων. Εκείνο που γνωρίζουμε είναι ότι στην αρχικά προβλεφθείσα θέση του «δημοτικού καταστήματος» κτίστηκε η Εθνική Τράπεζα και στη θέση του «ξενοδοχείου» κτίστηκε το 1931⁹ το ισόγειο τμήμα του σημερινού δημαρχιακού μεγάρου,

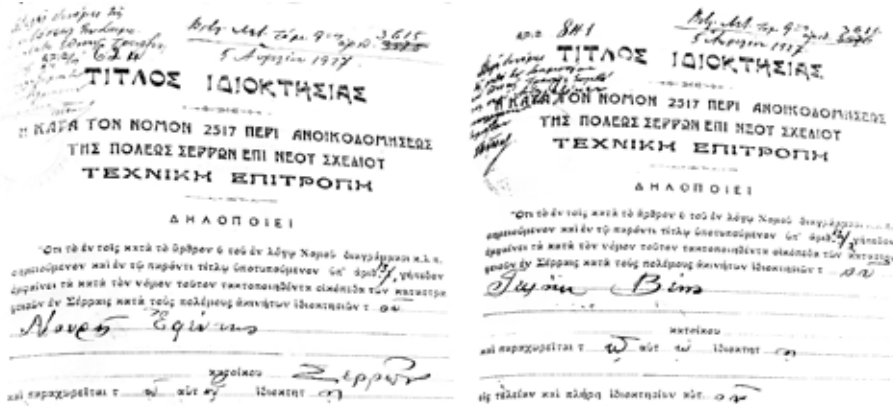
7. Γ.Α.Κ-Αρχεία Ν. Σερρών, συμβολαιογραφικό αρχείο Κ. Τριανταφυλλόπουλου (1915-1941), αριθ. 6748 της 12ης Μαΐου 1921. Το αρχείο Κ. Τριανταφυλλόπουλου αποτελείται από 8 τόμους ευρετηρίων και 35.846 συμβολαιογραφικές πράξεις.

8. Το «δημόσιο καπνομάγαζο» εμφανίζεται να διαχειρίζεται αργότερα η καπνεμπορική Commercial Company of Salonica Ltd, την οποία αντιπροσώπευε στην πόλη των Σερρών ο Μεναχέμ Σιμαντώβ (Θεοδορίδου, 2008: 210, 231).

9. Για την ανέγερση του δημαρχιακού μεγάρου η δημοτική αρχή του Επ.Τικόπουλου

ενώ αργότερα προστέθηκε και ο όροφος (Θεοδορίδου κ.ά., 2012).

Πολυάριθμοι τίτλοι ιδιοκτησίας της νέας αγοράς εντοπίστηκαν σε έρευνα στο υποθηκοφυλακείο Σερρών. Η έκδοση των τίτλων έγινε σε ελληνορθόδοξους, μουσουλμάνους και εβραίους ιδιοκτήτες. Τους τίτλους υπέγραφαν τα μέλη της Τεχνικής Επιτροπής που συγκροτήθηκε σε εφαρμογή του Β.Δ. 2517/1920 για την διανομή των νέων οικοπέδων¹⁰. Η παραχώρηση των τίτλων σε μουσουλμάνους δικαιούχους συνέπεσε με την υπογραφή της συνθήκης της Λωζάνης και την αποχώρηση του μουσουλμανικού πληθυσμού της πόλης. Πολλοί τίτλοι που ανήκαν σε μουσουλμάνους μεταγράφηκαν με πρωτοβουλία της Εθνικής Τράπεζας (ως διαχειρίστριας τότε της ανταλλαξίμου περιουσίας) χωρίς τέλη μεταγραφής, όπως αναφέρεται με κόκκινο μελάνι στην πάνω αριστερό μέρος του τίτλου. Παρατηρήθηκε τέλος ότι αρκετοί ιδιοκτήτες μεταπωλούσαν άμεσα τις ιδιοκτησίες τους, γεγονός που μας κάνει να υποθέσουμε ότι είχαν ήδη εγκαταλείψει την πόλη ή την επαγγελματική τους δραστηριότητα στο διάστημα που μεσολάβησε.

Εικ. 5. Τίτλοι ιδιοκτησίας των μουσουλμάνων Νουρή Εφένδη και Τεφίκ Βέη.

2.1 Η οικοδομική νησίδα 13

Η οικοδομική νησίδα 13 ήταν η πλησιέστερη στην κεντρική πλατεία Ελευθερίας και εμπεριείχε το εμβληματικό Εσχί ή Αττίκ Τζαμί (1385 μ.Χ.), το σύμβολο της κατάκτησης των Σερρών από τους Οθωμανούς και

συνήψε δάνειο 7.000.000 δραχ. από το Ταχυδρομικό Ταμειντήριο. Η δημοτική αρχή δεν κατόρθωσε να το ολοκληρώσει και το κτίριο παρέμεινε ημιτελές για μεγάλο χρονικό διάστημα.

10. Την τριμελή Τεχνική Επιτροπή αποτελούσαν οι μηχανικοί Νικόλαος Τσακίρης, Αλέξανδρος Άκατος και ο εκάστοτε Νομομηχανικός Σερρών. Η Α΄ διανομή έγινε στις 28-29-30/10/1921, η Β΄ στις 25/3/1922 και η Γ΄ στις 20/7/1922.

το λιθόκτιστο Μπεξεστένι (1494 μ.Χ.), την κλειστή αγορά, που περιστοιχίζονταν πριν τον εμπρησμό από μικρές ιδιοκτησίες με εμπορικές χρήσεις. Στη νησίδα 13 χαράχθηκαν 54 οικοπέδα εκ των οποίων η πλειονότητα ήταν μικρά τεμάχια εμβαδού περίπου 25 τ.μ. Πέντε μεγάλα οικοπέδα (διακοσίων περίπου τ.μ. έκαστο) παρατάσσονταν κατά μήκος της οδού Βασιλέως Βασιλείου, εγγύτερα δηλαδή στην παλιά εμπορική περιοχή της πόλης και οι νέοι ιδιοκτήτες τους ήταν διακεκομμένα μέλη της σεραϊκής κοινωνίας της εποχής: Νουρή Εφένδης (13/1), Τεφήκ Βέης (13/2), Μεμέτ Εφένδη Ταχτά Σακάλ (13/3), Δημοσθένης Ν. Μέλφος (13/4) και Ζαφειρίου Φωτεινή (13/5). Ο Νουρή Μουσταφά Εφένδη ήταν δικηγόρος, συντάκτης της εφημερίδας *Siroz* και σημαίνουν στέλεχος των Νεοτουρκικού κομιτάτου Σερρών¹¹. Ο Δημοσθένης Μέλφος ήταν βουλευτής, συνδικαλιστής και επιχειρηματίας¹² και η Φωτεινή Ζαφειρίου

Εικ. 6. Τα πέντε μεγάλα οικοπέδα της οικοδομικής νησίδας 13 επί της οδού Βασιλέως Βασιλείου. Το 1924 ο δρόμος έχει ήδη διανοιχθεί, αλλά δεν έχει σκυροστρωθεί. Από αριστερά προς τα δεξιά οι οικοδομές: Νουρή Εφένδη, Τεφήκ Βέη, Μεμέτ Εφένδη Ταχτά Σακάλ, Δημοσθένης Μέλφου (υπό ανέγερση), Φωτεινής Ζαφειρίου.

11. Το τυπογραφείο της εφημερίδας *Siroz* (στη συνέχεια *Hancer*) ήταν σ' ένα μαγαζί δίπλα στο Εσκή Τζαμί. Βλ. Αϊντίν Βελή (2012) «Οι πρώτες τουρκικές εφημερίδες των Σερρών: *Siroz* και *Hancer*», στο τόμο Γ. Σαλακίδη (επιμ.), *Τουρκολογικά, Τιμητικός τόμος για τον Αναστάσιο Κ. Ιορδάνογλου*, Θεσσαλονίκη: έκδ. Αντ. Σταμούλη.

12. Γιαννογλούδης, Β. (2012) «Τα τραγικά γεγονότα προ της απελευθέρωσης των Σερρών (29-6-1913) με τη ματιά του βουλευτή Σερρών Δημοσθένη Μέλφου», εφημ. *Παρατηρητής*, φ. 28-6-2012. Ο Μέλφος, ως επιχειρηματίας, διατηρούσε κατάστημα υφασμάτων και ασφαλειών με συνεταιίρο τον γαμπρό του Εμμανουήλ Χαμπούρη (Αψηλίδης, 2008: 161).

μέλος οικογένειας μεγαλοκτηματιών.

Στα μικρά εμπορικά οικοπέδα της οικοδομικής νησίδας 13 εγκαταστάθηκαν γνωστά ονόματα τη πόλης όπως οι αδελφοί Ιωάννης και Εμμανουήλ Πέτροβιτς (13/41)¹³, οι αδελφοί Στεργίου Φωκά (13/19), ο ωρολογάς Χατζηστεργίου Περικλής (13/33), ο αλευροβιομήχανος Φερύτ Βέης (13/52), ο συμβολαιογράφος Νουρλά Βέης (13/30), ο ιατρός Χρήστος Καρατζάς (13/15), ο Αθανάσιος Ταουσάνης (13/20), ο Χαβαλές Δημήτριος του Μάρκου (13/21), ο Γεώργιος Μουτσόκαπας (13/45) κ.ά. Ένα από τα καλύτερα γωνιακά οικοπέδα επί της οδού Ερμού (13/37) ιδιοκτησία του Δήμου Σερρών εμφανίζεται να το πουλά η δημοτική αρχή στους εβραίους Ααρών και Ιωσήφ Σαλτιέλ.

Δύο σχεδιαγράμματα που δημοσιεύουμε οπτικοποιούν τις μεταλλαγές της οικοδομικής νησίδας 13 σε σχέση κυρίως με την τύχη του μουσουλμανικού τεμένους Εσκή Τζαμί¹⁴. Το πρώτο σχεδιάγραμμα αποτελεί παράρτημα του Π.Δ. της 28^{ης} Νοεμβρίου 1927 (ΦΕΚ Α΄ /31 Ιανουαρίου 1928). Η οικοδομική νησίδα 13 εμφανίζεται όπως την περιγράφει και το σχέδιο του 1920, δηλαδή εμπεριέχει το Μπεξεστένι απαλλαγμένο από τα προσκτίσματα, ενώ το Εσκή Τζαμί σημειώνεται χωρίς τον μιναρέ του (περιγράφεται η θέση του μιναρέ στο σχέδιο με διακεκομμένη γραμμή). Ήδη από το πρώτο αυτό σχεδιάγραμμα διακρίνεται ένας προβληματισμός σε σχέση με την μεταχείριση των ελεύθερων (μη ιδιωτικών) χώρων εντός της οικοδομικής νησίδας 13, όταν αναγράφεται η λέξη «πλατεία» στη θέση του κατεδαφισμένου ήδη μιναρέ¹⁵.

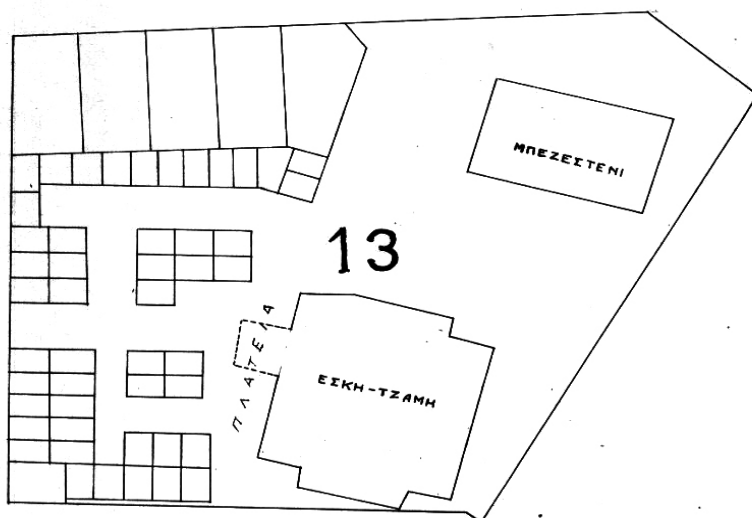
Το Μπεξεστένι και το Εσκή Τζαμί, μετά την Συνθήκη Ειρήνης της Λωζάνης του 1923, καταγράφηκαν στον πίνακα των ανταλλαξίμων μουσουλμανικών κτημάτων, η διαχείριση των οποίων περιήλθε αρχικά στην δικαιοδοσία της Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδας¹⁶. Οι χρήσεις

13. Ο Εμμανουήλ Ν. Πέτροβιτς (1844-1916) και ο Ιωάννης Ν. Πέτροβιτς (1841-1917) ήταν οι δυο από τους τρεις γιους του γιατρού Θεοδοσίου-Νατάλη Πέτροβιτς (1800-1873). Είχαν κτήματα στο Πεθελινό. Ο τρίτος γιος ήταν ο γιατρός Κωνσταντίνος Πέτροβιτς (1835-1891). Βλ. Λότη Πέτροβιτς-Ανδρουτσοπούλου (2006) «Μνήμη Νατάλη Εμμ.Πέτροβιτς: σαν παραμύθι» στα *Σερραϊκά Ανάλεκτα* (4) 319-342.

14. Ευχαριστώ τον Γ. Καριώτη και Ελ. Παναγιωτόπουλο για την διάθεση των διαγραμμάτων.

15. Ο μιναρές κατεδαφίστηκε από τους Βουλγάρους κατά τη β΄ βουλγαρική κατοχή, όταν μετέτρεψαν το τέμενος σε ναό των Αγίων Κυρίλλου και Μεθοδίου.

16. Μετά την ψήφιση του Ν. 4793/3 Ιουλίου 1930 «Περί κυρώσεως της μεταξύ Ελλάδος και Τουρκίας Συμφωνίας περί τρόπου εφαρμογής της εν Λωζάνη υπογραφείσης Συμβάσεως περί (υποχρεωτικής) Ανταλλαγής Ελληνοτουρκικών πληθυσμών» η διαχείριση περιήλθε στην Υπηρεσία Διαχείρισης Ανταλλαξίμων Μουσουλμανικών Κτημάτων (ΥΔΑΜΚ) και τελευταία στην Κτηματική Εταιρεία του Δημοσίου (ΚΕΔ). Το Μπεξεστένι αναγράφεται στα Βιβλία της ΥΔΑΜΚ ως «Βακούφιον Βεδρεδδίν Βέη (ή Μεσσιδ Βακούφιον Μεσρεδίν Βέη) και μετατρέπεται σε ανταλλάξιμο ακίνητο το 1926

Εικ. 8. Η νησιά οικοδομική νησίδα 13 (Π.Δ. 28^{ης} Νοεμβρίου 1927).

τους ήταν ποικίλες. Το Μπεξεστένι χρησιμοποιήθηκε ως στρατιωτική και αργότερα ως δημοτική αποθήκη μέχρι το 1962 που περιήλθε στην κυριότητα του ελληνικού δημοσίου, που το παραχώρησε αργότερα στην Υπηρεσία Αρχαιοτήτων και Αναστηλώσεων. Η Εθνική Τράπεζα νοίκιαζε το Εσκή Τζαμί για κέντρο διασκέδασης, για κινηματογράφο και για αποθήκη πυρομαχικών προσπαθώντας ταυτόχρονα να το εκποιήσει. Σε μια δημοπρασία ανταλλαξίμων κτημάτων που δημοσίευσε η τοπική εφημ. Πρόσδος στις 20-5-1934 περιλαμβάνονταν και το τέμενος με προεκτιμώμενη αξία 1.600.000 δρχ. Γινόταν και κάποιες σκέψεις για αξιοποίησή του. Για παράδειγμα στις 17 Ιανουαρίου 1935 με μακροσκελή επιστολή του σε τοπική εφημερίδα ο καθηγητής Βυζαντινολογίας του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης Ιωάννης (Τζαννής) Β. Παπαδόπουλος (1876-1957) αναφερόταν σ' ένα σχέδιο που φιλοπόνησε ο ίδιος το 1926 για την «εξωτερική διασκευή του θόλου», το οποίο θα κατασττούσε το τέμενος «περίλαμπρον κόσμημα των Σερρών» (Τζανακάρης, 1999: 14). Το αρχείο του Ωδείου «Ορφείας» Σερρών, τμήμα του οποίου δημοσίευσε ο Γ. Αγγειοπλάστης, μάς δίνει και άλλες πληροφορίες από την προσπάθεια εκποίησης του τεμένους. Μεταξύ των τεκμηρίων περιλαμβάνονται και επιστολές μέσω των οποίων το Ωδείο φαίνεται ότι ζητά από την Εθνική Τράπεζα να του παραχωρηθεί για χρήση το Εσκή Τζαμί έναντι ενοικίου. Ένα ενδιαφέρον τεκμήριο στο ίδιο αρχείο είναι το κείμενο μιας

με αριθμό 3295. Το Εσκή Τζαμί αναφέρεται ως ανταλλάξιμο ακίνητο με αριθμό κτηματογίου ΕΤΕ 932 και αριθμό ανταλλαγής 47.

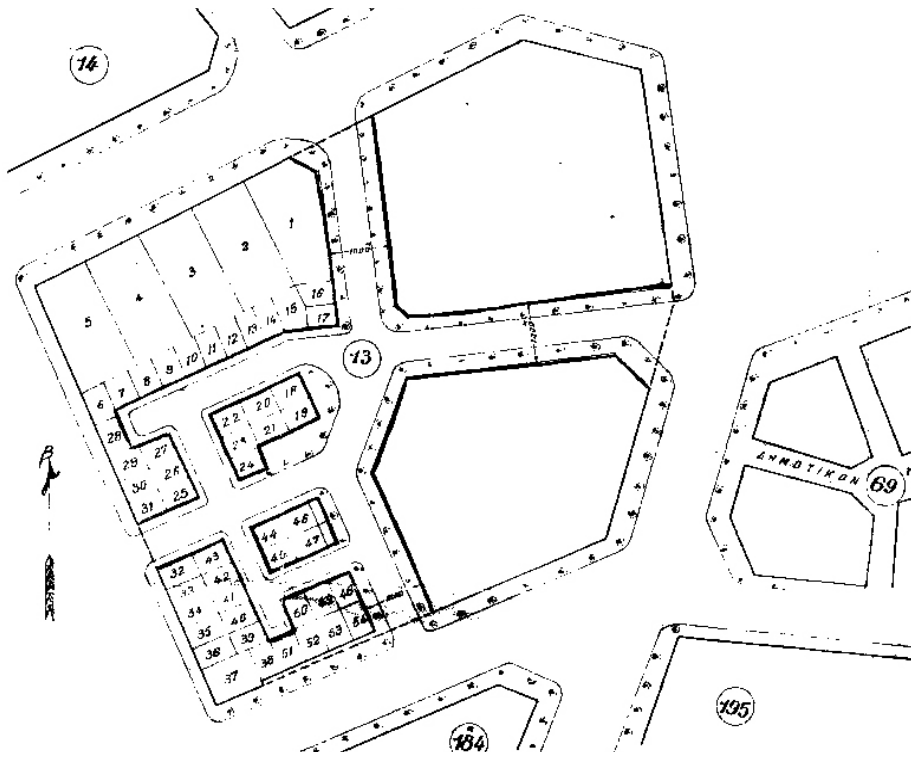
ακόμη δημοπρασίας της Εθνικής Τράπεζας (ημερομηνία 19-10-1936) για την τμηματική εκμίσθωση ή και πώληση ως συνόλου του τεμένους¹⁷. Τελικά το τέμενος κατεδαφίστηκε το 1937 (μαζί με τον πύργο ρολοί που βρισκόταν στα νοτιοανατολικά του) και οικοπεδοποιήθηκε¹⁸.

Πληροφορίες για την οικοπεδοποίηση του Εσκή Τζαμιού σταχυολογούμε από το με αριθμό 1274/22-09-1937 πωλητήριο συμβόλαιο του συμβολαιογράφου Σερρών Γ. Χ. Μαυρομάτη/πρώην Καραγκιόζη (αρ. μεταγραφής 11738/22-09-1937). Το ακίνητο είχε έκταση 1670 τ.μ. περσίου και εκποιήθηκε από την Ε.Τ.Ε (πλήν του δημοτικού ωρολογίου «ανήκοντος κατά κυριότητα εις τον Δήμον Σερρών») με πλειοδοτική δημοπρασία που διενεργήθηκε στις 17 Ιουλίου 1937. Πλειοδότησαν από κοινού οκτώ πολίτες, εκ των οποίων τέσσερις γιατροί. Το τίμημα ήταν 2.805.000 δρχ., αλλά επειδή το πωλητήριο ήταν επί πιστώσει προστέθηκαν οι τόκοι και διαμορφώθηκε τελικά στις 4.258.280 δρχ. Οι αγοραστές κατέβαλαν στο ταμείο της Ε.Τ.Ε 285.000 δρχ. σε ομολογίες ανταλλαξιμών 6% του 1928 «φέρουσας άπαντα τα τοκομερίδια λήξεως 1ης Ιανουαρίου 1938 και εφεξής» το δε υπόλοιπον εκ 2.563.280 δρχ. (συμποσούμενον σε 4.258.280 δρχ. με τους τόκους) υποσχέθηκαν να το καταβάλλουν εντός 20 ετών από της 03-01-1938. Εκάστη δόση περιλάμβανε τόκο 5 ½%.

Άρα το δεύτερο σχεδιάγραμμα (με ημερομηνία σχεδίασης 9 Οκτωβρίου 1937) απεικονίζει την κατάσταση μετά την εκποίηση του τεμένους. Το σχεδιάγραμμα συνόδευε το ΦΕΚ 23-10-1937 που αφορούσε την κατάτμηση της οικοδομικής νησίδας 13 σε δύο νέες ενότητες: μία για το Μπεξεστένι και μία για το πρώην Εσκή Τζαμί, που διαχωρίζονταν από δρόμο πλάτους 10μ. Τροποποίηση της νησίδας, που έγινε και στις 21 Μαρτίου 1964, όταν χαράχθηκαν οικοδομικές γραμμές στο εσωτερικό της επιτρέποντας έτσι την ανοικοδόμηση των εσώκλειστων οικοπέδων.

17. Αγγειοπλάστης, Γ. (2006) «Κατάλογος εισερχομένων και εξερχομένων εγγράφων του Ωδείου Σερρών «Ορφεύς» (1934-1940)», *Σερραϊκά Ανάλεκτα*, τ. 4^{ος}, 171-206. Συγκεκριμένα τέθηκε σε δημοπρασία το ανατολικό τμήμα του τεμένους αντί τιμήματος 2.000 δρχ. μηνιαίως, το κεντρικό αντί 2.000 μηνιαίως και το δυτικό αντί 400 δρχ. μηνιαίως. Ενδιαφέρον είναι επίσης το τεκμήριο με αρ. 3/73 του ίδιου αρχείου, μια επιστολή προς το Υπουργείο Πρόνοιας με ημερομηνία 5-12-1935 να παραχωρηθεί στο Ωδείο το τέμενος άνευ δημοπρασίας σύμφωνα με το άρθρο 8 του Ν. 5266/31-8-1927. Ευχαριστώ θερμά τον Γιώργο Αγγειοπλάστη, που μου επέτρεψε να μελετήσω το αρχείο του Ωδείου «Ορφεύς».

18. Ορισμένα μαρμάρινα τεμάχια από τα υλικά κατεδάφισης χρησιμοποιήθηκαν στην ανέγερση την ίδια χρονιά του χριστιανικού ναΐδριου του Αγίου Συμεών, όπου μπορούμε ακόμη και σήμερα να τα δούμε. Ο μηχανισμός του ρολογιού ενσωματώθηκε στο αέτωμα τη πρόσοψης του σημερινού δημαρχιακού μεγάρου. Για τον πύργο του ρολογιού βλ. Στεφανίδου, Αιμ. (1999) «Το ρολοί της πόλης στην Ελλάδα την περίοδο της Τουρκοκρατίας», στο *Όριον. Τιμητικός τόμος στον καθηγητή Δ.Α. Φατούρο*, 435-457.

Εικ. 9. Επανασχεδιασμός της οικοδομικής ησίδας 13 (σχεδιάγραμμα 9ης Οκτωβρίου 1937). Διακρίνεται η προτεινόμενη δειδροφύτευση και ο προσδιορισμός των ορίων του Εσχί Τζαμί και Μπεξεστηνίου.

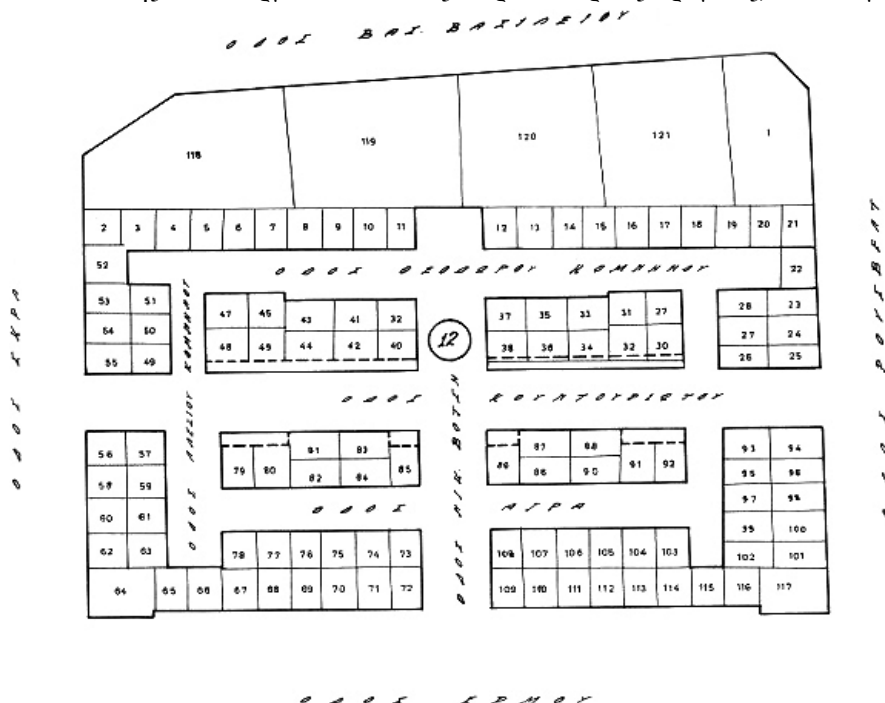

Εικ. 10. Αποψη από την ανεγειρόμενη Εθνική Τράπεζα (περί το 1926).

2.2 Οι οικοδομικές νησίδες 12 και 8

Στην οικοδομική νησίδα 12 χαράχθηκαν 121 οικόπεδα με την ίδια σχεδιαστική λογική. Ιδιοκτησίες στην οικοδομική νησίδα 12 είχαν ο Κ. Σεραφεΐμ (12/1), η Μουσουλμανική Κοινότητα (12/118, 12/119, 12/120 και 12/121), ο εβραϊός τραπεζίτης και έμπορος Μεναχέμ Σμιαντώφ (12/51), η Ζωή Χατζησπανδωνή (12/9), οι αδελφοί Σταμούλη (12/23), οι αδελφοί Μαντζανά (12/67) και οι αδελφοί Τικόπουλοι (12/85). Στην οικοδομική νησίδα 8 χαράχθηκαν 31 οικόπεδα, εκ των οποίων τα με αριθμούς 1, 29, 30 και 31 ήταν σχετικά μεγάλα και βρισκόνταν επί της οδού Βασιλέως Βασιλείου. Τα με αρ. 29 και 30 οικόπεδα δόθηκαν στη Μουσουλμανική Κοινότητα και στο οικόπεδο με αρ. 31 προβλεπόταν η ανέγερση Οθωμανικού Σχολείου. Ιδιοκτησίες στην οικοδομική νησίδα 8 είχαν ο Χρήστος Βελίδης (8/1), ο Γεώργιος Χρυσόγονος (8/50), ο κτηματίας Αντώνιος Παρίσης (8/14), ο έμπορος νεωτερισμών Νικόλαος Καμβουσιώρας (8/17), ο Αντώνιος Τεκές (12/21), ο Τεφής Βέης (8/27), ο Νικόλαος Χατζηγιάννης (8/15), ο Δήμος Σερρών (8/16 και 8/14) κ.ά.

Συνοψίζοντας παρατηρούμε ότι η πρώτη ενότητα της «νέας αγοράς» χαράχθηκαν τρεις οικοδομικές νησίδες και 206 οικόπεδα, εκ των οποίων τα 34 ανήκαν στο Δήμο Σερρών. Τα μικρά οικόπεδα είχαν πρό-σσωπο επί της οδού Ερμού και στους παράπλευρους δρόμους, ενώ τα με-

Εικ. 11. Οικοδομική νησίδα 12.

γάλα στην οδό Βασιλέως Βασιλείου. Οι ιδιοκτήτες ήταν ως επί το πλείστον χριστιανοί, αρκετοί μουσουλμάνοι και λίγοι εβραίοι.

3. Η ΔΕΥΤΕΡΗ ΕΝΟΤΗΤΑ. ΝΟΤΙΟΤΕΡΑ ΤΗΣ ΟΔΟΥ ΕΡΜΟΥ

Στην απαλλοτριώση μιας μεγάλης περιοχής σε άμεση γειτνίαση με την πυρκαυστή ζώνη αναφέρθηκε συνοπτικά η Αλεξάνδρα Γερόλυμπου σε διάφορα δημοσιεύματά της¹⁹. Η βασική αιτιολογία για την απαλλοτριώση θεωρήθηκε ότι ήταν το γεγονός ότι είχαν εγκατασταθεί παραπήγματα στην παραδοσιακή εμπορική περιοχή που είχε καεί και «έπρεπε να βρεθεί χώρος προσωρινής εγκατάστασης των εμπόρων μέχρις ότου αποκατασταθεί η παλιά εμπορική περιοχή». Συνδυάζοντας βιβλιογραφικά και χαρτογραφικά δεδομένα καταλήγουμε στον ισχυρισμό ότι η μεγάλη αυτή απαλλοτριώση αφορούσε την περιοχή νοτίως της οδού Ερμού.

Τι είχε ακριβώς γίνει; Το σχέδιο της πυρκαυστού συμπληρώθηκε για την υπόλοιπη πόλη μ' ένα ρυμοτομικό σχέδιο που εγκρίθηκε με το Π.Δ. 31-7-1925. Ειδικότερα στην απαλλοτριωθείσα περιοχή νοτίως της οδού Ερμού επαναλήφθηκαν οι ίδιες μικροκατατμήσεις του βορεινού τμήματος και χαράχθηκαν 262 νέα οικοπέδα. Το αρχικά μεγάλο οικοδομικό πολύγωνο με αριθμό 184, αμέσως διαιρέθηκε σε δύο άνισα τμήματα με την χάραξη ενός σημαντικού κάθετου άξονα (οδός Ρούσβελτ). Η νησίδα 184^α (28 οικοπέδα), η νησίδα 184 (86 οικοπέδα), η νησίδα 182 (89 οικοπέδα) και η νησίδα 183 (59 οικοπέδα) αποτέλεσαν την επέκταση της αγοράς των Σερρών (βλ. εικ. 1). Η περιοχή οριοθετούνταν προς ανατολάς από την οδό Διοικητηρίου, την διανοιχθείσα επί Οθωμανικής Διοίκησης, μεγάλου μήκους αρτηρία που ένωνε τον σιδηροδρομικό σταθμό με το Εσκή Τζαμί. Η αξία γης επί της οδού Διοικητηρίου ήταν υψηλή. Έτσι τα προϋπάρχοντα οικοπέδα με πρόσωπο στην οδό Διοικητηρίου δεν απαλλοτριώθηκαν, διατηρήθηκαν ως είχαν.

Ένα μόλις μήνα μετά την έγκριση του ρυμοτομικού σχεδίου, τον Αύγουστο του 1925, με μια ειδική νομοθετική ρύθμιση δόθηκε η δυνατότητα στον Δήμο Σερρών, δηλαδή στον ιδιοκτήτη όλων των οικοπέδων, να μπορεί να πουλήσει «άνευ δημοπρασίας» τα οικοπέδα που περιλαμβάνονται στις οικοδομικές νησίδες 182, 183, 184, 184^α ²⁰.

Η δυνατότητα εκποίησης εμπεριείχε δύο όρους. Πρώτον, η πώληση

19. Όπως αναφέρει η Γερόλυμπου «Στη διάρκεια του 1921 ξεκίνησε η εφαρμογή του σχεδίου, πρώτα όμως από τις περιοχές που βρίσκονταν στα νότια όρια της πυρκαυστού» (Γερόλυμπου, 2008:57). Παραπέμπει στο Δημητράκοπουλος, Α. (1937) “Σχέδια πόλεων. Πολεοδομία εν Ελλάδι”, *Τεχνική Επετηρίς της Ελλάδος*, τομ. Α', τεύχος II, Αθήνα: εκδ. ΤΕΕ, 448-449.

20. Βλ. άρθρο 61 του Ν.Δ. της 27ης Αυγούστου 1925 «περί τροποποίησης και συμπληρώσεως της περί Δήμων και Κοινοτήτων Νομοθεσίας».

***Άρθρον 61.**

Ἐπιτρέπεται εἰς τὸν Δήμιον Σερρών νὰ πωλήσῃ, ἄνευ δημοπρασίας, τὰ ἐν ταῖς οἰκοδομικοῖς τετραγώνοις 182, 183, 184 καὶ 181α' τοῦ νέου σχεδίου τῆς πόλεως Σερρών περιλαμβανόμενα οἰκόπεδα.

α') πρὸς τοὺς διατηροῦντας νῦν καταστήματα ἐν τῇ ρυμοτομημένῃ ἀγορᾷ γηγενεῖς, μὴ ἔχοντας οἰκόπεδα ἐντὸς τῆς κατὰ τὸ νέο, σχέδιον τῆς πόλεως ἀγορᾶς πρὸς ἀνέγερσιν ἐν αὐτοῖς νέων καταστημάτων.

β') πρὸς πρόσφυγας, καίτοι μὴ διατηροῦντας νῦν καταστήματα ἐν τῇ ρυμοτομημένῃ ἀγορᾷ, ἀλλὰ μὴ ἔχοντες ἐπίσης ἐντὸς τῆς κατὰ τὸ νέο σχέδιον τῆς πόλεως ἀγορᾶς οἰκόπεδα πρὸς ἀνέγερσιν ἐν αὐτοῖς καταστημάτων.

Τὸ ἥμισυ τοῦ ὅλου ἀριθμοῦ τῶν ἐν τῇ προηγουμένη παραγράφῳ οἰκπέδων δεόν νὰ πωληθῇ πρὸς τοὺς γηγενεῖς, τὸ δὲ ἕτερον ἥμισυ πρὸς τοὺς πρόσφυγας.

Τῆν τιμὴν τῆς πώλησεως κατὰ τετραγωνικὴν μέτρον, τοὺς ὅρους τῆς πώλησεως, τὸν τρόπον αὐτῆς καὶ πᾶσαν σχετικὴν λεπτομέρειαν θέλει καθορίσῃ τὸ Δημοτικὸν Συμβούλιον Σερρών ἐν εἰδικῷ κανονισμῷ ἐγκριθεσμένῳ ὑπὸ τοῦ Νομάρχου Σερρών, μετὰ γνώμην ἐπιτροπῆς ἀποτελουμένης ὑπ' αὐτοῦ ὡς πρόεδρος, τοῦ Νομομηχανικοῦ, τοῦ προέδρου τοῦ Ἐμπορικοῦ Συλλόγου, τοῦ προέδρου τῆς Ἐνώσεως Σερραίων ἀκτινῶν καταστηματορχῶν καὶ τοῦ προέδρου τῆς Παμπροσφυγικῆς Ἐνώσεως Σερρών.

Εἰκ. 12. Το ἄρθρο 61 του Ν.Δ. της 27^{ης} Αυγούστου 1925 «περὶ τροποποιήσεως καὶ συμπληρώσεως της περὶ Δήμων καὶ Κοινοτήτων Νομοθεσίας».

να γίνει κατὰ το ἥμισυ σε γηγενεῖς, που δεν εἶχαν οἰκόπεδα «ἐντὸς τῆς κατὰ τὸ νέο σχέδιον τῆς πόλεως ἀγορᾶς» καὶ κατὰ το υπόλοιπο ἥμισυ σε πρόσφυγες. Δεύτερον, ὅλους τοὺς ὅρους τῆς πώλησης θα τοὺς καθόριζε τὸ Δημοτικὸ Συμβούλιο Σερρών σε εἰδικὸ κανονισμὸ που θα εγκρίνονταν ἀπὸ τὸν Νομάρχην Σερρών μετὰ ἀπὸ γνώμην ἐπιτροπῆς, που θα ἀποτελοῦνταν ἀπὸ τὸν ἴδιο ὡς πρόεδρος, τὸν Νομομηχανικὸ, τὸν πρόεδρο τοῦ Ἐμπορικοῦ Συλλόγου, τὸν πρόεδρο τῆς Ἐνώσεως Ακτινῶν Καταστηματορχῶν καὶ τὸν πρόεδρο τῆς Παμπροσφυγικῆς Ἐνώσεως Σερρών²¹. Παρατηροῦμε επομένως ὅτι ἡ ἐλευση τῶν 14.900 προσφύγων

21. Πρόεδρος τῆς Παμπροσφυγικῆς Ἐνώσεως Σερρών, που ἰδρύθηκε τὸ 1924, ἦταν ὁ Σωκράτης Ανθρακόπουλος, δημοσιογράφος, ἐκδότης τῆς προσφυγικῆς εφημερίδας *Συννευσις*. Ὁ Ανθρακόπουλος ἐκλέχθηκε δύο φορές βουλευτῆς. Τὸ 1928 με τὴν Δημοκρατικὴ Ἐνωση τοῦ Αλέξανδρου Παπαναστασίου (κοινὸ ψηφοδέλτιο Δημοκρατικῆς Ἐνώσεως /Αγροτικοεργατικὸν Κόμμα καὶ Φιλελευθέρων) καὶ τὸ 1932 με τὸ Αγροτικὸ Κόμμα. Ἦταν ἐξαιρετικὰ ἐνεργὸς στὴν διεκδίκηση τῶν αιτημάτων τῶν προσφύγων καὶ κινητήριος δύναμις πίσω ἀπὸ τὰ πέντε Παμπροσφυγικὰ Συνέδρια που ἐγέναν στὸν Νομὸ Σερρών κατὰ τὴ δεκαετία τοῦ 1920. Βλ. Αψηλίδης, Γ. (2011) «Τὰ παμπροσφυγικὰ συνέδρια τῶν Σερρών. Πολιτικὴ καὶ συλλογικότητα τῶν προσφύγων τὴ δεκαετία τοῦ '20», *Μικρασιατικὴ Σπίθα*, 95-106.

στο μεσοδιάστημα της έγκρισης των δύο σχεδίων αλλάζει τα δεδομένα. Ένας νέος παράγοντας, οι πρόσφυγες, διεκδικούν οικοπέδα για να αναπτύξουν εμπορικές τους δραστηριότητες. Είναι χαρακτηριστικό ότι στην επιτροπή για τον καθορισμό των όρων της διανομής συμμετείχαν ισότιμα οι συλλογικοί φορείς τόσο των γηγενών ακτημόνων, όσο και των προσφύγων.

(13)

Περί έγκρισεως τής υπ' αριθ. 289 έ. έ. πράξεως του δημοτικού συμβουλίου Σερρών.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

Έχοντας υπ' όψει τὰ άρθρα 128 του νόμου ΔΝΖ' του 1912 (περί συστάσεως δήμων και κοινοτήτων) και 61 του από 27)29 Αυγούστου Ν. Δ. (περί τροποποιήσεως και συμπληρώσεως τής περί δήμων και κοινοτήτων νομοθεσίας), εγκρίνομεν τήν υπ' αριθ. 289 έ. έ. πράξιν του Δημοτικού Συμβουλίου Σερρών περί εκποιήσεως των εν αυτή περιγραφομένων δημοτικών οικοπέδων των περιλαμβανομένων εις τὰ υπ' αριθ. 182, 183, 184 και 184α οικοδομικά τετράγωνα έπ' όνόματι αγοραπτών και αντί τμημάτων ειδικώτερον καθοριζομένων εν τή ίδιας ως άνω πράξει του Συμβουλίου.

Ό αυτός Υπουργός δημοσιεύσει και εκτελέσει τὰ παρδν Διάταγμα.

Έν Αθήναις τή 7 Ιουλίου 1926.

Ό Πρόεδρος τής Δημοκρατίας
ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΠΑΓΚΑΛΟΣ

Εικ. 13. Διάταγμα έγκρισης της πράξης του Δημοτικού Συμβουλίου Σερρών (ΦΕΚ 234/ 15 Ιουλίου 1926).

Οι εργασίες της επιτροπής φαίνεται να προχώρησαν σχετικά γρήγορα γιατί το Δημοτικό Συμβούλιο Σερρών με το με αριθμό 289/28¹⁵ Μαΐου 1926 φήμισά του οριστικοποίησε τον πίνακα των προς εκποίηση δημοτικών οικοπέδων, τον ονομαστικό κατάλογο των δικαιούχων και καθόρισε το τίμημα ανά τετραγωνικό μέτρο. Το ψήφισμα εγκρίθηκε με διάταγμα που δημοσιεύτηκε στο ΦΕΚ 234/ 15 Ιουλίου 1926. Ακολούθησαν τα συμβόλαια πώλησης των οικοπέδων στους αντίστοιχους δικαιούχους. Το πωλητήριο ήταν τυποποιημένο και προετοιμασμένο σε τυπογραφείο, όπου ως πωλητής αναφερόταν ο τότε δήμαρχος Σερρών Επαμεινώνδας Τικόπουλος και συμπληρώνονταν κάθε φορά με τα στοιχεία του αγοραστή, την ημερομηνία πώλησης, το τίμημα κ.λπ. Τα περισσότερα πωλητήρια εκδόθηκαν τους πρώτους μήνες του 1927. Την σύνταξη των πράξεων πώλησης ανέλαβε ο συμβολαιογράφος Σερρών Χρήστος Γ. Καραγκιόζης (Μαυρομάτης).

Η αγορά ανοικοδομήθηκε με βάση οικοδομικές άδειες που εξέδιδε

Η «Νέα αγορά» των Σερρών

Εικ. 14. Ο Δήμαρχος Σερρών Επαμεινώνδας Τζικόπουλος.
Εικ. 15 (μεσαία). Η οδός Διοικητηρίου, σήμερα
Μεραρχίας. Στο βάθος ο πύργος με το ρολόι.
Εικ. 16 (κάτω). Η οδός Ρούσβελτ, σημερινή Εμμ.
Ανδρόνικου.

η Δημαρχία. Δύο τεκμήρια από το αρχείο της Πολεοδομίας επιβεβαιώνουν τη χρήση τυποποιημένων σχεδίων. Το πρώτο είναι η αίτηση του ιδιοκτήτη ενός μικρού εσωτερικού οικοπέδου (οικόπεδο 184/52) για χορήγηση οικοδομικής άδειας. Πάνω στην αίτηση ο Δήμαρχος Σερρών βεβαιώνει ότι το οικόπεδο περιήλθε στην κατοχή του ιδιοκτήτη κατό-

Εικ. 17. Αποψη της νέας αγοράς στη διασταύρωση των οδών Ρούσβελτ και Μεραρχίας.

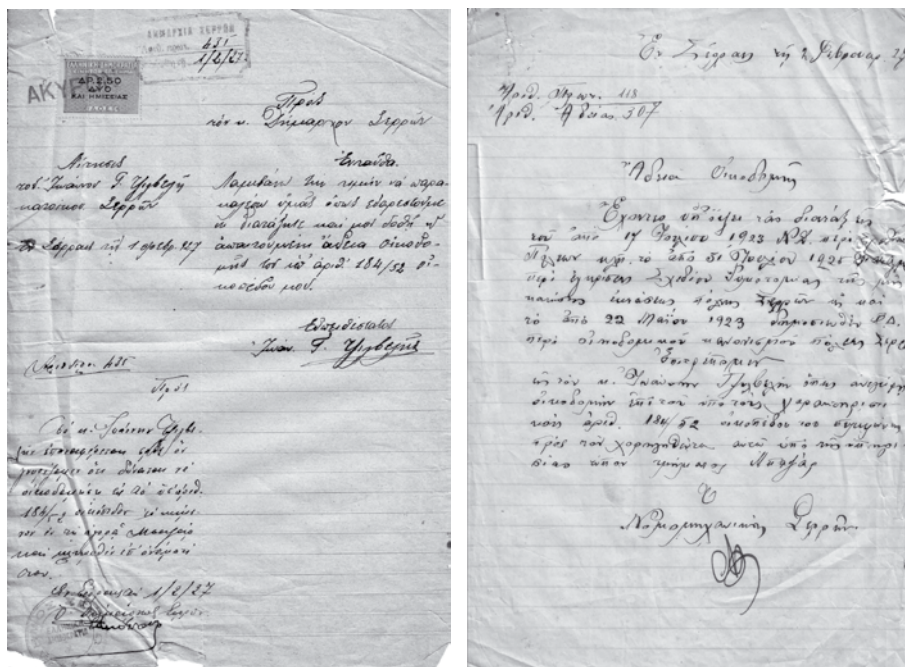

Εικ. 18. Αποψη της νέας αγοράς στη διασταύρωση των οδών Παναγή Τσαλδάρη και Ερμού.

πιν κληρώσεως. Το δεύτερο είναι το ίδιο το έγγραφο της οικοδομικής άδειας με αριθμό 307 και ημερομηνία 2 Φεβρουαρίου 1927. Το υπογράφει ο Νομομηχανικός Σερρών επιτρέποντας την ανοικοδόμηση «συμφώνως προς τον χορηγηθέντα αυτό υπό της υπηρεσίας τύπον τμήματος

Μπαζάρ».

Τα διατάγματα που προαναφέρθηκαν περιγράφουν τις νομικές διαδικασίες μ' ένα στεγνό γραφειοκρατικό τρόπο. Περισσότερο πάλλουσα και κατατοπιστική είναι η ειδησεογραφία της εποχής. Σ' ένα από τα πρωιμότερα δημοσιεύματα που κατορθώσαμε να εντοπίσουμε διαβάζουμε ότι η Ένωση Σερραίων Ακτημόνων Καταστηματαρχών πέτυχε να απαλλοτριωθεί από το κράτος προς όφελος του Δήμου Σερρών

Εικ. 19. Οικοδομική άδεια 307/2-2-1927 για το 184/52 οικόπεδο.

οικόπεδο «8 περίπου χιλιάδων τετραγωνικών μέτρων»²². Επειδή δε ο Δήμος δεν είχε να διαθέσει το απαιτούμενο χρηματικό ποσό των 400 χιλιάδων δραχμών «η απαλλοτρίωση αναβάλλετο καθημερινώς μέχρι της εξευρέσεως του αναγκαίου χρηματικού ποσού». Ο κίνδυνος όμως της κατεδάφισης της ήδη υπάρχουσας αγοράς αυξάνονταν και η φόβος των καταστηματαρχών μήπως κάποια μέρα βρεθούν χωρίς τα μαγαζιά τους οδήγησε στην αναζήτηση τρόπων να αποφύγουν αυτό το ενδεχόμενο. Τα πράγματα οξύνθηκαν περαιτέρω όταν ο τότε νομομηχανικός Σερρών Νικ. Τσακίρης με έγγραφο που κοινοποίησε σε δύο καταστηματάρχες

22. Εφημ. Μακεδονία της 31ης Ιουλίου 1924.

τούς έδινε προθεσμία πέντε ημερών να εκκενώσουν τα καταστήματά τους προκειμένου να κατεδαφιστούν. Ως αποτέλεσμα αυτής της πίεσης η Ένωση Ακτημόνων Καταστηματαρχών συνήλθε σε Γενική Συνέλευση και αποφάσισε να καταβάλλει η ίδια στο Δήμο το απαιτούμενο ποσό των 400 χιλιάδων δραχμών υπό τύπο δανείου ώστε να συντελεστεί η απαλλοτρίωση. Εξέλεξε επιπλέον τριμελή επιτροπή προκειμένου να μεταβεί στην Αθήνα και να ζητήσει να αρχίσει η ρυμοτομία του οικοπέδου της αγοράς και να «*επιτύχη παρά της Εθνικής Τραπέζης ανέγερση εν των οικοπέδω τούτω καταστημάτων διά ενυπόθηκων δανείων*»²³. Η Ένωση Ακτημόνων Καταστηματαρχών συνέχισε τη δράση της και τα επόμενα χρόνια. Σε δημοσίευμα της εφημ. *Μακεδονία* στις 1-12-1928 διαβάζουμε:

«Ακτήμονες καταστηματαρχες. Να μία λέξις ήτις δεν αναγράφεται εις το Ελληνικόν λεξιλόγιον και η οποία ασφαλώς θα φαίνεται ακτανόητος εις τους περισσοτέρους. Και όμως. Είναι μια τάξις πολυπληθής εν Σέρραις ήτις σήμερον ή μάλλον από πολλού χρονικού διαστήματος, ευρίσκεται εις απόγνωσιν...»

Στο ίδιο δημοσίευμα αναφερόταν ότι η Ένωση Ακτημόνων Καταστηματαρχών πρότεινε την ανέγερση και άλλων καταστημάτων προς «*εύρυνσιν της αγοράς*» καθόσον η υπάρχουσα δεν πληρούσε «*τις ανάγκες των κατοίκων των Σερρών και των περιχώρων*». Πρότεινε μάλιστα για τον σκοπό αυτό την απαλλοτρίωση των με αρ. 162, 195 και 196 ανταλλαξιμών οικοδομικών πολυγώνων, του οικοδομικού πολυγώνου του Εσκή Τζαμί, του Μπεξεστενίου, του με αρ. 70 οικοδομικού πολυγώνου (πρόκειται για τη σημερινή πλατεία Ελευθερίας) και «*του τοιούτου του Υπουργείου Συγκοινωνιών*»²⁴. Παράλληλα επεσήμανε ότι τα περισσότερα των διανεμηθέντων οικοπέδων της αγοράς κατέλαβαν άνθρωποι οικονομικώς ανεξάρτητοι και «*εκ τούτων πολλοί τα ενοικίασαν ή τα επώλησαν χωρίς να τα χρησιμοποιήσουν παντελώς*». Η «αγορά» επεκτάθηκε τα επόμενα χρόνια, το Εσκή Τζαμί οικοπεδοποιήθηκε το 1937, το Μπεξεστένι ευτυχώς όχι.

Η Ένωση Ακτημόνων Καταστηματαρχών Σερρών και η Παμπρο-

23. Την τριμελή επιτροπή αποτελούσαν ο Επαμ.Τικόπουλος, ο Χρήστος Γουσίου και ο Λεωνίδας Κεφαλάς.

24. Το Ο.Π 162 βρίσκεται δυτικά της αγοράς. Περιβάλλεται από τις οδούς Βενιζέλου, Έδεσσας, Παύλου Μελά και 29ης Ιουνίου. Το Ο.Π 195 βρίσκεται στα ανατολικά της αγοράς. Περιβάλλεται από τις οδούς Μεραρχίας, Κωστοπούλου, Διονυσίου Σολωμού και Τσαλοπούλου. Το Ο.Π 196 περιβάλλεται από τις οδούς Γ. Παπανδρέου, Κωστοπούλου και την πλατεία Εμπορίου.

σφυγική Ένωση Σερρών έπαιξαν στην πραγματικότητα πολύ σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της αγοράς των Σερρών απ' όσο τα νομικά κείμενα αποτυπώνουν. Ο πρόεδρος της Παμπροσφυγικής Ένωσης Σερρών Σ. Ανθρακόπουλος αρθρογράφησε στην εφημ. *Μακεδονία* στις 20 Μαρτίου 1926 με θέμα: «Τα προσφυγικά εις τον Νομό Σερρών. Αι ανάγκαι των αστών Προσφύγων»²⁵. Στο σοβαρό θέμα των ανώμαλων δικαιοπραξιών, δηλαδή των πράξεων που είχαν συνάψει οι ντόπιοι με τους μουσουλμάνους που αποχωρούσαν ή άλλες συμβάσεις επί οθωμανικής κυριαρχίας που δεν είχαν καταγραφεί, οι συλλογικοί φορείς των προσφύγων είχαν, όπως είναι γνωστό, δώσει μεγάλη μάχη να τις ακυρώσουν. Θεωρούσαν τις δικαιοπραξίες αυτές άκυρες και ζητούσαν τα ανταλλάξιμα αυτά οικόπεδα να αποδοθούν στους πρόσφυγες²⁶. Μια τέτοια μάχη που αφορούσε την αποτροπή της άμεσης εκποίησης αστικών οικοπέδων στην αγορά των Σερρών βρήκε τους άστεγους καταστηματάρχες (γηγενείς και πρόσφυγες ενωμένους. Όπως διαβάζουμε στην εφημ. *Μακεδονία*²⁷ στις 14-15 Μαρτίου 1928 πραγματοποιήθηκε μεγάλη σύσκεψη για τα αστικά ανταλλάξιμα της πόλης των Σερρών, με παρουσία εβδομήντα αντιπροσώπων των επαγγελματικών και πολιτικών οργανώσεων. Μίλησαν οι Διονυσίου, Παπαδημητρίου και Βαβαλέκας (πρόεδρος, αντιπρόεδρος και ταμίας των Ομηροπαθών αντίστοιχα), Μπατσικόπουλος (πρόεδρος των Ακτημόνων Καταστηματαρχών), Τενεκετζής (πρόεδρος των γηγενών) και Ανθρακόπουλος (πρόεδρος Παμπροσφυγικής Ένωσης). Ο τελευταίος ανέφερε ότι οι ενέργειες του σωματείου που εκπροσωπούσε συμπεριλάμβαναν και τους γηγενείς:

«γιατί τώρα είμεθα όλοι Μακεδόνες και πρέπει να ομονοήσωμεν, να αφήσωμεν κατά μέρος όλες τας μικροφιλοτιμίας και όλες τα προσωπικά συμπαθείας και αντιπαθείας διά να γίνωμεν παραγωγικοί καθόσον μη λησμονείτε ότι το Κράτος έχει στρέψει τα βλέμματά του εις την Μακεδονίαν και εξ αυτής αναμένει την σωτηρίαν του».

Δήλωνε όμως την κατηγορηματική αντίθεσή του σε χαριστικές εκποιή-

25. Βλασιδης, Β. (2009) «Όψεις της προσφυγικής αποκατάστασης στη Μακεδονία. Οι απόψεις του ελληνικού τύπου», στο *Πρόσφυγες στη Μακεδονία*, επιμ. Ιωάννης Κολιόπουλος, Ιάκωβος Μιχαηλίδης, Αθήνα: Ε.Μ.Σ.-Μίλητος, 142.

26. Είναι γνωστό ότι ορισμένα από τα ανταλλάξιμα οικόπεδα μπορούσαν να τα διεκδικήσουν με αγωγή οι πρώην ιδιοκτήτες τους. Η ανωμαλία αυτή άρθηκε μόλις τον Ιούλιο του 1928 με νόμο που όριζε ότι τα απαλλοτριωμένα προσφυγικά οικόπεδα μεταβιβάζονταν κατά πλήρη κυριότητα στο υπουργείο πρόνοιας, επομένως κάθε διεκδίκηση από τρίτους ήταν παράνομη και απαράδεκτη (Ν. 3764/1929 άρθρο 19).

27. Εφημ. *Μακεδονία*, φ. 16-3-1928.

σεις ανταλλάξιμων αστικών κτημάτων:

«Συμφωνώ όπως τα υπό των γηγενών κατεχόμενα αστικά ανταλλάξιμα κτήματα περιέλθουν εις αυτούς άνευ δημοπρασίας, πλην όμως να πληρωθούν εις κανονικάς τιμάς, διότι τότε και μόνον θα δυνηθούν να αποζημιωθούν οι πρόσφυγες και να συγκρατηθεί η τιμή των προσφυγικών ομολογιών».

Επίσης, συνέχιζε ο Ανθρακόπουλος, πρέπει να γνωρίζετε ότι δεν είναι ποτέ δυνατό:

«διά εκατό άτακτους αγοραπωλησίας, τας οποίας εγώ θεωρώ παρανόμους και ως μη δυναμένας να περιβληθούν διά νομίμου κύρους, να επέλθει διαφωνία και να χωρισθώμεν πρόσφυγες και γηγενείς εις δύο αντίπαλα στρατόπεδα. Το γενικό συμφέρον επιτάσσει την συνεργασία ήτις δεν δύναται να αποκλειστεί λόγω μερικών ζητημάτων».

Η σύσκεψη-συλλαλητήριο κατέληξε στην εκλογή επιτροπής, που θα προέβαινε στις απαραίτητες ενέργειες για πλήρη αναστολή της εκποίησης των ανταλλάξιμων αστικών ακινήτων στην πόλη των Σερρών για μια τριετία. Στο αρχείο του Ελευθερίου Βενιζέλου βρίσκεται το ανακοινωθέν της επιτροπής του συλλαλητηρίου²⁸. Περιγράφει την κατάσταση και προτείνει τα ακίνητα χαμηλής αξίας (εξαιρεί τα ακίνητα άνω των 500.000 δραχμών) να μεταβιβαστούν άνευ δημοπρασίας (με απευθείας πώληση) στους κατόχους με παράταση της προθεσμίας για την υποβολή των δικαιολογητικών. Η εκτίμηση της αξίας των ακινήτων να γίνει από επιτροπή από δύο πρόσφυγες και δύο γηγενείς, υπό την προεδρία του προέδρου πρωτοδικών και τη συμμετοχή του νομομηχανικού με συμβουλευτική ψήφο. Ζητούσε τέλος να διαταχθεί, ειδικά για την πόλη των Σερρών, η προσωρινή αναστολή των εκποιήσεων με δημοπρασία από την Εθνική Τράπεζα κάθε ανταλλάξιμου ακινήτου και η ισχύς του ενοικιοστασίου μέχρι την καταβολή των πολεμικών και ομηρικών αποζημιώσεων. Και όπως κατέληγε το ανακοινωθέν:

«και τότε ας πάρει όποιος θέλει τα ερειπωμένα αυτά μουσουλμανικά οικήματα και ας τα διαθέσει όπως θέλει».

Την ταύτιση των στόχων προσφύγων και γηγενών καταδεικνύει και το κοινό υπόμνημα με την Ένωση Σερραίων Ακτημόνων Καταστηματαρχών

28. Αρχείο Ελευθερίου Βενιζέλου-Μουσείο Μπενάκη, φάκ. 241-22. Λείπουν οι 4 από τις συνολικά 8 σελίδες του ανακοινωθέντος.

που κατέθεσε τον Οκτώβριο του 1928 στη Βουλή ο τότε βουλευτής του Αγροτικού Κόμματος Σ. Ανθρακόπουλος²⁹. Αν και το 1929 η βασική θεματολογία στις ειδήσεις από τις Σέρρες που δημοσιεύονταν στην εφημ. *Μακεδονία* εξακολουθούσε να είναι η εκποίηση των ανταλλαξιμίων³⁰, το 1931 τα πράγματα άλλαξαν. Την ανάπτυξη της αγοράς περιόρισε η φτώχεια των αγροτών και η ανεργία των καπνεργατών, «που ανέκοψαν κατά τι το ανοικοδομητικόν έργον...αλλά δεν το σταμάτησαν εντελώς»³¹. Η κατάσταση επιδεινώθηκε το 1932: «Η αγορά ολάνοιχτη. Και τα μαγαζιά έρημα. Η ακινησία της αγοράς των Σερρών είναι πρωτοφανής. Από τότε που καταστράφηκαν οι αγρόται ήρχισεν η κατάρρευσις των Σερρών»³². Τα επόμενα δύο χρόνια πολυάριθμες ανταποκρίσεις με θέμα την πόλη με το «χρυσό κάμπο» ή «την πλέον ονειρευτήν πόλιν» εμφανίστηκαν στην εφημ. *Μακεδονία*³³ με έκδηλη την αγωνία και το ενδιαφέρον για την οικονομική κατάσταση της αγοράς των Σερρών. Αν και πολλά νεόδημητα καταστήματα παρέμειναν ημιτελή για χρόνια παρασυρμένα από τον στρόβιλο της ύφεσης, η νέα αγορά των Σερρών ήταν πλέον γεγονός.

ΚΑΤΑΛΗΚΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Όπως αναλύσαμε στην παρούσα μελέτη το βορινό τμήμα της οδού Ερμού διαφέρει από το νότιο, τόσο ως προς την χρονολογία χάραξης, όσο και ως προς τις διαδικασίες παραχώρησης των τίτλων ιδιοκτησίας, αλλά και την προέλευση των ιδιοκτητών. Παρά τις διαφορές όμως τις δύο πλευρές του δρόμου τις ενώνει η πυκνή κατάτμηση των οικοπέδων, ένας κοινός αρχιτεκτονικός τύπος καταστημάτων και το γεγονός ότι τα κτίρια ανοικοδομήθηκαν την ίδια χρονική περίοδο. Όμως θα ήταν ιδιαίτερα απλουστευτικό να δούμε τη δημιουργία της αγοράς των Σερρών μόνο με όρους πολεοδομικού σχεδιασμού. Η αγορά των Σερρών αποτελεί τον τόπο όπου αναμετρήθηκαν γηγενείς και πρόσφυγες, όπου συμβίωσαν διαφορετικές αντιλήψεις, όπου δραστηριοποιήθηκαν σύλλογοι και σωματεία, όπου σφυρηλατήθηκε η γενιά των εμπόρων που στήριξαν την οικονομική ανάκαμψη της πόλης τα επόμενα χρόνια. Ας την εντά-

29. Κατατέθηκε στη συνεδρίαση ΣΤ' της 31-10-1928. Βλ. Πελαγίδης, Στ. (1988) «Προσφυγικά προβλήματα του βορειοελλαδικού χώρου στο ελληνικό κοινοβούλιο (1924-1928)» *Μακεδονικά* (26) 63-97.

30. Για παράδειγμα η απευθείας πώληση για καταστήματα μέχρι 100.000 δρχ., βλ. εφημ. *Μακεδονία*, φ. 4-03-1929.

31. Βλ. εφημ. *Μακεδονία*, φ. 12-6-1931.

32. Βλ. εφημ. *Μακεδονία*, φ. 14-5-1932.

33. Βλ. εφημ. *Μακεδονία*, φ. 16-5-1932 και φ. 17-10-1932.

Ξουμε λοιπόν στη συλλογική μας μνήμη ως ιστορικό τόπο, όσο και εάν αυτό μας ξενίζει για ένα δρόμο με ταπεινά καταστήματα, ας τη διαφυλάξουμε ως συλλογική κληρονομιά, αναλογιζόμενοι ότι οριοθέτησε την παλιά από την νέα πόλη και ότι ένωσε τους γηγενείς με τους πρόσφυγες σε μία κοινή προσπάθεια, μετά από τραυματικούς πολέμους και καταστροφές, όσο και εάν οι όροι γηγενείς και πρόσφυγες ηχούν σήμερα μακρινοί και ξεπερασμένοι.

ΑΡΧΕΙΑΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

Βιβλία Μεταγραφών Υποθηκοφυλακείου Σερρών, 1924, 1925, 1926, 1927.

Γ.Α.Κ Σερρών, αρχείο συμβολαιογράφου Κ. Τριανταφυλλόπουλου.

Μουσικό Αρχείο του Γ. Αγγειοπλάστη, Κεντρική Δημόσια Βιβλιοθήκη Σερρών.

Αρχείο Ελευθερίου Βενιζέλου-Μουσείο Μπενάκη, φάκ. 241-22.

Εφημερίδα *Μακεδονία*, φ. 31-10-1921, φ. 22-12-1922, φ. 31-7-1924, φ. 16-3-1928, φ. 1-12-1928.

Εφημερίδα *Πρόσδος*, φ. 20-5-1934.

Αρχείο Πολεοδομικού Γραφείου Σερρών.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αγγειοπλάστης, Γ. (2006) «Κατάλογος εισερχομένων και εξερχομένων εγγράφων του Ωδείου Σερρών «Ορφείς» (1934-1940)», *Σερραϊκά Ανάλεκτα*, τ. 4^{ος}, 171-206.

Αϊντίν, Βελή (2012) «Οι πρώτες τουρκικές εφημερίδες των Σερρών: Siroz και Hancer», στον τόμο Γ Σαλακίδη (επιμ.), *Τουρκολογικά*, Τιμητικός τόμος για τον Αναστάσιο Κ. Ιορδάνογλου, έκδ. Αντ. Σταμούλη, Θεσσαλονίκη.

Αψηλίδης, Γ. (2008) «Οικονομικές συνθήκες και επιχειρήσεις στην πόλη των Σερρών (1913-1940)» στο Γερόλυμπου, Α. και Θεοδωρίδου, Λ. (επιμ.) *Σέρρες 1900-1940. Χώρος και Ιστορία*, 141-174.

Αψηλίδης, Γ. (2011) «Τα παμπροσφυγικά συνέδρια των Σερρών. Πολιτική και συλλογικότητα των προσφύγων τη δεκαετία του '20», *Μικρασιατική Σπίθα*, 95-106.

- Βλασιδής, Β. (2009) «Όψεις της προσφυγικής αποκατάστασης στη Μακεδονία. Οι απόψεις του ελληνικού τύπου», στο *Πρόσφυγες στη Μακεδονία*, επιμ. Κολιοπούλου, Ιω., Μιχαηλίδης, Ιακ., Αθήνα: ΕΜΣ-Μίλητος, 142.
- Γιαννογλούδης, Β. (2012) «Τα τραγικά γεγονότα προ της απελευθέρωσης των Σερρών (29-6-1913) με τη ματιά του βουλευτή Σερρών Δημοσθένη Μέλφου», εφημ. *Παρατηρητής*, φ. 28-6-2012.
- Δημητρακόπουλος, Α. (1937) «Σχέδια πόλεων. Πολεοδομία εν Ελλάδι», *Τεχνική Επετηρίς της Ελλάδος*, τόμ. Α', τεύχος ΙΙ, Αθήνα: εκδ. ΤΕΕ, 448-449.
- Καραδήμου-Γερόλυμπου, Α. (1997) «Μία πρότυπη πολεοδομική επέμβαση: Η ανοικοδόμηση των Σερρών, 1913-1920», *Επιστημονική Επετηρίδα της Πολυτεχνικής Σχολής του Α.Π.Θ, τμήμα Αρχιτεκτόνων*, τ. ΙΔ', Θεσσαλονίκη, 161-179.
- Θεοδωρίδου, Λ. και Καριώτου, Γλ. (2012) «Τρεις πλατείες των Σερρών. Διαδικασίες διαμόρφωσης. Χωρική λειτουργία» στο *Χωρογραφίες* (3) 63-70.
- Παναγιωτόπουλος, Ελ., Καριώτης, Γ., Καριώτου, Γλ. (2008) «Η αγορά των Σερρών πριν και μετά την καταστροφή του 1913. Μια χαρτογραφική προσέγγιση» στο Γερόλυμπου, Α. και Θεοδωρίδου, Λ. (επιμ.) *Σέρρες 1900-1940. Χώρος και Ιστορία*, 115-139.
- Πελαγίδης, Στ. (1988) «Προσφυγικά προβλήματα του βορειοελλαδικού χώρου στο ελληνικό κοινοβούλιο (1924-1928)» *Μακεδονικά* (26) 63-97.
- Πέτροβιτς-Ανδρουτσοπούλου, Λ. (2006), «Μνήμη Νατάλη Εμμ. Πέτροβιτς: σαν παραμύθι» στα *Σεραϊκά Ανάλεκτα* (4) 319-342.
- Τζανακάρης, Β. (1991) *Εικονογραφημένη Ιστορία των Σερρών*, Σέρρες: εκδόσεις *Γιατί*.

ΠΗΓΕΣ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΣΗΣ

- Εικ. 1: Σχεδίαση-επεξεργασία Γλ. Καριώτου.
- Εικ. 2-3-15: Συλλογή Αψηλίδη
- Εικ. 4: Δημητρακόπουλος 1937
- Εικ. 5-17-20: Υποθηκοφυλακείο Σερρών
- Εικ. 6: Συλλογή Δημ. Δημούδη
- Εικ. 7-8-9-11: Συλλογή Γ. Καριώτη
- Εικ. 10-16: Συλλογή Μ. Καρδαμίτση
- Εικ. 12-13: Ψηφιακή συλλογή στον ιστότοπο του Εθνικού Τυπογραφείου
- Εικ. 14: Πανδέκτης pandektis.ekt.gr
- Εικ. 17-18: Φωτογραφείον Τσακίρης-Συνεργατική
- Εικ. 19: Αρχείο Πολεοδομικού Γραφείου Σερρών

ΣΥΜΒΕΒΑΙΟΓΡΑΦΙΣΤΩΝ
ΧΡΗΣΤΟΥ Γ. ΚΑΡΑΓΚΙΩΧ
0301 ΛΑΒΑΔΙΚΑ - ΣΕΡΡΑΙ

Πολ. Αριθ. Τεκ. 9=3 αριθ. 3352
Αριθμός: 563 31 Μαΐου 1926

ΠΩΛΗΤΗΡΙΟΝ

ΔΡΑΧ. 22762,40%

Ἐν Σέρροις καὶ ἐν τῇ κατὰ τὴν συνοικίαν Λαδάδικα ἐπιπέδῳ κομ-
πιῆρ μου ἰδιοκτησίας ἀδελφῶν Β. Σιαποῦν, σήμερον τὴν ἑπομένην
ἑνάτην (9^η) τοῦ μηνὸς Ἰανουαρίου τοῦ χιλιοστοῦ ἑνεαεκα-
ποστοῦ εἰκοστοῦ ἑξαδύτου ἔτους (1926) ἡμέραν Σάββατον
ἐνόμιον ἥμισυ τοῦ Συμβολαιογράφου καὶ πιστοῦ Συρρῶν Χρήστου
Γ. Καραγκιῶζ, ἐδουλοῦντος ἑνταῦθα, εἶναι παρούσης καὶ τῶν μετέπειτα
Κωνσταντίνου Δημητρίου Σιαποῦν μερῶν καὶ Πλω-
ρίου Ἀθανασίου Τσιρογιάννη ἱεροδιδασκάλου
Νικόλαου Σερρῶν πολιτῶν Ἑλλήνων ἐκείνων γενομένων καὶ
μὴ ἐπιτηδίων, ἐπιτηδύθησαν εἰς γενοσάμενοι καὶ τῇ ἡμερῇ αὐτῇ ἐκείνῃ ὁ
Δημιόχοι Σερρῶν κ. Ἐπαμεινώνιδος Δημητρίου Τριτάκου, γενομένου, κό-
κοιτος Συρρῶν ἐκτροσικῶν ἐν ἀρχαῖσιν τῶν Δήμων Σερρῶν, ἐκ ἀνάγκῃ
τοῦ ὅποιου συμβάλλεται καὶ ἀρ' ἐξ ἑσῶν δ. Κωνσταντῆος Διο-
δωρίδου καὶ Ἰωάννου Νικόλαου Σερρῶν

καὶ συναμολόγησαν τὰ ἑξῆς: Ἐκ τούτων ὁ κ. Ἐπαμεινώνιδος Δημ. Τριτάκου-
λος, ἐπὶ τὴν προκαταβέβαιον ἰδιότητά του, ἐδήλωσεν εἰς συμφωνίας τοῦ ἀρ-
θρου 61 τοῦ Νομοῦ Διατάγμ. τῆς 27 Ἀπριλίου 1925 ἁλλαγὴ τροποποιή-
σεως καὶ συμπληρώσεως τῆς περὶ Δήμων καὶ Κοινοτήτων Νομοθεσίας, ἐπε-
τρατή εἰς τὸν Δήμον Σερρῶν γὰρ πωλήσῃ ἄνευ δημοπρασίας τὰ ἐν τοῖς οικο-
δομικοῖς τετραγώνοις 182, 183, 184 καὶ 184α τοῦ Νέου Σχεδίου τῆς πό-
λεως Σερρῶν περιλαμβανόμενα οἰκώπεδα, ἔξ ὧν τὸ β' ἀριθμὸν διὰ
ἑξῆς οἰκώπεδον τοῦ ἑκατοστοῦ ἑξοικοστοῦ δουλιῶν
οἰκοδομικοῦ τετραγώνου (Αριθ. 182/18) Πηλοῦ
κατηγορίας ἐπίσης ἐπιπέδου ἡμισυ
καὶ ἑξῆς Πηλοῦ καὶ διὰ
ἑξῆς

(Αριθ. 2410) συναρτημένον γέφυραν πρὸς τὰ β' ἀριθμὸν 14, 19, 15, 20
οἰκώπεδον α' τοῦ αὐτοῦ οἰκοδομικοῦ πολυγώνου καὶ περὶ
δυνάμει τοῦ β' ἀριθμὸν 289 τῆς 28 Μαΐου 1926
ἡμερησίου τοῦ Δημοτικοῦ Συμβουλίου Σερρῶν, ἐγκριθέντος διὰ τοῦ ἐπὶ
ἡμερησίου 7 Ἰουλίου 1926 Διατάγματος, δημοσιευθέντος εἰς τὸ β' ἀριθ-

Εἰκ. 20. Πωλητήριο οἰκοπέδου 18 (Οἰκοδικὸ Πολύγωνο 182) στη νέα αγορά.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΑΡΧΙΚΟΙ ΙΔΙΟΚΤΗΤΕΣ

(επεξεργασία κτηματολογικού πίνακα πυρκαϊστού - ΓΑΚ Σερρών)

Ο.Π. 13

A/A	ΟΜΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ ΙΔΙΟΚΤΗΤΟΥ	ΟΠ/Αρ. Οικοπέδου	Εμβαδόν νέου Οικοπέδου
1	Νουρή Εφέντης	13/1	209.69
2	Τεφήκ Βέης	13/2	211.15
3	Μεμέτ Εφέντης Ταχτά Σακάλ	13/3	211.15
4	Μέλφου Ν. Δημοσθένης	13/4	216.27
5	Ζαφειρίου Φωτεινή	13/5	216.27
6	Χατζή Αμέτ	13/6	25.20
7	Χατζηθεοδώρου Ελένη Γ. Αλευρά	13/7	24.91
8	Ισμαήλ Αγάς Χατζή (Χότζας)	13/8	25.03
9	Σέχης Αφούζ Μουσταφά	13/9	24.77
10	Χατζή Αμέτ Αγάς Τσοραπτής	13/10	24.50
11	Καλαϊτζή Ιωάν. Κωνσταντίνος	13/11	24.30
12	Μαρμαράς Δημήτριος	13/12	24.30
13	Ιζέλ Αγάς Μοναμίνης ή Ιζζέλ Αγάς υιός του Ισμαήλ	13/13	24.00
14	Φζελ Αγάς Μοναμίνης ή Φζέτ Αγάς υιός του Ισμαήλ	13/13	24.00
15	Τσολακίδης Νικόλαος	13/14	24.00
16	Καρατζάς Χρήστος (Ιατρός)	13/15	31.15
17	Σκεροτζή Δημοσθένη Νίνα	13/16	24.81
18	Κουρά Εφέντης Χατζή Ασήκ	13/17	24.23
19	Φωκά Στεργίου Αδελφοί	13/19	25.16
20	Ταουσάνης Αθανάσιος	13/20	25.16
21	Χαβαλές Μάρκου Δημήτριος	13/21	25.16
22	Τσινάλας Κώτσιος	13/22	25.16
23	Αβδουραΐμ Εφέντης	13/23	25.16
24	Χατζηαργυρίου Αθανάσιος	13/24	25.16
25	Γεωργίου Χρυσάφης	13/25	25.16
26	Μεμέτ Εφέντης Ταχτά Σακάλ	13/26	25.16
27	Κοσσάμπασης (κουρούς)	13/27	25.16
28	Βαγενάς Άγγελος	13/28	25.20
29	Συντεχνία Οθωμανών Χαλάτσηδων	13/29	25.16
30	Νουρλά Βέης (συμβολαιογράφος)	13/30	25.16
31	Γκέκας Βασίλειος	13/31	25.16

Λίλα Θεοδωρίδου-Σωτηρίου

32	Τεφίη Βέης και Ετέμ Εφέντης	13/32	25.03
33	Χατζηστεργίου Περιελής (ωρολογάς)	13/33	25.03
34	Νικόλαος Θεόδωρος (αλευράς)	13/34	25.03
35	Αλεξανδρής Κωνσταντίνος (χασάπης)	13/35	25.03
36	Χατζηρηστομάκης Γεώργιος, Ντάμαλη Σάλη Κισσέ Χοσάν Εφέντης	13/36	25.19
37	Δήμος Σερρών	13/37	68.32
38	Ευριπίδου Ευτέρπη	13/38	25.01
39	Γεωργίου Χαρίσις (τσοχατζής)	13/39	25.19
40	Σταύρου Νικόλαος	13/40	25.03
41	Πέτροβιτς Αδελφοί (Ιωάννης και Εμμανουήλ)	13/41	25.03
42	Μιχαήλ Ν. (χρυσοχόος)	13/42	25.03
43	Βότσαρης Αναστάσιος Στέργιος (παντοπώλης)	13/43	25.03
44	Φάραγκα Φωτίου Μαρία	13/44	25.20
45	Μουτσοκάπας Κ. Γεώργιος	13/45	25.20
46	Καφταντζή Δημητρίου χήρα	13/46	25.20
47	Ισμαήλ Σατήρ Εφ	13/47	25.20
48	Μιχούδη Ευφροσύνη χήρα	13/48	24.90
49	Μεμέτ Αλής	13/49	24.69
50	Ιωάννου Χριστόδουλος (μπακάλης)	13/50	25.01
51	Καϊμάκη Αδελφαί Καφταντζή	13/51	24.78
52	Φερίτ Βέης	13/52	25.01
53	Νουρή Εφέντης	13/53	25.01
54	Παναγιώτου Κωνσταντίνος	13/54	25.01

Ο.Π. 12

A/A	ΟΜΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ ΙΔΙΟΚΤΗΤΟΥ	ΟΠ/Αρ. Οικοπέδου	Εμβαδόν νέου Οικοπέδου
1	Σεραφεμί Κ. (χρυσοχόος)	12/1	210.98
2	Χατζή Οσμάν (παπουτσίης)	12/2	25.35
3	Δήμος Σερρών	12/3	25.35
4	Συνεχνία Οθωμανών Παντοπωλών	12/4	25.08
5	Ρακήπ Αγάς Αλβανός	12/5	25.08
6	Νουρουλάμ Βέης	12/6	25.08
7	Δήμος Σερρών	12/7	
8	Σαλή Γκουμπριτζής	12/8	25.08
9	Χατζησπανδωνή Μιχαήλ Ζωή	12/9	25.08
10	Σεζά Εφέντης (χότζας)	12/10	25.08

Η «Νέα αγορά» των Σερρών

11	Μήτσος Βασίλειος	12/11	23.60
12	Χατζή Δεμίρ Εφέντης	12/12	25.37
13	Φεσσάς Θεόδωρος	12/13	25.37
14	Μπακαρτζής Δημήτριος	12/14	25.37
15	Σχοινιάς Στεργίου Κωνσταντίνος	12/15	25.37
16	Οσμάν Εφέντης (παπλωματάς)	12/16	25.37
17	Μιχαήλ Γεώργιος και Τσουράπ αγάς	12/17	25.37
18	Δήμος Σερρών	12/18	
19	Δήμος Σερρών	12/19	
20	Δήμος Σερρών	12/20	
21	Τεκές Αντώνιος Στέργιος	12/21	24.15
22	Στογιάννης Ιωάννου ή Μπακαρτζής Στογιάννης Ιωάννου, (μπακιρτζής)	12/22	24.51
23	Σταμούλη Αδελφοί	12/23	24.54
24	Δήμος Σερρών	12/24	
25	Φεσσάς Βασίλειος και Θεόδωρος	12/25	24.93
26	Μουτσοκάπας Βασίλειος	12/26	25.03
27	Χατζή Ομέρ Εφέντης Ιμάμης	12/27	25.03
28	Σαμολαδάς Μήτσιοι	12/28	25.03
29	Ισμαήλ Εφέντης Συτοροόγλα	12/29	24.00
30	Σμιτσής Αθανάσιος	12/30	24.00
31	Καρατζακόλη Αδελφοί Αβδουλά και Οσμάν	12/31	24.00
32	Δήμος Σερρών	12/32	
33	Χαρίσκου Ευάγγελος, βαφεύς	12/33	24.30
34	Μέρτσιος Δημήτριος, ρακιτζής	12/34	24.30
35	Χατζημήτας Γ. Αλευράς	12/35	24.30
36	Φεσσάς Βασίλειος Νικολάου	12/36	24.30
37	Ιωάννης Πέτρος, μάγειρας	12/37	24.30
38	Χατζηπαπλωματάς	12/38	24.30
39	Ζώγα χήρα	12/39	25.43
40	Μουσαπούρης Αθανάσιος (παντοπώλης)	12/40	25.43
41	Χατζή Ιμάμης, ξυλέμπορας	12/41	25.43
42	Χρήστου Δημήτριος	12/42	25.43
43	Δήμος Σερρών	12/43	25.43
44	Δήμος Σερρών	12/44	
45	Δήμος Σερρών	12/45	
46	Τοναυτής Στεργίου Νικόλαος	12/46	25.50
47	Ηλιάτσι Εσκινατζή	12/47	25.50

Λίλα Θεοδωρίδου-Σωτηρίου

48	Μιχούδη Κ. Ευφροσύνη χήρα	12/48	24.90
48	Χατζή Μπεήλ Εφέντης	12/48	25.50
49	Σάββα Ιωάννου Ελένη	12/49	24.78
50	Βελίδης Χρήστος	12/50	24.78
51	Μεναχέμ Σιμαντώφ	12/51	24.78
52	Σταυρίδης Τάκης	12/52	25.09
53	Δήμος Σερρών	12/53	
54	Σιούλας Αντώνιος ή Σιούλας Αναστάσιος, χασάπης	12/54	24.78
55	Δήμος Σερρών	12/55	
56	Σακαλής Αθανάσιος	12/56	24.96
57	Δήμος Σερρών	12/57	
58	Σχοινάς Ιωάννου Βασίλειος	12/58	24.96
59	Δήμος Σερρών	12/59	
60	Οσμάν Εφέντης Καρατζακιοιλί και Κ. Παπαβασιλείου	12/60	24.96
61	Οσμάν Εφέντης, αλευράς	12/61	24.96
62	Ζάκας Ιωάννης	12/62	25.22
63	Τσελίτ Αλή Χατζή	12/63	25.22
64	Δήμος Σερρών	12/64	
65	Δήμος Σερρών	12/65	
66	Δήμος Σερρών	12/66	
67	Μαντζανά Αδελφοί	12/67	25.01
68	Κωνσταντίνος Γ. Μουσαμάς	12/68	25.01
69	Νουρή Εφέντης (κλειδαράς)	12/69	25.01
70	Λάζος, γυμνασιάρχης	12/70	25.01
71	Ιμάμ Χατζή Οσμάν	12/71	25.01
72	Καγιά Χανούμ χήρα	12/72	25.01
73	Δήμος Σερρών	12/73	
74	Τζελέπης Χρήστος	12/74	25.01
75	Δήμος Σερρών	12/75	
76	Χατζηγεωργίου Αλκιβιάδης	12/76	25.09
77	Σεχ Χουσεΐν Εφέντης	12/77	25.01
78	Πασχαλίδου Ιωάννου Αδελφαί	12/78	25.01
79	Σεραφεΐμ Κ. (χρυσοχόος)	12/79	25.01
80	Δήμος Σερρών	12/80	
81	Νικολάου Ζαφείρης (σαράφης)	12/81	25.79
82	Φείμης Χαλατσής	12/82	25.79
83	Ευθυμίου Αδελφοί	12/83	25.75
84	Δήμος Σερρών	12/84	
85	Τικόπουλοι Αδελφοί	12/85	25.01

Η «Νέα αγορά» των Σερρών.

86	Σαράτς Ραϊτ	12/86	25.01
87	Ευαγγελινός	12/87	25.79
88	Χρυσάφης Γεώργιος (παντοπώλης)	12/88	25.79
89	Σχοινιάς Β. Ιωάννης	12/89	25.75
90	Χατζή Χασάν Γιάν Γιαλή	12/90	25.75
91	Τσίγκας Δημήτριος	12/91	25.01
92	Ρέμτη Εφέντης	12/92	25.01
93	Σιώτας Σίμος του Στεφάνου	12/93	25.03
94	Χατζή Εμέτ Εφέντης	12/94	25.03
95	Δήμος Σερρών	12/95	25.03
96	Παπαβασιλείου Κωνσταντίνος	12/96	25.03
97	Χασάν Τσαούσης	12/97	25.03
98	Δήμος Σερρών	12/98	
99	Δήμος Σερρών	12/99	
100	Δήμος Σερρών	12/100	
101	Χουσεϊν Εφέντης Σέχης	12/101	25.03
102	Μιχαήλ Γ. (παντοπώλης)	12/102	25.03
103	Δήμος Σερρών	12/103	
104	Τζελέπης Γεώργιος	12/104	25.01
105	Δήμος Σερρών	12/105	
106	Δήμος Σερρών	12/106	
107	Συντεχνία Οθωμαν. Εφαπλωματοποιών	12/107	25.01
108	Μουφτής	12/108	25.01
109	Κωνσταντίνου Χρήστος	12/109	25.01
110	Σωτήριος Θωμάς	12/110	25.01
111	Δήμος Σερρών	12/111	
112	Δήμος Σερρών	12/112	
113	Χατζή Σαλήμ (κουρεύς)	12/113	25.01
114	Κουδούνας Παναγ. Ιωάννης	12/114	25.01
115	Συντεχνία Οθωμανών Υποδηματοποιών	12/115	25.01
116	Γεωργίου Χρήστος (κηπουρός)	12/116	25.01
117	Δήμος Σερρών	12/117	
118	Μουσουλμανική Κοινότητα (Αραπσιλάρ Τζαμισή, Εμίρ, Εσκή Τζαμί)	12/118	376.07
119	Μουσουλμανική Κοινότητα (Αραπσιλάρ Τζαμισή, Εμίρ, Εσκή Τζαμί)	12/119	389.13
120	Μουσουλμανική Κοινότητα (Αραπσιλάρ Τζαμισή, Εμίρ, Εσκή Τζαμί)	12/120	344.59
121	Μουσουλμανική Κοινότητα (Αραπσιλάρ Τζαμισή, Εμίρ, Εσκή Τζαμί)	12/121	343.49

Ο.Π. 8

A/A	ΟΜΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ ΙΔΙΟΚΤΗΤΟΥ	ΟΠ/Αρ. Οικοπέδου	Εμβαδόν νέου Οικοπέδου
1	Κούτσογλου	8/2	25.15
2	Σαΐτ Χότζας (χότζας)	8/4	25.20
3	Χρυσόγονος Κ. Γεώργιος	8/5	25.20
4	Μουτσοκάπα Ελένη και Φίλιππος Γεώργιος	8/6	25.20
5	Χατζή Αλής, Ξυλέμπορος	8/7	25.20
6	Μπουγιονκλής Αλκιβιάδης	8/8	25.20
7	Εμίν Αγάς, Ουζομτζής	8/9	25.20
8	Μουχάν Σικίρ Τσιλιντίρ	8/10	25.20
9	Χατζή Τεφήμ Χατζή Μουστά Εφέντης	8/11	38.06
10	Σαραγιώτης Σταύρος	8/12	25.00
11	Χατζή Αβδούσης (7 μερίδια)	8/13	25.00
12	Παρίσης Αντώνιος (κτηματίας)	8/14	25.00
13	Χατζηγιάννης Νικόλαος	8/15	26.11
14	Δήμος Σερρών	8/16	26.20
15	Καμβουσιώρας Θ. Νικόλαος ή Καμβουσιώρας Θωμάς του Νικολάου, έμπορος	8/17	25.00
16	Χατζηχρηστάκης Γεώργιος	8/18	25.00
17	Τόλιου Υφαντής	8/19	24.98
18	Κυράνου Βασίλειος (ψαράς)	8/20	24.98
19	Μαντζάρα Μαρία Κωνσταντίνου	8/21	24.98
20	Μαρία Κωνσταντίνου	8/21	24.98
21	Θεοδώρου Αθανάσιος, Μαραγκός	8/22	25.13
22	Ζουράμπ Αγάς	8/23	24.98
23	Αγάς	8/23	24.98
24	Χατζή Αβδούσης Χατζή Αμέτ Εφέντης	8/24	24.98
25	Νουρά και Μουσταφά Χουσεΐν	8/25	24.98
26	Μπακαρτζής Στογιάνης ή Ιωάννης Στογιάνου Μπακαρτζής	8/26	24.98
27	Τεφήκ Βέης	8/27	24.98
28	Δήμος Σερρών*	8/28	93.03
29	Μουσουλιμανική Κοινότητα (Αραπσιλάρ Τζαμισή, Εμίρ, Εσκή Τζαμί)	8/29	253.11
30	Μουσουλιμανική Κοινότητα (Αραπσιλάρ Τζαμισή, Εμίρ, Εσκή Τζαμί)	8/30	253.11
31	Μουσουλιμανική Κοινότητα (Οθωμανικό σχολείο)	8/31	248.29

*πουλήθηκε το 1925 κατόπιν πλειοδοτικής δημοπρασίας σε ιδιώτη αντί τιμήματος 63.000 δρχ. (συμβόλαιο αρ. 1509/4-5-1925, αρ. μεταγραφής 2232).

Ερήπεια και η Μητρόπολης Σερρών

**100 χρόνια από την Απελευθέρωση των Σερρών
(1913 - 2013)**

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΓΙΑΝΝΟΓΛΟΥΔΗΣ

ΤΑ ΤΡΑΓΙΚΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ
ΠΡΟ ΤΗΣ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗΣ ΤΩΝ ΣΕΡΡΩΝ (29-6-1913)
ΜΕ ΤΗ ΜΑΤΙΑ ΤΟΥ ΒΟΥΛΕΥΤΗ ΣΕΡΡΩΝ
ΔΗΜΟΣΘΕΝΗ ΜΕΛΦΟΥ

Εισαγωγή

Ο Δημοσθένης Μέλφος του Νικολάου γεννήθηκε στα Άγραφα το 1880¹. Όταν βρισκόταν σε μικρή ηλικία μετακόμισε η οικογένεια του στις Σέρρες. Τελειώνοντας τις γυμνασιακές σπουδές, για να εξασφαλίσει τα προς το ζην, δούλεψε ως καπνεργάτης και μάλιστα εκλέχθηκε πρόεδρος του σωματείου καπνεργατών. Ο Γ. Καφταντζής σε βιβλίο του², μας δίνει την πολύτιμη πληροφορία ότι ο Δ. Μέλφος υπήρξε έμμισθο όργανο του Ελληνικού Προξενείου Σερρών, βοηθώντας το στην οργάνωση του Μακεδονικού αγώνα. Επίσης από προσωπική του μαρτυρία μαθαίνουμε ότι ήταν μέλος της Γενικής Συνέλευσης της *Ελληνικής Ορθοδόξου Κοινότητας Σερρών* στις τελευταίες στιγμές της Οθωμανικής κυριαρχίας στις Σέρρες.

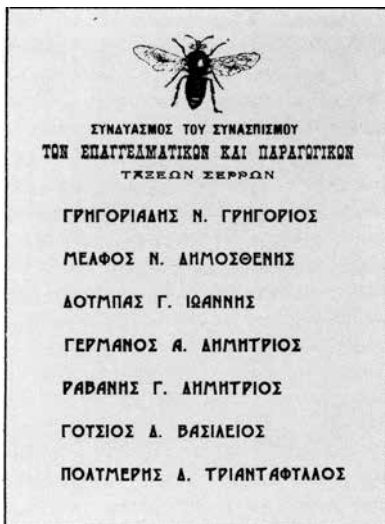
Ο βουλευτής Σερρών Δημοσθένης Μέλφος (φωτο της κας Θάλειας Ασπιώτη).

Στις 6 Ιουλίου του 1913 πραγματοποιήθηκε στις Σέρρες, στο χώρο του διοικητηρίου, επιβλητικό συλλαλητήριο διαμαρτυρίας κατά της καταστροφής της πόλης από τους Βουλγάρους. Ένας από τους ομιλητές

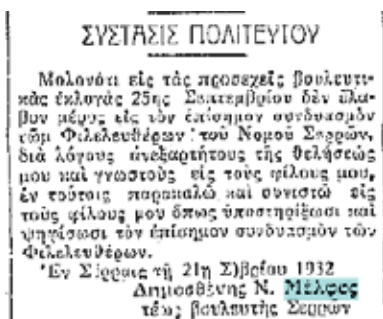
1. Από μητρώα Αρρένων Δήμου Σερρών, που καταρτίστηκαν το 1927.

2. Δες βιβλίο Γ. Καφταντζή, *Ορφιάς Σερρών (1905-1991)*, έκδ. Ορφεία Σερρών, Θεσ/νίκη 1991, σ. 59, σημ. 108.

ήταν και ο Μέλφος, ο οποίος στην ομιλία του, τόνισε : «**Ζητούμεν, υψηλή τη φωνή, δικαιοσύνην και απαιτούμεν αποζημίωσιν εκ μέρους της Βουλγαρίας διά τας ζημίας, ας υπέστημεν πάντες ανεξαρτήτως φυλής και θρησκευάματος... Ο μέγας βασιλεύς μας Κωνσταντίνος επί κεφαλής του γενναίου στρατού του θα τιμωρήση τους κακούργους και υπό την αιγίδα του σκήπτρου του θα ίδωμεν εντός ολίγου την πόλιν μας αναλαμβάνουσα την παλαιάν της δύναμιν και επανερχομένην εις την προτέραν αυτής ακμήν**»³. Υπήρξε

Σερραϊκό ψηφοδέλτιο του Συνεσπισμού των Επαγγελματιών και Παραγωγικών τάξεων Σερρών, στις εθνικές εκλογές της 7-11-1926, στο οποίο είναι υποψήφιος και ο Μέλφος.

δημοτικός σύμβουλος Σερρών μετά την απελευθέρωση του 1913 και εκλέχθηκε βουλευτής Σερρών στις πρώτες εθνικές Ελληνικές εκλογές, που συμμετείχε και ο Νομός Σερρών, στις 31 Μαΐου του 1915. Κατόπιν επανεκλέχθηκε στις εκλογές του Δεκεμβρίου 1915, το 1923 και τελευταία το 1928 με το κόμμα των Φιλελευθέρων του Βενιζέλου (στο διπλανό ψηφοδέλτιο στο οποίο συμμετείχε ο Μέλφος, στο συνδυασμό των Επαγγελματιών και Παραγωγικών τάξεων Σερρών, είναι από τις βουλευτικές εκλογές της 7ης Νοεμβρίου 1926, στις οποίες δεν εκλέχθηκε). Ως βουλευτής πάλεψε για τα δικαιώματα και για την καλύτερευση του βίου των καπνεργατών. Παρά την προσωπική του πικρία, που ήταν αποτέλεσμα της μη συμμετοχής του στους συνδυασμούς του κόμματος των Φιλελευθέρων εν όψει των εκλογών του Σεπτεμβρίου του 1932, με δήλωσή του συνέστησε την υποστήριξη των Φιλελευθέρων του Ελ. Βενιζέλου (δες δίπλα σύσταση του, στην εφημερίδα *Μακεδονία*). Μετέπειτα, συμμετείχε ως συνέταιρος σε διάφορες εμπορικές εταιρείες, όπως την εταιρεία υφασμάτων και ασφαλειών με τον Ε. Χαμπούρη. Δεν παντρεύτηκε και το υπόλοιπο της

3. Από το βιβλίο *Αι Βουλγαρικοί Ωμότητες εν τη Ανατολική Μακεδονία και Θράκη 1912-1913*, Αθήνα 1914, επανέκδοση εκδ. Πελασγός, σ. 169.

ζώης του το πέρασε μελετώντας και συγγράφοντας βιβλία και άρθρα για πρόσωπα και ιστορικές στιγμές των Σερρών. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η διαμονή του επί εξάμηνο σε μοναστήρια του Αγίου Όρους με σκοπό τη συγγραφή βιβλίου σχετικά με τον βίο του νεομάρτυρα Σερρών, Αγίου Νικήτα. Πέθανε, σύμφωνα με ληξιαρχική πράξη θανάτου του Δήμου Σερρών, στις 2 Αυγούστου του 1946 από εγκεφαλική αιμορραγία.

Το παρακάτω κείμενό του, δημοσιεύτηκε σε συνέχειες, μετά το θάνατό του, στην εφημερίδα *Σερραϊκό Βήμα* (Σ.Β.) με αφορμή τον εορτασμό της 34^{ης} επετείου της Απελευθέρωσης των Σερρών, στις 29-6-1947, στις 6-7-1947 και στις 13-7-1947.

[Σ.Β. 29-6-1947] «*Ολίγας ημέρας μετά την κατάληψιν της πόλεως των Σερρών και της περιφέρειάς αυτής υπό των Βουλγαρικών Στρατιωτικών δυνάμεων την 24^{ην} Οκτωβρίου 1912⁴ (είμεθα τότε σύμμαχοι μετ' αυτών), έφθασεν εις Σέρρας το τρίτον Ιππικόν Σύνταγμα⁵ υπό τον **Επίλαρχο Μαυρομιχάλη** και αρκετούς αξιωματικούς του Ιππικού. Η φρενίτις τότε του ενθουσιασμού και του εθνικού παραληρήματος των συμπολιτών μας ήτο άνευ προηγουμένου. Οι συμπαθείς **Ίλαρχοι Γ. Βαρδουλάκης***

4. Από το Ημερολόγιο του Μητροπολίτη Σερρών Αποστόλου Χριστοδούλου, που δημοσιεύτηκε πρώτη φορά τμηματικά στην εφημερίδα «Νέα Αλήθεια» Θεσ/νίκης, το 1913 και δεύτερη φορά (ολοκληρωμένο) από τον Π. Πέννα, στα *Σερραϊκά Χρονικά*, τόμ. 9^{ος}, Αθήναι 1982, στις σσ. 152-153 διαβάζουμε τις εξής λεπτομέρειες του χρονικού της κατάληψης των Σερρών από τους Βουλγάρους: «*Την επομένην, ημέραν Κυριακήν, 21 Οκτωβρίου δις προσήλθον εις την Μητρόπολιν οι επισήμοι Βέηδες και εκ των ημετέρων προκρίτων ικανοί, πάντες δε απεφάνθησαν υπέρ της παραδόσεως της πόλεως αιμαχτί, και επί τω σκοπώ τούτω εξελέγη εννεαμελής επιτροπή εξ Ελλήνων, των διδασκάλων του Βουλγαρικού οικοτροφείου... και εκ Τούρκων. Η επιτροπή αύτη ώφειλε την πρωίαν της επαύριον Δευτέρας εξερχομένη της πόλεως μετά λευκής σημαίας, να δηλώσῃ εις την Βουλγαρικήν εμπροσθοφυλακήν την ετοιμότητα της πόλεως προς παράδοσιν». Αξίζει να αναφερθεί ότι ο Τούρκος Μουτσαράφης (πολιτικός διοικητής) επισκέφθηκε την επόμενη μέρα το γραφείο του Μητροπολίτη Απόστολου και του είπε: «*φέρτε μου 300 Έλληνες στρατιώτες και θα σας παραδώσω την πόλιν*». Ο Μητροπολίτης απάντησε «*Υπάρχουν στην Νιγρίτα Έλληνες αλλά είναι αντάρτες [σ.σ. του οπλαρχηγού Γιαγκλή]*». Ο Τούρκος διοικητής απάντησε: «*Σε ληστές (έτσι ονόμαζον οι Τούρκοι τους Έλληνες αντάρτες) δεν μπορώ να παραδώσω την πόλιν*». Και συνεχίζει ο Μητροπολίτης: «*Η ανωτέρω μνημονευθείσα εννεαμελής επιτροπή επί κεφαλής έχουσα τον βοηθόν επίσκοπόν μου Αγ. Χριστουπόλεως Αμβρόσιον εκτέλωσα την δοθείσαν αυτή πληρεξουσιότητα, μετέβη την επομένην ημέραν Τρίτην 23 Οκτωβρίου ... και συνάντησε την εμπροσθοφυλακήν του Βουλγαρικού στρατού, ήτις ωδήγησεν αυτήν πορρώτερον εις τον συνταγματάρχην κ. Θεοδώρωφ. Ούτος αποδεξάμενος τας προτάσεις της επιτροπής διέταξεν όπως μέχρι της ελεύσεως του στρατού διοικήσῃ την πόλιν, ως Δημαρχεῖον, δεκαμελής επιτροπή ανά τρεις εξ Ελλήνων, Βουλγάρων και Τούρκων και ενός Έλληνος ως Δημάρχον*».*

5. Η είσοδος του Γ' Ιππικού Συντάγματος στις Σέρρες, που κατελήφθησαν πρώτα από τους Βουλγάρους, ήταν προφανώς στο πλαίσιο ανταπόδοσης για την είσοδο βουλγαρικών τμημάτων στη Θεσσαλονίκη, που κατελήφθη πρώτα από τον ελληνικό στρατό.

και **Φοίβος**, όπως και όλοι οι αξιωματικοί του Γ΄ Ιππικού Συντάγματος εγένοντο αντικείμενο λατρείας και περιποιήσεων εκ μέρους των συμπολιτών μας και έκαστος το θεώρει τιμήν του να φιλοξενήση στο σπίτι τους αξιωματικούς και στρατιώτας ιππείς. Οι Βούλγαροι μετά φθόνου και ζηλοτυπίας έβλεπον τούτο και ολίγας μέρας μετά ταύτα άρχισαν επεισόδια τινά μεταξύ των Βουλγάρων και Ελλήνων στρατιωτών άτινα απετέλεσαν απαρχήν τρόπον τινά, των μετέπειτα γεγονότων.

Εξέσπασεν ο φθόνος και η κακοπιστία αυτών με τα επεισόδια του Παγγαίου της 9^{ης} Μαΐου 1913⁶, όποτε διετάχθη η αναχώρησις εκ της

6. Για τα συγκεκριμένα επεισόδια του Παγγαίου, για τα οποία θα δούμε τις ειδικότερες επιδιώξεις των Βουλγάρων παρακάτω, χρειάζεται να έχουμε υπόψη μας το εθνικο-ιδεολογικό φρόνημα των Βουλγάρων, που δεν ήταν άλλο από την επιδίωξη της μεγάλης Βουλγαρίας, έτσι όπως αποτυπώθηκε στη Συνθήκη του Αγίου Στεφάνου (ν.η. [νέο ημερολόγιο] 3-3-1878), που συνομολογήθηκε μεταξύ της Ρωσικής και Οθωμανικής αυτοκρατορίας, θέτοντας τέρμα στον μεταξύ τους πόλεμο. Σύμφωνα μ' αυτή αναγνωρίζονταν αυτόνομο Βουλγαρικό κράτος, που μέσα στα εδάφη του περιείχε το μεγαλύτερο μέρος της Μακεδονίας (εξαιρουμένης της περιοχής Θεσσαλονίκης και της Χαλκιδικής) και ολόκληρη η κοιλάδα του Αξιού. Οι ειδικότερες επιδιώξεις των Βουλγάρων στο Παγγαίο ήταν η «έξοδος της Βουλγαρίας στο Αιγαίο», δηλ. η κατοχή του λιμένα της Αμφίπολης ως εμπορικού κόμβου με τις μεσογειακές χώρες.

Ας δούμε όμως τα ιστορικά γεγονότα: Την Νιγρίτα και τα χωριά του Παγγαίου ο οπλαρχηγός του Μακεδονικού αγώνα Γεώργιος Γιαγκλής κατόρθωσε και τα απάλλαξε από τις τουρκικές φρουρές τους. Όμως, σύμφωνα με τον Πέτρο Πέννα στο βιβλίο του, *Ιστορία των Σερρών*, β' έκδοση της Ιστορικής και Λαογραφικής Εταιρίας Σερρών και Μελενίκου, Αθήνα 1966, σ. 335: «Οι Βούλγαροι βαρέως έφερον ιδίως το γεγονός της καταλήψεως και κατοχής υπό των Ελλήνων των παραλίων και του λιμένος του Τσάγεζι [σ.σ. Αμφίπολης], όπου κατά τρόπον αναξιοπρεπή όσον και κομικόν ηθέλησαν να αποκτήσωσι δικαιώματα, διά της εγκαθιδρύσεως και λειτουργίας ιδιαίτερου Βουλγαρικού τελωνείου και της κατασκευής δευτέρας αποβάθρας διά την προσάραξιν των πλοίων. Τούτο βεβαίως δεν ήτο δυνατόν να ανεχθώσιν οι Έλληνες και το πράγμα κατέληξεν εις συμπλοκάς και αιχμαλωσίαν Βουλγάρων και την τελικήν ματαίωσιν των δολίων αυτών σχεδίων. Διά των αιφνιδιασμών, εξ άλλου, τους οποίους ενήργησαν εις πλείστα σημεία του Παγγαίου εντατικώτερον από της 9^{ης} Μαΐου, απέβλεπον όπως τα Ελληνικώτατα χωριά της περιοχής αυτού περιέλθουν οριστικώς εις χείρας των, ταυτοχρόνως δε να αχρηστεύσουν διά του τρόπου τούτου και να καταλάβουν όλους τους παρά τον Στρυμόνα λιμένας». Στο άρθρο «Χρονολόγιο των Βαλκανικών Πολέμων», του Σπυριδώνα Πλουμίδη (λέκτορα του τμήματος Ιστορίας-Αρχαιολογίας Παν/μίου Αθηνών), στο *Ώρες Ελευθερίας*, ειδική έκδοση εφημ. *Καθημερινή*, Απριλιος 2012, τ. 2, σ. 74 αναφέρονται: «Η έκταση των συγκρούσεων [στο Παγγαίο] προκαλεί την έντονη ανησυχία της Αθήνας. Στις 10 Μαΐου, ο βασιλιάς Κων/νος αναχωρεί μαζί με ολόκληρο το Γενικό Επιτελείο για τη Θεσσαλονίκη, προκειμένου να λάβει άμεση γνώση για την έκταση των ελληνοβουλγαρικών συγκρούσεων. Την επομένη, ο βασιλιάς μετέβη στους τόπους των συγκρούσεων και ενημερώθηκε από τους σωματάρχες. Παράλληλα στην Αθήνα συγκαλείται έκτακτο υπουργικό συμβούλιο με το ίδιο αντικείμενο. Στις 14 του μηνός, ο Ελευθέριος Βενιζέλος αναχωρεί για τη Θεσσαλονίκη κατόπιν πρόσκλησης του βασιλιά Κωνσταντίνου, προκειμένου να διαβουλευτούν για τη σοβαρή κατάσταση που προέκυψε στις σχέσεις με τους Βουλγάρους».

πόλεός μας του Ιππικού Συντάγματος με κατεύθυνση προς Θεσσαλονίκη⁷.

Οι Βούλγαροι την τελευταία στιγμή, με την γνωστή υποουλόγησή των, επεχείρησαν να αιχμαλωτίσουν το Ιππικόν Σύνταγμά μας, διατάξαντες την εν Ορλιάκω [σ.σ. Στρυμονικό] φρουράν των να εμποδίσουν την διάβασιν εις την γέφυραν του Στρυμόνος. Οι γενναίοι αξιωματικοί μας όμως αντιληφθέντες την ατιμίαν των αντέστησαν ερωμένως [σ.σ. αντιστάθηκαν σθεναρά], διατάξαντες τους επ' αυτών ιππείς να είναι έτοιμοι προς μάχην. Προ της τοιαύτης ανδρικής στάσεως του ιππικού μας, ηναγκάσθη η εν Ορλιάκω Βουλγαρική φρουρά να υποχωρήσει και να αφήσει ελευθέραν την διά-

Για πληρέστερη ενημέρωση και κατανόηση των συνθηκών όχι μόνο απελευθέρωσης των περιοχών της Μακεδονίας από την Οθωμανική κυριαρχία αλλά και της έννοιας της «νομιμότητας κατοχής», αναφέρουμε από το βιβλίο του ΓΕΣ (Γενικό Επιτελείο Στρατού), *Ο Ελληνικός στρατός κατά τους Βαλκανικούς πολέμους του 1912-1913*, τ. Γ', έκδ. Δ/σης Ιστορίας Στρατού, Αθήνα 1992, στη σ. 327, το παρακάτω απόσπασμα επιστολής του Διαδόχου Κωνσταντίνου προς τον Βούλγαρο Στρατηγό Χεσαψήφ (σύνδεσμο του Βουλγαρικού στρατού στο Ελληνικό Γενικό Στρατηγείο), από τη Θεσ/νίκη στις 4-1-1913:

«... θεωρώ καθήκον μου να υπομνήσω υμίν, ότι εν πάσαις ταις περιφερείαις ταις κατεχομέναις κατ' αυτή τη στιγμήν παρά του ημετέρου στρατού και ιδίως εν Νιγρίτα και όρει Παγγαίω, η προτεραιότης κατοχής ανήκει αναμφιβόλως εις ημάς. Ανήκει εις ημάς, επειδή αι χώραι αυταί κατελήφθησαν ουχί παρ' ανταρτών, αλλά παρά των προσκόπων ημών, όπερ σώμα καταρτισθέν επί τούτω διά τον πόλεμον και δώσαν όρκον αποτελει μέρος του τακτικού στρατού μου, ενρίζεται δε υπό τας διαταγάς αξ/κών, ων οι πλείστοι ανήκουν εις τον ενεργόν ημών στρατόν, αλλά εάν, παρά ταύτα δεν θέλετε να παραδεχθήτε το κύρος κατοχής διενεργηθείσης υπό των εν λόγω σωμάτων, σπεύδω να παρατηρήσω υμίν, ότι προς τούτοις ανήκει εις ημάς το δικαίωμα προτεραιότητος, διότι άμα τη κατοχή παρά των προσκόπων και τη εγκαταστάσει των πολιτικών αρχών, αποσπάσματα του τακτικού μου στρατού ενίσχυσαν τας Ελληνικάς δυνάμεις και τούτο πολύ προ της αφίξεως των Βουλγαρικών αποσπασμάτων, εις α επετρέψαμεν ως συμμάχους να εισέλθωσιν εις τα μέρη αυτά, α είχομεν ήδη καταλάβει...».

7. Από το βιβλίο του ΓΕΣ, ό.π. σημ. 7, στη σ. 579 αντλούμε την πληροφορία ότι την 18-5-1913 διατάχθηκε η I Επιλαρχία του Γ' Σύνταγματος Ιππικού να μετασταθμεύσει από τις Σέρρες στα Λαϊνά και στις 29-5-1913 να μεταβεί στη Σίνδο για σύμπτυξη με τις υπόλοιπες δυνάμεις της Μεραρχίας. Επίσης στο ίδιο βιβλίο στις σσ. 578-580, πληροφορούμαστε ότι: *«αργότερα κατά τη διάρκεια της έναρξης του Β' Βαλκανικού πολέμου, το Γ' Σύνταγμα Ιππικού, που ανήκε στην Ταξιαρχία Ιππικού, είχε διοικητή τον Ανχη (I) Περικλή Πιερόρακο - Μαυρομιχάλη και υποδιοικητή τον Ανχη (I) Κυριάκο Βουρδουλάκη».* Τέλος μετά την υπογραφή της συνθήκης ειρήνης του Β' Βαλκανικού πολέμου, στο Βουκουρέστι στις 28-7-1913 (ν. η. 10-8-1913), το Γ' Σύνταγμα Ιππικού, με όλη την ταξιαρχία εγκαταστάθηκε στις Σέρρες, όπου ήταν και η έδρα του κατά την ειρηνική περίοδο. Οι Σερραίοι τίμησαν τη μνήμη του δίνοντας το όνομά του στην οδό μετά την Αν. Θράκης που οδηγεί στο στρατόπεδο Παπαλονκά (φωτο άνω).

βασιν διά της γεφύρας του Στρυμόνος και ούτω εσώθη το γενναίον τούτο Γ' Ιππικόν Σύνταγμα.

Από της αποφράδας αυτής ημέρας άρχονται τα μαρτύρια των συμπολιτών μας. Εξηγριώθησαν οι Βούλγαροι κατά τρόπον αφάνταστον. Επετάσσοντο παρ' αυτών οικίαί προς διαμονήν των αξιωματικών κατά τρόπον βάρβαρον. Οι δαρμοί, αι πιέσεις και αι αρπαγαί ήσαν εις την ημερησίαν διάταξιν.

Επί τη προόψει δε του Ελληνοβουλγαρικού πολέμου⁸, οι Βούλγαροι καθημερινώς επίεζον αφαντάστως την πόλιν και περιφέρειάν μας⁹. Η πό-

8. Ο Μέλφος αναφέρεται στην κήρυξη του Β' Βαλκανικού πολέμου, που κράτησε μόλις ένα μήνα, από τις 16 Ιουνίου έως τις 18 Ιουλίου 1913, των χωρών Ελλάδας, Σερβίας, Μαυροβουνίου και Ρουμανίας εναντίον της Βουλγαρίας και οι αιτίες του βρισκόταν στην αδυναμία διπλωματικής επίλυσης των εδαφικών διευθετήσεων των απελευθερωμένων μερών από την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Ανάμεσα στην Ελλάδα και την Βουλγαρία το «μήλο της έριδος» ήταν τα εδάφη της Μακεδονίας και της Θράκης. Στο βιβλίο των Παπαρηγόπουλου Κ., Καρολίδη Π., Αναστασιάδη Γ, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμ.10, εκδ. Αλέξανδρου, Θεσ/νίκη 1994, στη σ. 119 διαβάζουμε: «...η Βουλγαρία επεδίωξε να λύσει το θέμα με τα όπλα. Ο στρατηγός Σάβωφ μετά από ιδιαίτερη και μυστική προσοπεννόηση με τον Τσάρο Φερδινάνδο κατόρθωσε να παρασύρει και τους πολιτικούς, διαβεβαιώνοντάς τους ότι μέσα σε τρεις μέρες θα καταλάμβανε τη Θεσσαλονίκη και μέσα σε πέντε το Βελιγράδι». Έχοντας λοιπόν η Βουλγαρική ηγεσία αυτούς τους στόχους και υποτιμώντας τους στρατούς Ελλάδας και Σερβίας, άνοιξε την αυλαία του Β' Βαλκανικού Πολέμου. Στο βιβλίο του καθηγητή Σπυριδώνα Σφέτα, *Εισαγωγή στη Βαλκανική Ιστορία*, έκδ. Βάνιας, Θεσ/νίκη 2009, στη σ. 502 αναφέρονται: «Τη νύκτα της 16^{ης} / (ν.η.29^{ης}) Ιουνίου οι Βουλγαρικές δυνάμεις εξαπέλυσαν συντονισμένη επίθεση τόσο κατά των ελληνικών προωθημένων αποσπασμάτων στις περιοχές της Νιγρίτας και του Παγγαίου όσο και κατά των σερβικών στην περιοχή Μπρεγκάλνιτσα (παραπόταμος του Αξιού) στη γραμμή Σιπ-Κοτσάνι-Τσάρεβο Σέλο, καθώς και στη Γευγελή την οποία κατέλαβαν... Αν για τον Φερδινάνδο και τον Σάβωφ η πολεμική ενέργεια της 16/ (ν.η.29^{ης}) Ιουνίου ήταν μια επίδειξη δυνάμεως της Βουλγαρίας, για την Αθήνα και το Βελιγράδι ήταν αιτία πολέμου διότι επρόκειτο για συντονισμένο στρατιωτικό σχέδιο».

9. Σε έκθεση του υποδιευθυντού της τράπεζας Ανατολής Σερρών Πηχεών, που δημοσιεύτηκε στο βιβλίο *Αι Βουλγαρικάί Ωμότητες* κτλ., ό.π., σημ. 4, σ. 198, αναφέρονται: «... Λαφρυαγωγίαν ορθοδόξων ναών, εξορίαν των διδασκάλων και ιερέων, επίταξιν των οικημάτων, των σχολείων και των ελληνικών κτιρίων, ... επιβολήν προστίμων διά γελοίας αιτίας, ... βιασμόν των παρθένων, ... εν γένει παν δυνατόν και πραγματοποιήσιμον μέτρον καταθλίψεως εφευρέθη υπό των Βουλγάρων». Επίσης στο βιβλίο του ΓΕΣ, ό.π., σημ. 7, στη σ. 6, αναφέρονται τα εξής για τις περιοχές Μακεδονίας - Θράκης: «Αλλά και προς τους Ελληνικούς πληθυσμούς δε συμπεριφέρθησαν καλύτερα. Τους υποχρέωναν να υπογράφουν δηλώσεις προσχωρήσεως στην Εξαρχία και να τελούν όλες γενικά τις θρησκευτικές τελετές τους και τα μυστήρια στη βουλγαρική γλώσσα. Υποχρέωναν επίσης τα παιδιά τους να φοιτούν στα βουλγαρικά σχολεία, ενώ τα ελληνικά σχολεία και οι εκκλησίες επιτάχθηκαν για στρατιωτικές δήθεν ανάγκες. Ακόμη τους επέβαλλαν να μιλούν τη βουλγαρική γλώσσα, να συντάσσουν τους καταλόγους των φαγητών στα εστιατόρια και τις πινακίδες των καταστημάτων στα βουλγαρικά και να προσθέσουν στα ονόματά τους την κατάληξη “ωφ” ή “εφ”. Τέλος προσκάλεσαν όσους είχαν στρατεύσιμη ηλικία να καταταγούν υποχρεωτικά στο Βουλγαρικό στρατό, πολλά τμήματα

λις ενεκρώθη τελείως, η αγορά ήτο κλεισμένη και καθ' εκάστην εσπέραν εγένοντο διαρρηξίεις καταστημάτων προς λεηλασίαν. Έντρομοι οι συμπολίται μας διήρχοντο αγωνιώδεις στιγμάς μη γνωρίζοντες τι συμβαίνει, διότι είμεθα εις αυστηρότατον αποκλεισμόν.

Έφθασεν η 22^α Ιουνίου με την ιστορικήν μάχην του Κιλκίς¹⁰ και κατόπιν του Λαχανά¹¹ και από τους κανονιοβολισμούς των δύο τούτων μαχών επείσθημεν ότι προχωρούν προς ημάς τα απελευθερωτικά στρατεύματα. Από ένστικτο δε εβάξαμεν τα αυτιά μας εις το έδαφος και ανεκαλύπταμεν ότι οι κανονιοβολισμοί ακούονται καθημερινώς ευκρινέστερον. Άρα προχωρούν οι δικοί μας.

Όταν άρχισαν να μεταφέρονται οι πολυπληθείς τραυματίαι των, της μάχης του Λαχανά, τότε οι Βούλγαροι εγένοντο θηρία¹².

του οποίου επισιτίζονταν σε βάρος Ελλήνων κατοίκων. Όπου οι κάτοικοι δε συμμορφώνονταν με αυτές τις αξιώσεις των Βουλγάρων βασανίζονταν, φυλακίζονταν ή και φονεύονταν ακόμη».

10. Από το βιβλίο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, ό.π., σμμ. 9, στις σσ. 119-120, διαβάζουμε τα εξής: «Ο βασιλιάς Κωνσταντίνος που είχε πρόσφατα ανέβει στο θρόνο, αναχώρησε αμέσως για τη Μακεδονία και μετά από διάγγελμα προς τον Ελληνικό λαό, άρχισε την επίθεση. Η ορμή του ελληνικού στρατού που προχωρούσε τώρα στην περιοχή αυτή ήταν φοβερή. Το κυριότερο όργανο του πολέμου το αποτελούσαν όχι τα βαριά πυροβόλα και οι μάχες κατά παράταξη, αλλά οι αποφασιστικές μάχες με τις λόγχες που γίνονταν σώμα με σώμα ανάμεσα στους δύο στρατούς, όπως στα χρόνια του Μαραθώνα και των Πλαταιών. Και είναι αλήθεια ότι ο Ελληνικός στρατός με τις λόγχες του έκανε θαύματα ανδρείας. Έτσι κυριεύτηκε με έφοδο από τον ελληνικό στρατό η οχυρότατη θέση Κιλκίς (η αρχαία Κιρκίνη), γεγονός που προκάλεσε τον θαυμασμό όλου του κόσμου».

Για την φοβερή ορμή του Ελληνικού στρατού, μας δίνεται στο βιβλίο *Αι Βουλγαρικαί Ωμότητες κτλ.*, ό.π., σμμ. 4, σσ. 112-113, η παρακάτω εξήγηση του δημοσιογράφου G. Bourdon, της εφημερίδας *Figaro* (Παρισιού), που πιστεύω απηχεί επακριβώς την τότε ιστορική πραγματικότητα: «Τόσαι δολοφονίαί, τόσοι εμπρησμοί, τόσαι λεηλασίαί [από μέρους των Βουλγάρων] εξήγειραν την ελληνικήν ψυχήν εις τοιούτο σημείον, ώστε να προκαλέσωσι την καταπληκτικήν ορμήν, ήτις επί τρεις συνεχείς εβδομάδας ώθει προς τα εμπρός τον στρατόν του βασιλέως Κωνσταντίνου, και ην οσημέραι ηύξανον αι αφηγήσεις τοσούτων φρικαλεοτήτων. **Η ορμή αυτή υπήρξεν ακατάσχετος, πας στρατιώτης έφερεν εν εαυτώ την ακράδαντον απόφασιν να νικήση.**»

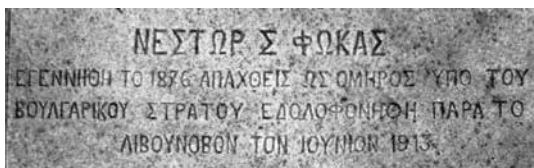
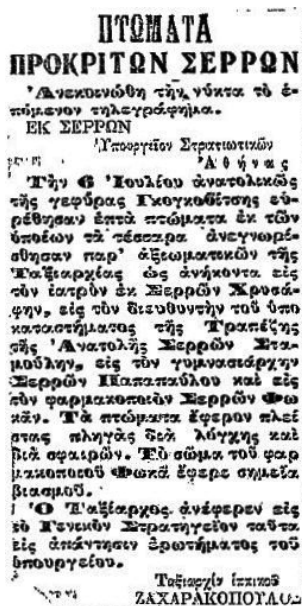
11. Στο βιβλίο του Σπ. Σφέτα, ό.π., σμμ. 9, στη σ. 503, αναφέρονται: «Η μάχη του Κιλκίς-Λαχανά υπήρξε η πρώτη αποφασιστική μάχη μεταξύ Ελλήνων και Βουλγάρων [σ.σ. με την έναρξη του Β' Βαλκανικού Πολέμου]. Στόχος του αρχιστρατήγου Κωνσταντίνου ήταν η ταπεινώση της Βουλγαρίας και η υπαγόρευση των όρων ανακωχής και των προκαταρκτικών όρων ειρήνης με τη Βουλγαρία επί βουλγαρικού εδάφους».

12. Αυτό δεν αντιπροσώπευε όλους τους Βουλγάρους παρά ελάχιστους στρατιωτικούς και κυρίως τους κομιτατζήδες. Για να αντιληφθούμε πιο σωστά την ψυχική κατάσταση των Βουλγάρων στρατιωτών και πολιτών, από το πρωτοσέλιδο άρθρο του Β. Μεσολογγίτη, **Όσα δεν εμάθατε από την τραγωδία των Σερρών**, στην εφημερίδα *Μακεδονία* της 20-7-1913, διαβάζουμε: « Η είδησις της ήττης του Βουλγαρικού στρατού κατά την μεγάλην μάχην του Κιλκίς Λαχανά, φθάσασα εις Σέρρας την μεταμεσημβρίαν

Αριστερά: Προτομή του Γυμνασιάρχου Λ. Παπαπαύλου, στο παρκάκι μπροστά από το ξενοδοχείο Φίλιππος Ξενία. Αριστερά κάτω: Από την επιτύμβια πλάκα του μνήματος του Νέστορα Φωκά στο Άνεκροταφείο Σερρών

(φωτο: Βασίλειος Γιαννογλούδης).

Από εφημερίδα ΣΚΡΙΠ της 27-7-1913 (Ψηφιακή βιβλιοθήκη εφημερίδων και περιοδικού τύπου της Εθνικής Βιβλιοθήκης της Ελλάδος nlg.gr).

Ήρχισαν τις συλλήψεις και τους φόνους. Συλλαμβάνουν τον Κ. Σταμούλην, Ν. Φωκάν, Λ. Παπαπαύλον, Αναστ. Χρυσάφην ιατρόν κλπ. και τους μετεφέρουν δέσμιους προς το Λιβούννοβο όπου και τους εφόνευσαν αγρώως¹³.

της Παρασκευής 21 Ιουνίου εσοκόπισεν εις τας Βουλγαρικές πολιτικές και στρατιωτικές της πόλεως αρχάς ζωηροτάτας ανησυχίας, αι οποίαι δεν ήργησαν να εξελιχθούν εις πανικόν».

13. Στο βιβλίο *Αι Βουλγαρικοί Ωμότητες*, ό.π., σμη. 4, στη σ. 154, αναφέρεται: «Επίσης εσφάγησαν ο γυμνασιάρχης Λ. Παπαπαύλον, ο ιατρός Χρυσάφης, ο φαρμακοποιός Νέστωρ Φωκάς, ο διευθυντής της τραπέζης Ανατολής Κωνσταντίνος Σταμούλης, ο κουρεύς Στέργιος και ο αρτοποιός Γεώργιος, ους οι Βούλγαροι είχαν απαγάγει αναχωρούντες εκ Σερρών». Επίσης στο βιβλίο του Διονυσίου Κόκκινου, *Αι Βουλγαρικοί Θηριωδία και η καταστροφή των Σερρών*, εκδ. Γ. Φέξη, εν Αθήναις, 1914, στη σ. 76 αναφέρεται η σφαγή των παραπάνω προκριτών. Τέλος και ο Π. Πέννας στο βιβλίο του ό.π., σμη. 6, σ. 346 γράφει: «Αφού δε ερήμαξαν οι Βούλγαροι το παν, ... απήγαγον φεύγοντες τους προκρίτους της πόλεως, μεταξύ των οποίων τον γυμνασιάρχην Παπαπαύλον, τον διευθυντήν της Τραπέζης Ανατολής Σταμούλην, τον ιατρόν Χρυσάφην, τον φαρμακοποιόν Νέστωρα Φωκά, τον αρτοποιόν Γεώργιον Βλάχον, τον κουρέα Στέργιον Γεωργίου και άλλους όσους εκ των φυλακών φεύγοντες ηδυνήθησαν να απαγάγουν και των οποίων τα πτώματα ευρέθησαν βραδύτερον πλησίον της παρά το Λιμπούννοβο δη-

Γεμίζουν τας φυλακάς¹⁴ και την εσπέραν 23^η Ιουνίου της εξόδου των εκ της πόλεως μας, σφάζουν δεκαεννέα εκ των κρατουμένων εντός των φυλακών, τους οποίους εθάψαμεν¹⁵ αποσυντεθειμένους σχεδόν εκ της ξέστης μετά του τότε Μητροπολίτου Σερρών **Αποστόλου**¹⁶, παρα-

μοσίας οδοί». Οι πληροφορίες για την εκτέλεση των Σερραίων προκρίτων, αιχμαλώτων ήταν σε γνώση του Αρχιστρατήγου Κωνσταντίνου, όπως συνάγεται από το παρακάτω τηλεγράφημα του προς τον Πρωθυπουργό Ελευθέριο Βενιζέλο στις 25-6-1913 (από βιβλίο ΓΕΣ, ό.π., σμμ. 7, σ. 395)

«Πρόεδρον της Κυβερνήσεως, Αθήνας

Μετά τα γνωστά γεγονότα Μπογδάντζας, Νιγρίτας και των περίξ Γευγελής, κακουρημάτων Βουλγαρικού Στρατού κατ' αόπλων και γυναικών ανακοινώ, ότι ο εκ Δοϊράνης υποχωρήσας στρατός απήγαγε τον επίσκοπον Πολυανής Φώτιον, 30 προκρίτους Έλληνας, τους ιερείς και διδασκάλους. Κατά πληροφορίας το αυτό έπραξαν διά προκρίτους Καβάλλας, Σερρών, ίσως και Δράμας, Στρωμνίσης, ους φοβούμαι μήπως δεν σεβασθούν επίσης. Πιστοποιείται επίσης εκτός της σφαγής των αιχμαλωτισθέντων 12 Ευζώνων μετά βασιανιστηρίων, ο πνιγμός Σέρβων αιχμαλώτων στρατιωτών, ων διασωθείς πιστοποιήσεν τούτο. Θεωρώ απαραίτητον και επείγον να γίνη διαμαρτυρία προς τας δυνάμεις και την Βουλγαρίαν διά την μη τήρησιν των διεθνώς ανεγνωρισμένων νομίμων πολέμου περί αιχμαλώτων, άτινα ο στρατός μου τηρεί διά τους 5.000 αιχμαλώτους Αξιωματικούς και στρατιώτας μεθ' όλην την γνώσιν των κακουρημάτων τούτων παρά του στρατού μου, του οποίου μόλις συγκρατείται η αγανάκτησις.

Γενικόν Στρατηγείον 25-6-1913, ώρα 10 π.μ.
Κωνσταντίνος Β».

14. Στο βιβλίο *Βουλγαρικά Ωμότητες κτλ.*, ό.π., σμμ. 4, σσ. 123-124, αναφέρονται ονοματεπώνυμα των περίπου 50 Σερραίων πολιτών που φυλακίστηκαν. Επίσης δεσ και βιβλίο του Π. Πέννας, ό.π., σμμ. 7, στη σ. 341.

15. Στο *Βουλγαρικά Ωμότητες κτλ.*, ό.π., σμμ. 4, σ. 126, γίνεται λόγος για 16 σφαγμένους Σερραίους και αναφέρονται τα ονοματεπώνυμά τους. Ο Π. Πέννας στο βιβλίο ό.π., σμμ. 4, στη σ. 341, μιλά για 17 και αναφέρει τα ονοματεπώνυμά τους. Ο Διονύσιος Κόκκινος στο βιβλίο του, ό.π., σμμ. 14, στη σ. 77, γράφει: «Τα τρομερότερα των μαρτυριών υπέστησαν 17 Έλληνες φυλακισμένοι εις το δεσμοκτήριον. Όλοι αυτοί εξηναγάζοντο να γονυπετούν και μετά παράγγελμα ενός υπαξιωματικού ελογχίζοντο υπό των στρατιωτών. Είδομεν το δάπεδον του διαμερίσματος τούτου της φυλακής φέροντος πλήγματα λόγχης ακριβώς εις τα μέρη όπου έμειναν καταφανή τα ίχνη του λιμνάσαντος αίματος των σφαζομένων. Η σφαγή άλλων 50 ημποδίσθη, διότι οι Βούλγαροι εφοβήθησαν έγκαιρον προέλασιν του Ελληνικού στρατού».

16. Ο Π. Πέννας στο βιβλίο του, ό.π., σμμ. 7, στη σ. 447, αναφέρει για το Μητροπολίτη **Απόστολο Χριστοδούλου**: «Ο διαπρεπής μητροπολίτης και διακεκριμένος θεολόγος, κατήγετο εκ της νήσου Ίμβρου. Μετά τας εν Κιέβω σπουδάς του και την καθηγεσίαν εις την Θεολογικήν Σχολήν της Χάλκης, τιμητικώς προήχθη εις Μητροπολίτην Σταυρουπόλεως, μετά ταύτα δε Βεροίας και Ναούσης το 1906. Κατά το 1909, προήχθη εις Μητροπολίτην Σερρών...Μετέσχεν όλων των αγώνων της πόλεως και των πολυστόνων συμφορών της, θυσιάσας την ψυχήν του υπέρ του ποιμνίου του. Είδε τας νίκας του 1912-13, είδε την πόλιν πυροπολουμένην και κειμένην εις ερείπεια, αλλά τα γεγονότα του 1916 τον έπληξαν. Δεν αντέσχεν, εκάμφθη και απέθανεν εκ μαρασμού όταν είδε την πόλιν καταλαμβανομένην εκ νέου υπό των Βουλγάρων». Περισσότερα βιογραφικά στοιχεία για το Μητροπολίτη Απόστολο δεσ: άρθρα του Χαράλαμπου Βουρουτζίδη, Ο Μητροπολίτης Σερρών Απόστολος και οι προσπάθειές του για τη Σωτηρία της Πόλης

πλευρώς των φυλακών¹⁷.

Πολιορκούν το οίκημα της Ιεράς Μητροπόλεως με σκοπόν να συλλάβουν ζώντα τον Μητροπολίτην μας Απόστολον, όπερ όμως απέτυχον, διότι τους ήλθεν επείγουσα διαταγή να εκκενώσουν τάχιστα την πόλιν προ της νικηφόρου προελάσεως των Ελληνικών δυνάμεων.

Η νυξ της 23^{ης} Ιουνίου ήτο τραγική. Το μεσονύκτιον ακριβώς δι' ενός συνθηματικού πυροβολισμού ήρχισαν να εκκενώνουν την πόλιν. Κάρρα, βωδάμαξες και παν μεταφορικών μέσον εχρησιμοποιήθη διά την εσπευσμένην φυγή των. Η προ[ς] το Νευροκόπιον και Βροντού δημοσία οδός εβούιζεν από των κρότων των πυροβόλων και μεταφορικών μέσων και εξημέρωσεν η 24^η Ιουνίου, με κενήν την πόλιν από το Βουλγαρικό άγος¹⁸.

Την επαύριον Τούρκος τις λαθρέμπορος καπνού, λίαν πρωί ελθών εις την οικίαν μου, ονομαζόμενος Μεχμέτ Ιπ, μοι εξήτησεν τρεις

των Σερρών το 1913, περιοδικό «Αγ. Νικήτας» Ι.Μ.Σ.Ν., τ. 59-60, Αύγ.- Σεπ. 1995, σ. 224-227 και 27 Οκτωβρίου 1912 - Ο Μητροπολίτης Σερρών Απόστολος και η Σφαγή των Τούρκων από τους Βουλγάρους, «ΓΙΑΤΙ» τεύχ. 239-241, Ιούν-Αύγ. 1995, σ. 65-67 και για την ημέρα θανάτου του Μητροπολίτη Αποστόλου, περ. «Ο Άγιος Νικήτας» τ. 199, Ιούν. 2007, σ. 184. Επίσης δεσ Π. Καλαϊτζή, Ο μητροπολίτης Σερρών Απόστολος ο Ίμβριος και το Εθνικό έργο του, περ. Μακεδονική Ζωή, Θεσ/νίκη 1976 σελ 117.

17. Ο καθηγητής Γιώργος Μαργαρίτης, στο άρθρο του «Οι Βούλγαροι εναντίον όλων και η ήττα τους», που δημοσιεύτηκε στο βιβλίο Μακεδονικό και Βαλκανικοί, του Ε - Ιστορικά της Ελευθεροτυπίας, αναφέρει στη σ. 109:

«Ο πόλεμος [σ.σ. ο Ελληνοβουλγαρικός] έγινε γρήγορα ολοκληρωτικός, καθώς γενικεύτηκαν οι κατοπονήσεις αμάχων εκατέρωθεν. **Το ζητούμενο δεν ήταν μόνο η καταστροφή του αντιπαλου στρατού, αλλά η εθνική εκκαθάριση της καταλαμβανόμενης ή ελεγχόμενης περιοχής, η εκδίωξη, με όπλο τον τρομό, των «υπόπτων», των μη ομόφυλων πληθυσμών. Όλες οι εκκρεμότητες του Μακεδονικού αγώνα έπρεπε να ξεκαθαριστούν στη νέα αυτή φάση της ελληνο-βουλγαρικής αναμέτρησης.** Η κατάσταση προκάλεσε την παρέμβαση αμερικανικών και ευρωπαϊκών οργανισμών που περιέγραψαν με πολύ μελανά χρώματα όσα συνέβησαν στον τρομερό όσο και σύντομο αυτό πόλεμο».

18. Ο Μητροπολίτης Απόστολος στο Ημερολόγιό του, ό.π., σημ. 5, στη σ. 172 αναφέρει [σ.σ. και νομίζουμε σωστά, γιατί ήταν περισσότερο μεθοδικός σε σχέση με τον Μέλφο, αφού κρατούσε ημερολόγιο] την 22^α Ιουνίου ως ημέρα εξόδου-αποχώρησης των Βουλγάρων από τα Σέρρας. Πιο συγκεκριμένα διαβάζουμε: «22^α Ιουνίου: Περί την χαραυγήν εν τω οδώ του Νευροκοπίου διακρίνεται εκ της Μητροπόλεως συμπεφυρμένος εσμός ανθρώπων και κτηνών, εσπευσμένως αναχωρούντων. Τις άραγε ο καταδιώκων; ... Ευθύς αμέσως εγνώσθη ότι ο στρατηγός Ιβάνωφ [σ.σ. Διοικητής της 2^{ης} Βουλγαρικής στρατιάς, που από της 5^{ης} Μαΐου 1913 εγκαταστάθηκε στις Σέρρες] μετά του Επιτελείου του και των στρατευμάτων ανεχώρησαν την παρελθούσαν νύκτα, εκ της σπουδής εγκαταλείποντες πολλά πράγματα. 23^η Ιουνίου (Εβδομάς των παθών των Σερραίων Ελλήνων). Η πόλις ομοιάζει προς νεκρόπολιν. Ουδεμία κίνησις. Εγνώσθη ότι οι Διοικηταί Βούλκωβ και Χαματζήεβ και όλον το προσωπικόν, η αστυνομία και η χωροφυλακή εδραπέτευσαν την νύκτα...».

λίρας διά να με υποδείξει αποθήκας όπλων, άτινα εγκατέλειψαν οι Βούλγαροι φεύγοντες δρομαίως. Αφού τω εμέτρησα το αιτηθέν ποσό, έσπευσα προς συνάντησιν του εκλεκτού πατριώτου αιμινήστου **Λυσίμαχου Βασιλείου**¹⁹, υποδηματοποιού και εν συννενοήσει μετά του τότε Μητροπολίτου κ. Αποστόλου, ηνοιζαμεν τας αποθήκας και εύρομεν εις μεν το Τσινιτζερλή [σ.σ. Ζιντζιολί] τζαμί περί τας 2500 όπλα Βουλγάρικα Μάλιγχερ και Τουρκικά Μαρότινη. Εις δε άλλας αποθήκας ευρισκομένας τότε έναντι του ιατρείου του ιατρού κ. Μιχαηλίδου, περί τα 2000 όπλα με άφθονα φυσίγια και ξιφολόγγχας και μερικά ξίφη αξιωματικών.

[Σ.Β. 6-7-1947] Με τα όπλα ταύτα ωπλίσθημεν οι νέοι τότε, εστείλαμεν και μερικά εις τα πέριξ χωρία και ήρχισεν η φρούρησις και άμυνα της πόλεως. Όσοι Βούλγαροι δεν κατόρθωσαν να φύγουν, στρατιώται, χωροφύλακες και πολίται συνελήφθησαν υπό της εθνοφρουράς μας και φυλακίσθησαν εις το παρθεναγωγείον «Γρηγοριάς»²⁰.

Η Γενική Συνέλευσις²¹ της Ι. Μητροπόλεως μας (ης ετύχα-

19. Κατά την περίοδο 1906-1908 του Μακεδονικού αγώνα ο **Λυσίμαχος Βασιλείου** εκλεγόταν στην πρώτη δωδεκάδα των Σερραίων προκρίτων, για βοήθεια και συνεργασία με τον Όμιλο Ορφέα στην αντιμετώπιση της Βουλγαρικής απειλής. Πιο συγκεκριμένα ο Γ. Καφταντζής στο βιβλίο του, ό.π., σμμ. 3, σσ. 49-50, γράφει: «*Η ανάληψη του οικονομικού πολέμου εναντίον των Βουλγάρων, ήταν μια απ' τις πρώτες ενέργειες που ανέλαβε ο ΟΡΦΕΑΣ. Για την καλύτερη διεξαγωγή του αποφασίστηκε από το [Ελληνικό] Προξενείο [Σερρών] η συνεργασία του ΟΡΦΕΑ με μια ομάδα δώδεκα προυχόντων, την οποία εξέλεξε ο μητροπολίτης ως πρόεδρος της Δημογεροντίας... Η επιτροπή εξέλεγε από το μητροπολίτη και άρχισε το μπουκοτάς με λαμπρά αποτελέσματα. Στην πρώτη δωδεκάδα (θα εκλέγονταν κάθε έτος) ήταν οι: Ορέστης Περδικάρης, εμπορομεσίτης, ... Λυσίμαχος Βασιλείου, υποδηματοποιός, ...*». Για τη δράση του Λ. Βασιλείου δεσ βιβλίο Π. Πέννα, ό.π., σμμ.7, σ. 223 και άρθρο *Ο Μακεδονικός Αγών και η δράση του Ορφέως*, επιμέλεια της Κ. Παπούδα, *Σερραϊκά Ανάλεκτα*, τόμ. 1, Σέρρες 1992, σ. 19.

20. Πρόκειται για το κτήριο που βρισκόταν στη γωνία των σημερινών οδών Μεγ. Αλεξάνδρου και Αμύντα και κατεδαφίστηκε. Το Κεντρικό Παρθεναγωγείο Σερρών, που ιδρύθηκε το 1880, πήρε το όνομα του «Γρηγοριάς» από το μεγάλο Σερραίο ευεργέτη Γρηγόριο Κωνσταντίνου ή Ρακιτζή (1832-1906), ο οποίος διέθεσε τους πόρους (10.000 χρυσές λίρες) για την ανέγερση του το 1891-93 (βλέπε Γ. Καφταντζή, *Σερραϊκή Προσωπογραφία*, εκδ. ΣΠΕ, Σέρρες 1971, σ. 20).

21. Η **Γενική Συνέλευση** σύμφωνα με τον κανονισμό της Ελληνικής Ορθοδόξου Κοινότητος Σερρών (1895), που συντάχθηκε στο πλαίσιο της (δεύτερης) διοικητικής μεταρρύθμισης του Οθωμανικού κράτους (γνωστής ως χάρτης του Χαττ-ι-Χουμαγιούν), είχε αυτοδίκαια πρόεδρο τον εκάστοτε Μητροπολίτη και 24 εκλεγμένα, ανά τριετία, μέλη από την Ελληνική Κοινότητα και είχε εξουσία μόνο για τα μέλη της Κοινότητας. Το θεσμικό ανάλογο της Γενικής Συνέλευσης στη σημερινή πραγματικότητα είναι το δημοτικό συμβούλιο, με επιπλέον αρμοδιότητες συμβολαιογραφικές και δικαστικές. Για περισσότερες πληροφορίες δεσ εργασία του Χαράλαμπου Παπαστάθη, *Ο Κανονισμός της Ελληνικής Ορθοδόξου Κοινότητος Σερρών (1895)*, στο περιοδικό ΣΕΡΡΑΪΚΑ ΣΥΜΜΕΙΚΤΑ, τόμ. 1, Σέρρες 2010.

νον τότε μέλος) νυχθημερόν συνεδρίαζεν εις την αίθουσαν της Ιεράς Μητροπόλεως με άλλους πολίτας και οργανώνει την ασφάλειαν και άμυναν της πόλεως και την τροφοδοσίαν των φρουρών των εισόδων της πόλεως²². Οι Βούλγαροι βλέποντες ότι δεν προήλασεν αμέσως ο Ελληνικός Στρατός επιχειρούν να εισέλθουν και καταστρέψουν την πόλιν²³. Αποκρούονται όμως υπό των φρουρούντων τας εισόδους της πόλεως γενναίων συμπολιτών μας.

Επιχειρούν έφοδον πολυάριθμοι κομιτατζήδες έχοντες επικεφαλής 40-50 ιππείς Βουλγάρους εις την γέφυραν Αγίων Αναργύρων. Εις την μάχην ταύτην ευρισκόμην και εγώ ένοπλος, έχων μαζί μου περι τους 600 καπνεργάτας (ετύγγανον τότε Πρόεδρος του σωματείου των καπνεργατών). Είχομεν επικεφαλής τον Τούρκον Συνταγματάρχην **Αγκιάχ Βέην**²⁴

22. Πράγματι κατανοούντες οι Σερραίοι ότι υπάρχει μεγάλος κίνδυνος φόνων και λαφυραγωγίων από τους Βούλγαρους στρατιώτες, κομιτατζήδες και χωρικούς, κατέφυγαν στη Μητρόπολη για οργάνωση της άμυνάς τους. Ο Μητροπολίτης Απόστολος μας δίνει στο Ημερολόγιό του, ό.π., σημ. 5, στη σ. 173, τις εξής λεπτομέρειες: «Πάντες τότε κατέφυγον εις την Μητρόπολιν, ένθα εσχηματίσθησαν αι διάφοραι επιτροπαί έξοπλισμού των δυναμένων φέρειν όπλα, ... μεταφοράς φυσιγγίων, σιτισμού και υδρεύσεως των μαχομένων».

23. Στο άρθρο του ο Β. Μεσολογγίτης, ό.π., σημ. 13, μας πληροφορεί πως στις 21 Ιουνίου (Παρασκευή) συνήλθε εις το Διοικητήριο της πόλεως ο στρατηγός **Βούλκωφ**, ο στρατηγός **Περούνωφ**, ο **Μουστάκωφ** [σσ. αρχηγός του επιτελείου, ταγματάρχης (από βιβλίο *Αι Βουλγαρικάί Ωμότητες* κτλ. ό.π, σημ. 4, σελ.149] και ο ήλαρχος **Πομίνωφ**, οι αποτελούντες δηλ. τις αρχές της πόλεως και αποφάσισαν την πυρπόλησή της. Μάλιστα ανατέθηκε στον ήλαρχο Πομίνωφ να διευθύνει την πυρπόληση και διορίσθηκε από εκείνη τη στιγμή φρούραρχος της πόλεως.

Επίσης στο Ημερολόγιό του Μητροπολίτη Αποστόλου, ό.π., σημ. 5, στη σ. 172, αναφέρεται ότι μια μέρα πριν την αναχώρηση του Βουλγαρικού στρατού, δηλ. στις 21 Ιουνίου 1913, ο ανώτερος Βούλγαρος αξιωματικός Μαλίνωφ επισκέφθηκε την Μητρόπολη στις 4 το απόγευμα και είτε στον Μητροπολίτη (με τη θεσμική ιδιότητα του ηγέτη της Ελληνικής Ορθοδόξου Κοινότητας) τα εξής βαρυσήμαντα: «**Επειδή γνωσκόμεν ότι έχετε επιρροήν επί των Χριστιανών, διά τούτο γνωστοποιήσατε εις αυτούς να μη εναντιωθώσι, μήτε εις τον στρατόν, μήτε εις την Διοίκησιν. Εάν ούτω προσενεχθώσι σας δίδω τον λόγον της τιμής, ότι ουδέν έχουσι να πάθωσι, εν εναντία όμως περιπτώσει, σας γνωστοποιώ ότι θα καταστρέψωμεν την πόλιν**». Συνεπώς στις 21 Ιουνίου πάρθηκε η απόφαση από τις τοπικές Βουλγαρικές αρχές των Σερρών να καταστρέψουν και να πυρπολήσουν την πόλη σε περίπτωση που οι Σερραίοι εναντιωθούν και προξενήσουν ζημιά στους αποχωρούντες Βουλγάρους στρατιώτες και υπαλλήλους.

24. Πράγματι επιβεβαίωση για τη συμμετοχή του Τούρκου Αξιωματικού **Αγκιάχ Βέη**, αποτελούν και οι παρακάτω σημειώσεις του Μητροπολίτου Αποστόλου, στο Ημερολόγιό του, ό.π., σημ. 5, στη σ. 173: «**Φιλοτίμως προς τοποθέτησιν των οπλιτών μας εν ταις κυριωτέραις θέσεσιν ειργάσθη ο στρατιωτικός Αγκιάχ Βέης. Περί την εσπέραν ήλθον πέντε ευζωνοι και επτά πεζοί εκ των προσκόπων του Αρχηγού παπα-Κώστα, των οποίων οι δύο λοχία ανέλαβον την οδηγίαν των ημετέρων συνεννοούμενοι μετά του Βέη**». Μία επιπλέον πληροφορία μάς δίνει ο Διονύσιος Κόκκινος, ό.π., σημ. 14, στη σ. 74, γράφοντας «**μετά του ευρισκομένου εκεί Τούρκου συνταγματάρχου Αγκιάχ Βέη,**

Σερραίων, όστις απεκλείσθη ενταύθα ελθών προς επίσκεψιν των γονέων του. Ωχυρώθημεν όπισθεν του τείχους του χειμάρρου προς το μέρος των καφενείων προς την πόλιν και μόλις επλησίασαν οι Βούλγαροι προς την εκκλησίαν των Αγ. Αναργύρων δι' ομοβροντιών τους ετρέψαμεν εις φυγήν, φονεύσαντες δύο κομιτατζήδες και πολλά άλογα. Τους κατεδιώξαμεν μέχρι της εκκλησίας Αγ. Γεωργίου και αυτοί μεν ετράπησαν εις φυγήν προς την οδόν την άγουσαν προς την Μονήν του Τιμίου Προδρόμου, εμείς δε επιστρέψαμεν εις τας θέσεις μας, εις το τείχος του χειμάρρου, καθόσον ένοπλοι καπνεργάτες και πολίται εφρούρουν τον τομέα από της θέσεως Μπέη Μπαχτσέ [μέρη προ του κλειστού Κολυμβητηρίου] μέχρι της Αγ. Σοφίας [τέμενος Μεχμέτ Μπέη].

Την ίδιαν ημέραν ετέρα συμπλοκή με άλλην δύναμιν κομιτατζήδων εγένετο εις τον τομέα Κάτω Καμενίκης, όπου επίσης άλλη ομάδα συμπολιτών μας υπό την αρχηγίαν του κ. **Θωμά Βλαχόπουλου**²⁵ (νυν καπνεμπόρου Θεσσαλονίκης) έτρεπεν εις φυγήν προς την πεδιάδα τους επιτεθειμένους Βουλγάρους κομιτατζήδες. Εις το σημείον αυτό εφονεύθη εις συμπολίτης μας εκ Καμενίκης²⁶ και εις Αυστριακός μηχανικός Μπύρος ονόματι, ευρεθείς εκεί με την αλωνιστικήν του μηχανήν και λαβών μέρος εις την μάχην.

Εις την Ακρόπολιν (Κουλάν) ομάς 25-30 Βουλγάρων κομιτατζήδων οχυρωθείσα εις την κορυφήν επυροβόλει εντεύθεν αδιακρίτως πάντα κυκλοφορούντα εις τας οδούς της πόλεως. Εφονεύθησαν υπ' αυτών δύο χωρικοί εκ Νέου Σουλίου, εις το έναντι της παλαιάς Μητροπόλεως αρτοποιείον και τρεις άλλοι εις διαφόρους της πόλεως οδούς.

Καθ' ην ώραν διεδραματιζόντο τα ανωτέρω, εμαίνοντο οι πυροβολισμοί εντός της πόλεως νυχθημερόν ωσάν να εγίνετο διαρκής μάχη, πολλαί οικογένειαι μετέβησαν προς ασφάλειαν εις το Αυστριακόν

αιχμαλώτου του Ελληνικού στρατού εκ του πρώτου πολέμου».

25. Από το βιβλίο Γ. Καφαντζί, ό.π., σημ. 3, στις σσ. 40-41 και 90, πληροφορούμαστε ότι ο έμπορος **Θωμάς Βλαχόπουλος** μετείχε στην ιδρυτική ομάδα των δώδεκα νέων Σερραίων, που στις 1 Αυγούστου 1905, με προτροπή του Ελληνικού Προξενείου Σερρών, συγκεντρώθηκαν και συμφώνησαν να ιδρύσουν σωματείο, τον όμιλο ΟΡΦΕΑ, που θα είχε μανδύα πολιτιστικό, μα στην πραγματικότητα θα ήταν μυστικό όργανο του Προξενείου για την αποτελεσματικότερη διεξαγωγή του μακεδονικού αγώνα. Η ομάδα εξέλεξε το πρώτο (επταμελές) διοικητικό συμβούλιο του ΟΡΦΕΑ, του οποίου μέλος υπήρξε ο Θ. Βλαχόπουλος, με πρόεδρο τον Γεώργιο Κικόπουλο. Τέλος ο ΟΡΦΕΑΣ ανακήρυξε από το 1939 τον Θ. Βλαχόπουλο, επίτιμο πρόεδρο, αναγνωρίζοντας την προσφορά του προς την πατρίδα και τον όμιλο.

26. Πρόκειται πιθανότατα για τον δεκαεννιάχρονο **Αναστάσιο Φιτσιώρη**, που πολεμούσε τους κομιτατζήδες μαζί με τον αδελφό του **Γεώργιο** και τον μακεδονομάχο πατέρα του καπετάν **Νικόλα Φιτσιώρη**. Λεπτομέρειες στο άρθρο *Το Χάνι της Γραβιάς των Σερρών*, στο περιοδικό *ΓΙΑΤΙ*, τευχ. 112, Οκτ. 1984 (αναδημοσίευση από την εφημερίδα «Σερραϊκό Βήμα» της 1-7-1934).

Προξενείον, πρόξενος ήτο ο έγκριτος συμπολίτης μας **Γεώργιος Ζλάτκος**²⁷.

Επίσης εξήτησαν προστασίαν και εις το Ιταλικό Προξενείον του οποίου Πρόξενος ήτο ο Ισραηλίτης

Ο υποπρόξενος Σερρών της Αυστροουγγαρίας, Γεώργιος Ζλάτκος (από βιβλίο του Γ. Καφταντζή, Σερραϊκή Προσωπογραφία).

27. Στο βιβλίο *Βουλγαρικά Ωμότητες κτλ.*, ό.π., σμμ. 4, σ. 140, αναφέρονται τα παρακάτω: «Διαρκούσης της πυρκαϊάς περί ώραν 11^η π.μ. Βούλγαροι αξιωματικοί και στρατιώται επολιόρκησαν το μέγαρον του προξενείου της Αυστροουγγαρίας εν ω διέμενεν ο πρόξενος κ. Γεώργιος Ζλάτκος, και όπου είχαν καταφύγει η οικογένειά του και πλείστοι Σερραίοι. Οι στρατιώται εξήτησαν να εισορμήσωσι. Μάτην ο πρόξενος περιεβλήθη την επίσημον αυτού στολήν και εφόρεσε τα παράσημά του και εξήγησεν εις αυτούς, ότι η είσοδος των θ' απετέλει παραβίασιν του ασύλου. Στρατιώται και αξιωματικοί απήντησαν, ότι ουδένα αναγνωρίζουσι και συνεβούλευσαν τον πρόξενον να εγκαταλείπη το προξενείον διότι είχαν αποφασίσει να πυρπολήσωσι και τούτο. Ο πρόξενος αντελήφθη, ότι πάσα αντίστασις θα ήτο ματαία και ηναγκάσθη ν' ανοίξη τας πύλας. Οι στρατιώται εισήλασαν εις το προξενείον και προέβησαν εις τελείαν αυτοχορήμια λεηλασίαν. Είτα δ' απαγαγόντες τον πρόξενον, φέροντα και την αυστριακήν σημαίαν, την οικογένειαν αυτού και τας άλλας καταφυγούσας εις το προξενείον οικογενείας, περί τα 150 εν όλω άτομα, διηυθύνθησαν προς τα υψώματα Δαουτλή, απειλούντες συνεχώς τους αιχμαλώτους διά θανάτου. Κατεκράτησαν αυτούς εκεί επί οκτώ ολοκλήρους ώρας και τους αφήκαν ελευθέρους μόνον άμα ως ο Έλλην πρόκριτος Τάκης Αλεξανδρίδης κατέβαλεν ως λύτρα 400 οθωμανικάς λίρας, δηλ. 9.200 φράγκα». Για το ίδιο θέμα δεσ το βιβλίο του Κόκκινου, ό.π., σμμ. 14, σ. 75-76, όπου επίσης αναγράφεται η εξής πληροφορία: «Κατά την επάνοδον εις την πόλιν της συνοδείας των δυστυχών τούτων, οδηγουμένων υπό του Καραγκιόζωφ, του υποδημάρχου της πόλεως, συνητηθήσαν με τον Τάσκαν, τον γνωστόν αρχικομιτατζή, τον τρομοκρατήσαντα όλην την περιφέρειαν Σερρών. Ο Τάσкас περιύβρισε τον Καραγκιόζωφ και τον ηρείλησε διά θανάτου εις δευτέραν των συνάντησιν, διότι δεν έσφαξεν τα γυναικόπαιδα». Επίσης και στο βιβλίο του Π. Πέννα, ό.π., σμμ. 7, σ. 345, αναφέρονται τα εξής στοιχεία: «Μολονότι δε κατεβλήθησαν διά την απελευθέρωσίν των, ως λύτρα, 400 λίραι χρυσαί Τουρκίας, παρά του Έλληνος μεγαλεμπόρου Αλεξανδρίδου, του ευρισκομένου μεταξύ των αιχμαλωτισθέντων, εν τούτοις οι Βούλγαροι ήσαν αποφασισμένοι να τους κατασφάξουν όλους. Μόνον διαφωνία μεταξύ Καραγκιόζωφ και αρχικομιτατζή Τάσκα, περί της σφαγής ή μη των γυναικόπαιδων και την διανομήν των λύτρων, έσωσε τους συλληφθέντας, οι οποίοι αφεθέντες τέλος επανήλθον εις την πόλιν κακείν κακώς». Τέλος από το βιβλίο του Γ. Καφταντζή, *Σερραϊκή Προσωπογραφία*, ό.π., σμμ. 21, σ. 36, μαθαίνουμε από την αναλυτική παρουσίαση της βιογραφίας του Γ. Ζλάτκου, τα παρακάτω: «Γεννήθηκε στις Σέρρες από πλούσια οικογένεια Μελενίκια... Το 1893 διορίστηκε πρόξενος του Αυστροουγγρικού Υποπροξενείου Σερρών... Την μέρα που καταστράφηκαν οι Σέρρες στο Προξενείο του βρήκαν φιλόξενο καταφύγιο 300 περίπου Σερραίοι Έλληνες. Στο αίτημα των Βουλγάρων να παραδοθούν σε κείνους, αρνήθηκε προτάσσοντας το σώμα του. Και όταν αυτοί παραβιάζοντας το προξενικό άσυλο, τους έσυραν έξω από την πόλη (υψώματα Ελαιώνα) ακολούθησε με κίνδυνο της ζωής του την τραγική πομπή, συντελώντας έτσι αποφασιστικά στη σωτηρία τους... Μετά την απελευθέρωση (1913) παραιτήθηκε από το προξενικό αξίωμα και απόκτησε ελληνική υπηκοότητα (Συνθήκη Αθηνών)».

Μενεχέμ Σιμαντώβ²⁸. Αμφότεροι οι πρόξενοι παρέσχον εις τους καταφυγόντας θερμήν φιλοξενείαν²⁹.

Την επαύριον 26^η Ιουνίου έφθασαν εις την πόλιν μας παραπλανηθέντες δύο λοχίαί των ευζώνων ο Παπαδόγιαννης εκ Στυλίδος καταγόμενος και εις άλλος (νυν καπνοβιομήχανος εις Βόλον) ως και εις Έλλην στρατιώτης του πεζικού³⁰.

Ο τρομοκρατημένος κόσμος εξέλαβεν αυτούς ως προπομπούς του αναμενόμενου απελευθερωτικού στρατού, εξεχύθη εις τας οδούς και τους ενηγκαλίζετο μετά δακρύων και τους εφόρτωνε με άνθη και με προχείρους στεφάνους. Την ίδια ημέραν τους ωδήγησα εις την Ιεράν Μητρόπολιν όπου συνεδριάζει διαρκώς η Γενική Συνέλευσις των προκρίτων και εκεί απεφασίσαμεν πρώτον να εξοντώσωμεν τους εν ακροπόλει ευρισκόμενους και πυροβολούντας Κομιτατζήδες.

Θέσαντες επί κεφαλής τους δύο λοχίας, ηρχίσασαμεν αναβαίνοντες δι' ελιγμών τον Κουλάν και πριν τους πλησιάσωμεν ετράπησαν εις φυ-

28. Στο βιβλίον *Βουλγαρικά Ωμότητες κτλ.*, ό.π., σμμ. 4, σσ. 142-143, αναφέρονται τα παρακάτω: «Εις το προξενείον της Ιταλίας είχαν επίσης καταφύγει πλείοι οικογένεια. Βούλγαροι ιππείς εστάθμισαν προ της οικίας σκοπούντες να φονεύσωσι τους εν αυτή. Βλέπων τον κίνδυνον ο προξενικός πράκτωρ κ. Σιμεντώφ Μενάχεμ, ίνα σώση εαυτόν και τους εν τω προξενείω, έρριψε χρήματα από του παραθύρου εις τους στρατιώτας. Εν τούτοις ανελήφθη ότι Βούλγαρος στρατιώτης ητοιμάζετο να εκσφενδονίση κατά του προξενείου δύο βόμβας, ας εκράτει ανά χείρας. Παρεμβάντος άλλου στρατιώτου, ημποδίσθη από του να ρίψη αυτάς και ούτω εσώθησαν εκ βεβαίου θανάτου 600 άτομα». Για το ίδιο θέμα δεσ και το βιβλίον του Κόκκινου, ό.π., σμμ. 14, σ. 76, του Π. Πέννα, ό.π., σμμ. 7, σ. 346. Για περισσότερες λεπτομέρειες δεσ και άρθρα του Χ. Βουρουτζίδη, *Η τραγική ιστορία της οικογένειας Σιμαντώβ και η μεγάλη προσφορά της στο Σερραϊκό λαό*, εφ. *Η Πρόοδος*, αφ. φυλ. 16.345, 7-3-2001, και Από το ολοκαύτωμα των Σερρών στο ολοκαύτωμα της Εβραϊκής Κοινότητας, στο βιβλίον *Σέρρες 1900-1940, Χώρος και Ιστορία*, έκδ. ΤΕΙ Σερρών, Σέρρες 2008, σ. 175. Επίσης για την ιστορία του κτηρίου εργασία των Λίλα Θεοδωρίδου-Σωτηρίου και Κώστα Θεοδωρίδη, Κτίριο Σιμαντώφ στα Σέρρες, *Σερραϊκά Ανάλεκτα*, τ. 2 (1993-94) σσ. 197-217.

29. Επιβεβαίωση των παραπάνω αποτελούν και το παρακάτω κείμενο από το Ημερολόγιο του Μητροπολίτη Αποστόλου, ό.π., σμμ. 5, στη σ. 173 : «26 Ιουνίου... Η άμυνα ημών και η επίθεσις των Βουλγάρων εξακολουθει αγρία. Ικανοί πολίται κατέφυγον εις τα Προξενεία Αυστροουγγαρίας και Ιταλίας και διαμένουσι νυχθημερόν. Φόβος και απόγνωσις παρά τους πλείστοις...».

30. Μπορεί ο Μέλφος να μην συγκράτησε τα ονοματεπώνυμα των προσκόπων, όμως ο Χρήστος Κύρου (έφεδρος αξιωματικός Σερρών), στο άρθρο του *Η Απελευθέρωσις των Σερρών από την Βουλγαρικήν Κυριαρχίαν*, που δημοσιεύτηκε στο *Μακεδονικό Ημερολόγιο 1964*, του εκδότη Ν. Σφενδώνη, στη σ. 198, αναφέρονται : « 25 ΙΟΥΝΙΟΥ: Τμήμα ελληνικού μηχανικού φθάνει εις Σιδηροδρομικόν Σταθμόν Σερρών και προβαίνει εις ανατίναξιν μερικών γεφυρών. Το τμήμα τούτο συνωδεύετο και με τμήμα πεζικού (προσκόπων) με επικεφαλής τον λοχίαν πεζικού **Καρακίτην**, καπνοβιομήχανο Βόλου, λοχίαν Ευζώνων **Παπαδόπετρον** και δεκανέα **Παπαδράκον**, ιερέα αντάρτην του Μακεδονικού Αγώνος».

γήν. Οι Κομιτατζήδες εγκατέλειψαν και μερικά όπλα. Καταδιώξαντες αυτούς μέχρι ενός χιλιομέτρου εφονεύσαμεν τρεις και κατά την επάνοδόν μας υψώσαμεν την Ελληνικήν Σημαίαν εις τον αρχαίον πύργον της Ακροπόλεως τη πρωτοβουλία του θαρραλέου καθηγητού της Γαλλικής εν τω Γυμνασίω Σερρών, κ. **Γεωργίου Καραϊσκάκη**³¹.

Τιουτοτρόπως εξεκαθαρίσθη ολόκληρος η πόλις από τα Βουλγαρικά υπολείμματα και η συνεδριάζουσα διαρκώς Γενική Συνέλευσις εν τη Ιερά Μητροπόλει αποφασίζει την αποστολήν Επιτροπής³² με έγγραφον του Μητροπολίτου³³ προς τον Φρούραρχον Στρυμόνος **Ιουλιανόν**

31. Ο Μέλφος γράφει εσφαλμένα το όνομα του καθηγητή, επηρεασμένος ίσως από το γνωστό ήρωα της ελληνικής επανάστασης. Ο Γ. Καφταντζής στο βιβλίο του *Ιστορία της Πόλεως Σερρών και της περιφέρειάς της*, τ. Γ', Θεσ/νίκη 1996, στη σ. 229, αναφέρει ότι ο καθηγητής λεγόταν **Πέτρος** Καραϊσκάκης και ήταν από το Κρούσοβο.

32. Αξίζει να σημειωθεί, όπως προκύπτει από το βιβλίο του ΓΕΣ, ό.π., σμμ. 7, στη σ. 142, στις 24 Ιουνίου με αναγνωρίσεις της η VII Μεραρχία διαπίστωσε ότι η πόλη των Σερρών ήταν κενή εχθρού και η διοίκησή της ζήτησε την έγκριση του Γενικού Στρατήγου (δηλ. στην ουσία του Αρχιστρατήγου Κωνσταντίνου) για να την καταλάβει, χωρίς όμως αυτό να εγκριθεί. Για το γεγονός της αναβολής της κατάληψης των Σερρών, στο βιβλίο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, εκδοτική Αθηνών ΑΕ 2000, τόμ. ΙΔ, στις σσ. 345-346, αναφέρονται και τα εξής: «Το βράδυ της 25^{ης} Ιουνίου το Γεν. Στρατηγείο έλαβε πληροφορίες για την εκκένωση της Ανατολικής Μακεδονίας από τους Βουλγάρους, μετά τη ναυτική επίδειξη στην Καβάλα. Έτσι η 7^η Μεραρχία διατάχθηκε να προωθήσει ένα από τα συντάγματά της προς το Ορμανλή [σ.σ. Δασοχώρι] και να καταλάβει τις Σέρρες. Η κατάληψη όμως αναβλήθηκε, γιατί το απόσπασμα στο Στρυμονικό ανέφερε ότι στο Καβακλή [Λευκώνα] και τα Καλά Δένδρα βρισκόταν αποκομμένα τρία βουλγαρικά τάγματα. Τις δύο επόμενες μέρες οι πληροφορίες από την περιοχή των Σερρών ήταν καθυστερημένες, ο εχθρός είχε εγκαταλείψει την περιοχή και ο μητροπολίτης είχε οργανώσει σώμα προσκόπων για την τήρηση της τάξεως στην πόλη και στα περιχώρα της. Έτσι τα αποσπάσματα της 7^{ης} μεραρχίας απασχολήθηκαν με την επισκευή των γεφυρών του Στρυμόνα, εργασία που ολοκληρώθηκε το πρωί της 28^{ης} Ιουνίου».

33. Στο βιβλίο *Αι Βουλγαρικά Ωμότητες κτλ.*, ό.π., σμμ. 4, στη σ. 128, αναφέρεται το παρακάτω τηλεγράφημα του Μητροπολίτη Σερρών προς τον Βασιλέα Κωνσταντίνον: «**Η πόλις των Σερρών εγκαταληφθείσα από ημερών παρά των Βουλγαρικών στρατιωτικών και πολιτικών αρχών διωκήθη υπό του Μητροπολίτου, αλλά πολυάριθμοι Βούλγαροι Κομιτατζήδες της περιφέρειας προσβάλλουν έκτοτε την πόλιν επί σκοπώ λεηλασίας και πυρπολήσεως. Οι πολίται αμύνονται και απωθούν τας επιθέσεις. Αλλά φόβος μέγας υπάρχει μήπως εξαντληθώσιν επί τέλους και τότε η Ελληνικότητη αυτή πόλις θα μεταβληθή εις ερείπια. Η πόλις ολόκληρος υποβάλλει εις την Υ.Μ. [σ.σ. Υμετέρα Μεγαλειότητα] την θερμήν παράκλησιν, ίνα ευαρεστουμένη διατάξη την επίσπευσιν της καταλήψεώς της» (ιδέ εφημ. *Τεμπς* (Παρισιού) 13/7/1913). Ο Π. Πέννας στο βιβλίο του, ό.π., σμμ. 7, σ. 343 το επαναλαμβάνει. Μια μόνο διευκρίνιση χρειάζεται να γίνει, ότι τα παραπάνω δεν περιέχονται σε τηλεγράφημα του Μητροπολίτη, αφού ο Μητροπολίτης δεν είχε τότε τα τεχνικά μέσα για αποστολή τηλεγραφήματος, αλλά περιέχονται σε **επιστολή** του. Η επιστολή αυτή μεταβιβάστηκε από επιτροπή Σερραίων και, μέσω αξιωματικών του Ελληνικού στρατού, παραλήφθηκε από τον Αρχιστράτηγο Κωνσταντίνο. Αργότερα με τηλεγράφημα του Γενικού Στρατηγείου προς το Υπουργείο**

Κονταράτον, ταγματάρχη, με την παράκλησιν όπως προελάσει το ταχύτερον προς διάσωσιν της κινδυνευούσης πόλεως.

[Σ.Β. 13-7-1947] Η πρώτη επιτροπή απετελέσθη από τους κ.κ. **Πανσανίαν Τσατσαπάν**, Διευθυντήν της Τραπέζης Αθηνών, **Γεώργιον Αλεξανδρίδην** και **Χρήστον Πιπέρκον**, ζωέμπορον. Είχε ρητήν διαταγή με πάσαν θυσίαν και δαπάνην να ειδοποιήση την αισίαν άφιξίν των.

Και η μεν επιτροπή διά διαφόρων λοξοδρομιών κατόρθωσε να φθάση αισίως, μολοντί εις τα χωρία του κάμπου υπήρχαν ακόμη ένοπλοι κομιτατζήδες, δεν κατόρθωσεν όμως να ειδοποιήση τα της αφίξεώς της. Τούτο εξέλαβεν η συνέλευσις ότι η επιτροπή εξοντώθη και αποφασίζεται η αποστολή δευτέρας επιτροπής.

Επειδή ουδείς εκ των παρευρισκομένων απεφάσισε να συμμετάσχει εις την επικίνδυνον αυτήν αποστολήν, απετάνθη ο Μέγας Ιεράρχης μας Απόστολος προς εμέ. Άνευ αντιρρήσεως εδέχθην την επικίνδυνον αλλά και τιμητικήν αυτήν αποστολήν.

Θα αναφέρω ένα υπέροχον πατριωτικόν παράδειγμα του αιμνήστου **Κωνσταντίνου Ζιάκα**, Γραμματέως επί σειράν ετών του Ελληνικού Προξενείου Σερρών και κατόπιν αρχιγραμματέως του Δήμου Σερρών. Ούτος το μεσονύκτιον ήλθεν προς συνάντησίν μου και με παρεκάλει να τον προσλάβω ως μέλος της Επιτροπής μαζί μου. Εγώ επεχείρησα να τον αποτρέψω τονίζας εις τούτον ότι είναι επικίνδυνον. Επίσης του υπέμνησα ότι έχει υποχρεώσεις ως οικογενειάρχης ενώ εγώ δεν είχον τοιαύτας και δεν με ενδιέφερον εάν φονευθώ καθ' οδόν υπό των κομιτατζήδων. Αυτός όμως ήρχισε μετά δακρύων να με ικετεύη και ηναγκάσθην να τον δεχθώ. Εγίναμε έτσι δύο.

Και όταν την επαύριον υπό τας ευλογίας του Μητροπολίτου Αποστόλου ιππεύσαμεν εκκινήσαντες από τον περίβολον της παλαιάς Μητροπόλεως, 160³⁴ ένοπλοι καπνεργάται μας έκαναν κλοιό φρουρήσεως και μας εδήλωσαν ότι θα μας συνοδεύσουν διά πάσαν ασφάλειάν μας. Τότε προσετέθη μαζί μας και ο επίσκοπος **Άγιος Χριστουπόλεως Αμβρόσιος**³⁵. Ούτω αναχωρούμεν με αυτήν την κουστωδιάν.

επί των Στρατιωτικών μεταβιβάσθηκε και στον Πρωθυπουργό Ελ. Βενιζέλο.

34. Προσωπική γνώμη είναι ότι ο αναφερόμενος αριθμός 160, για συνοδεία μιας επιτροπής, είναι απίθανος. Πιστεύω ότι υπάρχει σφάλμα (είτε στο χειρόγραφο του Μέλφου, είτε στο τελικό κείμενο της εφημερίδας) και πως ενδεχόμενα ο σωστός αριθμός των ένοπλων καπνεργατών, που συνοδεύσαν την επιτροπή, είναι 16.

35. Από άρθρο του Χαράλαμπου Βουρουτζίδη για τον Μητροπολίτη Σερρών Απόστολο Χριστοδούλου, ό.π., σημ. 12, διαβάζουμε: «Το πρόβλημα της υγείας του, τον οδηγεί σε μια συνετή απόφαση. Ζητά από το Πατριαρχείο να του δοθεί βοηθός Επίσκοπος και προτείνει για τη θέση αυτή τον πρωτοσύγκελο της Μητροπόλεως Σερρών **Αμβρόσιο Νικολαΐδη**, που προβιβάζεται σε Επίσκοπο Χριστουπόλεως και χειροτονείται στα Σέρρας στις 5 Ιουνίου του 1911...».

Καθ' οδόν χωρικοί του κάμπου μάς απήλπιζαν τονίζοντας ότι την νύκτα Βούλγαροι κομιτατζήδες εφόνευσαν τον παπάν και δύο προκρίτους της Καμήλας³⁶. Εμείς απτόητοι εξακολουθούμε τον δρόμον μας με οδηγόν γύφτον τινά αλιέα βδελλών. Ούτος μας ωδήγησε μέσω χωραφιών εις Κουμαριάν, όπου παρουσιασθέντες εις τον **Ιουλιανόν Κονταράτον**³⁷, Ταγματάρχη, εδηλώσαμεν την ταυτότητά μας και εγχειρίσαμεν εις αυτόν την επιστολήν του Μητροπολίτου.

Αυστυχώς ούτος μας απήλπισεν και μας είπεν ότι του είναι αδύνατον να προχωρήση ούτε κατά εν βήμα, εάν δεν λήξη η μάχη του Δεμίρ - Ισάρ [σ.σ. Σιδηροκάστρου] και δεν λάβη διαταγήν του αρχιστρατήγου Βασιλέως Κωνσταντίνου. Οι συνάδελφοι μου απελπισθέντες εκ της αρνητικής απαντήσεως του κ. Ταγματάρχου μοι προέτρεπον να επι[σ]τρέψωμεν άπρακτοι. Εγώ επέμεινα και έχων βοηθόν και συναντιλήτορα τον ανθυπομοίραρχον **Ιωάννην Κρατάκη**³⁸, Διοικητήν Αστυνομίας Νιγρίτης³⁹, ευρεθέντα εις Κουμαριάν και παρευρεθέντα τυχαίως εις την συζήτησίν μας με τον Ταγματάρχη. Ανεχωρήσαμεν εις Νιγρίταν και αμέσως εξήτησα να συνδεθώ μετά του αρχιστρατήγου Βασιλέως, ευρισκομένου την εσπέραν εκείνην εις Δοϊράνην.

Επί τρίωρον εκοπιάσαμεν να συνδεθώμεν τηλεφωνικώς χρησιμοποιήσαντες τα τηλέφωνα Τσάγεζι, Σταυρού Θεσσαλονίκης, Δοϊράνης. Μόλις την 2^{αν} πρωινήν κατορθώσαμεν να συννενοηθώμεν τηλεφωνικώς. Ο αρχιστράτηγος Βασιλεύς με προσοχήν και αγωνίαν με ήκουε καλώ-

36. Πρόκειται για το χωριό Κάτω Καμήλα, 10 χλμ. νοτιοανατολικά των Σερρών, αφού ο τότε δρόμος Σερρών-Κουμαργιαννης (Κουμαριάς) περνούσε μέσα από το χωριό.

37. Ο Τχης (ΠΖ) Ιούλιος Κονταράτος ήταν ο διοικητής του II τάγματος, του 20^{ου} Συντάγματος, που ανήκε στη δύναμη της VII Μεραρχίας (από βιβλίο του ΓΕΣ, ό.π., σημ. 7, σ. 551).

38. Το σωστό επίθετο του διοικητή της αστυνομίας Νιγρίτας ήταν **Κρανάκης**. Αυτό συνάγεται από δύο πηγές: Η πρώτη από το Ημερολόγιο του Μητροπολίτη Αποστόλου, ό.π., σημ. 5, όπου στη σ. 173 αναφέρει: «Ειπόντος του Διοικητού ότι δεν έχει διαταγήν να προχωρήση προς τας Σέρρας, επίσκοπος μετά του της εν Νιγρίτη αστυνομίας κ. **Κρανάκη**, επηρεάλεσε τηλεφωνικώς εκείθεν την Α. Μεγαλειότητα ...». Η δεύτερη από το άρθρο του Β. Μεσολογγίτη, ό.π., σημ. 6 : «Την Παρασκευήν [σ.σ. 28 Ιουνίου 1913] λίαν πρωί ο ανθυπομοίραρχος κ. **Ιωάννης Κρανάκης** επί κεφαλής 120 στραιωτών και μερικών προσκόπων εξεκίνησαν εκ Νιγρίτης διευθυνόμενοι προς τας Σέρρας, κατόπιν διαταγής του Γενικού Στρατηγείου». Πρόκειται συνεπώς είτε για λάθος του Δ. Μέλφου, είτε για λαθεμένη αντιγραφή του επιθέτου στο φύλλο της εφημερίδας, από το χειρόγραφο του Μέλφου.

39. Από το βιβλίο του Βασιλείου Πάππα, ΚΑΠΕΤΑΝ ΓΙΑΓΛΗΣ, αυτοέκδοση, Χαλκιδική 2011, στη σ. 193 αναφέρεται: «Ο οπλαρχηγός Γ. Γιαγλής εισέρχεται στην πόλη της Νιγρίτας (24 Οκτ. 1912), υψώνει την ελληνική σημαία στο Διοικητήριο και αναλαμβάνει φρούραρχος της πόλης, προφυλλάσσοντας αυτήν μέχρι 3 Ιαν. 1913, ημερομηνία αφίξεως του πρώτου Έλληνα Διοικητή Χωροφυλακής **Ιωάννου Κρανάκη από τη Λαμία**».

ντας με διαρκώς με τας λέξεις : «λέγε λεπτομερώς και παρακάτω»⁴⁰. Με διαβεβαίωσεν ότι θα διατάξει αμέσως την προέλασιν⁴¹.

Και όταν την επαύριον αποφράδα ημέραν της 28^{ης} Ιουνίου επι[σ]τρέψαμεν ευχαριστημένοι με τον ανθυπομοίραρχον Κρατάκη, όστις προχείρως κατήρισε σώμα εκ 50 περίπου ανδρών ενόπλων, ηκούσαμεν τους πυροβολισμούς και εβλέπαμεν τους καπνούς των εξ [6] πυροβόλων τα οποία ετοποθέτησαν οι Βούλγαροι εις τα πέριξ υψώματα και διά των οποίων ήρχισαν να κανονιοβολούν την πόλιν.

Μετ' ολίγον α[νε]φάνησαν εις διάφορα σημεία των Σερρών φλόγες πυρκαϊών⁴² και ακολούθως εγενικεύθη η πυρκαϊά καθ' άπασαν την πό-

40. Σύμφωνα με τα γραφόμενα του Δ. Μέλφου συνάγεται ότι ο ίδιος επικοινωνήσε τηλεφωνικά με τον Βασιλιά Κωνσταντίνο και πήρε από αυτόν την διαβεβαίωση ότι θα διατάξει την προέλαση του στρατού για απελευθέρωση των Σερρών. Στο Ημερολόγιο του Μητροπολίτη Αποστόλου τα γεγονότα έχουν μια μικρή παραλλαγή αφού δεν αναφέρεται καθόλου ο Δημ. Μέλφος παρά μόνο ο επίσκοπός του. Πιο συγκεκριμένα στο βιβλίο, ό.π., σμμ. 5, στη σ. 173 διαβάζουμε: «27^η Ιουνίου... Την πρωίαν εστάλη δευτέρα επιτροπή μετά γραμμάτων προς τον Διοικητήν του εν Κομαργιάν Ελληνικού στρατού, ην συνόδευσεν και ο επίσκοπός μου. Ελπόντος του Διοικητού ότι δεν έχει διαταγήν να προχωρήση προς τας Σέρρας, επίσκοπος... επαρεκάλεσε τηλεφωνικώς εκείθεν την Α. Μεγαλειότητα, ήτις διέταξεν την προέλασιν του εν Κομάργιανη τμήματος της Στρατιάς, ως και της εν Ορλιάκω εβδομης Μεραρχίας. Δυστυχώς η εν Κομάργιανη γέφυρα επί του Στρυμόνος ην ημιτελής, τούτου δε ένεκα ουδεμία βοήθεια έφθασε την εσπέραν ταύτην, 27 Ιουνίου, ημέραν Πέμπτην». Επειδή ο Μητροπολίτης Απόστολος πήρε τις πληροφορίες από τον βοηθό του Επίσκοπο Αμβρόσιο και ίσως ο Επίσκοπος θέλησε να φανεί σπουδαίος μπροστά στα μάτια του Μητροπολίτη, τον πληροφόρησε λαθεμένα ότι ο ίδιος επικοινωνήσε με τον Βασιλιά Κωνσταντίνο, ενώ από το κείμενο του Μέλφου συμπεραίνεται ότι ο ίδιος ο Μέλφος τελικά τον ενημέρωσε.

41. Πράγματι στο βιβλίο του ΓΕΣ, ό.π., σμμ. 7, στη σ. 398, διαβάζουμε:

«Διαταγή Επιχειρήσεων της 28^{ης} Ιουνίου 1913

Προς τας Μεραρχίας II, IV, V, X και Ταξιαρχίαν Ιππικού

1^{ον}) ... ,

2^{ον}) Αι Μεραρχίαι I και IV θα εξακολουθήσωσιν αύριον την καταδίωξιν [των Βουλγάρων] κατά μήκος του Στρυμόνος.

Η VII Μεραρχία θα διαβή αύριον τον Στρυμόνα και θα διευθυνθή εις Σέρρας και Δράμαν.

3^{ον}) ...

Σιδ. Σταθμός Δοιράνης, 28-6-1913, ώρα 7.30 μ.μ.

Γενικόν Στρατηγείον

Κωνσταντίνος Β΄»

42. Το άρθρο του Β. Μεσολογγίτη, ό.π., σμμ. 13, είναι μία πηγή που βεβαιώνει ότι ο άμεσος υπεύθυνος για την πυρπόληση της πόλης είναι ο Βούλγαρος αρχιστυνόμος **Καραγκιόζοφ**, που σύμφωνα με τον Μεσολογγίτη παρέμεινε στις Σέρρες, μετά τη φυγή του Βουλγαρικού στρατού και με την εμφάνιση Βούλγαρων κομιτατζήδων, το πρωί της Παρασκευής 28 Ιουνίου 1913, έδωσε το εναρκτήριο λάκτισμα της καταστροφής και πυρπόλησης της πόλης. Επίσης στο βιβλίο Αι Βουλγαρικά Ωμόστητες κτλ., ό.π., σμμ. 4, σ. 188, παρατίθεται το εξής τμήμα της ανταπόκρισης του R. Larco, εκτάκτου απεσταλμένου της Corriere de La Sera, που δημοσιεύτηκε στο φύλλο της 18 Ιουλίου 1913: «Οι

λιν, την οποίαν οι επιδραμόντες Βούλγαροι ελεηλάτουν και έκαιον.

Ημέρα μεγάλης τραγωδίας αλλά και γλυκνυτάτης απελευθερώσεως η 29^η Ιουνίου. Εκάησαν ζώντες, εντός της πόλεως, άνω των 120 γέροντες και ασθενείς. Ο πνέων σφοδρός άνεμος της νυκτός ανερρίπιξε τας φλόγας και εβλέπομεν εκ Κουμαργιάς, όπου διενυκτηηρεύσαμεν, το απαίσιον θέαμα της αποτεφρουμένης γλυκνυτάτης πατρίδος μας. Αλλά κατ' ουδέν εμείωσε η καταστροφή το ακμαίον πατριωτικόν φρόνημα των Σερραίων.

Ο ελευθερωτής Στρατός⁴³ εύρε την πόλιν ερείπια. Οι πεινώντες και γυμνοί Σερραίοι δακρύνοντες και ενθουσιώντες υπεδέχοντο τον ελευθερωτήν Στρατόν, φωνάζοντες «Άς καήκαμε», «Ζήτω το Έθνος».

Τοιουτοτρόπως απεκτήσαμεν την ελευθερίαν διά μεγίστων θυσιών και πολλών αιμάτων, έχοντες πάντοτε την παρηγορίαν ότι αι φλόγες των Σερρών εφώτισαν τα προς Ανατολάς προελαύνοντα νικηφόρα Ελληνικά Στρατεύματα».

Βούλγαροι διέτρεχον τας οδούς φέροντες μεθ' αυτών δοχεία βενζίνης και πετρελαίου, βρέχοντες δε τας οδούς και ραντίζοντες τας οικίας, έθετον ακολούθως πυρ. **Αυτός ο αρχηγός της Χωροφυλακής θεαθή περιφερόμενος ανά την πόλιν και μεταδίδων το πυρ...**». Την ίδια ανταπόκριση αναφέρει και ο Π. Πέννας, στο βιβλίό του, ό.π., σμμ. 7, σ. 347. Επίσης για να συνειδητοποιηθεί το εκρηκτικό κλίμα των ημερών και η προσπάθεια αντεκδίκησης των Βουλγάρων για τις συνεχόμενες ήττες τους από τον Ελληνικό στρατό, μετά την απελευθέρωση των Σερρών, στο βιβλίό του Κόκκινου, ό.π., σμμ. 14, σσ. 85-86 αναφέρεται διάλογος, μεταξύ του Βούλγαρου στρατηγού Ιβάνωφ με άλλο Βούλγαρο αξιωματούχο και με τον αρχικομιτατζή Τάσκα, που τον ακροάσθηκε Έλληνας τηλεγραφήτης, με την εξής στιχομυθία του Ιβάνωφ προς τον Τάσκα: «**Τάσκα, κατέβα γρήγορα στα Γραικομάνια (Ελληνοχώρια). Καύσε, σφάξε, αφάνισε. Για την πατρίδα, για τον Θεόν, για τον Βασιλέα**». Αν ο παραπάνω διάλογος αληθεύει, ενδεχόμενα να πρόκειται για απέλπιδα προσπάθεια της βουλγάρικης στρατιωτικής ηγεσίας να σταματήσουν την προέλαση του ελληνικού στρατού, θέτοντας στην ελληνική στρατιωτική ηγεσία την προτεραιότητα ανθρωπιστικής βοήθειας στα δοκιμαζόμενα, από τις καταστροφές, χωριά των Ελλήνων.

43. Από βιβλίό του ΓΕΣ, ό.π., σμμ. 7, σσ. 548-556, πληροφορούμαστε ότι πρόκειται για την **VII Μεραρχία** και τα Συντάγματα Πεζικού της 19^ο, 20^ο και 21^ο. Διοικητής της Μεραρχίας ήταν ο Σηης (ΜΧ) **Ναπολέον Σωτίλης**, Διοικητής του 19^{ου} Συντάγματος ήταν ο Ανχης (ΠΖ) **Βίκτωρ Βούρλης**, του 20^{ου} ο Ανχης (ΠΖ) **Δημήτριος Γιαννόπουλος** και του 21^{ου} ο Ανχης (ΠΖ) **Νικόλαος Μιχαλόπουλος - Αρχαδικός**. Επίσης στη δύναμη της Μεραρχίας ανήκε η 1^η και 2^η μοίρα του Πεδινού Πυροβολικού, με διοικητή τον Ανχη (ΠΒ) **Παναγιώτη Κούτση**, η ΙΙΙ μοίρα του Ορειβατικού Πυροβολικού, η VII Ημιλαρχία, ο VII λόχος Μηχανικού και διμοιρία τηλεγραφητών. Τέλος αξίζει να αναφερθεί ότι διοικητής του Ι τάγματος του 20^{ου} Συντάγματος ήταν ο Αγός (ΠΖ) **Δημοσθένης Φλωριάς**, ο οποίος είχε καταγωγή από την Ιθάκη, διετέλεσε από τον Νοέμβριο του 1906, γραμματέας του Ελληνικού Υποποξενείου Σερρών (από το βιβλίό Γ. Καφανττζή, ό.π., σμμ. 3, σ. 47), συμβάλλοντας αποφασιστικά στην οργάνωση του Μακεδονικού Αγώνα και στη συνέχεια εκλέχθηκε επανειλημμένα βουλευτής Σερρών με το κόμμα των Φιλελευθέρων.

ΣΦΑΓΑΙ ΕΙΣ ΤΑΣ ΣΕΡΡΑΣ

Ὁ ἐν Θεσσαλονίκῃ ἀνταποκρι-
τὴς τοῦ α' Ἡμερησίου Τηλεγρά-
φου περιγράφων τὰ ἔργα εἰς
τὰ ὅποια οἱ Βούλγαροι ἔβαψαν
τὴν φυγὴν των ἐν Σερρῶν, τη-
λεγράφει ὅτι ἡ πλειὰς τῶν Σε-
ρρῶν καὶ τὰ πλεῖστα τῶν γύρω
χωρίων κλίονται. Οἱ πλεῖστοι
τῶν ἀπαχθέντων ὑπὸ τῶν Βουλ-
γάρων προηρέτων Σερραίων ἐ-
σφάγησαν μεταξύ δὲ τῶν σφα-
γέντων καταλέγονται, ὁ ἱατρὸς
Ἀναστάσιος Χρυσάφης, ὁ γυ-
μνασιάρχης Παπαπαύλου καὶ ὁ
διευθύνων τὸ ὑπικατάστημα τῆς
Γραφείας Ἀνατολῆς Σταμού-
λης.

Ἡ ΕΠΙΣΤΗΜΟΣ ΑΝΑΚΟΙ- ΝΗΣΙΣ

Σχετικῶς πρὸς τὸ γεγονός ἐ-
νεκαγενώθη, χθὲς τὸ ἑξῆς.

Θον τηλεγράφημα τοῦ ἀρχάρχου
τῆς 7ης μεραρχίας πρὸς τὸ Ε.
Ἀρχηγεῖον.

Ἡδὲς Σερρῶν ἐκὴν ὀλοκλή-
ρος ἐξστρέσει Τουρκικῆς καὶ
Ἑθρικῆς συνοικίας. Ἀγρόθ.
ἐκὴν ἐπίσης. Ἡλιθὸς γυναικο-
παίδων εὐρέθησαν φανευμένῃ
ἢ ἀπηγορευόμενα ἐντὸς τῶν οἰ-
κιῶν.

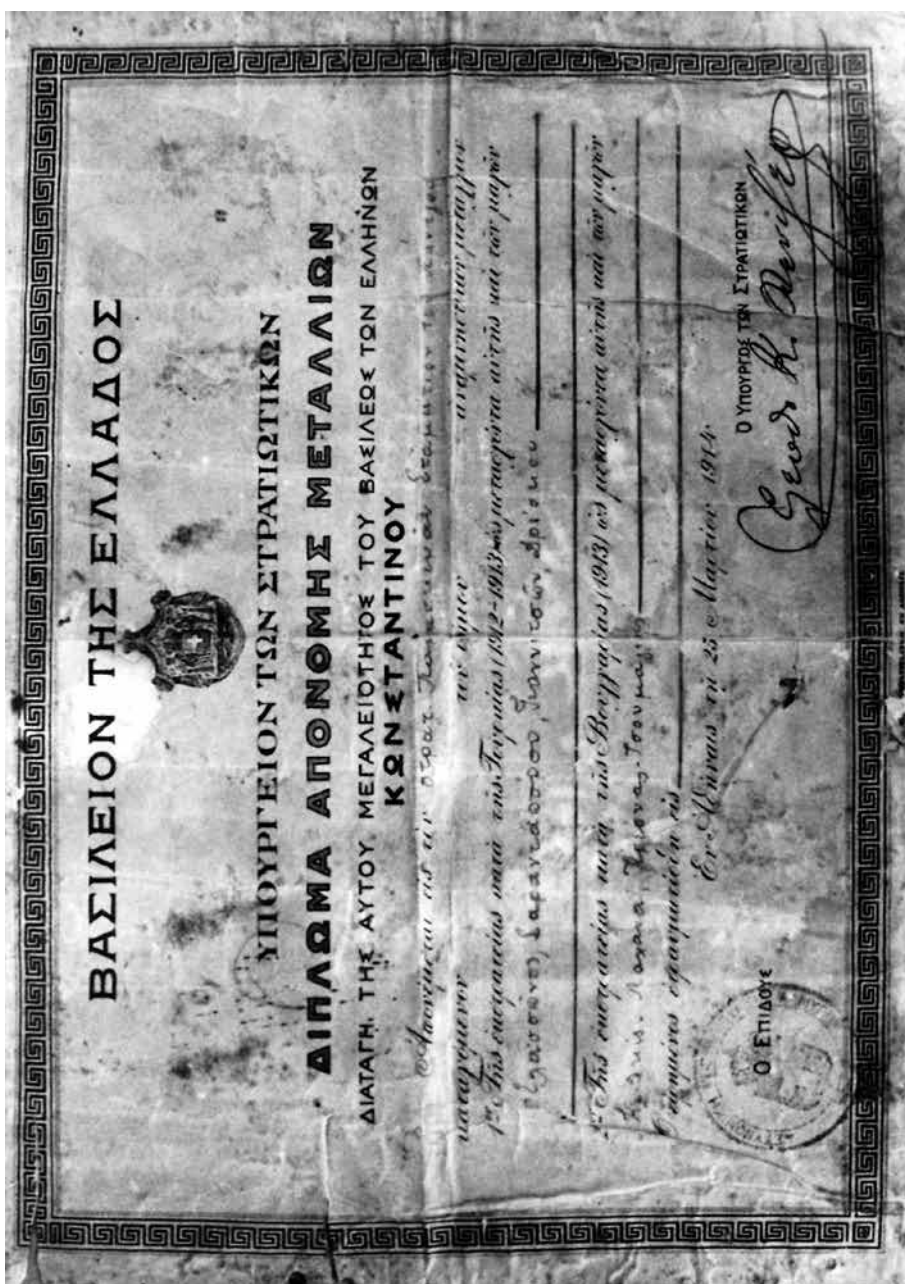
Ἡδὲς στερεῖται ἐντελῶς ἄρ-
του. Ἀπόλυτος ἀνάγκη ληφθῶ-
σι μέτρα συγκτόως πρὸς διατρο-
φὴν πληθυσμοῦ. Ἀσταγοὶ ὑπερ-
βαίνουν 20 χιλιάδας. Δεπτο-
μερείας τηλεγραφήσω προσε-
χῶς.

7η Μεραρχία
ΣΟΤΗΛΗΣ

Ἀπὸ τὴν εφημερίδα ΣΚΡΙΠ, τῆς 30-6-1913 (Ψηφιακὴ βιβλιοθήκη εφημερίδων
καὶ περιοδικῶν τύπου τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος nlg.gr).

Ὁ Διοικητὴς τῆς 7ης Μεραρχίας
Συνταγματάρχης Ναπολέον
Σωτίλης (ἀπὸ βιβλίον τοῦ ΓΕΣ).

Μετάλλιο του Παρασκευά Σταμάτιου από τον Προβατά Σερρών,
για τη συμμετοχή του σε μάχες των Βαλκανικών Πολέμων,
με υπογραφή του Ελευθέριου Βενιζέλου (Αρχείο Γιώργου Καμπανταΐδη).

100^Η ΕΠΕΤΕΙΟΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗ ΤΩΝ ΣΕΡΡΩΝ ΚΑΙ ΚΑΛΩΝ ΔΕΝΔΡΩΝ (1913-2013)

Ιστορικά κι άλλα γεγονότα - αντιπαράθεση απόψεων

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ

Στην ιστορία των Σερρών ίσως να υπάρχουν πολλές σημαντικές ημερομηνίες, αλλά σημαντικότερες όλων είναι η 28^η και η 29^η Ιουνίου του 1913, γιατί στην πρώτη έγινε η **πυρπόληση** της πόλης από τον Βουλγαρικό στρατό κατά τους Βαλκανικούς πολέμους 1912-13 και στην άλλη η **απελευθέρωσή** της μετά από 530 χρόνια Οθωμανικής σκλαβιάς (1383-1913).

Με την συμπλήρωση 100 χρόνων από τους νικηφόρους Βαλκανικούς πολέμους, την απελευθέρωση των Σερρών και των Καλών Δένδρων, αλλά και της Μακεδονίας από την Οθωμανική σκλαβιά και την Βουλγαρική κατοχή, θα πραγματοποιηθούν ίσως διάφορες εκδηλώσεις. Με την ευκαιρία αυτή θεωρούμε ιερό καθήκον και σκόπιο, μαζί με τους πανηγυρισμούς και τις σχετικές επετειακές τελετές, να αποτίσουμε ελάχιστο φόρο τιμής κι ευγνωμοσύνης στους προγόνους μας που αγωνίστηκαν ηρωικά τότε, να ξαναθυμίσουμε τα ιστορικά και άλλα τραγικά γεγονότα (πυρπόληση, σφαγές, λεηλασίες) που διαδραματίστηκαν τόσο στην πόλη των Σερρών και την ευρύτερη περιοχή όσο και στην ιδιαίτερη πατρίδα, την γενέτειρα του γράφοντος, τα Καλά Δένδρα, καθώς και να αντιπαραθέσουμε τις αντικρουόμενες απόψεις των αντιπάλων μερών.

Για να μεταφερθούμε νοερά στην εποχή εκείνη, παραθέτουμε την παρακάτω διαταγή του Στρατηγού Διοικητή της Στρατιάς, η οποία μεταξύ των άλλων έλεγε:

*«...Κατόπιν τῆς ἀνωτέρω διαταγῆς τὴν 26^{ην} Ἰουνίου ἢ VII Μεραρχία παραμένει ἀπὸ γεφύρας Μπουρσουνκίου μέχρι Κουμάργιανης ἐπιβλέπουσα τὸν Στρυμόνα. Ἀναφέρει τὰς συλλεγείσας πληροφορίας, καθ' ἃς εἰς τὸ Παγγαῖον δὲν εὐρίσκεται πλέον βουλγαρικός στρατός, ἀποσυνθελίς πιθανῶς εἰς Δεμίρ-Ισάρ. Ἐπίσης ὅτι καὶ ἡ Καβάλλα ἔχει ἐκκενωθεῖ ὑπὸ τῶν Βουλγάρων, ὅτι εἰς **Καλένδραν** καὶ Καβακλί ὁ ἐχθρὸς ὑπεχώρησε καὶ εἰς ἀριστεράν ὄχθην τοῦ Στρυμόνος. Κατόπιν τῶν πληροφοριῶν τούτων ὁ ἀντισ/ρχης Κούτσης*

έξήτησεν πληροφορίας, εάν πρέπει να αποστείλη Τάγμα εις Σέρρας ως σχετική διαταγή του Γενικού Στρατηγείου της προηγουμένης ημέρας. Συγχρόνως τό Γεν. Στρατηγείον διέταξε τό εις Τσάγεζι απόσπασμα της Μεραρχίας να ένωθῆ μετ' αυτής... ».

Το κείμενο αποτελεί απόσπασμα που περιγράφει με λίγα λόγια την στρατιωτική κατάσταση που επικρατούσε στην περιοχή των Σερρών κατά την περίοδο του Β΄ Βαλκανικού πολέμου και ειδικότερα στις 26 Ιουνίου του 1913, δηλαδή λίγες μέρες μετά τις νικηφόρες μάχες Κιλκίς και Λαχανά (19-21 Ιουνίου) και είναι μέρος σχετικής Διαταγής του Διοικητή της Στρατιάς του Ελληνικού Στρατού Στρατηγού Εμμ. Μανουσογιαννάκη προς τις Μεραρχίες I, VI και VII την προηγούμενη μέρα (25-6-1913).

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΓΝΩΡΙΜΙΑ ΜΕ ΤΑ ΚΑΛΑ ΔΕΝΔΡΑ

Υπάρχουν ορισμένα χωριά που οι κάτοικοί τους έχουν διαγράψει την μακρόχρονη ιστορική τους διαδρομή με έναν τρόπο «χαμηλών τόνων», χωρίς τυμπανοκρουσίες, χωρίς ζητωκραυγές, με μια διάσταση γενικά που δεν φωνάζει και γι' αυτό ίσως να είναι λίγο ή πολύ άγνωστα ευρύτερα. Στην πραγματικότητα όμως μπορεί να διαδραμάτισαν κάποιο ρόλο στο διάβα των αιώνων με γεγονότα μικρά, που η επίσημη ιστορία του τόπου δεν κατέγραψε, αλλά υπάρχουν στην μνήμη και στην παράδοση. Ένα τέτοιο χωριό είναι και τα **Καλά Δένδρα** του Νομού Σερρών.

● **Είναι ένα πολύ παλιό χωριό**, αφού πρωτοεμφανίζεται στο ιστορικό προσκήνιο στα Βυζαντινά χρόνια, στις αρχές του 14^{ου} αιώνα (1320 μ. Χ.), σύμφωνα¹ με τα μέχρι τώρα γνωστά γραπτά ντοκουμέντα, αλλά μάλλον είναι ακόμη πιο παλιό, γιατί δεν πιστεύουμε ότι «ξεφύτρωσε!» ξαφνικά εκείνη την χρονική στιγμή.

● Κατά τους 15^ο και 16^ο αιώνες² υπήρξε **το μεγαλύτερο χωριό**³ σε πληθυσμό κατοίκων του Νομού, όπως προκύπτει από τα επίσημα στοιχεία που βρίσκονται καταγεγραμμένα στους Οθωμανικούς φορολογικούς καταλόγους ΤΤ3 και ΤΤ403 και με **την μεγαλύτερη παραγωγή** σε

1. Βλ. Lisa Benou, *Le codex B du monastère Saint-Jean Prodrome Serrès XIIIe-XVe-siècles (Ο Β΄ Κώδικας της Μονής Αγίου Ιωάννη του Προδρόμου στις Σέρρες κατά τους 13^ο -15^ο αιώνες)*, Paris 1998, σελ. 82-83.

2. Βλ. Γ. Δ. Κόκκινου, *Τα Καλά Δένδρα ή Καλένδρα του Νομού Σερρών, Ιστοριογραφία, Λαογραφία*, Σέρρες 2009, σελ. 110, όπου καταγράφονται τα εξής ενδεικτικά στοιχεία : α) 1465 μ.Χ. (ΤΤ3) με 545 οικογένειες και κατ' εκτίμηση με 2.500 έως 3.000 κατοίκους β) 1551 μ.Χ. (ΤΤ403) με 449 οικογέν. και κατ' εκτίμηση με 2.250 έως 2.700 κατ.

3. Βλ. Μπαλτά Ευαγγελία (E. Balta), *Les vakifs de Serres et de sa region XVe et XVIess*, Athene 1995, σελ. 178.

γεωργικά και κτηνοτροφικά προϊόντα.

● **Λειτουργήσε** «κρυφό σχολείο⁴» στις αρχές του 17^{ου} αιώνα, τότε που «...όλα τάσκιαζε η φοβέρα και τα πλάκωνε η σκλαβιά», όπως δηλώνει ο ίδιος ο Παπασυναδινός, που κατάγονταν από το γειτονικό χωριό, το Μελενικίτσι, στο αυτοβιογραφικό του έργο «Χρονικό των Σερρών» γράφοντας ότι :

«...+ ,ζριή (16 10 μ.Χ) Μέ έπηγεν ό πατέρας μου ό παπά κϋρ Σίδερης είς τά Καλάδενδρα, είς τόν διδάσκαλον τόν παπά κϋρ Δήμμον καί έμαθα είς αυτόν τά κοινά γράμματα. Είς δόξαν Χριστοϋ. Α...».

● Είναι άξιο προσοχής το γεγονός, ότι με το όνομα αυτό, δηλαδή το ελληνικότατο «Καλά Δένδρα», συναντάται για 4 αιώνες από τον 14^ο έως 17^ο (1320 - 1610 μ.Χ.), ενώ κατά τους επόμενους αιώνες παραλλάχτηκε σε Καλένδρα ή Καλέντρα κι επαναφέρθηκε πάλι στην αρχική του ονομασία ως Καλά Δένδρα το 1927 (ΦΕΚ τ. Α΄ 7/1927).

● Κατά την διάρκεια του Μακεδονικού αγώνα⁵ οι γηγενείς Μακεδονομάχοι αντιμετώπισαν θαρραλέα κι αντιστάθηκαν τόσο στην προπαγάνδα, όσο και στην δράση των Βουλγάρων κομιτατζήδων.

● Στο εύλογο ερώτημα πώς συνδυάζονται στην παρούσα εργασία τα Καλά Δένδρα με την πόλη των Σερρών; Η απάντηση προκύπτει από την μελέτη της τοπικής ιστορίας. Είναι διαπιστωμένο ιστορικά, ότι η πορεία των ανθρώπων που έζησαν στον οικισμό ήταν στενά συνδεδεμένη με την αντίστοιχη πορεία των κατοίκων της πόλης των Σερρών και είχαν κοινή μοίρα, γιατί ανήκαν πάντοτε στην «χώρα⁶» της πολιτείας των Σερρών.

4. Βλ. Γ. Καφταντζή, *Σερραϊκή Χρονογραφία του Παπασυναδινού*, επανέκδοση Ιεράς Μητρόπολης Σερρών και Νιγρίτας, 1989, σελ. 27.

5. Βλ. Γ. Δ. Κόκκινου, *Τα Καλά Δένδρα...*, ό.π., σελ. 140-158. Οι «αφανείς γηγενείς Μακεδονομάχοι» (1903-1913) στα Καλά Δένδρα, όπως καταγράφηκαν στο ΜΕΤΑΛΟ ΣΥΝΑΞΑΡΙ της Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη 2011, σελ. 278-279 ήταν : Γάτσιος Γεώργιος, Γάτσιος Μιχαήλ, Δούμπας Γεώργιος, Νιούγκας Κων/νος, Παπαδόπουλος Μιχαήλ, Παπαδόπουλος Στέργιος, παπα-Μιχαήλ πρωθυερέας, Τάκος (ή Γάτσιος) Αργύριος, Τίνκας Πέτρος, Χερχελετζής Δημήτριος και Χερχελετζής Στόγιος ή Στόικος.

6. Βλ. Δ. Κ. Σαμσάρη, *Ιστορία των Σερρών -κατά την αρχαία και ρωμαϊκή εποχή*», Θεσσαλονίκη 1999, σελ. 79.

ΠΟΛΕΜΙΚΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΛΙΓΟ ΠΡΙΝ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗ

Επανερχόμενοι στην παραπάνω διαταγή του Στρατηγού Διοικητή της Στρατιάς που έλεγε: «...Κατόπιν⁷ τής άνωτέρω διαταγής τήν 26^η Ίουνίου ή VII Μεραρχία παραμένει άπό γεφύρας Μπουρσουκίου μέχρι Κουμάργιανης ... κ.λπ.». Αμέσως διαπιστώνονται τα εξής γεγονότα:

1^ο) Η VII Μεραρχία, ύστερα από την νίκη και εκδίωξη των Βουλγάρων από την Νιγρίτα (20 Ιουνίου 1913), πήρε διαταγή να εγκατασταθεί κατά μήκος της δεξιάς πλευράς του ποταμού Στρυμόνα και ν' αναλάβει τον ρόλο να επιβλέπει όλες τις γέφυρες, από τα χωριά Μπουρσουκί⁸ μέχρι Κουμάργιανη (σημ. Κουμαριά), να συγκεντρώνει πληροφορίες για τις κινήσεις και θέσεις του εχθρού στον ποταμό Στρυμόνα και σ' ολόκληρο τον κάμπο των Σερρών και να κινηθεί, «εάν πρέπει», προς κατάληψη της πόλης των Σερρών, μόνον αφού πάρει νεότερη διαταγή.

2^ο) Φαίνεται ότι είχε αποσταλεί στρατιωτική ομάδα ανίχνευσης, η οποία διαπίστωσε ότι ο εχθρικός στρατός «*ύπεχώρησε*», εγκατέλειψε τα χωριά Καλένδρα (Καλά Δένδρα) και Καβακλί (Λευκώνα), δηλαδή αυτά που βρίσκονταν κατά μήκος του δρόμου που οδηγούσε προς την πόλη των Σερρών και πιθανότατα είχε εγκαταλείψει και τα υπόλοιπα χωριά.

3^ο) Η ίδια ομάδα διαπίστωσε ακόμη ότι: «...*ελάχιστοι ίππείς περιτρέχουσι τήν άριστεράν όχθην του Στρυμόνος...*», γεγονός που φανερώνει, ότι ο Βουλγαρικός στρατός πανικόβλητος είχε εγκαταλείψει τα οχυρωματικά έργα της πρώτης γραμμής που είχε κάνει κατά μήκος της αριστερής όχθης του ποταμού Στρυμόνα και οι τελευταίοι «*ελάχιστοι*» στρατιώτες, που είχαν απομείνει, τρέπονταν κι αυτοί με τα άλογά τους σε φυγή. Για να καθυστερήσει όμως την επέλαση του ελληνικού στρατού και πριν εγκαταλείψει τις θέσεις του, είχε καταστρέψει τις ξύλινες γέφυρες του ποταμού Στρυμόνα στα χωριά Όρλιακο (σημ. Στρυμονικό) και Κοπρίβα (σημ. Χείμαρρος).

4^ο) Επίσης ότι είχε αποσυρθεί ο εχθρικός στρατός από τις περιοχές Καβάλας και Παγγαίου και είχε συγκεντρωθεί στην περιοχή Σιδηροκάστρου (Δεμίρ-Ισάρ), όπου μεταφέρθηκε σιδηροδρομικώς. Άρα φαίνεται είχε εκλείψει ο κίνδυνος στις εκβολές του ποταμού Στρυμόνα, γι' αυτό και το Στρατηγείο έδωσε διαταγή το στρατιωτικό απόσπασμα που βρισκόταν στο Τσάγεζι να προχωρήσει και να ενωθεί με το κυρίως

7. Βλ. *Σερραϊκά Χρονικά*, τ. Β', της Ιστορικής και Λαογραφικής Εταιρίας Σερρών και Μελενίκου, 1957, εργασία του Γεωργίου Ι. Λιάου με θέμα: *Το Νέον Πετρίτσι και η ιστορία του*, σελ. 228-229.

8. Μπουρσουκί, παλιό χωριό στη δεξιά πλευρά του Στρυμόνα, οι κάτοικοι του οποίου μεταφέρθηκαν κι εγκαταστάθηκαν στο σημερινό Λιμνοχώρι το 1932.

σώμα της Μερραρχίας που βρισκόταν στο χωριό Όρλιακο και ένα τμήμα της στην γέφυρα της Κουμάργιανης.

5^ο) Εντωμεταξύ είχε προγραμματιστεί οι άλλες δυο Μερραρχίες (I και VI) να αντιμετωπίσουν τις εχθρικές δυνάμεις στην περιοχή του Μπέλες, όπου είχαν συγκεντρωθεί από Καβάλα, Παγγαίο και Σέρρες. Τελικά η μάχη δόθηκε στην περιοχή Πετρισιού (μάχη της «Βέτρινας» ή «Δεμίρ- Ισάρ») στις 27 Ιουνίου 1913, όπου κατατροπώθηκε ο βουλγαρικός στρατός και οπισθοχώρησε, αφήνοντας πίσω αιχμαλώτους, πυρομαχικά, όπλα, αλλά και μεγάλες καταστροφές. Την ημέρα αυτή (27 Ιουνίου) ελευθερώθηκε το Σιδηρόκαστρο και η περιοχή του Μπέλες.

ΒΟΥΛΓΑΡΟΙ ΑΙΧΜΑΛΩΤΟΙ

Prisonniers Bulgares.

2.500 Βούλγαροι στρατιώτες αιχμάλωτοι, συλληφθέντες κατά τον Β΄ Βαλκανικό πόλεμο (1913). (Η φωτογραφία από την «Εικονογραφημένη Ιστορία των Σερρών» του Βασίλη Τζανακάρη).

ΒΟΥΛΓΑΡΙΚΗ ΚΑΤΟΧΗ

(24 Οκτωβρίου 1912 μέχρι 28 Ιουνίου 1913)

Πώς όμως βρέθηκαν οι Βούλγαροι στην περιοχή των Σερρών;

Όπως είναι γνωστό, στις 4 Οκτ. 1912 οι Βαλκανικές χώρες Ελλάδα, Βουλγαρία, Σερβία και Μαυροβούνιο συμάχησαν και κήρυξαν πόλεμο κατά της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας για την απελευθέρωση των σλαβωμένων περιοχών τους κι έτσι άρχισε ο **Α΄ Βαλκανικός πόλεμος**⁹. Οι Βούλγαροι τότε κατέβηκαν προς την Μακεδονία και στις 24 Οκτωβρίου

9. Βλ. Γ. Καφταντζή, *Οι Σέρρες άλλοτε και τώρα* - Αφιέρωμα, έκδοση του Ομίλου ΟΡΦΕΑΣ Σερρών, 1985, σελ. 247.

του 1912 κατέλαβαν σχεδόν χωρίς μάχη τον Νομό Σερρών και παρέμειναν μέχρι 28 Ιουνίου του 1913.

Ο σερραϊκός λαός υποδέχτηκε τον βουλγαρικό στρατό «ως ελευθερωτή» από τον Οθωμανικό ζυγό με λουλούδια, χαρές, τραγούδια και χάριξε την απελευθέρωσή του με σημαιοστολισμούς, δοξολογίες στις εκκλησίες κι άλλες εκδηλώσεις πανηγυρισμού, αλλά δεν ήξερε τι τον περιμένει στην συνέχεια. Αυτό φάνηκε, όταν σε λίγο καιρό κυκλοφόρησε Βουλγαρική προκήρυξη¹⁰ από τον Γενικό Διοικητή της Μακεδονίας Στρατηγό Βουλκώφ. Κι όπως σ' ολόκληρη την κατεχόμενη Μακεδονία, έτσι στις Σέρρες και στα Καλά Δένδρα εγκαταστάθηκαν αμέσως πολιτικές και στρατιωτικές Αρχές, δηλαδή Αστυνομία, στρατός, Δήμαρχοι, πρόεδροι και γραμματείς στις Κοινότητες και δάσκαλοι στα σχολεία. Άρχισαν δε να συλλαμβάνουν όλους τους προκρίτους, τους Μακεδονομάχους ή τους απογόνους αυτών, να τους πηγαίνουν στην Αστυνομία για πολυήμερες ανακρίσεις, στην αρχή με ήπια μέσα και ύστερα με ξυλοδαρμούς κι άλλους μεν απ' αυτούς τους άφηναν, άλλους δε τους έστελναν για συνέχιση της ανάκρισης στην πόλη των Σερρών ή στις φυλακές. Γενικά ήθελαν να επιβάλουν ένα κλίμα τρομοκρατίας και εκφοβισμού, εφαρμόζοντας ένα σχέδιο¹¹ εκβουλγαρισμού των κατοίκων.

Εξανάγκαζαν τους κατοίκους να υπαχθούν εκκλησιαστικά στην Βουλγαρική Εξαρχία, να χρησιμοποιούν την βουλγαρική γλώσσα και ν' αλλάξουν τα ονοματεπώνυμά τους, για παράδειγμα¹² το Ιωάννης Αγγελίδης σε Ivan Αγγελοφ (Ιβάν Αγγέλοφ), ώστε να φαίνονται βουλγαρικά. Και μάλιστα σε κάποιες περιοχές προχώρησαν στην αλλαγή των καταλήξεων των ονομάτων ακόμη και στους τάφους των νεκροταφείων.

Και, όπως θυμούνται και διηγούνται οι γηγενείς¹³ γέροντες του χωριού, άρχισαν οχυρωματικά έργα τόσο κατά μήκος της αριστερής όχθης του ποταμού Στρυμόνα και της Μπέλιτσας όσο και στην νότια πλευρά του χωριού Καλά Δένδρα (τότε Καλένδρα) στην τοποθεσία του ιερού ναού Αγίου Γεωργίου. Τότε μερικοί έφυγαν από το χωριό από φόβο για την ζωή τους. Όσοι όμως παρέμειναν, είτε γιατί είχαν προσχωρήσει με το

10. Βλ. Β. Τζανακάκη, *Εικονογραφημένη Ιστορία των Σερρών*, τ. Α', 1991, σελ. 248 (Προκήρυξη του Γενικού Διοικητή της Μακεδονίας Στρατηγού Βουλκώφ με ημερομηνία 7-12-1912, σύμφωνα με την οποία όλοι οι κάτοικοι υπάγονται στο Βουλγαρικό Κράτος και οφείλουν να υπακούουν στους βουλγαρικούς Νόμους).

11. Βλ. π-Γαβριήλ Κουντιάδη, *Λεύκωμα του Σουμπάσκιου, χωριού της περιφέρειας Σερρών*, 1925, σελ. 36.

12. Βλ. Γ. Δ. Κόκκινου, *Τα Καλά Δένδρα*, ό.π., σελ. 321-323.

13. Βλ. Γ. Δ. Κόκκινου, *Τα Καλά Δένδρα*, ό.π., σελ. 169-173 (τις αφηγήσεις του μπάρμπα Δημήτρη Τόλιου, γεννημένου το 1889, τις διηγήσεις της αείμνηστης Ελένης Κόκκινου, μητέρας του γράφοντος, γένν. 1906, το προσωπικό ημερολόγιο του Βασίλη Γάτσιου, γεννημένου το 1925, κ.ά.)

μέρος των Βουλγάρων είτε γιατί δεν είχαν τρόπο να φύγουν, εξαναγκάστηκαν να εργάζονται στα οχυρωματικά έργα.

Στη συνέχεια ακολούθησε ο **Β΄ Βαλκανικός πόλεμος**. Οι Βούλγαροι αναπάντεχα στις 17 Ιουνίου του 1913 κήρυξαν πόλεμο εναντίον της Ελλάδας και Σερβίας, γιατί δεν ικανοποιήθηκαν οι βλέψεις τους στο να πάρουν κι άλλα εδάφη, όπως την Θεσσαλονίκη, το Μοναστήρι κ.ά. Κατά την διάρκεια αυτού του πολέμου έγιναν τότε μεταξύ Ελλήνων και Βουλγάρων σφοδρές και αιματηρές μάχες¹⁴ που έληξαν όλες νικηφόρα υπέρ του ελληνικού στρατού (Κιλκίς-Λαχανά 19-21 Ιουν. 1913, Δοϊράνης 22-24 Ιουν.1913, Δεμίρ-Ισάρ 25-27 Ιουν.1913, Στενά Κρέσνας 24 Ιουλίου 1913 κ.ά.). Μετά τις βαριές αυτές ήττες αναγκάστηκαν οι Βούλγαροι να συνθηκολογήσουν και να υπογράψουν την Συνθήκη Ειρήνης του Βουκουρεστίου στις 28 Ιουλίου του 1913, όπου και καθορίστηκαν οριστικά τα σύνορα των Βαλκανικών χωρών.

Πρωτοσέλιδο της εφημερίδας ΕΜΠΡΟΣ στις 30 Ιουνίου 1913, όπου ο τίτλος της αναγγέλλει την «Χθεσινή κατάληψη της πόλης των Σερρών» από τον ελληνικό στρατό, άρα και την απελευθέρωσή της στις 29 Ιουνίου 1913, αλλά και την οδυνηρή είδηση ότι έγινε «Τερατώδης σφαγή διακοσίων ομογενών», δηλαδή Ελλήνων.

ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗ ΤΩΝ ΚΑΛΩΝ ΔΕΝΔΡΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΣΕΡΡΩΝ

Οι κάτοικοι του χωριού Καλά Δένδρα, ύστερα από αναρίθμητες εχθρικές κατακτήσεις, καταστροφές και πολεμικές συγκρούσεις που εξη-

14. Βλ. Ιωάννη Γεμενετζή, Αντ/ρχη Πυρ/κού, «Β΄ Βαλκανικός πόλεμος», περιοδικό Στρατιωτική Επιθεώρηση, Νοεμ.-Δεκ. 2009, σελ. 114-129.

σαν, την αγωνία και προσμονή 530 ετών σκλαβιάς, υποδέχτηκαν το απόγευμα της 28^{ης} Ιουνίου του 1913, ημέρα Παρασκευή, μέσα σε έξαλλους πανηγυρισμούς, με χαρά και εθνική περηφάνια, τον τακτικό Ελληνικό στρατό. Ένα τμήμα του ερχόμενο από την γέφυρα του Όρλιακου πέρασε μέσα από το χωριό (ίσως για λόγους στρατιωτικής τακτικής) και συνέχισε στον λιθόστρωτο (καλντερίμι, σημάδια του οποίου υπάρχουν και σήμερα) δρόμο, που υπήρχε τότε, προς Λευκώνα κι ενώθηκε με το υπόλοιπο στράτευμα που προχωρούσε στον δρόμο Θεσσαλονίκης-Σερρών. Ο κύριος όγκος του στρατού (VII Μεραρχία) βάδιζε από την γέφυρα της Κουμάργιανης προς τις Σέρρες. Στρατοπέδευσε όμως έξω από την πόλη.

Το πρωί της επόμενης¹⁵ μέρας υποδέχτηκαν, τον Συνταγματάρχη Ν. Σωτήλη, Διοικητή της VII Μεραρχίας και το Επιτελείο του, ο Μητροπολίτης Σερρών Απόστολος, ιερείς και πλήθος σερραϊκού λαού, συντετριμμένοι από θλίψη αλλά γεμάτοι από ενθουσιασμό και περηφάνια, στην ανατολική πλευρά της πόλης, όπου υπήρχε και υπάρχει το παρεκκλήσι του Αγίου Γεωργίου του Κρουονερίτη. Ακολούθησαν κατάλληλες και συγκινητικές προσφωνήσεις, τελέστηκε επίσημη δοξολογία και στη συνέχεια ο Μέραρχος και ο ανδρείος ελληνικός στρατός μπήκαν στην πόλη των Σερρών, κατέλαβαν αυτήν και την ελευθέρωσαν «εν ονόματι του βασιλέως Κωνσταντίνου». Ήταν Σάββατο 29^η Ιουνίου 1913. Κι έτσι εκπληρώθηκε ο προαιώνιος πόθος του σερραϊκού λαού, να απαλλαγεί για πάντα από την μακρόχρονη ξενική σκλαβιά.

Εκείνες τις ίδιες μέρες οι κάτοικοι του χωριού Καλά Δένδρα ζούσαν κι αυτοί με ανάμεικτα συναισθήματα χαρμολύπης, γιατί βρέθηκαν ξαφνικά μπροστά σε δυο συγκλονιστικά γεγονότα. Από την μια ήταν απαρηγόρητοι, γιατί οι Βούλγαροι φεύγοντας πυρπόλησαν και κατέστρεψαν τα ελληνικά σπίτια κι από την άλλη μάθαιναν το απόγευμα της 28^{ης} Ιουνίου από τους διερχόμενους Έλληνες στρατιώτες, που βάδιζαν προς την πόλη των Σερρών, ότι οι Βούλγαροι κατακτητές έφευγαν οριστικά κι επομένως ήταν πια ελεύθεροι. Οι στιγμές που ζούσαν ήταν απερίγραπτες, δεν μπορούσαν να πιστέψουν ότι το όνειρο έγινε πραγματικότητα και γι' αυτό αυθόρμητα πολλοί ξεκίνησαν προς την πόλη, να δουν, να μάθουν και να γιορτάσουν μαζί με τους Σερραίους.

Τί κρίμα όμως! Γιατί, μόλις έφθασαν στην πόλη, έμειναν άναυδοι και με το στόμα ανοιχτό, όταν αντίκρισαν την πόλη των Σερρών πυρπολημένη, αγνώριστη, μαυρισμένη, κατεστραμμένη και μαύρους καπνούς να βγαίνουν από τα σπίτια, τα μαγαζιά και τις εκκλησίες.

15. Βλ. Π. Πέννα, *Ιστορία των Σερρών* έκδοση της Ιστορικής και Λαογραφικής Εταιρίας Σερρών-Μελενίκου, Αθήναι 1966, σελ. 348 (Σχετική με την απελευθέρωση των Σερρών προκήρυξη του Διοικητή της 7^{ης} Μεραρχίας Ναπολέοντος Σωτήλη).

ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΠΡΙΝ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗ

Οι Βούλγαροι, πριν από την αποχώρησή τους από τις Σέρρες και την περιοχή των Σερρών, είχαν καταστρέψει τις γέφυρες του ποταμού Στρυμόνα, επιβραδύνοντας έτσι την προέλαση του Ελληνικού στρατού, ο οποίος δεν μπόρεσε να ελευθερώσει την πόλη έγκαιρα. Οι κάτοικοι των Σερρών και των περιχώρων ανυπεράσπιστοι είχαν αφεθεί στο έλεος των Βουλγάρων κομιτατζήδων και τμημάτων του τακτικού στρατού, που εφάρμοσαν την τακτική της φυλάκισης¹⁶, της σφαγής αθώων κατοίκων και πυρπόλησης. Τότε κάηκαν και καταστράφηκαν ολοσχερώς στην πόλη των Σερρών 4.050 σπίτια (από τα 6.000), οι 18 από τους 21 ναούς, μεταξύ αυτών και ο Βυζαντινός (14^{ου} αιώνα) Μητροπολιτικός ναός των Αγίων Θεοδώρων, περίπου 1.000 καταστήματα της αγοράς, αφού πρώτα λεηλατήθηκαν, σχεδόν όλες οι καπναποθήκες και κάηκαν ή σφαγιάστηκαν εκατοντάδες Σερραίοι. Η αξία των πυρποληθέντων σπιτιών, των καταστημάτων, των ιερών ναών, των καπνοθηκών και το περιεχόμενο όλων αυτών, σύμφωνα με πρόχειρους υπολογισμούς, ανέρχονταν σε δεκάδες εκατομμύρια¹⁷ γαλλικά φράγκα.

Τα δραματικά αυτά γεγονότα και οι σκηνές φρίκης συνεχίστηκαν μέχρι το βράδυ της 28^{ης} Ιουνίου, οπότε οι Βούλγαροι άρχισαν να φεύγουν, γιατί έφτανε η είδηση, ότι ο ελληνικός στρατός ήταν έξω από την πόλη. Φεύγοντας όμως πήραν μαζί τους και τους προκρίτους της πόλης που είχαν συλλάβει από τις 18 Ιουνίου, τον Γυμνασιάρχη Λ. Παπαπαύλου, τον γιατρό Αν. Χρυσάφη, τον φαρμακοποιό Ν. Φωκά, τον διευθυντή της Τράπεζας «Ανατολή» Κ. Σταμούλη κ.ά. τους οποίους και δολοφόνησαν. Ο Γάλλος δημοσιογράφος, Georges Bourdon¹⁸, πολεμικός ανταποκριτής της εφημερίδας *Figaro*, στο φύλλο της 10/23-7-1913, περιγράφει με πολύ μελανά χρώματα την ανεύρεση των πτωμάτων έξω από το Λιβούνιο :

«... Μία βαρυστάτη δυσσομία προσέβαλε τās όσφρήσεις μας...». Και, συνεχίζει ο δημοσιογράφος την περιγραφή, όμως η διαπεραστική, επίμονη κι άσχημη δυσσομία που προέρχεται από σάρκα, όταν αποσυντίθεται, ήταν εκείνη που τους οδήγησε να βρουν τα επτά (7) πτώματα. Τα θύματα δεν έμοιαζαν ότι ήταν χωρικοί, γιατί φορούσαν ρούχα από υφάσματα άριστης ποιότητας, είχαν καπέλα καινούργια και παπούτσια και γενικά είχαν την εμφάνιση πλουσίων πολιτών. Προφανώς ήταν Σερραίοι, γιατί τα τρία από τα επτά αναγνωρίστηκαν και ήταν ο Γυμνασιάρχης Παπαπαύλου, ο γιατρός Χρυσάφης κι ο φαρμακοποιός Νέστωρ Φωκάς.

16. Βλ. Π. Πέννα, *Ιστορία των Σερρών*, ό.π., σελ. 341.

17. Βλ. *Αί Βουλγαρικοί ώμότητες έν τη Ανατολική Μακεδονία καί Θράκη 1912-1913*, (γεγονότα, έκθέσεις, έγγραφα, επίσημοι μαρτυρίαί), Έν Άθήναις 1914, σελ. 166.

18. Βλ. Π. Πέννα, *Ιστορία των Σερρών*, ό.π., σελ. 346, 347.

Ένα τηλεγράφημα¹⁹ του τότε Βασιλιά της Ελλάδας Κωνσταντίνου και Αρχηγού του Ελληνικού Στρατού προς την Ελληνική Κυβέρνηση στις 29 Ιουνίου 1913, αναφερόμενο στα γεγονότα του Δεμίρ-Ισάρ, μεταξύ άλλων έλεγε ότι: α) Βούλγαροι στρατιώτες είχαν συλλάβει τον Μητροπολίτη του Δεμίρ-Ισάρ και Μελενίκου (Κωνσταντίνο), δυο ιερείς και πάνω από εκατό πρόκριτους και πολίτες, τους οποίους κατέσφαξαν όλους. β) Έγινε εκταφή των πτωμάτων και το κακούργημα εξακριβώθηκε. γ) Συγχρόνως βίασαν τις παρθένες κοπέλες και μία την έσφαξαν, γιατί τους αντιστάθηκε. Και, συνεχίζοντας στο τηλεγράφημα, παρακαλεί να γίνουν διαμαρτυρίες προς τον πολιτισμένο κόσμο, για να μην αναγκασθεί να προβεί σε αντίποινα για τις φρικαλεότητες που διαπράττουν οι Βούλγαροι και που ωχριούν μπροστά σ' αυτές που έκαναν βάρβαροι λαοί σε προηγούμενους χρόνους.

Από την άλλη πλευρά ο βασιλιάς της Βουλγαρίας Φερδινάνδος έσπευσε με όχι και τόσο «σοβαρές» δικαιολογίες (όπως π.χ. ότι ο Μητροπολίτης του Δεμίρ-Ισάρ οργάνωνε επανάσταση -στο γραφείο του βρέθηκε πιστόλι- δεν σφαγιάστηκε αλλά «σκοτώθηκε» σε μάχη -οι ιερείς δεν ήταν δυο αλλά ένας κ.ά.) να δώσει διευκρινίσεις πάνω στις κατηγορίες αυτές, με τηλεγράφημα που δημοσιεύθηκε στην εφημερίδα «Εσπερινά Νέα» του Λονδίνου στις 2 Ιουλίου 1913.

Ένα δεύτερο τηλεγράφημα του βασιλιά των Ελλήνων μέσω του ανταποκριτού Στήβενς της εφημερίδας *Daily Telegraph* του Λονδίνου έλεγε ότι, όταν κατάγγειλε τις βουλγαρικές φρικαλεότητες στον πολιτισμένο κόσμο, ζητούσε την άμεση εξακρίβωση αυτών των βανδαλικών πράξεων. Και, συνέχιζε το τηλεγράφημα, ότι πρέπει να γίνουν ανακρίσεις το συντομότερο δυνατόν, πριν χαθούν τα ίχνη των εγκλημάτων, ότι οι Έλληνες στρατιώτες είναι «άνικανοι» να κάνουν τέτοιες βιαιοπραγίες κι ότι κανένας αιχμάλωτος βούλγαρος στρατιώτης δεν κακοποιήθηκε κατά τις μάχες Κιλκίς και Λαχανά ή αλλού. Μάλιστα δε, οι τότε Γενικοί Πρόξενοι της Αυστροουγγαρίας και Ιταλίας οι οποίοι επισκέφθηκαν αυτοπροαίρετα τους τόπους, όπου διαδραματίστηκαν οι φρικαλεότητες, δήλωσαν ότι αυτά που είδαν υπερβαίνουν κατά πολύ τα όσα δημοσιεύτηκαν στις τότε εφημερίδες.

ΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ

Ύστερα από τις παραπάνω ανταλλαγές κατηγοριών μεταξύ της Ελλάδας και Βουλγαρίας θεωρήθηκε σκόπιμο από το Αμερικανικό Ίδρυμα του Carnegie Endowment for International Peace (Ίδρυμα Carnegie για την Διεθνή ειρήνη) να συγκροτηθεί μια Διεθνής Επιτροπή,

19. Βλ. *Αί Βουλγαρικάί ώμότητες ...*, ό.π., σελ. 20-21.

με σκοπό να διερευνήσει τα γεγονότα, τα αίτια, την συμπεριφορά των εμπλεκομένων κατά τους Βαλκανικούς πολέμους κι αν έγιναν έκτροπα, από ποιους και να αποδοθούν ευθύνες. Πράγματι η Επιτροπή συγκροτήθηκε από τα εξής μέλη: D' Est. Constant, Γάλλος βαρώνος και γερο-σιαστής, J. Godart, Γάλλος δικηγόρος και βουλευτής, S. Dutton, καθηγητής στο Πανεπιστήμιο της Κολούμπια, Fr. Hirst, Βρετανός εκδότης του *The Economist*, Henry N. Brailsford, Βρετανός δημοσιογράφος, Paul Miljukov, Ρώσος καθηγητής Ιστορίας, μέλος της Δούμας, Sch. Walter, Γερμανός καθηγητής του Δικαίου, J. Redlich, Αυστριακός καθηγητής στο Πανεπιστήμιο Βιέννης.

Κάποια από τα μέλη της Επιτροπής ήρθαν στους τόπους διεξαγωγής των Βαλκανικών πολέμων κατά τον Αύγουστο του 1913, ερεύνησαν, μελέτησαν έγγραφα, διάβασαν εφημερίδες, εξέτασαν μάρτυρες και κατέληξαν σε ένα πόρισμα²⁰ το οποίο είχε 446 σελίδες και δημοσιεύτηκε στην Ουάσιγκτον των Η.Π.Α. το 1914 με τον τίτλο :

«*Carnegie Endowment for International Peace, REPORT of the international COMMISSION, To Inquire into the Causes and Conduct, OF THE BALKAN WARS*»

«*Ίδρυμα²¹ Carnegie για την διεθνή ειρήνη, ΕΚΘΕΣΗ της Διεθνούς Επιτροπής της έρευνας για τα αίτια και την συμπεριφορά των (εμπλεκόμενων) κατά τους Βαλκανικούς Πολέμους*».

ΠΑΡΑΘΕΣΗ ΤΩΝ ΑΝΤΙΚΡΟΥΟΜΕΝΩΝ ΑΠΟΨΕΩΝ

Η Ελληνική πλευρά υποστηρίζει ότι κατά την διάρκεια του Β' Βαλκανικού πολέμου, αλλά και πριν, διαπράχθηκαν εκ μέρους των Βουλγάρων κακουργήματα και αποτροπιαστικά εγκλήματα κυρίως προς τον άμαχο πληθυσμό (δολοφονίες, σφαγές, βιασμοί, ξυλοδαρμοί, πυρπολήσεις, λεηλασίες και άλλες φρικιαστικές πράξεις). Η άποψη αυτή στηρίζεται σε έγγραφα, σε εκθέσεις των προξένων, σε δημοσιεύματα ξένων δημοσιογράφων, σε ομολογίες αυτοπτών μαρτύρων, σε φωτογραφίες και άλλα ντοκουμέντα.

Ταυτόχρονα αντιπαρατίθενται και τα επιχειρήματα, τα σχετικά με τα ίδια γεγονότα, που παρουσίασε η άλλη πλευρά, από την Έκθεση της Διεθνούς Επιτροπής Carnegie, για να συγκρίνει ο αναγνώστης και να

20. Βλ. Carnegie Endowment for International Peace, «*REPORT of the international COMMISSION, To Inquire into the Causes and Conduct, OF THE BALKAN WARS*», Published by the Endowment Washington, D. C. 1914.

21. Την μετάφραση του Αγγλικού κειμένου της Έκθεσης Carnegie έκανε, ευγενώς προσφερθείσα, η καθηγήτρια της αγγλικής γλώσσας κ. Ισιμήνη Αντωνοπούλου, τ. Λυκειάρχης του Ιου Λυκείου Σερρών, προς την οποία κι από την θέση αυτή εκφράζουμε τις ολόθερμες ευχαριστίες μας.

βγάλει τα συμπεράσματά του.

1^ο) Πρώτα-πρώτα αναμφισβήτητο γεγονός αποτελεί, ότι τα πολεμικά, ιστορικά και άλλα γεγονότα των Βαλκανικών πολέμων κατέγραψαν και δημοσίευσαν κυρίως ξένοι διεθνούς κύρους ανταποκριτές ξένων εφημερίδων της εποχής εκείνης, οι εξής:

Emile Thomas, ανταποκριτής της εφημερίδας Temps, Crawford Price, ανταποκριτής της εφημερίδας Times, P. Tiano ανταποκριτής της εφημερίδας Journal, L. Magrini, ανταποκριτής της εφημερίδας Secolo, A. Bessantchi, ανταποκριτής της εφημερίδας Zeit, A. Grohmann, ανταποκριτής της εφημερίδας Frankfurter Zeitung, Turbe, ανταποκριτής του τηλεγραφικού πρακτορείου Havas, Trapman, ανταποκριτής της εφημερίδας Daily Telegraph, P. Donaldson, ανταποκριτής του τηλεγραφικού πρακτορείου Reuter, R. Larco, ανταποκριτής της εφημερίδας Corriere de la Sera, Rene Ruauux, Γάλλος ανταποκριτής της εφημερίδας Temps, και Tordov Bladimir, ανταποκριτής της εφημερίδας Outro Rossije Μόσχας.

2^ο) Οι εννιά πρώτοι μάλιστα απ' αυτούς, μόλις έμαθαν για τις φρικαλεότητες που διαπράττονταν εκ μέρους των Βουλγάρων, αμέσως υπέγραψαν και έστειλαν έντονο τηλεγράφημα²² διαμαρτυρίας προς τον «Σύνδεσμο των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων» στις 14 Μαΐου 1913, που έλεγε ότι: α) Επειδή οι σχέσεις μεταξύ των Βαλκανικών κρατών έχουν φτάσει σε τέτοιο κρίσιμο σημείο, ώστε ο πόλεμος να είναι αναπόφευκτος, θεωρούν σωστό ότι η Ευρωπαϊκή κοινή γνώμη θα πρέπει να ενημερωθεί «επακριβώς» για την διαγωγή των διαφόρων συμμάχων, να λεχθεί όλη η αλήθεια και να καθοριστούν οι ευθύνες, όταν πρόκειται για πράξεις «ιδιαζόντως απεχθείς». β) Ο «Σύνδεσμος Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων» δεν πρέπει να μείνει αδιάφορος προς τις κάθε είδους αγριότητες τις οποίες διέπραξαν οι Βούλγαροι στις χώρες που κατέλαβαν. Και κατέληγε το τηλεγράφημα με την παράκληση: γ) Είναι ανάγκη να δημιουργηθεί «Κίνημα διαμαρτυρίας».

3^ο) Ο Γάλλος πολιτικός Ζωρζ Κλεμανσώ σε κύριο άρθρο της εφημερίδας «Ελεύθερος άνθρωπος» (L' homme libre) που δημοσιεύθηκε στις 3/16 Ιουλίου/1913 έγραφε μεταξύ άλλων (σε ελεύθερη απόδοση): «Κανείς βέβαια δεν επιθυμεί τον αφανισμό της Βουλγαρίας, ούτε η Ευρώπη, η οποία κανένα συμφέρον δεν έχει να την αφήσει να συντριβεί, ούτε η Ρωσία, της οποίας υπήρξε δημιούργημα,... ούτε η Αυστρία, η οποία θέλησε να επωφεληθεί από την προδοσία του Φερδινάνδου...»

Η ξαφνική όμως επίθεση, χωρίς να κηρύξει επίσημα πόλεμο (Β' Βαλκανικό), είναι αίσχος για την Βουλγαρία η οποία και αρνήθηκε το γεγονός της προμελετημένης επίθεσης. Αλλά επειδή οι Έλληνες βρή-

22. Βλ. Αί Βουλγαρικάί ώμότητες ..., ό.π., σελ. 36.

καν το επίσημο έγγραφο της διαταγής, γι' αυτό οι Βούλγαροι απομάκρυναν από την αρχηγία τον στρατηγό Σαβώφ, λέγοντας ότι ενήργησε "αυτοβούλως". Ωστόσο σε λίγο χρόνο ανέλαβε ο ίδιος το Υπουργείο των Στρατιωτικών. Επομένως τι άλλο χρειάζεται ως ομολογία;

Όσο για τις τρομερές βιαιότητες, όπως τις πυρπολήσεις, τους βιασμούς, τις σφαγές και τα απαίσια βάσανα στα οποία υπέβαλαν Τούρκους, Έλληνες και Σέρβους αρκεί να παραπέμψουμε στις φρικιαστικές αφηγήσεις των εφημερίδων. Κανείς άλλος δεν έχει ξεπεράσει την αγριότητα αυτή...».

4^ο) Ο γνωστός ιστορικός και Ακαδημαϊκός Διονύσιος Α. Κόκκινος (βραβείο ιστορίας Ακαδημίας Αθηνών) στην σελ. 21 της έρευνάς του «*Αί Βουλγαρικάί θηριωδίαί καί ή καταστροφή τών Σερρών*» γράφει : «Όσα θα αφηγηθούμε στο εξής για τις βουλγαρικές θηριωδίες έχουν την αξία της προσωπικής αυτοψίας και ανταποκρίνονται στην αλήθεια, γιατί εκφράζουν αποκλειστικά τις εντυπώσεις των επισκέψεών μου στους τόπους του φόνου, της βίας και της φωτιάς».

5^ο) Ένα δημοσίευμα²³ της εφημερίδας «Liberte» Θεσσαλονίκης (20 Ιουλ. 1913), από τον Vladimir Tordov, συντάκτη της εφημερίδος *Outro Rossije* Μόσχας, έλεγε, μεταξύ άλλων, το τι συνέβη στο Σιδηρόκαστρο (Δεμίρ-Ισάρ) : «...Όταν φθάσαμε στο Δεμίρ-Ισάρ, 19 Ιουνίου/2 Ιουλίου στις 9 η ώρα το πρωί, σταμάτησε την "άμαξά μας" μια ομάδα πρόκριτων με θλιμμένες φυσιογνωμίες φωνάζοντας, ότι έπρεπε να δούμε τα πτώματα των θυμάτων της βουλγαρικής θηριωδίας. Πράγματι τα πτώματα ήταν εκτεθειμένα σε μια αυλή σπιτιού...Εκείνο όμως που μας έκανε βαθύτατη εντύπωση ήταν το θέαμα των γυναικών που έκλαιγαν απαρηγόρητα με τα χέρια υψωμένα προς τον ουρανό...».

6^ο) Η Γαλλική Κυβέρνηση, ύστερα από εισήγηση του Προέδρου της Πουανκαρέ, έστειλε μια Επιτροπή αποτελούμενη από τον γραμματέα της Γαλλικής Πρεσβείας στην Αθήνα Halgouet και τον συνταγματάρχη πυροβολικού Lepidi και εξέτασε επισταμένως τα γεγονότα στην Καβάλα, το Δοξάτο, τις Σέρρες, το Δεμίρ-Ισάρ και Δοϊράνη και, όταν συμπλήρωσε το έργο της, υπέβαλε την Έκθεσή της στο Υπουργείο Εξωτερικών της Γαλλίας²⁴. Η Έκθεση βέβαια αυτή δεν δόθηκε στην δημοσιότητα, διέρρευσαν όμως ορισμένα στοιχεία τα οποία επιβεβαίωναν την δράση των Βουλγάρων στρατιωτών στις θηριωδίες που διαπράχθηκαν σε βάρος των Ελλήνων.

7^ο) Το 1993, ύστερα από τον πόλεμο και τα τραγικά γεγονότα στα Βαλκάνια (πόλεμος του Κοσσυφοπεδίου, βομβαρδισμός του

23. Βλ. *Αί Βουλγαρικάί άμότητες ...*, ό.π., σελ. 109.

24. Βλ. *Αί Βουλγαρικάί άμότητες ...*, ό.π., σελ. 249.

Βελιγραδίου), το Ίδρυμα Carnegie έκανε επανέκδοση της έκθεσης με μια νέα εισαγωγή από τον George Kennan στην οποία γράφει ότι:

«Στις 28 Ιουνίου 1913, πριν από την αποχώρηση ο βουλγαρικός στρατός και άτακτοι έκαψαν την μεγάλη πόλη των Σερρών και τις πόλεις της Νιγρίτας, του Δοξάτου και Ντεμίρ Χισάρ, φαινομενικά ως αντίποινα για το κάψιμο της “βουλγαρικής πόλης” Κιλκίς από τους Έλληνες, που είχαν λάβει χώρα μετά την ομώνυμη μάχη, καθώς και την καταστροφή πολλών “βουλγαρικών χωριών” της περιοχής».

8^ο) Τα εγκαταλελειμμένα έγγραφα²⁵ που βρέθηκαν στο Διοικητήριο των Σερρών, παρουσία των προξένων Ιταλίας και Αυστρίας:

α) Με την αρ. πρωτοκόλλου 8265/21 Ιουνίου 1913 διαταγή ο Διοικητής της Μακεδονίας στρατηγός Βουλκώφ διέτασσε τον Νομάρχη Δράμας να συλλάβει τον Μητροπολίτη Δράμας και τους προκρίτους και να τους εξορίσει στα ενδότερα της Βουλγαρίας, διότι ξεσήκωναν τον λαό για εξέγερση.

β) Με το αρ. πρωτ. 8391/21 Ιουνίου 1913 έγγραφο ο αρχηγός του Επιτελείου ταγματάρχης Μουστάκωφ στέλνει στον διοικητή Βουλκώφ κατάλογο προκρίτων των Σερρών (υπάρχουν καταγεγραμμένα τα ονόματα) τους οποίους πρέπει να συλλάβει και να εξορίσει στα ενδότερα της Βουλγαρίας.

γ) Με το αρ. πρωτ. 8390/21 Ιουνίου 1913 έγγραφο ο Διοικητής της Μακεδονίας στρατηγός Βουλκώφ διέτασσε τον Νομάρχη της Στρώμισσας να συλλάβει και να εξορίσει τον Μητροπολίτη της Στρώμισσας.

δ) Με το αρ. πρωτ. 8256/21 Ιουνίου 1913 τηλεγράφημα του πρωθυπουργού της Βουλγαρίας Danef προς τον Διοικητή της Μακεδονίας στρατηγό Βουλκώφ συνιστά οι συλληφθέντες πρόκριτοι να περάσουν πρώτα από στρατοδικείο.

Στις παραπάνω καταγγελίες, των εγκαταλελειμμένων εγγράφων, η Επιτροπή αντιπαραθέτει την δικαιολογία, ότι είδε το βιβλίο πρωτοκόλλου και στους αριθμούς αυτούς δεν υπάρχουν αυτά τα έγγραφα καταχωρημένα. Μπορεί πράγματι να μην υπάρχουν, γιατί απλούστατα οι Βούλγαροι, πριν παρουσιάσουν το βιβλίο, διόρθωσαν το περιεχόμενο των επίμαχων πρωτοκολλημένων εγγράφων. Εξάλλου η Επιτροπή διαπίστωσε ότι : «...Οι αριθμοί στο πρωτόκολλο δεν ήταν διαδοχικοί...».

Γενικότερα φαίνεται ότι τόσο η Επιτροπή όσο και οι Βούλγαροι είχαν διαβάσει το βιβλίο του Πρύτανη του Πανεπιστημίου Αθηνών με τον τίτλο : «Αί Βουλγαρικά όμότητες έν τή Ανατολική Μακεδονία και Θράκη 1912-1913 (γεγονότα, έκθέσεις, έγγραφα, επίσημοι μαρτυρίες), Έν Άθήναις 1914» και γι' αυτό προσπάθησαν ν' αντικρούσουν μία-μία

25. Βλ. *Αί Βουλγαρικά όμότητες ...*, ό.π., σελ. 149, 150.

τις αναγραφόμενες καταγγελίες με ασύστατες δικαιολογίες ή παρουσιάζοντας ανύπαρκτα περιστατικά «βαρβαρότητας», ότι συνέβησαν σε βάρος του άμαχου βουλγαρικού πληθυσμού.

Σύλληψη και σφαγιασμός αμάχων Ελλήνων

Α) Ο Γάλλος δημοσιογράφος Georges Bourdon ανταποκριτής της εφημερίδας των Παρισίων *Figaro*, στις 22 Ιουλίου/4 Αυγούστου 1913, δημοσίευσε ανταπόκριση στην οποία περιληπτικά περιγράφει τα τραγικά γεγονότα και καταλήγει στο συμπέρασμα ότι «*αυτά που είδε, άκουσε και διηγείται, κανείς δεν μπορεί να τα διαψεύσει, γιατί τόσο ο ίδιος όσο και άλλοι ανταποκριτές υπήρξαν αυτόπτες μάρτυρες*». Στην ανταπόκρισή του αυτή έγραφε ότι:

Επιστρέφοντας²⁶ από το Λιβούνβο επισκέφθηκε το Δεμίρ-Ισάρ, την πόλη του θανάτου... Στην Νιγρίτα, την Δοϊράνη και την Στρώμισα έγιναν οι ίδιες βιαιότητες... Η καταστροφή των Σερρών ήταν η φοβερότερη απ' όλες... Τα τρία τέταρτα της πόλης κήνηκαν συστηματικά και με επιστημονική μέθοδο. 4.000 σπίτια πυρπολήθηκαν, χωρίς να υπολογίζονται οι εκκλησίες και τα τεμένη. 30.000 κάτοικοι έφυγαν προς την πεδιάδα. Οι πολλές δολοφονίες, οι λεηλασίες και οι εμπρησμοί φαίνεται ότι «*εξήγειραν την ελληνικήν ψυχήν*» σε τέτοιο βαθμό, ώστε να προκαλέσουν την καταπληκτική εκείνη ορμή, η οποία ωθούσε τον στρατό του βασιλιά Κωνσταντίνου προς τα εμπρός για τρεις βδομάδες, από νίκη σε νίκη, και μεγάλωνε, όσο περισσότερες ήταν οι αφηγήσεις για φρικαλεότητες... Και κατέληγε με τα εξής λόγια: «*Γνωρίζω ότι πολλοί δέν θά μέ πιστεύσωσιν ἢ θά μέ πιστεύσωσιν ἐν μέρει καί ὅτι πολλοί θά μειδιάσωσιν ἀκούοντες περί ἡρωισμῶν καί κατορθωμάτων. Μοῦ εἶναι ἀδιάφορον, εἶμαι μάρτυς, ὅστις βλέπει, ἀκούει καί διηγείται καί οὐδείς ἐκ τῶν ἀνταποκριτῶν, ὅσοι ὑπῆρξαν καί αὐτοὶ μάρτυρες, ὡς ἐγώ, θά μέ διαψεύσῃ*».

Β) Όπως είδαμε στις 18 Ιουνίου 1913 (1^η Ιουλίου²⁷ με το νέο ημερολόγιο) οι Βούλγαροι συνέλαβαν τους πρόκριτους Α. Παπαπαύλου, Γυμνασιάρχη, Κ. Σταμούλη, Διευθυντή της τράπεζας *Ανατολή*, Αν. Χρυσάφη, ιατρό, Ν. Φωκά, φαρμακοποιό, και άλλους 50 πολίτες των Σερρών, τα ονόματα των οποίων καταγράφονται στην σελ. 341 του βιβλίου «*Ιστορία των Σερρών*» του Π. Πέννα²⁸.

26. Βλ. *Αί Βουλγαρικάι ὁμότητες ...*, ὁ.π., σελ. 113.

27. Γίνεται η διευκρίνιση ότι τότε χρησιμοποιούσαν στις Ευρωπαϊκές χώρες το νέο ημερολόγιο (Γρηγοριανό), ενώ στην Ελλάδα ακόμα το παλιό ημερολόγιο (η εφαρμογή του ν. ημ. άρχισε το 1924), γ' αυτόν τον λόγο στην εργασία μας χρησιμοποιούνται δυο ημερομηνίες με διαφορά 13 ημερών.

28. Βλ. Π. Πέννα, *Ιστορία των Σερρών*, ὁ.π., σελ. 341.

Η Επιτροπή Carnegie ισχυρίζεται ότι συνελήφθησαν μόνο 5 προύχοντες κι αυτό μάλιστα έγινε «για τον εκφοβισμό του πληθυσμού», επειδή «πίστευαν ότι Έλληνες αντάρτες ήταν οπλισμένοι κρυφά στην πόλη και προετοιμάζαν εξέγερση».

Κατά την μαρτυρία του στρατιωτικού Επιτελάρχη Μουστάκωφ²⁹ (Moustakov) «οι συλληφθέντες προύχοντες αφέθηκαν ελεύθεροι. Ένα δε μέλος της Επιτροπής που επισκέφθηκε την πόλη των Σερρών είδε τον διευθυντή της τράπεζας Ανατολή κ. Ghine (Γκίνη) ζωντανό, σώο, καλά στην υγεία και μάλιστα απόλαυσε την φιλοξενία του».

Η πραγματικότητα όμως διαψεύδει τους παραπάνω ισχυρισμούς. Οι συλληφθέντες όχι μόνο δεν αφέθηκαν ελεύθεροι, αλλά βρέθηκαν δολοφονημένοι. Και τα πτώματα των επτά (7) βρέθηκαν κι αναγνωρίστηκαν από τον Γάλλο³⁰ δημοσιογράφο George Bourdon κοντά στο βουλγαρικό χωριό Λιβούνβο, ο οποίος στο φύλλο της εφημερίδας *Figaro* στις 10/23-7-1913, περιγράφει με πολύ ανατριχιαστικό τρόπο την ανεύρεσή τους, ενώ των υπόλοιπων κρατουμένων μέσα στη φυλακή.

Όσον αφορά δε τον διευθυντή της τράπεζας Ανατολή, αποκρύπτεται σκόπιμα ότι ο Γκίνης, τον οποίο συνάντησε και είδε ζωντανό (τον μήνα Αύγουστο) το μέλος της Επιτροπής, ήταν ο αντικαταστάτης Διευθυντής της Τράπεζας του δολοφονηθέντος Κ. Σταμούλη.

Γ) Η Επιτροπή για το θέμα των φυλακισμένων παραδέχεται³¹ την ομολογία του Φρούραρχου Μουστάκωφ (Moustakov), ότι, όταν οι Βούλγαροι εγκατέλειψαν την πόλη, αυτός έδωσε εντολή να αφεθούν ελεύθεροι όλοι οι κρατούμενοι στην φυλακή κι ότι «είναι πιθανόν οι Βούλγαροι κρατούμενοι να σκότωσαν τους Έλληνες κρατούμενους. Αυτό μπορεί να έγινε από τους δεσμοφύλακες χωρίς να έχουν τέτοια διαταγή ή από τους φυλακισμένους Βούλγαρους³² κομιτατζήδες». Εξάλλου -λέει- αυτοί όλοι ήταν άτομα «ασήμαντα!», δηλ. δεν ήταν πρόκριτοι ή προύχοντες!

Και επιπλέον αποδέχεται την μαρτυρία του Αμερικανού Arrington, την οποία περιλαμβάνει μάλιστα στην Έκθεσή της, και λέει τα εξής σχετικά: «...Η σφαγή στην φυλακή βεβαιώνεται πέραν πάσης αμφιβολίας

29. Βλ. «Έκθεση Διεθνούς Επιτροπής Ερευνών για τα αίτια και τον τρόπο διεξαγωγής των Βαλκανικών Πολέμων», έκδοση από το Ίδρυμα Κάρνεγκι (Carnegie) για τη Διεθνή Ειρήνη, Washington, 1914, σελ.83.

30. Βλ. Π. Πέννα, *Ιστορία των Σερρών*, ό.π., σελ. 347.

31. Βλ. *Έκθεση Διεθνούς Επιτροπής...*, ό.π., σελ. 83.

32. Προκύπτει όμως ένα εύλογο ερώτημα. Πώς είναι δυνατόν να αφεθούν όλοι ελεύθεροι, αλλά να δολοφονηθούν μόνο οι Έλληνες κρατούμενοι; Αυτό θα μπορούσε να δικαιολογηθεί μόνον αν αφέθηκαν ελεύθεροι και οπλίστηκαν με μαχαίρια οι κομιτατζήδες και οι Βούλγαροι δεσμοφύλακες, ενώ οι Έλληνες ήταν αλυσοδεμένοι.

από τα στοιχεία του κ. Arrington, Διευθυντή του υποκαταστήματος της Αμερικανικής Εταιρείας Καπνού. Ο σωματοφύλακας του (καβάξης), που ήταν Έλληνας, είχε συλληφθεί πριν από μερικές ημέρες, επειδή είχε φτάσει μια φήμη ότι ο διάσημος Έλληνας αρχηγός των ανταρτών, ο Καπετάν Δούκας, ήταν στην πόλη μεταμφιεσμένος ως καβάξης. Ο κ. Arrington απαίτησε την απελευθέρωση του κρατουμένου χωρίς αποτέλεσμα. Μετά την αναχώρηση του τελευταίου στρατιώτη των βουλγαρικών στρατευμάτων, ο κ. Arrington επισκέφθηκε πάλι την φυλακή και διαπίστωσε ότι υπήρχε ένας σωρός από (13) δεκατρία πτώματα μεταξυ των οποίων ήταν κι ο δικός του άνθρωπος τραυματισμένος σοβαρά. Πέθανε βέβαια λίγο αργότερα στο νοσοκομείο, αλλά ήταν σε θέση να μας πει την ιστορία του. Πράγματι βρέθηκε στο πάτωμα και καρφωμένος στην πλάτη με μια ξιφολόγη. Ο βούλγαρος δεσμοφύλακας του είχε ζητήσει λύτρα £ 10 (λίρες) για την απελευθέρωσή του και θα του επέτρεπε να γυρίσει στο σπίτι. Ο κ. Arrington δήλωσε ότι τα χέρια του και η πλάτη, όπου είχε χτυπηθεί, ήταν “μαύρα σαν τις μπότες του”. Και οι άλλοι δώδεκα κρατούμενοι είχαν προφανώς υποστεί ξυλοδαρμό με την ίδια βαρβαρότητα».

Για το ίδιο θέμα³³ ας δούμε τι λέει η ελληνική πλευρά :

«...Αλλά πριν φύγει ο βουλγαρικός στρατός έσφαξε 16 Σερραίους πολίτες που ήταν φυλακισμένοι, τα ονόματα των οποίων είναι τα εξής: Νικόλαος Σαμολαδάς, Μιχαήλ Βακιριτζής, Αντώνιος Μάγειρος, Στέργιος Χατζής, Αβέρκιος Σιδεράς, Μιχαήλ Φραγκοράπτης, Ευάγγελος Μάγειρος, Αντώνιος Μουχτάρης Παναγίας, Στέργιος Δενκιτζής, Μιχαήλ Κιουπλιώτης, Ιωάννης Σάντρος, Ευρυσθένης Δοξατινός, ο από την Κάτω Τζουμαγιά Αριστ. Πασσίτζας και 3 ακόμη χωρικοί αγνώστου ονοματεπώνυμου. Τα θύματα, αφού υποχρεώθηκαν να γονατίσουν και να κάνουν το σταυρό τους, σφαγιάστηκαν άγρια με λόγχες. Μερικοί από τους φυλακισμένους ελευθερώθηκαν αφού, πρώτα πλήρωσαν αδρά λύτρα. Έτσι τρία άρρενα μέλη από την οικογένεια Χατζηπανταζή από το χωριό Πρόσνικ (Σκοτούσα) συνοδεύτηκαν από στρατιώτες των φυλακών μέχρι το σπίτι της οικογένειας Σταμούλη, όπου η χήρα Σταμούλη τους έδωσε 30 λίρες που ζητούσαν ως λύτρα. Και με την ευκαιρία αυτή η χήρα Σταμούλη, που ενδιαφερόταν για τη σωτηρία του γιου της του διευθυντή του υποκαταστήματος της τράπεζας Ανατολή, πρότεινε σ' αυτούς τους στρατιώτες μια μεγάλη αμοιβή, εάν μπορούσαν να τον σώσουν...».

Δ) Στην συνοικία κάτω Καμενίκια³⁴ Σερρών σφαγιάστηκαν είκοσι

33. Βλ. *Αί Βουλγαρικάί ώμότητες ...*, ό.π., σελ. 126.

34. Βλ. *Αί Βουλγαρικάί ώμότητες ...*, ό.π., σελ. 155.

οκτώ (28) άτομα, ανάμεσά τους κι ο Albert Biro, ένας Ούγγρος υπήκοος, ο Νικόλαος Χαλκιόπουλος ράφτης, ο Τάκης Καζάκας μάγειρας κ. ά. (Δηλώσεις του μουσουλμάνου Ahmed-Hafiz).

Ε) «Πρόκειται για τις σφαγές από τους Βούλγαρους...», ήταν το κυρίαρχο θέμα μιας ανταπόκρισης του Ιταλού δημοσιογράφου R. Larco της εφημερίδας Corriere della Sera, που δημοσιεύθηκε στις 5/18 Ιουλίου 1913 και έλεγε μεταξύ άλλων τα παρακάτω :

«Τα γεγονότα τα οποία πρόκειται να αφηγηθώ είναι εξαιρετικά σοβαρά, ώστε θεώρησα επιβεβλημένο, πριν τα ανακοινώσω, να τα εξασκεψώ από μαρτυρίες προσώπων που να μην υπάρχει η ελάχιστη αμφιβολία για την εντιμότητά τους.

Πρόκειται για τις σφαγές από τους Βούλγαρους, γεγονότα που αποτελούν το κυρίαρχο θέμα των τελευταίων ημερών. Όσα θα εκθέσω προέρχονται από αφηγήσεις του γενικού μας Προξένου κ. Μακιόρο Βιβάλμπα, ο οποίος μόλις επέστρεψε από την πόλη των Σερρών και συνοδεύονταν εκεί από τον συνάδελφό του Πρόξενο της Αυστρίας...».

«Σύλληψη και ομαδική σφαγή βουλγάρων»!

Ύστερα από όλα τα παραπάνω έρχεται η Επιτροπή Carnegie³⁵ να παρουσιάσει, σαν ένα «είδος αντιπερισπασμού» στις παραπάνω δολοφονίες και σφαγιασμούς και στηριζόμενη μόνο (!) στις μαρτυρίες 4-5 Βουλγάρων ή βουλγαριζόντων πολιτών (Lazarof, Christo Dimitrof, Blagoi Petrof, Karanfilof) και ενός Ρώσου γιατρού, του Dr. Klugmann, αυτών δηλαδή που «τάχα γλίτωσαν», το εξής «εξωπραγματικό» περιστατικό, ότι συνέβη σε βάρος των Βουλγάρων:

Κατά το χρονικό διάστημα 24-27 Ιουνίου 1913, όπου οι Βούλγαροι είχαν «εγκαταλείψει» την πόλη, «συνελήφθησαν», «ανακρίθηκαν», «φυλακίστηκαν», «ξυλοκοπήθηκαν» και στο τέλος «σφαγιασθήκαν» με ξιφολόγη (!) 200 ή 250 αθώοι άμαχοι πολίτες Βούλγαροι και στρατιώτες στο Παρθεναγωγείο «Γρηγοριάς» με την εντολή του τότε Μητροπολίτη Σερρών Αποστόλου!

Τα γεγονότα αυτά προκαλούν κατάπληξη, αμφισβητούνται και δημιουργούν τις παρακάτω εύλογες απορίες και ερωτήματα :

1) Πώς είναι δυνατόν να συμβεί κάτι τέτοιο, όταν στην βιογραφία³⁶ του αοίδιμου Μητροπολίτη αναφέρεται ένα άλλο ακριβώς αντίθετο γεγονός; Όταν οι Βούλγαροι κατέλαβαν την πόλη των Σερρών κατά τον Α΄ Βαλκανικό πόλεμο, τον Οκτώβριο του 1912, ο Μητροπολίτης Απόστολος, με κίνδυνο της ζωής του, έσωσε από βέβαιη σφαγή συλλη-

35. Βλ. Έκθεση Διεθνούς Επιτροπής..., ό.π., σελ. 89.

36. Βλ. Δημοσίευμα της Ι. Μητροπόλεως Σερρών και Νιγρίτης με τίτλο: «100 χρόνια ελεύθερης ζωής, Σέρρες (1913-2013)».

φθέντες Τούρκους κατοίκους (που μέχρι πριν από λίγο ήταν οι δυνάστες του σερραϊκού λαού), μια πράξη που αναγνωρίστηκε με ευγνωμοσύνη από την μουσουλμανική κοινότητα της πόλης.

2) Είναι απίστευτο ένας Μητροπολίτης με το κύρος και το ήθος του Αποστόλου και μόνον αυτός σ' ολόκληρη την Μακεδονία, που μέχρι τότε η μόνη του αγωνία και προσπάθεια ήταν να σώσει το ποίμνιό του από τους Βούλγαρους κομιτατζήδες, να «διατάξει την σφαγή» τόσων αθώων ατόμων και μάλιστα, όπως υποστηρίζεται, με μοναδική κατηγορία την ομολογία, ότι «ήταν Βούλγαροι»!

3) Θεωρείται λίγο απίθανο να συμβαίνει επί τόσες μέρες στην πόλη των Σερρών ένα τόσο σοβαρό και τεράστιο περιστατικό και να μην το αντιληφθεί και να το αναφέρει κανένας ανταποκριτής των ξένων εφημερίδων!

4) Αν είναι δυνατόν, βούλγαροι στρατιώτες του τακτικού στρατού οπλισμένοι, να συλλαμβάνονται από Έλληνες απλούς πολίτες που με δυσκολία ήξεραν να χειρίζονται το όπλο τους;

5) Αν πράγματι το γεγονός ήταν «αληθινό», τότε γιατί δεν καταγράφεται ούτε ένα όνομα από τους «τάχα σφαγιασθέντες»; Και μόνο ο Blagoi Petrof, που αφέθηκε ελεύθερος λόγω του νεαρού της ηλικίας, αναφέρει ότι είδε να σκοτώνουν τον πατέρα του. Ενώ αντίθετα από ελληνικής πλευράς υπάρχουν ολόκληροι πίνακες με όλα τα ονόματα των θυμάτων από τις πόλεις Σέρρες, Νιγρίτα, Σιδηρόκαστρο κ.ά.;

6) Οι «συλλαμβανόμενοι» μεταφέρονταν κατά ομάδες -κάποιοι, λέει, είδε μια μέρα 44 άτομα- που συνοδεύονταν σίγουρα κι από μια «φρουρά» αποτελούμενη τουλάχιστον από 10-15 οπλισμένους. Είναι δυνατόν η μεταφορά αυτή τόσων πολλών ατόμων μέσα από τους δρόμους της πόλης, όπου θα έκαναν θόρυβο, θα ξεσήκωναν σκόνη, αφού περπατούσαν πεζοί, να μη γίνονταν αντιληπτή από κάποιον άλλο μάρτυρα ή έστω έναν βούλγαρο στρατιώτη απ' αυτούς που είχαν παραμείνει στην πόλη;

7) Μερικοί Βούλγαροι μάρτυρες που γλίτωσαν αναφέρουν ένα περιεργό τρόπο σωτηρίας. Ένας είπε ότι τον κράτησαν επί τέσσερες μέρες (για ποιο λόγο;) και την τελευταία μέρα γλίτωσε γιατί «έσφαζαν» μόνο τα βράδια και μέχρι 14 άτομα, (τόσα, λέει, μπορούσαν να θάβουν!) κι αυτός ήταν στην σειρά 15^{ος}! Άλλοι δέκα είπαν ότι γλίτωσαν με το ίδιο τέχνασμα! Στην σωρό που τους έριξαν μαχαιρωμένους στο λαϊμό, αυτοί έκαναν τον πεθαμένο, ενώ ήταν ακόμη ζωντανοί.

8) Στις 28 Ιουνίου, λένε οι μάρτυρες, ότι οι Έλληνες δεσμοφύλακες εγκατέλειψαν πανικόβλητοι το Σχολείο μετά τον βομβαρδισμό και ο βουλγαρικός στρατός μπήκε στην πόλη. Γιατί ούτε ένας αξιωματικός ή στρατιώτης δεν «είδε» πτώματα ή τον τόπο του «εγκλήματος»;

9) Σύλληψη³⁷ βουλγαρικής οικογενείας

Ο ιστορικός Διονύσιος Κόκκινος, που έχει τιμηθεί με το Βραβείο Ιστορίας της Ακαδημίας Αθηνών, αναφέρει ένα περιστατικό το οποίο έρχεται να διαψεύσει τις μαρτυρίες των βουλγάρων ή βουλγαριζόντων συλληφθέντων. Κατά την αποχώρηση των Βουλγάρων από την πόλη των Σερρών, ενώ προσπαθούσε να διαφύγει με την άμαξα η οικογένεια του Βούλγαρου υπαστυνόμου Μαυροδίεφ (η γυναίκα του και 3 παιδιά), που κατά πληροφορίες ήταν ένας απ' αυτούς οι οποίοι καθοδηγούσαν και έβαζαν φωτιά με πετρέλαιο για την πυρπόληση της πόλης των Σερρών, συνελήφθη από άνδρες της πολιτοφυλακής και οδηγήθηκε στο Διοικητήριο. Εκεί, αφού ανακρίθηκε και διαπιστώθηκε η ταυτότητα όλων, αφέθηκαν όλοι ελεύθεροι.

Όπως φαίνεται τελικά το περιστατικό αυτό της «ομαδικής σφαγής» αποκλείεται να έχει συμβεί έτσι όπως παρουσιάζεται, αλλά ήταν ένα κατασκευάσμα, μια έμπνευση κάποιων από τα μέλη³⁸ της Επιτροπής, με σκοπό να παρουσιαστούν οι Βούλγαροι στην κοινή γνώμη ως τα «θύματα» του πολέμου, για να καλύψουν κατ' αυτόν τον τρόπο τα δικά τους εγκλήματα. Και δεν θα μπορούσε να συμβεί κάτι τέτοιο αφού, όπως οι ίδιοι ομολογούν, δεν έφυγαν ποτέ όλοι οι Βούλγαροι στρατιώτες από την πόλη.

Οι επίσημες βέβαια ανακοινώσεις και μαρτυρίες των Βουλγάρων λένε ότι ο βουλγαρικός στρατός καθώς και όλοι οι υπάλληλοι των κρατικών υπηρεσιών έφυγαν από την πόλη των Σερρών και μάλιστα πολύ βιαστικά κι άτακτα το Σάββατο στις 22 Ιουνίου/5 Ιουλίου 1913. Ο στρατηγός όμως Μουστάκωφ στην μαρτυρία του λέει, ότι άφησαν πίσω τους ένα απόσπασμα από περίπου 200 άνδρες με διοικητή τον Τορλιον, το οποίο λόγω του φόβου, ότι μπορεί να κινδύνευε από κάποια αιφνιδιαστική επίθεση, περνούσε τα βράδια έξω από την πόλη, έμπαινε μέσα την ημέρα και ξαναέβγαινε πάλι διακριτικά το σούρουπο (Μαρτυρία Μουστάκωφ³⁹). Εξάλλου ο ίδιος ομολογεί ότι μαζί με 10 στρατιώτες επέστρεψε στην πόλη την Τρίτη (25 Ιουνίου) με το τραίνο και μάλιστα είχε ανταλλαγή πυροβολισμών με αντάρτες Έλληνες στον σιδηροδρομικό σταθμό των Σερρών. Και παρέμεινε στην πόλη μέχρι τις 28 Ιουνίου, οπότε ενώθηκε με τα στρατεύματα του Kiprikof.

37. Βλ. Διονυσίου Κόκκινου *Αί Βουλγαρικοί θηριωδίαί καί ή καταστροφή τών Σερρών*, Έν Αθήναις, Έκδοτικός οίκος Γ. Φέξη, 1914, σελ. 109.

38. Λέγεται ότι οι Paul Miljukov και H. Brailsford ήταν φανερά βουλγαρόφιλοι, αφού ο 1^{ος} ήταν διορισμένος καθηγητής στο Πανεπιστήμιο Σόφιας και ο 2^{ος} δημοσίευσε άρθρο με την άποψη ότι η συνθήκη του Βουκουρεστίου (28 Ιουλίου) ήταν άδικη για τους Βούλγαρους.

39. Βλ. *Έκθεση Διεθνούς Επιτροπής...*, ό.π., σελ. 297.

Επιβεβαίωση των παραπάνω, ότι δηλαδή οι βούλγαροι στρατιώτες δεν έφυγαν όλοι, αποτελεί και το εξής περιστατικό:

Η οικογένεια⁴⁰ Βίζου μαζί με άλλα 20 άτομα είχε καταφύγει το πρωί της 25^{ης} Ιουνίου (Τρίτη) στον ναό του Αγίου Γεωργίου. Βούλγαροι στρατιώτες όρμησαν μέσα στον ναό και τους ανάγκασαν να βγουν έξω. Άλλοι στρατιώτες που βρίσκονταν έξω πυροβολούσαν αυτούς που έβγαιναν. Το αποτέλεσμα ήταν να σκοτωθούν οι Αθαν. Βίζου, κηπουρός, Θωμάς Βίζου, Αικατερίνη Βίζου και δυο χωρικοί αγνώστου ονόματος.

Πυρπόληση της πόλης των Σερρών

Α) Ο μουσουλμάνος⁴¹ Ahmed-Hafiz, που ήταν πρώην αστυνομικός στην βουλγαρική αστυνομία, έκανε τις ακόλουθες δηλώσεις στον Αυστριακό πρόξενο:

«Την Πέμπτη το βράδυ ο Βούλγαρος αξιωματικός Μοπεν εμφανίστηκε στο σπίτι μου και μου είπε, ότι οι Βούλγαροι θα κάψουν τις Σέρρες την επόμενη μέρα. Με προσκάλεσε να συμμετάσχω στη λεηλασία και το κάψιμο με μια ομάδα Μουσουλμάνων. Αρνήθηκα. Στη συνέχεια, μου ζήτησε ο Μοπεν πετρέλαιο. Απάντησα ότι δεν είχα καθόλου. Την νύχτα της Πέμπτης στήθηκαν τέσσερα κανόνια από τον βουλγαρικό στρατό στους γύρω λόφους (Νταουτλή, Κουλά), που δεσπόζουν πάνω από την πόλη των Σερρών.

Την Παρασκευή το πρωί (28 Ιουνίου) περίπου στις οκτώ ξεκίνησε ο βομβαρδισμός και δημιούργησε έναν τεράστιο πανικό. Αμέσως περισσότεροι από 500 στρατιώτες του πεζικού, αρκετές ομάδες του ιππικού, που η κάθε μία είχε από δέκα άτομα και πενήντα κομιτατζήδες, μπήκαν στην πόλη οπλισμένοι με βόμβες και άρχισαν τις αγριότητες. Μεταξύ των αξιωματικών και στρατιωτών αναγνωρίστηκαν και συμμετείχαν ο Δρ Γιανκώφ, σύμβουλος του Στρατηγού Βουλκώφ, καθώς και ο αρχηγός της αστυνομίας Karagioson και ο Διοικητής της χωροφυλακής Σερρών, Orfaniev. Είναι σαφές ότι υπήρχε ένα καλά οργανωμένο σχέδιο. Οι πόρτες των σπιτιών και των καταστημάτων άνοιγαν με τσεκούρια ή σιδηρολοστούς, τα οποία δόθηκαν από τους στρατιώτες. Μπήκαν μέσα στα καταστήματα και τα λεηλάτησαν. Στη συνέχεια άδειαζαν τα σπίτια ένα προς ένα και έριχναν πετρέλαιο και άλλες εύφλεκτες ουσίες και έβαζαν φωτιά. Για να κάνουν οικονομία στην προσπάθειά τους, σε κάθε ομάδα από τρία σπίτια, μόνο το μεσαίο πυρπολούσαν, με την πεποίθηση ότι ο άνεμος που φυσούσε θα ολοκλήρωνε το έργο της καταστροφής. Οι στρατιώτες πυροβολούσαν τους κατοίκους που προσπαθούσαν να σώσουν τα φλεγόμενα σπίτια, τα προξενεία και τα κτίρια των ξένων».

40. Βλ. Αί Βουλγαρικάί ώμότητες ..., ό.π., σελ. 152.

41. Βλ. Έκθεση Διεθνούς Επιτροπής..., ό.π., σελ. 290, 291.

Β) Οι διευθυντές Harrington⁴² και Moore καθώς και οι υπάλληλοι της Αμερικανικής εταιρίας καπνού (American Tobacco Co Ltd), που έφυγαν από την πόλη των Σερρών, για να γλιτώσουν από τη φωτιά, πήγαν στην Θεσσαλονίκη κι εκεί κατέθεσαν τις μαρτυρίες τους. Αποδεικνύεται ότι η πυρπόληση της πόλης έγινε με προμελετημένο σχέδιο, γιατί Αξιωματικοί της βουλγαρικής Αστυνομίας είχαν υποχρεώσει τον πρώην αστυνομικό Χαφούζ Εφένδη (Τούρκο) να τους παραδώσει 150 κιβώτια πετρέλαιο με την απειλή, ότι θα τον σκοτώσουν. Το πετρέλαιο αυτό το έριχναν οι Βούλγαροι στρατιώτες με τις οδηγίες των αξιωματικών στις ξύλινες πόρτες και στα ξύλινα παραθυρόφυλλα και στη συνέχεια έβαζαν φωτιά. Και μάλιστα για λόγους συντομίας και οικονομίας ανά τρία σπίτια έβαζαν φωτιά στο μεσαίο, έχοντας τη σιγουριά, ότι και τα άλλα δυο θα καιγόταν λόγω του σφοδρού ανέμου. Ταυτόχρονα δε κραύγαζαν την βουλγαρική ζητωκραυγή «ούρρα!»

Η πυρκαγιά άρχισε από τις αποθήκες καπνού της Αμερικανικής εταιρίας, παρά το γεγονός ότι είχαν υψώσει την αμερικανική σημαία, και από τα καταστήματα των αδελφών Εσκενάτζη. Στην συνέχεια επεκτάθηκε στις συνοικίες Κατακουπόζη, Αραμπατζή μαχαλά, Βαρόσι και Ορτά Τσαρσί.

Γ) Ο Ιταλός δημοσιογράφος⁴³ Magrini, ανταποκριτής της εφημερίδας *Secolo*, υιοθετεί την επίσημη άποψη της ελληνικής πλευράς και δηλώνει ότι ήταν παρών στις έρευνες που έκαναν στις Σέρρες οι γενικοί πρόξενοι της Αυστρίας και της Ιταλίας, οι οποίοι είχαν έρθει από τη Θεσσαλονίκη, για να ακούσουν τους μάρτυρες επί τόπου.

Την Παρασκευή 21 Ιουνίου/4 Ιουλίου 1913, ο βούλγαρος νομικός επιτετραμμένος ενημέρωσε τον Ιταλό πρόξενο, ότι είχε φθάσει η ακόλουθη βουλγαρική διαταγή⁴⁴: «Αν διαφαίνεται ότι η πόλη των Σερρών χάνεται για τους Βουλγάρους, να καταστραφεί η πόλη».

Δ) Από μια παραστατικότητα⁴⁵ ανταπόκριση του *Trarpan*, ανταποκριτή της εφημερίδας *Daily Telegraph*, πληροφορούμαστε σχετικά με την πυρπόληση της Νιγρίτας και άλλων πόλεων ότι ο ίδιος ήταν από τους πρώτους που επισκέφθηκε την Νιγρίτα, ύστερα από προσωπική πρόσκληση του βασιλιά Κωνσταντίνου, όπου εξακριβώθηκε ότι ο Βούλγαρος Στρατηγός, πριν από την αναχώρησή του, κλείδωσε τους κατοίκους μέσα στα σπίτια τους και πυρπόλησε την πόλη με βαμβακοπυρίτιδα και πετρέλαιο, με αποτέλεσμα να καούν 470 άτομα κυρίως γέροντες

42. Βλ. *Αί Βουλγαρικάί ώμότητες ...*, ό.π., σελ. 129, 133.

43. Βλ. *Έκθεση Διεθνούς Επιτροπής...*, ό.π., σελ. 290.

44. Η Επιτροπή του Ιδρύματος Carnegie σημειώνει ότι: «Δεν μπορούσαμε να ανακαλύψουμε καμία επιβεβαίωση αυτής της δήλωσης!».

45. Βλ. *Αί Βουλγαρικάί ώμότητες ...*, ό.π., σελ. 46.

και γυναικόπαιδα. Και συνεχίζοντας την ανταπόκρισή του γράφει ότι οι Σέρρες, η Δράμα, το Κιλκίς και το Δεμί-Ισάο, όλες σημαντικές πόλεις, έχουν παρόμοιες ιστορίες να διηγηθούν με μόνη την διαφορά, ότι οι ιστορίες αυτές δεν γίνονται πιστευτές, γιατί πράγματι είναι απίστευτες!

Ε) Σε τηλεγράφημα⁴⁶ των τριών ιερωμένων της αρμενικής, της γερμανικής και της ελληνικής ευαγγελικής εκκλησίας προς τις αμερικανικές εφημερίδες τονίζονταν μεταξύ άλλων ότι στην πόλη των Σερρών κορυφώθηκαν τα δεινά. Οι Βούλγαροι, πριν να φύγουν απ' αυτήν, έστειλαν στρατιωτικό απόσπασμα και τέσσερα πυροβόλα κι άρχισαν να βομβαρδίζουν, με αποτέλεσμα να σπείρουν τον πανικό μεταξύ των κατοίκων. Το απόσπασμα, έχοντας επικεφαλής αξιωματικούς και συνοδευόμενο από πολιτικούς υπαλλήλους και κομιτατζήδες, μπήκε στην πόλη, άρχισε να δολοφονεί Έλληνες προκρίτους και να πυρπολεί τα πάντα με πετρέλαιο, εύφλεκτες ύλες και δυναμίτιδα.

ΣΤ) Ανήκουστα⁴⁷ γεγονότα διαδραματίστηκαν στα Προξενεία Αυστρο-Ουγγαρίας και Ιταλίας. Την Παρασκευή το πρωί Βούλγαροι αξιωματικοί και στρατιώτες πολιορκήσαν το μέγαρο του προξενείου της Αυστρο-Ουγγαρίας, στο οποίο διέμενε ο υποπρόξενος Γεώργιος Ζλάτκος και όπου είχαν καταφύγει η οικογένειά του και πάρα πολλοί Σερραίοι. Οι στρατιώτες όρμησαν, μπήκαν μέσα και με την απειλή, ότι θα βάλουν φωτιά στο κτήριο και θα καούν μέσα ζωντανοί, τους ανάγκασαν να βγουν όλοι έξω, παρά το ότι υπήρχε ανυψωμένη η αυστριακή σημαία και ο υποπρόξενος είχε φορέσει την επίσημη στολή του, τα παράσημά του και προσπαθούσε μάταια να τους εξηγήσει ότι αυτό αποτελούσε παραβίαση του ασύλου. Συνέλαβαν τον υποπρόξενο μαζί με τα 150 άτομα ως αιχμαλώτους, τους απήγαγαν και τους πήγαν έξω από την πόλη στα υψώματα Νταουτλή, τους κράτησαν επί 8 ώρες και τους ελευθέρωσαν μόνον, όταν πήραν λύτρα 400 τουρκικές λίρες τις οποίες έδωσε ο Έλληνας πρόκριτος Αλεξανδρίδης Τάκης. Στο δρόμο ο Ζλάτκος συνάντησε τον Γιανκώφ, γραμματέα της βουλγαρικής Διοίκησης, και διαμαρτυρήθηκε αλλά καμία σημασία και απάντηση δεν πήρε. Το οίκημα του προξενείου λεηλατήθηκε και πυρπολήθηκε.

Όλα τα παραπάνω περιλαμβάνονταν σε σχετική έκθεση που έστειλε στις 1/7/1913 με τηλεγράφημα⁴⁸ ο υποπρόξενος Ζλάτκος προς τον γενικό πρόξενο της Αυστρίας στην Θεσσαλονίκη. Και συμπλήρωνε ότι το βουλγαρικό στρατιωτικό απόσπασμα που αποτελούνταν από πεζικό, ιππικό και πυροβολικό, αφού πρώτα βομβάρδισε την πόλη των Σερρών,

46. Βλ. *Αί Βουλγαρικάί ώμότητες ...*, ό.π., σελ. 36, 37.

47. Βλ. *Αί Βουλγαρικάί ώμότητες ...*, ό.π., σελ. 140.

48. Βλ. *Αί Βουλγαρικάί ώμότητες ...*, ό.π., σελ. 173, 174.

όρισε κατόπιν κι άρχισε να σφάξει και να πυρπολεί τα σπίτια και τα καταστήματα. Τα θύματα της σφαγής και πυρπόλησης είναι πάρα πολλά, ενώ υπάρχουν περί τις 20.000 κάτοικοι άστεγοι, όπως και η οικογένειά του, χωρίς τρόφιμα, ρούχα και κλινოსκεπάσματα, γιατί καταστράφηκαν όλα. Και κατέληγε με την παράκληση να σταλεί σχετική βοήθεια.

Ζ) Ο γενικός⁴⁹ Πρόξενος της Ιταλίας Βιβάλμπα, διερχόμενος μέσα από τα καπνίζοντα ερείπια της πόλης των Σερρών, μονολογούσε κι έλεγε διαρκώς «είναι τρομερόν! (*C'est terrible*)» Με παρόμοια έκφραση εκδήλωνε τις εντυπώσεις του και ο Πρόξενος της Αυστρίας Κραλ λέγοντας «*terribile visu (τρομερόν ιδέσθαι!)*». Και στο τέλος, γράφει ο δημοσιογράφος Magrini, ο αποτροπιασμός των προξένων έγινε ακόμη μεγαλύτερος, όταν αντελήφθησαν ότι η καταστροφή των Σερρών οφείλονταν όχι στους κομιτατζήδες ή άλλους, αλλά στους στρατιώτες και αξιωματικούς του βουλγαρικού στρατού.

Η) Στην μαρτυρία⁵⁰ του ο Διοικητής Ιβάν Κιρπικον ομολογεί ότι: «*Την Πέμπτη, 27 Ιουνίου/ 10 Ιουλίου, ενώ ήμουν στο Ζιρνονο (Νευροκόπι), έλαβα εντολή να πορευθώ στις Σέρρες με τη φάλαγγά μου, για να δούμε τα πυρομαχικά που είχαν μείνει στην πόλη, να συνεχίσω την διοίκηση και να αποκαταστήσω την τάξη. Κατάλαβα ότι αυτό σήμαινε ότι έπρεπε να παραμείνουμε στην πόλη, αν ήταν δυνατόν, εκτός και αν μας εμπόδιζε κάποια ανώτερη εχθρική δύναμη. Είχα ένα τάγμα και μισό πεζικού, μία μοίρα ιππικού και μια πυροβολαρχία πυροβολικού. Εμείς περπατήσαμε όλη την νύχτα και στις έξι το πρωί της Παρασκευής ήμασταν πέντε ή έξι χιλιόμετρα κοντά στις Σέρρες...».*

Εκείνο όμως που δεν λέει ο διοικητής Κιρπικof είναι, για ποιο λόγο ήρθε τόσος στρατός (πάνω από 500 στρατιώτες πεζικού, ιππικού, πυροβολικού); Διότι με τίποτα δεν ευσταθεί ο ισχυρισμός, ότι ήρθε να αποκαταστήσει την τάξη, να δει τα πυρομαχικά και να διοικήσει την πόλη! Μήπως βρήκε την ευκαιρία να εκτελέσει το σχέδιο⁵¹ καταστροφής της πόλης; Γιατί, πώς δικαιολογείται ο βομβαρδισμός της πόλης, αφού δεν υπήρχε τακτικός ελληνικός στρατός;

Θ) Η επίσημη⁵² τηλεγραφική Έκθεση του Προξένου της Αυστρο-Ουγγαρίας Κραλ προς την Κυβέρνηση, που δημοσιεύθηκε στην εφημερίδα *Tempo* στις 10/23 Ιουλίου 1913 και που αφορούσε την πυρπόληση των Σερρών, τις λεηλασίες και τις δολοφονίες προκριτών, έλεγε ότι ο

49. Βλ. *Αί Βουλγαρικοί ώμότητες ...*, ό.π., σελ. 180.

50. Βλ. *Αί Βουλγαρικοί ώμότητες ...*, ό.π., σελ. 294.

51. Βλ. *Έκθεση της Διεθνούς Επιτροπής Ερευνών Carnegie* κεφ. «The massacre and conflagration of Serres» (Σφαγή και πυρκαγιά των Σερρών), Washington, 1914, σελ. 83-90.

52. Βλ. *Αί Βουλγαρικοί ώμότητες ...*, ό.π., σελ. 175.

ίδιος πήγε στην πόλη των Σερρών συνοδευόμενος από τον συνάδελφό του Ιταλό πρόξενο. Είδε την άλλοτε ανθηρή και πλούσια πόλη να είναι σήμερα κατά τα τρία τέταρτα σωρός καπνιζόντων ερειπίων. Οι Βούλγαροι, ενώ είχαν εγκαταλείψει αρχικά την πόλη στις 22 Ιουν./5 Ιουλίου, επέστρεψαν όμως ξανά στις 28 Ιουν./11 Ιουλίου με στρατό και κομιτατζήδες. Κι αφού βομβάρδισαν την ανυπεράσπιστη πόλη με 4 κανόνια, λεηλάτησαν και πυρπόλησαν τις ωραιότερες συνοικίες, καθώς και πολλά σπίτια που ανήκαν σε αυστριακούς υπηκόους και το Προξενείο. Οι ζημιές που προκλήθηκαν υπολογίζονται σε περίπου 45 εκατομμύρια φράγκα. Και τέλος δολοφονήθηκαν περίπου 50 πρόκριτοι, μεταξύ αυτών και ο Ούγγρος υπήκοος Αλβέρτος Μπίρος, αλλά και πολλοί κάτοικοι βρήκαν τραγικό θάνατο μέσα στις φλόγες των σπιτιών τους που κάηκαν.

1) Η βουλγαρική τράπεζα⁵³ δεν κάηκε

Από τηλεγραφική ανταπόκριση του R. Ruaux, ειδικού απεσταλμένου της εφημερίδας *Temps* των Παρισίων (21 Ιουλίου 2013), πληροφορούμαστε ότι, όταν έφθασε στην πόλη των Σερρών, εξαιρετική εντύπωση του προκάλεσε το θέαμα των ερειπωμένων και έρημων συνοικιών που θύμιζαν κάτι ανάλογο με την Πομπηία, καθώς και η θλίψη των ανθρώπων που εμφανίζονταν ανάμεσα στα ερείπια. Το πιο εντυπωσιακό όμως ήταν το γεγονός, ότι στην ίδια πλατεία βρισκόνταν η Τράπεζα Αθηνών και η Εθνική τράπεζα της Βουλγαρίας ακριβώς η μια απέναντι της άλλης. Από την πρώτη, αφού κάηκε, σώζονταν μόνον οι τοίχοι, ενώ η δεύτερη έμεινε άθικτη!

Απόψεις της Επιτροπής Carnegie

Σχετικά με το θέμα της πυρπόλησης των Σερρών η Επιτροπή Carnegie στην προσπάθειά της να καλύψει ότι το περιστατικό δεν έγινε με οργανωμένο σχέδιο του βουλγαρικού στρατού, πρόβαλε κάποιες δικαιολογίες, όπως:

α) «Οι Έλληνες είχαν βάλει οι ίδιοι τη φωτιά (*he Greeks had set it on fire*)», δήλωσε στην Επιτροπή ο Δρ. Γιανκώφ, νομικός Σύμβουλος του Διοικητή Βουλκώφ, για να καταλήξει ότι προσωπικά ο ίδιος κατέβαλλε προσπάθειες να σβήσει τη φωτιά!

β) Από την μαρτυρία του διοικητή Ιβάν Κιρπικόν σχετικά με την πυρπόληση⁵⁴ έχουμε την δήλωση: «...Οι πρόσφυγες που έφυγαν μαζί μας, μου είπαν ότι η έκρηξη που είχαμε ακούσει, ήρθε από μια ελληνική αποθήκη πυρομαχικών, την οποία οι ίδιοι οι Έλληνες έβαλαν φωτιά» και παρακάτω δηλώνει ο ίδιος ότι: «Δεν μπορώ να πιστέψω ότι οι ο-

53. Βλ. *Αί Βουλγαρικάί ἀμόμητες ...*, ό.π., σελ. 181.

54. Βλ. *Έκθεση της Διεθνούς Επιτροπής...*, ό.π., σελ. 294.

βίδες μας προκάλεσαν την πυρκαγιά (I can not believe that our shells caused the fire)».

γ) «Είναι δύσκολο να πιστέψει κανείς ότι οι Βούλγαροι στρατιώτες μπορούσαν να έχουν πολύ ελεύθερο χρόνο για συστηματικό εμπρησμό, γιατί παρενοχλούνταν από τον τακτικό ελληνικό στρατό και τους οπλισμένους Έλληνες αντάρτες»! Αυτά δήλωσε η Ρωσίδα ιατρός Δρ. Lazpen τα οποία είναι δύο καταφανέστατα ψέματα: 1^ο) Ο ελληνικός στρατός βρισκόταν ακόμα στον Στρυμόνα και ήρθε έξω από την πόλη το απόγευμα προς το βράδυ της Παρασκευής και 2^ο) Το πρωί της Παρασκευής 28 Ιουν/ 11 Ιουλίου είχαν εκδιωχθεί οι οπλισμένοι Έλληνες, σύμφωνα⁵⁵ με την μαρτυρία του Δρ. Γιανκώφ, ο οποίος συνόδευσε το στρατιωτικό απόσπασμα του Κιρπικόν και λέει ότι: «Με την είσοδό μας στην πόλη είχαν εκδιωχθεί οι Έλληνες, οι οποίοι δεν ήταν τακτικός στρατός, αλλά αντάρτες».

δ) «Ενώ είναι αναμφισβήτητο, ότι μερικοί Βούλγαροι χωρικοί που ακολούθησαν τα στρατεύματα, είχαν κάψει τα σπίτια τους σκόπιμα» κατά τη μαρτυρία του Lazar Tomov. Και ότι, λέει ο ίδιος, «ένας όχλος που αποτελούνταν εν μέρει από Βούλγαρους και εν μέρει από Τούρκους λεηλατούσαν και έκαιγαν, ενώ οι στρατιώτες πολεμούσαν».

«Είναι πιθανόν, στα βουλγαρικά στρατεύματα, να υπήρχαν και Πομάκοι μουσουλμάνοι κι όπως και στο Δοξάτο, έλαβαν μέρος στο έργο της πυρπόλησης».

ε) Ο Dr. Klugmann (Ρώσος γιατρός) κατέθεσε στην μαρτυρία του: «... Ισχυρή πεποίθησή μου είναι, ότι οι Βούλγαροι δεν μπορεί να έκαψαν την πόλη των Σερρών. Δεν είμαι όμως σε θέση να πω πώς πυρπολήθηκε!».

στ) Η Επιτροπή τέλος αμφισβητεί και απορρίπτει ως μη αξιόπιστη την μαρτυρία του Ahmed-Hafiz που ήταν ένας αυτόπτης μάρτυρας και υποστηρίζει ότι οι Βούλγαροι στρατιώτες χρησιμοποίησαν πετρέλαιο και έδρασαν με ένα συστηματικό σχέδιο. Ο μάρτυρας αυτός, λέει, δεν εμπνέει εμπιστοσύνη και η μαρτυρία του είναι αναξιόπιστη, διότι ήταν Μουσουλμάνος, κάτοικος της πόλης των Σερρών και η χώρα του βρέθηκε σε εμπόλεμη κατάσταση (1912), άρα η στάση του ήταν εχθρική προς τους Βουλγάρους. Θα αναρωτηθεί βέβαια κάποιος την ίδια εποχή η χώρα του δεν ήταν σε εμπόλεμη κατάσταση με την Ελλάδα; Ή ακόμα οι βούλγαροι μάρτυρες δεν βρίσκονταν σε παρόμοια κατάσταση; Πώς γίνεται οι μαρτυρίες αυτών να είναι αξιόπιστες;

Και καταλήγει η Επιτροπή στο εξής διφορούμενο συμπέρασμα : «Τέλος πάντων δεν υπάρχει αξιόπιστη απόδειξη για τον εκ προμελέ-

55. Βλ. Έκθεση της Διεθνούς Επιτροπής..., ό.π., σελ. 296.

της ή επίσημο εμπρησμό, αλλά η ευθύνη για την πυρκαγιά τουλάχιστον των Σερρών πέφτει κυρίως στο βουλγαρικό στρατό». Και μια γενική διαφορούμενη διαπίστωση της Επιτροπής είναι ότι: «Οι ελληνικές καταγγελίες είναι σε κάθε περίπτωση ουσιαστικά αληθείς, αλλά σε καμία περίπτωση δεν αναφέρουν όλη την αλήθεια(!).

Αναγνωρίζει όμως ότι τελικά: «Είναι αλήθεια ότι η πόλη των Σερρών κάηκε κατά τη διάρκεια μιας βουλγαρικής επίθεσης. Είναι επίσης αλήθεια ότι ένας μεγάλος αριθμός αμάχων, συμπεριλαμβανομένου του επισκόπου του Melnik (Μελενίκου) και Demir-Hissar (Σιδηροκάστρου), σφαγιάστηκαν ή εκτελέστηκαν από τους Βουλγάρους στην τελευταία πόλη».

Ληλασίες και άλλα...

Α) Ο φρούραρχος⁵⁶ Μαζαράκης άνοιξε το Διοικητήριο παρόντων των γενικών προξένων της Ιταλίας και Αυστρο-Ουγγαρίας και σ' ένα παραπλήσιο δωμάτιο από το γραφείο του Βούλγαρου πολιτικού Διοικητή Βουλκώφ ανακάλυψε στοιβαγμένα διάφορα πράγματα, όπως χαλιά, ρούχα διάφορα, γυναικεία φορέματα και πολλά άλλα αντικείμενα, τα οποία, το πιθανότερο, ήταν προϊόντα λεηλασίας. Εκεί δίπλα βρέθηκε και ένας σιδερένιος λοστός, απ' αυτούς που χρησιμοποιούνται για διαρρήξεις. Στο δε γραφείο του Γιανκώφ βρέθηκαν ψεύτικες γενειάδες.

Β) «Υπάρχουν⁵⁷ μαρτυρίες από Έλληνες, Τούρκους και από έναν Αμερικανό κάτοικο τον κ. Moore, ότι κάποιοι από τα βουλγαρικά στρατεύματα βρήκαν το χρόνο να προβούν σε λεηλασίες πριν από την αποχώρηση», αναφέρει η Επιτροπή.

Γ) Ο Lazar Tomof, ένας βούλγαρος δάσκαλος από τα Σκόπια, που ήρθε στην πόλη των Σερρών μαζί με τον βουλγαρικό στρατό στις 28 Ιουνίου, είδε: «Οι Τούρκοι μετέφεραν και σάκους στους δρόμους, απ' όπου προκύπτει ότι λεηλατούσαν».

Τι περισσότερο, δηλαδή, πρέπει να έχει μια μαρτυρία, για να είναι αξιόπιστη; Δεν είναι αρκετά αυτά που μας δίνουν οι περιγραφές των ξένων δημοσιογράφων, όπως οι παρακάτω;

1) Σε όλη την διαδρομή του ταξιδιού, από Χατζή-Μπειλίκ μέχρι το Δοξάτο, τα τραγικά θεάματα και οι ακατονόμαστες θηριωδίες που είδε τον συγκλόνισαν και αισθάνθηκε μεγάλη ντροπή, γιατί διαπίστωσε ότι διαπράχθηκαν από Σλάβους. Στο συμπέρασμα⁵⁸ αυτό κατέληγε η ανταπόκριση του Ρώσου Bladimir Tordov, ανταποκριτή της ρωσικής εφημε-

56. Βλ. Αί Βουλγαρικά όμοιότητες..., ό.π., σελ. 149.

57. Βλ. Έκθεση της Διεθνούς Επιτροπής..., ό.π., σελ. 83.

58. Βλ. Αί Βουλγαρικά όμοιότητες..., ό.π., σελ. 109. Αποφεύγουμε να δώσουμε τις ανατριχιαστικές περιγραφές των φρικαλεοτήτων που διαπράχθηκαν από τον βουλγαρικό στρατό.

ρίδας *Outro Rossije*, που δημοσίευσε τις εντυπώσεις του στην εφημερίδα *Liberte* της Θεσσαλονίκης (στις 20/7/1913) κατά το ταξίδι που έκανε από το Χατζή-Μπεϊλίκ (Βυρώνεια) μέχρι το Δοξάτο Δράμας, αφού πέρασε φυσικά από τις Σέρρες, μαζί με τους συναδέλφους του Ruaux της εφημερίδας *Temps* και Μαυρουδή της *Debats*.

2) Ο πολεμικός ανταποκριτής της εφημερίδας *Daily Telegraph* λοχαγός Trarman⁵⁹ σε άρθρο του, αφού πρώτα δίνει ποια είναι τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα του χαρακτήρα του Τούρκου, του Αλβανού, του Σέρβου, του Έλληνα και του Βούλγαρου, για να καταλήξει με πολύ βαρείς χαρακτηρισμούς για την συμπεριφορά του τελευταίου λέγοντας ότι δεν υπάρχει στην ιστορία του κόσμου άλλο έθνος που, με τόση πωρωμένη σκληρότητα, να έχει διαπράξει σφαγές, κτηνωδίες, ασελγείς πράξεις, ληλασίες και πυρπολήσεις. Κι αφού περιγράφει μερικά φρικιαστικά γεγονότα που συνέβησαν στις πόλεις Νιγκίτα (όπου ήταν αυτόπτης μάρτυρας), Σέρρες, Κιλκίς και Δεμίρ-Ισάρ σημειώνει: «...Όλίγον μέ εκπλήσσει τό ότι αί ιστορίαι αύται τής άγριότητος δέν γίνονται πιστευταί, διότι όντως είναι άπίστευτοι, και μόνον όταν σπουδάση τις τόν βουλγαρικόν χαρακτήρα δύναται νά έννοήση πώς τοιαύτα όργια αίμοβορίας ήσαν δυνατά...».

3) Στο τηλεγράφημα των τριών ιερωμένων, Α. Μητσόπουλου της ελληνικής ευαγγελικής εκκλησίας, Μ. Brunau της γερμανικής ευαγγελικής εκκλησίας και P.G. Toekhuvanian της αρμενικής ευαγγελικής εκκλησίας, που έστειλαν προς αμερικανικές εφημερίδες, αναφέρονταν μεταξύ άλλων ότι από τις πρώτες τους ήττες οι Βούλγαροι άρχισαν να διαπράττουν φρικτά κακουργήματα σε βάρος του ελληνικού πληθυσμού. Και, αφού απαριθμούσαν τα τραγικά γεγονότα που συνέβησαν στις πόλεις Δοϊράνη, Στρώμνιτσα, Δεμίρ-Ισάρ και Σέρρες, κατέληγαν κάνοντας έκκληση στα γενναιόφρονα αισθήματα του αμερικανικού λαού, ώστε να βοηθήσει και να ανακουφίσει τον δυστυχή πληθυσμό της Μακεδονίας.

4) Στις 6 Ιουλίου 1913 πραγματοποιήθηκε στις Σέρρες πάνδημο συλλαλητήριο⁶⁰ διαμαρτυρίας για τα βουλγαρικά εγκλήματα και ειδικότερα για την καταστροφή της πόλης των Σερρών διατρανώνοντας την αγανάκτησή τους με ομιλίες και ένα ομόφωνο ψήφισμα διαμαρτυρίας.

Στο ψήφισμα μάλιστα τονίζονταν ότι οι Έλληνες, Μουσουλμάνοι και Εβραίοι των Σερρών εξέφραζαν την έντονη διαμαρτυρία τους προς την πολιτισμένη ανθρωπότητα, για τις πολλαπλές εγκληματικές πράξεις που διέπραξε ο βουλγαρικό στρατός: α) τις θηριωδίες προς αθώους πολίτες και γυναικόπαιδα, β) τις πυρπολήσεις πόλεων και χωριών

59. Βλ. Αί Βουλγαρικάί ώμότητες..., ό.π., σελ. 46.

60. Βλ. Αί Βουλγαρικάί ώμότητες..., ό.π., σελ. 167.

Ερείπια μετά την πυρκαγιά των Σερρών (η φωτογραφία από την Έκθεση της Επιτροπής Carnegie). Στο βάθος διακρίνεται ο λόφος του «Κουλά».

και γ) τον μαρτυρικό θάνατο ανωτάτων λειτουργών της θρησκείας (Μητροπολιτών, Επισκόπων κ.ά.).

Με τα παραπάνω ομολογείται επιπλέον ότι οι Έλληνες, Μουσουλμάνοι και Εβραίοι ζούσαν αδελφωμένοι και χωρίς μίσση μεταξύ τους πάντοτε, δηλαδή πριν και μετά τα γεγονότα, πράγμα που έρχεται σε αντίθεση με τον ισχυρισμό της Επιτροπής Κάρνεγκι, ότι «οι Μουσουλμάνοι από μίσος προς τους Έλληνες έκαψαν την πόλη». Εξάλλου οι Σερραίοι είχαν Δήμαρχο της πόλης τον Μουσουλμάνο Ακίλ Μπέη για πολλά χρόνια μετά την απελευθέρωσή τους.

ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΚΑΤΑΓΓΕΛΛΟΥΝ ΤΗΝ ΕΠΙΤΡΟΠΗ CARNEGIE

Αυτός ήταν ο πρωτοσέλιδος τίτλος της εφημερίδας New York Times⁶¹, που κυκλοφόρησε στις Η.Π.Α σε έκτακτη έκδοση στις 8 Ιουνίου του 1914. Κι ακόμα ο υπότιτλος έλεγε: «*Η έκθεση της Επιτροπής σχετικά με τις φρικαλεότητες των Βαλκανικών πολέμων είναι κατάφωρα μεροληπτική, δηλώνει η Πρεσβεία*».

61. Πηγή διαδίκτυο, ιστοσελίδα: Greeks Denounce Carnegie Board.

GREEKS DENOUNCE CARNEGIE BOARD

**Commission's Report on Balkan
War Atrocities Grossly Un-
fair, Legation Declares.**

**Hellenic Government Takes Excep-
tion to Excuse That Bulgarians Had
Provocation for Their Butcheries.**

Special to The New York Times.

WASHINGTON, June 7.—The Greek Government, through the Greek Legation here, today made a bitter criticism of the work of the Carnegie Peace Foundation in its investigation of charges of atrocities in the Balkan war. Today's

Το πρωτοσέλιδο της εφημερίδας New York Times.

Και ο Αμερικανός αρθρογράφος έγραφε: «*Washington, 7 Ιουνίου. - Η ελληνική κυβέρνηση, μέσω της ελληνικής Πρεσβείας εδώ, σήμερα έκανε μία δριμυία κριτική της εργασίας του Ιδρύματος Ειρήνης Carnegie στην έρευνα για την ευθύνη των φρικαλεοτήτων των Βαλκανικών πολέμων...*»

Στην συνέχεια, αφού κατέγραφε καταγγελίες και κάποιες από τις φρικαλεότητες που διέπραξε ο βουλγαρικός στρατός, διατύπωνε τις παρακάτω απορίες και ερωτήσεις σχετικά με την άποψη της Επιτροπής, ότι οι σφαγιασμοί των Βουλγάρων ήταν δικαιολογημένοι (και συγχωρούνται), γιατί -λένε- δέχτηκαν πρώτα «προκλητική συμπεριφορά» από τους Έλληνες και δεύτερον, ότι οι καταγγελίες αυτές ήταν όλες με μεγάλη δόση υπερβολής.

Αποσπάσματα από το άρθρο παρατίθενται παρακάτω :

1) Η Επιτροπή αλλοίωσε τα πραγματικά περιστατικά.

► «*Η Επιτροπή Carnegie, της οποίας τα μέλη έπρεπε να είχαν μάθει την αλήθεια, όχι μόνο αλλοίωσε τα πραγματικά περιστατικά, - λέει ο αρθρογράφος - αλλά σύρθηκε σε άσχετα θέματα, για να δείξει την υποτιθέμενη «αγριότητα» των Ελλήνων. Όπως για παράδειγμα οι υποτιθέμενες απειλητικές επιστολές, ότι είχαν γραφτεί από Έλληνες των Ηνωμένων Πολιτειών προς την βασίλισσα Eleanor της Βουλγαρίας, όταν αυτή αναμενόταν να επισκεφθεί αυτήν τη χώρα. Ένα θέμα που εί-*

ναι εντελώς έξω από το έργο της Επιτροπής και αποτελεί μια ξεκάθαρη κακόβουλη ενέργεια».

2) Οι Βούλγαροι ενεργούσαν ύστερα από κάθε πρόκληση.

► «Η έκθεση της Επιτροπής αναφέρει ότι σε κάθε περίπτωση ωμότητας οι Βούλγαροι ενεργούσαν ύστερα από πρόκληση και ότι σε κάθε περίπτωση οι κατηγορίες ήταν σε μεγάλο βαθμό υπερβολικές. Τι εννοεί η Έκθεση με τον όρο πρόκληση;

Είναι πασίγνωστο ότι στην Νιγρίτα πάνω από 400 κάτοικοι σφαγιάστηκαν και η πόλη λεηλατήθηκε από τους Βουλγάρους. Στην Δοϊράνη οι Βούλγαροι σκότωσαν τριάντα κορυφαίους Έλληνες πολίτες. Στην Στρώμνιτσα οι Βούλγαροι σκότωσαν τρεις Έλληνες άνδρες, έναν Έλληνα και δεκαέξι γυναίκες Μωαμεθανούς. Στο Δεμίρ-Ισάρ 195 άνδρες σκοτώθηκαν, συμπεριλαμβάνονται σ' αυτούς ο Επίσκοπος και ένας ιερέας.

Στις Σέρρες οι Βούλγαροι βομβάρδισαν την πόλη και την έκαψαν, αφού πρώτα την λεηλάτησαν. Τα θύματα αριθμούνται πάνω από 100. Τέσσερις χιλιάδες και πενήντα σπίτια κάηκαν, 1000 καταστήματα, αφού πρώτα λεηλατήθηκαν, 18 εκκλησίες, η συναγωγή, τα τζαμιά, τα σχολεία και τα νοσοκομεία κάηκαν. Επίσης το Δοξάτο, μια πόλη 3.000 κατοίκων, κάηκε και 600 κάτοικοί του σφαγιάστηκαν».

3) Καμία δικαιολογία (No excuse Possible).

► «Τι είδους πρόκληση υπήρχε, όταν οι Βούλγαροι έκαψαν αυτές τις πόλεις και διέπραξαν αυτές τις ομαδικές δολοφονίες; Αυτά τα εγκλήματα διαπράχθηκαν, όταν οι Βούλγαροι αναγκάστηκαν να υποχωρήσουν πριν από την προέλαση των ελληνικών στρατευμάτων. Ποια πρόκληση μπορεί να γίνει δεκτή ως δικαιολογία για την ολοσχερή καταστροφή των πόλεων στις οποίες δεν υπήρχε στρατός ο οποίος θα μπορούσε ενδεχομένως να φέρει αντίσταση στα βουλγαρικά στρατεύματα; Και ποια δικαιολογία έχει η Επιτροπή του Ιδρύματος, για να δικαιολογήσει την σφαγή των γυναικών, των παιδιών και των Επισκόπων;».

4) Οι κατηγορίες έχουν δόση υπερβολής

► «Η Επιτροπή αναφέρει ότι οι κατηγορίες εναντίον των Βουλγάρων ήταν ιδιαίτερα υπερβολικές. Η δικαιολογία αυτή απορρίπτεται εντελώς και κατηγορηματικά από μαρτυρίες και δηλώσεις από αξιόπιστους ανταποκριτές, Πρόξενους και αυτόπτες μάρτυρες, στα αποτελέσματα της βουλγαρικής θηριωδίας. Ο Λοχαγός *Trarman*, που εκπροσωπεί στο Λονδίνο την *Daily Telegraph*, λέει: «...Πιστεύω ότι σκοτώθηκαν Έλληνες και Τούρκοι, άμαχοι άνδρες, γυναίκες και παιδιά που φτάνουν στον αριθμό των 450.000 ή 500.000 ατόμων».

► «Πλήρης έκθεση της βουλγαρικής αγριότητας έγινε προς την κυβέρνηση του από τον Γεώργιο Ζλάτκο, τον Πρόξενο (Σερρών) της

Αυστρο-Ουγγαρίας και η έκθεσή του δόθηκε στην δημοσιότητα στην εφημερίδα *Tempo* του Παρισιού. Οι βουλγαρικές ωμότητες εκτέθηκαν επίσης και στις εκθέσεις των Γενικών Προξένων της Ιταλίας και της Αυστρίας που έχουν έδρα τη Θεσσαλονίκη».

► «Γιατί έπειτα από όλα αυτά η Επιτροπή του ιδρύματος *Carnegie*, θέλοντας να υποβάλει ειλικρινή έκθεση, χαρακτήρισε ότι όλοι οι αυτόπτες μάρτυρες, οι πρόξενοι και οι ανταποκριτές εφημερίδων που αναφέρθηκαν ήταν υπεύθυνοι για παραποιήσεις και ψεύδη;

► Γιατί (η Επιτροπή) λέει ότι οι καταγγελίες για τις βουλγαρικές αγριότητες ήταν υπερβολικές; Δεν ήταν αυτά τα γεγονότα αρκετά άγρια και φοβερά, για να είναι αγριότητες; Ποια περαιτέρω ομοιότητα της φρίκης επιθυμούσαν αυτοί οι ειρηνόφιλοι ανακριτές;»

5) Γιατί κατηγορούν μόνο τους Έλληνες;

(Why accuse only the Greeks ?)

► «... Γιατί στην έκθεση της Επιτροπής του Ιδρύματος θα βρείτε μόνο κατηγορίες εναντίον των Ελλήνων; Η έκθεση, η οποία υποτίθεται ότι θα ασχολούνταν με τα θέματα των Βαλκανίων, βγαίνει έξω από το δρόμο της, για να χρεώσει στους Έλληνες αποίκους στην Νέα Υόρκη, ότι έγραψαν απειλητικές επιστολές στην βασίλισσα *Eleanor*, δηλώνοντας ότι θα κινδύνευε με θάνατο, αν έκανε το ταξίδι στην Νέα Υόρκη. Γιατί το περιστατικό με την βασίλισσα *Eleanor* το παρατράβηξαν; Εκτός, αν συντάχθηκε η έκθεση από προκατειλημμένο χέρι!».

► «Η Επιτροπή *Carnegie* φαίνεται ικανοποιημένη από την δήλωση του βασιλιά Φερδινάνδου της Βουλγαρίας, ότι έδωσε εντολή από την αρχή να μη διαπράξουν θηριωδίες τα στρατεύματά του. Υπάρχει όμως μια πλήρης αντίφαση σ' αυτό, το γεγονός ότι ο Στρατηγός Σωτήλης, Διοικητής της έβδομης Μεραρχίας του ελληνικού στρατού, είχε στην κατοχή του μια διαταγή που υπογράφεται από τον *Delof* Στρατηγό (Διοικητή) του Βουλγαρικού Στρατού προς τον συνταγματάρχη *Dimitrief* του 65^{ου} συντάγματος της Βουλγαρίας, για να στείλει δύο τάγματα στο Μελένικο να καταστρέψουν ό,τι ελληνικό υπάρχει στην πόλη».

► «Η έκθεση της Επιτροπής δηλώνει ότι ο βασιλιάς της Ελλάδας ανακοίνωσε ότι είναι υποχρεωμένος να προβεί σε αντίποινα. Τι είπε όμως ο βασιλιάς στην πραγματικότητα; “Θα βρεθώ στην ανάγκη, με βαθιά λύπη μου, κάτω από αυτές τις συνθήκες να προβώ σε αντίποινα, προκειμένου να σταματήσω τους δημιουργούς αυτών των φρικαλεοτήτων”. Αυτή η απειλή έγινε απλώς με την ελπίδα ότι θα ελέγξει τα αίσχη των Βουλγάρων, αλλά ποτέ δεν εκπληρώθηκε».

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Για 530 ολόκληρα χρόνια σκλαβιάς και στυγνής τυραννίας οι Μακεδόνες κράτησαν αναμμένη την ελπίδα για την λευτεριά μέχρι που το 1912-1913 βρέθηκαν ελεύθεροι και πάλι στην αγκαλιά της Μητέρας Πατρίδας, της Ελλάδας.

Η εποποιία των Βαλκανικών πολέμων 1912-1913 (εκατό χρόνια πριν) έχει καταγραφεί στην εθνική μας ιστορική μνήμη ως ένα μεγάλο θαύμα! Γιατί μια Ελλάδα μικρή, αδύναμη για εδαφικές διεκδικήσεις, εύάλωτη στις προβλέψεις των εχθρών και φίλων της, εμφανίστηκε πρώτη φορά, με διπλωματική διορατικότητα, με εθνική ομοψυχία των ηγετών της, με τόλμη και στρατιωτική προετοιμασία τόσο στην ξηρά όσο και στην θάλασσα, ήρθε αντιμέτωπη με τους κατακτητές της πρώτα με τους Οθωμανούς και κατόπιν με τους Βουλγάρους και τους νίκησε. Γιατί μια Ελλάδα μικρή τότε μεγαλούργησε, αφού κατάφερε, ενσωματώνοντας στην μητέρα πατρίδα την Μακεδονία, μέρος της Θράκης και πολλά νησιά, να διπλασιάσει τα εδάφη και τον πληθυσμό της.

Την 100^η αυτή επέτειο της απελευθέρωσης από τον τουρκικό και βουλγαρικό ζυγό οι κάτοικοι του Νομού Σερρών πρέπει να την γιορτάσουν, γιατί δίδεται η ευκαιρία να τιμήσουν τους νεκρούς προγόνους που έχυσαν το αίμα τους για την δική μας ελευθερία και γιατί ο εορτασμός και η ανάμνηση των γεγονότων δίνουν την ευκαιρία επανασύνδεσης για την συνέχεια της ιστορίας μας. Κι όπως είπε ο Αθηναίος Περικλής στον «Επιτάφιο» του Θουκυδίδη (κεφ. 36):

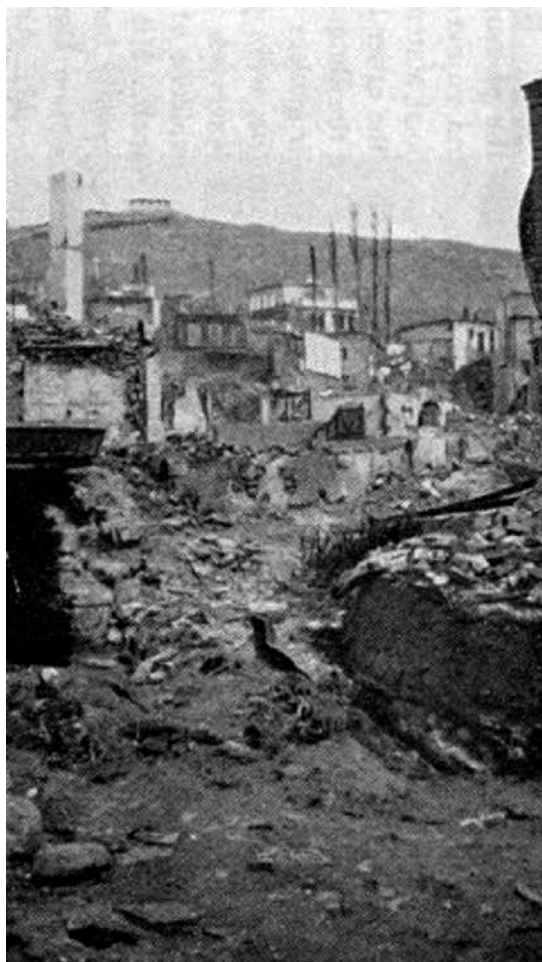
«Ἄρξομαι δὲ ἀπὸ τῶν προγόνων πρῶτον, δίκαιον γὰρ αὐτοῖς καὶ πρέπον δὲ ἅμα ἐν τῷ τοιῷδε τήν τιμὴν ταύτην τῆς μνήμης δίδοσθαι. Τὴν γὰρ χώραν, οἱ αὐτοὶ αἰεὶ οἰκοῦντες διαδοχῇ τῶν ἐπιγυνομένων μέχρι τοῦδε ἐλευθέραν δι' ἄρετὴν παρέδωσαν. (Θα⁶² ἀρχίσω δε πρώτα ἀπὸ τοὺς προγόνους, γιατί εἶναι δίκαιο καὶ πρέπον συγχρόνως σε περίπτωσι ὅπως ἡ σημερινή, να ἀποδίδεται σ' αὐτοὺς ἡ τιμὴ αὐτῆς μνημόνευσις. Διότι κατοικῶντας οἱ ἴδιοι πάντα αὐτὴν τὴν χώραν, καθὼς ἡ μία γενεὰ διαδέχονταν τὴν ἄλλη, μας τὴν παρέδωσαν με τὴν ἀνδρεία τοὺς ἐλευθέρη μέχρι τώρα).

Με την εξιστόρηση και υπενθύμιση όλων των γεγονότων των Βαλκανικών πολέμων φυσικά δεν αποσκοπούμε να αναμοχλεύσουμε παλιές έχθρες και μίσση προς τους γειτονικούς λαούς, με τους οποίους αποβλέπουμε ειρηνική γειτονία και συμβίωση σύμφωνα με τους κανόνες καλής γειτονίας, αλλά να αποφεύγουμε τα λάθη στο μέλλον. Το να

62. Την απόδοση από το αρχαίο ελληνικό κείμενο έκανε η συνταξιούχος καθηγήτρια φιλολογίας κ. Τσαγκαλίδου-Κοκκίνου Ελπίδα, η οποία είχε επιπλέον την γενικότερη γραμματολογική και συντακτική επιμέλεια.

αποδίδουμε όμως φόρο τιμής κι ευγνωμοσύνης σ' αυτούς που έχυσαν το αίμα τους, για να ζούμε σήμερα εμείς ελεύθεροι, αποτελεί ύψιστο χρέος, γιατί όπως τονίζει κι ο Ν. Μέρτζος στο βιβλίο «ΤΟ ΜΕΓΑΛΟ ΣΥΝΑΞΑΡΙ - Αφανείς γηγενείς Μακεδονομάχοι 1903-1913» της Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών (2011) «...Αυτοί είναι η βαρύτιμη κληρονομιά μας, οι άγιοι κεκοιμημένοι μας, οι αλάνθαστοι οδηγοί μας. Τους ανήκει η τιμή και η δόξα. Μόνον τα ζωντανά Έθνη ευγνωμονούν εσαεί τους νεκρούς τους και τηρούν άγρυπνη την μνήμη τους...».

Και τέλος, γιατί πρέπει να έχουμε υπόψη την σοφία των λαών που λέει ότι : «Ένας λαός, όταν τιμά το παρελθόν, αναδεικνύει το παρόν κι οραματίζεται το μέλλον, μόνον τότε έχει προοπτική να υπάρξει».

Άλλη μια άποψη που δείχνει τα ερείπια της πόλης των Σερρών μετά την πυρπόλησή της από τους Βουλγάρους (Η φωτογραφία της Επιτροπής Carnegie).

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Ι. ΚΟΝΤΟΣ

1^Η ΙΟΥΛΙΟΥ 1913
«Η ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗ ΤΗΣ ΑΛΙΣΤΡΑΤΗΣ ΩΣ
ΕΚΦΡΑΣΗ ΕΘΝΙΚΗΣ ΔΙΚΑΙΩΣΗΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ
ΑΝΑΓΚΑΙΟΤΗΤΑΣ»

Σελίδες από την ένδοξη ιστορία της Αλιστράτης

Γιορτάζουμε σήμερα τα ελευθέρια της Αλιστράτης. Της Αλιστράτης της επαρχίας Φυλλίδος, του νομού Σερρών, η οποία αν και ως γεωγραφικός χώρος είναι μικρός, εντούτοις είναι πλούσιος σε ιστορικές αναμνήσεις, οι οποίες, τόσο στους παλαιότερους τείνουν να σβήσουν, αλλά και στους νεότερους είναι πιθανόν παντελώς άγνωστες. Της ιστορικής Αλιστράτης, η οποία πράγματι έχει να παρουσιάσει μια ιστορία ένδοξη, αλλά και πολύπτυχη. Μακρά και επίπονη. Γεμάτη δάφνες και δάκρυα, αίμα και ελπίδα. Μια ιστορία γεμάτη διδάγματα, φως και δύναμη. Της παιδευτικής Αλιστράτης, η οποία καθόλη τη διάρκεια της μακραίωνης δουλείας της υπήρξε εθνική και θρησκευτική έπαλξη του ελληνισμού και της ορθοδοξίας, τηλαυγής φάρος και ένα από τα σημαντικότερα πνευματικά κέντρα της Ανατολικής Μακεδονίας. Η γνώση της ιστορίας γενικά, αποτελεί τη βάση κάθε περαιτέρω εκπολιτιστικής καλλιέργειας. Είναι ο καθρέπτης της εξελικτικής πορείας της ανθρωπότητας γενικά, και ιδιαίτερα της εξελικτικής πορείας ενός έθνους ή ενός κράτους. Η γνώση του παρελθόντος ενός τόπου βοηθάει στην αντιμετώπιση των προβλημάτων του παρόντος, αλλά και μας χαράσσει τις κατευθυντήριες γραμμές για το μέλλον μας. Διότι, ιστορία δεν είναι μόνο μάχες και πολεμικά γεγονότα. Είναι και κάθε πτυχή της ζωής σε περίοδο ειρήνης. Είναι, όμως, φυσιολογικό να έχουν ιδιαίτερη βαρύτητα οι πόλεμοι, οι εμφύλιοι πόλεμοι, καθώς και οι πολιτικές και κοινωνικές συγκρούσεις, όταν λόγω της εντάσεώς τους προσομοιάζουν με πολέμους.

Στη μακραίωνα ιστορία της περιοχής, το ελληνικό στοιχείο, ιδιαίτερα κυρίαρχο, διαδραμάτισε πρωταρχικό ρόλο. Ιδίως κατά το 19^ο αιώνα, εποχή γέννησης και διαμόρφωσης του σύγχρονου ελληνικού κράτους, η κωμόπολη της Αλιστράτης, εξακολουθούσε να συγκεντρώνει μείζονα ελληνισμό σε πλήρη οικονομική, κοινωνική και πνευματική άνθηση.

Η ιστορία ενός τόπου δημιουργείται από τους ανθρώπους που την κατοικούν. Επηρεάζεται, όμως, σε μεγάλο βαθμό και από τη γενικότερη γεωγραφική θέση του. Αυτή η γεωγραφική διάσταση για την Αλιστράτη είναι ένα πλεονέκτημα. Περιβάλλεται από δύο οροσειρές του Μενιοκίου και του Παγγαίου, ο δε κάμπος της διαρρέεται από τον ποταμό Αγγίτη. Από εκεί διερχόταν η Εγνατία οδός. Επίσης, κοσμείται από τα ιδιαίτερου φυσικού κάλους σπήλαιά της. Εξαιτίας αυτής της γεωγραφικής θέσεώς της, υπήρξε τόπος παραγωγικός για τους κατοίκους της, αλλά και σταυροδρόμι λαών και εθνών. Σε περιόδους εντάσεων υπήρξε πεδίο συμπλοκών, πολέμων, συμφορών και αντιπαραθέσεων. Σε περιόδους ειρήνης και ηρεμίας ήταν πηγή οικονομικού, κοινωνικού και πολιτισμικού πλούτου και ευημερίας.

Η Αλιστράτη αναφέρεται κατά περιόδους σε έγγραφα και επιγραφές με διαφορετικά ονόματα. Έτσι, απαντάται ως *Αρχιστράτη*, *Αγιστράτη*, *Αλιστράτης*, *Αληστράτη*, *Αλεστράτιο*, *Αλιστράτιον*, *Αλεστράτη*, *Αϊστράτη*, *Αλέστριον* και *Αλίστρατον*. Επικρατέστερη είναι η ονομασία «*Αλιστράτη*». Η ετυμολογία της λέξεως παραμένει αμφίβολη. Έτσι, για την προέλευση του ονόματος της Αλιστράτης υπάρχουν πολλές εκδοχές. Κατά μία εκδοχή, ίσως την επικρατούσα, η κωμόπολη κτίστηκε πάνω στα ερείπια αρχαίου κατηρειπωμένου ναού του Αγίου Ευστρατίου. Υποστηρίζεται, λοιπόν, από μερικούς ότι το όνομα προέρχεται από το Άγιος Ευστράτιος - Αϊ Στράτης - Αγί Στράτης - Αγιστράτη - Αλιστράτη, οπότε η λέξη πρέπει να δασύνεται.

Δυστυχώς, τα επίσημα Αρχεία της τότε Κοινότητας Αλιστράτης, έχουν καταστραφεί και διαρπαγεί από τους Βουλγάρους, καθώς επίσης και κάθε άλλης μορφής επίσημα στοιχεία (Μητροπολιτικοί Κώδικες κ.ά.), που θα πιστοποιούσαν, θα καταδείκνυαν και θα αποδείκνυαν ιστορικά γεγονότα. Οι τρεις συνολικά βουλγαρικές κατοχές (1912-13, 1916-18 και 1941-44), οι οποίες υπήρξαν ιδιαίτερα βαριές και αδυσώπητες, αφάνισαν κάθε τι το ελληνικό. Ιδιαίτερα στα χρόνια 1941-44 η παρουσία των Βουλγάρων υπήρξε ισοπεδωτική, καθώς έγινε προσπάθεια να αποκοπούν οι προαιώνιοι αρμοί της ιστορίας, που έδεναν το χθες με το σήμερα, το τότε με το αύριο. Έκτοτε η Αλιστράτη μετεωρίζεται. Η Ελλάδα που απελευθέρωσε στα 1912-1913 τη Μακεδονία, έσπευσε να τη βαφτίσει «Νέες Χώρες». Νέος, όμως σημαίνει καινούργιος. Η Μακεδονία υπήρξε ανέκαθεν Ελληνική. Η κωμόπολή μας, η Αλιστράτη υπήρξε λίκνο του ελληνισμού πολλά χρόνια πριν. Στην πολύπορη πορεία της ανάμεσα στο χωροχρόνο και στο ιστορικό γίγνεσθαι, οι Αλιστράτινοί, παρά τις οποιοσδήποτε υποταγές τους, διατήρησαν και διαφύλαξαν την ελληνικότητά τους σαν κόρη οφθαλμού. Η ιστορία της Αλιστράτης είναι ιστορία μαρτυρίου και εθνικού μεγαλείου. Οι επώνυμοι και ανώνυμοι

γενναίοι πλήρωσαν όσο κανείς άλλος την ελληνικότητά τους, καθώς και την ατέρομνη και αέναη αγάπη τους για την ελευθερία και χάρισαν τα νιάτα και το αίμα τους για την πολυπόθητη λευτεριά.

Κάτω από τις σημερινές διεθνείς συνθήκες, από πολλούς ίσως να θεωρείται άκαιρη η υπόμνηση γεγονότων, που θα έπρεπε προ πολλού να έχουν ταφεί στη λήθη του χρόνου. Ιδιαίτερα σήμερα, που η χώρα μας προσπαθεί εσωτερικά μεν να διατηρήσει την ομαλότητα, εξωτερικά δε να καλλιεργήσει, στο διεθνή και ιδιαίτερα στο βαλκανικό χώρο, το κλίμα για μια ειρηνική γειτνίαση και επωφελή συνεργασία των λαών, η λήθη του παρελθόντος αποτελεί σύνθημα των κυβερνήσεων και της πολιτικής ηγεσίας μας.

Αν, όμως, εθνικές και διακρατικές αναγκαιότητες επιβάλλουν την άμβλυνση παλαιών αντιθέσεων, σε καμιά περίπτωση δεν επιτρέπεται να διαγραφούν από τη μνήμη των ανθρώπων ιστορικά γεγονότα, που αποτελούν σταθμούς στη διαμόρφωση της σημερινής πραγματικότητας.

Η εγρήγορση και η παράλληλη μεταλαμπάδευση της ιστορικής μνήμης προς τις επερχόμενες γενεές, επιβάλλεται ως χρέος και ως υποχρέωση. Γι' αυτό πιστεύουμε, πως η βάση της διαπαιδαγώγησης κάθε ανθρώπου, απαραίτητη για την ασφαλή πορεία προς το μέλλον, είναι η μελέτη της ιστορίας, η ανάλυση των γεγονότων και η συναγωγή των αναγκαίων συμπερασμάτων, για την αποφυγή των ίδιων σφαλμάτων. Υπό το πρίσμα αυτό, η γνώση των διαδραματισθέντων στο παρελθόν και η υπόμνησή τους δεν έχει σήμερα την έννοια της αναξωπύρωσης των παθών, αλλά παραδείγματος προς αποφυγή και διδάγματος προς διατήρηση της καλής γειτονίας και ειρηνικής συνεργασίας των γύρω λαών.

Με το πνεύμα αυτό, ας μου επιτραπεί να γυρίσω τις σελίδες της ιστορίας και να δώσω την ατιμόσφαιρα της εποχής του 1912 και του 1913, εποχή πατριωτικής και πνευματικής έξαρσης, ψυχικής ανάτασης και αποθέωσης της φυλετικής μας ανδρείας.

Ένα από τα πιο σημαντικά γεγονότα των αρχών του 20^{ου} αιώνα είναι αναμφισβήτητα οι δύο Βαλκανικοί Πόλεμοι. Ο Συμμαχοτουρκικός του 1912 και ο Ελληνοβουλγαρικός του 1913. Και οι δύο ήλθαν σαν ένας ώριμος καρπός μιας πολυτάραχης και μακροχρόνιας ιστορικής διεργασίας σε ολόκληρο το χώρο της Βαλκανικής Χερσονήσου, που άρχισε σχεδόν αμέσως μετά την πτώση του Βυζαντίου.

Γιατί το Βυζάντιο, ως κράτος, μπορεί να κατέρρευσε στα 1453, όμως η χιλιόχρονη ελληνική παράδοση επέζησε ως πνεύμα και δύναμη ηθική, χωρίς καμιά διακοπή σε όλα τα χρόνια της δουλείας, κρατώντας άσβεστη και ολοζώντανη την ελπίδα, πως κατά θεία οικονομία και ιστορική αναγκαιότητα, η λευτεριά θα έρθει αργά ή γρήγορα με το πλήρωμα του χρόνου.

Ταπεινοί καλόγηροι και κληρικοί, ερημίτες των σπουδαστηρίων και εμπνευσμένοι διδάσκαλοι του γένους, προφητικοί εθνεγέρτες και η κλεφτουριά των βουνών, ήσαν η ζώσα έκφραση αυτής της εθνικής αυτογνωσίας, Αυτογνωσίας, που εξασφάλισε την ενότητα και την επιβίωση του ελληνισμού και στάθηκε παράδειγμα και στους άλλους υπόδουλους Χριστιανούς της Βαλκανικής, για να διεκδικήσουν και αυτοί με τη σειρά τους την ανεξαρτησία τους.

Έπρεπε, βέβαια, να περάσουν πολλά, πάρα πολλά χρόνια, για να βλαστήσει ο σπόρος που έσπειρε ο προφητικός λόγος και το σάλπισμα του Ρήγα Φεραίου για την ενότητα των βαλκανικών λαών και τη συσπείρωσή τους σε μια κοινή προσπάθεια αποτινάξεως του τουρκικού ζυγού. Και αν αυτό δεν έγινε το 1821, έγινε ωστόσο το 1912, με αποτέλεσμα τον εξοστρακισμό από όλο σχεδόν τον ευρωπαϊκό χώρο του ασιάτη κατακτητή.

Η τετραπλή συμμαχία Ελλήνων, Βουλγάρων, Σέρβων και Μαυροβούνιων, ύστερα από μια απέλπιδα προσπάθεια αφελληνισμού και αλλοιώσεως της εθνολογικής συνθέσεως του πληθυσμού της Μακεδονίας, ήταν αίτημα και επιταγή των καιρών. Ήταν γεγονός από εκείνα που στρέφουν τον ρου της ιστορίας. Όμως άπληστοι, κακόπιστοι και υπερφίαλοι οι άσπονδοι σύμμαχοί μας στον κατά των Τούρκων αγώνα, θέλησαν το ανεπανάληπτο αυτό γεγονός της πολεμικής συνεργασίας αντιμαχομένων πριν λαών, να το μεταβάλουν σε μια λεόντια εταιρεία. Αντί να αρκестθούν σε όσα άκοπα και με απλό περίπατο κατέκτησαν, θέλησαν να αρπάξουν και να πάρουν στην κατοχή τους, και εκείνα που με τόσες πραγματικές θυσίες οι Έλληνες απέκτησαν. Δεν τους έφθανε η Θράκη και ολόκληρη η Ανατολική Μακεδονία. Δεν τους έφθανε το Σιδηρόκαστρο, οι Σέρρες, η Δράμα και η Καβάλα. Ορέχτηκαν και τη Θεσσαλονίκη και όλο το χώρο εκείνο, που θα ολοκλήρωνε το άπιαστο όνειρο, το οποίο ενστάλαξε σε αυτούς η παράλογη συνθήκη του Αγίου Στεφάνου.

Οι αλλεπάλληλες απόπειρες επέκτασης στην περιοχή του Παγγαίου και οι επιθέσεις κατά της Νιγρίτας, ήταν άλλωστε μια επιβεβαίωση και μια βοώσα εκδήλωση της αρπακτικής βουλμίας και της ανικανοποίητης ορέξεως για την επαύξηση της κατοχικής τους λείας.

Η Αλιστράτη κατά τον 20^ο αι. γνώρισε τρεις βουλγαρικές κατοχές. Η πρώτη από τον Οκτώβριο του 1912 ως τον Ιούνιο του 1913. Η δεύτερη από τον Αύγουστο του 1916 ως το Σεπτέμβριο του 1918. Και η τρίτη από τις 27 Απριλίου 1941 μέχρι τις 12 Οκτωβρίου 1944.

Ο Μακεδονικός Αγώνας, που τυπικά έληξε το 1908, αποτέλεσε το προοίμιο των λεγομένων Βαλκανικών Πολέμων του 1912-1913.

Οι Βαλκανικοί Πόλεμοι 1912-13 χωρίζονται από την επιστήμη της

ιστορίας στον Α΄ Βαλκανικό Πόλεμο (1912-13) και στο Β΄ Βαλκανικό Πόλεμο (1913). Ο πρώτος είχε διεξαχθεί κατά της Τουρκίας από τη συμμαχία των κρατών Ελλάδος, Βουλγαρίας, Σερβίας, Μαυροβουνίου και ο δεύτερος κατά της Βουλγαρίας από τη συμμαχία Ελλάδος και Σερβίας.

Περί το τέλος του 19^{ου} και τις αρχές του 20^{ου} αι., η καταρρέουσα Τουρκική Αυτοκρατορία κατείχε στη Βαλκανική Χερσόνησο εκτεταμένες και ζωτικές περιοχές, όπως το Νόβι Παζάρ, την Ήπειρο, τη Μακεδονία και τη Θράκη, τις οποίες κατοικούσαν χριστιανικοί πληθυσμοί. Η Ελλάδα και τα άλλα βαλκανικά κράτη είχαν βλέψεις προς τις περιοχές αυτές, τόσο για την απελευθέρωση συμπαγών ομοεθνών πληθυσμών τους -οι οποίοι εξακολουθούσαν να στενάζουν υπό το βαρύτατο τουρκικό ζυγό- όσο και για την εδαφική τους επέκταση. Στις βλέψεις αυτές, που αναθερμάνθηκαν αμέσως μετά το κίνημα των Νεοτούρκων το 1908, αποδίδονται τα αίτια του πολέμου που επακολούθησε κατά τα έτη 1912-1913.

Ειδικότερα, η Βουλγαρία απέβλεπε στη δημιουργία της Μεγάλης Βουλγαρίας της συνθήκης του Αγίου Στεφάνου του 1878, που είχε στο μεταξύ ακρωθεί, επιζητώντας την επέκτασή της σε περιοχές μη κατοκούμενες από βουλγαρικούς πληθυσμούς. Η Σερβία φιλοδοξούσε να επεκταθεί προς την Αδριατική και το Αιγαίο. Η Ελλάδα οραματιζόταν την απελευθέρωση της Ηπείρου, Μακεδονίας και των νήσων του Αιγαίου. Όμως, απ' όλα αυτά τα κράτη, η Ελλάδα διέθετε τους περισσότερους και επικρατέστερους ιστορικούς και εθνολογικούς τίτλους για τη στήριξη των βλέψεών της.

Στις 17 Μαΐου 1913, μετά από μακρές διαπραγματεύσεις, υπογράφηκε στο Λονδίνο η συνθήκη ειρήνης. Βάσει της συνθήκης αυτής, η Ευρωπαϊκή Τουρκία περιοριζόταν στην Ανατολική Θράκη μέχρι της γραμμής Αίνου - Μηδείας, έχοντας απολέσει συγχρόνως και τα νησιά του Αιγαίου, καθώς και την Κρήτη. Δημιουργήθηκε, όμως, από τις Μεγάλες Δυνάμεις (με επιμονή της Αυστροουγγαρίας) η αυτόνομη Αλβανία, η οποία περιέλαβε και τη Βόρειο Ήπειρο, που παρά την αναμφισβήτητη ελληνικότητά της, αφαιρέθηκε από την Ελλάδα. Όπως είναι γνωστό, τα βαλκανικά κράτη, Ελλάδα, Βουλγαρία, Σερβία και Μαυροβούνιο, αποφάσισαν να συνεργαστούν για την απελευθέρωσή τους από τον τουρκικό ζυγό, που μετά την επανάσταση των Νεοτούρκων είχε καταστεί επαχθέστερος και κήρυξαν τον πόλεμο κατά της Τουρκίας.

Η Ελλάδα μπήκε στον πόλεμο την 5^η Οκτωβρίου 1912. Ο Ελληνικός Στρατός κατέλαβε τη Θεσσαλονίκη (26-10-1912) και τα Γιάννενα (21-2-1913) και με ακατάσχετη προέλαση χάριζε την ελευθερία στις πόλεις της Μακεδονίας, οι οποίες μετά τόσους αιώνες δουλείας γίνονταν και πάλι ελληνικές.

Οι Βούλγαροι, προέβαλλαν αξιώσεις στα απελευθερωμένα από τον Α΄ Βαλκανικό Πόλεμο ελληνικά εδάφη και επιχείρησαν να δημιουργήσουν δικαιώματα συγκυριαρχίας στη Θεσσαλονίκη.

Έτσι, ο πόλεμος, εξαιτίας της προκλητικότητας και της απληστίας των Βουλγάρων, είχε καταστεί αναπόφευκτος και το ελληνικό Στρατηγείο διέταξε την 19^η Ιουνίου 1913 γενική επίθεση κατά των βουλγαρικών στρατευμάτων.

Ο Β΄ Βαλκανικός Πόλεμος, είχε διεξαχθεί από τη Βουλγαρία εναντίον της Ελλάδος και της Σερβίας. Στην τελευταία φάση του πολέμου επενέβησαν η Ρουμανία και η Τουρκία. Άρχισε στις 17 Ιουνίου του 1913 και έληξε με ανακωχή στις 17 Ιουλίου 1913 και επίσημα με τη συνθήκη ειρήνης του Βουκουρεστίου, στις 28 Ιουλίου 1913.

Τα πρώτα νέφη της καταιγίδας του Β΄ Βαλκανικού Πολέμου εμφανίστηκαν στον ορίζοντα από τις αρχές ακόμη του πολέμου κατά της Τουρκίας. Συγκεκριμένα, αμέσως αφού σημειώθηκαν οι πρώτες νίκες κατά του τουρκικού στρατού και το αποτέλεσμα του πολέμου διαγραφόταν ευνοϊκό και γρήγορο, άρχισε να αναπτύσσεται μεταξύ των συμμάχων το αίσθημα της διχόνοιας και της δυσπιστίας, λόγω της έντονης τάσεως για την κατάληψη περισσότερων εδαφών, κυρίως από την πλευρά της Βουλγαρίας για την ικανοποίηση των εθνικών της βλέψεων.

Τα αίτια του Β΄ Βαλκανικού Πολέμου ανάγονται: α) Στις διεκδικήσεις των συμμάχων κρατών του Α΄ Βαλκανικού Πολέμου (Ελλάδος, Σερβίας και Βουλγαρίας), για τη διανομή των απελευθερωμένων από τους Τούρκους εδαφών της Βαλκανικής Χερσονήσου, β) Στην επεκτατική πολιτική της τότε βουλγαρικής κυβέρνησης, η οποία απέβλεπε στην ενσωμάτωση ολόκληρης σχεδόν της Μακεδονίας, ουσιαστικά δηλαδή στην ανασύσταση της «Μεγάλης Βουλγαρίας της συνθήκης του Αγίου Στεφάνου του 1878», σε βάρος της Ελλάδος και της Σερβίας, και γ) Στις επεμβάσεις των Μ. Δυνάμεων, για τη ρύθμιση των σχετικών με τη διανομή διαφορών, ανάλογα με τα απώτερα συμφέροντά τους στο χώρο της Βαλκανικής.

Επίσης, οι αφορμές του Β΄ Βαλκανικού Πολέμου αποδίδονται στις προκλήσεις, στις προστριβές, στα μεθοριακά επεισόδια, και, κυρίως, στις συμπλοκές μεταξύ των στρατών των τέως συμμάχων, οι οποίες άρχισαν, ενώ διαρκούσε ακόμη ο πόλεμος κατά των Τούρκων και συνεχίστηκαν μέχρι την παραμονή του μεταξύ τους πολέμου.

Ο Ελληνικός Στρατός νίκησε τους Βουλγάρους στο Κιλκίς και στο Λαχανά και με ραγδαία προέλαση κατέλαβε το Σιδηρόκαστρο, τις Σέρρες, τη Δράμα και την Καβάλα, ενώ οι Βούλγαροι κατά την υποχώρησή τους προέβαιναν σε άγριες βαρβαρότητες κατά του αμάχου ελληνικού πληθυσμού.

Κατά την υποχώρηση των Βουλγάρων, ούτε η Αλιστράτη έμεινε άμιορη των βαρβαροτήτων του βουλγαρικού στρατού.

Ο τότε μητροπολίτης Δράμας και Ζιχνών Αγαθάγγελος Μάγνης σημειώνει στο ημερολόγιο του σχετικά τα εξής:

Η νυξ της αγωνίας

Πυρπόλησις Αλιστράτης

Τετάρτη 26 Ιουνίου 1913

«Η νυξ αυτή της Τρίτης προς την Τετάρτην κυριολεκτικώς υπήρξε δι' ημάς νυξ της αγωνίας. Η Αλιστράτη, εκ 500 οικιών ελληνικών συγκειμένη, τετράωρον δι' ίππου απέχουσα της Δράμας και εφ' υψηλού κειμένη, από της 8 μ.μ. εφάνη καιομένη εκ τριών μερών. Αγνοούμεν εντελώς τι συμβαίνει και αγωνιώμεν...».

Σε άλλο κείμενο του ιδίου με την επιγραφή «Περί των διαφόρων ημών Κοινοτήτων» αναφέρονται τα εξής:

1) ΑΛΙΣΤΡΑΤΗ

«Άλλοτε μέχρι προ δέκα ετών πρωτεύουσα της επαρχίας ημών. Ικανός λόγος περί αυτής γίνεται εν τω Ημερολογίω και τοις δημοσιευμένοις εγγράφοις. Επί Βαλκανικού πολέμου ουδέν έπαθεν· επί του Συμμαχικού εκάησαν υπό των Βουλγάρων 52 οικίαι και καταστήματα των προκριωτέρων, λ.χ. Βασιλείου Εμμανουηλίδου, Επαμεινώνδα Παπάζογλου, Βασιλείου και Θεοδώρου Βογιατζή, Παπά Στεφάνου κλπ., η δε ζημία αυτών υπολογίζεται άνω των 4.000 λιρών τουρκικών. Ευτυχώς θύματα δεν έχομεν, διότι οι κάτοικοι έφυγον εις τας περίξ χαράδρας συν γυναιξί και τέκνοις, άτινα έσωσαν οι γενναίοι γείτονες Βιταστηνοί, διαπερνώντας αυτά διά του ποταμού Αγγίτου και περιθάλπσαντες αδελφικώς εν Βιτάστη».

Στις 28 Οκτωβρίου 1911 αποκλείστηκε από παντού η Αλιστράτη και άρχισαν έρευνες για την ανακάλυψη όπλων και πολεμοφοδίων. Την άνοιξη και το καλοκαίρι του 1911 είχαν γίνει αλλεπάλληλες συλλήψεις και κατοποιήσεις Ελλήνων κατοίκων, εξαιτίας της αναζήτησης ελληνικών ανταρτικών Σωμάτων, από εξοπλισμένους μουσουλμάνους κατοίκους.

Αλλά για τις βουλγαρικές ωμότητες στην Αν. Μακεδονία γενικότερα, και ειδικότερα στην Αλιστράτη, αναφέρεται εύγλωττα το πόρισμα των ανακρίσεων της Ελληνικής Κοινοβουλευτικής Επιτροπής, βάσει επιτόπιας εξέτασης μετά την απελευθέρωση της κωμόπολης, που δημοσιεύτηκε στις αθηναϊκές εφημερίδες της 14^{ης} Ιουλίου 1913.

«Αλιστράτη

Εις την ανθούσαν αυτήν και ελληνικωτάτην κωμόπολιν, το 3^ο ιππικόν βουλγαρικόν σύνταγμα, διοικούμενον υπό του Δημητρίου Μισέφ, αντικαταστήσαντος τον φονευθέντα κατά την πρώτην μάχην

του Παγγαίου ταγματάρχη Πωπόφ, απέστειλε την 25^η Ιουνίου, την 10^η πρωϊνήν, ολόκληρον ίλην εκ Μπανίτσας. Μόλις αυτή αφίκετο εις την πλατείαν της πόλεως, ερρίφθη υπό τινος ιππέως εις πυροβολισμός ως σύνθημα της γενικής διαρπαγής. Ελεηλατήθησαν πράγματι πλείστα καταστήματα και οικίαι την δ' εσπέραν επυρπολήθησαν οικίαι. Αι διαρπαγαί εξηκολούθησαν επί δύο ημέρες, την νύκτα δ' επυρπολούντο αι κατά την ημέραν λεηλατούμεναι οικίαι και καταστήματα. Εκατοντάδες φορητών αμαξών και ζώων μετέφερον προς βορράν τα προϊόντα της διαρπαγής. Εκάησαν 27, αι πλουσιώτεραι οικίαι, επίσης το λαμπρόν ελληνικόν οικοτροφείον, κτισθέν και συντηρούμενον διά του κληροδοτήματος του μεγάλου Έλληνος ευεργέτου Βασιλείου Μελά, περιλαμβάνον 60 κλίνας. Ελεηλατήθησαν επίσης 10 καταστήματα και αποθήκαι καπνού.

Η δε αξία των αρπαγέντων εμπορευμάτων υπερβαίνει τας 12.000 λιρών οθωμανικών. Απήχθησαν 103 ημίονοι, 300 βόες και 3.500 πρόβατα εληστεύθησαν δε από των κατοίκων άνω των 3.000 λιρών.

Αφ' ετέρου Βούλγαροι στρατιώται και χωρικοί εισελθόντες εις το μετόχιον του Παναγίου τάφου την 25^η Ιουνίου ήρπασαν εκ του λαϊμού του αρχιμανδριτου Ιωακείμ Λεβάκη, τον χρυσόν σταυρόν αυτού. Αφήρεσαν δε και 10 λίρες, τα έπιπλα και μαγειρικά του σκευή. Καταλαβόντες προς τούτοις τον ενοριακόν ναόν του αγίου Αθανασίου έκλεψαν δύο πολύτιμα ευαγγέλια, τον σταυρόν της αγίας τραπέξης, πολυτελή χρυσούφαντον αρχιερατικήν στολήν, ιερά άμφια και άλλα χρυσοκέντητα ενδύματα, καταστρέψαντες τον πολυέλαιον, ον δεν ηδύνατο να μετακομίσωσιν. Κομιτατζήδες δ' εισελθόντες την αυτήν ημέραν μετά μεσημβριάν εις την οικίαν κόρης ορφανής εβίασαν αυτήν, την δε νύκτα μετ' άλλων συναδέλφων επυρπόλησαν την οικίαν της.

Εκ των κατοίκων της Αλιστράτης, οι Βούλγαροι άμα τη εκρήξει του πολέμου, συνέλαβαν και εφυλάκισαν 28 προκρίτους, ων τους 7 απέστειλαν εις Ζηλιάχοβαν. Οι τελευταίοι ούτοι εσώθησαν χάρις εις την εσπευσμένην φυγήν των Βουλγάρων. Οι άλλοι, καθώς και οι λοιποί κάτοικοι της Αλιστράτης εξηγόρασαν την ζωήν των, διά γενναίων λύτρων (άνω των 2.500 λιρών) δοθέντων εις τον αρχηγόν του βουλγαρικού στρατου, και διά της άμέσου φυγής των εις τα όρη».

Διαμαρτυρία σχετικά με τις βουλγαρικές ωμότητας, απέστειλε προς τον πρόεδρο της βουλής των Ελλήνων Κ. Ζαβιτζιάνο, επιτροπή κατοίκων της Αλιστράτης, το κείμενο της οποίας παρατίθεται κατωτέρω:

Αξιότιμε κύριε πρόεδρε του ελληνικού κοινοβουλίου

Ημείς, κάτοικοι Αλιστράτης της υποδιοικήσεως Ζίχνης, θερμώς

παρακαλούμεν υμάς, ίνα διά της ευγενείας σας διαλαληθώσιν εις άπαντα τον πεπολιτισμένον κόσμον, τα όργια και αι ωμότητες, ας υπεφέραμεν κατά την οκτάμηνον των Βουλγάρων ενταύθα διαμονήν. Πλείστα όσα εις βάρος μας εγένοντο, ληστεΐαι, εμπρησμοί, πιέσεις και παν ό,τι ηδύνατο να φαντασθή ότι θα έβλεπεν εις τον 20^{όν} αιώνα. Ταύτα δε πάντα επράχθησαν υπό του στρατού και των αξιωματικών αυτού ως αοχηγών του. Τελευταίως όμως και ιδίως από της 25^{ης} Ιουνίου ο αξιωματικός του βουλγαρικού στρατού Χρίστος Πισάρωφ, ανθυπολοχαγός του ιππικού, επί κεφαλής μιας ίλης ιππέως διατελούσης υπό τον ταγματάρχην Ποπόφ, μεθ' ενός επιλοχίου ονόματι Φιλίπη και λοχίου Αγγελε, και τη συνεργασία του από δύο και επέκεινα μηνών ελθόντος ενταύθα εκ Στάρα Ζαγοράς τη εντολή της βουλγαρικής κυβερνήσεως αστυνόμου Πετέρωφ, αφού συνέλεξαν παν ό,τι χρηματικόν ποσόν εύρον παρά τοις πολίταις επί απειλή θανάτου, έκαυσαν τας οικίας των εγκριτοτέρων πολιτών μεθ' απάντων των εν αυταίς αντικειμένων. Επίσης δ' ελεηλάτησαν πολλά των καταστημάτων, αλλά μη δυνηθέντες να λεηλατήσωσι τα λοιπά, ένεκα της εμφανίσεως του ελληνικού στρατού, έφυγον παραδώσαντες αυτά εις το πυρ, και αφήσαντες ημάς εν τρομερά απογνώσει, μέχρι της 1^{ης} Ιουλίου, ότε η πόλις μας κατελήφθη υπό των προσκόπων.

Καθήκον ημών θεωρούντες, αποστέλλομεν την παρούσαν έκκλησιν, ίνα διά της ευμενείας σας προσέλθητε αρωγός εις την παρούσαν ημών κατάστασιν. Ευελπιστούντες ότι θέλητε πράξει παν ό,τι χρήσιμον, διατελούμεν προθυμότατοι.

Η επιτροπή

(Υπογραφαί). Γρηγόριος Δ. Αριτζής, Δημήτριος Γούσιος, Κώστας Τσίμπας, Βασίλειος Ράγιας, Βασ. Κ. Βογιατζής, Νάκος Κ. Ζιώγας, Αθανάσιος Νάκος, Ε. Κ. Στοϊμενίδης, Δημήτριος Γ. Νοττίδης.

Συγχρόνως απεστάλη από το δήμαρχο Αλιστράτης προς τον πρόεδρο της Βουλής το ακόλουθο σημείωμα:

Εκάησαν 27 οικίαι μεθ' απάντων των εν αυταίς αντικειμένων, αξίας λίρ. οθ.	18.000
10 διάφορα καταστήματα λίρ. οθ.	4.500
Οικοτροφείον κοινότηας λίρ. οθ.	1.500
Πανδοχείον μετά των περίξ καταστημάτων αξίας λίρ. οθ.	3.500
Ελεηλατήθησαν 27 καταστήματα αξίας λίρ. οθ.	12.000
Εδόθησαν λύτρα υπό διαφόρων πολιτών λίρ. οθ.	2.500
Εν συνόλω λίρ. οθ.	42.000

Αλιστράτη τη 11^η Ιουλίου 1913

Ο δήμαρχος (υπογραφή) Ε. Ν. Παπάζογλου

αυαντίφωτον κειμήλιον καὶ ἱερὰ ἱστορία, ἡ δὲ ἱστορία
ἐστὶν ἡ ἀποστολή, ἡ ἀποστολή, ἡ ἀποστολή, ἡ ἀποστολή
καὶ ἡ ἀποστολή, ἡ ἀποστολή, ἡ ἀποστολή, ἡ ἀποστολή
καὶ ἡ ἀποστολή, ἡ ἀποστολή, ἡ ἀποστολή, ἡ ἀποστολή

ἡ ἀποστολή, ἡ ἀποστολή, ἡ ἀποστολή, ἡ ἀποστολή
καὶ ἡ ἀποστολή, ἡ ἀποστολή, ἡ ἀποστολή, ἡ ἀποστολή
καὶ ἡ ἀποστολή, ἡ ἀποστολή, ἡ ἀποστολή, ἡ ἀποστολή
καὶ ἡ ἀποστολή, ἡ ἀποστολή, ἡ ἀποστολή, ἡ ἀποστολή

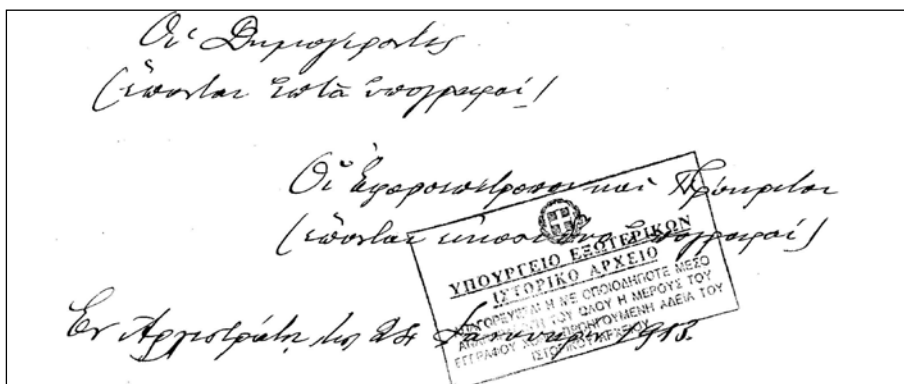

καὶ ἡ ἀποστολή, ἡ ἀποστολή, ἡ ἀποστολή, ἡ ἀποστολή
καὶ ἡ ἀποστολή, ἡ ἀποστολή, ἡ ἀποστολή, ἡ ἀποστολή
καὶ ἡ ἀποστολή, ἡ ἀποστολή, ἡ ἀποστολή, ἡ ἀποστολή
καὶ ἡ ἀποστολή, ἡ ἀποστολή, ἡ ἀποστολή, ἡ ἀποστολή

καὶ ἡ ἀποστολή, ἡ ἀποστολή, ἡ ἀποστολή, ἡ ἀποστολή
καὶ ἡ ἀποστολή, ἡ ἀποστολή, ἡ ἀποστολή, ἡ ἀποστολή
καὶ ἡ ἀποστολή, ἡ ἀποστολή, ἡ ἀποστολή, ἡ ἀποστολή
καὶ ἡ ἀποστολή, ἡ ἀποστολή, ἡ ἀποστολή, ἡ ἀποστολή

Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν

Ἰωάννης Ν. Σκουφίτης

Χαρακτηριστικά είναι και τα κατωτέρω τηλεγραφήματα του μητροπολίτη Δράμας Αγαθαγγέλου προς το στρατηγό Βούλκωφ:

- α) Έγγραφον 24^{ον}
Προς την Αυτού θειοτάτην Παναγιότητα
τον Οικουμενικόν Πατριάρχην Κων Κων
Γερμανόν τον Ε΄ και την Αγίαν και Ιεράν Σύνοδον
Βαθυσεβάστω

Παναγιώτατε!

Κατά καθήκον ιερώτατον φέρω εις γνώσιν της Μητρός Εκκλησίας τον καταδιωγμόν, ον υπό ποικίλους τρόπους υφίστανται ενταύθα οι ομογενείς ημών και ομόθρησκοι παρά της συμμάχου Βουλγαρικής κατοχής. Και περί των ύβρεων, πείσεων, διαρπαγής της περιουσίας και προσβολής της τιμής των Χριστιανών ημών ενταύθα από της Βουλγαρικής κατοχής ήτοι από της 23^{ης} Οκτωβρίου 1912 άχρι του Μαρτίου 1913 έχω ήδη κατά καθήκον αποστείλη εις το Σεπτόν Οικουμενικόν Πατριαρχείον πιστά αντίγραφα των δέκα εξ εκθέσεών μου προς τον ενταύθα Βούλγαρον στρατιωτικόν και πολιτικόν Διοικητήν, άτινα πιστεύω, ότι ελήφθησαν και άτινα εξεικονίζουσι την οικτροτάτην ημών κατάστασιν. Επίσης απέστειλα έκθεσίν μου εκτενή περί της αυθαιρέτου καταλήψεως υπό χωροφυλάκων και στρατιωτών Βουλγάρων της εν τω χωρίω μου Δρανόβω εκκλησίας ημών, ουδέποτε επί 30 έτη Βουλγαρικής γενομένης. Ήδη προστίθημι και τας εξής αρπαγάς άλλων εκκλησιών ημών γιγνομένας επί τη βάσει εξοντωτικού προγράμματος.

1) **Εν τη κομοπόλει Αλιστράτη** τέσσαρας ώρας απεχούση εντεύθεν, αριθμούση δε 640 οικογενείας ομογενών και χρησιμευσάση ως πρωτευούση της επαρχίας Δράμας μέχρι προ δεκαετίας, υπήρχεν ευρύτατος ιερός ναός, επ' ονόματι του Αγίου Αθανασίου και εν τω Νάρθηκι

του οποίου είνε τεθαμμένοι οι αοίδιμοι Έλληνες Μητροπολίται Δράμας Αθανάσιος, Ιωαννίκιος και Γερμανός. Εν τη ιδία κωμοπόλει υπήρχον και 40-50 οικογένειαι Μουσουλμανικαί και 25-30 Βουλγαρόφωνοι, εκ του δίωρον απέχοντος Βουλγαρικού χωρίου Σκρίζοβον. Μετά την Βουλγαρικὴν κατοχὴν οι Βούλγαροι, οίτινες ἕως τότε ἦσαν Πατριαρχικοί, ἐγένοντο ἀμέσως σχισματικοί, κατέλαβον το τουρκικόν τέμενος και μετέβαλον αὐτό εις ἐκκλησίαν, συμπήξαντες Βουλγαρικὴν Κοινότητα μετὰ ἔξωθεν κληθέντος σχισματικού ιερέως. Τη 11^η δε Μαΐου ε.έ. κατέλαβον και την ημετέραν ἐκκλησίαν, ἀφήσαντες τους ομογενεῖς ἀνευ ἐκκλησίας, οι ἴδιοι δε Βούλγαροι ἔχοντες ἔκτοτε δύο ἐκκλησίας, εὐνοήτως δ' ἐπινευούσης της ἀρχῆς...».

Επί τούτοις διατελώ βαθυσεβάστως.

Εν Δράμα τη 19^η Μαΐου 1913.

† Ο ΔΡΑΜΑΣ ΑΓΑΘΑΓΓΕΛΟΣ

β) Τηλεγράφημα ΙΔ'.

Στρατηγόν Βούλκωφ

Εις Σέρρας.

Εις τα χωρία της επαρχίας μου Βόλακον, Εγρί-Δερέ και Αλιστράτην, υπήρχον ανά μία ἐκκλησία διά τους Βουλγάρους και τους Έλληνας. Δυστυχώς ἀπό της παρελθούσης Κυριακῆς μερικοί Βούλγαροι κάτοικοι των τριών τούτων χωριών κατέλαβον και τας Ἑλληνικάς ἐκκλησίας και τοιουτοτρόπως οι μεν Βούλγαροι ἔχουσιν ανά δύο ἐκκλησίας, οι δε Έλληνες Χριστιανοί μου ἀπό της παρελθούσης Κυριακῆς δεν ἔχουσι καμμίαν ἐκκλησίαν. Παρακαλώ θερμότατα να διατάξητε να δοθώσιν αι ἐκκλησῖαι εις τους Χριστιανούς μου και ἔσομαι λίαν υπόχρεως.

Εν Δράμα τη 14^η Μαΐου 1913.

† Ο ΕΛΛΗΝ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΔΡΑΜΑΣ
ΑΓΑΘΑΓΓΕΛΟΣ

ΣΗΜ. Το αὐτό τηλεγράφημα στάλθηκε και προς το στρατηγὸ Ἰβάνωφ.

γ) Τηλεγράφημα ΙΕ'.

Στρατηγόν Βούλκωφ

Εις Σέρρας.

Εις τα χωρία της επαρχίας μου Βουβλίτσιον, Βόλακον, Τουρκοχώριον, Μανδήλιον, Αλιστράτην και Εγρί-Δερέ, εκ των οποίων τα τρία πρώτα υπάγονται εις την Δράμαν και τα ἄλλα τρία εις τον καζάν Ζηλιαχόβης, οι Έλληνες Χριστιανοί μου προ πάντων ἀπό της παρελ-

θούσης Κυριακής δέρονται και υβρίζονται υπό τινων επιτοπίων χωροφυλάκων και με απειλές κατά της ζωής και της τιμής των αναγκάζονται να υπογράψωσι διά της βίας, ότι είνε Βούλγαροι. Επειδή τα τοιαύτα είνε εντελώς παράνομα, είμαι βέβαιος, ότι ως φιλοδίκαιος θα διατάξητε αυστηρώς να παύσωσι πλέον αι άδικοι καταπιέσεις των Χριστιανών μου, οι οποίοι επί τούτω θα σας είνε ευγνώμονες.

Εν Δράμα, τη 14^η Μαΐου 1913.

† Ο ΕΛΛΗΝ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΔΡΑΜΑΣ
ΑΓΑΘΑΓΓΕΛΟΣ

δ)

Τηλεγράφημα ΙΘ'.

Στρατηγόν Βούλκωφ

Σέρρας

Επαναλαμβάνω την παράκλησίν μου να μας δοθώσιν αι εκκλησίου Αλιστράτης, Εγρί-Δερέ, Βολάκου αι οποίαι από της 11^{ης} Μαΐου κατελήφθησαν υπό των χωρικών Βουλγάρων, ενώ είχαν ιδικάς των οι Βούλγαροι και τοιοντοτρόπως οι μεν Βούλγαροι έχουσι δύο εκκλησίου, οι δε ιδικοί μου Χριστιανοί δεν έχουσιν έκτοτε καμμίαν εκκλησίου. Η πρόσφασις, ότι δήθεν εδήλωσαν, ότι εγένοντο όλοι Βούλγαροι εις τα ρηθέντα χωρία, παρακαλώ να θεωρηθή ψευδεστάτη. Μετά τας συμπλοκάς του Παγγαίου αι απειλαί και αι ύβρεις και αι πιέσεις κατά των Ελλήνων χωρικών έγειναν μεγαλειότεραι εκ μέρους των Βουλγάρων Κομιτατζήδων και εκ μέρους ολίγων χωρικών Βουλγάρων παρακινουμένων υπό των Κομιτατζήδων να φέρωνται εχθρικός προς τους συγχωριανούς των Έλληνας, μεθ' ων προ του Βαλκανικού πολέμου εξων αδελφικός. Παρακαλώ λοιπόν να διατάξητε να δοθώσιν αι εκκλησίου εις τους Χριστιανούς μου και όταν εντελώς ησυχάσωσι τα πράγματα, τότε θα ήναι ελεύθερος έκαστος να φανερώση, εάν θέλη να ήναι Πατριαρχικός είτε Εξαρχικός, όχι όμως με βίαν και απειλές όπως γίνηται σήμερα. Αναντιρρήτως τοιαύται παρανομίαι και παρεκτροπαί προσβάλλουσι και την ωφελιμωτάτην δι' όλους μας Βαλκανικήν συμμαχίαν και τον Χριστιανισμόν μας και τον ανθρωπισμόν από οιουδήποτε εκ των συμμάχων και σπουδήποτε συμβαίνουσι.

Διατελώ μεθ' υπολήψεως

Εν Δράμα τη 26 Μαΐου 1913

† Ο ΔΡΑΜΑΣ ΑΓΑΘΑΓΓΕΛΟΣ

Η απελευθέρωση της Αλιστράτης έγινε την **1 Ιουλίου 1913**, από το απόσπασμα του 21^{ου} Συντάγματος του αντισυνταγματάρχη **Μιχαλόπουλου**, προερχόμενο από τη Νιγρίτα, ύστερα από σκληρή μάχη στα υψώματα της Αλιστράτης, οπότε, οι Βούλγαροι αναγκάστηκαν

να υποχωρήσουν και να παραδώσουν την κωμόπολη στους Έλληνες. Η παράδοση έγινε μέσα σε ένα πλαταγισμό συναισθημάτων χαράς, αγαλλίασης και ανακούφισης, διασχίζοντας τους, αχνίζοντες ακόμη από το χυμένο αίμα, δρόμους της μαρτυρικής και περιπύστου κωμόπολης.

Στη συνέχεια, το απόσπασμα μπήκε στη Δράμα, την οποία μόλις πρόλαβε να σώσει από βέβαιο εμπρησμό. Οι κάτοικοι της επιφύλαξαν θερμή υποδοχή στα ελληνικά τμήματα. Τα απελευθερωτικά τμήματα αποτελούσαν μικρά Σώματα, τα οποία, όπως αποφασίστηκε το 1912 στην Αθήνα, θα χρησιμοποιούνταν στη Μακεδονία ως πρόσκοποι, γιατί θα προηγούνταν της Στρατιάς. Θα περνούσαν δηλ. τα σύνορα, λίγο πριν από την κήρυξη του πολέμου ή θα αποβιβάζονταν σε μικρά πλοία στις ακτές της Μακεδονίας και έτσι θα βρίσκονταν με την έναρξη των επιχειρήσεων στα μετόπισθεν του τουρκικού στρατού.

Χαρακτηριστικό είναι το ανακοινωθέν της 1^{ης} Ιουλίου του 1913 του Γενικού Στρατηγείου, το οποίο παρατίθεται αυτούσιο, όπως εξέδωσε τότε ο στρατηγός Β. Δούσμανης.

«Σήμερον εις το αριστερόν και το κέντρον του μετώπου μας ο στρατός προήλασε χωρίς να συναντήση τον εχθρόν. Εις το άκρον δεξιόν ημών αι ημέτεραι δυνάμεις μετά πείσιμονα μάχην διαρκέσασαν από της 9^{ης} πρωινής μέχρι της 4^{ης} εσπερινής ώρας παρά την Αλιστράτην και Κριτσόβην (Σκρίτζοβα - Σκοπιά) έτρεψαν τον εχθρόν εις φυγήν και κατέλαβαν την Δράμαν. Ο Μητροπολίτης της Δράμας και πάντες οι κάτοικοι μη εξαιρουμένων ουδέ των Τούρκων και Ισραηλινών, μετά δακρύων, χαράς, εδέχθησαν ως σωτήρα τον ελληνικόν στρατόν, σώσαντα αυτούς ως έλεγον εγκαίρως εκ βεβαίας καταστροφής.

Σκηναί εξόχως συγκινητικάί διεδραματίσθησαν, οι δε κάτοικοι ευγνωμονούντες κατεφίλουν τας χείρας των αξιωματικών και στρατιωτών. Καθ' όμοιον τρόπον υπεδέχθησαν τον ημέτερον στρατόν εις άπαντα τα χωρία, τα καθαρώς ελληνικά, δι' ων διήρχετο ο ελληνικός στρατός. Ο εχθρός κατά την φυγήν εγκατέλειψε μεταξύ άλλων υλικών εβδομήκοντα αραμπάδες πλήρεις διαφόρων ειδών προερχομένων εκ λεηλασίας της κωμοπόλεως Δοξάτου και ετέρων χωρίων. Ο επί κεφαλής των ημετέρων δυνάμεων παρέδωκε τα είδη ταύτα εις τον Μητροπολίτην όπως τα αποδώση εις τους λεηλατηθέντας.

Η κωμόπολις Δοξάτου επυρπολήθη υπό του υποχωρούντος βουλγαρικού στρατού. Της πυρκαϊάς προηγήθη σφαγή και λεηλασία 600 Ελλήνων εν αις πολλοί ιερείς, γυναίκες, παιδιά και βρέφη εσφάγησαν αγρίως υπό των αγρίων ορδών, αίτινες αποτελούσι τον βουλγαρικόν στρατόν και τους μετ' αυτού συμπράττοντας κομιτα-

τζήδες. Τοιαύτα είναι τα όργια τα διαπραχθέντα υπό του βουλγαρικού στρατού, ώστε και αυτός ο εν Δράμα Βούλγαρος αρχιμανδρίτης, σφοδρώς εκατηρέϊσε την διαγωγή των ομοεθνών του. Οι Βούλγαροι καταπατούντες πάντα ανθρωπίνον νόμον μεταβάλλουσιν εις τέφραν και ερημιούσι παν ό,τι ελληνικόν κατά την υποχώρησιν αυτών μη φειδόμενοι αμάχων γυναικών και παιδων».

Η θεία και ιστορική Δικαίωση εθαυματούργησε και αυτή τη φορά. Ύστερα από δουλεία 530 χρόνων, κάτω από τον τυραννικό ζυγό των Τούρκων και την ολιγόχρονη κατοχή των Βουλγάρων, οι Αλιστράτινοι την 1^η Ιουλίου 1913 εόρτασαν το Εθνικό τους Πάσχα. Οι φλόγες που περιέζωσαν την Αλιστράτη ήταν η Ανάσταση. Ήταν η μυστική τελετουργία «του εκ της τέφρας αναγεννωμένου Φοίνικος». Ήταν το γέρας των επίμοχθων αγώνων τους.

Αδιαφορώντας για τα ερείπια, για την πλήρη καταστροφή, την οικονομική τους συντριβή και εξουθένωση, ανέστιοι πια και εξαντλημένοι από την πείνα και την πορεία της εξόδου και της επιστροφής, δέχθηκαν την 4^η Ιουλίου του 1913 τα ευλογημένα παιδιά της Ελλάδος στους δρόμους της καιόμενης κωμόπολης σε μια αποθεωτική Εθνική έξαρση και με ένα άνευ προηγουμένου πατριωτικό παραλήρημα.

Πρόσκοποι απελευθερώνουν την Αλιστράτη.
(Πηγή: Douglas Dakin, Μακεδονικός Αγώνας, Αθήνα 1985, σελ. 186).

Προηγουμένως την ογδόη εσπερινή ώρα της 28^{ης} Ιουνίου 1913 είχε καταληφθεί η πόλη των Σερρών. Χαρακτηριστικά είναι τα κατωτέρω τηλεγραφήματα:

ΤΗΛΕΓΡΑΦΗΜΑ

ΤΗΛΕΓΡΑΦΕΙΟΝ Τηλ 191

<small>Εκδόση</small>	Γεν Σερρών 11-505	<small>Διεύ</small>		<small>Αριθμός αριθμού</small>
<small>Ο Παραλαβών</small>	Γαλλία	<small>Παραστα</small>	ελληνικά	

Γεν Σερρών 28/6 12.8 μ.
 Δοϊράνη
 Υπουργός Στρατιωτικών
 αθ.

Λαμβάνω την τιμήν περί δύο
 ώρων 20 κίλωνι τηλεγράφημα
 Δοϊράνη.
 Γεν Σερρών 28/6 10 μ.
 Γενικών Στρατηγείων
 Δοϊράνη

Οκτώωρον αντίτιμος μισράς βου-
 ρασιμίας δυνάμεις μολεί άνω αρε-
 βάνια ουραβόεν ήνα άνωσαν
 έμφοδοφρησών μου άνωσαν

<small>Μεταβίβαση εις</small>		<small>Εξ</small>		<small>Απο</small>		<small>Ο αριθμός</small>
-------------------------------	--	-------------------	--	--------------------	--	--------------------------

ΤΗΛΕΓΡΑΦΗΜΑ Υπόδ. ΣΤ'
ΤΗΛΕΓΡΑΦΕΙΟΝ ΤΗ _____ 151
 Έκδοσις δε _____ ώριμ. 2. Μ. Λι. _____
 Ο Παράστατος _____
 Έκ. _____ 2^η τῆς _____ ώριμ. Λ. π. _____
 Αποστολή εἰς τὴν ἀλιστράτην ἐπὶ τῆς φρενῆς τῶν ἀρμάτων
 ἀποκρίσεως ὡς καὶ ἐπισημασθέντα καὶ
 διαφύλαξιν ἐξοικονομῶν ἐξήρησας
 ἀποκρίσεως αἰτῶν ὁ ἰατρός Χρυσόστομος
 καὶ διαμυστοὶ ἄλλοι ἀποκρίσεως ἐστὶν
 φρενῶν μετὰ ἀρμολογῶν βασανιστηρίων.
 Ἐπισημασθέντα ἐπὶ τῆς φρενῆς τῶν ἀρμάτων
 καὶ τῶν ἄλλων φρενῶν ἀποκρίσεως
 ἀποκρίσεως οὐκ ἀποκρίσεως καὶ ἀποκρίσεως
 ἀποκρίσεως ὡς ἀποκρίσεως κατὰ τῆς φρενῆς
 ἀποκρίσεως. Οὐκ ἀποκρίσεως ἀποκρίσεως
 ἀποκρίσεως ἐπὶ τῆς φρενῆς ὡς ἀποκρίσεως

ΤΗΛΕΓΡΑΦΗΜΑ Υπόδ. ΣΤ'
ΤΗΛΕΓΡΑΦΕΙΟΝ ΤΗ _____ 151
 Έκδοσις δε _____ ώριμ. 2. Μ. Λι. _____
 Ο Παράστατος _____
 Έκ. _____ 2^η τῆς _____ ώριμ. Λ. π. _____
 ἐπὶ τῆς φρενῆς ἀποκρίσεως ἐπὶ τῆς φρενῆς
 ἀποκρίσεως ἀποκρίσεως ὡς ἀποκρίσεως καὶ
 ἀποκρίσεως ἀποκρίσεως ἀποκρίσεως καὶ
 ἀποκρίσεως ἀποκρίσεως ἀποκρίσεως
 ἀποκρίσεως ἀποκρίσεως ἀποκρίσεως
 ἀποκρίσεως ἀποκρίσεως ἀποκρίσεως

ΤΗΛΕΓΡΑΦΗΜΑ

Γράμ. ΣΤ'

ΤΗΛΕΓΡΑΦΕΙΟΝ ΤΗΣ 181

Στοιχ. 026. 1030 μ Ο Παραλήπτης 026	Μ.	Διεύ. Φ. Β. Ω. Παραλήπτης Φ. Β. Ω.	Μ.
--	----	---	----

Προς **Στρατιανή** 28/6 026 μ
 Διεύθυνση

ΚΙΟΥΡΤΕΛΙ ΤΕΛΕΓΡΑΦΕΙΟΝ
 ΑΠΡΕΣΙ ΑΝΤΙΣΤΡΑΤΗΓΟΥ ΚΑΙ ΓΕΝΙΚΟΥ ΣΤΡΑΤΗΓΟΥ
 ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ ΑΡΧΕΣΤΡΑΤΟΥ

Προσφώνημα Στρατιωτών

026

Προσφώνημα Στρατιωτών Προσφώνεται ότι ομοίως
 μαχητήρια να αποσώματα προσώπων.
 Έμπροσθεν στρατ Κορκος ταχυμαλισδα σφιλ
 φραση προς την τον τάξως. Αποσώματα
 προσώπων και των σφιλφρασιων ελκυστα
 κωδων χωραν να προσρήσουν αυτην απο
 ενδιαμεση εινδων κωδων αυτων. Οι
 κωδωνες εν σφιλφρασι εινδων αυτων
 την κωδων αυτων ραζα σφιλφρασι

Μεταβίβαση εις							
----------------	--	--	--	--	--	--	--

ΤΗΛΕΓΡΑΦΗΜΑ

Υπό. ΣΤ.

ΤΗΛΕΓΡΑΦΕΙΟΝ ΤΗ 191

Είδηση εις	Μ. Διά	Αριθμός σφίξεως
Ο Παράκλητος	Καταστάσεις	

Εκ

*Η Βασίλισσα Σαράν παλιμμεθα
 ούδων έσοεινών ώρα. Κενεί-
 νη έλλητική βοταία πωθερεί-
 ται από πρώτες θα δέ από έργασιο
 μέχρι Σαράν έρημια κωρία
 παρνοιάφουβι έτη αΐτη άναχτή
 ούν οΐαν και η μικρίτα κόσον
 η οάρις καδός και τα κωρία αΐτη
 έκ έργασ έργμα έλλήνων κατω-
 των φενχότων από τα βοταει-
 των βοταειν. Έβόδη μικροσκα
 Σωτηρι*

Μεταβίβαση εις	τι	ώρα	λεπτά	Μ.	Ο μεταβιβάζων
----------------	----	-----	-------	----	---------------

Η ιστορία της Αλιστράτης είναι πράγματι ένδοξη αλλά και πολύπτυχη. Μακρά και επίπονη. Γεμάτη δάφνες και δάκρυα, αίμα και ελπίδα. Μία ιστορία γεμάτη διδάγματα, φως και δύναμη. Υπήρξε καθόλη τη διάρκεια της μακραίωνης δουλείας της εθνική και θρησκευτική έπαλξη του ελληνισμού και ένα από τα σημαντικότερα πνευματικά κέντρα της Ανατολικής Μακεδονίας. Η εκπαιδευτική παράδοση της Αλιστράτης, συνδέεται αναπόσπαστα με την προσπάθεια των υπόδουλων κατοίκων της, αφενός μεν να διατηρήσουν αλώβητη τη χριστιανική τους πίστη, έναντι του Τούρκου κατακτητή, αφετέρου δε τον εθνισμό και την ορθοδοξία έναντι των Βουλγάρων, οι οποίοι από τα μέσα του 19ου αι. χρησιμοποίησαν κάθε μέσο, προκειμένου να επιτύχουν τον αφελληνισμό του μακεδονικού χώρου. Στον εξαιρετικά δύσκολο και διμέτωπο αυτό αγώνα, η κομμόπολη της Αλιστράτης υπήρξε το ακαταμάχητο φρούριο έναντι της σλαβικής επιβολής. Παρέμεινε όρθια και άκαμπτη.

Επισημαίνεται ιδιαίτερος ότι: Η εκτενής ανάλυση των ιστορικών γεγονότων, δεν έχει την έννοια της αναζωπύρωσης των παθών, αλλά της εθνικής συμφιλίωσης, της κοινωνικής γαλήνης, της ηρεμίας και της ομόνοιας, διότι η «Ιστορία είναι Ιστορία». Τη μαθαίνουμε για να μην κάνουμε τα ίδια λάθη. Η διπλωματία επιτελεί το καθήκον της και η ιστορία το δικό της. Καμιά δεν ξεχνάει την άλλη, δυστυχώς και για τις δύο. Γιατί υπάρχει ανάμεσα σε αυτές ο άνθρωπος και η ζωή. Υπάρχει η πάλη του ανθρώπου και η πάλη της ζωής. Υπάρχει η ανάσα του παιδιού και η ξεστασιά του ιδρώτα. Η ιστορία όταν γράφεται στο ρυθμό και τη ζέστα της ανάσας και του ιδρώτα, δε λησιμονεί. Σφάλμα θα ήταν, εάν ξεχνούσε τη διπλωματία. Εάν, λοιπόν, διπλωματικές αναγκαιότητες επιβάλλουν την άμβλυνση παλαιών αντιθέσεων, σε καμιά περίπτωση δεν επιτρέπεται να διαγραφούν από τη μνήμη μας ιστορικά γεγονότα, που αποτελούν σταθμό στη διαμόρφωση της σημερινής πραγματικότητας. Αποτελεί χρέος μας προς τις επερχόμενες γενεές, διότι κατά το μέγιστο φιλόσοφο της αρχαιότητας Αριστοτέλη, «*όμοια ως επί το πολύ τα μέλλοντα γεγονόσι*», κατά δε τον Πλούταρχο «*Τα γινόμενα τα τε γενησόμενα τοις γεγονόσι συνήρτηται*». Επίσης, ο σοφός Θουκυδίδης χαρακτήριζε την ιστορική μνήμη ως «*αιώνια κληρονομιά του έθνους*», ο δε πολύς Κικέρων: «*ως μάρτυρα των χρόνων, φως της αληθείας και του βίου διδάσκαλον*».

Υποχρέωση και ελάχιστος φόρος τιμής, είναι να γνωρίζουμε τα γεγονότα και να αναγνωρίζουμε την προσφορά των προγόνων μας. Να γνωρίζουμε την ιστορία μας, να αντλούμε συμπεράσματα, να μην επαναλαμβάνουμε τα ίδια λάθη και να υιοθετούμε τα θετικά στοιχεία. Όπως δε αναφέρει ο αμερικανός φιλόσοφος Σανταγιάνα: «*Οι λαοί που λησιμονούν το παρελθόν τους, είναι καταδικασμένοι να το ξαναζήσουν*

και μάλιστα ενίοτε κατά τρόπο οδυνηρό». Επίσης, κατά τον Ισοκράτη: «Αν γαρ τα παρεληλυθότα μνημονεύεις, άμεινον περι των μελλόντων βουλευσει» (Ισοκράτης προς Νικοκλέα 36) = «Αν θυμάσαι όσα συνέβησαν στον παρελθόν, θα σκέφτεσαι καλύτερα για το μέλλον». Κατά δε τον Πλάτωνα: «Ουθ' υμάς αυτών είναι τίθημι ούτε την ουσίαν ταύτην, ξύμπαντος δε του γένους υμών του έμπροσθεν και του έπειτα εσομένου» = «ούτε εσείς ανήκετε στον ευατό σας, ούτε τα αγαθά αυτά είναι δικά σας, αλλά ανήκετε και εσείς και αυτά σε ολόκληρη τη γενιά σας, την προηγούμενη και την επόμενη» (Πλάτωνος Νόμοι XI). Τέλος, όπως είπε ο Λαμαρτίνος: «Η ιστορία διδάσκει τα πάντα, ακόμη και το μέλλον», ένα δε αρχαίο ρητό ότι «Η ιστορία επαναλαμβάνεται».

Χρέος, λοιπόν, ιερό, η ανάμνηση της τοπικής ιστορίας μας. Όλοι οι Αλιστρατινοί, όλοι οι Έλληνες, πρέπει να ζωντανέψουμε τις μορφές και τα λαμπρά τρόπαια των προγόνων μας, για να θυμηθούμε το μέγα τραγικό ποιητή της αρχαιότητας Ευριπίδη ο οποίος είπε: «Όλβιος όστις της ιστορίας έσχε μάθησιν». Ειδικότερα όσων συμπατριωτών μας, και δεν είναι λίγοι, που ξεκίνησαν χωρίς βοήθεια ή συμπαράσταση και ύψωσαν το ανάστημά τους στους επιβουλείς της γενέτειράς μας. Η ιστορία της Αλιστράτης είναι η δική τους ιστορία. Όλοι εμείς οι Αλιστρατινοί που γεννηθήκαμε και μεγαλώσαμε στην Αλιστράτη, απ' όπου αντλούμε ρομαντικές και σκληρές αναμνήσεις, έχουμε καθήκον να επιμείνουμε να ξεθάψουμε την ιστορία μας, να ανακαλύψουμε τις πέτρες εκείνες που μιλούν, για να αντλήσουμε πολύτιμα στοιχεία, αφού οι πρόγονοί μας δε μας άφησαν γραπτά στοιχεία και αποδείξεις. Δυστυχώς, όμως, ποτέ ο Έλληνας δε διδάχθηκε την τεράστια ιστορία του με τρόπο πρακτικό, κατανοητό και ελκυστικό. Ποτέ η ιστορία μας δε διδάχθηκε επί εδάφους, από ειδικούς - ιστορικούς και αρχαιολόγους. Πάντοτε αποτέλεσε αντικείμενο αποστήθισης ανιαρών, ως επί το πλείστον, σελίδων, που ήταν αδύνατον να συγκινήσουν την παιδική ψυχή.

Πιστεύω, ότι παράλληλα με τη γενική διδασκαλία της Ελληνικής Ιστορίας, θα έπρεπε να διευρυνθεί η διδασκαλία της τοπικής ιστορίας, σε κάθε ελληνικό νομό, για να μπορέσουμε να αγαπήσουμε πραγματικά τον τόπο μας. Έτσι, αφού μέσα από μια ζωντανή και ενδιαφέρουσα διδασκαλία, όλα τα ελληνόπουλα θα μάθαιναν άριστα, μετά από λίγα χρόνια, την ιστορία της ιδιαίτερας πατρίδας τους, θα παρακινούνταν να μάθουν συνολικά και την ευρύτερη ιστορία της Ελλάδος. Για τον άνθρωπο περιβάλλον δεν είναι μόνο το φυσικό. Είναι και το ιστορικά διαμορφωμένο. Όπως, λοιπόν, κάθε ζωντανός οργανισμός για να επιβιώσει, πρέπει να εξοικειωθεί και να προσαρμοστεί στο περιβάλλον, έτσι και η ελάχιστη στόχευση της ιστορικής διδασκαλίας στο σχολείο, πρέπει να είναι η πληρέστερη δυνατή εξοικείωση του μαθητή με το ιστορικό

περιβάλλον, όπου έτυχε να γεννηθεί ή, πάντως, να ζει.

Ημερομηνίες εθνικών γεγονότων ουδέποτε λησμονούνται, ούτε παύουν εορταζόμενες από το λαό στον οποίο ανήκουν. Τέτοια ημερομηνία για την ιστορία της κωμόπολης της Αλιστράτης, είναι η **1^η Ιουλίου 1913**, κατά την οποία ανέκτησε και πάλι την περιπόθητη ελευθερία της. Την ευλογημένη και ιστορική εκείνη ημέρα έχουμε χρέος να την τιμούμε και να τη γιορτάζουμε παντού και πάντοτε εμείς οι όπου γης Αλιστρατινοί και να προσπίπτουμε ευλαβικά στους ιερούς τάφους όλων εκείνων που βρήκαν μαρτυρικό θάνατο για τη δική μας ελευθερία.

Σήμερα η Αλιστράτη, αν και λαβωμένη από πολλούς παράγοντες και κυρίως από τη μετανάστευση, διατηρεί όλη την αίγλη και την αρχοντιά ενός πλούσιου παρελθόντος. Διατηρεί υπέροχα δείγματα εκλεπτυσμένης συμπεριφοράς, που μόνον οι αιώνες μπορούσαν να διαμορφώσουν, όπως δε λέει ο Αριστοτέλης:

*«Ηδεία εστί του μεν παρόντος η ενέργεια:
του δε μέλλοντος η ελπίς,
των δε γεγενημένων η μνήμη».*

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ:

Αγαθαγγέλου Μάγνητος (Μητροπ. Φιλίππων, Δράμας και Ζιχνών): *Αι δραματικά περιπέτεια Δράμας μέχρι της απελευθερώσεως αυτής, Ημερολόγιον (1η Ιουνίου-1η Ιουλίου 1913)*, Καβάλα 1913.

Διονυσίου Κυράτσου (Μητροπ. Δράμας): *Ιστορία της Ιεράς Μητροπόλεως Δράμας*, Δράμα 1995.

Κων. Άμαντου: "Τοπωνυμικά σύμμεικτα", Περιοδικό ΑΘΗΝΑ, τ.22ος/1910.

Λ. Βαρλαμίδου: "ΑΛΙΣΤΡΑΤΗ", *Μακεδονικόν Ημερολόγιον*, τ. Δ'/1911.

Douglas Dakin: *Μακεδονικός Αγώνας* (με τη συνεργασία των ιστορικών Ι. Κ. Μαζαράκη-Αιτιάνας, Ε. Κωφού, Ι. Διαμαντούρου), Αθήνα 1985.

Μαργαρίτη Γ. Δήμιτσα: *Αρχαία Γεωγραφία της Μακεδονίας* Αθήνησι 1874, Θεσσαλονίκη 1988.

Κων. Ι. Κοντού: *Η ιστορία της Αλιστράτης*, Θεσσαλονίκη 2003.

Του ιδίου: *Η Αλιστράτη στο διάβα των αιώνων*, Θεσσαλονίκη 2009.

Γ. Α. Λεβέντη (Γ.Α.Λ.): *Η κατά της Μακεδονίας επιβουλή*, Αθήναι 1966.

Γεωργίου Μ. Μάλαμα: *Μία άλλη προσέγγιση-Σπήλαιο-Αλιστράτη-Φαράγγι*, Αλιστράτη 2004.

Του ιδίου: *Η ενέδρα*, Αλιστράτη 2006.

Μελετίου: *Γεωγραφία παλαιά και νέα*, Ενετίησι 1728, Β' έκδοση υπό Ανθίμου Γαζή, Εν Βενετία 1807.

Βασιλείου Κ. Πασχαλίδη: *Δραμινά Ιστορικά*, Δράμα 1992.

Του ιδίου: *Η Δράμα 7000 χρόνια*, Δράμα 1997.

Ευαγγέλου Γ. Στράτη: *Ιστορία της πόλεως των Σερρών*, Σέρραι, Α' έκδοση

1909, Β΄ έκδοση 1926.

Βασ. Τζανακάρη: *Εικονογραφημένη ιστορία των Σερρών*, τ. Α΄ Σέρραι 1991.

Ι. Τσιικοπούλου: *Μελέτη περί λεξικού της καθ' ημάς δημώδους γλώσσης*, Εν Αθήναις 1892.

Βασιλείου Ι. Φάβη: "Ο δυναμικός τόνος της Βορείου Ελληνικής και τα αποτελέσματα αυτού", *Περιοδικό ΑΘΗΝΑ*, τ. 55ος/1951.

Γεωργ. Χατζηκυριακού: *Σκέψεις και εντυπώσεις εκ περιοδείας ανά την Μακεδονίαν 1905-1906*, Α΄ έκδ. Αθήναι 1906, Β΄ έκδ. Θεσ/νίκη 1962 (ΙΜΧΑ).

Κων. Β. Χιώλου: *Η Αλιστράτη Σερρών. Μία θρησκευτική, πνευματική και εθνική έπαλξη*, Αθήναι 1981.

Του ιδίου: *Συμβολή στην ιστορία της Αλιστράτης*, Αθήναι 1989.

Το αρχείο του εθνομάρτυρος Σμύρνης Χρυσοστόμου, τ' Α΄ "ΔΡΑΜΑ", Μητροπολίτης Δράμας 1902-1910, ΜΙΕΤ Αθήνα 2000.

Διπλωματικό και Ιστορικό Αρχείο Υπουργείου Εξωτερικών (Φάκελοι 6 και 8).

Αρχείο Επιθεωρήσεως Στοιχειώδους Εκπαιδεύσεως (Χωρίον Αλιστράτη).

Έκθεση Κοινότητος Αλιστράτης: *Ιστορία του Μακεδονικού Αγώνος εν τη περιφερεία Αλιστράτης*, Αλιστράτη 1953.

Αρχείο Μουσείου Μακεδονικού Αγώνος Θεσσαλονίκης.

Αι βουλγαρικά ωμότητες εν τη Ανατολική Μακεδονία και Θράκη 1912-1913, (Γεγονότα-Εκθέσεις-Έγγραφα-Επίσημοι μαρτυρία), Αθήναι, τύποις Π.Δ. Σακελλαρίου.

"Ο Μακεδονικός Αγών κατά το 1907", (Εκθέσεις του Σακτούρη), έκδοση κειμένου, σημειώσεις, σχόλια υπό Βασιλείου Λαούρδα, εισαγωγή υπό Πέτρου Πέννα, *Σερραϊκά Χρονικά*, τ. 3ος/1959.

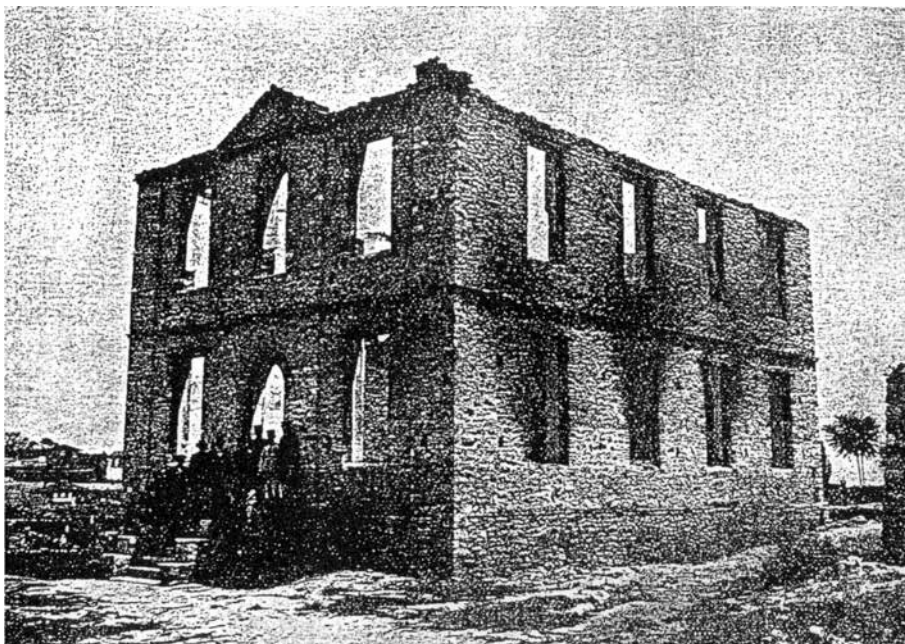
ΔΙΣ/ΓΕΣ: *Επίτομη ιστορία των Βαλκανικών Πολέμων 1912-1913*, Αθήνα 1987.

Ερείπια των καταστροφών στην Αλιστράτη.

Ερείπια από την καταστροφή της Αλιστράτης.

*Το Ελληνικό Οικοτροφείο στην Αλιστράτη, πυρπολημένο
από τους Βουλγάρους*

An aerial, black and white photograph of a densely populated city, likely in Greece, showing a mix of modern multi-story apartment buildings and older structures with tiled roofs. The city is built on a hillside, with a road and some greenery visible in the lower right. The text "Η πόλη των Σερρών σήμερα" is overlaid in the center.

Η πόλη των Σερρών σήμερα

Ο ΣΤΡΥΜΩΝ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ

τῷ Αντωνίῳ

Τὴν ἀρχαία ἀπὸ τὴν νέα ἐποχή, ἥτοι τὴν Ἀρχαία ἀπὸ τὴν Νέα Ἑλλάδα, δὲν τὴν χωρίζουν μόνον δυνάμιση -χονδρικά- χιλιετίες, παρὰ ἡ κύρια διαφορὰ ἔγκειται στὴν διαμετρικὰ ἀντίθετη κοσμοαντίληψη που χαρακτηρίζει καθεμιά πραγματικότητα. Τὸ ἀρχαῖο ἑλληνικὸ πνεῦμα, τὸ τόσο ζωογόνο κι ἀγέρωχο, ποῦ πάνω του ὄρθωσε ἕναν πολιτισμὸ ἀπαράμιλλο σ' αἴγλη κι ἐπιρροή, ἔμελλε νὰ χαθῆ πλήρως στὴν δίνη τῶν πρώτων μεταχριστιανικῶν αἰώνων, ὅταν στὴν θέση τοῦ παλαιοῦ οἰκοδομοῦνταν ἕνας νέος κόσμος. Πράγματι, γιὰ τὴν ἐπιτυχῆ καὶ βιώσιμη ἐγκαθίδρυση τοῦ Χριστιανισμοῦ προέβαλλε ἐπιτακτικὴ ἢ ἀποπομπὴ κάθε ἑλληνικοῦ στοιχείου, ἕνα γεγονὸς ποῦ μαρτυρεῖται ἀβίαστα στὴν ἀνέγερση χριστιανικῶν ναῶν στὰ θεμέλια τῶν προηγούμενων ἑλληνικῶν. Ἡ νέα θρησκεία ποῦ μεθοδικὰ ἐπιβαλλόταν ἀπὸ τὸ σύνολο τῶν Βυζαντινῶν Αὐτοκρατόρων -μὲ μοναδικὴ ἐξαιρέση τὸν Ἰουλιανό (361-363 μ.Χ.)¹- ὑπῆρξε, μάλιστα, τόσο καταλυτικὴ γιὰ κάθε τι ἑλληνικόν, ὥστε ἀκόμη κι ὁ ὄρος «Ἑλλην» νὰ λάβη δαμόνιες διαστάσεις². Καθὼς, λοιπόν, ὡς γνωστόν, ἡ θρησκεία προσδιορίζει σὲ μέγιστο βαθμὸ τὸν τρόπο σκέψης κι ἐνέργειας, μὲ μιὰ λέξη τὴν ταυτότητα, τοῦ ἐκάστοτε λαοῦ, δικαιολογεῖται ἀπόλυτα ἡ κάπως ὑπερβολικὴ-αἰρετικὴ θέση ὅτι μετὰ τὸ Βυζάντιο δὲν εἴμαστε πλέον Ἑλληνες, ἀλλὰ σὰν Ἑλληνες³.

Τὸ ἀρχαῖο ἑλληνικὸ πνεῦμα, ὅπως, ἄλλωστε, καὶ τὸ πνεῦμα κάθε ἀρχαίου λαοῦ, προσκολλημένου ἀνόθευτα στὶς ἐπιταγὲς τῆς φύσης, διακρίνεται ἀπὸ τὴν ἀπαρέγκλιτη τήρηση τῆς ἀκολουθίας τοῦ κόσμου, κάτι ποῦ τοῦ ἐξασφαλίζει καὶ τὴν τόσο ἐπιζήλη ἀρμονία. Ἡ στὰ ὄρια τῆς ταύτισης συνύπαρξη μὲ τὴν φύση ἐκδηλώνεται πηγαῖα, χωρὶς νὰ διαθλάται ἀπὸ κανένα μέσον, μὲ ἀποτέλεσμα ἡ φύση κι ἡ ἐπαφὴ μαζὶ

1. Μπορεῖ ἡ ἱστορία νὰ τοῦ ἔχη ἐπισυνάψει τὸ προσωνύμιο Παραβάτης (ἢ Ἀποστάτης), ὅμως ἦδη κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνες τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας ἠχοῦσαν φωνὲς ποῦ τὸν ἠθέλαν Μέγα - πρβλ. Ζώσιμος, *Νέα Ἱστορία*, 5.2.1.1-3: «Φλωρεντίῳ τῆς αὐλῆς ἐν τοῖς ὑπὲρ τὰς Ἄλπεις ἔθνεσιν ὑπάρχω γενομένῳ κατὰ τοὺς χρόνους ἐν οἷς Ἰουλιανὸς ὁ μέγας τὴν τοῦ Καίσαρος εἶχε τιμὴν».

2. Τὴν ζοφερὴ αὐτὴ πραγματικότητά σκιαγραφεῖ ἀδρότατα ὁ Ἰ. Θ. Κακριδῆς, *Οἱ Ἀρχαῖοι Ἑλληνες στὴ νεοελληνικὴ παράδοση*, Ἀθήνα 1978.

3. Βλ. Δ. Λιαντίνης, «Ὁ Ἑλληνοἑλληνας», *Γκέμμα*, Ἀθήνα 2006, σσ. 103-125.

της ν' αποτελῆ τὴν πρωταρχικὴ κανονικότητα στὴν ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος ὄχι ἀποκομμένο δὲν ἐκλαμβάνει τὸν ἑαυτό του ἀπὸ τὸ φυσικὸ περιβάλλον, ἀλλὰ ἐνσωματωμένο καθολικὰ μέσα του. Φύση κι ἄνθρωπος συναποτελοῦν στὴν ἀρχαία ἐλληνικὴ συνείδηση τὸ ζεῖδωρο ἐκεῖνο σύνολο, μέσα στὸ ὁποῖο ὀλοκληρώνεται καὶ τελειοποιεῖται ὁ κόσμος, με συνέπεια ἢ διαφύλαξή του νὰ συνιστᾷ καίριο μέλημα κάθε κοινωνίας. Ὁ ἄνθρωπος δὲν ἀποσπᾶται ποτὲ ἀπὸ τὴν φύση, γιὰ νὰ τοποθετηθῆ ὡς κριτής - ἢ ἔστω ἐξωτερικὸς παρατηρητής - ἀπέναντί της, παρὰ μένει ἐς ἀεὶ πιστὸς στὴν μητρικὴ ἀγκαλιά της, γνωρίζοντας πολὺ καλὰ πῶς, ἐὰν χαθῆ αὐτὴ, μέλλει νὰ χαθῆ κι αὐτός. Ἡ ἀρμονικὴ αὐτὴ σχέση ἐπέτρεψε στὸν Ἀρχαῖο Ἕλληνα νὰ διαισθανθῆ καὶ νὰ ὑμνήσῃ τὸ μεγαλεῖο ποὺ τὸν περιέβαλλε, ὀργανώνοντας τὴν πνευματικὴ του δόμηση πάνω σὲ βάσεις εὐρωστες κι ἀειθαλεῖς. Κι ὡς φύση δὲν ἀντιλαμβάνόταν, ἀσφαλῶς, μόνον τὸν δεδομένο φυσικὸ κόσμο, ἀλλά, πολὺ περισσότερο, τὸν κόσμο ποὺ δημιουργοῦσε καθημερινὰ καὶ προσπαθοῦσε νὰ προσαρμόζῃ, κατὰ τὸ δυνατόν, στὸν προϋπάρχοντα φυσικὸ⁴. Ἐπομένως, φύση καὶ κοινωνία ἀπαρτίζουν στὴν ψυχὴ κάθε Ἀρχαίου Ἕλληνα ἓνα ἀδιαχώριστο ζεῦγος, μέσα στὸ ὁποῖο πραγματώνεται ἀπερίσπαστα τὸ θαῦμα τῆς ζωῆς, χαρίζοντας στὸν ἄνθρωπο τὴν πολυπόθητη πλήρωση κι εὐτυχία⁵.

Ἀποτελώντας ὁ ἄνθρωπος ἀναπόσπαστο στοιχεῖο τῆς φύσης κι ἀκολουθώντας αὐτὸς τὶς νόρμες της κι ὄχι αὐτὴ τὶς δικές του, φυσικὸ ἦταν νὰ νοιώθῃ μιὰ κάποια συστολὴ ἀπέναντι στὸν ῥυθμὸ καὶ τὴν λειτουργία της, ὅπως τὰ βίωνε καθημερινὰ, ζώντας σ' ἓνα ἄσπιλο περιβάλλον. Μάλιστα, τὸ δέος του γιὰ τὸ μεγαλεῖο τῆς φύσης ἦτανε τόσο ἰσχυρό, ὥστε κάθε πράξη βίας ἐνάντια στὴν φύση νὰ συνιστᾷ συλλήβδην στὰ μάτια του ὕβρη περιφανῆ, ἢ ὁποῖα, ἀργὰ ἢ γρήγορα, ἔμελλε νὰ ἐπισύρῃ ὡς τίση τὴν θεϊκὴ ὀργή⁶. Ἀπόρροια τῆς ἀντίληψης αὐτῆς αποτελεῖ ἡ θεοποίηση σύσσωμης τῆς φύσης στὴν ψυχὴ τοῦ Ἀρχαίου Ἕλληνα, ὁ

4. Ἡ ὡς ἐπωδὸς διατρέχουσα τὸ πλήρες ἔργο τοῦ Πλάτωνα θεωρεῖται περὶ τοῦ «αἰωνίου γίνεσθαι καὶ ποτὲ εἶναι» - πρβλ. τὴν ἀντίστοιχη θέση τοῦ Schopenhauer σχετικὰ μὲ «das ewig Werdende und nie Seiende» - βρῖσκει στὸ σημεῖο αὐτὸ μιὰ ἐναργέστατη ἐφαρμογή.

5. Τὴν ὑγίη ὀλοκλήρωση τοῦ ἀνθρώπου σὲ πλαίσια ἀποκλειστικὰ φυσικὰ εἶχε ἀντιληφθῆ βαθεῖα - ἀλλὰ κι ἐν μέρει ὑπερβολικὰ - κι ὁ μεγάλος βιταλιστὴς J. J. Rousseau, *Αἰμίλιος ἢ περὶ ἀγωγῆς*, τόμ. I, μτφ. Π. Γκέκα, Ἀθήνα 2010, σ. 68: «Οἱ πόλεις εἶναι ἢ ἄβυσσος τοῦ ἀνθρώπινου εἴδους».

6. Χαρακτηριστικὸ παράδειγμα ἀποτελεῖ ἡ ζεῦξη τοῦ Ἑλλησπόντου ἀπὸ τὸν Ξέρξη, ἢτοι ἡ μετατροπὴ τοῦ θαλάσσιου δρόμου σὲ χερσαῖο, ὅπως περιγράφεται ἐνδελεχῶς ἀπὸ τὸν Αἰσχύλο στοὺς *Πέρσες* του - βλ. E. Petrounias, *Funktion und Thematik der Bilder bei Aischylos*, διδ. διατρ., Göttingen 1976, σ. 25, καὶ G. Kraias, *Epische Szenen in tragischem Kontext: Untersuchung zu den Homer-Bezügen bei Aischylos*, διδ. διατρ., Frankfurt 2011, σσ. 46-49.

όποιος απέδιδε τόσο στην οργανική όσο και στην ανόργανη φύση βαθύ σεβασμό κι αφοσίωση. Ύψιστος δημιουργός στην κοσμογονία του θεωρούνταν ή ίδια ακριβώς ή φύση που τον περιέκλειε, με την παμμήτεια Γαΐα να δημιουργηθεί μόνη της από το Χάος κι, εν συνεχεία, να δημιουργηθεί πάλι μόνη της τον Ουρανό⁷, όπως χαρακτηριστικά παραδίδει ο Ήσιόδος στην *Θεογονία* του⁸. Αντικρύζοντας καθημερινά ο άνθρωπος το θαύμα της ζωής, ήτοι της γέννησης και της ανάπτυξης, από την μιά, και της γήρανσης και του θανάτου, από την άλλη, να συντελεχτεί άεναο μέσα στους κόλπους της φύσης, στους όποιους είχε θεμελιώσει κι ο ίδιος την κοινωνία του, ένοιωθε μιὰ τόσο βαθιά ευγνωμοσύνη απέναντι στην Μητέρα Γη, ώστε να της παράσχει την πρωτοκαθεδρία στην κοσμική ιεραρχία. Ο δεσμός με την φύση έπισφραγιζόταν, με τον τρόπο αυτό, από μιαν ακατάλυτη εύλογια, ή οποία αποτελούσε την αδήριτη εκείνη προϋπόθεση, ώστε να γίνη ο άνθρωπος μύστης της κοσμικής αλληλουχίας που έδενε την πρόσκαιρη θνητή του ύπαρξη με την αΐδια ροή του σύμπαντος. Ένα μόνον μέλος, λοιπόν, λιτό και ταπεινό, ήταν ο Αρχαίος Έλληνας της φύσης, την οποία τιμούσε βαθύτατα ως πηγή κάθε ευτυχίας, χωρίς καν να προσπαθή στο μεταφυσικό επίπεδο της σύνδεσής τους να την υποσκελίσει και να έγερθη σε ύψη ανώτερα του βεληνεκούς του.

Όμως, ο Αρχαίος Έλληνας δεν αρκέστηκε μόνον στην θεοποίηση των ακρογωνιαίων λίθων της φύσης, ήτοι της γης και του ουρανού, αλλά συμπεριέλαβε στην ένθετη μυθολογία του (ή την έμυθη θεολογία του) κάθε πτυχή της φύσης⁹. Στεριές, όρη και κοιλάδες από τον ήπειρωτικό κόσμο, θάλασσες, λίμνες και ποταμοί από τον υδάτινο, όλα ένδυόταν στην μυθοπλαστική φαντασία του μιὰ θεϊκή άγλυ που ζωογονούσε έμπρακτα τον γύρω του, κατά τ' άλλα, σιωπηλό κόσμο. Έκκινώντας από τον θεοβάδιστο Όλυμπο, την ακριβοθώρητη κατοικία του Δωδεκάθεου, μέχρι και την τελευταία κρήνη, στο πλευρό της οποίας παρέστεκε πάντα μιὰ Ναΐάδα, δεν έμεινε μήτε λόφος μήτε ρύακι χωρίς ν' αφιερωθή σε κάποια θεότητα. Κάθε άψυχη φαινομενικά είκόνα της φύσης λάμβανε ισόθεες διαστάσεις, καλλιεργώντας μιὰ έκτενέστατη μυθολογία, ή οποία

7. Έν προκειμένω, ένδιαφέρουσα έμφανίζεται ή περίφημη θεωρία του Grimm, σύμφωνα με την οποία το γένος του ουσιαστικού στην πρωιμότατη αυτή έποχή καθορίζεται από την φύση του, π. χ. ή γαΐα (θηλ.), καθώς αυτή γονιμοποιείται, ένω ο ουρανός (άρσ.), καθώς αυτός γονιμοποιεί - βλ. Ι. Θ. Κακριδής, *Το μεταφραστικό πρόβλημα*, Αθήνα (6) 2008, σσ. 44-45.

8. Πρβλ. Ήσιόδος, *Θεογονία*, στ. 116-117: «Ήτοι μὲν πρώτιστα Χάος γένετ'· αὐτὰρ ἔπειτα / Γαί' εὐρύστερον», καί, στ. 126-127: «Γαΐα δὲ τοι πρώτον μὲν ἐγένεατο ἴσον ἑαυτῇ / Οὐρανὸν ἀστερόενθ'».

9. Βλ. G. S. Kirk, *Myth: Its meaning and functions in ancient and other cultures*, Cambridge³1973.

ἔμμελε νὰ καταστῆ ἡ ἱερὴ Βίβλος τῶν Ἀρχαίων Ἑλλήνων¹⁰. Ἔτσι, ἐπεκτείνοντας περαιτέρω ὁ Ἡσίοδος τὴν θεογονία του, ἔβαλε τὴν Γαῖα νὰ συνευρίσκειται ἐρωτικά μὲ τὸν Οὐρανὸ καὶ νὰ γεννᾷ ἕξι Τιτᾶνες (τὸν Ὠκεανό, τὸν Κοῖο, τὸν Κρεῖο, τὸν Ὑπερίωνα, τὸν Ἰαπετὸ καὶ τὸν Κρόνο) κι ἕξι Τιτανίδες (τὴν Θεία, τὴν Ρεῖα, τὴν Θέμη, τὴν Μνημοσύνη, τὴν Φοῖβη καὶ τὴν Τηθή)¹¹. Στὸν Ὠκεανό, μάλιστα, παρεῖχε ἡ ἑλληνικὴ μυθολογία θέση δεσποτικὴ, καθὼς τὸν ἤθελε νὰ περιορῆ ὁλόκληρη τὴν γῆ καὶ νὰ ἐμπερικλείη, μὲ τὸν τρόπο αὐτό, στὰ τότε γνωστὰ ὄρια¹² κάθε ζωντανὴ ὑπαρξή¹³. Ἀλλὰ ἡ ἐξελικτικὴ γραμμὴ τῆς ζωντανῆς ἑλληνικῆς μυθολογίας ἐπέβαλλε τὴν περαιτέρω διεύρυνση τῆς θεογονίας, ζευγαρώνοντας, τὴν φορὰ αὐτῆ, τὸν Ὠκεανὸ μὲ τὴν ἀδερφή του Τηθή, ἀπὸ τὸ σμιξιμο τῶν ὁποίων ξεπήδησαν ὅλοι οἱ Ποταμοὶ τῆς οἰκουμένης, φυσικὰ κι αὐτοὶ θεοποιημένοι.¹⁴ Καθὼς, ὅμως, ἡ παραγωγικὴ διαδικασία τῶν θεῶν στὴν φαντασία τῶν Ἀρχαίων Ἑλλήνων δὲν φαίνεται ν' ἀνακόπτεται οὐδαμῶς, ἡ ἐπικέντρωση σ' ἓναν συγκεκριμένο ποταμό-θεό, τὸν Στρυμόνα, καὶ τὴν μυθολογία του προβάλλει ἐπιτακτικῶς.

Ὁ Στρυμόνας ὡς ποτάμιος θεός, ἦτοι ὡς ὑπαρξὴ ὀργανικὴ κι ὄχι ἀπλῶς ὡς ἀνόργανη εἰκόνα, ὑπόκειτο σὲ ὅλες τὶς ἰδιαιτερότητες ποῦ χα-

10. Πέρα ἀπὸ τὴν πάγια φιλοσοφικὴ θέση τοῦ E. Cassirer, *Philosophie der symbolischen Formen: Das mythische Denken*, Berlin 1925, ὅτι «ὁ μῦθος εἶναι ἐν δυνάμει θρησκεία» («Mythos ist potentielle Religion»), βλ., ἀκόμη, O. Gruppe, *Griechische Mythologie und Religionsgeschichte*, τόμ. I-II, New York 1975, καὶ R. L. Gordon (ἐκδ.), *Myth, religion and society*, Cambridge 1981.

11. Πρβλ. Ἡσίοδος, *Θεογονία*, στ. 132-136: «αὐτὰρ ἔπειτα / Οὐρανῷ εὐνθηεῖσα τέκ' Ὠκεανὸν βαθυδίνην / Κοῖόν τε Κρεῖόν θ' Ὑπερίονά τ' Ἰαπετόν τε / Θεῖαν τε Ρεῖαν τε Θέμιν τε Μνημοσύνην τε / Φοῖβην τε χρυσοστέφανον Τηθύν τ' ἔρατεινήν».

12. Βλ. Μ. Μανωλεδάκης, «Ἡ θέση τοῦ Εὐξείνου Πόντου στὴν ἄκρη τοῦ γνωστοῦ κόσμου καὶ οἱ πρῶτες ἐπαφές τῶν Ἑλλήνων μὲ τὴν περιοχὴ, σύμφωνα μὲ τὶς πρῶτες μαρτυρίες τῶν μύθων», *Ἑλληνικά* 58 (2008) 173-200.

13. Ἡ κραταιὰ αὐτὴ ἀντίληψη ἀπεικονίζεται ξεκάθαρα στὴν περιώνυμη ἀσπίδα τοῦ Ἀχιλλεῆα, ὅπως τὴν περιγράφει ὁ Ὅμηρος στὴν *Ἰλιάδα* του, Σ 607-608: «Ἐν δὲ τίθει ποταμοῖο μέγα σθένος Ὠκεανοῖο / ἄντυγα παρ πυμάτην σάκεος πύκα ποιητοῖο», καθὼς, ἐπίσης, καὶ στὴν (ψευδο)ησιόδεια *Ἀσπίδα* τοῦ Ἡρακλῆ, στ. 314: «ἀμφὶ δ' ἵττον ὄρεν Ὠκεανὸς πλήθοντι ἐοικώς» - βλ. P. R. Hardie «Imago Mundi: Cosmological and Ideological Aspects of the Shield of Achilles», *JHS* 105 (1985) 11-31, καὶ A. S. Becker, «The Shield of Achilles and the Poetics of Homeric Description», *AJPh* 111 (1990) 139-153.

14. Πρβλ. Ἡσίοδος, *Θεογονία*, στ. 337-345: «Τηθὺς δ' Ὠκεανῷ ποταμοὺς τέκε δινήεντας, / Νεῖλόν τ' Ἀλφειὸν τε καὶ Ἡριδανὸν βαθυδίνην, / Στρυμόνα Μαίανδρόν τε καὶ Ἴστρον καλλιρέεθρον / Φάσιν τε Ρῆσόν τ' Ἀχελῷόν τ' ἀργυροδίνην / Νέσσον τε Ῥοδίων θ' Ἀλιάκμονά θ' Ἐπάπορον τε / Γρηνικόν τε καὶ Αἰσηπον θεῖόν τε Σιμοῦντα / Πηνειόν τε καὶ Ἐρμον ἐυρρεΐτην τε Κάικον / Σαγγάριόν τε μέγαν Λάδωνά τε Παρθενίον τε / Εὐήνον τε καὶ Ἀρδησον θεῖόν τε Σκάμανδρον», κι Ἀκουσίλαος, ἀπόσ. 1.7-9: «Ὠκεανὸς δὲ γαμει Τηθὺν ἑαυτοῦ ἀδελφὴν τῶν δὲ γίνονται τρισχίλιοι ποταμοί».

ρακτήριζαν κάθε αρχαιοελληνική θεότητα, με βασικώτερες τὸν ἀνθρωπομορφισμό καὶ τὴν πρόσληψη ἀνθρωπίνων ἰδιοτήτων¹⁵. Κι ἂν ἡ ὅποια μορφή του ἔχη ἀποτυπωθῆ μ' εὐκρίνεια θαυμαστή σὲ χάλκινο νόμισμα τῆς ἐποχῆς τῶν Μακεδόνων¹⁶, ἡ μυθολογία τὸν ἐκόσμησε μὲ μιὰ ἐξίσου θαυμαστή καὶ πλούσια οἰκογενειακὴ -θὰ λέγαμε- ζωή. Ὡς θεὸς τῶν ὑψηλότερων βάθρων τῆς προδωδεκαθεϊκῆς κυριαρχίας, εἶχε τὴν σπάνια τύχη νὰ συννευρεθῆ ἐρωτικά τόσο μὲ ἀθάνατες ὅσο καὶ μὲ θνητὲς γυναῖκες καὶ νὰ χαρῆ πολυάριθμους ἀπογόνους κι ἀπὸ τὶς δύο πλευρές. Ὁ Ψευδοαπολλόδωρος στὴν *Βιβλιοθήκη* του τὸν παρουσιάζει, ἀπὸ τὴν μιὰ, σύζυγο τῆς Μούσας Εὐτέρπης¹⁷, ἀφήνοντας ἀνοιχτὸ τὸ ἐνδεχόμενο σύζυγός του νὰ ἦταν κι ἡ Μούσα Καλλιόπη, καὶ πατέρα τοῦ τρωικοῦ ἥρωα Ῥήσου¹⁸, ἐνῶ, ἀπὸ τὴν ἄλλη, ἀναφέρει καὶ τὴν θνητὴ Νειαιρὰ ὡς ἐρωμένη του μὲ καρπὸ τῆς σχέσης τους τὴν Εὐάδνη¹⁹. Ἀπὸ σκόρπιες, πάλι, πηγὲς συλλέγει κανεὶς τὶς πληροφορίες ὅτι σύζυγός του μπορεῖ νὰ ἦταν ἀκόμη ἡ Μούσα Τερψιχόρη ἢ ἡ Κλειώ, χωρὶς ν' ἀποκλείεται κι ἡ ἴδια του ἢ ἀδελφή, ἡ Ὠκεανίδα Πειθώ, ἐνῶ στὰ τέκνα του μὲ ὅλες τοῦτες τὶς θεαῖνες συγκαταλέγονται ὁ Βράγγας (ἢ Βορέας), ὁ Ὀλυνθος, ἡ Ῥοδόπη κι ἡ Τερεινή. Ἡ σχετικὴ, ὅμως, αὐτὴ ἀσάφεια-περιπλοκὴ ὡς πρὸς τοὺς ἐρωτικούς δεσμοὺς τοῦ Στρυμόνα οὔτε ξένη εἶναι στὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ μυθολογία οὔτε κἂν σπάνια, ἀφοῦ ἔχει νὰ κἀνη μὲ τὸν γενικώτερο ζόφο ποὺ επικρατεῖ σὲ ὀλόκληρη τὴν μυθολογία καὶ διασώζει

15. Ὡς πρὸς τὴν ἐτυμολογία τοῦ ὀνόματος, καθὼς κι ὡς πρὸς πλῆθος παράπλευρων πληροφοριῶν, βλ. E. Oberhammer, «Strymon», *RE* 4 (1931) 390-393.

16. Ὁ σημερινὸς Δῆμος Σερρών φέρει τὴν προτομὴ αὐτὴ ὡς ἔμβλημα του - βλ. Ἀ. Ποστολάκας, *Κατάλογος τῶν ἀρχαίων νομισμάτων*, τόμ. I, Ἀθῆναι 1872, σ. 141 (χωρ. 988) & 187-189 (χωρ. 1256 & 1265), Δ. Κ. Σαμσάρης, *Ἱστορικὴ γεωγραφία τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας κατὰ τὴν Ἀρχαιότητα*, Θεσσαλονίκη 1976, σ. 16 (ὑποσ. 6), καί, *Ἱστορία τῶν Σερρών κατὰ τὴν ἀρχαία καὶ ῥωμαϊκὴ ἐποχὴ*, Θεσσαλονίκη 1999, σ. 22 & 56 (ὑποσ. 4).

17. Ὑπὲρ τῆς ἐκδοχῆς αὐτῆς συνηγορεῖ κι ὁ Ἡρακλείδης ὁ Ποντικός, ἀπόσ. 159.5-7: «ὀγδόη δ' Εὐτέρπη, ἢ τὴν κατ' αὐλοῦ εὔρεν εὐέπειαν, συνοικῆσασα Στρυμόνι τεκνοῖ Ῥῆσον ὃς ὑπὸ Ὀδυσσέως καὶ Διομήδους ἀναιρεῖται».

18. Ἄν κι ὁ φορέας τῆς πρωτόλειας μυθολογικῆς συνείδησης τῶν Ἀρχαίων Ἑλλήνων, ὁ Ὅμηρος, παραδίδει τὸν Ἴιονέα ὡς πατέρα τοῦ Ῥήσου, Κ 435: «ἐν δὲ σφιν Ῥῆσος βασιλεύς, πάϊς Ἴιονῆος», στὸ ἀμφιλεγόμενο δρᾶμα τοῦ Εὐριπίδη *Ῥῆσος* ἀναφέρεται τακτικὰ ὁ Στρυμόνας ὡς ἀδιαμφισβήτητος πατέρας τοῦ ἥρωα, ἐνῶ ἡ Μούσα μητέρα του δὲν κατονομάζεται ποτέ - οὔτε κι ὅταν ἀκόμα ἐμφανίζεται στὴν σκηνή (στ. 898) ὑπὸ τὴν ἀνώνυμη ἰδιότητά της ὁ ποιητῆς, μάλιστα, ἀπὸ ἄγνοια πιθανότατα τῆς ἀκριβοῦς ταυτότητάς της, τὴν ἀναφέρει μόνον ὑπὸ τὴν γενικώτερη ἰδιότητά της, στ. 349: «Πιερίς μάτηρ», καί, στ. 393: «μητέρος Μουσῶν μιᾶς». Παρ' ὅλ' αὐτά, ἡ ἀφθονία - κι, ὡς ἐκ τούτου, κι ἡ ἀντιφατικότητά - τῶν ἀρχαίων σχολῶν παραδίδει τόσο τὴν Τερψιχόρη, ὅσο καὶ τὴν Κλειώ, ὅσο καὶ τὴν Εὐτέρπη ὡς πιθανὴ μητέρα τοῦ ἥρωα.

19. Πρβλ. Ψευδοαπολλόδωρος, *Βιβλιοθήκη*, 1.18.1-3: «Εὐτέρπης δὲ καὶ ποταμοῦ Στρυμόνος Ῥῆσος, ὃν ἐν Τροίᾳ Διομήδης ἀπέκτεινεν' ὡς δὲ ἔνιοι λέγουσι, Καλλιόπης ὑπῆρχεν», καί, 2.3.4: «Εὐάδνην τὴν Στρυμόνος καὶ Νειαιρας».

πολλάκις διαφορετικές ή ακόμα κι αντιφατικές παραδόσεις για έναν και τον αυτό μῦθο²⁰.

Στὸ ῥευστό, λοιπόν, αὐτὸ πλαίσιο ἀποκλίνουσας μυθολογικῆς ἀλήθειας ἀναφορικὰ μ' ἓνα συγκεκριμένο πρόσωπο ἀναδύεται μιὰ δευτέρα ἐκδοχή-καταγωγή τοῦ Στρυμόνα, διαμετρικὰ ἀντίθετη μὲν ἀπὸ τὴν προηγούμενη, ἐκπροσωπούμενη δὲ ἀπὸ ἓναν αἰνιγματικὸ συγγραφέα. Σύμφωνα μὲ τὸν Ψευδοπλούταρχο, ὁ Στρυμόνας δὲν ἦταν καθόλου υἱὸς τοῦ Ὠκεανοῦ καὶ τῆς Τηθῆς, παρὰ τοῦ Ἄρη καὶ τῆς Ἡλίκης κι, ὡς ἐκ τούτου, δὲν ἦταν κἄν ποτάμιος θεός, παρὰ βασιλιάς τῆς Θράκης, ὁ ὁποῖος, μόλις πληροφορηθῆκε τὸν θάνατο τοῦ υἱοῦ του Ἰήσου στὴν Τροία, ῥίχτηκε στὸν παρακείμενο ποταμὸ, ὁ ὁποῖος ὀνομαζόταν τότε Παλαιστίνος, μετονομάζοντάς τον²¹. Παλαιότερη ἀπὸ τὸν μεταχριστιανικὸ Ψευδοπλούταρχο μαρτυρία τῆς συγκεκριμένης ἱστορίας δὲν φαίνεται νὰ διασώζεται στὴν ἀρχαιοελληνικὴ (ἢ λατινικὴ) γραμματεία, ἓνα γεγονός πού ἐπιτρέπει τὴν ἐξαγωγή τοῦ εὐλογου συμπεράσματος ὅτι κατὰ πᾶσα πιθανότητα ἡ ἱστορία αὐτὴ δὲν ἦταν γνωστὴ στὴν Ἀρχαία Ἑλλάδα. Πράγματι, ἓνας μῦθος πού νὰ καταργῆ, τρόπον τινά, τὴν Θεογονία τοῦ Ἡροδότου πού ἤθελε ὅλους τοὺς ποταμοὺς τέκνα τοῦ Ὠκεανοῦ δὲν ἦταν δυνατὸν νὰ εὐδοκιμήσῃ σὲ μιὰ ἐποχὴ, κατὰ τὴν ὁποία ἡ μυθολογία στὶς χονδρικές της γραμμὲς εἶχε ἀποκρυσταλλωθῆ καὶ δὲν ἐπέτρεπε καινοτόμες ἐπεμβάσεις. Τὸ πιθανότερο εἶναι ὁ Ψευδοπλούταρχος νὰ συγχέῃ ἀπλῶς τὴν ἱστορία τοῦ θρακὸς βασιλέα Παλαιστίνου, ὁ ὁποῖος ἀπὸ λύπη πρὸς τὸν χαμὸ τοῦ υἱοῦ του Ἀλιάκμονα -ἄλλη μυθολογικὴ ἀσυνέπεια τοῦ Ψευδοπλούταρχου- αὐτοκτόνησε, πέφτοντας στὸν ποταμὸ, ὁ ὁποῖος μέχρι τότε ὀνομαζόταν Κόνοζος, καὶ δίνοντάς του τ' ὄνομά του²²

20. Ἐὰν ἀναμειχθῆ κι ἡ ἱστορία σὲ ὅλο αὐτὸ τὸ παιχνίδι κι ἐπιχειρηθῆ νὰ διαχωριστοῦν ῥιζικὰ τὰ ὅρια μεταξὺ μύθου καὶ πραγματικότητας, τότε ἡ συζήτηση ἐκτροχιάζεται πραγματικὰ καὶ κάθε ἐρευνητὴς δύναται νὰ προτάξῃ τὶς προσωπικὲς του ἀπόψεις, στηριζόμενος ἀποκλειστικὰ στὶς προσωπικὲς του δοξασίες. Ὁ A. Lesky, *Die griechische Tragödie*, Stuttgart (5)1984, σ. 69, καί, *Ἡ τραγικὴ ποίηση τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων*, μτφ. Ν. Χ. Χουρμουζιάδης, τόμ. I, Ἀθήνα ³1990, σ. 108, μάλιστα, ἐξαιτίας τῆς τεράστιας σημασίας πού εἶχε ὁ μῦθος στὴν ζωὴ τῶν Ἀρχαίων Ἑλλήνων, τὸν ὀνομάζει - μὲ μιὰ δόση ὑπερβολῆς - «ἀγία ἱστορία ὑψίστης πραγματικότητας» κι «ισάξια ἱστορία» - βλ., ἐπίσης, W. Burkert, *Ἑλληνικὴ Μυθολογία καὶ Τελετουργία: Δομὴ καὶ Ἱστορία*, μτφ. Ἡ. Ἀνδρεάδης, Ἀθήνα 1993, καί, R. Buxton, *Ὅψεις τοῦ Φαντασιακοῦ στὴν Ἀρχαία Ἑλλάδα: Ἡ Μυθολογία καὶ τὰ Συμφραζόμενά της*, μτφ. Τ. Τυφλόπουλος, Θεσσαλονίκη 2002.

21. Πρβλ. Ψευδοπλούταρχος, *Περὶ ποταμῶν καὶ ὄρων ἐπωνυμίας καὶ τῶν ἐν αὐτοῖς εὕρισκομένων*, 11.1.10-13: «Στρυμὼν δὲ, Ἄρεως παῖς καὶ Ἡλίκης, ἀκούσας περὶ τῆς Ἰήσου τελευτῆς καὶ ἀθυμῖα συσχεθεὶς ἑαυτὸν ἔρριψεν εἰς ποταμὸν Παλαιστίνου, ὃς ἀπ' αὐτοῦ Στρυμὼν μετωνομάσθη».

22. Πρβλ. Ψευδοπλούταρχος, *Περὶ ποταμῶν καὶ ὄρων ἐπωνυμίας καὶ τῶν ἐν αὐτοῖς εὕρισκομένων*, 11.1.3-10: «Οὗτος [ὁ Παλαιστίνος] γὰρ πρὸς τοὺς ἀστυγείτονας ἔχων πόλεμον καὶ εἰς ἀσθένειαν ἐμπεσὼν τὸν υἱὸν Ἀλιάκμονα στρατηγὸν ἔπεμψεν ὁ δὲ προ-

- ή παραλληλία με την ιστορία του Στρυμόνα, καθότι όλοφάνερη, δέν χορξεί καμμίας περαιτέρω επίσημανσης. Αυτόμάτως καθίσταται σαφές ότι στην περιοχή τής Θράκης παρὰ τὸν Στρυμόνα ἀνθοῦσε μιὰ παλαιότατη ιστορία -κάτι σὰν λαϊκὸ παραμῦθι- ποὺ παρίστανε ἕναν βασιλιὰ νὰ ῥίχνεται σ' ἕνα ποτάμι ἀπὸ πένθος γιὰ τὸν υἱό του, χαρίζοντας τ' ὄνομά του στὸ ποτάμι²³. Ἐνδεχομένως, πάλι, ἐντόπιοι κάτοικοι τής περιοχῆς τοῦ Στρυμόνα τῶν πρώτων μεταχριστιανικῶν αἰῶνων νὰ διηγήθηκαν ἐσφαλμένα τὴν ιστορία τοῦ Στρυμόνα στὸν Ψευδοπλούταρχο, ὁ ὁποῖος, ἀπὸ τυφλὴ ἐμπιστοσύνη στὴν ἐπιτόπια ἔρευνά του, προτίμησε τὴν παραλλαγή αὐτὴ σχετικὰ μὲ τὸν Στρυμόνα. Γεγονός, πάντως, εἶναι ὅτι ἡ καταγραφή τῶν κατὰ τόπους μῦθων οὔτε στοὺς νόμους τής αὐστηρῆς ἐπιστήμης ὑπόκειται οὔτε μοναδικὸ γνώμονά της ἔχει τὴν στεῖρα λογική, παρέχοντας, ἔτσι, τὸ δικαίωμα στοὺς μυθογράφους νὰ διανθίζουσαν εὐχάριστα τὶς ἀφηγήσεις τους.

Πέραν τῶν γενικῶν αὐτῶν μυθολογικῶν παραδόσεων σχετικὰ μὲ τὴν προέλευση τοῦ Στρυμόνα, ἐμφανίζονται μερικὲς παράπλευρες διηγήσεις, στίς ὁποῖες ὁ Στρυμόνας, ἂν καὶ δέν καταλαμβάνει κεντρικὴ θέση, κατέχει, πάντως, ἕναν ἰδιαίτερα λειτουργικὸ ῥόλο. Ἔτσι, καὶ πάλι ἀπὸ τὸν Ψευδοαπολλόδωρο λαμβάνει κανεῖς τὴν πληροφορία ὅτι ὁ Ἡρακλῆς κατὰ τὴν τέλεση τοῦ δέκατου ἄθλου του, ἦτοι τής ἀρπαγῆς τῶν βοδιῶν τοῦ Γηρῶνι, ἦρθε σ' ἐπαφή μὲ τὸν Στρυμόνα. Συγκεκριμένα, ἡ Ἡρα σκόρπισε μὲ «οἴστρο»²⁴ στὴν περιοχή τής Θράκης τὰ βόδια ποὺ ὠδηγοῦσε ὁ Ἡρακλῆς, ὁ ὁποῖος, μόλις τὰ συγκέντρωσε ἐκ νέου, κατηγόρησε τὸν Στρυμόνα ὅτι τάχα δέν συνεργάστηκε μαζί του κατὰ τὴν περισυλλογὴ τῶν ζῶων. Πιθανότατα τὴν ἔλλειψη δυνατῆς διάπλευσης τοῦ ποταμοῦ ὁ Ἡρακλῆς τὴν ἐξέλαβε ὡς ἄρνηση συνεργασίας τοῦ ποταμοῦ θεοῦ, μὲ συνέπεια νὰ χάσει ὁ ἥρωας ἕναν σημαντικὸ ἀριθμὸ ζῶων· γιὰ τὸν λόγο αὐτὸ τοῦ ἐπέβαλε, μάλιστα, σκληρὴ τιμωρία, γαμί-

πετέστερον μαχόμενος ἀνηρέθη. Περὶ δὲ τῶν συμβεβηκότων ἀκούσας Παλαιστίνος καὶ λαθῶν τοὺς δορυφόρους, διὰ λύπης ὑπερβολὴν ἑαυτὸν ἔρριπεν εἰς ποταμὸν Κόνοζον, ὅς ἀπ' αὐτοῦ Παλαιστίνος ὠνομάσθη».

23. Σχετικὰ μὲ τὰ τελετουργικὰ μύησης καὶ καθαρμοῦ μὲ τὸ νερό, βλ. Δ. Μήττα, «Τὸ Νερὸ στίς Τελετὲς Μύησης καὶ Καθαρμοῦ», *Υδάτινες Σχέσεις: τὸ Νερὸ ὡς Πηγὴ Ζωῆς στὴν Αρχαιότητα*, ἐπιμ. Κ. Σουζέρφ, Θεσσαλονίκη 2007, 81-102.

24. Ὁ «οἴστρος» σήμαινε στ' ἀρχαῖα ἑλληνικὰ ἀρχικὰ τὴν βοιδόμυγα, ἡ ὁποία μὲ τὸ συνεχὲς κέντριμά της τυραννοῦσε σὲ τέτοιο βαθμὸ τὰ ζῶα, ὥστε νὰ περιέρχωνται αὐτὰ σὲ μιὰν ἀνεξέλεγκτη (οἰστρήλατη) κατάσταση - χαρακτηριστικὸ παράδειγμα ἡ οἰστρόπληκτη Ἴω στὸν *Προμηθεὺς Δεσμώτη* - βλ. G. Kraias, «Szenische Probleme im *Prometheus Desmotes*», *Ἑλληνικά* 60 (2010) 7-23 (ἐδῶ 18-19) -, συγκρινόμενη ἡ ὁποία μετέπειτα μὲ τὴν ἴδια παράφορη κατάσταση κατὰ τὴν περίοδο ἀναπαραγωγῆς τοῦ ἐκάστοτε ζωικοῦ εἴδους, κατέληξε μεταφορικὰ νὰ σημαίνει καὶ τὴν ἰδιαίτερη αὐτὴ ὀργανικὴ περίοδο.

ζοντάς τον με πέτρες²⁵ και καθιστώντας τον από πλωτό άπλωτο²⁶. Αν και, από πρώτης όψεως, τὸ μυθολογικὸ αὐτὸ περιστατικὸ δὲν φαίνεται νὰ χαρακτηρίζεται ἀπὸ ιδιαίτερη βαρύτητα, ἐπιτρέπει, ἐν τούτοις, ὠρισμένους ἐρμηνευτικούς συλλογισμούς. Ἔτσι, εἶναι πολὺ πιθανὸν μὲ τὸν συγκεκριμένο μῦθο νὰ ἐπιχειρήθηκε νὰ ἐξηγηθῆ ἀπὸ τὴν ἔμμηθη – κι ὄχι ἔλλογη – τάση τῶν Πρωτοελλήνων, οἱ ὁποῖοι, ἄλλωστε, κατήρησαν κι ὅλη τὴν σχετικὴ μυθολογία τῆς φύσης, κάποιο δύσπλευστο, λόγω ῥηχότητος ἢ ὑπαρξῆς ὑφάλων, πέρασμα τοῦ ποταμοῦ. Γιὰ μὴ ἀκόμη φορὰ, λοιπόν, ἐπιβεβαιώνεται ἡ ζωτικὴ σχέση μύθου-θηρησείας καὶ φύσης-πραγματικότητας στοὺς Ἀρχαίους Ἕλληνες, ἡ ὁποία στάθηκε ἡ λυδία λίθος γιὰ τὴν καλλιέργεια ἑνὸς πρότυπου ἥθους καὶ τὴν ἀνάπτυξη ἑνὸς ἔκπαυλου πολιτισμοῦ.

Μὲ τὴν ἐπισκόπηση αὐτῆ τοῦ συνόλου τῶν μυθολογικῶν παραδόσεων πὸν σχετίζονται ἄμεσα μὲ τὸν Στρυμόνα ὡς ποτάμια θεότητα, κατέστη σαφὲς ὅτι τὸ συγκεκριμένο πρόσωπο κατεῖχε μιὰ βασικὴ θέση στὴν ἀρχαία ἐλληνικὴ μυθολογία²⁷. Ἀλλὰ ἡ μυθοποίηση-θεοποίηση τοῦ Στρυμόνα συνεπαγόταν ἄμεσα καὶ τὴν λατρεία αὐτοῦ, ὅπως ἀποδιδόταν αὐτῆ ἀπὸ τοὺς Ἀρχαίους Ἕλληνες ἀνεξαίρετως σὲ ὅλες τὶς θεότητες τους, εἴτε μεγάλης εἴτε μικρῆς δυναμικῆς. Ἐπιγραφή, μάλιστα, ἀπὸ τὰ ἐρείπια τῆς Ἀρχαίας Ἀμφίπολης ἀναφέρεται σὲ ψήφισμα τοῦ 357-356 π. Χ., τὸ ὁποῖο συνηγορεῖ γιὰ τὴν ὑπαρξὴ κοινοῦ ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνα

25. Σ' ἐγγάγρακτο λίθο διασώζεται ἀπεικόνιση τοῦ Ἡρακλῆ νὰ λιθοβολῆ τὸν ποταμὸ – βλ. A. Furtwängler, *Die antiken Gemmen: Geschichte der Steinschneidekunst im klassischen Altertum*, Leipzig / Berlin 1900, πιν. XVIII (σχ. 17).

26. Πρὸβλ. Ψευδοαπολλόδωρος, *Βιβλιοθήκη*, 2.112.1-9: «ὡς δὲ ἦλθεν [ὁ Ἡρακλῆς] ἐπὶ τοὺς μυχοὺς τοῦ πόντου, ταῖς βουσίην οἰστρον ἐνέβαλεν ἡ Ἥρα, καὶ σχίζονται κατὰ τὰς τῆς Θράκης ὑπωρείας ὁ δὲ διώξας τὰς μὲν συλλαβῶν ἐπὶ τὸν Ἑλλήσποντον ἤγαγεν, αἱ δὲ ἀπολειφθῆσαι τὸ λοιπὸν ἦσαν ἄγριαι. μόλις δὲ τῶν βοῶν συνελθουσῶν Στρυμόνα μεμψάμενος τὸν ποταμὸν, πάλαι τὸ ρεῖθρον πλωτὸν ὃν ἐμπλήσας πέτραις ἄπλωτον ἐποίησε, καὶ τὰς βόας Εὐρύσθει κομίσας δέδωκεν».

27. Ἡ πληροφορία τῆς Δ. Μήττα, *Μύθοι τῆς Ἀρχαίας Μακεδονίας*, Θεσσαλονίκη 2006, σ. 53, περὶ ἑνὸς ἀμφορέα ἰδιωτικῆς συλλογῆς μὲ ἀπεικόνιση τοῦ Ἡρακλῆ στὸν κῆπο τῶν Ἑσπερίδων μαζί μὲ τοὺς ποτάμιους θεοὺς Ὠκεανὸ, Στρυμόνα καὶ Νεῖλο, ἐλέγχεται ἐξαιτίας ἄλλειψης στοιχείων, ἐνῶ ἡ μυθολογικὴ ἀφιξη τοῦ Διονύσου στὶς ἐκβολὲς τοῦ Στρυμόνα κι ἡ καταδίωξή του ἀπὸ τὸν ἐκεῖ βασιλιὰ τῶν Ἡδωνῶν Λυκοῦργο δὲν λαμβάνεται ὑπ' ὄψιν, καθὼς ὁ Στρυμόνας στὸν συγκεκριμένο μῦθο δὲν διαδραματίζει κανέναν σπουδαῖο ῥόλο. Ἡ μοναδικὴ ἀξιομνημόνευτη παράπλευρη πληροφορία σχετικὰ μὲ τὴν μυθολογία τοῦ Στρυμόνα προέρχεται ἀπὸ τὸν Ῥωμαῖο ποιητὴ Ὀβίδιο, *Metamorphosae: Phaethon*, 2.257: «fors eadem Ismarios Hebrum cum Strymone siccant» (ἡ ἴδια κακὴ τύχη ἀποξέρισε τὸν Ἔβρο καὶ τὸν Στρυμόνα, τοὺς ποταμοὺς τῆς Θράκης), κατὰ τὸν ὁποῖον ὁ υἱὸς τοῦ Ἥλιου καὶ τῆς Ῥοδῆς (ἡ τῆς Κλυμένης) Φαέθων ἐκλείψε μιὰ μέρα τὸ ἄρμα τοῦ πατέρα του, μὰ, σὰν ἀφηνίασαν τ' ἄλογα, λοξοδρόμησε κι ἔφτασε τόσο κοντὰ στὴν γῆ, ποῦ ξεράθηκε ἡ κοίτη πολλῶν ποταμῶν, ἀνάμεσα στοὺς ὁποίους καὶ τοῦ Στρυμόνα.

καὶ τοῦ Στρυμόνα²⁸, ἐνῶ ὁ Ἡρόδοτος κάνει λόγο γιὰ θυσίαι τοῦ Ξέρξη πρὸς εὐμενισμό τοῦ ποταμοῦ²⁹. Ὡς ἕνας, λοιπόν, ἀπὸ τοὺς μεγαλύτερους ποταμοὺς τοῦ βορείου τμήματος τῆς ἑλληνικῆς ἐπικράτειας δὲν θὰ μπορούσε ν' ἀφήσει ἀσυγκίνητη τὴν μυθοπλαστικὴ φαντασία τῶν Ἀρχαίων Ἑλλήνων, ἡ ὁποία τὸν ἐτίμησε μ' ἕνα πλούσιο μυθολόγιο. Κι ἂν ἐπικρατῆ μιὰ σύγχυση-ἀντίφαση ἀνάμεσα στοὺς ἀρχαίους λογοτέχνες, εἶναι αὐτὴ ἐνδεικτικὴ τῆς ῥευστότητας τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς μυθολογίας, ἡ ὁποία μπορεῖ νὰ εἶχε ἀποσαφηνίσει τὴν γενικώτερη εἰκόνα της, ἐπέτρεπε, ὅμως, κάλλιστα τὸν πειραματισμὸ ὡς πρὸς τὶς ἐπιμέρους λεπτομέρειες³⁰. Εὐπλαστός ὁ κάθε μῦθος στὰ χέρι τοῦ ὅποιου τὸν πραγματεύεται, ἄφηνε εὐχαρίστως ἕνα ἱκανὸ περιθώριον ἀναδιάρθρωσης, ὥστε νὰ ἐξυφαίνεται ἀργὰ ἀλλὰ μεθοδικὰ τὸ τεράστιο δίκτυο τῆς πολυπρόσωπης καὶ πολυσήμαντης ἀρχαίας ἑλληνικῆς μυθολογίας. Ἡ ἐλευθερία αὐτὴ στὴν ἐξέλιξη τῆς μυθολογίας ἔχει νὰ κάνει μὲ τὴν εὐρύτερη ἀντίληψη περὶ θρησκείας στοὺς Ἀρχαίους Ἕλληνας, οἱ ὁποῖοι, παρότι πολυγραφότατοι, ποτὲ δὲν ἀποτόλμησαν νὰ καταγράψουν τὰ θρησκευτικὰ τοὺς πιστεύω³¹. Τὸ δόγμα δὲν εἶχε καμμιά ἀπολύτως θέση στὴν ἀρχαιοελληνικὴ κοινωνία, ἡ ὁποία ὑπηρετοῦσε τὴν θρησκεία της στὴν βάση μιᾶς ἰδιαίτερα ἀνεπτυγμένης μυθολογίας, ἡ ὁποία μὲ τὴν σειρὰ της πῆγαζε ἀπευθείας ἀπὸ τὴν ἀνόργανη φύση, ἥτοι τὸν ἀντιλαμβανόμενο αποκλειστικὰ μὲ τὶς αἰσθήσεις περιβάλλοντα κόσμος. Καὶ καθὼς κάθε ἄνθρωπος ἀντιλαμβάνεται διαφορετικὰ τὴν φύση, ἀνάλογα μὲ τὴν ἰδιοσυγκρασία του, ἦταν φυσικὸ νὰ ὑπάρξει ἕνα εὐρύτατο φάσμα ἐρμηνειῶν τῆς παραδεδομένης μυθολογίας, ἀπὸ τὸ ὁποῖο προέκυψαν οἱ πολυάριθμοι ἀποκλίσεις ἀπὸ τὴν πρωτοπηγὴ, ἡ ὁποία χάνεται σὲ ἀπροσμέτρητα βάρη.

Στὸν ἀντίποδα τῆς μυθολογικῆς εἰκόνας τοῦ Στρυμόνα-θεοῦ εὐρίσκειται ἡ ἱστορικὴ διάσταση τοῦ Στρυμόνα-ποταμοῦ, ἡ ὁποία ἐκπροσω-

28. Πρβλ. GIG II, 2008: «Τὰ δὲ χρήματ' αὐτῶν δημόσια εἶναι, τὸ δ' ἐπιδέκατον ἰδὸν τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τοῦ Στρυμόνος» - βλ. Σαμσάρης, ὅ.π. (ὑποσ. 16α), σ. 16 (ὑποσ. 5) καί, ὅ.π. (ὑποσ. 16β), σ. 56 (ὑποσ. 3).

29. Πρβλ. Ἡρόδοτος, 7.113.9-114.2: «τὸν Στρυμόνα, ἐς τὸν οἱ μάγοι ἐκαλλιερέοντο σφάζοντες ἵππους λευκοῦς. Φαρμακεύσαντες δὲ ταῦτα ἐς τὸν ποταμὸν καὶ ἄλλα πολλὰ πρὸς τοῦτοις».

30. Τὴν πραγματικότητα αὐτὴ - στὸ κάπως περιορισμένο πλαίσιο τοῦ τραγικοῦ μύθου - καταφάσκει ὁ Ἀριστοτέλης, *Περὶ ποιητικῆς*, 1453b.22-25: «τοὺς μὲν οὖν παρελιμμένους μύθους λύειν οὐκ ἔστιν [...] αὐτὸν [τὸν ποιητὴν] δὲ εὐρίσκειν δεῖ καὶ τοῖς παραδεδομένοις χρῆσθαι καλῶς» - βλ. Ἰ. Συκουτρῆς, *Ἀριστοτέλους: περὶ ποιητικῆς*, Ἀθήνα 2003, σσ. 114-115.

31. Μάλιστα, ὁ Α. Schopenhauer, «Über Religion», *Kleine Philosophische Schriften II (Paralipomena)*, ἐντοπίζει σὲ αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν ἀλήθεια τὴν αἰτία ὀλίγης κατάρρευσης τῆς ἀρχαιοελληνικῆς θρησκείας καὶ ὑποσκελισμοῦ της ἀπὸ τὴν ἐβραιοχριστιανικὴ.

πείται, ἐξίσου, ἀπὸ πολὺ σημαντικοὺς ἀρχαίους Ἑλληνας συγγραφεῖς, τόσο ἱστοριογράφους ὅσο καὶ γεωγράφους. Ὡς ποταμὸς τῆς εὐρύτερης ἔκτασης τῆς Ἀρχαίας Θράκης, ὅπως συχνὰ ἀναφέρθηκε καὶ στὶς μυθολογικὲς παραδόσεις, ἔρρεε ὁ Στρυμόνας ἀπὸ Βορρᾶ πρὸς Νότο, διασχίζοντας διαδοχικὰ τὶς περιοχὲς τῆς Παιονίας, τῆς Σιντικῆς, τῆς Ὀδομαντικῆς, τῆς Βισαλτίας καὶ τῆς Ἡδωνίδας³². Τόσο ὁ γεωγραφικὸς ὅσο κι ὁ φυλετικὸς προσδιορισμὸς τῶν παραπάνω περιοχῶν-λαῶν βασίζεται σὲ μεγάλο βαθμὸ σὲ λογικοφανεῖς εἰκασίες, ἐφόσον τὰ εὐρήματα, ἀπὸ τὴν μιά, εἶναι λιγοστὰ κι οἱ γνώμες, ἀπὸ τὴν ἄλλη, τῶν ἀρχαίων συγγραφέων συχνὰ ἀντικρουόμενες³³. Μὲ τὴν ἐπέκταση, ὅμως, τῶν Μακεδόνων ἥδη ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τοῦ 4^{ου} αἰῶνα π. Χ. καὶ τὴν προσάρτηση-ὑποταγὴ ὅλων αὐτῶν τῶν περιοχῶν-λαῶν στὸ Μακεδονικὸ Κράτος³⁴, καθίσταται ὁ Στρυμόνας κομβικὸς ποταμὸς τῆς τότε Ἀνατολικῆς Μακεδονίας - θέση ποὺ κατέχει μέχρι καὶ σήμερα στὴν γεωγραφία τῆς Σύγχρονης Ἑλλάδας. Μὲ βάση τὸ δεδομένο αὐτό, προκύπτει ὁ Στρυμόνας ὡς φυσικὸ σύνορο μεταξὺ Μακεδονίας καὶ Θράκης, τὸ ὁποῖο δὲν διαχώριζε μόνον γεωγραφικὲς περιοχὲς, ἀλλά, πολὺ περισσότερο, τὰ θρακικὰ, ἰνδοευρωπαϊκὰ ἀλλὰ μὴ ἑλληνικὰ, ἀπὸ τὰ ἑλληνικὰ μακεδονικὰ φύλα³⁵.

Πρῶτος ἀρχαῖος Ἑλληνας συγγραφέας ποὺ κατονομάζει τὸν Στρυμόνα σὲ ἱστορικὸ τοῦ ἔργο εἶναι ὁ τραγικὸς ποιητὴς Αἰσχύλος³⁶, ὁ ὁποῖος στοὺς *Πέρσες* του μνημονεύει μιὰν ἀπρόσμενη πῆξη τῶν ὑδάτων τοῦ Στρυμόνα³⁷. Κατὰ τὴν τέταρτη ἀγγελικὴ ῥήση (στ. 480-514)

32. Βλ. Σαμισάρης, ὅ. π. (ὑποσ. 16α), σσ. 16-17 (ὑποσ. 7), ὅπου γίνεται λόγος σχετικὰ καὶ μὲ τὶς ἀντιφάσεις τῶν ἀρχαίων συγγραφέων ὡς πρὸς τὸν καθορισμὸ τῶν πηγῶν του, καί, ὅ. π. (ὑποσ. 16β), σσ. 27-46, καὶ Χ. Κουκουλίη-Χρυσανθάκη, «Σίρις - Σίρρα - Σέρραι», *Σερραϊκὰ Ἀνάλεκτα* 3 (2001) 15-47.

33. Ἐνδεικτικὴ τῆς ὅλης ἀσάφειας εἶναι ἡ διατύπωση τοῦ ῥωμαίου ἱστορικοῦ Τ. Λίβιου, *Ab urbe condita*, 45.30.2-3: «quanta Macedonia esset, [...] Macedones quoque ignorabant» (πόση ἦταν ἡ Μακεδονία, [...] κι οἱ ἴδιοι οἱ Μακεδόνες τὸ ἀγνοοῦσαν) - βλ. Μ. Γ. Δήμιτσας, *Ἀρχαία γεωγραφία τῆς Μακεδονίας*, τόμ. I-II, Θεσσαλονίκη ²1988, Ν. G. L. Hammond, *The Macedonian State: Origins, institutions, and history*, Oxford / New York 1989, καί, *Ἱστορία τῆς Μακεδονίας*, τόμ. I-III, μτφ. Μ. Χαλκιοπούλου, Γ. Φωτιάδης, Θ. Γεωργιάδης, Θεσσαλονίκη 1995.

34. Βλ. Δ. Κανατσούλης, *Ἡ Μακεδονία μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Ἀρχέλαου*, Θεσσαλονίκη 1964, σ. 20, καὶ S. Casson, *Macedonia Thrace and Illyria: Their relations to Greece from the earliest times down to the time of PHILIP son of AMYNTAS*, Groningen ²1968, σσ. 41-42.

35. Πρβλ. Πλίνιος ὁ Πρεσβύτερος, *Naturalis Historia*, 4.10.38.4-5: «Macedoniae terminus amnis Strymon» (σύνορο τῆς Μακεδονίας ὁ ποτάμιος θεὸς Στρυμόνας) - Βλ. Σαμισάρης, ὅ. π. (ὑποσ. 16α), σσ. 17-18 & 54-70.

36. Σχετικὰ μὲ τὴν ἱστορικὴ ποιότητα τῶν αἰσχύλειων *Περσῶν*, βλ. Γ. Κράϊας, «Τὸ ἱστορικὸ δράμα καὶ ἡ ἐξιλιξίη του», *Πλάτων* (παρ.) 7 (2012) 142-170 (ἐδῶ 150-163).

37. Πρβλ. Αἰσχύλος, *Πέρσες*, στ. 494-496: «νυκτὶ δ' ἐν ταύτῃ θεὸς / χεμῶν ἄωρον ὄρσε, πῆγγυσιν δὲ πᾶν / ῥέεθρον ἀγνοῦ Στρυμόνος» - βλ. N. M. Horsfall, «Aeschylus and

περιγράφει ὁ ἀγγελιαφόρος στὴν Ἄτοσσα, τὴν μητέρα τοῦ Ξέρξη, καὶ τοὺς γέροντες εὐγενεῖς ποὺ ἀποτελοῦν τὸν Χορὸ τὴν περιπετειώδη ἐπιστροφή στὴν πατρίδα, ἡ ὁποία δὲν ἐμελλε νὰ σταθῆ ἐπιτυχῆς γιὰ ὅλους τοὺς στρατιῶτες. Μετὰ τὴν «οὐκ εὐκοσμον [...] φυγὴν» (στ. 481) ἀπὸ τὴν Σαλαμίνα καὶ τὴν δευτέρη κατατρόπωση στὶς Πλαταιές, «ἐν [...] Βοιωτῶν χθονί» (στ. 482), κινεῖται ἡ κατακρευορρημένη στρατιὰ τῶν Περσῶν ἀπὸ Νότο πρὸς Βορρᾶ καὶ κατόπιν ἀνατολικά, σημειώνοντας ὁ ὁμοδιηγητικὸς αφηγητὴς τοποθεσίες-κλειδιὰ γιὰ τὴν πορεία. Κι ἐνῶ ὅλοι οἱ τόποι ἀναφέρονται μόνον ὀνομαστικά, καθὼς χρησίμευσαν πιθανότατα ὡς ἐνδιάμεσοι σταθμοὶ ἀνάπαυσης, χωρὶς νὰ στιγματιστοῦν ἀπὸ ιδιαίτερα γεγονότα, ἀφιερώνει ὁ ποιητὴς, οὔτε λίγο οὔτε πολὺ, δεκατέσσερις ὀλόκληρους στίχους γιὰ τὴν παρουσίαση τῆς ψύξης τοῦ Στρυμόνα. Τὸ χτύπημα ἦτανε, μάλιστα, τόσο ἰσχυρὸ γιὰ τοὺς ἐξαντλημένους Πέρσες, ὥστε ν' ἀφυπνίσῃ ἀκόμα καὶ τ' ἀσθενῆ τους θρησκευτικὰ αἰσθήματα, χωρὶς, ὅμως, νὰ ἐπιφέρουν οἱ προσευχῆς κανένα θαῦμα³⁸. Ἡ ζωντάνια τῆς περιγραφῆς κορυφώνεται τὴν στιγμὴ ποὺ οἱ πρωινῆς ἀκτίνες τοῦ ἡλίου ἀρχίζουν νὰ ζεσταίνουν τὴν πλάση, προκαλώντας τὴν τήξη τοῦ πάγου καὶ συμπαρὰσύροντας στὰ παγερὰ βάθη τοῦ ποταμοῦ ὅσους δὲν εἶχαν προλάβει νὰ φθάσουν στὴν ἀντίπερα ὄχθη. Ἡ ἀναζήτηση ἱστορικῆς ἀλήθειας στα λεγόμενα τοῦ Αἰσχύλου, ἐάν, δηλαδή, ὄντως ὁ Στρυμόνας πάγωσε κατὰ τὴν παλιννόστηση τῶν Περσῶν³⁹, ἀποτελεῖ ἐλάχιστον θέμα, καθὼς πολὺ σημαντικώτερη τῆς φυσικῆς εἶναι ἡ μεταφυσικὴ διάσταση τοῦ ἔργου. Ἔτσι, ὁ πάγος τοῦ Στρυμόνα, ἦτοι τὸ ἀπροσπέλαστο τοῦ ποταμοῦ, ὀφείλει νὰ ἐρμηνευθῆ ὡς μιὰ ἀκόμα θεϊκὴ τιμωρία στοὺς ὕβριστὲς Πέρσες, οἱ ὁποῖοι, ἀψηφώντας κάθε ἠθικό-φυσικὸ νόμο, ἤρθαν νὰ κατακτήσουν τὴν Ἑλλάδα. Ὁ Στρυμόνας, λοιπόν, ἀπέβη μοιραῖος στοὺς ἐκστρατεύσαντες Πέρσες, σωρεύοντας ἓνα ἀκόμα πλῆγμα στὴν θλιβερῆ τους τύχη κι ἐπισφραγίζοντας μὲ τρόπο οἰκτρὸ τὴν καθολικὴ

the Strymon», *Hermes* 102 (1974) 503-505, B. Lincoln, «Death by Water: Strange Events at the Strymon (*Persae* 492-507) and the Categorical Opposition of East and West», *CP* 95 (2000) 12-20, καὶ Kraias, ὀ. π. (ὑπόσ. 6), σσ. 141-142 – ψύξη τοῦ ἡέματος τοῦ Στρυμόνα ἀναφέρει κι ὁ Ὁβίδιος, *Tristia*, 5.3.21-22: «adusque nivosum / Strymona venisti» (ἦρθες στὸν κατάχιονο Στρυμόνα).

38. Στὸ πάγωμα τοῦ Στρυμόνα διακρίνει ὁ Ἰ. Π. Σταμουλάκης, «Αἰσχύλου Πέρσαι: ὑπεριστορικὴ θεώρηση ἐνὸς ἱστορικοῦ γεγονότος», *Αἰσχύλος: Ὁ δημιουργὸς τῆς τραγωδίας καὶ ἡ διαχρονικὴ ἐπίδρασή του στὴν ἑλληνικὴ καὶ εὐρωπαϊκὴ γραμματεία* (Πρακτικὰ 38^{ου} ἐτήσιου συνέδριου Πανελληνίας Ἑνώσης Φιλολόγων), ἐπιμ. Μ. Στεργιούλης / Γ. Κράϊας, Ἀθήνα 2012, 31-40 (ἐδῶ 33-34), ἐπέμβαση τῆς Ἄτης κατὰ τῆς ὕβρης τῶν Περσῶν, μιὰ σκέψη ποὺ, ἰδωμένη στὸ κυρίαρχο μοτίβο ὕβρης-τίσης, γίνεται ἀβίαστα κατανοητὴ κι ἀποδεκτὴ.

39. Βλ. H. D. Broadhead, *The Persae of Aeschylus*, Cambridge 1960, σ. 138, L. Belloni, *Eschilo: I Persiani*, Milano ²1994, σσ. 189-190, καὶ A. F. Garvie, *Aeschylus: Persae*, Oxford 2009, σσ. 222-223.

τους ήττα στην απόπειρα υποδούλωσης της Ελλάδας.

Όμως, ο Στρυμόνας μνημονεύεται κι άλλες φορές στις τραγωδίες του Αισχύλου, αποκομμένος, βέβαια, από κάθε συμβολική σημασία κι ἐμμένοντας αποκλειστικά στην γεωγραφική του υπόσταση. Και πάλι στους *Πέρσες* μετά την περίφημη σκηνή του Δαρείου, ἐξυμνώντας ο Χορός την σύνεση και την μετριοφροσύνη του Μεγάλου Βασιλιά, ἀναφέρεται ο Στρυμόνας ως σύνορο της Βορείου Ελλάδος με την Θράκη⁴⁰. Στην Πάροδο του Χορού στον *Άγαμέμνονα*, όπου ο έτεροδιηγητικός ἀφηγητής ἐκθέτει ἀναληπτικά τὰ πρὸ τῆς τρωικῆς ἐκστρατείας καθέκαστα, ἐμφανίζονται οί ἄνεμοι ἀπὸ τὴν περιοχή του Στρυμόνα, ἦτοι οί βορειοανατολικοί, ὄχι μόνον καθηλωτικοί, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ καταστροφικοί γιὰ τὸν στόλο τῶν Ἀχαιῶν στὴν βοιωτικὴ Αὐλῖδα⁴¹. Τέλος, στὶς *Ἰκέτιδες* αὐτοσυστήνεται ὁ οἰκοδεσπότης Πελασγὸς στὸν ἄρτι ἀφιχθέντα Δαναὸ μετὶ τὶς θυγατέρες του ὡς ἄναξ τοῦ γένους τῶν Πελασγῶν, τὸ ὁποῖο ἐκτείνεται ἐδῶθεν τῆς δυτικῆς ὄχθης τοῦ Στρυμόνα⁴². Ἀσφαλῶς, σὲ ὅλες αὐτὲς τὶς περιπτώσεις ὁ Στρυμόνας οὔτε καμμία βαθύτερη σημασία ἐνέχει οὔτε καμμία ὑπόγεια λειτουργία ὑπηρετεῖ πέραν τοῦ ἀμιγῶς γεωγραφικοῦ προσδιορισμοῦ, ἐνῶ γιὰ τυχὸν ὑποφῶσκον μυθολογικὸ ὑπόβαθρο δὲν γίνεται κἂν λόγος.

Στὴν συνέχεια, ὁ πατέρας τῆς ἱστοριογραφίας Ἡρόδοτος ἦταν ἀπολύτως λογικὸς, καθὼς πραγματεύτηκε στὸ ἔργο του τὴν ἐξ Ἀνατολῶν ἐπέλαση τῶν Περσῶν στὴν Ἑλλάδα, νὰ ἐπικαλεσθῆ συχνὰ τὸν Στρυμόνα ὡς τόπο διεξαγωγῆς σημαντικῶν γεγονότων. Στὴν ἱστορικὴ του συνείδηση ἀποτελεῖ ὁ μεταίχμιακὸς αὐτὸς ποταμὸς τῆς Βορείου Ἑλλάδος σημεῖο ἀναφορᾶς γιὰ τὴν εὐρύτερη περιοχή, ἐφόσον ἐκατέρωθεν τῶν ὄχθων του ἤκμαζαν ποικίλοι πολιτισμοὶ κι εὐήμεροῦσαν σημαίνουσες πόλεις τοῦ ἀρχαίου κόσμου. Ἔτσι, διάσπαρτες σὲ ὀλόκληρο τὸ ἔργο του ἀναδύονται πολλαπλὲς ἀναφορὲς στὸν Στρυμόνα ὡς ἀπλὸ γεωγραφικὸ προσδιορισμὸς, οἱ ὁποῖες ἀφήνουν πάντοτε νὰ διαφανῆ ὁ ἀναμφίβολος πλοῦτος τῆς περιοχῆς σὲ μεταλλεύματα ἀπὸ τὴν περιοχή τοῦ

40. Πρβλ. Αἰσχύλος, *Πέρσες*, στ. 867-870: «οἶαι Στρυμονίου / πελάγους Ἀχελωίδες / εἰσὶ πάροικοι / Θρηκίων ἐπαύλων».

41. Πρβλ. Αἰσχύλος, *Άγαμέμνων*, στ. 192-198: «πνοαὶ δ' ἀπὸ Στρυμόνος μολοῦσαι / κακόσχολοι, νῆσιδες, δύσορμοι, / βροτῶν ἄλαι, / ναῶν <τε> καὶ πεισιμάτων ἀφειδεῖς, / παλμμηκὴ χρόνον τιθεῖσαι / τριβῶ κατέξαινον ἄνθος Ἀργεῖ- / ων». Οἱ πνέοντες ἀπὸ τὴν περιοχή τοῦ Στρυμόνα ἄνεμοι φαίνεται νὰ ἦταν ἰδιαίτερα γνωστοὶ στοὺς Ἀρχαίους Ἑλληνας, οἱ ὁποῖοι εἶχαν, μάλιστα, ἐπινοήσει καὶ σχετικὸ ὄρο, ὅπως βεβαιώνουν χωρῖα τοῦ Ἡροδότου, 8.118.6-7: «Πλέοντα δέ μιν ἄνεμον Στρυμονίην ὑπολαβεῖν μέγαν καὶ κυματῆην», καὶ τοῦ Καλλιμάχου, Ἔγνος εἰς Δῆλον, 4.25-26: «τεῖχεα μὲν καὶ λαῆς ὑπὸ ῥιπῆς κε πέσοιεν / Στρυμονίου βορέαο».

42. Πρβλ. Αἰσχύλος, *Ἰκέτιδες*, στ. 254-255: «καὶ πᾶσαν αἶαν, ἧς δι' ἀγνὸς ἔρχεται / Στρυμών, τὸ πρὸς δύνοντος ἡλίου, κρατῶ».

Παγγαίου⁴³. Πολύ πιδ συστηματικά, όμως, μνημονεύει ο ιστορικός από την Άλικαρνασσό τον Στρυμόνα ως κοιτίδα του έξελληνισμένου θρακικού φύλου των Παιόνων⁴⁴, τὸ ὁποῖο φαίνεται νὰ ἐπικάλυπτε τὰ ὑπόλοιπα φύλα τῆς περιοχῆς σὲ ἰσχὺ κι ἐπιρροή. Πράγματι, ἡ Παιονία προβάλλεται ὡς ἡ κύρια γεωγραφικὴ περιοχὴ γύρω ἀπὸ τὸν Στρυμόνα, ἐκτεινόμενη, μάλιστα, ἀπὸ τὶς πηγές μέχρι τὶς ἐκβολές του, ἀποσιωπώντας ταυτοχρόνως τὴν ὑπαρξὴ ἄλλων φυλῶν στὴν ἴδια περιοχὴ⁴⁵. Στὴν ἐμμονὴ αὐτῆ τοῦ Ἡροδότου περὶ Παιονοκρατίας – θὰ λέγαμε – στὰ μέρη τοῦ Στρυμόνα ἐξέχουσα θέσῃ κατέχει ἡ τακτικὴ μνεῖα στὴν ἐπιφανῆ πόλῃ τῆς Ἡϊόνας, τὸ ἐπίνειο τῆς Ἀμφίπολης, πάντοτε σὲ συνδυασμὸ μὲ τὸν ποταμὸ Στρυμόνα⁴⁶. Πέραν τῶν ἀπλῶν ἀναφορῶν στὴν συγκεκριμένη πόλῃ, ἔλκει, τὸ δίχως ἄλλο, τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ ἀναγνώστη ἡ ἐξιστόρηση τῆς ἀνδρείας τοῦ Μήδου κατακτητῆ τῆς πόλης Βόγη νὰ μὴν παραδοθῆ στὸν Ἀθηναῖο πολιορκητῆ Κίμωνα, ἀλλὰ ν’ αὐτοκτονήσῃ ἡρωικά⁴⁷. Τέλος, ἡ ζεύξη τοῦ Στρυμόνα ἀπὸ τὸν Ξέρξῃ μὲ τὴν δημιουργία λαμπρῆς γέφυρας – ὁ Εὐρυπίδης, μάλιστα, ὀνομάζει τὸν Στρυμόνα «καλλιγέφυρον»⁴⁸ – γιὰ τὴν διέλευση τῆς τεράστιας στρατιᾶς του δὲν θὰ μπο-

43. Πρβλ. Ἡρόδοτος, 1.64.3-4: «τῶν δὲ ἀπὸ Στρυμόνος ποταμοῦ συνιόντων», καί, 7.113.5-114.1: «Ἡ δὲ γῆ αὕτη ἢ περὶ τὸ Πάγγαιον ὄρος καλέεται Φυλλίς, κατατείνουσα τὰ μὲν πρὸς ἐσπέρην ἐπὶ ποταμὸν Ἀγγίτην, ἐκδιδόντα ἐς τὸν Στρυμόνα, τὰ δὲ πρὸς μεσαμβροίην τείνουσα ἐς αὐτὸν τὸν Στρυμόνα, ἐς τὸν οἱ μάγοι ἐκαλλιερῶντο σφάζοντες ἵππους λευκοῦς».

44. Βλ. Δ. Κ. Σαμαράρης, *Ὁ έξελληνισμὸς τῆς Θράκης κατὰ τὴν Ἑλληνικὴ καὶ Ῥωμαϊκὴ Ἀρχαιότητα*, διδ. διατρ., Θεσσαλονίκη 1980.

45. Πρβλ. Ἡρόδοτος, 5.1.5: «Οἱ γὰρ ὦν ἀπὸ Στρυμόνος Παῖονες», 5.13.9-11: «εἴη δὲ ἡ Παιονίη ἐπὶ τῷ Στρυμόνῳ ποταμῷ πεπολιτισμένη, ὃ δὲ Στρυμόνων οὐ πρόσω τοῦ Ἑλλησπόντου», 5.23.5-6: «ἐόντος δὲ τοῦ χώρου τούτου παρὰ Στρυμόνα ποταμόν, τῷ οὐνομά ἐστι Μύρκιος», 5.98.4-6: «ἔπειψεν ἐς τὴν Φρυγίην ἄνδρα ἐπὶ τοὺς Παίονας τοὺς ἀπὸ Στρυμόνος ποταμοῦ αἰχμαλώτους γενομένους ὑπὸ Μεγαβάζου», 7.75.6-7: «τὸ δὲ πρότερον ἐκαλέοντο, ὡς αὐτοὶ λέγουσι, Στρυμόνιοι, οἰκέοντες ἐπὶ Στρυμόνῳ», καί, 8.115.17-116.1: «ἀλλὰ δόντες οἱ Παῖονες τοῖσι Θρηξίσι ἀπαιτέοντος Ξέρξῃ ἐφασαν νεμομένας ἀρπασθῆναι ὑπὸ τῶν ἄνω Θρηξίων τῶν περὶ τὰς πηγὰς τοῦ Στρυμόνος οἰκημένων».

46. Πρβλ. Ἡρόδοτος, 7.25.10-11 & 8.118.2-3: «ἐς Ἡϊόνα τὴν ἐπὶ Στρυμόνῳ», 7.113.3-4: «ἐπὶ ποταμόν τε Στρυμόνα καὶ πόλιν Ἡϊόνα», καί, 8.120.8-9: «τοῦ Στρυμόνος καὶ τῆς Ἡϊόνος» – βλ. Σαμαράρης, ὅ.π. (ὑπόσ. 16α), σ. 139.

47. Πρβλ. Ἡρόδοτος, 7.107.6-16: «ὄς [ὁ Βόγης], ἐπειδὴ ἐπολιορκετο ὑπὸ Ἀθηναίων καὶ Κίμωνος τοῦ Μιλτιάδου, παρεὼν αὐτῷ ὑπόσπονδον ἐξελεθῆναι καὶ νοστήσαι ἐς τὴν Ἀσίην, οὐκ ἠθέλησε, μὴ δειλίῃ δόξειε περιεῖναι βασιλεῖ, ἀλλὰ διεκαρτέρεε ἐς τὸ ἔσχατον. Ὡς δ’ οὐδὲν ἔτι φορβῆς ἐνὴν ἐν τῷ τείχει, συννήσας πυρὴν μεγάλην ἔσφαξε τὰ τέκνα καὶ τὴν γυναῖκα καὶ τὰς παλλακὰς καὶ τοὺς οἰκέτας καὶ ἔπειτα ἐσέβαλε ἐς τὸ πῦρ, μετὰ δὲ ταῦτα τὸν χρυσὸν ἅπαντα τὸν ἐκ τοῦ ἄστεος καὶ τὸν ἄργυρον ἔσπειρε ἀπὸ τοῦ τείχεος ἐς τὸν Στρυμόνα· ποιήσας δὲ ταῦτα ἐωστὸν ἐσέβαλε ἐς τὸ πῦρ» – πρβλ., ἐπίσης, Πλούταρχος, *Κίμων*, 7.1.1-6.7, καὶ Πανσανίας ὁ Περικηγετῆς, *Ἑλλάδος Περιήγησις*, 8.8.9.3-6.

48. Πρβλ. Εὐρυπίδης, *Ῥήσος*, στ. 349-351: «ὅ τε καλλιγέφυρ- / ρος ποταμὸς πορεῦει / Στρυμόνων» – βλ. P. Perdizet, «Le pont d’ Amphipolis et la date du Rhésos», *In memoria lui*

ροῦσε νὰ μείνη ἀσχολίαστη ἀπὸ τὸν ἱστορικὸ τῶν Περσικῶν Πολέμων⁴⁹. Βάσει, λοιπόν, ὅλων τῶν παραπάνω στοιχείων, καθίσταται σαφές ὅτι ὁ Ἡρόδοτος ἀφιέρωσε τὴν δέουσα προσοχὴ στὸν ποταμὸ Στρυμόνα ὡς γεωγραφικὸ τόπο αὐξημένης ἐμβέλειας στὶς βόρειες προεκτάσεις τῆς ἑλληνικῆς ἐπικράτειας, ἐνῶ ἡ πλούσια μυθολογία του δὲν σκίασε ἐπ' οὐδενὶ τὴν ἐπιστημονικὴ του ἐργασία.

Στὰ βήματα τοῦ Ἡροδότου ὁ ἕτερος μεγάλος ἱστορικὸς τῆς κλασικῆς ἀρχαιότητος, ὁ Θουκυδίδης, ἐπεχείρησε μιὰ ἐξίσου αὐστηρὰ ἐπιστημονικὴ προσέγγιση τοῦ Στρυμόνα, τὸν ὁποῖο μεταχειρίζεται ἀποκλειστικὰ στὴν βάση τῶν γεωγραφικῶν του προσδιορισμῶν. Ἔτσι, σὲ ὁλόκληρο τὸ δεύτερο βιβλίον τῆς Ἱστορίας του δέχεται καὶ παρουσιάζει καὶ αὐτὸς τὴν περιοχὴ καθ' ὅλο τὸ μῆκος τοῦ Στρυμόνα κατελιημμένη κυρίως ἀπὸ Παίονες, ἐνῶ δὲν παραλείπει συγχρόνως νὰ προσφέρῃ καὶ εὐρύτερες γεωγραφικὲς πληροφορίες⁵⁰. Τὴν πόλιν τῆς Ἡϊόνας τὴν ἀναφέρει καὶ ὁ Θουκυδίδης, ὅπως, ἄλλωστε, προηγουμένως καὶ ὁ Ἡρόδοτος, πάντοτε σὲ συνδυασμὸ μὲ τὸν Στρυμόνα⁵¹, ἐνῶ ἡ μνημόνευση τῆς σημαντικώτερης πόλης τῆς περιοχῆς, τῆς Ἀμφίπολης, λαμβάνει πολὺ μεγαλύτερη ἔκταση⁵². Πράγματι, ἡ ἐξαιρετικῆς γεωγραφικῆς σημασίας ἀποικία τῶν Ἀθηναίων ποὺ ἰδρύθηκε μόλις τὸ 437 π. Χ. ἦταν ἀπολύτως λογικὸ νὰ διαδραματίσῃ ἰδιαίτερο ὄλογο στὸν Πελοποννησιακὸ Πόλεμο τῶν τελῶν τοῦ 5^{ου} αἰῶνα π. Χ. καί, κατ' ἐπέκτασιν, καὶ στὸ ἔργο τοῦ Θουκυδίδη. Ὁ ἀποικισμὸς, μάλιστα, τῆς πόλης περιγράφεται διεξοδικὰ ἀπὸ τὸν ἱστορικὸ⁵³, ἐνῶ ἰδιαίτερο κεφάλαιο τοῦ ἔργου του πραγματεύεται τὴν περι-

Vasile Pârvan, București 1936, 284-290.

49. Πρβλ. Ἡρόδοτος, 7.24.7-8: «προσετέτακτο καὶ τὸν Στρυμόνα ποταμὸν ζεύξασθαι γεφυρώσασιν», 7.114.3-4: «τὸν Στρυμόνα εὐρόντες ἐξευγεμονοῦν», καί, 7.115.1: «Ὡς δὲ ἀπὸ τοῦ Στρυμόνος ἐπορεύετο ὁ στρατός» - πρβλ., ἐπίσης, Θουκυδίδης, 4.103.4.5-5.1 & 4.108.1.5-6 - βλ. Δ. Κ. Σαμσάρης, «Τὸ ὀδικὸ δίκτυο τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας», *Μακεδονικά* 14 (1974) 123-138 (ἐδῶ 126).

50. Πρβλ. Θουκυδίδης, 2.96.3.3-4: «μέχρι γὰρ Λαιαίων Παίωνων καὶ τοῦ Στρυμόνος ποταμοῦ», 2.97.2.1-2: «ἐς ἡπειρον δὲ ἀπὸ Βυζαντίου ἐς Λαιαίους καὶ ἐπὶ τὸν Στρυμόνα», 2.99.3.5-6: «οἱ [οἱ Παίονες] ὑπὸ τὸ Πάγγαιον πέραν Στρυμόνος ᾤκησαν Φάγηρα καὶ ἄλλα χωρία», 2.99.4.3-4: «καὶ πέραν Ἀξιοῦ μέχρι Στρυμόνος τὴν Μυγδονίαν καλουμένην Ἠδῶνας ἐξελάσαντες νέμονται [οἱ Παίονες]», καί, 2.101.3.1-3: «ἐφοβήθησαν δὲ καὶ οἱ πέραν Στρυμόνος πρὸς βορρᾶν Θραῖκες, ὅσοι πεδία εἶχον, Παναῖοι καὶ Ὀδόμαντοι καὶ Δρωοὶ καὶ Δερσαῖοι».

51. Πρβλ. Θουκυδίδης, 1.98.1.1: «Πρῶτον μὲν Ἡϊόνα τὴν ἐπὶ Στρυμόνι», καί, 4.50.2.1: «ἐν Ἡϊόνι τῇ ἐπὶ Στρυμόνι».

52. Πρβλ. Θουκυδίδης, 4.102.1.2-2.1: «ἐς Ἀμφίπολιν τὴν ἐπὶ Στρυμόνι ποταμῷ Ἀθηναίων ἀποικίαν», 4.102.3.7-8: «ἦν Ἀμφίπολιν ἄγνων ὠνόμασεν, ὅτι ἐπ' ἀμφοτέρω περιρρέοντος τοῦ Στρυμόνος», καί, 5.7.4.1-3: «ἐλθὼν τε καὶ καθίσας ἐπὶ λόφου καρτεροῦ πρὸ τῆς Ἀμφιπόλεως τὸν στρατὸν αὐτὸς ἐθεᾶτο τὸ λιμνώδες τοῦ Στρυμόνος καὶ τὴν θέσιν τῆς πόλεως ἐπὶ τῇ Θρακίῃ».

53. Πρβλ. Θουκυδίδης, 1.100.3.1-4: «ἐπὶ δὲ Στρυμόνα πέμψαντες μυρίους οἰκίτορας

φημη μάχη τῆς Αμφίπολης τὸ 422 π.Χ., ἡ ὁποία, μὲ τὸ οἰκτρὸ γιὰ τοὺς Ἀθηναίους ἀποτέλεσμα, στάθηκε καθοριστικὴ γιὰ τὴν ἐξέλιξη τοῦ πολέμου. Ἡ προσωπικὴ ἱστορία τοῦ Θουκυδίδη, ὁ ὁποῖος, ὡς ἐπικεφαλῆς τῆς ἀθηναϊκῆς ἀποστολῆς διαπραγμάτευσης τῆς τύχης τῆς πόλης, ἡ ὁποία, ἐν τῷ μεταξὺ, εἶχε κυριευθῆ ἀπὸ τοὺς Σπαρτιᾶτες, ἀπέτυχε κι ἐξορίστηκε, δὲν ἔρχεται νὰ σκιάσει οὔτε στιγμὴ τὸ ἔργο τοῦ ἱστορικοῦ, ὁ ὁποῖος ἐπέδειξε μιὰν ἀξιοθαύμαστη ἀντικειμενικότητα στὴν ἐξιστόρηση τοῦ πολέμου. Ἀξιοσημείωτη εἶναι, τέλος, ἡ ἀναφορὰ τοῦ Στρυμόνα ὡς ὑδάτινου ὀρίου στὴν περιοχὴ ποὺ διέρχεται, καθὼς, ἐπίσης, κι ἡ πρώτη νύξη στὰ ναυπηγεία ποὺ λειτουργοῦσαν στὶς ἐκβολές του καὶ καθιστοῦσαν τὸν συγκεκριμένο τόπο, μαζὶ μὲ τὸν γενικώτερο ὄρυκτό του πλοῦτο, μῆλον τῆς ἔριδος μεταξὺ πολλῶν λαῶν⁵⁴. Βάσει ὅλων τῶν παραπάνω, θὰ μπορούσε κανεὶς ν' ἀποφανθῆ πὼς ὁ Θουκυδίδης, κατὰ τὶς παραπομπές του στὸν ποταμὸ Στρυμόνα καὶ τὴν γύρω περιοχὴ, δὲν παρεκκλίνει καθόλου ἀπὸ τὴν γραμμὴ τῆς ἀποκλειστικῆς καταγραφῆς τῶν συντελεσθέντων γεγονότων μὲ μοναδικὸ γνώμονα τὴν ἱστορικὴ ἀκρίβεια καὶ τὴν ἐπιστημονικὴ τεκμηρίωση.

Τελευταῖος μεγάλος συγγραφέας, στὸ ἔργο τοῦ ὁποίου ὁ ποταμὸς Στρυμόνας καταλαμβάνει ἐξέχουσα θέση, δὲν θα μπορούσε νὰ εἶναι ἄλλος ἀπὸ τὸν μεγαλύτερο γεωγράφο τοῦ ἀρχαίου κόσμου, τὸν Στράβωνα. Συνθέτοντας αὐτὸς τὴν γεωγραφία του κατὰ τὸν πρώτο προχριστιανικό-μεταχριστιανικὸ αἰῶνα, ἔχει ἤδη λάβει χώρα τόσο ἡ πλήρης ἐπικράτηση τῶν ἐλληνικῶν φύλων τῶν Μακεδόνων σὲ ὁλόκληρη τὴν εὐρύτερη Μακεδονία, ὅσο κι ἡ μετέπειτα ὑποταγὴ ὅλων αὐτῶν στοὺς Ῥωμαίους εἰσβολεῖς. Ὅποτε, λογικὸ κι ἀναμενόμενο ἦταν νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν του ἀποκλειστικὰ καὶ μόνον τὰ νέα γεωγραφικὰ δεδομένα ἔπειτ' ἀπ' ὅλες τοῦτες τὶς ἐδαφικῆς ἀνακατατάξεις, ὀριοθετῶντας ἐκ νέου τὶς περιοχὲς καὶ τὰ φῦλα τῆς Βορείου Ἑλλάδος⁵⁵. Παρ' ὅλ' αὐτά, ἰδιαιτέρες

αὐτῶν καὶ τῶν ξυμμάχων ὑπὸ τοὺς αὐτοὺς χρόνους ὡς οἰκιοῦντες τὰς τότε καλουμένας Ἐννέα ὁδοὺς, νῦν δὲ Ἀμφίπολιν».

54. Πρβλ. Θουκυδίδης, 4.108.1.1-8: «Ἐχομένης δὲ τῆς Ἀμφιπόλεως οἱ Ἀθηναῖοι ἐς μέγα δέος κατέστησαν, ἄλλως τε καὶ ὅτι ἡ πόλις αὐτοῖς ἦν ὠφέλιμος ξύλων τε ναυπηγισμῶν πομπῆ καὶ χρημάτων προσόδω, καὶ ὅτι μέχρι μὲν τοῦ Στρυμόνος ἦν πάροδος Θεσσαλῶν διαγόντων ἐπὶ τοὺς ξυμμάχους σφῶν τοῖς Λακεδαιμονίοις, τῆς δὲ γεφύρας μὴ κρατούντων, ἄνωθεν μὲν μεγάλης οὔσης ἐπὶ πολὺ λίμνης τοῦ ποταμοῦ, τὰ δὲ πρὸς Ἴνινα τριῆρει τηρουμένων, οὐκ ἂν δύνασθαι προελθεῖν», 4.108.6.7-7.1: «καὶ αὐτὸς [ὁ Βρασίδης] ἐν τῷ Στρυμόνι ναυπηγίαν τριήρων παρεσκευάζετο», καί, 7.9.1.3-4: «ἐς δὲ τὸν Στρυμόνα περικομίσας τριῆρεις ἐκ τοῦ ποταμοῦ» - πρβλ., ἐπίσης, Διόδωρος ὁ Σικελιώτης, *Βιβλιοθήκη ἱστορικὴ*, 12.68.4.5-6, καὶ Πομπώνιος Μέλας, *De chorographia*, 2.2.9.12-15.

55. Πρβλ. Στράβωνας, *Γεωγραφικά*, 7.7.4.31-46: «ἀπὸ δὲ τῆς ἀρχῆς τῶν Μακεδονικῶν ὄρων καὶ τῶν Παιονικῶν μέχρι Στρυμόνος ποταμοῦ Μακεδόνες τε οἰκοῦσι καὶ Παῖονες καὶ τινες τῶν ὄρειων Θρακῶν' τὰ δὲ πέραν Στρυμόνος ἤδη μέχρι τοῦ Ποντικοῦ στό-

ἀποκλίσεις ἀπὸ τοὺς παλαιότερους ἱστορικοὺς δὲν ἐντοπίζονται στὶς σημειώσεις του, ἔξαιρουμένων τῶν νέων πόλεων ποὺ ἀνεφάνησαν, μ' ἔντονη, ἀσφαλῶς, τὴν ἡγετική παρουσία τῶν Μακεδόνων στὴν περιοχὴ τοῦ Στρυμόνα. Πέραν τούτου, ὁ Στράβωνας ἦταν ὁ πρῶτος ἀρχαῖος συγγραφέας, ὁ ὁποῖος ἔκανε ἀνοιχτὰ λόγο γιὰ τὸν στρυμονικὸ κόλπο στὴν εὐρύτερη ἀκτὴ τῶν ἐκβολῶν τοῦ ποταμοῦ, ἐπινοῶντας, ἔτσι, ἕναν νέο ὄρο, γιὰ νὰ προσδιορίσῃ ἐπακριβῶς τὶς γεωγραφικὲς του ἀναζητήσεις⁵⁶. Ὅμως, ὁ νεωτερισμὸς του αὐτὸς δὲν περιορίζεται μόνον στὴν δημιουργία ἑνὸς νέου γραμματικοῦ ὄρου, ἀλλὰ ἐπεκτείνεται περαιτέρω καὶ στὸ περιεχόμενό του, ἐκλαμβάνοντας ὁ γεωγράφος ὡς στρυμονικὸ κόλπο τὴν ἐκτενέστατη ἀκτογραμμὴ ἀπὸ τὸ ἀκρωτήρι τοῦ Ἄθωνα μέχρι τὶς ἐκβολὲς τοῦ Νέστου. Μέσα ἀπὸ τὴν ἱστορία τοῦ Στράβωνα, ἐπομένως, γίνεται ἀντιληπτὴ μιὰ νέα τάξη πραγμάτων στὴν περιοχὴ τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας, ἡ ὁποία ἀπηχεῖ σύντονα τὴν σωρεία τῶν πολεμικῶν συρράξεων ποὺ προηγήθησαν τόσο γιὰ τὴν ἐπέκταση τῶν Μακεδόνων, ὅσο καὶ γιὰ τὴν εἰσβολὴ τῶν Ῥωμαίων.

Μὲ τὴν παρουσίαση τῶν κυριώτερων ἱστορικῶν πηγῶν σχετικὰ μὲ τὸν Στρυμόνα ὄχι πλεόν ὡς ποτάμιο θεό, παρὰ ὡς ἀπλὸ ποταμὸ τῆς βόρειας ἑλληνικῆς ἐπικράτειας κατέστη σαφὲς ὅτι τὸ συγκεκριμένο φυσικὸ

ματος καὶ τοῦ Αἴμου πάντα Θρακῶν ἔστι πλὴν τῆς παραλίας [...] τινὲς δὲ καὶ τὴν ἀπὸ Στρυμόνος μέχρι Νέστου τῆ Μακεδονία προσέμουσιν», 7a.1.4.9-10: «ἐκτέταται δὲ καὶ μέχρι Στρυμόνος ἢ Παιονία», 7a.1.11.10-11: «Ἡδωνοὶ δὲ καὶ Βισάλται τὴν λοιπὴν μέχρι Στρυμόνος [ἐνέμοντο]», 7a.1.34.4-5: «καὶ ἡ πέραν καὶ ἡ ἐντὸς τοῦ Στρυμόνος ποταμοῦ μέχρι Παιονίας», 7a.1.36: «ἔστι δ' ἡ χώρα ἡ πρὸς τὸ Στρυμόνος πέραν, ἡ μὲν ἐπὶ τῆ θαλάττῃ καὶ τοῖς περὶ Δάτον τόποις Ὀδοίμαντες καὶ Ἡδωνοὶ καὶ Βισάλται, αἱ τε αὐτόχθονες καὶ οἱ ἐκ Μακεδονίας διαβάντες, ἐν οἷς Ῥῆσος ἐβασίλευσεν. ὑπὲρ δὲ τῆς Ἀμφιπόλεως Βισάλται καὶ μέχρι πόλεως Ἡρακλείας, ἔχοντες ἀλλῶνα εὐκαρπον, ὃν διαρρεῖ ὁ Στρυμὼν ὠρημένος ἐκ τῶν περὶ Ῥοδόπην Ἀγριάνων [...] ἐν δὲ τοῖς Βισάλταις ἀνὰ ποταμὸν ἰόντι τὸν Στρυμόνα καὶ ἡ Βέργη ἴδρυνται [...] ἐπὶ δὲ ἄρκτους ἰόντι ἀπὸ Ἡρακλείας καὶ τὰ στενὰ δι' ὧν ὁ Στρυμὼν φέρεται [...] ἐντὸς δὲ τοῦ Στρυμόνος πρὸς αὐτῷ μὲν τῷ ποταμῷ ἢ Σκοτοῦσσα ἔστι [...] οὐ μόνον δ' ὁ Ἄξιός ἐκ Παιόνων ἔχει τὴν ῥύσιν, ἀλλὰ καὶ ὁ Στρυμὼν», καί, 7a.1.37: «Ὅτι ὁ Στρυμὼν ποταμὸς ἄρχεται ἐκ τῶν περὶ τὴν Ῥοδόπην Ἀγριάνων».

56. Πρὸβλ. Στράβωνας, *Γεωγραφικά*, 7a.1.32.12-14: «τὸ δὲ πρὸς τῷ Στρυμονικῷ Ἀκράθως ἄκρον [...] πρὸς δὲ βορρᾶν ἀφορίζει τὸν Στρυμονικὸν κόλπον ἢ Νεάπολις», 7a.1.33.16-17: «εἰσὶ δὲ περὶ τὸν Στρυμονικὸν κόλπον πόλεις καὶ ἔτεραι», καί, 7a.1.35: «καθ' ἣν Ξερέξης τὸν Ἄθω διορύξει λέγεται καὶ διαγαγεῖν ἐκ τοῦ Στρυμονικοῦ κόλπου διὰ τοῦ ἰσμοῦ [...] μετὰ δὲ Ἄθω ὁ Στρυμονικὸς κόλπος μέχρι Νέστου τοῦ ποταμοῦ τοῦ ἀφορίζοντος τὴν κατὰ Φίλιππον καὶ Ἀλέξανδρον Μακεδονίαν», καί, 7a.1.41.5-7: «τῆς δ' ἐν τῷ Στρυμονικῷ κόλπῳ παραλίας τῆς ἀπὸ Γαληψοῦ μέχρι Νέστου ὑπέρκεινται οἱ Φίλιπποι καὶ τὰ περὶ Φιλίππους» – βλ. Σαμισάρης, ὁ.π. (ὑποσ. 16α), σ. 17 (ὑποσ. 2), καί, ὁ.π. (ὑποσ. 16β), σ. 57 (ὑποσ. 5) – κατὰ ἀντίστοιχο, βέβαια, εἶχε ἤδη προτείνει ὁ παλαιότερος λογογράφος Ἐκαταῖος ὁ Μιλήσιος, ἀπόσ. 155.1-2: «ἔστι καὶ Θράκιος Αἰγιαλὸς παρὰ τῷ Στρυμόνῳ».

στοιχείο κατέχει μιὰ ιδιαίτερη θέση στὴν ἱστορία τῆς ἐν λόγω περιοχῆς⁵⁷. Ὡς συνοριακὸς ποταμὸς μὲ κομβικὴ λειτουργία μεταξὺ Μακεδονίας καὶ Θράκης, στὴν εὐφορὴ κοιλάδα τοῦ ὁποῖου φιλοξενούνταν πλῆθος θρακικῶν ἀρχικὰ κι ἔπειτα ἑλληνικῶν φύλων, δὲν θα μποροῦσε παρὰ ν' ἀποτελέσει καίριο σημεῖο ἀναφορᾶς γιὰ πλῆθος συγγραφέων. Τὸ στοιχεῖο ποὺ γίνεται ἄμεσα ἀντιληπτό, ἀκόμη καὶ μὲ μιὰ φευγαλέα ἀνάγνωση, σὲ ὅλο τὸ εὖρος τῶν σχετικῶν πηγῶν εἶναι ἡ, κατὰ τὸ δυνατόν, ἐπιστημονικὴ προσέγγιση τῆς γεωγραφικῆς καὶ φυλετικῆς ταυτότητας τῆς περιοχῆς τοῦ Στρυμόνα. Πράγματι, ὁ ποταμὸς ἀναφέρεται πάντοτε σὲ συνδυασμὸ εἴτε μὲ τὴν εὐρύτερη περιοχὴ ὡς μεμονωμένη γεωγραφικὴ ἔνδειξη εἴτε μὲ τὰ παρικοῦντα φύλα ὡς μεθοδευμένος ἐθνολογικὸς προσδιορισμὸς. Ἐπίσης, ἀξιοσημείωτη εἶναι κι ἡ προσπάθεια τῶν ἀρχαίων συγγραφέων νὰ χαρτογραφήσουν, τρόπον τινά, τὴν συγκεκριμένη περιοχὴ βάσει τοῦ σταθεροῦ σημείου τοῦ ποταμοῦ, ὁ ὁποῖος, ἀνάλογα μὲ τὶς γνώσεις καὶ τὶς ἐπιδιώξεις τοῦ ἐκάστοτε συγγραφέα, ἀποκτᾶ κάθε φορὰ διαφορετικὸ περιβάλλον. Στὴν προσπάθεια αὕτη μνημονεύονται συστηματικὰ κι οἱ σημαντικώτερες πόλεις, παρόχθιες τὲ καὶ μὴ, καθὼς καὶ λοιπὰ γεωγραφικὰ δεδομένα τῆς περιοχῆς, ἐνῶ τακτικὰ γίνεται λόγος τόσο γιὰ τὸν ὄρυκτό, ὅσο καὶ γιὰ τὸν φυτικὸ της πλοῦτο. Ἡ ἐσκεμμένη, τέλος, ἀπουσία κάθε νύξης στὸ ἔνδοξο μυθολογικὸ παρελθὸν τοῦ Στρυμόνα ἐπιβεβαιώνει κι ἐνδυναμώνει τὴν ἀντικειμενικὴ ποιότητα τῶν ἱστοριογράφων-γεωγράφων καὶ στεφανώνει τὸ ἔργο τους μὲ τὴν ἐπιστημονικὴ δάφνη. Ὡς ἀντίποδας τοῦ μύθου ποὺ ἀρκεῖται στὸ φαντασιακό, ἀναζητᾶ μονίμως ἡ ἱστορία τὴν πραγματικὴ ἀλήθεια, ἐνῶ στὴν ἀναζητήσή της αὕτη μοναδικὸς ὁδηγὸς της εἶναι ἡ ὀρθολογικὴ κρίση, ἡ ὁποία δὲν ἀφήνει οὐδεμίαν χαραμάδα ἀνοιχτή, γιὰ νὰ εἰσχωρήσῃ ὁ μῦθος μὲ τὴν συνακόλουθη πλάνη του. Ἔτσι, μὲ τὴν ἱστορικὴ εἰκόνα τοῦ Στρυμόνα στὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ γραμματεία συμπληρώθηκε ἡ μυθολογικὴ του ὑπόσταση, καθιστώντας ἀναμφίβολα φανερὸ τὸ πέρασμα ἀπὸ τὸν μῦθο στὸν λόγο, ἥτοι ἀπὸ μιὰ πρῶμη φάση κοινωνικῆς ὀργάνωσης σὲ μιὰ ὕστερη.

Ἀνακεφαλαιώνοντας, ἡ διπλὴ διάσταση τοῦ Στρυμόνα στὴν συνείδηση τοῦ Ἀρχαίου Ἑλληνα, ἥτοι ἡ μυθικὴ, ἀπὸ τὴν μιὰ, τῆς πρῶμης μυθοκρατούμενης ἀρχαιότητος ποὺ θέλει τὸν Στρυμόνα ποτάμιο θεὸ κι ἡ ἱστορικὴ, ἀπὸ τὴν ἄλλη, τῆς μέσης κι ὕστερης λογοκρατούμενης ἀρχαι-

57. Ἀσφαλῶς, ἐπελέχθησαν πρὸς παρουσίαση οἱ βασικώτερες μόνον ἱστοριογεωγραφικὲς πηγές, ἀν καὶ τὸν Στρυμόνα τίμησαν μὲ τὶς ἀναφορὲς τους πάμπολλοι ἀρχαῖοι Ἑλληνες λογοτέχνες, ὅπως, ἐνδεικτικὰ μόνον, ὁ Ἄρριανός, ὁ Πτολεμαῖος, ὁ Στέφανος ὁ Βυζάντιος καὶ τόσοι ἄλλοι.

ότητας πού τὸν θέλει ἀπλὸ ποταμό, ἰσχύει πέραν κάθε ἀμφιβολίας. Στὸν ἔμμηθο λατρευτικὸ κόσμο, ὅπου κάθε φυσικὸ στοιχεῖο μετέχει θεοποιούμενο στὸν ξέφρενο ῥυθμὸ τῆς μυθοπλασίας, προβάλλεται ὁ Στρυμόνας ὡς θεός, ὑποδηλώνοντας εὐστοχα τὴν ἔκσταση καὶ τὸν σεβασμὸ τοῦ Ἀρχαίου Ἑλληνα ἀπέναντι στὴν φύση. Ἀλλὰ καὶ στὸν ἔλλογο καθημερινὸν κόσμο, τὸν κόσμο τῆς ἀπτήης μὲ τίς αἰσθήσεις κι ἀποδεκτῆς πραγματικότητας, ὁ Στρυμόνας δὲν ἀπολλύει τίποτε ἀπὸ τὸ μεγαλεῖο του, περιερχόμενος στὰ πλαίσια ἐνὸς ὀνομαστοῦ ποταμοῦ-συνόρου μεταξὺ Μακεδονίας καὶ Θράκης. Ἡ πραγματικότητα αὐτὴ καταδεικνύει περίτρανα πόσο κοντὰ, ἀλλὰ συνάμα καὶ πόσο διακριτὰ, εἶναι τὰ ὄρια μεταξὺ μύθου καὶ λόγου, χωρὶς νὰ ὑποσκελίζῃ ἢ ν' ἀναιρῇ ποτὲ τὸ ἓνα τὸ ἄλλο, καθὼς δὲν πρόκειται γιὰ δυὸ ἀντίρροπες, παρὰ γιὰ δυὸ ἀντίθετες δυνάμεις⁵⁸. Ὁ Ἀρχαῖος Ἑλληνας γνώριζε πολὺ καλὰ ποῦ ἐκκινούσαν καὶ ποῦ σταματοῦσαν τὰ ὄρια καθεμιᾶς δύναμης καὶ τηροῦσε τόσο εὐλαβικὰ τὸν νόμο αὐτό, ὥστε μῦθος καὶ λόγος ν' ἀποτελοῦν ἐν τέλει μιὰν ἀξεδιάλυτη ἐνότητα ζωτικότητας σημασίας. Ὁ μῦθος ἀφομοιωνόταν στὸν λόγο κι ὁ λόγος μὲ τὴν σειρά του ἀνεγνώριζε τὸν μῦθον· κι ὅλα τοῦτα συνέβαιναν μὲ μιὰ τέτοια ἀρμονία, ποῦ, ἀπὸ ἓνα σημεῖο κι ὕστερα, ἦταν πλέον ἀδύνατο νὰ ξεχωρίση κανεὶς τὶ ἀνήκε πραγματικὰ στὸν μῦθον καὶ τὶ στὸν λόγο. Ἀφαιρῶντας, λοιπόν, κανεὶς ἀπὸ τὸν Στρυμόνα ἢ ἀπλῶς ἀπορρίπτοντας μιὰν ἀπὸ τίς δυὸ ἀδιαμφισβήτητες διαστάσεις του, εἶναι σὰν νὰ τοῦ ἀποσπᾶ τὸ ἓνα ἀπὸ τὰ δυὸ μέρη τῆς ψυχῆς του, ἀφοῦ ἡ ἀγαστὴ συνύπαρξη μύθου καὶ λόγου ἐδράζεται ἀπευθείας στὸν ἐσώτατο μυχὸ τῆς οὐσίας του.

58. Βλ. W. Nestle, *Ἀπὸ τὸν μῦθον στὸν λόγο: Ἡ ἐξέλιξη τῆς ἐλληνικῆς σκέψης ἀπὸ τὸν Ὅμηρον ὡς τὴν Σοφιστικὴ καὶ τὸν Σωκράτη*, τόμ. I-II, μτφ. Ἀ. Γεωργίου, Ἀθήνα 1999, καὶ Ὁ. Χ. Κεσσίδης, *Ἀπὸ τὸν μῦθον στὸν λόγο*, μτφ. Β. Ζούνης, Ἀθήνα 2004.

ΔΥΟ ΕΙΚΟΝΕΣ ΤΟΥ ΙΑΚΩΒΟΥ ΓΙΑΚΟΥΜΗ ΝΙΚΟΛΑΟΥ
ΑΠΟ ΤΟ ΜΕΛΕΝΙΚΟ ΣΤΟ ΝΑΟ ΤΩΝ ΕΙΣΟΔΙΩΝ
ΤΗΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ ΣΤΗ ΧΩΡΙΣΤΗ ΔΡΑΜΑΣ

Ο ζωγράφος Ιάκωβος Γιακουμής Νικολάου είναι γνωστός στην έρευνα. Οι μελέτες που αναφέρονται στο έργο του στην περιοχή της σημερινής Βουλγαρίας και στον ελλαδικό χώρο αποκαλύπτουν τον εργώδη βίο ενός ζωγράφου η δραστηριότητα του οποίου εκτείνεται στις περιοχές του Μπλαγκόεβγκραντ (Άνω Τζουμαγιάς)¹, του Μελενίκου², του Γκότσε Ντέλτσεφ (Άνω Νευροκοπίου)³, των Σερρών⁴ και της

1. Χωριό Ντούμπνιτσα, ναός Κοιμήσεως της Θεοτόκου (1857)· χωριό Γκόρνα Ρίμπνιτσα, ναός Αγίου Αθανασίου (1860)· χωριό Καρπέλοβο, ναός Παναγίας. Αναλυτικότερα για τα έργα αυτά, τα οποία, πλην της Ντούμπνιτσας όπου αναφέρεται μία μόνον εικόνα, συνιστούν την πλειονότητα των υπαρχόντων στους αναφερόμενους ναούς, όπως και σ' αυτούς που αναφέρονται εδώ, σημ. 2-3, βλ. A. Vasiliev, *Bulgarski vuzroždenski maistori*, Sofja 1965, 275, 276 (εικ. 178), E. Μουτάφωφ - I. Γκέργκοβα - A. Κουγιουμτζιέφ - E. Ποπόβα - E. Γκένοβα - Δ. Γόνης, *Έλληνες αγιογράφοι στη Βουλγαρία μετά το 1453*, Σόφια 2008, 104-105, 145, όπου η παλαιότερη βιβλιογραφία, και E. Δρακοπούλου, *Έλληνες ζωγράφοι μετά την άλωση (1450-1830)*, 3, INE-EIE, Αθήνα 2010, 317-318.

2. Χωριό Βινογκράντι, ναός Αγίου Δημητρίου (1851, 1860)· χωριό Μπελεβέχτσεβο, ναός Αγίου Γεωργίου (1852, 1853)· μονή Ροζηνού, ναός Αγίων Κυρίλλου και Μεθοδίου (1858, 1860)· μονή Ροζηνού (1860)· χωριό Χότοβο, ναός Αγίου Νικολάου· χωριό Πιπέριτσα, ενοριακός ναός· χωριό Μπόζντοβο, ναός Κοιμήσεως της Θεοτόκου. Αναλυτικότερα για τα έργα αυτά, τα οποία συνιστούν την πλειονότητα των υπαρχόντων στους αναφερόμενους ναούς, βλ. L. Κοίνονα-Αγναύδοβα, *Ikoni ot Melnickija kraj*, Sofia 1980, 92, 93, 94, 128 αρ. 68, 69, 129 αρ. 80 και Μουτάφωφ - Γκέργκοβα - Κουγιουμτζιέφ - Ποπόβα - Γκένοβα - Γόνης, *Έλληνες αγιογράφοι*, ό.π., 104-105, 145, 261 (εικ. 335, 336), όπου η παλαιότερη βιβλιογραφία, και Δρακοπούλου, *Έλληνες ζωγράφοι*, ό.π.

3. Χωριό Κοβάτσεβιτσα, ναός Αγίου Νικολάου (1841, 1848, 1860). Αναφέρονται επίσης δύο εικόνες ιδιωτικής συλλογής που χρονολογούνται στο 1857 και είναι άγνωστης προέλευσης. Αναλυτικότερα για τα έργα αυτά, τα οποία συνιστούν την πλειονότητα των υπαρχόντων στον αναφερόμενο ναό του Αγίου Νικολάου καθώς και για τις εικόνες ιδιωτικής συλλογής, βλ. Vasiliev, *Bulgarski vuzroždenski maistori*, ό.π., 275, Μουτάφωφ - Γκέργκοβα - Κουγιουμτζιέφ - Ποπόβα - Γκένοβα - Γόνης, *Έλληνες αγιογράφοι*, ό.π., 104-105, 145, όπου η παλαιότερη βιβλιογραφία, και Δρακοπούλου, *Έλληνες ζωγράφοι*, ό.π.

4. Σέρρες, ναός Αγίας Κυριακής (Άγιος Βλάσιος-1850, Γέννηση Χριστού-1852)· μονή Τιμίου Προδρόμου [Κοίμηση Θεοτόκου-1855 (σήμερα στο Εκκλησιαστικό Μουσείο της I. M. Σερρών και Νιργίτης), Άγιοι Αθανάσιος και Κύριλλος-1855, Χριστός Παντοκράτορας-1855, Άγιος Ιωάννης ο Πρόδρομος-1855]· ναός Αγίων Αναργύρων στα ανατολικά προ-

Δράμας⁵.

Στην παρούσα μελέτη παρουσιάζονται δύο νέα, άγνωστα έργα του ζωγράφου, τα οποία εμπλουτίζουν το χώρο δραστηριοποίησής του και στοχεύουν ν' ανοίξουν νέα πεδία έρευνας για τους επόμενους μελετητές.

Ο Ιάκωβος Γιακουμής Νικολάου γεννήθηκε στο Μελένικο, μια ακμαία πόλη των βυζαντινών και μεταβυζαντινών χρόνων, η οποία μετά τη συνθήκη του Βουκουρεστίου στο 1913, ως κοινότητα ελαχίστων πλέον κατοίκων, αποδόθηκε στη βουλγαρική επικράτεια⁶. Πόλη υπόδειγμα

άστια των Σερρών (Ψηλάφηση Θωμά-1856)· μονή Αγίου Γεωργίου Κρουνερίτη έξω από τις Σέρρες (Ευαγγελισμός Θεοτόκου-1864, Άγιος Ιωάννης ο Προδρόμος-1864, Άγιοι Κωνσταντίνος και Ελένη-1864, Αγία Τριάδα-1864, Άγιος Δημήτριος-1864). Για τα έργα αυτά βλ. Γ. Λαμπάκης, *Περιηγήσεις, ΔΧΑΕ*, περ. α', Ε', 1905, 63, 70, Γ. Καφταντζής, *Ιστορία της πόλεως Σερρών και της περιφέρειας της (από τους προϊστορικούς χρόνους μέχρι σήμερα)*, Α', Μύθοι-Επιγραφές-Νομίσματα, Δίφρος, Αθήναι 1967, 169-170 αρ. 193, 174 αρ. 204, 205, 175 αρ. 207, 208, 178-179 αρ. 216, 205 αρ. 314, 206 αρ. 316, Ν. Μ. Μπονόβας, Προσφορές συντεχνιών σε ναούς των Σερρών, *Από τη μεταβυζαντινή τέχνη στη σύγχρονη 18^{ος}-20^{ος} αι., Πανελλήνιο Συνέδριο (20-21 Νοε. 1997)*, ΑΠΘ, University Studio Press, Θεσ/νίκη 1998, 203-205, 209-210, 211, 213 (εικ. 1-2), 214 (εικ. 3-4), 217 (εικ. 9), Κ. Π. Χααραλαμπίδης, Φορητή εικόνα της Κοίμησης της Θεοτόκου στο Εκκλησιαστικό Μουσείο της Ι. Μητροπόλεως Σερρών και Νιγρίτης, *Οι Σέρρες και η περιοχή τους από την αρχαία στη μεταβυζαντινή κοινωνία*, Β', Σέρρες 1998, 483-489, Μ. Παρχαρίδου, *Ταπεινή ωραιότητα. Ξεχωριστές λεπτομέρειες από τη ζωγραφική των εκκλησιών στην περιοχή της Δράμας*, φωτ. J. Lange, Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Δράμας, Δράμα [1999], 14 και Ι. Ζάρρα, Δύο ζωγράφοι δεσποτικών εικόνων στο ναό Αγίου Νικολάου Βαθυτόπου και στη μονή Αγίου Δημητρίου Πανοράματος του Νομού Δράμας, *Η Δράμα και η περιοχή της. Ιστορία και πολιτισμός, Γ' Επιστημονική Συνάντηση, Πρακτικά*, Δράμα 2002, 216.

5. Δράμα, ναός Εισοδών της Θεοτόκου ή Παλαιάς Μητρόπολης (Άγιοι Σπυριδών-1849). Για το έργο αυτό βλ. Χααραλαμπίδης, Φορητή εικόνα, *ό.π.*, 483, Παρχαρίδου, *Ταπεινή ωραιότητα*, *ό.π.*, Ζάρρα, Δύο ζωγράφοι, *ό.π.*, 216 σημ. 42, Μ. Παρχαρίδου-Αναγνώστου - Μ. Καραβελίδης - Ι. Ματσίνης - Α. Τσάλτας, Παλαιά Μητρόπολη Δράμας: Οι εργασίες αποκατάστασης, *ΑΕΜΘ* 21, Θεσσαλονίκη 2010, 385 και Μ. Παρχαρίδου-Αναγνώστου, *Βυζαντινή Δράμα: μνημεία και προσωπογραφία* (υπό δημοσίευση).

6. Περί το χρόνο υπογραφής της συνθήκης του Βουκουρεστίου στην υποδιοίκηση Μελένικου, σύμφωνα με τη στατιστική πληθυσμού του Ελληνικού Υπουργείου Εξωτερικών κατά το 1895, υπήρχαν 5.899 Έλληνες (ελληνοβλάχοι, βουλγαρόφωνοι), 5.731 Τούρκοι, 7408 Βούλγαροι (εξαρχηκοί) και 60 από διάφορες εθνότητες, ενώ το 1905 στην πόλη του Μελένικου υπήρχαν 3.825 Έλληνες και 360 στην πλειονότητά τους γραικομάνοι Βούλγαροι, ή κατ'άλλη πηγή 2.500 Έλληνες, 800 Τούρκοι και 20 Βούλγαροι. Ι. Θ. Μπάκας, *Ο Ελληνισμός και η μητροπολιτική περιφέρεια Μελενοίκου 1850-1912*, διδακτορική διατριβή, ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη 2003, 18-19, 24-25, Μ. Brankoff, *La Macédoine et sa population chrétienne*, Paris 1905, σ. 37, 192-193 και Ν. Ιγγλέσης, *Οδηγός της Ελλάδος, απάσης της Μακεδονίας, της Μικράς Ασίας μετά των νήσων του Αρχιπελάγους και των νήσων Κρήτης-Κύπρου-Σάμου*, 1, Αθήναι 1910, σ. 87 αντίστοιχα. Λίγο αργότερα, το 1910, παραμονές της συνθήκης του Βουκουρεστίου, το Μελένικο αναφέρεται με 2.580 Έλληνες ορθοδόξους, 500 μουσουλμάνους και 345 αθιγγάνους. Α. Χαλκιόπουλος, *Η Μακεδονία. Στατιστική των βιλαετιών Θεσσαλονίκης και Μοναστηρίου*, Αθήνα 1910, 61, 62 και Μπάκας, *Ο Ελληνισμός και η μητροπολιτική περιφέρεια Μελενοίκου*, *ό.π.*,

για την ανθρωπιστική και δημοκρατική αυτοδιοίκησή της⁷, κέντρο δι-

25. Για το Μελένικο γενικότερα βλ. Ε. Ταπεινός, *Εκκλησιαστική Ιστορία της Επαρχίας Μελενίκου*, ΕΑ 4/έτος γ (1882-1883) 155-157, 267-269, 381-382, 15/έτος ια (1891-1892) 286-287, 295-296, 318-319, 383-384, 16/έτος ιβ (1892-1893) 54-56, 63-64, 79-80, 87-88, 95-96, 100-102, 126-128, 135-136, 143-144, 151-152, 159-160, 167-168, 182-184, P. Perdrizet, Melnic et Rossno, *BCH* 31, 1907, 20-37, Δ. Καλλιμάχος, *Εθνικά ολοκαυτώματα - Το Βυζαντινόν Μελένικον. Αναμνηστικόν 1912-1913*, Παναθήναια, Αθήναι 1914, Π. Σπανδωνίδης, *Μελένικος ο νεκρός μακεδονικός Ακριτής*, Θεσ/νίκη 1930, Α. Ευγγόπουλος, *Παρατηρήσεις εις τας τοιχογραφίας του Αγίου Νικολάου Μελενίκου*, Θεσ/νίκη 1947, Α. Κ. Γκιουδαβίδης, *Το Μελένικον. Αρχαιολογική και Ιστορική μελέτη*, Α', [Θεσ/νίκη] 1958, του ιδίου, *Σελίδες του Μακεδονικού Ελληνισμού. Ιστορική και Λαογραφική Μελέτη*, Β'-Γ', Θεσ/νίκη 1959, του ιδίου, *Σελίδες του Μακεδονικού Ελληνισμού (Το Μελένικον ως φωτοδότρια πηγή πολιτισμού). Μελέτη Λαογραφική και Ιστορική*, Θεσ/νίκη 1959, Κ. Τσώπρος, *Αναμνήσεις (Μελένικο-Θεσσαλονίκη)*, 1964, 1992², I. Dujčev, Melnik au Moyen Age, *Byzantion* 38, 1968, 28-41, Th. N. Vlachos, *Die Geschichte der byzantinischen Stadt Melenikon* (ΕΜΣ, ΙΜΧΑ 112), Thessaloniki 1969, G. Prinzing, Rezension der Monographie von Th. N. Vlachos, *Die Geschichte der byzantinischen Stadt Melenikon* (ΕΜΣ, ΙΜΧΑ 112), Thessaloniki 1969, *BZ* 64, 1971, 119-123, Z. Pljakov, Die Stadt Sandanski und das Gebiet von Melnik und Sandanski im Mittelalter, *ByzantinoBulgarica* 4, 1973, 175-201, Α. Ευγγόπουλος, *Το Ευαγγέλιον του Μελενίκου εις την Εθνικήν Βιβλιοθήκην Αθηνών*, Θεσ/νίκη 1975, Ν. Κ. Μουτσόπουλος, Το αρχοντικό των Μπάμπουρα στο Μελένικο. Συμβολή στη μελέτη της βυζαντινής αστικής αρχιτεκτονικής, *Επιστημονική Επετηρίδα της Πολυτεχνικής Σχολής, Τμήμα Αρχιτεκτόνων*, Θ', Θεσσαλονίκη 1982, ανάτυπο, 237-344, Σ. Κίσσας, Contribution to the history of Rozen Monastery near Melnik, *Cyrrilomethodianum* 11, 1987, 195-213, Ν. Π. Ανδριώτης, Το γλωσσικόν ιδίωμα του Μελενίκου, ΕΜΣ, Μακεδονική Βιβλιοθήκη 68, Θεσ/νίκη 1989, Δ. Βαλαής, *Μελένικο. Συμβολή στην εκκλησιαστική ιστορία κατά τον 17^ο αιώνα*, Θεσ/νίκη 1995, Z. Pljakov, The City of Melnik, *Bulgarian Historical Review* 4, 1995, 74-90, V. Nechěva - L. Mavrodinova, Églises et peinture religieuse de Melnik. Nouvelles recherches, *Οι Σέρρες και η περιοχή τους από την αρχαία στη μεταβυζαντινή κοινωνία*, ό.π., 439-460, Ν. Νικολούδης, Το βυζαντινό Μελένικο, *Βυζαντιακά* 18, 1998, 105-117, Π. Θ. Πέννας, *Μελένικος. Ο Ακριτής του Ελληνικού Βορρά*, Σιδηρόκαστρο 1998, Γ. Φουρτούνας - Ευ. Φουρτούνα, *Μελένικο. Η πορεία του ανά τους αιώνες*, Σύνδεσμος Ευελπίδων Μελενίκου Σιδηρόκαστρου, Σιδηρόκαστρο 2002, Κ. Χιώλος, *Τα ελληνικά σχολεία του Μελενίκου*, www.sergelib.gr, ανάρτηση στις 24-8-2004, Α. Μ. Κολτσιδάς, *Ιστορία του Μελενίκου. Η διαχρονική πορεία του Ελληνισμού. Κοινωνία οικονομία πολιτισμός εθνικοί αγώνες, Αδελφοί Κυριακίδη*, Θεσσαλονίκη 2005, Μπάκας, *Ο Ελληνισμός και η μητροπολιτική περιφέρεια Μελενοίκου*, ό.π., Μ. Ρορονιό, Zur Topographie des spätbyzantinischen Melnik, *JÖB* 58, 2008, 107-119, Α. Τριφονοβα, Άγνωστο μεταβυζαντινό ξύλινο ομοίωμα κτιρίου στο Ιστορικό Μουσείο του Blagoevgrad της Βουλγαρίας, *Μακεδονικά* 38, 2009, 133-151 και Μ. St. Ρορονιό, Die Siedlungsstruktur der Region Melnik in spätbyzantinischer und osmanischer Zeit, *ZRVI* XLVII, 2010, 247-276, όπου και άλλη βιβλιογραφία.

7. Το 1813, επί αρχιερατείας του λογίου μητροπολίτη Ανθίμου Β' (1796-1820), συντάχθηκε το *Σύστημα ή Διαταγαί Κατά κοινήν Ψήφον, άπάσης τής Συνελεύσεως, τής έν Μακεδονία Πόλεως Μελενίκου* (Βιέννη 1813), το οποίο ρύθμιζε τον τρόπο της κοινοτικής αυτοδιοίκησης του Μελενίκου και υπογραφόταν από τον επίσκοπο, πολίτες, τις συντεχνίες των βογιατζήδων, γουναράδων, ραφτάδων, χρυσοσόων, μπακάληδων και παπουτσήδων και την «κοινήν τών έγκατοίκων άπάντων συνέλευσιν» της πόλης. Για το κείμενο και σχόλια επ'αυτού βλ. Π. Θ. Πέννας, *Το Κοινόν Μελενίκου και το σύστημα*

ακίνησης βαμβακιού και μετάξης στην Αυστροουγγαρία και τη Γαλλία όπου πολλοί Μελενικιώτες είχαν ιδρύσει εμπορικούς οίκους⁸, έδωσε στη νεότερη ελληνική ιστορία πολλούς λογίους όπως οι Αναστάσιος Παλατίδης (περ. 1788-1848, γιατρός)⁹, Αναστάσιος Πολυζωίδης (1802-1873, νομικός και πολιτικός)¹⁰ και Δημήτριος Καλαμβακίδης (δάσκαλος στο Ανώτερο Ελληνικό Σχολείο του Μελενίκου, ιδιοκτήτης τυπογραφείου, σχολάρχης της Κεντρικής Ελληνικής Σχολής της Αλιστροάτης και γραμματέας του μητροπολίτη Δράμας περί το 1841)¹¹, αλλά και καλλιτέχνες όπως ο εδώ μελετώμενος ζωγράφος καθώς και ο σύγχρονός του Ιερεμίας¹².

διοικήσεώς του. Συμβολή εις την ιστορίαν της οργανώσεως των Ελληνικών Κοινοτήτων επί Τουρκοκρατίας, Σύλλογος προς Διάδοσιν των Ελληνικών Γραμμάτων, Αθήναι 1946, του ιδίου, Συμβολή εις την ιστορίαν του Μελενίκου. Ι. Το «Κτηματολόγιον» του Κοινού Μελενίκου. ΙΙ. Κατάλογος δωρητών και ευεργετών του Κοινού και των Εκπαιδευτηρίων - Χρήστος Μάνου - Μανασής Ηλιάδης, *Σερραϊκά Χρονικά* 5, 1969, 89-128. Βλ. επίσης το ψηφιοποιημένο κείμενο στο www.meleniko.gr.

8. Μπάκας, *Ο Ελληνισμός και η μητροπολιτική περιφέρεια Μελενοίκου*, ό.π., 34 κ.α., όπου αναφέρονται επίσης οι απόδημοι στην Ευρώπη Μελενικιώτες με σχετική βιβλιογραφία.

9. Γκισδαβίδης, *Σελίδες του Μακεδονικού Ελληνισμού (Το Μελένικον ως φωτοδότρια πηγή πολιτισμού)*, ό.π., 259-269 και Π. Θ. Πέννας, Συμβολή εις την ιστορίαν του Μελενίκου. Ο Αναστάσιος Παλατίδης και τα χειρόγρατά του, *Σερραϊκά Χρονικά* 2, 1957, 67-125.

10. Π. Θ. Πέννας, Ο Μακεδών Αναστάσιος Πολυζωίδης, *Σερραϊκά Χρονικά* 1, 1953, 5-64 και Κ. Β. Χιώλος, *Το πολυθρύλητο Μελένικο και ο Αναστάσιος Πολυζωίδης*, ΕΜΣ, Εθνική Βιβλιοθήκη 49, Θεσσαλονίκη 2004.

11. Γκισδαβίδης, *Σελίδες του Μακεδονικού Ελληνισμού (Το Μελένικον ως φωτοδότρια πηγή πολιτισμού)*, ό.π., ιδιαίτ. σελ. 250-258, St. N. Kekridis, A Teacher from Melnik, Writer, Publisher, and Distributor of School Textbooks, στο N. P. Terzis (επιμ.), *Education in the Balkans: From the Enlightenment to the founding of the Nation-States*, Thessaloniki 2000, 395-404 και Μπάκας, *Ο Ελληνισμός και η μητροπολιτική περιφέρεια Μελενοίκου*, ό.π., ιδιαίτ. σελ. 155-156.

12. Ο ζωγράφος είναι γνωστός από τέσσερις εικόνες του στο Πανόραμα Δράμας (άγιος Ιωάννης ο Πρόδρομος, Παναγία Γλυκοφιλούσα, Χριστός Παντοκράτορας, άγιος Δημήτριος), όλες χρονολογημένες στο 1866. Για τον ζωγράφο και τα έργα αυτά βλ. Ξ. Σαββοπούλου-Κατσίκη, Μεταβυζαντινές Εκκλησίες στο Νομό Δράμας, *Η Δράμα και η περιοχή της. Ιστορία και Πολιτισμός (Δράμα 24-25 Νοεμβρίου 1989)*, Δράμα 1992, 270, Παρχαρίδου, *Ταπεινή ωραιότητα*, ό.π., και Ζάρρα, Δύο ζωγράφοι, ό.π., 207, 212-224, 228-230 (εικ. 7-11). Στο ίδιο χρονικό διάστημα στην ευρεία περιοχή των Σερρών-Νευροκοπίου εμφανίζεται επίσης και ο ζωγράφος Ιερεμίας μοναχός, ο οποίος υπογράφει δύο εικόνες, μία με τους αγίους Βίκτωρα, Μηνά και Βικέντιο στο ναό της Ευαγγελιστρίας Σερρών (1865) και μία με τον προφήτη Ηλία στο ναύδριο του αγίου Δημητρίου στη μονή του Αγίου Γεωργίου του Κρουονερίτη (1867). Για τα έργα αυτά βλ. Καφταντζής, *Ιστορία της πόλεως*, ό.π., 179 αρ. 217, 185 αρ. 243 και Μπονόβας, Προσφορές συντεχνιών, ό.π., 205-206, 211-212, 217 (εικ. 9). Ο χρόνος δραστηριοποίησης του Ιερεμίας μοναχού, καθώς και τα πολλά κοινά εικονογραφικά μοτίβα των έργων του με αυτά του Μελενικιώτη ζωγράφου υποβάλλουν τον προβληματισμό για τη σχέση των δύο προσώπων και ταυτό-

Ο Ιάκωβος Γιακουμής Νικολάου, σύμφωνα με τα γνωστά έως σήμερα στοιχεία, ήταν γιος του ζωγράφου Νικολάου Γιακουμή. Έργα του πατέρα του δεν είναι γνωστά, μνεία όμως του ονόματός του απαντά σε κατάλογο συνδρομητών στο έργο του Δ. Καλαμβακίδη, *Μελέτη εις το Άγιον Πάσχα* (Εν Κωνσταντινουπόλει 1836), η οποία συγγράφηκε κατά την παραμονή του συγγραφέα στη μονή της Κοσίνιτσας το 1832, και ακολούθως, χάρη στις συνδρομές των υποστηρικτών του βιβλίου, εκδόθηκε τέσσερα χρόνια μετά. Στον κατάλογο αυτό ο ζωγράφος αναφέρεται ως «Γιακουμής Ν. Ζωγράφος Λαμπαδάριος», γεγονός που σημαίνει ότι συμπεριλαμβανόταν στους αξιωματούχους της μητρόπολης Μελενίκου περί το 1832-1836, δηλαδή στα χρόνια αρχιερατείας του μητροπολίτη Γρηγορίου Γ' (1830-1837)¹³. Το όνομα του ζωγράφου περιλαμβάνεται επίσης στον κατάλογο συνδρομητών επόμενου έργου του Καλαμβακίδη υπό τον τίτλο *Ελληνική Πρακτική Γραμματική* (Μελένικον 1839), για το οποίο ήδη στις 3 Ιανουαρίου 1837 είχε εκδοθεί προκήρυξη-πρόσκληση με στόχο την οικονομική ενίσχυση της έκδοσης¹⁴. Να σημειώσουμε όμως ότι σ' αυτήν ο ζωγράφος υπογράφει ως «Γιακουμής ζωγράφος» και χωρίς την ιδιότητα του Λαμπαδαρίου, παράλειψη που δεν σημαίνει απαραίτητα την έκπτωσή του από το εν λόγω αξίωμα. Σε κάθε περίπτωση, οι δύο κατάλογοι συνδρομητών πιστοποιούν αφενός τη φιλομάθεια του καλλιτέχνη, αφετέρου δε τις καλές του σχέσεις με τη μητρόπολη και το ενδιαφέρον για τα κοινά στη γενέτειρά του.

Ο υιός ζωγράφος, μαθητής πιθανόν και συνεχιστής του έργου του Γιακουμή Νικολάου, εμφανίζεται για πρώτη φορά ενυπόγραφα στις

χρονα επιβάλλουν την ανάγκη να διερευνηθεί ο ρόλος του Μελενίκου ως κέντρου καλλιτεχνικής παραγωγής κατά το 19^ο αιώνα. Ο Vasiliev, *Bulgarski vuzroždenski maistori*, ό.π., 275-278, ως Μελενικιώτες ζωγράφους, εκτός από τον Ιάκωβο, αναφέρει επίσης τον Λάζαρο Αργυρό (1862, 1881), ο οποίος ωστόσο σύμφωνα με τις σχετικές επιγραφές υπογράφει την εργασία του «έν Μελενίκω» και χωρίς μνεία του τόπου καταγωγής του, και τον Αντόνιο (τέλη 19^{ου} αι.), ενώ παράλληλα αγνοεί τον Ιερεμία. Ομοίως, ο ζωγράφος δεν μνημονεύεται από την Κοίνονα-Arnaudona, *Ikoni*, ό.π., η οποία ωστόσο προσθέτει στους ζωγράφους της περιοχής τους Ιωακείμ -γιο του Ιακώβου Γιακουμή Νικολάου-, Κωνσταντίνο, Πάντισο, Αθανάσιο ιερέα, Ιωάννη, Γεώργιο, Στέργιο και Δημήτριο και ταυτόχρονα εξαιρεί από τους προαναφερόμενους τους Ιάκωβο Γιακουμή Νικολάου και Λάζαρο Αργυρό ως «τους πλέον προικισμένους και παραγωγικούς» ό.π., 19-23, 26, 29, 32. Ο Ιερεμίας δεν αναφέρεται επίσης από τους Μουτάφωφ - Γκέργκοβα - Κουγιουμτζίεφ - Ποπόβα - Γκένεοβα - Γόνης, *Έλληνες αγιογράφοι*, ό.π.

13. Αναλυτικά για την εν λόγω έκδοση και τους υπόλοιπους οφικιάλιους της μητρόπολης Μελενίκου βλ. Μπάκας, *Ο Ελληνισμός και η μητροπολιτική περιφέρεια Μελενοίκου*, ό.π., 156 σημ. 92.

14. Γκιουδαβίδης, *Σελίδες του Μακεδονικού Ελληνισμού (Το Μελένικον ως φωτοδότηρια πηγή πολιτισμού)*, ό.π., 257 και Μπάκας, *Ο Ελληνισμός και η μητροπολιτική περιφέρεια Μελενοίκου*, ό.π., 155 σημ. 91.

τοιχογραφίες και τις εικόνες του ναού του Αγίου Νικολάου στο χωριό Κοβατσέβιτσα Άνω Νευροκοπίου κατά το 1841¹⁵. Έκτοτε, όπως η έως σήμερα έρευνα δείχνει, εργάστηκε κυρίως στη βόρεια περιοχή της ανατολικής Μακεδονίας (1841-860)¹⁶, η οποία σήμερα βρίσκεται στη Βουλγαρία. Τα έργα του στον ελλαδικό χώρο, με εξαίρεση τα προαναφερόμενα στους ναούς της Παλαιάς Μητρόπολης Δράμας (1849;), Αγίας Κυριακής (1850, 1852) και Αγίων Αναργύρων (1856), καθώς και στις μονές Τιμίου Προδρόμου (1855) και Αγίου Γεωργίου του Κρουονερίτη (1864) Σερρών¹⁷, εξακολουθούν να λανθάνουν και αναμένουν τον ερευνητή τους. Από τα λανθάνοντα αυτά έργα η συνθήκη του χρόνου έφερε να καταγράψουμε δύο εικόνες του στο ναό των Εισοδίων της Θεοτόκου στη Χωριστή Δράμας¹⁸. Πρόκειται για τις εικόνες των αγίων Τεσσαράκοντα (E17) και του αγίου Νικολάου (E25), οι οποίες χρονολογούνται από επιγραφές στο 1855 και φέρουν την σχεδόν όμοια, ταυτοποιητική για τον ζωγράφο επιγραφή «*χειρ Ιακώβου Ν. Μελενικίου*» η πρώτη και «*χειρ Ιακώβου Γιακουμή Ν. Μελενικλή*» η δεύτερη¹⁹. Η διαφορά στον τρόπο υπογραφής δεν είναι μοναδική, καθώς μαρτυρείται ανάλογη σε σειρά εικόνων του Ιακώβου στην Ντούπνιτσα (1857)²⁰ και στη μονή Ροζηνού (1858)²¹, ενώ παρεμφερής είναι η υπογραφή του σε σειρά εικόνων από τη μονή του Αγίου Γεωργίου Κρουονερίτη και το ναό της Αγίας Κυριακής στις Σέρρες²².

Στην εικόνα των αγίων Τεσσαράκοντα αποδίδεται με αφηγηματικό τρόπο το μαρτύριο των αγίων της Σεβάστειας, οι οποίοι καταδικάστηκαν να παραμείνουν για μία ολόκληρη νύχτα στα παγωμένα νερά της

15. Vasiliev, *Bulgarski vuzroždenski maistori*, ό.π., 275 και Μουτάφωφ - Γκέργκοβα - Κουγιουμτζέφ - Ποπόβα - Γκένοβα - Γόνης, *Έλληνες αγιογράφοι*, ό.π., 104.

16. Βλ. εδώ σημ. 1-3.

17. Βλ. εδώ σημ. 4-5.

18. Η καταγραφή πραγματοποιήθηκε το καλοκαίρι του 2007.

19. Διαστάσεις: 98.5X64X2.5 εκ. και 63X98 εκ. αντίστοιχα. Η εικόνα του αγίου Νικολάου συντηρήθηκε κατά το 2007-2008 από τον συντηρητή στη 12^η ΕΒΑ Μ. Καραβελίδη με την εποπτεία της τότε προϊσταμένης της Εφορείας Ε. Παπαθεοφάνους-Τσουρή.

20. «*Roka Iakov N. ot Melenik*» Vasiliev, *Bulgarski vuzroždenski maistori*, ό.π., 275 και Μουτάφωφ - Γκέργκοβα - Κουγιουμτζέφ - Ποπόβα - Γκένοβα - Γόνης, *Έλληνες αγιογράφοι*, ό.π., 104.

21. «*Χειρός Ιακώβου Γιακουμή Ν.*» Μουτάφωφ - Γκέργκοβα - Κουγιουμτζέφ - Ποπόβα - Γκένοβα - Γόνης, *Έλληνες αγιογράφοι*, ό.π., 104, όπου η παλαιότερη βιβλιογραφία.

22. «*Ιακώβου Ν. Μ(ε)λ(ε)ν(κ)λ(ι)ῆ*» στην εικόνα του Ευαγγελισμού της Θεοτόκου και «*Διὰ χειρός δὲ Γιακουμή / Ιακώβου Ν. Μελενικίου*» στην εικόνα του αγίου Ιωάννου του Προδρόμου στη μονή του Αγίου Γεωργίου του Κρουονερίτη, και «*χειρ Ιακώβου Γιακουμή Ν. Μελενικίου*» στην εικόνα της Γέννησης του Χριστού στο ναό της Αγίας Κυριακής. Για τις επιγραφές αυτές βλ. Καφαντζίς, *Ιστορία*, ό.π., 174 αρ. 204 και 205, 206 αρ. 316 αντίστοιχα. Πρβλ. και Μπονόβας, *Προσφορές*, ό.π., 204, 211 σημ. 73.

λίμνης της πόλης²³. Όλη η παράσταση οριοθετείται από ωοειδές χρυσό πλαίσιο και στα υπολειπόμενα άλικα τριγωνοειδή τμήματα του ξύλινου φορέα φέρει χρυσοπάφυτικά μοτίβα και δύο μετάλλια με τις κατεστραμμένες σήμερα επιγραφές ταύτισης του θέματος. Ο τρόπος οργάνωσης της παράστασης, όπως έχει παρατηρηθεί, συνηθίζεται στη σχολή της Τρjαwnα²⁴, ωστόσο η καταγωγή του δεν είναι καινοφανής καθώς εντοπίζεται ήδη στη βυζαντινή εποχή²⁵. Στην όψιμη μεταβυζαντινή περίοδο φαίνεται όμως πως γίνεται μόδα, χάριν μιας διακοσμητικής προσέγγισης στην απόδοση των εκκλησιαστικών θεμάτων, οφειλόμενη στη νέα αντίληψη της λατρευτικής εικόνας και ως θρησκευτικού πίνακα²⁶.

Το καθεαυτό θέμα, που περιλαμβάνει την συνήθως εικονιζόμενη σκηνή του μαρτυρίου στη λίμνη της Σεβάστειας, διακρίνεται σε δύο μέρη, με κυρίαρχο αυτό που παρουσιάζει το μαρτύριο των αγίων στο ακανόνιστο υδάτινο άνοιγμα της λίμνης: οι άγιοι, μοιρασμένοι σε τρεις ομάδες, ντυμένοι με περιζώμα και βυθισμένοι ως τη μέση στα ασάλευτα νερά της λίμνης χειρονομούν περίλυποι, ανησυχούντες ή ακόμη ευελπιστούντες στην άνωθεν διαφαινόμενη σωτηρία. Στις προασινισμένες από χαμηλή βλάστηση, κοκκινόλευκα άνθη και δένδρα όχθες του χώρου πέριξ, στέκονται ένας ρωμαίος στρατιώτης, ο λιγόψυχος μάρτυρας που καταφεύγει στο τρουλοσκεπές θερμό λουτρό αριστερά και πιο πίσω η μάνα του λιπόθυμου και μεταφερόμενου στην πλάτη της Μελίτωνα. Στο φυσικό τοπίο πιο πίσω διακρίνονται χαμηλοί λόφοι και τειχισμένο σύνολο με τρουλοσκεπή κτίσματα που αποδίδει την πόλη της Σεβάστειας. Στο

23. Για το βίο, το μαρτύριο των αγίων, τη σχετική εικονογραφία και το συμβολισμό του θέματος βλ. Ο. Demus, Two Palaeologan Mosaic Icons in the Dumbarton Oaks Collection, *DOP* 14, 1960, 89-1919, Η. Maguire, *Art and Eloquence in Byzantium*, Princeton 1981, 36-42, Ζ. Gavrilović, The Forty Martyrs of Sebaste in the Painted Programme of Žiža Vestibule. Further research into the artistic interpretations of the Divine Wisdom - Baptism - Kingship Ideology, *JÖB* 32.5, 1982, 185-193, Τ. Velmans, Une icône au Musée de Mestia et le thème des Quarante martyrs en Georgie, *Zograf* ΙΔ', 1983, 40-51, Α. Ρ. Kazdan - Ν. Ρ. Ševčenko, λ., *The Oxford Dictionary of Byzantium* 2, Ν. York - Oxford 1991, 799-800 και Ν. Θ. Παζαράς, Μαρτύριο των αγίων Τεσσαράκοντα. Αναβίωση ενός αρχαϊκού εικονογραφικού τύπου σε μεταβυζαντινές εικόνες της μονής Ξηροποτάμου, *Μακεδονικά* 34, 2003-2004, Θεσσαλονίκη 2005, 251-271, όπου και η παλαιότερη βιβλιογραφία.

24. Για τη σχολή αυτή βλ. Vasiliev, *Bulgarski vuzroždenski maistori*, ό.π., 20-150 κ.α. και Α. Bozhkov - Τ. Khorisian - Ρ. Dobrinovich, *Tryavna Art School*, Sofia 1983.

25. Για την παρατήρηση αυτή βλ. Ζάρρα, Δύο ζωγράφοι, ό.π., και της ίδιας, *Η θρησκευτική ζωγραφική στη Θεσσαλονίκη κατά το 19^ο αιώνα. Ζωγράφοι - Εργαστήρια - Καλλιτεχνικές τάσεις*, Θεσσαλονίκη 2006, 196.

26. Για την αντίληψη αυτή βλ. Ι. Θ. Ζάρρα, Νεότερικά στοιχεία σε αγιογράφους φορητών εικόνων των ναών της Θεσσαλονίκης (19^{ος} αι.), *Από τη μεταβυζαντινή τέχνη*, ό.π., 51, όπου και άλλη βιβλιογραφία, και της ίδιας, *Η θρησκευτική ζωγραφική*, ό.π., 283. Πρβλ. επίσης Δ. Δ. Τριανταφυλλόπουλος, Από τον θρησκευτικό πίνακα στη λατρευτική εικόνα. Μία περίπτωση από την Ήπειρο, *ΔΧΑΕ*, περ. δ', Κ', 1998, 351-363.

πάνω μέρος της εικόνας, ψηλά στον ουρανό, δύο άγγελοι επί ρόδινων νεφελών ανακρατούν σε ύφασμα τα στέφανα του μαρτυρίου των αγίων. Όλη η σκηνή ευλογείται από τον στηθαίο Χριστό, ο οποίος προβάλλει από ωοειδή γκριζόλευκη νεφέλη μέσα σε δόξα από σπαθωτές κιτρινωπές ακτίνες και σκύβει ελεήμων πάνω από τη σκηνή του μαρτυρίου.

Η εικονογραφία του θέματος απαντάται με παραλλαγές σε σειρά εικόνων από το 18^ο αιώνα και εξής που προέρχονται από χαλκογραφίες και εικόνες της εποχής, με πρωιμότερες γνωστές από αυτές εικόνα του 1761 από τη μονή Ξηροποτάμου και χαλκογραφία τυπωμένη στη Βενετία το 1764²⁷. Όπως έχει ήδη αποδειχθεί, οι εν λόγω χαλκογραφίες προπαγάνδιζαν το νέο εικονογραφικό τύπο του θέματος και αποτελούσαν παραγγελία της αθωνικής μονής Ξηροποτάμου, η οποία τιμάται στη μνήμη των αγίων της Σεβάστειας²⁸. Οι διαφορές της νέας εικονογραφικής ανάγνωσης και ο εμπλουτισμός του παλαιότερου βυζαντινού προτύπου του 11^{ου}-12^{ου} αιώνα με αναλυτικές αφηγηματικές σκηνές αποτελεί προϊόν των ιστορικών συνθηκών της εποχής που υπαγόρευαν την εύληπτη αφηγηματική προσέγγιση των θεμάτων. Έτσι, κατά το 19^ο αιώνα η νέα αυτή μορφή και οι παραλλαγές της είναι ήδη αρκετά διαδεδομένες²⁹, αν και πρέπει να παρατηρήσουμε ότι αυτό δεν γίνεται σε βάρος του παλαιότερου προτύπου, το οποίο συνεχίζει να είναι σε χρήση καθ' όλη τη διάρκεια του αιώνα³⁰.

27. Ντ. Παπαστράτου, *Χάρτινες εικόνες, Ορθόδοξα θρησκευτικά χαρακτηριστικά 1665-1899*, Αθήνα 1986, II, 451-453 αρ. 482, Ε. Ν. Τσιγαρίδας, *Καλλιτεχνικές τάσεις στην τέχνη των φορητών εικόνων του 18^{ου}-19^{ου} αιώνα στο Άγιον Όρος, Ζητήματα Μεταβυζαντινής Ζωγραφικής Στη μνήμη του Μανόλη Χατζηδάκη*, Αθήνα 2002, 325-326 και Παζαράς, *Μαρτύριο Των Αγίων Τεσσαράκοντα, ό.π.*, 254, 256, 266 (εικ. 8), 269 (εικ. 11).

28. Τσιγαρίδας, *Καλλιτεχνικές τάσεις, ό.π.* και Παζαράς, *Μαρτύριο Των Αγίων Τεσσαράκοντα, ό.π.*, 251-271.

29. Βλ., για παράδειγμα, τις απλουστευμένης θεματολογίας εικόνες των αρχών και του τέλους του 19^{ου} αιώνα από τη μονή Ξηροποτάμου και τη Δημοτική Πινακοθήκη Θεσσαλονίκης αντίστοιχα, καθώς και την εμπλουτισμένης εικονογραφίας κατά το πρότυπο της Ξηροποταμίνης εικόνας του 1764 εικόνα του 1866 του ζ. Δημητρίου Χατζησταμάτη από το ναό των Αγίων Σαράντα Μαρτύρων στη Λάρισα. Για τις εικόνες αυτές βλ. αντίστοιχα Παζαράς, *Μαρτύριο Των Αγίων Τεσσαράκοντα, ό.π.*, 254, 268 (εικ. 10), Α. Τούρτα στο *ΚΖ' Δημήτρια. Συλλογή εικόνων Δημοτικής Πινακοθήκης Θεσσαλονίκης, Ροτόνα 19 Οκτωβρίου - 19 Νοεμβρίου 1992*, Δήμος Θεσσαλονίκης-Δημοτική Πινακοθήκη, 9^η ΕΒΑ, [Θεσ/νίκη 1992], 61 (εικ. 33), 87 αρ. 33 και Α. Τσιγκαροπούλου, *Η καλλιτεχνική ταυτότητα της συντεχνίας των Κολακιωτών ζωγράφων. Συμβολή στη μελέτη της αγιογραφίας του 19^{ου} αιώνα*, διδακτορική διατριβή, ΑΠΘ, Θεσ/νίκη 2011, *Μερος Α'*, 115-116, 286 (εικ. 94) και *Μέρος Β'*, 24-25 (λήμμα εικ. 24).

30. Βλ. για παράδειγμα τις σχετικές εικόνες στους ναούς της Κοιμήσεως Θεοτόκου Δρυμού, του Αγίου Αθανασίου Λητής, του Αγίου Γεωργίου Μελισσοχωρίου, της Κοιμήσεως της Θεοτόκου στον Πεντάλοφο και του Εκκλησιαστικού Μουσείου της Ι.Μ. Θεσσαλονίκης στους Κ. Κατσίκη, *Κατάλογοι εικόνων, λειτουργικών αντικειμένων, παλαιών βιβλίων. Νομός Θεσσαλονίκης (Δρυμός, Λητή, Μελισσοχώρι)*, ΥΠΠΟ-9^η ΕΒΑ

Στο συγκεκριμένο όμως έργο από τη Χωριστή πρέπει να παρατηρήσουμε ότι δεν ακολουθείται πιστά συγκεκριμένο πρότυπο αλλά υπάρχει συγκερασμός στοιχείων. Έτσι ο ακανόνιστος τρόπος απόδοσης της λίμνης και το μοίρασμα σε ομάδες των βυθισμένων στο νερό αγίων απαντά στη χαλκογραφία του 1764 από τη μονή Ξηροποτάμου³¹, η ανάπτυξη των στεφάνων των αγίων σε εκτενείς παράλληλες σειρές σε αρκετές παλαιότερες μεταβυζαντινές εικόνες όπως αυτή των μέσων του 16^{ου} αιώνα από το Νέο Σκευοφυλάκιο της μονής του Ιωάννου του Θεολόγου στην Πάτμο³², η παρουσία των αγγέλων με προφανή τη σωτηριολογική νοηματοδότηση σε εικόνα του 1657 που υπογράφεται από τον Γεώργιο Σκορδίλη και βρίσκεται στο Βυζαντινό Μουσείο της Ζακύνθου³³, ενώ οι συγκρατημένες χειρονομίες θλίψης και αγωνίας σε εικόνες όπως αυτή του 1580-1590 από το ναό των Αγίων Σαράντα στη Χώρα της Πάτμου³⁴. Ο ιδιότυπος τρόπος της τοποθέτησης των στεφάνων σε ύφασμα και του κρατήματος αυτού από αγγέλους χαρακτηρίζει ιδίως το 19^ο αιώνα και απαντά σε ποικίλα θέματα απόδοσης τιμής ή στεφάνου σε αγίους. Τέλος, αξιοσημείωτο είναι ότι απουσιάζουν όλα τα δευτερεύοντα επεισόδια του τεμαχισμού και της μεταφοράς των αγίων με άμαξα, όπως αντίθετα συμβαίνει στην Ξηροποταμινή εικόνα του 1761. Σύμφωνα με τα δεδομένα αυτά, θα πρέπει να θεωρήσουμε ότι ο ζωγράφος απέδωσε το θέμα του με εκλεκτικισμό, βασιζόμενος στη γνωστή από χαλκογραφίες εικονογραφία του θέματος και ακολουθώντας τα κυρίαρχα αθωνικά πρότυπα. Αυτό σημειώνουμε ότι ήταν και το αναμενόμενο για την εποχή, καθώς υπαγορευόταν τόσο από τη γενικότερη ακτινοβολία της τέχνης του Αγίου Όρους, όσο και από την ειδικότερη σχέση του κατέχοντος πλείστα μετόχια στην περιοχή του Μελενίκου Άθω³⁵.

Θεσσαλονίκης, Τετράδια Αρχαιολογίας 2, πρόλ. Χ. Μπακιριτζής, εισ. Δ. Μακροπούλου, Θεσσαλονίκη 2004, 30, 165 (εικ. 87), 57, 217 (εικ. 279), 73, 243 (εικ. 374), Μ. Σκαλτσά - Π. Τζώνο - Π. Νίτσιου - Ε. Μαμούρη (επ.), *Το Εκκλησιαστικό Μουσείο της Ιεράς Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης. Ορθόδοξη θεολογία: εικόνες και σύμβολα*, Ιερά Μητρόπολις Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 2007, 131 και Τσιγκαροπούλου, *Η καλλιτεχνική ταυτότητα*, ό.π., Μέρος Β', 212 (λήμμα εικ. 11), 363 (λήμμα εικ. 11).

31. Παπαστράτου, *Χάρτινες εικόνες*, ό.π. και Παζαράς, *Μαρτύριο Των Αγίων Τεσσαράκοντα*, ό.π., 256, 269 (εικ. 11).

32. Μ. Χατζηδάκης, *Εικόνες της Πάτμου. Ζητήματα βυζαντινής και μεταβυζαντινής ζωγραφικής*, α' ανατύπωση, «Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος», Αθήνα 1995, 96 αρ. 48, πίν. 36, 37.

33. Μ. Χατζηδάκης - Ε. Δρακοπούλου, *Έλληνες ζωγράφοι μετά την άλωση (1450-1830)*, 2, Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών-Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών, Αθήνα 1997, 355, σημ. 3 και Παζαράς, *Μαρτύριο Των Αγίων Τεσσαράκοντα*, ό.π., 253, 265 (εικ. 7).

34. Χατζηδάκης, *Εικόνες της Πάτμου*, ό.π., 131 αρ. 82, πίν. 136, 137.

35. Για τα αγιορειτικά μετόχια των μονών Βατοπεδίου, Ιβήρων, Εσφιγμένου, Φιλοθέου και Χελανδαρίου στην περιοχή του Μελενίκου βλ. Μπάκας, *Ο Ελληνισμός και η μητροπολιτική περιφέρεια Μελενοίκου*, ό.π., σποραδικά, όπου και η σχετική βιβλιογραφία.

Στη δεύτερη εικόνα που παρουσιάζουμε, το κύριο θέμα με τον άγιο Νικόλαο περιέχεται, όπως και στην προαναφερόμενη των Αγίων Τεσσαράκοντα, σε ωσειδές μετάλλιο που με τη σειρά του εγγράφεται στο ορθογώνιο σχήμα του ξύλινου φορέα και περιβάλλεται στα εναπομείναντα τριγωνοειδή τμήματα από πέντε μετάλλια με μικρογραφικά αποδοσμένες σκηνές (οι τρεις συμμετρικά στο κάτω τμήμα της εικόνας) από το βίο του αγίου.

Στο κύριο μέρος του έργου ο άγιος εικονίζεται «γέρων» και «στρογγυλογένης», σύμφωνα με την περιγραφή του στην *Ερμηνεία* του Διονυσίου του εκ Φουρνά³⁶, με τα μαλλιά του να καλύπτονται ωστόσο από διάλιθη, περίτεχνη μίτρα. Παριστάνεται μετωπικός και ιερατικά στητός, ένθρονος, συνεχίζοντας την παράδοση απεικόνισής του ήδη από την υστεροβυζαντινή εποχή³⁷. Ο μαρμάρινος, πολύπλοκος, σιγμοειδής τύπος θρόνου κοσμείται στα ποδαρικά με ψαροκόκκαλο, φύλλα άκανθας και άλλα γραμμικά θέματα νεοκλασικίζοντα χαρακτήρα. Η μπαρόκ πλάτη και τα ερεισίχειρα του επάνω τμήματός του είναι ξυλόγλυπτα, με προεξέχουσες στο άνω τμήμα δύο μορφές αετών σε κατατομή και επίμηλα στο σχήμα ανθοδοχείου. Λεπτομέρεια δηλωτική της πολυτέλειας της παράστασης είναι το κυλινδρικό και επίμηκες, μεταξωτό πιθανότατα όπως συνάγεται από τις πρασινωπές σκιάσεις, μαξιλάρι του επίπλου που στις άκρες του φέρει φούντες χρυσαφί. Στο σύνολό του ο τύπος του θρόνου θυμίζει ανάλογους, συνήθεις στο 19^ο αιώνα -και προφανώς σχετικούς με πραγματικούς ξυλόγλυπτους της εποχής-, όπως για παράδειγμα αυτόν εικόνων του αγίου Νικολάου από τα Ποτάμια-Μπάσκιοϊ της Καππαδοκίας (1826), ως προς το γενικότερο σιγμοειδές σχήμα του επίπλου³⁸, και τη Βάρνα (1839) όπου απαντά παρεμφερές ψαθωτό πλέγ-

36. Α. Παπαδόπουλος-Κεραμύς, *Διονυσίου του εκ Φουρνά Ερμηνεία της Ζωγραφικής Τέχνης και αι κύριαι αυτής ανέκδοτοι πηγαί, εκδιδομένη μετά προλόγου νυν το πρώτον πλήρης κατά το πρωτότυπον αυτής κείμενον, εν Πετρούπολει 1909*, 154, 268. Για το βίο και την εικονογραφία του αγίου βλ. G. Anrich, *Hagios Nikolaos. Der Heilige Nikolaos in der griechischen Kirche*, Leipzig-Berlin 1917, Ν. Ζιάς, *Εικόνες του Βίου και της Κοιμήσεως του Αγίου Νικολάου*, ΔΧΑΕ, περ. δ', Ε', 1966-1969, 275-298, πίν. 104-113, Ν. Ρ. Ševčenko, *The life of Saint Nicholas in Byzantine Art*, Torino 1983, Α. Ρ. Kazdan - Ν. Ρ. Ševčenko, λ., *The Oxford Dictionary of Byzantium* 2, ό.π., 1469-1470 και L. Petzoldt, *Lexikon der christlichen Ikonographie*, 8, Rom - Freiburg - Basel - Wien 1994, 46-58 και στη βιβλιογραφία των εδώ σημ. 56-68.

37. Η πρώτη γνωστή έως σήμερα απεικόνιση του ένθρονου αγίου απαντά στις τοιχογραφίες του ναού του Αγ. Νικολάου στην Πλάτσα της Μάνης κατά το 1377/78. Βλ. σχετικά Ντ. Μουρίκη, *Οι τοιχογραφίες του ναού του Αγίου Νικολάου στην Πλάτσα της Μάνης*, Αθήναι 1975, 29, πίν. 93-94 και Γ. Χ. Τσιγάρας, *Εκκλησίες της Ιεράς Μητροπόλεως Ξάνθης και Περιθεωρίου*, Ξάνθη 2004, 95-96, όπου και άλλη βιβλιογραφία.

38. Καθίσταται εμφανέστερη μάλιστα, αν τα ερεισίχειρα αντικατασταθούν από καμύλα τμήματα. Αναλυτικότερα για την εικόνα βλ. Δ. Ν. Κατσικιάς, *Φορητές εικόνες και*

μα στην πλάτη του³⁹, ενώ η διμερής διάκρισή του σε μαρμάρινο και ξύλινο τμήμα απαντά και σε παλαιότερα έργα, όπως στο εικονίδιο της Μεγάλης Δέησης από τη μονή Ξενοφώντος (α΄ μισό 17^{ου} αιώνα)⁴⁰. Οι επιμέρους ομοιοτήτες του όμως με τους ποικίλους περιτέχνους θρόνους που απαντούν στις χαλκογραφίες του 18^{ου} και 19^{ου} αιώνα αποκαλύπτουν ως άμεσο πρότυπό του κάποια άγνωστη για την ώρα, χάρτινη εικόνα με το θέμα⁴¹, την οποία ο ζωγράφος μετεξέλιξε δημιουργικά.

Ο άγιος φορεί βαθυγάλαζο στιχάριο με χρυσοκέντητα επιμανίκια, επιτραχήλιο χρυσοκέντητο με φυτικά θέματα και ιώδη κρόσσια, άλικο αρχιερατικό σάκο με πρασινογάλαζη φόδρα, όπου χρυσιίζουν διακριτικά υφασμένα φυτικά μοτίβα, και πρασινωπό ωμοφόριο με μεγάλους χρυσούς σταυρούς και χρυσογάλαζα κρόσσια. Το επιγονάτιό του έχει τρεις χρυσογάλαζες, ομοίως, φούντες, χρυσή παρυφή και στο κέντρο του φέρει τη μορφή ενός putti σε βαθυγάλαζο βάθος. Από το λαϊκό του κρέμεται ωοειδές χρυσό εγκόλπιο με ζωγραφισμένο τον στηθαίο ευλογούντα Χριστό Παντοκράτορα που με το αριστερό του χέρι κρατεί κλειστό ευαγγέλιο. Στην κεφαλή του, σε αντίθεση με τις παλαιότερες παραστάσεις από όπου το κάλυμμα κεφαλής απουσιάζει⁴², φέρει διάλιθη χρυσή, τρουλοσκεπή μίτρα. Ανάλογη μίτρα, αρκετές φορές την εποχή αυτή, χάριν επίτασης της επιβλητικότητας των μορφών, φέρουν και άλλοι άγιοι ιεράρχες, για παράδειγμα οι Αθανάσιος Αλεξανδρείας⁴³, Μέγας Βασίλειος⁴⁴, Γρηγόριος⁴⁵,

κειμήλια από την Καππαδοκία στο Ομορφοχώρι Λαρίσης, «ΑΠΘ», Θεσσαλονίκη 2001, 91-93, εικ. 23.

39. Οφείλεται στον ζωγράφο Δημήτριο από τη Σωζόπολη. Για το έργο βλ. Ε. Δρακοπούλου, στο Α. Τούρτα (επιστ. επιμ.), *Εικόνες από τις θρακικές ακτές του Ευξείνου Πόντου, Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού, Θεσσαλονίκη 26 Νοεμβρίου 2011 - 4 Μαρτίου 2012*, [Αθήνα] 2012, 166-167 αρ. 48, όπου η παλαιότερη βιβλιογραφία.

40. Χ. Μαυροπούλου-Τσιούμη, *Εικόνες 17^{ου} αιώνα, Ιερά Μονή Ξενοφώντος. Εικόνες, Άγιον Όρος 1998*, 179, 182, 183 (εικ. 78).

41. Πρβλ. τα σχετικά δημοσιευμένα παραδείγματα από την Παλαστράτου, *Χάρτινες εικόνες*, ό.π., αρ. 288-302, στις σελ. 271-282, με εκτυπώσεις στη Βιέννη, τη Μόσχα, τη Βενετία, την Κων/πολη και το Άγιον Όρος από το 1742 έως τα μέσα του 19^{ου} αιώνα.

42. Βλ. ενδεικτικά τα παραδείγματα με το θέμα που καταγράφονται από τον Γ. Γούναρη, *Εικόνες της μονής Λειμώνος Λέσβου*, Βυζαντινά Μνημεία 11, ΚΒΕ-University Studio Press, Θεσσαλονίκη 54-55, 171.

43. Βλ. την εικόνα του ζ. Μαργαρίτη Λάμπου με αρ. κατ. ΛΑ 146 (1804) από το ναό του Αγίου Αθανασίου Λητής, στον Κατσίκη, *Δήμος Μυγδονίας*, 64, 226 (εικ. 314) και Τσιγκαροπούλου, *Η καλλιτεχνική ταυτότητα*, ό.π., 304-305 (λήμμα εικ. 87).

44. Βλ. την εικόνα του ζ. Νικολάου Αδριανουπολίτου (1865) στο Μάλκο Τύρνοβο, στους Μουτάφωφ - Γκέργκοβα - Κουγιουμτζίεφ - Ποπόβα - Γκένοβα - Γόνης, *Έλληνες αμογράφοι*, ό.π., 116, 140, 235 (εικ. 258).

45. Βλ. την εικόνα του ζ. Μαργαρίτη Λάμπου (1820) από το ναό της Παναγούδας Θεσσαλονίκης στην Τσιγκαροπούλου, *Η καλλιτεχνική ταυτότητα*, ό.π., *Μέρος Β΄*, 226 (λήμμα εικ.1).

Χαράλαμπος⁴⁶, Βλάσιος⁴⁷, Ελευθέριος⁴⁸, Μόδεστος⁴⁹, Υπάτιος⁵⁰, Γρηγόριος ο Παλαμάς⁵¹, Βησσαρίων Λαρίσης⁵², Θεωνάς Θεσσαλονίκης⁵³ και ο νεομάρτυρας Σεραφεΐμ Φαναρίου⁵⁴, η εικονογραφία των οποίων παλαιότερα συνίστατο κυρίως από κάποιο ημίσωμο πορτραίτο τους, ενώ ακόμη και στις περιπτώσεις που παριστάνονταν ένθρονοι, ήταν χωρίς μίτρα ή σάκκο⁵⁵. Εικονογραφικά η απόδοση του ένθρονου και εστεμμένου με μίτρα αγίου εντάσσεται στα ιστορικά και καλλιτεχνικά δεδομένα του 19^{ου} αιώνα, που προσβλέπει στους ιεράρχες -και κατ' επέκταση στους σύγχρονους του εκκλησιαστικούς άρχοντες- τους ποιμένες και τους συνεχιστές ταυτόχρονα της παράδοσης της Εκκλησίας. Αυτό τεκμηριώνεται ιδιαίτερα από το κείμενο που σε άλλες περιπτώσεις έργων αναγράφεται στις ανοικτές σελίδες του ευαγγελίου που κρατεί ο ά-

46. Βλ. την εικόνα με αρ. κατ. Ε104 του ζ. Θεοδοσίου Αναγνώστη (1854) στο Εκκλησιαστικό Μουσείο της Ιεράς Μητροπόλεως Δράμας στην Μ. Παρχαρίδου-Αναγνώστου, Εκκλησιαστικό Μουσείο της Ιεράς Μητροπόλεως Δράμας η καταγραφή και η μελέτη των εκτιθέμενων αντικειμένων, *ΑΕΜΘ* 22, 2008, Θεσ/νίκη 2011, 523, 526, 527 (εικ. 5).

47. Βλ. την εικόνα του αγιορείτη ζωγράφου Θεοφίλου (1833) στο Εθνικό Μουσείο Μεσαιωνικής Τέχνης της Κορυτσάς, στην Ε. Δρακοπούλου, στο Α. Τούρτα (επιστ. επιμ.), *Εικόνες από τις ορθόδοξες κοινότητες της Αλβανίας. Συλλογή Εθνικού Μουσείου Κορυτσάς, Θεσσαλονίκη 14 Μαρτίου - 12 Ιουνίου 2006*, Ευρωπαϊκό Κέντρο Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Μνημείων, [Αθήνα] 2006, 198 αρ. 70.

48. Βλ. την εικόνα του ζ. Μαργαρίτη Λάμπου (1813) στο ναό του Αγίου Γεωργίου στο Ασβεστοχώρι, στην Τσιγκαροπούλου, *Η καλλιτεχνική ταυτότητα*, ό.π., *Μέρος Β'*, 42 (λήμμα εικ. 3).

49. Βλ. την εικόνα με αρ. κατ. ΛΑ32 του ζ. Ιακώβου μοναχού Ιβηρίτου (1798) στο ναό του Αγ. Αθανασίου Λητής, στον Κατσίκη, *Δήμος Μυγδονίας*, ό.π., 46, 195 (εικ. 192).

50. Βλ. την εικόνα με αρ. κατ. ΛΑ 20 (1860) από το ναό του Αγίου Αθανασίου στη Λητή, στον Κατσίκη, *Δήμος Μυγδονίας*, ό.π., 43, 190 (εικ. 177).

51. Βλ. την εικόνα του ζ. Μαργαρίτη Λάμπου (1820) στο ναό της Παναγίας Γοργοπηγού, στη Θεσ/νίκη, στη Ζάρα, *Η θρησκευτική ζωγραφική*, ό.π., 130-131, 328 (εικ. 38).

52. Βλ. την εικόνα που προέρχεται από το ναό του Αγίου Υπατίου Θεσ/νίκης (1824), στους Σκαλτσά - Τζώνο - Νίτσιου - Μαμιούρη (επ.), *Το Εκκλησιαστικό Μουσείο*, ό.π., 187.

53. Βλ. την εικόνα του ζ. Σταυράκη Μαργαρίτη (1848) στο ναό της Υπαπαντής στη Θεσσαλονίκη, στις Ζάρα, *Η θρησκευτική ζωγραφική*, ό.π., 138-139, 336 (εικ. 46) και Τσιγκαροπούλου, *Η καλλιτεχνική ταυτότητα*, ό.π., *Μέρος Β'*, 252-253 (λήμμα εικ. 19).

54. Βλ. την εικόνα του ζ. Μαργαρίτη Λάμπου με αρ. κατ. ΛΑ 151 (1808) από το ναό του Αγίου Αθανασίου στη Λητή στον Κατσίκη, *Δήμος Μυγδονίας*, ό.π., 66, 229 (εικ. 323) και Τσιγκαροπούλου, *Η καλλιτεχνική ταυτότητα*, ό.π., *Μέρος Β'*, 256 (λήμμα εικ. 3).

55. Βλ. για παράδειγμα τις εικόνες των αγίων Βασιλείου (τέλος 16^{ου} αι.) και Ιωάννου του Χρυσοστόμου από το Μητροπολιτικό Μέγαρο και το Μουσείο της Ζακύνθου αντίστοιχα στην Μ. Αχειμάστου-Ποταμιάνου, *Εικόνες της Ζακύνθου*, πρόλ. Μ. Χατζηδάκης, «Ιερά Μητρόπολις Ζακύνθου και Στροφάδων», Αθήνα 1997, 126-128, 143-145, καθώς και την εικόνα του αγίου Ιακώβου του αδελφοθέου (αρχές 18^{ου} αι.) της Συλλογής Βελμιέζη στην Ν. Χατζηδάκη, *Εικόνες της Συλλογής Βελμιέζη*, Μουσείο Μπενάκη - ΟΠΠΕΘ Θεσσαλονίκη 1997, Αθήνα 1997, 342-345, αρ. 45.

γιο⁵⁶. Τα αναγραφόμενα χωρία «Ἐγὼ εἰμὶ ὁ Ποιμὴν ὁ καλὸς» (Ιω. ι', 11) που συχνά συνδυάζεται ή υπονοεί το «Εἶπεν ὁ Κύριος ὁ Ποιμὴν ὁ καλὸς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τίθησιν ὑπὲρ τῶν προβάτων» (Ιω., ι', 11)⁵⁷ και «Ὁ μὴ εἰσερχόμενος διὰ τῆς θύρας εἰς τὴν αὐλὴν τῶν προβάτων, ἀλλ' ἀναβαίνων ἀλλαχόθεν, ἐκεῖνος κλέπτης ἐστὶ καὶ ληστής» (Ιω., ι', 1)⁵⁸, τα οποία

56. Στη βιβλιογραφία αναφέρονται πολλές εικόνες ἑνθρονου αγίου Νικολάου, κυρίως από το 17^ο αιώνα και εξής, για τις οποίες ωστόσο δεν παρατίθενται συγκεκριμένες πληροφορίες ώστε να συμπεριληφθούν στο εδώ κείμενο. Βλ., για παράδειγμα, τις εικόνες που αναφέρονται από τον Θ. Αλιπράντη, *Θησαυροὶ τῆς Σίφνου. Εἰκόνες τῶν ναῶν καὶ τῶν μονῶν*, Αθήναι 1979, 37-38, 43, 46, 48, 50.

57. Βλ. τις εικόνες του ἑνθρονου και χωρὶς μίτρα αγίου του τέλους του 15^{ου}-αρχῶν 16^{ου} αι., από το Βυζαντινὸ και Χριστιανικὸ Μουσεῖο τῆς Αθήνας στην Χ. Μπαλτογιάννη, στους Χ. Μπαλτογιάννη κ.ά., *Λιμάνια και καράβια στο Βυζαντινὸ Μουσεῖο. Ευρωπαϊκὲς Ημέρες Πολιτιστικῆς Κληρονομιάς 25 Σεπτεμβρίου-30 Νοεμβρίου 1997*, ΥΠΠΟ-ΤΑΠΑ, Αθήνα 1997, 14-15 αρ. 1, του δ' τέταρτου του 17^{ου} αι. από τη Συλλογὴ Τσακύρογλου στην Α. Καρακατσάνη, *Συλλογὴ Γεωργίου Τσακύρογλου. Εἰκόνες*, Αθήνα 1980, 76-77 αρ. 108, τις χαλκογραφίες που τυπώθηκαν στη Βιέννη (αρ. 288, 289)-1742, τη Βενετία (: (αρ. 292)-β' μισὸ 18^{ου} αι. και το Ἅγιον Ὅρος (αρ. 295, 296, 301)-1848, μέσα 19^{ου} αι., 1870, στην Παπαστράτου, *Χάρτινες εἰκόνες*, ὁ.π., 271-272 αρ. 288, 273 αρ. 289, 274-275, αρ. 292, 277-278 αρ. 295, 278 αρ. 296, 281-282 αρ. 301 και στον Γ. Κακαβά, στους Μπαλτογιάννη κ.ά., *Λιμάνια και καράβια*, ὁ.π., 102-103 αρ. 44 (χαλκογραφία Βενετίας του β' μισοῦ 18^{ου} αι.), την εικόνα του ἑνθρονου και χωρὶς μίτρα αγίου στο ναὸ τῆς Παναγίας Γοργοεπηκόου Θεσ/νίκης (1820) του ζ. τῆς Παναγίας Γοργοεπηκόου στη Ζάρα, *Η θρησκευτικὴ ζωγραφικὴ*, ὁ.π., 202, 376 (εικ. 86), τις εικόνες του ἑνθρονου και με μίτρα αγίου τῶν ζ. Αντωνίου στο Πύργο τῆς Βουλγαρίας (1811) και του ἑνθρονου και χωρὶς μίτρα αγίου του ζ. Δημητρίου Σωζοπολίτου στη Σωζόπολη (1859) στους Μουτάφωφ - Γκέργκοβα - Κουγιουμιτζιέφ - Ποπόβα - Γκένοβα - Γόνης, *Ἕλληνες αἰιογράφοι*, ὁ.π., 70, 96, 148 (εικ. 5), 75, 100, 179 (εικ. 101), την εικόνα του ἑνθρονου και με μίτρα αγίου στο ναὸ τῆς Αγίας Τριάδας Μοδίου (περ. 1855) στον Κ. Κατσίκη, *Κατάλογοι εἰκόνων, λειτουργικῶν αντικειμένων, παλαιῶν βιβλίων. Νομὸς Θεσσαλονίκης (Δῆμος Αρέθουσας Αρέθουσα, Στεφανινά, Δῆμος Αγίου Γεωργίου Ασπροβάλα, Βρασανά, Δῆμος Ρεντίνας, Ἄνω Σταυρός, Μικρὴ Βόλβη, Δῆμος Μαδύτου Απολλωνία, Μόδι, Νέα Μάδυτος)*, ΥΠΠΟ-9^η ΕΒΑ Θεσ/νίκης, Τετράδια Αρχαιολογίας 4, πρόλ. Χ. Μπακιτζής, εισ. Δ. Μακροπούλου, Θεσ/νίκη 2006, 89, 261 (εικ. 545), την εικόνα του ἑνθρονου και χωρὶς μίτρα αγίου του ζ. Στεργίου εκ Κοζάνης (1864) στο Μητροπολιτικὸ Μέγαρο τῆς Ι. Μ. Κίτρους και Κατερίνης στον Ν. Γραϊκο, *Η εκκλησιαστικὴ εἰκονογραφία ως πηγὴ για την τοπικὴ ιστορία τῆς Πιερίας. Καλλιτεχνικὲς τάσεις και σύνολα φορητῶν εἰκόνων από την Πιερία (τέλη 18^{ου}-μέσα 20^{ου} αι.)*, *Η Πιερία στα βυζαντινά και νεότερα χρόνια, 3ο Επιστημονικὸ Συνέδριο, Πρακτικά*, Κατερίνη 2008, 440, 492 (εικ. 19) και τις εικόνες του ἑνθρονου και με μίτρα αγίου του ζ. Μητάκου Χατζησταμάτη (1878 και 1885) στο ναὸ του Αγίου Νικολάου Στομίου στην Τσιγκαροπούλου, *Η καλλιτεχνικὴ ταυτότητα*, ὁ.π., *Μέρος Β'*, 33 (λήμμα εικ. 3), 37 (λήμμα εικ. 8).

58. Βλ. την εικόνα του ἑνθρονου και χωρὶς μίτρα αγίου του ζ. Λασκάρεως Λειχοῦδη (1733) στον Α. Ξυγγόπουλο, *Μουσείον Μπενάκη Αθήναι Κατάλογος τῶν Εἰκόνων*, εν Αθήναις 1936, 85-87 αρ. 61, τη χαλκογραφία που τυπώθηκε στην Κωνσταντινούπολη στην Παπαστράτου, *Χάρτινες εἰκόνες*, ὁ.π., 277 αρ. 294 (1807), την εικόνα Ε355 του ἑνθρονου και χωρὶς μίτρα αγίου (1821) του ζ. Αντωνίου Βαφιόπουλου στο Εκκλησιαστικὸ Μουσεῖο τῆς Ι. Μ. Δράμας στην Παρχαρίδου-Αναγνώστου, Εκκλησιαστικὸ Μουσεῖο,

αντικαθιστούν τα παλαιότερα συνηθιζόμενα και εμφανώς διδακτικού χαρακτήρα χωρία όπως το αγαπητό στους κρητικούς ζωγράφους «Ἐγὼ εἰμὶ ἢ θύρα δι' ἐμοῦ ἔαν τις εἰσέλθῃ σωθήσεται» (Ιω. ι', 9)⁵⁹, ἢ ἀκόμη τα απαντώμενα «Οὕτω λαμπάτω τὸ φῶς ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων ὅπως ἴδωσιν ὑμῶν τὰ καλὰ ἔργα καὶ δοξάσωσιν τὸν πατέρα ἡμῶν τὸν

ό.π., 522, 524, 525 (εικ. 2) και της ίδιας, *Βυζαντινὴ Δράμα*, ό.π., την εικόνα του ἔνθρονου και με μίτρα αγίου του ζ. Στέφανου Πανταζή εκ Βίσιανης (1846) στο ναό του Αγίου Γεωργίου Μελισσοχωρίου στους Κατσίκη, *Δῆμος Μυγδονίας*, ό.π., 81, 258 (εικ. 426) και Τσιγκαροπούλου, *Η καλλιτεχνική ταυτότητα*, ό.π., *Μέρος Α'*, 130, 133-134, 302 (εικ. 125), την εικόνα του ἔνθρονου και με μίτρα αγίου στο ναό του Αγίου Γεωργίου Σουφλίου (1862) στις Λ. Συνδία-Λαούρδα - Ε. Γεωργιάδου-Κούντουρα, *Ναοὶ του 19^{ου} αἰῶνα στο Διδυμότειχο και στο Σουφλί*, IMXA-University Studio Press, Θεσσαλονίκη 2004, 171 και την εικόνα του ἔνθρονου και χωρίς μίτρα αγίου στον μητροπολιτικό ναό του Τιμίου Προδρόμου Ξάνθης στον Τσιγάρα, *Εκκλησίες*, ό.π., 160, 303.

59. Βλ. τις εικόνες του ἔνθρονου και χωρίς μίτρα αγίου στη Συλλογή Βελμιέξη (πριν ἢ περ. 1500) στην Χατζηδάκη, *Εικόνες της Συλλογῆς Βελμιέξη*, 92-99 αρ. 6, στη Συλλογή Ανδρεάδη στην Α. Δρανδάκη, *Εικόνες 14^{ου}-18^{ου} αἰῶνας Συλλογῆ Ρ. Ανδρεάδη*, Αθήνα-Μιλάνο 2002, 52-59 αρ. 8 (περ. 1500), του ζ. Φραγκίσκου Σαρακηνόπουλου (γ' 4^ο 16^{ου} αι.) στην Ν. Χατζηδάκη, *Από τον Χάνδακα στη Βενετία. Ελληνικές εικόνες στην Ιταλία*, Ίδρυμα Ελληνικού Πολιτισμοῦ, Αθήνα 1993, αρ. 42, του ζ. Θεοδώρου Πουλάκη (17^{ου} αι.) στην Ν. Γ. Τσελέντη-Παπαδοπούλου, *Οι εικόνες της Ελληνικῆς Αδελφότητος της Βενετίας από το 16^ο ἔως το πρώτο μισό του 20^{ου} αἰῶνα. Αρχαική τεκμηρίωση*, ΥΠΠΟ-Δημοσιεύματα ΑΔ 81, Αθήνα 2002, 200-201 αρ. 141, πίν. 67, του ζ. Νικολάου Κάλμπου (1674) ιδιωτικῆς συλλογῆς στην Μ. Αχεμιάστου-Ποταμιάνου στο *Βυζαντινὴ και Μεταβυζαντινὴ Τέχνη*, ΥΠΠΟ-Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο, Αθήνα 1985, 166-167 αρ. 168, του ζ. Θεοδώρου Πουλάκη στο Μουσείο της Αντιβουνιώτισσας και στο ναό του Αγίου Νικολάου Βιρού (17^{ου} αι.) και του ζ. Χριστοδοῦλου Μαριέττη από τη Συλλογή Καλλιγιά (1677) στον Π. Α. Βοκοτόπουλο, *Εικόνες της Κέρκυρας*, Αθήνα 1990, 128-129 αρ. 88, εικ. 243, 338, 337 αντίστοιχα, της μονῆς Διονυσίου (17^{ου} αι.) στην Α. Trifonova, στο *Athos. Monastic Life on the Holy Mountain*, Helsinki City Art Museum - Art Museum Tennis Palace 2007, 66 αρ. 120, του ζ. Ιωάννη Μόσκου (τέλος 17^{ου}-αρχές 18^{ου} αι.) από το Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο της Αθήνας στην Χ. Μπαλτογιάννη, στους Μπαλτογιάννη κ.ά., *Λιμάνια και καράβια*, ό.π., 28-29 αρ. 8, του ανώνυμου ζωγράφου (17^{ου}-18^{ου} αι.) από το Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο της Αθήνας στην Χ. Μπαλτογιάννη, ό.π., 44-45 αρ. 15 (το κείμενο στο ευαγγέλιο συνεχίζει και στον στίχο 10), του ανώνυμου ζωγράφου στο ναό του Αγίου Νικολάου Πετρών (α' μισό 18^{ου} αι., με επιζωγράφηση 19^{ου} αι.) στην Ν. Τσιλιπάκου, *Ο ναός του Αγίου Νικολάου Πετρών και οι εικόνες του*, Δήμος Αμυνταίου [2006], 53 (εικ. 51), 57-59, του ζ. Δημητρίου προσκνητητού στον Πύργο της σημερινῆς Βουλγαρίας (1782 και δύο τελευταίες δεκαετίες 18^{ου} αι.) στους Μουτάφωφ - Γκεργκοβα - Κουγιουμτζιέφ - Ποπόβα - Γκένοβα - Γόνης, *Ελληνες αιογράφοι*, ό.π., 73, 99, 167 (εικ. 64), 173 (εικ. 83), τις εικόνες του ανώνυμου στη μονή Τοπλού (1642) και στον Άγιο Γεώργιο το Χωστό ἢ της Πηγῆς στη Ρόδο (β' 4^ο 17^{ου} αι.) στο Ε. Μπορμπουδάκης (επιμ.), *Εικόνες της Κρητικῆς Τέχνης (Από τον Χάνδακα ως τη Μόσχα και την Αγία Πετροῦπολη)*, ΥΠΠΟ-13η ΕΒΑ Κρήτης, Ηράκλειο 1993, 499 [αρ. 143-Μ. Μπορμπουδάκης, 535-536 αρ. 186-Α. Μ. Κάσδαγλη], την εικόνα του 18^{ου} αἰῶνα από τη Συλλογή Τσακύρογλου στην Καρακατσάνη, *Συλλογῆ*, ό.π., 180 αρ. 316 και την εικόνα του αγίου στη μονή Λεμιώνος Λέσβου (18^{ου} αι.) στον Γούναρη, *Εικόνες της μονῆς Λεμιώνος*, ό.π., 54-55 αρ. 7, 171.

ἐν τοῖς οὐρανοῖς» (Ματθ. ε΄, 16)⁶⁰, «Εἶπεν ὁ Κύριος τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς ὑμεῖς ἐστὲ τὸ φῶς τοῦ κόσμου· οὐ δύναται πόλις κρυβῆναι ἐπάνω ὄρους κειμένη» (Ματθ. ε΄, 14)⁶¹ και «Ὁ ἀκούων ὑμῶν ἐμοῦ ἀκούει και ὁ ἀθετῶν ὑμᾶς ἐμὲ ἀθετεῖ» (Λουκ. ι΄, 16)⁶², τονίζουν την ιδιότητα του ποιμένα και οδηγού που κατείχαν οι εκκλησιαστικοί ἄρχοντες για τις χριστιανικές κοινότητες ιδιαίτερα κατά το 19^ο αἰώνα, την εποχή των σημαντικῶν εθνικῶν ανακατατάξεων και πολεμικῶν συγκρούσεων στο χώρο της Βαλκανικῆς⁶³. Στην περίπτωση της εικόνας μας ωστόσο το ευαγγέλιο που κρατεῖ ὁ ἅγιος με το αριστερό χέρι εἶναι κλειστό, ἔμμεσα παραπέμποντας ἔτσι στη σημασία αὐτοῦ για την ποιμαντορική ιδιότητα των σύγχρονων αρχιερέων, ἢ υπονοώντας πιθανόν ὅτι ἡ ἀνάγνωση του κειμένου αὐτοῦ ἔχει ἤδη τελεστεί -ἢ εἶναι γνωστή στους πιστούς- και ἀναμένεται ἡ εφαρμογή της. Ἡ εικονογραφική καταγωγή αὐτῆς της λεπτομέρειας μπορεῖ

60. Βλ. την εικόνα του ἔνθρονου και με μίτρα ἁγίου στο ναό του Ἁγίου Γεωργίου, μετοχίου της μονῆς Γρηγορίου στη Θεσ/νίκη (1826) του λιτοχωρινού ζωγράφου Αναστασίου στη Ζάγρα, *Ἡ θρησκευτική ζωγραφική*, ὅ.π., 93-94, 304 (εικ. 14) και τις εικόνες του ἔνθρονου και χωρὶς μίτρα ἁγίου Νικολάου στο ναό του Προφήτη Ἡλία στα Πετροκέρασα Θεσ/νίκης (1837) του κολακιώτη ζωγράφου Δημητρίου Λάμπου στον Γ. Δ. Κουκλιάτη, *Ὁ ιερός ναός του Προφήτη Ἡλία Πετροκέρασων Θεσσαλονίκης (1810-2010) και τα ἐξωκλήσια του χωριοῦ*, Θεσ/νίκη 2010, 99-101 και Τσιγκαροπούλου, *Ἡ καλλιτεχνική ταυτότητα*, ὅ.π., *Μέρος Β΄*, 683-684 (λήμμα εικ. 1) και στο ναό του Ἁγίου Γεωργίου στο λόφο Κιλκίς του κολακιώτη ζωγράφου Κώνστα Ζωσιμά (1841) στην Τσιγκαροπούλου, ὅ.π., *Μέρος Α΄*, 66, 133-134, 266 (εικ. 57), 307 (εικ. 135) και *Μέρος Β΄*, 473 (λήμμα εικ. 6).

61. Βλ. τις εικόνες του ἔνθρονου και χωρὶς μίτρα ἁγίου τέλους του 17^{ου} αἰ. ἀπὸ το Βυζαντινὸ και Χριστιανικὸ Μουσεῖο της Αθήνας στην Χ. Μπαλτογιάννη, στους Μπαλτογιάννη κ.ά., *Λιμάνια και καράβια*, ὅ.π., 16-17 αρ. 2, ἀπὸ τα Ποτάμια-Μπλάσκιῶ της Καλαδοκίας (1826) και το ναὸ της Υπαπαντῆς του Χριστοῦ στη Γενισέα Ξάνθης (1836) ἀντίστοιχα στους Κατσιά, *Φορητές εικόνες και κειμήλια*, ὅ.π. και Τσιγάρρα, *Εκκλησίες*, ὅ.π., 95-96, 297-298.

62. Βλ. τις εικόνες του 17^{ου} αἰώνα και περ. του 1700 ἀντίστοιχα των ζ. Θεοδώρου Πουλάκη (:) και Ἰωάννη Πρόπουτου, ὅπου ὁ ἅγιος εἰκονίζεται χωρὶς μίτρα, στην Τσελέντη-Παπαδοπούλου, *Ὁι εικόνες*, ὅ.π., 201-202 αρ. 142, πίν. 68 και 204-205 αρ. 147, πίν. 74.

63. Αὐτὸ τεκμηριώνεται και ἀπὸ σπανιότερα ἀπαντῶμενα χωρία, ὅπως το εκτενές «καταβὰς μετ' αὐτῶν ἔστη ἐπὶ τόπου πεδινοῦ ... μακάριοι οἱ πτωχοὶ ὅτι ὑμετέρα ἐστὶν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ» (Λουκ. στ΄, 17-20) που συναντάται στην προαναφερόμενη εικόνα του ἔνθρονου και χωρὶς μίτρα ἁγίου στη Βάρνα, για την οποία βλ. ἐδῶ σημ. 39, ἀλλὰ ἀκόμη και το συνιστώμενο ἀπὸ την *Ερημνεία*, ὅ.π., 222, 268, χωρίο «Ὡστε γενέσθαι τοῖς μεταλαμβάνουσιν εἰς νῆψιν ψυχῆς» (Λειτουργία Ἰωάννου του Χρυσοστόμου, εὐχὴ της Ἁγίας Αναφοράς). Ἀξιοσημείωτο εἶναι ὅτι, ἀπὸ το πλῆθος των εικόνων που ἐντοπίσαμε, το τελευταῖο αὐτὸ χωρίο ἀπαντάται μόνον στην εικόνα του ἔνθρονου και χωρὶς μίτρα ἁγίου του 18^{ου} αἰώνα της Συλλογῆς Τσακύρογλου, για την οποία βλ. Καρακατσάνη, *Συλλογή*, ὅ.π., 180 αρ. 315. Τέλος, ἀς σημειωθεῖ ὅτι το χωρίο αὐτὸ ἀναφέρεται δύο φορές στην *Ερημνεία*, με τη μία ἐξ αὐτῶν να συνηθίζεται σε παράσταση του ἁγίου σε μοναστηριακές Τράπεζες, παραπέμποντας ἔτσι στη σημασία του ευαγγελικῶ κειμένου ως πνευματικῆς τροφῆς για τον πιστό.

να αναζητηθεί σε κάποια άγνωστη σήμερα χάριτη εικόνα, τα μακρινά της πρότυπα όμως, ως προς το ιερατικό στήσιμο της μορφής του αγίου και την ιδιαίτερη χειρονομία κρατήματος του κλειστού και στηριγμένου στο μηρό του ευαγγελίου⁶⁴ είναι ο τύπος που καθιέρωσαν εικόνες όπως αυτές του ανώνυμου ζωγράφου από τον ναό του San Giovanni di Bragoga στη Βενετία (α΄ μισό 16^{ου} αι.)⁶⁵, του ζωγράφου Εμμανουήλ Σκορδίλη από τη μονή Χρυσοπηγής (πριν το 1645)⁶⁶ και του ανώνυμου από το Σκευοφυλάκιο της μονής Χελανδαρίου (β΄ τέταρτο 17^{ου} αιώνα)⁶⁷, ενώ παρεμφερή στοιχεία ανιχνεύουμε και σε χαλκογραφία του 1819 του χαράκτη και μοναχού Θεοφυλάκτου χαραγμένη στο Άγιον Όρος με θέμα την αθωνική μονή Γρηγορίου και τον εφέστιο άγιό της Νικόλαο με σκηνές του βίου του, όπου όμως ο άγιος φέρει επιπλέον μίτρα⁶⁸. Το ίδιο χαρακτηριστικό της ποιμαντορίας των εκκλησιαστικών αρχόντων τονίζεται επίσης από τη μίτρα που φέρει ο ιεράρχης, ένα γνώρισμα δηλωτικό της κοσμικής και θρησκευτικής εξουσίας που αυτός συγκεντρώνει την εποχή αυτή, το οποίο εικονογραφικά και εννοιολογικά οφείλεται στην παράσταση του Χριστού Μεγάλου Αρχιερέα⁶⁹. Από τις περιπτώσεις στέψης με μίτρα του αγίου σημειώνουμε δύο εικόνες του 1740 και περ. 1795 από τη Ρουμανία⁷⁰, τις χαλκογραφίες που χαρακτήθηκαν αντίστοιχα στην Κωνσταντινούπολη και το Άγιον Όρος κατά το 1807⁷¹

64. Σε άλλα έργα, όπως για παράδειγμα σε δύο εικόνες από το Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο της Αθήνας που χρονολογούνται στο 17^ο αιώνα και στις αρχές του 18^{ου} αντίστοιχα, ο άγιος κρατεί και υψώνει σε απόσταση από το σώμα του κλειστό ευαγγέλιο. Για τις εικόνες αυτές βλ. Χ. Μπαλτογιάννη, στους Μπαλτογιάννη κ.ά., *Λιμάνια και καράβια*, ό.π., 34-35 αρ. 10, 60-61 αρ. 23.

65. Χατζηδάκη, *Από τον Χάνδακα στη Βενετία*, ό.π., 82-84 αρ. 17 και Δρανδάκη, *Εικόνες*, ό.π., 52, 56, όπου ωστόσο ο άγιος φορεί στιχάριο και φελόνιο και δεν φέρει μίτρα.

66. Ε. Μπορμπουδάκης, στο Μπορμπουδάκης (επιμ.), *Εικόνες της Κρητικής Τέχνης*, ό.π., 132, 488.

67. Σ. Πέτκοβιτς, *Εικόνες της Ιεράς Μονής Χιλανδαρίου*, Άγιον Όρος 1997, 139.

68. Παπαστράτου, *Χάριτες εικόνες*, ό.π., II, 480-481 αρ. 512 και Μ. Μπορμπουδάκη, στους Μπαλτογιάννη κ.ά., *Λιμάνια και καράβια*, ό.π., 100-101 αρ. 43.

69. Για το Χριστό Μεγάλο Αρχιερέα βλ. Τ. Παπαμαστοράκης, *Η μορφή του Χριστού Μεγάλου Αρχιερέα*, ΔΧΑΕ, περ. δ΄, ΙΖ΄, 1993-1994, 67-78.

70. Α. Eftremon, *Icone Românești*, București 2003, 230 αρ. 163, 151 (εικ. 299) στο Μητροπολιτικό Μουσείο Banatului της Τιμισοάρα, και 198 αρ. 60, 71 (εικ. 14) του ζ Răducanul Diacul στο Εθνικό Μουσείο Ρουμανικής Τέχνης, όπου ο άγιος όμως κρατεί ανοικτό ενεπίγραφο ευαγγέλιο. Για την τελευταία εικόνα βλ. επίσης Μ. Αχεμιάστου-Ποταμιάνου (επιμ.), *Εικόνες της Ρουμανίας 18^{ου}-19^{ου} αιώνας*, Βυζαντινό Μουσείο 29 Μαρτίου-29 Απριλίου 1993, Ελληνικό Υπουργείο Πολιτισμού-Βυζαντινό Μουσείο Αθηνών-Ρουμανικό Υπουργείο Πολιτισμού - Εθνικό Μουσείο Τέχνης Βουκουρεστίου, Αθήνα 1993, 90-91 αρ. 32.

71. Παπαστράτου, *Χάριτες εικόνες*, ό.π., 277 αρ. 294 (1807), έργο του Ιθακήσιου

και το 1819⁷², εικόνα του 1809 από το ναό της Παναγίας Λαγουδιανής στη Θεσσαλονίκη⁷³, του 1811 από τον Πύργο (Μπουργκάς) της σημερινής Βουλγαρίας, του 1846 από τον Άγιο Γεώργιο στο Μελισσοχώρι Θεσσαλονίκης, των μέσων του 19^{ου} αιώνα από το ναό του Αγίου Βλασίου στην Ξάνθη⁷⁴, του 1855 από την Αγία Τριάδα στο Μόδι Θεσσαλονίκης, του 1862 από το Σουφλί και του 1878 και 1885 από το ναό του Αγίου Νικολάου στο Στόμιο Λάρισας⁷⁵. Φαίνεται δηλαδή ότι ο συγκεκριμένος τύπος, μολονότι απαντά και νωρίτερα, προτιμάται ιδιαίτερα στο 19^ο αιώνα, μια εποχή που επίσης παρατηρείται η αλλαγή του κειμένου στο ανοικτό ευαγγέλιο του ιεράρχη. Οι αλλαγές αυτές, που ασφαλώς σχετίζονται, όπως προαναφέραμε, με τις ιστορικές συνθήκες της εποχής, δεν είναι γνωστό από πού εκπορεύτηκαν. Μπορούμε να αναζητήσουμε την πηγή τους σε κάποιο σημαντικό πνευματικό και καλλιτεχνικό κέντρο, όπως το Άγιον Όρος. Όσο όμως η τέχνη του 19^{ου} αιώνα παραμένει πεδίο έρευνας με πολλές άγνωστες ακόμη πτυχές, το ερώτημα θα παραμείνει ανοικτό σε πολλές διαφορετικές εκδοχές απαντήσεων.

Η απεικόνιση του ένθρονου αγίου συμπληρώνεται στις λεπτομέρειές της με το μαρμάρινο ωοειδές υποπόδιο του θρόνου, η σκιά του οποίου στο δάπεδο διαγράφει το ευμεγέθες του όγκου του, και με τη γνωστή σκηνή του θαύματος που συνέβη κατά τη διάρκεια της Α΄ Οικουμενικής Συνόδου στη Νίκαια και αποδίδεται μικρογραφικά. Ο Χριστός και η Παναγία προσφέρουν στον άγιο τα σύμβολα της αρχιερωσύνης του, αντίστοιχα ευαγγέλιο και ωμοφόριο, ιστάμενοι, όπως είναι κανόνας κατά το 19^ο αιώνα, επί γκριζόλευκων νεφελών. Όλη η σκηνή λαμβάνει χώρα στο εσωτερικό κτηρίου, από το οποίο διακρίνονται μόνον τα προοπτικά αποδοσμένα γαλαζωπά πλακίδια του δαπέδου του συμβάλλοντας με την απόδοσή τους -μόνα αυτά- στην τρισδιάστατη αντίληψη του χώρου. Στο περιθώριο της εικόνας, από επάνω αριστερά και με τη φορά του ρολογιού, διακρίνονται πέντε σκηνές από το βίο του αγίου, συγκεκριμένα η σωτηρία των τριών αθώων που είχαν καταδικαστεί σε θάνατο, η εμφάνιση του αγίου κατ' όναρ στον Μεγάλο Κωνσταντίνο ώστε να

χαράκτη Παρθένιου Καραβία, όπου ωστόσο ο άγιος κρατεί ανοικτό ενεπίγραφο ευαγγέλιο. Αντίθετα το ευαγγέλιο είναι κλειστό στις αρ. 297-300 (1850, 1858, μέσα 19^{ου} αι.), οι οποίες τυπώθηκαν στο Άγιον Όρος, αλλά σ' αυτές ο άγιος δεν φέρει μίτρα.

72. Βλ. εδώ σημ. 68.

73. Ι. Ζάρρα, Έξι εικόνες του ζωγράφου ιεροδιακόνου Δαβίδ στο ναό της Παναγίας Λαγουδιανής στη Θεσσαλονίκη, *Θεσσαλονίκη. Επιστημονική Επετηρίδα του ΚΙΘ* 5, 1999, 185-188 και της ίδιας, *Η θρησκευτική ζωγραφική*, ό.π., 391 (εικ. 101), όπου ωστόσο ο άγιος κρατεί αντί για ευαγγέλιο ποιμαντορική ράβδο.

74. Τσιγάρας, *Εκκλησίες*, ό.π., 140-141, 301, όπου ωστόσο ο άγιος αντί ευαγγελίου κρατεί μόνον ποιμαντορική ράβδο.

75. Για τις εικόνες αυτές βλ. εδώ, σημ. 57, 58.

αποτραπεί η εκτέλεση τριών αθών στρατηγών, η Κοίμηση του αγίου, η ρίψη πουγκίου με χρήματα στο δωμάτιο όπου κοιμούνται στο ίδιο κρεβάτι τρία κορίτσια ώστε να αποτραπεί, λόγω φτώχειας, η έκδοσή τους από τον κοιμώμενο δίπλα πατέρα τους, και η σωτηρία πλοίου από τρικυμία. Όλες οι σκηνές είναι γνωστές στην εικονογραφία του αγίου ήδη από τη βυζαντινή εποχή⁷⁶, χαρακτηριστική ωστόσο και συνάδουσα με το όψιμο της χρονολόγησης του έργου είναι η απλοποιημένη απόδοσή τους και η απάλειψη πολλών συνήθων ή μη επεισοδίων από το βίο του⁷⁷. Αξιοσημείωτο τέλος είναι ότι οι εικόνες που συνδυάζουν τον ένθρονο άγιο με σκηνές του βίου του, όπως και γενικότερα αυτές των ένθρονων ιεραρχών αγίων κατά το 19^ο αιώνα, είναι σημαντικά περισσότερες από τις σωζόμενες των βυζαντινών και πρώιμων μεταβυζαντινών χρόνων, συμβαδίζοντας ίσως με την ανάγκη της εποχής για απλούστερη και πιο εύληπτη παρουσίαση του βίου των μορφών που αποτελούν πρότυπα για τον πιστό.

Τεχνοτροπικά, έχει ήδη παρατηρηθεί ότι ο ζωγράφος χρησιμοποιεί πολλά δυτικά στοιχεία⁷⁸. Σ' αυτά μπορούμε να περιλάβουμε τη φυσιοκρατική απόδοση του τοπίου και των νεφελών στους Αγίους Τεσσαράκοντα, τα νεοκλασικά και μπαρόκ γνωρίσματα του θρόνου στον Άγιο Νικόλαο, την προοπτική δήλωση του χώρου με τις σμικρυνόμενες προς το άνω μέρος του έργου σκηνές του μαρτυρίου στους Αγίους Τεσσαράκοντα και τα προοπτικά αποδοσμένα πλακίδια του δαπέδου στον άγιο Νικόλαο. Στην ίδια τεχνοτροπία οφείλεται και αυτή η ίδια η επεξεργασία των γυμνών μερών των μορφών, που αποδίδονται με ανοικτό ρόδινο χρώμα αναμειγμένο στο περίγραμμα με βαθμιδωτά γκριζωπό. Τα σαρκώδη σώματα με τους πλαστικά διαγραφόμενους μύες, τα φυσιοκρατικά αποδοσμένα δάχτυλα των χεριών και η λεία επιδερμίδα των προσώπων που πλάθονται με μαλακές χρωματικές μεταβάσεις -ακόμη και όταν χαράσσονται από ρυτίδες- είναι στοιχεία που απομακρύνουν από την εξπρεσιονιστική βυζαντινή έκφραση. Ακόμη και τα χρώματα που χρησιμοποιούνται, άλικο ζωηρό κόκκινο και μπλε του κοβαλτίου, ανήκουν στην πραγματική αντίληψη του χώρου, τον οποίο αναπόφευκτα τονίζουν με τρόπο διακοσμητικό. Στην ίδια αντίληψη ανήκουν επίσης τα άνθη που διακριτικά κοσμούν το περιθώριο των θεμάτων και στις δύο εικόνες. Από τη βυζαντινή προσέγγιση έχει απομείνει η ιερατικότητα στην απόδοση της μορφής του αγίου Νικολάου, οι συγκρατημένες εκφράσεις των αγίων Τεσσαράκοντα και ιδιαίτερα

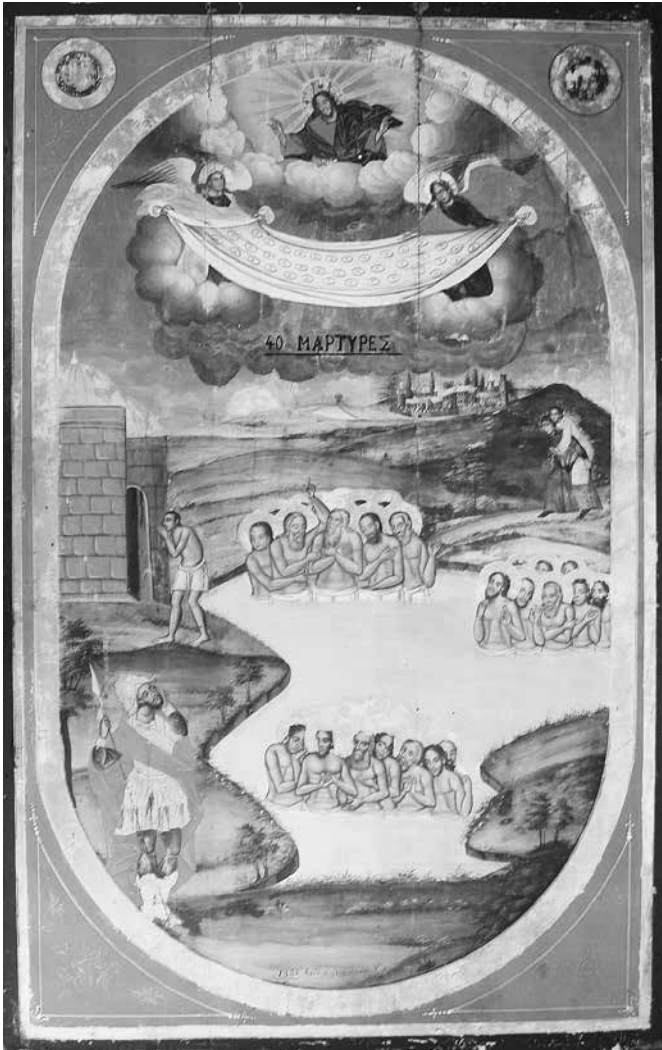
76. Βλ. σχετικά στη βιβλιογραφία της εδώ σημ. 36.

77. Πρβλ. ανάλογη παρατήρηση για πρωιμότερο έργο με σκηνές από το βίο του αγίου στον Βοκοτόπουλο, *Εικόνες της Κέρκυρας*, ό.π., 17.

78. Λαμπάκης, Περηγήσεις, ό.π., 63.

αυτής με το υψωμένο στο πρόσωπο χέρι σε δήλωση θλίψης, καθώς και η άφθονη χρήση του χρυσού χρώματος στην εικόνα του αγίου Νικολάου. Το τελευταίο αυτό ωστόσο οφείλεται περισσότερο στην έκφραση πλούτου και πολυτέλειας και λιγότερο στον υπερβατικό συμβολισμό που στο ίδιο το χόμα προσδιόταν παλαιότερα.

Ολοκληρώνοντας, τελευταίο και σημαντικό, ο Ιάκωβος κληροδότησε την τέχνη του στο γιο του Ιωακείμ Ιακώβου Νικολάου, έργα του οποίου, χρονολογημένα στο 1856, σώζονται στο ναό του Αγίου Νικολάου

Χωριστή Δράμας, ναός Εισοδίων της Θεοτόκου. Φορητή εικόνα με το μαρτύριο των Αγίων Τεσσαράκοντα της Σεβάστειας, 1855. Ζωγράφος Ιάκωβος Νικολάου Γιακουμή.

του Θαυματουργού, μία από τις ελάχιστες εναπομείνασες εκκλησίες του Μελενίκου⁷⁹. Η μελέτη της τέχνης της γενιάς τους, που από όσο γνωρίζουμε άρχεται επαγγελματικά από τον λαμπαδάριο της μητρόπολης Μελενίκου Νικόλαο Γιακουμή, τεκμηριώνει την παράδοση της εργασίας σε οικογενειακά συνεργεία έως και τη νεότερη εποχή και αναμένει εκτενέστερη έρευνα από τους επόμενους μελετητές.

Χωριστή Δράμας, ναός Εισοδίων της Θεοτόκου. Φορητή εικόνα με τον ένθρονο άγιο Νικόλαο, 1855. Ζωγράφος Ιάκωβος Νικολάου Γιακουμή.

79. Για τον ζωγράφο και το έργο του βλ. Κοίνονα-Αrnaudova, *Ikoni*, ό.π., 22, 26, 29, 32 και Μουτάφωφ - Γκέργκοβα - Κουγιουμτζιέφ - Ποπόβα - Γκένοβα - Γόννης, *Έλληνες αγιογράφοι*, ό.π., 105, όπου η παλαιότερη βιβλιογραφία.

ΤΑ ΕΓΚΑΤΑΛΕΙΦΘΕΝΤΑ ΧΩΡΙΑ ΣΤΟ ΝΟΜΟ ΣΕΡΡΩΝ

Εισαγωγή

Την απόφαση της ιστορικής αυτής έρευνας «Τα εγκαταλειφθέντα χωριά του νομού Σερρών» μου την ενέπνευσαν: 1) Το βιβλίο των συγγραφέων Paul Bellier, René-Claud Bondoux, Jean-Claude Cheynet, Bernard Geyer, Jean-Pierre Grelois, Vassiliki Kravari, *Paysages de Macédoine*, της Ακαδημίας των Παρισίων και 2) Τα Καπετανίκια του νομού Σερρών που περιλαμβάνονται στον Γ' τόμο, σελίδες 17-40 της *Ιστορίας της πόλεως Σερρών και της περιφέρειάς της* του Γεωργίου Καφταντζή, καθώς και του Γεωργίου Θεοχαρίδη, *Καπετανίκια της Μακεδονίας*, Θεσ/νίκη 1954. Έχοντας ως βάση τις πληροφορίες των ανωτέρω βιβλίων, και γενικά της Ελληνικής βιβλιογραφίας, που παραθέτω στο τέλος, καθώς και τους διαφόρους χάρτες του ελληνικού στρατού και των άλλων διεθνών βυζαντινών γεωγράφων και της τουρκοκρατίας, προσπάθησα να εντοπίσω, τη θέση των εγκαταλειφθέντων χωριών του νομού Σερρών και να συμπληρώσω κατά δύναμη τα στοιχεία.

Τα περισσότερα ονόματα των εγκαταλειφθέντων χωριών είναι στα τουρκικά, διότι ελάχιστα από αυτά πρόλαβαν να αλλάξουν το όνομά τους στα ελληνικά μετά από τη Μικρασιατική καταστροφή και την ανταλλαγή των πληθυσμών μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας. Τα αμιγή τουρκικά χωριά εγκαταλείφθηκαν από όλους τους κατοίκους, τα δε μικτά Τούρκων και Ελλήνων, επειδή μειώθηκε πολύ ο αριθμός των κατοίκων, οι εναπομείναντες Έλληνες προτίμησαν να εγκατασταθούν στις πλησιέστερες κωμοπόλεις και χωριά με μεγαλύτερο πληθυσμό. Τα ορεινά χωριά, που κτίστηκαν σε απόμερα μέρη για να αποφύγουν τη καταπίεση των Τούρκων, μετά την απελευθέρωση της Μακεδονίας εγκαταστάθηκαν (μετακινήθηκαν) σε καλύτερα από γεωγραφικής απόψεως και παραγωγής μέρη.

Κατά τη διάρκεια του Μακεδονικού αγώνα 1904-1908 και ενωρίτερα από το 1870, πολλά από τα ορεινά χωριά των Σερρών υπέστησαν τρομερά δεινά από τους βουλγαροκομιτατζήδες για να προσχωρήσουν με τη βία στη Βουλγαρική Εξαρχία. Μερικοί εκ των κατοίκων, για λόγους ασφαλείας μετακόμισαν σε μεγαλύτερα χωριά, οι δε παραμείναντες στα ορεινά χωριά, επειδή εξαναγκάστηκαν με τη βία να ασπασθούν το βουλγαρικό σχίσμα, προτίμησαν μετά την απελευθέρωση της Μακεδονίας να

εκπατρισθούν εκουσίως στην Βουλγαρία για να μην τιμωρηθούν για την συμμετοχή τους στον αγώνα των Εξαρχικών.

Στο νομό Σερρών παρατηρούνταν μεγάλος συνωστισμός χωριών α-τα εύφορα πεδινά και ημιορεινά μέρη γύρω από τη λίμνη της Κερκίνης και γενικά στον κάμπο των Σερρών, στα μέρη που δεν πλημμύριζε ο Στρυμόνας ποταμός. Ήταν συνοικισμοί σε μικρή απόσταση ο ένας από τον άλλο για να έχουν τους καλλιεργήσιμους αγρούς τους γύρω από το χωριό τους. Ο πληθυσμός των περισσότερων εγκαταλειφθέντων χωριών ήταν μικρός, μεταξύ 100-500 κατοίκων. Ήταν αγροτικοί πληθυσμοί που κατοικούσαν σε πτωχικά αγροτικά οικήματα, δίπλα από τα αγροκτήματά τους και τους βοσκοτόπους των ζώων τους. Οι κατοικίες τους ήταν αγροτικές, μικρές, πτωχικές με στάβλους και αποθήκες, κτισμένες με πλιθιά κατά το πλείστον στα πεδινά μέρη που δεν άφησαν ερείπια διαρκείας. Οι κτισμένοι με πέτρες οικισμοί άφησαν μεν ίχνη ερειπίων, αλλά οι κάτοικοι των γύρω χωριών τα εξαφάνισαν, διότι μετέφεραν τις πέτρες των ερειπωμένων τοίχων για την ανέγερση νέων οικιών. Δύσκολα σήμερα ο επισκέπτης προσδιορίζει τη θέση των χωριών αυτών.

Με την πάροδο του χρόνου ξεχνιούνται τα χωριά αυτά από τις νεότερες γενεές σε βαθμό που δεν γνωρίζουν την ιστορία των εγκαταλειφθέντων χωριών ούτε οι κάτοικοι των γειτονικών χωριών. Αυτό με παρεκίνησε να ερευνήσω τα εγκαταλειφθέντα χωριά του νομού Σερρών. Προσπάθησα από τις ιστορικές πηγές και από διαφόρους χάρτες να τα εντοπίσω και να τα ταξινομήσω κατά επαρχίες για να μπορεί και ο αναγνώστης της παρούσης εργασίας να προσδιορίζει τη θέση τους και τον πληθυσμό τους. Ήθελα να προσθέσω αρκετές ιστορικές πληροφορίες για μερικά εγκαταλειφθέντα χωριά, αλλά περιορίστηκα στα αναγκαία, διότι θα ξεπερνούσα τις προβλεπόμενες από το σύγγραμμα περιοδικό προς δημοσίευση σελίδες. Θα αποτελέσει μελλοντικά ένα ξεχωριστό κεφάλαιο στην έκδοση της γενικής ιστορίας του νομού Σερρών.

Συνάντησα δυσκολίες στην έρευνα των διαφόρων χαρτών, παρότι ως έφεδρος αξιωματικός πυροβολικού ασχολήθηκα πολύ με τους χάρτες του νομού Σερρών. Οι παραπομπές στο χάρτη βοηθούν τον αναγνώστη να εντοπίσει τη θέση του χωριού, αλλά λόγω της απώλειας των ιχνών των περισσότερων εκ των ως άνω χωριών, μετά από ένα περίπου αιώνα, δεν βγαίνουν συγκεκριμένες συντεταγμένες από τους χάρτες για όλα τα χωριά. Στην ταπεινή μου αυτή ιστορική έρευνα προσπάθησα, κατά δύναμη, να διασώσω τα ονόματα, τη θέση και τον πληθυσμό των εκατόν τριάντα οκτώ (138) εγκαταλειφθέντων χωριών του νομού Σερρών. Πιθανόν να μου διέφυγε κάποιο από τα εγκαταλειφθέντα χωριά παρ' όλη την προσπάθειά μου. Πιστεύω όμως, ότι, εφόσον ξεκίνησα αυτή την έρευνα, θα βρεθεί κάποιος νεότερος ιστορικός ερευνητής, με περισσότε-

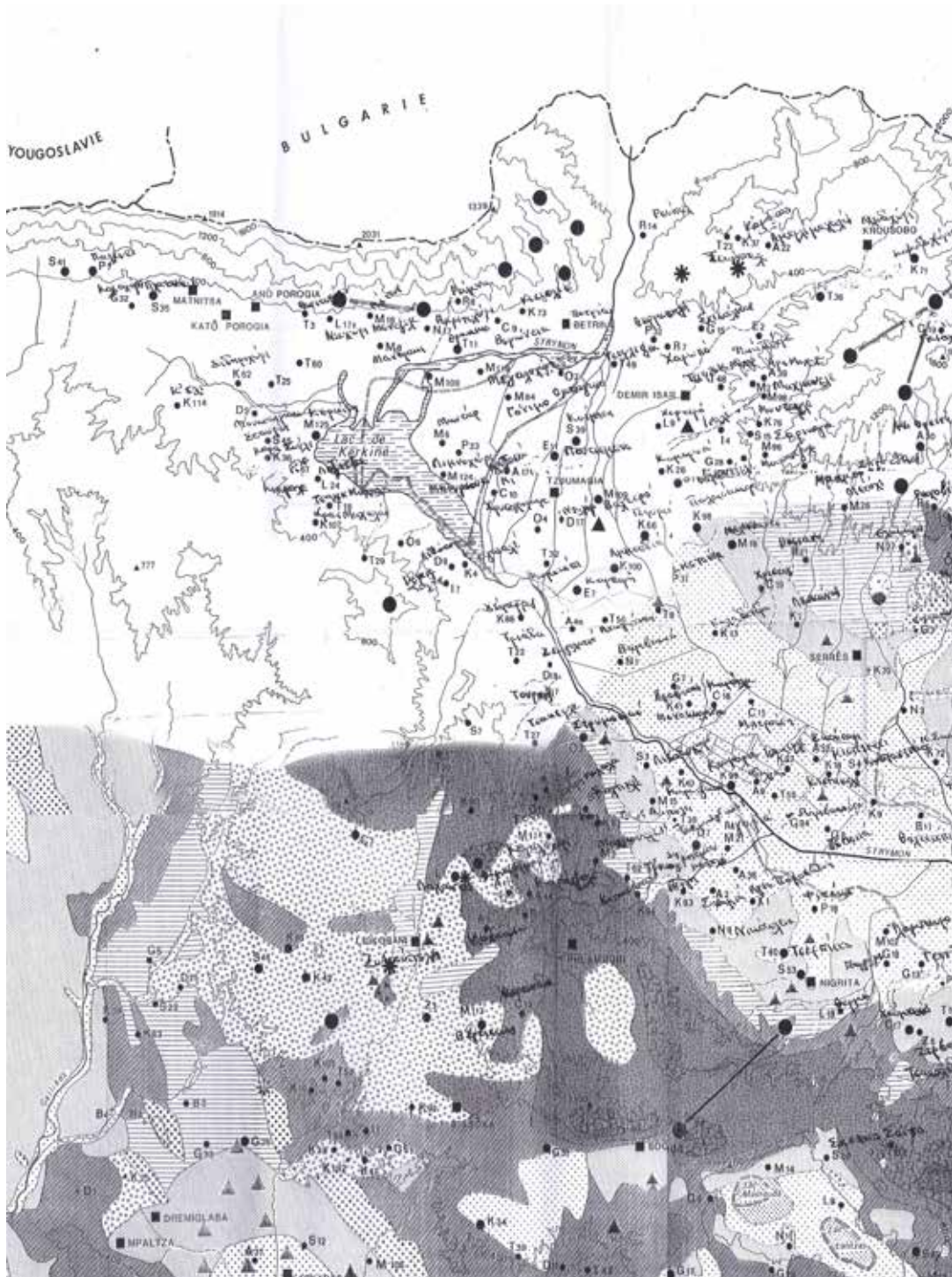
ρες ιστορικές πηγές και διαθέσιμο χρόνο, να ασχοληθεί εκτενέστερα με το θέμα αυτό, για να συμπληρώσει τα κενά, να διορθώσει τα διαφυγόντα λάθη και να φέρει στην δημοσιότητα ολοκληρωμένες τις ιστορίες των ως άνω χωριών με όλες τις λεπτομέρειες της ιστορίας τους. Το εύχομαι ολόψυχα.

Α΄ ΕΠΑΡΧΙΑΣ ΣΕΡΡΩΝ

1) ΓΚΙΑΛΑ ΜΑΧΑΛΑΣ-Λαϊλιάς (χάρτης I 2 G 19). Ήταν παραθεριστικό χωριό της κατασηκνήωσης των βλάχων με τα κοπάδια τους τα καλοκαίρια στο Λαϊλιά. Πρόκειται για το παραθεριστικό χωριό Λαϊλιά. Σημειώνεται στο Γερμανικό χάρτη και στο χάρτη του Κοντογόνου (Kravari, *Paysages de Macédoine*, σ. 151).

Βρίσκεται στην προέκταση του όρους Ανατολικού Ορβύλου με ύψος 1849 μ. Η ψηλότερη κορυφή του Αλί Μποντούς, που βρίσκεται κοντά στα βουλγαρικά σύνορα, έχει ύψος 2217 μ. Σημειώνεται στο χάρτη του Κοντογόνου 9 χιλιόμετρα βορειοανατολικά της Ορεινής. Η περιοχή είχε ποικίλα μεγάλα κωνοφόρα ευσκιοφυλλα δένδρα και οι κατοικίες ήταν διασκορπισμένες σε μεγάλη έκταση. Ήταν τουριστικό κέντρο με δύο πανδοχεία, λουτρά και αγορά στην είσοδο του χωριού. Υπήρχε μια πηγή με σταθερή τη θερμοκρασία του νερού της στους 5 βαθμούς Κελσίου χειμώνα καλοκαίρι. Ήταν γνωστός ο Λαϊλιάς ως θέρετρο των πλουσίων στα χρόνια της τουρκοκρατίας. Το όνομά του ερμηνεύεται ως τόπος αναψυχής και παραθερισμού των πλουσίων, αλλά και ως βοσκής των κοπαδιών στα καταπράσινα λιβάδια του. Οι Τούρκοι το έλεγαν Ana dag = βουνό της μάνας, Αλί μπαμπά = ψηλότερη κορυφή, ή Σαρλίγια από τη χιονισμένη πάντα κορυφή του και άλλα ονόματα από άλλες αιτίες.

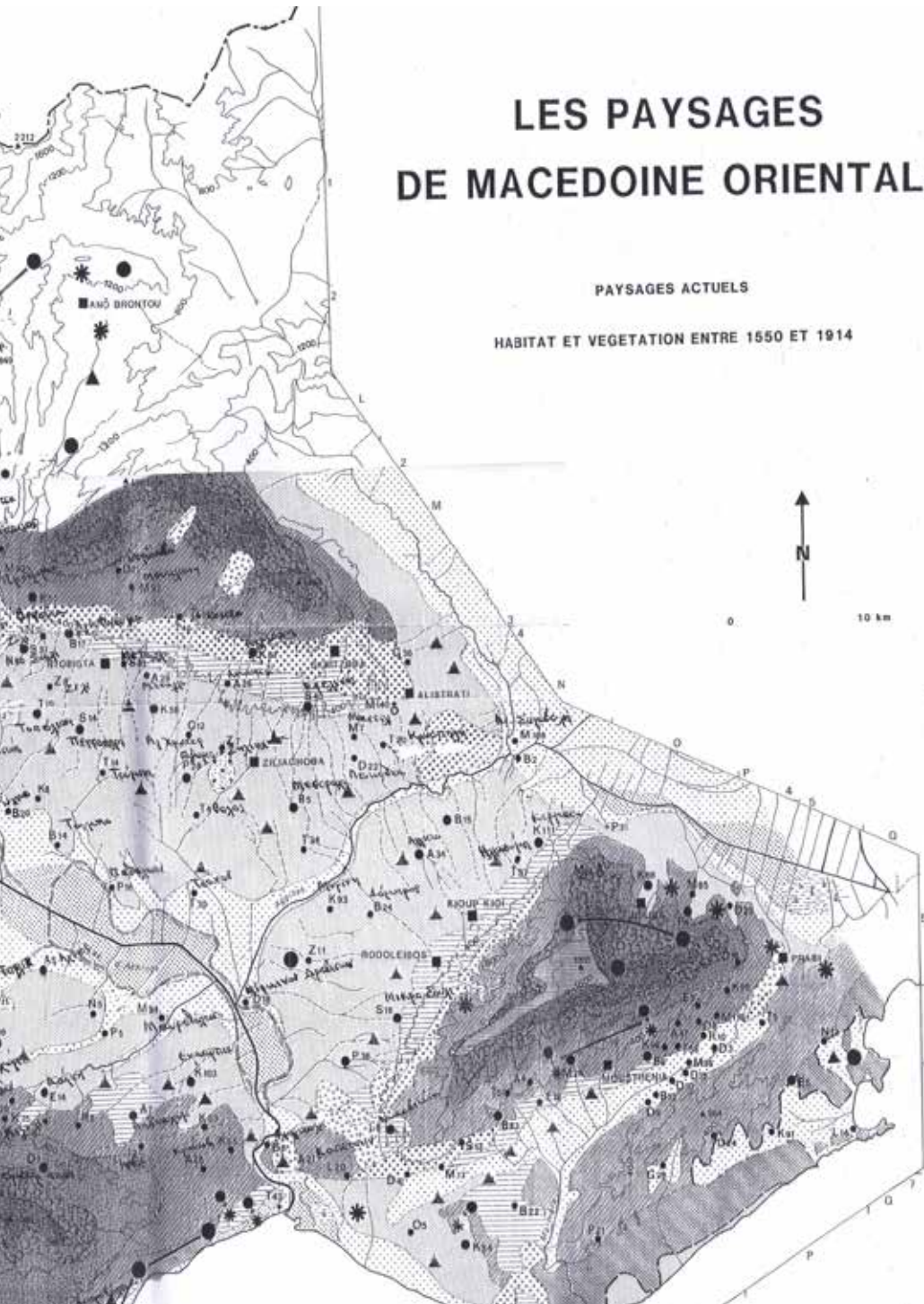
Ο Εβλιγιά Τσελεμπί (σελ. 486) τον διαφημίζει σ' όλη τη Ρούμελη, την Αραβία και την Περσία ως μεγάλο παραθεριστικό κέντρο με δύο χιλιάδες επαύλεις και σαράντα τζαμιά με πολύ καλό κλίμα και χωνευτικό σαν νέκταρ νερό, που έτρεχε από τριακόσιες βρίσες. Εκεί στην άκρη του απύθμενου βράθρου της άγριας φύσεως υπάρχουν δύο πανύψηλοι βράχοι: α) τα «Ολύμπια» και β) της Τουρκάλας «Κατίγκας», που αυτοκτόνησε πηδώντας απ' αυτόν. Ο ένας εξ αυτών είναι διχαλωτός με δύο κορυφές, απέχουσες μεταξύ τους τέσσερες πήγες. Εκεί οργανώνονταν κάθε χρόνο άθλημα πηδήματος. Πηδούσαν ενώπιον θεατών παλικάρια (αθλητές) από τη μια κορυφή στην άλλη. Προπολεμικά οργανώθηκε παραθεριστικός οικισμός αλλά εγκαταλείφθηκε στο Β΄ παγκόσμιο πόλεμο. Σήμερα υπάρχει σύγχρονο χιονοδρομικό κέντρο με όλες τις προδιαγραφές. Είναι ένας πόλος έλξης τουρισμού στο νομό Σερρών. Από ορυκτά βρίσκονται αντμονίτης, λιγνίτης.

LES PAYSAGES DE MACEDOINE ORIENTALE

PAYSAGES ACTUELS

HABITAT ET VEGETATION ENTRE 1550 ET 1914

2) ΓΙΑΡΑΒΙΤΣΑ. Το χωριό αυτό τοποθετείται ανάμεσα στα χωριά του Ελαιώνα και της Άνω Βροντούς. Δεν βρίσκεται στους χάρτες (Κτναγι, *Paysages de Macédoine*, σ. 160).

3) ΚΑΡΛΙΚΙΟΪ ή ΧΙΟΝΟΧΩΡΙ. Βρίσκεται σε δύσβατη περιοχή στο όρος Μενοίκιο, ανατολικά της Μονής του Τίμιου Προδρόμου και βορείως του Νέου Σουλίου. Σώζονται οι κατοικίες του χωριού και ο ναός των Αγίων Αναργύρων, όπου το 1265-1270 μόνασε ο ιδρυτής της Μονής του Τίμιου Προδρόμου ο Ιωαννίκιος με το μικρό τότε ανεψιό του Ιωακείμ. Αναφέρεται από τον Π. Παπαγεωργίου (ένθα ανωτέρω σελ. 77) ότι είχε 400 κατοίκους, κτηνοτρόφους χριστιανούς. Οι κάτοικοί του ασχολούνταν με την κτηνοτροφία αλλά κατά τη δεκαετία του 1970-1980 μειώθηκε ο πληθυσμός του σε 57 κατοίκους και το εγκατέλειψαν. Εγκαταστάθηκαν στην Οινούσα και στις Σέρρες. Τελευταία έμειναν μόνο δύο γέροντες που αποβίωσαν και αυτοί. Εξελίσσεται με το χρόνο ως παραθεριστικός οικισμός.

4) ΛΑΚΚΟΣ [χάρτης J 3 (L 7)]. Βρίσκεται περίπου 4 χιλιόμετρα βορειοανατολικά του χωριού Ελαιώνα και σε μικρή απόσταση βορείως της Ιεράς Μονής του Τίμιου Προδρόμου. Υπάγονταν στα κτήματα της Μονής του Τ. Προδρόμου. Σημειώνεται στους στρατιωτικούς χάρτες.

Αναφέρεται πολλές φορές στο Μακεδονικό αγώνα, διότι οι βουλγαροκομιτατζήδες το καταπίεσαν πάρα πολύ. Στο Μακεδονικό αγώνα προσχώρησαν με τη βία στη Βουλγαρική Εξαρχία και μετά το 1913 έφυγαν οι περισσότεροι στη Βουλγαρία. Είχε 40 κατοικίες και 210 κατοίκους το 1913. Δεν αναφέρεται στους καταλόγους των χωριών μετά το 1940 (Π. Παπαγεωργίου «Αι Σέρραι και τα προάστεια», σ. 77).

Στα όρια της δικαιοδοσίας της Μονής, όπως αυτά διαγράφονται στα επίσημα πρακτικά και στα απολεσθέντα αυτοκρατορικά Χρυσόβουλα και διατάγματα, περιλαμβάνονταν τα γύρω σ' αυτή χωριά Μονόσπιτα, Λάκκος, Κερανίτσα, Τοπόλσκον, Ραχοβίτσα, με όλα τα κτήματα και τους κατοίκους αυτών ως δουλοπαροίκους στη Μονή του Τ. Προδρόμου. Επιβεβαιώνεται αυτό, εκτός της Ραχοβίτσας, στο χρυσόβουλο του κράλη Στεφάνου Ντούσαν. Οι κάτοικοι του Λάκκου και της Μπάνιτσας θέλησαν το 1750 να οικειοποιηθούν τις εκτάσεις της Μονής του Τ. Προδρόμου. Ξύλευαν από το δάσος της και έβοσκαν τα ζώα τους στα βοσκοτόπια της. Έδιωξαν τον φύλακα και τα ζώα της Μονής από τα κτήματά της. Οι μοναχοί αφού εξαντλήσαν όλα τα όρια της φιλικής συνεννοήσεως προσέφυγαν στα δικαστήρια. Έγιναν έξι δίκες, δύο στο Πρωτοδικείο Σερρών και τέσσερες στο ανώτερο Ακυρωτικό δικαστήριο της Κων/πόλεως. Δικαιώθηκαν οι μοναχοί, αλλά υποβλήθηκαν σε πολλά έξοδα εισιτηρίων διατροφής και διαμονής των αντιπροσώπων τους για

να παραβρεθούν στις δίκες (Χριστόφορου, *Προσκηνητάριο*, σελίδες 30, 46, σελ. 33 Β 87 και 89 ΚΑ σελ. 150-153).

5) ΜΠΑΝΙΤΣΑ-ΚΑΡΥΕΣ (χάρτης I 2 Μ 107). Εγκαταλελειμμένο χωριό από το 1928. Στο Γερμανικό χάρτη σημειώνονται τα ερείπιά του 7 χιλιόμετρα περίπου βορειοανατολικά του χωριού Ελαιώνα. Αναφέρεται κατ'επανάληψη στο Μακεδονικό αγώνα. Το 1913 είχε 110 κατοικίες και 840 κατοίκους, εκ των οποίων 600 ήταν χριστιανοί. Το 1922 μετονομάστηκε Καραυαί. Υπάγονταν στην κοινότητά του.

6) ΜΟΝΟΣΠΙΤΑ (χάρτης I 3-4). Ένα αγρόκτημα που βρισκόταν στο δρόμο από τις Σέρρες προς την ιερά Μονή του Τίμιου Προδρόμου Σερρών κοντά στο μοναστήρι. Αναφέρεται στα χρυσόβουλα των αυτοκρατόρων Ανδρονίκων Β΄ και Γ΄ το 1297 ως αγρίδιο μονόσπιτο. Το κατείχε κάποιος στρατιώτης Μαρτίνος και διατάσσονταν να το παραδώσει στη Μονή (ένθα αν. σ. 208). Στο χρυσόβουλο του Στεφάνου Ντουσάν το 1345 μ.Χ. αναφέρονται τα Μονόσπητια ή Μανόσπητια και με το όνομα Μενοικεύς (Χριστόφορου, *Προσκηνητάριο*, σελίδες 30, 46, σελ. 33 Β 87 και 89 ΚΑ σελ. 150-153, 44974 Φ.Ε.Κ 7/1/1922). Επιβεβαιώνεται αυτό, εκτός της Ραχοβίτσας, στο χρυσόβουλο του κράλη Στεφάνου Ντούσαν.

7) ΡΑΧΟΒΙΤΣΑ-ΜΑΡΜΑΡΑΣ (χάρτης I 3 R 6). Βρίσκονταν στο σημερινό θέρετρο της Νέας Ελβετίας, 3 χιλιόμετρα βορειοανατολικά του χωριού Ελαιώνας, στην κοινότητα του οποίου υπάγονταν ως Μαρμαράς με το διάταγμα της 28/12/1920 Φ.Ε.Κ. 7/1927. Στα επίσημα πρακτικά της μονής Προδρόμου και στα αυτοκρατορικά Χρυσόβουλα και διατάγματα, ανήκαν στη Μονή του Τ. Προδρόμου τα χωριά Μονόσπιτα, Λάκκος, Κερανίτσα, Τοπόλσκον, Ραχοβίτσα, με όλα τα κτήματα και τους κατοίκους αυτών ως δουλοπαροίκους. Ως Μαρμαράς σημειώνεται και στον επιτελικό χάρτη στρατού από το 1926. Σώζεται ο ναός της Κοιμήσεως της Θεοτόκου. Είχε 88 κατοικίες και 470 κατοίκους. Το 1920 έμειναν μόνο 36 κάτοικοι και εγκαταλείφθηκε. Στη δεκαετία του 1960 κτίστηκε με το θαυμάσιο πολεοδομικό ρυμοτομικό σχέδιο του αεμνήστου πολιτικού μηχανικού Νικολάου Νικολάου ο παραθεριστικός οικισμός Νέα Ελβετία. Αρκετοί Σερραίοι παραθερίζουν τα καλοκαίρια.

8) ΝΤΕΡΒΕΣΙΑΝΗ (χάρτης J 2 Ν 18). Βρίσκονταν περίπου 3 χιλιόμετρα βορειοανατολικά του σημερινού χωριού Οινούσα. Το 1930 άλλαξε θέση και όνομα και αποτέλεσε τη σημερινή Οινούσα. Το παλαιό χωριό Ντερβέσιανη είχε 22 κατοικίες και 180 κατοίκους (Kravari, *Paysages de Macédoine*, ένθα αν. σ. 220).

9) ΔΡΑΝΟΒΟ (χάρτης K 3 D 21). Τα ερείπιά του βρίσκονται 6 χιλιόμετρα περίπου βορειοανατολικά της κοινότητας Αγίου Πνεύματος. Οι κάτοικοί του ήταν Ηπειρώτες. Διώχτηκαν από τον Αλή Πασά το 19ο

αιώνα και εγκαταστάθηκαν στο χωριό ως κτηνοτρόφοι τον 19^ο αιώνα. Είχε 61 κατοικίες και 360 χριστιανούς κατοίκους. Διατηρούσαν ελληνικό σχολείο. Ασχολούνταν με την κτηνοτροφία και τη γεωργία. Στα χρόνια του Μακεδονικού αγώνα προσχώρησαν με τη βία στη βουλγαρική Εξαρχία. Μερικοί από αυτούς συνεργάστηκαν βιαίως με τους βουλγαροκομιτατζήδες και γι' αυτό μετά την απελευθέρωση του 1913 έφυγαν στη Βουλγαρία. Έμειναν 87 κάτοικοι μέχρι το 1928 και μετά εγκαταστάθηκαν στην κοινότητα του Αγίου Πνεύματος. Σώζονται τα ερείπια των ναών της Αγίας Παρασκευής, του Προφήτη Ηλία και του κοιμητηριακού ναού του Αγίου Γεωργίου (ιδέ Παπακυριάκου Κυριάκου, *Η κοινότητα του Αγίου Πνεύματος Σερρών*, σ. 38).

10) ΡΑΧΟΒΑ. Βρίσκονταν 1,5 περίπου χιλιόμετρο βορείως της κοινότητας του Αγίου Πνεύματος, πάνω στον ομώνυμο λόφο Ράχοβα, δυτικά της Ιεράς μονής του Αγίου Πνεύματος. Κατά την παράδοση διαλύθηκε το 1880 από την επιδημία της πανούκλας. Οι κάτοικοι του εγκαταστάθηκαν στο χωριό του Αγίου Πνεύματος. Σώζονται τα ερείπια του ναού των Αγίων Αποστόλων και το νεκροταφείο του χωριού με τους κιβωτιόσχημους τάφους του (ιδέ Παπακυριάκου Κυριάκου, *ένθα αν. σ. 39*).

11) ΜΟΥΚΛΙΑΝΗ ή ΜΟΥΧΛΙΑΝΗ (χάρτης Κ 3 Μ 93). Βρίσκεται 5 χιλιόμετρα βορειοανατολικά της Κοινότητας Εμμανουήλ Παπάς. Σώζεται ο ναός του και τα ερείπια των 30 κατοικιών. Ο πληθυσμός του κυμάνθηκε από 250-150 χριστιανούς κατοίκους. Καταπιέστηκαν οι κάτοικοι του από τους Βουλγαροκομιτατζήδες και εγκατέλειψαν το χωριό το 1908 (Π. Παπαγεωργίου, *ένθα αν. σ. 83*).

12) ΖΕΛΙ (χάρτης J 4 Z 8). Νότια της Κοινότητας Αγίου Πνεύματος σε απόσταση 3 χιλιομέτρων υπήρχαν σε δύο λόφους δύο χωριστά χωριά με το όνομα Ζελί. Στον ανατολικό λόφο ήταν το Οθωμανικό χωριό με 50 κατοίκους και στο δυτικό το παρακάτω χωριό.

13) ΖΕΛΙ. Χριστιανικό χωριό με 75 κατοίκους κτισμένο στο δυτικό λόφο. Σώζονται τα ερείπια του ναού της Αγίας Παρασκευής καθώς και η θολωτή πέτρινη γέφυρα της επικοινωνίας των δύο χωριών. Εκεί υπήρχαν και δύο μικρά μετόχια της Μονής του Τιμίου Προδρόμου Σερρών προς τιμήν του Προφήτη Ηλία και του Αγίου Δημητρίου. Η μονή είχε στην ιδιοκτησία της 300 στρέμματα. Ήταν πανάρχαιο χωριό. Το όνομα Ζελί μας θυμίζει την αρχαία φυλή των Ζιλιαίων που σώθηκαν τα νομίσματά τους με την επιγραφή Ζηλιαίων. Εγκαταλείφθηκε το 1930. Ήταν καλλιεργητές των κτημάτων τού εκεί τσιφλικιού (ιδέ Σαμσάρη Δημητρίου, *Η Κοινότητα του Αγίου Πνεύματος Σερρών επί τουρκοκρατίας*, σ. 95, και Παπακυριάκου Κυριάκου, *Η Κοινότητα του Αγίου Πνεύματος*, σ. 40).

14) ΔΩΔΕΚΑΣΠΙΤΑ. Ανατολικά του χωριού Χρυσού εγκαταστάθηκαν

δώδεκα οικογένειες προσφύγων χωριστά και εγκατέλειψαν το συνοικισμό στη δεκαετία το 1940. Τον θυμάμαι προσωπικά, διότι περνούσαμε δίπλα από το συνοικισμό αυτό για να πάμε στα αγροκτήματα που είχαμε στο Σιδηροδρομικό σταθμό του Χρυσού.

15) ΜΡΑΜΟΡ (χάρτης Η 3 Μ 127). Ο επιτελικός χάρτης το σημειώνει βορειοδυτικά της πόλεως Σερρών με το όνομα Καπετανούδι-Μαραμόρ. Είχε 75 κατοικίες και 300 κατοίκους (Κραvari, *Paysages de Macédoine*, σ. 215).

16) ΝΟΒΟΣΕΛΟ. Το εγκαταλελειμμένο αυτό χωριό το αναφέρει ο Gorcevic πλησίον της Κοινότητας του Ελαιώνα. Δεν αναφέρεται στους χάρτες. Είχε 20 κατοικίες (ένθα αν. σ. 219).

17) ΒΙΣΣΙΑΝΗ ή ΒΥΣΑΝΗ (χάρτης Η 3 Β 21). Τα ερείπιά του σώζονται σε περιοχή που υπέστη καθίζηση, 4 χιλιόμετρα βορείως του χωριού Λευκώνα. Βρίσκεται δυτικά, στον επόμενο λόφο, δίπλα από την ιερά Μονή της Κοιμήσεως της Θεοτόκου Βίσσιανης. Στο *Προσκυνητάριο*, σελίδα 29, ο Χριστόφορος το ονομάζει και Πτελέα. Μνημονεύεται και σε εκδοτήριο γράμμα της Θεοδώρας της Παλαιολογίνας Αγγελίνας της Καντακουζηνής το 1328-1341. Ο Π. Παπαγεωργίου στο βιβλίο του, *Αι Σέρραι και τα προάστεια*, αναφέρει ότι το 1894 είχε 200 κατοίκους. Εγκαταλείφθηκε το 1920. Δεν αναφέρεται στους καταλόγους των χωριών μετά από το 1928. Το σημειώνουν οι αγγλικοί και γερμανικοί στρατιωτικοί χάρτες (Κραvari, *Paysages de Macédoine*, σ. 134).

18) ΜΕΤΟΧΙ (χάρτης Ι 3 Μ 26). Τα ερείπιά του σώζονται 8 χιλιόμετρα βορείως των Σερρών και 1,5 χιλιόμετρο βορειότερα του σημερινού χωριού Κάτω Μετοχιού. Δυτικά των κατασκηνώσεων της Γ.Ε.Χ.Α της πόλεως Σερρών. Είχε 42 κατοικίες και 115 κατοίκους το 1913. Οι κάτοικοί του μετακόμισαν στο Κάτω Μετόχι. Με το διάταγμα της 25/2/1024 Φ.Ε.Κ. 42/1924 ενώθηκε με την κοινότητα του Λευκώνα.

19) ΑΝΤΑΣ (χάρτης Η 4 Α' 33) Ίχνη από το χωριό βρίσκοντα 1 χλμ. νοτιοδυτικά του χωριού Σκουτάρεως. Σημειώνεται στον Αγγλικό χάρτη ως *Αντά τσιφλίκι*. Ο πληθυσμός του κυμάνθηκε μεταξύ 70 χριστιανών και 30 Τούρκων, το 1913 είχε 117 κατοίκους χριστιανούς, το 1920 είχε 128 χριστιανούς κατοίκους. Ως τσιφλίκι είχε 15 αρχοντόσπιτα, τα λεγόμενα σεράγι. Υπάγονταν στην κοινότητα του Σκουτάρεως (ένθα αν. σ. 127).

20) ΕΣΦΑΓΜΕΝΟΥ ΜΕΤΟΧΙ. Το ζευγηλατείο (μετόχι) του Εσφαγμένου της μονής Προδρόμου βρίσκονταν στην παραλίμνια περιοχή του Στρυμόνα μεταξύ Παραλιμνίου και Πεθελινού. Το 1305 αγοράστηκαν εκεί 200 στρέμματα γης από τη μονή Προδρόμου. Βραδύτερον ο Μανδαρίτης Συμεών από ευγνωμοσύνη παραχώρησε με όρους και άλλα 400 στρέμματα της έπαυλης Εσφαγμένου στην ιερά Μονή. Τα υπόλοι-

πα κτήματα της επαύλεως του Εσφαγμένου τα αγόρασε η μονή του Τ. Προδρομού το 1310 μ.Χ. με 200 δουνκάτα, (Π. Παπαγεωργίου, ό.π., σελ. 300. Χριστόφορου, ό.π., σελ. 24, 28-89, Χρυσόβουλο. Ντούσαν, Οκτ. 1345 και ΒΑΚ 22-23). Κατοικούνταν από λίγους Αθίγγανους. Λέγονταν Εσφαγμένου από παραφθορά του ονόματος της μονής Εσφιγμένου του Αγίου Όρους, της οποίας τα κτήματα εκτείνονταν μέχρι το χωριό Βρασνά (Π. Παπαγεωργίου, ένθα αν. σ. 76).

21) ΚΕΖΙΑΙΚ (Καλογεरिकό). Ήταν ένα αξιόλογο μετόχι της μονής Προδρομού πλησίον της κοίτης του Στρυμόνα με 60 κατοίκους. Από την τουρκική κυβερνητική ονομάζονταν από το 1460 και εξής Τουμπίτσα ή Τουμπίτσα. Ήταν σε ένα λόφο με δύσβατη περιοχή και φυσική οχύρωση, διότι βρέχονταν και από τις τρεις πλευρές από το ποταμάκι του Αγίου Ιωάννου. Γύρω της υπήρχε βάλτα με οργιώδη βλάστηση. Εξασφάλιζε την άμυνα της εκεί αρχαίας πόλεως Βέργης. Κατά τις τελευταίες αρχαιολογικές ανασκαφές βρέθηκαν πολλές αρχαιότητες της πόλεως Βέργης. Σώζονται ακόμη τα ίχνη από τα θεμέλια του τείχους της βόρειας πλευράς και το παλιό χριστιανικό νεκροταφείο πάνω στο ρωμαϊκό και τα ερείπια ενός ελαιοτριβείου με σπασμένες τις μυλόπετρες. Το 1922 ονομάστηκε Νέος Σκοπός επειδή εγκαταστάθηκαν οι πρόσφυγες του χωριού Σκοπού της Ανατ. Θράκης (Γ. Καφταντζή, ένθα αν. τόμος Β' σ. 98).

22) ΒΟΛΙΔΟΡΟ. Ο Π. Παπαγεωργίου στο βιβλίο «Αι Σέρραι και τα προάστεια», σελ. 75, αναφέρει περί «του παλαιοχωρίου του λεγομένου Πρωκιρίτζη και του Βολιδόρου» ότι βρίσκονταν πλησίον του Μελενικισίου.

23) ΤΣΕΣΜΕΛΕ, ΝΕΡΑΪΔΑ (χάρτης Η 3 Τ 41). Ο στρατιωτικός χάρτης το τοποθετεί 6 χιλιόμετρα περίπου βορειοανατολικά του Παλαιοκάστρου. Είχε 35 κατοικίες και 112 κατοίκους το 1920. Το 1926 μετονομάστηκε σε Νεραΐδα και λόγω της μειώσεως των κατοίκων του εγκαταλείφθηκε. Υπάγονταν στην κοινότητα του Μελενικισίου (Krnavič, *Paysages de Macédoine*, σ. 254).

24) ΤΟΥΡΑΒΟΣ ή ΤΟΥΡΠΙΕΣ-ΜΑΚΡΙΝΙΤΣΑ (χάρτης F 4 Τ 17). Βρισκόταν 2,5 χιλιόμετρα νότια της κοινότητας Ζευγολατιού. Κατά τον Παπαγεωργίου το 1894 είχε 200 Τούρκους και 60 χριστιανούς. Το 1920 μετονομάστηκε Μακρινίτσα και είχε 45 κατοικίες και 189 κατοίκους. Στον επιτελικό χάρτη σημειώνεται με τα ονόματα Τουμπέσι ή Μακρινιώτσα. Μετά από το 1940 δεν αναφέρεται στον καταλογο (ένθα αν. σ. 250).

25) ΚΑΣΤΡΙΟ. Χωριό κοντά στο Στρυμόνα ποταμό. Ο απογραφέας Δημήτριος Απελμενέ το 1300 γράφει ότι το Καστρίον είχε 9 νοικοκυριά και 36 κατοίκους. Ο Παπαγεωργίου (ένθα αν. σελίδα 83) αναφέ-

ρει ότι το 1894 βρήκε πεταμένες τις ελληνικές επιγραφές «ΤΗΛΕΦΟΣ ΚΑΛΛΙΣΤΑ» και είχε 165 χριστιανούς (Γ. Καφταντζή, *Ιστορία της πόλεως Σερρών*, τ. Γ' σ. 19).

26) ΠΤΕΛΕΑ ή ΦΤΕΛΙΑ. Σύμφωνα με τα χρυσόβουλα του Ανδρονίκου Β' το Μάρτιο του 1306 και το Φεβρουάριο του 1322 το χωριό Πτελέα ήταν κτήμα και ξευγηλατείο του πατρικίου Μιχαήλ Αγγέλου. Ήταν μετόχι της μονής Κουτλουμουσίου προς τιμήν του μεγαλομάρτυρος Γεωργίου με 2700 μόδια γης και με μερικούς πτωχούς ελευθέρους κατοίκους. Βρίσκονταν περί τον Στρυμόνα (Γ. Καφταντζή, *ένθα αν. σ. 20 και Τα μοναστήρια της Ανατολικής Μακεδονίας*, σ. 491).

27) ΑΜΜΟΥΤΖΙΑΝΗ ή ΜΟΥΤΖΙΑΝΗ. Χωριό το οποίο κατά τον απογραφέα Απελμενέ το 1300 μ.Χ. είχε 9 νοικοκυριά και 36 κατοίκους. Αναφέρεται και στην απόφαση του Ιεροδικείου Θεσ/νίκης ότι το τσιφλίκι του Αγίου Νικολάου του Κουτλουμουσίου συνόρνευε με τη Μούντζιανη, στην οποία και ο πύργος της Μονής που καταδαφίστηκε το 1878 μ.Χ. Δίπλα από το πύργο αυτό, που βρισκόταν ανάμεσα στα χωριά Κοτς και Καστρί της κοιλάδας του Στρυμόνα, πήγαζε μια πηγή με κρύο νερό (Γ. Καφταντζή, *Ιστορία της πόλεως Σερρών*, τόμος Γ, 19, σημείωση 50).

28) ΚΑΝΤΡΙΚΙΟΪ (χάρτης G 4). Κατά το χάρτη του Κοντογόνου βρίσκονταν βορειοανατολικά του χωριού Στρυμονικού. Είχε 250 κατοίκους (Kravari, *Paysages de Macédoine*, σ. 161).

29) ΠΟΥΡΟΥΚ ΜΑΧΑΛΑ (Συνοικισμός των Γιουρούκων). Συνοικισμός 20 κατοικιών σε ανεξακρίβωτη θέση στην πεδιάδα των Σερρών (ένθα αν. σ. 160).

30) ΤΖΟΥΜΑΛΙ ΜΑΧΑΛΑ (χάρτης K I 68). Υπήρχαν δύο ανεξακρίβωτα ως προς τη θέση τους χωριά στο νομό Σερρών με τα ίδιο όνομα. Το ένα ο Κορσενίς το τοποθετεί στο Μενοίκιο όρος με 50 κατοικίες, και το άλλο ο Κ'ρσον ανάμεσα του Σιδηροκάστρου και τους πρόποδες του Δυσόρου με 40 κατοικίες και 300 κατοίκους (ένθα αν. σ. 145).

31) ΓΕΝΙ ΤΣΙΦΛΙΚ (Νέο κτήμα γης). Εγκαταλελειμμένος συνοικισμός με 29 κατοικίες και 45 χριστιανούς σε απροσδιόριστη τοποθεσία του κάμπου Σερρών (ένθα αν. σ. 160).

Β' ΕΠΑΡΧΙΑ ΦΥΛΛΙΔΟΣ

32) ΖΗΛΙΑΧΟΒΑ. Βρίσκονται 2 χιλιόμετρα δυτικά-βορειοδυτικά του σημερινού Δήμου της Νέας Ζίχνης. Στις 9/2/1926 Φ.Ε.Κ. 55/1926 μετονομάστηκε Ζήλεια. Έχει μακράν ιστορία από τους αρχαίους χρόνους. Σύμφωνα με τα ευρεθέντα αρχαία νομίσματα κατοικούσε η αρχαία φυλή των Ζηλιαίων. Αναφέρεται από πολλούς βυζαντινούς συγγραφείς ως

κέντρο εμπορίου της περιοχής. Περιβάλλονταν από τείχη και πύργους με βυζαντινό δίκτυο υδρεύσεως. Είχε δύο πανδοχεία, 50 μαγαζιά, ναούς, μοναστηράκια και ένα τζαμί. Είχε περίπου 200 κατοικίες και ανάλογο πληθυσμό. Ήταν έδρα επισκοπής και από το 1288 έδρα μητροπόλεως με μητροπολίτη τον Ιωακείμ, το δεύτερο κτήτορα της Μονής του Τίμιου Προδρόμου του Μενοικέως όρους. Σώζονται πολλά από τα ερείπια της μεσαιωνικής εποχής. Μεταπολεμικώς οι κάτοικοί του εγκαταστάθηκαν στη Νέα Ζίχνη. Το 1920 έμειναν μόνο 80 κάτοικοι και εγκαταλείφθηκε το 1928 (Πραξιούτη Ι., *Η Ζίχνη διά μέσου των αιώνων*).

33) ΖΟΛΟΥΜ. Ένα άγνωστο παλιό χωριό στην περιοχή της Ζίχνης. Σώθηκε σε ένα χείμαρρο της περιοχής το όνομά του με το Ζάλωνα λάκκος (Kravari, *Paysages de Macédoine*, ένθα αν. σ. 260).

34) ΓΙΡΙΑΝΗ. Το πολύ μικρό αυτό χωριό αναφέρεται στο χρυσόβουλο του Ανδρονίκου Β΄ το 1324 μ.Χ. βορείως του χωριού Δραβίσκου. Σήμερα σώζεται το όνομά του στο χείμαρρο Γκόρια (Γ. Καφταντζή, ένθα αν. σ. 21).

35) ΔΕΚΑΛΙΣΤΑ. Ανάμεσα στα χωριά Δραβίσκο και Παλαιοκώμη βρίσκονταν το εγκαταλελειμμένο το μικρό χωριό Δεκαλίστα, από το οποίο φέρει σήμερα το όνομά του ένα χείμαρρος ονόματι Δεκαλίστας (ένθα αν. σ. 21).

36) ΖΑΓΝΑ. Χωριό που βρίσκονταν νότια του χωριού Δραβίσκου. Σήμερα σώζεται το όνομά του σε ένα χείμαρρο της περιοχής (ένθα αν. σ. 23).

37) ΝΤΟΛΟΥ ΙΣΙ (Κ΄ρον Ι 87). Αναφέρεται από το συγγραφέα Κ΄ρον ανάμεσα στα χωριά της περιφέρειας Ζίχνης. Είχε 40 κατοικίες και 280 κατοίκους (Kravari, *Paysages de Macédoine*, ένθα αν. σ. 144).

38) ΚΠΙΟΥΤΣΕΚ. Κατά τον Κ΄ρον ήταν σε άγνωστη τοποθεσία μεταξύ των χωριών του Καζά της Ζίχνης. Είχε 70 κατοικίες και 400 κατοίκους (ένθα αν. σ. 174).

39) ΛΟΥΚΟΒΟ. Κατά τον Gorcenic τοποθετείται μεταξύ Αλιστράτης και Σφελινού. Είχε 40 κατοικίες (ένθα αν. σ. 186).

40) Μ΄ΡΜΠΑΓΙΚΑ. Κατά τον Κ΄ρον ήταν σε ανεξακρίβωτη θέση ανάμεσα στα χωριά του Καζά της Ζίχνης με 200 κατοίκους (ένθα αν. σ. 186).

41) ΡΑΜΕΝΤΣΗ. Χωριό το οποίο, κατά τον Κ΄ρον ήταν σε άγνωστη μέχρι στιγμής θέση στην περιοχή της περιφέρειας του καζά της Ζίχνης. Είχε 40 κατοικίες και 190 κατοίκους (ένθα αν. σ. 234).

42) ΠΑΝΑΞ-ΚΥΝΗΓΟΙ. Αναφέρεται στο χρυσόβουλο του Στεφάνου Ντουσάν ότι ήταν Παλαιοχώριο με προσκαθημένους που βρίσκονταν

κοντά στις εκβολές του Αγγίτη ποταμού στο Στρυμόνα (Παπαγεωργίου ένθα αν. σ. 77 και Χριστόφορο, Προσκυνητάριο, σ. 96).

43) ΤΡΕΣΑΛΟΒΑ. Βρίσκονταν μεταξύ των κοινοτήτων Πρώτης και Ροδολίβους. Είναι άγνωστο πόσους κατοίκους είχε και τότε εγκαταλείφθηκε (Κραvari, *Paysages de Macédoine*, σ. 250).

44) ΤΣΑΝΟΣ [χάρτης Κ 5 (Τ 30)]. Ο αγγλικός χάρτης σημειώνει το εγκαταλελειμμένο χωριό Τσάνος 3,5 χιλιόμετρα περίπου νότια της Νέας Πέτρας στην περιοχή της Ζίχνης. Είχε 30 οικογένειες και 75 κατοίκους το 1913 (ένθα αν. σ. 252).

45) ΦΑΝΤΙΕ ΠΛΙΑΚΟΣ. Άγνωστη είναι η ακριβής θέση του στους χάρτες. Προτείνεται ως πιθανή η θέση του στο εγκαταλελειμμένο χωριό Σπαμένος ή Πλιάκος Ο χάρτης του Κοντογόνου το τοποθετεί 2,5 χιλιόμετρα περίπου βόρεια του χωριού Πεθελινού, κοντά στο Γάζωρο. Ο Κ'ησον αναφέρει το χωριό Φαντιέ μεταξύ των χωριών πλησίον της λίμνης της Κερκίνης αλλά σε κανένα όμως χάρτη δεν αναφέρεται εκεί το τοπωνύμιο Φαντιέ. Είχε 105 κατοικίες και 510 κατοίκους (ένθα αν. σ. 147).

46) ΤΣΙΚΟΜΠΙΑ (χάρτης Κ 4 Τ 46). Ο επιτελικός χάρτης το ονομάζει Τσάκοβο και ο Γερμανικός Τσέκοβο. Βρίσκονταν 5 χιλιόμετρα περίπου βορειοανατολικά του χωριού Δαφνούδι. Το 1913 είχε 35 κατοικίες και 190 κατοίκους. Δεν αναφέρεται μετά από το 1928 (ένθα αν. σ. 255).

47) ΓΕΝΙ ΚΙΟΪ (Κ'ησον Ι 87). Υπήρχαν δύο χωριά με το ίδιο όνομα Γενίκιοϊ, δηλαδή Νεοχώρι. Ο αγγλικός χάρτης σημειώνει το Ελληνικό χωριό 1 χιλιόμετρο βορειοδυτικά της σημερινής Αμφιπόλεως και το τουρκικό χωριό κτισμένο ψηλά στο λόφο. Τα δυο Γενίκιοϊ βρίσκονταν δίπλα από το ποταμό Στρυμόνα πάνω στα ερείπια της αρχαίας Αμφίπολης. Το ένα ήταν στην περιοχή της αγοράς, στα τείχη, στους πύργους, στα οχυρά και στους ναούς. Και το άλλο ανάμεσα στα ερείπια των δύο οχυρωματικών μεσαιωνικών πύργων, στα ερείπια του ναού του Αγίου Γεωργίου. Στο Στρυμόνα υπήρχε ξύλινη γέφυρα στο σημείο που έβγαινε τό ποτάμι από τη λίμνη του Αχινού. Εκεί υπήρχε νερόμυλος που ήταν ιδιοκτησία της Μονής Παντοκράτορα του Αγίου Όρους. Στη δεξιά όχθη του Στρυμόνα, κοντά στη γέφυρα, ήταν ο Χάνδακας με τα ψαράδικα που αναφέρεται και ως χωριό. Ψάρευαν χέλια και άλλα ψάρια της λίμνης. Ο πληθυσμός τους κυμάνθηκε από 150 και μειώθηκε στους 15 κατοίκους το 1920 (ένθα αν. σ.149-150).

48) ΑΛΗ ΠΑΣΣΑ (χάρτης L 6 Α' 21). Νοτιοανατολικά της Αμφιπόλεως δύο χιλιόμετρα ήταν το εγκαταλελειμμένο χωριό ΑΛΗ ΠΑΣΣΑ. Σήμερα η τοποθεσία λέγεται Καπετάνιος. Σημειώνεται στον Αγγλικό στρατιωτικό χάρτη του 1944 (Κραvari, *Paysages de Macédoine*, ένθα αν. 125).

Γ' ΕΠΑΡΧΙΑ ΒΙΣΑΛΤΙΑΣ

49) ΙΝΕΛΕ -ΓΙΑΝΝΕΛΗ (χάρτης Κ 6 12). Εγκαταλελειμμένο χωριό πλησίον του Αηδονοχωριού. Είχε 277 κατοίκους το 1913 και εγκαταλείφθηκε με την απελευθέρωση της Μακεδονίας 1912 (Kravari, *Paysages de Macédoine*, σ. 159).

50) ΑΖΙΖΙΕ-ΔΡΥΟΧΩΡΙΟ (χάρτης F 3 Α' 48). Ήταν τρία χιλιόμετρα νότια της Καρπερής Νιγρίτας. Στο στρατιωτικό χάρτη λέγεται Δρυοχώριο και Κιραμπλέ. Είχε 200 κατοίκους (ένθα ανωτέρω σ. 130).

51) ΓΕΝΙ ΤΣΙΦΛΙΚ, ΧΩΡΑΦΑΚΙΑ (χάρτης 15 G 13). Στο στρατιωτικό ελληνικό χάρτη σημειώνεται 4 χιλιόμετρα βορειοανατολικά του χωριού Χομνικού με το όνομα Χωραφάκια. Είχε περίπου 20 οικογένειες και 150 κατοικίες. Αναφέρεται μια πηγή με το όνομα βρύση (ένθα αν. σ. 150).

52) ΜΠΑΣΚΙΟΪ-ΚΕΦΑΛΟΧΩΡΙ (χάρτης F 5 M 111). Στον επιτελικό στρατιωτικό χάρτη σημειώνεται 1,5 χιλιόμετρο νοτιοανατολικά του σημερινού χωριού Κεφαλοχώρι που βρίσκεται στο 60^ο χιλιόμετρο της παλαιάς δημοσίας οδού Σέρρες-Θεσσαλονίκη, κοντά στο χωριό Καλόκαστρο. Είχε 142 κατοίκους. Το 1926 οι κάτοικοί του μετακόμισαν στο σημερινό χωριό Κεφαλοχώρι, του οποίου το όνομα προέρχεται από το παλαιό χωριό ΜΠΑΣΚΙΟΪ μεταφρασμένο στα ελληνικά Κεφαλοχώρι (ένθα αν. σ. 212).

53) ΓΕΝΙ ΜΑΧΑΛΑΣ (χάρτης F 4 G 11). Εγκαταλελειμμένο χωριό περίπου 5,5 χιλιόμετρα δυτικά του χωριού Καλοκάστρου. Είχε 100 κατοίκους αλλά το 1920 έμειναν μόνο 38 (ένθα αν. σ. 150).

54) ΣΑΛΤΙΚΛΕ [χάρτης F 4 (S 5)]. Παλαιό εγκαταλελειμμένο χωριό 3 χιλιόμετρα νοτιοδυτικά του χωριού Καλοκάστρου. Το 1862 είχε 53 κατοικίες και 200 κατοίκους. Μετακόμισε το 1926. Άλλαξε θέση με το όνομα Καλόκαστρο (ένθα αν. σ. 237).

55) ΣΙΒΡΗ-ΓΕΝΗ ΜΑΧΑΛΑ-ΚΟΡΦΟΒΟΥΝΙ-ΣΙΒΡΙΟΝ [χάρτης Φ 4 (Σ 24)]. Ο επιτελικός στρατιωτικός χάρτης το σημειώνει 4,5 χιλιόμετρα περίπου δυτικά του Καλοκάστρου. Το 1920 είχε 101 κατοίκους και το 1926 μετονομάστηκε Κορφοβούνι-Σίβριον. Δεν αναφέρεται μετά από το 1940 στους καταλόγους των χωριών (ένθα αν. σ. 241).

56) ΤΖΟΥΜΑΓΙΑ ΜΑΧΑΛΑ-ΠΑΡΧΑΡΙ [χάρτης G 5 (Τ 62)]. Εγκαταλελειμμένο χωριό 2,5 χιλιόμετρα νότια του χωριού Τριανταφυλλιά. Μετονομάστηκε το 1926 σε Παρχάρι. Με αυτό το όνομα σημειώνονται τα ερείπιά του στο γεωλογικό χάρτη. Είχε 60 κατοικίες και 399 κατοίκους το 1913. Δεν αναφέρεται μετά από το 1928 στον κατάλογο των χωριών, επειδή εγκαταλείφθηκε (ένθα αν. σ. 258).

57) ΑΠΙΔΙΕΣ. Ήταν προς Βορράν του χωριού Ξυλότρους με 150 Τούρκους και 40 χριστιανούς.

58) ΚΟΠΑΤΣ ΝΤΕΡΕΣΙ ή ΚΥΡΑΤΣ ΝΤΕΡΕ (χάρτης G 5 K 84). Ο στρατιωτικός χάρτης το τοποθετεί 3,5 χιλιόμετρα δυτικά του χωριού της Βέργης. Το 1920 το ονόμασαν Κυράτς Ντερέ. Το 1920 είχε 133 κατοίκους. Δεν αναφέρεται μετά από το 1928 (ένθα αν. σ. 176).

59) ΜΑΝΤΡΑΤΖΙΚ. Είναι άγνωστη η ακριβής θέση του. Είχε 160 κατοίκους (ένθα αν. σ. 188).

60) ΜΟΥΣΑΤΖΕΛΙ. Ο Κ'νσον το τοποθετεί κοντά στο χωριό Βέργη. Άγνωστο πότε εγκαταλείφθηκε. Είχε 32 κατοίκους (ένθα αν. σ. 215).

61) ΜΟΥΖΑΛΙ. Είναι άγνωστη η ακριβής θέση του. Κατά τον Κ'νσον βρισκονταν και αυτό πλησίον του χωριού Βέργη με 140 κατοίκους. Άγνωστο πότε εγκαταλείφθηκε (ένθα αν. σ. 216).

62) ΚΡΟΥΣΟΒΑ-ΑΝΩ ΚΑΙ ΚΑΤΩ, ΚΕΡΔΥΛΛΙΑ [χάρτης K 26 (A 28)]. Βρίσκεται 5 χιλιόμετρα βορειοδυτικά των Νέων Κερδυλλίων. Το 1913 είχε 100 οικογένειες, 460 κατοίκους. Ήταν στη θέση των δύο γνωστών χωριών Άνω και Κάτω Κερδύλλια, στο βουνό Κερδύλλιο στο ύψωμα 339 μ. Το αναφέρει ο Θουκυδίδης, όταν μεταφέρθηκε το πεδίο της μάχης του Πελοποννησιακού πολέμου στην Αμφίπολη. Γράφει ότι όταν ο βασιλιάς των Σπαρτιατών Βρασίδας πληροφορήθηκε τις κινήσεις του στρατηγού των Αθηναίων Κλέωνα «στρατοπέδευσε και αυτός απέναντι των Αθηναίων στο Κερδύλλιο. Το μέρος αυτό ανήκε στους Αργίλιους και βρισκονταν σε ένα ψήλωμα πέρα από το ποτάμι του Στρυμόνα. Ο Βρασίδας με χίλιους πεντακοσίους στρατιώτες έμεινε στρατοπεδευμένος στο Κερδύλλιο και μόλις είδε τους Αθηναίους να μετακινούνται κατέβηκε και αυτός από το Κερδύλλιο και μπήκε στην Αμφίπολη» (Θουκυδίδης ιστορία VI, 6-8).

Το Κερδύλλιο βρισκονταν βόρεια της πόλεως Αργίλου σε ένα πανοραματικό ύψωμα (607 μ.) του όρους Κερδύλλια, δίπλα από το Στρυμόνα σε απόσταση δύο περίπου χιλιομέτρων από την Αμφίπολη. Προεξέχει ο λόφος Γκραντίσκος από όλους τους γύρω λόφους σαν βιγλάτορας. Η κορυφή του είναι επίπεδος από φυσικού του. Ο Βρασίδας στρατοπέδευσε σ' αυτό το λόφο και παρακουθούσε λεπτομερώς τις κινήσεις του αντιπάλου του Αθηναίου Κλέωνα. Ο Θουκυδίδης (V,6) αναφέρει ότι η Αμφίπολη από τα Κερδύλλια όχι απλώς φαίνονταν αλλά «κατεφαίνετο πάντα αυτόθεν». Έστειλε τον Κλεαρίδα με στρατό να τακτοποιηθεί στην Αμφίπολη και αυτός περιέμενε με χίλιους πεντακοσίους στρατιώτες στα Κερδύλλια μέχρις ότου είδε τους Αθηναίους να μετακινούνται έξω από την Αμφίπολη. Τότε εγκατέλειψε το Κερδύλλιο και εισήλθε στην Αμφίπολη. Το Κερδύλλιο ανήκε στην εξουσία της Αργίλου, αλλά

το 421 π.Χ. αποσπάστηκε και απέκτησε αυτονομία και έκοψε δικό του νόμισμα. Ήταν οικισμός μεταξύ Β' και Γ' κατηγορίας. Στη δοκιμαστική ανασκαφή του Σ. Πελεκίδη το 1920, που έκανε στο λόφο Γκραντίσκο, αποκαλύφθηκαν θεμέλια κατοικίας του 6^{ου} και 5^{ου} π. Χ. αιώνα και άφθονα διάσπαρτα όστρακα αγγείων. Αποδείχτηκε ότι ήταν η θέση των Κερδυλλίων σε τόπο μετέωρο δυτικά του Στρυμόνα απέναντι από την Αμφίπολη από όπου φαίνονται όλες οι λεπτομέρειες της Αμφίπολης. Ο λόφος «Γκραντίσκο», που σημαίνει στα σλαβικά φρούριο, οχυρό, ακρόπολη και χρησιμοποιήθηκε στον Πρώτο Παγκόσμιο πόλεμο ως παρατηρητήριο των Άγγλων, αποδείχτηκε από την προσωρινή ανασκαφή του αρχαιολόγου Πελεκίδη ως τόπος των Αρχαίων Κερδυλλίων (Σαμσάρη, *Ιστορική Γεωγραφία της Ανατολικής Μακεδονίας*, Θεσ/νίκη 1976 σ. 106). Με την εκσκαφή για την τοποθέτηση του μεγάλου σταυρού στο λόφο «Γκραντίσκο» στη μνήμη των 229 υπό των Γερμανών σφαγιασθέντων την 17/10/1941 Κερδυλλιωτών, η έφορος κλασικών αρχαιοτήτων Καβάλας Κουκούλη-Χρυσανθάκη Χάιδω έκανε το 1982 μια δοκιμαστική τομή ανασκαφής στη νότια πλαγιά του ως άνω λόφου και αποκάλυψε το τείχος και τη νότια πύλη των αρχαίων Κερδυλλίων. Είναι κτισμένο με μεγάλους πορώλιθους σε πλάτος δύο μέτρα. Από το ύψος του διασώθηκε ένα μέτρο μόνο. Αποκαλύφθηκε ο λιθόστρωτος δρόμος που οδηγούσε στην κορυφή του λόφου. Όλος ο λόφος περιβάλλονταν με τείχος και φαίνονταν από την παραλία σαν μια αετοφωλιά. Κατελάμβανε μεγάλο χώρο διότι είχε τη δυνατότητα να φιλοξενήσει τους χίλιους πεντακόσιους Σπαρτιάτες στρατιώτες του Βρασίδα. Το αποκαλυφθέν τείχος δεν είναι το αρχικό που έκτισαν οι άποικοι Ανδριώτες του 6^{ου} και 5^{ου} π.Χ. αιώνα. Από τα αρχαιολογικά ευρήματα αποδεικνύεται ότι είναι το δεύτερο τείχος που ξανακτίστηκε το 320-300 π.Χ. Κατοικούνταν αρχικά από Ανδριώτες αποίκους, διότι ήταν αποικία των Αργιλίων. Απέκτησε βραδύτερον και πολλούς ετεροδημότες από τις άλλες πόλεις. Εξαρτιόταν μέχρι το 421 π.Χ. από την Αργίλο. Το Κερδύλλιο σημείωσε μεγάλη ανάπτυξη ως ανεξάρτητη πόλη σε βαθμό που εξέδωσε και ένα μικρό χάλκινο νόμισμα με την επιγραφή ΚΕΡ. Εικονίζει το κεφάλι της θεάς Δήμητρας σε κατατομή προς τα δεξιά με τα μαλλιά μαζεμένα σε κότσο. Στην πίσω πλευρά του νομίσματος φέρει την επιγραφή Κ-Ε-Ρ και στη μέση κύπελο (σκύφος δίωτος) με δυο λαβές και μισοσφαιρική βάση. Κάτω εικονίζεται ένα σπυρί ροιθάρι (Γ. Καφταντζή, *ό.π.*, τ. Α', σ. 465).

Η ρίζα του ονόματος του κέαρ-καρ έχει σχέση με την λέξη καρδιά που σημαίνει μεταφορικά ανδρεία, ανδρειωσύνη. Κατά τον Στράβωνα «καρδα γαρ το ανδρώδες και πολεμικόν λέγεται». Άλλες ιστορικές πληροφορίες της αρχαιότητας δεν έχουμε. Στην εποχή του Βυζαντίου υπέστησαν πολλές επιθέσεις από τους Σλάβους. Στην περιοχή εγκαταστά-

θηκαν Σλάβοι που απετέλεσαν τις «Σλαβηνίες» τους Ρυγχύτες και τους Στρυμονίτες. Οι δεύτεροι έγιναν μάλιστα για την περιοχή της Βισαλτίας. Οι τακτικές επιθέσεις αυτών ανάγκασαν τους Κερδυλλιώτες να μετακινηθούν στο εσωτερικό των Κερδυλλίων για να μην φαίνονται από τη θάλασσα και γίνονται συχνά στόχος των πειρατών και των Στρυμονιτών. Στην τουρκοκρατία τα Κερδύλλια ονομάζονταν Μπούγιου (επάνω) και Κιουτσούκ (κάτω) Όρσοβα και Κρούσοβα. Άνω και Κάτω Κρούσια ονομάζονταν στον πληθυντικό τα δύο χωριά. Το 1941 οι Γερμανοί σκότωσαν 129 άνδρες και έκαψαν όλα τα σπίτια επειδή το πρώτο αντάρτικο σώμα κατά των κατακτητών προέρχονταν από τα Κερδύλλια (Θουκυδίδη ιστορία βιβλίο VI, 6-8).

63) ΚΟΡΑΤΖΑΛΕ [χάρτης G 5 (K 87)]. Ήταν 4 χιλιόμετρα νοτιοδυτικά του χωριού Άμπελοι. Σημειώνονται τα ερείπια αυτού σε στρατιωτικούς χάρτες. Είχε 40 κατοικίες και 178 κατοίκους το 1913. Μετά εγκαταλείφθηκε (Klavari, *Paysages de Macédoine*, ένθα αν σ.176).

64) ΚΙΖΙΛΙ [χάρτης J 6 (K 75)]. Ήταν 3 χιλιόμετρα περίπου νοτιοδυτικά του χωριού της Δάφνης και δύο χιλιόμετρα νοτιοδυτικά του χωριού Ορέσκια. Υπάγονταν στη κοινότητα της Δάφνης. Σημειώνονται τα ερείπια αυτού στο γεωλογικό χάρτη. Το 1913 είχε 29 κατοίκους (ένθα αν. σ. 174).

65) ΤΣΑΚΑΛΑΔΕΣ (χάρτης J 6 T 26). Σώζονται τα ερείπια αυτού δυτικά-νοτιοδυτικά του χωριού της Δάφνης Νιγρίτας. Το 1913 είχε 120 κατοίκους. Δεν αναφέρεται μετά από το 1928 (ένθα αν. σ. 251).

66) ΛΙΤΖΑ-ΛΟΥΤΖΑ-ΘΕΡΜΑ (χάρτης I 6 L 18). Δύο κοντινά χωριά Άνω και Κάτω Λίτζα και Λούτζα ή Λούτζια με ένα όνομα σημειώνονται στο στρατιωτικό και στο γεωλογικό χάρτη 3,5 και 2,5 χιλιόμετρα νοτιοδυτικά του χωριού Θερμά της Νιγρίτας στο οποίο εγκαταστάθηκαν οι κάτοικοί τους. Το 1920 είχαν 196 κατοίκους. Στην ανταλλαγή των πληθυσμών εγκαταλειφθήκαν (ένθα αν. σ. 185).

67) ΜΑΧΜΟΥΤΛΕ [χάρτης G 5 (M 3)]. Χωριό που σώζονταν μέχρι το 1920 με 114 κατοίκους, 2,5 χιλιόμετρα νοτιοδυτικά της κοινότητας Τριανταφυλλιάς, όπου και εγκαταστάθηκαν οι κάτοικοί του. Σημειώνονται τα ερείπιά του στο στρατιωτικό και στο γεωλογικό χάρτη. Το 1913 είχε 68 κατοικίες και 264 κατοίκους. Το 1920 είχε 114 κατοίκους. Το 1927 το εγκατέλειψαν και δημιούργησαν το σημερινό χωριό Τριανταφυλλίες (ένθα αν. σ. 187).

68) ΚΟΥΛΙΑ-ΠΥΡΓΟΣ (χάρτης K 6). Μικρός συνοικισμός 18 οικιών και 127 κατοίκων βρισκονταν ένα χιλιόμετρο βόρεια έξω από το χωριό Μαυροθάλασσα αλλά μετά από το 1920 οι κάτοικοί του τον εγκατέλειψαν και εγκαταστάθηκαν στη Μαυροθάλασσα (ένθα αν. σ. 232).

69) ΤΣΕΡΚΕΖΚΙΟΪ-ΤΣΕΡΚΕΖ ΜΑΧΑΛΑΣ (χάρτης G 5 T 38). Ήταν δύο χιλιόμετρα περίπου βορειοδυτικά της κοινότητας Δημητρίτσι. Ονομάζονταν και ως Τσερκέζ Μαχαλάς. Κατοικούνταν από Τούρκους προερχομένους από το Ικόνιο, Κονιάριδες, οι οποίοι κατά την ανταλλαγή των πληθυσμών μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας το 1922 εγκατέλειψαν το χωριό. Το 1913 είχε 20 κατοικίες και 100 κατοίκους (ένθα αν. σ. 253).

70) ΛΟΚΚΟΒΙΚΙΑ-ΛΟΥΚΚΟΒΙΚΙΑ ή ΛΑΚΚΟΒΙΚΙΑ (χάρτης M 6 L 6). Αναφέρεται στο σιγιλιάδες γράμμα του πατριάρχη Κων/πόλεως τον Ιούνιο του 1393. Το χωριό Λακκοβίκια ήταν περίπου 8 χιλιόμετρα νοτιοανατολικά της Νέα Μεσολακκιάς. Μετακινήθηκε το 1970 λόγω της απόμερης θέσεώς του και αποτέλεσε τη σημερινή Νέα Μεσολακκιά, βορειοανατολικά της Αμφιπόλεως. Όταν καταστράφηκε η Αμφίπολη οι διασωθέντες κάτοικοί της εγκαταστάθηκαν στα Λοκκοβίκια (Αστερίου Γουσίου, *Το Παγγαίον και τα κατ' αυτού χωριά*, Αθήνα 1894, σ. 24).

Δ' ΕΠΑΡΧΙΑ ΣΙΝΤΙΚΗΣ

71) ΑΛΜΑΝΤΑΡ ΚΑΙ ΑΛΜΑ (Κ'νσον I 67). Είναι δύο άγνωστα χωριά τα οποία αναφέρονται από τον Κ'νσον πλησίον της λίμνης Κερκίνης. Το πρώτο είχε 220 και το δεύτερο 100 κατοίκους (Kravari, *Paysages de Macédoine*, 124).

72) ΑΡΠΑΤΖΙΚ (Κ'νσον I 67). Χωριό ανεξακριβωτής τοποθεσίας. Ο Κ'νσον το τοποθετεί στην περιοχή της Κερκινίτιδας λίμνης. Είχε 160 κατοίκους (ένθ. αν. σ. 128).

73) ΜΠΡΑΝΤΑΡΝΤΖΙΚ. Αναφέρεται σε απροσδιόριστη θέση από τον Κ'νσον και το Gorcenic μεταξύ των χωριών πλησίον της Κερκίνης με 19 κατοικίες και 100 κατοίκους (ένθα αν. σ. 135).

74) ΜΠΑΜΠΑΛΟΒΑ. Στο χάρτη του Gorcenic και του Κ'νσον φαίνεται να βρίσκονταν στην περιοχή της Κερκίνης λίμνης, μεταξύ δύο εγκαταλειφθέντων χωριών Todoreno και το Dele Chasan (ένθα αν. σ. 130).

75) ΓΚΙΟΥΛΑΧΛΕ-ΚΟΡΥΦΟΥΔΑ (Κ'νσον I 68). Σημειώνεται στο στρατιωτικό χάρτη 7 χιλιόμετρα νοτιοανατολικά της Κερκίνης λίμνης με το όνομα Κορυφούδα. Υπήρχαν δύο χωριά με το ίδιο όνομα Άνω και Κάτω Γκιουλαχλέ. Ανήκαν στην κοινότητα της Κερκίνης. Το Κάτω βρισκονταν 5,5 χιλιόμετρα νοτιοανατολικά του Άνω Γκιουλαχλέ και είχε 166 κατοίκους το 1922. Μετά από την ανταλλαγή των πληθυσμών εγκαταλείφθηκαν και τα δύο χωριά (ένθα αν. σ. 153).

76) ΚΑΝΛΙ ΜΑΧΑΛΑ. Κατά τον Κ'νσον, το χωριό αυτό βρισκονταν νοτιοδυτικά της Κερκίνης. Είχε 130 κατοικίες και 420 κατοίκους (ένθα

αν. σ. 165).

77) ΝΤΟΥΜΠΑ ΣΑΜΠΑΝ (Κ'νρον Ι 67). Βρίσκονταν δίπλα από την Κερκίνη. Από το όνομα Σαμπάν, που σημαίνει πεδιάδα, φαίνεται ότι ήταν σε πεδινό μέρος. Άλλη πληροφορία δεν έχουμε για το χωριό αυτό (ένθα αν. σ. 145).

78) ΝΤΟΚΣΑΝ ΜΑΧΑΛΑΣ. (Κ'νρον Ι 67). Αναφέρεται από το Κ'νρον ανάμεσα στα χωριά κοντά στην Κερκίνη λίμνη (ένθα αν. σ. 143).

79) ΚΑΡΑΣΟΥΛΙ (χάρτης D 2 K 36). Ο στρατιωτικός χάρτης το τοποθετεί 4 χιλιόμετρα νοτιοδυτικά της Κερκίνης λίμνης. Το 1913 είχε 74 κατοίκους (ένθα αν. σ. 167).

80) ΚΕΧΑΓΙΑ. Από τον Κ'νρον σημειώνεται πλησίον της λίμνης Κερκίνης. Είχε 130 κατοίκους (ένθα αν. σ. 172).

81) ΚΙΟΥΡΕΝΛΕ [χάρτης Δ 2 (Κ 67)]. Εγκαταλελειμμένο χωριό της κοινότητας Κερκίνης. Ο στρατιωτικός χάρτης το σημειώνει περίπου 3 χιλιόμετρα δυτικά της Κερκίνης. Το 1913 είχε 24 κατοικίες και 120 κατοίκους (ένθα αν. σ. 173).

82) ΚΡΑΝ ΜΑΧΑΛΑΣ (χάρτης D 3 K 107). Ο στρατιωτικός χάρτης το τοποθετεί ως Καϊράν Μαχαλά 5 χιλιόμετρα νότια του χωριού της Κερκίνης. Είχε 18-20 κατοικίες και 192 κατοίκους το 1913. Εγκαταλείφθηκε (ένθα αν. σ. 179).

83) ΛΟΖΙΣΤΑ-ΜΕΣΟΛΟΦΟΣ [χάρτης D 3 (L 34)]. Βρίσκονταν 3 χιλιόμετρα περίπου νότια της Κοινότητας Κερκίνης, στην οποία και υπάγονταν. Στο στρατιωτικό χάρτη σημειώνεται και ως Μεσόλοφος (ένθα αν. σ. 185).

84) ΜΑΝΑΒ. Κατά τον Κ'νρον βρίσκονταν κοντά στην κοινότητα της Κερκίνης και είχε 140 κατοίκους (ένθα αν. σ. 187).

85) ΜΠΑΛΤΖΑ ΜΑΧΑΛΑΣ ή ΜΠΑΛΤΖΙΚ ΜΑΧΑΛΑ. Ο χάρτης του Κοντογόνου το τοποθετεί 1,5 χιλιόμετρο περίπου νοτιοανατολικά της λίμνης Κερκίνης, η οποία κάλυψε το χωριό με τα νερά της. Είχε 18 κατοικίες το 1913 (ένθα αν. σ. 211).

86) ΜΕΡΤΖΑΝ ή ΜΕΡΤΖΑΝΙ. Κατά τον Κ'νρον ήταν σε απροσδιόριστη θέση. Πιθανόν να ήταν κοντά στην Κερκίνη λίμνη με 75 κατοίκους (ένθα αν. σ. 190).

87) ΜΠΕΣ ΤΑΟΥΚΛΕ (Πέντε κότες). Χωρίς απόλυτη βεβαιότητα σημειώνεται, στο χάρτη του Κοντογόνου, 8 περίπου χιλιόμετρα νοτιοανατολικά της Κερκίνης. Το 1913 είχε 80 κατοίκους. Εγκαταλείφθηκε το 1927. Εκεί, λόγω της λίμνης και της εφορείας του εδάφους, υπήρχαν πολλά συσσωρευμένα χωριά (συνοικισμοί), το Άλμα, Αλμαντάρ, Αρμπατζίκ, Ασιζιέ, Μπραντατζίκ Ντοκσάν, Ντούμπρασαμπάν και Παγιάσαλι.

Ήταν δύσκολα να τα ξεχωρίσει κανείς και να υπολογίσει το πληθυσμό τους (ένθα αν. σ. 214).

88) ΠΑΓΙΑΣΑΛΙ. Χωριό με 160 κατοίκους. Κατά τον Κ'νσον, λόγω της συσσωρεύσεως των πολλών χωριών γύρω από τη λίμνη της Κερκίνης, είναι ανεξακριβωτή η θέση του ανάμεσα στα περικόχωρα της Κερκίνης (ένθα αν. σ. 224).

89) ΤΣΑΛΙΚ ή ΤΣΕΛΙΚ ΜΑΧΑΛΕ-ΜΙΚΡΟΚΩΜΗ (χάρτης D 3 T 18). Ήταν περίπου 5 χιλιόμετρα νότια της κοινότητας Κερκίνης. Στον επιτελικό χάρτη σημειώνεται ως Μικροκώμη-Τσελή Μαχαλάς. Είχε 45 κατοικίες και 326 κατοίκους το 1913 (ένθα αν. σ. 252)

90) ΝΤΕΡΕ ΜΑΧΑΛΑΣ-ΚΑΥΚΑΣΙΑΝΑ (Κ'νσον I 67, II 487). Αναφέρεται από τον Κ'νσον ανάμεσα στα χωριά του Λιθοτόπου. Είχε μόνο 27 κατοίκους και εγκαταλείφθηκε σε άγνωστο χρόνο. Ο Ντερέ μαχαλάς, τα λεγόμενα Καυκασιανά (ένθα αν. σ. 142). Μια εκδοχή υπάρχει ότι χωριό Καυκασιανά υπήρχε και στην περιοχή της Δάφνης της Νιγηρίας.

91) ΓΕΝΙ ΜΑΧΑΛΑ (χάρτης E 3). Σύμφωνα με τον αυστριακό χάρτη βρίσκονταν 3,5 χλμ. βορειοδυτικά του χωριού Λιθότοπος. Είχε 30 κατοικίες και 180 κατοίκους. Άγνωστο ήταν το 1913 (ένθα αν. σ. 150).

92) ΓΚΙΟΥΖΕΛΙΖΕ-ΡΕΥΜΑΤΑ (Κ'νσον I 67). Μετονομάστηκε Ρεύματα. Τοποθετείται ανάμεσα στα χωριά γύρω από το Λιθότοπο. Είχε 60 κατοίκους (ένθα αν. σ. 152).

93) Κ'Ρ ΝΤΖΑΛΙ (Κ'νσον I 68 II 478). Κατά τον Κ'νσον το χωριό αυτό βρισκόταν δίπλα στο Λιθότοπο. Είχε 220 κατοίκους (ένθα αν. σ. 160).

94) ΕΣΚΙ ΑΛΙΜΠΕΗ (Παλαιό Αλί Μπέι). Σύμφωνα με τον Κ'νσον βρίσκονταν ανάμεσα στα χωριά του Λιθότοπου και του Χειμάρρου. Είχε 130 κατοίκους (ένθα αν. σ. 147).

95) ΕΜΙΝ ΝΤΕΝΤΕΛΕΡ (χάρτης F 4, E 8). Ήταν 2,5 χιλιόμετρα νοτιοδυτικά του Χειμάρρου. Είχε 100 κατοικίες και 400 κατοίκους. Άλλοι συγγραφείς ανεβάζουν τις κατοικίες σε 165 και το πληθυσμό του σε 1226 κατοίκους το 1913. Το 1920 μειώθηκαν οι κάτοικοί του σε 759. Ήταν μεγαλύτερο αλλά εγκαταλείφθηκε (ένθα αν. 146).

96) ΙΚΜΕΤΛΗ (Κ'νσον I 67 II 478). Βρίσκονταν στην περιοχή του χωριού Χειμάρρου. Είχε 130 κατοίκους (ένθα Αν. Σ 158).

97) ΚΙΖΡΜΠΑ (Κ'νσον I 67). Αναφέρεται από τον Κ'νσον ανάμεσα στα χωριά της περιοχής του Χειμάρρου. Είχε 300 κατοίκους (ένθα αν. σ. 161).

98) ΚΑΛΤΣΟΒΟ. Ανεξακριβωτή η θέση στην περιοχή της κοινότητας Χειμάρρου. Είχε 220 κατοίκους (ένθα αν. σ. 163).

99) ΚΙΟΣΕΛΕ (χάρτης F 3). Στο χάρτη του Κοντογιάννη ήταν δύο χιλιόμετρα δυτικά του χωριού Χειμάρρου. Είχε 167 κατοίκους το 1913. Έμεινε ακατοίκητο από το 1927 (ένθα αν. σ. 172).

100) ΚΙΟΥΤΖΕΛΕΡ (χάρτης E 3). Ο στρατιωτικός χάρτης το τοποθετεί χωρίς ακρίβεια 6 χιλιόμετρα περίπου δυτικά της κοινότητας του Χειμάρρου, αλλά υπάρχουν και άλλα ερείπια του ίδιου χωριού 1,5 χιλιόμετρο νότια του Χειμάρρου. Είχε 250 κατοίκους (ένθα αν. σ. 173).

101) Κ'ΖΙΡΜΠΑ και ΚΡΑΧΤΑΣ. Τα δύο αυτά χωριά εγκαταλείφθηκαν προ πολλών χρόνων. Αναφέρονται από τον Κ'ησον πλησίον της κοινότητας Χειμάρρου με άγνωστη την ακριβή θέση τους. Το πρώτο χωριό είχε 300 και το δεύτερο 160 κατοίκους (ένθα αν. σ. 161 και 179).

102) ΦΕΡΕΖΛΕ. Στο χάρτη του Κοντογόννη τοποθετείται 2,5 χιλιόμετρα νοτιοδυτικά της κοινότητας Χειμάρρου. Είχε 65 κατοικίες. Εγκαταλείφθηκε προ του 1927 (ένθα αν. σ. 227).

103) ΜΑΝΤΑΡ-ΜΑΝΙΤΑΡΙ (χάρτης E 2 M 6). Ο στρατιωτικός χάρτης το τοποθετεί 1,5 χιλιόμετρο βορειοδυτικά του χωριού Λιμνοχωρίου. Μετονομάστηκε Μανιτάρι το 1927. Το 1913 είχε 258 κατοίκους και το 1922, 332 κατοίκους. Μετά εγκαταλείφθηκε (ένθα αν. σ. 188).

104) ΛΙΠΟΣ-ΛΙΠΟΣΙ ή ΦΙΛΥΡΑ (χάρτης D 2 L 17). Ο στρατιωτικός χάρτης το σημειώνει 2 χιλιόμετρα βορειοανατολικά του χωριού Νεοχώρι της Σιντικής, κοντά στα Άνω Πορροία. Σημειώνεται και με το όνομα Λιπόσι ή Φιλύρα (φλαμουριά) λόγω της υπάρξεως πολλών φλαμουριών στην περιοχή του. Είχε 75 κατοικίες και 210 κατοίκους το 1920. Δεν αναφέρεται το 1940 (ένθα αν. σ. 185).

105) ΤΣΑΦΕΡΛΗ (χάρτης D 2). Στο χάρτη του Κοντογόννη τοποθετείται 6 χιλιόμετρα περίπου νοτιοανατολικά της κοινότητας Άνω Πορροίων. Είχε 24 κατοικίες 34 οικογένειες, 150 κατοίκους. Το 1920 έμεινε με 5 κατοίκους και εγκαταλείφθηκε (ένθα αν. σ. 252).

106) ΘΟΝΤΟΡΙΤΣ (χάρτης D 2 T 3). Στον επιτελικό χάρτη σημειώνεται 3,5 χιλιόμετρα νοτιοανατολικά της Κοινότητας Άνω Πορροίων. Είχε 73 κατοικίες και 366 κατοίκους το 1913. Το 1920 έμειναν 64 κάτοικοι και εγκαταλείφθηκε. Δεν αναφέρεται το 1940 (ένθα αν. σ. 248).

107) ΜΕΝΤΖΕΛΙ-ΠΕΤΡΙΝΟ (χάρτης E 2 M 18). Ήταν 2 χιλιόμετρα βορειοδυτικά του σημερινής κοινότητας Μανδρακίου, στην οποία και υπάγονταν. Το 1926 μετονομάστηκε σε Πέτρινο. Το 1920 είχε 45 κατοικίες και 173 κατοίκους. Εγκαταλείφθηκε προ του 1940 (ένθα αν. σ. 190).

108) ΜΠΟΥΡΣΟΥΚ (χάρτης E 3 M 124). Σημειώνεται στο επιτελικό στρατιωτικό χάρτη δύο χιλιόμετρα νοτιοδυτικά της Κοινότητας Λιμνοχωρίου. Είχε 80 κατοικίες και 682 κατοίκους το 1928. Εγκαταλείφθηκε. Για να

διασχίσουν οι χωρικοί το Στρυμόνα ποταμό υπήρχε μόνιμα μια βάρκα. (ένθα αν. σ. 215).

109) ΟΜΟΥΡ ΜΠΕΪ-ΚΑΣΤΑΝΟΥΣΑ (χάρτης J 6 Ο 1). Σημειώνονται στον επιτελικό στρατιωτικό και στο γεωλογικό χάρτη τα ερείπια του παλαιού Ομούρ Μπέι. Βρίσκονταν 4,5 χλμ. περίπου νοτιοδυτικά του σημερινού χωριού Καστανούσα. Σώζονται ακόμη τα ερείπια δύο ναών και ενός κωδωνοστασίου. Είχε 94 κατοικίες και 600 κατοίκους. Οι πληροφορίες περί του αριθμού των κατοίκων διαφέρουν μεταξύ των συγγραφέων. Μετακινήθηκε το 1922 κατά 4,5 χιλιόμετρα βορειοδυτικά και απετέλεσε με νέο όνομα το εκεί χωριό Καστανούσα (ένθα αν. σ. 221).

110) ΠΑΛΜΕΣ (χάρτης B 1 P 7). Ο επιτελικός χάρτης σημειώνει το εγκαταλελειμμένο χωριό Πάλμες 4 χλμ. βορείως της Κοινότητας Καστανούσας. Είχε 200 κατοικίες και 1150 κατοίκους. Το 1920 είχε 998 κατοίκους αλλά το 1926 εγκαταστάθηκαν στην Καστανούσσα (ένθα αν. σ. 226).

111) ΟΜΠΑΓΚΙΑ-ΑΓΡΙΟΛΕΥΚΑ [χάρτης F 2 (Ο 2)]. Ήταν 2,5 χιλιόμετρα νότια του Νέου Πετρισιού και 1 χιλιόμετρο νοτιοδυτικά από τις παλιές όχθες του ποταμού Στρυμόνα. Η τοποθεσία του σήμερα καλύπτεται από τα νερά του Στρυμόνα. Είχε 50 κατοικίες και 250 κατοίκους το 1913 και 134 το 1920. Καταστράφηκε από τις πλημμύρες του Στρυμόνα. Λόγω των συχνών πλημμυρών οι κάτοικοι αναγκάστηκαν να κτίσουν το 1926 το νέο χωριό, την Αγριόλευκα, σε άλλη θέση. Στον επιτελικό χάρτη σημειώνεται ως Ομπάγκια-Αγριόλευκα. Δεν απογράφηκε μετά το 1951 διότι εγκαταλείφθηκε (ένθα αν. σ. 222). Ο Στρυμόνας ήταν επικίνδυνος ποταμός προτού να τιθασειτεί η κοίτη του. Όταν πλημμύριζε, σκορπούσαν τα νερά του στο μεγαλύτερο μέρος του κάμπου των Σερρών. Τον μετέτρεπε σε μια απέραντη λίμνη. Σε μερικά μέρη η κοίτη του ήταν πολύ φαρδιά και άλλαζε συχνά. Δεν είχε σταθερά κοίτη. Από το 1914 μέχρι το 1934 άλλαξε πέντε φορές. Σε παλαιές υπηρεσιακές εκθέσεις της νομαρχίας Σερρών αναφέρονται συχνές καταστροφικές πλημμύρες στον κάμπο των Σερρών. Ο Στρυμόνας, για τους γεωργούς κατοίκους του νομού Σερρών ήταν ταυτόχρονα πηγή ευφορίας αλλά και καταστροφής. Δεν μπορούσαν να τον περιμαζέψουν σε καθορισμένη κοίτη και απειλούσε συνεχώς τις παραγωγές του κάμπου. Πλημμύριζε όλες σχεδόν τις γονιμότερες περιοχές του κάμπου. Γι' αυτό το λόγο τα περισσότερα χωριά στο νομό Σερρών ήταν κτισμένα στις υπώρειες των βουνών, αλλά και αυτά που ήταν στον κάμπο ή γύρω από τον κάμπο ήταν κτισμένα επάνω σε λόφους και άλλα υψώματα για να αποφεύγουν τις πλημμύρες, όπως π.χ η αρχαία Βέργη, ο σημερινός Νέος Σκοπός. Κάθε φορά πλημμύριζε η περιοχή της. Όταν αποσύρονταν άφηνε πολλά βαλτόνερα, τα οποία πρασίνιζαν, βρωμούσαν και γίνονταν εστίες κουνουπιών. Σμήνη

ενοχλητικών εντόμων και μολυσματικών κουνουπιών, σαν σύννεφα, κατελάμβαναν τον ορίζοντα της σεραϊκής γης και απειλούσαν την ζωή των κατοίκων. (Γ. Καφταντζή, ένθα αν. τόμος Β΄, σ. 43-50).

112) ΚΙΣΙΚΛΙ-ΚΕΣΤΟΛΙΚΟ-ΑΕΤΟΒΟΥΝΙ (χάρτης F 2 K 73). Ήταν 2,5 χλμ. βορείως της Βυρώνειας. Το 1926 το μετονόμασαν Αετοβούνι, αλλά σημειώνεται στο χάρτη και ως Κεστολικό. Είχε 85 κατοικίες και 300 κατοίκους (Krnavari, *Paysages de Macédoine*, ένθα αν. σ. 174).

113) ΡΑΜΝΑ-ΟΜΑΛΟ [χάρτης E 2 (R 8)]. Σε απόσταση 4,5 χιλιόμετρα βορειοανατολικά της κωμοπόλεως Βυρώνειας ο επιτελικός χάρτης του στρατού σημειώνει το εγκαταλελειμμένο χωριό Ράμνα, το οποίο το 1913 είχε 469 κατοίκους και το 1920 μόνον 127. Το 1928 μεταφέρθηκε το παλαιό χωριό 3,5 χλμ. νοτιότερα και ονομάστηκε Ομαλό (ένθα αν. σ. 234).

114) ΑΡΚ ΜΑΧΑΛΕ [χάρτης H 2 (Α΄ 39)]. Σε απόσταση 5 χιλιόμετρα ανατολικά του Σιδηροκάστρου ήταν το εγκαταλελειμμένο χωριό Αρκ Μαχαλάς με 46 κατοικίες και 100 κατοίκους το 1913. Από το 1927 και εξής δεν αναφέρεται στον καταλογο των χωριών (ένθα αν. σ. 128).

115) ΜΠΟΥΓΠΟΥΚ ΓΚΙΟΥΡΕΝ (χάρτης H 2). Βρίσκονταν σε απροσδιόριστη τοποθεσία, στην περιοχή του Σιδηροκάστρου Ο στρατιωτικός χάρτης το σημειώνει 5,5 χιλιόμετρα νοτιοανατολικά του Σιδηροκάστρου και ο γερμανικός στα υπάρχοντα μέχρι σήμερα ερείπια του χωριού Γκιούρελι. Είχε 20 κατοικίες και 50 κατοίκους. Εγκαταλείφθηκε από το 1927 (ένθα αν. σ. 136).

116) ΓΚΙΟΥΝΤΖΕΛΕ-ΡΕΥΜΑΤΑ (χάρτης H 2 G 28). Εγκαταλελειμμένο χωριό 5 χιλιόμετρα νοτιοανατολικά του Σιδηροκάστρου. Αναφέρεται στο στρατιωτικό χάρτη του 1926 με το όνομα Ρεύματα. Το 1913 είχε 25 κατοικίες και 250 κατοίκους. Εγκαταλείφθηκε μετά από το 1940 και δεν αναφέρεται έκτοτε (ένθα αν. σ. 153).

117) ΚΟΥΣΛΙ. Κατά τον Gorcevic βρίσκονταν στην περιοχή του Σιδηροκάστρου. Αποκλείοντας να είναι το Κισλί που βρίσκονταν στη περιοχή της Κερκίνης. Είχε 150 κατοίκους (ένθα αν. σ. 180).

118) ΙΝΑΝΛ-ΑΝΩ ΑΜΠΕΛΑ (χάρτης H 2 14). Ο στρατιωτικός χάρτης το σημειώνει 3,5 χιλιόμετρα νοτιοανατολικά του Σιδηροκάστρου. Το χωριό αυτό ονομάστηκε Άνω Αμπέλια το 1926. Είχε 30 κατοικίες και 273 κατοίκους το 1913 και 122 το 1920. Δεν αναφέρεται από το 1940 και εξής στις απογραφές των χωριών επειδή μετακόμισε (ένθα αν. σ. 159).

119) ΚΑΚΑΡΑΣΚΑ. Εκτός από το χωριό Κακαράσκα, την Αγία Ελένη, πλησίον του Σκουτάρεως, αναφέρεται και άλλο χωριό με το ίδιο όνομα Κακαράσκα ανάμεσα στο Σιδηρόκαστρο και στην Ηράκλεια, χωρίς όμως να σημειώνεται στο χάρτη του Gorcevic. Είχε 70 κατοικίες και 165

χριστιανούς (ένθα αν. σ. 162).

120) ΜΑΧΜΟΥΤΛΕ-ΠΟΛΥΒΡΥΣΟ [χάρτης Η 2 (Μ 2)]. Βρίσκονταν περίπου 5 χλμ. βορειοανατολικά της κοινότητας Σιδηροκάστρου, στην οποία και ανήκε. Το 1926 μετονομάστηκε Πολύβρυσο και με το όνομα αυτό αναφέρεται στον επιτελικό στρατιωτικό χάρτη. Είχε 30 κατοικίες και 341 κατοίκους το 1913. Εγκαταλείφθηκε το 1940 (ένθα αν. σ. 18).

121) ΜΟΥΣΑΝΤΖΑΛΕ-ΑΕΤΟΦΩΛΙΑ (χάρτης Η 2 Μ 95). Βρίσκονταν 7 χιλιόμετρα από το Σιδηρόκαστρο. Στο χάρτη αναφέρεται ως Αετοφωλιά. Είχε 40 κατοικίες και 222 κατοίκους το 1913. Εγκαταλείφθηκε το 1928 (ένθα αν. σ. 209).

122) ΜΟΥΤΟΦΛΕ [χάρτης Μ 2 (Μ 98)]. Ο στρατιωτικός χάρτης σημειώνει τα ερείπια του εγκαταλελειμένου από το 1927 χωριού Μουτοφλή, σε απόσταση 5 χιλιομέτρων ανατολικά του Σιδηροκάστρου. Είχε 84 κατοίκους το 1913 (ένθα αν. σ. 210).

123) ΣΑΡΙΚΑΓΙΑ (χάρτης Η 12 S 15). Ήταν 5 χιλιόμετρα περίπου νοτιοανατολικά του Σιδηροκάστρου. Είχε 27 κατοικίες (ένθα αν. σ. 236).

124) ΡΟΠΕΛ ή ΡΟΥΠΕΛ-ΚΛΙΔΙ (χάρτης G 1 R 14). Ο επιτελικός χάρτης σημειώνει το εγκαταλελειμένο χωριό Ρούπελ 4,5 χιλιόμετρα νότια του Προμαχώνα στο χωριό που μετονομάστηκε το 1926 Κλειδί. Το 1920 είχε 50 κατοικίες και 206 κατοίκους, αλλά εγκαταλείφθηκε και δεν αναφέρεται μετά από το 1930. Σε ανάμνηση της νίκης των Βυζαντινών κατά των Βουλγάρων το 1014 μ.Χ. στήθηκε ο ανδριάντας του αυτοκράτορα Βασιλείου Β΄ (ένθα αν. σ. 236).

125) ΠΟΥΡΟΥΚ ΜΑΧΑΛΑ (Συνοικισμός των Γιουρούκων). Βρίσκονταν κατά τον Κ΄ρον σε ανεξακρίβωτη θέση κοντά στα στενά του Ρούπελ (ένθα αν. σ. 160).

126) ΝΤΙΝΕΧΕΛΕ. Ο Κ΄ρον τοποθετεί το εγκαταλελειμένο χωριό Ντινέχελε σε απροσδιόριστη θέση βορειοδυτικά της κοιλάδας του Στρουμόνα. Το 1913 είχε 65 κατοίκους (ένθα αν. σ. 220).

127) ΤΣΙΦΛΙΚ ΜΑΧΑΛΑ-ΛΑΓΟΝΙ (χάρτης Η 2 T 48). Ήταν 2,5 χιλιόμετρα ανατολικά του Σιδηροκάστρου. Είχε 35 κατοικίες και 91 κατοίκους το 1920. Το 1926 ονομάστηκε Λαγόني. Δεν αναφέρεται το 1940 (ένθα αν. σ. 256).

128) ΣΡΕΝΤΝΙ ΤΟΠΑΛΝΙΚ. Δεν γνωρίζουμε την ανακριβή τοποθεσία του. Πιθανόν να βρίσκονταν μεταξύ του όρους Κερκίνη και του Σιδηροκάστρου. Είχε 450 κατοίκους (ένθα αν. σ. 245).

129) ΑΜΕΡΑΙ ΜΑΧΑΛΑΣ (χάρτης Η 1 Α΄ 22). Ήταν 7 χιλιόμετρα δυτικά του Αχλαδοχωριού. Είχε 65 κατοικίες το 1913. Σημειώνονται στο στρατιωτικό χάρτη τα ερείπια αυτού ως Εμερλέ (ένθα αν. σ. 125).

130) ΜΠΟΥΓΙΟΥΚ ΜΑΧΑΛΑ (Κ'νσον I 108). Ο Κ'νσον το αναφέρει μεταξύ των χωριών πλησίον του Αχλαδοχωριού. Είχε 32 κατοικίες και 181 κατοίκους (ένθα αν. σ. 136).

131) ΕΛΕΖΛΕ. Κατά τον Κ'νσον ήταν στην περιοχή του Αχλαδοχωριού. Σώζονται ακόμη τα ερείπια των διασκορπισμένων 20 κατοικιών του Ελεζλέ. Είχε 100 κατοίκους. Εγκαταλείφθηκε το 1928 (ένθα αν. σ. 146).

132) ΚΑΡΑΤΑΣ-ΜΕΤΑΛΛΟ (χάρτης Η 1 Κ 37). Περίπου 9 χιλιόμετρα δυτικά του χωριού Αχλαδοχωριού σημειώνεται το 1926 στο στρατιωτικό χάρτη το χωριό Καρατάς με το όνομα Μέταλλο. Είχε 32 κατοικίες και 150 κατοίκους (ένθα αν. σ. 167).

133) ΤΖΑΜΠΤΑΛΕ [χάρτης Η1 (Τ 123)]. Σημειώνονται τα ερείπιά του στον επιτελικό χάρτη 10 γλμ. περίπου δυτικά από το χωριό Αχλαδοχώρι. Είχε 40 κατοικίες και 120 κατοίκους το 1913 (ένθα αν. σ. 251).

134) ΤΣΕΝΚΕ ΜΑΧΑΛΑ. Είναι άγνωστη η ακριβής θέση του. Ο Κ'νσον το αναφέρει ανάμεσα στα χωριά του Αχλαδοχωριού και του Σιδηροκάστρου. Είχε 18 κατοικίες και 60 κατοίκους (ένθα αν. σ. 137).

135) ΑΛΕ ΠΑΣΑ -ΝΕΟΧΩΡΙ (χάρτης F 3 Α 17). Ήταν τρία χιλιόμετρα βορειοδυτικά της Ηράκλειας. Μετονομάσθηκε Νεοχώρι το 1927. Είχε 40 κατοικίες και 384 κατοίκους. Το 1920 έμειναν μόνον 84 κάτοικοι. Δε μνημονεύεται από το 1928 και εξής (ένθα αν. σ. 125).

136) ΓΕΝΙ ΜΑΧΑΛΑΣ (Κ'νσον I 66). Τοποθετείται στον αυστριακό χάρτη 4,5 χιλιόμετρα νοτιοδυτικά της Ηράκλειας ως Τσιφλίκι. Είχε 35 κατοικίες και 55 κατοίκους. Το 1913 ήταν άγνωστο (ένθα αν. σ. 150).

137) ΝΤΟΓΚΛΑΡ (Κ'νσον II 479). Αναφέρεται από τον ίδιο συγγραφέα τον Κ'νσον ανάμεσα στα γύρω χωριά της Ηράκλειας με 100 κατοίκους (ένθα αν. σ. 143).

138) ΚΟΥΛΑΚ. Σύμφωνα με τον Κ'νσον βρίσκονταν στους πρόποδες του όρους Δισώρου. Στο χάρτη του σημειώνεται αριστερά του Στρουμόνα και νοτιοδυτικά του χωριού Ορμανλή. Είχε 10-15 κατοικίες και 150 κατοίκους (ένθα αν. σ. 180).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Paul Bellier, René-Claud Bondoux, Jean-Claude Cheynet, Bernard Geyer, Jean-Pierre Grelois, Vassiliki Kravari, *Paysages de Macédoine*, Paris 1986.
- S. Gopčenic, *Makedonien und Alt Serbien*, Vienne 1889.
- V. I. К'нсов, *Isbrani proizvedenija*, I, II, Sofia 1970.
- Γούδα Γ., *Γνωριμία με την επαρχία Βισαλτίας* (Τα 29 χωριά και ο Δήμος της Νιγρίτας).
- Διεθνές Συνέδριο. *Οι Σέρρες και η περιοχή τους Από την αρχαία στη μεταβυζαντινή κοινωνία*, Σέρρες 29 Σεπτεμβρίου - 3 Οκτωβρίου 1993.
- Επιστημονικό συμπόσιο «*Η Νιγρίτα - η Βισαλτία διά μέσου της ιστορίας*», Νιγρίτα 1963.
- Η Νιγρίτα - η Βισαλτία διά μέσου της ιστορίας. Πρακτικά Β' Επιστημονικού Συμποσίου, Νιγρίτα 17-20 Οκτωβρίου 1966.
- Ευρετήριο λεξικό των Δήμων και Κοινοτήτων και συνοικισμών του νομού Σερρών.
- Εγκυκλοπαίδεια Ελευθερουδάκη.
- Θεοχαρίδη Γ., *Καπετανίκια της Μακεδονίας*, Θεσ/νίκη 1954.
- Θουκυδίδου Ιστορία.
- Καφταντζή Γ., *Ιστορία της πόλεως Σερρών και της περιφερείας της*, τόμοι Α', Β', Γ'.
- Καφταντζή Γ., *Η ιστορία της Ηράκλειας*, Ηράκλεια 1973.
- Παπαγεωργίου Π., *Αι Σέρραι και τα προάστεια τα περί τα Σέρρας και η Μονή του Ιωάννου του Προδρόμου*, Θεσσαλονίκη 1988.
- Πασχαλίδη Συμεών - Σράτη Δημητρίου, *Τα μοναστήρια της Ανατολικής Μακεδονίας*, Θεσσαλονίκη 1966.
- Πραξιούτη Ι. *Η Ζίχνη δια μέσου των αιώνων*, Ν. Ζίχνη 1992.
- Παπακυριάκου Κυριάκου. α) *Συνοπτική ιστορία του Νομού Σερρών και της Ιεράς Μονής Τίμιου Προδρόμου*, Σέρρες 1995. β) *Η Κοινότητα του Αγίου Πνεύματος Σερρών. Προσφορά και ιστορική ταυτότητα της Μακεδονίας*, Θεσσαλονίκη 1997. γ) *Νεότερη και σύγχρονη ιστορία της Κοινότητας Αγίου Πνεύματος και της ομωνύμου ιεράς Μονής* (στο πλαίσιο της γενικής ιστορίας της Ελλάδας), Σέρρες 2003.
- Πρακτικά Συνεδριάσεως της Βουλής των Ελλήνων στις 22 Δεκεμβρίου 1914 «Περί συστάσεως Δήμων και Κοινοτήτων» της Μακεδονίας.
- Σαμσάρη Δ., *Ιστορική Γεωγραφία της Ανατολικής Μακεδονίας κατά την αρχαιότητα*, Θεσσαλονίκη 1976.
- Τολούδη Αν., *Σιντική Ιστορία και παραδόσεις*, Σιδηρόκαστρο 1982.
- Σαμσάρη Δ., *Τουριστικός οδηγός Νομού Σερρών*, Σέρρες 1970.
- Τζελέπη Ν., «*Η πληθυσμιακή κατάσταση του νομού Σερρών*», *Σερραϊκά Χρονικά*, 1996, τόμος 12^{ος}, σ. 129-156.
- Χριστόφορου ηγουμένου, *Προσκνητάριο της εν Μακεδονία παρά τη πόλει των Σερρών σταυροπηγιακής ιεράς μονής του αγίου Ιωάννου του Προδρόμου*, Λειψία 1904.
- Χάρτες τουρκοκρατίας και του Ελληνικού στρατού.

ΠΕΤΡΟΣ ΣΤ. ΜΕΧΤΙΔΗΣ - ΑΛΕΞΙΟΣ ΣΤ. ΜΕΧΤΙΔΗΣ

ΕΠΙΘΕΣΕΙΣ ΤΗΣ ΑΝΤΑΝΤ ΣΤΟ ΣΤΑΘΜΟ ΑΓΓΙΣΤΑΣ (1916-1918)

Εις μνήμην Λαζάρου Η. Μεχτίδη

Το Μακεδονικό μέτωπο (Macedonian front/ Salonica front στην Αγγλική βιβλιογραφία¹) του πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου υπήρξε αδικημένο σε σχέση με το Δυτικό μέτωπο και την εκατόμβη των νεκρών στις πεδιάδες της Γαλλίας και του Βελγίου. Οι χαρακτηρισμοί για όσους πολέμησαν ήταν ειρωνικοί: «gardener of Salonica», «άμαχος της Θεσσαλονίκης» ή «κηπουρός του Σαράιγ» (κατά τον Κλεμανσώ).

Δεν είναι τυχαίο ότι ακόμα και σήμερα τα Βρετανικά στρατεύματα της Θεσσαλονίκης περιγράφονται ως «ο ξεχασμένος Βρετανικός στρατός». Κι ας ήταν νικητές, κι ας υποχρέωσαν τη Βουλγαρία σε συνθηκολόγηση έξι εβδομάδες πριν τη Γερμανία και ας είχαν οι Βρετανοί 818 νεκρούς και 1421 τραυματίες μόνο στην τελική επίθεση του 1918.

Εάν λοιπόν το Μακεδονικό μέτωπο είναι σχετικά άγνωστο πόσο μάλλον το μέτωπο του Στρυμόνα (Struma front) και οι επιχειρήσεις των Συμμάχων στην περιοχή. Το άρθρο που ακολουθεί παρουσιάζει μία άγνωστη πτυχή του πολέμου: τις επιθέσεις κυρίως των Βρετανών στο Σταθμό Αγγίστας μέσα από τις στρατιωτικές πηγές και τις εφημερίδες της εποχής.

Σταθμός Αγγίστας

Ο Σταθμός Αγγίστας βρίσκεται στη νότια όχθη του Αγγίτη. Η ίδρυσή του -όπως φαίνεται και από το όνομα- συνδέεται με τη σιδηροδρομική γραμμή που ένωνε τη Θεσσαλονίκη με την Κωνσταντινούπολη. Η γραμμή σχεδιάστηκε στα τέλη του 19ου αιώνα από το Υπουργείο Πολέμου της Οθωμανικής αυτοκρατορίας κυρίως με στρατιωτικά κριτήρια (γρήγορη

1. Ενδεικτική βιβλιογραφία: Palmer, Alan: «*The Gardeners of Salonika: The Macedonian Campaign 1915-1918*», 1965, Wakefield, Alan & Moody, Simon: «*Under the Devil's Eye: Britain's Forgotten Army at Salonika 1915-1918*», 2004, Mann, A. J. «*Το μέτωπο της Θεσσαλονίκης: Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος 1914-1918*», 2010, Κυριακίδη. Για τη Βουλγαρική κατοχή στην ανατ. Μακεδονία: Β. Κάρτσιος «*Η γενοκτονία του ελληνισμού της ανατολικής Μακεδονίας κατά τη 2η βουλγαρική κατοχή 1916-1918*» 2010, Ερωδιός και Ν. Ρουδομέτωφ «*Τετράδια Βουλγαρικής Κατοχής: Ανατολική Μακεδονία 1916-18*», 2008, Ιστορικό και Λογοτεχνικό Αρχείο Καβάλας.

μεταφορά στρατευμάτων στα Βαλκάνια) και με σκοπό επίσης τη σύνδεση των αναπτυσσόμενων τότε πόλεων της ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης. Το 1892 εκδόθηκε αυτοκρατορικό διάταγμα για τη δημιουργία της «Εταιρείας των Ανατολικών Σιδηροδρόμων» από τη Θεσσαλονίκη προς το Δεδέαγατς (Αλεξανδρούπολη) και την Κωνσταντινούπολη². Την επόμενη χρονιά άρχισαν οι εργασίες κατασκευής. Ως τα μέσα του 1894 είχαν ολοκληρωθεί τα πρώτα 211 χιλιόμετρα, ως το Νικηφόρο Δράμας (Νουσερέτλη τότε), ως τα τέλη του 1895 291 χιλιόμετρα (ως την Ξάνθη) και το 1896 το υπόλοιπο τμήμα.

Με βάση αυτά τα στοιχεία λογική είναι η υπόθεση ότι ο Σταθμός Αγγίστας ως σταθμός και όχι ως οικισμός έχει ιστορία που ξεκινάει το 1894. Οι εμπορικές δυνατότητες που έδινε στους γύρω κατοίκους η σιδηροδρομική γραμμή είναι προφανές ότι οδήγησαν και στον οικισμό, στους πρώτους κατοίκους δηλαδή, τα επόμενα χρόνια. Πάντως δεν αναφέρονται κάτοικοι στο Σταθμό Αγγίστας στο βιβλίο του Abbott «A tale of a tour in Macedonia» (1903)³, όπου υπάρχει το κεφάλαιο 21 («At the station», σελ. 264-271) και η μαρτυρία: «...έπρεπε να περάσω την υπόλοιπη μέρα στην ερημιά με το κοντινότερο χωριό πολλά μίλια μακριά... (σελ. 266) υπάρχει μόνο ένα καφενείο... (σελ. 267)» και ο Άγγλος περιηγητής βρήκε μόνο το σταθμάρι, την οικογένειά του και έναν Ιταλό υπάλληλο του σιδηροδρόμου. Επίσης δεν αναφέρονται κάτοικοι σε δύο απογραφές: το 1910 στο «Μακεδονία- Εθνολογική στατιστική βιλαετιών Θεσσαλονίκης και Μοναστηρίου», όπου αναφέρονται 250 ορθόδοξοι Έλληνες και 100 μουσουλμάνοι στην Αγγίστα⁴ και τρία χρόνια αργότερα, στην πρώτη επίσημη ελληνική απογραφή (έγινε από το στρατό το Σεπτέμβριο του 1913) όπου αναφέρονται 216 κάτοικοι στην Αγγίστα.

Στην απογραφή του 1920 καταγράφονται οι πρώτοι 42 κάτοικοι στον οικισμό Σιδηροδρομικό Σταθμό Αγγίστας⁵. Λίγα χρόνια αργότερα έρχονται στο χωριό 54 οικογένειες Καρσλήδων προσφύγων (203 άτομα) από τα χωριά Σουρπασάν, Χαντάρε, Παρτουζ, Σαρήκαμς. Ο πληθυσμός του χωριού στην απογραφή του 1928 ήταν 627 κάτοικοι. Αυξήθηκε σε 725 το 1940 για να ξεκινήσει η μείωση τις επόμενες δεκαετίες λόγω της μετανάστευσης⁶.

2. «Chemin de fer de la Jonction Salonique - Constantinople».

3. Ελληνική έκδοση: 2007, «Στοχαστής», «Ένας Άγγλος στη Μακεδονία του 1900». Ο Abbott έγραψε επίσης το «Macedonian Folklore» («Στοχαστής», 2009).

4. Αθ. Χαλκιάπουλος, 1910, σελ. 57, «χωριά επί του Παγγαίου, υποδιοίκηση Ζίχνης».

5. Κ.Ε.Δ.Κ.Ε., 1962, σελ. 281.

6. Μείωση σε 582 κατοίκους (1951), 581 (1961), 348 (1971), 319 (1981), 240 (1991), 324 (2001). Μ. Σταματελάτος «Επίτομο γεωγραφικό λεξικό της Ελλάδος», Αθήνα, 2001.

Το σωζόμενο σήμερα κτίσμα του Σταθμού πιθανώς χτίστηκε στα τέλη του 19^{ου} αιώνα, αφού φέρει αρχιτεκτονικά στοιχεία παρόμοια με άλλους σταθμούς της ίδιας περιόδου⁷. Δυστυχώς είναι εγκαταλελειμμένο περιμένοντας την καταστροφή του ή την αναστήλωση. Όσο για τη σιδηροδρομική γέφυρα του Αγγίτη⁸ αυτή ήταν η αιτία που το χωριό των Σερρών μπήκε στις σελίδες της Στρατιωτικής Ιστορίας.

Στρατιωτικές επιχειρήσεις

Κατά τον Πρώτο Παγκόσμιο πόλεμο ο σιδηροδρομικός σταθμός Αγγίστας αναφέρεται σε πολλές περιπτώσεις ως σημαντικός κόμβος για τη μεταφορά εφοδίων στο μέτωπο. Βρισκόταν λίγα χιλιόμετρα ανατολικότερα του μετώπου του Στρυμόνα και της λίμνης Αχινού⁹. Δέχτηκε πλήθος επιθέσεων από τους Συμμάχους κυρίως με αεροπορικές επιδρομές αλλά και με επιθέσεις πεζικού. Στο «The Royal Engineers Journal»¹⁰ μάλιστα αναφέρεται χαρακτηριστικά «*Angista, which had been the Bulgar railhead*» («ο Βουλγαρικός σιδηροδρομικός κόμβος για συγκέντρωση εφοδίων και μεταφορά τους στο μέτωπο»).

Τον Αύγουστο του 1916¹¹ η Συμμαχική Διοίκηση (στρατηγού Sarrail, Milne) θέλοντας να ελέγξει την περιοχή του μετώπου του Στρυμόνα διέταξε την επίθεση και την καταστροφή των σιδηροδρομικών γεφυρών του Σταθμού Αγγίστας. Η επίθεση θεωρήθηκε τολμηρή και οι επιτιθέμενοι (6 αξιωματικοί, 77 στρατιώτες) προέρχονταν από τις μονάδες Surrey Yeomanry¹², 17th Field Company Royal Engineers και ποδηλάτες υπό τις διαταγές του λοχαγού G.F. Hall (Royal Engineers). Ξεκίνησαν το απόγευμα της 20^{ης} Αυγούστου από το Νεοχώρι και στις 6 το πρωί της επομένης (21 Αυγούστου) ανατίναξαν την αφύλακτη από τους Βουλγάρους - παρά την στρατηγική της σημασία- σιδηροδρομική γέφυρα του Αγγίτη. Την ανατίναξη παρακολούθησαν οι περίεργοι κάτοικοι της περιοχής. Το Βρετανικό σώμα δέχτηκε την επίθεση 60 Βουλγάρων, οι στρατιώτες

7. Αρχιτεκτονικά ανήκουν στον κεντροευρωπαϊκό τύπο σταθμό του αυστριακού αρχιτέκτονα Willas (Κ. Πιπίνης, «Αρχιτέκτονες», 51/ 2005, σελ. 48). Ενδεικτικά αναφέρω τους σταθμούς Γαλλικού, Δοϊράνης, Νιζηφόρον, Κίρκης.

8. Στις πηγές δεν αναφέρεται σε ποια από τις γέφυρες έγιναν οι επιθέσεις. Σε Αυστριακό χάρτη του 1901 (Kavala, 1:200.000) σημειώνονται δύο σιδηροδρομικές γέφυρες (δυτικά και ανατολικά του Σταθμού Αγγίστας «E. St. Angista»). Ο σταθμός βρίσκεται στη χιλ. θέση 170, 259 και οι γέφυρες στις θέσεις 167,130 και 171, 130.

9. Tahinos lake, αποξηράνθηκε τη δεκαετία του '30 από την εταιρεία Monks-Ulenyowστή περισσότερο ως Ούλεν.

10. 1927, σελ. 104.

11. Dr. G. M. Bayliss, σελ. 158- 161.

12. E. D. Harrison-Ainsworth «*The history and war records of the Surrey Yeomanry (Queen Mary's Regt.), 1879-1928*», 1928.

της μονάδας Surrey Yeomanry και ποδηλάτες ανταπέδωσαν τα πυρά και ο λοχαγός Hall έσπευσε στη δεύτερη γέφυρα (νοτιοδυτικά του χωριού) για να ανατινάξει και αυτή. Κάποια από τα εκρηκτικά δεν ανατινάχτηκαν και έτσι «κόπηκε» μόνο η γραμμή του τρένου. Οι επιτιθέμενοι υποχώρησαν στις βάσεις τους με δύο μόνο ελαφριά τραυματισμένους.

Η επιτυχία αυτή οδήγησε το στρατηγό Milne να διατάξει την καταστροφή και των οδικών γεφυρών του Αγγίτη. Σε συνεργασία με τη 80^η Ταξιαρχία (Ταξίαρχος A.C. Roberts) σχεδιάστηκε δεύτερη/μεγαλύτερη επιχείρηση. Συστάθηκε κοινή δύναμη υπό τον Ταγματάρχη A.F.C. Maclachlan (3/K.R.R.C.¹³) με στρατιώτες από τις μονάδες Surrey Yeomanry, 80 στρατιώτες τακτικού πεζικού, δύο διμοιρίες ποδηλατών και μία μονάδα δολιοφθορών υπό τον λοχαγό Hall. Σε υποστήριξη της επιχείρησης ο Αντισυνταγματάρχης W.J. Long (3/K.R.R.C.) με δύο πολυβόλα επρόκειτο να λάβει θέσεις στο Δραβήσκο (τότε Ζδράβικ/ Zdravik), περίπου στο μέσο της απόστασης μεταξύ Νεχωριού και Αγγίστας. Αρχικά καταστράφηκαν τρεις ξύλινες γέφυρες κοντά στο Δραβήσκο και το σχέδιο προέβλεπε και την καταστροφή μίας άλλης στο Δόμηρο (τότε Βούλτσιστα/ Vulchista) και στην Αγγίστα.

Ξεκινώντας από το Νεοχώρι στις 3 μ.μ. της 23^{ης} Αυγούστου έφτασαν στο Δραβήσκο στις 7.30 π.μ., όπου αμέσως έκαψαν την «νέα» γέφυρα και αυτή στη Μυροίνη (τότε Κοτσάκι/ Kozaki). Όμως δέχτηκαν επίθεση με πολυβόλα. Οι Βούλγαροι είχαν περάσει τον Αγγίτη στην περιοχή του Δόμηρου και ένα άλλο σώμα με δύο πυροβόλα κινούνταν από τη Μεσορράχη (τότε Ράχωβα/Rahovo). Έτσι η επίθεση προς το Δραβήσκο δεν ήταν δυνατή, αλλά κατά τη διάρκεια της μάχης στο Δόμηρο μία ομάδα Βρετανών κατάφερε να περάσει απαρατήρητη και να καταστρέψει την «παλιά» γέφυρα. Στη συνέχεια οι Βρετανοί στρατιώτες υποχώρησαν στη βάση τους στο Νεοχώρι.

Σε αυτή την επίθεση αναφέρθηκαν οι «New York Times» σε δύο άρθρα (25 και 26 Αυγούστου 1916): Στο πρώτο άρθρο αναδημοσιεύεται βουλγαρικό τηλεγράφημα από τη Σόφια:

«Νότια της Δράμας προκεχωρημένα Βουλγαρικά αποσπάσματα συνάντησαν Αγγλικές δυνάμεις με ποδηλάτες. Αφού ανταλλάχτηκαν πυροβολισμοί οι Άγγλοι αποχώρησαν προς τον [κόλπο] Ορφανό. Έχοντας καταστρέψει δύο γέφυρες του ποταμού, καταλάβαμε το Σταθμό Αγγίστας και η σιδηροδρομική γραμμή μέσω του Oxilar [Όξιλαρ/ Τοξότες], Δράμας, Αγγίστας, Σερρών και Δεμίρχισαρ [Σιδηρόκαστρο] είναι τώρα στην κατοχή μας»¹⁴.

13. Kings Royal Rifle Corps.

14. «New York Times», φύλλο 25/8/1916.

Την επόμενη ημέρα συνεχίζεται η περιγραφή της μάχης και ο Αγγίτης μάλιστα εμφανίζεται και στον τίτλο του άρθρου («*Cavalry cross the Angista River and destroy bridges, Despite Heavy Fire*»- Ιππικό περνάει τον ποταμό Αγγίτη [Angista] και καταστρέφει γέφυρες παρά τα εχθρικά πυρά). Στο κυρίως άρθρο αναφέρεται:

«Βρετανοί και Βούλγαροι ήρθαν σε επαφή στο Μακεδονικό μέτωπο, βορειοανατολικά της Θεσσαλονίκης και Βρετανοί, παρά τα πυρά των Βουλγάρων, κατέστρεψαν τρεις γέφυρες κοντά στο Kuchuk [Μικροχώρι]. Ανατολικά της λίμνης Αχινού. Αγγλικές περίπολοι ιππικού, παρακάμπτοντας τον εχθρό, πέρασαν το ποτάμι Αγγίτη [Angista] και ανατίναξαν πολλές γέφυρες»¹⁵.

Αεροπορικές επιθέσεις

Οι αεροπορικές επιθέσεις στο Σταθμό Αγγίστας κατά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο ήταν συνηθισμένες και έχουν καταγραφεί στους «New York Times», στο αεροπορικό περιοδικό «Flight» και στην επίσημη ιστορία της Βρετανικής Πολεμικής Αεροπορίας¹⁶. Ο σταθμός της Αγγίστας αναφέρεται ανάμεσα στους πιο σημαντικούς στόχους («more important targets» σελ. 355) στο «The War in the Air Volume V-Being the Story of the Part Played in the Great War by the Royal Air Force»¹⁷.

Στο μέτωπο του Στρυμόνα επιχειρούσαν κατά το 1918 περίπου 160 Γαλλικά/ Σερβικά αεροπλάνα, δύο μοίρες του R.N.A.S (Royal Naval Air Service [Βασιλικό Ναυτικό Αεροπορικό Σώμα] 2, 3), δύο μοίρες του R.F.C. (Royal Flying Corps [Βασιλικό Αεροπορικό Σώμα] 17,24) και από την πλευρά των Κεντρικών Δυνάμεων μόλις τρία σμήνη (FFA 1,30 FFA Ξάνθης). Βέβαια νωρίτερα υπήρχαν μικρότερες αεροπορικές δυνάμεις στην περιοχή. Από την πλευρά των Γερμανών έμεινε στην ιστορία ως «ο Άσος του Αιγαίου» ο Rudolf von Eschwege¹⁸. Μάλιστα αναφέρεται ότι μία αερομαχία έγινε πάνω από το Σταθμό Αγγίστας¹⁹.

Στο «The War in the Air» αναφέρεται:

- «Στις 30 του ίδιου μήνα (Σεπτεμβρίου 1916) οι βόμβες παραλίγο

15. «New York Times», φύλλο 26/8/1916. Στον Αυστριακό χάρτη που αναφέρθηκε σημειώνονται δύο οδικές γέφυρες στον Αγγίτη (Angista/ Dramanica) βόρεια του Kocaki (Kucuk), μία στη θέση Vulcista (Δόμηρος) και μία νότια του Φωτολίβους (Fotolivos).

16. «Royal Flying Corps»/ αργότερα «Royal Air Force».

17. H. A. Jones, The Naval & Military Press in association with The Imperial War Museum, originally released in 1935.

18. Γεννήθηκε το 1895 και σκοτώθηκε σε αερομαχία στις 21 Νοεμβρίου 1917. Πληροφορίες για τον αεροπορικό πόλεμο στο Μακεδονικό μέτωπο στο George Heydemark «War Flying in Macedonia», 1937.

19. A. G. J. Whitehouse «Heroes of the sunlit sky», 1967.

να χτυπήσουν ένα τρένο που έτρεχε στο σταθμό της Αγγίστας, όταν ο πιλότος έκανε κάθοδο πενήντα ποδιών και πολυβόλησε τον οδηγό και το θερμοαστή του τρένου. Πήδηξαν από το τρένο αφήνοντάς το ακυβέρνητο» (σελ. 377).

- «(το δεύτερο μισό) του 1917 δεν διεξήχθησαν σημαντικές χερσαίες επιχειρήσεις στο Μακεδονικό μέτωπο. [...] η κύρια δράση, σχετικά με τους Βρετανούς, ήταν στον αέρα. Υπήρχαν σχεδόν καθημερινοί βομβαρδισμοί από τις μοίρες 17 και 47, συνήθως σε σχηματισμούς επτά ή οκτώ αεροπλάνων. Οι πιο σημαντικοί στόχοι ήταν η σταθμοί της Δράμας, της Αγγίστας, της Porna [Γάζωρος] στο σιδηρόδρομο της Κωνσταντινούπολης» (σελ. 355).

Συνδύαζοντας το κείμενο αυτό, τις αναφορές στο περιοδικό «Flight» και στους «New York Times» μπορεί να εμφανιστεί ένας κατάλογος των επιβεβαιωμένων επιθέσεων στο Σταθμό Αγγίστας.

Το 1916 ο Σταθμός Αγγίστας δέχτηκε επιθέσεις τον Αύγουστο (23 Αυγούστου), το Σεπτέμβριο (2, 6, 28, 30 Σεπτεμβρίου) και το Νοέμβριο (24 Νοεμβρίου).

Ενδεικτικά αναφέρω: «24 Νοεμβρίου: Ο σιδηροδρομικός σταθμός της Αγγίστας και αποθήκες στην περιοχή βομβαρδίστηκαν όπως και το κτίριο του σταθμού με απ' ευθείας επίθεση. Την ίδια ημέρα βομβαρδίστηκε ένα εχθρικό στρατόπεδο κοντά στο Ροδολίβος [Razolivos] και ο εχθρός δέχτηκε πυρά πολυβόλου, 26 Νοεμβρίου: Νέοι βομβαρδισμοί έγιναν στην περιοχή της Δράμας και στην Αγγίστα»²⁰ και από βουλγαρικό τηλεγράφημα από τη Σόφια:

«Εχθρικά αεροπλάνα βομβάρδισαν τα χωριά Starovo²¹ και Hazuatar και το Σταθμό Αγγίστας. Πολλοί κάτοικοι, μεταξύ αυτών γυναίκες και παιδιά, σκοτώθηκαν»²².

Δυστυχώς στο σύντομο τηλεγράφημα δεν αναφέρεται πού σκοτώθηκαν οι άμαχοι. Σημειώνω επίσης τη διαφορά μεταξύ της αναφοράς στα χωριά (villages) και του σταθμού (station). Πρόκειται για παράλειψη λόγω της στρατιωτικής φύσης του τηλεγραφήματος/ είδησης ή ακόμα δεν είχε δημιουργηθεί ο οικισμός στο Σταθμό Αγγίστας;

Το 1917 ο Σταθμός Αγγίστας δέχτηκε επιθέσεις τον Ιούλιο (6, 11, 13, 19 Ιουλίου). Ενδεικτικά αναφέρω: «6 Ιουλίου: Τα αεροπλάνα μας βομβάρδισαν τους σταθμούς στη Δράμα, Porna και Αγγίστα, το αερο-

20. «Flight» 07/12/1916, σελ. 1082.

21. Νότια Βουλγαρία, κοντά στα σύνορα.

22. *Flight*, 14/09/1916, σελ. 797. Η ίδια είδηση και στους «New York Times» (6/9/1916).

δρόμιο στη Δράμα, στρατόπεδα και αποθήκες σε άλλα σημεία»²³.

Το 1918 ο Σταθμός Αγγίστας δέχτηκε επιθέσεις στις 20 Μαρτίου και το Μάιο (13 και 30 Μαΐου). Ενδεικτικά: «Αεροπόροι βομβάρδισαν τους σταθμούς στην Αγγίστα και στο *Hadji Beljik* [Βυρώνεια] στη γραμμή Σερρών- Δράμας»²⁴.

Σε μία από τις αερομαχίες πάνω από την κοιλάδα του Αγγίτη διακρίθηκε ο Βρετανός πιλότος Lieut. Jarvis Rupert Francis Randell (D.F.C., L.G., Sea Patrol, «Mediterranean», μοίρα D) στο Σταυρό, στον οποίο απονεμήθηκε από τη 13η Ελληνική Μεραρχία ο Greek Military Cross. Η ημερήσια διαταγή (25/8/1918) αναφέρει: «Εξετάσαμε την αναφορά της 23^{ης} τρέχοντος που παραδόθηκε σε εμάς από το R.A.F. Stavros στο οποίο αναφέρεται ότι ο Βρετανός πιλότος Υπολοχαγός R. Randell με μεγάλη προσωπική αυτοθυσία και μετά από αερομαχία κατέρριψε ένα μεγάλο εχθρικό αεροπλάνο τύπου *Albatros* βορειοδυτικά από την πόλη *Prani* [Ελευθερούπολη]. Εκφράζω τα εγκάρδια συγχαρητήρια για το θάρρος και την παλικάριά του (υπογραφή Ι. Νεγροπούλης, GOC, 13^η Ελληνική Μεραρχία Διοικητής 13^{ης} Ελληνικής Μεραρχίας)»²⁵.

Όσο για την αντιαεροπορική άμυνα των Βουλγάρων, αναφέρονται η παρουσία στην περιοχή (Αγγίστα²⁶): α. το Μάιο του 1917 της 23ης Αντιαεροπορικής Ομάδας με τουρκικό Krupp 75 mm²⁷, β. τον Ιούλιο του 1918 δύο αντιαεροπορικών πυροβολαρχιών, της 23ης, υπό τον Ivan Belchev και της 41ης υπό τον Asen Sultin και οι δύο εξοπλισμένες με πυροβόλα 75mm Schneider QF²⁸.

Από τις πηγές που αναφέρθηκαν φαίνεται λοιπόν ότι ο Σταθμός Αγγίστας υπήρξε ένας από τους σημαντικούς στόχους στο μέτωπο του Στρυμόνα κατά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο. Η σιδηροδρομική γραμμή ήδη από το 1903 (εξέγερση του Ίλιντεν²⁹) υπήρξε στόχος, όπως και κατά την εξέγερση του Δοξάτου (1941).

Η σιδηροδρομική γραμμή περνούσε νότια του ποταμού Αγγίτη σε μήκος 7 περίπου χλμ. και από το Σταθμό Αγγίστας ως το 1933. Τότε, λόγω των ζημιών στις δύο γέφυρες από τις πλημμύρες της 3,4 Φεβρουαρίου

23. *Flight*, 12/7/1917, σελ. 715.

24. *Flight*, 30/5/1918, σελ. 602.

25. Αναφορά και στην εφημερίδα «*Edinburgh Gazette*» (φύλλο 11/2/1919, σελ. 809).

26. Με δεδομένο ότι ο Σταθμός Αγγίστας και όχι το χωριό Αγγίστα ήταν ο στόχος των συμμαχικών αεροπορικών επιθέσεων, λογική είναι η υπόθεση ότι οι αντιαεροπορικές μονάδες βρίσκονταν στο Σταθμό. Η σύγκυση μεταξύ Σταθμού (Αγγίστας) και Αγγίστας συνεχίζεται έως σήμερα- ακόμη και από τους κατοίκους.

27. <http://www.bulgarianartillery.it/>.

28. <http://forum.boinaslava.net/>.

29. Σχετικά: Ι. Δραγούμης «*Τα τετράδια του Ίλιντεν*» Πετσίβα, 2000 και Mercia Mac Dermott, «*Freedom or death, the life of Gotsé Delchev*», 1978, σελ. 357.

η γραμμή μετακινήθηκε βόρεια (με νέα γραμμή μήκους 5,9 χλμ) και ο σταθμός καταργήθηκε.

Παρά την αλλαγή αυτή το χωριό Σταθμός Αγγίστας υπήρξε μεταφορικός κόμβος για την περιοχή και κατά τη δεκαετία του 1940, σύμφωνα με τη μαρτυρία του παππού μας Λάζαρου (Καρς 1897- Θεσ/νίκη 1968), ο οποίος μετέφερε με το κάρο του εμπορεύματα στα γύρω χωριά.

Όσο για το πότε δημιουργήθηκε οικισμός στο Σταθμό Αγγίστας, υπάρχει ΦΕΚ του 1920 (18/12/1920) όπου αναγνωρίζεται ως οικισμός και ανήκει στην Κοινότητα Βιτάστας. Άρα και στην περίοδο που εξετάζεται (1916-18) υπήρχαν κάτοικοι στο Σταθμό Αγγίστας.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

George Frederick Abbott, «*A tale of a tour in Macedonia*» (1903).

Αθ. Χαλκιόπουλος, «*Μακεδονία- Εθνολογική στατιστική βιλαετίων Θεσ/νίκης και Μοναστηρίου*», 1910.

«*The Royal Engineers Journal*», 1927.

Dr. G. M. Bayliss, «*History of the Great War- Military operations in Macedonia*» (1933).

«*The War in the Air Volume V-Being the Story of the Part Played in the Great War by the Royal Air Force*», (H. A. Jones, The Naval & Military Press in association with The Imperial War Museum, 1935).

Κ.Ε.Δ.Κ.Ε., «*Στοιχεία συστάσεως και εξελίξεως των δήμων και των κοινοτήτων*, 43, νομός Σερρών», 1962³⁰.

Μ. Σταματελάτος, «*Επίτομο γεωγραφικό λεξικό της Ελλάδος*», Αθήνα, 2001.

«*New York Times*», φύλλα 25, 26/8/1916, 6/9/1916.

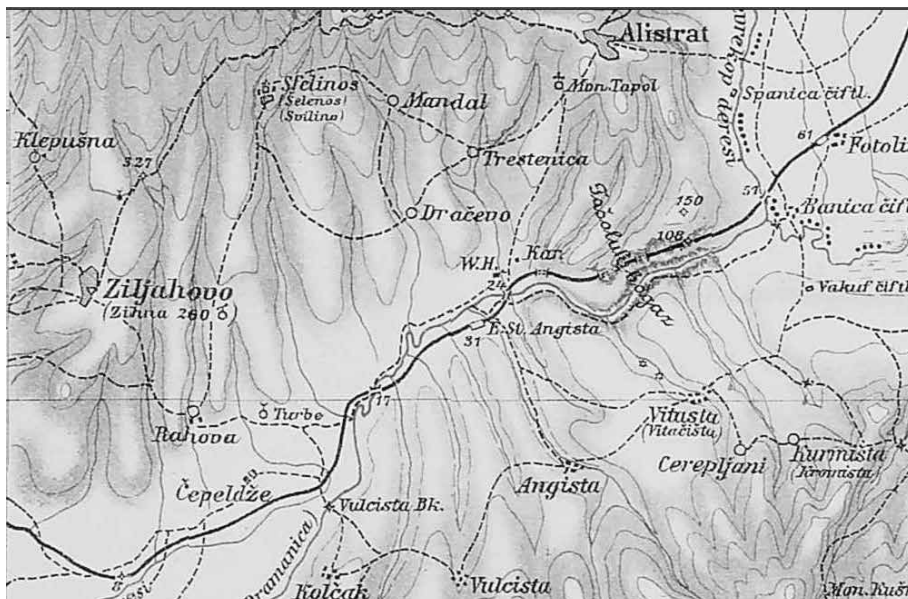
«*Flight*», φύλλα 23/8/1916, 6/9/1916, 7/9/1916, 29/9/1916, 5/12/1916, 7/12/1916, 12/7/1917, 13/7/1917, 19/7/1917, 19/7/1917, 2/8/1917, 20/3/1918, 13/5/1918, 30/5/1918.

Δ. Παπαδημητρίου, «*Οι σιδηρόδρομοι στο Βορειοελλαδικό χώρο (1878-1965)*» Μουσείο Φωτογραφίας «Χρ. Καλεμκέρης», 2005.

Ελληνική Εταιρεία Τοπικής Ανάπτυξης και Αυτοδιοίκησης <http://www.eetaa.gr/>.

30. Ευχαριστούμε το συνάδελφο Ανδρέα Κοντσέ για την παραχώρηση του βιβλίου.

Επιθέσεις της Αντάντ στο σταθμό Αγγίστας (1916-1918)

Λεπτομέρεια από Αυστριακό χάρτη του 1901 με τον Αγγίτη και το Σταθμό Αγγίστας- «E. St. Angista» (κλίμακα 1:200.000).

Χάρτης του μετώπου του Στριμόνα. Μεταξύ Σερρών και Δράμας σημειώνεται μόνο ο Σταθμός Αγγίστας (Angista).

Many names appearing on this map will differ from those used in English atlases. Most places marked on it had three names,—a Greek, a Turkish and a Bulgarian, so that it was a matter of pure chance which name was used by the two opposing forces. Whenever it was possible to identify a name with a different name for the same place used in the Times Atlas, I have substituted the latter for the reader's convenience. When there was any doubt, it seemed to me better to leave the names used in Captain Heydemack's map. Translator's Note.

Map showing localities in War Flying in Macedonia

Χάρτης του μετώπου του Στριμόνα με τα αεροδρόμια στο Στανούρ και τη Θάσο.

FLIGHT

addition three aeroplanes were brought down by our anti-aircraft defences, one by an American battery. On the same days and on the following night 44,000 kilogrammes (about 44 tons) of projectiles were dropped by our bombarding squadrons on the stations, cantonments, and aerodromes of the enemy zone. Several fires, some explosions, and considerable damage were observed."

"Salonica.—In the course of these operations (to the west of Koritz), the air service contributed brilliantly to their success."

Paris, May 20th.

"Salonica.—The British Air Service successfully bombarded the enemy establishments in the region of Demirhissar."

Paris, May 21st.

"On May 19th during the daytime our chasing pilots brought down six German aeroplanes. Nine other enemy machines fell in their own lines badly damaged after fighting. On the same day and during the following night 25,000 kilogrammes (about 25 tons) of bombs were dropped by our bombardiers on the cantonments at Rosières en Santerre, the aviation grounds of Villeselve and Vauvillers, and the railway stations of Péronne, Nesle, Chaulnes, &c. A big fire broke out at Rosières. In addition, during the same night, some Italian machines bombarded the railway station of Montcornet and the aerodrome of Ville aux Bois, where great damage was observed."

"Salonica.—Allied airmen bombarded the stations of Angista and Hadji Beljik on the Seres-Drama line, the aerodrome of Resna (to the north of Lake Prespa), and the encampments of Gransi (on the Devoli). In the course of these air fights one enemy machine was forced to descend."

"Salonica.—In spite of the unfavourable weather, the Allied air squadrons bombed the depôts of Demirhissar and Ochrida."

Άρθρο στο περιοδικό «Flight» (30/5/1918).

Sofia Reports Many Successes.

SOFIA, Aug. 24, (via London.)—Bulgarian troops advancing on the western end of the Macedonian front defeated the Serbians and compelled them to retreat, the War Office announced today. They captured several positions. In their advance in the Florina sector the Bulgarians occupied Kostour and Kastoria, the latter place nearly twenty-five miles southwest of Florina. Southeast of Florina, on Aug. 21, they captured a strongly fortified mountain peak, and on the following day drove against the Serbian positions on the Vardar. The official statement says:

Bulgarian troops, advancing south of Florina, occupied on Aug. 23 Kostour and Kastoria. The defeated Serbians are retreating southward. The Bulgarians operating in the direction of Lerina, Banica, and Corntchero captured on Aug. 21 a strongly fortified position on the crest of Mount Malka Nieza.

On the following day they attacked the Serbians on the Vardar in their new positions at St. Spiddon, Hill 207, and Tcheganski Planina. We captured seven officers and 200 men, and also a number of quick-firers and machine guns and other material. The fighting continues.

We definitely consolidated our positions on the Djermattgeri height, north of Lake Ostrovo. In the Moglenica Valley important forces attacked the Dukoruz and Kourl sector. All attacks were repulsed with heavy Serbian losses. In the Vardar Valley the day was quiet, except for artillery activity.

Southwest of Lake Dolran the enemy, at 10 o'clock in the evening, attempted to attack our advanced positions, but were repulsed.

Additional information shows that the 176th French Regiment, which participated in the fighting on the 21st, lost 50 per cent. of its effectives. We found on the field 250 bodies.

On our left wing in the Struma Valley we cleared the left bank of the river of the enemy. We buried 500 of the enemy yesterday.

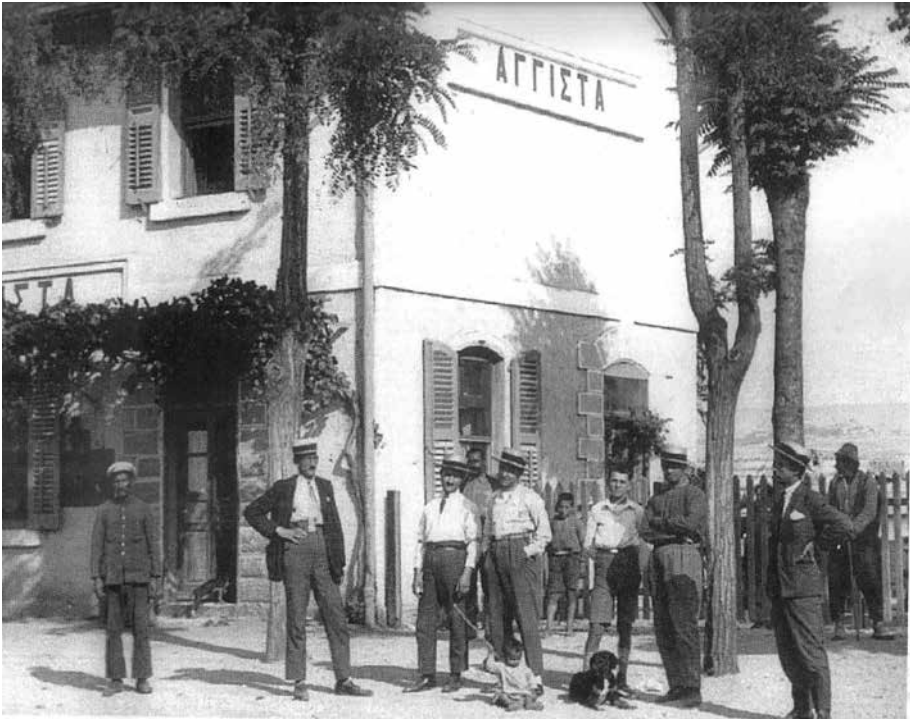
South of Drama advanced Bulgarian detachments encountered an English squadron, accompanied by a company of cyclists. After exchanging shots the English retired in the direction of Orfano. Having previously destroyed two bridges over the river, we occupied Angista Station and the railway through Oxilar, Drama, Angista, Seres, and Demirhissar is now in our possession.

The New York Times

Published: August 25, 1916

Copyright © The New York Times

Άρθρο στους «New York Times» (25/8/1916) με αναφορά στο Σταθμό Αγγίστας.

Το κτίριο του Σταθμού Αγγίστας, δεκαετία του 1930 (;)
(Δ. Παπαδημητρίου, 2005, σελ. 290).

Το κτίριο του Σταθμού Αγγίστας (φωτογραφία Π. Μεχτίδης, 2010).

ΤΟ ΧΑΜΑΜ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΖΙΧΝΗΣ ΣΕΡΡΩΝ

Εισαγωγή*

Τα χαμάμ αποτελούν αναπόσπαστο τμήμα των μουσουλμανικών κοινοτήτων και ένα από τα χαρακτηριστικότερα δείγματα της οθωμανικής αρχιτεκτονικής. Εκτός από χώρους σωματικής υγείας και υγιεινής, υπήρξαν τόπος εκτέλεσης εθίμων, σημείο συνάντησης των ανθρώπων και κατ' επέκταση σύσφιξης των κοινωνικών δεσμών. Ειδικότερα στις γυναίκες, που η ζωή τους περιοριζόταν εντός της οικίας, το μπάνιο στο χαμάμ έδινε τη δυνατότητα ανάπτυξης των κοινωνικών τους επαφών και μια καλή ευκαιρία για ψυχαγωγία. Στην Ελλάδα, σε κάθε πόλη και χωριό, χτίστηκαν κατά την Οθωμανική περίοδο πολλά χαμάμ, άλλοτε μεγάλα και επιβλητικά και άλλοτε μικρότερα σε μέγεθος, ανάλογα με το πλήθος των Οθωμανών κατοίκων.

Μελετώντας το οθωμανικό λουτρό στη Νέα Ζίχνη Σερρών, επιχειρούμε να απαντήσουμε σε ορισμένα ερωτήματα που αφορούν στην τοπική ιστορία: Πότε χτίστηκε το χαμάμ; Ποια είναι τα αρχιτεκτονικά και τυπολογικά του χαρακτηριστικά; Το έτος ανέγερσής του συνδέεται με την περίοδο μεταφοράς της πρωτεύουσας του *καζά Ζίχνας* από την Παλιά – τη βυζαντινή – Ζίχνα στη Ζηλιάχοβα (σημερινή Νέα Ζίχνη);

Σκοπός του παρόντος κειμένου είναι να μελετηθεί η τοπική ιστορία, η οποία σε μεγάλο βαθμό παραμένει στο παρασκήνιο της επιστημονικής έρευνας¹. Τέλος, πιστεύουμε ότι με την καταγραφή του συγκεκριμένου,

* Για την ολοκλήρωση του παρόντος κειμένου ιδιαίτερες ευχαριστίες οφείλω στον συντοπίτη μου Αριστοτέλη Καραγκιόζογλου (θεολόγο), που υπήρξε για μένα εμπνευστής και συνοδοιπόρος στη μελέτη της ιστορίας της Ν. Ζίχνης. Επίσης, πολύτιμη είναι πάντα η βοήθεια της φίλης Δήμητρας Μακρίδου στις επιτόπιες έρευνές μου. Στη φωτογραφική και σχεδιαστική αποτύπωση του χαμάμ της Ν. Ζίχνης συνέβαλαν καθοριστικά οι φίλες Ελένη Κρίνου (φωτογράφος) και Βίκυ Γιαννοπούλου (μηχανικός). Η παραχώρηση του ρυμοτομικού σχεδίου της Εικ. 2 έγινε από τον Ζιχνιώτη αρχιτέκτονα Χρήστο Σταμάτη, τον οποίο επίσης ευχαριστώ. Η τελική διαμόρφωση της κάτοψης στην Εικ. 4 έγινε από την Ρηνούλα Μαυροματίδου (τοπογράφος). Τέλος, οι συμβουλές του φίλου αρχαιολόγου-Δρ. Πολεοδομίας/Χωροταξίας Στουρνάρα Γρηγόρη για τη συγγραφή της παρούσας μελέτης υπήρξαν για μένα πάντα πολύτιμες.

1. Οι μελέτες για την Νέα Ζίχνη και την περιοχή της παραμένουν σχετικά λίγες. Για την περίοδο της αρχαιότητας βλ. Δ. Σαμάρης, *Ιστορική γεωγραφία της Ανατολικής Μακεδονίας κατά την αρχαιότητα*, Θεσσαλονίκη 1976 (ειδικότερα στις σ. 51, 60, 127-

άγνωστου μέχρι τώρα λουτρού, συμπληρώνεται ο κατάλογος των οθωμανικών μνημείων στην Ελλάδα².

Ιστορικά στοιχεία

Κατά τη βυζαντινή και την οθωμανική περίοδο διοικητικό κέντρο της περιοχής που ορίζεται από τον ποταμό Στρυμόνα στα νότια, από το Παγγαίο όρος στα ανατολικά και από το Μενοίκιο όρος και τον κάμπο της Δράμας στα βόρεια, ήταν η Ζίχνα (σημερινή Παλιά Ζίχνη) (Εικ.: 1). Οι γραπτές πηγές και τα κατάλοιπα του κάστρου που σώζονται σήμερα μαρτυρούν μια ακμαία πόλη, έδρα του *κατεπανικίου Ζίχνας* των βυζαντινών χρόνων και του ομώνυμου *καζά* κατά την περίοδο της τουρκοκρατίας³. Ο οχυρωμένος και δυσπρόσιτος οικισμός της Ζίχνας έπαψε να

128, 134-135)· για τη βυζαντινή και μεταβυζαντινή περίοδο βλ. Ν. Μουτσόπουλος, Το βυζαντινό κάστρο της Ζίχνας. Συμβολή στη μελέτη ενός βυζαντινού οχυρού οικισμού στην περιοχή του Στρυμόνα, στο *Επιστημονική Επετηρίδα της Πολυτεχνικής Σχολής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης*, τ. 1, σ. 163-338 (ανάτυπο), Θεσ/νίκη 1986 (η μελέτη αφορά κυρίως στο βυζαντινό κάστρο της Ζίχνας)· για μια γενική θεώρηση της τοπικής ιστορίας της Ζίχνης βλ. τα βιβλία του αείμνηστου δασκάλου Ι. Πραξιούτη, *Η Ζίχνη διά μέσου των αιώνων*, Νέα Ζίχνη 1992 και του ίδιου *Η Ζίχνη-Φυλλίδα, το χρυσάφι των Σερρών*, Νέα Ζίχνη 1997· για την ιστορία της Ιεράς Μητρόπολης Ζιχνών και Νευροκοπίου βλ. στο Τρ. Θεοδωρίδης, *Ἡ Ἱερά Μητρόπολις Ζιχνῶν καί Νευροκοπίου καί οἱ Μητροπολίται της. Ἐπί τῆ συγχωνεύσει τῶν Μητροπόλεων Ζιχνῶν καί Νευροκοπίου*, (ανάτυπο εκ των *Σερραϊκῶν Χρονικῶν*), Αθήναι 1953, και στο Νικοδήμου Μητροπολίτου Ζιχνῶν και Νευροκοπίου, *Ἁγιολογικαί σελίδες τῆς Ἱεράς Μητροπόλεως Ζιχνῶν*, Αθήνα 1968. Για τα μοναστήρια της περιοχής βλ. Ν. Ζήκος, Κ. Τσουρής, Κ. Παυλικιάνοφ, *Τα μοναστήρια του Στρυμόνα και της Ροδόπης*, Ἁγιον Ὄρος-Ιερά Μονή Σίμωνος Πέτρως 2008 (κυρίως σ. 70 κ.ε.). Για τη νεώτερη ιστορία της ευρύτερης περιοχής της Ζίχνης βλ. Δ. Τσιανιλίδης, *Η Ζίχνη κατά την περίοδο του Μακεδονικού Αγώνα*, Θεσ/νίκη 1995· Σπυρίδων Κυβετός Μητροπολίτης Ζιχνῶν και Νευροκοπίου, *Εθνικοί αγωνιστές της Μητρόπολης Ζιχνῶν και Νευροκοπίου κατά το 1941-1949*, Κ. Νευροκόπι 1999· Τρ. Υψηλάντης, *Νέα Ζίχνη 1941-1950 (Το Χρονικό του Ζόφου)*, Ν. Ζίχνη 2009· Ν. Ρουδομέτωφ (επιμ.), *Τετράδια βουλγαρικής κατοχής: Ανατολική Μακεδονία 1916-1918: πρακτικά εξετάσεων μαρτύρων και πορίσματα της Διεθνούς Επιτροπής για την παραπομπή των εγκλημάτων στο Διεθνές Δικαστήριο/τόμος 3, Η πόλη και ο νομός Σερρών: Σέρρες, Σιδηρόκαστρο, Ζίχνη, Ι.Μ. Εικοσιφοίνισσας, Οικισμοί*, Καβάλα 2010· Κ. Παπακυριάκος, *Ο Μακεδονικός αγώνας στο νομό Σερρών*, Σέρρες 2012.

2. Για τα οθωμανικά λουτρά στον ελλαδικό χώρο βλ. γενικά στο Δ. Δαμάσκος (επιμ.), *Οθωμανικά λουτρά, στο Επτά Ημέρες* (τ. 2-32, αφιέρωμα της εφημερίδας *Η Καθημερινή* 20/5/2001). Για πιο λεπτομερή μελέτη των σωζόμενων σήμερα οθωμανικών λουτρών βλ. το βιβλίο της Ε. Κανετάκη, *Οθωμανικά λουτρά στον ελλαδικό χώρο*, Αθήνα 2004, όπου και όλη η προγενέστερη βιβλιογραφία. Για μια γενική θεώρηση της οθωμανικής αρχιτεκτονικής στην Ελλάδα βλ. την έκδοση του Υπουργείου Πολιτισμού: Ε. Μπροσούκαρη (επιμ.), *Η οθωμανική αρχιτεκτονική στην Ελλάδα*, χ.τ. 2009 [ανατύπωση της έκδοσης του 2008]. Ειδικότερα για τα χαμάμ βλ. αυτόθι στις σ. 56-57 και σποραδών.

3. Για το κάστρο της Ζίχνας βλ. Ν. Μουτσόπουλος, Το βυζαντινό κάστρο της Ζίχνας, ό.π.: Κ. Κετάνης, *Οδοιπορικό στο βυζαντινό κάστρο της Ζίχνας*, στο *Αρχαιολογία και*

αποτελεί το διοικητικό, οικονομικό και θρησκευτικό κέντρο της περιοχής πιθανότατα στις αρχές του 19ου αι, όταν μπέης της ήταν ο Ραμυκς Hasan Paşa ή ο γιος του Fettah Bey⁴. Νέα πρωτεύουσα του καζά Ζίχνας έγινε η Ζηλιάχωβα, η σημερινή Νέα Ζίχνη⁵.

Η Ζηλιάχωβα βρισκόταν πιο κοντά στους εμπορικούς δρόμους της εποχής και σε τοποθεσία εύκολα προσβάσιμη⁶. Σε αντίθεση με τη Ζίχνα, μια θέση φυσικά και τεχνητά οχυρή, η νέα πρωτεύουσα του καζά ανταποκρινόταν στις νέες κοινωνικοοικονομικές συνθήκες που διαμορφώθηκαν στον 18^ο και στις αρχές του 19^{ου} αι⁷. Είναι η εποχή της ισχυρο-

Τέχνες, τ. 88 (Σεπτέμβριος 2003), σ. 44-51. Για το κατεπανίκιο της Ζίχνας, που αναφέρεται για πρώτη φορά σε χρυσόβουλλο του 1310 μ.Χ., βλ. Γ. Θεοχαρίδης, *Κατεπανίκια της Μακεδονίας. Συμβολή εις την διοικητικήν ιστορίαν και γεωγραφίαν της Μακεδονίας κατά τους μετά την Φραγκοκρατίαν χρόνους*, Θεσσαλονίκη 1954, σ. 59-63, χάρτες αρ. 1 και 3. Για την περίοδο της οθωμανικής κυριαρχίας στην ευρύτερη περιοχή του Ν. Σερρών βλ. Π. Πέννας, *Ιστορία των Σερρών. Από της Άλώσεως αυτών υπό των Τούρκων μέχρι της Άπελευθερώσεώς των υπό των Ελλήνων 1383-1913*, Αθήνα 1966 Γ. Καφταντζής, *Ιστορία της πόλεως των Σερρών και της περιφέρειάς της*, τόμος 3ος: Βυζαντινή περίοδος-Τουρκοκρατία-Νεώτεροι χρόνοι, χ.τ., 2010 (β' έκδοση), σ. 227-548· S. Petmezaz, Serrès et sa region sous les Ottomans, στο P. Odorico (ed.) *Conseils et memoires de Synadinos, prêtre de Serrès en Macédoine (XVIIe siècle)*, Paris 1996, σ. 429-485.

4. Γ. Κουτζακιώτης, *Οι ισχυροί αγιάνηδες της Δράμας, της Ζίχνας και των Σερρών (τέλη 18ου-αρχές 19ου αι.): Προσωπογραφικά στοιχεία και μαρτυρίες για τον ρόλο τους στην οικονομία της περιοχής*, στο *Η Δράμα και η περιοχή της. Ιστορία και πολιτισμός*, Γ' Επιστημονική Συνάντηση (Δράμα 21-24 Μαΐου 1998), Δράμα 2002 [σ. 189-205], σ. 193, υποσ. 20. Σύμφωνα με τον Γ. Κουτζακιώτη, η Ζηλιάχωβα έγινε η νέα έδρα του καζά Ζίχνας στο διάστημα των ετών 1815-1818. Κατά τον αείμνηστο καθηγητή Γεωλογίας του Α.Π.Θ. Ε. Βαβλιάκη, η μετακίνηση της πρωτεύουσας έγινε μετά το 1829, ύστερα από την μερική καταστροφή του δικτύου ύδρευσης Qanat της Ζίχνας, εξαιτίας ισχυρού σεισμού τη χρονιά εκείνη με επίκεντρο τη Δράμα [Ε. Βαβλιάκης, *Τα συστήματα Qanat (Κανάτ) στην Ελλάδα. Μελέτη των συστημάτων Qanat στην επαρχία Φυλλίδας Σερρών από μορφολογική, υδρογραφική και κοινωνικοοικονομική άποψη*, Θεσσαλονίκη 1989, σ. 42 και 44].

5. Στις γραπτές πηγές εντοπίζονται διάφορες εκδοχές του ονόματος της σημερινής Ν. Ζίχνης: Ζηλιάχωβα, Ζηλιάχωβα, Ζηλίχοβα, Ζηλίχοβον, Ζελίχοβα, Ζελίχοβος, زيلخو (Zilhona: οθωμανικά), Зеляхово (Zelyahono: σλαβικά). Η Ζηλιάχωβα λίγα χρόνια μετά την ενσωμάτωση της Μακεδονίας στο Ελληνικό κράτος μετονομάστηκε σε Ζήλεια (ΦΕΚ. 55Α-15/2/1926) και πολύ σύντομα, το 1927, σε Νέα Ζίχνη (ΦΕΚ 179Α-30/80/1927) [Γ. Μπαχάρας (επιμ.), *Λεξικό διοικητικών μεταβολών των δήμων και κοινοτήτων (1912-2001)*, Αθήνα 2002, σ. 191 και 359].

6. Για το οδικό δίκτυο στην περιοχή κατά την οθωμανική περίοδο βλ. τον χάρτη της σ. 146 στο Ε. Γαβρά, Χάνια και καραβάν σεράγια από τη Θεσσαλονίκη έως την πόλη των Σερρών και γύρω απ' αυτήν από το 1774 έως το 1913, στο *Μακεδονικά* 25 (1985-1986), σ. 143-179. Για το ίδιο θέμα κατά την αρχαιότητα βλ. Δ. Σαμσάρης, Το οδικό δίκτυο της Ανατολικής Μακεδονίας από τα αρχαϊκά χρόνια ως τη ρωμαϊκή κατάκτηση, στο *Μακεδονικά* 14 (1974), σ. 123-138.

7. Ο οικισμός της Ζίχνας περιβάλλεται από ισχυρή οχύρωση και βρίσκεται στην απόκρημη κορυφή ενός από τους προβούνους του Μενοικίου όρους. Εύκολη πρόσβαση

ποίησης των τοπικών Οθωμανών προυχόντων, των αγιάνηδων (α' γαρ), και του σχηματισμού των μεγάλων ιδιωτικών γαιοκτησιών, των τσιφλικιών⁸. Ξεκίνησε τότε για την Ζίχνα μια περίοδος σταδιακής παρακμής, η οποία κατέληξε στην οριστική εγκατάλειψη του οικισμού το 1963, όταν αποχώρησαν οι τελευταίες οικογένειες και εγκαταστάθηκαν στη Νέα Ζίχνη⁹.

Δε γνωρίζουμε ποια μορφή είχε ο οικισμός εκεί όπου σήμερα βρίσκεται η Νέα Ζίχνη, πριν τη μεταφορά της έδρας του καζά. Ωστόσο, η πρώτη αναφορά του οικισμού ως *Ζελίχοβα* γίνεται το 1321 μ.Χ. από τον αυτοκράτορα Ανδρόνικο Β΄ Παλαιολόγο (1282-1328 μ.Χ.) σε χρυσόβουλλο λόγο του¹⁰. Για την οθωμανική περίοδο οι πληροφορίες που έχουμε για τη Ζηλιάχωβα είναι περιορισμένες¹¹. Από προφορικές μαρτυρίες Ζιχνιωτών γνωρίζουμε την ύπαρξη τριών τζαμιών εντός του οικισμού¹². Κατά πάσα πιθανότητα η Ζηλιάχωβα, πριν γίνει έδρα του καζά, ήταν ένας οικισμός περιορισμένης έκτασης, με ρόλο «δορυφόρου» στη τοπική πρωτεύουσα Ζίχνα. Τέλος, αρχαιολογικά ευρήματα που εντοπίσαμε μέσα στο οικισμό και που χρονολογούνται στην παλαιοχριστιανική περίοδο, ενισχύουν την υπόθεση για την ύπαρξη αρχαίας εγκατάστασης εκεί όπου βρίσκεται σήμερα η Νέα Ζίχνη¹³.

είναι δυνατή μόνον από τη νότια πλευρά του λόφου, όπου και καταλήγει λιθόστρωτος δρόμος που συνέδεε τον οικισμό με τον δρόμο Σερρών-Δράμας. Από την ανατολική πλευρά ο λόφος είναι στο μεγαλύτερο μέρος του απόκρημνος, με μοναδικό σημείο πρόσβασης τον λιθόστρωτο δρόμο που συνέδεε και συνδέει τη Ζίχνα με τη Ζηλιάχωβα (βλ. σχετικά στο Κ. Κετάνης, *Οδοιπορικό στο βυζαντινό κάστρο της Ζίχνας*, ό.π. σ. 44 και εικ. 4).

8. B. McGowan, Η εποχή των αγιάνηδων 1699-1812, στο H. Inalcik and D.Quataert (επιμ.), *Οικονομική και κοινωνική ιστορία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας*, τόμος Β': 1600-1914, Αθήνα 2011, σ. 255-386.

9. Ο οικισμός Ζίχνα καταργήθηκε στις 16/10/1940 και στις 7/4/1951 αναγνωρίζεται ως *Παλαιά Ζίχνη*. Στη συνέχεια, στις 14/3/1971, ο οικισμός *Παλαιά Ζίχνη* καταργείται οριστικά [Μπαχάρας (επιμ.), *Λεξικό*, ό.π. σ. 191 και 359].

10. «...μετόχιον εἰς τὴν Ζελίχοβαν εἰς ὄνομα τοῦ τιμίου Ἀρχιστρατήγου τῶν Ἄνω Δυνάμεων μετὰ τῶν προσόντων αὐτῶ τριῶν ὑδρομυλωνῶν καὶ τοῦ ἐκεῖσε ναοῦ τοῦ εἰς ὄνομα τιμωμένου τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος Γεωργίου...», A. Gouillou, *Les archives de Saint-Jean-Prodrome sur le mont Ménécée*, Paris 1955, σ. 55.

11. I. Πραξιούτης, *Η Ζίχνη διά μέσον των αιώνων*, Νέα Ζίχνη 1992, σ. 90-100.

12. Τρία είναι τα μουσουλμανικά τεμένη που αναφέρει και ο Ν. Σχινάς, στο πέραμά του από τη Ζηλιάχωβα τη δεκαετία του 1880 (Ν. Σχινάς, *Όδοιπορικοί σημειώσεις Μακεδονίας, Ήπειρου, Νέας όροθετικής γραμμής και Θεσσαλίας*, τεύχος 2, Αθήνα 1886, σ. 446). Τα ονόματα των τζαμιών αυτών δεν είναι γνωστά. Ωστόσο, οι γέροντες της Ν. Ζίχνης τα θυμούνται ως: *Αγιά Παρασκευή τζαμισί, Αγιά Σοφιά τζαμισί και Αγιά Βαρβάρα τζαμισί* [Οι προφορικές μαρτυρίες προέρχονται από συνεντεύξεις του γράφοντα και του Αριστοτέλη Καραγιωζόγλου τη δεκαετία 1990-2000. Οι πληροφορίες ελήφθησαν από τους αείμνηστους Αθ. Βότση (γένν. 1914) και Ιωάν. Στάγκο (γένν. 1902)].

13. Ενδεικτικά αναφέρουμε τον εντοπισμό από τον γράφοντα δημοσίευτου κιονό-

Τοπογραφικά στοιχεία (Εικ.: 2)

Η Ζιλιάχωβα είναι χτισμένη στον πυθμένα και στις κλιτύες δύο βαθιών ρεματιών, οι οποίες, με κατεύθυνση από Β προς Ν, συγκλίνουν στην περιοχή της Αγίας Παρασκευής. Η μορφολογία του εδάφους με τις σταθερές κατηφορικές κλίσεις συνέβαλε στη συνεχή παροχή πόσιμου νερού μέσω ενός πυκνού δικτύου αγωγών και δημόσιων κρηνών. Παράλληλα, η κατασκευή ενός σύνθετου συστήματος ύδρευσης τύπου Qanat, κατά την οθωμανική περίοδο, έδωσε τη δυνατότητα παροχής νερού σε δημόσια κτήρια και κρήνες¹⁴. Μετά τη χρήση τους τα ύδατα κατέληγαν στο ρέμα της Αγίας Παρασκευής όπου αποτελούσαν την κινητήρια δύναμη προβιομηχανικών εγκαταστάσεων, υδρομύλων και νεροπρίονων (Εικ.: 2.5)¹⁵.

Η Ζιλιάχωβα, ως η νέα έδρα του καζά Ζίχνας από τις αρχές του 19ου αι. και εξής, κοσμήθηκε με εντυπωσιακά σπίτια, όπως το κονάκι του μπέη (Εικ.: 2.6)¹⁶ και τα άλλα αρχοντικά εύπορων οικογενειών (τσορμπατζίδων), με δημόσια κτήρια όπως το διοικητήριο (Εικ.: 2.7)¹⁷ και ο στρατώνας (Εικ.: 2.8)¹⁸, με τρία τζαμιά (Εικ.: 2.2,3,4) και μία χριστιανική εκκλησία (Εικ.: 2.9)¹⁹, με σχολεία (αρρένων και θηλέων²⁰), οχτώ

κρανου κορινθιακού τύπου, που μπορεί να χρονολογηθεί στον 5ο-6ο αι. μ.Χ. (αρχείο Ι.Μ. Ζιχνών και Νευροκοπίου).

14. Ε. Βαβλιάκης, *Τα συστήματα Qanat*, ό.π. σ. 18-27, 69. Ακόμη και σήμερα τμήμα της Νέας Ζίχνης υδροδοτείται από ένα ενεργό Qanat που εντοπίζεται Β του οικισμού, στη θέση Κούτρα.

15. Στο ρέμα της Αγίας Παρασκευής υπήρχαν πέντε μύλοι (του Ελένογλου, του Σαμολαδά, δύο του Σταύρου και του Κελεσενλή), οι οποίοι λειτουργούσαν μέχρι τη δεκαετία του 1950. Στην ίδια περιοχή, που είναι γνωστή στους ντόπιους ως *Στους Μύλους*, γινόταν συλλογή αργιλώδους χώματος για την επίστρωση του δαπέδου των οικιακών ξυλόφουρνων και των σομπών.

16. Το κονάκι του μπέη καταλάμβανε την περιοχή όπου σήμερα βρίσκεται το κτίσμα του πρώην κινηματογράφου «Μαριάννα».

17. Το σημερινό κτήριο της Αστυνομίας.

18. Στην τοποθεσία *Κισλιάς* (<κισλα: στρατώνας), μέχρι πριν από λίγα χρόνια υπήρχε το κτήριο του οθωμανικού στρατώνα.

19. Ο παλιός μητροπολιτικός ναός του Αγίου Γεωργίου, που κατεδαφίστηκε στα τέλη της δεκαετίας του 1960-αρχές δεκαετίας 1970, ανεγέρθηκε το 1835 και αγιογραφήθηκε το 1865 (Γ. Χατζηκυριάκος, *Σκέψεις και έντυπώσεις εκ περιοδείας ανά την Μακεδονία*, έν Αθήναις 1906, σ. 133). Ωστόσο, επιγραφικά στοιχεία επιβεβαιώνουν την ύπαρξη ναού στον ίδιο χώρο και κατά το β' μισό του 17ου αι. (αρχείο Ι. Μ. Ζιχνών και Νευροκοπίου). Πάντως, ναός του Αγίου Γεωργίου στη Νέα Ζίχνη μαρτυρείται στις γραπτές πηγές ήδη από τον 14ο αι. (Α. Gouillou, *Les archives de Saint-Jean-Prodrôme*, ό.π. σ. 55).

20. Γ. Χατζηκυριάκος, *Σκέψεις και έντυπώσεις*, ό.π. σ. 133-134. Το παρθεναγωγείο της Νέας Ζίχνης (Εικ.: 2.11) στεγάστηκε, τουλάχιστον για κάποια χρονική περίοδο, στην οικία της οικογένειας Ωρολογά στην περιοχή της Αγίας Βαρβάρας. Το οίκημα κατεδαφίστηκε το 1996. Για την εκπαίδευση στον καζά της Ζίχνης στα τέλη της Οθωμανικής περιόδου βλ. Γ. Αθανασιάδης, Φιλεκπαιδευτικοί σύλλογοι και αδελφότητες στους καζάδες

χάνια και εμπορικά καταστήματα²¹.

Η οθωμανική κυριαρχία στην περιοχή της Ζίχνης διήρκησε από το 1383 έως το 1913 (1η Ιουλίου). Σήμερα, λιγοστά είναι τα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα της πολύχρονης οθωμανικής κατάκτησης, όπως το Διοικητήριο, το Δημαρχείο (πρώην Α΄ Δημοτικό Σχολείο) (Εικ. 2.10)²², το σύστημα ύδρευσης Qanat, ελάχιστες οικίες, δημόσιες βρύσες, ένας υδρόμυλος και το χαμάμ που μελετούμε εδώ.

Η θέση του χαμάμ στον οικισμό

Το χαμάμ της Νέας Ζίχνης εντοπίζεται στη γειτονιά της Αγίας Παρασκευής, που πήρε το όνομά της από το ομώνυμο παρεκκλήσι (Εικ.: 2.2). Επί τουρκοκρατίας η ίδια γειτονιά ονομαζόταν *Τζαμί-μαχαλάς* και ο δρόμος μπροστά από το λουτρό ήταν γνωστός ως *Στο Χαμάμ*²³. Η ευρύτερη περιοχή, που αποτελεί το νότιο ήμισυ του οικισμού της Νέας Ζίχνης και οριοθετείται στα βόρεια από τον κεντρικό δρόμο της αγοράς, ονομάζεται *Τούρκο-μαχαλάς*, καθώς εδώ ήταν εγκατεστημένοι οι μουσουλμανικοί πληθυσμοί μέχρι την ανταλλαγή του 1924 (Εικ. 2)²⁴. Από προφορικές μαρτυρίες αλλά και από φωτογραφίες των αρχών του 20ου αι. γνωρίζουμε ότι εκεί όπου σήμερα βρίσκεται το παρεκκλήσι της Αγίας Παρασκευής, υπήρχε τζαμί και μουσουλμανικό νεκροταφείο, ενώ το ρέμα που διασχίζει την περιοχή από Β προς Ν και περνά ανατολικά από το παρεκκλήσι, περιβαλλόταν από υδροκίνητους αλευρόμυλους (Εικ. 3)²⁵.

Το χαμάμ βρίσκεται δυτικά της Αγίας Παρασκευής, στα ανατολικά

Δράμας, Ζίχνης και Νευροκοπίου (1870-1913), στο *Η Δράμα και η περιοχή της: Ιστορία και πολιτισμός*, Β΄ Επιστημονική Συνάντηση (Δράμα 18-22 Μαΐου 1994), Δράμα 1998. Στο ίδιο οίκημα στεγάστηκε για κάποιο χρονικό διάστημα και το Επισκοπείο της Ι. Μ. Ζιχνών επί μητροπολίτη Αλεξάνδρου Δηλανά (1924-1941).

21. Ν. Σχινάς, *Όδοιπορικοί σημειώσεις*, ό.π. σ. 446.

22. Κτίσμα του 1905-1910 με την φροντίδα του τότε μητροπολίτη Δράμας, Φιλίππου και Ζιχνών Χρυσοστόμου (1902-1910), του μετέπειτα εθνομάρτυρα Μητροπολίτη Σμύρνης (†1922).

23. Μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο η περιοχή γύρω από την Αγία Παρασκευή έγινε γνωστή και ως *Παραλία*, από το ομώνυμο κέντρο διασκέδασης που υπήρχε εκεί.

24. Μετά την ανταλλαγή του 1924, αλλά και λίγο νωρίτερα, στην ίδια περιοχή εγκαταστάθηκαν οικογένειες προσφύγων από την Ανατολική Θράκη και τη Μικρά Ασία. Τα επόμενα χρόνια, μεγάλο μέρος του προσφυγικού πληθυσμού εγκαταστάθηκε στον λεγόμενο *Συνοικισμό*, στο ανατολικό άκρο της Ζίχνης, σε οικίες που κατασκεύασε το Υπουργείο Πρόνοιας (βλ. στο ρυμοτομικό σχέδιο της Εικ.: 2).

25. Ο μοναδικός σωζόμενος σήμερα αλευρόμυλος της Ζίχνης είναι ιδιοκτησία του κ. Παντελή Ελένογλου. Τις τελευταίες δεκαετίες του 20ου αι. τον λειτουργούσε και ως ξυλουργείο με υδροκίνητο πριόνι και τόρνο. Σήμερα ο μύλος και το ξυλουργείο είναι ανενεργά αλλά σώζονται σε άριστη κατάσταση χάρη στο μεράκι του ιδιοκτήτη τους.

ριζά μιας απότομης πλαγιάς και σε επίπεδο λίγο ψηλότερο του δρόμου. Η δυτική όψη του δεν είναι ορατή καθώς είναι επιχωμένη στο έδαφος λειτουργώντας και σαν ανάλημμα. Η ανέγερση του χαμάμι της Ζίχνης στη συγκεκριμένη θέση φαίνεται πως ορίστηκε από παράγοντες όπως το φυσικό ανάγλυφο και το ρυμοτομικό σχέδιο της περιοχής²⁶. Σε επαφή με την ανατολική όψη του υπήρχε μέχρι τη δεκαετία του 1950 ένα οικοδόμημα το οποίο χρησίμευε ως χώρος εστίασης και ξεκούρασης των πελατών του χαμάμι μετά το λουτρό τους (Εικ.: 4.στ)²⁷.

Μετά την ανταλλαγή των πληθυσμών το 1924 το χαμάμι της Ζίχνης χρησιμοποιούνταν από τους Μικρασιάτες πρόσφυγες μέχρι και την περίοδο του μεσοπολέμου. Αργότερα παραχωρήθηκε στην οικογένεια Τσουβαλά, τα μέλη της οποίας, πρόσφυγες από τη Μ. Ασία, εγκαταστάθηκαν αρχικά στο Σουφλί και το 1926 στη Ν. Ζίχνη²⁸.

Το κτήριο

Σήμερα το χαμάμι δεν είναι ορατό από καμία όψη του, καθώς περιβάλλεται από σύγχρονες οικίες. Μέχρι το 1977 ήταν ορατή η νότια όψη του. Τη χρονιά εκείνη, οι σημερινοί ιδιοκτήτες ανήγειραν το σπίτι τους, κατεδαφίζοντας τον προθάλαμο και τον τρούλο του γλιαρού χώρου. Το μοναδικό τμήμα του λουτρού που παραμένει σήμερα υπέργειο και ορατό είναι ο τρούλος του θερμού χώρου. Ο χώρος καύσης (*külhan*) με το καζάνι και η δεξαμενή βρίσκονται βόρεια του σωζόμενου κτηρίου αλλά σήμερα είναι μπαζωμένα²⁹.

26. Ήδη από τα βυζαντινά χρόνια υπήρχαν συγκεκριμένες νομοθετικές ρυθμίσεις για τους όρους ανέγερσης των δημόσιων λουτρών, ώστε να αποτραπεί το ενδεχόμενο πυρκαγιάς και να μειωθεί η όχληση των γύρω οικοδομών από τον καπνό. Οι κυριότεροι παράγοντες που καθόριζαν αυτές τις διατάξεις ήταν το μικροκλίμα της περιοχής και η χωροταξία του οικισμού (Ε. Κανετάκη, *Οθωμανικά λουτρά*, ό.π. σ. 43-47). Για τη σχέση γεωμορφολογίας του εδάφους και ανέγερσης λουτρών βλ. Ε. Χατζητρύφωνος, *Το οθωμανικό λουτρό της αγοράς Yahundi Hamami (Λουλουδάδικα) της Θεσσαλονίκης*, στο *Μακεδονικά* 27 (1989-1990), [σ. 79-120] σ. 82, υποσ. 1.

27. Το κτήριο αυτό δόθηκε ως ανταλλάξιμο σε δύο οικογένειες προσφύγων από την Ανατ. Θράκη (οικογένειες Ιατρίδη και Παραλή). Γκεμίστηκε το 1959 και στη θέση του χτίστηκαν τα δύο μικρά σπίτια που υπάρχουν και σήμερα. [Οι πληροφορίες δόθηκαν από τον κ. Τζιζλή Απόστολο, κάτοικο Ν. Ζίχνης και ιδιοκτήτη ενός από τα δύο σπίτια. Σύμφωνα με τον ίδιο, το κτήριο μπροστά από το χαμάμι είχε δύο χώρους και ήταν γνωστό ως «τουρκική λέσχη»(;)].

28. Για την δυνατότητα πρόσβασης στο χαμάμι ευχαριστώ ιδιαίτερα το ζεύγος Νίκου και Σοφίας Τσουβαλά, τις κόρες τους Βάσω και Φανή, καθώς και τον Λεωνίδα Ορφανίδη.

29. Ο χώρος της δεξαμενής με το καζάνι ήταν προσβάσιμος τουλάχιστον μέχρι την περίοδο του Εμφυλίου Πολέμου (1946-1949) και χρησίμευε ως καταφύγιο των περιοίκων (προφορική μαρτυρία από τον Απ. Τζιζλή).

Το χαμάμ της Ν. Ζίχνης αποτελούνταν από τον ψυχρό χώρο υποδοχής-αποδυτήριο (*soyunmalik* ή *camekân*), από τον χλιαρό χώρο (*soğukluk* ή *ılıklik*), τον θερμό χώρο (*sıcaklık* ή *iz hamam*) και το αποχωρητήριο (*memsa*)³⁰. Πρόκειται για μεσαίου μεγέθους χαμάμ, με εξωτερικές σωζόμενες διαστάσεις 10,20x8,80 μ. (Εικ.: 4).

Σύμφωνα με πληροφορίες των ιδιοκτητών η κύρια είσοδος του λουτρού βρισκόταν στη νότια όψη. Ο προθάλαμος (Χώρος Α) καταλάμβανε όλη τη νότια όψη του λουτρού και θα λειτουργούσε ως αποδυτήριο (Εικ.: 4.Α). Ήταν ένας μακρόστενος, ορθογωνίου σχήματος χώρος, που στεγαζόταν με τοξωτή οροφή³¹.

Στη συνέχεια, μέσω μιας αψιδωτής θύρας, ύψους 1,92 μ., πλάτους 0,55 μ. και βάθους 0,60 μ., οδηγείται κανείς στο χλιαρό διαμέρισμα του λουτρού (Χώρος Β). Οι εσωτερικές του διαστάσεις είναι 4,60x3,20 μ. (Εικ.: 4.Β). Ο θόλος που τον στέγαζε καταστράφηκε όταν ανεγέρθηκε η σύγχρονη οικία, τα τσιμεντένια δοκάρια της οποίας πάτησαν πάνω στους τοίχους του χώρου αυτού³². Διατηρήθηκαν μόνον τα τέσσερα ανακουφιστικά τρίγωνα καθώς και τμήματα της γένεσης του τρούλου (Εικ.: 5). Η διάμετρος του τρούλου είναι 2,90 μ. Στον ανατολικό και στο δυτικό τοίχο υπάρχουν τυφλά τόξα με βάθος περίπου 0,60 μ., τα οποία βοηθούν στη μετάβαση από το ορθογώνιο σχήμα της κάτοψης, στον κυκλικό τρούλο της οροφής του. Τυφλά τόξα, βάθους περ. 0,06 μ., με ρόλο διακοσμητικό υπάρχουν στον βόρειο και στο νότιο τοίχο. Μία μικρή κόγχη υπάρχει στο μέσο του δυτικού τοίχου και δύο ακόμη διαμορφώνονται στο νότιο τοίχο εκατέρωθεν της θύρας (Εικ. 4.Β).

Μέσω μιας ακόμη αψιδωτής θύρας διαστάσεων 1,80x0,56x0,86 μ. είναι δυνατή η πρόσβαση στον θερμό χώρο (Χώρος Γ, εικ.: 4.Γ). Οι εσωτερικές διαστάσεις του είναι 4,60x4,50 μ. και το ύψος του 4,53 μ. Ο θόλος της στέγης φέρει 24 μικρά φωτιστικά ανοίγματα (*fil gözü*), που διατάσσονται ακτινωτά σε οχτώ τριάδες, και ένα κεντρικό λίγο μεγαλύτερο από τα υπόλοιπα³³ (Εικ.: 6). Ο τρούλος, που έχει διάμετρο 4,23 μ., πατά

30. Για τη διάταξη των οθωμανικών λουτρών και τα στάδια του μπάνιου βλ. Ε. Poulakou-Rebelakou, N. Tombros, G. Kalantzis and C. Tsiamis, Hamam: Ottoman and Greek tradition, στο *Türkiye Klinikleri J Med Ethics* 14 (2006), [σ. 37-40], σ. 38-39.

31. Η γένεση της καμάρας εντοπίζεται στο νότιο εξωτερικό τοίχο των Χώρων Β και Ε σε ύψος 1,80 μ.

32. Η μαρτυρία των ιδιοκτητών ότι η κατεδάφιση τμήματος του χαμάμ, μετά από πολύ προσπάθεια, επιτεύχθηκε μόνον με φουρνέλο, είναι ενδεικτική της γερής κατασκευής του.

33. Τα οπαία αυτά είναι σήμερα κλεισμένα με λίθους και τσιμέντο και κανένα δεν διατηρεί τη γυάλινη κάλυψή του. Στη μία πλευρά του τρούλου υπάρχει και μία μεγαλύτερη οπή, αποτέλεσμα μάλλον κάποιας νεότερης παρέμβασης. Για τον φωτισμό (φυσικό και τεχνητό) των χαμάμ βλ. στο Ε. Χατζηητύφωνος, Yahundi Hamami, ό.π. σ. 99-101,

πάνω σε δακτύλιο κατασκευασμένο με σειρά πλίνθων. Εξωτερικά του κτηρίου ο τρούλος, που έχει μήκος τόξου 5,40 μ., πατά πάνω σε οκταγωνική βάση, μήκους πλευράς 2,15 μ. (Εικ.: 7).

Στο εσωτερικό, στις τέσσερις γωνίες του θερμού χώρου, υπάρχουν τέσσερα ημιχώνια, που εξυπηρετούν στη μετάβαση από την τετράγωνη κάτοψη του δωματίου, στην οκταγωνική βάση του θόλου και στη συνέχεια στην κυκλική στεφάνη έδρασής του (Εικ.: 8)³⁴. Τα ημιχώνια, μαζί με τα τέσσερα τυφλά τόξα στους τέσσερις τοίχους σχηματίζουν οχτώ συνεχόμενες καμάρες που περιτρέχουν τον χώρο. Στο νότιο τοίχο, εκατέρωθεν της θύρας, υπάρχουν δύο μικρές κόγχες για την εναπόθεση διαφόρων αντικειμένων (έλαια, πετσέτες κλπ.), που έφεραν μαζί τους οι λουόμενοι³⁵.

Περιομετρικά των τοίχων του θερμού Χώρου Γ κοντά στο δάπεδο υπάρχουν τα υπολείμματα χτιστών πάγκων (Εικ.: 12). Στους πάγκους αυτούς ξάπλωναν οι λουόμενοι προκειμένου να δεχτούν τις υπηρεσίες του χαμαμτζή, να χαλαρώσουν μέσα στην θερμή αίθουσα, να πλυθούν, να κάνουν μασάζ και αποτρίχωση.

Στον βόρειο τοίχο του θερμού Χώρου Γ υπάρχει το μαρμάρινο κεφαλάρι μιας κρήνης (διαστάσεις 0,38x0,32 μ.) (Εικ.: 10). Στον ίδιο χώρο υπήρχε και μία λίθινη ορθογώνια γούρνα, η οποία σήμερα εντοπίζεται στον Χώρο Α (Εικ.: 11). Στο κέντρο του βόρειου τοίχου και σε ύψος 1,40 μ. διατηρείται τετράγωνο άνοιγμα, από το οποίο ήταν δυνατή η πρόσβαση στη δεξαμενή του λουτρού για τον καθαρισμό της και για τις επιδιορθώσεις που κατά καιρούς χρειαζόταν (Εικ.: 4Δ). Οι διαστάσεις της εισόδου πρόσβασης στη δεξαμενή είναι 0,45x0,41 μ. (Εικ.: 12).

Σε επαφή με τον ανατολικό τοίχο του χλιαρού Χώρου Β, αλλά με πρόσβαση από τον προθάλαμο (Χώρο Α), υπάρχει ένα ακόμη μικρό δωμάτιο διαστάσεων 1,42x1,27 μ. (Χώρος Ε - Εικ.: 4Ε). Η είσοδος του είναι αψιδωτή με διαστάσεις 1,71x0,57x0,47 μ. Η στέγασή του γίνεται με μικρό τρούλο που φέρει ένα κεντρικό οπαίο και τέσσερα μικρότερα περιομετρικά αυτού (Εικ.: 13). Θα πρέπει να αποτελούσε τον χώρο υγιεινής του χαμάμι (*memsa*)³⁶.

όπου και η σχετική βιβλιογραφία. Για τον ρόλο του φυσικού φωτισμού των χαμάμι στη δημιουργία ψευδαισθήσεων βλ. στο πολύ πρόσφατο άρθρο των Κ. Tsikaloudaki, Ö. N. Cöcen, Κ. Tasopoulou, Ι. Milonas, Daylight in historic bathhouses: the case of Ottoman hamams, στο *Middle East Technical University Journal of the Faculty of Architecture (METU JFA)* 30 (2013), σ. 45-55.

34. Για τον ρόλο των ημιχωνίων στην στήριξη του θόλου βλ. και στο Ε. Κανετάκη, Συμβολή στη μελέτη των οθωμανικών λουτρών στην Ελλάδα, στο *Μνημείο & περιβάλλον* 6 (2000) [σ. 49-75] σ. 54.

35. Οι κόγχες αυτές εντάσσονται μέσα στα νότια ημιχώνια του χώρου Γ (βλ. Εικ.: 8).

36. Οι σημερινοί ιδιοκτήτες εκμεταλλεύτηκαν την ύπαρξη αποχέτευσης στον Χώρο

Σήμερα το λουτρό της Ζίχνης χρησιμοποιείται ως ιδιωτικός αποθηκευτικός χώρος³⁷.

Κατασκευή-Υλικά δόμησης-Διακόσμηση

Οι τοίχοι του λουτρού κατασκευάστηκαν με αργούς και αδρά πελεκημένους ασβεστόλιθους με συνδετικό υλικό πολύ ισχυρό, χονδρόκοκκο ασβεστοκονίαμα. Ανάμεσα στους λίθους διακρίνονται τμήματα οριζόντια τοποθετημένων πλίνθων σε άτακτες θέσεις. Στις γωνίες και κυρίως στις παραστάδες των εισόδων χρησιμοποιήθηκαν πελεκημένοι λίθοι, ενώ τα κατώφλια κατασκευάστηκαν με μεγάλες μαρμάρινες πλάκες. Όλοι οι χώροι είναι επιχρισμένοι εσωτερικά με ασβεστοκονίαμα λευκού χρώματος. Ωστόσο, σε ορισμένα σημεία των τοίχων του θερμού Χώρου Γ διακρίνεται κυανό και ερυθρό χρώμα (Εικ.: 6, 8, 9, 12). Εκτός από τα λίγα ίχνη χρώματος που σώζονται από την αρχική διακόσμηση του χαμάμ, ανάγλυφοι σταλακτίτες (*muqarnas*) κοσμούν το πάνω τμήμα των ημιγωνίων στον θερμό Χώρο Γ (Εικ.: 9)³⁸.

Σε σημεία όπου έχει καταπέσει το επίχρισμα διακρίνονται οι εντοιχισμένοι πήλινοι αγωγοί που μετέφεραν το ζεστό νερό από τη δεξαμενή και το κρύο από το υδρευτικό δίκτυο προς όλο το κτήριο (Εικ. 14). Σε ένα ακόμη σημείο, στον βόρειο τοίχο του Χώρου Γ, δίπλα στην είσοδο πρόσβασης προς τη δεξαμενή, διακρίνουμε τμήμα εντοιχισμένου αγγείου με το στόμιο προς το μέτωπο της τοιχοποιίας (Εικ.: 12). Η διάμετρος του είναι 0,09μ. και η χρήση του, μαζί με άλλα παρόμοια μη ορατά αγγεία, θα πρέπει να σχετίζεται με την μείωση της ηχούς μέσα στους χώρους του λουτρού³⁹.

Δ και συνεχίζουν να τον χρησιμοποιούν ως αποχωρητήριο. Για την θέση των χώρων υγιεινής μέσα στα χαμάμ βλ. στο Π. Γεωργάκη, Δύο οθωμανικά λουτρά στο μεσαιωνικό οικισμό Σιδηροκασίων Χαλκιδικής, στο *Θεσσαλονικέων Πόλις* 17 (Απρ. 2005), σ. 24-57, υποσ. 42, όπου και η σχετική βιβλιογραφία.

37. Στο παρελθόν ο Χώρος Β χρησιμοποιούταν και ως στάβλος (σώζεται τοιμεντένιο παχνί σε επαφή με τον ανατολικό τοίχο). Η σημερινή χρήση του χαμάμ ως αποθήκη μας δυσκόλεψε ιδιαίτερα στη λήψη φωτογραφιών και στη σχεδιαστική αποτύπωση.

38. Οι σταλακτίτες ήταν ιδιαίτερα δημοφιλές διακοσμητικό θέμα στα οθωμανικά λουτρά. Πρόκειται για πρισματικές επιφάνειες από ασβεστοκονίαμα που κοσμούσαν εσωτερικά τρούλων, κογχών, ημιγωνίων, σφαιρικών τριγώνων καθώς και τα υπέθυρα των εισόδων. Για τον τρόπο κατασκευής τους βλ. στο Α. Ζόμπου-Ασημή, Το Bey Hamam (Λουτρό Παράδεισος της Θεσσαλονίκης), στο *Θεσσαλονίκη* 1 (έκδοση δήμου Θεσσαλονίκης για τα 2300 χρόνια της πόλης), Θεσσαλονίκη 1985 [σ. 341-363], σ. 351.

39. Κατά μία άλλη άποψη η τοποθέτηση κενών αγγείων κάθετα στους τοίχους των χαμάμ γινόταν σε μια προσπάθεια ελάφρυνσης της τοιχοποιίας: π.χ. στο χαμάμ της Άρνισσας Πέλλας [Σ. Ζαχαριάδης, Φ. Καραγιάννη και Γ. Σκιαδαρέσης, Δύο άγνωστα οθωμανικά λουτρά στο νομό Πέλλας, στο *Αρχαιολογικό Έργο στη Μακεδονία και Θράκη* (ΑΕΜΘ) 20 (2006), σ. 748]. Την ίδια ερμηνεία δίνει και η Ε. Κανετάκη στο

Στην εσωτερική επιφάνεια των θυρωμάτων σώζονται οι σιδερένιοι σύνδεσμοι στερέωσης των θυρών. Τα ξύλινα θυρόφυλλα δε διατηρούνται. Τα τόξα πάνω από τις θύρες κατασκευάστηκαν με πλίνθους (Εικ.: 15). Πλίνθοι χρησιμοποιήθηκαν και για την κατασκευή των τόξων (στα τυφλά τύμπανα του χώρου Β, Εικ.: 5), των αψίδων (στις κόγχες και τα ημιχώνια), των τρούλων⁴⁰ και της, κατεστραμμένης σήμερα, τοξωτής οροφής του προθαλάμου⁴¹. Η ενίσχυση της τοιχοποιίας έγινε με ξυλοδεσιές (ζωνάρια)⁴².

Το δάπεδο του λουτρού καλύπτεται με μαρμαρίνες πλάκες συνδεδεμένες με κονίαμα. Σε πολλά σημεία υπάρχουν οθωμανικές επιγραφές που σε β' χρήση αποτέλεσαν μέρος του μαρμαρόστρωτου δαπέδου⁴³. Όπου το δάπεδο είναι κατεστραμμένο, ελάχιστα διακρίνονται από κάτω τα υπόκαυστα-κανάλια (*cehennemlik*) για την κυκλοφορία του ζεστού αέρα⁴⁴.

Συμπεράσματα

Τα κατασκευαστικά χαρακτηριστικά και η διαμόρφωση των χώρων ενός οθωμανικού λουτρού ακολουθούσαν διαχρονικά κάποιους γενικούς κανόνες. Συχνά όμως οι κατασκευαστές των χαμιάμι παράλασαν αυτούς τους κανόνες ακολουθώντας τον συρμό της εποχής και υπακούοντας σε τοπικές συνήθειες και στις ανάγκες των πελατών⁴⁵. Επίσης, το μέγεθος, η μορφή και η θέση ενός χαμιάμι καθοριζόταν από τον διαθέσιμο χώρο-οικόπεδο και από την γενικότερη χωροταξία του οικισμού. Για τους παραπάνω λόγους κανένα οθωμανικό λουτρό δεν μοιάζει απόλυτα με κάποιο άλλο.

Στην περίπτωση του χαμιάμι της Ν. Ζίχνης οι χώροι διατάσσονται παρατακτικά ο ένας μετά τον άλλο, σε έναν ευθύ άξονα (Εικ.: 4): ψυχρός χώρος/προθάλαμος - γλιαρός χώρος - θερμός χώρος - δεξαμενή.

Οθωμανικά λουτρά, ό.π. σ. 290.

40. Σε κάποιο σημείο όπου έχει καταστραφεί ο τρούλος της οροφής του θεριού Χώρου Γ, μπορούσαμε να μετρήσουμε της διαστάσεις μιας πλίνθου: 0,26x0,17x0,04 μ.

41. Το πάχος της τοξωτής οροφής υπολογίστηκε σε 0,35 μ. Το ίδιο περίπου είναι και το μήκος των πλίνθων με τις οποίες είχε κατασκευαστεί η οροφή του Χώρου Α.

42. Δύο δοκάρια της ξυλοδεσιάς είναι εμφανή σήμερα στο βόρειο εσωτερικό τοίχο του Χώρου Α.

43. Οι επιγραφές είναι κυρίως ταφικές. Δύο από αυτές χρονολογούνται στα τέλη του 18ου αι. Η ανάγνωση των επιγραφών έγινε από τον Γ. Στουρνάρα.

44. Η κατά προσέγγιση μέτρηση του βάθους του υπόκαυστου ήταν δυνατή μόνον στον θερμό Χώρο Γ, όπου το δάπεδο είναι διαταραγμένο από νεότερες παρεμβάσεις. Σύμφωνα με αυτή τη μέτρηση το βάθος (ύψος υπόκαυστου) κυμαίνεται από 0,40 έως 0,70μ.

45. Για τους παράγοντες που επηρέασαν την εξέλιξη της κάτοψης των χαμιάμι στην Ελλάδα βλ. στο Ε. Κανετάκη, *Οθωμανικά λουτρά*, ό.π. σ. 85-86.

Ακολουθούν δηλαδή την «αυστηρή» δρομική πορεία του επισκέπτη-λουόμενου μέσα στο χαμάμ, που υπαγορεύεται από το μουσουλμανικό τελετουργικό λούσης: είσοδος → ψυχρός χώρος αναμονής και απόδυσης → χώρος χλιαρού λουτρού → χώρος θερμού λουτρού → αντίστροφη πορεία εξόδου. Ωστόσο, δύσκολα μπορεί το μνημείο αυτό να ενταχθεί σε μία από τις ομάδες-τύπους λουτρών που έχουν προτείνει διάφοροι μελετητές ανάλογα με τον τρόπο διάταξης των θερμών χώρων⁴⁶. Παρουσιάζει όλα εκείνα τα χαρακτηριστικά ενός «επαρχιώτικου» οθωμανικού λουτρού, που εξυπηρετούσε τις ανάγκες μιας μικρής σχετικά οθωμανικής κοινότητας και δεν ακολουθεί τα πρότυπα των αστικών λουτρών⁴⁷. Πάντως παρόμοια διάταξη έχει το χαμάμ που βρίσκεται στη γειτονική Ζίχνα (15ος-16ος αι.)⁴⁸.

Όσον αφορά στα μορφολογικά χαρακτηριστικά, μπορούμε να παρατηρήσουμε ότι τα πάχη των τοίχων του λουτρού αυξάνονται σταδιακά από τον χλιαρό προς τον θερμό χώρο και τη δεξαμενή (Εικ.: 4). Επίσης, ο θερμός Χώρος Γ είναι πιο χαμηλοτάβανος σε σχέση με τον χλιαρό Χώρο Β. Οι διαφορές αυτές αποσκοπούσαν στο να είναι καλύτερα θερμομονωμένος ο Χώρος Γ, ώστε η εφίδρωση των λουόμενων να γίνεται σε μεγαλύτερο βαθμό. Ο τοίχος μεταξύ του Χώρου Γ και της δεξαμενής (Χώρος Δ) έχει πάχος 1μ. ώστε να αντέχει τις πιέσεις του αποθηκευμένου νερού.

Πολλά από τα αρχιτεκτονικά χαρακτηριστικά του χαμάμ, όπως τα τυφλά τόξα, τα ημιχώνια, οι κόγχες και οι θύρες, διαμορφώνονται τοξωτά. Η χρήση του τόξου στη αρχιτεκτονική αφενός συμβάλλει στη καλύτερη στατικότητα των κτηρίων με την παραλαβή των επιβαλλόμενων φορτίων των τρούλων, και αφετέρου στην αισθητική τελειότητα-

46. Ε. Κανετάκη, *Οθωμανικά λουτρά*, ό.π. σ. 87-94, 118-119. Σύμφωνα με την ομαδοποίηση των οθωμανικών λουτρών που προτείνει η Ε. Κανετάκη, το χαμάμ της Νέας Ζίχνης θα μπορούσε να ενταχθεί στον τύπο Δ (βλ. στο ίδιο σ. 118-119, 344, 361-368).

47. Τα πληθυσμιακά στοιχεία για την περίοδο της ύστερης οθωμανοκρατίας είναι λιγοστά. Ωστόσο, γνωρίζουμε ότι το 1876 οι μουσουλμανικές οικογένειες της Ζηλιάχωβας ήταν 80 (περ. 408 άτομα) και οι χριστιανικές 410 (περ. 2091 άτομα) [Λ. Παπαδάκη, *Στατιστικομανίας παρεπόμενα: εθνολογικές κατηγοριοποιήσεις του πληθυσμού των οθωμανικών Σερρών (1876)*, στο *Ίστορ* 13 (Μάρτιος 2002), (σ. 5-24), πίν. 2]. Δέκα χρόνια αργότερα, στα 1886, ο συνολικός πληθυσμός της Ζηλιάχωβας ήταν 2500, σύμφωνα με τον Ν. Σχινά (Ν. Σχινάς, *Όδοιπορικοί σημειώσεις*, ό.π. σ. 487). Πριν τον πόλεμο του 1912 ο χριστιανικός πληθυσμός της Ζηλιάχωβας ήταν 1948 άτομα και ο μουσουλμανικός 563 άτομα, σύνολο 2511 (*Στατιστικοί πίνακες του πληθυσμού κατ' έθνότητα των νομών Σερρών και Δράμας, Έπιτελική Ύπηρεσία του Έλληνικού Στρατού, Αθήνησι 1919*).

48. Ν. Μουτσόπουλος, *Το βυζαντινό κάστρο της Ζίχνας*, ό.π. σ. 320-322· Ε. Κανετάκη, *Οθωμανικά λουτρά*, ό.π., σ. 136-137· Ε. Kanetaki, *The still existing Ottoman hamams in the Greek territory*, στο *Middle East Technical University Journal of the Faculty of Architecture (METU JFA)* 21 (2001), [σ. 81-110], σ. 90, 98, 105.

των εσωτερικών χώρων. Τα τόξα που περιτρέχουν τον Χώρο Β και τον Χώρο Γ του χαμάμι της Ν. Ζίχνης και οι φωτοσκιάσεις που δημιουργούν δίνουν την εντύπωση μιας επαναλαμβανόμενης τοξωτής καμπύλης και συνέβαλαν στη χαλάρωση των πελατών. Μάλιστα οι θολωτές οροφές, που λαμβάνουν τη θέση του ουράνιου θόλου, με τα στρογγυλά φωτιστικά ανοίγματα που έμοιαζαν με αστέρια, συνέβαλαν ακόμη περισσότερο στη δημιουργία ενός περιβάλλοντος ονειρικού και υπερβατικού.

Η χρήση των ημιχωνίων στο χαμάμι της Ν. Ζίχνης, ως ιδιαίτερο αρχιτεκτονικό χαρακτηριστικό, εντοπίζεται και σε ένα άλλο λουτρό του βορειοελλαδικού χώρου. Συγκεκριμένα, στο χαμάμι του Κιλκίς (οδός Θεσσαλονίκης 7), που χρονολογείται στον 18ο-19ο αι., τα ημιχώνια αποτελούν τρόπο στήριξης του θόλου στον θερμό χώρο. Ημιχώνια χρησιμοποιήθηκαν επίσης στο λουτρό των Παρακοίλων Λέσβου, στον ψυχρό χώρο του Παλιού λουτρού στο κάστρο της Χίου (18ος αι.) και στο Α' χαμάμι του κάστρου της Μεθώνης⁴⁹. Είναι γνωστό ότι τα ημιχώνια ήταν κατασκευές ιδιαίτερα διαδεδομένες κατά τον 16ο, 17ο και 18ο αι.⁵⁰, αν και εντοπίζονται και σε προωμότερα χαμάμι⁵¹.

Πιθανολογούμε ότι το χαμάμι της Ζίχνης ήταν μικτό, ανδρικό και γυναικείο, καθώς ο θερμός χώρος είναι ένας. Παράλληλα, το μικρό του μέγεθος και η εσωτερική παρατακτική διάταξη των χώρων του αλλά και η έλλειψη πληροφοριών για την ύπαρξη κι άλλου δημόσιου οθωμανικού λουτρού στη Ζίχνη μας οδηγούν σε αυτό το συμπέρασμα. Έτσι οι ώρες (ή και οι ημέρες) εισόδου θα ήταν διαφορετικές για τους άνδρες και διαφορετικές για τις γυναίκες. Πάντως, από προφορικές μαρτυρίες γνωρίζουμε ότι και πολλά σπίτια της Ζηλιάχωβας διέθεταν ιδιωτικό χαμάμι, όπως το κονάκι του μπέη και πολλά σπίτια εύπορων Οθωμανών⁵².

Πρόσβαση στα χαμάμι δεν είχαν μόνον οι μουσουλμάνοι αλλά και οι χριστιανοί⁵³. Ειδικότερα, μετά την έλευση των προσφύγων το 1924,

49. Ε. Κανετάκη, *Οθωμανικά λουτρά*, ό.π. σ. 126, 166-167 (χαμάμι Κιλκίς), σ. 231 (χαμάμι Παρακοίλων), σ. 233-235 (Παλιό χαμάμι Χίου). Το Α' λουτρό της Μεθώνης κατασκευάστηκε πιθανότατα κατά την περίοδο 1715-1825 (στο ίδιο, σ. 200-201, 308, εικ. 6.1.52).

50. Ε. Κανετάκη, *Οθωμανικά λουτρά*, ό.π. σ. 292.

51. Ε. Kanetaki, *The still existing Ottoman hamams*, ό.π. σ. 97. Βλ. για παράδειγμα τα οξυκόρυφα ημιχώνια στα πολύ θερμά δωμάτια (*halvet*) του χαμάμι στην Άρνισσα Πέλλας που χρονολογείται στον 15ο-16ο αι. (Σ. Ζαχαριάδης et. al., *Δύο άγνωστα οθωμανικά λουτρά*, ό.π. σ. 748).

52. Αναφέρω την περίπτωση της σωζόμενης σήμερα οικίας Χρ. Νάσιουτζι, που ανήκε σε εύπορο Οθωμανό και η οποία διέθετε μικρό ιδιωτικό λουτρό. Την πληροφορία οφείλω στην κ. Μ. Βουβουνίκου, εγγονή του Κωνσταντίνου Ιωσήφ (γιατρού στη Ν. Ζίχνη κατά την περίοδο 1919-1941 και παλιού ιδιοκτήτη της οικίας), την οποία και ευχαριστώ.

53. Για τη χρήση των χαμάμι από μη μουσουλμάνους (χριστιανούς και εβραίους) βλ.

το χαμάμ της Ζίχνης χρησιμοποιούσαν οι Μικρασιάτες⁵⁴.

Δεν κατέστη δυνατό να εντοπιστεί η δεξαμενή του χαμάμ (*hazna*), ούτε το δίκτυο αγωγών παροχής και αποχέτευσης των υδάτων. Πιθανότατα το νερό να προερχόταν από το δίκτυο Qanat που τροφοδοτούσε και όλες τις δημόσιες κρήνες του οικισμού⁵⁵. Η παροχέτευση των χρησιμοποιημένων νερών του λουτρού σίγουρα γινόταν προς το γειτονικό ρέμα της Αγίας Παρασκευής, όπου ακόμη και σήμερα καταλήγουν τα λήμματα του σύγχρονου οικισμού⁵⁶.

Χρονολόγηση

Στην προσπάθειά μας να προσδιορίσουμε την περίοδο ανέγερσης του χαμάμ της Ζίχνης, θα πρέπει να λάβουμε υπόψη ορισμένες παραμέτρους. Αν δεχτούμε ότι α) η μεταφορά της πρωτεύουσας του καζά από την Ζίχνα (Παλιά Ζίχνη) στη Ζιλιάχωβα (Νέα Ζίχνη) έγινε στις αρχές του 19ου αι. και β) η κατασκευή υποδομών (παροχή νερού, κατασκευή διοικητικών και θρησκευτικών κτηρίων κλπ.) προηγείται ή είναι σύγχρονη της, έστω και σταδιακής, μεταφοράς ενός πλήθους ανθρώπων από μια περιοχή στην άλλη, τότε το χαμάμ της Νέας Ζίχνης μπορεί να χρονολογηθεί στα τέλη του 18ου-αρχές 19ου αι.

Επίλογος

Το χαμάμ της Ν. Ζίχνης μαζί με το γειτονικό τζαμί συνιστούσαν αντίστοιχα το κέντρο της κοσμικής και της θρησκευτικής ζωής των Οθωμανών Ζιλιαχωβιτών⁵⁷. Στην ευρύτερη περιοχή υπήρχαν και βιοτε-

στο Χατζητρυφώνας, Yahundi Hamami, ό.π. σ. 89 και στο Ε. Κανετάκη, *Οθωμανικά λουτρά*, ό.π. σ. 47.

54. Προφορική μαρτυρία από τον κ. Ελένογλου Παντελή (γένν. 1920), ο οποίος θυμάται ότι ως μικρό παιδί επισκεπτόταν το χαμάμ με την Μικρασιάτισσα μητέρα του. Μάλιστα η χρήση του χαμάμ από τους Μικρασιάτες και όχι από τους ντόπιους της Ζίχνης υπήρξε αιτία αντεγκλήσεων (συχνά προσβλητικών) μεταξύ τους.

55. Για μια πρόσφατη, αδημοσίευτη ακόμη, έρευνα στο Qanat της Ν. Ζίχνης βλ. στην εφημερίδα *Έθνος* (φύλλο: 4/10/2010), διαδικτυακός τόπος: <http://www.ethnos.gr/article.asp?catid=22733&subid=2&pubid=34622948> (πρόσβαση: 26/1/2013).

56. Για τον τρόπο παροχής και διανομής στα χαμάμ του ζεστού και του κρύου νερού και παροχέτευσής του μετά την χρήση βλ. B. Ipekoğlu and K. Reyhan, *Investigation of water installation system in a group of Ottoman baths*, στο *Water supply and drainage for buildings*, 30th International Symposium of International Council for Research and Innovation in Building and Construction (CIB) W062 (September 15-17 2004), Paris 2004.

57. Οι ντόπιοι συχνά χρησιμοποιούν τον όρο *Ζηλιαχοβός* για να προσδιορίσουν τον κάτοικο της Ζηλιάχοβας. *Ζηλιαχόβαλης* λέγεται ο προερχόμενος από την Ζηλιάχοβα και αποτελεί επίθετο οικογενειών σε γειτονικά χωριά (π.χ. στο Δαφνούδι). Αντίστοιχα, ο καταγόμενος από την Ζίχνα ορίζεται ως *Παλιοζιχνιώτης* ή απλά *Ζιχνιώτης*. Το ανθρωπωνύμιο *Ζίχναλης* εντοπίζεται σε οικογένειες γειτονικών χωριών (όπως π.χ. στο

χνικές-προβιομηχανικές εγκαταστάσεις. Σήμερα σώζονται και ελάχιστα από τα πολλά αρχοντικά πλούσιων Οθωμανών που υπήρχαν κάποτε, και τα οποία παρουσίαζαν όλα εκείνα τα αρχιτεκτονικά χαρακτηριστικά της αστικής «μακεδονίτικης» αρχιτεκτονικής⁵⁸. Δεν αποκλείεται ο *Μαχαλάς του Τζαμιού* να ήταν η γειτονιά της εύπορης μουσουλμανικής τάξης καθώς βρισκόταν πολύ κοντά στο διοικητήριο, στο κονάκι του Μπέη και στην αγορά της Ζηλιάχωβας⁵⁹.

Το χαμάμι της Ζίχνης είναι ένα από τα πολλά λησμονημένα σήμερα οθωμανικά κτήρια του ελλαδικού χώρου. Κρυμμένο καλά καθώς είναι πίσω από νεότερες οικίες και αλλοιωμένο, προκειμένου να εξυπηρετήσει τις πρακτικές ανάγκες των σημερινών ιδιοκτητών του, παραμένει άγνωστο όχι μόνον στους Ζιχνιώτες αλλά και στους ειδικούς μελετητές. Είναι ενδεικτικό ακόμη ότι καμία μέχρι στιγμής γνωστή πηγή δεν αναφέρει το χαμάμι της Νέας Ζίχνης⁶⁰. Από την άλλη, το ερευνητικό ενδιαφέρον των επιστημόνων στράφηκε κυρίως προς τη Ζίχνα (Παλιά Ζίχνη), που ήκμασε κατά την υστεροβυζαντινή και μεταβυζαντινή περίοδο. Επιπροσθέτως, το γεγονός ότι τα χαμάμι ήταν δημιουργήματα των Οθωμανών είναι μια ακόμη αιτία για την ηθελημένη «λησμονιά» οποιουδήποτε στοιχείου συνδέεται με τον κατακτητή. Ωστόσο, η άριστη κατασκευή των δημόσιων κτηρίων της οθωμανοκρατίας συνέβαλε στη διατήρηση ορισμένων από αυτά, στις περιπτώσεις που η καταστροφή τους δεν ήταν σκόπιμη.

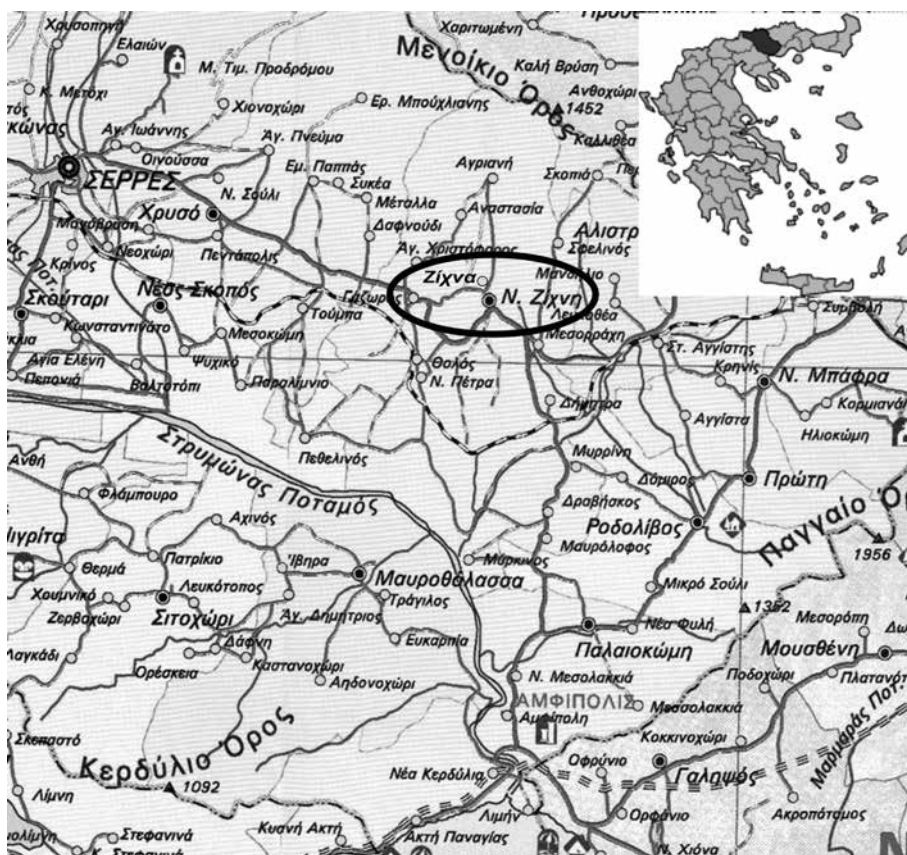
Πιστεύουμε ότι το παρόν κείμενο συμβάλλει, κατά το δυνατόν, στη μελέτη της τοπικής ιστορίας και ευελπιστούμε να αποτελέσει αφορμή για περαιτέρω έρευνα της Νέας Ζίχνης και της ευρύτερης περιοχής.

Γάζωρο), δηλώνοντας την καταγωγή τους από την Παλιά Ζίχνη.

58. Η κατεδάφιση των περισσότερων παλιών αρχοντικών της Ν. Ζίχνης πραγματοποιήθηκε με απόφαση της δημοτικής αρχής στις αρχές της δεκαετίας του 2000.

59. Στην Εικ. 3 του παρόντος κειμένου διακρίνονται στο βάθος μερικά από τα σπίτια των αρχών του 20^{ου} αι. στην περιοχή της Αγίας Παρασκευής.

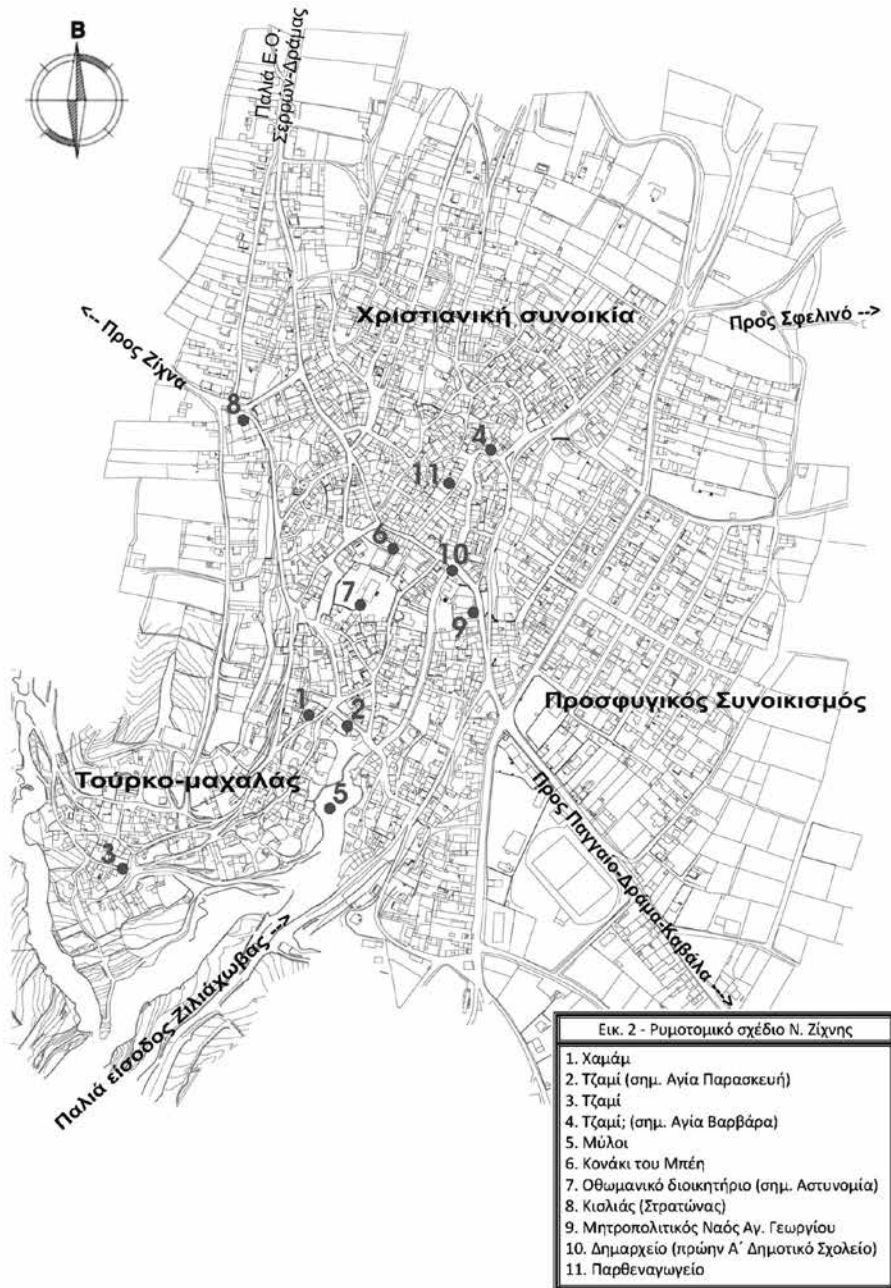
60. Ακόμη και ο Εβλιγιά Τσελεμπί, που πέρασε από την περιοχή το 1665 μ.Χ., περιγράφει μόνον το κάστρο της Ζίχνας και δεν αναφέρει καν την ύπαρξη της Ζηλιάχωβας [Εβλιιά Τσελεμπί, *Ταξίδι στην Ελλάδα* (έρευνα-λογοτεχνική απόδοση: Ν. Χειλαδάκης), Αθηνά 1991]. Πιστεύουμε ότι ο οικισμός της Ζηλιάχωβας δεν τράβηξε το ενδιαφέρον του Τούρκου περιηγητή ίσως γιατί ήταν μικρός σε μέγεθος και γιατί σε αυτόν μάλλον διέμεναν λιγιστοί ή καθόλου Οθωμανοί.

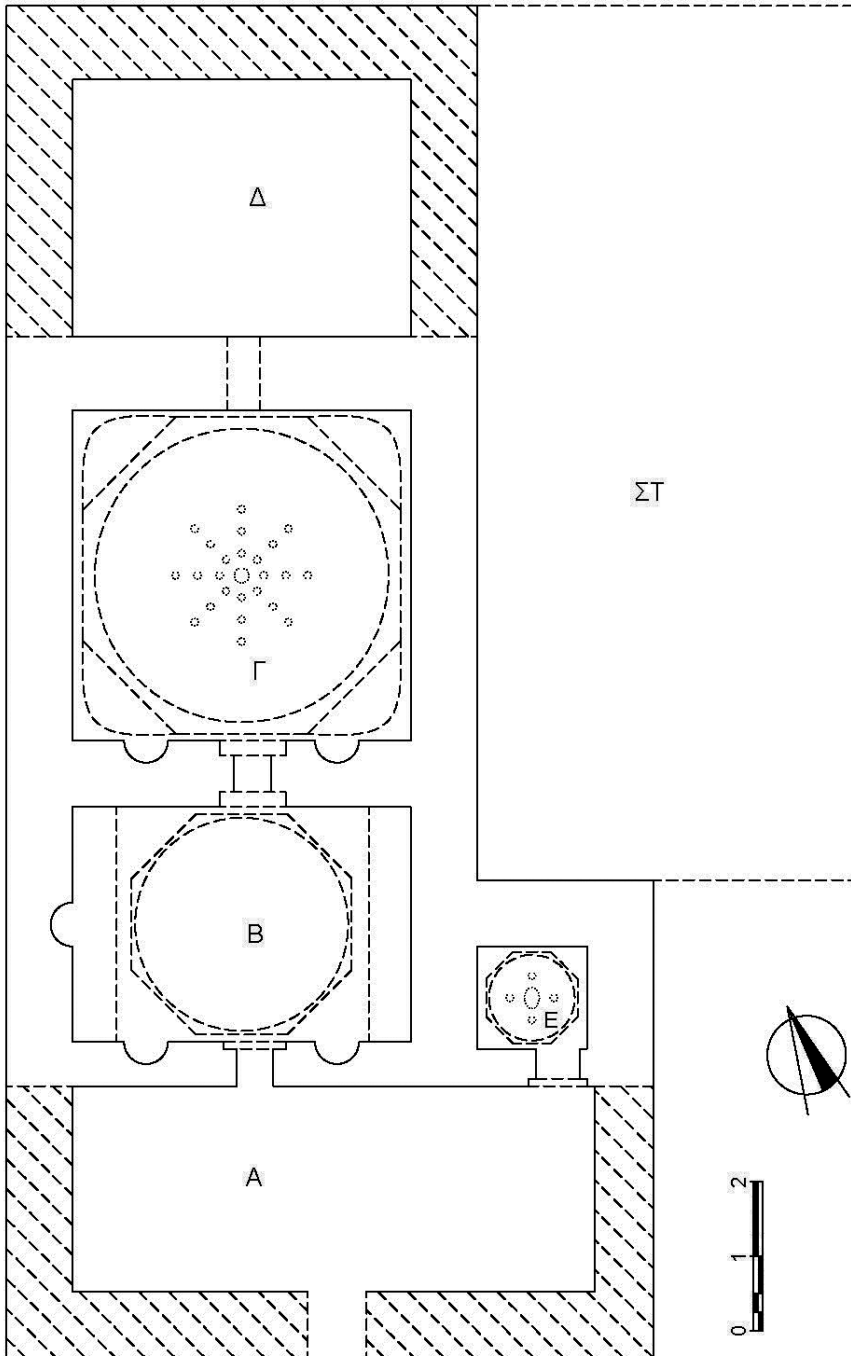
Εικ. 1. Ανατολικό τμήμα του Νομού Σερρών - Μείζονα περιοχή Ζίχνης.

Εικ. 3. Η περιοχή της Αγίας Παρασκευής στις αρχές του 20^{ού} αι. (αρχείο Λ.Μ.Ν.Ζ.).

Εικ. 2. Ρυμοτομικό σχέδιο της Νέας Ζίχνης.

Εικ. 4. Κάτοψη του χαμάμ της Νέας Ζίγης
(σχέδιο Κ. Κετάνης - Ρ. Μαυροματίδου).

Εικ. 5. Χαμάμι Νέας Ζίχνης. Χλιαρός Χώρος Β - Τυφλό τόξο (δυτικός τοίχος)
(φωτογράφιση: Ε. Κρίνου).

Εικ. 6. Χαμάμι Νέας Ζίχνης. Θερμός Χώρος Γ - λήψη από νότια (φωτογράφιση: Ε. Κρίνου).

Εικ. 7. Χαμάμ Νέας Ζίχνης. Τρούλος θερμού Χώρου Γ (εξωτερικά) - λήψη από βορειοανατολικά (φωτογράφιση: Κ. Κετάνης).

Εικ. 8. Χαμάμ Νέας Ζίχνης. Θερμός Χώρος Γ - νότιος τοίχος (εσωτερικά) (φωτογράφιση: Ε. Κρίνου).

Εικ. 9. Χαμάμι Νέας Ζίχνης.
Θερμός Χώρος Γ -
Σταλακτίτες (tuqarnas)
νοτιοανατολικού ημιχωριού
(φωτογράφιση: E. Κροίνου)

Εικ. 10. Χαμάμι Νέας Ζίχνης.
Θερμός Χώρος Γ - μαρμάρινο
κεφαλάρι κρήνης βόρειου
τοιχίου (φωτογράφιση: K.
Κετάνης).

*Εικ. 11. Χαμάμι Νέας Ζίχνης. Μαρμάρινη γούρνα
(φωτογράφιση: Κ. Κετάνης).*

*Εικ. 12. Χαμάμι Νέας Ζίχνης. Θερμός χώρος Γ - βόρειος τοίχος (εσωτερικά)
(φωτογράφιση: Ε. Κρίνου).*

Εικ. 13. Χαμάμι Νέας Ζίχνης. Χώρος Ε - Θόλος αποχωρητηρίου (εσωτερικά)
(φωτογράφιση: Ε. Κρίνου).

Εικ. 14. Χαμάμι Νέας Ζίχνης. Χλιαρός Χώρος Β - Πήλινοι αγωγοί διανομής
νερού (φωτογράφιση: Ε. Κρίνου).

Εικ. 15. Θύρα πρόσβασης από τον χλιαρό Χώρο Β προς τον θερμό Χώρο Γ (πλινθόκτιστο τόξο) (φωτογράφιση: Ε. Κρίνου).

ΒΑΪΟΣ ΚΑΛΟΓΡΗΑΣ

«ΒΑΣΙΛΙΑΣ ΧΩΡΙΣ ΣΤΕΜΜΑ»:
Η ΔΡΑΣΗ ΤΟΥ ΓΙΑΝΕ ΣΑΝΤΑΝΣΚΙ
ΣΤΗΝ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ (1908-1912)

Στα τέλη, περίπου, του 19^{ου} αιώνα, μία φιλόδοξη επαναστατική οργάνωση έκανε την εμφάνισή της στην οθωμανική Μακεδονία. Επρόκειτο για την διαβόητη ΕΜΕΟ («Εσωτερική Μακεδονική Επαναστατική Οργάνωση»), η ένοπλη (και ενίοτε τρομοκρατική) δράση της οποίας προκάλεσε σφοδρές αντιδράσεις, όχι μόνο από την πλευρά της Πύλης, που δικαίως ανησυχούσε για την ταχύτατη διείσδυση των συνθημάτων της στον σλαβόφωνο εξαρχικό πληθυσμό, αλλά και από την πλευρά των βαλκανικών χριστιανικών κρατών (Ελλάδα, Σερβία, Ρουμανία), τα οποία έβλεπαν τις εδαφικές τους βλέψεις στη Μακεδονία να αμφισβητούνται από έναν επικίνδυνο ανταγωνιστή. Την επαναστατική πρόκληση της ΕΜΕΟ αντιμετώπισαν επιφυλακτικά (έως εχθρικά) και οι Μεγάλες Δυνάμεις, ιδιαίτερα εκείνες που είχαν ταχθεί αναφανδόν και για τους δικούς τους, οικονομικούς ή πολιτικούς, λόγους υπέρ της διατήρησης της οθωμανικής αυτοκρατορίας (π.χ. η Γερμανία). Τέλος, η ΕΜΕΟ αποτέλεσε καίρια απειλή για την θρησκευτική ενότητα των πατριαρχικών πληθυσμών της Μακεδονίας (ελληνόφωνων, βλαχόφωνων, αλβανόφωνων), οι οποίοι δεν φαινόταν να ενθουσιάζονται ή να συγκινούνται από την ιδέα και την προοπτική ενός αυτόνομου μακεδονικού κράτους.

Η ίδρυση αυτόνομου μακεδονικού κράτους, μέσω ένοπλης βίας, που θα περιλάμβανε τα βιλαέτια της Θεσσαλονίκης, του Μοναστηρίου και του Κοσσυφοπεδίου ήταν η κεντρική επιδίωξη της ΕΜΕΟ. Η οργάνωση είχε συσταθεί το 1893 στη Θεσσαλονίκη από βουλγαρομακεδόνες διανοούμενους και αξιωματικούς¹. Παρά τις επίσημες «διεθνιστικές» διακηρύξεις των ηγετικών μελών της, όλα τα διαθέσιμα στοιχεία συνηγορούν στην άποψη ότι η αυτόνομη Μακεδονία που ονειρευόταν η ΕΜΕΟ

1. Σχετικά με την ίδρυση και τους στόχους της ΕΜΕΟ, βλ. Κωνσταντίνος Απ. Βακαλόπουλος, *Το Μακεδονικό ζήτημα και η ιστοριογραφική ανάλυση*, Α. Σταμούλη, Θεσσαλονίκη 2006, σ. 140. Για την ιστοριογραφική προσέγγιση της αμφιλεγόμενης οργάνωσης, βλ. Σπυρίδων Πλουμίδης, «Συμβολή στην κατανόηση της εθνικής ταυτότητας της Εσωτερικής Μακεδονικής Επαναστατικής Οργάνωσης (1893-1912)», *Μακεδονικά* 33 (2001-2002), σ. 77-103.

δεν θα ήταν τίποτε άλλο παρά ένα δεύτερο βουλγαρικό κράτος, η μοίρα του οποίου, σύμφωνα με τον γερμανό πρέσβη στην Κωνσταντινούπολη Adolf Freiherr Marschall von Bieberstein, ήταν προκαθορισμένη, δηλαδή δεν θα διέφερε καθόλου από εκείνη της Ανατολικής Ρωμυλίας που είχε προσαρτηθεί πραξικοπηματικά στην Βουλγαρική Ηγεμονία το 1885². Η ίδια άποψη κυριαρχούσε και στις πρωτεύουσες των βαλκανικών χριστιανικών κρατών. Η Ελλάδα, η Σερβία και η Ρουμανία δεν είχαν, επομένως, κανένα λόγο να υποστηρίξουν τα αυτονομιστικά αιτήματα της ΕΜΕΟ, τα οποία μάλιστα προσέκρουαν στην επίσημη πολιτική του βουλγαρικού κράτους. Αντιθέτως, η δράση της ΕΜΕΟ επηρέασε τη στάση της Αθήνας, του Βελιγραδίου και του Βουκουρεστίου έναντι της Πύλης, καθ' όσον η εξομάλυνση και αποκατάσταση φιλικών σχέσεων με την οθωμανική αυτοκρατορία θεωρήθηκε απαραίτητη προϋπόθεση για την αντιμετώπιση της πολυσχιδούς δράσης της ΕΜΕΟ και τη διατήρηση του status quo στη Μακεδονία.

Υπό την παραπάνω έννοια η ένοπλη ελληνική και σερβική εμπλοκή στη Μακεδονία είχε, φαινομενικά, χαρακτήρα αντεπαναστατικό και προωθούσε την ιδέα της συνεργασίας με τις οθωμανικές αρχές. Ωστόσο, η παρουσία ένοπλων αντάρτικων ομάδων (ελληνικών, σερβικών και, αργότερα, φιλορουμανικών), ως αντίπαλον δέος της ΕΜΕΟ, δεν συνέβαλε καθόλου στην εμπέδωση ενός κλίματος φιλίας και εμπιστοσύνης προς την Πύλη. Απεναντίας, τα ένοπλα χριστιανικά σώματα αποτελούσαν αιτία διαρκών προστριβών όχι μόνο με την Πύλη, που άρχισε πλέον να αντιλαμβάνεται ότι ο χριστιανικός εμφύλιος κάθε άλλο παρά εξυπηρετούσε τα σχέδιά της για την ενίσχυση της οθωμανικής εξουσίας, αλλά και τις Μεγάλες Δυνάμεις, οι πρεσβευτές των οποίων ασκούσαν εντονότερες πιέσεις στην Αθήνα και το Βελιγράδι για την ανάκληση των ένοπλων σωμάτων στις χώρες προέλευσής τους. Ιδιαίτερα η Αυστροουγγαρία και η Γερμανία, που δεν έπαψαν παράλληλα να προωθούν την εφαρμογή μεταρρυθμίσεων στην οθωμανική διοίκηση³, θεωρούσαν πως η παρουσία των Ελλήνων και Σέρβων ανταρτών αποτελούσε μέρος και όχι λύση του μακεδονικού προβλήματος.

Σε κάθε περίπτωση η ελληνική και σερβική ένοπλη αντίδραση σημείωσε επιτυχία, καθώς περιόρισε σημαντικά την επιρροή της ΕΜΕΟ στον σλαβόφωνο πληθυσμό (για παράδειγμα στο νότιο τμήμα του βιλαετίου Μοναστηρίου) και συρρίκνωσε τα όρια της «εδαφικής» της ε-

2. Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes [στο εξής PA AA], R 13725: Bemerkungen zu dem Berichte des Kaiserlichen Botschafters in London vom 20. Juni, 9 Ιουλίου 1908.

3. Για το ζήτημα των μεταρρυθμίσεων και την πολιτική των Μεγάλων Δυνάμεων, βλ. Μιράντα Παξιαδοπούλου-Σταυρινού, *Η διπλωματία των Δυνάμεων και οι μεταρρυθμίσεις στη Μακεδονία, 1903-1908*, Ι. Σιδέρης, Αθήνα 2009.

πικρότητας. Οι ελληνικές και σερβικές επιτυχίες ευνοήθηκαν επίσης από τις διαμάχες που ξέσπασαν στο εσωτερικό της βουλγαρικής οργάνωσης με κύριο διακύβευμα τον ιδεολογικό χαρακτήρα του επαναστατικού κινήματος. Οι διαμάχες αυτές είχαν ως συνέπεια τη διάσπαση της ΕΜΕΟ σε δύο εχθρικές μεταξύ τους παρατάξεις: Τη δεξιά ή εθνικιστική παρατάξη με γεωγραφικό επίκεντρο τη Δυτική Μακεδονία (περιοχές Αχρίδας, Μοναστηρίου, Φλώρινας και Καστοριάς) και την αριστερή ή διεθνιστική παρατάξη με γεωγραφικό σημείο αναφοράς την Ανατολική Μακεδονία (Σέρρες, Μελένικο, Στρώνιτσα). Η μεν πρώτη τάχθηκε υπέρ της προσάρτησης της Μακεδονίας στην Βουλγαρική Ηγεμονία· η δε δεύτερη παρέμεινε πιστή στην ιδέα της ενιαίας και αυτόνομης Μακεδονίας υποστηρίζοντας τη συνεργασία μεταξύ των χριστιανικών μακεδονικών πληθυσμών και τηρώντας αποστάσεις από τους εθνικιστικούς και συντηρητικούς κύκλους στη Σόφια όπως και από την ίδια την κυβέρνηση. Η αρχή της ρήξης είχε σημειωθεί την επαύριο της «εξέγερσης του Ίλιντεν»⁴. Η οριστική διάσπαση επήλθε στο συνέδριο των αντιπροσώπων της οργάνωσης το φθινόπωρο του 1905, όπου διαπιστώθηκαν οι αγεφύρωτες διαφορές μεταξύ των δύο παρατάξεων. Παράλληλα με τον χριστιανικό εμφύλιο εκτυλίχθηκε στο εξής ο βουλγαρικός εμφύλιος της ΕΜΕΟ (με εκατέρωθεν δολοφονίες μελών) που έληξε προσωρινά με την επανάσταση των Νεότουρκων τον Ιούλιο του 1908.

Εμβληματική φυσιογνωμία της αριστερής ή διεθνιστικής πτέρυγας της ΕΜΕΟ ήταν ο οπλαρχηγός Γιάνε Σαντάνσκι (1872-1915), ο επονομαζόμενος «βασιλιάς του Πιρίν», ο οποίος είχε αναπτύξει πλούσια επαναστατική δράση κατά την περίοδο 1901-1908, τόσο στο πλαίσιο της ΕΜΕΟ όσο και ανεξάρτητα από αυτή, πετυχαίνοντας μάλιστα την εγκατάσταση τοπικών δομών προσωποπαγούς εξουσίας. Σε έκθεση του γερμανικού προξενείου της Θεσσαλονίκης (9 Ιουνίου 1908), ωστόσο, επισημαίνεται εύστοχα ότι στις περιοχές Σερρών, Μελενίκου και Πετρισίου ο Σαντάνσκι είχε εγκαθιδρύσει «καθεστώς τρόμου», κάτω από το οποίο υπέφερε ο βουλγαρομακεδονικός πληθυσμός αλλά και όσοι βλάχοι ποιμένες δεν πειθαρχούσαν στις εντολές της οργάνωσής του⁵. Έχει υποστηριχθεί πως η «Οργάνωση των Σερρών» αποτέλεσε ένα πρώτο βήμα στην διαδικασία διάπλασης «μακεδονικής» εθνικής ταυτότητας απέναντι στις μεγαλοβουλγαρικές επιδιώξεις. Ωστόσο, είναι εξαιρετικά αμφίβολο αν η τοπική εξουσία του Σαντάνσκι είχε «μακεδονικά» εθνικά

4. Stefan Troebst, *Mussolini, Makedonien und die Mächte 1922-1930. Die „Innere Makedonische Revolutionäre Organisation“ in der Südosteuropapolitik des faschistischen Italien*, Böhlau Verlag, Köln-Wien 1987, σ. 89.

5. PA AA, R 13725: Generalkonsul Pára προς Freiherr von Aehrenthal, Αριθ. 74, Θεσσαλονίκη, 9 Ιουνίου 1908.

χαρακτηριστικά⁶. Από τις δημοσιευμένες πηγές τουλάχιστον δεν προκύπτει ένα τέτοιο συμπέρασμα.

Το πιθανότερο είναι πως ο Σαντάνσκι ενδιαφερόταν αποκλειστικά για την εδραίωση της προσωπικής του εξουσίας και για την καταπολέμηση της επιρροής της εθνικιστικής ΕΜΕΟ. Ο γερμανός πρόξενος στη Θεσσαλονίκη Hermann Hoffmann παρατηρούσε σε έκθεσή του (5 Αυγούστου 1908), λίγο μετά την επικράτηση των Νεότουρκων, την προσωπική διάσταση που προσέλαβε η οξύτατη διαμάχη ανάμεσα στις δύο παρατάξεις:

Σχετικά με τη βουλγαρική προπαγάνδα, [...] βρίσκονται αντιμέτωπες από την μια η «Εσωτερική Οργάνωση» με την Κεντρική Επιτροπή της και από την άλλη το κόμμα του Σαντάνσκι, ο τομέας του οποίου περιλαμβάνει τις περιφέρειες Σερρών και Δράμας. Αυτή η διάσπαση έχει να κάνει λιγότερο με θέματα αρχών όσο με ζητήματα προσωπικών φιλοδοξιών παρ' όλα αυτά θεωρείται όμως τόσο βαθιά η ρήξη μεταξύ τους, ώστε γνώστες της κατάστασης να δηλώνουν ότι δεν θα ξαφνιάζονταν, εάν ο Σαντάνσκι μέσα στο εορταστικό κλίμα των ημερών δεχόταν μια βουλγαρική σφαίρα. Προς το παρόν η διάσπαση, τουλάχιστον εξωτερικά, έχει τεθεί στο παρασκήνιο. Οι κεφαλές της Κεντρικής Επιτροπής της «Εσωτερικής Οργάνωσης», Πέντσεφ και Κρίστεφ, από τους οποίους ο πρώτος δραστηριοποιείται στο Μοναστήρι, ενώ ο δεύτερος στον Περλεπέ, βρίσκονται εδώ και δέκα ημέρες στην περιοχή. Κάπως αργότερα έφθασαν εδώ ο Σαντάνσκι και ο συνεργός του Πανίτσα. Πριν τρεις ημέρες έφθασε εδώ επιτέλους ακόμη ένας σημαίνων αρχηγός συμμοριών της «Εσωτερικής Οργάνωσης», ο Αποστόλ, ο οποίος κινείται στις περιοχές μεταξύ Γιαννιτσών και Γευγελής. Κατά τη διάρκεια των τελευταίων δεκατεσσάρων ημερών ήρθαν επίσης αρκετοί βούλγαροι αρχηγοί συμμοριών μικρότερης σημασίας⁷.

Χάρη στην αμνηστία που παραχώρησε το νεοτουρκικό καθεστώς στους αρχηγούς και τα μέλη των ένοπλων «συμμοριών», οι αρχηγοί των βουλγαρικών οργανώσεων, μεταξύ των οποίων και ο Σαντάνσκι, εμφανίστηκαν στη Θεσσαλονίκη και στα αστικά κέντρα των μακεδονικών επαρχιών όπου τους επιφυλάχθηκε θερμή υποδοχή από τους οπαδούς τους⁸. Ωστόσο, οι αρχηγοί των βουλγαρικών «συμμοριών», όπως διαπι-

6. Adanir Fikret, *Die Makedonische Frage. Ihre Entstehung und Entwicklung bis 1908*, Steiner, Wiesbaden 1979, σ. 254.

7. PA AA, R 13727: Kaiserlich Deutsches Konsulat (Hoffmann) προς Reichskanzler Fürsten von Bülow, Αριθ. 77, Θεσσαλονίκη, 5 Αυγούστου 1908.

8. Alexander Jossifidis, *Die slawophonen Griechen Makedoniens*, Bibliopolis,

στώνεται σε έκθεση του γερμανικού προξενείου της Θεσσαλονίκης (7 Αυγούστου 1908), είχαν φροντίσει πρώτα για την ασφαλή απόκρυψη του οπλισμού τους σε ορεινά κρησφύγετα⁹. Σε άλλη έκθεση του γερμανικού προξενείου (5 Αυγούστου 1908) παρατηρείται επίσης ότι παρά την (μερική) συμφωνία που είχε επιτευχθεί μεταξύ του «βουλγαρικού συμμοριτισμού» και της επιτροπής «Ένωσης και Πρόοδος», οι βουλγαρικές «συμμορίες» δεν παρέδωσαν τα όπλα και το μεγαλύτερο μέρος τους παρέμενε στα βουνά, εφόσον αποτελούνταν από «επαγγελματίες κομιτατζήδες»¹⁰.

Σε αντίθεση, όμως, με τους αρχηγούς της δεξιάς ΕΜΕΟ ο Σαντάνσκι υιοθέτησε πολιτικές συνεργασίας με τις νεοτουρκικές αρχές διατηρώντας την ανεξαρτησία του έναντι των υπολοίπων αρχηγών των βουλγαρικών κομιτάτων. Οι απόψεις που εξέφρασε σχετικά με τη διαμόρφωση του οθωμανικού συντάγματος έδωσαν νέα αφορμή για σκληρές αντιπαραθέσεις με την εθνικιστική πτέρυγα της ΕΜΕΟ. Η εξέλιξη αυτή δεν διέφυγε της προσοχής του γερμανού προξένου στη Θεσσαλονίκη, ο οποίος κατέγραψε σε έκθεσή του προς τον καγκελάριο von Bülow την αναζωπύρωση του βουλγαρικού εμφυλίου:

Από τα τέλη του περασμένου μήνα έλαβαν χώρα στη Θεσσαλονίκη συνομιλίες μεταξύ των ηγετών των διάφορων βουλγαρικών κομιτάτων. Συμμετείχαν εκπρόσωποι της σοσιαλιστικής ομάδος, επίσης ο Μάτεφ και ο Νικόλφ ως εκπρόσωποι της Εσωτερικής Οργάνωσης, τέλος ο Σαντάνσκι ως αρχηγός του κόμματός του. Το αποτέλεσμα φαίνεται πως είναι ότι συντάχθηκαν ξεχωριστά προγράμματα για τα τρία βιλαέτια της Μακεδονίας.

Όπως μαθαίνω, το μετριοπαθέστερο πρόγραμμα υποβλήθηκε από τον Σαντάνσκι για το βιλαέτι της Θεσσαλονίκης. Μαζί του μπορεί να διαπραγματευθεί καλύτερα το Νεοτουρκικό Κομιτάτο, τείνοντας να καταλήξει σε συμφωνία, ακόμη και για τον λόγο πως έχει διακόψει εντελώς τις σχέσεις του με τους μακεδονικούς κύκλους στη Σόφια και είναι έτσι περισσότερο ανεξάρτητος απ' ό,τι οι υπόλοιποι κομματικοί αρχηγοί.

Πολύ ριζοσπαστικό, αντίθετα, είναι το πρόγραμμα που συντάχθηκε για το βιλαέτι του Μοναστηρίου, το οποίο διαμορφώθηκε κάτω από την αποκλειστική επιρροή της Εσωτερικής Οργάνωσης και δι-

Mannheim-Möhnesee 2006, σ. 168-169.

9. PA AA, R 13727: Konsulat (Hoffmann) προς Reichskanzler Fürsten von Bülow, Αριθ. 79, Θεσσαλονίκη, 7 Αυγούστου 1908.

10. PA AA, R 13727: Kaiserlich Deutsches Konsulat (Hoffmann) προς Reichskanzler Fürsten von Bülow, Αριθ. 77, Θεσσαλονίκη, 5 Αυγούστου 1908.

εκδικεί για παράδειγμα την πλήρη αυτονομία και τα βουλγαρικά ως επίσημη γλώσσα. Η θέση της Εσωτερικής Οργάνωσης ενισχύθηκε από το γεγονός ότι τελευταία το κόμμα των Βερχοβιστών, το οποίο στους μήνες που κύλισαν ήταν αδρανές, προσχώρησε στο πρόγραμμά της.

Από προχθές διεξάγεται στη Θεσσαλονίκη το επίσημο συνέδριο των βουλγαρικών κομμάτων, όπως είχε ήδη γνωστοποιηθεί παλαιότερα, και διαβουλεύεται για τα διάφορα προγράμματα. Είναι αμφίβολο αν θα επιτευχθεί ένας συμβιβασμός, καθώς οι αντιθέσεις ανάμεσα στην ομάδα του Σαντάνσκι και την Εσωτερική Οργάνωση έχουν οξυνθεί σε μεγάλο βαθμό. Κατά την πρώτη εβδομάδα του Σεπτεμβρίου ο Σαντάνσκι διέταξε τον υφιστάμενό του Πανίτσα να δολοφονήσει τρεις οπαδούς της Εσωτερικής Οργάνωσης, οι οποίοι αρνήθηκαν να του δηλώσουν υποταγή, στην περιοχή δράσης του στις Σέρρες. Το Νεοτουρκικό Κομιτάτο έλαβε την αφορμή να τον προειδοποιήσει για την εκδίκηση της Εσωτερικής Οργάνωσης¹¹.

Όσο βάθυνε το ρήγμα ανάμεσα στον Σαντάνσκι και τους βούλγαρους εθνικιστές, τόσο περισσότερο ενισχύονταν οι δεσμοί του με τους Νεότουρκους. Από το φθινόπωρο του 1909 ο τουρκικός στρατός, η χωροφυλακή και μουσουλμανικά σώματα ατάκτων, με την υποστήριξη Ρουμανόβλαχων στις περιοχές Γρεβενών, Βέροιας, Γευγελής και Μοναστηρίου και των ένοπλων οπαδών του Σαντάνσκι βορείως των Σερρών και της Δράμας, επιδόθηκαν σε διωγμούς κατά των Χριστιανών της Μακεδονίας, ιδιαίτερα κατά του βουλγαρομακεδονικού στοιχείου¹². Μάλιστα στους καζάδες Μελενίκου, Πετρισίου, Νευροκοπίου και Ράζλογκ οι ένοπλοι οπαδοί του Σαντάνσκι υποκατέστησαν τις νεοτουρκικές επιτροπές αφοπλισμού των χριστιανικών πληθυσμών, ασκώντας πολλαπλές πιέσεις εναντίον τους¹³. Η περιφερειακή δράση του Σαντάνσκι είχε την ανοχή και συγχρόνως την υποστήριξη της νεοτουρκικής κεντρικής εξουσίας που απέβλεπε αφενός στην ενίσχυση των διασπαστικών τάσεων στο εσωτερικό της ΕΜΕΟ, αφετέρου στη συνεργασία με έναν ικανό, στρατιωτικό και ιδεολογικό, αντίπαλο του παλαιού καθεστώτος, ο οποίος μάλιστα καταδίκασε τις εδαφικές διεκδικήσεις των βαλκανικών χριστιανικών κρατών στη Μακεδονία.

Πράγματι, το ιδεολογικό στοιχείο του ένοπλου αγώνα του Σαντάνσκι και η ταύτιση συμφερόντων σε περιοχές της Ανατολικής Μακεδονίας έβαλαν τα θεμέλια για την ευόδωση της συνεργασίας με

11. PA AA, R 13728: Kaiserlich Deutsches Konsulat (Hoffmann) προς Reichskanzler Fürsten von Bülow, Αριθ. 96, Θεσσαλονίκη, 22 Σεπτεμβρίου 1908.

12. Κωνσταντίνος Α. Βακαλόπουλος, *Νεότουρκοι και Μακεδονία (1908-1912)*, Κυριακίδης, Θεσσαλονίκη 1988, σ. 315.

13. Βακαλόπουλος, *Το Μακεδονικό ζήτημα*, ό.π., σ. 199-200.

τους Νεότουρκους. Τον Αύγουστο του 1909 ο Σαντάνσκι και ο Χρίστο Τσερνοπέφ συγκρότησαν το «Εθνικό Ομοσπονδιακό Κόμμα», επιζητώντας τη δημιουργία «Ανατολικής Ομοσπονδίας» με κύριο σύνθημα τη δημοκρατική ένωση όλων των εθνοτήτων της οθωμανικής αυτοκρατορίας¹⁴. Ως εκπρόσωπος σοσιαλιστικών μεταρρυθμίσεων σε μια αυτοδιοικούμενη αλλά οθωμανική Μακεδονία, ο Σαντάνσκι δεν αποσκοπούσε πια στην βίαιη (ή ειρηνική) μεταβολή του εδαφικού καθεστώτος, στόχος που ασφαλώς ικανοποιούσε τους ιθύνοντες της επιτροπής «Ένωσης και Πρόοδος». Ως αντάλλαγμα για την πολύτιμη, όπως αποδείχτηκε, συνεργασία του με τις νεοτουρκικές αρχές, πολυάριθμα μέλη της οργάνωσής του τοποθετήθηκαν σε θέσεις-κλειδιά των τοπικών μηχανισμών του στρατού, της αστυνομίας και της διοίκησης (π.χ. ως δάσκαλοι σε βουλγαρικά σχολεία)¹⁵.

Ωστόσο, η διατήρηση του πυρήνα της αρχικής οργάνωσης του Σαντάνσκι προκάλεσε εν τέλει τριγμούς στο εσωτερικό του «Εθνικού Ομοσπονδιακού Κόμματος». Τον Φεβρουάριο του 1910 η πλειοψηφία των μελών αποφάσισε τη διαγραφή του «διεθνιστή» πολέμαρχου για λόγους κομματικής απειθαρχίας. Τα πραγματικά αίτια της διαγραφής του απασχόλησαν σε έκθεσή του το γερμανικό προξενείο στη Θεσσαλονίκη:

Η εξωτερική αφορμή για τη διαγραφή του Σαντάνσκι φαίνεται πως είναι η αντίθετη προς την κομματική πειθαρχία συμπεριφορά του αναφερόμενου· ο πραγματικός λόγος πρέπει εν τούτοις ν' αναζητηθεί στην ολοένα και αυξανόμενη αποξένωση του Σαντάνσκι από τους Ομοσπονδιακούς και στη διαφορετική του άποψη γύρω από τις σχέσεις του κόμματος με τους Νεότουρκους, τις οποίες ο Σαντάνσκι επιθυμεί να διαμορφώσει πιο ανεξάρτητα. Εδώ κυριαρχεί η άποψη ότι οι Ομοσπονδιακοί, οι οποίοι δεν έχουν καμία επιρροή στην επαρχία και μόνο στην πόλη της Θεσσαλονίκης διαθέτουν λίγους ο-

14. Βλάχης Βλασίδης, «Η αυτονόμηση της Μακεδονίας. Από την θεωρία στην πράξη», Βασίλης Κ. Γούναρης, Ιάκωβος Δ. Μιχαηλίδης, Γιώργος Β. Αγγελόπουλος (επιμ.), *Ταυτότητες στην Μακεδονία*, Παπαζήσης, Αθήνα 1997, σ. 69-72. Evangelos Kofos, *Nationalism and Communism in Macedonia. Civil Conflict, Politics of Mutation, National Identity*, Aristide D. Caratzas, New York 1993, σ. 61-62.

15. Jossifidis, *Die slawophonen Griechen*, σ. 169-170. Mehmet Hacisalihoglu, *Die Jungtürken und die Mazedonische Frage (1908-1912)*, Oldenbourg, München 2003, σ. 122-125, 271, 289. Ουσιαστικά ο Σαντάνσκι είχε ταχθεί υπέρ της συμμαχίας μεταξύ Βουλγαρομακεδόνων και Νεότουρκων. Η στάση του αυτή ήταν και η αιτία για την απόπειρα δολοφονίας εναντίον του στη Θεσσαλονίκη από μέλη της εθνικιστικής ΕΜΕΟ. PA AA R 13729: Kaiserlich Deutsche Gesandtschaft (Miquel) προς Reichskanzler von Bethmann Hollweg, Αρθ. 289, Θεραπειά, 31 Αυγούστου 1909.

παδούς, μετά την αποχώρηση του Σαντάνσκι θα χάσουν εντελώς την σημασία τους ως κόμμα και ότι ο Σαντάνσκι θα ιδρύσει νέο κόμμα, το οποίο κατά πάση πιθανότητα θα καταλήξει να πλέει όλο και περισσότερο σε βουλγαρικά εθνικιστικά νερά και θα προσεγγίσει βέβαια το επίσημα διαλυμένο, στην πραγματικότητα όμως υφιστάμενο συνταγματικό κόμμα των Βουλγαρομακεδόνων¹⁶.

Η απειλή μίας γενικότερης πολεμικής ανάφλεξης στα Βαλκάνια, ωστόσο, δημιούργησε νέα δεδομένα. Τον Μάιο του 1910, και ύστερα από συνεννόηση του αριστερού Τσερνόπεφ με στελέχη της εθνικιστικής ΕΜΕΟ, ιδρύθηκε η «Μακεδονο-Ανδριανουπολιτική Επαναστατική Οργάνωση», με σαφή φιλοβουλγαρική κατεύθυνση. Στις αρχές του 1911 ο Τσερνόπεφ και ο Τοντόρ Αλεξανδρόφ ίδρυσαν την κεντρική επιτροπή της ενωμένης ΕΜΕΟ, επιδιώκοντας να στρέψουν την προσοχή της ευρωπαϊκής διπλωματίας και της Βουλγαρίας στο Μακεδονικό Ζήτημα, να υποστηρίξουν έναν βουλγαρο-τουρκικό πόλεμο και επιπλέον να απομονώσουν τον Σαντάνσκι¹⁷. Υπό την πίεση των παραπάνω εξελίξεων ο ανεπίσημος «βασιλιάς του Πιρίν» άρχισε να αναζητεί τις παλιές γέφυρες φιλίας με το επίσημο βουλγαρικό κράτος και να παρουσιάζει τον εαυτό του ως βούλγαρο πατριώτη, αποφεύγοντας παράλληλα να διακόψει τις επαφές του με τους Νεότουρκους¹⁸. Η συμπόρευσή του με τον βουλγαρικό εθνικισμό οφειλόταν επίσης στην απογοήτευσή του από την μη εφαρμογή των μεταρρυθμίσεων που είχε προτείνει στην επιτροπή «Ένωση και Πρόοδος» καθώς και από τις εθνικιστικές πολιτικές των Νεότουρκων που αθέτησαν τις αρχικές υποσχέσεις τους περί ισονομίας και ισοπολιτείας.

Κατά τη διάρκεια του Α΄ Βαλκανικού Πολέμου ο πρώην «διεθνιστής» πολέμησε στο πλευρό του βουλγαρικού στρατού, διεκδικώντας τη Μακεδονία για λογαριασμό της Σόφιας¹⁹. Οι διάφορες μεταμορφώσεις του φανερώνουν ότι τα κίνητρά του δεν ήταν τόσο ιδεολογικά, όσο τυχοδιωκτικά και εξυπηρετούσαν κυρίως προσωπικούς στόχους, όπως τη διατήρηση της εξουσίας του στο «φέουδο» της Ανατολικής Μακεδονίας.

16. PA AA R 13730: Kaiserlich Deutsches Konsulat (Mutius) προς Reichskanzler von Bethmann Hollweg, Αριθ. 22, Θεσσαλονίκη, 6 Φεβρουαρίου 1910.

17. Hacısalihoglu, *Die Jungtürken*, σ. 292.

18. *Ο.π.*, σ. 312.

19. *Ο.π.*, σ. 369-370.

ΤΟ ΜΕΤΟΧΙΟ ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ ΚΥΚΚΟΥ ΣΤΙΣ ΣΕΡΡΕΣ

Μετά την κατάκτηση της Κύπρου από τους Τούρκους, το 1571, και την εκδίωξη των Λατίνων, η Ορθόδοξη Εκκλησία του νησιού άρχισε να αναδιοργανώνεται και να ανακτά μέρος της κτηματικής της περιουσίας, που είχαν σφετεριστεί οι προηγούμενοι κατακτητές. Το ίδιο συνέβη και με τη Μονή Κύκκου, που σταδιακά δημιούργησε ένα πολύ καλά οργανωμένο δίκτυο Μετοχίων, τόσο εντός, όσο και εκτός Κύπρου. Ειδικότερα τα τελευταία, που ανέρχονταν τουλάχιστον στα δεκαοκτώ, συνέδεαν τη Μονή Κύκκου, και κατ' επέκταση την Εκκλησία της Κύπρου και τους κατοίκους του νησιού, με πολλές άλλες περιοχές, όπου κατοικούσαν Ορθόδοξοι Χριστιανοί, γεγονός το οποίο συνέτεινε ώστε να αποτελέσουν στα χρόνια της Τουρκοκρατίας έναν από τους κυριότερους αγωγούς μεταλαμπάδευσης στην Κύπρο των πνευματικών επιτευγμάτων του ευρύτερου Ελληνισμού. Τέτοια Μετόχια αναφέρονται στον Γαλατά και στο Διπλοκιόνιο της Κωνσταντινούπολης, στη Σμύρνη, την Αιτάλεια, την Προύσα και την Έφεσο της Μικράς Ασίας, στην Αμάσεια του Πόντου, στη Βαρτζία της Γεωργίας, στη Φιλιππούπολη της Ανατολικής Ρωμυλίας, στην Αδριανούπολη και την Περίσταση της Ανατολικής Θράκης, στην Πάνορμο της Προποντίδας, στην Κω των Δωδεκανήσων, στην Τσέριανη της Ηπείρου, στη Λάρισα της Θεσσαλίας, στην Τρίπολη του Λιβάνου, στην Ξάνθη της Δυτικής Θράκης και στις Σέρρες της Κεντρικής Μακεδονίας¹.

Για τα περισσότερα από τα εκτός Κύπρου Μετόχια της Μονής Κύκκου δεν έχουν σωθεί λεπτομερείς αναφορές για τον τρόπο που περιήλθαν στην κυριότητά της, ή που αποξενώθηκαν από αυτή στα νεότερα χρόνια. Ούτε επίσης έχουμε υπόψη μας πολλές σχετικές πληροφορίες για την κτηριακή τους υποδομή, την κτηματική τους περιουσία και την ύπαρξη ή όχι ναού σε αρκετά από αυτά. Είναι, όμως, γνωστό

1. Για τα Μετόχια αυτά είχαμε δημοσιεύσει παλαιότερα τις εργασίες: «Το Μετόχιο της Μονής Κύκκου στη Γεωργία», *Ενατενίσσεις* 9 (2009) 138-141· «Τα Μετόχια της Μονής Κύκκου στη Μικρά Ασία και τον Πόντο», *Ενατενίσσεις* 12 (2010) 198-103· «Το Μετόχιο της Μονής Κύκκου στην Κωνσταντινούπολη», *Ενατενίσσεις* 15 (2011) 154-159· «Τα Μετόχια της Μονής Κύκκου στην Ανατολική Ρωμυλία και την Ανατολική Θράκη», *Ενατενίσσεις* 16 (2012) 100-105· «Τα εκτός Κύπρου Μετόχια της Μονής Κύκκου», *Ενατενίσσεις* 17 (2012) 130-137.

ότι μερικά είχαν ναό, μοναστηριακά καταλύματα και μεγάλη κτηματική περιουσία (Βαρτζιά), άλλα ναό ή προσκυνητάρι και κτήρια με ή χωρίς κτηματική περιουσία (Διπλοκιόνιο, Προύσα, Αττάλεια, Σμύρνη και Περίσταση), μερικά μόνο κτήρια (Γαλατάς, Αδριανούπολη, Πάνορμος, Έφεσος, Κως και Τρίπολη), ενώ για άλλα σώζονται πολύ λίγες πληροφορίες (Τσέριανη, Φιλιπούπολη, Αμάσεια, Λάρισα, Σέρρες και Ξάνθη). Γνωρίζουμε επίσης, ότι οι «ταξιδιώτες» μοναχοί, όπως ονομάζονταν οι προϊστάμενοι των εκτός Κύπρου Μετόχιων της Μονής, έστελλαν στην Κύπρο από τις περιοχές στις οποίες δραστηριοποιούνταν διάφορα εκκλησιαστικά αντικείμενα, τα οποία αποτελούσαν πρότυπο για την ανάπτυξη στο νησί της κεντητικής, της ξυλογλυπτικής και της αργυροχοΐας - χρυσοχοΐας. Ακόμη, η παραμονή των μοναχών αυτών στα Μετόχια της Κωνσταντινούπολης, της Σμύρνης και αλλού, όπου υπήρχαν ονομαστοί ιεροψάλτες, συνέτεινε ώστε να μορφώνονται μουσικά και να συμβάλλουν, μετά την επιστροφή τους στην Κύπρο, στην ευρύτερη διάδοση της βυζαντινής μουσικής και του πατριαρχικού ύφους, υπηρετώντας ως ψάλτες στη Μονή και διδάσκαλοι στους νεαρούς δοκίμους². Ειδικότερα δε, τα Μετόχια της Κωνσταντινούπολης συνέτειναν στην ομαλή διεκπεραίωση διαφόρων κυπριακών υποθέσεων, όπως για παράδειγμα το 1870, οπότε ο προϊστάμενος στο Μετόχιο του Διπλοκιονίου Αρχιμανδρίτης Μελέτιος Κυκκώτης, μερίμνησε για τη διευθέτηση πολλών πρακτικών ζητημάτων, ώστε η πρεσβεία, που είχε επικεφαλής τον Αρχιεπίσκοπο Κύπρου (1865-1900) Σωφρόνιο, να πραγματοποιήσει σειρά συναντήσεων με Οθωμανούς αξιωματούχους και να επιτύχει την επαναδιευθέτηση του διοικητικού καθεστώτος του νησιού, με ανεξαρτοποίησή του από το βιλαέτι του Αρχιπελάγους, και την παροχή βοήθειας προς τους κατοίκους, που δυστυχούσαν εξαιτίας της ανομβρίας³.

Σταδιακά, οι νέες κοινωνικοοικονομικές συνθήκες, που δημιουργήθηκαν στα τέλη του 19ου και στις αρχές του 20ού αιώνα, οδήγησαν τη Μονή Κύκκου στην εκποίηση των περισσοτέρων από τα Μετόχια, που διατηρούσε εκτός Κύπρου. Από επιστολή του Ηγουμένου Κύκκου (1862-1890) Σωφρονίου, ημερομηνίας 12 Μαρτίου 1879, με την οποία ενημέρωνε τη βρετανική διοίκηση για τα περιουσιακά στοιχεία της Μονής, πληροφορούμαστε ότι είχε στην κυριότητά της τα Μετόχια στον Γαλατά και στο Διπλοκιόνιο της Κωνσταντινούπολης, στη Σμύρνη, την Προύσα και την Αδριανούπολη⁴. Προφανώς, αναφερόταν στα πλέον

2. Για παράδειγμα, βλ. τις σχετικές αναφορές στη μελέτη μας: «Σχέσεις Μικράς Ασίας και Μονής Κύκκου», *Ενατενίσεις* 13 (2011) 126-130.

3. Κωστή Κοκκινόφτα, *Η Μονή Κύκκου στο Αρχείο της Αρχιεπισκοπής Κύπρου (1634-1878)*, Λευκωσία 2011, σ. 88-100.

4. Ιωάννη Θεοχαρίδη, *Ο Κώδικας 53 της Ιεράς Μονής Κύκκου. Οι πολύπλευρες δρα-*

προσοδοφόρα από αυτά, αφού γνωρίζουμε από ασφαλείς πηγές ότι την ίδια περίοδο είχε στην κατοχή της και τα Μετόχια της Αττάλειας και της Τρίπολης του Λιβάνου⁵, όπως και αυτό στη Βαρτζία της Γεωργίας⁶, που είχε σημαντικά εισοδήματα και είναι άγνωστο γιατί ο Σωφρόνιος δεν το συμπεριέλαβε στην προαναφερθείσα επιστολή του.

Στη συνέχεια εκποιήθηκαν τα Μετόχια στον Γαλατά, στην Αδριανούπολη, στην Αττάλεια και στην Τρίπολη και παρέμειναν στην κατοχή της Μονής αυτά στο Διπλοκίονιο, στην Προύσα, στη Σμύρνη και στη Βαρτζία⁷. Ακολούθως, όμως, το μεν της Βαρτζίας διμεύθηκε από το καθεστώς που προέκυψε από την Οκτωβριανή επανάσταση του 1917, ενώ παρόμοια ήταν η τύχη και αυτών της Προύσας και της Σμύρνης, τα περιουσιακά στοιχεία των οποίων κατασχέθηκαν από το τουρκικό κράτος, μετά τη Μικρασιατική καταστροφή του 1922. Το δε Μετόχιο στο Διπλοκίονιο, σύμφωνα με την παράδοση των μελών της αδελφότητας, παραχωρήθηκε στο Οικουμενικό Πατριαρχείο, στις αρχές της δεκαετίας του 1930, αφού η Μονή, λόγω των νέων πολιτικών συνθηκών, αδυνατούσε εκ των πραγμάτων να το διαχειρίζεται⁸.

Το Μετόχιο στις Σέρρες

Ένα από τα εκτός Κύπρου Μετόχια της Μονής Κύκκου για το οποίο δεν σώζονται σχετικά έγγραφα είναι αυτό των Σερών, το οποίο, όμως, αναφέρεται από την προφορική παράδοση της αδελφότητας, που κατέγραψε, τη δεκαετία του 1920, ο λόγιος ιστοριοδίφης Λοΐζος Φιλίππου. Σύμφωνα με όσα αναφέρει, ο Ηγούμενος Κύκκου (1826-1861) Νεόφυτος «είχε σπουδάσει εις τας Σέρρας», κατά την περίοδο που διέμενε στο Μετόχιο, το οποίο διατηρούσε η Μονή στην πόλη αυτή⁹.

στηριότητες της Μονής κατά την περίοδο 1843-1897, Λευκωσία 2004, σ. 185.

5. Βλ. Ανδρέα Τηλλυρίδη, *Ανέκδοτος Αλληλογραφία της Ιεράς Μονής Κύκκου 1891-1897*, Λευκωσία 1996, όπου γίνεται αναφορά στις σελ. 69-73, 81, 162 στο Μετόχιο της Αττάλειας, και στις σελ. 26-27, 49-51, 56, 66-69 σε αυτό της Τρίπολης.

6. Για το Μετόχιο αυτό έχει δημοσιευτεί εκτενής μονογραφία. Βλ. Αθανάσιου Κυκκώτη, *Ανέκδοτα Έγγραφα του εν Γεωργία Μετοχίου της Ιεράς Μονής Κύκκου*, Λευκωσία 1998.

7. Αριστοτέλη Παλαιολόγου, «Η εν Κύπρω Ιερά Μονή Κύκκου. Ιστορική περιγραφή», στον τόμο: Κωνσταντίνου Σκόκου, *Εθνικόν Ημερολόγιον. Χρονογραφικόν, Φιλολογικόν και Γελοιογραφικόν*, τ. 19ος, Αθήνα 1904, σ. 353-365. Το κείμενο αυτό αναδημοσιεύτηκε στην εφημερίδα *Φωνή της Κύπρου*, 15/28.11.1903, 29/12.12.1903 [= Κωστή Κοκκινόφα, *Η Ιερά Μονή Κύκκου στον κυπριακό τύπο (1878-1899)*, Λευκωσία 1999, σ. 321-332].

8. Θεόδουλου Καλλίνικου, *Μέγα θεωρητικόν της εκκλησιαστικής βυζαντινής μουσικής*, Λευκωσία 1977, σ. 123.

9. Λοΐζος Φιλίππου, *Η Εκκλησία Κύπρου επί Τουρκοκρατίας*, Λευκωσία 1975, σ. 290. Για το σχολείο, που λειτουργούσε στα τέλη του 18ου - αρχές 19ου αιώνα στις Σέρρες,

Ο Νεόφυτος καταγόταν από το χωριό Πενταλιά της Πάφου και ήταν ανεψιός του εκτελεσθέντος από τους Τούρκους κατακτητές, κατά τα τραγικά γεγονότα του Ιουλίου 1821, Ηγουμένου Κύκκου (1819-1821) Ιωσήφ. Εθεωρείτο λόγιος, ενώ γνώριζε πολύ καλά και την τουρκική γλώσσα. Ανάμεσα δε στα κατάλοιπά του, που διαφυλάχθηκαν στο Αρχείο της Μονής, περιλαμβάνεται και χειρόγραφος κώδικας με κείμενα θεολογικού περιεχομένου, που είναι ενδεικτικός των πνευματικών του ενδιαφερόντων. Ο Νεόφυτος, σχεδόν αμέσως μετά την ανάληψη της ηγουμενίας, το 1826, μετέβη στην Κωνσταντινούπολη, όπου με τη βοήθεια του Οικουμενικού Πατριαρχείου διεκδίκησε, με αρκετή επιτυχία, τη συλληθείσα το 1821 περιουσία της Μονής της μετανοίας του. Στη συνέχεια εργάστηκε με σύνεση και μεθοδικότητα και κατάφερε να ξαναδώσει στη Μονή Κύκκου την παλιά της αίγλη. Απεβίωσε στις 23 Μαρτίου 1861¹⁰.

Έμμεση μαρτυρία για επάνδρωση του Μετόχιου με Κυκκώτη μοναχό αποτελεί η συμπερίληψη του Ιερομόναχου Μελέτιου Κυκκώτη ανάμεσα στους συνδρομητές βιβλίου, που εξεδόθη το 1826 στην Πέστη, με τη σημείωση ότι ήταν πνευματικός των κατοίκων των Σερρών. Πρόκειται για το βιβλίο «Επιτομή Φυσικής Ιστορίας, μεταφρασθείσα παρά Γεωργίου Δ. Κλειδούς», που εκδόθηκε με δαπάνη του έμπορου Γεωργίου Δ. Ζήση¹¹. Για το Μετόχιο δεν έχουμε υπόψη μας οποιαδήποτε άλλα στοιχεία, όπως για παράδειγμα για τον τρόπο που περιήλθε στην κυριότητα της Μονής, αν αποτελείτο μόνο από κτηματική περιουσία ή αν περιελάμβανε κάποιο μοναστηριακό κατάλυμα με προσκνητάρι ή μικρό ναό. Ίσως η αναμενόμενη έκδοση των εγγράφων, που φυλάσσονται στο πλούσιο Αρχείο της Μονής, να μας διαφωτίσει για την ιστορία του, οπότε και θα επανέλθουμε, στην περίπτωση που εντοπιστούν σαφέστερες μαρτυρίες.

Είναι αξιοσημείωτο ότι στην πόλη των Σερρών έζησε τουλάχιστον από το 1859 ο Κύπριος Επίσκοπος Δαφνουσίας Χαρίτων. Παραμένει όμως άγνωστη τυχόν σχέση του με τη Μονή Κύκκου και το Μετόχιο της στην πόλη. Όπως είναι γνωστό από διάφορες πηγές, ο Χαρίτων είχε ε-

περίοδο κατά την οποία αναφέρεται ότι φοίτησε σε αυτό ο Νεόφυτος, βλ. Τρύφωνος Ευαγγελίδη, *Η Παιδεία επί Τουρκοκρατίας*, τ. Α', Αθήνα 1936, σ. 140-141.

10. Για τον Ηγούμενο Νεόφυτο βλ. Θεοχάρη Σταυρίδη, «Οι Ηγούμενοι της Ιεράς Μονής Κύκκου: Προσωπογραφική μελέτη», *Επετηρίδα Κέντρου Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου* 7 (2006) 53-55· Κ. Κοκκινόφτας, *Η Μονή Κύκκου στο Αρχείο της Αρχιεπισκοπής Κύπρου*, ό.π., σ. 159-166.

11. Γιώργου Μύραη, «Κυκκώτες συνδρομητές σε βιβλία του Μειζονος Ελληνισμού από την περίοδο του Διαφωτισμού ως τα μέσα του εικοστού αιώνα», *Επετηρίδα Κέντρου Μελετών Ιεράς Μονής Κύκκου* 5 (2001) 546.

κλεγεί το 1848 στην Επισκοπή Δαφνουσίας, η οποία στα βυζαντινά χρόνια υπαγόταν στη Μητρόπολη Νικομηδείας. Ωστόσο, την περίοδο αυτή ο τίτλος αφορούσε σε τιτουλάριους Αρχιερείς, αφού από τους γνωστούς Επισκόπους του 19ου αιώνα, οπότε το Οικουμενικό Πατριαρχείο χρησιμοποίησε ξανά την ονομασία, δεν μαρτυρείται να υπηρέτησε κανείς τους στην περιοχή της Νικομηδείας, αλλά μόνο στην Κωνσταντινούπολη και στις Μητροπόλεις Μελενίκου και Χαλκηδόνα¹².

Κατά τη διάρκεια της διαμονής του στις Σέρρες, ο Χαρίτων συνδέθηκε με την αδελφότητα της Μονής του Τιμίου Προδρόμου και συνεισέφερε για τα εκπαιδευτήρια της πόλης, το 1859, το ποσό των 500 οθωμανικών λιρών, ενώ την άνοιξη του 1871 χρηματοδότησε και την ανέγερση του κωδωνοστασίου του ναού του Αγίου Γεωργίου του Κρουνερίτη. Στην πόλη αυτή παρέμεινε μέχρι τον θάνατό του, που συνέβη το 1872, οπότε ετάφη στο προαύλιο του μητροπολιτικού ναού των Αγίων Θεοδώρων¹³.

Από αριθμό εγγράφων, που σώθηκαν στο Αρχείο του Οικουμενικού Πατριαρχείου και εκδόθηκαν πριν από μερικά χρόνια, είναι γνωστό ότι ο Χαρίτων κληροδότησε, ανάμεσα στα άλλα, άγια λείψανα, αρχιερατικά άμφια και το ποσό των 5.000 γροσίων στη Μονή του Αγίου Μάμαντος στη Μόρφου. Για τη δωρεάν αυτή, ο Οικουμενικός Πατριάρχης Ανθίμος ΣΤ΄ ενημέρωσε με επιστολή του, ημερομηνίας 22 Νοεμβρίου 1872, τον Κύπριο Αρχιεπίσκοπο Σωφρόνιο, σημειώνοντας ότι μόλις παραλάμβανε το κληροδότημα θα το παρέδιδε στον προϊστάμενο του Μετοχίου της Μονής Κύκκου στην Κωνσταντινούπολη για να μεριμνήσει για την αποστολή του.

Από δεύτερη επιστολή προς τον Σωφρόνιο, που έστειλε ο διάδοχος του Ανθίμου ΣΤ΄, νέος Πατριάρχης Ιωακείμ Β΄, ημερομηνίας 24 Οκτωβρίου 1874, πληροφορούμαστε ότι ο τελευταίος παρέδωσε τα ιερά αντικείμενα του κληροδοτήματος στον Κυκκώτη προϊστάμενο του Μετοχίου, όχι όμως και τα χρήματα, για τα οποία σημείωνε ότι είχε προβεί σε σχετικές ενέργειες, μέσω του Ηγουμένου της Μονής Τιμίου Προδρόμου στις Σέρρες, για να εισπραχθούν από τοπικούς οφειλότες. Από άλλες επιστολές, που ο Πατριάρχης Ιωακείμ Β΄ έστειλε προς τους Αρχιεπίσκοπο Κύπρου, Ηγούμενο Τιμίου Προδρόμου και Μητροπολίτη και Δημογέροντες των Σερρών, από τον Οκτώβριο του 1874 έως τον

12. Πολύβιου Στράντζαλη, «Δαφνουσίας επισκοπή», *Μεγάλη Ορθόδοξη Χριστιανική Εγκυκλοπαίδεια*, τ. 6ος, Αθήνα 2012, σ. 31-32.

13. Για τον βίο του Χαρίτωνα και τη σχέση του με την πόλη των Σερρών βλ. Χαράλαμπος Βουρουτζίδης, «Ο Επίσκοπος Δαφνουσίας Χαρίτων και ο Ηγούμενος της Μονής του Τιμίου Προδρόμου Σερρών Θεοδόσιος Λαζάρου», *Σερραϊκά Ανάλεκτα* 4 (2006) 47-50, όπου και βιβλιογραφία. Τη σχετική μελέτη έθεσε υπόψη μας ο κ. Νικόλαος Μπονόβας, τον οποίο και ευχαριστούμε θερμά.

Μάιο του 1875, πληροφορούμαστε ότι ο Χαρίτων είχε αφήσει μεγάλο μέρος από την περιουσία του στη Μονή του Τιμίου Προδρόμου, που περιελάμβανε ομόλογα 13.000 γροσίων, ιερά άμφια και σκεύη, καθώς και, μετά τον θάνατο της θετής του θυγατέρας, μια οικία, με έπιπλα και σκεύη και ένα αμπέλι.

Σε μια δε από τις επιστολές αυτές προς τον Ηγούμενο της Μονής του Τιμίου Προδρόμου, ο Ιωακείμ Β΄ ζητούσε επιτακτικά την αποστολή τόσο των 5.000 γροσίων, για να προωθηθούν στην Κύπρο, όσο και άλλων δύο χιλιάδων, που ο Χαρίτων είχε κληροδοτήσει στη Θεολογική Σχολή Χάλκης, θεωρώντας ότι η Μονή είχε σημαντικά οικονομικά οφέλη από τη διαθήκη του Κύπριου Αρχιερέα και μπορούσε να στείλει το προαναφερθέν ποσό στο Οικουμενικό Πατριαρχείο. Ωστόσο, ο Ηγούμενος και η αδελφότητα της Μονής αντέτειναν ότι το ανωτέρω ποσό χρημάτων έπρεπε να προέλθει από τους οφειλότες του αποβιώσαντος Επισκόπου. Είναι άγνωστο, όμως, αν επετεύχθη τελικά η είσπραξη του και κατορθώθηκε η αποστολή του στην Κύπρο, παρά το γεγονός ότι το Οικουμενικό Πατριαρχείο απευθύνθηκε στον Μητροπολίτη και τους Προκρίτους των Σερρών, για να μερμνήσουν, μέσω του εκτελεστή της διαθήκης του Χαρίωνα, για την είσπραξη του οφειλόμενου ποσού¹⁴.

14. Βλ. Θεοχάρη Σταυρίδη, *Οικουμενικό Πατριαρχείο και Κύπρος. Τα πατριαρχικά έγγραφα των ετών 1600-1878*, Λευκωσία 2001, σ. 543, 561-562, 565-569, όπου δημοσιεύονται οι επιστολές Ανθίμου ΣΤ΄ και Ιωακείμ Β΄ προς τον Αρχιεπίσκοπο Σωφρόνιο, τρεις επιστολές του Ιωακείμ Β΄ προς τον Ηγούμενο του Τιμίου Προδρόμου, ημερομηνίας 25 Οκτωβρίου 1874, 25 Ιανουαρίου 1875 και 7 Μαΐου 1875, και δύο του ίδιου Πατριάρχη προς τον Αρχιεπίσκοπο Σωφρόνιο, ημερομηνίας 3 Φεβρουαρίου 1875, και προς τον Μητροπολίτη και τους Δημογέροντες των Σερρών, ημερομηνίας 7 Μαΐου 1875.

ΤΟ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟ ΟΝΟΜΑ ΑΔΑΜ

Στην παρούσα εργασία ερευνάται η πηγή της δημιουργίας και ο χώρος εξαπλώσεως του νεοελληνικού ονόματος Αδάμ. Με βάση εκτενέστατο ονοματολογικό υλικό από ολόκληρο τον ελλαδικό χώρο και τον έλεγχο γενεαλογικών δένδρων οικογενειών που έζησαν κυρίως στις Σέρρες υποστηρίζεται η άποψη ότι στην εν λόγω μορφή θα πρέπει να αναγνωρίσουμε όχι μόνον το όνομα του πρωτοπλάστου, αλλά κυρίως εξελίξεις διαφόρων βαφτιστικών, οι οποίες στο πλαίσιο του εξευγενισμού των ονομάτων ταυτίστηκαν αυθαίρετα μ' αυτό λόγω φωνητικής συμπτώσεως.

Είναι κοινώς παραδεκτό από τους μελετητές ότι η συνήθεια να δηλώνει ένα άτομο την ταυτότητά του αναφέροντας εκτός από το βαφτιστικό του και το όνομα του πατέρα του ήταν ήδη γνωστή στην Αρχαία Ελλάδα και σήμερα τα λεγόμενα πατρωνυμικά αποτελούν το συχνότερο είδος επωνύμων¹.

Αυτό το διαπιστώνουμε εύκολα κατά το ξεφύλλισμα του τηλεφωνικού καταλόγου οποιουδήποτε αστικού κέντρου. Με την πρώτη ματιά παρατηρούμε ότι πάμπολλες οικογένειες φέρουν ως επώνυμο μια μορφή ενός αγαπητού νεοελληνικού ονόματος, όπως τα Γεώργιος, Δημήτριος, Ιωάννης, Κωνσταντίνος. Ατέλειωτοι είναι λ.χ. οι συνδρομητές που ονομάζονται Γεωργιάδης, Δημητριάδης, Ιωαννίδης, Κωνσταντινίδης. Αυτό συμβαίνει, διότι τα διάφορα βαφτιστικά σταθεροποιήθηκαν στην πάροδο των αιώνων ως επώνυμα κατά την επίσημη καταγραφή σε απογραφές του πληθυσμού, σε στρατιωτικούς καταλόγους, αργότερα σε εκλογικούς, σε Δημοτολογία και Μητρώα Αρρένων, ανάλογα με τη δημοτικότητα τους. Όσο πιο αγαπητό υπήρξε ένα βαφτιστικό σε κάποια περιοχή, τόσο πιο συχνά χρησιμοποιήθηκε για να ταυτοποιήσει ένα πρόσωπο. Στην προκειμένη περίπτωση προστέθηκαν στο πλαίσιο του εξευγενισμού των ονομάτων οι αρχαιοπρεπείς καταλήξεις -άδης και -ίδης στους ακέραιους εκκλησιαστικούς τύπους Γεώργιος, Δημήτριος, Ιωάννης, Κωνσταντίνος.

Το παμπάλαιο αυτό έθιμο ισχύει και για την περιοχή του νομού Σερρών. Τα ευρέως διαδεδομένα βαφτιστικά αποτελούν τη συντριπτι-

1. Βλ. λ.χ. Μαν. Τριανταφυλλίδης, *Τα οικογενειακά - μας ονόματα*, Θεσσαλονίκη 1982, σελ. 11 κ.ε.

κή πλειονότητα των επωνύμων 1.714 οικογενειών², οι οποίες έζησαν στις Σέρρες τον 19ο αιώνα και μέχρι το 1913. Το επώνυμο Δημητριάδης το φέρουν 10 οικογένειες, 2 ονομάζονται Δημητρίου, 1 Δημητρούλης, 1 Δήμου, 2 Δήμτσας, 1 Δημητρακούδης. Παράλληλα υπάρχουν οικογένειες Μήτσας (2), Καραμήτσας (1), Καραμήτσος (1), Μητρούσης (1) κλπ. Αντίστοιχα διαδεδομένο είναι και το βαφτιστικό Δημήτριος. Σε 3.860 Σερραίους ψηφοφόρους του εκλογικού καταλόγου του 1914, του πρώτου μετά την απελευθέρωση, το φέρουν με τη μορφή Δημήτριος και Δήμος (9) συνολικά 381 εκλογείς. Αντιθέτως το βαφτιστικό Αβραάμ το φέρουν 3 εκλογείς. Εξίσου περιορισμένη είναι και η παρουσία του ως επωνύμου. Μόνον 1 σερραϊκή οικογένεια ονομάζεται Αβραμιάδης.

Η γενική αυτή διαπίστωση φαίνεται πως δεν ισχύει απολύτως για το επώνυμο, το οποίο με την πρώτη ματιά μάς θυμίζει το βαφτιστικό Αδάμ. Συνολικά 10 οικογένειες στις Σέρρες ονομάζονται Αδάμ (1), Αδαμίδης (7), Αδαμούσης (2), αριθμός δυσανάλογα μεγάλος, αν λάβουμε υπόψιν ότι το βαφτιστικό το φέρουν σε 11.142 ανδρικά και γυναικεία βαφτιστικά συνολικά 15 άνδρες με τη μορφή Αδάμ (6), Αδάμος (8), Αδαμίας (1), ενώ σε γυναίκες είναι ανύπαρκτο.

Θα μπορούσε να υποστηρίξει κανείς ότι το βαφτιστικό Αδάμ χρησιμοποιήθηκε δυσανάλογα πιο συχνά ως επώνυμο, διότι λόγω της σπανιότητάς του ήταν κατάλληλο για τη διάκριση των προσώπων σε μια μεγάλη πόλη, ωστόσο αυτή η ερμηνεία είναι κατά τη γνώμη μου μονομερής και δεν επαρκεί για να δικαιολογήσει πλήρως τη χρήση του ως επωνύμου.

Όπως φαίνεται από το αρχείο μου των νεοελληνικών βαφτιστικών και επωνύμων το όνομα του πρωτοπλάστου είναι γνωστό σ' ολόκληρο τον ελλαδικό χώρο και αυτό μάς οδηγεί στο συμπέρασμα πως εν μέρει πηγή του υπήρξε η μορφή από την εκκλησιαστική παράδοση. Ένας προσεκτικότερος όμως έλεγχος των αριθμών μάς αποκαλύπτει ότι σε κάποιες περιοχές το όνομα μαρτυρείται έντονα, ενώ σπανίζει σε άλλες. Σε 11.125 ανδρικά βαφτιστικά προσφύγων από τον Πόντο γεννημένων κατά τον 19ο αιώνα και μέχρι το 1913 μόνον 19 άνδρες ονομάζονται Αδάμ, σε 10.979 βαφτιστικά γυναικών της ίδιας εποχής από τον Πόντο καμία δεν φέρει το όνομα Αδάμω. Αντιθέτως σε 1.667 ψηφοφόρους στον εκλογικό κατάλογο του 1914 από το βλαχοχώρι Σαμαρίνα των Γρεβενών συνολικά 60 άνδρες φέρουν το βαφτιστικό Αδάμ (12) και Αδάμος (48),

2. Ο γράφων συλλέγει από πολλών δεκαετιών τα γενεαλογικά δένδρα των οικογενειών που έζησαν στις Σέρρες κατά τον 19ο αιώνα και μέχρι την απελευθέρωση από τον Οθωμανικό ζυγό. Η προσωπική συνεισφορά στις εκδηλώσεις για τα εκατό χρόνια το 2013.

ήτοι ποσοστό 3,6% περίπου³. Εξίσου έντονη είναι η παρουσία του σε μια άλλη πηγή του 19ου αιώνα, όπου σε 750 γυναικεία βαφτιστικά από την περιοχή των Τρικάλων 22 γυναίκες ονομάζονται Αδάμω και με ποσοστό 2,9% βρίσκεται στην κλίμακα προτιμήσεως στην 7^η θέση⁴.

Στο αρχείο μου των βαφτιστικών και επωνύμων παρακολουθούμε την ακόλουθη εικόνα για την μαρτυρία του ονόματος Αδάμ⁵: Σε 53.290 οικογενειακά επώνυμα από Δημοτολόγια γεννηθέντων κατά τον 19ο αιώνα και μέχρι το 1913 από όλες τις περιοχές του ελλαδικού χώρου 119 οικογένειες ονομάζονται Αδάμ (4)⁶, Αδάμας (1)⁷, Αδάμος (15)⁸, Αδάμου (9)⁹, Αδαμάκης (4)¹⁰, Αδαμάκος (2)¹¹, Αδαμούδας (1)¹², Αδαμούδης (8)¹³,

3. Το βαφτιστικό είναι εξίσου αγαπητό και σήμερα στους κατοίκους της Σαμαρίνας. Κατά την επίσκεψή μου για την καταγραφή των ονομάτων από το Δημοτολόγιο (2000) αστεϊεύοντας ο γραμματέας με τη συχνότητα του βαφτιστικού στο χωριό έλεγε ότι ο πρωτόπλαστος γεννήθηκε στη Σαμαρίνα.

4. Γρηγ. Πράππας, «Τρικαλινά ονόματα της περιόδου 1804-1870», *Θεσσαλικό Ημερολόγιο* 38 (2000) 248.

5. Για το αρχείο βλ. αναλυτικά Νικ. Ταχινούλης, *Μορφές του Κωνσταντίνου*, (Διδακτορική διατριβή, Παν. Θεσσαλονίκης, Φιλοσοφική Σχολή 2005), σελ. 17-18. Στον ΟΤΕ βρίσκω τις ακόλουθες 27 μορφές, οι οποίες μπορούν δίχως επιφυλάξεις να ταυτιστούν με το όνομα του πρωτοπλάστου: Αδάμ, Αδάμας, Αδάμης, Αδάμος, Αδάμογλου, Αδαμάκης, Αδαμάκος, Αδαμάρας, Αδαμέλης, Αδαμίδης, Αδαμίκος, Αδαμίχος, Αδαμόπουλος, Αδαμούδας, Αδαμούδης, Αδαμούλας, Αδαμούλης, Αδαμούσης, Αδαμακίδης, Αδαμακάκης, Αδαμακόπουλος, Αδαμογιάννης, Αδαμιτζόλογλου, Αδαμαρέτσος, Αδαμάσογλου, Αδαμιτζή(ι)λογλου, Αδαμιτζίκης. Φυσικά δεν συζητώ ερμηνείες, όπως αυτή του Δημ. Τομπαΐδη, *Ελληνικά επώνυμα τουρκικής προέλευσης*, Αθήνα 1990, σελ. 42, ότι οι ανωτέρω μορφές μπορεί να έχουν οποιαδήποτε σχέση με την τουρκική λέξη adam (=άνθρωπος / χρηστός).

6. 1 ντόπια στο Χουμνικό, 1 βλάχικη στην Καλλιθέα Γρεβενών, 1 θρακιώτικη και 1 από το Αγρίνιο.

7. 1 ντόπια στα Χρυσοχώρα με καταγωγή από τη γειτονική δίγλωσση Κοΐμηση.

8. 1 ντόπια στην Αρναία και 1 στο Νεοχώρι Χαλκιδικής, 1 ντόπια στην Τερπνή με καταγωγή από το Νεοχώρι Χαλκιδικής, 1 ντόπια στις Σέρρες με καταγωγή από τη δίγλωσση Βαμβακούσσα, 1 βλάχικη στο Αμπελοχώρι Τρικάλων, 2 βλάχικες στο Νεραϊδοχώρι Τρικάλων και 8 βλάχικες στο χωριό Κλεινός Τρικάλων.

9. 1 ντόπια στην Ιερισσό με καταγωγή από τη Βόρειο Ήπειρο, 4 ντόπιες στη Μ. Βόλβη Θεσσαλονίκης, οι οποίες ονομάζονται και Αδαμίδης, 1 στο Ποδοχώρι Καβάλας με καταγωγή από το βλαχοχώρι Λάιστα της Ηπείρου, 1 βλάχικη στη Σιμίξη Γρεβενών, 1 βλάχικη στο Αμπελοχώρι Τρικάλων, 1 θρακιώτικη από το Μουζάκι Αδριανουπόλεως.

10. 1 οικογένεια άνευ καταγωγής στις Σέρρες και 3 θρακιώτικες.

11. 2 βλάχικες στο Στεφάνι Τρικάλων.

12. 1 ντόπια στην Ιερισσό Χαλκιδικής.

13. 1 ντόπια στη Δάφνη, 2 ντόπιες στο Καστανοχώρι και 5 ντόπιες στον γειτονικό Άγιο Δημήτριο.

Αδαμούσης (6)¹⁴, Αδαμίδης (59)¹⁵, Αδάμογλου (3)¹⁶, Αδαμόπουλος (7)¹⁷.

Σε 223.841 βαπτιστικά ανδρών και γυναικών από την ίδια εποχή 19 πόντιοι και 6 μικρασιάτες ονομάζονται Αδάμ, 20 θρακιώτες Αδάμ και 3 Αδάμος, 93 ντόπιοι Αδάμ, εκ των οποίων οι 29 είναι Βλάχοι, και 36 Αδάμος, εκ των οποίων οι 23 είναι Βλάχοι. Συνολικά το βαπτιστικό φέρουν 177 άνδρες, εκ των οποίων οι 52 είναι Βλάχοι, ενώ είναι άγνωστο σε γυναίκες.

Στο τελευταίο τέταρτο του 19^{ου} αιώνα μετοίκησαν στην Κάτω Καμενίγια, παλιό προάστειο, σήμερα συνοικία των Σερρών, τα δύο αδέρφια Στέργιος (Τέγος) και Ιωάννης (Γιαννακός, 1864), γιοι του Χαρίτου. Κατά την απελευθέρωση ο Στέργιος είχε πεθάνει και στον πρώτο εκλογικό κατάλογο του 1914 είναι εγγεγραμμένοι οι καπνεργάτες γιοι του Δήμος (1885) και Ιωάννης (1892), οι οποίοι φέρουν το επώνυμο Χαρίτων¹⁸, ενώ ο νεότερος αδελφός του Ιωάννης, παντοπώλης το επάγγελμα, φέρει το επώνυμο Δόιρανλης, δηλωτικό του τόπου από τον οποίο μετοίκησαν. Ο πατέρας του Ιωάννη ονομάζεται Χαρίτων. Στο Μητρώο Αρρένων ο Ιωάννης φέρει το επώνυμο Χαριτός, το οποίο φέρει ως βαπτιστικό ο πατέρας του, οι δύο ανεψιοί του ονομάζονται Χαρίτου. Σήμερα και οι δύο κλάδοι ονομάζονται Χαρίτος. Η οικογένεια είλκε την απώτερη καταγωγή της από την Ήπειρο. Τα δύο αδέρφια είχαν και μια μεγαλύτερη αδελφή, την Ελένη, οι δύο γιοι της οποίας φέρουν στον εκλογικό κατάλογο του 1914 και στα Δημοτολόγια το επώνυμο Αδαμούσης. Αυτή πέθανε το 1934 και ο γιος της Ιωάννης (Γιωβάννης, 1882) δήλωσε στη ληξιαρχική πράξη θανάτου της ότι υπήρξε κόρη του Χαρίτου Αδαμούση, ότι δηλαδή ο πατέρας της Χαρίτος υπήρξε γιος κάποιου Αδαμούση. Αυτό μας δείχνει ότι στην προηγούμενη γενιά τα μέλη με τη σειρά τους χρησιμοποιούσαν ως επώνυμο το όνομα του πατέρα τους και

14. 6 ντόπιες στις Σέρρες.

15. 1 ντόπια στην Αρναία, 2 στη Μεγάλη Παναγία και 2 στην Ιερισσό Χαλκιδικής, 1 ντόπια στην Αρέθουσα της παραλίας της Ρεντίνας, 1 ντόπια στην Μ. Βόλβη με καταγωγή από το γειτονικό δίγλωσσο Σοχό, 1 ντόπια στο Σοχό, 1 ντόπια στη Μεσορρόπη του Παγγαίου, 9 ντόπιες στις Σέρρες, 1 ντόπια στην Τούμπα, 1 ντόπια στο Δημητρίτσι, 1 ντόπια στο Σφελινό, 1 ντόπια στο Βερτίσκο της επαρχίας Λαγκαδά Θεσσαλονίκης και 1 ντόπια στη δίγλωσση Ευλούπολη της επαρχίας Λαγκαδά Θεσσαλονίκης, 7 θρακιώτικες, 1 καταγόμενη από την Ανατολική Ρωμυλία, 1 άνευ καταγωγής στη Μουσθένη του Παγγαίου, 8 μικρασιάτικες, 19 ποντιακές.

16. 1 θρακιώτικη, 1 μικρασιάτικη και 1 ποντιακή.

17. 1 ντόπια στην Χωριστή Δράμας, 1 στο βλαχοχώρι Λιβάδι του Ολύμπου, 1 στο βλαχοχώρι Μέτσοβο των Ιωαννίνων, 1 στο Αργυροπούλι Τυρνάβου με καταγωγή από το Λουτρό, 1 θρακιώτικη, 1 μικρασιάτικη και 1 ποντιακή.

18. Ο πατέρας τους Στέργιος ως συνδρομητής βιβλίου το 1894 φέρει το επώνυμο Χαρίτωνος, Ευστρ. Βαχάρογλου «Σερραίοι συνδρομητές σε ελληνικά βιβλία 1800-1912», *Σερραϊκά Χρονικά* 15 (2004) 202.

φυσιολογικά θα περιμέναμε να τιμηθεί αυτός κατά την ονοματοδοσία στους απογόνους, όπως συμβαίνει συνήθως.

Μολονότι το βαφτιστικό Χαρίτος (1906) μαρτυρείται στην οικογένεια, μάταια θα αναζητήσουμε βαφτιστικό Αδάμ προς τιμήν του απωτέρου προγόνου. Αντιθέτως ο πρωτότοκος γιος του Στεργίου ονομάζεται Δήμος (1885). Αυτό με οδηγεί στη σκέψη ότι οι παλιότεροι πιθανότατα γνώριζαν πως το βαφτιστικό του γενάρχη ήταν όχι τόσο το Αδάμ αλλά το Δήμος, στην καθημερινή επικοινωνία και Δημούσης¹⁹, όπως Δημήτριος > Μήτρος > Μητρούσης. Με ανάπτυξη /a/ μια μορφή Δημούσης > *Αδημούσης > Αδαμούσης και μας οδηγεί στο σφαλερό συμπέρασμα ότι πηγή της δημιουργίας υπήρξε το βαφτιστικό Αδάμ, ενώ είναι διαφορετικής προελεύσεως.

Η μορφή *Αδημούσης είναι αμάρτυρη, όμως κάλλιστα μπορούμε να εικάσουμε την εξέλιξη, αφού από την Αίνο της Ανατολικής Θράκης μαρτυρούνται τα βαφτιστικά Αδιμάκης, Αδιμάκος²⁰. Υποθέτω ότι ίδιας αρχής είναι και το επώνυμο Αδημούδης, το οποίο έφερε στη Νικήσιανη του Παγγαίου ένας Αντώνιος (1873), γιος του Δημητρίου. Ένας γιος αυτού είναι εγγεγραμμένος στο Δημοτολόγιο ως Αδεμούδης.

Σύμφωνα με την οικογενειακή παράδοση ο Παναγιώτης, γενάρχης της οικογενείας Αδαμίδα, κατάγονταν από την Ήπειρο, από όπου μετοίκησε αρχικά στη Χαλκιδική και κατόπιν στο δίγλωσσο χωριό Κάτω Μητρούση. Αργότερα ο γιος του Αθανάσιος (1855) μετοίκησε στην Επάνω Καμενίκια²¹. Φαίνεται πως το επώνυμο Αδαμίδης, το οποίο φέρουν σήμερα οι απόγονοι, είναι εξευγενισμένο και καθιερώθηκε κατά την επίσημη καταγραφή, διότι στην καθημερινή επικοινωνία η οικογένεια ήταν γνωστή ως Ντάμος.

Εφόσον ο ονοματοδότης της οικογενείας ήταν κάποιος πρόγονος με το όνομα Αδάμ, θα περιμέναμε να μαρτυρείται το βαφτιστικό στο γενεαλογικό δένδρο σύμφωνα με το νεοελληνικό έθιμο της ονοματοδοσίας να τιμάται πρωτίστως ο παππούς και η γιαγιά. Επειδή όμως κανένα από τα παιδιά του Αθανασίου δεν το φέρει και ο πατέρας του ονομαζόταν

19. Για το επίθημα -ούσης βλ. πρόσφατα Χ. Π. Συμεωνίδης, *Η ελληνική γλωσσική επίδραση στο σύστημα κυρίων ονομάτων της Παλαιοσλαβικής και ιδιαίτερα της Βουλγαρικής*, Λευκωσία 2001, 31 κ.ε.

20. Αθ. Χ. Μπούτουρας, *Τα νεοελληνικά κύρια ονόματα γλωσσικώς και ιστορικώς ερμηνεύσιμα*, Αθήνα 1912, σελ. 50, ο οποίος θεωρεί τις μορφές εξελίξεις του Αδάμ.

21. Η ημερομηνία γεννήσεως είναι από το Μητρώο Αρρένων του 1927, όπου τον βρίσκω για πρώτη φορά με το επώνυμο Αδαμιόδης, προφανώς λόγω τυπογραφικού λάθους κατά την δακτυλογράφηση αντί Αδαμίδης ή Αδαμιάδης. Δυστυχώς δεν μπόρεσα να τον εντοπίσω στον εκλογικό κατάλογο του 1914. Υποθέτω ότι καταχωρήθηκε με άλλο επώνυμο. Στην περίπτωση αυτή το βαφτιστικό Παναγιώτης, που φέρει ο πατέρας του στις επίσημες πηγές, είχε άλλη μορφή.

Παναγιώτης, πιστεύω ότι, σε μια εποχή κατά την οποία τα επώνυμα συνήθως μεταβάλλονταν από γενιά σε γενιά, ονοματοδότης υπήρξε ο ίδιος ο Αθανάσιος και ότι βρισκόμαστε πιο κοντά στην αληθινή πηγή της δημιουργίας του επωνύμου, εφόσον υποθέσουμε ότι η προφορική παραδόση διέσωσε την αρχική μορφή και ότι η Αδαμίδης υπήρξε μια εξευγενισμένη της Ντάμος, η οποία δημιουργήθηκε από μια αρχική Τάνος, μια πολύ συνηθισμένη εξέλιξη των βαφτιστικών Αθανάσιος, Στογιάνης σε δίγλωσσο περιβάλλον²², με τροπή του /n/ > /m/ στο σύμπλεγμα /t/ - /t/ - /n/ > /t/ - /t/ - /m/, καθώς βρέθηκαν σε διαδοχικές συλλαβές τρία οδοντικά, τον Τάνο > το Δάνο > το Δάμο > ο Δάμιος.

Σε μια τέτοια μορφή η οποία κατήντησε άνευ νοήματος κατά την αλλαγή γλωσσικού περιβάλλοντος αναπτύχθηκε προθετικό /a/ και παράλληλα προστέθηκε η αρχαιοπρεπής κατάληξη -ίδης κατά τη συνήθεια της εποχής σε αστικά κυρίως στρώματα της πόλεως. Σημειωτέον ότι ο Αλέξανδρος (1889), γιος του Αθανασίου, ήταν ήδη φαρμακοποιός το 1914.

Μια ανάλογη εξέλιξη παρατηρούμε και στο επώνυμο Δαμάκης, Νταμάκης, το οποίο κληροδότησε στις κόρες του ένας Αθανάσιος, ο οποίος έζησε, πιθανότατα κατόπιν μετοικεσίας, στο συνοικισμό Χαζνατάρ²³, δίπλα στο παλιό Ορφανοτροφείο θηλέων²⁴. Η σύζυγός του Ελένη φέρει στη ληξιαρχική πράξη θανάτου το επώνυμο Δημάκη²⁵, η κόρη του Βασιλική (1894) στη ληξιαρχική πράξη θανάτου το επώνυμο Δαμάκη, η κόρη του Αικατερίνη (Νίνα, 1904) στην οικογενειακή της μερίδα το επώνυμο Νταμάκη, στη ληξιαρχική πράξη θανάτου του συζύγου

22. Βλ. αναλυτικά Νικ. Ταχινούλης, *ό.π.* (σημ. 5), πολλαχού.

23. Ο συνοικισμός Χαζνατάρ με μουσουλμανικό και χριστιανικό πληθυσμό περιελάμβανε το τμήμα της σημερινής οδού Βενιζέλου με τις καθέτους οδούς εκατέρωθεν από το ύψος του παλιού Β' Γυμνασίου Αρρένων και κατεύθυνση προς τα δυτικά μέχρι τα σημερινά στρατόπεδα.

24. Η Βαΐα (1904) Παπουτσή, η οποία είχε γεννηθεί εκεί, μου διηγήθηκε ότι το τμήμα αυτό ονομάζονταν ο καινούργιος μαχαλάς (πόνα τα mahalá). Υποθέτω ότι το όνομά του το ώφειλε στο γεγονός ότι είχε δημιουργηθεί στις τελευταίες δεκαετίες του 19ου αιώνα από χριστιανούς μετοίκους εντός των προϋπαρχόντων μουσουλμάνων κατοίκων, οι οποίοι κατά κανόνα κατάγονταν από τα χωριά της κοιλάδας του Στρυμώνα και τα ημιορεινά βόρεια της πόλεως χωριά Χριστός, Μελενικίτσι και τη διαλυμένη σήμερα Βίσιανη, δοθέντος ότι απετελείτο από παμπάλαια τουρκόσπιτα, τα οποία προσφάτως (2006) καταδαφίστηκαν λόγω διανοίξεως της οδού και της αντιπαροχής.

25. Δυστυχώς δεν κατόρθωσα να πληροφορηθώ την ακριβή ημερομηνία θανάτου του Αθανασίου. Υποθέτω ωστόσο ότι η μορφή Δημάκη είναι εξευγενισμός για την Νταμάκης της καθημερινής επικοινωνίας και ότι ο ψηφοφόρος Δημάκης Αθανάσιος (1864) του Δημητρίου, γεωργός το επάγγελμα, είναι διαφορετικό πρόσωπο από τον ανωτέρω, ο οποίος θα πρέπει να πέθανε πολύ πριν από το 1914, αφού το τελευταίο του παιδί είναι γεννημένο το 1904.

της Βασιλείου Χομόντοσλη το επώνυμο Δαμάκη, η κόρη του Γεωργία (1901) στην οικογενειακή της μερίδα το επώνυμο Δαμάκη. Προς τιμήν του πατέρα της ονόμασε η Γεωργία το δευτερότοκο γιο της. Αυτός ήταν εγγεγραμμένος επίσημα στο Δημοτολόγιο ως Αδαμάκης (1929), στην καθημερινή επικοινωνία ήταν γνωστός ως Νταμάκης, Νταμάκος, Αδαμάκος.

Και στην προκειμένη περίπτωση πιστεύω πως ονοματοδότης υπήρξε ο γενάρχης Αθανάσιος > Τάνος > Ντάνος > Ντανάκης > Νταμάκης, καθώς η εκκλησιαστική μορφή του βαφτιστικού μεταβλήθηκε ριζικά κατά τη μετάβαση από δίγλωσσο σε ελληνόφωνο περιβάλλον.

Ως Ντάμισιοι ήταν γνωστός στην καθημερινή επικοινωνία στην Επάνω Καμενίκια ο κηπουρός Αργύριος (1885), γιος του Δημητρίου, μη συγγενής με την ανωτέρω οικογένεια Αδαμίδη. Στον εκλογικό κατάλογο του 1914 φέρει το επώνυμο Δάμισιοι, όμως τα τρία αδέρφια του ονομάζονται Αδαμίδης. Αργότερα καταχωρήθηκε και ο ίδιος στο Μητρώο Αρρένων και στο Δημοτολόγιο ως Αδαμίδης και έτσι ήταν επίσημα γνωστοί οι απόγονοί του. Και στην περίπτωση αυτή θα πρέπει να υποθέσουμε ότι μια μη εύχητη μορφή της καθημερινής επικοινωνίας εξευγενίστηκε κατά την αστικοποίηση της οικογενείας. Για μια τέτοια εξέλιξη συνηγορεί και το γεγονός ότι δύο από τα αδέρφια του Αργυρίου εργάζονταν στο Άγιο Όρος, όπου αργότερα μόνασε ο ένας εξ αυτών.

Δεν μπορώ με ασφάλεια να συμπεράνω ποιο βαφτιστικό κρύβεται στην Ντάμισιοι, διότι εκτός των άλλων αγνώ και την ακριβή καταγωγή της οικογενείας²⁶. Ενδεχομένως ο φθόγγος /a/ είναι ένας ανοιχτός /l/ μιας μορφής Dimtsios < Dintsios < Κωνσταντίνος και κατά την πρώτη επίσημη καταγραφή εξευγενίστηκε σε Δημήτριος²⁷. Πιο πιθανό θεωρώ ότι το βαφτιστικό Πέτρος (1882), το οποίο έφερε ο μεγαλύτερος αδελφός, είναι η μετάφραση μιας Τάνιος < Στογιάνης, δηλαδή το όνομα του παππού του.

Βέβαιο είναι ότι το βαφτιστικό Πέτρος υπήρξε αγαπητό στα δίγλωσσα χωριά του νομού, ενώ στα ελληνόφωνα η χρήση του είναι αισθητά περιορισμένη. Σε 351 ψηφοφόρους του εκλογικού καταλόγου του 1914 στην Ορεινή 23 εκλογείς ονομάζονται Πέτρος. Σε 284 ψηφοφόρους στην Άνω Βροντού το φέρουν 18. Αντιθέτως σε 2.221 ψηφοφόρους από τα ελληνόφωνα χωριά Άγιο Πνεύμα, Εμμανουήλ Παπάς, Νέο Σούλι,

26. Η οικογένεια είναι ντόπια και έζησε στην Επάνω Καμενίκια, κάτι που κατά τη γνώμη μου συνηγορεί για μετοικεσία από γειτονικό δίγλωσσο χωριό της περιοχής, από όπου κατάγεται η συντριπτική πλειονότητα των κατοίκων της Επάνω και Κάτω Καμενίκιας. Οικογένεια απέκτησε μόνον ο Αργύριος. Η σύζυγός του καταγόταν από το δίγλωσσο Στρυμωνικό. Υποθέτω, όχι τυχαία.

27. Βλ. Ταχινούλη, *ό.π.* (σημ. 5).

Πεντάπολη και Χρυσό της επαρχίας Σερρών, τα λεγόμενα νταρνακοχώρια, μόνον 14 εκλογείς ονομάζονται Πέτρος²⁸. Το γυναικείο βαφτιστικό Πέτρα, στις πηγές και Πετρέα, Πέτρω, στην καθημερινή επικοινωνία συνήθως, Πέτρω, Πετριά, Πετρίνα, Πετρούλα, Πάτρα, απαντάται αποκλειστικά σ' αυτά. Κατά την αλλαγή γλωσσικού περιβάλλοντος εξευγενίστηκε σε πολλές περιπτώσεις και καταχωρήθηκε επίσημα ως Κλεοπάτρα, συντελώντας στην διάδοση του βαφτιστικού της τελευταίας βασίλισσας της Αιγύπτου στην περιοχή μας. Γι' αυτό πιστεύω ότι η διάδοσή του στο συγκεκριμένο χώρο οφείλεται όχι μόνον στον γνωστό άγιο από την εκκλησιαστική παράδοση, αλλά είναι και διαφορετικής προελεύσεως.

Εφόσον η σκέψη μου είναι ορθή, θα πρέπει για το βαφτιστικό Πέτρος να υποθέσουμε εν μέρει μια μετάφραση της βασικής σημασίας του σλαβικού stōja (= στέκομαι, είμαι σταθερός) με την παράσταση που υποκρύπτεται στο προσηγορικό «πέτρα», πρβ. και τη φράση του Ευαγγελίου «σὺ εἶ Πέτρος καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ οἰκοδομήσω τὴν ἐκκλησίαν».

Γενικότερα, όπως πολλές φορές διαπίστωσα κατά την γραπτή και προφορική μου έρευνα στο νομό Σερρών, το πολύ αγαπητό βαφτιστικό στην περιοχή μας Στογιάνης αποδίδεται ποικιλοτρόπως κατά τη μετάβαση από δίγλωσσο σε ελληνόφωνο περιβάλλον, άλλοτε ως Ιωάννης < Στο - γιάνης, λόγω φωνητικής συγγένειας σε ένα τμήμα του με την μορφή της καθημερινής επικοινωνίας Γιάννης < Ιωάννης²⁹, άλλοτε, μεταφραζόμενο, ως Στέργιος ή Σταμάτης, άλλοτε, με ανάπτυξη /a/, ως Αθανάσιος < Τάνιος³⁰. Με βάση όμως την ανωτέρω σχετική δημοτικότητα σε μια συγκεκριμένη περιοχή υποθέτω ότι αποδόθηκε και ως Πέτρος, ωστόσο δεν έχω καμία ασφαλή μαρτυρία. Από τα λεγόμενα ευχετικά βαφτιστικά³¹ μόνον για το Τράικος (κατά τον J. Zaimon, *Bälgarski Imennik*, Σόφια 1988, σ. 222, από μια ευχή «να αντέχει, να ζήσει πολύ»), έχω μια μαρτυρία ότι κατά την αλλαγή γλωσσικού περιβάλλοντος εξελληνίστηκε σε Πέτρος. Ο Τράικος (1859) του Μιχαήλ, γαμπρός στο Άγιο Πνεύμα της οικογενείας Μπιλμπίλη, καταγόμενος λόγω του βαφτιστικού του προφανώς από κάποιον από τα βορείως κείμενα δίγλωσσα χωριά, φέρει στη μερίδα του γιου του Αθανασίου (1893) στο Δημοτολόγιο και στο Μητρώο Αρρένων και το βαφτιστικό Πέτρος.

28. Ένας από αυτούς φέρει το επώνυμο Σάβγιακλης (< Σάβγιακο = δίγλωσσο Βαμβακόφυτο του Δήμου Σιδηροκάστρου), ένας άλλος Βουζήκα. Το επώνυμο Βοζίκας είναι χαρακτηριστικό διγλώσσων χωριών και ταυτίζονταν με το Χρήστος.

29. Λόγω αυτής της φωνητικής συγγένειας προσαρμόστηκε και η ορθογραφία του. Στις διάφορες γραπτές πηγές είναι καταχωρημένο συχνά ως Στογιάννης.

30. Βλ. αναλυτικά Νικ. Ταχινούλης, *ό.π.* (σημ. 5), σελ. 82 κ.ε.

31. Μπούτουρας, *ό.π.*, σελ. 165 κ.ε.

Σ' αντίθεση με τις ανωτέρω οικογένειες, στις οποίες απουσιάζει το βαφτιστικό Αδάμ, το επώνυμο Αδαμίδης φέρει στο Δημοτολόγιο και ο Αδάμος (1883), γιος του Χρήστου, στον εκλογικό κατάλογο του 1914 εγγεγραμμένος ως Αδάμ Χρήστου, του οποίου ο αδελφός Δημήτριος (1879), κηπουρός το επάγγελμα, φέρει στον εκλογικό κατάλογο το επώνυμο Αδάμος, στην οικογενειακή του μερίδα το επώνυμο Αδαμούσης. Αυτοί έζησαν στο συνοικισμό του Προφήτη Ηλία.

Θα μπορούσε κανείς να υποστηρίξει ότι το επώνυμο οφείλεται σε κάποιον πρόγονο που έφερε το βαφτιστικό Αδάμ. Ωστόσο μια διαπίστωση κατά τον έλεγχο του γενεαλογικού δένδρου με κάνει επιφυλακτικό. Το 1927 πέθανε ο πατέρας τους Χρήστος, λαχανοπώλης το επάγγελμα, σε ηλικία εβδομήντα πέντε (75) ετών και δηλώθηκε από το γαμπρό του με το επώνυμο Αδαμίδης, γιος του Αδάμ. Όμως Χρήστος Αδαμίδης σ' αυτήν την ηλικία με επάγγελμα λαχανοπώλης δεν υπάρχει στον εκλογικό κατάλογο του 1914. Το μοναδικό πρόσωπο μ' αυτά τα δεδομένα είναι ο Χρήστος (1854) Μπογιατζής του Ιωάννη, λαχανοπώλης το επάγγελμα. Εφόσον η ταύτιση είναι σωστή, θα πρέπει να υποθέσουμε ότι στον εκλογικό κατάλογο η μορφή Στογιάνης ταυτίστηκε κατά την επίσημη καταγραφή λόγω φωνητικής συγγένειας με το Ιωάννης, κάτι πολύ συνηθισμένο κατά την αλλαγή γλωσσικού περιβάλλοντος στην περιοχή μας, όπως αναφέρω ανωτέρω, ενώ ως επώνυμο χρησιμοποιήθηκε το όνομα του γενάρχη στην καθημερινή επικοινωνία, δηλαδή η Αδάμος είναι η επίσημη καταγραφή μιας Ντάμος < Ντάνος < Τάνος < (Σ)τ(ογι)άνης.

Οι ανωτέρω μορφές, με ανάπτυξη προθετικού /α/ ή όχι, μαρτυρούνται ευρύτερα στην περιοχή μας. Στη δίγλωσση Πεπονιά, με καταγωγή από τη γειτονική δίγλωσση Βαμβακούσα, έζησε ο Θεόδωρος (1910) Αδάμου ή Δάμου του Τριανταφύλλου. Ο Τριαντάφυλλος θα πρέπει να υπήρξε ο εκλογέας, ο οποίος το 1914 ψήφισε στη Βαμβακούσα ως Τριαντάφυλλος (1873) Γεωργίου. Ο πατέρας του φέρει το βαφτιστικό Αδάμος. Στο δίγλωσσο Χαρωπό του Δήμου Σιδηροκάστρου έζησε ο Γεώργιος (1905) Δάμος ή Στοίλας, του οποίου ο πατέρας φέρει το βαφτιστικό Στοίλας. Στο Δημοτολόγιο του 1934 ο Γεώργιος φέρει το επώνυμο Ντάμος. Η μορφή Ντάμας μαρτυρείται ως βαφτιστικό από τη Βόρειο Ήπειρο³², η Δάμος από την Ήπειρο, η Δάμης από την Πελοπόννησο, η Δάμων από τη Θεσσαλία³³. Οι δύο τελευταίες ταυτίζονται με το Αδάμ³⁴.

32. Κ. Σπανός, «Τα ονόματα των αφιερωτών από το Λεσκοβίκι της Βορείου Ηπείρου στην πρόθεση 215 της μονής Βαρλαάμ (1613-14)», *Παρνασσός* ΛΕ' (1993) 211

33. Κ. Σπανός, «Τα ονόματα των αφιερωτών στην παρρησία 9 της Μονής Ξενιάς του 1774», *Πρακτικά Β' Συνεδρίου Αλμυριωτικών Σπουδών*, 227-250, Αλμυρός 1997, εδών 235. Συνολικά 3 φορές.

34. Μπούτουρας, *ό.π.*, σελ. 50, Τ. Γριτσόπουλος, «Βαπτιστικά ονόματα εκ Πελοποννήσου των χρόνων της Τουρκοκρατίας», *Λαογραφία* 16 (1956-7) 350.

Το γυναικείο βαφτιστικό Δάμω βρίσκω στο αρχείο μου συνολικά 6 φορές. Αποκλειστικά από τον ηπειροθεσσαλικό χώρο³⁵. Φυσικά σ' όλες αυτές δεν μπορούμε να γνωρίζουμε ποιά μορφή είναι η αρχική και ποιά οφείλεται σε ανάπτυξη ή αποβολή /a/.

Υποθέτω ότι μορφές όπως οι ανωτέρω Δάμης, Δάμος, Δάμων μετά την αυτονομήσή τους διευρύνθηκαν με την προσθήκη όχι μόνον επιθημάτων και καταλήξεων, όπως στα επώνυμα Δαμάνης, Δαμαλής³⁶, Δαμουράς³⁷, Δαμάσης³⁸, Δαμάσκος³⁹ κλπ., αλλά και με τροπή του εξακολουθητικού /δ/ > /d/. Τα σποραδικά μαρτυρημένα βαφτιστικά Ντάμας⁴⁰, Ντάμπας⁴¹, Τάμπος⁴² μας βοηθούν να κατανοήσουμε τη σημασία επωνύμων, όπως Δάμπας, Σδάμπας, Τάμπας, Ντάμπας, Δαμπάλης, Νταμπάλης, Ταμπάλης, τα οποία διαφορετικά παραμένουν άνευ νοήματος.

Δεν γνωρίζω σε ποιό βαθμό στο ανδρικό ποντιακό βαφτιστικό Δάμον, το οποίο ταυτίζεται με τον έτερο των αγίων Αναργύρων, τον Δαμιανό, στην καθημερινή επικοινωνία και Νταμιανός⁴³ και Ταμιανός⁴⁴, έχουν συμπέσει φωνητικά εξελίξεις των δύο ονομάτων ή το βαφτιστικό Δαμιανός επελέγη αυθαίρετα για μια μορφή η οποία είχε καταντήσει στην καθημερινή επικοινωνία άνευ νοήματος. Οποσδήποτε οι παράλληλες μορφές Διαμάνης-Δαμιάνης-Δαμιανός με κάνουν επι-

35. Κ. Σπανός, «Οι θεσσαλικοί οικισμοί και τα ονόματα των αφιερωτών τους στην πρόθεση 421 του Μεγ. Μετέωρου, 1592/93 - 19ος αι.», *Θεσσαλικό Ημερολόγιο* 33 (1998) 67, 1 φορά, Κ. Σπανός, ό.π. (σημ. 32), σελ. 247, 2 φορές, Κ. Σπανός, «Τα ονόματα των κουρνοβιτών στην πρόθεση της μονής της Ρεντίνας (1640-1660)», *Φθιωτικά Χρονικά* 17 (1996) 143, 2 φορές, Μ.-Χ. Χατζηϊωάννου, *Η ιστορική εξέλιξη των οικισμών στην περιοχή του Αλιάκμονα κατά την Τουρκοκρατία. Ο κώδικας αρ. 201 της Μονής Μεταμορφώσεως του Σωτήρος Ζάβορδας*, Αθήνα 2000, Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών, τ. 75, σελ. 282, 1 φορά.

36. Στο βλαχοχώρι Λιβάδι του Ολύμπου.

37. Στις Σέρρες με καταγωγή από την Καλαμάτα.

38. Στην Ασπροβάλτα με καταγωγή από τη Λέσβο. Για την εξέλιξη πρβ. και επώνυμα Δημάσης στον Πολύγυρο της Χαλκιδικής, Δημασής στη Μεσολακκιά του Παγγαίου και στο Ποδοχώρι της Καβάλας.

39. Το επώνυμο είναι χαρακτηριστικό βορειοελλαδικό. Το ομόηχο βαφτιστικό ταυτίζεται συνήθως με τον άγιο Δαμασκηνό, Μπούτουρας, 62. Βέβαια η ηχητική ομοιότητα είναι εντυπωσιακή, όμως εγώ δεν γνωρίζω Πόντιο που να ονομάζεται Δαμάσκος.

40. Κ. Σπανός, ό.π. (σημ. 32), σελ. 211, 1 φορά.

41. Κ. Σπανός, ό.π. (σημ. 35), σελ. 62, 1 φορά.

42. Κ. Σπανός, «Ονόματα αφιερωτών από οικισμούς του Ολύμπου σε μια άγνωστη πρόθεση της Μονής του Σπαρμού (17^{ος}-18^{ος} αι.)», *Θεσσαλικό Ημερολόγιο* 55 (2009) 139.

43. Π. Παπαχριστοδούλου, «Μετασχηματισμός κυρίων ονομάτων ανδρών και γυναικών (Φιλιππουπόλεως-Σαράντα Εκκλησιών-Ιλδιμίου- Αδριανουπόλεως)», *Αρχείον του Θρακικού Λαογραφικού και Γλωσσικού Θησαυρού* 11 (1944/5) 142.

44. Φ. Αποστολοπούλου -Δ. Ανδρεάδη, «Τα βαφτιστικά ονόματα ανδρών και γυναικών της Καππαδοκίας», *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών* 1 (1977) 103.

φυλακτικό⁴⁵. Αξιοπαρατήρητη είναι και η απουσία του βαφτιστικού Δαμιανός στον ηπειρωτικό χώρο σε αντίθεση με τον Πόντο. Σε 22.104 ανδρικά και γυναικεία βαφτιστικά του αρχείου μου από τον Πόντο 40 άνδρες ονομάζονται Δαμιανός, σε 23.443 ονόματα Βλάχων της ίδιας εποχής το φέρει μόνον 1⁴⁶. Το γυναικείο Δαμιανή απουσιάζει στους Ποντίους, όπου 2 γυναίκες ονομάζονται Δαμάμα, 11 Ταμάμα⁴⁷. Ίσως είναι το γυναικείο του Δαμιανός, στο οποίο εκτός από την αποβολή της ουρανώσεως τράπηκε ο φθόγγος /n/ > /m/, πιθανόν και με παρετυμολογική επίδραση του τουρκικού tamam (= έτοιμος, ολοκληρωμένος, πλήρης)⁴⁸. Για την κατάληξη -άμα σε ονόματα, πρβ. τα γυναικεία βαφτιστικά Βαλσάμα, Βαρσάμα⁴⁹, Μαλάμα⁵⁰, Ροδάμα⁵¹.

Εκτός από τα βαφτιστικά Αθανάσιος και Στογιάνης, για τα οποία εκτέθηκε ανωτέρω ότι συνέπεσαν στην Τάνος, θα πρέπει στο σχηματισμό των ανωτέρω μορφών να προστεθεί και το βαφτιστικό Αναστάσιος, διότι και αυτό συνέπεσε φωνητικά σε ένα στάδιο της εξέλιξής του στην καθημερινή επικοινωνία με το Αθανάσιος. Κάτι τέτοιο συνετέλεσε οπωσδήποτε στην αύξηση της δημοτικότητάς του, αφού το Αθανάσιος είναι πολύ πιο αγαπητό σ' ολόκληρο τον ελλαδικό χώρο.

Μια συνηθισμένη εξέλιξη του Αθανάσιος είναι η Νάσιος. Αυτή είναι διαδεδομένη τόσο σε ελληνόφωνα χωριά, όσο και σε δίγλωσσα, όπως επίσης και η Τάσιος, η οποία ταυτίζεται, όσο γνωρίζω, αποκλειστικά με το Αναστάσιος. Όμως αυτό δεν μπορεί να είναι απόλυτα σωστό, αφού ο εξακολουθητικός φθόγγος /θ/ και ο οδοντικός φθόγγος /t/ της ελληνικής αποδίδεται σε δίγλωσσο περιβάλλον με τον φατνιακό φθόγγο /th/, όπως αναφέρω ανωτέρω για την μορφή Τάνος < Αθανάσιος. Αυτό σημαίνει, κατά τη γνώμη μου, ότι σε δίγλωσσο περιβάλλον τα βαφτιστικά Αθανάσιος και Αναστάσιος συνέπεσαν στην μορφή Τάσιος.

Το ίδιο διαπίστωσα και κατά την προφορική μου έρευνα σε βλα-

45. Στον εκλογικό κατάλογο του 1914 τα αδέρφια Χρήστος (1874) και Γεώργιος (1879) φέρουν το επώνυμο Διαμάνης, στο Μητρώο Αρρένων ο Χρήστος ονομάζεται Διαμάνης, ο γιος του στο Δημοτολόγιο της Σκοτούσας φέρει το επώνυμο Δαμιανός.

46. Ο Δαμιανός (1903) Κατσώρας έζησε στο Μέτσοβο των Ιωαννίνων.

47. Το βαφτιστικό βρήκω αποκλειστικά στο μικρασιατικό χώρο. Στο αρχείο μου το φέρουν 12 μικρασιάτισσες, βλ. επίσης Σάβ. Πορφ. Παπαδόπουλος, *Λαογραφικά Καρακούτ*, τ. 3, σελ. 444, ο οποίος ταυτίζει τη μορφή Ταμάμα με το βαφτιστικό Θωμαή.

48. Υποθέτω ότι κάτι ανάλογο σκέφτηκαν και οι μελετητές οι οποίοι για τα γυναικεία βαφτιστικά Ταμάμα, Θαμάμα, Τάμα σημειώνουν ότι η λέξη σημαίνει στα τουρκικά «εντελής», ό.π. (σημ. 39), σελ. 129. Τα γυναικεία βαφτιστικά μου είναι άγνωστα πέραν του μικρασιατικού χώρου.

49. Μπούτουρας, ό.π., σελ. 136.

50. Δ. Πετροπούλου, «Λαογραφικά Σκοπού Ανατ. Θράκης», *Αρχείον του Θρακιικού Λαογραφικού και Γλωσσικού Θησαυρού* 5 (1938-9) 218.

51. Ιορδ. Βαμβακίδης, «Σύμμεκτα εξ Οινόης», *Αρχείον Πόντου* 9 (1939) 174.

χόφωνους του νομού Σερρών. Η μορφή Τάσιος ταυτίζονταν βέβαια συνήθως με το βαφτιστικό Αναστάσιος, όμως ο Αθανάσιος (γέννηση περί το 1850) Καμπούρης, ο οποίος μετοίκησε σε παιδική ηλικία από τη Βωβούσα στο Αχλαδοχώρι, ήταν γνωστός στην καθημερινή επικοινωνία ως Τάσιος, ο Αθανάσιος (γέννηση περί το 1860) Βελιγρατλής, ο οποίος έζησε στην Ηράκλεια, ήταν γνωστός ως Τάσκας, ο Αθανάσιος (1892) Βέρτας, ο οποίος έζησε στο Λαϊλιά, ως Τάσης.

Γι' αυτό υποθέτω ότι πιθανόν η μορφή Τάνος < Αθανάσιος⁵², με τροπή /th/ > /t/, δημιουργήθηκε ανεξάρτητα της ανωτέρω και σε βλαχόφωνο περιβάλλον. Συνεπώς τα γυναικεία βαφτιστικά Τάμω, Ταμούσιω, στα οποία τράπηκε περαιτέρω ο φθόγγος /n/ > /m/ και μαρτυρούνται από το Ζαγόρι και το Μέτσοβο, η Τάμου από την Εράτυρα της Δυτικής Μακεδονίας⁵³, ανήκουν, εν μέρει τουλάχιστον, και στο Αθανάσιος. Το ίδιο ισχύει και για ένα μέρος των πολύ αγαπητών βαφτιστικών στον ίδιο χώρο Στάμος, Στάμω, στα οποία αναπτύχθηκε κατά τη γνώμη μου /s/⁵⁴.

Από τον Πόντο είναι μαρτυρημένη η μορφή Αδάμπς⁵⁵, η οποία προέκυψε ολοφάνερα από τον τύπο Αδάμ(η)ς με τροπή του ληκτικού συμπλέγματος /ms/ > /mbs/. Την εξέλιξη αυτή παρατήρησα και σε γραπτές πηγές και προφορικές μαρτυρίες στην Κεντρική Μακεδονία. Παραθέτω τα επώνυμα Βραμπάκης⁵⁶ και Αβραμπάκης⁵⁷, το γυναικείο βαφτιστικό Αβραμπικίνα, το οποίο βρίσκω στα Δημοτολόγια 11 φορές⁵⁸ και ως όνομα μοναχής έχει και τη μορφή Αβραμπεκίνα⁵⁹. Από την προφορική μου έρευνα παραθέτω και την Χουλιουμπάκος < Χουλιούμης⁶⁰. Στην ίδια τροπή

52. Για περαιτέρω φωνητικές συμπτώσεις στην μορφή Τάνος βλ. επίσης Νικ. Ταχινουσλής, *ό.π.* (σημ. 5), σελ. 138.

53. Ευάγγ. Μπόγκας, *Τα γλωσσικά ιδιώματα της Ηπείρου*, τ. 1-2, Ιωάννινα 1964-1966, εδώ σελ. 446, 450, από το Ζαγόρι και το Μέτσοβο, Γρηγ. Π. Βέλκος, *Τα επώνυμα και τα βαφτιστικά της Σέλιτσας (Εράτυρας) 1650 - 1950*, Ελασσόνα 1998, σελ. 47. Οι μελετητές ταυτίζουν τις μορφές με το βαφτιστικό Σταματία.

54. Για την εξέλιξη βλ. αναλυτικά Νικ. Ταχινουσλής, *ό.π.* (σημ. 5), σελ. 82 κ.ε.

55. Μπούτουρας, *ό.π.*, σελ. 50.

56. Στο δίγλωσσο Στρυμωνικό της επαρχίας Νιγρίτας με καταγωγή από το γειτονικό επίσης δίγλωσσο χωριό Άμπελοι και στο Σιδηρόκαστρο με καταγωγή από τη γειτονική δίγλωσση Φαιά Πέτρα.

57. Ο Θωμάς (1914) Αβραμπάκης από το γειτονικό προς τις Σέρρες χωριό Νέο Σούλι γνώριζε ότι ο παππούς του Θεοχάρης (1867) Λαγός του Αβραάμ όφειλε το επώνυμο Αβραμπάκης στο βαφτιστικό του πατέρα του. Στον εκλογικό κατάλογο του 1914 ο Θεοχάρης είναι καταχωρημένος ως Αβραμπάκης, γιος του Αβραμπάκη. Μέλη της οικογενείας φέρουν στο Μητρώο Αρρένων και το επώνυμο Λαγός.

58. Στα χωριά της Χαλκιδικής Παλιοχώρι (2), Γομάτι (1) και Γαλάτιστα (8).

59. Π. Παπαγεωργίου, «Εκδρομή εις την βασιλικήν και πατριαρχικήν μονήν Αναστασίας της Φαρμακολυτριάς, Μακεδονικά κύρια ονόματα εκ κώδικος προθέσεως», *Byzantinische Zeitschrift* 7 (1898) 68.

60. Στο γειτονικό προς τις Σέρρες χωριό Νέο Σούλι. Στον εκλογικό κατάλογο του

του ληκτικού συμπλέγματος /ms/ > /mbs/ οφείλουν κατά τη γνώμη μου τη δημιουργία τους και τα επώνυμα Αδαμπάς, Αδαμπάσης, Αδαμπασιάδης, Αδαμπασιδής, Αδαμπάτας, τα οποία βρίσκω στον ΟΤΕ, ενώ για τα προσφυγικά επώνυμα Οδαμπάσογλου, Οδαμπασιδής, Ονταμπάσογλου, Οντάμπασης, Οτάμπασης, Οταμπασιδής, Οταπασόγλου, Οταπασιδής υποθέτω ότι προσαρμόστηκαν σε περιβάλλον με έντονη την επίδραση της τουρκικής προς την ομόηχη λέξη odabaşi (= αρχισερβιτόρος σε χάνι), δίχως αυτό να σημαίνει ότι αποκλείω πως κάποιος άσκησε αυτό το επάγγελμα. Όμως αν αυτός ήταν ο αποκλειστικός λόγος της δημιουργίας, θα περιμέναμε να είναι ευρύτερα διαδεδομένο.

Όσο γνωρίζω, δεν υπάρχει κάποια ειδική μελέτη για την εξέλιξη /ms/>/mbs/. Ωστόσο κατά τη διάρκεια της προφορικής μου έρευνας σε ελληνόφωνα χωριά του νομού Σερρών παρατήρησα συχνά το ίδιο φαινόμενο της αναπτύξεως συνοδίτη φθόγγου, μετά την αποβολή του από του /i/ της καταλήξεως και της ουρανώσεως στον /l/, και στο σύμπλεγμα /ls/>/lts/. Στην καθημερινή επικοινωνία το βαφτιστικό Απόστολος > Αποστόλ(η)ς ακουγόταν όχι όπως συνήθως στο βορειοελλαδικό χώρο ως Απουστόλ'ς, αλλά ως Απουστόλ'τς, ο Βασίλειος > Βασίλ(η)ς ως Βασίλ'τς, ο Πασχάλ(η)ς ως Πασχάλ'τς, ο Μιχαήλ > Μιχάλ(η)ς ως Μιχάλ'τς.

Επειδή περαιτέρω ένας Ιωάννης > Γιάνν(η)ς ακουγόταν στην καθημερινή επικοινωνία και ως Γιάνν'τς (πρόφερε Γιάν'τς)⁶¹, Γιουβάντς⁶², ένας Ιορδάνης ως Γιουρτάντς⁶³, ένας Δημοσθένης ως Δημουστέντς⁶⁴, υποθέτω ότι η ίδια εξέλιξη συνέβη και στο σύμπλεγμα /ns/, δηλαδή αυτό προσέλαβε σε πολλά βαφτιστικά τη μορφή /nts/ και με ηχηροποίηση /nds/⁶⁵. Ορμώμενος από αυτή τη διαπίστωση και επειδή στον ΟΤΕ βρίσκω επώνυμα της μορφής Δαμάνης⁶⁶, Δαμάνογλου⁶⁷, Δαμανής⁶⁸,

1914 τα μέλη της φέρουν το επώνυμο Χουλούμης.

61. Χ. Γεωργίου, *Το γλωσσικό ιδίωμα Γέμα Καστοριάς*, Θεσ/νίκη 1962, σελ. 355.

62. Νικ. Πασχαλούδης, *Τα Τεργινιώτικα και τα Νιγριτινά*, Σέρρες 2000, σελ. 374, επίσης, σελ. 373, Γαλάντς < Γαλάνης.

63. Γρηγ. Π. Βέλκος, *Τα επώνυμα και τα βαφτιστικά της Σέλιτσας (Εράτουρας) 1650-1940*, Ελασσόνα 1998, σελ. 40.

64. Χ. Γεωργίου, *ό.π.*, σελ. 355.

65. Ιάσων > Γιασώντς, Μπούτουρας, 40, Γεώργιος > Γιωργέντιος, Μπούτουρας, 61. Πρβ. επίσης τις κατά τη γνώμη μου παράλληλες μορφές Γεργάνος, Κ. Σπανός, «Οι θεοσαλικοί οικισμοί στον ιεροσολυμιτικό κώδικα 509, 1649-1669», *Θεσσαλικό Ημερολόγιο* 40 (2001) 325 και Γιωργαντής, Ρ. Kretschmer, *Der heutige lesbische Dialekt*, Wien 1905, σελ. 376.

66. Στο αρχείο μου από τα Δημοτολόγια βρίσκω το επώνυμο σε εντόπια οικογένεια στη Νιγρίτα του νομού Σερρών.

67. Στο αρχείο μου από τα Δημοτολόγια βρίσκω το επώνυμο σε θρακιώτικη οικογένεια στο χωριό Πατρίκι του νομού Σερρών.

68. Στο αρχείο μου από τα Δημοτολόγια βρίσκω το επώνυμο σε μικρασιατική οικο-

Νταμάνης, Διαμάνης, Διαμάνογλου, Διαμανίδης σκέφτομαι μήπως κατ' αυτόν τον τρόπο μπορούμε να αντιληφθούμε και τη δημιουργία, τουλάχιστον εν μέρει, του βαφτιστικού και επωνύμου που ταυτίστηκε με την αρχαιοελληνική λέξη *αδάμας*⁶⁹ και εξευγενίστηκε σε Αδαμαντίου, Αδαμαντόπουλος, Αδαμαντίδης, Αδαμαντιάδης. Κατά τη γνώμη μου η αρχική μορφή του ονόματος είναι η Διαμάντ(η)ς, γυναικείο Διαμάντω, οι οποίες είναι αρκούντως μαρτυρημένες στις πηγές⁷⁰.

Εφόσον η υπόθεσή μου ευσταθεί, μπορεί να ερμηνευθεί ικανοποιητικά και η διάδοση του βαφτιστικού και επωνύμου, σε αντίθεση με άλλα κατατασσόμενα στην ίδια ομάδα, όπως λ.χ. το χαρακτηριστικό βορειοελλαδίτικο Μάλαμας, σε ολόκληρο τον ελλαδικό χώρο, αφού πρόκειται για μία από τις εξελίξεις αγαπητών βαφτιστικών. Το βέβαιο είναι ότι πρόκειται για νεότερο σχηματισμό, αφού απουσιάζει από το Λεξικό της εποχής των Παλαιολόγων⁷¹. Επίσης σε 8.424 ανδρικά και 6.564 γυναικεία βαφτιστικά του αρχείου μου από τα Πρακτικά των Μονών του Αγίου Όρους κυρίως του 13^{ου} και 14^{ου} αιώνα από την περιοχή της σημερινής Κεντρικής Μακεδονίας, όπου είναι απογεγραμμένοι πάροικοι, ήτοι άνθρωποι από κατώτερα κοινωνικά στρώματα, ουδείς άνδρας ή γυναίκα το φέρει⁷².

γένεια στη Μουσθένη του νομού Καβάλας. Ο γενάρχης (1899) φέρει στο Δημοτολόγιο και το επώνυμο Ντομάνης. Υποθέτω ότι η δεύτερη μορφή, η οποία μας δείχνει πιθανότατα και την αρχική Νταμάνης, πριν αυτή εξευγενισθεί κατά την επίσημη καταγραφή, οφείλει τη δημιουργία της σε χείλωση του /a/ κοντά στο χειλικό /m/.

69. *Διά την λαμπρότητα και το πολύτιμον*, Μπούτουρας, *ό.π.*, ο οποίος το εντάσσει στα ονόματα *εκ παρομοιώσεων προς τα ορυκτά* και παραθέτει τις Μάντσιος, Μάντος, Διαμάντης, Διαμαντάρας, Διαμαντής, Μαντής, Μενός, γυναικείο Διαμαντή, Διαμάντω, Διαμαντούλα, Μαντούλα, Διάμω, Μαντώ, Διαμαντένια ως μορφές του βαφτιστικού.

70. Βλ. λ.χ. Μπούτουρας, 144. Μερικές φορές η χρήση της μορφής Διαμάντης είναι εντυπωσιακή, όπως στο βλαχοχώρι Μέτσοβο, βλ. Κ. Σπανός, «Τα ονόματα των Μετσοβιτών του 18^{ου} αιώνα», *Πρακτικά Α΄ Συνεδρίου μετσοβίτικων σπουδών*, Αθήνα 1993, σελ. 62, όπου σε 518 ανδρικά βαφτιστικά οι 8 ονομάζονται Διαμάντης ουδείς Διαμαντής. Σημειωτέον ότι στο αρχείο μου από τα Δημοτολόγια βρίσκω τη μορφή Διαμάντης μόνον 1 φορά στο βλαχοχώρι Σαμαρίνα των Γρεβενών, κάτι που κατά τη γνώμη μου δείχνει και την πορεία προς το γνωστό και οικείο κατά την επίσημη καταγραφή. Στον εκλογικό κατάλογο του 1914 φέρουν το επώνυμο 8 ψηφοφόροι στη Σαμαρίνα, κατανεμημένοι με βάση τα πατρώνυμα σε 3 οικογένειες. Στην 1 εξ αυτών ο γενάρχης, ο οποίος έχει και τα μεγαλύτερα σε ηλικία παιδιά, ονομάζεται Δημήτριος.

71. E. Trapp κ.ά., *Prosopographisches Lexikon der Palaiologenzeit*, Βιέννη 1976-1994.

72. Για το αρχείο βλ. αναλυτικά ανωτέρω, σημ. 5, σελ. 19 και υποσημείωση 85.

ΤΟ ΣΑΧΝΙΣΙ ΣΤΗ ΛΑΪΚΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΤΟΥ ΝΟΜΟΥ ΣΕΡΡΩΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Οι Σέρρες, πρωτεύουσα του ομώνυμου νομού της ανατολικής Μακεδονίας, είναι χτισμένες στο δυτικό άκρο του Μενοίκιου όρους και βρίσκονται στην ίδια θέση με την αρχαία πόλη Σίρις ή Σίρρα.

Η περιοχή των Σερρών κατά την μεσαιωνική περίοδο, ως σημαντικό εμπορευματικό και εξαγωγικό κέντρο ακατέργαστου βαμβακιού, ήταν ονομαστή για τον πλούτο, τον πολιτισμό της και τους μεγάλους εμπορικούς δρόμους προς την Ευρώπη. Η οικονομική ανάπτυξη που «γνώρισαν» οι οικισμοί της περιοχής των Σερρών, ενθάρρυναν την δόμηση πολλών νέων κτισμάτων, στα αστικά κέντρα και στους αγροτικούς οικισμούς της περιοχής.

Το αντικείμενο της εργασίας είναι η ξυλόπηκτη κατασκευή του εξώστεγου ή σαχνισί, των ιστορικών κατοικιών των οικισμών: Άνω Ποροίων, Χρυσού, Αγ. Πνεύματος, Εμμ. Παπά, Πεντάπολης, Αλιστράτης, Κορμίστας, Ροδολίβους και Πρώτης, κατά το χρονικό διάστημα του 18^{ου} έως αρχές του 20^{ου} αιώνα.

Κριτήρια επιλογής των οικισμών ήταν: α) η ιδιαίτερη θέση του κάθε οικισμού, β) η ιστορία του και το μέγεθος του οικοδομικού αποθέματος της λαϊκής αρχιτεκτονικής που φιλοξενούν.

Η αρχιτεκτονική προεξοχή

Σημαντικά στοιχεία που χαρακτηρίζουν την λαϊκή αρχιτεκτονική, όχι μόνο της Μακεδονίας αλλά και της Ελλάδας, είναι οι αρχιτεκτονικές προεξοχές. Ως χώροι της κατοικίας ή των αρχοντικών, προεξέχουν από τον κορμό της λιθόκτιστης συνήθως κατασκευής. Όταν πρόκειται για στεγασμένους, κλειστούς χώρους που προεξέχουν, ονομάζονται σαχνισιά, ενώ οι ημιυπαίθριοι ονομάζονται: χαγιάτια, δοξάτα, σοφάδες και κιόσκια.

Το σαχνισί επηρέασε ιδιαίτερα την παραδοσιακή αρχιτεκτονική του βαλκανικού και μικρασιατικού χώρου και συνέβαλε στη δημιουργία ενός ιδιαίτερου αρχιτεκτονικού ρυθμού σε πολλά κράτη. Στην Τουρκία χαρακτηρίζεται ως οθωμανική αρχιτεκτονική, στη Βουλγαρία

*Εικ. 1: Σαχνισί με ανοίγματα,
στη νότια πλευρά της μονής Τιμίου Προδρόμου.*

*Εικ. 2: Παλιά κατοικία με σαχνισί,
δομήθηκε το 1936 στο Άγ. Πνεύμα
Σερρών (Α.Μ.765).*

ως αρχιτεκτονική της βουλγαρικής αναγέννησης, και στην Ελλάδα ως παραδοσιακή ή λαϊκή αρχιτεκτονική με ειδικότερες ονομασίες, όπως μακεδονική αρχιτεκτονική, αρχιτεκτονική της Ηπείρου ή πηλιορείτικη αρχιτεκτονική.

Το σαχνισί

Σαχνισί¹ ονομάζουμε τους χώρους που προεξέχουν, ως αρχιτεκτονικές προεξοχές με διάφορες μορφές: α) στις μονοκατοικίες με όροφο ή σε τμήμα του ορόφου, β) στις κατοικίες με ορόφους και γ) σε τμήματα ορόφων επάλληλα ή διαδοχικά. Οι συνδυασμοί που προκύπτουν είναι πολλοί και χαρακτηρίζουν την τυπολογία και τη μορφολογία της λαϊκής αρχιτεκτονικής της περιοχής του Νομού Σερρών και όχι μόνο (εικ.1).

Η δημιουργία αυτού του χώρου έδινε τη δυνατότητα στους ενοίκους, να αναπαύονται σε ηλιόλουστο χώρο με θέα έχοντας οπτική επαφή με τον δρόμο. Στις ιστορικές κατοικίες, η κατασκευή της αρχιτεκτονικής προεξοχής συντελεί στην αύξηση της εκμεταλλεύσιμης δομημένης επιφάνειας, πέρα και έξω από την οικοδομική γραμμή. Σε ορισμένες περιπτώσεις επιτρέπει τον ορθογωνισμό των κτιρίων στον όροφο, σε οξυγώνια ή αμβλυγώνια οικόπεδα.

Όλα τα παραπάνω προϋποθέτουν πυκνή δόμηση και έλλειψη χώρου στους οικισμούς που έχουν έντονες κλίσεις στο έδαφός τους. Οι οικισμοί με αυτά τα χαρακτηριστικά είναι: τα Άνω Πορόια, το Άγιο Πνεύμα, ο Εμμ. Παπάς και η Αλιστράτη. Εξαίρεση αποτελεί ο οικισμός του Ροδολίβου, που δεν έχει έντονο ανάγλυφο, αλλά παρ' όλα αυτά είναι έντονη η παρουσία του εξώστεγου. Στον οικισμό του Αγίου Πνεύματος, κατοικίες με σαχνισί χτίζονταν έως την τρίτη δεκαετία του 20^{ου} αι., παράδειγμα η με αρ. μητρώου 765 ιστορική κατοικία (εικ.2).

Θα πρέπει να σημειωθεί πως κάθε προεξοχή δεν είναι σαχνισί. Το σαχνισί ως αρχιτεκτονική προεξοχή είναι κλειστό και από τις τρεις πλευρές, με ελαφρούς τοίχους από τσατμά ή από μπαγδατότοιχους. Οι άλλες κατασκευές που προεξέχουν και δεν έχουν τοίχο στις τρεις πλευρές λέγονται κιόσκια. Στη νότια πλευρά της μονής Τιμίου Προδρόμου, η διαφορά διακρίνεται καθαρά ανάμεσα στους δύο αρχιτεκτονικούς τύπους προεξοχής (εικ.4). Αξιόλογα σαχνισιά διακρίνουμε στη μεσημβρινή πλευρά των κελιών της μονής Τιμίου Προδρόμου στις Σέρρες (εικ.3).

Τα σαχνισιά που η κατασκευή τους ήταν εξ ολοκλήρου ξύλινη είναι παλαιότερα από τα πέτρινα. Η επικράτηση των ξύλινων προεξοχών στην περιοχή των Σερρών (εικ.5), οφειλόταν στο ότι ήταν φθηνότερες κατασκευές και πολύ ανθεκτικότερες στους σεισμούς από τις λίθινες κα-

1. Ν. Μουτσόπουλος, *Η αρχιτεκτονική προεξοχή «το σαχνισί»*. Συμβολή στη μελέτη της ελληνικής κατοικίας, Εταιρία Μακεδονικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη 1988, σσ. 33-34. «... Η λέξη σαχνισί είναι περσική shah nesin = το κάθισμα του σάχη. Τη μεταχειρίζονται όμως οι Τούρκοι στην οικοδομική τους ορολογία: sahnis, sahnisin, sehnisin, που σημαίνει μικρή προεξοχή για να καθίσει κανείς και να δει έξω...». Άλλες ονομασίες στον ελλαδικό χώρο: ξεπεταχτό, εξώστεγο, προεξοχή, έρκερ.

Εικ. 3: Αξιόλογα επάλληλα σαχνισιά στη μεσημβρινή πλευρά των κελιών της μονής Τιμίου Προδρόμου.

Εικ. 4: Δεξιά, σαχνισιά στη μεσημβρινή πλευρά της μονής Τιμίου Προδρόμου, αριστερά, κιάσκια με ανατολικομεσηβρινό προσανατολισμό.

τασκευές².

Στην περιοχή των Σερρών εφαρμόστηκαν δύο συστήματα κατασκευής ξύλινων προβόλων. Το πρώτο, με την εκφορά ξύλινων φουρουσιών και το δεύτερο σύστημα, με τις ευθύγραμμες ή τις καμπύλες αντη-

2. Ν. Μουτσόπουλος, *Η αρχιτεκτονική προεξοχή «το σαχνισί»*, ό.π., σ. 69. Αναφέρεται ότι «... Η λίθινη κατασκευή ήταν στερεότερη αλλά κόστιζε πολύ και υπέφερε πολύ περισσότερο από τους σεισμούς σε σχέση με τις ξύλινες κατασκευές που ήταν φθηνότερες και πολύ ανθεκτικότερες...».

Εικ. 5: Λεπτομέρεια ξύλινου εξώστεγου, Άγ. Πνεύμα, τέλος του 18ου αι. (Α.Μ.703).

Εικ. 6: Λεπτομέρεια εκφορικού συστήματος ξύλινων δοκαριών σε εξώστεγο. Άνω Πορόια, αρχές 19^{ου} αι. (Α.Μ.135).

ρίδες, που στήριζαν την προέκταση των ξυλοδοκών του πατώματος του σπιτιού.

Στην κατασκευή του πρώτου συστήματος, η πάκτωση των επάλ-
ληλων προβόλων γινόταν στη λιθοδομή, έτσι που τα φουρούσια με το
εκφορικό σύστημα να προεξέχουν κατά 60 εκ. περίπου από τον πέτρινο
πυρήνα της κατοικίας (εικ. 6).

Εικ. 7: Λεπτομέρεια αντιστήριξης προεξοχής σε σπίτι στα Άνω Πορόια, μέσα 19^{ου} αι. (Α.Μ.113).

Εικ. 8: Επένδυση αντιστήριξης προεξοχής με κατασκευή από μπαγδατί. Αγ. Πνεύμα, αρχές 20^{ού} αι. (Α.Μ.765).

Στις ξύλινες κατασκευές του δεύτερου συστήματος, τα διαγώνια ξύλα αντιστήριξης, οι μπαγιάντες (εικ. 7), μετέφεραν τα φορτία σε όσο το δυνατό χαμηλότερα σημεία της λιθοδομής και συνήθως επενδύονταν με μια κατασκευή από μπαγδατί (εικ. 8). Σε πολλές περιπτώσεις τα ξύλα αντιστήριξης δεν επενδύονταν, δίνοντας την εικόνα των ξύλινων δοκαριών που προεξέχουν (εικ. 9). Η διάταξη της προεξοχής εξαρτιόταν από τις δυνατότητες της κατασκευής και από την επιθυμία του νοικο-

Εικ. 9: Ξύλα αντιστήριξης προεξοχής δίχως επένδυση, που δίνουν την εικόνα ξύλινων δοκαριών που προεξέχουν. Ροδολίβος, μέσα 19^{ου} αι. (Α.Μ.967).

Εικ. 10: Λεπτομέρεια βάσης των ξύλων προεξοχής στο εξωτερικό του δίδυμου ξυλόδεσμου, στο χατίλι. Άγ. Πνεύμα, τέλος του 18^{ου} αι. (Α.Μ.709).

κύρη. Η βάση των ξύλων προεξοχής στο σημείο επαφής τους με την υποκαείμενη λιθοδομή ήταν το οριζόντιο ξύλο, το εξωτερικό του δίδυμου ξυλόδεσμου, το χατίλι (εικ. 10). Σε μερικές περιπτώσεις η κάτω παρειά

Εικ. 11: Λεπτομέρεια σύνδεσης με εντρομία της μπαγιάντας με το χατίλι. Άνω Πορόια, τέλος 18^{ου} αι. (Α.Μ.101).

Εικ. 12: Λεπτομέρεια διακόσμησης ξύλινης μπαγιάντας καρφωμένης με πλατυκέφαλο γυφτόκαρφο στο ντιρέκι, σε ιστορική κατοικία του οικισμού Εμι. Παπά, τέλος 18^{ου} αι. (Α.Μ.433).

της μπαγιάντας έχει εντρομία που «κλειδώνει» τις ξυλοδεσιές (εικ. 11), ώστε η σύνδεση να μην επαφίεται μόνο στο κάρφωμα³. Η επιμέλεια που δίνονταν στις περιπτώσεις αυτές στη βάση της μπαγιάντας, δικαιολογούνται από την υπερκείμενη αρχιτεκτονική προεξοχή. Τα ανοίγματα των προβόλων, που υποστηρίζονται, κυμαίνονται από 0,60μ. έως 1,20μ. περίπου, σχετικά μικρά.

Στην Βουλγαρία οι ξυλόπηκτες κατασκευές είναι σχετικά τολμηρότερες και προσεγμένες, συναντά κανείς συχνά την εγκοπή πατούρας στις μπαγιάντες, στην επαφή τους με τις ξυλοδεσιές, τα χατίλια⁴.

Στην περιοχή των Σερών στους ευθύγραμμους ξυλοδοκούς που υποστήριζαν τα δοκάρια των προβόλων, οι λαϊκοί μάστορες στις πιο λαϊκές κατασκευές προσπαθούσαν να διακοσμήσουν την όψη τους με χαρακτά σχήματα (εικ. 12). Σε παλιές κατασκευές, κάθε αντηρίδα στήριζε

3. Ι. Κίζης, *Πηλιορείτικη οικοδομία. Η αρχιτεκτονική της κατοικίας στο Πήλιο από τον 17^ο στον 19^ο αι.*, διδακτορική διατριβή στο Ε.Μ.Π., Πολιτιστικό Τεχνολογικό Ίδρυμα ΕΤΒΑ, Αθήνα 1985, σ. 192. Ομοίως και στην ηπλιορείτικη λαϊκή αρχιτεκτονική οι μπαγιάντες στο κάτω μέρος τους καρφώνονται πάνω στο χατίλι.

4. S. Stamon, R. Anguelova, N. Caneva-Decevska, V. Kolarova, *The Architectural Heritage in Bulgaria*, Sofia 1972, Teteven 1852, σ. 206.

Εικ. 13: Λεπτομέρειες σύνδεσης αντιρίδας με εντορμία, σε ιστορική κατοικία του Ροδολίβου (Α.Μ.967).

Εικ. 14: Λεπτομέρεια συνδεσμολογίας ξύλινων δοκαριών και του συστήματος στήριξης σε σερραϊκά σαχισιά. Αριστερά: Ροδολίβος, μέσα 19ου αι. (Α.Μ.967). Δεξιά, Άνω Ποροία, αρχές 19^{ου} αι. (Α.Μ.135).

μεμονωμένα το φουρούσι και σφηνώνονταν με κατάλληλη εγκοπή στο κάτω πέλμα του. Σε επιμελημένες ή νεότερες κατασκευές η συνεργασία των φουρουσιών που υποστήριζαν οι αντηρίδες εξασφαλιζονταν από ένα χοντρό καδρόνι, καρφωμένο και συχνά συνδεδεμένο με εντορμία στο κάτω πέλμα των φουρουσιών. Έτσι αποφεύγονταν πιθανά σχισίματα των φουρουσιών στα σημεία των συνδέσεών τους με τις αντηρίδες (εικ. 13).

Οι μπαγιάντες τοποθετούνταν άλλοτε πυκνότερα, άλλοτε αραιότερα, ανάλογα με την προεξοχή και τα φορτία του σαχισιού. Τη συνδεσμολογία των ξύλινων δοκαριών και τη μορφολογία των μελών του συστήματος στήριξης την παρατηρούμε σε κατοικίες των οικισμών Ροδολίβου και Άνω Ποροίων (εικ. 14). Η τεχνολογία της συνδεσμολογίας των ξύλινων κατασκευών των σαχισιών είχε απόλυτη σχέση με τις

Εικ. 15: Η εμπειρία από την κατασκευή εκκλησιαστικών κτιρίων έχει σχέση με τις γενικές και ειδικές γνώσεις των μαστόρων στις ξύλινες κατασκευές.

γενικές γνώσεις των μαστόρων στις ξύλινες κατασκευές, αλλά και την εμπειρία τους από την εκτέλεση μεγαλύτερων κατασκευών, όπως αυτή των εκκλησιαστικών κτιρίων⁵ (εικ. 15).

Οι μορφές των αντηρίδων στα αγροτόσπιτα και στις αστικές οικίες χαρακτηρίζονταν από τις «καθαρές» ευθείες γραμμές, χωρίς στολίδια, και εξέφραζαν απόλυτα τη λειτουργία τους. Η ευθεία αντηρίδα χρησιμοποιήθηκε όχι μόνο στην περιοχή των Σερρών (εικ. 16), αλλά και στα παλαιότερα σίτια τα πυργόσπιτα του Πηλίου⁶, αντιστηρίζοντας τεράστιους προβόλους. Άλλη περιοχή όπου συναντάται η ευθεία μαγαϊνάντα είναι αυτή της Σαφράμπολης στην Τουρκία⁷.

Η χρήση των καμπύλων αντηρίδων ήταν σπάνια στους αγροτικούς οικισμούς του Νομού Σερρών. Η συμμετοχή τους στην ξύλινη κατασκευή ή υπαγορεύονταν από την ανάγκη χρήσης όλων των ξύλινων μερών του δέντρου που υλοτομούνταν. Το κατάλληλο σημείο της οικοδομής για την τοποθέτηση αυτών των καμπύλων ξύλων ήταν τα σαχνισιά και οι στέ-

5. Ν. Μουτσόπουλος, *Η αρχιτεκτονική προεξοχή «το σαχνισί»*, ό.π., σ. 101. Γενικά οι «γνώσεις των μαστόρων στις ξύλινες κατασκευές» αποκτώνται από την «εμπειρία και τη θητεία στη μοναστηριακή και γενικότερα στην εκκλησιαστική αρχιτεκτονική».

6. Ι. Κίζης, *Πηλιορείτικη οικοδομία*, ό.π., σ. 196. Η ύπαρξη αντηρίδων ήταν απόλυτα απαραίτητη στα πυργόσπιτα του Πηλίου.

7. R. Gunay, *Geleneksel Safranbolu Evleri ve Olusumu*, Ankara 1981, εικ. 75.

Εικ. 16: Ευθύγραμμες παγιάντες, καρφωμένες με σφυρηλάτους ήλους πάνω στο οριζόντιο καδρόνι, που συνδέει τα ξύλινα φουρούσια, σε κίосκι της μονής Τιμίου Προδρόμου.

Εικ. 17: Διπλή σειρά καμπύλων αντηρίδων, που υποστηρίζουν το λιμηρή προεξοχή μοναδικού σαχισιού, στη νότια πλευρά της μονής Τιμίου Προδρόμου.

Εικ. 18: Λεπτομέρεια μεταλλικών αντηρίδων σε σπίτι του οικισμού Εμι. Παπά, αρχές 20^{ού} αι. (Α.Μ.402).

γες. Με αυτόν τον τρόπο, γινόταν η απόλυτη εκμετάλλευση της καμπυλότητας, διότι στο σημείο σύνδεσης του άνω άκρου της παγιάντας, το καμπύλο ξύλο προσέφερε μεγαλύτερο μήκος σύνδεσης στην επαφή του, με το προεξέχον πατόξυλο. Η χρήση των καμπύλων αντηρίδων, μπορεί να γινόταν και για αισθητικούς λόγους. Η φυσική κομψότητα που είχαν τα δρύινα αυτά κλαδιά προσέδιδαν στην κατασκευή του εξώστεγου, μία καμπύλη φόρμα, που παρέπεμπε σε γλυπτική παρέμβαση. Κατ' εξαίρεση, ήταν δυνατή η χρήση διπλής σειράς καμπύλων αντηρίδων, που έδιναν τη δυνατότητα προεξοχής πολλών μέτρων. Ο συνδυασμός τολμηρής προεξοχής σε μεγάλο ύψος είχε ως αποτέλεσμα την κατασκευή μοναδικών εξώστεγων στη μονή Τιμίου Προδρόμου (εικ. 17).

Σε νεότερες κατασκευές, στις αρχές του 20^{ού} αι. περίπου, γίνονταν η χρήση των μεταλλικών αντηρίδων (εικ. 18). Η καμπύλη της αντηρίδας θύμιζε μπαρόκ φόρμα και ήταν στολισμένη με μεταλλικές σπείρες, στις άκρες και στη μέση. Το κάτω άκρο πακτωμένο στον κάθετο τοίχο όριζε σταθερή βάση στήριξης και το άνω άκρο καρφωμένο στο κάτω μέρος του εξώστεγου υποστήριζε την αρχιτεκτονική προεξοχή.

Όταν ο πρόβολος ήταν μετωπικός, δηλαδή όταν κατασκευάζονταν σε μία όψη του κτιρίου, η διάταξη των ξύλινων δοκών ήταν εύκολη. Οι γρεντιές και τα πατόξυλα του πατώματος προεκτεινόταν έξω από τους τοίχους, έως το επιθυμητό άνοιγμα του προβόλου. Παραλλαγή του τύπου αυτού ήταν και τα σαχνισιά που είχαν τριγωνική κάτοψη (εικ.

Εικ. 19: Σαχνισί με τριγωνική κάτοψη. Άνω Πορόια, αρχές 19^{ου} αι. (Α.Μ.135).

19). Η κατασκευή δυσκόλευε, όταν γίνονταν στη γωνία της ιστορικής κατασκευής.

Στα γωνιακά σαχνισιά δύο ήταν οι τεχνικές κατασκευής που έλυναν το πρόβλημα της ξύλινης κατασκευής. Στην πρώτη, οι προεκτάσεις των ξύλινων δοκών έξω από τη λιθοδομή υποστήριζαν τη σχάρα που σχημάτιζαν οι ξυλοδοκοί των δύο πλευρών, ενώ στη δεύτερη τεχνική τοποθετούνταν ακτινωτά⁸, στη γωνία του κτιρίου, ξύλινα καθρόνια, τα οποία σε μερικές περιπτώσεις επενδύονταν από μπαγδατόπηχες (εικ. 20).

Πολλές φορές η προεξοχή του σαχνισιού γίνονταν στον ανώτατο όροφο αρκετά ψηλά από το έδαφος. Το μεγάλο ύψος προέκυπτε από τη μορφολογία του εδάφους, όπως π.χ. μπροστά από χαράδρες, με θέα το δάσος. Η μονή Τιμίου Προδρόμου Σερρών, στο Μενοίκιο όρος είναι χαρακτηριστικό παράδειγμα (εικ. 21).

Το σαχνισί κυριαρχεί και στη λαϊκή αρχιτεκτονική του ιστορικού κέντρου της Δράμας, κυρίως όμως στους οικισμούς του νότιου πεδινού τμήματος, όπως η Χωριστή, η Προσοτσάνη, η Καλή Βρύση, ενώ σε περιορισμένη κλίμακα εμφανίζεται στους ορεινούς οικισμούς, όπως στο Περιθώρι. Στην πόλη της Καβάλας και στην Ελευθερούπολη, λόγω της πυκνής δόμησης, είναι αισθητή η εμφάνιση του σαχνισιού. Σημαντική είναι η παρουσία του ακόμη και στους παραδοσιακούς οικισμούς του Παγγαίου, όπως στη Μεσορώπη και στη Μουσθένη. Σχετικά μειωμένη

8. Ν. Μουτσόπουλος, *Η λαϊκή αρχιτεκτονική της Βέροιας*, Αθήνα 1967, εικ. 61. Παρόμοια διάταξη στη Βέροια έχουμε στο αρχοντικό του Ρακτιβάν.

*Εικ. 20: Γωνιακό σαχνισί με επένδυση από μπαγδατόπηγες.
Άνω Πορόια, αρχές 19^{ου} αι. (Α.Μ.139).*

εμφανίζεται η ύπαρξη του ξώστεγου στους οικισμούς της Θάσου, όπως στο Καζαβίτι και στις Μαριές⁹.

Νότια του Νομού Σερρών, το σαχνισί εμφανίζεται σε μεγάλους οικισμούς, π.χ. στο Λαγκαδά και στο Σοχό. Στη Θεσσαλονίκη, στην περιοχή του κάστρου, το σαχνισί αποτελεί βασικό συστατικό της αρχιτεκτονικής κατά την περίοδο της οθωμανικής κυριαρχίας. Ενδιαφέρον παρουσιάζουν και οι οικισμοί της Χαλκιδικής. Τα εξώστεγα δε λείπουν από τους οικισμούς της Αρναίας, του Πολύγυρου και της Γαλάτιστας. Αξιόλογες είναι και οι αρχιτεκτονικές προεξοχές στη Νάουσα, στην Έδεσσα, στη Βέροια και στο Λιτόχωρο του Νομού Πιερίας. Αντίστοιχα παραδείγματα αρχιτεκτονικής προεξοχής υπάρχουν και στα αρχοντικά της Κοζάνης, της Φλώρινας, της Σιάτιστας, της Εράτυρας και της Καστοριάς.

Αναμφισβήτητα το σαχνισί υπήρξε κυρίαρχο μορφολογικό στοιχείο από πολύ παλιά στην αρχιτεκτονική της Δυτικής Μακεδονίας¹⁰. Η

9. Ε. Δημητριάδης, Γ. Τσότσος, «Η αρχιτεκτονική προεξοχή-Σαχνισί. Μια άλλη χωρική αντίθεση της παράδοσης-αλλαγής. Γεωγραφική διάχυση στο βορειοελλαδικό χώρο κατά την όψιμη τουρκοκρατία». *Πρακτικά διεθνούς συνεδρίου*, Βέροια 2000, σ. 94. Ενδιαφέρουσα εισήγηση για το σαχνισί και τη διάχυσή του στην βόρειο Ελλάδα.

10. Ν. Μουτσόπουλος, *ό.π.*, σσ. 129-130. Το σαχνισί ως μορφολογικό στοιχείο το συναντούμε εκτός από τις περιοχές της Δυτικής Μακεδονίας, στο Αργυρόκαστρο, στη Νίτσα, στην Αχρίδα και στη Δέβρα της Αλβανίας.

χρήση εξώστεγων γινόταν και στην Αρχαία Ελλάδα¹¹. Εξάλλου στο Βυζάντιο οι κλειστοί εξώστες είχαν μεγάλη εφαρμογή και είχαν διάφορα ονόματα: ηλιακοί, σολάρια, ταβλωτά, ταβλάτα, σανιδώματα, εξωστάρια, εξωπέταστα, κρεμαστά, τοξάτα¹². Έτσι το στοιχείο της αρχιτεκτονικής προεξοχής, επέδρασε αποφασιστικά στη διαμόρφωση της λαϊκής αρχιτεκτονικής των Σερρών.

Εικ. 21: Προεξοχές σαχνισιών στον ανώτατο όροφο, ψηλά από το έδαφος, με απέραντη θέα: Μονή Τιμίου Προδρόμου, 13^{ος} αι.

11. Χ. Μπούρας, *Μαθήματα Ιστορίας της Αρχιτεκτονικής*, τ. 1, Αθήνα 1980, σ. 356. Με νόμο του Ιππία τιμωρούνταν όσοι υπερέβαιναν ένα όριο στην κατασκευή εξωστών στην Αθήνα.

12. Φ. Κονκουλές, «Περί την Βυζαντινήν Οικίαν», *ΕΕΒΣ*, τ. ΙΒ΄, 1936, σ. 115.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- R. Gunay, Geleneksel Safranbolu Evleri ve Olusumu, Ankara 1981.
- Ε. Δημητριάδης, Γ. Τσότσος, «Η αρχιτεκτονική προεξοχή-Σαχνισί. Μια άλλη χωρική αντίθεση της παράδοσης-αλλαγής. Γεωγραφική διάχυση στο βορειοελλαδικό χώρο κατά την όψιμη τουρκοκρατία». *Πρακτικά διεθνούς συνεδρίου*, Βέροια 2000.
- Ι. Κίζης, *Πηλιορείτικη οικοδομία. Η αρχιτεκτονική της κατοικίας στο Πήλιο από τον 17^ο στον 19^ο αι.*, διδακτορική διατριβή στο Ε.Μ.Π., Πολιτιστικό Τεχνολογικό Ίδρυμα ΕΤΒΑ, Αθήνα 1985.
- Φ. Κουκουλές, «Περί την Βυζαντινήν Οικίαν», *ΕΕΒΣ*, τ. ΙΒ', 1936.
- Χ. Μπούρας, *Μαθήματα Ιστορίας της Αρχιτεκτονικής*, τ. 1, Αθήνα 1980.
- Ν. Μουτσόπουλος, *Η αρχιτεκτονική προεξοχή «το σαχνισί». Συμβολή στη μελέτη της ελληνικής κατοικίας*, Εταιρία Μακεδονικών Σπουδών, Θεσ/νίκη 1988.
- Ν. Μουτσόπουλος, *Η λαϊκή αρχιτεκτονική της Βέροιας*, Αθήνα 1967.
- S. Stamon, R. Anguelova, N. Caneva-Decevska, V. Kolarova, *The Architectural Heritage in Bulgaria*, Sofia 1972.

Η ΜΕΤΑΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΕΙΚΟΝΑ ΤΟΥ ΤΙΜΙΟΥ ΠΡΟΔΡΟΜΟΥ ΑΠΟ ΤΟΝ ΟΜΩΝΥΜΟ ΝΑΟ ΣΤΗΝ ΑΓΓΙΣΤΑ ΣΕΡΡΩΝ

Στον οικισμό της Αγγίστας¹ του Δήμου Αμφίπολης Σερρών βρίσκεται κτισμένος ο ναός του Τιμίου Προδρόμου. Στο εσωτερικό του ναού σώζεται παλαιοχρονολογημένη μεταβυζαντινή εικόνα (εικ. 1), η οποία, όπως μας πληροφορεί αριθμόγραφη σχετική επισήμανση, φιλοτεχνήθηκε το έτος 1789. Πρόκειται για έργο άγνωστου αγιογράφου, καλλιτεχνικό δημιούργημα της μεταβυζαντινής ζωγραφικής περιόδου με σημαίνουσα θέση στο ιστορικό και λατρευτικό γίγνεσθαι των κατοίκων του οικισμού.

Εικ. 1. Η προσκυνηματική εικόνα του Τιμ. Προδρόμου (80 X 54 εκ.), έργο άγνωστου ζωγράφου, 1879.

1. Ο οικισμός της Αγγίστας βρίσκεται στο νοτιοανατολικό τμήμα της Π.Ε. Σερρών με στοιχεία αρχικής αναγνώρισης και σύστασης: Κοινότης Αγγίστης Επαρχίας Φυλλίδος, Δ.16-6-1926, ΦΕΚ. Α 217/1926, [πρώην Κοιν. Βιτάστας (1920-1926), Κοιν. Αγγίστας (1926-1997), Δήμ. Πρώτης (1997-2010), Δήμ. Αμφίπολης (2010-έως σήμερα)], Στοιχεία συστάσεως και εξελίξεως των Δήμων και Κοινοτήτων της Ελλάδος, τόμ. 43 (Ν. Σερρών), Αθήνα 1962, σ. 251 και Βέρρου Θ., Τοπωνύμια και διοικητική κατανομή οικισμών της Μακεδονίας, Θεσ/νίκη 2008, σ. 16. Σε παλιότερα έγγραφα, χάρτες και πηγές αναφέρεται και ως Αντζίστα, Ατζήστα, Anghista, Anguista, Aggista, Handžiča, Handžista και Handjichta. Περί των διαφόρων καταγεγραμμένων ονομασιών της Αγγίστας βλ. επίσης Bellier P., Bondoux R., Cheynet J., Geyer B., Grelais J. et Kravari V., *Paysages de Macédoine*, Paris 1986, σ. 127. Στη συντριπτική τους πλειονότητα οι κάτοικοι του οικισμού ασχολούνται με τη γεωργία, ενώ ο πληθυσμός της Αγγίστας ανέρχεται σήμερα στους 295 μόνιμους κατοίκους, *Ελληνική Στατιστική Αρχή (πρώην Ε.Σ.Υ.Ε.), www.statistics.gr - Απογραφή 2011.*

Ο ναός του Τιμίου Προδρόμου της Αγγίστας αποτελεί τον παλαιότερο ενοριακό και κοιμητηριακό ναό του οικισμού, κτίσμα από την εποχή της ύστερης Τουρκοκρατίας στην Ελλάδα. Αρχιτεκτονικά είναι μια τυπική τρίκλιτη ξυλόστεγη βασιλική, στη δυτική πρόσοψη της οποίας προστέθηκε μεταγενέστερα ημιυπαίθρια εξωτερική στοά και σε κοντινή απόσταση από το κυρίως σώμα του ναού λιθοδόμητο καμπαναριό. Η όψη της μορφής του ναού σήμερα τόσο εξωτερικά όσο κι εσωτερικά είναι το αποτέλεσμα συστηματικών επισκευαστικών εργασιών που διενεργήθηκαν στο κτήριο τη διετία 1978-1980. Σημαντικό περιουσιακό κεμήλιο του ναού και έργο ιδιαίτερης καλλιτεχνικής ποιότητας αποτελεί η ξύλινη φορητή εικόνα του Αγίου Ιωάννη του Προδρόμου.

Η θεματολογία της παράστασης της εικόνας σε συνδυασμό με τις ευμεγέθεις διαστάσεις της (80 X 54 εκ.) και την προβεβλημένη τοποθέτησή της εντός του ναού συνηγορούν στην άποψη ότι πρόκειται για τη λιτανευτική εικόνα του τιμώμενου αγίου, στη χάρη του οποίου είναι αφιερωμένος ο ναός. Από τις διαθέσιμες ενδείξεις και κάποιες σωζόμενες προφορικές μαρτυρίες συνάγεται το συμπέρασμα ότι η συγκεκριμένη εικόνα ήταν αρχικά δεσποτική κι αποτελούσε τμήμα του κεντρικού εικονοστασίου του τέμπλου, απ' όπου αποσπάστηκε σε κάποια μεταγενέστερη χρονική περίοδο, προκειμένου να τοποθετηθεί σε μονήρες προσκυνητάρι, όπου παραμένει μέχρι σήμερα.

Η εικόνα αναπτύσσεται θεματολογικά σε δύο ενότητες, εκ των οποίων την κύρια παράσταση της εικόνας καταλαμβάνει ο Άγιος Ιωάννης ο Πρόδρομος, ενώ περιφερειακά αυτής σε κυκλικά μετάλλια (τόντο) έχουν ζωγραφιστεί σε μικρογραφία σκηνές από το βίο του. Χαρακτηριστικό γνώρισμα των εικόνων αυτής της κατηγορίας είναι η πλαισίωσή τους με μικρογραφίες μέσα σε διάχωρα, στα οποία ανιστορούνται περιστατικά από τη ζωή και τα μαρτύρια του τιμώμενου αγίου, με έκδηλο αφηγηματικό και διδακτικό χαρακτήρα².

Στην κύρια και κεντρική παράσταση της εικόνας, ο προφήτης άγιος εικονίζεται ολόσωμος και στραμμένος κατά τα τρία τέταρτα προς τα δεξιά του. Στην πλάτη φέρει μεγαλόσχημα πτερά³ που γεμίζουν ολό-

2. Τα εικονογραφημένα αυτά διάχωρα (αλλιώς μετάλλια, τόντο, κονκάρδα) με τις μικρογραφικές εικαστικές παραστάσεις από τη ζωή και τα μαρτύρια του τιμώμενου αγίου λόγω της θρησκευτικής και συναισθηματικής φόρτισης την οποία προκαλούσαν, διευκόλυναν την κατανόηση και απομνημόνευση εκ μέρους των πιστών των σπουδαίων γεγονότων της ζωής της απεικονιζόμενης ιερής μορφής.

3. Η πτερωτή απεικόνιση της μορφής του αγίου Ιωάννη του Προδρόμου είναι εικονογραφικό δημιούργημα του 13^{ου} αι. και οφείλεται σύμφωνα με την παράδοση της Παλαιάς και Καινής Διαθήκης στο ότι ο Πρόδρομος στάλθηκε από τον Θεό ως άγγελος στη γη για να προετοιμάσει τον επικείμενο ερχομό του Κυρίου (*Ιδού εγώ αποστέλλω τον άγγελόν μου προ προσώπου σου, ος κατασκευάσει την οδόν σου έμπροσθέν σου.*

κληρο σχεδόν το πλάτος της εικόνας, έχει το δεξί του χέρι λυγισμένο στο στήθος σε κίνηση δέησης, ενώ με το αριστερό χέρι κρατάει ανοιχτό ειλητάριο, όπου αναγράφεται κεφαλαιογράμματα η επικλητική φράση ΜΕΤΑΝΟ/ΕΙΤΕ ΗΓ/ΓΗΚΕ ΓΑΡ / Η ΒΑCΙ/ΛΕΙΑ ΤΩΝ/ΟΥΡΑΝΩΝ⁴. Το σώμα του είναι καλυμμένο με τρίχνη μηλωτή και ριχτό μανδύα, ενώ στα πόδια φοράει σανδάλια της εποχής. Ιδιαίτερα επιμελημένο ζωγραφίζεται το πρόσωπο (εικ. 2), όπου ξεχωρίζουν τα καλοσχηματισμένα αμυγδαλωτά μάτια με τα καμαροειδή οφρυακά τόξα και την κονδυλωτή μύτη. Κομψοσχεδιασμένα είναι επίσης τα γένια και κυρίως η κόμη του Προδρόμου με τα μακριά καστανά μαλλιά που πέφτουν βοστρυχωτά πάνω στους ώμους. Η έκφραση του προσώπου αποδίδεται σοβαρή και μειλίχια, την ώρα που το βλέμμα απεντίζει στοχαστικό προς απροσδιόριστη κατεύθυνση. Τα γενικά φυσιογνωμικά χαρακτηριστικά του αγίου είναι μάλλον εύσαρκα και αβρά, εικόνα που απέχει πολύ απ' τον τύπο του λιπόσαρκου και καταπονημένου ερημίτη, όπως αυτός έχει παγιωθεί στην κλασική βυζαντινή εικονογραφία. Αντιθέτως, η μορφή του Προδρόμου στην εικόνα της Αγγίστας φαίνεται να διαδραματίζει έναν διαφορετικό ρόλο, στον οποίο κυριαρχεί το εκλεπτυσμένο παρουσιαστικό, χωρίς να υποβιβάζεται ο δυναμισμός της πνευματικότητάς του.

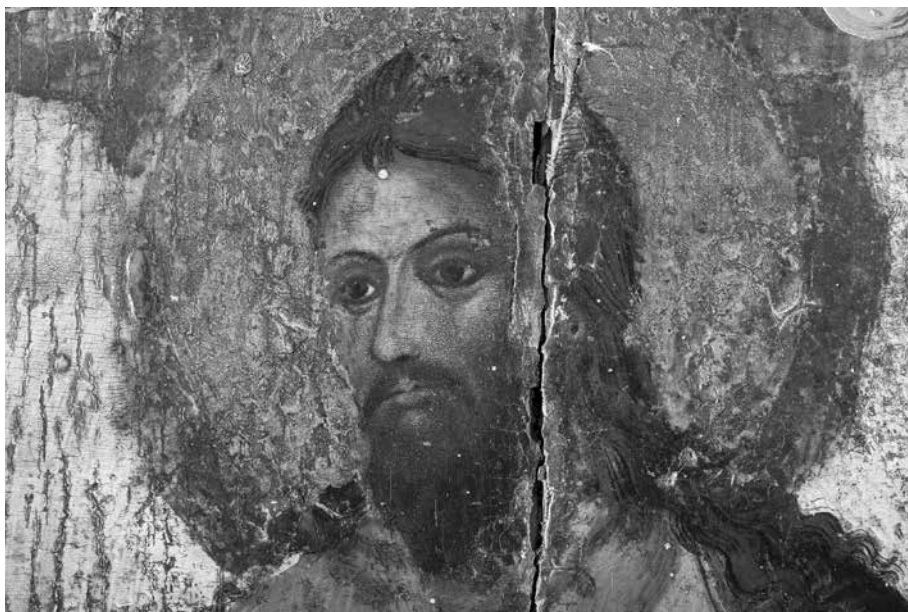
Το έδαφος στο οποίο στέκεται ο προφήτης άγιος είναι χλοερό με θαμνώδη βλάστηση και διάσπαρτα δέντρα στους παρακείμενους λόφους. Η συσχέτιση του τοπίου με στιγμιότυπο σκηνης διδασκαλίας σε υπαίθριο χώρο φαντάζει αρκετά πιθανή⁵, εκτίμηση που ενισχύεται τόσο από τα στοιχεία του φυσικού τοπίου που ζωγραφίζονται στην παράσταση, όσο και από το περιεχόμενο της επιγραφής στο ξετύλιχτο ειλητάριο, που αποτελεί εγνωσμένο σημείο αναφοράς στη διδασκαλία του προφήτη. Στο κάτω δεξιό τμήμα εικόνας, με δυσκολία διακρίνεται πάνω σε δίσκο η αποτετημημένη κεφαλή του Προδρόμου, προαναγγελία του μαρτυρικού τέλους του.

Στην απέναντι πλευρά της εικόνας, προς τα κάτω κι αριστερά,

Ματθ. 3. 1, Ματθ. 11. 10, Μαρκ. 1. 2), Τσιγαρίδας Ευθ. και άλλοι, *Εικόνες Ιεράς Μονής Καρακάλλου*, Αγίου Όρους 2011, σ. 102. Για την εικονογραφία του περρωτού Προδρόμου βλ. επίσης Schwartz E.C., *The angel of the Wildrness: Russian Icons and the Byzantine Legacy*, στο *BSI 58/1*, Prague 1997, σ. 169-174.

4. Η επιγραφή, παρότι είναι ολοσχερώς κατεστραμμένη στο εναρκτηριο τμήμα της, καθίσταται εύκολα αναγνώσιμη καθώς αποτυπώνει γνωστή ρήση του Ευαγγελίου και δη της διδασκαλίας του Τιμίου Προδρόμου (Ματθ. 4,17). Στις λεπτομέρειες του τρόπου απόδοσης της επιγραφής, ο χρωματισμός με ερυθρά βαφή του αρχικού κεφαλαιογράμματος Μ στη λέξη ΜΕΤΑΝΟΕΙΤΕ, ένδειξη καλλιτεχνικής ευαισθησίας του ζωγράφου δημιουργού.

5. Ίσως στη Βηθαβαρά ή κάπου τριγύρω, στην ευρύτερη περιοχή της κοιλάδας του Ιορδάνη ποταμού.

Εικ. 2. Η προσκυνηματική εικόνα του Τιμ. Προδρόμου.
(Λεπτομέρεια προσώπου).

Εικ. 3. Το μετάλλιο με θέμα
«Το Γενέθλιο του Προδρόμου».

Εικ. 4. Το μετάλλιο με θέμα «Η Εύρεση
της κεφαλής του Προδρόμου».

υπάρχουν ζωγραφισμένα δύο αφηγηματικά μετάλλια (τόντο) με σκηνές του βιογραφικού κύκλου του Αγίου. Στο κάτω μετάλλιο απεικονίζεται το Γενέθλιο του Προδρόμου⁶, ενώ στο επάνω μετάλλιο απεικονίζεται σκηνή

6. Το θέμα της παράστασης δηλώνεται κι ενεπίγραφα στην περιφέρεια του κυ-

από το επεισόδιο της *Εύρεσης της Τίμιας Κεφαλής του Προδρόμου*⁷.

Στο πρώτο μετάλλιο με θέμα τη γέννηση του Προδρόμου (εικ. 3) διακρίνονται πλην του νεογέννητου βρέφους, η λεχώνα Ελισάβετ, δύο θεραπεινίδες μαίες με προσφορές στα χέρια, αλλά κι ο Ζαχαρίας σε παράμερη θέση τη στιγμή που καταγράφει πάνω σε πλάκα περγαμινής «ΙΩΑΝΝΗΣ εστί το όνομα αυτού»⁸. Η σκηνή εκτυλίσσεται σε εσωτερικό χώρο, προφανώς στο δωμάτιο της λεχώνας από τον τοίχο του οποίου κρέμεται απλωμένο ερυθροπόρφυρο βήλο. Η Ελισάβετ εικονίζεται ανακαθισμένη πάνω σε κλίνη και τυλιγμένη με κόκκινα κλινოსκεπάσματα. Ακριβώς από πίσω της βρίσκεται σπαργανωμένος και ξαπλωμένος σε ύπτια θέση ο νεογέννητος Πρόδρομος. Η παράσταση είναι τυπική για το θέμα, ενώ εικονογραφικά παρουσιάζει πολλά κοινά στοιχεία με την αντίστοιχη παράσταση της *Γέννησης της Θεοτόκου*⁹.

Στο δεύτερο μετάλλιο με θέμα την εύρεση της κεφαλής του Προδρόμου (εικ. 4), μπροστά από ψηλό οικοδόμημα διακρίνεται τοποθετημένη πάνω σε βάθρο η άγια κεφαλή του Προδρόμου. Γονατιστοί από πάνω της στέκουν δύο άνδρες, αποδίδοντας τιμή και λατρεία στο πάνσεπτο εύρημα. Στη δεξιά πλευρά εικονίζεται ο πατριάρχης Ιγνάτιος με ιερατικό φαιλόνιο και θυμιατό στο χέρι κι απέναντί του μια μορφή που θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι αντιπροσωπεύει τον αυτοκράτορα Μιχαήλ τον Γ'. Αμφιβολίες ανακύπτουν για τον ασφαλή προσδιορισμό της ποιας από τις σημειούμενες τρεις Ευρέσεις της Κεφαλής του Προδρόμου απεικονίζει η συγκεκριμένη ζωγραφική παράσταση, καθότι στην επιτίτλια επιγραφή του μεταλλίου απουσιάζει κάθε σχετική βοηθητική πληροφορία. Περισσότερο πιθανή πάντως εμφανίζεται η περίπτω-

κλικού μεταλλίου, όπου σημειώνεται με ερυθρά κεφαλαιογράμματα η επιγραφή ΤΟ ΓΕΝΕΘΛΙΟΝ ΤΟΥ ΠΡΟΔΡΟΜΟΥ.

7. Το θέμα της δεύτερης παράστασης δηλώνεται επίσης ενεπίγραφα στην περιφέρεια του κυκλικού μεταλλίου, όπου διακρίνεται αχνά με μικρογράμματη ερυθρή γραφή η επιγραφή Η ΕΥΡΕCΙC ΤΗΣ ΚΕΦΑΛΗΣ ΤΟΥ ΠΡΟΔΡΟΜΟΥ.

8. Η ανάγνωση των γραμμάτων στο πινάκιο της περγαμινής είναι αδιάκριτη ασφαλώς, λόγω των μικρογραφικών διαστάσεων της παράστασης, γνωρίζουμε ωστόσο το ακριβές περιεχόμενο της επιγραφής από τις σχετικές εκκλησιαστικές πηγές (Λουκ. 1. 63) και άλλες ομοθέματες εικόνες (*Γέννηση του Προδρόμου-15^{ος}αι.-Βυζαντ. Μουσείο Αθηνών, Γέννηση του Προδρόμου-16^{ος}αι.-Μουσείο Μπενάκη κ.ά.*).

9. Το εικονογραφικό σχήμα της *Γέννησης του Προδρόμου* είναι παρόμοιο με εκείνο της *Γέννησης της Θεοτόκου*, αφού όπως φαίνεται βασίζονται πάνω σε ένα κοινό πρότυπο, με μικρές προσαρμογές ή διαφοροποιήσεις συνήθως ως προς στη διάταξη προσανατολισμού των απεικονιζόμενων μορφών. Κατσιώτη Α., *Οι σκηνές της ζωής και ο εικονογραφικός κύκλος του Αγίου Ιωάννη του Προδρόμου στη βυζαντινή τέχνη*, Αθήνα 1998, σ. 55 και κυρίως Χατζηδάκη Ν., *Γέννηση Παναγίας-Γέννηση Προδρόμου, Παράλλαγές και αποκρυστάλλωση ενός θέματος στην κρητική εικονογραφία του 15^{ου}-16^{ου} αιώνα, ΔΧΑΕ, περίοδ. Δ', τόμ. ΙΑ' (1982-1983)*, Αθήνα 1983, σ. 127-178.

ση να απεικονίζεται η Τρίτη Εύρεση της Κεφαλής του Προδρόμου που έλαβε χώρα στα Κόμανα της Καππαδοκίας¹⁰.

Από τεχνοτροπικής πλευράς η εικόνα του Τιμ. Προδρόμου στο ναό της Αγγίστας ακολουθεί τα πρότυπα έργα της ιταλοκρατικής εικονογραφίας¹¹. Και μπορεί στην απόδοση της κύριας μορφής του Προδρόμου το πλάσιμο των χαρακτηριστικών του να ομοιάζει αρκετά δυτικότροπο, δεν απουσιάζουν ωστόσο ορισμένα λαϊκότερα στοιχεία, που εντοπίζονται κυρίως στα δύο συνοδευτικά βιογραφικά μετάλλια της παράστασης. Η συνύπαρξη δύο διαφορετικών τεχνοτροπιών στο ίδιο θέμα, μιας δυτικίζουσας ευρωπαϊκής στην κύρια μορφή του αγίου και μιας εγχώριας λαϊκής στις παραστάσεις των κυκλικών μεταλλίων¹² δεν συνιστά γνώριμη εικονογραφική πρακτική και πιθανότατα οφείλεται στη συνέργεια δύο διαφορετικών ζωγράφων εκτελεστών. Σε μια τέτοια περίπτωση θα πρέπει να θεωρείται σχεδόν βέβαιο ότι η κύρια παράσταση της εικόνας ζωγραφίστηκε από το χέρι του επικεφαλής ζωγράφου, ενώ οι παραστάσεις στα δύο συνοδευτικά μετάλλια έχουν ζωγραφιστεί από το χέρι κάποιου βοηθού μαθητή.

Τα χρώματα στην κύρια παράσταση της εικόνας κινούνται ανάμεσα στο πορτοκαλέρυθρο της μηλωτής, στο φαιοπράσινο του μανδύα και στην καφετιά όχρα για τα εκτεθειμένα μέρη του σώματος, περικλειόμενα από ένα χρυσοκίτρινο βάθος που λειτουργεί ταυτοχρόνως σαν πλαίσιο φόντου, το οποίο επιλέχθηκε ως κύριο χρώμα βαφής για τα πτερά του αγίου. Η χρωματική κλίμακα της εικόνας συμπληρώνεται από διαβαθμίσεις του λαδοπράσινου σε δύο τόνους, προφανώς για την καλύτερη απόδοση του υπαίθριου τοπίου, ενώ δυσδιάκριτη είναι η χρωματική απόδοση του ουρανού λόγω της κακής κατάστασης στην οποία

10. Η τρίτη στη σειρά εύρεση της κεφαλής του Ιωάννη του Προδρόμου σημειώθηκε στα Κόμανα της Καππαδοκίας της Μ. Ασίας, όπου είχε μεταφερθεί από την Έμεσα της Συρίας στη διάρκεια της εικονομαχικής κρίσης. Στην πραγματικότητα αυτό που παριστάνεται στη συγκεκριμένη παράσταση είναι το επόμενο χρονικά επεισόδιο με την απόδοση τιμής από τον πατριάρχη και τον αυτοκράτορα κατά την ανακομιδή της ιερής κάρας του αγίου στη Μονή του Στουδίου στην Κων/πολη. Walter C., *The invention of John the Baptist's head on the wall-callendar at Gračanica. Its place in Byzantine iconographical tradition*, *ZLU 16*, Novi Sad 1980, σ. 73-74. Περισσότερα αναφορικά με την ιστορία των ευρέσεων της κεφαλής του Προδρόμου στο Κατσιώτη Α., *ό.π.*, σ. 159-169.

11. Για την ιταλοκρατική εικονογραφία, τα εργαστήρια ζωγραφικής και τις απόψεις που έχουν διατυπωθεί σχετικά βλ. Chatzidakis M., *Essai sur l' école dite italogreque précédé d' une note sur les rapports de l' art venitien avec cretois jusqu'a 1500*, *Venezia e il Levante fino al secolo XV*, Firenze 1974.

12. Η τεχνοτροπία των συνοδευτικών μεταλλίων είναι σύμφωνη με το τρέχον ζωγραφικό ρεύμα της εποχής, αλλά και τις εικονογραφικές προτιμήσεις του ιερομόναχου αγιογράφου Διονυσίου του εκ Φουρνά, όπως τουλάχιστον αυτές διατυπώθηκαν από τον ίδιο στο σχετικό εγχειρίδιο περί ζωγραφικής με τον τίτλο *Ερμηνεία της ζωγραφικής τέχνης*.

βρίσκεται η εικόνα. Εμφανώς πιο μετρημένη είναι η εναλλαγή χρωμάτων στα συνοδευτικά μετάλλια, όπου στο σύνολο των εικονογραφικών παραστάσεων κυριαρχούν τρία χρώματα, το κόκκινο, το χρυσό και το καφέ.

Το υλικό κατασκευής της εικόνας είναι επεξεργασμένο ξύλο πεύκου, αποτελούμενο από δύο ανισοπλατείς φαρυδιές σανίδες¹³ στην επιφάνεια των οποίων επικολλήθηκαν τεμάχια λινού καμβά πυκνής ύφανσης. Λεπτό στρώμα προετοιμασίας από γύψο φαίνεται πως απλώθηκε πάνω από τον υφασμάτινο καμβά στην εμπρόσθια επιφάνεια της εικόνας. Για να αποφευχθεί ενδεχόμενη σκέβρωση, οι σανίδες στερεώθηκαν με δύο εγκάρσιες τραβέρσες, τοποθετημένες με σιδερόκαρφα στην οπίσθια πλευρά της εικόνας.

Δυστυχώς, η κατάσταση διατήρησης της εικόνας σήμερα είναι πολύ κακή, σαρακοφαγωμένη σε πολλά σημεία της και εξίτηλη χρωματικά. Εκτεταμένη φθορά εντοπίζεται στο επάνω τμήμα της, λόγος για τον οποίο προιόνιστηκε ελαφρώς στο συγκεκριμένο σημείο, ώστε να συγκολληθεί πάνω της αψιδωτό προσάρτημα από ζωγραφιστή χαρτοσμαλτίνη σε ρόλο διακοσμητικής επίστεψης. Κατά τόπους απώλειες και φθορές εντοπίζονται και σε άλλα σημεία της ζωγραφικής της επιφάνειας, μεταξύ των οποίων μια μεγάλη διαμπερή ρωγμή κατά μήκος, που διατρέχει κάθετα την επιφάνειά της, χωρίζοντας την εικόνα σχεδόν στο μέσον¹⁴. Προφανώς, η κατάσταση της εικόνας επιδεινώθηκε από τη συχνή και συνεχή έκθεσή της στις διάφορες εξωτερικές κλιματικές συνθήκες, εφόσον η εν λόγω εικόνα αποτελούσε για πάρα πολλά έτη την εικόνα παλλάδιο των κατοίκων της Αγγίστας και περιφερόταν στον οικισμό σε κάθε σημαντική εορταστική επέτειο. Απόπειρα συντήρησης της εικόνας έγινε το 1983, χωρίς τα προσδοκώμενα αποτελέσματα ωστόσο.

Η ανάγκη επιστημονικής αποκαταστατικής παρέμβασης -έστω και τώρα- για τη διάσωση της προσκυνηματικής εικόνας του Τιμ. Προδρόμου της Αγγίστας προβάλλει επιτακτική και άμεση, πριν χαθεί από αδιαφορία και χρηματοδοτική πενία ένας ακόμη ανεκτίμητος πλούτος της μεταβυζαντινής ζωγραφικής τέχνης.

13. Η σανίδα στ' αριστερά έχει διάσταση πλάτους 30 εκ., ενώ η σανίδα στα δεξιά έχει διάσταση 24 εκ. (διαφορά διάστασης αριστερής σανίδας από δεξιά σανίδα 6 εκ.).

14. Η πορεία της ρωγμής ακολουθεί και απανωτίζει το σημείο της ένωσης των δύο ξύλινων σανίδων που συγκροτούν το πίσω μέρος του σανιδώματος της εικόνας. Τις περισσότερες φορές, η εκδήλωση τέτοιων ρωγμών στις ενώσεις οφείλεται στο φαινόμενο της συστολής και διαστολής των σωμάτων, απόρροια της αλλαγής των σημειούμενων κλιματολογικών συνθηκών.

Ο ΕΛΕΓΧΟΣ ΤΗΣ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΤΟΥ ΚΟΙΝΟΤΙΚΟΥ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟΥ ΣΕΡΡΩΝ ΤΟ 1874

Το πρώτο Νοσοκομείο της Ελληνορθοδόξου Κοινότητας των Σερρών ιδρύθηκε το 1796 και λειτούργησε σε οίκημα που είχε ανεγερθεί στην αυλή του ναυδρίου του Αγίου Νικολάου (των Σιναϊτών) στους πρόποδες της Ακρόπολης¹. Στη μεγάλη πυρκαγιά του 1849 το οίκημα καταστράφηκε και ξαναχτίστηκε με πανελλήνιες εισφορές. Θεωρούνταν φιλανθρωπικό ίδρυμα και η λειτουργία του εξασφαλιζόταν από την κερδοφορία του κοινοτικού κηροπωλείου, τα έσοδα των εκκλησιών, τα ενοίκια των κτημάτων που κατείχε και τους τόκους των κληροδοτημάτων του². Διοικούνταν από Εφορεία τα μέλη της οποίας διόριζε η Γενική Συνέλευση της Κοινότητας. Αρχικά ήταν τριμελής και αργότερα τετραμελής και ένα μέλος της ασκούσε χρέη ταμιά³. Το 1885 το κτίριο του Νοσοκομείου θεωρήθηκε ανεπαρκές και ακατάλληλο, γι' αυτό και αποφασίστηκε από τη Συνέλευση η ανέγερση νέου σε κοντινό υψηλότερο χώρο⁴. Για τις συνθήκες λειτουργίας του παλιού Νοσοκομείου καθώς και για τον έλεγχο της διαχείρισής του κατά την περίοδο 1873-1874 αναφέρει εκτενώς στο βιβλίο του «*Τα έργα των εχθρών μου και το έργο*

1. Ο χώρος αυτός βρίσκεται σήμερα εντός του οικοδομικού τριγώνου των οδών Ι. Παπάζογλου, Ευθ. Αδάμ και Γ. Τερτσέτη. Ο καθηγητής Πέτρος Παπαγεωργίου αναφέρει ότι σύμφωνα με τον Κώδικα της Μητρόπολης η ίδρυση του Νοσοκομείου έγινε το έτος 1795 και τη επόμενη χρονιά, το 1796 επικυρώθηκε ο κανονισμός του, βλ. Π. Ν. Παπαγεωργίου «Αι Σέρραι και τα προάστεια, τα περί τας Σέρρας και η Μονή Ιωάννου του Προδρομού. (Συμβολή ιστορική και αρχαιολογική)», *Byzantinische Zeitschrift* 3 (1894) 280 και φωτομχ. ανατ. από τη Δημόσια Βιβλιοθήκη Σερρών, Θεσ/νίκη 1988, σ. 56.

2. Ε. Στράτη, «Ιστορία του Νοσοκομείου της πόλεως Σερρών», *Μακεδονικόν Ημερολόγιον* 2(1909) 154-157.

3. Το 1883 την Εφορεία του Νοσοκομείου αποτελούσαν οι Δημήτριος Τικόπουλος, Θωμάς Ιωαννίδης και Χατζηντίνας Χρυσάφης, βλ. *Εκκλησιαστική Αλήθεια* (1882-1883) 496. Το 1885 οι Δημήτριος Χατζηδήμιου, Αναστάσιος Κοντός και Ιωάννης Παπαμαρκίδης, βλ. Εφημ. *Νεολόγος*, αριθμ. 4761 της 20-3-1885. Η Εφορεία έγινε 4μελής με τον αναθεωρημένο κοινοτικό Κανονισμό του 1892, βλ. *Κανονισμός της Γενικής Συνελεύσεως της Ελλην. Ορθοδ. Κοινότητος Σερρών επισημφοισθείς τη 16^η Μαρτίου του 1892*, Εν Αθήναις 1893, σ. 10.

4. Ε. Στράτη, ό.π., σ. 156 και Π. Πέννα, *Ιστορία των Σερρών, 1383-1913*, Αθήναι 2^η 1966, σ. 382-384.

μου ενόπιον του ενεστώτος και μέλλοντος» ο καθηγητής, και διευθυντής «των εν Σέρραις Διδασκαλείων», Δημήτριος Μαρούλης⁵.

Ο Δ. Μαρούλης χρησιμοποιεί ως πηγή των αναφορών του το κείμενο της «Εξελεγκτικής εκθέσεως της υπό των κ.κ. Θεοδωρίδου και Ι. Παπαμαρκίδου διαχειρίσεως του Νοσοκομείου Σερρών κατά το έτος 1873-1874», παραθέτοντας μάλιστα ένα μικρό απόσπασμα της έκθεσης και παραπέμποντας δύο φορές σε συγκεκριμένες σελίδες του εντύπου⁶.

Ο ακριβής τίτλος του εντύπου είναι: «ΕΞΕΛΕΓΚΤΙΚΗ ΕΚΘΕΣΙΣ της υπό των κ.κ. Δ. Θεοδωρίδου και Ι. Παπαμαρκίδου ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΕΩΣ

5. Τα έργα των εχθρών μου και το έργο μου ενόπιον του ενεστώτος και μέλλοντος υπό Δημητρίου Μαρούλη, αναγνώστου, τελειοφοίτου της Θεολογίας, διδάκτορος της Φιλοσοφίας, γυμνασιάρχου και διευθυντού των εν Σέρραις Διδασκαλείων, Εν Σέρραις. Τύποις Διδασκαλείων. 1879, σ. 9, 27, 32, 33, 37, 38, 46, 58, 61 και 66. Για τη δράση του Δ. Μαρούλη στην πόλη των Σερρών από το 1870 έως το 1885 βλ. Π. Πέννα, *ό.π.*, σ. 402-407. Χρ. Σκανδάλη, *Δημήτριος Μαρούλης. Διδάσκαλος του γένους 1842-1892*, έκδ. Κοινότητας Κατοικά Ιωαννίνων, Γιάννινα 1995. Γ. Καφταντζή, *Ιστορία της πόλεως Σερρών και της περιφέρειας της*, τ. Γ', Θεσσαλονίκη 1996 σ. 340-351. Λ. Παπαδάκη, «Η Γερμανική Προπαγάνδα στην καθ' ημάς Ανατολή: Μια «μυστική εγκύκλιος» της Ιεραποστολικής Εταιρείας του Ρήνου και οι κοινοτικές έριδες των Σερρών (1870-1874), *Ίστωρ* 10 (Αθήνα 1997) 35-89 και Ι. Μπάκα, «Μακεδονικός Φιλεκπαιδευτικός Σύλλογος Σερρών. Συμβολή στη μελέτη των εκπαιδευτικών και εκκλησιαστικών ζητημάτων των ελληνικών κοινοτήτων κατά το β' μισό του 19^{ου} αιώνα», στον τόμο *Ι. Ακτσόγλου, Ε. Θωμαδάκη, Γ. Σαλακίδη, Μ. Σέρρη (επιμ.), Εύπλοια. Εόρτιος τόμος για την δεκαετηρίδα του Τμήματος Γλώσσας, Φιλολογίας και Πολιτισμού Παρευξενιϊών Χωρών*, Αφοί Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 2010, 155-182. Για το εκπαιδευτικό έργο που επιτέλεσε στην πόλη των Σερρών βλ. J. Iascaris, *La Grèce et l' Orient. Réponse aux trois conférences de M. Maroulis sur l' instruction et l' église en Orient*, Cenève 1876. G. Chassiotis, *L' instruction publique chez les Grecs depuis la prise de Constantinople par les Turcs jusqu'à nos jours, avec statistique et quatre cartes figuratives pour l'année scolaire 1878-1879*, Paris 1881. *Η δράσις και το έργον του Δημ. Μαρούλη (1870-1885)*. Διάλεξη του κ. Αθαν. Αργυρού δοθείσα εν Σέρραις την 3^{ην} Απριλίου 1938 εις το κινηματοθέατρον «Κρόνιον», έκδ. εφημ. «Εμπρός» των Σερρών, 1938. Α. Μπέγκου, «Δημ. Μαρούλης: Ο επαναστάτης δάσκαλος», *Σερραϊκά Χρονικά* 12 (1996) 85-96. Χ. Γεωργίου-Κ. Ζαφειρίδη-Ι. Ζούργου, «Δημήτριος Μαρούλης και το Διδασκαλείο Σερρών», *Σερραϊκά Ανάλεκτα* 3 (2001) 61-115. Ν. Ρουδομέτωφ, «Ο Καβαλιώτης δάσκαλος (Τζώρτζης) Καρατζάς (1862 ή 1867-1952) και οι σπουδές του στη Διδασκαλική Σχολή Μαρούλη των Σερρών 1882-84», *Πρακτικά Α' Διεθνούς Συνεδρίου Βαλκανικών Ιστορικών Σπουδών (20-23 Σεπτεμβρίου 2001) με θέμα Η Καβάλα και τα Βαλκάνια από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα*, τομ. Α' έκδ. Ιστορικού και Λογοτεχνικού Αρχείου Καβάλας/Κέντρου Ιστορικών Μελετών και Εκδόσεων Νοτιοανατολικής Ευρώπης και Μεσογείου, Καβάλα 2004 σ. 359-392 και L. Papadakis, *Teaching the Nation. Greek Nationalism and Education in Nineteenth Century Macedonia*, I.M.X.A., Thessaloniki 2006.

6. Τα έργα των εχθρών μου..., *ό.π.*, σ. 38, 58, 59 και 61. Ελλείψει άλλων βιβλιογραφικών πληροφοριών πιθανολογήθηκε ότι η Εξελεγκτική Έκθεση τυπώθηκε στη Θεσσαλονίκη το 1874 ή 1875, βλ. Τ. Καραναστάση, «Ο Δ. Μαρούλης και η εφημερίδα Μακεδονία των Σερρών (1878). Ζητήματα Ιστορίας των πρώτων σερραϊκών εκδόσεων», *Σερραϊκά Ανάλεκτα* 2 (1993-1994) 113.

του Νοσοκομείου Σερρών κατά το έτος 1873-1874. ΠΡΟΣ ΦΩΤΙΣΜΟΝ ΤΟΥ ΛΑΟΥ. Τιμάται 1½ γροσίου προς όφελος του νέου νοσοκομείου. ΕΝ ΣΕΡΡΑΙΣ. Τύποις Διδασκαλείων. 1879». Το έντυπο έχει διαστάσεις 19,1X13 εκατ. και 24 σελίδες⁷. Η Εξελεγκτική Έκθεση καταλαμβάνει συνολικά 20 σελίδες. Μετά την Έκθεση παρατίθεται ολοσέλιδο σημείωμα του Δ. Μαρούλη προς τους «φίλους συμπολίτας», με ημερομηνία σύνταξης 28 Μαΐου 1879, που εξηγεί το λόγο της δημοσίευσής της (βλ. Παράρτημα). Το έντυπο φέρει στο άνω μέρος του εμπροσθόφυλλου χειρόγραφη αφιέρωση προς τον Μητροπολίτη Νικομηδείας Φιλόθεο Βρυνέννιο⁸. Η ίδια αυτή έκδοση, εκτός από το περιεχόμενο της Εξελεγκτικής Έκθεσης, εμπλουτίζει και συμπληρώνει την εικόνα της εκδοτικής παραγωγής του μοναδικού τυπογραφείου «των Διδασκαλείων» όπως ονομάζονταν, που λειτούργησε στην πόλη κατά τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα. Το τυπογραφείο στη βραχύβια περίοδο της λειτουργίας του, κατά τα έτη 1878 και 1879 εκτύπωσε συνολικά επτά έντυπα⁹. Η συγκεκριμένη έκδοση προηγείται χρονικά του βιβλίου του Μαρούλη και εκδότης του εντύπου δεν είναι η Εξελεγκτική Επιτροπή ή η Εφορεία του Νοσοκομείου ή ακόμη και κάποια άλλη αρχή της Ελληνικής Κοινότητας των Σερρών, όπως θα έπρεπε, αλλά ο Δ. Μαρούλης.

7. Το έντυπο στο εμπροσθόφυλλο φέρει περιμετρικά του τίτλου επαναλαμβανόμενο τυπογραφικό κόσμημα που δίνει την εντύπωση αλυσίδας, εσωτερικά ενός παραλληλόγραμμου γραμμικού πλαισίου. Στο οπισθόφυλλο, στο κέντρο του περιμετρικού γραμμικού πλαισίου, υπάρχει τετράγωνη ξυλογραφική βινιέτα με φυλλοφόρο διάκοσμο όμοια με αυτή που χρησιμοποιήθηκε και στο εμπροσθόφυλλο του βιβλίου του Μαρούλη, ενώ η διακόσμηση συμπληρώνεται και με τέσσερα μικρότερα στολίδια στις γωνίες.

8. Ο Μητροπολίτης Νικομηδείας Φιλόθεος Βρυνέννιος είχε διατελέσει Μητροπολίτης Σερρών από τον Αύγουστο του 1875 έως τον Αύγουστο του 1877. Ως Σχολάρχης της Μεγάλης του Γένους Σχολής συνεργάστηκε το 1873 με τον Μαρούλη στην Επιτροπή σύνταξης κανονισμού διδασκαλείων, βλ. Χ. Σκανδάλη, *ό.π.*, σ. 110. Ο Μαρούλης τον θεωρούσε φίλο του, βλ. *Τα έργα των εχθρών μου...*, *ό.π.*, σ. 8.

9. Τα υπόλοιπα πέντε εκτός από την Εξελεγκτική Έκθεση και το βιβλίο του Μαρούλη είναι: α) η 4σέλιδη «Αγγελία» έκδοσης της εφημερίδας «Μακεδονία», β) *Κανονισμός της εν Καβάλα Φιλεκπαιδευτικής Αδελφότητας*, Εν Σέρραις 1878, γ) *Περιληπτικά βιογραφία επίσημων ανδρών τε και γυναικών εν τη ιστορία, ερανησθείσαι εκ διαφόρων συγγραμμάτων*, υπό Θ.Γ. Εν Σέρραις 1878, δ) *Κανονισμός της εν Σέρραις Φιλομούσου Αδελφότητας Ουρανίας*, Σέρραις 1879 και ε) Αθανασίου Χριστοπούλου, *Δράμα ηρωϊκόν. Εις την Αιολοδορικήν Διάλεκτον*, Σέρραις 1879, βλ. Χρ. Σκανδάλη, *ό.π.*, σ. 99-105, Τ. Καρανασάση, *ό.π.*, σ. 127 και Β. Τζανακάρη, *Χρονικό Σερραϊκής τυπογραφίας 1878-1960*, έκδ. περιод. *Γιατί*, Σέρρας 1999, σ. 59. Το τυπογραφείο ιδρύθηκε χωρίς άδεια από την τουρκική κυβέρνηση η οποία πληροφορήθηκε τη λειτουργία του πολύ καθυστερημένα το 1884 και διέταξε να γίνει σχετική έρευνα. Το πόρισμα της έρευνας υποβλήθηκε το 1886 και αναφέρει: «καθώς δεν πήρε άδεια από την κυβέρνηση δεν μπόρεσε να δημοσιεύσει την εφημερίδα», βλ. Αϊντίν Βελή, «Οι πρώτες τουρκικές εφημερίδες των Σερρών: Siroz και Hancer», στο τόμο Γ. Σαλακίδη (επιμ.), *Τουρκολογικά, Τιμητικός τόμος για τον Αναστάσιο Κ. Ιορδάνογλου*, έκδ. Αντ. Σταμούλη, Θεσ/νίκη 2012, σ. 164.

Παραδοξότητα ακόμη αποτελεί και ο χρόνος εκτύπωσης της Εξελεγκτικής Έκθεσης που γίνεται πέντε χρόνια μετά τη σύνταξή της, έχοντας προφανώς απολέσει την επικαιρότητά της. Στο σημείωμά του ο Μαρούλης εξηγεί αυτό το ζήτημα αναφέροντας ότι η Έκθεση είχε περιέλθει σε αυτόν από την στιγμή που αναγνώσθηκε δημόσια στη Γενική Συνέλευση της Κοινότητας τον Φεβρουάριο του 1875, αλλά έκρινε καλό να μην την δημοσιεύσει μήπως και επέλθει εν τω μεταξύ κάποια βελτίωση στη διαχείριση των κοινοτικών καταστημάτων. Η εκτύπωση και η ευρεία δημοσιοποίηση της Έκθεσης¹⁰ το συγκεκριμένο χρόνο έγινε, γιατί, σύμφωνα με όσα ανέφερε, εξακολουθούσαν να παραμένουν αμετανόητοι οι διαχειριστές των «Κοινών» και έγιναν μάλιστα ένοχοι μεγαλύτερων καταχρήσεων. Στράφηκαν ακόμη και εναντίον του συκοφαντώντας τον ότι επιχειρούσε «*δολίως συστηματική καταστροφήν των κοινών υμών φιλανθρωπικών και εκπαιδευτικών καθιδρυμάτων*»¹¹.

Το περιεχόμενο της Έκθεσης αποτελεί πηγή πληροφοριών για τον τρόπο της οργάνωσης και λειτουργίας του κοινοτικού Νοσοκομείου, της διαχείρισης των λογαριασμών του, της διοικητικής και λογιστικής αντίληψης των διοικούντων, της απολογιστικής αντίληψης των ελεγκτών και της ενδοκοινοτικής αντιμετώπισης των καταχρηστικών συμπεριφορών. Η διαδοχική εκτύπωση τόσο του εντύπου της Εξελεγκτικής Έκθεσης όσο και του «απολογητικού» βιβλίου του Μαρούλη στη συνέχεια, στο τέλος της Άνοιξης αρχές του θέρους του 1879, είναι μοναδική και καινοφανής περίπτωση για την ελληνική κοινότητα της πόλης των Σερρών και αποκαλύπτει την ακραία μορφή που έλαβε η ενδοκοινοτική διαμάχη και η αντιπαλότητα μεταξύ δημοσίων προσώπων.

Συσταχόμενο, δεύτερο στη σειρά, μαζί με την παραπάνω έκδοση της Εξελεγκτικής Έκθεσης, διασώθηκε στη βιβλιοθήκη Σπύρου Λοβέρδου, ένα αθησαύριστο και αβιβλιογράφητο έντυπο, που έχει σχέση με την ίδια υπόθεση. Ο πλήρης τίτλος του είναι: «*ΑΠΑΝΤΗΣΙΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΚΘΕΣΙΝ ΤΗΣ ΕΛΕΓΚΤΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΤΩΝ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΩΝ ΤΟΥ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟΥ ΣΕΡΡΩΝ 1873-1874 οίαν εξέδωκεν αυτήν ο Δ. ΜΑΡΟΥΛΗΣ υπό Δ. ΘΕΟΔΩΡΙΔΟΥ και Ι. ΠΑΠΑΜΑΡΚΙΔΟΥ. ΕΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ, ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΤΟΥ "ΕΡΜΟΥ" ΣΟΦΟΚΛΕΟΥΣ Κ. ΓΚΑΡΠΟΛΑ 1879*». Το έντυπο είναι ελλιπές. Λείπει το τελευταίο τμήμα του από την 22^η σελίδα και μετά. Από την ανάπτυξη του κειμέ-

10. Η Εξελεγκτική Έκθεση συμπεριλαμβάνονταν στον κατάλογο πωλήσεων του βιβλιοπωλείου αδελφών Δεπάστα στο Γαλατά, τον Αύγουστο του 1884, βλ. Φ. Ηλιού-Π. Πολέμη, *Ελληνική βιβλιογραφία 1864-1900: Συνοπτική αναγραφή 1864-1879*, Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο (Ε.Λ.Ι.Α.)-Βιβλιολογικό Εργαστήριο «Φίλιππος Ηλιού» τόμος Α', Αθήνα 2006, σ. 1199.

11. Α. Παπαδάκη, *ό.π.*, σ. 76.

νου της απάντησης εκτιμάται ότι διασώθηκαν τουλάχιστον τα $\frac{3}{4}$ του περιεχομένου της, που δίνουν τη δυνατότητα να αποτιμηθούν σε ικανό βαθμό οι προβαλλόμενοι ισχυρισμοί των ελεγχθέντων. Στην απάντηση, εκτός από την αντίκρουση των αναγραφομένων διαχειριστικών κατηγοριών, δημοσιεύονται και δύο πρακτικά της Γενικής Συνέλευσης της Κοινότητας που αφορούν τον ορισμό εξελεγκτικής επιτροπής για τον έλεγχο της αμέσως προηγούμενης διαχείρισης του Νοσοκομείου, καθώς και το αποτέλεσμα του γενομένου ελέγχου. Από αυτά τα πρακτικά και από όσα αναφέρονται την αρχή της απάντησης των Δ. Θεοδωρίδη και Ι. Παπαμαρκίδη μπορούμε να καταγράψουμε τη διαδοχή των γεγονότων.

Από το 1870 ταμίας στο Νοσοκομείο είχε οριστεί ο Δημήτριος Θεοδωρίδης¹². Η Γενική Συνέλευση είχε καθιερώσει να γίνεται περιοδικός έλεγχος «των λογαριασμών των Κοινών της πόλεως καταστημάτων» από εξελεγκτική επιτροπή, τα μέλη της οποίας ορίζονταν στο τέλος της κάθε διαχειριστικής περιόδου. Για την διαχειριστική περίοδο των είκοσι μηνών από 1ης Φεβρουαρίου 1872 έως την 30η Σεπτεμβρίου 1873, ο ίδιος ο ταμίας Θεοδωρίδης πρότεινε στη Γενική Συνέλευση που έγινε στις 21 Οκτωβρίου 1873 την εξελεγκτική επιτροπή να τη συγκροτήσουν μέλη της ίδιας Συνέλευσης. Ορίστηκαν λοιπόν μέλη της επιτροπής οι Γιώργος Νακίδης, Ιωάννης Βαλλίδης, Σπύρος Σνιόκ, Δ. Βασιακύρος και Δ. Γούτας¹³. Το πόρισμα του ελέγχου ανακοινώθηκε στην Γενική

12. Ο Δ. Θεοδωρίδης υπήρξε ιδρυτικό μέλος του Μακεδονικού Φιλεκπαιδευτικού Συλλόγου Σερρών (στο εξής ΜΦΣΣ) και διετέλεσε ταμίας του Διοικητικού Συμβουλίου από της συστάσεως του Συλλόγου μέχρι το 1879. *Διοργανισμός του εν Σέρραις Μακεδονικού Φιλεκπαιδευτικού Συλλόγου*. Εν Θεσσαλονίκη 1871, σ. 10. Ενδιάμεσα, αρχές του 1877, είχε υποβάλλει παραίτηση χωρίς να γίνει δυνατή η αντικατάστασή του, βλ. *Μακεδονικός Φιλεκπαιδευτικός Σύλλογος εν Σέρραις, Έκθεσις των πεπραγμένων αυτού από του Ζ' μέχρι του Θ' Συλλογικού έτους ήτοι από της 23 Μαΐου 1876 έως της 27 Μαΐου 1879, αναγνωσθείσα υπό του Γραμματέως Λουκά Δημητριάδου*, Εν Θεσσαλονίκη, Εκ του τυπογραφείου του «Ερμού», Σοφοκλέους Κ. Γκαρπολά 1879, σ. 7. Διετέλεσε επίσης πρόεδρος του Συλλόγου από τον Ιούνιο του 1883 έως τον Μάιο του 1884, ενώ στις αρχές του 1883 ήταν Έφορος των Εκπαιδευτηρίων της Κοινότητας. *Εκκλησιαστική Αλήθεια* (1882-1883) 496, και Ι. Μπάκα, *ό.π.*, σ. 175. Συμμετείχε ακόμη στην ανακαίνιση της εκκλησίας του Αγίου Νικολάου, βλ. *Τα έργα των εχθρών μου...*, *ό.π.*, σ. 46.

13. Οι τέσσερεις πρώτοι ήσαν και μέλη του ΜΦΣΣ, βλ. *Ο εν Σέρραις Μακεδονικός Φιλεκπαιδευτικός Σύλλογος. Έκθεσις των πεπραγμένων κατά το τρίτον από της συστάσεως αυτού έτος (από 4 Ιουνίου 1872 έως 27 Μαΐου 1873)*. Υπό τον προέδρον Ι. Θεοδωρίδου, τυπ. Phare du Bosphore, Εν Κωνσταντινουπόλει 1873, σ. 30-32. Το πρακτικό υπογράφουν οι Δημογέροντες: Α. Κοντός, Μ. Θεοδωρίδης, Βασίλειος Αγοραστού, Αθανάσιος Ηλία, Αθανάσιος Ιωάννου, οι Πρωτομάστορες: Σίμιος Μαργαρίτου, Βαγγέλης Γεωργίου, Χ. Παράσχος Δημητρίου και οι Πρόκριτοι: Στέριος Δούρου, Γεώργιος Νακίδης, Αναστάσος Κοντός, Ιω. Θεοδωρίδης, Γεωρ. Α. Νάστου, Ιω. Βαλλίδης, Ιω. Αδάμ, Μιχαήλ Δούκα, Σπύρος Σνιόκ, Δημ. Κωνσταντίνου, Κώνζιος Αλεξίου, Νικόλαος Κωνσταντίνου, Σταύρος Παναγιώτου.

Συνέλευση της 28ης Νοεμβρίου 1873. Η Επιτροπή απεφάνθη ομόφωνα ότι α) η τήρηση των λογαριασμών έγινε με επιμέλεια και σωστό τρόπο, β) τα έξοδα ήταν μεγαλύτερα κατά 220 λίρες των εσόδων, αλλά αυτό προέρχονταν από τη δαπάνη φαρμάκων που δίδονταν δωρεάν σε άπορους και ενδεείς και από την δαπάνη μισθοδοσίας των παραμανών των έκθετων βρεφών, γ) θεωρούσε αναγκαίο να διοριστεί ειδική επιτροπή για να ελέγξει την ύπαρξη του υλικού του φαρμακείου, δ) ζητήθηκε αναλυτική παρουσίαση των εξόδων και εσόδων από τον ταμία και διαπιστώθηκε ότι δεν υπήρχαν λάθη ή παραλείψεις και ε) ως πολίτες επιφυλάσσονταν να κάνουν προφορικές παρατηρήσεις για τη βελτίωση και το μέλλον του φιλανθρωπικού Καταστήματος¹⁴.

Στις 21 Οκτωβρίου 1873 η Γενική Συνέλευση, πριν ακόμη προκύψουν τα αποτελέσματα του διαχειριστικού ελέγχου, όρισε για ένα ακόμη έτος ταμία του Νοσοκομείου τον Δ. Θεοδωρίδη, αν και αυτός είχε ζητήσει να απαλλαγεί των καθηκόντων του. Ταυτόχρονα διόρισε ως συμβοηθούς του τους Ιωάννη Παπαμαρκίδη¹⁵ και Ιωάννη Νικολάου, αναγνωρίζοντας την επιβάρυνση και την κόπωση που είχε υποστεί μόνος του ο ταμίας.

Ο έλεγχος για αυτό το χρονικό διάστημα της διαχείρισης, δηλαδή από την 1η Οκτωβρίου 1873 μέχρι την 30^η Σεπτεμβρίου 1874, ορίστηκε να γίνει από την Γενική Συνέλευση της 6ης Οκτωβρίου 1874. Την Εξελεγκτική Επιτροπή αποτέλεσαν οι Παναγιώτης Αντωνιάδης, Αναστάσιος Κοντός, Γιώργος Νακίδης, Χ. Π. Μάλαμας, Κ. Νικολάου, Μ. Χ. Σπανδωνή και ο ιατρός Αν. Περδικάρης¹⁶.

Όταν περατώθηκε ο έλεγχος της διαχείρισης, η Επιτροπή ανακοί-

14. Το πρακτικό επιβεβαιώνουν οι Δημογέροντες: Α. Κοντός, Νικόλ. Αναγώστου, Αθαν. Ηλία, Μ. Θεοδωρίδης, Μιχ. Ν. Βίλλης, Β. Αγοραστού, Αθ. Ιωάννου, Δ. Γούτα, Ιω. Βαλλίδης, Γ. Νακίδης, Δ. Βασιακύρου, Σ. Σνιόκ.

15. Έμπορος φαρμάκων. Αδελφός της συζύγου του Εμμανουήλ Θεοδωρίδη, Καλλιόπης. Ο Εμμανουήλ Θεοδωρίδης ήταν αδελφός του Προέδρου του ΜΦΣΣ Ιωάννη Θεοδωρίδη. Τακτικό μέλος του ΜΦΣΣ στήριξε την οικονομική λειτουργία του, παραχωρώντας πέντε εργαστήρια αξίας 100 λιρών. Διετέλεσε στις αρχές της δεκαετίας του 1870 Έφορος των Εκπαιδευτηρίων της Κοινότητας, ενώ το 1879 είχε τη διαχείριση του Νεκροταφείου. Με πρωτοβουλία, επιμέλεια και δαπάνη μαζί με τη συντεχνία των παλαιών τοιαρτσίδων το 1888, ανήγειρε τον κομητηριακό ναό των Αγ. Κων/νου και Ελένης στο Α΄ Νεκροταφείο της πόλης. Βλ. Κ. Παπακυριάκου, *Τα νεκροταφεία της πόλης των Σερρών*, Σέρρες 2012, σ. 35.

16. Οι τέσσερις πρώτοι ήταν μέλη του ΜΦΣΣ, βλ. *Ο εν Σέρραις Μακεδονικός Φιλεκπαιδευτικός Σύλλογος. Έκθεσις των πεπραγμένων κατά το τρίτον από της συστάσεως αυτού έτος...*, ό.π., σ. 30-32. Ο Αναστάσιος Κοντός είχε γραφτεί το 1861 στη Νομική Αθηνών. Β. Δραγάτη, *Οι Μακεδόνες στο ελληνικό βασίλειο στα μέσα του 19^{ου} αιώνα*, Τμήμα Ιστορίας & Αρχαιολογίας Α.Π.Θ., Θεσ/νίκη 2010, αδημοσίευτη μεταπτυχιακή εργασία.

νωσε την Εξελεγκτική Έκθεση που συνέταξε στην Γενική Συνέλευση που έγινε το Φεβρουάριο 1875. Η έκθεση ανέφερε σωρεία διαχειριστικών ελλείψεων και παραλείψεων και θεωρήθηκε ότι ήταν ένα κατηγορητήριο πρωτίστως εναντίον του ταμιά Θεοδωρίδη και δευτερευόντως κατά του Εφόρου Παπαμαρκίδη. Ο ταμίας Θεοδωρίδης απουσίαζε από τη Συνέλευση για λόγους υγείας και πληροφορήθηκε το περιεχόμενο της Έκθεσης αργότερα από τρίτους.

Η Εφορεία του Νοσοκομείου θέλησε να λάβει πλήρη γνώση του περιεχομένου της Έκθεσης για να απαντήσει επί των κατηγοριών. Αποτάθηκε στην Μητρόπολη, ζητώντας να της δοθεί ένα αντίγραφο. Η Μητρόπολη με επιστολή, στις 4 Μαρτίου 1875, απάντησε ότι η Εξελεγκτική Έκθεση δεν είχε κατατεθεί από την Επιτροπή, καίτοι υπήρχε σχετική υποχρέωση προς τούτο και δεν γνώριζε το ακριβές περιεχόμενό της. Η Έκθεση αυτή δεν κατατέθηκε ποτέ στη Μητρόπολη και έτσι ο ταμίας και τα μέλη της Εφορείας δεν μπόρεσαν να πληροφορηθούν το ακριβές περιεχόμενό της. Αναγκάστηκαν εκ των πραγμάτων να σιωπήσουν και να αφήσουν αναπάντητες τις κατηγορίες που είχαν διαβάσει δημόσια. Η Γενική Συνέλευση διόρισε νέα μέλη στην Εφορεία του Νοσοκομείου και η υπόθεση δεν έλαβε άλλη έκταση. Νέος ταμίας στο Νοσοκομείο ανέλαβε ο Αθ. Σχοινιάς και στη συνέχεια ο Κ. Ζλάτκος.

Μετά την εκτύπωση και τη δημοσιότητα που έλαβε η Εξελεγκτική Έκθεση, ο Θεοδωρίδης και ο Παπαμαρκίδης αναγκάστηκαν να απαντήσουν με τον ίδιο ακριβώς τρόπο, δημόσια και εντύπως, αντικρούοντας όλες τις διατυπωθείσες διαχειριστικές κατηγορίες. Η απάντησή τους εκτυπώθηκε κατά τα τέλη του δεύτερου εξαμήνου του 1879, στην Θεσσαλονίκη, ελλείψει άλλου σεραϊκού τυπογραφείου¹⁷.

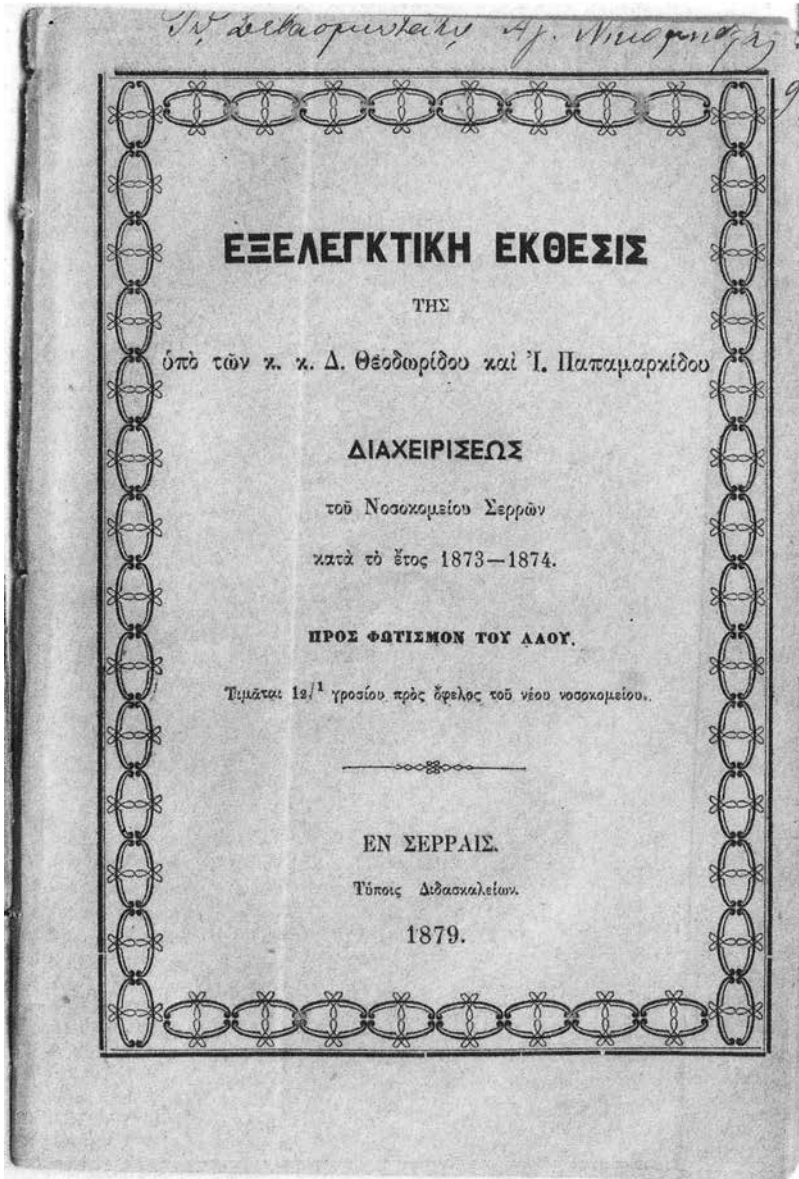
Η Έκθεση της Εξελεγκτικής Επιτροπής

Η Επιτροπή ανέφερε ότι από πολύ καιρό ακούγονταν στην πόλη επικριτικά σχόλια για την άθλια κατάσταση του καταστήματος του Νοσοκομείου και η κοινή γνώμη απαιτούσε την αναδιοργάνωση και τη βελτίωση της λειτουργίας του. Θεώρησε λοιπόν καθήκον της να είναι προσεκτική, αυστηρή και με πνεύμα δικαιοσύνης να ελέγξει όλους

17. Στο ίδιο τυπογραφείο, στη Θεσσαλονίκη, τυπώθηκαν την ίδια εποχή και μία έκθεση πεπραγμένων και ο αναθεωρημένος κανονισμός του ΜΦΣΣ: *Μακεδονικός Φιλεκπαιδευτικός Σύλλογος εν Σέρραις, Έκθεσις των πεπραγμένων αυτώ από του Ζ' μέχρι του Θ' Συλλογικού έτους...* ό.π., σμμ. 12 και *Κανονισμός του εν Σέρραις Μακεδονικού Φιλεκπαιδ. Συλλόγου, Εν Θεσσαλονίκη, εκ του τυπογραφείου του «Ερμού» Σοφοκλέους Κ. Γκαρπολά 1879*. Για την εκτυπωτική δραστηριότητα του τυπογραφείου του Σ. Γκαρπολά, βλ. Ντ. Χριστιανόπουλου, *Τα ελληνικά τυπογραφεία της Θεσσαλονίκης επί Τουρκοκρατίας 1850-1912*, Θεσσαλονίκη 2000, σ. 19 και 27.

τους λογαριασμούς και να εξετάσει από κάθε άποψη τη λειτουργία του φιλανθρωπικού καθιδρύματος. Όσα ανέγραφε η Έκθεση ήταν η πικρή αλλά καθαρή αλήθεια, ήταν τα πορίσματα των ακριβών παρατηρήσεων επί των λογαριασμών της διαχείρισης και εάν προέκυπταν αμφιβολίες, προθύμως θα επιδείκνυε τις αλάνθαστες πηγές από τις οποίες τα εξήγαγε.

Ως πηγές χρησιμοποιήθηκαν τα κατάστιχα λογαριασμών εσόδων και εξόδων, οι λογαριασμοί των επιστατών, ο κώδικας του Νοσοκομείου,

τα βιβλία του φαρμακείου, που έδειχναν τον αριθμό των νοσηλευθέντων, οι συνταγές των χορηγηθέντων και οι λογαριασμοί των αγορασθέντων φαρμάκων και γενικά το ίδιο το κτίριο και η υλική υποδομή του. Η Επιτροπή γνώριζε ότι θα δημιουργηθούν δυσαρέσκειες από την απροκάλυπτη έκφραση και περιγραφή της κρυμμένης μέχρι τότε αλήθειας για αυτό καλούσε όλους όσοι είχαν πατριωτικό συναίσθημα και ενδιαφέρονταν για το «κοινό» καλό να συνεργαστούν μαζί της προς «τακτοποίησιν του φιλανθρωπικού καταστήματος... μη επηρεαζόμενοι υπό προσωπικών λόγων»¹⁸.

Ο έλεγχος ξεκίνησε στις 16 Οκτωβρίου 1874. Ο Θεοδωρίδης παρέδωσε προς έλεγχο στην Επιτροπή μόνο ένα γενικό λογαριασμό της ετήσιας διαχείρισης του Νοσοκομείου τον οποίο υπέγραφαν τόσο ο ίδιος όσο και ο Παπαμαρκίδης, ως Έφορος. Σε κάθε κεφάλαιο του λογαριασμού γινόταν συνεχώς παραπομπές σε άλλα βιβλία που κρατούσε ο ταμίας κατά τη διαχείριση. Η Επιτροπή ζήτησε να προσκομίσει όλα τα βιβλία της διαχείρισης στο χώρο της Μητρόπολης όπου θα εργαζόταν. Ο Θεοδωρίδης με επιστολή του προσκάλεσε την Επιτροπή να κάνει τον έλεγχο των βιβλίων στην οικία του. Η Επιτροπή αρνήθηκε κατηγορηματικά και επέμεινε ο έλεγχος να πραγματοποιηθεί στην Μητρόπολη, που ήταν το κοινό κέντρο της Κοινότητας, ώστε να μην υπάρξουν προκαταλήψεις και μεροληψίες. Από τις 16 μέχρι τις 23 Οκτωβρίου η Επιτροπή έμεινε αδρανής μέχρις ότου ο Θεοδωρίδης πείστηκε ότι δεν είχε δίκαιο να επιμένει και παρέδωσε όλα τα βιβλία¹⁹.

Ο γενικός λογαριασμός κρίθηκε ασαφής και ιδιόρρυθμος στον τρόπο σύνταξής του, γιατί δεν καταρτίστηκε με τάξη και μέθοδο και σύμφωνα με τους κανόνες του ισχύοντος εμπορικού συστήματος, ώστε να είναι εμφανή τα λογιστικά στοιχεία της οικονομικής διαχείρισης και η κατάσταση των κεφαλαίων. Η ενσωμάτωση των τρεχουσών συναλλαγών με τους λογαριασμούς κίνησης του κεφαλαίου τον καθιστούσε και δύσληπτο και δυσκατάληπτο «εις την αντίληψιν εκάστου και του απειροτάτου πολίτου».

Η Επιτροπή εστίασε τον έλεγχο σε πέντε σημαντικούς τομείς της διαχείρισης που δημιουργούσαν τα περισσότερα έξοδα ή μπορούσαν αντίστοιχα να αποφέρουν μεγαλύτερα έσοδα: στη λειτουργία του κηροπωλείου (σεμχανέ), στη λειτουργία του φαρμακείου, στα έξοδα του Νοσοκομείου σε συνδυασμό με την υφιστάμενη κατάστασή του, στη διαχείριση του κεφαλαίου και στον υπάρχοντα οργανισμό λειτουργίας

18. Εξελεγκτική Έκθεση της υπό των κ. κ. Δ. Θεοδωρίδου και Ι. Παπαμαρκίδου διαχειρίσεως του Νοσοκομείου Σερρών κατά το έτος 1873-1874, Εν Σέρραις 1879, σ. 2.

19. Ο.π., σ. 3.

του καταστήματος²⁰.

Από το γενικό λογαριασμό προέκυψε ότι η επιχορήγηση του αρχιερέως, που γινόταν από το ταμείο του Νοσοκομείου ύστερα από απόφαση της Γ. Συνέλευσης, δόθηκε κανονικά στο ακέραιο, αν και τα έσοδα από το κηροπωλείο ήταν μειωμένα. Εφόσον καθυστέρουσαν οι εκκλησίες την εξόφληση των λογαριασμών τους και το κηροπωλείο δεν είχε έσοδα να αποδώσει στο ταμείο του Νοσοκομείου, οι διαχειριστές δεν έπρεπε να χαριστούν αλλά να ενεργήσουν σύμφωνα με το «κοινό» συμφέρον, ελαττώνοντας την επιχορήγηση του αρχιερέως. Τον Ιούνιο του 1874 τη λειτουργία του κηροπωλείου την είχε αναλάβει η Κοινότητα, απομακρύνοντας τον παλιό ενοικιαστή και τοποθετώντας διαχειριστή τον Ν. Πόρναλη²¹. Η λειτουργία του έγινε σύντομα επιζήμια για την Κοινότητα, επειδή ούτε ο ανταγωνισμός με τα άλλα ιδιωτικά εργαστήρια εξέλειπε ούτε η προσπάθεια να κλειστούν αυτά απέδωσε. Απεναντίας επιβαρύνθηκε με τη δέσμευση μεγάλου χρηματικού κεφαλαίου για την προμήθεια κεριού, με αποτέλεσμα να μην αποφέρει τα αναμενόμενα κέρδη. Έτσι δεν εκπληρωνόταν η προσδοκία της Γενικής Συνέλευσης να ανταποκρίνονται τα έσοδα του κηροπωλείου στις άμεσες ανάγκες του Νοσοκομείου.

Κατά την 5μηνη λειτουργία (Ιούνιος-15 Οκτωβρίου 1874) του κηροπωλείου, ενώ είχε κέρδη μόνο 993,3 γρόσια, ο Θεοδορίδης χρειάστηκε να λάβει για τις ανάγκες του Νοσοκομείου ποσό 54 λιρών που προέρχονταν από τα κεφάλαια κίνησής του. Εάν όμως εφαρμοζόταν η απόφαση της Γ. Συνέλευσης και κάθε τρίμηνο γινόταν ισολογιστικός έλεγχος στο κηροπωλείο, θα αντιλαμβάνονταν την επιτυχία ή την αποτυχία της επιχείρησης από το πρώτο τρίμηνο που είχε ήδη διαρρεύσει και θα οδηγούνταν στη λήψη των απαραίτητων διορθωτικών μέτρων. Η παραμέληση του καθήκοντος επίβλεψης της οικονομικής λειτουργίας του κηροπωλείου βάρυνε αποκλειστικά την Εφορεία του Νοσοκομείου. Η Επιτροπή κατέληξε ότι απαιτούνταν αναδιοργάνωση και βελτίωση της διαχείρισης του καταστήματος προς αποφυγή ζημιών αλλά και για την εξασφάλιση βεβαίων προσόδων²².

Στο χώρο του φαρμακείου έλεγξε τη διαχείριση και κατανάλωση των φαρμάκων, την ύπαρξη των αποθεμάτων και τις δαπάνες αγοράς του φαρμακευτικού υλικού. Στην όλη εργασία συνέδραμε ο ιατρός Αν. Περδικάρης. Η Επιτροπή χαρακτήρισε την κατάσταση του φαρμακείου οικτρή. Ο έλεγχος των λογαριασμών έδειξε ότι ο ταμίας επί τετραετία

20. Ο.π., σ. 4.

21. Διετέλεσε ταμίας της Φιλελεήμονος Αδελφότητας της πόλης κατά το χρονικό διάστημα 1871-1873, βλ. *Τα έργα των εχθρών μου...*, ό.π., σ. 33.

22. Ο.π., σ. 5-7.

ανέχθηκε να γίνεται ασυγχώρητος σπατάλη χρημάτων και υλικού που είχε μάλιστα και τη συγκατάθεσή του.

Η απογραφή έδειξε ότι υπήρχαν φαρμακευτικά σκευάσματα αξίας 1.995 γροσίων, καθώς και 5 κουτιά κινίνης αξίας 2.862 γρ., τα περισσότερα όμως από αυτά ήταν αγορασμένα εδώ και πολύ καιρό, γι' αυτό και θεωρήθηκε ότι στερούνταν αποτελεσματικής δράσης. Στο γενικό λογαριασμό ο ταμίας ανέγραφε ότι υπήρχε φαρμακευτικό υλικό αξίας 8.954 γρ. το οποίο η Επιτροπή δεν βρήκε. Επειδή όμως η αποθήκη μεταβιβαζόταν χωρίς έλεγχο από ταμία σε ταμία, δεν μπόρεσε να διαπιστώσει αν πράγματι υπήρχε έλλειμμα στη συγκεκριμένη ετήσια διαχείριση και κατέληξε ότι αυτό ήταν μάλλον «ιδανικό» ποσό κεφαλαίου. Από τον έλεγχο των βιβλίων προέκυψε η χορήγηση 13.331 συνταγών με φάρμακα σε πτωχούς και 360 με πληρωμή σε πελάτες εξωτερικών ιατρών. Οι ποσότητες των φαρμάκων που χορηγήθηκαν σε ασθενείς εντός του Νοσοκομείου δεν ήταν πουθενά σημειωμένες. Ο πρώην ιατρός του Νοσοκομείου Καμβύστας που ρωτήθηκε σχετικά ανέφερε ότι οι συνταγές αυτές έφθαναν τις χιλίες ετησίως. Η Επιτροπή υπολόγισε ότι το φαρμακευτικό υλικό που είχε αγοραστεί μπορούσε να επαρκέσει για 27.000 συνταγές, δηλαδή για διπλάσιο αριθμό συνταγών από αυτές που είχαν χορηγηθεί, εάν αυτό γινόταν με ποσότητες φαρμάκων που θα αναγράφονταν κατά συνταγή, με τη συνήθη χρήση (βλ. Παράρτημα). Υπήρξε δηλαδή μια τρομερή σπατάλη φαρμάκων και σε αυτό συνηγορούσε το γεγονός ότι τα 9/10 των φαρμάκων είχαν δοθεί χωρίς ιατρική συνταγή και σε υπερβολικές δόσεις²³.

Ένα άλλο μελανό σημείο της διαχείρισης του φαρμακείου ήταν οι επιλογές αγορών υλικού που έκανε ο ταμίας. Από τον έλεγχο προέκυψε ότι όσα φάρμακα αγοράστηκαν από χριστιανούς εμπόρους αποκτήθηκαν σε υψηλότερες τιμές έναντι των φθηνότερων τιμών που πρόσφεραν οι ισραηλίτες έμποροι. Ο ταμίας κατακρίνονταν, επειδή δεν επεδίωξε την προμήθεια των φαρμάκων απ' ευθείας από την Ευρώπη ώστε να πετύχει καλύτερη ποιότητα, φθηνότερη τιμή και λιγότερη δαπάνη για το Νοσοκομείο. Ακόμη, η Επιτροπή διαπίστωσε ότι γινόταν προμήθεια φάρμακων κατώτερης ποιότητας και αμφίβολης δράσης, όπως η αγορά του *cinchoninum* που ήταν σκευάσμα με μισή δύναμη και αξία της κινίνης²⁴.

Τα συνολικά έξοδα του Νοσοκομείου ανέρχονταν στο ποσό των 768,51 λιρών. Από αυτό το ποσό η πραγματική δαπάνη εξόδων, δηλαδή για αγορά τροφίμων, φαρμάκων και καυσίμων, μισθούς υπαλλήλων,

23. Ο.π., σ. 8-11.

24. Ο.π., σ. 13.

πληρωμές επισκευών και άλλων, έφθανε το ποσό των 627,23 λιρών. Το υπόλοιπο ποσό αφορούσε τα χρήματα που πληρώθηκαν για την επιχορήγηση του αρχιερέα, την αποζημίωση του γραμματέα της Δημογεροντίας, για ελέη και για την αποζημίωση του ενοικιαστή του κηροπωλείου. Η δαπάνη 240,9 λιρών που αφορούσε προμήθεια τροφίμων δεν μπόρεσε να ελεγχτεί, γιατί δεν τηρούνταν βιβλία τρεφομένων (ασθενών, υγιών και λαμβανόντων καθημερινώς τροφή φυλακισμένων)²⁵. Η Επιτροπή ανέφερε ένα παράδειγμα κακοδιαχείρισης για να γίνει φανερή η παραμέληση του καθήκοντος του ταμιά ως προς την εξασφάλιση του συμφέροντος του Νοσοκομείου: τα κάρβουνα εκείνης της χειμερινής περιόδου αγοράστηκαν τον Δεκέμβριο και Ιανουάριο σε τιμές υψηλότερες από τις τιμές που πουλιούνταν στο εμπόριο τους μήνες του φθινοπώρου, όταν μάλιστα διαπιστώθηκε ότι υπήρχε σχετική ταμειακή δυνατότητα αγοράς τους²⁶.

Εντός του Νοσοκομείου διαπίστωσε ότι δεν υπήρχε καθαριότητα και δεν υπήρχε ικανοποιητική περίθαλψη και περιποίηση ασθενών. Δεν τηρούνταν βιβλία με το ιστορικό των ασθενούντων. Η εμφάνιση του Νοσοκομείου βελτιώθηκε μετά τον διορισμό από τη Δημογεροντία, τον Φεβρουάριο του 1874, κατά απαίτηση της κοινής γνώμης, ενός επιτηρητή, του Βασίλειου Αγοραστού, ο οποίος φρόντισε για την αγορά καινούργιων ειδών κλινοστρωμνής²⁷.

Η Επιτροπή, έχοντας εντολή ελέγχου μόνο για την ετήσια διαχειριστική χρήση του 1873-74, δεν μπορούσε να επεκτείνει τον έλεγχο στα προηγούμενα χρόνια για να σχηματίσει σαφή εικόνα της διαχρονικής διαχείρισης του χρηματικού κεφαλαίου του καταστήματος. Από το γενικό λογαριασμό η κατάσταση δεν ήταν ευχάριστη. Τα διάφορα χωριά της περιοχής, όπως το Κρούσοβο (Κερδύλλια) και το Χούμκος (Χουμνικό), είχαν ανεξόφλητα χρέη²⁸. Ο Θεοδορίδης στον απολογισμό

25. *Ο.π.*, σ. 14.

26. *Ο.π.*, σ. 15.

27. *Ο.π.*, σ. 16.

28. Το χρέος των κοινοτήτων δεν αφορούσε ετήσια χρηματική συνδρομή για τη λειτουργία του Νοσοκομείου, αλλά έξοδα περίθαλψης και νοσηλείας απόρων ή φτωχών κατοίκων τους, την πληρωμή των οποίων αναλάμβανε η Κοινότητα. Προσπάθεια είσπραξης των παλαιών κοινοτικών οφειλών προς το Νοσοκομείο φαίνεται ότι έγινε από τον επόμενο ταμιά τον Αθ. Σχοινά. Στον εκκλησιαστικό κώδικα της Αγίας Τριάδας Σφελινού υπάρχει σχετική σημείωση πληρωμής στα έξοδα των ετών 1874-1877: «εις Δημήτριον Σχινά για τα σπιτάλια γρόσια 44». Για τον κώδικα, βλ. Γ. Αψηλίδη, «Ο εκκλησιαστικός Κώδικας Αγίας Τριάδας Σφελινού. Ο πολιτικοοικονομικός ρόλος της εκκλησίας στην περιοχή των Σερρών κατά την ύστερη Τουρκοκρατία», *Πρακτικά ΚΓ΄ Ιστορικού Συνεδρίου της Ελληνικής Ιστορικής Εταιρείας 24-26 Μαΐου 2002*, Θεσσαλονίκη 2003, σ. 207-220.

του στην Γενική Συνέλευση υποστήριξε ότι το περίσσειμα του κεφαλαίου έφθασε στο ποσό των 1.700 λιρών και το συνολικό κεφάλαιο ανέρχονταν μαζί με τους τόκους στις 3.977 λίρες. Η Επιτροπή όμως υπολόγισε ότι το κεφάλαιο που είχε παραλάβει πριν από 4 χρόνια μαζί με τους τόκους έφθανε το ποσό των 3.136 λιρών. Δηλαδή το περίσσειμα για τα 4 έτη της διαχείρισής του ήταν μόνο 841 λίρες και όχι 1.700 όπως αυτός ισχυρίστηκε. Σε αυτό το περίσσειμα συμπεριλαμβάνονταν τα ποσά των κληροδοτημάτων και των δωρεών. Κατά συνέπεια ο ταμίας δεν μπορούσε να επαίρεται ότι το περίσσειμα αυτό προήλθε από τη συνετή και χρηστή διαχείριση του ταμείου του. Η Επιτροπή ανέφερε ότι η Κοινότητα θα χρεωστούσε ευγνωμοσύνη σ' αυτούς στους διαχειριστές που, με μέτρα και σχέδια ωφέλιμα, έφεραν νέους πόρους στα ταμεία των δημοσίων καταστημάτων. Όταν όμως οι λογαριασμοί των καταστημάτων καταδείκνυαν ότι ουδέποτε αυτοί εκπλήρωσαν το καθήκον τους, τα παρουσιαζόμενα περισσεύματα τα χαρακτήριζε ως φενάκη²⁹.

Από το έλεγχο του γενικού λογαριασμού προέκυψε ακόμη, απώλεια ενός χρηματικού ποσού. Στην περίπτωση του ιδιώτη Γιαννούλη Δεσποτίδη, επιτρόπου των Μ. Ταξιαρχών, χάθηκε το χρηματικό ποσό των 1.560 γροσίων. Δηλαδή, ενώ φερόταν να έχει πληρώσει στον ταμία 8.560 γρόσια, στα κατάστιχα είχε αναγραφεί η είσπραξη μόνο 7.000 γροσίων. Για το υπόλοιπο ποσό υπεύθυνος θεωρούνταν μόνο ο ταμίας³⁰.

Η Επιτροπή πρότεινε να περιοριστεί η δαπάνη των εξόδων για ελέη που έφθανε στο ποσό των 2.634,20 λιρών ετησίως και να παύσει η πληρωμή της μισθοδοσίας του Γραμματέα της Δημογεροντίας από το ταμείο του Νοσοκομείου. Έκρινε καλό να μην παραθέσει άλλες διαχειριστικές λεπτομέρειες, γιατί με όσα είχε καταγράψει είχε αποδειχτεί η κακοδιαχείριση του Νοσοκομείου από την συγκεκριμένη Εφορεία. Δεν πρότεινε επίσης μέτρα αναδιοργάνωσης, αν και υποχρεούνταν, με βάση την απόφαση διορισμού της, επειδή ήδη η Γενική Συνέλευση της Κοινότητας είχε αποφασίσει να προχωρήσει στη σύνταξη σχετικού κανονισμού. Το μόνο που ζητούσε εν κατακλείδι ήταν να διοριστεί το συντομότερο αυτή η συντακτική επιτροπή³¹.

Η απάντηση στην Έκθεση

Είναι προτιμότερο και αξιοπρεπέστερο να σιωπάς και να περιφρονείς τους συκοφάντες και όλους αυτούς που μόνο από εμπάθεια σε κατηγορούν, ανέφεραν στην αρχή ο Δ. Θεοδωρίδης και Ι. Παπαμαρκίδης.

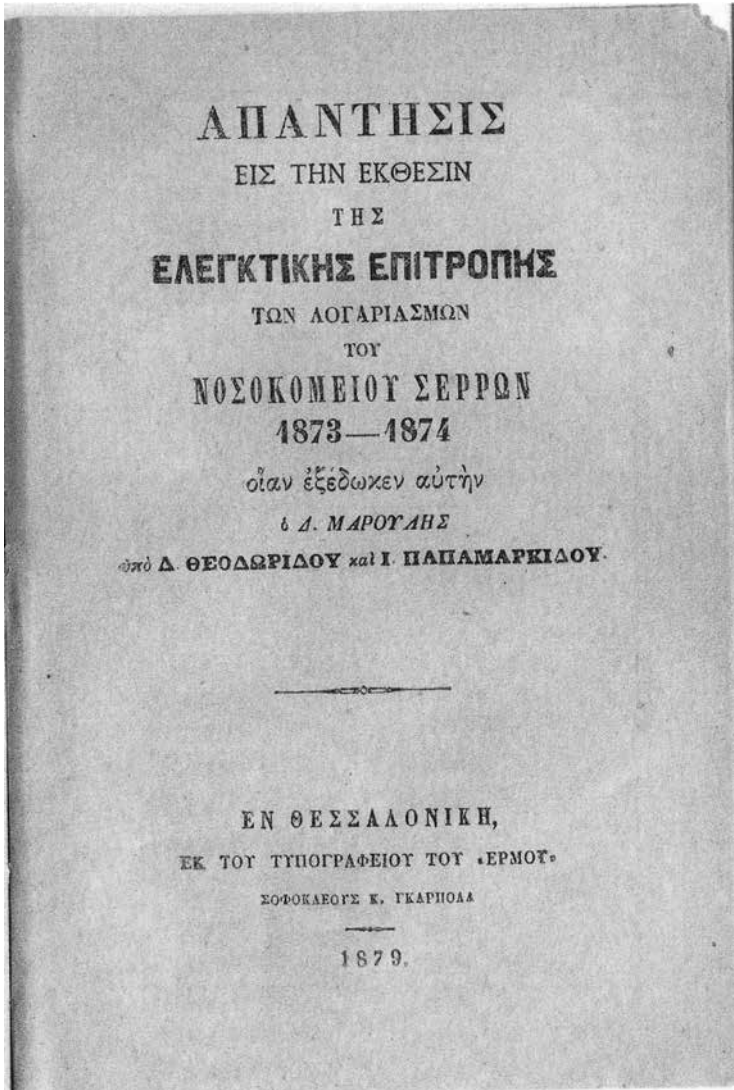
29. Ο.π., σ. 17.

30. Ο.π., σ.18.

31. Ο.π., σ. 19.

Όμως, επειδή η σιωπή μπορεί να παρεξηγηθεί «*παρά των μη ειδότων τα πράγματα*» και να βλάψει τα συμφέροντα του Νοσοκομείου, όφειλαν γι' αυτό να απαντήσουν στην Έκθεση που συντάχθηκε από την νομίμως ορισθείσα Ελεγκτική Επιτροπή.

Οι ελεγχθέντες ανέφεραν ότι είναι πολύ χαρακτηριστικό ότι ένα μέλος της Εξελεγκτικής Επιτροπής, ο Γιώργος Νακίδης, αρνήθηκε να υπογράψει την Έκθεση, ενώ ένα άλλο μέλος, ο Παναγιώτης Αντωνιάδης³²,

32. Ο Μαρούλης αναφέρει ότι προέρχονταν από την τάξη των Κοτσαμπάσιδων, βλ. *Τα έργα των εχθρών μου...*, ό.π., σ. 26.

αν και είχε διατελέσει ταμίας του Νοσοκομείου πριν ακριβώς από τον Θεοδωρίδη, αξίωνε και απαιτούσε πράγματα από τον διάδοχό του ταμία που δεν είχε εφαρμόσει και τηρήσει προηγουμένως ο ίδιος.

Για την καθυστέρηση παράδοσης των διαχειριστικών βιβλίων του Νοσοκομείου απάντησαν ότι τους «εφάνη πρωτάκουστος και καινοτομία η αίτησις», διότι δεν είχε συμβεί ποτέ στα χρονικά της Ιεράς Μητρόπολης παρόμοια περίπτωση. Συγχρόνως όμως κατήγγελλαν την Εξελεγκτική Επιτροπή ότι ιδιοποιήθηκε τα παραδοθέντα βιβλία, αυτά που έλεγε ότι αποτελούν «κτήμα του Κοινού της πόλεως» και δεν τα κατέθεσε ποτέ στο αρχείο της Κοινότητας, μετά το τέλος του ελέγχου μέχρι και το 1879, καίτοι ζητήθηκε επανειλημμένα από τη Μητρόπολη και τις μετέπειτα Εφορείες του Νοσοκομείου³³.

Οι απαντήσεις τους παρατίθενται στο έντυπο διαδοχικά και χωριστά για κάθε κατηγορία που τους είχε προσαφθεί κατά ενότητα. Οι τίτλοι αυτών των ενοτήτων είναι: «Καταστιχογραφία», «Αρχιερατική επιχορήγησις», «Διατήρησις του Κηροπωλείου διά λογαριασμόν του Νοσοκομείου», «Το πέρασμα των 54 λιρών», «Φαρμακείον», «Πρόσληψις βοηθού», «Φάρμακα», «Διεύθυνσις του Νοσοκομείου», «Κάρβουνα», «Κεφάλαια» και «Τα 1560 γρ. του Γιαννούλη Δεσποτίδου».

-«Καταστιχογραφία»: για την ασάφεια και αταξία των λογαριασμών ανέφεραν ότι δεν υπήρχε κανονισμός στην πόλη που να υποχρέωνε τον εκάστοτε ταμία να δίνει εξετάσεις γνώσης διπλογραφίας και τήρησης βιβλίων. Επειδή αυτό δεν προβλέπονταν και δεν μπορούσαν να το πραγματοποιήσουν, η Κοινότητα έπρεπε να είχε φροντίσει να δώσει στον ταμία ένα ειδικό γραμματέα γι' αυτό το σκοπό. Άλλωστε δεν υπήρξε τέτοια αναγκαιότητα στο παρελθόν και όλοι οι λογαριασμοί των προκατόχων τους συντάχθηκαν με παρόμοιο απλό τρόπο³⁴.

-«Αρχιερατική επιχορήγησις»: Η πληρωμή από το ταμείο του Νοσοκομείου γίνονταν χάριν της ευκολίας των χριστιανών της Κοινότητας. Ο κάθε χριστιανός ακόμη και ο μη προνομιούχος έπρεπε θεωρητικά να δίνει 14 γρόσια ετησίως για να συγκεντρωθεί το ποσό της επιχορήγησης. Η Γενική Συνέλευση αποφάσισε αντί αυτών να προσθέσει στην τιμή των πωλουμένων κεριών 4 γρόσια κατά οκά και τα συνολικά έσοδα του κηροπωλείου να περιέχονται στο ταμείο του Νοσοκομείου απ' όπου θα καταβάλεται η επιχορήγηση. Έτσι η επιβάρυνση για τους πολίτες ήταν μηδενική. Ο μητροπολίτης δέχθηκε να λαμβάνει μόνο το 50% της ετησίας επιχορήγησης που ήταν 21.000 γρόσια. Η απάντηση κατέληγε με ρητο-

33. Απάντησις εις την Έκθεσιν της Ελεγκτικής Επιτροπής των λογαριασμών του Νοσοκομείου Σερρών 1873-1874 οίαν εξέδωκεν αυτήν ο Δ. Μαρούλης. Υπό Δ. Θεοδωρίδου και Ι. Παπαμαρκίδου. Εν Θεσσαλονίκη 1879, σ. 5.

34. Ο.π., σ. 9.

ρικά ερωτήματα: έπρεπε ο ταμίας να παρανομήσει και ανατρέποντας τις αποφάσεις της Γενικής Συνέλευσης να μην αποδώσει την επιχορήγηση ή να την αποδώσει μειωμένη; Πρότεινε η Ελεγκτική Επιτροπή από ποιά αλλού θα μπορούσε να βρει η Κοινότητα τρόπο να καταβάλει την δίκαια αυτή οφειλή στον Ιεράρχη της;³⁵

-«*Διατήρησις του κηροπωλείου διά λογαριασμόν του Νοσοκομείου*»: η λειτουργία του κηροπωλείου για λογαριασμό του Νοσοκομείου αποφασίστηκε στη Γενική Συνέλευση της 15^{ης} Μαΐου 1874 για συγκεκριμένους λόγους και ειδικά γιατί δεν βρίσκονταν ενοικιαστές. Είναι παράδοξο, ανέφεραν, πώς ένα μέλος της Ελεγκτικής Επιτροπής ο Μιχ. Χ. Σπανδωνής, ενώ έχει συνυπογράψει την απόφαση ως μέλος της Γενικής Συνέλευσης, ερχόταν σε αντίθεση με όσα υπέγραψε και κατέκρινε με τους υπολοίπους της Εξελεγκτικής επιτροπής τα προσεπικυρωμένα³⁶.

-«*Το πέρασμα των 54 λιρών*»: το ποσό των 54 λιρών που περάστηκε στο λογαριασμό του Νοσοκομείου από το λογαριασμό του κηροπωλείου δεν αφαιρέθηκε από το κεφάλαιο αλλά από το τρέχον ταμείο έναντι της απόδοσης λογαριασμού κέρδους. Όπως αποδείχτηκε λίγο αργότερα, η κερδοφορία του κηροπωλείου εκείνης της χρονιάς που τελείωσε μετά την περίοδο του Πάσχα, έφθασε τις 315,84 λίρες. Ο τριμηνιαίος λογαριασμός που δόθηκε από τον διαχειριστή του κηροπωλείου στην Εξελεγκτική Επιτροπή έγινε κατ' αποκοπή και όχι με ακρίβεια και αφορούσε την εποχή του θέρους που ήταν μειωμένες οι πωλήσεις. Ο ταμίας έλαβε για τις ανάγκες του Νοσοκομείου ένα ποσό υπολογίζοντας ότι παλιά το τριμηνιαίο μίσθωμα του κηροπωλείου ανέρχονταν στα 10.000 γρόσια, δηλαδή ποσό διπλάσιο των όσων πήρε³⁷.

-«*Φαρμακείον*»: το υλικό του φαρμακείου, το λεγόμενο ντεμίρ-μπάση, ήταν το ίδιο που παρέδωσε ο προηγούμενος ταμίας και μέλος της Εξελεγκτικής Επιτροπής Παναγιώτης Αντωνιάδης. Είχε και ο ίδιος ευθύνη για το στοκ των παλαιών φαρμάκων, όπως και για το σύστημα διανομής που ακολούθησαν προς πτωχούς και απόρους της πόλης και των πέριξ χωριών, αδιακρίτως φυλής και ανεξαιρέτως θρησκείας με ή χωρίς συνταγές. Άρα ο σχοινοτενής και υποθετικός κατάλογος των υπολογισθέντων συνταγών, των δόσεων και της αξίας αυτών από την Ελεγκτική Επιτροπή ήταν αυθαίρετος, ελλείπει θεσμοθετημένων κανόνων και μέτρων³⁸.

-«*Πρόσληψις βοηθού*»: ο λόγος της παρουσίας του Βασιλείου Αγοραστού στο Νοσοκομείο ήταν άλλος από αυτόν που ανέφερε η

35. *Ο.π.*, σ. 11.

36. *Ο.π.*, σ. 12.

37. *Ο.π.*, σ. 13.

38. *Ο.π.*, σ. 14.

Επιτροπή. Την 12η Ιανουαρίου 1874 ο Θεοδοωρίδης υπέβαλε την παραίτησή του από ταμίας του Νοσοκομείου, μην αντέχοντας στα βάρη της θέσης του. Η Δημογεροντία της Κοινότητας, για να ανακαλέσει την παραίτησή του, χορήγησε ένα βοηθό, τον Β. Αγοραστό. Η Εξελεγκτική Επιτροπή ψεύδονταν στην περίπτωση αυτή, όταν έλεγε ότι ο διορισμός του Αγοραστού ήταν απαίτηση της κοινής γνώμης³⁹.

-«*Φάρμακα*»: αντιπαρέθεσαν τις αγορές φαρμάκων που πραγματοποίησαν με εκείνες της θητείας του Π. Αντωνιάδη, αποδεικνύοντας ότι ήταν μικρότερες σε αξία. Τις περισσότερες ποσότητες φαρμάκων τις αγόρασαν στην πανήγυρη του Κερβανίου της πόλης, όπου υπήρχε μεγάλος ανταγωνισμός και πέτυχαν καλύτερες τιμές. Μόνο σε ανάγκη προμηθεύθηκαν φάρμακα από Θεσσαλονίκη ή από εντόπιους εμπόρους που φυσικά τους τα πώλησαν σε υψηλότερες τιμές. Ήταν όμως ελάχιστες οι ποσότητες φαρμάκων που αγοράστηκαν κατ' αυτό τον τρόπο. Για την κατηγορία της αγοράς υποκατάστατων δεν έφεραν ευθύνη, γιατί στερούνταν γνώσεων φαρμακολογίας και δεν υπήρχε επιστήμονας φαρμακοποιός στο Νοσοκομείο για να τους καθοδηγήσει στις προμήθειες. Η επιλογή του είδους των φαρμάκων γίνονταν από τον εκάστοτε ιατρό του Νοσοκομείου. Για τη μομφή που διατυπώθηκε ότι δεν επεδίωξαν να αγοράσουν φάρμακα από την Ευρώπη παραδέχονταν ότι ίσως να ήταν συμφερότερο να κάνουν τέτοιες κινήσεις, όμως ακολούθησαν τα χειριστικά βήματα των προηγούμενων Εφόρων του Νοσοκομείου που ούτε και εκείνοι το επεδίωξαν και όλοι ανεξαιρέτως αγόραζαν από εγχώριους φαρμακέμπορους⁴⁰.

-«*Διεύθυνσις του Νοσοκομείου*»: αδίκως, απάντησαν, κατηγορούνται για την μη τήρηση ιδιαίτερων βιβλίων τροφοδοσίας ασθενούντων, υγιών και φυλακισμένων. Ούτε ο προκάτοχός τους Αντωνιάδης τηρούσε, ούτε ποτέ στη Γενική Συνέλευση αποφασίστηκε κάτι τέτοιο και ούτε προβλέπεται από κάποιο κανονισμό. Εάν αυτό κρίνονταν αναγκαίο, τότε η Κοινότητα θα έπρεπε να διορίσει έναν υπάλληλο για αυτό το σκοπό, αφού ούτε ο ταμίας ούτε ο συνέφορος είχαν τον απαιτούμενο χρόνο να εκπληρώνουν καθημερινά τέτοια καθήκοντα⁴¹.

-«*Κάρβουνα*»: για την κατηγορία της παραμέλησης και μη έγκαιρης αγοράς των κάρβουνων απάντησαν ότι μόνο 1.900 οκάδες αγοράστηκαν τους μήνες Δεκέμβριο και Ιανουάριο, χωρίς να υπάρχει σπουδαία διαφορά στην τιμή αγοράς. Οι μεγαλύτερες ποσότητες αγοράστηκαν το διάστημα από τον μήνα Απρίλιο έως τον Σεπτέμβριο. Συνολικά οι πο-

39. Ο.π., σ. 15.

40. Ο.π., σ. 15-17.

41. Ο.π., σ. 18.

σότητες που αγοράστηκαν δεν υπερβαίνουν τις 6-7 χιλιάδες οκάδες, σε αντίθεση με την εποχή που ήταν ταμίας ο Π. Αντωνιάδης και είχαν φθάσει στις 12.761 οκάδες. Άρα, και αν υπήρχε υπερτίμηση στο ένα τρίτο της ποσότητας που είχε αγοραστεί, η συνολική δαπάνη σε καμιά περίπτωση δεν έφθασε στο ύψος του ποσού εκείνου που απαιτήθηκε για την προμήθεια των κάρβουνων στην περίοδο που ήταν έφορος ο Αντωνιάδης⁴².

-«Κεφάλαια»: παρ' όλους τους υπολογισμούς που έκανε η Εξελεγκτική Επιτροπή και η ίδια ομολογούσε ότι δεν βρέθηκαν τα κεφάλαια μειωμένα. Απεναντίας υπήρξε περίσσειμα 840 λιρών, καίτοι αφαιρέθηκαν οι τόκοι τους οποίους προσέθεσαν στον λογαριασμό του προηγούμενου ταμιά. Η Επιτροπή κακώς αφείρεσε το ποσό των 216 λιρών που υποσχέθηκε να δώσει ο Μ. Μιχαήλ, γιατί τελικά το ποσό αυτό καταβλήθηκε αμέσως μετά την επιστροφή του στην πόλη. Η μείωση των κεφαλαίων συντελέστηκε κυρίως επί θητείας του Αντωνιάδη, όταν καταναλώθηκαν 47.648 γρόσια που αφορούσαν ένα μέρος κληροδοτημάτων και δωρεών. Για τα ανεξόφλητα χρέη της επαρχίας ομολογούσαν ότι, παρ' όλες τις προσπάθειες που κατέβαλαν, το χρέος του χωριού Κρουσόβου που είχαν παραλάβει από τον Αντωνιάδη δεν μπόρεσαν να το εισπράξουν, ενώ το χρέος του χωριού Χούμκος, μετά από έγκριση του Αρχιερέα και της Δημογεροντίας, μετατράπηκε από δημόσιο σε ιδιωτικό και εισπράχτηκε κατά μεγάλο μέρος⁴³.

-«Τα 1560 γρόσια του Γιαννούλη Δεσποτίδου»: ήταν γνωστό σε όλη την Κοινότητα ότι ποτέ ο Γιαννούλης δεν έδινε χρήματα, εάν πρώτα δεν λάμβανε ισόποση απόδειξη από το ταμείο. Για να κατέχει ο ίδιος αποδείξεις μόνο για 7.000 γρόσια, μόνο αυτό το ποσό θα κατέβαλε και το ίδιο ποσό έφρασε ο ταμίας στο λογαριασμό του⁴⁴. Η απάντηση δεν ολοκληρώνεται, γιατί από αυτό το σημείο και μετά δεν έχουν διασωθεί οι επόμενες σελίδες του εντύπου.

Η αποτίμηση των κατηγοριών και η λειτουργία του Νοσοκομείου

Από την αποτίμηση των περιεχομένων των δυο εντύπων που παρουσιάσαμε, της Έκθεσης και της απάντησης που δόθηκε σε αυτήν, δεν φαίνεται να τεκμηριώνονται οι καταγγελίες που κάνει ο Μαρούλης για ιδιοτέλεια και κατάχρηση διαχειριστικής εξουσίας. Διαπιστώνεται μια ελλειμματική και συντηρητικής νοοτροπίας διαχείριση, που δείχνει να αρκείται στην απλή διεκπεραίωση των λογαριασμών, καθώς και μια τραγική έλλειψη πλαισίου χρηματοοικονομικής λειτουργίας και οργα-

42. Ο.π., σ. 19.

43. Ο.π., σ. 20-22.

44. Ο.π., σ. 22.

νωτικής δομής. Δεν αποδεικνύεται υπαίτια παραβίαση συμβατικών υποχρεώσεων, ενσυνείδητη παραμέληση καθηκόντων, σκόπιμη αδράνεια και η αδιαφορία για τη διασφάλιση της σωστής οικονομικής λειτουργίας του Νοσοκομείου.

Ο έλεγχος έδειξε ότι η άσκηση της διαχείρισης στηρίζονταν κυρίως στις προσωπικές επιλογές και πρακτικές του υπεύθυνου ταμιά και των Εφόρων, από έλλειψη θέσπισης κανονιστικών διατάξεων και διαμόρφωσης ενός διοικητικού πλαισίου προς υλοποίηση καθορισμένων στόχων από την Κοινότητα. Συνεπώς, τα διαπιστωθέντα αποκλίνοντα αποτελέσματα ελέγχου των τιθέμενων, κατά την Επιτροπή, σωστών και ενδεδειγμένων πρακτικών διαχείρισης, στηρίχθηκαν σε συμβατικές κανονιστικές βάσεις και υποκειμενικές αξιώσεις, που επιδέχονταν τις αμφισβητήσεις και τις λογικές αντιρρήσεις των ελεγχόμενων.

Οι ελεγχθέντες αντέκρουσαν τις κατηγορίες, μεταθέτοντας την ευθύνη στους προκατόχους τους ή στην ίδια την Κοινότητα, με διευκρίνιση και επεξήγηση των πραγματικών συμβάντων, γνωρίζοντας ότι η ευθύνη τους αποκλειόταν επί πράξεων και παραλείψεων που στηριζόταν σε αποφάσεις ή παραλείψεις της Συνέλευσης. Δημοσιεύοντας τα πρακτικά ελέγχου της προηγούμενης διαχείρισης, κατέρριψαν τις συκοφαντίες του Μαρούλη για ανεξέλεγκτη διαχειριστική χρήση των ετών 1871-1873, από την οποία θα προέκυπταν, όπως ισχυριζόταν, καταχρήσεις πολύ μεγαλύτερες των όσων η Εξελεγκτική Επιτροπή εντόπισε⁴⁵. Γίνεται όμως φανερό ότι οι ελεγχθέντες δεν μπόρεσαν να αποδείξουν την ανυπαρξία των καταλογιζομένων ευθυνών ή την αναλήθεια ορισμένων πραγματικών περιστατικών, που αναφέρονται στην Έκθεση. Επίσης ήταν φανερό, και το γνώριζε και ο Μαρούλης, ότι μόνο η δημοσιοποίηση του περιεχομένου της Έκθεσης δεν επαρκούσε για να στηρίξει τον επιζητούμενο σκοπό του, για αυτό και έσπευσε να εκδώσει αμέσως το επόμενο βιβλίο του. Ο ίδιος αναφέρει ότι η Επιτροπή «έκρινε φρόνιμον να αποσιωπήσει άλλας τινάς καταχρήσεις», τις οποίες, βέβαια, έσπευσε να τις δημοσιοποιήσει, όπως και άλλες που έγιναν αργότερα, τεκμηριώνοντας σε μεγάλο βαθμό τις καταγγελίες του για ιδιοτέλεια και κατάχρηση των διοικούντων⁴⁶.

Η δημοσιοποίηση της Εξελεγκτικής Έκθεσης επίσης πείσωσε τις διεργασίες για την εκπόνηση κανονιστικών διατάξεων οργάνωσης και λειτουργίας του κοινοτικού Νοσοκομείου, που, εκτός από την παροχή περίθαλψης, τη χορήγηση βοήθειας και φαρμάκων στους φτωχούς και την τροφοδότηση των φυλακισμένων, είχε παραρτήματα γηροκομείου, βρε-

45. *Τα έργα των εχθρών μου...*, ό.π., σ. 28.

46. *Τα έργα των εχθρών μου...*, ό.π., σ. 32.

φοκομείου, φρενοκομείου και ιδιαίτερου φθισιατρείου⁴⁷. Η λειτουργία του αντικατόπτριζε τη φιλανθρωπική διάθεση της Ελληνοορθόδοξης Κοινότητας των Σερρών, την ανάγκη αυτοεξυπηρέτησής της και της προστασίας των ασθενέστερων μελών της.

Πότε ολοκληρώθηκε η σύνταξη του κανονισμού και ποιες ρυθμιστικού «νομοθετικού» συνόλου διατάξεις περιείχε, δεν είναι γνωστό. Έχει διασωθεί όμως στο αρχείο του πρόκριτου Κωνσταντίνου Χόνδρου⁴⁸ ένα ανολοκλήρωτο χειρόγραφο σχέδιο κανονισμού, που είχε συντάξει, το οποίο παρέχει σημαντικές πληροφορίες και μπορούμε να αντιληφθούμε την οργάνωση, διοίκηση και λειτουργία της κοινοτικής νοσηλευτικής μονάδας⁴⁹ (βλ. Παράρτημα). Οι διατάξεις του αχρονολόγητου σχεδίου θα μπορούσαν να ισχύουν τόσο για το παλιό όσο και για το νέο Νοσοκομείο, γι αυτό και πιθανό χρονικό διάστημα κατάρτισής του πρέπει να θεωρηθεί η περίοδος από το 1875, έτος κατά το οποίο γνωρίζουμε ότι δεν υπήρχε κανονισμός, έως και τα τέλη της δεκαετίας του 1880, όταν λειτούργησε το νέο Νοσοκομείο. Η διοικητική αναδιοργάνωση του καταστήματος και η θέσπιση κανονισμού λειτουργίας ήταν φυσικό επακόλουθο του πλαισίου που έθεσαν οι Γενικοί ή Εθνικοί Κανονισμοί στην οθωμανική επικράτεια και οι γενικότερες κοινωνικές συνθήκες που υπήρχαν στην Κοινότητα⁵⁰.

Στο σχέδιο του κανονισμού αρχικά διατυπώνονται γενικές διατάξεις για το σκοπό, τις πηγές χρηματοδότησης και τον τρόπο οργάνωσης της λειτουργίας του Νοσοκομείου. Στη συνέχεια διαχωρίζεται σε δύο μέρη εκ των όποιων έχει συνταχθεί μόνο το πρώτο και το οποίο υποδιαιρείται σε δύο κεφάλαια. Το πρώτο κεφάλαιο αναφέρεται στη σύσταση

47. Ε. Στράτη, *ό.π.*, σ. 156. Π. Πέννα, *ό.π.*, 384. Αωνύμου, «Σέρραι», *Εγκυκλοπαιδικό Ημερολόγιο Ο Φάρος της Ανατολής 1901*, Εν Κωνσταντινουπόλει 1900, σ. 297 και Β. Τζανακάρη, «Το Νοσοκομείο Σερρών και η διαμέσου των χρόνων περιπέτειες της ύπαρξης και διαιώνισής του», περιοδικό *Γιατί*, αριθ. 238 (Μάιος 1995) 25-35.

48. Έμπορος στο επάγγελμα και υποπρόξενος του Ιταλικού Προξενείου στην πόλη των Σερρών. Υπήρξε ιδρυτικό μέλος του ΜΦΣΣ και διετέλεσε γραμματέας του Δ. Σ. τη περίοδο 1872-1873, ενώ το 1882 εκλέχθηκε και διετέλεσε πρόεδρος του Συλλόγου για ένα χρόνο. Από το 1885 έως το 1889 είχε εκλεγεί Έφορος των Εκπαιδευτηρίων της πόλης, βλ. *Διοργανισμός...*, *ό.π.*, σ. 10 και Ι. Μπάκα, *ό.π.*, σ. 173.

49. *Αρχείο Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας Ελλάδος, Μακεδονικά*, 19^{ος} αιώνας. Συλλογή Κ. Χόνδρου, αρ. εγγρ. 23717.

50. Οι Γενικοί ή Εθνικοί Κανονισμοί τέθηκαν σε ισχύ το 1862 και απετέλεσαν τη βάση για τη σύνταξη των κανονισμών των ελληνοορθόδοξων κοινοτήτων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Όριζαν ένα ομοιογενές θεσμικό πλαίσιο οργάνωσης και ρυθμιζαν θέματα εκκλησιαστικά, εκπαιδευτικά, διοικητικά και οικονομικά, βλ. Δ. Νικολαΐδη, *Οθωμανικοί Κώδικες, ήτοι συλλογή απάντων των νόμων της Οθωμ. Αυτοκρατορίας, διαταγμάτων, κανονισμών, οδηγιών και εγκυκλίων*, 3, Εν Κωνσταντινουπόλει 1890, 2739-2749.

της υπηρεσίας και τη στελέχωσή της με το απαραίτητο προσωπικό, ενώ το δεύτερο στα καθήκοντα των εργαζομένων, δηλαδή του ιατρού, του επιστάτη, του ιερέα, του φαρμακοποιού, των νοσοκόμων και των υπηρετών⁵¹. Η διαχείριση του Νοσοκομείου γίνεται με αποκλειστική ευθύνη του επιστάτη, ο οποίος συντονίζει, επιβλέπει και διασφαλίζει την ομαλή λειτουργία του. Ασκεί τα καθήκοντά του σε συνεργασία με τον ταμία, αναλαμβάνοντας την τήρηση όλων των βιβλίων και παραστατικών και ελέγχοντας όλο το διοικητικό προσωπικό του Νοσοκομείου. Δεν περιέχονται διατάξεις για τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των νοσηλευομένων, τις αρμοδιότητες και τα καθήκοντα των μελών της Εφορείας, καθώς και τον τρόπο λειτουργίας των παραρτημάτων του: γηροκομείου, βρεφοκομείου, φρενοκομείου και φθισιατρείου.

Οι ενδοκοινοτικές διαμάχες το 1874 και 1879

Η Εξελεγκτική Επιτροπή ανέφερε ότι πραγματοποίησε προσεκτικό και λεπτομερειακό έλεγχο στην ετήσια οικονομική διαχείριση της Εφορείας του Νοσοκομείου. Τέτοιου είδους έλεγχος γινόταν για πρώτη φορά στην λειτουργία του ιδρύματος και ήταν επακόλουθο της ανάγκης για βελτίωση της κατάστασης του Νοσοκομείου και των έριδων και διενέξεων που είχαν ξεσπάσει στην ελληνική Κοινότητα της πόλης από την άνοιξη του 1874.

Το Μάρτιο του 1874 ο Μακεδονικός Φιλεκπαιδευτικός Σύλλογος Σερρών απέλυσε από την διεύθυνση του Διδασκαλείου του τον Δ. Μαρούλη για εχθρική και αντισυλλογική συμπεριφορά και τον διέγραψε από μέλος του Συλλόγου⁵². Η αποπομπή του Μαρούλη έφερε και τη

51. Ομοιότητες στη δομή και στη διάρθρωση των διατάξεων του κανονισμού βρίσκονται στον αντίστοιχο κανονισμό του Εθνικού Νοσοκομείου της Κων/πόλης τον οποίο πιθανότατα να είχε υπ' όψιν του ο συντάκτης, βλ. *Κανονισμός του εν Κωνσταντινουπόλει Εθνικού Νοσοκομείου των Ορθοδόξων*, Εν Κωνσταντινουπόλει 1864, σ. 3-10.

52. «Γνωστός υμίν ο αλλοπρόσαλλος χαρακτήρ και η σκανδαλώδης διαγωγή εν τη ενταύθα Κοινότητι του κ. Μαρούλη, διευθύνοντος επί διετίαν το νεοσύστατον του Συλλόγου Διδασκαλείου. Κατά το τελευταίον όμως έτος απεκαλύφθησαν και σχέδια αυτού όλως ασυμβίβαστα προς τα αληθή του ιδίου συμφέροντα, υπέσκαπτε δε την τιμήν και υπόληψιν του Συλλόγου εις διαφόρους περιστάσεις αυτός τε και τα ολίγα όργανά του, διότι την ύπαρξιν του Συλλόγου εθεώρει ως πρόσκομμα εις τα σχέδιά του. Η αποδεδειγμένη πλέον εχθρότης του ανθρώπου τούτου κατά του Συλλόγου, η κάκιστη Διεύθυνσις του Διδασκαλείου, εν τω οποίω από τινος εις παν άλλο οι μαθηταί κατεγίνοντο ή εις τα καθήκοντά των, ο αυτόχρημα τρελός τρόπος του δι' ου ηδύνατο να εκθέση ημάς αδικώς απέναντι της Κυβερνήσεως, ο προς πάντας υβριστικός τρόπος του τού να μη θέλει ουδεμίαν επίβλεψιν ή επιτήρησιν εις την αλλοπρόσαλλον εν τω Διδασκαλείω διαγωγήν του, η διακήρυξις ην εποίησατο του ν' αποσπάση το Διδασκαλείον από τον Σύλλογον και να το διευθύνη αυτός μόνος με χρήματα Γερμανικά, πάντα ταύτα και τα παραπλείστα ηνάγκασαν το Σωματείον ν' απολύση αυτόν της Διευθύνσεως του

διάσπαση του Συλλόγου. Ο αντιπρόεδρος του Συλλόγου Αθανάσιος Κοντός και ο αδελφός του Αναστάσιος με μέλη των συντεχνιών τάχθηκαν με το μέρος του⁵³. Στις 30 Ιουνίου 1874 οι υποστηρικτές του Μαρούλη διέρρηξαν τα γραφεία του Συλλόγου, υπεξαιρώντας αρχεία και την παλαιά σφραγίδα. Δημιουργήθηκαν τότε δύο σύλλογοι με ίδιο όνομα, που διεκδικούσαν τη διοίκηση του Διδασκαλείου και την αναγνώρισή τους από τον Σύλλογο προς Διάδοση των Ελληνικών Γραμμάτων. Το Φθινόπωρο του 1874, ο Σύλλογος που υποστήριζε τον Μαρούλη ίδρυσε νέο Διδασκαλείο το οποίο λειτούργησε παράλληλα με αυτό του ΜΦΣΣ. Και οι δύο σύλλογοι αλληλογραφούσαν με τον ΣΔΕΓ διεκδικώντας τα εκπαιδευτικά χορηγήματα που έστελνε και η κάθε μια πλευρά κατηγορούσε την άλλη⁵⁴. Στον ημερήσιο τύπο της εποχής δημοσιεύονται επιστολές και από τους δύο συλλόγους που δείχνουν την μεγάλη τους διαμάχη⁵⁵.

Η ηγεσία του αρχικού ΜΦΣΣ με επικεφαλής τον πρόεδρο Ιωάννη Θεοδωρίδη⁵⁶ κατηγορούσε το Σύλλογο του Μαρούλη για ίδρυση παρασυναγωγής, με σκοπό την ιδιοποίηση των εκπαιδευτικών χορηγημάτων. Ο Μαρούλης και οι υποστηρικτές του στράφηκαν κυρίως κατά τον πρόεδρο Ιωάννη Θεοδωρίδη και τον κατηγορήσαν για φατριασμό και για οικονομικές ατασθαλίες. Παράλληλα εκτόξευσαν κατηγορίες για ιδιοτέλεια και για διαχειριστική κατάχρηση προς τα μέλη του Διοικητικού Συμβουλίου, κυρίως όμως στον ταμιά Δ. Θεοδωρίδη που ήταν ταυτόχρο-

*Διδασκαλείου και διαγράψη και του καταλόγου των μελών του Συλλόγου». Αρχείο Συλλόγου προς Διάδοση των Ελληνικών Γραμμάτων (στο εξής ΣΔΕΓ), ΜΦΣΣ προς τον ΣΔΕΓ, 2578/25 Ιουλίου 1874. Η Α. Παπαδάκη αναγράφει ότι απολύθηκε «με την κατηγορία της θρησκευτικής προπαγάνδας και της αυθαίρετης διαχείρισης της γερμανικής χορηγίας», βλ. Α. Παπαδάκη, *ό.π.*, σ. 70.*

53. Οι αδελφοί Κοντού ήταν συγγενείς του Μαρούλη, βλ. Α. Παπαδάκη, *ό.π.*, σ. 66.

54. *Αρχείο ΣΔΕΓ*, Ι. Θεοδωρίδης πρόεδρος ΜΦΣΣ προς Ν. Μαυροκορδάτο πρόεδρο ΣΔΕΓ, 2578/25 Ιουλίου 1874. Αθ. Κοντός αντιπρόεδρος ΜΦΣΣ προς Ν. Μαυροκορδάτο πρόεδρο ΣΔΕΓ, 2539/12 Ιουλίου 1874. Κ. Καπέτης αντιπρόεδρος ΜΦΣΣ προς Ν. Μαυροκορδάτο πρόεδρο ΣΔΕΓ, 2624/23 Αυγούστου 1879. Αθ. Κοντός αντιπρόεδρος ΜΦΣΣ προς Ν. Μαυροκορδάτο πρόεδρο ΣΔΕΓ, 2608/23 Αυγούστου 1874 και Ι. Θεοδωρίδης πρόεδρος ΜΦΣΣ προς Ν. Μαυροκορδάτο πρόεδρο ΣΔΕΓ, 2831/16 Σεπτεμβρίου 1874.

55. Εφημ. *Μέλλον των Αθηνών*, φ. 1139 της 14 Νοεμβρίου 1874, *Νεολόγος*, φ. 1771 της 1 Ιανουαρίου 1875, φ. 1789 της 27 Ιανουαρίου 1875 και *Ανατολικός Αστήρ*, φ. 1257 της 30 Ιανουαρίου 1875.

56. Ο Ιωάννης Θεοδωρίδης (1826-1881) κατάγονταν από την Τσαρίτσαίνα Θεσσαλίας. Σπούδασε φιλοσοφία και ιατρική στα Πανεπιστήμια της Αθήνας και της Πίζας. Για την εθνική και κοινωνική του προσφορά, βλ., Ι. Δέλλιου, «Αναμνήσεις», *Μακεδονικόν Ημερολόγιον* 4 (1911) 74. Κατείχε την ελληνική υπηκοότητα από το 1848 εγγραμμένος στο Δήμο Αταλάντης, βλ. Γ. Αψηλίδη, Έλληνες υπήκοοι στην πόλη των Σερρών το 1869, *Σερραϊκά Χρονικά* 16 (2007) 116.

να και ταμίας του Νοσοκομείου. Ο Μαρούλης αποκαλούσε «συμμορία» τους δύο ταμίες, τον Δ. Θεοδωρίδη και τον Ιωάννη Παπαμαρκίδη, της Εφορείας των Εκπαιδευτηρίων, που λυμαίνονταν κοινοτικούς πόρους, αναφέροντας ότι ξεκίνησε «τον κατά των ψευδοπατριωτών και ψευδοπροστατών του λαού πόλεμον».

Ο έλεγχος της διαχειριστικής χρήσης της Εφορείας του Νοσοκομείου τον Οκτώβριο του 1874 πραγματοποιείται κατά τη διάρκεια αυτών των διενέξεων και της αντιπαλότητας που υπάρχει στην τοπική κοινωνία των Σερρών. Η ελληνική Κοινότητα είχε τότε διαιρεθεί σε τρεις παρατάξεις τους «Συλλογικούς», τους «Αντισυλλογικούς» και τους πρόκριτους⁵⁷. Ανάμεσα στα μέλη που ορίζει η Γενική Συνέλευση για την σύσταση της Εξελεγκτικής Επιτροπής για τον έλεγχο της ετήσιας διαχείρισης του Νοσοκομείου είναι και άτομα του περιβάλλοντος του Μαρούλη, όπως ο Αναστάσιος Κοντός. Πρωταρχικός σκοπός της Εξελεγκτικής Επιτροπής είναι να λάμψει η αλήθεια, όπως σημειώνεται στην αρχή της Έκθεσης, και σίγουρα τα μέλη της δεν είχαν καμιά πρόθεση να δείξουν ανοχή ή να παραβλέψουν αταξίες στους διαχειριστές του Νοσοκομείου.

Παρόμοια αναφορά κακοδιαχείρισης στον ίδιο χώρο δεν καταγράφεται στα επόμενα χρόνια. Ο ίδιος ο Μαρούλης αναφέρει ότι οι διοικούντες «*συνεσπειρώθηκαν, ώστε διά της τεχνητής κατοχής των πραγμάτων αδύνατον σχεδόν κατέστησαν την αυστηράν εξέλεγγξιν της διαχειρίσεως των κοινών*»⁵⁸.

Στα επόμενα χρόνια, έως τις αρχές του 1879, σημειώνεται μια στασιμότητα και κατάπτωση των εκπαιδευτηρίων της Κοινότητας λόγω της έλλειψης χρημάτων, της διακοπής των εκπαιδευτικών χορηγημάτων και της αντίστοιχης συρρίκνωσης των εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων του ΜΦΣΣ. Αντίθετα τα Διδασκαλεία του Μαρούλη παρουσιάζουν μοναδική άνθιση και αίγλη. Το 1878 διατηρούσε ο Μαρούλης 3 σχολεία με 250 περίπου μαθητές σε σύνολο 1370 μαθητών της πόλης⁵⁹. Η εκπαίδευση δεν ήταν όμως η μόνη επαγγελματική και κοινωνική δραστηριότητα του Μαρούλη. Άνοιξε και λειτούργησε κατάστημα κηροπωλείο, και συγχρόνως ανακοίνωσε την πρόθεσή του να λειτουργήσει νέο μικρό ιδιωτικό

57. Αρχείο ΣΔΕΓ, ΣΔΕΓ προς υπουργείο Εξωτερικών, 2321/1875.

58. *Εξελεγκτική Έκθεσις...* ό.π., σ. 21. Παρόλα αυτά, ο Μαρούλης στο μετέπειτα βιβλίο του αναφέρει ότι, όταν ανέλαβε ταμίας ο Κ. Ζλάτκος, χωρίς να διαφυλάξει τα συμφέροντα του ταμείου ως είχε υποχρέωση, δάνεισε εκ του ταμείου του Νοσοκομείου στο ταμείο των σχολείων διακόσιες λίρες και αργότερα άλλες εκατό, με αποτέλεσμα να χάσει για πάντα το Νοσοκομείο το ποσό αυτό, βλ. *Τα έργα των εχθρών μου...*, ό.π., σ. 41.

59. Εφημ. *Ανατολικός Αστήρ*, έτος ΙΖ', αριθμ. 38. της 23 Ιουνίου 1878, σ. 605.

νοσοκομείο⁶⁰. Οι κινήσεις του αυτές, ενώ στρέφονται, σύμφωνα με τον ίδιο, κατά των διοικούντων των «Κοινών» που επιδεικνύουν ιδιοτελείς συμπεριφορές, φαίνονται ως επιθέσεις εναντίον της Κοινότητας, εναντίον της παραδοσιακής κοινοτικής εξουσίας.

Όταν τον Μάρτιο του 1879 έφθασε στην πόλη ο νέος μητροπολίτης, ενημερώθηκε για την διαμορφωθείσα κατάσταση και την λειτουργία αντικηροπωλείου και σε σύσκεψη στη Μητρόπολη αποφασίστηκε να ερωτηθεί ο Μαρούλης, εάν θα εξακολουθήσει να προσβάλει το μονοπώλιο του κεριού της Κοινότητας. Ο Μαρούλης για να κλείσει το κηροπωλείο του έθεσε ορισμένους όρους, όπως την αλλαγή των τρόπων διαχείρισης των «Κοινών» και την εκλογή μιας «επιτροπής του λαού» που θα συνδιοικούσε μαζί με την Εφορεία το Νοσοκομείο⁶¹.

Στις 20 Μαΐου του 1879 σε όλες τις εκκλησίες της πόλης και των περιχώρων διαβάζεται η ειδική Συνοδική Επιστολή που εξέδωσε ο Οικουμενικός Πατριάρχης Ιωακείμ Γ΄ κατά του Δ. Μαρούλη με την οποία προτρέπονταν οι πιστοί να απέχουν να τον προσεγγίζουν, να στέλνουν τα παιδιά τους στα εκπαιδευτήριά του και να αγοράζουν από το κηροπωλείο του. Ακόμη ζητούσε να αποσύρουν αμέσως τα παιδιά τους από τα εκπαιδευτήρια του Μαρούλη και να τα εγγράψουν στα κεντρικά εκπαιδευτήρια της πόλης⁶².

Ο Μαρούλης αντιλαμβάνεται ότι από τη μια οι συκοφάντες προσπαθούν να περιβάλλουν με πατριαρχικό κύρος την ιδιοτελή χρήση των δημοσίων πραγμάτων και από την άλλη επιχειρούν να καταστρέψουν το εκπαιδευτικό του έργο. Αντιδρά αμέσως εκτυπώνοντας και δημοσιεύοντας διαδοχικά τα δύο έντυπα, την Εξελεγκτική Έκθεση προς «*φωτισμόν του λαού*» και υπέρ του νέου Νοσοκομείου και στη συνέχεια «*Τα έργα των εχθρών μου και το έργον μου...*».

Στα μέσα Ιουλίου του 1879 η εφημερίδα *Ερμής* της Θεσσαλονίκης μας πληροφορεί για την επόμενη κίνηση που κάνει ο Μαρούλης:

60. Ήταν ακόμη ιδιοκτήτης ενός μύλου που απείχε τρία τέταρτα της ώρας από τις Σέρρες. Το 1875, όταν ληστές απήγαγαν τους εργαζόμενους στο μύλο, ζήτησαν λύτρα 3.000 λιρών για την απελευθέρωσή τους με την απειλή ότι θα κατέστρεφαν τον μύλο, βλ. Ι. Μπάκα, *ό.π.*, σ. 179. Σε επιστολή του ο Πρόξενος Σερρών Ι. Παπακωστόπουλος αναγράφει για τον Μαρούλη: «*ο άνθρωπος ούτος ελθών ενταύθα πάμπτωχος και χρεωμένος, εντός ολίγου διαστήματος χρόνου ου μόνο τα χρέη εξώφλησεν αλλά και περιουσίαν αρκετά σπουδαίαν εσημίτισεν*». *Αρχείο ΣΔΕΓ*, Ι. Παπακωστόπουλος προς υπουργό Εξωτερικών Θ. Δεληγιάννη, 24 Ιουνίου 1879. Την «*αυξανόμενη καθ' ημέραν φιλοκέρδεια αυτού*» τονίζει και ο καθηγητής Ι. Δέλλιος σε άρθρο του για εκείνη την ταραγμένη περίοδο πολλά χρόνια αργότερα, βλ. Ι. Δέλλιου, *ό.π.*, 80.

61. *Τα έργα των εχθρών μου...*, *ό.π.*, σ. 69.

62. *Αρχείο ΣΔΕΓ*, Ι. Παπακωστόπουλος προς ΣΔΕΓ, 29 Ιουνίου 1879 και Λ. Παπαδάκη, *ό.π.*, 75.

«Αφιχθείς εκ Σερρών μεταβαίνει σήμερον εις Κωνσταντινούπολιν ο διευθυντής του εν Σέρραις Διδασκαλείου κ. Μαρούλης, ούτινος το επ' εσχάτων δημοσιευθέν φυλλάδιον περί των εν Σέρραις εκπαιδευτικών καταστημάτων, ως μανθάνομεν, δυσάρεστον ενεποίησεν εντύπωσιν άπασι τοις αναγνούσιν αυτό, ως καθαπτόμενον εν γένει της υπολήψεως και τιμής πολλών της Μακεδονίας χρησίμων τέκνων»⁶³. Δεν γνωρίζουμε, εάν κατά την διαμονή του στην Κωνσταντινούπολη επεδίωξε να έχει επαφές με κύκλους του Πατριαρχείου για την υπόθεση της Συνοδικής Επιστολής. Λίγους μήνες μετά, με αφορμή κήρυγμα Θείου Λόγου που πραγματοποίησε σε εκκλησία της Τζουμαγιάς, στο επίσημο περιοδικό του Πατριαρχείου δημοσιεύθηκε ένα αρνητικό για αυτόν σχόλιο, που έδειχνε ότι οι σχέσεις του με το Πατριαρχείο δεν είχαν αποκατασταθεί⁶⁴.

Παράλληλα με την αντιμετώπιση της δράσης του Μαρούλη, οι αρχές της Κοινότητας από την άνοιξη του 1879 εκδηλώνουν την ανησυχία τους για την κατάσταση των εκπαιδευτηρίων και επιδιώκουν να βοηθηθούν για να πετύχουν την ανόρθωσή τους. Η βελτίωση των εκπαιδευτηρίων δεν φαίνεται να επιζητείται αποκλειστικά εξαιτίας των ιδιωτικών εκπαιδευτηρίων του Μαρούλη. Αντίθετα θεωρείται μια αναγκαιότητα που θα αποκαθιστούσε το θεσμικό ρόλο της Κοινότητας.

Μια σειρά γεγονότων και πράξεων έτειναν προς αυτό το σκοπό:

Αρχές του 1879 ο μητροπολίτης Γρηγόριος στον αποχαιρετιστήριο λόγο του ζητά από το εκκλησίασμα και την Κοινότητα: «*την εναρμόνιον και τελεσφόρον συνεργασίαν υπέρ βελτιώσεως και προαγωγής των εκπαιδευτικών εκπαιδευτηρίων της πόλεως, υπέρ της επεκτάσεως της δημοτικής εκπαιδεύσεως εν τη πόλει και τη όλη επαρχία*»⁶⁵.

Στις 27 Μαΐου πραγματοποιήθηκε λογοδοσία των προηγούμενων τριών ετών του ΜΦΣΣ και αποφασίστηκε η επαναδραστηριοποίησή του προς όλες τις κατευθύνσεις, ζητώντας συνδρομή και ενίσχυση από Φιλεκπαιδευτικούς Συλλόγους της Κωνσταντινούπολης, Αθηνών και Θεσσαλονίκης. Τον Ιούλιο υπέβαλε σχετική έκθεση της κατάστασης των εκπαιδευτηρίων της πόλης στο ΣΔΕΓ διά μέσου του ελληνικού Προξενείου Σερρών⁶⁶.

Ο νέος μητροπολίτης Ναθαναήλ απέστειλε επιστολή προς το ΣΔΕΓ με την οποία τους παρακαλούσε «*μετά του ενταύθα ΜΦΣΣ και όλης της πόλεως*» όπως «*σπεύσητε να έλθητε εις αρωγήν προς ανόρθωσιν και*

63. Εφημ. Ερμής, φ. 410 της 17 Ιουλίου 1879.

64. Εκκλησιαστική Αλήθεια 1(1880-81) 46-47.

65.«Λόγος μητροπολίτου Ηρακλείας Γρηγορίου του Βυζαντίου, εκφωνηθείς εν των αγίων Θεοδώρων ναώ της ιεράς μητροπόλεως Σερρών κατά την εκείθεν αναχώρησίν του», Εκκλησιαστική Επιθεώρηση, περίοδος Δ', τόμος 1(1880) 181-189.

66. Ι. Μπάκα, ό.π., σ. 170.

βελτίωσιν των δημοσίων εκπαιδευτηρίων της πόλεως ταύτης, σπουδαίου κέντρου του εν Μακεδονία Ελληνισμού»⁶⁷.

Το ελληνικό Προξενείο με τον πρόξενο Παπακωστόπουλο απεύθυνε διαδοχικές επιστολές στον υπουργό Εξωτερικών Θ. Δεληγιάννη και τον πρόεδρο και το Δ.Σ. του ΣΔΕΓ, ζητώντας την ενίσχυση και ανόρθωση των εκπαιδευτηρίων της πόλης και της επαρχίας⁶⁸. Σε όλες τις επιστολές διατύπωνε αρνητική άποψη για τον Μαρούλη: «*Η δε εν Σέρραις διαμονή του Μαρούλη έχει συνταράξει την πόλιν εκ βάθρων και ενέπλησεν αυτήν βοής, ύβρεων, απελπίας [sic], υπονοιών, την διαίρεσιν των πολιτών*»⁶⁹. Ο πρόξενος προχώρησε και παραπέρα και έστειλε επιστολή στον πρόεδρο Ραγκαβή στο Βερολίνο με την οποία ζητούσε να αποτρέψει την αποστολή γερμανικών χρηματικών βοηθημάτων στα Διδασκαλεία του Μαρούλη⁷⁰.

Το καλοκαίρι του 1879 ο ΣΔΕΓ συσκέπτεται με τον Υπουργό Εξωτερικών και συζητούν τρόπους ανασύστασης και προαγωγής των σχολείων των Σερρών⁷¹. Προτείνονται αρκετές αλλαγές στη δομή των εκπαιδευτηρίων, όπως η δημιουργία ή προσθήκη γυμνασιακών τάξεων στην ελληνική σχολή και στο Παρθεναγωγείο, η βελτίωση των υπαρχόντων σχολών και η σύσταση νέων. Τον Σεπτέμβριο ο ΣΔΕΓ, ως πρώτο μέτρο, ανακοινώνει τον διορισμό του καθηγητή Ιωάννη Τσικόπουλου ως Διευθυντή της Ελληνικής Σχολής και της καθηγήτριας Β. Σταυροπούλου από το Παρθεναγωγείο της Λασκαρίδου, ως διευθύντριας στο Παρθεναγωγείο Σερρών⁷².

Η βελτίωση των κοινοτικών εκπαιδευτηρίων επιτεύχθηκε σταδια-

67. Αρχείο ΣΔΕΓ, Μητροπολίτης Ναθαναήλ προς Ν. Μαυροκορδάτο, πρόεδρο ΣΔΕΓ, 23 Ιουλίου 1879.

68. «Διότι η Κοινότης Σερρών διατελεί εις τοιαύτα χάλια... και διότι η περίχωρος ευρίσκεται εν καταστάσει ουχί κρείττονι, διά ταύτα νομίζω ότι επείγει να βοηθηθή και αμάρτημα θα ήναι να εγκαταλειφθή η Κοινότης αυτή», Αρχείο ΣΔΕΓ, Ι. Παπακωστόπουλος προς Ν. Μαυροκορδάτο, πρόεδρο ΣΔΕΓ, 209/ 29 Ιουνίου 1879, 6498/30 Ιουνίου 1879 και 21/9 Ιουλίου 1879.

69. Αρχείο ΣΔΕΓ, Ι. Παπακωστόπουλος προς υπουργό Εξωτερικών Θ. Δεληγιάννη, 24 Ιουνίου 1879.

70. Αρχείο ΣΔΕΓ, Ι. Παπακωστόπουλος προς Ν. Μαυροκορδάτο, πρόεδρο ΣΔΕΓ, 6498/30 Ιουνίου 1879.

71. Αρχείο ΣΔΕΓ, ΣΔΕΓ προς υπουργό Εξωτερικών Θ. Δεληγιάννη, 10 και 19 Αυγούστου 1879.

72. Αρχείο ΣΔΕΓ, ΣΔΕΓ προς Κ. Καπέτη, πρόεδρο ΜΦΣΣ, 401/18 Σεπτεμβρίου 1879. Ο Ι. Τσοκόπουλος υπηρέτησε για 25 συνολικά χρόνια στην πόλη των Σερρών ως διευθυντής του ημιγυμνασίου αρχικά και αργότερα ως καθηγητής των Ελληνικών στο Παρθεναγωγείο, βλ. Δ. Κρήτου, Ιωάννης Τσοκόπουλος: ένας ξεχασμένος Μακεδόνας λόγιος, *Μακεδονικά* 29 (1993-1994) 29-37.

κά και σε βάθος χρόνου. Ο Μαρούλης κατόρθωσε να προστατεύσει το εκπαιδευτικό του έργο. Τα Διδασκαλεία του συνέχισαν να λειτουργούν για 6-7 ακόμη χρόνια και σταμάτησαν μόνο όταν έπαυσε η χρηματική ενίσχυση από την Γερμανία και επήλθε τελικώς η αναβάθμιση των εκπαιδευτηρίων της πόλης⁷³. Ο Μαρούλης δεν προχώρησε στην υλοποίηση της εξαγγελίας του για την ίδρυση νέου ιδιωτικού νοσοκομείου.

Ενδιάμεσα, το 1882, οι σχέσεις του Μαρούλη με τον ΜΦΣΣ αποκαταστάθηκαν, με αφορμή την σύσταση που έκανε ο πρόεδρος του Συλλόγου προς τις κοινότητες της περιφέρειας για την πρόσληψη διδασκάλων από το Διδασκαλείο του Μαρούλη αντί των αποφοίτων του Διδασκαλείου Θεσσαλονίκης: «Από τινος εσίγησαν αι αντεγκλήσεις και εξέλιπεν ο αποτρόπαιος διχασμός, ο πολύ επενεγκών μαρασμόν τη πόλει εκείνη. Συννεόησής τις φαίνεται υπάρχουσα νυν μεταξύ των πρότερον εριζουσών μερίδων εν τη εκπαιδευτική εργασία, ην οι όντως φιλοπάτριδες από πολλού ηύχοντο»⁷⁴.

Όμως, αν και είχε επέλθει η ενότητα και η ηρεμία στα εκπαιδευτικά ζητήματα της Κοινότητας, η προσωπική εχθρότητα μεταξύ του Μαρούλη, του Δ. Θεοδορίδη και Ι. Παπαμαρκίδη φαίνεται ότι εξακολουθούσε να υπάρχει και υποδαυλιζόταν και από τις δύο πλευρές. Σε φιλικό προς τον Μαρούλη δημοσίευμα σε εφημερίδα των Αθηνών, αρχές του 1884, γίνεται λόγος για δύο άσπονδους εχθρούς που έχει ο Μαρούλης στην πόλη, χωρίς όμως να τους κατονομάζει. Οι δύο αυτοί άσπονδοι εχθροί του είχαν ξεκινήσει από καιρό εναντίον του πόλεμο με αποτέλεσμα να βρεθεί τελευταία σε βέβαιο κίνδυνο και να σωθεί ως εκ θαύματος, χάρις στην γερμανική υπηκοότητα που κατείχε. Αρχικά, λέει το δημοσίευμα, πριν από το τελευταίο συμβάν, τον συκοφάντησαν στην τοπική αρχή μεταφράσαντες το χαραγμένο στα γαλλικά επιτύμβιο του φιλέλληνα καθηγητή στην Ακαδημία της Λωζάνης Gilleron, που είχε πεθάνει στην πόλη⁷⁵, και παρερμήνευσαν το βιβλίο του «*Τα έργα των εχθρών μου και το έργο μου...*», λέγοντας ότι εχθρούς εννοεί τους

73. Ιδίως με την αναγνώριση του Γυμνασίου, το 1884, ως ισοτίμου των γυμνασίων του ελληνικού κράτους που κάλυψε την ανάγκη παραγωγής αξιόλογων δασκάλων και την αντίστοιχη αναβάθμιση του Παρθεναγωγείου.

74. Εφημ. *Νεολόγος*, φ. 4051 της 2 Οκτωβρίου 1882, σ. 2.

75. Ο Γ. Καφταντζής στα νεότερα χρόνια βρήκε και αντέγραψε στην έπαυλη Μαρούλη μια επιτύμβια επιγραφή στα ελληνικά. Το επιτύμβιο αναφερόταν στον φιλέλληνα καθηγητή Αλφρέδο Γκιλλιερόν που πέθανε στην πόλη των Σερρών το 1878. Πιθανόν ο Μαρούλης αναγκάστηκε να χαράξει νέο επιτύμβιο στην ελληνική γλώσσα μετά από την καταγγελία που διατυπώθηκε εναντίον του. Γ. Καφταντζή, «Δύο άγνωστα μνημεία των Σερρών και της περιοχής τους», *Πρακτικά Α΄ Διεθνούς Συνεδρίου, Οι Σέρρες και η περιοχή τους από την Αρχαία στη Μεταβυζαντινή κοινωνία, Σέρρες 29 Σεπτεμβρίου-3 Οκτωβρίου 1993*, τ. Α΄, Σέρρες 1998, σ. 4.

Τούρκους. Κατήγγειλαν ακόμη ότι στα σχολεία του διδάσκονταν άσματα επαναστατικά και ετοιμάζονταν Έλληνες επαναστάτες⁷⁶.

Ένα ακόμη βήμα προόδου και κοινοτικής ενότητας και συνεννόησης σημειώθηκε την άνοιξη του 1885. Στη Γενική Συνέλευση της Κοινότητας συζητήθηκε η έλλειψη χώρου και η ακαταλληλότητα του παλαιού Νοσοκομείου προς στέγαση των προσερχόμενων ασθενών και αποφασίστηκε η ανέγερση νέου. Μέλη της νέας Εφορείας, που ανέλαβε να φέρει σε πέρας το δύσκολο έργο της εύρεσης χρημάτων για την ανοικοδόμηση του κτιρίου, ορίστηκαν οι Ιωάννης Παπαμαρκίδης, Αναστάσιος Κοντός και Δημ. Χατζηδήμου (ταμίας)⁷⁷. Το νέο Νοσοκομείο ανεγέρθηκε με χορηγίες και δωρεές Σερραίων και άλλων ομογενών⁷⁸. Αποπερατώθηκε και εγκαινιάστηκε με επαίνους στις 25-10-1887⁷⁹.

Επήλθε, όπως προκύπτει, η συναδέλφωση και η συμφιλιώση στους κόλπους της ελληνικής Κοινότητας των Σερρών μεταξύ των πολιτών που

76. Οι Τούρκοι έχοντας αυτές τις σοβαρές καταγγελίες ζητούσαν αφορομή για να τον κυνηγήσουν. Η αφορομή δόθηκε με το πρόβλημα της στέγης που αντιμετώπιζε. Είχε χάσει τη δίκη για την παραμονή και στέγαση στο κτίριο όπου λειτουργούσε το Διδασκαλείο του και ήταν και η δική του κατοικία. Στις 29 Δεκεμβρίου 1883 ένας Τούρκος αξιωματικός με 4 κλητήρες απαίτησε την εκκένωση της κατοικίας. Ο Μαρούλης δήλωσε ότι είχε κάνει έφεση της δίκης στο ακυρωτικό δικαστήριο της Κωνσταντινούπολης και δεν μπορούσε να επιτρέψει την εκκένωσή της. Όταν έφυγαν οι κλητήρες πήγε με τον υποπρόξενο της Αυστρίας Αθ. Χατζηδήμο, που υπεράσπιζε τα γερμανικά συμφέροντα στην πόλη, στο Μουτασερίφη να επιδειξει τα έγγραφα που κατείχε. Ενώ επέστρεφε στην οικία του συνελήφθη από 7 κλητήρες και ένα αστυνομικό και οδηγήθηκε στο Διοικητήριο. Καθ' οδόν όμως ο Μαρούλης αντέδρασε και κατόρθωσε να διαφύγει σε παρακείμενη οικία, επωφελούμενος από πλήθος που είχε μαζευτεί. Ο Μουτασερίφης δήλωσε στον Χατζηδήμο ότι, αν και διέφυγε των κλητήρων, πάλι θα καταδιωχθεί και θα συλληφθεί, γιατί δεν διώκεται για την οικία του αλλά «ως ραγιάς δυνάμει της τελευταίας εγκυκλίου της Πύλης». Γι αυτό και εγκατέστησε περιπολία γύρω από το οίκημα του Μαρούλη. Ο Μαρούλης επειδή κατείχε τη γερμανική υπηκοότητα τηλεγράφησε στην Πρεσβεία της Γερμανίας στην Κωνσταντινούπολη, ζητώντας προστασία. Η γερμανική Πρεσβεία ενήργησε αμέσως στην Πύλη και κατόρθωσε να αναστείλει τη δίωξή του και να διαταχθεί η επανεξέταση της υπόθεσής του. Στις 2 Ιανουαρίου 1884 ενημερώθηκε και η τοπική αρχή της πόλης για την αναβολή της δίωξης και μπόρεσε έτσι να εξέλθει της οικίας του ο Μαρούλης. Αωνύμου, «Ο Δημ. Μαρούλης εν κινδύνω», εφημ. *Ακρόπολις* Αθηνών, φ. 670 της 19 Ιανουαρίου 1884, σ. 4 και φ. 706 της 4 Μαρτίου 1884, σ. 2.

77. Εφημ. *Νεολόγος*, φ. 4761 της 20 Μαρτίου 1885, σ. 3.

78. Ιω. Μπάκα, «Ευεργέτες των φιλεκπαιδευτικών και φιλανθρωπικών καταστημάτων των Σερρών την περίοδο 1870-1912 μέσα από το τύπο της εποχής», *Όμιλος «Ορφείας» Σερρών, Εκατό χρόνια από την ίδρυσή του 1905-2005*, Σέρρες 2005, σ. 97-102.

79. Αδ. Α., «Περί Νοσοκομείων», εφημ. *Φάρος της Μακεδονίας*, φ. 1187 της 3-10-1887, σ. 3 και εφημ. *Νεολόγος*, φ. 5519 της 5 Νοεμβρίου 1887, σ. 3. Το κτίριο διασώθηκε της καταστροφής του 1913 και μετά την απελευθέρωση λειτούργησε εκεί το Στρατιωτικό Νοσοκομείο. Σήμερα στο ίδιο κτίριο στεγάζεται το 3ο Γυμνάσιο της πόλης, βλ. Ε. Στράτη, *ό.π.*, σ. 156 και Π. Πέννα, *ό.π.*, σ. 383.

πολεμούσε ο Μαρούλης και των πολιτών που υποστήριζαν τις ενέργειές του. Έτσι, τόσο ο έλεγχος της διαχείρισης του κοινοτικού Νοσοκομείου όσο και η ευρεία δημοσιοποίηση της Εξελεγκτικής Έκθεσης αποτέλεσαν ένα τμήμα των ενδοκοινοτικών διενέξεων και συγκρούσεων της δεκαετίας 1870, που πλέον είχε ξεπεραστεί.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

— 21 —

Φίλοι Συμπολίται !

Τὴν ἐξελεγκτικὴν ταύτην ἔκθεσιν ἔκρινα καλὸν νὰ μὴ δημοσιεύσω ἐν καιρῷ, ἐλπίζων ὅτι ἀποῦ δημοσίᾳ ἐπὶ συνελθεύσεως ἀνεγνώστη, ἔμελλε νὰ κάμῃ αἰσθησὶν εἰς τοὺς τὰ δημοσίου χρέη ἀμέσως τε καὶ ἐμμέσως καταχρωμένους καὶ ὅτι τοῦ λοιποῦ ἔμελλε νὰ ἐπέλθῃ βελτιώσις τις εἰς τὴν διεύθυνσιν τῶν δημοσίων πραγμάτων, ἀλλ' ἀποῦ οὐ μόνον νὰ ἀλλάξωσι διαχωρῆν σκοπὸν δὲν ἔχουσιν, ἀλλὰ καὶ μεγαλειτέρων καταχρήσεων ἔνοχοι ἐγένοντο καὶ, συκοφαντοῦντες μὲ, προσπαθοῦσι νὰ περιβάλλωσι διὰ πατριαρχικοῦ κύρους τὴν ἰδιοτελή χρῆσιν τῶν δημοσίων καὶ περὶ τὴν Μητρόπολιν ἔκτοτε οὕτω συνεσπειρώθησαν, ὥστε διὰ τῆς τεχνιτῆς κατοχῆς τῶν πραγμάτων ἀδύνατον σχεδὸν κατέστησαν τὴν ἀποστηρὰν ἐξέλεγκσιν τῆς διαχειρίσεως τῶν κοινῶν, τότε ἀπεφάσισα οὐ μόνον τὴν προκειμένην ἔκθεσιν, ἀλλὰ καὶ ἑτέραν τῶν μετὰ ταῦτα καταχρήσεων νὰ δημοσιεύσω, ἥτις μετ' ὀλίγον ἀκολουθεῖ.

Διὰ τοῦτο παρακαλῶ πάντα συμπολίτην, εὐλακρινῶς κηδόμενον τῆς τύχης τῶν κοινῶν πραγμάτων, νὰ ἀναγνώσῃ μετὰ προσοχῆς καὶ ταύτην καὶ τὴν μετ' ὀλίγον δημοσιευθησομένην ἔκθεσιν, ἐξ ὧν εὐκόλως θὰ πεισθῇ ὅτι ὁ διὰ 15 ἀμέσων τε καὶ ἐμμέσων φόρων ἐκμυζώμενος ἰδρῶς τοῦ λαοῦ πρὸς ὑποστήριξιν δῆθεν τῶν κοινῶν φιλανθρωπικῶν καταστημάτων γίνεται ἔρμαιον ὀλίγων τινῶν ἰδιοτελῶν ἀνθρώπων, οἵτινες ἐκόλλησαν ἐπὶ τῆς διευθύνσεως τῶν κοινῶν, ὥσπερ σὲ κηφήνες ἐπὶ τῶν κηφελῶν τοῦ μέλιτος.

Ἐν Σέρροις, τῇ 28 Μαΐου 1879.

A. ΜΑΡΟΥΛΗΣ

Εδαπανήθησαν	25900	δρ. ελατος	πρός 20	δράμ.,	αποτελ.	συνταγ.	1295
"	6750	" σενναμ.	" 10	"	"	"	675
"	1945	" κρεμόρ	" 20	"	"	"	97
"	53910	" ελαίου	" 20	"	"	"	2695
"	1850	" μαγνησίας	" 5	"	"	"	370
"	710	" Bals copaiivac	" 4	"	"	"	177
"	6658	" Gum. arabica	" 3	"	"	"	2219
"	750	" μπεζάρ	" 4	"	"	"	187
"	4232	" σόδας	" 3	"	"	"	1410
"	10	" μορφίνκ άτσέτικ.	" 1	κόκκον	"	"	600
"	1800	" liquanum Accassia	" 10	δραμ.	"	"	180
"	2700	" China	" 5	"	"	"	540
"	1901	" Κινίνης	" 18	κόκ.	"	"	6325
"	1100	" Tamerinth.indica	" 10	δραμ.	"	"	110
"	407	" κίνα κόκκ.	" 2	"	"	"	203
"	1900	" aqua amoniaca	" 1	"	"	"	1900
"	30	" opium	" 1	κόκ.	"	"	1800
"	1689	" lauroceras amon.	" 1/2	δραμ.	"	"	3378
"	46	" taninum	" 10	κόκκους	"	"	276
"	96	" Bismuthum	" 20	κόκκους	"	"	285
"	30	" Sulfer aurat antimonii	" 3	κόκκους	"	"	600
"	1010	" άμωγδαλελαίου	" 10	δραμ.	"	"	101
"	435	" νίτρου	" 1	"	"	"	435
"	568	" Γλυκερίνας	" 5	"	"	"	113
"	10	" Sulphes Zinci	" 3	κόκκους	"	"	200
"	210	" Kali Hydroiodicum	" 1/2	δράμι	"	"	105
"	1500	" Valeriana	" 4	"	"	"	375
"	4 1/2	" γαλιά assaphetida	"	"	"	"	100
"	45	" ipecaiana	" 10	κόκ.	"	"	270
"	8	" κέρμας μ.	" 6	"	"	"	80
"	30	" Ιοδίου	" 7 1/8	"	"	"	240
"	22 1/2	" καστορίου	" 15	κόκ.	"	"	90
"	800	" όδραργύρου	1	δραμ	"	"	800
"	7	" γαλιά cali aceticum	"	"	"	"	470
							26,740.

Υπολογισμός αριθμού συνταγών από την Εξελεγκτική Επιτροπή με βάση το φαρμακευτικό υλικό που είχε αγοραστεί.

Κανονισμός τοῦ Νοσοκομείου τῆς Ἑλληνικῆς Ὁρθοδόξου Κοινότητος Σερρών

Τὸ Νοσοκομεῖον τῆς Ἑλληνικῆς Ὁρθοδόξου Κοινότητος Σερρών
χρησιμεύει:

α. εἰς τὴν νοσηλευσιν ἀπόρων ἀσθενῶν ἐν αὐτῷ τούτῳ τῷ Νοσοκομείῳ,

β. εἰς τὸ νὰ παρέχῃ ὁ ἰατρὸς αὐτοῦ τὰς ἰατρικὰς του συμβουλὰς εἰς πάσχοντας ἀπόρους, δυναμένους νὰ νοσηλευθῶσιν κατ' οἶκον.

γ. νὰ δέχεται τὰ παράνομα καὶ τὰ ἔκθετα.

Συντηρούμενον δὲ ἐκ τῶν ἐνοικίων τῶν κτημάτων του, τοῦ εἰσοδήματος τοῦ Κηροπωλείου καὶ ἐκ συνδρομῶν, διοικεῖται ὑπὸ Ἐφορίας ἐκλεγομένης ὑπὸ τῆς Γενικῆς Συνελεύσεως, συμφώνως τῷ ἄρθρῳ... τοῦ Κανονισμοῦ τῆς Ἑλληνικῆς Ὁρθοδόξου Κοινότητος Σερρών.

Ἐν τῷ Νοσοκομείῳ τούτῳ νοσηλεύονται δωρεὰν ἅπαντες οἱ ἐν αὐτῷ προσερχόμενοι ἄποροι ἀσθενεῖς πάσης φυλῆς καὶ πάσης θρησκείας, ἐκτὸς τῶν πασχόντων ὑπὸ φρενοβλαβείας ἢ ἄλλων ἀποδεδειγμένων ἀνιάτων νοσημάτων. Νοσηλεύονται δὲ καὶ ἐπὶ πληρωμῇ, ὅσοι δύνανται νὰ πληρώσουσι.

Ἐπιμελεῖται δὲ τῆς θεραπείας τῶν ἐν τῷ Νοσοκομείῳ τούτῳ νοσηλευομένων ἰατρὸς, ἐκλεγόμενος ὑπὸ τῆς Γ. Συνελεύσεως προτάσει τῆς Ἐφορίας.

Ἡ ἀδεια τῆς εἰσόδου εἰς τὸ Νοσοκομεῖον δίδεται εἰς τοὺς ἀσθενεῖς ἐγγράφως παρὰ τοῦ Ταμίου. Ἐκτάκτως δὲ δύναται νὰ πέμπωνται ἀσθενεῖς εἰς τὸ Νοσοκομεῖον τῆ ἐγγράφῳ ἀδείᾳ τοῦ ἰατροῦ, ἀλλ' ὁ ἐπιστάτης παραδεχόμενος τὸν ἀσθενῆ φροντίζει νὰ λάβῃ τὸ τακτικὸν εἰσιτήριο παρὰ τοῦ Ταμίου. Ὡσαύτως καὶ ὁ ἐπιστάτης δύναται εἰς ἐκτάκτους περιστάσεις, ἐγκρίσει τοῦ φαρμακοποιοῦ, νὰ δέχηται ἀσθενεῖς, φροντίζων ἀκολούθως νὰ λάβῃ τὸ τακτικὸν εἰσιτήριο παρὰ τοῦ Ταμίου.

Μέρος Α΄

Κεφάλαιο Α΄

Ἐπιμελεία τοῦ Νοσοκομείου

Ἡ ἐπιμελεία ὅλη τοῦ καταστήματος ἐκτελεῖται ὑπὸ ἑνὸς ἰατροῦ, ἐνὸς ἐπιστάτου, ἐνὸς ἱερέως, ἐνὸς φαρμακοποιοῦ, τῶν ἀναγκαίων νοσοκόμων ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν, ὧν ὁ ἀριθμὸς ὀρίζεται κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν νοσηλευομένων. Ἐνὸς ὑπηρέτου ἐν τῷ φαρμακείῳ, ἐνὸς ἐπὶ τοῦ καθαρισμοῦ καὶ τῆς ἐξωτερ. ἐπιμελείας, ἐνὸς θυρωροῦ, μιᾶς μαγειροῦ, ἧτις ἐκτελεῖ καὶ χρέη πλυντριάς, μιᾶς ράπτριάς, ἧτις ἐκτελεῖ καὶ

χρέη νοσοκόμου. Εἰς αὐτήν εἶναι ἀνατεθειμένη καὶ ἡ καθαριότης τῶν δωματίων τοῦ ἐπιστάτου καὶ τῶν βοηθῶν.

Ἐκτὸς τοῦ ἱατροῦ καὶ τοῦ ἱερέως, οἱ λοιποὶ ἅπαντες κατοικοῦσιν ἐντὸς τοῦ καταστήματος, τρώγωνσιν καὶ ἐν συσσιτίῳ.

Δὲν ἐπιτρέπεται εἰς οὐδένα ἐξ αὐτῶν νὰ λαμβάνῃ δῶρα παρὰ τῶν ἐν τῷ Νοσοκομείῳ νοσηλευομένων ἐπ' οὐδεμίᾳ προφάσει.

Κεφάλαιο Β΄

Καθήκοντα τῶν ἐκτελούντων ὑπηρεσίαν

α) Περὶ τοῦ ἱατροῦ.

Ὁ ἱατρὸς ἐπισκέπτεται τακτικῶς καθ' ἐκάστην πρωΐαν, ἤτοι ἀπὸ τῆς 2 ὥρας τὸ ταχύτερον καὶ μέχρι τῆς 4 ὥρας τὸ βραδύτερον, τοὺς ἐν τῷ Νοσοκομείῳ νοσηλευομένους καὶ δέχεται τοὺς ἐξωτερικοὺς ἀσθενεῖς. Ἐκτάκτως δὲ ὡσάκις τῆς ἡμέρας κρίνῃ ἀναγκαῖον, καὶ ὡσάκις ἔνεκα κατεπεύγοντός τινος καὶ ἀπροβλέπτου συμβεβηκότος προσκληθῆ ἐπὶ τούτῳ παρὰ τοῦ ἐπιστάτου ἢ τοῦ φαρμακοποιοῦ.

Χρέος τοῦ ἱατροῦ εἶναι νὰ ἐπαρτυπῇ εἰς τὴν ἀκριβῆ ἐκτέλεσιν τῶν καθ' ἐκάστην παρ' αὐτοῦ παραγγελλομένων, ἀναφέρων ὅ,τι ἤθελεν ἐγκρίνῃ ἀναγκαῖον ὡς πρὸς τὴν ὑπηρεσίαν ἐγγράφως πρὸς τὴν Ἐφορίαν.

Ὁ ἱατρὸς κατὰ τὴν ἐπίσκεψιν πάσης κλίνης καὶ τὴν ἐξέτασιν τῶν ἐξωτερικῶν ἀσθενῶν ὑπαγορεύει εἰς τὸν συνοδεύοντα αὐτόν φαρμακοποιὸν τὴν ἀναγραφὴν τῶν ἀναγκαίων φαρμάκων καὶ τῆς διαίτης, ὑπογράφει δὲ μετὰ τὸ τέλος τῆς ἐπισκέψεως ὅλων τῶν ἀσθενῶν τὸ γενικὸν συνταγολόγιον καὶ διαιτολόγιον, καθὼς καὶ τὰ γράμματα τῆς τυχούσης ἐξόδου τῶν ἀσθενῶν ἢ τῆς ἐνταφιάσεως τῶν νεκρῶν, ὡσάκις τις ἀποβιῶση ἐντὸς τοῦ Νοσοκομείου.

Πρὸς τὸ τέλος ἐκάστου ἔτους, πρὸ τῆς συντάξεως τοῦ προϋπολογισμοῦ τοῦ Νοσοκομείου παρὰ τῆς Ἐφορίας, ὁ ἱατρὸς ἀναφέρει πρὸς αὐτήν ὅ,τι πρὸς βελτίωσιν τοῦ Νοσοκομείου κατὰ τὸ διάστημα τοῦ λήξαντος ἔτους παρετήρησεν ἢ νομίζει ἀναγκαῖον.

β) Περὶ τοῦ ἐπιστάτου.

Ὁ ἐπιστάτης πρέπει νὰ εἶναι πρῶτος τὸν χαρακτῆρα καὶ εὐγενῆς τὴν συμπεριφορὰν πρὸς ἅπαντας τοὺς ἐν τῷ Νοσοκομείῳ καὶ κυρίως πρὸς τοὺς νοσηλευομένους ἀσθενεῖς ὅχι ἄμοιρος γραμμάτων καὶ ἐν τινὶ μέτρῳ λογιστῆς, κάτοχος δὲ τῶν ἐγχωρίων γλωσσῶν.

Ἐπιτηρεῖ περὶ τῆς ἀκριβοῦς ἐφαρμογῆς τοῦ Κανονισμοῦ, ἐποπτεύει τὴν ἐπιμελῆ ἐκπλήρωσιν τῶν χρεῶν ἀπάντων τῶν ὑπηρετῶν καὶ νοσοκόμων. Ἐπαρτυπνεῖ τὴν προσήκουσαν τάξιν καὶ ἐφαρμογὴν τῶν νενο-

μισμένων, καθότι αυτός μόνος θεωρείται ύπόλογος πρὸς τὴν Ἐφορίαν διὰ πᾶσαν ἔλλειψιν οὔτινος δῆποτε τῶν ἐν αὐτῷ ὑπηρετούντων. Ὅθεν χρεωστεῖ νὰ καταγγέλλῃ ἀμέσως πρὸς τὴν Ἐφορίαν πᾶσαν παρατηρηθεῖσαν ἔλλειψιν, ἀπαιτῶν παρ' αὐτῆς τὴν κατὰ τὸ εἶκος διόρθωσιν.

Ὁ ἐπιστάτης κατοικεῖ ἐντὸς τοῦ Νοσοκομείου, δύνανται ὅμως ν' ἀπομακρύνῃται τοῦ Καταστήματος 5 ὥρας τὸ ἡμερονύκτιον, ὡς ἤθελε ὁρίσει ὁ ἰατρός.

Κρατεῖ τὰ ἐξῆς βιβλία:

α. βιβλίον τῶν συσκευῶν καὶ ἐπίπλων τοῦ Νοσοκομείου,

β. βιβλίον εἰσερχομένων καὶ ἐξερχομένων ἀσθενῶν,

γ. βιβλίον τῶν παραδιδόμενων αὐτῷ παρὰ τῶν ἀσθενῶν κατὰ τὴν εἰς τὸ Νοσοκομεῖο εἰσοδον, οἷον ἐνδυμάτων, χρημάτων κ.λ.π.,

δ. βιβλίον καθημερινόν διπλότυπον, διὰ τὴν μετὰ τῶν ἐργολάβων δοσοληψίαν καὶ πᾶσαν ἄλλην διὰ τὸ Νοσοκομεῖον δαπάνην,

ε. βιβλίον τῶν καθ' ἡμέραν ὑπ' αὐτῶν γενομένων μικρῶν ἐξόδων,

στ. βιβλίον τῶν κατὰ μῆνα γενομένων ἐξόδων.

Καὶ ἐκ μὲν τῷ πρώτῳ βιβλίῳ πρέπει νὰ ἐμφαίνεται ἡ ἡμέρα τῆς παραλαβῆς καὶ αἱ ἐκάστοτε γενομένοι βλάβαι, ὅποτε εἰς πᾶσαν στιγμὴν νὰ εἶναι γνωστὸν ποῖα καὶ πόσα ἐκ τῶν σκευῶν καὶ ἐπίπλων εἶναι ἐν χρῆσει καὶ πόσα εἰς ἀχρησίαν. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ὁ ἐπιστάτης θέλων νὰ ἔχῃ διπλᾶ φυλλάδια, ἐν οὔθ' ἀ σημειώσῃ τὰ παραδιδόμενα εἰς τοὺς νοσοκόμους, πλυντρίας, ραπτρίας καὶ ὑπηρέτας καὶ τὸν μάγειρον σκευὴ καὶ ἐπιπλα. Ὅσακις δὲ συμβῆ ζημίαι τις ἢ βλάβη εἰς αὐτὰ ὥστε νὰ τεθῶσιν εἰς ἀχρησίαν, καὶ ἡ τοιαύτη βλάβη εἶναι δικαιολογημένη, ὁ ἐπιστάτης σημειοῖ ὅλας τὰς ἐν διαστήματι μιᾶς ἐβδομάδος καὶ τὰς ὑποβάλλῃ εἰς τὴν ἐβδομαδιαίαν συνεδρίασιν τῆς Ἐφορίας, ἢ ὅποια, ἂν τὰς εὕρῃ δικαιολογημένας, τὰς παραδέχεται καὶ ὁ Ταμίας διὰ τῆς ὑπογραφῆς του ἐν τῷ βιβλίῳ βεβαιοῖ ὅτι ἐτέθησαν εἰς ἀχρησίαν. Ἄν δὲ ἡ ζημία εἶναι ἀδικαιολόγητος, λογίζεται εἰς βᾶρος τοῦ ἐπενεγκόντος αὐτήν. Ὅσαι ζημίαι δὲν ἀναφερθῶσι ὑπὸ τοῦ ἐπιστάτου λογίζονται καὶ εἰς βᾶρος του.

Εἰς τὸ δευτέρον βιβλίον χρεωστεῖ ὁ ἐπιστάτης ἅμα προσέλθῃ ἀσθενῆς τις νὰ καταγράψῃ αὐτὸν, σημειῶν τὴν ἡμέραν καὶ ὥραν τῆς εἰσόδου αὐτοῦ εἰς τὸ Νοσοκομεῖον, τὸ ὄνομα καὶ ἐπώνυμον, τὴν πατρίδα, ἡλικίαν, θρησκεία, τὸ ἐπάγγελμα καὶ τὸν τόπον τῆς διαμονῆς αὐτοῦ.

Ἐὰν εἶναι ἔγγαμος, ἄγαμος ἢ χῆρος, ἂν ἔχει τέκνα καὶ ποῦ τοιοῦτα διατρίβουν, τὸν ἀριθμὸν τοῦ εἰσιτηρίου, ὃ φέρει ὁ ἀσθενῆς ἢ, ἂν δὲν φέρῃ τοιοῦτο, νὰ σημειώσῃ ἐν τῇ στήλῃ τῶν παρατηρήσεων, ἂν ἰδίᾳ τοῦ ἱατροῦ ἢ κατὰ γνωμοδότησιν τοῦ φαρμακοποιοῦ ἐγένετο κατ' ἀνάγκην ἐπείγουσα δεκτός.

Εἰς δὲ τὸ βιβλίον τῶν παραδιδόμενων αὐτῷ παρὰ τῶν ἀσθενῶν, σημειοῖ ἀκριβῶς ἢ κατ' ὄνομα ὅσα ἐνδύματα φέρει μεθ' ἑαυτοῦ ὁ εἰσερχο-

χόμενος ἀπὸ κεφαλῆς μέχρι ποδῶν. Ἐπειτα δὲ ἐρωτᾷ αὐτὸν, ἂν φέρῃ μεθ' ἑαυτοῦ χρήματα ἢ ἄλλα πράγματα, τὰ ὅποια θέλει νὰ παραδώσῃ πρὸς φύλαξιν, καὶ οὗτος σημειοῖ ταῦτα ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ. Ὡσαύτως σημειοῖ ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ ὅ,τι ὁ ἄσθηνς, ὡς δακτυλίδιον, ὠρολόγιον καὶ ἢ τι ἄλλο, ἠθέλησε νὰ φέρῃ μεθ' ἑαυτοῦ εἰς τὴν κλίνην. Τούτων δὲ γενομένων παραδίδει αὐτὸν εἰς τὸν νοσοκόμον τοῦ κοιτῶνος, ὅπου πρέπει νὰ καταταχθῇ.

Μετὰ τὴν κατάταξιν τοῦ ἀσθενοῦς εἰς τὸν κοιτῶνα, ἂν οὗτος τυγχάνῃ ἐτέρου δόγματος ἢ θρησκευματος, χρεωστῆ νὰ εἰδοποιήσῃ τὸν ἐν τῇ πόλει πνευματικὸν αὐτοῦ ἀρχηγόν.

Εἰκοσιτέσσερις δὲ ὥρας μετὰ τὴν εἴσοδον ἐκάστου ἀσθενοῦς, ἐρωτᾷ τὸν ἱατρὸν περὶ τοῦ εἴδους τῆς νόσου, ἢν πάσχει ὁ εἰσελθὼν, καὶ καταχωρεῖ τὸ ὄνομα αὐτοῦ εἰς τὴν ἐπὶ τούτῳ στήλῃν τοῦ βιβλίου τῶν εἰσερχομένων.

Κατὰ τὴν ἔξοδον ἐκάστου ἀσθενοῦς, παραλαμβάνων παρ' αὐτοῦ τὴν ἄδειαν καὶ ἔξοδα, δίδει τὴν ἀναγκαίαν περὶ τούτου παραγγελίαν εἰς τὸν θυρωρὸν, ἀφοῦ προηγουμένως παραδῶσῃ αὐτῷ τὰ παρακρατηθέντα χρήματα ἢ ἄλλα πράγματα καὶ βάλῃ αὐτόν νὰ ὑπογράψῃ ἐν τῷ βιβλίῳ εἰς τὴν ἀπέναντι σελίδα τὴν παραλαβὴν αὐτῶν, ἢ αντ' αὐτοῦ, ἀγγραμμάτου ὄντος, τὸν ἱερέα τοῦ Καταστήματος νὰ βεβαιώσῃ τὴν παραλαβὴν.

Φυλάττει δὲ, κατὰ τάξιν τὰς ἀδείας τῶν ἐξερχομένων πρὸς πᾶσαν ζητηθεῖσαν ἐξέλεγχιν.

Ἐν περιπτώσει ἀποβιώσεως ἀσθενοῦς τινος, ἀναγγέλλει ἀμέσως τοῦτο πρὸς τὸν Ταμίαν ἐγγράφως, ἐπιστέλλων καὶ τὰς ἀναγκαίας πληροφορίας ἐκ τοῦ βιβλίου τῶν εἰσερχομένων ἢ ἐξερχομένων καὶ ἐκ τοῦ βιβλίου τῆς παραλαβῆς ἐνδυμάτων κλπ. Δέν ἐπιτρέπει δὲ τὴν ἐνταφίασιν πρὶν παραδοθῆ αὐτῷ ἔγγραφο ἢ ἄδεια τοῦ ἱατροῦ.

Καθ' ἐκάστην πρωΐαν ὁ ἐπιστάτης φροντίζει περὶ τῆς τροφῆς τῶν ἀσθενῶν καὶ περὶ τοῦ συσσιτίου τῶν ὑπηρετῶν. Καὶ περὶ μὲν τῶν πρώτων ὑπολογίζει τὰ ἀναγκαῖα ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ διαιτολογίου τῆς παρελθούσης ἡμέρας περὶ δὲ τῶν δευτέρων ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ἐν τῷ προϋπολογισμῷ ἀνεγεγραμμένου ποσοῦ. Ἐκδίδει δὲ πρὸς τοῦτο καὶ ἀναγκαίως πρὸς τοὺς ἐργολάβους ἀποδείξεις ἐκ τοῦ καθημερινοῦ διπλοτύπου βιβλίου. Εὐθύς δὲ μετὰ τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ ἱατροῦ, καθ' ἐκάστην λαμβάνει παρὰ τοῦ φαρμακοποιοῦ τὸ διαιτολόγιον τῆς ἡμέρας καὶ δίδει τὰς ἀναγκαίας ὁδηγίας εἰς τὸν μάγειρον, ρυθμίζων τὰς ἀνάγκας κατὰ τὴν προμηθευθεῖσα τροφήν, λαμβάνει ἐπίσης παρὰ τοῦ φαρμακοποιοῦ τὴν παραγγελίαν βδελλῶν, πάγου καὶ οὔτινος ἄλλου ἀναγκαίου πρὸς ἰατρικὸν σκοπὸν καὶ φροντίζει ἀμέσως περὶ τῆς προμηθείας αὐτῶν.

Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον θέλει λαμβάνει εἰς τὴν ἀρχὴν ἐκάστου

μηνός εκ προκαταβολής, κατ' έγκρισιν τής Έφορίας, παρὰ τοῦ Ταμίου ποσὸν τι χρημάτων εκ τοῦ ὁποίου ὅμως δὲν δύναται νὰ δαπανᾷ εἰμὴ εἰς ἔκτακτα θεραπευτικὰ μέσα καὶ ἔκτακτον τροφήν, μὴ χορηγουμένην ὑπὸ τοῦ ἐργολάβου καὶ εἰς πληρωμὴν τῶν νεκροθαπτῶν.

Τῶν τοιούτων δαπανῶν κρατεῖ λεπτομερῆ σημείωσιν ἐν τῷ βιβλίῳ τῶν καθημερινῶν ἐξόδων. Πᾶσα ἄλλη δαπάνη, μὴ ὑποκειμένη εἰς τὰς ἀνωτέρω ρηθείσας, εἶναι ἀπαγορευμένη νὰ γίνηται ὑπὸ τοῦ ἐπιστάτου, ἐκτὸς ἂν παραγγελθῇ ἐγγράφως ὑπὸ τοῦ Ταμίου.

Παραλαμβάνων ὁ ἐπιστάτης παρὰ τῶν διαφόρων ἐργολάβων τὰ χρειώδη εἰς τὸ Νοσοκομεῖον τροφίμα καὶ λοιπὰ χρεωστεῖ νὰ ἐρευνᾷ ὁ ἴδιος μὴν τυχὸν εἶναι ἐλλειπῆ κατὰ τὸ ποσὸν ἢ παρὰ τὴν συμφωνηθεῖσαν ποιότητα.

Χρεωστεῖ νὰ παρευρίσκειται πάντοτε εἰς τὰ μαγειρεία ἐν καιρῷ τῆς διανομῆς τῆς τροφῆς τῶν ἀσθενῶν, γευόμενος ἐκάστοτε τῶν ἐδωδύμων διὰ τὴν ποιότητα τῶν ὁποίων εἶναι ὑπεύθυνος.

Πρέπει συχνάκις νὰ παρέρχεται τοὺς κοιτῶνας τῶν ἀσθενῶν, παρατηρῶν, ἐὰν τὰ πάντα ἐκτελοῦνται ἀκριβῶς, καὶ ἐρωτῶν τοὺς νοσοῦντας, ἂν ἔχωσι ἀνάγκην τινὸς καὶ παράπονον κατὰ τινος.

Χρεωστεῖ νὰ παρακινή πατρικῶς τοὺς ἀσθενεῖς τοὺς παρεκτρεπομένους τῶν νενομισμένων, ὡσάκις δὲ ἢ παραίνεσις αὐτοῦ δὲν τελεσφορῇ ν' ἀναφέρεται εἰς τὸν ἰατρόν.

Ὡσαύτως χρεωστεῖ νὰ ἐπαγρυπνῇ εἰς ὅλας τὰς ἐργασίας τῶν ὑπηρετῶν, προτρέπων αὐτοὺς εἰς τὴν ἐπιμελῆ ἐκτέλεσιν τῶν καθηκόντων τῶν καὶ ἀναφέρεται εἰς τὴν Έφορίαν ὡσάκις δὲν εἰσακούηται.

Χρεωστεῖ δὲ νὰ διορίζῃ εἰς ἕκαστον τῶν ὑπηρετῶν καὶ εἰς ἕκαστην τῶν ὑπηρετιῶν τὰς ὥρας καθ' ἃς τὴν νύκτα μέλλουσι νὰ ἀγρυπνήσωσιν πρὸς τὴν ἀπαιτουμένην φυλακὴν τῶν ἀσθενῶν καὶ τοῦ Καταστήματος.

Κατὰ τὸ Σάββατον, μετὰ μεσημβρίαν, περιέρχεται ἅπαντας τοὺς κοιτῶνας τοῦ Νοσοκομείου μετὰ τινος ὑπηρετέου καὶ παραδίδει εἰς ἕκαστον τῶν νοσοκόμων τὰ χρειώδη καθαρὰ ἐνδύματα τῶν ἀσθενῶν. Τὴν δὲ ἐπιούσαν φροντίζει νὰ παραλαμβάνῃ τὰ ρυπαρὰ, καθ' ἕκαστην παραδίδει τῷ νοσοκόμῳ ἐνδύματα καθαρὰ διὰ τοὺς ἀσθενεῖς πλέον τῶν ἤδη ὑπαρχόντων ἐν τῷ κοιτῶνι αὐτοῦ, δι' ἐκτάκτους ἀνάγκας αὐτῶν.

Καθ' ἕκαστον Σάββατον, καλῶν τὴν πλύντριαν, ἐξετάζει τὰ ὀθόνια τῶν καταπλασμάτων καὶ ἀνταλλάσσει τὰ φθαρόντα ἐξ αὐτῶν διὰ νέων ταῦτα δὲ πάντα γίνονται ἐκ πανίου λευκοῦ καὶ ἀραιοῦ καὶ εἶναι ἀριθμημένα.

Κατὰ πᾶσαν δὲ Δευτέραν, ὁ ἐπιστάτης, καταγράφων ἅπαντα τὰ συλλεχθέντα ρυπαρὰ ἐνδύματα τῆς ἐβδομάδος, παραδίδει αὐτὰ εἰς τὴν πλύντριαν τοῦ Νοσοκομείου, φροντίζων νὰ παραλαμβάνῃ ἐγκαίρως ἀνελλιπῆ τὸν ἀριθμὸν καὶ καθαρὰ ὡς εἰκὸς, μετὰ γενόμενον καθαρι-

σιμόν. Μετὰ ταῦτα δὲ συλλέγων ἕξ αὐτῶν, ὅσα ἔχουσι χρεῖαν διορθώσεως, παραδίδει αὐτὰ εἰς τὴν ράπτριαν, φροντιζὼν καὶ αὐθις περὶ τῆς παραλαβῆς αὐτῶν.

Χρεωστὴ νὰ εἰδοποιηῖ ἐγκαίρως τὸν Ταμίαν περὶ τῆς καταστάσεως τῶν ἐνδυμάτων καὶ σκευῶν, ἵνα γίνηται ἡ ἀναγκαῖα ἀναπλήρωσις τῶν φθειρομένων. Ὡσαύτως, ὁσάκις ὑπάρχει ἀνάγκη ἐπισκευῆς τινος ἐν τῷ Καταστήματι, εἰδοποιεῖ ἀμέσως τὸν Ταμίαν.

Εἰς τὸ τέλος δὲ ἐκάστου μηνὸς ἐξετάζει ἐκ τοῦ καθημερινοῦ διπλοτύπου βιβλίου καὶ ἐκ τοῦ βιβλίου τῶν καθημερινῶν ἐξόδων τὴν ὀλικὴν δαπάνην τοῦ μηνὸς, συντάσσων λεπτομερῶς διπλὰς καταστάσεις δι' ἕκαστον τῶν ἐργολάβων καὶ στέλνει ἅπαντα πρὸς τὸν λογιστήν.

γ) Περὶ τοῦ ἱερέως

Ὁ ἱερεὺς χρεωστὴ νὰ ἐπισκέπτεται τὸ Νοσοκομεῖον καθ' ἐκάστην, διαβαίνων δι' ὅλων τῶν κοιτῶνων καὶ ἐπισκεπτόμενος ἕνα ἕκαστον τῶν ἀσθενῶν πρὸς παραμυθίαν αὐτῶν ἢ πρὸς ἐκτέλεσιν, ὁσάκις εἶναι ἀναγκαῖον, τῶν ὑπὸ τῆς ἱερέως ἡμῶν θρησκείας νενομισμένων. Ἐκτὸς δὲ τούτου καλεῖται, χρήσεως τυχούσης, καὶ ἐκτάκτως ὑπὸ τοῦ ἐπιστάτου.

Διαφυλάττει τὰ ἅγια Μυστήρια κατὰ τὰ ὑπὸ τῆς ἱερέως ἡμῶν θρησκείας νενομισμένα ἐν τῷ παρὰ τὸ Νοσοκομεῖον ναῷ τοῦ Ἁγ. Δημητρίου καὶ φροντίζει περὶ τῆς εὐπρεπείας τοῦ ναοῦ τούτου.

Καθ' ἐκάστην πρῶτην τοῦ μηνὸς ἀγιάζει ὅλους τοὺς κοιτῶνας τοῦ Νοσοκομείου καὶ καθ' ἐκάστην μὲν Κυριακὴν ἀναγιγνώσκει ἐν τῇ μεγάλῃ αἰθούσῃ τοῦ Νοσοκομείου μίαν προσευχὴν, κατὰ δὲ τὴν ἑβδομάδα τῶν Παθῶν, τὸν ἑσπερινόν τοῦ Πάσχα, τὴν ἡμέραν τῆς τοῦ Χριστοῦ γεννήσεως καὶ τῶν Θεοφανίων ψάλλει τὸ τῆς ἡμέρας τροπάριον καὶ ἀναγιγνώσκει τὸ Εὐαγγέλιον.

Ἐν περιπτώσει δὲ ἀποβιώσεως ἀσθενοῦς τινος χριστιανοῦ χρεωστὴ νὰ ἐκτελῇ ἅπαντα τὰ ὑπὸ τῆς ἱερέως ἡμῶν θρησκείας νενομισμένα, συνοδεύων τὸν νεκρὸν κατὰ τὴν συνήθη ἐκκλησιαστικὴν τάξιν μέχρι τοῦ τάφου.

δ) Περὶ τοῦ φαρμακοποιοῦ

Ὁ φαρμακοποιὸς τοῦ Νοσοκομείου εἶναι ἐκ τῶν φερόντων πτυχίων Πανεπιστημίου καὶ ἄδειαν τῆς Αὐτοκρ. Ἱατρικῆς Σχολῆς. Οὗτος δὲ ἐνεργεῖ τὴν ὑπηρεσίαν ὅλην τοῦ φαρμακείου τοῦ Νοσοκομείου, βοηθούμενος κατὰ τὰς ὥρας τῆς ἐργασίας αὐτοῦ ὑπὸ ἐνὸς ὑπηρέτου ἢ μαθητοῦ, ἂν ὑπάρχη τοιοῦτος.

Χρέη αὐτοῦ εἶναι:

α. νὰ φυλάττη τὴν ἀπαιτουμένην τάξιν καὶ καθαριότητα τοῦ φαρμακείου, τῶν σκευῶν αὐτοῦ καὶ τῶν φαρμάκων ἐν γένει.

β. Νὰ ἔχη πάντοτε κατασκευασμένα ὅσα ἐν ἰδίῳ καταλόγῳ σημει-

ώσει ό ιατρός.

γ. Ν' άναγγείλη εις την Έφορίαν πριν τελειώση φάρμακόν τι, όπως γίνηται έγκαιρώς ή προμήθεια αυτού.

δ. Να φροντίζη περι τής άγοράς και ξηράνσεως τών διαφόρων έγχωρίων ριζών, άνθέων, φύλλων και καθ' έξης κατά την οικείαν έκάστου έποχήν κατά προηγουμένην έγκρισιν του Ταμίου.

ε. Να ένεργή άμέσως μετά την έπίσκεψιν του ιατρού την παρασκευήν τών έν τώ συνταγολογίω άνεγεγραμμένων φαρμάκων και ν' άποστέλλει ταυτα άνευ άναβολής δια του ύπηρετου του φαρμακείου, εις έκαστον τών κοιτώνων, γράφων επί ένός έκάστου φαρμάκου, έκτός του αριθμού του κοιτώνος και τής κλίνης, εύανάγνωστον έπιγραφήν περι του τρόπου τής χρήσεως κατά τα έν τώ συνταγολογίω διατεταγμένα.

στ. Ουδενί χορηγεί φάρμακον άνευ διαταγής του ιατρού, έκτός άποδεδειγμένης άνάγκης, άλλ' έντός τών 24 ώρών όφείλει να λαμβάνη συνταγήν του ιατρού.

ζ. Καθ' έκάστην άντιγράφει έν ιδιαιτέρω βιβλίω όλας τάς έκτελεσθείσας συνταγάς, ως φυλάττει ήριθμημένας κατά τάξιν.

η. Κρατεί: 1) δέ βιβλίον, έν ώ ύπάρχουσιν άκριβώς σημειωμένα άπαντα τα έν τώ φαρμακείω σκευή με όλα τα εργαλεία, όσα άπ' άρχής παρεδόθησαν αυτώ και όσα άκολούθως άγοράζονται μετά τής ήμερομηνίας τής παραλαβής έκάστου. Καί έν τώ βιβλίω τούτω σημειοί εις τδ περιθώριον, έν τι σκευος ύπέστη βλάβην άποτελοῦσαν αυτδ του λοιπού άχρηστον και εις τδ τέλος του μηνός είδοποιεί περι τούτου έγγράφος την Έφορίαν. 2) βιβλίον έν ώ είναι σημειωμένα τα παραδοθέντα αυτώ φάρμακα, όσα εισήχθησαν κατόπιν, σημειοί δε κατά μήνα τδ ποσδν τών έξαχθέντων φαρμάκων. Τών είσαχθέντων και τών έξαχθέντων φαρμάκων σημειοῦται και ή αξία.

θ. Ό φαρμακοποιδς κατοικεί ως ήδη είρηται έντός του Νοσοκομείου, δύναται όμως να έξέρχεται προς ίδιαν αυτου άνάγκη 4 ώρας καθ' έκαστον ήμερονύκτιον, κατ' ίδιαν αυτου έκλογήν, μηδέποτε όμως κατά τάς ώρας τών ιατρικών έπισκέψεων, μηδє δύο κατά συνέχειαν ώρας. Περι πάντων τών έν τώ φαρμακείω σκευών και φαρμάκων, ως και τών εργαλείων και περι τής καλής διατηρήσεως αυτών, θεωρηται αυτδς μόνος ύπόλογος προς την Έφορίαν.

ε) Περι τών νοσοκόμων

Οί νοσοκόμοι και αί νοσοκόμαι οὔτε παύονται οὔτε άνταλλάσσονται εις την ύπηρεσίαν άνευ τής γνωμοδοτήσεως του ιατρού.

Δεν δύναται να είναι την ήλικίαν νεώτεροι τών 20 έτών οὔτε μεγαλύτεροι τών 60.

Χρεωστοῦσι να είναι ήπιοι, φιλόανθρωποι και ύπομονετικοί, ώστε

να βοηθῶσι προθύμως τοὺς ἀσθενεῖς καθ' ὅλας αὐτῶν τὰς ἀνάγκας, να δίδωσιν ἀκριβῶς κατὰ τὰς διορισμένας ὥρας εἰς τοὺς ἀσθενεῖς τὰ διαταχθέντα φάρμακα, να ἐπιβάλλουσι τακτικῶς τὰ διαταζόμενα καταπλάσματα, να προσκολλῶσι τὰς παραγγελλομένας βδέλλας καὶ εκδόρια, να ἐκτελῶσι τὰς παραγγελλομένας ἀνατριψεῖς καὶ τὰ διοριζόμενα κλύσματα καὶ πᾶν ὅ,τι ἤθελε διατάξει ὁ ἰατρὸς.

Ἐκαστος νοσοκόμος ὑπηρετεῖ 10-12 ἀσθενεῖς. Κοιμᾶται δὲ ἐντὸς τοῦ κοιτῶνος οὗ ὑπηρετεῖ ἐπὶ τινος παρὰ τῆ θύρα κειμένης κλίνης.

Χρεωστεῖ δὲ ἅμα παραλάβει τὸν διορισθέντα εἰς τὸν κοιτῶνα αὐτοῦ ἀσθενῆ να πλύνῃ αὐτὸν κατὰ τὰ νενομισμένα καὶ ἀπεκδύων αὐτὸν τῶν ἰδίων ἱματίων, ἅτινα παραδίδει τῷ ἐπιστάτῃ, να ἐνδύῃ αὐτὸν καθαρῶς μὲ τὰ ἐνδύματα τοῦ Νοσοκομείου. Παραδίδων τῷ ἐπιστάτῃ τὰ ἐνδύματα τοῦ ἀσθενοῦς, λαμβάνει παρ' αὐτοῦ ἀπόδειξιν φέρουσαν τὸν ἀριθμὸν ὑφ' οὗ ἐνεγράφησαν, διὰ τῆς ὁποίας θὰ τὰ παραλάβῃ κατὰ τὴν ἔξοδον τοῦ ἀσθενοῦς, ἵνα ὁ ἐξερχόμενος ἐνδυθῇ δι' αὐτῶν.

Φυλάττει τὴν ἀπαιτουμένην καθαριότητα ἐντὸς τοῦ κοιτῶνος διὸ χρεωστεῖ να σαρώνῃ ἐπιμελῶς τὸ ἔδαφος, ὁσάκις ἢ χρεῖα τὸ καλεῖ, να πλύνῃ τὰς ὑέλους τῶν παραθύρων καθ' ἑβδομάδα, να καθαρίζῃ τὰς κλίννας τῶν ἀσθενῶν, να σπογγίζῃ συχνὰ τὰς τραπέζας καὶ να φροντίζῃ να πλύνωνται καθ' ἑκάστην αἱ φιάλαι καὶ τὰ ποτήρια τῶν ἀσθενῶν, να καθαρίζωνται ἐπιμελῶς μεθ' ἑκαστον φαγητὸν τὰ κοχλυάρια, μαχαίρια καὶ τὰ περόνια αὐτῶν καὶ να ἐπαναφέρονται εἰς τὴν ἀνήκουσαν κλίνην ὑπὸ τοῦ ὑπηρετοῦ τῆς καθαριότητος, να φροντίζῃ να καθαρίζωνται τὰ κοπροδοχεῖα, οὐροδοχεῖα καὶ πτυελοδοχεῖα, ἐπιτηρῶν ὥστε να μὴν μεταλλάσσωνται ταῦτα ἀπὸ τῆς μιᾶς εἰς τὴν ἄλλην κλίνην, να φυλάττει καθαρὸς τοὺς ἐν τοῖς κοιτῶσι λύχνους καὶ ν' ἀνάπτει αὐτοὺς ἐγκαίρως, κ.λπ.

Να ἐπιστατῇ εἰς τὴν εὐταξίαν τῶν νοσηλευομένων, καταγγέλων τὸν ἀπειθοῦντα εἰς τὸν ἐπιστάτην τοῦ Νοσοκομείου.

Να ἐπαγρυπνῇ μὴ οἱ ἀσθενεῖς λαμβάνωσι παρὰ τῶν ἐπισκεπτομένων αὐτοῖς πράγματα ἀπηγορευμένα, διαφυγόντα τῆς προσοχῆς τοῦ θυρωροῦ.

Να ἐνδύῃ καθαρῶς τοὺς ἀσθενεῖς κατὰ τὴν εἴσοδον αὐτῶν εἰς τὸ Νοσοκομεῖον καὶ κατὰ ὠρισμένας ἡμέρας τῆς ἑβδομάδος ἢ ὁσάκις ἐκτάκτως γίνεῃ ἀνάγκη. Ἀπερχομένου τοῦ ἀσθενοῦς φροντίζει να λάβῃ τὰ τοῦ Νοσοκομείου ἐνδύματα, ἅτινα παραδίδει τῷ ἐπιστάτῃ.

Κατὰ τὴν ὥραν τοῦ γεύματος καὶ τοῦ δεῖπνου διανέμει εἰς ἕκαστον τῶν ἀσθενῶν κατὰ τὸ διαιτολόγιον τὰ παρὰ τοῦ ὑπηρετῆ ἐπὶ δίσκου φερόμενα φαγητὰ. Μετὰ δὲ τὸ φαγητὸν συλλέγει τὰ τρυβλία ἅπαντα ἐξ ἑκάστης κλίνης, βάλλων αὐτὰ ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ δίσκου, ὃν ἀποκομίζει ὁ ὑπηρετῆς τοῦ μαγειρείου.

Άπαξ της εβδομάδος επιτρέπεται εις έκαστον τῶν νοσοκόμων νὰ λείψῃ τοῦ Νοσοκομείου ἐπὶ 4 ὥρας κατὰ σειρὰν. Ἀναπληροῖ ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τὸν ἀπόντα ἐκ τῶν λοιπῶν νοσοκόμων ὁ ἔχων ὀλιγοτέρους καὶ ἐλαφρότερον πάσχοντας ἀσθενεῖς.

στ) Περὶ τῶν ὑπηρετῶν

Ἐπιτρέπεται ὑπηρετεῖν: Εἰς τοῦ φαρμακείου, εἰς τοῦ μαγειρείου, εἰς τῆς καθαριότητος καὶ τῆς ἐξωτερικῆς ὑπηρεσίας.

α. Περὶ τοῦ ὑπηρετοῦ τοῦ φαρμακείου

Ὁ ὑπηρετὴς τοῦ φαρμακείου διατελεῖ ὑπὸ τὰς ἀμέσους διαταγὰς τοῦ φαρμακοποιοῦ. Σαρώνει καθ' ἑκάστην τὸ ἔδαφος τοῦ φαρμακείου καὶ πλύνει αὐτὸ ὅπως καὶ τὰ παράθυρα, ὡσάκις ἢ χρεῖα τὸ καλεῖ, καὶ ἐν γένει εἶναι ἐπιφορτισμένος τοῦ καθαρισμοῦ τῶν σκευῶν αὐτοῦ καὶ ἀγγείων. Φέρει τὰ ἀποστελλόμενα ὑπὸ τοῦ φαρμακοποιοῦ εἰς τοὺς κοιτώνας καὶ φροντίζει νὰ παραλαμβάνῃ ἀπὸ τῶν κοιτῶνων καὶ ἐπιστρέφῃ εἰς τὸ φαρμακεῖον τὰς ὑέλους καὶ λοιπὰ δοχεῖα τῶν φαρμάκων μετὰ τὴν χρῆσιν αὐτῶν. Ἐκτελεῖ πᾶσαν τοῦ φαρμακείου παραγγελίαν.

β. Περὶ τοῦ ὑπηρετοῦ τοῦ μαγειρείου

Ὁ ὑπηρετὴς τοῦ μαγειρείου διατελεῖ ὑπὸ τὰς ἀμέσους διαταγὰς τοῦ μαγείρου, εἶναι ἐπιφορτισμένος τοῦ καθαρισμοῦ τοῦ μαγειρείου καὶ ὅλων αὐτοῦ τῶν σκευῶν καὶ βοηθεῖ τὸν μάγειρον εἰς ὅλα αὐτοῦ τὰ ἔργα.

Οὗτος φέρει εἰς έκαστον κοιτῶνα κατὰ τὰς ὠρισμένας ὥρας τὰ παρὰ τοῦ μαγείρου παραδιδόμενα αὐτῷ τροφίμα τῶν ἀσθενῶν, φροντίζων νὰ παραλαμβάνῃ πάντοτε καὶ νὰ ἐπαναφέρῃ εἰς τὸ μαγειρεῖον τὰ τρυβλία, κοχλιάρια, περόνια καὶ μαχαίρια πρὸς καθαρισμόν. Οὗτος φέρει εἰς τοὺς νοσοκόμους τὸ πρὸς καθαρισμόν καὶ ποδολουσίαν τῶν ἀσθενῶν ἀναγκαῖον χλιαρὸν ὕδωρ.

Ὁ αὐτὸς εἶναι ἐπιφορτισμένος νὰ ἐκθέτῃ εἰς ἀερισμὸν τὰ παρὰ τῶν νοσοκόμων προσδιοριζόμενα στρώματα καὶ σκεπάσματα καὶ νὰ τὰ ἐπαναφέρῃ εἰς τὴν θέσιν των, προσκαλούμενος δὲ ὑπὸ τῶν νοσοκόμων ἵνα τοὺς συντρέξῃ, χρεωστεῖ νὰ ὑπακούῃ...

23714

Κανονισμοί
 του Νομομαρτύριου
 του Εγγ. Ορθοδ. Κληρικού Συλλόγου

Το Νομομαρτύριον του Εγγ. Ορθοδ. Κληρικού Συλλόγου χειρογράτου

α. εις ποιήσασθαι νότον άδελφών εις ειρήνην
 νότον του Νομομαρτύριου

β. εις το να διακρίνεται ο νότος εις δύο ενότητες
 α. ο νότος του Εγγ. Ορθοδ. Κληρικού Συλλόγου
 β. ο νότος του Εγγ. Ορθοδ. Κληρικού Συλλόγου

γ. εις να έχουσι άπόλυτον δικαίωμα να εκδίδουν
 νότους, μη όμως άνω των 10 άρθρων

δ. εις να έχουσι άπόλυτον δικαίωμα να εκδίδουν
 νότους, μη όμως άνω των 10 άρθρων

ε. εις να έχουσι άπόλυτον δικαίωμα να εκδίδουν
 νότους, μη όμως άνω των 10 άρθρων

στ. εις να έχουσι άπόλυτον δικαίωμα να εκδίδουν
 νότους, μη όμως άνω των 10 άρθρων

ζ. εις να έχουσι άπόλυτον δικαίωμα να εκδίδουν
 νότους, μη όμως άνω των 10 άρθρων

η. εις να έχουσι άπόλυτον δικαίωμα να εκδίδουν
 νότους, μη όμως άνω των 10 άρθρων

θ. εις να έχουσι άπόλυτον δικαίωμα να εκδίδουν
 νότους, μη όμως άνω των 10 άρθρων

ι. εις να έχουσι άπόλυτον δικαίωμα να εκδίδουν
 νότους, μη όμως άνω των 10 άρθρων

ια. εις να έχουσι άπόλυτον δικαίωμα να εκδίδουν
 νότους, μη όμως άνω των 10 άρθρων

ιβ. εις να έχουσι άπόλυτον δικαίωμα να εκδίδουν
 νότους, μη όμως άνω των 10 άρθρων

ιγ. εις να έχουσι άπόλυτον δικαίωμα να εκδίδουν
 νότους, μη όμως άνω των 10 άρθρων

ιδ. εις να έχουσι άπόλυτον δικαίωμα να εκδίδουν
 νότους, μη όμως άνω των 10 άρθρων

ιε. εις να έχουσι άπόλυτον δικαίωμα να εκδίδουν
 νότους, μη όμως άνω των 10 άρθρων

ισ. εις να έχουσι άπόλυτον δικαίωμα να εκδίδουν
 νότους, μη όμως άνω των 10 άρθρων

ια. εις να έχουσι άπόλυτον δικαίωμα να εκδίδουν
 νότους, μη όμως άνω των 10 άρθρων

ιβ. εις να έχουσι άπόλυτον δικαίωμα να εκδίδουν
 νότους, μη όμως άνω των 10 άρθρων

ιγ. εις να έχουσι άπόλυτον δικαίωμα να εκδίδουν
 νότους, μη όμως άνω των 10 άρθρων

ιδ. εις να έχουσι άπόλυτον δικαίωμα να εκδίδουν
 νότους, μη όμως άνω των 10 άρθρων

ιε. εις να έχουσι άπόλυτον δικαίωμα να εκδίδουν
 νότους, μη όμως άνω των 10 άρθρων

ισ. εις να έχουσι άπόλυτον δικαίωμα να εκδίδουν
 νότους, μη όμως άνω των 10 άρθρων

ια. εις να έχουσι άπόλυτον δικαίωμα να εκδίδουν
 νότους, μη όμως άνω των 10 άρθρων

ιβ. εις να έχουσι άπόλυτον δικαίωμα να εκδίδουν
 νότους, μη όμως άνω των 10 άρθρων

ιγ. εις να έχουσι άπόλυτον δικαίωμα να εκδίδουν
 νότους, μη όμως άνω των 10 άρθρων

ιδ. εις να έχουσι άπόλυτον δικαίωμα να εκδίδουν
 νότους, μη όμως άνω των 10 άρθρων

ιε. εις να έχουσι άπόλυτον δικαίωμα να εκδίδουν
 νότους, μη όμως άνω των 10 άρθρων

ισ. εις να έχουσι άπόλυτον δικαίωμα να εκδίδουν
 νότους, μη όμως άνω των 10 άρθρων

Η πρώτη σελίδα του χειρόγραφου κανονισμού.

ΓΙΩΡΓΟΣ Κ. ΑΓΓΕΙΟΠΛΑΣΤΗΣ

ΟΙ ΣΕΡΡΕΣ ΚΑΙ Η ΛΟΓΙΑ ΜΟΥΣΙΚΗ ΤΟΥΣ
ΑΠΟ ΤΟ ΤΕΛΕΥΤΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ ΤΟΥ 19^{ΟΥ} ΑΙ. ΜΕΧΡΙ
ΚΑΙ ΤΟΥΣ ΠΡΩΤΟΥΣ ΧΡΟΝΟΥΣ ΤΟΥ ΔΕΥΤΕΡΟΥ
ΜΙΣΟΥ ΤΟΥ 20^{ΟΥ} (1870-1970)

*Η Ιστορία, οι σύλλογοι, τα μουσικά συγκροτήματα
και οι μουσικοδιδάσκαλοι, τα είδη της μουσικής και οι τάσεις*

(Συνοπτικό ιστορικό σημείωμα, συμβολή στην εργογραφία)¹

Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΜΕΧΡΙ ΚΑΙ ΤΑ ΤΕΛΗ ΤΟΥ 19^{ΟΥ} ΑΙΩΝΑ

Από τους προεπαναστατικούς ακόμη χρόνους, με την εξαιρετική ανάπτυξη του εμπορίου, ιδίως του βάμβακος και των ειδών υφαντουργίας και την υπερβολικά αναπτυγμένη ζήτησή τους από το εξωτερικό, περισσότερο στο διάστημα του β' μισού του 18^{ου} αιώνα², η πόλη των

1. Σύνθεση κύριων αποσπασμάτων από την υπάρχουσα εργογραφία με την προσθήκη πρωτοπαρουσιάσεων ειδήσεων, η πλειονότητα των οποίων στις υποσημειώσεις. Η εργογραφία μας για τη σεραϊκή μουσική παραγωγή (Ιστορία, εικόνες, μέρος των οποίων και στην ιστοσελίδα της Δημόσιας Κεντρικής Βιβλιοθήκης Σερρών -στο νεόδημητο [2006] κτήριό της και το αρχειακό μας υλικό-, ηλεκτρονική διεύθυνση www.serrelib.gr/agioplastis/, όπου και κατάλογος των εργογραφικών) εκτείνεται έως και τους πρώτους χρόνους του 21^{ου} αιώνα. Εδώ επιλέξαμε να επιμελούμε καταληκτικά, σε επίπεδο πληροφοριών και μόνο, στην περίοδο από το τελευταίο τέταρτο του 19^{ου} αι. και το έτος 1870 που ιδρύεται ο Μακεδονικός Φιλεκπαιδευτικός Σύλλογος Σερρών, αναδεικνύοντας ουσιαστικά την απαρχή της λόγιας μουσικής στην πόλη και την αισθητική της διαφοροποίησής της από τα λοιπά είδη της μουσικής, έως και τους πρώτους χρόνους του δεύτερου μισού του 20^{ου}. Κύρια εργασία μας για τις *Πηγές και μουσική βιβλιογραφία των Σερρών (1828-1998)*. Προσωπογραφία, καταγραφή, ειδήσεις, εξέδωσε η Δ.Κ. Βιβλιοθήκη Σερρών το 2001, ενώ συμβολή της στην τοπική ειδησεογραφία δημοσιεύτηκε στον έβδομο τόμο της περ. έκδοσης του Συνδέσμου Φιλολόγων Σερρών *Σίρις* το 2007, σσ. 55-71, κυκλοφορία και σε ανάπτυπο.

2. Πρόσφατη αναφορά στο θέμα από το Γιώργο Κουτζακιώτη, Οι ισχυροί αγιάνηδες της Δράμας, της Ζίχνας και των Σερρών (τέλη 18^{ου} - αρχές 19^{ου} αι.): Προσωπογραφικά στοιχεία και μαρτυρίες για τον ρόλο τους στην οικονομία της περιοχής, *Η Δράμα και η περιοχή της. Ιστορία και Πολιτισμός, Πρακτικά Γ' Επιστημονικής Συνάντησης*, Δράμα 21-24 Μαΐου 1998, έκδ. της Δ.Ε.Κ.Π.Τ.Α. Δήμου Δράμας, Δράμα 2002, τόμ. 1, σσ. 199 και 202-3.

Σερρών αναδεικνύεται, χωρίς καμιά διάθεση υπερβολής από τη μεριά μας, σε σπουδαίο εμπορικό, εκπαιδευτικό και πολιτισμικό κέντρο στα Βαλκάνια³, το οποίο δεν είναι δυνατόν να παραμείνει ανεπηρέαστο από τα ρεύματα διαφωτισμού που επικρατούν στην Ευρώπη. Η χρυσή πεδιάδα της περιοχής και ο απέραντος πλούτος της συντελούν ώστε να γνωρίσει κατά τους τελευταίους αιώνες της Οθωμανικής περιόδου μεγάλη εμπορική ακμή. Γίνεται μοναδικό κέντρο εξαγωγικού και διακομιστικού εμπορίου. Οι μετακινήσεις πληθυσμών από τους ορεινούς όγκους του ηπειροθεσσαλικού χώρου στα εύφορα μέρη του νομού από τα μέσα του 18^{ου} αιώνα δεν αφήνουν ανεπηρέαστη τη μουσική παραγωγή των Σερραίων αλλά και των κατοίκων της ευρύτερης περιοχής. Όπως προκύπτει, ακόμα, από τα στοιχεία των επετηρίδων του νομού Θεσσαλονίκης, παίζει σπουδαίο ρόλο κατά τη μακρά Οθωμανική περίοδο στα Βαλκάνια από το 1383 έως το 1912, εξαιτίας κυρίως της στρατηγικής της θέσης στους δρόμους που οδηγούν από τη δυτική στην ανατολική Μακεδονία. Είναι η δεύτερη μεγαλύτερη πόλη στην περιοχή, από οικονομική και πληθυσμιακή άποψη, στο γύρισμα των δύο αιώνων. Ο πληθυσμός της κυμαίνεται μεταξύ 20 και 30 χιλιάδων κατοίκων⁴.

Οι Σερραίοι που ξενιτεύονται έχουν τις πρώτες επαφές με τη δυτική μουσική και τα κέντρα της Κεντρικής Ευρώπης (Λειψία, Βιέννη, Παρίσι κ.ά.), οι οποίες γίνονται περισσότερο ορατές κατά τις αρχές του 19^{ου} αιώνα⁵. Οι ευπορότερες οικογένειες μετακαλούν Ευρωπαίους καθηγητές μουσικής (πιάνο, βιολί).

3. Η Θεσσαλονίκη, οι Σέρρες και το Μοναστήρι αναδεικνύονται σε σημαντικά κέντρα των περιοχών της Νότιας, της Ανατολικής και της Δυτικής Μακεδονίας αντίστοιχα. Στις Σέρρες μετακόμισε πριν τη μετανάστευσή του στη Βιέννη γύρω στα 1817 ο Στέργιος Μ. Δούμπας (Βλάστη Κοζάνης 1794-Βιέννη 1870), πατέρας του λάτρη και επίσης μεγάλου ευεργέτη της μουσικής Νικολάου Δούμπα (Βιέννη 24.7.1830-Βουδαπέστη 23.3.1900), από τις πλέον εξέχουσες προσωπικότητες Ελλήνων που αναδείχθηκαν στον ευρωπαϊκό χώρο, όπως τον κατατάσσουν, πλην από τους κατά καιρούς τοπικούς και άλλους ερευνητές, και οι Δρ. Ι. Μ. Τζαφέττας και Dr. E. Kopcsny στην εκτενή αφιερωματική έκδοσή τους για τα 100 χρόνια από το θάνατο του *Μαικήνα των Τεχνών και Εθνικού ευεργέτη της Αυστρίας και της Ελλάδος* (Θεσσαλονίκη 2002), και στην οποία δίνονται λεπτομερή βιογραφικά της οικογένειας Δούμπα, οι κληροδοτήσεις στα σχολεία και το νοσοκομείο των Σερρών κ.λπ.

4. Η. Veli Aydin, Το Σαντζάκι των Σερρών κατά τις Οθωμανικές Επετηρίδες (1882-1907), *Σερραϊκά Σύμμεικτα*, έκδ. της Εταιρείας Μελέτης και Έρευνας της Ιστορίας των Σερρών (Ε.Μ.Ε.Ι.Σ.), τόμ. πρώτος, Σέρρες 2010, σσ. 113 και 122, κυκλοφορία και σε ανάτυπο.

5. Γ. Αγγειοπλάστης, Ειδήσεις για τη μουσική της πόλης των Σερρών μέχρι τους πρώτους χρόνους του εικοστού αιώνα (συμβολή στα *Οκτώ κείμενα σερραϊκής μουσικής ιστοριογραφίας* του ίδιου, έκδ. του Πολιτιστικού Συλλόγου Βυρώνειας, Σέρρες 1996), περ. *Γιατί* 305 (2000), κυκλοφορία και σε ανάτυπο.

Το πλήθος των δασκάλων της μουσικής, Ελλήνων και αλλοδαπών, που περιέρχονται τις Σέρρες και εργάζονται στα σχολεία και τα ιδρύματα της πόλης⁶, τονίζει τη σημασία που έδιναν οι κάτοικοί της από πολύ παλιά στην τέχνη της μουσικής, την αφοσίωση που έδειξαν για την προκοπή και την ανέλιξη της και, εν τέλει, τη σημαντική πνευματική κληρονομιά που ομολογουμένως κληροδότησαν στην ιστορία της. Πρώτοι Σερραίοι ερευνητές επισημαίνουν αυτή την παρουσία διάσημων Ευρωπαίων μουσικών από τα μέσα του 19^{ου} αι. και τη συνεργασία των σερραϊκών εκπαιδευτηρίων με ξένα πανεπιστήμια. Οι καρποί της συνεργασίας αυτής δε θα αργήσουν να φανούν και να υλοποιηθούν με την αποστολή και συντήρηση υποτρόφων σπουδαστών στο εξωτερικό: Ο Κωνσταντίνος Σγουρός (29.1.1858-25.2.1911) από την Πεντάπολη Σερρών αποστέλλεται με υποτροφία της Φιλεκπαιδευτικής Μακεδονικής Εταιρείας στη Μουσική Ακαδημία της Κολωνίας για ανώτερες σπουδές. Με την επιστροφή του διδάσκει ελληνικούς χορούς και μουσική κατά τα πρότυπα της δυτικής πολυφωνίας στο Γυμνάσιο, στην Κεντρική Αστική Σχολή⁷, στο Παρθεναγωγείο «Γρηγοριάς» και στον ΟΡΦΕΑ. Σημειώνουμε πως το 1882 υπάρχει στις Σέρρες μία αστική σχολή με 5 δασκάλους και 330 μαθητές. Το Ελληνικό Γυμνάσιο ιδρύεται το 1884. Έχει 7 δασκάλους και 252 μαθητές. Το 1890 λειτουργούν στην πόλη δύο αστικές σχολές και 10 προκαταρκτικά σχολεία. Αυτή τη χρονιά υπάρχουν συνολικά 50 δάσκαλοι και 800 μαθητές όλων των κατηγοριών. Τέλος, το 1900 καταγράφονται συνολικά 23 σχολεία όλων των κατηγοριών: 14 μουσουλμανικά (1 μουσικό) και 9 μη μουσουλμανικά⁸.

6. 50 περίπου χειρόγραφες παρτιτούρες γραμμένες από το 1888 μέχρι το 1915 του αλλοδαπού μουσικού Edmund Eberle, χωρίς άλλα στοιχεία, διασώζονται στο αρχείο μας. Μαζί τους και αρκετά χειρόγραφα του Ιωάννη Βαΐου (θα επανέλθουμε) και του πιανίστα και μουσικοσυνθέτη Κώστα Ζαχαρόπουλου, πατέρα της πρώτης τραγουδίστριας του Αττίκ Νινής Ζαχά. Περισσότερα στο δεύτερο λεύκωμά μας για τη *Μουσική στην πόλη των Σερρών κατά τον εικοστό αιώνα*, Σέρρες 1991, 27. Στον Ε.Ε. αναφέρεται, υποθέτουμε βάσιμα, και η έγκριτη Τρικαλινή ερευνητήρια Μαρούλα Κλιάφα, όταν τον περιλαμβάνει ως Έτιμον Εμπάλέ, βιολιστή, στα μέλη της ορχήστρας τζαζ μπαντ του 1926 στο πόνημά της *Μια σερενάτα στο Ληθαίο. Η μουσική κίνηση στα Τρίκαλα (1881-1965)*, Κέδρος (2003) 48.

7. Γι' αυτόν και το σχετικό δημοσίευμα της εφημ. *Εμπρός των Αθηνών*: «[...] συγχρόνως δε από του υπερώου χορός μαθητών των ανωτέρων τάξεων της Κεντρικής Αστικής Σχολής ήρξατο υπό την διεύθυνσιν του μουσικοδιδασκάλου κ. Κ. Σγουρού άδων εμμελέστατα κατάλληλα τη περιστάσει άσματα» (Γιώργος Αψηλίδης, Χρηματοδότηση και επιθεώρηση ελληνικών σχολείων στην περιοχή των Σερρών στις αρχές του 20ού αιώνα, περ. *Σίρις* 6 [2002]).

8. Aydin, ό.π., 126 και 127.

1870. Ίδρύεται ο Μακεδονικός Φιλεκπαιδευτικός Σύλλογος Σερρών

Τομή για τα μουσικά πράγματα αλλά και τη νεότερη ιστορία της πόλης αποτελεί η ίδρυση του Μακεδονικού Φιλεκπαιδευτικού Συλλόγου την 3^η Μαΐου του 1870 και η λειτουργία του Διδασκαλείου του Αρρένων το 1872⁹. Έχει διευθυντή το λαμπρό Ηπειρώτη παιδαγωγό και λόγιο Δημήτριο Μαρούλη (1840-1892), ο οποίος από το Σεπτέμβριο του 1874 και την εκ των υστέρων πασίγνωστη ρήξη του με τη διοίκηση του συλλόγου, θα προχωρήσει στην ίδρυση των νέων φερώνυμων Διδασκαλείων Αρρένων και Θηλέων (1876), ενός πρότυπου δημοτικού σχολείου (Αστική Σχολή) και ενός ορφανοτροφείου. Στην πρωτοβουλία του οφείλεται η πρόσληψη κατά τα πρώτα χρόνια του συνθέτη - καθηγητή μουσικής, των τεχνικών μαθημάτων και της γερμανικής γλώσσας Wilhelm Johnsen¹⁰. Στο Διδασκαλείο περιλαμβάνονται πρώτη φορά μαθήματα φωνητικής, ακόμα και διφωνίες¹¹, αλλά και ενόργανης μουσικής (βιολί).

Διάδοχος στη θέση των τεχνικών μαθημάτων, της Ιστορίας, των Γερμανικών, της Ωδικής και του βιολιού υπήρξε ο τελειόφοιτος του Δ/λείου και μετεκπαιδευμένος στη Ζυρίχη Αθανάσιος Πίσυνος (Νιγρίτα 1858 ή 1860-Σέρρες 1918), ο οποίος «στο μάθημα της ωδικής προτιμούσε τις γερμανικές μελωδίες και παραμελούσε τις ελληνικές, αν και το ασμα-

9. Στην εκπαιδευτική και πολιτιστική δράση του Μακεδονικού Φιλεκπαιδευτικού Συλλόγου Σερρών αναφέρεται και η εμπεριστατωμένη εργασία του συντοπίτημας Πέτρου Κ. Σαμσάρη -του ιδίου και η επιμέλεια-, που περιλήφθηκε στα *Σερραϊκά Ανάλεκτα*, έκδ. της Δ.Ε.Π.Κ.Α. Σερρών, Σέρρες 2006, τόμ. τέταρτος, σσ. 57-112. Ο Σερραϊός Βασίλης Τζανακάρης, «Εν Σέρραις τη... και εν μηνί Φεβρουαρίω...», περ. *Γιατί* 403 (Ιαν. 2009) 15, θεωρεί την 1^η Φεβρουαρίου του 1872 ημέρα ιστορική για το σύλλογο μιας και «με επιστολή του στον 'αδελφό' Ελληνικό Φιλολογικό Σύλλογο Κων/πόλεως ανήγγειλε ότι 'αυτοί εσύστησαν εκεί [στις Σέρρες] διδασκαλείον'».

10. Λυδία Παπαδάκη, Η γερμανική προτεσταντική προπαγάνδα στην καθ' ημάς Ανατολή: Μία «μυστική εγκύκλιος» της Ιεραποστολικής Εταιρείας του Ρήνου και οι κοινοτικές έριδες στις Σέρρες (1870-1874), *Ιστορ* 10 (1997) 70, όπου ο W.J. σκιαγραφείται ως άνδρας με αμφιλεγόμενη προσωπικότητα, με κυρίαρχο και καταλυτικό ρόλο στην υπόθεση των σερραϊκών διδασκαλείων και την εκπαιδευτική τους αποστολή. Δεν σημειώνονται χρονολογίες γεννήσεως και θανάτου.

11. Περισσότερα στην τελευταία δημοσίευση, με εξαιρετικές ειδήσεις για το θέμα, του Απόστολου Αθ. Γλαβίνα στα *Σερραϊκά Ανάλεκτα*, ό.π., 11-46, κυκλοφορία και σε ανάτυπο. Από ανέκδοτο χειρόγραφο που παρουσιάζεται στην εργασία τονίζουμε την προσφορά και την ενεργό συμμετοχή του Παπα-Αγγελίδη (και) στην πολυφωνική μουσική, κοσμική και εκκλησιαστική. Δεν είναι λίγες οι φορές, για παράδειγμα, που συνεργάζεται με το W.J., μεταφράζοντας ακόμα και αποσπάσματα τριφωνικών ή τετραφωνικών έργων από το ρεπερτόριο του τελευταίου.

τολόγιο του διδασκαλείου περιλάμβανε και ωραία ελληνικά τραγούδια, των οποίων οι μελωδίες άλλες μεν ήταν γνωστών Ελλήνων μουσικών και άλλες δημοτικές». Τότε συγκροτείται, επίσης πρώτη φορά, πολυφωνική (τετράφωνη) χορωδία -30 και πλέον μέλη- στις Σέρρες, η πρώτη στον αλύτρωτο ελληνισμό¹². Όλοι οι σπουδαστές ήταν εξασκημένοι στην ανάγνωση των μουσικών σημείων και η τετραφωνική χορωδία του Διδασκαλείου «όταν έψαλλε έφερε έκσταση στους ακροατές ή προκαλούσε ρίγη και παλμούς χαράς και ενθουσιασμού με την αρμονική εκτέλεση των μελωδιών»¹³.

Η Ευρωπαϊκή μουσική και το έντεχνο τραγούδι κατακτούν ήδη και επηρεάζουν βαθιά την προοδευτική, θα ισχυριζόμασταν, για τον καιρό της και τη συνέχειά του, και με έφεση στη μάθηση άρχουσα αστική κοινωνία της πόλης, κατά τα τέλη του 19^{ου} αι. προς τις αρχές του 20^{ου}. Σερραϊκές οικογένειες διαθέτουν ιδιόκτητα πιάνο, που εισάγονται από γνωστά κέντρα και πρωτεύουσες της Δύσης (Βιέννη κ.ά.).

Πολύ πριν την είσοδο του 20^{ου} αι. γίνεται αισθητή και η παρουσία οργάνων (κιθάρες, μαντολίνα)¹⁴, με τα οποία ερμηνεύονται έργα κλασικής μουσικής (μελοδράματα, οπερέτες) από επιχώριες ορχήστρες και σχήματα των σερραϊκών εκπαιδευτηρίων, φέρ' ειπείν του Γυμνασίου¹⁵,

12. Αθανάσιος Αργυρός, Η δράσις και το έργον του Δημ. Μαρούλη [1870-1885], ανάτυπο από την εφημ. *Εμπρός των Σερρών*, 1938, 17, και Νικόλαος Ρουδομέτωφ, Ο Καβαλιώτης δάσκαλος Γεώργιος (Τζώρτζης) Καρατζάς (1862 ή 1867-1952) και οι σπουδές του στη διδασκαλική σχολή Μαρούλη των Σερρών στα χρόνια 1882-84, *Πρακτικά Α' Διεθνούς Συνεδρίου Βαλκανικών Ιστορικών Σπουδών*, 20-23 Σεπτεμβρίου 2001, «*Η Καβάλα και τα Βαλκάνια, από την Αρχαιότητα μέχρι σήμερα*», έκδ. του Ιστορικού και Λογοτεχνικού Αρχείου Καβάλας και του Κέντρου Ιστορικών Μελετών και Εκδόσεων Νοτιανατολικής Ευρώπης και Μεσογείου, τόμ. Α', Καβάλα 2004, 388. Το κείμενο αναδημοσιευμένο στο τοπικό *Γιατί* 349-350 (2004) 9-24.

13. Ρουδομέτωφ, ό.π., 387-88.

14. Στις κατά καιρούς αναφορές μας στο θέμα περιλάβαμε σχετικές ειδήσεις, όπως αυτή των *Βιογραφικών αναμνήσεων* του καθηγητή Κάρολου Αλεξανδρίδη, που σημειώνουμε ακριβώς παρακάτω. Νεότερες πληροφορίες βλ. και στις *Αναμνήσεις* του Δημητρίου Πολυμέρη στο με αρ. τχ. 391 περ. *Γιατί* του Ιανουαρίου 2008, όπου στις σσ. 9, 11 και 12 γίνεται λόγος για την άσκηση των Σερραίων στην εκμάθηση του μαντολίνου και της κιθάρας αλλά και τη διδασκαλία τους στα σχολεία της πόλης ακόμα από το 19^ο αι. Συνέχεια των αναμνήσεων του Δ. Π., με ευρύτερο τοπικό ενδιαφέρον, δημοσιεύτηκαν εκ νέου στο *Γιατί* και τα τεύχη Μαΐου, Ιουνίου, Σεπτεμβρίου και Οκτωβρίου της ίδιας χρονιάς με τον τίτλο «Μία οικογένεια, μία πόλη, μία ιστορία». Τη δημοσιοποίηση των αναμνήσεων φρόντισε η ανεψιά του Ελένη Αμπατζή (Αμερική), η οποία παραχώρησε στο αρχείο μας αντίγραφο γνωστής σε μας φωτογράφησης της 25.5.1924 του Ομίλου Μανδολινάτας Ερασιτεχνών, μετέπειτα «Ορφέα», υπό τον Ιωάννη Ουζούνη, και στην οποία εικονίζεται ο μαντολινιστής θεός της.

15. Σταύρος Κοταμανίδης, *Πανσερραϊκό Ημερολόγιο* 10 (1984) 64. Στην εργασία του ίδιου για την *Πρώτη φιλαρμονική στις Σέρρες*, αφήγηση του Κύρου Κύρου στα 1974, σημειώνει επιπροσθέτως πως στις *Βιογραφικές αναμνήσεις* του ο αείμνηστος Σερραϊός

που διαθέτει σίγουρα τμήμα μαντολινάτας υπό τον Κ. Σγουρό, και πο-

καθηγητής Κάρολος Αλεξανδρίδης -πέθανε το 1977 σε ηλικία 92 ετών- δεν παραλείπει να αναφέρει την παρουσία μικρών επιχωρίων ορχηστρών, όπως η μαντολινάτα του Γυμνασίου Σερρών στα 1898-1902 υπό τον Κ. Σγουρό. Μετά το θάνατο του Κ. Σγουρού το 1911 η εφορεία του Γυμνασίου διορίζει το διευθυντή της μπάντας του ΟΡΦΕΑ (η ίδρυσή του αμέσως παρακάτω) και ρωσικής καταγωγής Αλέξανδρο Κίτσο -το 1914 ο ίδιος διευθυντής και στον ΑΠΟΛΛΩΝΑ- ως δάσκαλο της Ωδικής στις ανώτερες τάξεις του Παρθεναγωγείου και στις δύο κατώτερες του Γυμνασίου. Με την ίδια απόφαση δίνεται εντολή να αντικατασταθεί το συντομότερο η διδασκαλία της Ωδικής με αυτήν της οργανικής μουσικής και να οργανωθεί η νέα σχολική ορχήστρα. Σύμφωνα πάντα με αναφερόμενα σε Έκθεση του διευθυντή του Γυμνασίου, όπως σημειώνεται εν παρενθέσει παρακάτω, την ίδια περίοδο οι Βούλγαροι μαθητές διαθέτουν αξιολογότητα, για τα μαθητικά δεδομένα της εποχής, χορωδία και ορχήστρα, γεγονός που οδηγεί την εφορεία του σχολείου, για λόγους βεβαίως σχετικούς με το πνεύμα της δραστηριοποίησης ενάντια στη βουλγαρική προπαγάνδα αλλά και με τον ανταγωνισμό ανάμεσα στις δύο σχολικές κοινότητες, στον καταρτισμό της νέας ορχήστρας με δική της πρωτοβουλία, μιας και το Γυμνάσιο ούτε καιρό, ούτε υποχρέωση είχε να καταρτίσει ορχήστρα. Στην ίδια Έκθεση σημειώνεται ακόμα και η ισχύουσα απαγόρευση από μέρους της τουρκικής διοίκησης στην πρόσληψη Ελλήνων υπηκόων ως μουσικοδιδασκάλων:

«Η παρούσα εφορεία άμα ελθοῦσα εις τα πράγματα εφρόντισεν αμέσως να πράξει τι, τον υπό τον Ομίλου 'Ορφεύς' κληθέντα διευθυντή της Μπάντας Αλέξ. Κίτσον, όστις καθ' [α] λέγει είναι Ρώσος εις την καταγωγήν διατελέσας αρχιμουσικός εν τω Ρωσικώ Στρατώ, διώρη[ι]σεν ίνα διδάσκη Ωδική εν ταις ανωτέραις τάξεσι του Παρθεναγωγείου και εις τας κατωτέρας του Γυμνασίου. Παρακολουθήσας αυτόν και τα πλείστα των μαθημάτων του, αντελήφθη μετά λύπης ότι αγνοεί και τα στοιχεία της διδασκαλίας, ιδών δε ότι ο χρόνος κατα[ε]νάλισκετο εις μάτην και ο ζήλος των μαθητών εμαραίνεται, απεφάσισα αντί της ωδικής να εισαγάγω προαιρετικήν την διδασκαλίαν της Οργανικής Μουσικής προς καταρτισμόν ορχήστρας του Γυμνασίου. Υπέρ των 40 δε μαθητών των κατωτέρω[ν] τάξεων προμηθευθέντες ίδια δαπάνη όργανα ήρχισαν από του τέλους Φεβρουαρίου να διδάσκονται παρ' όλου το αμέθοδον του μουσικοδιδασκάλου. Οι μαθηταί κεκτημένοι ήδη αρκετάς γνώσεις εν τη αστική σχολή διδασκαλίας του πέρου αποθανόντος δοκίμου διδασκάλου Κων. Σγουρού, βοηθούμενοι δε και υπό των μαθητών των ανωτέρων τάξεων, όσοι μετείχον παλαιότερας τινός ορχήστρας του 'Ορφεύς' διαλυθείσης, κατώρθωσαν κατά την τελετήν της επιδόσεως των απολυτηρίων να παίξωσι τεμάχια τινά. Ενώ αι μαθήτριάι [του Παρθεναγωγείου] εν απλουστάτη[οι]ς άσμασι διδαχθείσιν[έντων] υπό τω αυτώ απέτυχον οικτρώς. Το Γυμνάσιον βεβαίως ούτε καιρόν, ούτε υποχρέωσιν έχει να καταρτίξη ορχήστραν, αλλά επειδή οι Βούλγαροι κατήρτισαν προ πολλού αρκετά καλήν εκ των μαθητών των οίτινες και χορωδίαν λαμπράν αποτελούσιν, α τε συστηματικώς διδασκόμενοι την μουσικήν και ούτω εν ταις διαφόροις εορτά[ι]ς και πανηγύρεσιν ως εν τη 1^η Μαΐου, παρίστανται ασυγκρίτως υπέρτεροι ημών υπό μουσικήν έποψιν. Ανάγκης και ημείς και μη υστερήσωμεν. Δυστυχώς η υπό της Τουρκικής Κυβερνήσεως απαγόρευσις των υπηκόων Ελλήνων του να διδάσκωσιν ενταύθα, καθιστά δυσχερή την εξεύρεσιν ικανού μουσικοδιδασκάλου. Ούτω δε ανάγκην να κρατηθή και διά το προσεχές έτος ο κ. Αλέξ. Κίτσος και θα περιορισθή μόνον εις την διδασκαλίαν της Οργανικής Μουσικής. Προς διδασκαλίαν δε της Ωδικής συνιστάται εις την Εφορείαν να διορίσωσι τελειόφοιτον τινά του Διδασκαλείου Αθηνών μαθητεύσαντα και τω Ωδείω» (Αρχείο Υπουργείου Εξωτερικών, 1912, Φ. 122/5/1: Απόσπασμα της από 12.7.1912 Εκθέσεως του Γυμνασιάρχου Λεωνίδα Παπαπαύλου, αρχείο Γ. Αψηλίδη, πρώτη αναφορά από εμάς στη «Συμβολή» στις δικές μας Πηγές και μουσική βιβλιογραφία, ό.π., σσημ. 1). Δε θεωρούμε

λύ πιθανό του νέου Κεντρικού Παρθεναγωγείου στα τέλη του 19ου αιώνα¹⁶. Η καθολική επικράτηση των οργάνων αυτών, τα οποία έως ένα σημείο επιλέγονται συνειδητά από τους Έλληνες, που στρέφουν το βλέμμα στη Δύση, ενάντια στον τουρκικό αμανέ¹⁷, γίνεται περισσότερο εμφανής κατά τις πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} (συμφωνικές μαντολινάτες, ορχήστρες και χορωδίες με πολυφωνικό ύφος) για να συνεχιστεί καθόλη τη διάρκεια του. Είναι η εποχή που η προσπάθεια υπεροχής των ξεχωριστών τοπικών κοινωνιών στην πόλη συνεχίζεται αμείωτη, έστω και με το πρόσχημα της μουσικής δραστηριότητας ανάμεσα στις μαθητικές

βεβαίως τυχαίο το πνεύμα της Έκθεσης, όταν μάλιστα γνωρίζουμε την ξεχωριστή αναφορά του Γεωργίου Παχτίκου στο περ. *Μουσική και τα τεύχη* με αρ. 21 και 22 (Σεπτ. - Οκτ. 1913) 203-204 για την ενδιαφέρουσα διαδρομή στη λόγια μουσική του «λογχοσθέντος υπό των Βουλγάρων [το 1913] μουσικολόγου γυμνασιάρχη Σερρών Λεωνίδα Παπαπαύλου», όπως τη δημοσιεύσαμε πρώτη φορά στο 8^ο τεύχος του περ. *Άμαστρις* της Θεσ/νίκης το 2009, σ. 14, βλ. και σημ. 28.

16. Σε ανακοίνωση στον τύπο της Κωνσταντινούπολης τον Ιούνιο του 1899 αναγγέλλεται ότι ο «εν Σέρραις διαμένων φιλογενής κ. Γρηγόριος Κωνσταντινίδης [Γρηγόριος Κωνσταντίνου ή Ρακιτζής] θα χορηγή κατ' έτος τη εκπαιδευτική εφορία ικανόν ποσόν προς συντήρησιν τριών διδασκάλων κοπτικής, εργοχείρων και μουσικής» (Ιωάννης Θ. Μπάκας, Ευεργέτες των φιλεκπαιδευτικών και φιλανθρωπικών καταστημάτων των Σερρών την περίοδο 1870-1912 μέσα από τον τύπο της εποχής, *Όμιλος «Ορφέας» Σερρών. Εκατό χρόνια από την ίδρυσή του 1905-2005*, Σέρρες 2005, 103).

17. Πρώτη μας ανακοίνωση στο θέμα το 1996, *Οκτώ κείμενα*, ό.π., 19. Στο ίδιο πνεύμα και η αναφορά του Νίκου Α. Δοντά, «Εκατό χρόνια της Ελληνικής Οπερέτας. Από το Παρίσι στην Αθήνα και σε όλο τον κόσμο», στο πρόγραμμα *Θυμήσου εκείνα τα χρόνια!* της Εθνικής Λυρικής Σκηνής για την καλλιτεχνική περίοδο 2007-08, σσ. 18 και 19, όταν σημειώνει πως στην αστικοποιημένη Αθήνα των αρχών του 20ού αι. πρώτα η επιθεώρηση και σχεδόν ταυτόχρονα η οπερέτα προσφέρονταν γι' αυτόν το σκοπό, καθώς η μουσική τους έπαιγνε αποστάσεις από τον αμανέ και εν γένει από το «ανατολίτικο» τραγούδι, το οποίο δεχόταν πυρά από όλες τις πλευρές. Δεν παραλείπει, ακόμα, να τονίσει πως, στο βαθμό στον οποίο η μουσική της οπερέτας ήταν πρωτότυπη, γραμμένη από Έλληνες συνθέτες, ήταν για πολλούς η «ελληνική» απάντηση σε «μουσικές ξενόφερτες» τόσο από τη Δύση όσο και από την Ανατολή.

Στη μόλις πρόσφατη εργασία της Στέλλας Κουρμπανά, επίσης, Τα θεατρικά περιοδικά και η μουσική πραγματικότητα στην Αθήνα του 19^{ου} αιώνα, *Μουσικός Ελληνομνήμων*, περ. έκδ. του Τμήματος Μουσικών Σπουδών του Ιονίου Πανεπιστημίου, 1 (Σεπτέμβριος - Δεκέμβριος 2008) 8, μεταφέρεται απόσπασμα από την «Επιφυλλίδα» του Ι. Σκυλίση του πρώτου τεύχους της *Θεατρικής Επιθεωρήσεως* του Νικολάου Γ. Ιγγλέση, που κυκλοφόρησε στην Αθήνα την 18.5.1880, στο οποίο γίνεται λόγος για τη χρήση της λέξης «μανέ» αντί του «αμανέ», που είναι «εξοβιλιστέος» γιατί θυμίζει «τας δουλικάς τού φοβερώς δοκιμασθέντος έθνους ημέρας». Το κείμενο δίνει την αφορμή για τη συγγραφή της διατριβής στο δεύτερο τεύχος του ίδιου περιοδικού με θέμα την «Η εν Ελλάδι Μουσική», πιθανότατα «υπό του σεβαστού Μουσικοδιδασκάλου» και συνεργάτη του περιοδικού Αλέξανδρου Κατακουζηνού, από την οποία, πέρα από τα άλλα ενδιαφέροντα, μεταφέρουμε εδώ την επισήμανση για τη συμβολή στην πρόοδο της μουσικής καλλιέργειας στην Ελλάδα «του Ωδείου, της τετράφωνης εκκλησιαστικής μουσικής των ανακτόρων, των παραστάσεων όπερας, των ωδικών καφενείων και των μπαντών».

κοινότητες, ακόμα και μετά την τυπική λήξη του Μακεδονικού Αγώνα και τα γεγονότα της επανάστασης των Νεοτούρκων στις 11 Ιουλίου του 1908.

Σημαντικό ρόλο, όμως, στην καλλιέργεια της μουσικής της παράδοσης παίζουν και οι πολλές φιλαρμονικές, πέντε τον αριθμό, αν περιλάβουμε κι αυτήν της τουρκικής Φρουράς (Γυμνασίου, Κεντρικής Αστικής Σχολής, ΟΡΦΕΑ, ΑΠΟΛΛΩΝΑ)¹⁸, μέχρι τα μέσα της δεύτερης δεκαετίας του 20^{ου} αι., αναπτύσσοντας έντονη παιδευτική και εθνική δραστηριότητα. Ιδρύονται από ελληνικά σωματεία ή ιδρύματα και λειτουργούν σύμφωνα με καταστατικά εγκεκριμένα από την τουρκική διοίκηση. Ωστόσο, ιδιαίτερα στο χώρο της παραδοσιακής (εμπειρικής) μουσικής της πόλης των Σερρών και της περιοχής τους, δε μαρτυρείται, απ' ό-σο γνωρίζουμε αλλά και όπως αναμενόταν, η αντίστοιχη παρουσία «έντεχνων» λαϊκών σχημάτων (κομπανίες) με τα γνώριμα τώρα πνευστά (χάλκινα) όργανα των φιλαρμονικών, τις έξοχες δημώδεις -και όχι μόνο αυτές- μελωδίες και την ανάδειξη των κοινών εκείνων μουσικών χαρακτηριστικών των λαών της ευρύτερης περιοχής, που η Ιστορία διαφύλαξε από τη λησμονιά.

Ο ΕΙΚΟΣΤΟΣ ΑΙΩΝΑΣ

Η περίοδος μέχρι και το Μεσοπόλεμο

Το 1902 ο βιολονίστας Κ. Σγουρός ιδρύει την πρώτη (συμφωνική) μαντολινάτα - ορχήστρα νέων στις Σέρρες. Την ίδια χρονιά ιδρύεται ο Γυμναστικός [ή Μουσικογυμναστικός] Σύλλογος, γνωστός περισσότερο ως Όμιλος Ερασιτεχνών ΤΕΡΨΙΧΟΡΗ, που γίνεται πασίγνωστος με τη σύσταση του τμήματος της ομώνυμης φιλαρμονικής το 1904 υπό τον Θεσσαλονικιό Ιωάννη Βαΐου, της πρώτης στην πόλη και την περιοχή

18. Στον *Αστέρα* της Θεσσαλονίκης, αρ. 87, φ. 20.5.1910, γίνεται λόγος και για τη φιλαρμονική της πόλης (αλλού: Κοινότητα) των Σερρών χωρίς αναφορά στο διευθυντή. Πρόκειται, υποθέτουμε, για την ΤΕΡΨΙΧΟΡΗ του Μουσικογυμναστικού Συλλόγου (Όμιλου Ερασιτεχνών, θα επανέλθουμε), μετέπειτα (1907-08) ΟΡΦΕΑ. Για την ίδια φιλαρμονική γίνεται λόγος στην εφημ. *Μακεδονία*, φ. 60 (13.9.1911) 3: «Ζητείται μουσικοδιδάσκαλος διά την φιλαρμονικήν της Ελληνικής Κοινότητος Σερρών. Ο βουλόμενος αποταθήτω εις το Δ. Συμβούλιον». Ο Ιωάννης Μπάκας, επίσης, στα «Χρονικά της Μητροπόλεως Σερρών κατά την τελευταία περίοδο της Τουρκοκρατίας (1878-1912)», μόλις δημοσιευμένα στο *Σερραίων Διάσωμα. Πνευματικοί και Καλλιτεχνικοί Θησαυροί της Εκκλησίας των Σερρών*, έκδ. της Ιεράς Μητροπόλεως Σερρών και Νιγρίτης, Σέρρες 2008, την καταγράφει στα 1909 περιλαμβάνοντας και πιθανή φωτογράφησή της, ως φιλαρμονική της πόλεως των Σερρών. Διευθυντής των παραπάνω ήταν ο Ιω. Βαΐου μέχρι και το 1909, με εξαίρεση τη φιλαρμονική του ΑΠΟΛΛΩΝΑ, που διηύθυνε ο Αλ. Κίτσος.

των Σερρών. Δρα παράλληλα με τον ΟΡΦΕΑ (1905). Η ξέχωρη πορεία των δύο σωματείων μέχρι τα 1915-16 που διαλύεται το πρώτο, στην ουσία δεν είναι τίποτε άλλο παρά η προέκταση της συνεχούς διαμάχης -η κορύφωσή της στα 1891- των Τσορμπατζήδων της πόλης (Τερψιχόρη) και των Τσιπλάκηδων (Ορφέας).

Ο Γυμναστικός Σύλλογος, ελάχιστα έως καθόλου ιστορημένος από τους επιχώριους μελετητές και χρονικογράφους -οι τελευταίοι κατά το πλείστον επαναλαμβάνονται εξωραΐζοντας τη βασική ειδησεογραφία-, διαθέτει ακόμα πλήρη μαντολινάτα υπό τον Νικόλαο Παπαναστασόπουλο (Αθήνα 1874;-Θεσ/νίκη 1919). Διαγράφει κυρίαρχη ιστορική και πολιτισμική διαδρομή στην πόλη αναδεικνύοντας τους σκοπούς και τις επιδιώξεις του σωματείου τότε που προβάλλει επιτακτικά η ανάγκη της ενίσχυσης και στήριξης του Μακεδονικού Αγώνα στις Σέρρες. Ίσως πρόκειται για τη χρονική συνέχεια του ομώνυμου συλλόγου του 1899, για τον οποίο γνωρίζουμε μόνο πως ως αθλητικό σωματείο στην αρχή ιδρύει γυμναστήριο για να οργανώσει αργότερα τμήμα φιλαρμονικής¹⁹, πληροφορία στην οποία τελειώνει και η όποια γνώση μας για την παραπέρα παρουσία του τα μέλη του εντάσσονται αρχικά στο Γυμναστικό Σύλλογο του 1902 και αργότερα βεβαίως στον ΟΡΦΕΑ.

Την 1.8.1905 ιδρύεται ο ΟΡΦΕΑΣ. Ο πραγματικός σκοπός της ίδρυσης είναι εθνικός: μέλη του εντάσσονται στο Μακεδονικό Αγώνα και στην οργανωμένη από το 1904 ελληνική άμυνα κατά των Βουλγάρων, ε-

19. Εγκυκλοπαιδικόν Ημερολόγιον «Φάρος της Ανατολής 1901», ΚΠολη 1900, 299 και εφημ. *Εμπρός των Αθηνών* (αρχείο Γ. Αψηλίδη), φ. 24.4.1901, σ. 4, όπου γίνεται λόγος για την «προ δύο μόλις ετών δαπάνη γενναίων ομογενών» ίδρυση του Γυμναστηρίου της πόλης από τον Αριστείδη Ιωαννίδη «ον ο μετ' ολίγους μήνας ιδρυθείς υπό την προεδρίαν του ρέκτου ιατρού κ. Θεοδοωρίδου Γυμναστικός Σύλλογος [...]». Περισσότερα για το σύλλογο, την ταύτιση της δραστηριότητας της ΤΕΡΨΙΧΟΡΗΣ ως τμήματός του και την εύλογη σύνδεση των ειδήσεων, βλ. στη δική μας «Συμβολή» στις *Πηγές και μουσική βιβλιογραφία*, ό.π., 58-60. Τελευταία είδηση για το ασφαλές συμπέρασμα της παρουσίας και δράσης του συλλόγου πριν την απελευθέρωση του 1913 και αμέσως μετά απ' αυτήν αποτυπώνεται στο περ. *Νέον Πνεύμα* 2 (15.3.1914) 8, όπου και η αναφορά για την προσπάθεια ανασύστασής του.

Το 1906 πρόεδρος του Γυμναστικού Συλλόγου είναι ο Ιωάννης Πανταζής, τον οποίον συναντάμε και το 1914 ως μέλος του Δ.Σ. Για τον ίδιο, υποθέτουμε βάσιμα, υπό την ιδιότητά του ως μουσικού, και το απόσπασμα από την εργασία της Άννας Στόγιου - Χρηστίδου για τη *Φιλόπρωχο Αδελφότητα Κυριών «Εμμέλεια», 1895-2006*, σ. 8: «Για να έχει μεγαλύτερη επιτυχία ο χορός τους ανέθεσαν εις τον τότε καθηγητή της μουσικής του Ανωτέρου Παρθεναγωγείου Ιωάννη Πανταζή να συνθέσει ένα τραγούδι με τους σκοπούς της Αδελφότητας. [...] Τον χορό άνοιξαν οι κυρίες της Εμμέλειας με τον πηδηχτό χορό και το τραγουδάκι που συνέθεσε ο μουσικός Ι. Πανταζής: *Άιντε να κάνουμε χορό / τώρα που έχουμε καιρό / τώρα που 'ναι πανηγύρι / για της φτώχειας το χατίρι*».

νώ η διδασκαλία της μουσικής και της δραματικής τέχνης αποτελούν το πρόσχημα της δραστηριότητάς του. Τον Ιούλιο του 1909 εγκαινιάζεται πανηγυρικά η ιστορική αίθουσά του, μοναδική σωζόμενη φυσική απόδειξη από την ίδρυση, όπου επί πολλά χρόνια στεγάστηκε το Δημοτικό Περιφερειακό Θέατρο (ΔΗ.ΠΕ.ΘΕ.) και που κατά καιρούς κινδύνευσε να καταρρεύσει από το βάρος του χρόνου. Διατηρεί τμήματα χορωδίας, ορχήστρας εγχόρδων και συμφωνικής μαντολινάτας με πρώτο δάσκαλο τον Κ. Σγουρό. Η Α΄ Συναυλία δίνεται στις αρχές του 1907, ενώ την επόμενη χρονιά ανεβαίνει στη «Γρηγοριάδα» η *Γκόλφω* του Σπ. Περεισιάδη με τη μουσική υποστήριξη της ΤΕΡΨΙΧΟΡΗΣ, ενταγμένης από το 1907-08 στον ΟΡΦΕΑ. Ακολουθούν παραστάσεις στις Σέρρες (θερινό θέατρο «Θάλεια») και στο νομό²⁰.

20. Λεπτομέρειες βλ. στο Γιώργο Αψηλίδη, Η Πρωτομαγιά του 1908 στην πόλη των Σερρών, περ. *Μετά* 64 (2000), κυκλοφορία και σε ανύψο. Για τον Όμιλο Ερασιτεχνών ΤΕΡΨΙΧΟΡΗ, την πρώτη φιλαρμονική των Σερρών στα 1904 και τις εξομήσεις της στο νομό βλ., εκτός από τα ακριβώς παραπάνω, και τα δικά μας *Οκτώ κείμενα*, ό.π., σσ. 39-44 και 45-52. Επέτι δημοσιεύσαμε πρώτη φορά με περισσότερα στοιχεία την εργασία μας για τη συμμετοχή της σε εκδήλωση στο Μικρό Σούλι (Σέμαλτο) Σερρών στα 1909, χρονολογική τοποθέτηση στην οποία εμμένουμε παρά το χρονικό επαναπροσδιορισμό που σημειώνουμε στο με αρ. 37 (241) λήμμα της «Συμβολής» στις *Πηγές και μουσική βιβλιογραφία* μας, ό.π., 68. Το Δεκέμβριο του 1908 η ΤΕΡΨΙΧΟΡΗ ανεβάζει την *Γκόλφω* στην Αλιστράτη. Ιδού πώς καταγράφεται στην εφημ. *Αλήθεια* της Θεσσαλονίκης, στο φ. της Τετάρτης 14 Ιανουαρίου 1909 (πρώτη αναφορά από εμάς στη «Συμβολή», ό.π., 60, 61):

«Η Τερψιχόρη στην Αλιστράτη για την *Γκόλφω* - 30.12.1908, Εξ Αλιστράτης τη 30ή Δεκεμβρίου 1908. [...] καταρτισμένος όμιλος των Ερασιτεχνών υπό την διεύθυνσιν του εκ των διδασκάλων κ. Α. Βαρλαμίδου ανεβίβαζε επί σκηνής την 'Γκόλφω', το έξοχον τούτο και διδακτικώτατον κομειδύλλιον. Ευγενείς και φιλοπάτριδες νέοι μέλη του εν Σέρραις ευδοκίμως λειτουργούντος μουσικού ομίλου της 'Τερψιχόρης' προθύμως προσφέρθησαν να καλύψωσι διά των ωραίων μουσικών των τεμαχίων την ευεργητικήν ημών παράστασιν. Ουδέποτε θα λησμονήσωμε την θυσίαν, εις ην χάριν ημών υπεβλήθησαν οι ευγενείς ούτοι νέοι. Το πρώτον όπερ τους πάντας μέχρι δακρύων συνεκίνησαν ήτο η διά των κεντρικωτέρων οδών της κομποπόλεώς μας της μουσικής παρέλασις. Χειροκροτήματα και ζητωκραυγαί υπέρ των μελών της 'Τερψιχόρης' πανταχόθεν ηκούοντο. Το εσπέρας κατά την παράστασιν το πλήθος τοσούτον ην, ώστε αν και στί[οι] βηδόν ο εις επί του άλλου εκάθητο, οι πλείστοι ηναγκάσθησαν να απέλθωσιν, καθότι η μεγάλη του Παρθεναγωγείου αίθουσα, ένθα εγένετο η παράστασις δεν δύναται να περιλάβη επιμ' εξακόσια άτομα, δι' ο χάριν των μη δυνηθέντων να παραστώσιν ηναγκάσθη ο όμιλος να επαναλάβη το έργον και την εσπέραν της Κυριακής. Η επιτυχία του δράματος υπερέβη τας προσδοκίας όλων, πάντες δε οι τα της παραστάσεως πρόσωπα υποδυθέντες ήσαν αμίμητοι και καθ' όλα άμειμπτοι, καταχειροκροτηθέντες υπό των κατενθουσιασθέντων διά την [...δυσανάγνωστο] [...] και τα μέλη της 'Τερψιχόρης', άτινα μετά μεγίστης προθυμίας έσπευσαν να τιμήσωσι την Αλιστράτην και τον όμιλον, [...] [...] Παιδιά, νέοι, γέροντες συνεκεντρώθησαν επί το αυτό, έχοντες δ' επικεφαλής την μουσικήν παρήλασαν διά ζητωκραυγών και εθνικών ασμάτων διά μέσου της κομποπόλεως καταλήξαντες εις την πλατείαν της αγοράς. Ενταύθα πάντες αποτελέσαντες κύκλον ήρχισαν τον χορόν του Ζαλόγγου, ον διεδέχθησαν ζητωκραυγαί και χειροκροτήματα υπέρ των μελών

Από την πολύχρονη προσφορά του συλλόγου, εν δράσει μέχρι σήμερα, στη μουσική και στον πολιτισμό της πόλης επισημαίνουμε τον καθοριστικό του ρόλο στη διάσωση και διάδοση των δημοτικών τραγουδιών της περιοχής, τη συμβολή του στην ανάπτυξη της πολυφωνικής χρωδιακής μουσικής, της συμφωνικής μουσικής και τη σοβαρή, τουλάχιστο μέχρι το πρόσφατο παρελθόν και την περίοδο που καταγράφουμε εδώ, εκπροσώπηση της πόλης σε πανελλήνια και διεθνή φεστιβάλ θεάτρου ή μουσικής, συναντήσεις, διαγωνισμούς.

Την ίδια εποχή αναπτύσσουν δραστηριότητα ο Μουσικός Όμιλος ΟΜΟΝΟΙΑ και ο Μουσικοδραματικός Σύλλογος ΑΠΟΛΛΩΝ, που κυριαρχεί στη μουσική ζωή της πόλης έως το τέλος των επερχόμενων πολέμων και διαθέτει κι αυτός πλήρη τμήματα φιλαρμονικής και ορχήστρας με διευθυντή τον Αλέξανδρο Κίτσο. Ο πρώτος ιδρύεται το 1908, τη χρονιά που ξεσπά η επανάσταση των νεοτούρκων με επίκεντρα τη Θεσσαλονίκη, τις Σέρρες και το Μοναστήρι. Οργανώνει συναυλίες και «θεατρικές εσπερίδες» στο νομό και στις γειτονικές πόλεις. Ο δεύτερος άτυπα τουλάχιστον από την περίοδο 1908-1909 και επίσημα το 1914, όταν ο ΟΡΦΕΑΣ μετατρέπεται σε πολιτικό σωματείο της βενιζελικής παράταξης²¹ και μετονομάζεται σε ΦΙΛΙΠΠΟ -λειτουργεί βεβαιωμένα μέχρι και τον Οκτώβρη του 1915- για να επανασυσταθεί το 1919 με την προσωνυμία ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ - ΠΡΩΗΝ «ΟΡΦΕΥΣ».

Στις 8 Οκτωβρίου του 1912 αρχίζει ο Α΄ Βαλκανικός Πόλεμος (στις 6 Νοεμβρίου η εισβολή των Βουλγάρων στην πόλη). Ο δεύτερος, το 1913, οδηγεί στη συνθήκη του Βουκουρεστίου, με την οποία η Ελλάδα παίρνει το λιμάνι της Καβάλας, τη Θεσσαλονίκη, τη Χαλκιδική, τη Νότια Ήπειρο με τα Ιωάννινα, καθώς και τα νησιά του Αιγαίου, με εξαίρεση τα Δωδεκάνησα. Στις 29 Ιουνίου αυτής της χρονιάς η Αήττητη 7^η Ελληνική Μεραρχία υπό τον συνταγματάρχη Ναπολέοντα Σωτίλη, παπού της καλλιτέχνης με διεθνές κύρος Λίζας Σωτίλη, εισέρχεται στην κατεστραμμένη πόλη των Σερρών²². Το 1914 αρχίζει ο Α΄ Παγκόσμιος

της αθανάτου 'Τερψιχόρης' Σερρών. Είτα μετά της αυτής και πάλιν τάξεως διελθόντες τας κεντρικώτερας οδούς [παρέ]στησαν εις την πλατείαν της άνω συνοικίας [...], όπου ο εθνικός χορός επί μίαν διήρκεσεν ώραν. [...] [Υπογραφή] Β. Ευχαριστήριον: Καθήκον θεωρούμεν και διά του τύπου να ευχαριστήσωμεν τα μέλη εκείνα του εν Σέρραις μουσικού ομίλου 'Τερψιχόρη', άτινα διά της συμμετοχής των επάλλων τον ευεργητικήν ημών παράστασιν. Συγγαίρομεν από καρδίας την 'Τερψιχόρην' ήτις μεταξύ των μελών της συγκαταλέγει τοιούτους ευγενείς και φιλοπάτριδας νέους. Τα μέλη του ομίλου των Ερασιτεχνών Αληστράτης».

21. Γιώργος Καφταντζής, *Ορφείας Σερρών 1905-1991. Ιστορική αναδρομή*, Θεσ/νίκη 1991, 74.

22. *Η καταστροφή των Σερρών. Δράμα ιστορικών και πατριωτικών εις Πράξεις 4*, του ηθοποιού Ιωάννου Δρόσου, ανεβαίνει πρώτη φορά στην Αθήνα και στο Θέατρο

Πόλεμος, στις 28 Αυγούστου 1916 ο βουλγαρικός στρατός εισβάλλει στις Σέρρες για να ακολουθήσει η βουλγαρική κατοχή, που θα διαρκέσει μέχρι το Νοέμβριο του 1918. Στις 21 Σεπτεμβρίου οι Σέρρες ανακαταλαμβάνονται από τον ελληνικό στρατό. Στα τέλη Αυγούστου του 1922 οι Τούρκοι μπαίνουν στη Σμύρνη και την πυρπολούν. Ο Ελληνισμός φεύγει οριστικά από τη Μικρά Ασία, κάτι που σύντομα θα επικυρωθεί και με τη Συνθήκη της Λωζάνης.

Μετά την τελευταία πυρπόληση της πόλης το 1913, την ολοσχερή καταστροφή, την ερήμωση και τους πολέμους που ακολουθούν, αρχίζει μία αναγεννητική προσπάθεια σ' όλους τους τομείς. Η ενσωμάτωση του προσφυγικού στοιχείου στα 1922, η αγωνία για την καθημερινή επιβίωση, οι κοινωνικές αντιθέσεις και οι δραματικές ιστορικές στιγμές της μεσοπολεμικής περιόδου ταλανίζουν τους κατοίκους της. Η οικονομική κρίση και η ανεργία, όχι λίγες φορές, σαρώνουν την εργατική τάξη παρά τη διαφαινόμενη πρόοδο σε όλα τα επίπεδα²³.

Όλα αυτά οι Σερραίοι τα αντιπαρέχονται με αθρόες προσελεύσεις στις συναυλίες των τοπικών σωματείων, τις παραστάσεις των θιάσων και τους χορούς υπό τους ήχους του γραμμόφωνου -είδους πολυτελείας για πολλούς- και της λατέρνας, της τζαζ μπαντ, του σουίγκ, του φοξ τροτ, του ταγκό και του βαλς. Η νεολαία, ταλαιπωρημένη από τις κακουχίες και τις δοκιμασίες των προηγούμενων χρόνων, συμμετέχει σε κάθε προοδευτική δραστηριότητα στο κατώφλι μιας από τις πλέον ενδιαφέρουσες περιόδους στην ιστορία της σερριώτικης μουσικής παραγωγής.

Ο ΟΡΦΕΑΣ ξαναβρίσκει την παλιά του αίγλη με πλήρη τμήματα χορωδίας, μαντολινάτας, 60μελούς ορχήστρας εγχόρδων - πνευστών και φιλαρμονικής υπό τον Παναγιώτη Δρομάζο το 1919 και αργότερα με διευθυντές ακόμα και Ευρωπαίους μουσικοδιδασκάλους, όπως ο

«Ολύμπια» την 2.11.1918. Στις Σέρρες παρουσιάζεται από τους ερασιτέχνες του ΟΡΦΕΑ το 1919, για να επαναληφθεί το 1935 από τους μαθητές και μαθήτριες του Γυμνασίου και την 1.8.1948 με τη συμμετοχή μελών του Ανωτέρου Κατηχητικού Σχολείου του Εθνικοθρησκευτικού Συλλόγου ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ. Περισσότερο εντυπωσιακό, όμως, θεωρούμε το γεγονός της ύπαρξης Συμφωνικού Εμβατηρίου για την *Καταστροφή των Σερρών*, Κέρκυρα 28.11.1918, του Κερκυραίου Αρχιμουσικού Σπυρίδωνος Δουκάκη (1888-1974), καταλογογραφημένο ήδη από το Εργαστήρι Ελληνικής Μουσικής του Τμήματος Μουσικών Σπουδών του Ιονίου Πανεπιστημίου υπό την επιμέλεια του Λέκτορα Κώστα Καρδάμη. Φυλάσσεται στα Γενικά Αρχεία του Κράτους - Αρχεία Ν. Κέρκυρας. Συμπληρωματικά κ.λπ. στοιχεία, τα οποία κατέχουμε πλέον από το αμέσως χρονικό διάστημα μετά το πέρας της παρούσης εργασίας μας, οφείλουμε στη Σερραία Λέκτορα του ίδιου Πανεπιστημίου Ζωή Δ. Διονυσίου.

23. Περισσότερα, πηγές κ.λπ. βλ. στην εργασία μας «Η μουσική στην πόλη των Σερρών κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου του εικοστού αιώνα. Η λόγια μουσική, οι σύλλογοι, τα ιδρύματα, οι συναυλίες και οι μουσικοδιδάσκαλοι. Χρονολόγιο, πληροφορίες, σχόλια», περ. *Γιατί* 318 (2001) 33-48, κυκλοφορία και σε ανάλυτο.

Αυστριακός Luiw Blank κ.ά.²⁴

Ο αυτοδίδακτος μουσικός Γιάννης Ουζούνης (Σέρρες 1906-Θεσ/νίκη 1977) οργανώνει Όμιλο Μαντολινάτας Ερασιτεχνών αποκλειστικά από συμμαθητές του στο Γυμνάσιο (1920-25). Τα επόμενα χρόνια η γνωστή (συμφωνική) Μαντολινάτα Ουζούνη πλαισιώνεται από τμήμα ανδρικής χορωδίας ελεύθερων Σερραίων τραγουδιστών και εντάσσεται στον ΟΡΦΕΑ διατηρώντας συνήθως την ονομασία.

Νέα μουσικά σχήματα και σωματεία εμφανίζονται στο προσκήνιο, που δρουν ανταγωνιστικά προς τον ΟΡΦΕΑ, πλην ευεργετικά για τη μουσική ανέλιξη της πόλης. Η λόγια μουσική, περισσότερο δημοφιλής, απευθύνεται στο ευρύ και καλλιεργημένο κοινό, σε όλες τις τάξεις της σεραϊκής κοινωνίας αλλά και στα εκπαιδευτικά ιδρύματα. Παίζεται τόσο από επαγγελματίες μουσικούς όσο και θαυμάσιους ερασιτέχνες, που παρουσιάζουν σχεδόν καθ' ολοκληρίαν έργα (ή αποσπάσματά τους) μεγάλων συνθετών της Δύσης και -λιγότερο- Ελλήνων της μέσης Επτανησιακής Σχολής. Έργα δημιουργών της αποκαλούμενης Εθνικής Μουσικής Σχολής των αρχών του 20^{ου} αι. αλλά περισσότερο της δεκαετίας του 1930 και της καθιέρωσης της «ελληνικότητας» ως ιδεολογήματος, απουσιάζουν παντελώς από το σωζόμενο υλικό (προγράμματα συναυλιών, κριτικές στον τοπικό τύπο κ.λπ.).

Δεξιότεχνες πιανίστες και διάσημοι λυρικοί τραγουδιστές του Ελληνικού Μελοδράματος επισκέπτονται την πόλη -συνήθως αν όχι πάντα- μετά τη Θεσσαλονίκη και πραγματοποιούν συναυλίες στα κινηματοθέατρα -το καλοκαίρι του 1931 εγκαινιάζεται το ιστορικό «Κρόνιον»- και τα αριστοκρατικά ζαχαροπλαστεία της²⁵. Πολυπρόσωπες ορχήστρες

24. Στις 29.8.1919 ο ΟΡΦΕΑΣ ανεβάζει με τους ερασιτέχνες του την «ευεργετική παράσταση» *Αγαθόπουλος ο Ξηροχωρίτης*. Συμμετέχει η χορωδία του συλλόγου «τη συμπράξει δεσποινίδων και τη συνοδεία μαντολινάτας υπό τον Π. Δρομάζο, οι οποίοι υπήρξαν σημαντικώτατοι συντελεστές της επιτυχίας». Πηγή: Αρχείο εφημερίδων της Εθνικής Βιβλιοθήκης της Ελλάδος, εφημ. *Μακεδονία*, φ. 31.8.1919, 2. Από την ίδια εφημερίδα, φ. 31.7 και 7.8.1922, διασώζεται εκτενέστατη και ενδιαφέρουσα παρουσίαση της απογευματινής συναυλίας των τμημάτων του ομίλου, υπό τον «ακαμάτως εργαζόμενον μουσικοδιδάσκαλον Ι. Βαΐου» αυτή τη φορά, κατά την οποία «συνκεντρώθη ό,τι εκλεκτόν και ωραϊόν είχε να επιδείξει η τοςάκις μαρτυρήσασα, πλην αναβιούσα πόλις των Σερρών, παρουσία των Θρησκευτικών, Πολιτικών και Στρατιωτικών Αρχών». Παίζουν μέρος η χορωδία και η σπουδάστρια του Ωδείου Αθηνών Αφροδίτη Μάνθου, η ορχήστρα εγχόρδων με τους Κων/νο Ζλάτκο και Νικόλαο Καρατζά και τελευταία η μαντολινάτα «διά της αυτόχρομα αριστοτεχνικωτάτης εκτελέσεώς των της *Norma*, της *Aida* και των *Απάχηδων των Αθηνών*, που αποτελούν «το κορύφωμα της επιτυχίας κ' επί τσούτον καταθέλγουν το θέατρον, ώστε τούτο ν' απαιτήση την επανάληψίν των».

25. Τέτοια ήταν των Αδελφών Φωτιάδη, πλάι στο παλιό βιβλιοπωλείο «Βαγουρδή», του Κ. Χριστοδούλου και η «Αίγλη» του Γεωργίου Χρήστου, περισσότερο γνωστό ως ωδικό καφενείο, πανόμοιο των γνωστών *cafes-chantants* του αιώνα που έφυγε με τη

«Ελαφράς» μουσικής, σερραϊκές και ξένες, κυρίως αθηναϊκές, ονομαστοί περιοδεύοντες θίασοι και κοσμαγάπητες οπερέτες, επιθεωρήσεις, μπαλέτα και «ντιζέρο» κατακλύζουν τα κέντρα διασκέδασης και κυριαρχούν στην προτίμηση της συντριπτικής πλειονότητας των Σερραίων, οπαδών της μελωδίας μέχρι τα σήμερα, της υπηρετήσης και των επιδόσεων στο *bel canto*. Φωνητικά σχήματα, κομπανίες και μπάντες εγχόρδων και πνευστών, οργανωμένες βασικά από τα μέλη της φιλαρμονικής του ΟΡΦΕΑ, δίνουν το δικό τους χαρακτηριστικό στίγμα, που συνδέεται, βεβαίως, με το γενικότερο κλίμα. Ερασιτέχνες τραγουδιστές ή χορωδοί του συλλόγου αλλά και επαγγελματίες μουσικοί από τις Σέρρες και τη Θεσσαλονίκη εργάζονται στα κινηματοθέατρα της πόλης κρατώντας τη μουσική υπόκρουση (πιάνο, φωνή) των έργων του βωβού κινηματογράφου²⁶.

Ο Ιωάννης Βαΐου²⁷, κυρίαρχη μορφή στη μουσική της πόλης κα-

βραχύβια παρουσία των ολιγομελών ορχηστρών τους. Αξίζει να επαναφέρουμε στο προσκήνιο μικρό μέρος από τον ενδεικτικό κατάλογο των επισκεπτών, λυρικών τραγουδιστών, που σημειώσαμε στην εργασία μας για τη «Μουσική στην πόλη των Σερρών κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου», ό.π., 35: Οι τενόροι Λεάνδρος Καβαφάκης, Αλέξανδρος Παπαγεωργίου, οι βαρύτονοι Γιάννης Αγγελόπουλος, Σταύρος Καψάλης και Ηλίας Οικονομίδης, ο βαθύφωνος Γ. Δρακόπουλος, η Ολυμπία Δαζέα, το ζεύγος Αλίκης Βίτσιου και Πέτρου Επιτροπάκη, η Αγγέλα Σεβίλη, ο Κλέων Τριανταφύλλου (Αττίκ), η «διεθνούς φήμης δραματική υψίφωνος, τέως πρωταγωνίστρια της όπερας της Μόσχας» Μαρίκα Παλαιστή κ.ά.

26. Την εποχή του βωβού κινηματογράφου μπορούμε να την καθορίσουμε χρονικά από το 1895 έως το 1926. Για τη δραστηριότητα των Σερραίων μουσικών στο βωβό κινηματογράφο βλ. ακόμα στην επιμελημένη από εμάς «Επιστολή του Αθανασίου Φιδετζή στα 1986 με τις αναμνήσεις από τις καλλιτεχνικές δραστηριότητες των πολιτιστικών συλλόγων της πόλεως Σερρών κατά την περίοδο 1920 έως 1936», στα *Σερραϊκά Σύμμεικτα*, έκδ. της Εταιρείας Μελέτης και Έρευνας της Ιστορίας των Σερρών (Ε.Μ.Ε.Ι.Σ.), τόμ. πρώτος, Σέρρες 2010, σσ. 179-196, κυκλοφορία και σε ανάτυπο, καταχωρημένη και στην ιστοσελίδα μας, ό.π., σημ. 1. Από τις πρόσφατες εργασίες γενικού χαρακτήρα για το θέμα προτείνουμε αυτές του Γιώργου Βλαστού στο *Classical Music Review* 4 (Καλοκαίρι 2007) 124-131 και 6 (Φθινόπωρο 2008) 72-77.

27. Ο Ιωάννης Βαΐου του Βαΐου γεννήθηκε στο Λειβάδι Ολύμπου το 1883 και πέθανε στη Θεσσαλονίκη στις 4.6.1961. Σπουδές στη Θεσσαλονίκη δεν έχουν επιβεβαιωθεί. Το 1934-35, σύμφωνα με δήλωση του Χρ. Σταματίου σε μας, εγγράφεται και φοιτά επί ολιγόμηνο διάστημα στο Κρατικό Ωδείο Θεσσαλονίκης (ίδρ. 1914), προκειμένου να επικυρώσει το τυπικό του διορισμού του στο Δημόσιο. Μέρος των εργοβιογραφικών του βλ. στα δικά μας *Οκτώ κείμενα*, ό.π., 79-80.

Διασώζουμε εδώ για την Ιστορία, πρώτη φορά, τον *Ύμνο του* [οκταταξίου τότε] *Γυμνασίου Θηλέων Σερρών*, τον οποίο, σύμφωνα με προφορική μαρτυρία της Σερραίας Λίτσας Χαλκιοπούλου - Κατινάκη το Μάρτιο του 2007, δίδασξε ο Ι.Β. τουλάχιστο στα 1938-40, προσθέτοντας νέους στίχους στη μεταγλωττισμένη μελωδία αποσπάσματος από την *Κάρμεν* του Georges Bizet «Ο ταυρομάχος προχωρεί και προχωρεί και προχωρεί»: Ω Σεβαστό Γυμνάσιο, φιλόστοργος αγάλη, / όπου για σε το στήθος μου φλογίζεται και πάλι, / σε αποχαιρετώ μ' ένα καμήο (παλμό;), με φίλημα θερμό. / Το ιερό σου θέλημα

τά το Μεσοπόλεμο, επιστρέφει στις Σέρρες το 1921 μετά τους πολέμους και τις καταστροφές και τη 12ετή απουσία του στη Θεσσαλονίκη. Αναλαμβάνει την οργάνωση και διεύθυνση των τμημάτων του ΟΡΦΕΑ, διδάσκει στο Γυμνάσιο (χορωδία, μαντολινάτα), το Παρθεναγωγείο, στον ΑΠΟΛΛΩΝΑ, στο Διδασκαλείο Νηπιαγωγών (Θεωρία της μουσικής, μαντολίνο, χορωδία), το Μικτό Διδασκαλείο (Ωδική, Βυζαντινή μουσική) και, τέλος, στο Εθνικό Ορφανοτροφείο Αρρένων (χορωδία, φιλαρμονική). Το τελευταίο διαθέτει και συμφωνική μαντολινάτα κατά το διάστημα 1924-33 με το σπουδαίο, κατά την εκτίμησή μας, λόγιο μουσικό του πρώτου μισού του 20^{ου} αι. Βασίλειο Βηλικτσίδη (Αμισός Πόντου 1885-Σέρρες 1959)²⁸.

Στο Διδασκαλείο Θηλέων το 1924, ο Μελενίκιος Πέτρος Τραϊανός (1897-1960) δημιουργεί τετράφωνη χορωδία, ενώ ο (;) Δελόπουλος ορχήστρα από 40 βιολιά μέχρι τη διάλυσή του το 1934. Αυτή τη χρονιά αναγγέλλεται και η ίδρυση της Μουσικοχορευτικής Σχολής των Αλεξάνδρου και Γεωργίας Μήτσα, για τη διάρκεια λειτουργίας, τα τμήματα κ.λπ. της οποίας κάναμε λόγο στην προαναφερθείσα εργασία μας που αφορά στην *τοπική ειδησεογραφία*. Στο πρόγραμμα των τακτικών μαθημάτων με πλήρη ορχήστρα περιλαμβάνεται και η διδασκαλία όλων των εγχόρδων οργάνων.

Η Στρατιωτική Μουσική της έκτης Μεραρχίας Σερρών πραγματο-

ετέλεσα προθύμως, / επιμελώς εσπούδασα και έζησα ευσχήμως. / Σε αποχαιρετώ μ' ένα καμινό και φίλημα θερμό.

28. Ο Βασίλειος Κων/νου Βηλικτσίδης είχε σημαντική προσφορά στη μουσική της πόλης των Σερρών. Εργάστηκε, κυρίως, στο Αγροτικό Ορφανοτροφείο Αρρένων Σερρών κατά το 1924-33. Το 1927 κλήθηκε από τον ΟΡΦΕΑ για τη διδασκαλία των εγχόρδων οργάνων και της χορωδίας από κοινού με τον Ιω. Βαΐου. Κατά το διάστημα 1951-58 δίδαξε στο Ορφανοτροφείο Θηλέων Σερρών. Εκεί οργάνωσε τρίφωνη χορωδία, τη συνέχεια της δραστηριότητας της οποίας είχε ο κόρη του Ελπίδα Βηλικτσίδου - Αθανασιάδου. Περισσότερα βιογραφικά στα δικά μας *Οκτώ κείμενα*, ό.π., σσ. 80 και 83 αντιστοίχως. Αρχαιακό υλικό από τη δράση τους προτίθεται να αξιοποιήσει, όπως ανακοίνωσε το Νοέμβριο του 2007, η διοίκηση του Λυκείου Ελληνίδων Σερρών, στα τμήματα του οποίου ανήκει από το 1998 η παλιά Χορωδία των Αποφοίτων του Γυμνασίου Θηλέων Σερρών υπό τον Χρήστο Καλλία. Σε ξεχωριστή εργασία μας υπό τον τίτλο «Συνοπτική καταλογογράφηση των φωτογραφικών και έντυπων ντοκουμέντων από το αρχείο του Βασιλείου και της Ελπίδας Βηλικτσίδου» καταθέτουμε επιλεκτικά πρόσθετα εργοβιογραφικά του ίδιου αλλά και της κόρης του -βλ. και σημ. 39- από τα πρωτότυπα ευρήματά μας και μέρος εκείνων που τον Ιούνιο του 2008 παραχώρησε ευγενικά η διοίκηση του Λυκείου Ελληνίδων Σερρών στο αρχείο μας και στη Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σερρών. Πρώτη δημοσίευση των ντοκουμέντων που αφορούν το Β.Β. στο 8^ο τεύχος του περ. *Άμαστρις* της Θεσ/νίκης, Δεκ. 2009, σσ. 12-15, υπό τον τίτλο (του περ.) «Βασίλειος Κ. Βηλικτσίδης (1885-1959). Ένας άγνωστος Πόντιος συνθέτης της κλασικής μουσικής». Ακολουθεί, το Φεβρουάριο του 2010, η δημοσίευση του σχετικού καταλόγου της κόρης του Ελπίδας στο 15^ο τεύχος της τοπικής *Μικρασιατικής σίπθας*, σσ. 113-117.

ποιεί τακτικές συναυλίες υπό τον ανθυπασιπιστή Δημήτριο Ξυδέα μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1920 με κλασικό ρεπερτόριο, πατριωτικά και άλλα τραγούδια. Στο συγκρότημα υπηρετούν περί τους 130 αξιολογότετοι μουσικοί, που αργότερα θα αποτελέσουν τα βασικά στελέχη των Κρατικών Ορχηστρών Αθηνών και Θεσσαλονίκης.

Το 1927 ιδρύεται ο Μουσικοδραματικός Σύλλογος ΑΠΟΛΛΩΝ, που στην ουσία αποτελεί την ιστορική συνέχεια του ομώνυμου σωματείου του 1914. Δρα ανταγωνιστικά προς τον ΟΡΦΕΑ με πλήρη τμήματα χορωδίας, μαντολινάτας και ορχήστρας εγχόρδων και διευθυντές το Δημ. Ξυδέα, το Θεσσαλονικιό ερασιτέχνη βιολονίστα Στέφανο Στεφανίδη και τον Ιω. Βαΐου²⁹. Αναπτύσσει έντονη δραστηριότητα επί έξι περίπου χρόνια και γίνεται το καταφύγιο των προοδευτικών δυνάμεων της πόλης και ιδιαίτερα αρκετών από τα μέλη και τους μουσικούς του ΟΡΦΕΑ³⁰. Ο τελευταίος στρέφεται προς τον αθλητισμό, με συνέπεια να μειωθεί σημαντικά η μουσική του δράση. Στο συγκρότημα συμμετέχει περιστασιακά και ο νεαρός τρόφιμος του Ορφανοτροφείου Αρρένων και απόφοιτος του περιώνυμου Γυμνασίου Σερρών Χρήστος

29. Σύμφωνα με το Βασ. Τζανακάρη, *Εικονογραφημένη Ιστορία των Σερρών 2* (1995) 208, ο Στ. Στεφανίδης συνεργάζεται με τον ΑΠΟΛΛΩΝΑ από το 1928, αφού στις 18 Μαρτίου αυτής της χρονιάς είναι ο διευθυντής στη συναυλία του συλλόγου, που δίνεται στον κινηματογράφο «Ορφέα» με την «ευγενική προστασία του νομάρχη κ. Σ. Πιστολάκη». Στις 3.4.1932 ο ΑΠΟΛΛΩΝ δίνει συναυλία στο «Κρόνιο» (Γ. Αγγειοπλάστης, Η μουσική στην πόλη των Σερρών κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου, ό.π.) με διευθυντή, αυτή τη φορά, το Μιχάλη Χατζημιχαήλ (Θεσ/νίκη 1879-1977), κιθαριστή, δάσκαλο κιθάρας και ιδρυτή της περιφέρειας Μαντολινάτας Θεσσαλονίκης το 1915 επί της Εγνατίας 326, όπου διδάσκονταν θεωρητικά, μαντολίνο, βιολί, πιάνο και χορωδία. Ο Μ.Χ. είχε δημιουργήσει δεσμούς με τους Σερραίους χορωδούς τουλάχιστο από τις αρχές της 10ετίας του 1920. Περισσότερα βιογραφικά βλ. στους Κώστα Τομανά, *Η καλλιτεχνική κίνηση στην Θεσσαλονίκη 1885-1944*, Νησίδες, Θεσ/νίκη 1996, 13 κ.σποράδην, και Τάκη Καλογερόπουλο, *Το Λεξικό της Ελληνικής Μουσικής 6* (2002) 504. Η συναυλία αναγγέλλεται στην εφημ. *Αλήθεια*, όπου ο πρόεδρος του συλλόγου Σάββας Σαββόπουλος ισχυρίζεται, ανάμεσα στα άλλα, ότι η συναυλία θα αποτελέσει τον «καθρέπτην της καλλιτεχνικής κινήσεως των Σερρών» και πως «σκοπός των συλλόγων εις τας επαρχιακάς πόλεις δεν είναι να προσκαλούν ξένους καλλιτέχνας [αναφέρεται, προφανώς, στον ΟΡΦΕΑ και στη συναυλία του στις 28.2.1932, βλ. παρακάτω, σημ. 33], οι οποίοι είναι άξιοι θαυμασμού, αλλά να προωθούν την καλλιτεχνικήν κίνησιν του τόπου των, ν' αποκαλύπτουν ταλέντα καταδικασμένα άλλως εις αφανισμόν, εν μια λέξει να δημιουργούν καλλιτεχνικήν ζωήν από τα τοπικά στοιχεία».

30. Παρόλο που, όπως σημειώσαμε και στο παρελθόν (*Οκτώ κείμενα*, ό.π., 65-75), ο ΑΠΟΛΛΩΝ γίνεται το καταφύγιο των προοδευτικών δυνάμεων της πόλης κ.λπ., στην ιδρυτική ανακοίνωση δεν παραλείπεται (σ. 74) η επισήμανση πως στις προθέσεις των μελών του περιλαμβάνεται η προσπάθεια για την «επανόρθωσιν της διασαλευθείσης εκτινων παρασίτων Ιερών Εθνικήν ιδεολογίαν». Μπορούμε να υποθέσουμε πως πρόκειται για μία νομική διάταξη, που, ούτως ή άλλως, δεν παραλείπονταν από τα καταστατικά των σωματείων, μουσικογυμναστικών συλλόγων και λοιπών φορέων.

Π. Σταματίου (1909-27.8.1998, θα επανέλθουμε), η πρωταγωνιστική διαδρομή του οποίου ξεκινά το 1929, με το δημοτικό συμβούλιο της πόλης-δήμαρχος ο Επαμεινώνδας Τικόπουλος- να του χορηγεί ετήσια υποτροφία για την εγγραφή στο Κρατικό Ωδείο Θεσσαλονίκης. Η πρωτοποριακή αυτή απόφαση αποτελεί την αρχή της λαμπρής σταδιοδρομίας του σημαντικότερου των Σερραίων μουσικών με πανελλήνια παραδοχή, που οι συνδημότες του, στην πλειονότητά τους, θα συνειδητοποιήσουν και θα εκτιμήσουν πολύ αργότερα ακόμα και από το θάνατό του³¹.

31. Συμπληρωματικά εργοβιογραφικά κ.λπ. του Χρ. Στ. βλ. στο «Χρονολόγιο - αφιέρωμα», που περιλήφθηκε στα δικά μας 5 ιστορικά σημειώματα για τη μεταπολεμική περίοδο, περ. *Γιατί* 360 (Ιούνιος 2005) 28-32, καταχωρημένο και στην ιστοσελίδα μας, ό.π., σημ. 1, με την προσθήκη εδώ της ολιγόμηνης θητείας του στο αρτισύστατο Οκτατάξιο Ιδιωτικό Γυμνάσιο Θηλέων Σερρών «Αδαμάντιος Κοραΐς» στα 1939-40. Από προγενέστερο σημειώματά μας στα *Σερραϊκά Ανάλεκτα*, ό.π., 1 (1992) 262-270, αντλεί στοιχεία και ο Εδεσσαίος Νίκος Καραμανάβης, εφημ. *Νέοι Ορίζοντες* του Νομού Πέλλας, φ. αρ. 873/24.7.2008, 16-17, προσθέτοντας ενδιαφέρουσες πληροφορίες για την παραμονή του Χρ. Στ. στην Έδεσσα κατά την περίοδο της κατοχής, από το Νοέμβριο του 1941 μέχρι το 1944:

Η δημιουργία και η δράση των τμημάτων μουσικής (χορωδίες ανδρική, γυναικεία, μικτή, παιδική, εκκλησιαστική, μαντολινάτα) στο Φιλοπρόοδο Σύλλογο Εδέσσης Ο ΜΕΓΑΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ (ίδρ.: 1922), οι πρόβες, οι εμφανίσεις, η διδασκαλία πιάνου, ο Ύμνος του συλλόγου και ο Σερραίος δάσκαλος και ποιητής Γιώργος Νάστος, η συνεργασία τους στο ανέβασμα θεατρικών παραστάσεων, η μελοποίηση 8 ποιημάτων του Εδεσσαίου ποιητή και τυπογράφου, όπως αναφέρεται, Δημητρίου Στουγιαννάκη, η επεξεργασία δημοδών τραγουδιών, η στάση των κατοχικών δυνάμεων, η σημαίνουσα συμβολή του ως μουσικού, μιας και η «δημιουργική δουλειά του έχει χαραχτεί στην μουσική ιστορία της πόλης, που θα μνημονεύεται εσαεί μαζί με τους πρωτεργάτες, παλιούς και τωρινούς». Στο κείμενο φωτογραφίες από συναυλίες, με φίλους Εδεσσαίους και την Ελένη Σταυρίδου, μετέπειτα σύζυγό του, το εξώφυλλο του καταστατικού του συλλόγου, προγράμματα συναυλιών. Από τα τελευταία πληροφορούμαστε για την παρουσίαση στα 1942, εναρμονισμένων από τον ίδιο τετραφωνικά, των λαϊκών *Ο Χαραλάμπης* (ανδρική), *Σγουρός Βασιλικός* (μικτή), της *Ανθοδέσμης* δημοτικών τραγουδιών (ανδρική, συν. πιάνου) και της δικής του ελεύθερης σύνθεσης *Λεύκα λευκή* (γυναικεία, συν. πιάνου, ποίηση Δ. Στουγιαννάκη).

Σύντομη αναφορά, όμως, στη δράση κ.λπ. του συλλόγου και του Χρ. Στ. κατά το ίδιο διάστημα περιλαμβάνονται και στην εργασία του Νικολάου Α. Σιδηρόπουλου «Η ιστορία του Φιλοπροόδου Συλλόγου Εδέσσης 'Ο Μέγας Αλέξανδρος'», σ. 398, που περιλήφθηκε στα *Πρακτικά* του Β' Πανελληνίου Επιστημονικού Συμποσίου, 19-21 Σεπτεμβρίου 1997, για την «Έδεσσα και την περιοχή της. Ιστορία και πολιτισμός» και που εξέδωσαν το 2006 ο Δήμος Έδεσσας με την επιμέλεια των Γιώργου Κιουτούτσκα, Νίκου Νικονάνου. Εκεί γίνεται λόγος για τη συμπαρουσίαση των τμημάτων της μικτής χορωδίας και της ορχήστρας εγχόρδων και πνευστών οργάνων του συλλόγου, πληροφορία που αποκομίσαμε και εμείς από τον ίδιο το Χρ. Στ.

Ο ιδρυτής και πρώτος διευθυντής του Κρατικού Ωδείου Θεσσαλονίκης Αλέξανδρος Καζαντζής (Αθήνα 1881-1976), πρώην βιολονίστας του Ωδείου Βρυξελλών, σε επιστολή του, δυσεύρετης, κατά την εκτίμησή μας, φιλοφρόνησης, το Φεβρουάριο του 1934 προς την εφορεία του νεοσύστατου Ωδείου Σερρών ΟΡΦΕΥΣ σημειώνει με έμφαση, πέρα από

Το 1930 συστήνεται -δραστηριότητα από την επόμενη χρονιά- η πρώτη οργανωμένη πολυφωνική (τετράφωνη) ανδρική εκκλησιαστική χορωδία στις Σέρρες, δίνοντας τον ιδιαίτερο τόνο στην ευσέβεια της Θείας Λειτουργίας που συναρπάζει και γοητεύει τους Σερραίους. Είναι γνωστή ως Χορωδία του ι.ν. Τιμίου Σταυρού Σερρών και έχει διευθυντή τον Καβαλιώτη Αλέξανδρο Λιβανό, απόφοιτο του Ωδείου Αθηνών³².

Τρία χρόνια αργότερα, το 1934, ιδρύεται από μέλη του ΟΡΦΕΑ

τα άλλα, πως ο Χρ. Στ. είναι ίσως ο «ανώτερος όλων των διπλωματούχων [του Κ.Ω.Θ.] εις την αρμονίαν και εκ των κρατίστων εις την αντιστίξιν». Είναι χαρακτηριστικό το δημοσίευμα με τον τίτλο «Μουσικοί θριάμβοι ενός συμπολίτου μας» του Σερραίου «Τ» (Τέγος;) στην τοπική *Πρόδο* την 20.8.1935, σύμφωνα με το οποίο «αριστεύων εις όλα τα ανώτερα θεωρητικά της δαιδαλώδους Μουσικής τέχνης, φοιτητής ων ακόμη επιμήθη με την εμπιστοσύνην των καθηγητών του και του ανετέθη η διοργάνωσις χορωδιών εν Θεσ/νίκη, έλαβε πτυχίον αρμονίας με βαθμόν άριστα, το δε υπ' αυτού συντεθέν θέμα εκρίθη από τον Δ/ντήν του Ωδείου κ. Καζαντζήν ως η καλύτερα σύνθεσις αρμονίας εις τα χρονικά του Ωδείου Θεσ/νίκης». Και παρακάτω ότι «τα υπό τούτου συντεθέντα θέματα της 'αντιστίξεως' (κόντρα πούντο) απέσπασαν τον θαυμασιόν αυτού τούτου του μεγάλου [Βέγγου] καθηγητού του Ωδείου κ. Κώφμαν, δηλώσαντος με ενθουσιασμόν, ότι θα αποτελέσουν το καύχημα του Ωδείου και το υπόδειγμα εις τους μεταγενεστέρους». Ολόκληρο το κείμενο στην εργασία μας για τα «Άγνωστα έγγραφα και έντυπα ντοκουμέντα από το αρχείο του ιδρυτή του Ωδείου Σερρών 'Ορφεύς' Αθανασίου Φωτιάδη. Περίοδος 1932-1950», αδημοσίευτη σε έντυπη μορφή, πάντως καταχωρημένη στην ιστοσελίδα μας, ό.π., σμμ. 1. Εμείς να σημειώσουμε εδώ πως μέγιστο μέρος της συνολικής δημιουργίας του -δεν είναι λίγα τα έργα που χάθηκαν ή καταστράφηκαν και πάντως δεν έφτασαν ποτέ στα χέρια μας- το οποίο ακολούθησε τις σπουδές του παραμένει ουσιαστικά παντελώς αποσιωπημένο μετά το θάνατό του το 1998. Έπρεπε να περάσουν 66 χρόνια, για παράδειγμα, για να πρωτοπαρουσιαστούν, με τη φροντίδα του γράφοντος, δείγματα των έργων του για πιάνο που συνέθεσε στα 1932 και περισσότερο από μισό αιώνα γ' αυτά των αρχών της δεκαετίας του 1950, στη *Βραδιά Σταματίου*, το 2008, εκδήλωση μνήμης που καταχωρήσαμε και στην ιστοσελίδα μας, ό.π.

32. Περισσότερα στα δικά μας *Οκτώ κείμενα*, ό.π., 57-63. Το Φεβρουάριο του 1932, ο γνωστός ιερομόναχος, συγγραφέας και δάσκαλος της Β.Μ. Γαβριήλ Κουντιάδης (1875-4.1.1965), κατά κόσμον Γεώργιος Κούντιος, δημοσιεύει μακροσκελή επιστολή σε 5 συνέχειες στην τοπική *Πρόδο* για την «εκμείωση» της Βυζαντινής μουσικής στους ναούς της πόλης σε σύγκριση με αυτήν της εναρμονισμένης τετραφωνικά από Έλληνες συνθέτες της Εκκλησιαστικής μουσικής. Η δημοσίευση γίνεται τη χρονιά (1931) που δραστηριοποιείται και προξενεί εξαιρετικές εντυπώσεις στους Σερραίους η τετράφωνη Εκκλησιαστική Χορωδία του Τιμίου Σταυρού υπό την διεύθυνση του πρωτοψάλτη του ναού Αλ. Λιβανού από τη Χρυσούπολη Καβάλας, για τον οποίο δεν καταφέραμε να συγκεντρώσουμε περισσότερες πληροφορίες. Η πρώτη δημοσίευση καταχωρείται στο φύλλο της 28^{ης} Φεβρουαρίου και στη στήλη των «Επικαιρών ζητημάτων» υπό τον τίτλο «Η μουσική της εκκλησίας», ως απάντηση σε τριμερές άρθρο του Γ. Κατσικόπουλου στο *Φως* της Θεσσαλονίκης, φ. 3, 4 και 5.1.1932. Ο τελευταίος, ανάμεσα στα άλλα υποστηρίζει πως η Β.Μ. είναι «άγνωστος εις τους περισσότερους και γνωστή εις ολίγους, [...] εντελώς μονότονος, δεν παρουσιάζει καμμίαν τέχνην όπως η Ευρωπαϊκή, είναι μειγμένη με πολλά ξένα στοιχεία και ιδιώματα, ιδίως Τουρκικά [...]». Πηγή: Εθνική Βιβλιοθήκη της Ελλάδος.

το πρώτο και περισσότερο σημαντικό μουσικομορφωτικό ίδρυμα στην πόλη και στο νομό με τον τίτλο Ωδείου Σερρών ΟΡΦΕΥΣ³³. Σηματοδοτεί την αφετηρία μιας λαμπρής πορείας, μεστής από ιστορικά γεγονότα-σταθμούς, με τη σερραϊκή μουσική παραγωγή στο απόγειό της, και αποτελεί τον πυρήνα των μουσικών εκδηλώσεων μέχρι τις παραμονές του πολέμου του 1940³⁴.

Με πρωτοβουλία της εφορείας κατορθώνεται, παρά την πρόσκαιρη δυσαρέσκεια μερίδας του σερραϊκού κόσμου, η οικονομική του αυτοτέλεια με την ψήφιση νόμου που επιβάλλει υπέρ του ωδείου πρόσθετο τέλος συνολικά 2 δραχμών στα εισιτήρια των δημοσίων θεαμάτων και στην κατανάλωση του ηλεκτρικού ρεύματος στο Δήμο Σερρών. Ως διευθυντής προσλαμβάνεται ο Γερμανός βιολονίστας, πρώην διευθυντής του Ωδείου Δράμας (1926-33), Αλέξανδρος Μπλενόβ (Λειψία 1884-Αθήνα 1981) και πρώτοι καθηγητές οι αριστούχοι του Κρατικού Ωδείου Θεσσαλονίκης Γεώργιος Γεωργιάδης (Θεσ/νίκη 1909-Αθήνα 8.5.1986) και ο μόνος Σερραϊός Χρ. Σταματίου.

Σε ελάχιστο διάστημα οργανώνονται 4 χορωδίες (η πρώτη αξιοσημείωτη πολυφωνική παιδική της πόλης με το Χρ. Στ., γυναικεία, ανδρική -και ως κλιμάκιο εκκλησιαστικής, φέρ' ειπείν για την εκφορά του στρα-

33. Στις 28.2.1932 ο ΟΡΦΕΑΣ οργανώνει συναυλία στο «Κρόνιο» προκειμένου «να επιτύχη την εντός κατά το δυνατόν συντομωτέρου χρόνου ίδρυσιν και εν Σέρραις ωδείου». Ακολουθεί η κριτική παρουσίασή της από το Σερραίο γιατρό και βιολονίστα Χρήστο Καρατζά στην τοπική *Πρόσοδο*, φ. 6.3.1932, σσ. 1 και 4. Στη συναυλία συμμετείχαν οι Θεσσαλονικείς σολίστ (όπως σημειώνονται στην εφημ.) Β. Κοριτσάνης (βιολί και διευθύνων), Δ. Π. Κυριακού, Όλγα Κωνσταντινίδου και Δ. Παπαδημητρίου, οι οποίοι «μη φεισθέντες εν δρμηεί χεμώνι ούτε κόπων ούτε θυσιών προσεφέρθησαν να συντρξούν τον 'Ορφέα' εις την μεγάλην του αυτήν προσπάθειαν». Τις δύο «εκτάκτως [παρουσιασθείσας] χορωδίας του ομίλου διηύθυνε ο ακούραστος, δραστήριος, φιλόπων και φίλτατος κ. Ιωάννης Βαΐου». Αποσπάσματα από την *Αΐντα* του Βέροντι απέδωσε η (:) Χριστοδούλου, ενώ ο λαμπρός Θεσσαλονικιός τενόρος (Πέπος) Μπαξεβάνος δεν παρέλειψε να περιλάβει, πέρα από το κλασικό ρεπερτόριο, και τον περίφημο *Γερο-Δήμο* (δημώδες κατά το δημοσίευμα) του Ζακύνθιου μουσουργού του 19^{ου} αι. Παύλου Καρρέρ (1829-1896), από το *Μάρκο Μπότσαρη* του ίδιου. Μέρος της προσφώνησης του προέδρου Αθανασίου Φωτιάδη περιλάβαμε στην αδημοσίευτη εργασία μας «Άγνωστα έγγραφα», ό.π.

34. Το 1989 δημοσιεύτηκε το ιστορικό μας λεύκωμα για το Ωδείο Σερρών «Ορφεύς» 1934-1940 από τη Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σερρών. Συμπληρωματικά στοιχεία άξια να μελετηθούν για την εξαγωγή πολύτιμων συμπερασμάτων που αφορούν στη ρεαλιστική κοινωνικοπολιτική παρουσία, τη δράση και τις συνθήκες υπό τις οποίες αυτές διαμορφώθηκαν και παρουσιάστηκαν στους Σερραϊούς από τη νόμιμα εκλεγμένη εφορεία του ωδείου, στις 2 εργασίες μας από το (παρ' ημίν) αρχείο του Σερραίου δικηγόρου Αθανασίου Φωτιάδη: α) Κατάλογος [730 και πλέον] Εισερχομένων και Εξερχομένων εγγράφων από την Αλληλογραφία του Ωδείου Σερρών «Ορφεύς» (1934-1940), *Σερραϊκά Ανάλεκτα* 4 (2006) 171-206, κυκλοφορία και σε ανάτυπο. β) Άγνωστα έγγραφα, ό.π.

τιωτικού επιταφίου-, μικτή), ορχήστρα «Ελαφράς» μουσικής από προχωρημένους μαθητές του ωδείου υπό την εποπτεία του Αλ. Μπλενόβ, ορχήστρα δωματίου και αργότερα η πρώτη και μοναδική μέχρι το τέλος του 20^{ου} αιώνα πλήρης συμφωνική ορχήστρα της πόλης. Την προέλευση των μουσικών του ορχηστρικού αυτού συγκροτήματος πληροφορούμαστε από τα σωζόμενα προγράμματα και το φωτογραφικό υλικό: Μαθητές - ερασιτέχνες μουσικοί συνεπικουρούμενοι από τους εκπαιδευόμενους παλιούς ορφικούς καλλιτέχνες - μέλη της φιλαρμονικής και στα πρώτα αναλόγια οι καθηγητές.

Από τις τάξεις του ωδείου αναδεικνύεται η νέα γενιά Σερραίων μουσικών, που στηρίζει τη μουσική κίνηση της πόλης και επανδρώνει τα μεταπολεμικά μουσικά σχήματα και συλλόγους, συνήθως, αν όχι πάντα, χωρίς αμοιβή μα με ακατάσβεστο πάθος για προσφορά. Η περικοπή των μόνιμων πόρων αρχικά, μα κυρίως ο επερχόμενος πόλεμος, σημαίνουν το τέλος και μοιραία την οριστική διάλυση του ιδρύματος. Το Σεπτέμβρη του 1939 κηρύσσεται ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος. Οι Γερμανοί εισβάλλουν στην Ελλάδα την άνοιξη του 1941.

Οι πρώτοι χρόνοι της μεταπολεμικής περιόδου³⁵

Η κήρυξη του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου το 1940 και η βουλγαρική κατοχή (1941-44) που ακολουθεί, ουσιαστικά σηματοδοτούν την παύση της μουσικής δραστηριότητας στην πόλη των Σερρών. Τα πρωινά της Κυριακής, στην εξωτερική γωνία του ιστορικού καφεeneίου στην πλατεία «Κρονίου», παιανίζει πλέον 15μελής (περίπου) βουλγαρική στρατιωτική (;) μουσική. Στα 1945, μετά την απελευθέρωση, η σκωτσέζικη μπάντα του «εν Σέρραις εδρεύοντος 2^{ου} Τάγματος Πεζικού του Συντάγματος του Λονδίνου» με τις παραδοσιακές φούστες και τις πίπιζες δε θα λείπει τα Σαββατοκύριακα από την Πλατεία Ελευθερίας ούτε από τα σερριώτικα έξοχικά κέντρα και τις κοσμικές χοροεσπερίδες του σ' αυτά ή στην αί-

35. Περισσότερα για τους συλλόγους, τα ιδρύματα, τα ιστορικά τους, τους μουσικοδιδασκάλους καθώς και φωτογραφικό υλικό βλ. στις εργασίες του γράφοντος *Η μουσική στις Σέρρες*, 2 μέρη (1986, 1991), λευκώματα - Ιστορία και «Η μουσική στην πόλη των Σερρών κατά τον εικοστό αιώνα», περ. *Γιατί* 298-99 (2000) 147-52. Στο ίδιο περιοδικό, τχ. 360 (2005) 20-27, δημοσιεύουμε και συνοπτικό σημείωμα της περιόδου μέχρι τα τέλη του 20^{ου} αι. Εκεί σημειώναμε πως στο χώρο της παραδοσιακής μουσικής, δημοτικής και Βυζαντινής, καμιά αξιομνημόνευτη οργανωμένη δραστηριότητα σε επίπεδο σωματείου ή φορέα δε φαίνεται να επικρατεί μέχρι τα τέλη της δεκαετίας που καταγράψαμε εδώ, παρά μόνο μια χρονικά παράλληλη ύπαρξη, για να ακολουθήσει η ίδρυση του Συλλόγου Ιεροψαλτών Σερρών ΡΩΜΑΝΟΣ Ο ΜΕΛΩΔΟΣ, που θα διατηρεί άτυπα σχολή Β.Μ. και χορωδία με δάσκαλο και διευθυντή τον πρωτοψάλτη του ι.ν. Τιμίου Σταυρού Θανάση Μπάριπα (Νικήσιανη Παγγαίου 1927).

θουσα -το γνωστό «Συσσίτιο»- του παλιότερου, εν δράσει και στις μέρες μας, σεραϊκού σωματίου της Αδελφότητας Κυριών Η ΕΜΜΕΛΕΙΑ.

Το 1945, επίσης, ιδρύεται από μέλη, στην πλειονότητα, της ανδρικής χορωδίας του Ωδείου Σερρών ΟΡΦΕΥΣ το πρώτο μεταπολεμικό πολυφωνικό χορωδιακό συγκρότημα, η ΧΟΡΩΔΙΑ ΣΕΡΡΩΝ (1945-55), με διευθυντή το Γιάννη Ουζούνη. Την ίδια χρονιά συγκροτείται η φιλαρμονική του Δήμου από τα μέλη της προπολεμικής φιλαρμονικής του ΟΡΦΕΑ, η οποία, σύμφωνα με τον τοπικό τύπο των αμέσως επόμενων μηνών, παρόλο που «περιπίπτει εις μαρασμόν εξ υπαιτιότητος της ηγέτιδος τάξεως», από το καλοκαίρι του 1947 «θα παιανίζει το απόγευμα κάθε Κυριακής εις την προ του 'Κρονίου' μικράν, αλλά κεντρικωτάτην πλατείαν». Λειτουργεί παραγωγικά μέχρι και το 1963 με μια μικρή διακοπή στα μέσα της δεκαετίας του 1950. Το 1957 η Νομαρχία αποδέχεται πρώτη φορά πρόταση του Δήμου για τη σύσταση του «Συνεργείου Φιλαρμονικής». Είναι η χρονιά που το Δημοτικό Συμβούλιο ανακοινώνει στον τοπικό τύπο την απόφαση με αριθμό 261/57 για τη δωρεάν εκμάθηση μουσικών οργάνων και την αριότερη επάνδρωση της φιλαρμονικής με μουσικοδιδάσκαλο το Χρ. Σταματίου³⁶. Είχαν προηγηθεί, για να είμαστε συνεπείς προς την Ιστορία, δύο αποφάσεις του Δημ. Συμβουλίου³⁷, σύμφωνα με τις οποίες προβλέπονταν η πρόσληψη στην Υπηρεσία Μουσικής ενός αρχιμουσικού και 27 μουσικών - μελών, προφανώς, της νέας φιλαρμονικής³⁸.

Το 1952 η Ελπίδα Βηλικτσίδου (Αμισός Πόντου 1914-Σέρρες 27.5.2004) παρουσιάζει την πρώτη πολυπρόσωπη πολυφωνική χορωδία του Γυμνασίου Θηλέων, ένα χρόνο ακριβώς μετά τον ερχομό της στις Σέρρες³⁹. Στα 1962 ιδρύεται το πρώτο μεταπολεμικό και μακροβιότερο ωδείο της πόλης, αυτό του Παραρτήματος του Ελληνικού Ωδείου των Αθηνών⁴⁰, ενώ οι τοπικές ορχήστρες «Ελαφράς» μουσικής, τα φωνητικά

36. Το 1950 ιδρύεται από μέλη, κυρίως, της δημοτικής φιλαρμονικής το Παράρτημα του Συλλόγου Μουσικών Βορείου Ελλάδος στις Σέρρες. Τις αποφάσεις της Νομαρχίας και του Δημοτικού Συμβουλίου Σερρών το 1957, το ιστορικό της ίδρυσης και ενδιαφέρουσες πληροφορίες για το θέμα περιλάβαμε στην εργασία μας για «Το Παράρτημα του Συλλόγου Μουσικών Βορείου Ελλάδος στην Περιφέρεια των Σερρών κατά τα έτη 1950-1955. Ο Κατάλογος των Εισερχομένων εγγράφων», αδημοσίευτη σε έντυπη μορφή, πάντως καταχωρημένη στην ιστοσελίδα μας, ό.π., σμμ. 1.

37. Πρόκειται για τις αποφάσεις με αριθμούς 122 της 21.11.1944 και 8 της 16.2.1945.

38. Γενικά Αρχεία του Κράτους, Γ.Α.Κ. Ν. Σερρών.

39. Στις 13 Μαΐου του 2009 το Λύκειο Ελληνίδων Σερρών οργάνωσε αφιέρωμα για τα 5 χρόνια από το θάνατό της. Προηγήθηκε ημίωρη επιλεκτική παρουσίασή μας φωτογραφικών και έντυπων ντοκουμέντων από τη «Συνοπτική καταλογογράφηση», ό.π., σμμ. 28.

40. Είχε προηγηθεί η ίδρυση και λειτουργία του παραρτήματος του Εθνικού Ωδείου (Αθήνα) στις Σέρρες το 1959 με περιορισμένη δραστηριότητα. Είχε διευθυντή το Χρήστο

σύνολα και τα νεανικά συγκροτήματα ξένης μουσικής του δεύτερου μισού της δεκαετίας του '60 έχουν έντονη παρουσία.

Ο Όμιλος ΟΡΦΕΑΣ παραμένει το κέντρο ενδιαφέροντος, που καθοδηγεί την πολιτισμική εξέλιξη της πόλης των Σερρών οριοθετώντας εκ νέου τη μουσική παραγωγή των κατοίκων της κατά τους πρώτους χρόνους του δεύτερου μισού του 20^{ου} αιώνα⁴¹.

Η τετραφωνική μικτή χορωδία (1951) -με ένα πλήθος μονωδών, ανδρών κυρίως, ισάξιους των οποίων δε διαθέτει η πόλη μέχρι τις μέρες μας παρά την επιπόλαιη και ατεκμηρίωτη προβολή μερικών, παλαιών τε και νέων, από τα τοπικά μέσα μαζικής ενημέρωσης-, και η νέα μαντολινάτα του ομίλου (1953) πραγματοποιούν ανεπανάληπτες συναυλίες με ρεπερτόριο από αποσπάσματα - μεταγραφές έργων Ελλήνων αλλά και μεγάλων συνθετών της Δύσης. Το συγκρότημα, ο διευθυντής του Χρ. Σταματίου και ο ευνοημένος κοινωνικοπολιτικά όμιλος κατορθώνουν να κατακτήσουν δικαιωματικά και ανέφελα, κατά το πρώτο τουλάχιστο χρονικό διάστημα, την πρωταγωνιστική θέση στην τοπική ιστορία της εκλεπτυσμένης μουσικής και τις προτιμήσεις του συνόλου σχεδόν των κοινωνικών τάξεων, που εν τέλει συνυπάρχουν, δημιουργώντας το κοινό που εκτιμά τις επιδόσεις τους, τους υποστηρίζει και παίζει θετικότερο ρόλο για να αποκτήσουν πανελλήνια φήμη. Εκπροσωπούν την πόλη ακόμα και σε διεθνούς κύρους εκδηλώσεις του κέντρου επί ένα ασυνήθιστα μεγάλο χρονικό διάστημα, σηματοδοτώντας τη μοναδική πνευματική ζωή της. Ξεκινώντας με τους 150 ερασιτέχνες και τη συναυλία τους στο Βασιλικό Θέατρο της Θεσσαλονίκης το 1954, φέρνουν στις Σέρρες το Β' βραβείο από τον Πανελλήνιο Διαγωνισμό στην Αθήνα ανάμεσα στις καλύτερες ελληνικές χορωδίες το 1959. Την ίδια χρονιά αλλά και το 1970 συνεργάζονται στις Σέρρες με την πρωταγωνίστρια της Εθνικής Λυρικής Σκηνής Ανθή Ζαχαράτου, εμφανίζονται στον «Παρνασσό» των Αθηνών το 1963 με εξαιρετικές κριτικές στον αθηναϊκό τύπο για το *Σερριώτικο δημοτικό τραγούδι*⁴², η χορωδία προσκαλείται και εμ-

Νικολαΐδη (Κοζάνη 1926-Αθήνα 2001). Την ίδια χρονιά επισκέφθηκε την πόλη και το νέο ωδείο ο ιδρυτής των δύο ωδείων και των παρατηρημάτων τους ανά την Ελλάδα Μανώλης Καλομοίρης (1883-1962).

41. Περισσότερα για το μεταπολεμικό ΟΡΦΕΑ Σερρών και τις πρώτες συναυλίες μέχρι και το 1953-54 στις εργασίες μας στο περ. *Γιατί* 293-94 (1999, κυκλοφορία και σε ανάτυπο) και 360 (2005) 1-8, στα 5 ιστορικά σημειώματα, ό.π., καταχωρημένες και στην ιστοσελίδα μας, ό.π., σημ. 1. Μέρος των ειδήσεων παρουσιάστηκαν στο αφιέρωμα του ΟΡΦΕΑ με τις *Εικόνες μουσικής από το Μεταπολεμικό «Ορφέα» Σερρών του εικοστού αιώνα. Φωτογραφικό αφιέρωμα και μικρό χρονικό*, που παρουσίασε ο όμιλος την 12.12.2009 σε κείμενο και από το αρχειακό υλικό του γράφοντος.

42. Γ. Αγγειοπλάστης, «Η Συναυλία της χορωδίας και μαντολινάτας του 'Ορφέα' Σερρών στον 'Παρνασσό' των Αθηνών το 1963. Τα φωτογραφικά και έντυπα ντοκου-

φανίζεται στο Φεστιβάλ Αθηνών (Ηρώδειο) και το Παλαί ντε Σπορ της Θεσ/νίκης, στο πλαίσιο των εκδηλώσεων της Διεθνούς Εκθέσεως, το Σεπτέμβρη του 1964. Τα μέλη της, τέλος, συμμετέχουν στο ανέβασμα του κωμειδύλλιου του Δημητρίου Κόκκου *Καπετάν Γιακουμής* σε μουσική του Χρ. Στ. -ατυχέστατα από τα έργα που χάθηκαν- στις Σέρρες και την Καβάλα το 1967, την περισσότερο σημαντική μουσικοθεατρική δραστηριότητα του ομίλου κατά τη διάρκεια ολόκληρης της μεταπολεμικής περιόδου. Τα ίδια μέλη, στην πλειονότητά τους, θα στηρίξουν τη δραστηριότητα, εκτός ΟΡΦΕΩΣ, της ΜΙΚΤΗΣ ΧΟΡΩΔΙΑΣ ΣΕΡΡΩΝ (1981-1990), που ιδρύεται με πρωτοβουλία του γράφοντος και αποτελεί στην ουσία την ιστορική συνέχεια αλλά και το τέλος της εποχής του μεταπολεμικού τμήματος μουσικής του ομίλου κατά τον 20^ο αιώνα, πάντα υπό τη διεύθυνση του Χρήστου Σταματίου.

Σέρρες, Οκτώβριος 2010

μέντα από το αρχείο του Ορέστη Καζαμιά», στην αφιερωματική έκδ. της Δημοτικής Επιχείρησης και Κοινωνικής Ανάπτυξης Σερρών για τα *Εκατό χρόνια από την ίδρυση* του ομίλου, Σέρρες 2005, 69-76, καταχωρημένη και στην ιστοσελίδα μας, ό.π., σσμ. 1.

Ο «Ορφέας» Σεργών στον «Παρνασσό» των Αθηνών, 5η Μαρτίου 1963.

ΙΩΑΝΝΗΣ Θ. ΜΠΑΚΑΣ

ΣΧΟΛΙΑ ΣΕ ΟΝΟΜΑΤΑ ΚΛΗΡΙΚΩΝ ΤΩΝ ΣΕΡΡΩΝ
ΑΠΟ ΚΑΤΑΛΟΓΟ ΣΥΝΔΡΟΜΗΤΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ ΤΟΥ
1828 ΚΑΙ ΑΓΝΩΣΤΗ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΣΕΡΡΑΙΟΥ
ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗ ΙΩΣΗΦ. ΣΥΜΒΟΛΗ ΣΤΗΝ
ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΖΩΗ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ

Στο έργο του Γ. Γ. Βρεδώβ, *Συνοπτική Γενική Ιστορία τῶν ἀξιολογωτέρων συμβεβηκότων τοῦ κόσμου εἰς χρῆσιν τῶν κοινῶν σχολείων*, το οποίο μεταφράστηκε από τον Ιωάννη Σκαρλάτο και εκδόθηκε από το «Νεοσύστατο Τυπογραφείο του Βουκουρεστίου, το 1828, περιλαμβάνεται εκτενής κατάλογος συνδρομητῶν εκ Σερρών, ο οποίος περιέχει πολλά ονόματα κληρικών και επιφανῶν λαϊκῶν της πόλης, διδασκάλων, εμπόρων, ιατρῶν¹. Η σπουδαιότητα του καταλόγου αυτού, καθώς και ομοίων καταλόγων είναι προφανής, καθώς εμπλουτίζονται οι γνώσεις μας σχετικά με τους ανθρώπους που κατοικούσαν στις Σέρρες και την προέλευσή τους, την ιδιότητά τους, τους συγγενικούς τους δεσμούς, τη σχέση τους με την παιδεία και τον τόπο και πολλά άλλα². Αντλούμε συνεπῶς πληροφορίες για την εκκλησιαστική, πνευματική, κοινωνική και οικονομική ιστορία των Σερρών, ενός τόπου ο οποίος, κατά τον 18^ο και 19^ο αἰῶνα, διακρίνεται για την έντονη δραστηριότητά του σε ὅλους τους παραπάνω τομείς.

Στον προαναφερθέντα κατάλογο αναφέρονται αρκετά ονόματα κληρικών οι οποίοι βρίσκονται στις Σέρρες την εποχή της συγκέντρωσης των συνδρομῶν για την έκδοση του παραπάνω έργου. Ιδιαίτερο

1. Τον κατάλογο αυτό, τον οποίο εἶχα υπόψη μου ἀπὸ το 1993, τον δημοσίευσε ο Ε. Βαχάρογλου στο ἄρθρο του, «Σερραῖοι φιλόμουσοι συνδρομητῆς σε ἐλληνικά βιβλία των ἐτῶν 1800-1912» [*Σερραϊκά Χρονικά* 15 (Αθήνα, 2004) 135-224] μαζί με ἄλλους καταλόγους Σερραίων συνδρομητῶν, οι οποίοι συμβάλλουν σημαντικά στην ιστορία της πόλης κατά τον 19^ο αἰῶνα. Εδῶ γίνεται προσπάθεια να εντοπιστοῦν τα στοιχεία ἐκεῖνα που ἀφοροῦν την ἐκκλησιαστική ιστορία και ζωή της πόλης

2. Αθ. Καραθανάσης, *Θεσσαλονίκη και Μακεδονικά*, τ. 1, Θεσ/νίκη²2005, σ. 75-122.

ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι ιδιότητες των αναφερομένων κληρικών, ο τόπος καταγωγής τους αλλά και ο λόγος της παρουσίας τους στις Σέρρες αλλά και η σύγκριση που μπορεί να γίνει με άλλους καταλόγους της ίδιας σχεδόν χρονικής περιόδου. Εντυπωσιακό επίσης είναι ότι, την εποχή αυτή, η πόλη των Σερρών συγκεντρώνει πλήθος κληρικών από πολλά και διάφορα μέρη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας³.

Ο κατάλογος των κληρικών συνδρομητών του 1828 έχει ως εξής⁴:

Οί ἐν Σέρροις

Ὁ Πανιερώτατος καὶ Ἐλλογιμ: Μητροπολίτης Σερρών κύριος Πορφύριος Λέσβιος⁵.

Ὁ Πανοσιολογιώτατος Ἀρχιδιάκονος τοῦ ἁγίου Σερρών κύριος Ἰωακείμ⁶.

Ὁ Ἐλλογιμώτατος Κ. Δημήτριος Ἀργυρίου Γραμματικός τῆς Μητροπόλεως⁷.

Ὁ Λογιώτατος Κ. Ἰω. Φωτιάδης, ὁ τοῦ ἁγ. Σερρών Ἀντάδελφος.

Ὁ Πανοσιολογιώτατος Πρωτοσύγγελος τοῦ ἁγίου Τάφου κύριος Στέφανος Λέσβιος⁸.

Ὁ Πανοσιοελλογιμώτατος Πρωτοσύγγελος σιναΐτης Κ. Σεραφεῖμ Κρηῆς⁹.

3. Στον κατάλογο τον οποίο δημοσίευσε ο Ι. Βασδραβέλλης [«Διάφοροι οικογένειαι των Σερρών, Μελενίκου και Μοναστηρίου Ρίλας κατά το έτος 1824», *Μακεδονικά* 7 (1966-1967) 369-373] και τον αναδημοσιεύει σε υποσημείωση ο Ε. Βαχάρογλου (σ. 163-164), συναντούμε στις Σέρρες κληρικούς προερχόμενους από διάφορες περιοχές του ελληνικού χώρου, όπως: Αθήνα, Κύπρο, Κρήτη, Γανόχωρα Θράκης, Ιωάννινα, Μέτσοβο, Ίμβρο, Ζάροχο Θεσσαλίας, Αμοργό, Βέροια, Παλαιοχώρι Χαλκιδικής κ.ά.

4. Διατηρήθηκε η ορθογραφία και η μορφή του κειμένου.

5. Μητροπολίτης Σερρών 1824-1829. Ο μητροπολίτης Πορφύριος Φωτιάδης, από τον Μανταμάδο της Λέσβου, κατά τον απαγχονισμό του Πατριάρχη Γρηγορίου Ε΄ υπηρέτούσε ως Πρωτοσύγγελος του Οικουμενικού Πατριαρχείου.

6. Στον κατάλογο του Βασδραβέλλη (σ. 370) ο αρχιδιάκονος Ιωακείμ αναγράφεται ως καταγόμενος από τα Γανόχωρα της Ανατολικής Θράκης. Ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι και ο προηγούμενος μητροπολίτης Σερρών Χρύσανθος (1811-1824) είχε επίσης ιεροδιάκονο από τα Γανόχωρα, τον Πανάρετο, όπως διαπιστώνεται σε κατάλογο συνδρομητών του 1813 και 1817 (Αθ. Καραθανάσης, σ. 98, 113).

7. Στον κατάλογο του Βασδραβέλλη (σ. 370) φαίνεται ξεκάθαρα ότι πρόκειται για τον γιο του διδασκάλου της σχολής των Σερρών Αργυρίου Παπαρίζου εκ Σιατίστης.

8. Αναφέρεται και σε κατάλογο συνδρομητών του 1836 (Ε. Βαχάρογλου, σ. 167). Σε κατάλογο του 1842 αναφέρεται ο αγιοταφίτης αρχιμανδρίτης Αθανάσιος (Ε. Βαχάρογλου, σ. 172) γεγονός που φανερώνει μια συνεχή παρουσία αγιοταφιτών πατέρων στις Σέρρες, τουλάχιστον κατά το πρώτο μισό του 19ου αιώνα, χωρίς ωστόσο να γνωρίζουμε κάτι για την ύπαρξη αγιοταφικού μετοχίου στην πόλη.

9. Η Μονή Σινά διατηρούσε μέσα στην πόλη σημαντικό μετόχι, με ναό του Αγίου Νικολάου και σημαντική ακίνητη περιουσία, σε κτίρια και δωμάτια, από το οποίο ολόκληρη η συνοικία πήρε το όνομά της «Σιναΐτικα»: Τὸ ἐν τῷ παλαιῷ νοσοκομείῳ κείμενον ναΐδιον τοῦ ἁγίου Νικολάου... πωληθὲν εἰς τοὺς Σιναΐτας (βλ. Π. Παπαγεωργίου,

Ὁ Πανοσιομουσικοελλογιμώτατος Προηγούμενος τῆς Ἱερᾶς καὶ μεγίστης Λαύρας, Κ. Γαβριήλ¹⁰.

Ὁ Πανοσιομουσικοελλογιμώτατος Προηγούμενος τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τοῦ Κουτλουμουσίου κ. Ἀγάπιος¹¹ ἐκ τῆς Μονῆς Ῥήλας.

Ὁ τοῦ Σεβασμιωτάτου Σκευοφύλακος κυρίου Ἰωσήφ¹² μαθητῆς, ὁ κύριος Χρῦσανθος ὁ Ἱεροελλογιμώτατος καὶ μουσικός.

Ὁ Ἱερολογιώτατος Ἱεροδιάκονος μουσικός καὶ μαθητῆς τοῦ σεβασμιωτάτου ἐπιτρόπου κυρίου Θεοδοσίου¹³.

Ὁ Ὀσιολογιώτατος κύριος Ἰγνάτιος τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Κοσιφοίνισσης, ὡσαύτως μαθητῆς αὐτοῦ.

Ὁ Πανοσιώτατος Καθηγούμενος κύριος Ἀκάκιος¹⁴.

Αἱ Σέρραι καὶ τὰ προάστεια τὰ περὶ τὰ Σέρρας καὶ ἡ Μονὴ Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου, Θεσσαλονίκη ²1988, σ. 31). Ο πρωτοσύγκελος Σεραφεῖμ Σιναΐτης αναφέρεται καὶ σὲ κατάλογο συνδρομητῶν ἐκ Σερρών τοῦ 1836 (Ε. Βαχάρογλου, σ. 167). Ἡ παρουσία τῶν Σιναϊτῶν πατέρων δικαιολογεῖται πέρα ἀπὸ τὴν ὑπαρξὴ αξιόλογου μετοχίου στὴν πόλη καὶ ἀπὸ τὴν ὑπαρξὴ πολλῶν ἄλλων στὴν ευρύτερη περιφέρεια (Αλιστράτη, Μελένικο, Σιτοχώρι, Νιγρίτα). Σὲ κατάλογο συνδρομητῶν τοῦ 1813 ἀναφέρεται ἡ παρουσία στὴν πόλιν τοῦ πρωτοσυγγέλου Σιναΐτη Κοσμᾶ (Αθ. Καραθανάσης, σ. 98).

10. Ἡ Μονὴ Μεγίστης Λαύρας διατηροῦσε μετόχι στὸ κέντρο τῶν Σερρών με ναὸ τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου, πιθανότατα τοῦ Ἀθωνίτου, καθὼς ὁ Π. Παπαγεωργίου (σ. 31) σημειώνει ὅτι ὁ Κώδικας τῆς μητρόπολης Σερρών ἀνέφερε γιὰ τὸ ναὸ: ... τῷ ὅσῳ πατρὶ ἡμῶν Ἀθανασίῳ... Τὸ μετόχι αὐτὸ πρέπει νὰ ἦταν ἀπὸ τὰ σημαντικότερα ποὺ διέθετε ἡ Μονή, καθὼς σὲ Συνοδικὸ Γράμμα τοῦ πατριάρχου Νεοφύτου Ζ', τοῦ Νοεμβρίου τοῦ 1789, ἀναφέρεται ὅτι ἡ Μεγίστη Λαύρα εἶχε αποφασίσει νὰ πουλήσει, μαζί με ἄλλα, καὶ τὰ ἀσημικά του μετοχίου αὐτοῦ γιὰ τὴν κάλυψη τῶν χρεῶν τῆς [βλ. Χ. Γάσπαρης, «Ἀρχεῖο Πρωτάτου. Ἐπιτομὲς μεταβυζαντινῶν ἐγγράφων», *Ἀθωνικά Σύμμεικτα* 2 (1991) 70].

11. Ἐπιστάτης τὴν περίοδο 1794-1795 καὶ ἐπίτροπος τῆς μονῆς Κουτλουμουσίου τοῦ 1791 [βλ. Χ. Γάσπαρης, σ. 75-77, 84-86]. Ἡ μονὴ Κουτλουμουσίου κατεῖχε, ἕως τοῦ 1913, στὸ κέντρο τῶν Σερρών ἀξιόλογο μετόχι με ναὸ τῆς Θεοτόκου Ἐλεούσης (Π. Παπαγεωργίου, σ. 32), καθὼς καὶ πλῆθος καταστημάτων καὶ οἰκιῶν γύρω ἀπὸ αὐτὸ, σχηματίζοντας μιὰ ἰδιότυπη μοναστηριακὴ καὶ πατριαρχικὴ ἐνορία. Ὁ προηγούμενος Ἀγάπιος ἀναφέρεται καὶ στὸν κατάλογο τοῦ Βασδραβέλλι, τοῦ 1824 (σ. 370).

12. Τὸ ὄνομα Ἰωσήφ ἀπαντᾶται, κατὰ τὴν ἐποχὴ αὐτή, πολὺ συχνά στὴν πόλιν. Ὡστόσο, πιθανότατα δὲν πρόκειται γιὰ τὸ Σερραῖο μητροπολίτη Ἰμβρου Ἰωσήφ, ὁ ποῖος ἐφυγε ἀπὸ τὴν πατρίδα του τὸ 1824, ἀκολουθώντας τὸν Πατριάρχου Χρῦσανθο, τὸν ἀπὸ Σερρών, στὴν Κωνσταντινούπολη.

13. Πιθανότατα πρόκειται γιὰ τὸν πρωτοσύγκελο Θεοδόσιο Κουτλουμουσιανὸ ὁ ποῖος, στὶς 24 Φεβρουαρίου 1832, ἀφιέρωσε τὴν εἰκόνα τῆς Παγαγιάς τῆς Ἐλεούσης στὸ ομώνυμο Κουτλουμουσιανὸ μετόχι τῶν Σερρών (βλ. Σ. Πασχαλίδης, «Μητρόπολη Σερρών καὶ Νιγρίτης», *Τὰ μοναστήρια τῆς Μακεδονίας, Ἀ' Ἀνατολικὴ Μακεδονία, Θεσσαλονίκη* 1996, σ. 314). Στὴν περίπτωση αὐτή, ὅπως καὶ στὴν προηγούμενη τοῦ Χρυσάνθου, με τὸν ὄρο «μαθητῆς» ἐννοεῖται πιθανότατα ὁ υποτακτικός.

14. Ἡγούμενος τῆς Πατριαρχικῆς Μονῆς Εἰκοσιφοίνισσης Παγγαίου (1828, 1830-1832, 1835-1836, 1840-1841) (βλ. Σ. Πασχαλίδης, «Μητρόπολη Δράμας», σ. 97). Ὁ Σερραῖος στὴν καταγωγὴ Ἀκάκιος, ὡς προηγούμενος, ἀνακαίνισε, τὸ 1836, τὸ ναὸ τῆς Λιόκαλης μετοχίου, ἕως σήμερα, τῆς Εἰκοσιφοίνισσας καὶ οἰκοδόμησε ἐπίσης σὲ αὐτὸ

- Ὁ Πανοσιολογιώτατος κύριος Πολύκαρπος.
Ὁ κύριος Ἀνδρόνικος ὁ καὶ Μουσικὸς.
Ὁ Πανοσιώτατος κύριος Ἰωσήφ¹⁵.
Ὁ Πανοσιολογιώτατος κύριος Ἰερεμίας, ὁ καὶ μουσικὸς.
Ὁ Πανοσιώτατος κύριος Ἰερόθεος.
Ὁ Ἱερολογιώτατος Ἱεροδιάκονος κύριος Ἀμβρόσιος¹⁶.
Ὁ Πανοσιώτατος Ἱερομόναχος κύριος Σάββας τῆς τῶν Σερόων
Ἱερᾶς Μονῆς τοῦ ἁγίου Προδρόμου¹⁷.
Ὁ Κύριος Χρῦσανθος.
Ὁ ἐν Πνευματικοῖς κύριος Γεράσιμος, ὁ ἐκ τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τοῦ ἐν
Ὀλύμπῳ ὁσίου καὶ Πατρὸς ἡμῶν Διονυσίου.
Ὁ Πνευματικὸς κύριος Χρῦσανθος κύπριος, ὁ ἐκ τῆς ἱερᾶς Μονῆς
τοῦ Κύκκου¹⁸...
Ὁ Πανοσιοελλογιμώτατος κύριος Ἰερόθεος¹⁹...
Ὁ ὀσιοελλογιμώτατος κύριος Μιχαὴλ Κοῦρῆς²⁰.

τιάντα περίπου δωμάτια (Σ. Πασχαλίδης, σ. 109).

15. Βλ. σημείωση 12.

16. Στον κατάλογο του Βασδραβέλλι (σ. 370) αναφέρονται δύο μοναχοί με το όνομα «Αμβρόσιος», ο ένας από την Κρήτη και ο δεύτερος από τα Ιωάννινα.

17. Πρόκειται πιθανότατα για τον κατοπινό ηγούμενο του Προδρόμου Σάββα (1837-1840 και 1861-1865) από το χωριό Τσερπίστα (σημ. Τερπνή) της Νιγρίτας (βλ. Σ. Πασχαλίδης, «Μητρόπολη Σερρών και Νιγρίτης», σ. 395).

18. Η μονή του Κύκκου διέθετε μετόχι στις Σέρρες, κατά τον 19^ο αιώνα [βλ. Κ. Κοκκινόφτας, «Η πνευματική και εθνική προσφορά της Ιερᾶς Μονῆς Κύκκου ανά τους αιώνες», *Ενατενίσεις* 18 (Σεπτ.-Οκτ. 2012) 90]. Στον κατάλογο των συνδρομητών του 1824 (Ι. Βασδραβέλλι, σ. 370) αναφέρεται η παρουσία του Μελετίου Κυρκότη, πνευματικού των Σερρών. Επίσης, σε καταλόγους συνδρομητών του 1842, του 1847 και του 1851 (Ε. Βαχάρογλου, σ. 173, 174, 176) σημειώνεται ότι ως Σακελλάριος της μητρόπολης Σερρών υπηρετεί ο Κύπριος Λεόντιος. Ο ίδιος πρέπει να είναι και στον κατάλογο του Βασδραβέλλι, του 1824 (σ. 371), ως «Χατζηλεόντιος εκ Κύπρου», με την ιδιότητα του νομοφύλακα της μητρόπολης Σερρών. Η συνεχής παρουσία Κυπρίων κληρικών στις Σέρρες συνεχίζεται με την παρουσία του Κυπρίου επισκόπου Δαφνουσίας Χαρίτωνα, ο οποίος διέμενε στην πόλη, πέθανε το 1872 και θάφτηκε στον αυλόγυρο του ναού των Αγίων Θεοδώρων [Χ. Βουρουτζίδης, «Ο επίσκοπος Δαφνουσίας Χαρίτων και ο ηγούμενος της μονῆς του Τιμίου Προδρόμου Σερρών Θεοδόσιος Λαζάρου», *Σεραϊκά Ανάλεκτα* 4 (Σέρρες, 2006) 47-55]. Σε καταλόγους συνδρομητών του 1851 (Ε. Βαχάρογλου, σ. 176, 177) ο επίσκοπος Δαφνουσίας Χαρίτων εμφανίζεται ως αντιπρόσωπος του μητροπολίτη Σερρών Ιακώβου του Πατιύου. Η ταυτόχρονη παρουσία δύο Κυπρίων κληρικών (Λεόντιος και Χαρίτων) σε θέσεις ευθύνης στις Σέρρες (Σακελλίων και αντιπρόσωπος μητροπολίτη) αποδεικνύουν και την πιθανή σχέση τους με τον τότε μητροπολίτη Σερρών Ιακώβο (1846-1860).

19. Εμφανίζεται και στον κατάλογο του Βασδραβέλλι (σ. 371) ως μαθητής του Αργυρίου Παπαρίζου στη σχολή των Σερρών.

20. Στον κατάλογο δεν αναφέρεται τυχόν σχέση του με τον προαναφερθέντα πρωτοσύγκελο Σεραφεμί Σιναΐτη εκ Κρήτης, καθώς και με τον μετόχι του Σινά στις Σέρρες.

Σε κατάλογο των συνδρομητών στο «Ειρομολόγιον σύντομον» του Πέτρου Πρωτοψάλτου Βυζαντίου, με έτος έκδοσης το 1825, συναντούμε το όνομα του Σερραίου μητροπολίτη Ιωσήφ²¹ στους συνδρομητές εκ Κωνσταντινουπόλεως: *Ο Πανοσιώτατος Κύριε Ιωσήφ, από Σέρρας, Σύγγελος του Παναγιωτάτου Δεσπότης*²². Από τον παραπάνω κατάλογο επιβεβαιώνουμε ότι ο Ιωσήφ²³ ακολούθησε στην Κωνσταντινούπολη τον Οικουμενικό Πατριάρχη Χρυσάνθο (1824-1826), τον από Σερρών, υπηρετώντας κοντά του για ένα σχεδόν έτος, ως Μέγας Πρωτοσύγκελος του Οικουμενικού Πατριαρχείου, πριν εκλεγεί μητροπολίτης Ίμβρου, το 1825²⁴.

Ο Ιωσήφ, ως πρώην μητροπολίτης Βάρνης, μετά την παραίτησή του και από τη μητρόπολη Βιδύνης -την μετάθεση την οποία δεν είχε αποδεχθεί (Νοέμβριος 1846)- αποσύρθηκε στο Άγιο Όρος, όπου εφησύχασε στη Μονή Βατοπαιδίου, από το 1854 έως το 1864, πιθανή ημερομηνία

Ωστόσο, είναι πιθανό να πρόκειται επίσης για Σιναίτη. Ως ιερομόναχος Μιχαήλος Κρης αναφέρεται και στον κατάλογο του 1824 (Ι. Βασδραβέλης, σ. 370). Στον ίδιο κατάλογο αναφέρεται επίσης και η παρουσία στις Σέρρες του κρητικού μοναχού Αμβροσίου.

21. Το 1992, ο Κ. Θεοδορίδης [«Ιωσήφ ένας Σερραίος Μητροπολίτης στην Ίμβρο, τη Βάρνα το πρώτο μισό του 19^{ου} αιώνα», *Σερραϊκά Ανάλεκτα* 1 (1992) 117] δημοσίευσε το προδρομικό, όπως το ονόμασε, σημειώμά του σχετικά με το, Σερραίο στην καταγωγή, μητροπολίτη Ίμβρου (1825-1835) και στη συνέχεια Βάρνης (1835/36-1846) Ιωσήφ.

22. Ε. Βαχάρογλου, σ. 161. Στον κατάλογο συνδρομητών του Βασδραβέλη (σ. 371) συναντούμε ως μαθητή της Σχολής Σερρών, το Δημήτριο, αδελφό του μητροπολίτη Ιωσήφ (Ίμβρου τότε). Από την αναφορά του καταλόγου του Βασδραβέλη, το 1824 (σ. 369) είναι λανθασμένη, γεγονός που πιθανολογείται και στην υποσημείωση 2 του Βασδραβέλη, αλλά και στη διαπίστωση του Βαχάρογλου (σ. 163, υποσημείωση 20). Ο Ιωσήφ χειροτονήθηκε μητροπολίτης Ίμβρου το 1825, οπότε δεν θα μπορούσε να αναφέρεται έτσι ένα χρόνο πριν, το 1824. Επίσης, στον κατάλογο του Βασδραβέλη (σ. 370) αναφέρεται ως συνδρομητής εκ Σερρών και ο «Παναγιώτατος μητροπολίτης Νύσσης Κύριος Ιωσήφ», δεύτερος μετά το μητροπολίτη Σερρών Πορφύριο. Ως Νύσσης, ο Ιωσήφ εξελέγη, τον Οκτώβριο του 1826, έχοντας διατελέσει προηγουμένως μητροπολίτης Βιζύης (1826) και επίσκοπος Ελευθερουπόλεως (1814-1826) [Κ. Καλλιανός, «Συμβολή στην ιστορία των μητροπόλεων Εφέσου και Νύσσης κατά τον 19^ο αιώνα», *Μακεδονικά* 35 (2005-2006) 226-228]. Παρέμεινε δε ως μητροπολίτης Νύσσης έως το Σεπτέμβριο του 1833, οπότε και παραιτήθηκε (Κ. Καλλιανός, σ. 229). Συνεπώς, ο κατάλογος του Βασδραβέλη δεν μπορεί να είναι προγενέστερος του 1826. Για τον προαναφερθέντα Ιωσήφ, ως επίσκοπο Ελευθερουπόλεως, αναφέρει ο Π. Παπαγεωργίου (σ. 54) ότι υπέγραψε στον Κώδικα της μητρόπολης Σερρών στις 8 Ιανουαρίου του 1815.

23. Ο Ιωσήφ καταγόταν από τα γειτονικά στην πόλη χωριά (βλ. Ιω. Μπάκας, «Σερραίοι Μητροπολίτες και κληρικοί στη Νοτιοανατολική Ευρώπη κατά τον 19^ο αιώνα», *Ο κόσμος της Ορθοδοξίας στο παρελθόν και στο παρόν*, Θεσ/νίκη 2006, σ. 350).

24. Κ. Θεοδορίδης, σ. 115.

θανάτου του²⁵. Δεν γνωρίζουμε εάν προϋπήρχε κάποια σχέση μεταξύ της μονής Βατοπαιδίου και του μητροπολίτη Ιωσήφ. Ωστόσο, η δραστηριότητα του Ιωσήφ για την ανάπτυξη της ελληνικής παιδείας στην επαρχία Βάρνης, κατά την αρχιερατεία του εκεί, και το ιδιαίτερο ενδιαφέρον της Μονής Βατοπαιδίου για την ενίσχυση κάθε προσπάθειας ανάπτυξης της ελληνικής εκπαίδευσης, ίσως να δημιούργησε μια επιπλέον σχέση μεταξύ τους.

Ο Γέρον Δανιήλ ο Κατουνακιώτης (+1929) αναφέροντας τη θαυμαστή ανεύρεση και ανακομιδή του λειψάνου του αγίου Ευδοκίμου του Βατοπαιδινού, το 1840, σημειώνει: *Ἦσαν δὲ οἱ αὐτοπται οὗτοι, ὁ Ἰάκωβος ὁ Σμιπτζής, ὁ Γρηγοράκης ὁ ψάλτης καὶ ὁ Διάκο-Δανιήλ ἐξ Ἱερισσοῦ, οἵτινες μοι διηγοῦντο πολλάκις τὰ τῆς ἐν λόγῳ ἀνακομιδῆς. Τότε παρῆσαν καὶ τρεῖς Ἀρχιερεῖς, ὁ πρῶν Βάρνης Ἰωσήφ, ὁ Ἀδριανουπόλεως (Γρηγόριος) καὶ ὁ Χρῦσανθος (πρῶν) Σμύρνης*²⁶. Ωστόσο, η παρουσία του Ιωσήφ στο γεγονός δεν φαίνεται πιθανή, καθώς το 1840 ο Ιωσήφ ήταν εν ενεργεία μητροπολίτης Βάρνης και όχι εφησυχάζων, όπως παρουσιάζεται στην παραπάνω σημείωση.

Ερευνώντας, πριν από χρόνια, στο αρχείο της Ιεράς Μονής Βατοπαιδίου και συζητώντας με τον αρχειοφύλακα π. Ιωσήφ, μου ανέφερε την ύπαρξη αδημοσίευτης φωτογραφίας του ως άνω Σερραίου ιεράρχη, με χειρόγραφη σημείωση πάνω της: «πρῶν Βάρνης Ἰωσήφ Βατοπαιδινός, 1860»²⁷.

Ο μητροπολίτης Ιωσήφ απεικονίζεται γέροντας, καθιστός, κρατώντας στο ένα χέρι του τη ράβδο και στο άλλο τυλιγμένο έγγραφο, πιθανώς δίπλωμα ή αναμνηστικό κάποιου σημαντικού γεγονότος. Από την ως τώρα γνωστή βιβλιογραφία, για το μητροπολίτη πρῶν Βάρνης Ιωσήφ, γνωρίζουμε ότι στις 23 Απριλίου 1860 συμμετείχε σε εγκαίνια ναού στο Ρωσικό Κονάκι των Καρυών, όπου μάλιστα υπογράφει σε αντιμῆνσιο²⁸. Πιθανότατα η φωτογραφία να αποτελεί αναμνηστικό του παραπάνω γεγονότος.

25. Ιω. Μπάκας, σ. 352.

26. Γ. Μαρτζέλος, «Οι άγιοι της Μονής», *Ι. Μ. Μ. Βατοπαιδίου. Παράδοση-Ιστορία-Τέχνη*, Άγιον Όρος 1996, σ. 112.

27. Ευχαριστώ την Ιερά Μονή Βατοπαιδίου και τον Καθηγούμενό της π. Εφραίμ για την παραχώρηση αντιγράφου της φωτογραφίας αυτής.

28. Κ. Θεοδωρίδης, σ. 116.

Ν. ΜΠΑΚΙΡΤΖΗΣ, Π. ΜΑΣΤΟΡΑ, Β. ΚΑΤΣΑΡΟΣ, Η. ΚΑΡΑΓΙΑΝΝΙΔΟΥ, Ν. ΝΗΣΙΑΝΤΖΗ, *Το Συνοδικόν της Μονής Τιμίου Προδρόμου Σερρών*, Εκδόσεις Ίδρυμα Αναστάσιος Γ. Λεβέντης, Λευκωσία, 2011, σελ. 157, ISBN 978-9963-560-92-9

Ιδιαίτερη σημασία για την προβολή του Συνοδικού της Μονής Τιμίου Προδρόμου Σερρών έχει η συλλογική αυτή εργασία. Το συγκρότημα της μονής που βρίσκεται στους δυτικούς πρόποδες του Μενοικείου όρους, ιδρύθηκε ανάμεσα στο 1270 και 1275 από τον Αθωνίτη μοναχό Ιωαννίκιο, επάνω στα ερείπια παλαιότερου μοναστηριακού συγκροτήματος του 11ου ή 12ου αιώνα¹.

Εξ αρχής θα πρέπει να επισημανθεί ότι η εκδοτική εμπειρία του Ιδρύματος «Αναστάσιος Γ. Λεβέντης» αντικατοπτρίζεται στον άρτιο από κάθε άποψη αυτόν τόμο.

Στην αρχή του τόμου παρατίθενται τα περιεχόμενά του (σ. 5) και ο πρόλογος της Καθηγουμένης Φεβρωνίας (σσ. 7-8).

Ακολουθεί η πρώτη ενότητα του τόμου (σσ. 11-30) με τίτλο «η Αρχιτεκτονική του Συνοδικού». Η συγγραφή ανήκει στον Νικόλαο Μπακιρτζή. Η σύγχρονη έρευνά του εστιάζεται κυρίως στην τυπολογία, την κατασκευή, την διακόσμηση αλλά και στον ρόλο της κοσμικής αίθουσας στην καθημερινή ζωή της μονής.

Συγκεκριμένα η τυπολογία της αίθουσας ακολουθεί αυτή της λαϊκής αρχιτεκτονικής της Μακεδονίας του 18^{ου} αιώνα με όλα τα χαρακτηριστικά των οντάδων των αρχοντικών της εποχής. Εντυπωσιακή είναι η σύγκριση που γίνεται με τον αθωνικό οντά του Αγίου Όρους. Η λεπτομερής περιγραφή του χώρου αναφέρει την προνομιούχα θέση της αίθουσας στην νοτιοανατολική γωνία του κτηρίου του ηγουμενείου. Η είσοδος στον οντά γινόταν από τον προθάλαμο που οδηγούσε στην φωτεινή τετράγωνη αίθουσα η οποία ήταν διακοσμημένη με πολυτέλεια. Τον διαχωρισμό του προθάλαμου, που φιλοξενούσε την μουσάντρα από τον κύριο χώρο του οντά τον οριοθετούσαν οι δύο λεπτοί ξύλινοι κιονίσκοι που σχημάτιζαν ένα τρίβηλο. Η οροφή του Συνοδικού ήταν και αυτή διακοσμημένη με ποικίλα μοτίβα και χρώματα.

1. Ν. Μπακιρτζής, Π. Μάστορα, Β. Κατσαρός, Η. Καραγιαννίδου, Ν. Νησιάντζη, «Το Συνοδικόν της Μονής Τιμίου Προδρόμου Σερρών», Εκδόσεις Ίδρυμα Αναστάσιος Γ. Λεβέντης, Λευκωσία, 2011, σ. 13.

Ενδιαφέρον στοιχείο της μελέτης είναι η αναγνώριση από τον συγγραφέα της λειτουργικής και της δομικής αυτονομίας της κατασκευής, η οποία παρατηρείται και στην ανωδομή της, με την τετράριχτη κεραμοσκεπή στέγη που εξέχει από το συνολικό σύστημα στέγασης των χώρων του ηγουμενείου².

Η απάντηση στο πρόβλημα ταύτισης της αίθουσας ως Συνοδικό και αρχονταρίκι δίνεται με την παράθεση σχετικών ιστορικών στοιχείων. Η πρώτη αναφορά ως συνοδικό της μονής έγινε από τον συγγραφέα του Κώδικα 375 το 1877. Ως συνοδικό την αναφέρει και ο αρχιμανδρίτης Γαβριήλ Κουντιάδης το 1922. Στη χαλκογραφία της μονής του 1716 ως αρχονταρίκι αναφέρεται κτίσμα της βόρειας πτέρυγας. Ο καθηγούμενος της μονής Χριστόφορος Δημητριάδης αναφέρει ότι το αρχονταρίκι ξανακτίστηκε μαζί με τα υπόλοιπα κτήρια της βόρειας πτέρυγας μετά την πυρκαγιά του 1820. Στο τέλος της εργασίας κατίθεται η ενδιαφέρουσα άποψη του συγγραφέα για το συνοδικό δωμάτιο. Δεν το χαρακτηρίζει κοσμικό αλλά το περιγράφει ως μια μοναστηριακή αίθουσα με ιδιαίτερη σημασία, στην οποία συνεδρίαζε η ολομέλεια της κοινότητας, δραστηριότητα που αποτελούσε ιερή λειτουργία για το μοναστήρι.

Η δεύτερη ενότητα του τόμου (σσ. 31-54) περιέχει την μελέτη με τίτλο «Ο ζωγραφικός διάκοσμος στο Συνοδικό της μονής Τιμίου Προδρόμου» της συγγραφέως Πέλλης Μάστορα.

Η εργασία της εισάγει ομαλά τον αναγνώστη, στο ειδικό αντικείμενο του ζωγραφικού διακόσμου του συνοδικού της μονής, που εντάσσεται στο καλλιτεχνικό ρεύμα του 18^{ου} αιώνα και έχει χαρακτηριστεί ως «ανατολικό ροκοκό»³.

Η μελέτη αναφέρει τους χώρους που καταλαμβάνει ο ζωγραφικός διάκοσμος, δηλαδή την ανώτερη ζώνη των τοίχων πάνω από τα ανοίγματα, τις οροφές, τις μεσάντρες, τα ερμάρια και τις ξύλινες επενδύσεις των τοίχων. Γίνεται, επίσης, αναφορά στις δύο ζωγραφικές δραστηριότητες. Στην πρώτη, η οποία υλοποιείται από τον ζωγράφο Νεδέλκο το 1795, ανήκει το μεγαλύτερο τμήμα των τοιχογραφιών και ο διάκοσμος στις οροφές και τις ξύλινες επιφάνειες του προθαλάμου. Στην δεύτερη ανήκουν τοιχογραφίες που έγιναν το 1849, πάνω από τα παράθυρα του νότιου, βόρειου και ανατολικού τοίχου⁴.

Ιδιαίτερη μνεία γίνεται για τα τρία διάχωρα του δυτικού τοίχου

2. Ν. Μπακιρτζής, Π. Μάστορα, Β. Κατσαρός, Η. Καραγιαννίδου, Ν. Νησιάντζη, ό.π., σ. 19.

3. Α. Στρατή, *Η ζωγραφική στην Ιερά Μονή Προδρόμου Σερρών (14^{ος}-19^{ος} αι.)*. Μελέτες και άρθρα, εκδ. Μυγδονία, Θεσσαλονίκη 2007, σσ. 133, 139-142.

4. Ν. Μπακιρτζής, Π. Μάστορα, Β. Κατσαρός, Η. Καραγιαννίδου, Ν. Νησιάντζη, ό.π., σ. 35.

που απεικονίζουν παραστάσεις πόλεων. Στο αριστερό και δεξιό διάχωρο εικονίζεται η Κωνσταντινούπολη και στο κεντρικό η Βιέννη με το ανάκτορο Σένμπρουν με τους κήπους του Κεραμεικού στο Λούβρο.

Στον Βόρειο τοίχο ο διάκοσμος οργανώνεται σε επτά διάχωρα. Στο τρίτο εικονίζεται η πόλη της Ρώμης, ενώ στο τέταρτο διάχωρο το αστικό τοπίο της πόλης δεν έχει ταυτιστεί.

Η συγγραφέας με μια ενδιαφέρουσα αναφορά στο χρωματολόγιο, στις ικανότητες και την δημιουργικότητα του ζωγράφου Νικόλαου Νεδέλκου χαρακτηρίζει ευρηματικότητες τις συνθέσεις του, οι οποίες αποτελούν ένα ανάλαφρο γοητευτικό σύνολο. Με κριτική διάθεση αναφέρεται στις μεταγενέστερες τοιχογραφίες οι οποίες ακολουθούν τη θεματογραφία, την τεχνοτροπία και τη συμμετρική διάταξη του αρχικού διακόσμου.

Η μελέτη καταλήγει με την σπουδαία επισήμανση της συγγραφέως, ότι αυτό που αλλοίωσε το ζωγραφικό σύνολο του Συνοδικού ήταν το κλείσιμο των φεγγιτών και ο ελαιοχρωματισμός της οροφής.

Γενικά η εργασία της δεύτερης ενότητας, χαρακτηρίζεται από τη συστηματική και λεπτομερή καταγραφή όλου του ζωγραφικού διακόσμου, με αποτέλεσμα την εκπόνηση μιας θαυμάσιας μελέτης.

Ακολουθεί η τρίτη ενότητα του τόμου (σσ. 55-86) με τίτλο «Ο ζωγράφος Νεδέλκος» του καθηγητή Βασίλη Κατσαρού.

Εξ αρχής επισημαίνεται πως οι πληροφορίες για τον ζωγράφο είναι ελάχιστες και συγκεχυμένες. Αρκετές πληροφορίες για το έργο του βασίστηκαν στα στοιχεία που δημοσίευσε πρώτος ο βυζαντινολόγος Κωνσταντίνος Ζησίου μετά από την περιοδεία του στην Μακεδονία, κατά την διάρκεια της οποίας επισκέφτηκε και την μονή Τιμίου Προδρόμου Σερρών.

Ερευνητές, όπως ο Μανόλης Χατζηδάκης και ο καθηγητής Νικόλαος Μουτσόπουλος, ασχολήθηκαν με το έργο του Νικόλαου Νεδέλκου αναζητώντας ο καθένας πληροφορίες από διαφορετικές πηγές.

Έρευνα γύρω από τη ζωγραφική τέχνη του Νεδέλκου πραγματοποιήθηκε από την Α. Στρατή σε ειδική εργασία της για τις τοιχογραφίες του συνοδικού.

Σημαντικό στοιχείο για τον δάσκαλο του ζωγράφου μάς προσφέρει ο κώδικας. Σύμφωνα με την πολύτιμη αυτή ιστορική πηγή ο Νικόλαος Νεδέλκος υπήρξε μαθητής του ζωγράφου Στεφάνου του Αδριανουπολίτη.

Η πρόσφατη έρευνα για τους ναούς του 19^{ου} αιώνα στο Διδυμότειχο και στο Σουφλί από τις Λουίζα Συνδίκια-Λαούρδα και Ευθυμία Γεωργιάδου-Κούντουρα, αποδεικνύει ότι το ζωγραφικό εργαστήριο της Ανδριανούπολης είναι ένα από τα σπουδαιότερα κέντρα παραγωγής

εικόνων στην ευρύτερη περιοχή της Θράκης. Ανάμεσα στους σπουδαίους εκπροσώπους της εμφανίζονται δύο ζωγράφοι με τα ονόματα «Στέφανος» και Νικόλαος». Αυτή τη σπουδαία πληροφορία, την καταθέτουν οι συγγραφείς για να δηλώσουν την καλλιτεχνική «καταγωγή» του Νικολάου.⁵

Αξιολογώντας την εργασία της τρίτης ενότητας και λαμβάνοντας υπόψη τη συλλογή και τη παράθεση πλείστων πληροφοριών, στοιχείων και λεπτομερών αναφορών, για το έργο και το πρόσωπο του ζωγράφου αναγνωρίζουμε το άρτιο από κάθε άποψη αποτέλεσμα της μελέτης.

Στην τέταρτη ενότητα του τόμου (σσ. 87-108) παρουσιάζεται η εργασία του Ξενοφών Μ. Μονιάρου με τίτλο «Το Συνοδικό της μονής Τιμίου Προδρόμου Σερρών στις επιστολές του αντιπροσώπου Δανιήλ (1916)».

Η εργασία βασίζεται σε τμήμα του προσωπικού αρχείου του αρχιμανδρίτη Γαβριήλ Κουντιάδη. Σ' αυτό ξεχωρίζει μια ιδιαίτερη ομάδα επιστολών του έτους 1916, τις οποίες συνέταξε ο ιερομόναχος Δανιήλ ως αντιπρόσωπος της μονής στην πόλη των Σερρών. Η μελέτη του αρχαικού υλικού αποσκοπεί στην όσον το δυνατόν πιο ολοκληρωμένη παρουσίαση της ταυτότητας του συνοδικού. Μέσα από τις 166 επιστολές πληροφορούμαστε για την εμπορική κίνηση της αγοράς των Σερρών, τις συναλλαγές της μονής και την πολιτική κατάσταση της εποχής.⁶

Η πρώτη μνεία στην αίθουσα γίνεται με την επιστολή της 6^{ης} Φεβρουαρίου του 1916, στην οποία γίνεται λόγος για σύγκληση της ολομέλειας της μοναστηριακής κοινότητας στο Συνοδικόν. Στις επόμενες επιστολές ακολουθούν αρκετές αναφορές που μαρτυρούν τον ρόλο του «Συνοδικού δωματίου» στην καθημερινή ζωή της μονής.

Στην πέμπτη και τελευταία ενότητα του τόμου (σσ. 109-134) παρουσιάζεται η συλλογική εργασία της Ηλέκτρας Καραγιαννίδου, της Πέλλης Μάστορα και της Νατάσας Νησιάντζη με τίτλο «Η συντήρηση του ζωγραφικού διακόσμου του Συνοδικού».

Την μελέτη προλογίζει με εισαγωγικό σημείωμα ο Χαράλαμπος Μπακιρτζής. Οι εργασίες συντήρησης των τοιχογραφιών και των ξύλινων επιφανειών έγιναν από το 1998 έως το 1999.

Γίνεται αναφορά στα τεχνικά προβλήματα της αποκατάστασης του ζωγραφικού διακόσμου και αναλύεται η δομή του επιχρίσματος της ξυλόπηκτης κατασκευής της αίθουσας. Ακολουθεί η ανάλυση της τεχνικής της τοιχογραφικής δραστηριότητας και των χρωμάτων. Διαπιστώνεται

5. Ν. Μπακιρτζής, Π. Μάστορα, Β. Κατσαρός, Η. Καραγιαννίδου, Ν. Νησιάντζη, ό.π., σ. 71.

6. Ν. Μπακιρτζής, Π. Μάστορα, Β. Κατσαρός, Η. Καραγιαννίδου, Ν. Νησιάντζη, ό.π., σ. 91.

ότι χρησιμοποιήθηκαν χρώματα φυτικής προέλευσης τα οποία αναμείχθηκαν πιθανότατα με αυγό. Απαριθμούνται τα βασικά χρώματα που χρησιμοποιήθηκαν όπως το λευκό, το γαλάζιο, η σιέννα, η ώχρα, το γκριζό, το χονδροκόκκινο και το πράσινο και αναγνωρίζεται το εγγάριατο γραπτό σχέδιο που προηγείται της εφαρμογής κάθε ζωγραφικής σύνθεσης.⁷

Στη συνέχεια περιγράφονται με λεπτομέρεια τα προβλήματα διατήρησης των τοιχογραφιών και οι αιτίες φθορών τους. Αναφέρονται ακόμη τα προβλήματα του ζωγραφικού διακόσμου στις ξύλινες επιφάνειες.

Ενδιαφέρον σημείο της μελέτης είναι η αναφορά των τεχνικών συντήρησης και αποκάλυψης τμημάτων των τοιχογραφιών, της τεχνικής συμπλήρωσης φθορών με ακουαρέλες και της γραμμικής συμπλήρωσης των ταινιών.

Ακολουθεί το γλωσσάρι (σσ. 135-138), η μακροσκελής βιβλιογραφία (σσ. 139-142) και τα σχέδια του ζωγραφικού διακόσμου της Ηλέκτρας Καραγιαννίδου (σσ. 145-157).

Θετικό σημείο όλων των εργασιών του τόμου ήταν και οι πολλές παραπομπές οι οποίες διευκολύνουν τον αναγνώστη να κατανοήσει ορισμένα επί μέρους θέματα, έτσι ώστε το βιβλίο να είναι κατανοητό στο μη ειδικό.

Την έκδοση πλαισιώνει πλούσιο φωτογραφικό υλικό του ζωγραφικού διακόσμου της αίθουσας. Πρόκειται αναμφίβολα για μια ιδιαίτερα ποιοτική και χρήσιμη έκδοση, που διευρύνει τις γνώσεις μας για το σπουδαίο αυτό χώρο, που δυστυχώς στις 13 Δεκεμβρίου του 2010 παραδόθηκε στις φλόγες της καταστροφικής φωτιάς, που κατέκαυσε τη νοτιοδυτική πτέρυγα της μονής.

*Γεώργιος Αν. Πολυράβας
Δεκέμβριος 2012*

7. Ν. Μπακιτζής, Π. Μάστορα, Β. Κατσαρός, Η. Καραγιαννίδου, Ν. Νησιάντζη, ό.π., σ. 115.

ΚΥΡΙΑΚΟΥ ΠΑΠΑΚΥΡΙΑΚΟΥ, *Ο Μακεδονικός αγώνας στο Νομό Σερρών, Σέρρες 2012, σελ. 228, ISBN 978-960-92219-7-5*

«Κάθε μέρα κηδεύονται δεκάδες μάρτυρες, κανείς δεν κλαίει για τους ίδιους, αλλά το έθνος. Ακόμα και οι οικογένειες των θυμάτων φωνάζουν συνθήματα αντί να μοιρολογούν» (Μαγκντί Μαχφούζ).

Κοπής 2012, με άρωμα Μακεδονικού αγώνα το πόνημα του κ. Κ. Παπακυριάκου που τυπώθηκε στους αδελφούς Χαραλαμπίδη με χορηγίες του προέδρου της Ε.ΜΕ.Ι.Σ κ. Δ. Δημούδη και των απογόνων των Μακεδονομάχων κ.κ. Στ. Αναστασίου και Κων/νου Χρυσάφη, τους οποίους ευχαριστεί θερμά. Προλογίζει ο σεβασμιότατος μητροπολίτης Σερρών και Νιγρίτης κ.κ. Θεολόγος.

Με αφαιρετική δεινότητα, από το σύνολο της δράσης του ανεξάντλητου μεταλλείου του μακεδονικού αγώνα, απαγκιστρώνει μόνο όσα έλαβαν χώρα στο νομό Σερρών και ανοίγει το πανηγύρι στις αυλές της τοπικής Ιστορίας με τον προαναφερόμενο τίτλο. Επιδιώκει «να αποδώσει φόρο τιμής στους Σερραίους ήρωες Μακεδονομάχους που θυσιάστηκαν στο βωμό της πατρίδας», όπως διατείνεται στον πρόλογό του. Έλξη ακατανίκητη για τη γενέτειρα γη και τη Μακεδονία. Από το 1965, κοπιώδης και πολυπρισματική η ματιά του κατανεμημένη σε δεκαπέντε κεφάλαια με επιμέρους υπότιτλους. Στοιχειοθετεί την προσφορά των Μακεδόνων στο ελληνικό έθνος και συνδέει την ελληνικότητα της Μακεδονίας με την αρχαιότητα. για να αποδείξει τη συνοχή και τη συνέχεια της φυλής, το *όμαιμον, το ομόγλωσσον και το ομόθρησκον*. Τονίζει τις πανελλήνιες ιδέες των βασιλιάδων της Αλέξανδρου και Φιλίππου, την παρουσία των Μακεδόνων ως ακριτών του βόρειου ελληνισμού και την προσφορά τους στον παγκόσμιο πολιτισμό. Φωτογραφίζει τη Μακεδονία των θρύλων ως ποθεινή των Βουλγάρων και των Σλάβων σελ. 28 αντιγραφή από τον «Εσπερινό Ταχυδρόμο» της Σόφιας: «*Ο ελληνισμός της Ανατολικής Ρωμυλίας και της Μακεδονίας πρέπει να εξαλείψει... Βούλγαροι μη λησμονείτε το καθήκον σας*». Παρατίθεται επίσης και η μαρτυρία του Ν. Μάρτη για τη σύνθεση του πληθυσμού της Μακεδονίας. Ιδού και ο φακός των ιστορικών γεγονότων και οι αιτιώδεις σχέσεις τους. Οι βιαιότητες των Βουλγάρων δίνονται με πολύ προσοχή στη σελ. 40 «*Για να παραθέσει κανείς πλήρη κατάλογο όσων δολοφονήθηκαν από τους βουλγαροκομιτατζήδες στο νομό Σερρών απαιτούνται πολλές δεκάδες μαύρες σελίδες*». Ανάγλυφα και το βαρίδι της ήττας του '97 και η ευρωπαϊκή συναυλία των Μ. Δυνάμεων ως αιτίες σελ. 44 «*Οι Μεγάλες δυνά-*

μεις επενέβαιναν στο μακεδονικό ζήτημα ανάλογα με τις βλέψεις και τα αντιμαχόμενα συμφέροντά τους. Ευνοούσαν περισσότερο τα σχέδια της Βουλγαρίας». Η αναγκαιότητα της ένοπλης δράσης αποτυπώνεται με τον πλέον παραστατικό τρόπο σελ. 63 « Η κατάσταση ξεπέρασε όλα τα όρια της ανεκτικότητας και της υπομονής, διότι η κατάσταση χειροτέρευε συνεχώς. Οι βουλγαροκομιτατζήδες απειλούσαν την περιουσία και τη ζωή των Ελλήνων... Το έμφυτο ένστικτο της αυτοσυντήρησης επέβαλε να αμυνθούν με κάθε τρόπο».

Οι αγριότητες των κομιτατζήδων επιβεβαιώνουν τον Ταγκόρ «Ο άνθρωπος είναι χειρότερος από το ζώο, όταν είναι ζώο». Ήταν ένας αγωνιάσιμος αγώνας, απροσκύνητος, που στον ανεμοστρόβιλό του απαιτούσε περίσκεψη. Ο συγγραφέας μας οδηγεί στα δαιδαλώδη και επικίνδυνα μονοπάτια της υποδούλωσης. Τα απόνερα της ανάληπτης κοινωνικής ζωής καθιστούσαν δυσώδη και αντιαισθητική την καθημερινότητα. Από τη σελ. 68 κ.ε.η ιστορική δράση επικεντρώνεται στο νομό Σερρών με λεπτομερή στοιχεία για τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα των αντιμαχόμενων πλευρών, την οικονομική κατάσταση, τους συλλόγους (ΟΡΦΕΑΣ κ.ά.) και τα πρόσωπα που διαδραμάτισαν πρωταρχικό ρόλο στον αγώνα. Εξερρενά τις βουνοκορφές της συλλογικής προσπάθειας μέσα από τους ατέρμονους δρόμους της δράσης, όταν στην πυρά του αγώνα «η ψυχή του ανθρώπου γίνεται θεοίο. Πλάθει παραδείσους για να αντέξει» (Όλγα Λαμπαδαρίδου). Δίνει το παράδειγμα για το τι μπορεί να προσφέρει ο καθένας ατομικά και πόσα όλοι μαζί. Επιλέγω αποσπάσματα που αφορούν τις Σέρρες σελ. 69: «Το πατριωτικό φρόνημα των Σερραίων ήταν πάντοτε ακμαίο. Έγιναν στη Βόρειο Ελλάδα το σχολείο του Εθνικού φρονήματος... Η πόλη των Σερρών υπήρξε ο κυματοθραύστης των βαρβαρικών ορδών».

Και για τον υποπρόξενο Σαχτούρη σελ. 97 «Ήταν φοβερός διπλωμάτης, με εξαιρετική φιλοπατρία, ευστροφία και με σπάνια διοικητικά προσόντα...Οι Σέρρες και γενικά η Ανατολική Μακεδονία οφείλουν πολλές επιτυχίες στην ισχυρή του προσωπικότητα». Η διορατικότητα του Οικουμενικού Πατριαρχείου, μόλις πληροφορήθηκε την ίδρυση της Βουλγαρικής Εξαρχίας και η εμπειριστατωμένη μελέτη του ζητήματος, το οδήγησαν σελ. 112 «να αλλάξει άρδην όλους τους Μητροπολίτες της Μακεδονίας με νέους στην ηλικία, δυναμικούς, ισχυρής θέλησης και μεγάλου ηθικού αναστήματος ιεράρχες».

Από τις μορφές του αγώνα εξέχουν, δίχως να θεωρείται κανείς υποδεέστερος, ο τραγικός θάνατος 1) του Αθανάσιου Χατζηπανταζή στη σελ. 120 και 2) η μέχρι θανάτου μάχη του καπετάν Μητρούση Γκογκολάκη σελ. 130 «Για να μη συλληφθεί ζωντανός έβγαλε ήρεμα το δίστομο μαχαίρι του από τη θήκη, και αφού τους χαιρέτησε όλους παλικαρίσια

σηκώνοντας το χέρι ως μελλοθάνατος, βύθισε το μαχαίρι με ψυχραιμία στα στήθη του και εξέπνευσε σαν ήρωας». Πλειάδα Σερραίων αγωνιστών με τον ιδιαίτερο τόπο καταγωγής τους παρελαύνουν από τις σελίδες του βιβλίου. Επισφραγίζεται ο επίλογος με γλωσσικά στοιχεία που ενισχύουν την ελληνική συνείδηση όσων μιλούσαν το σλαβομακεδονικό ιδίωμα. Σελ. 210 «Δεν σήμαινε με τούτο, επειδή ήταν σλαβόφωνοι, ότι ήταν και Σλάβοι Βούλγαροι ή Σέρβοι, διότι δεν είναι πάντοτε η γλώσσα που επιβεβαιώνει την εθνικότητα ενός ανθρώπου».

Υφάδι στον ιστορικό ιστό των Σερρών οι ψυχωμένοι αγωνιστές με τη θούρια αλκή και ο συγγραφέας με το εγχειρίδιο της ιστορικής του έρευνας για την πολυτάραχη εποχή. Ανάβει το φως να το δουν κι όσοι δεν έχουν πρόθεση. Ενθύμημα, αφιέρωμα μνήμης για όσους πότισαν με το αίμα τους ή είχαν οποιαδήποτε σχέση με τον Μακεδονικό αγώνα. Πολύτιμο πρωτογενές υλικό. Μνήμη παθών και δακρύων στην ανδροτρόφα καστροπολιτεία των Σερρών. Πυργώνει την έγνοια του για τον τόπο του. Ενισχύει το νήμα της ιστορικής συνέχειας, απαντά στις προκλήσεις, ζωντανεύει την ευθύνη μας. Μας θησαύρισε με την όραση ενός κόσμου ζωντανού και καταπιεζόμενου. Για να μην απλωθεί ο σλαβικός κολοσσός, αίρει την ιστορική θολάδα, με την εύστοχη αποτύπωση του όλου κλίματος, με αμεσότητα και αλήθεια, με τη μίξερη εικόνα της καθημερινής ζωής, την αγωνία της επιβίωσης, την καταπιεστική και βάνουση απειλή των Τούρκων. Προσφορά στην άοσμη παραπληροφόρηση. Πολεμά την ημιμάθεια, την αντιδραστικότητα, τους ανιστόρητους και ουτιδανούς.

Αταλάντευτη διαχρονικότητα του αγώνα μέσα από τα δύσβατα μονοπάτια της σκλαβιάς και της επιβουλής για τον πλούσιο λειμών της Μακεδονίας. Διττή η αντιπαράθεση μέσα στο έρεβος της υποδούλωσης Αφήνει ανεξίτηλη την αιμάτινη γραφή της τοπικής ιστορίας. Με όπλο τη φιλοπονία και τη συνείδησή του για το εθνικό χρέος μας ταξιδεύει στον Μακεδονικό αγώνα με τις τόσες χαίνουσες πληγές και με αμφίδρομα συναισθήματα ροής και αλληλουχίας.

Φέρνει την περιφέρεια των Σερρών στο κέντρο και το κέντρο στην περιφέρεια με τα γεγονότα να ρέουν διάχυτα από τις πρωτογενείς πηγές κατά την ιστορική του σύνθεση. Άσμα ηρωικό και πένθιμο. Απαθανατίζει πιστά τους Μακεδονομάχους, την πειθαρχία, την συμπληγάδες της δράσης τους. Η αγριότητα του πολέμου και της καθημερινής ζωής με ήρεμη γραφή, για να ξεφύγει ο Μακεδονικός αγώνας από τις υποδόριες και υποχθόνιες δράσεις με γλωσσολογικά στοιχεία από όσους λειψοστοιχούν. Φέρνει τα είδωλα των λησμονημένων σκοτωμένων ή αγνοουμένων στην επιφάνεια με ασυγκράτητο πάθος για τους θρυλικούς ήρωες. Αναδύονται τα μεγάλα αναστήματά τους στα βημόθυρα του χρέους.

Είναι ευγνωμοσύνη της νεότερης για τη θυσία της παλιότερης γενιάς. Διαχρονική και διατοπική μελέτη. Βάζει τον αναγνώστη απέναντι στην ιστορική συνειδησή του, στοιχείο που εξορίστηκε επί σειρά ετών από την Ελλάδα. Αποσκοπεί στον Εθνικό, ηθικό, κοινωνικό και θρησκευτικό φρονηματισμό των Σερραίων και στον από μέρους τους ενστερνισμό των αξιών.

Ευχάριστο ανάγνωσμα για όσους αγαπούν την ιστορία. Η αφήγησή του «προβλέπει» την απελευθέρωση της Μακεδονίας. Τα γεγονότα αυθύπαρκτα μέσα στο χρόνο. Φορτίζει τη συνείδηση με τα λαϊκά προφορικά γλωσσικά στοιχεία, που τα ανασύρει από το αζήτητο περιθώριο και τα εμβολίζει στις τελευταίες σελίδες του. Να ξανακοιταχτούν τα λησμονημένα και να ψηλαφηθεί η αθέατη πλευρά τους. Κατασταλαγμένες μνήμες. Τόνος πατριωτικός τοπικός και εθνικός.

Το βεληγεκές του βιβλίου δεν είναι στενό. Είναι Ευρωπαϊκό και Οικουμενικό. Ράπισμα στη σλαβική βαρβαρότητα, γροθιά στα διεθνή φόρα και σ' όλους τους τυράννους της ανθρωπότητας. Φωνή πως το μέλλον είναι πίσω μας. Κι όταν η ασκήμια μας αρρωσταίνει και μας γειμίζει αδιέξοδα, αναζητούμε να μας σώσουν Μεσίες- Σωτήρες, άλλα έθνη, ενώ πάνω στο πετσί μας είναι χαραγμένη η ιστορία μας, η μοίρα μας. Έργο ευθύνης. Καράβι που κουβανεί στην πλώρη του τη θυσία των Μακεδονομάχων. Τους απαθανατίζει με τον ήχο και απόηχο του αγώνα τους.

Υψώνει τη στάθμη του σερραϊκού πνεύματος. Δε δίνει με σκοπό να πάρει. Λιτός απλός λόγος, γλώσσα καιρία, φυσική, ζωντανή που πηγάζει από τα αρτεσιανά ύδατα της Σερραϊκής Γαίας. Δεν διολισθαίνει σε υπερβολή ή ρηχή συναισθηματολογία. Ομιλούσα ιστορία κατανοητή από οποιονδήποτε αναγνώστη με φωτογραφικά ντοκουμέντα. Για τούτο επιβάλλεται να κοσμήι τις βιβλιοθήκες των σχολείων μας με ευθύνη της περιφέρειας, για να νοστιμέψουν τα εκατοντάχρονα και να γίνουν πιο λειτουργικά. Κι όπως τ' γραψε ο Γ. Ρίτσος «Από τούτα τα απλά έργα μεγαλώνει το μπόι της ζωής, μεγαλώνει ο κόσμος, μεγαλώνουμε».

Ευχαριστώ την Ε.Μ.Ε.Ι.Σ για τη φιλοξενία. Εύχομαι υγεία και κουράγιο για ό,τι γόνιμο οραματίζεται ο νηφάλιος, προσηνής, ακαταπόνητος και παραγωγικός Κ. Παπακυριάκος.

Γιάννης Αλεξ. Ρωμανίδης

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΓΙΑΝΝΟΓΛΟΥΔΗΣ, *Σερραϊκά Κρατικά Έγγραφα περιόδου κυριαρχίας του ΕΑΜ (14.9.1944 έως 20.3.1945), Ο Φάκελος των εισερχομένων εγγράφων της Κοινότητας Σκουτάρεως Σερρών*, Σέρρες 2012, σελ. 382, ISBN: 978-960-93-3444-0

Το 2012 ο Βασίλης Γιαννογλούδης εξέδωσε το βιβλίο **«Σερραϊκά Κρατικά Έγγραφα περιόδου κυριαρχίας του ΕΑΜ (24-9-1944 έως 20-3-1945) - Φάκελος των εισερχομένων εγγράφων της Κοινότητας Σκουτάρεως Σερρών»**. Όπως αναφέρει ο τίτλος πρόκειται για την έκδοση του αρχείου εισερχομένων εγγράφων της κοινότητας Σκουτάρεως προερχόμενα από τη νομαρχία Σερρών και άλλους φορείς στην περίοδο κυριαρχίας του ΕΑΜ. Το ιδιαίτερο ενδιαφέρον του συγγραφέα για την ιστορία και ιδιαίτερα για το αρχειακό υλικό και η πρόθεσή του να φωτίσει μια περίοδο που, όπως αναφέρει ο ίδιος, *«από την συντριπτική πλειοψηφία των συντηρητικών ιστοριοδιφών ... χαρακτηρίζεται σαν περίοδος αναρχίας, ασυδοσίας, λόγω της απουσίας και λειτουργίας κεντρικού κράτους»* τον ώθησαν αφενός στην επίπονη επεξεργασία του υλικού και αφετέρου σε συστηματική έρευνα για τα γεγονότα, τα πρόσωπα, τις οργανώσεις και τους θεσμούς που αναφέρονται και σχετίζονται με το συγκεκριμένο αρχείο.

Το βιβλίο στην αρχή περιλαμβάνει μια μικρή εισαγωγή για την τύχη του αρχείου από το 1945 μέχρι σήμερα και ένα συνοπτικό ημερολόγιο των διεθνών ελληνικών και σερραϊκών γεγονότων της περιόδου 1943-1945.

Στη συνέχεια παρατίθεται το αρχείο εισερχομένων εγγράφων της κοινότητας Σκουτάρεως το οποίο περιλαμβάνει 128 έγγραφα, χειρόγραφα και δακτυλογραφημένα, άλλα ευανάγνωστα και άλλα όχι. Τα έγγραφα παρουσιάζονται φωτογραφημένα στην αριστερή, κυρίως, σελίδα του βιβλίου ενώ στη δεξιά υπάρχει η ακριβής μεταγραφή των εγγράφων στη μονοτονική γραφή. Παρουσιάζονται με χρονολογική σειρά και ο συγγραφέας παραθέτει λεπτομερή υπομνηματισμό για την πληρέστερη κατανόησή τους.

Ακολουθεί το Παράρτημα Α' που αποτελείται από έγγραφα Επιτροπών και Οργανώσεων της ίδιας περιόδου, που βρέθηκαν στο αρχείο της κοινότητας Σκουτάρεως.

Το Παράρτημα Β' αποτελεί την τρίτη ομάδα αρχειακού υλικού και περιλαμβάνει έγγραφα και φωτογραφίες που υποστηρίζουν και διαφωτίζουν το αρχείο Σκουτάρεως και την περίοδο στην οποία αναφέρεται. Το υλικό αυτό προέρχεται από τα Γενικά Αρχεία του Κράτους (Παράρτημα Σερρών), το προσωπικό αρχείο του συγγραφέα, τα αρχεία ορισμένων απογόνων των πρωταγωνιστών εκείνης της περιόδου και άλ-

λων συλλεκτών.

Τέλος ο συγγραφέας καταθέτει τα προσωπικά του συμπεράσματα στα οποία κατέληξε όχι μόνο από τη μελέτη του συγκεκριμένου αρχείου αλλά και από εκτενή έρευνα στη βιβλιογραφία που αφορά τη συγκεκριμένη εποχή.

Το αρχείο των εισερχομένων εγγράφων της κοινότητας Σκουτάρεως αποτελείται από 128 έγγραφα τα οποία έφταναν στην κοινότητα Σκουτάρεως καθημερινά, κάποιες φορές περισσότερα του ενός την ημέρα. Η πλειοψηφία των εγγράφων εκπορεύεται από τη Νομαρχιακή αυτοδιοίκηση, δηλαδή το Νομάρχη Σερρών Γ. Κόκκινο (66 έγγραφα), τον Έπαρχο Σερρών Ι. Συμεωνίδη (15 έγγραφα), το Νομαρχιακό Συμβούλιο (4 έγγραφα). Κάποια διαβιβάζουν εγκυκλίους και εντολές άλλων αρχών, όπως η Πολιτική Επιτροπή Εθνικής Απελευθέρωσης (Π.Ε.Ε.Α.) (πιο γνωστή ως Κυβέρνηση του Βουνού), η Κυβερνητική Αντιπροσωπεία Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης, η Διοικητική Επιτροπή Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης, ο ΕΛΑΣ, η Υπηρεσία Συντηρήσεως Υδραυλικών έργων Σερρών-Δράμας κ.ά. Τα υπόλοιπα έγγραφα προέρχονται από άλλους φορείς όπως ο Δήμαρχος Σερρών (6 έγγραφα) και ακολουθούν, με μικρότερο αριθμό εγγράφων, η Επιμελητεία του Αντάρτη (Ε.Τ.Α.), η Γεωργική Υπηρεσία, ο Δασάρχης, η Ένωση Γεωργικών Συνεταιρισμών Σερρών, ο Λαϊκός Επίτροπος Αναθεωρητικού Δικαστηρίου Σερρών, ο Επιθεωρητής Στοιχειώδους Εκπαίδευσης, ο Προϊστάμενος του Τηλεφωνικού Κέντρου, το Φρουραρχείο Σερρών, η Μητρόπολη Σερρών κ.ά.

Τα έγγραφα στην πλειοψηφία τους απευθύνονται προς όλους τους Επάρχους και κοινοτάρχες του νομού, ενώ όταν αφορούν αποκλειστικά θέματα της κοινότητας Σκουτάρεως ο παραλήπτης είναι η συγκεκριμένη κοινότητα. Ένα μέρος τους αφορούν εσωτερικά θέματα διοίκησης και στοχεύουν στο συντονισμό των ενεργειών της τοπικής αυτοδιοίκησης, την άσκηση ελέγχου από την πλευρά της Νομαρχίας ακόμη και το μισθολόγιο των υπαλλήλων. Μια δεύτερη ομάδα προέρχεται από τον ΕΛΑΣ, το Γενικό Αρχηγείο, την VII και VI Μεραρχία ή το 21^ο Σύνταγμα και αφορούν την ενίσχυση και τροφοδοσία του ΕΛΑΣ, την σύνταξη καταστάσεων μονίμων και εφέδρων αξιωματικών, την καταγραφή των υπαρχόντων όπλων, ενώ συγχρόνως αντανακλούν την ανησυχία για την δράση των ταγμάτων ασφαλείας.

Τα υπόλοιπα θέματα που καλούνται να διευθετήσουν οι οδηγίες-εντολές προς τους κοινοτάρχες καλύπτουν όλες τις πτυχές της οργανωμένης ζωής. Με το τέλος του πολέμου η επιστροφή των προσφύγων και των ανταρτών, η κατεστραμμένη και λεηλατημένη γεωργική και κτηνοτροφική παραγωγή οδηγούν σε παρανομίες (τοκογλυφία, παρακρατικές

συναλλαγές), οι εγκύκλιοι του αρχείου αποτυπώνουν τις προσπάθειες να κατασταλούν τα φαινόμενα αυτά, όπως και όποια αυθαιρεσία διαπράττεται σε επίπεδο κοινότητας ακόμη και από τα ίδια τα όργανα της τοπικής αυτοδιοίκησης. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στην επιστροφή των περιουσιών που είχαν δημευθεί από τους κατακτητές και η απόδοσή τους στους προ του πολέμου ιδιοκτήτες. Βαρύτητα έχει η στήριξη όσων πολιτών βρίσκονται σε δεινή θέση εξαιτίας του πολέμου με έμφαση στις οικογένειες εκείνων που *«χάρισαν τη ζωή τους για να αποκτήσουμε τη λευτεριά μας και όσων σήμερα ακόμη εξακολουθούν με το όπλο στο χέρι να φρουρούν τη λευτεριά και τις κατακτήσεις του λαού»*. Μάλιστα για την αντιμετώπιση των οικονομικών αναγκών επιβάλλεται έκτακτη εισφορά σε όσους *«επωφελούμενοι την κατάσταση του πολέμου και με την συνεργασία τους με τους κατακτητές εθισαύρισαν κατά τη διάρκεια της Βουλγαροφασιστικής σκλαβιάς σε βάρος του Ελληνικού λαού»* συγχρόνως ιδρύεται Εμπορικός Οικονομικός Όμιλος στην Καβάλα, για να εξυπηρετήσει τις επισιτιστικές ανάγκες του λαού.

Ένας επίσης μεγάλος αριθμός εγγράφων αφορά τη γεωργία και την κτηνοτροφία. Παρατηρούμε ότι γίνεται προσπάθεια να στηριχθεί η επόμενη σοδειά, να προστατευθούν τα οπωροφόρα δένδρα από παράνομη κοπή, να επιστραφούν στους ιδιοκτήτες τους ζώα και αγροτικά προϊόντα που κατασχέθηκαν από τους κατακτητές ή συνεργάτες τους. Επίσης η καλή κατάσταση των υποδομών στον κάμπο των Σερρών βρίσκεται στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος, ενδεικτική είναι η μέριμνα για την προστασία και συντήρηση των υδραυλικών έργων που σχετίζονται με τον ποταμό Στρυμόνα. Η Υπηρεσία Συντηρήσεως Υδραυλικών Έργων και το Δασαρχείο Σερρών, επισείοντας ακόμη και τον φόβο ποινών από τη Δικαιοσύνη, προσπαθεί να αποτρέψει καταστροφικές ενέργειες από τους χωρικούς στα αναχώματα του Στρυμόνα καθώς και τη λεηλασία εργαλείων και υλικών της συγκεκριμένης υπηρεσίας.

Φαίνεται επιτακτική η ανάγκη να αντιμετωπισθεί η φυσική παρουσία όσων από τους ηττημένους βρίσκονται ακόμη στην περιοχή και φυσικά η αλλαγή του νομίσματος, δηλαδή η ομαλή αντικατάσταση των λέβα από τις δραχμές.

Τα έγγραφα που αφορούν την υγεία σχετίζονται με την αντιμετώπιση νοσογόνων καταστάσεων και με τη λειτουργία του νοσοκομείου Σερρών.

Όσον αφορά την απονομή της δικαιοσύνης τα έγγραφα αναφέρονται στη λειτουργία των Λαϊκών Δικαστηρίων καθώς και στη δημιουργία μιας ακόμη βαθμίδας απονομής δικαιοσύνης, δηλαδή το Αναθεωρητικό Δικαστήριο. Επίσης γίνεται ιδιαίτερη αναφορά στα Ειδικά Δικαστήρια τα οποία επρόκειτο να συσταθούν από την κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας

για τους εγκληματίες πολέμου και τους εγκληματίες κατά του λαού, ενώ καλείται ο λαός «*με ψυχραιμία να συγκεντρώσει στοιχεία εναντίον όλων εκείνων οι οποίοι θεωρούνται εγκληματίες πολέμου και εγκληματίες κατά του λαού*».

Ενδιαφέρον παρουσιάζει οδηγία της Π.Ε.Ε.Α. που διαβιβάζεται στις κοινότητες το Φεβρουάριο του 1945, για να λειτουργήσουν κανονικά όλα τα δημοτικά σχολεία, να στηριχθούν οι άποροι μαθητές και να γίνει υποχρεωτική η πρωτοβάθμια εκπαίδευση. Η συγκεκριμένη οδηγία υιοθετεί αποφάσεις της συνδιάσκεψης των εκπαιδευτικών του Ιουλίου του 1944, που είχαν εγκριθεί από τη Γραμματεία Παιδείας της Π.Ε.Ε.Α Όσον αφορά τη λειτουργία του Δημοτικού Σχολείου Σκουτάρεως έχουμε στο αρχείο αποφάσεις της Νομαρχίας για διορισμό διδασκαλιστών, ενώ στο Παράρτημα Α΄ περιλαμβάνονται ιδιόχειρες αποδείξεις μισθοδοσίας δύο διδασκαλιστών από το τοπικό Κοινοτικό Συμβούλιο.

Τέλος υπάρχουν εγκύκλιοι και εντολές για την συντήρηση και σωστή χρήση των τηλεφωνικών και τηλεγραφικών γραμμών και για πλήθος άλλα θέματα που ανέκυψαν μετά την απελευθέρωση της πόλης και του Νομού από τον ΕΛΑΣ.

Το Παράρτημα Α΄ περιλαμβάνει μια εγκύκλιο από τον Διευθυντή της Τράπεζας του Λαού, που καλεί όλους να εγγραφούν στο μετοχικό της κεφάλαιο, για να μπορέσει κατόπιν να «*αποβεί ρυθμιστής της οικονομικής ζωής του τόπου και ο προστάτης του λαϊκού συμφέροντος*». Περιλαμβάνει επίσης ένα έγγραφο του Προέδρου της Επιτροπής Διαχείρισης και Προστασίας Καπνού Α.Μ.Θ., όλες τις σελίδες του τεύχους με τις Διατάξεις Αυτοδιοίκησης και Λαϊκής Δικαιοσύνης για την Δεύτερη Ελλάδα, που τέθηκαν σε εφαρμογή από τον ΕΛΑΣ την 1^η Ιανουαρίου 1944 (πρόκειται για ανατύπωση από την σερραϊκή εφημερίδα *Αγώνας*) και τέλος της ίδιας περιόδου χειρόγραφο την Αιτιολογική Έκθεση της Πράξης 57 του Κώδικα της Λαϊκής Δικαιοσύνης της Π.Ε.Ε.Α. καθώς και ορισμένα από τα άρθρα του Κώδικα της Λαϊκής Δικαιοσύνης της Π.Ε.Ε.Α.

Το παράρτημα Β΄ περιλαμβάνει πλούσιο και ποικίλο αρχειακό υλικό, όπως φωτογραφίες της εποχής (όπου περιέχεται και η ιστορική φωτογραφία από την ημέρα της απελευθέρωσης των Σερρών στις 14-9-1944 με τους εκπροσώπους των οργανώσεων του ΕΑΜ και του Πατριωτικού Μετώπου Βουλγαρίας), έγγραφα των αρχών της βουλγαρικής κατοχής, χάρτες, αποφάσεις και ανακοινώσεις του Δημάρχου Σερρών Θ. Καντά, στρατιωτικά πιστοποιητικά του ΕΛΑΣ, απόρρητα έγγραφα του Γραφείου Εθνικής Ασφάλειας της Διεύθυνσης Χωροφυλακής Σερρών, φωτογραφίες νομισμάτων κ.ά.

Το βιβλίο κλείνει με το κεφάλαιο «Κρίσεις και Συμπεράσματα». Εδώ

ο συγγραφέας εστιάζει την προσοχή του στο ερώτημα, που απασχόλησε και τους πρωταγωνιστές της αντίστασης, αν, δηλαδή, το Ελληνικό Κίνημα Αντίστασης αποτελούσε επανάσταση ή κατάσταση *de facto*. Κατόπιν συνοψίζει την όλη κατάσταση στις Σέρρες μετά την απελευθέρωση και κλείνει με το συμπέρασμα ότι παρά τα όσα λάθη διαπράχθηκαν από το κίνημα, αυτά «δεν αναιρούν την τεράστια προσφορά του ΕΑΜ στην αντίσταση και την απελευθέρωση».

Η έκδοση του βιβλίου του Βασίλη Γιαννογλούδη είναι αποτέλεσμα επίπονης και διεξοδικής εργασίας και μελέτης. Ο συγγραφέας με το έργο του αναδεικνύει την αναγκαιότητα να διασωθούν και να γίνουν ευρύτερα γνωστές οι πρωτογενείς πηγές του παρελθόντος ώστε η συλλογική μνήμη να στηριχθεί στη γνώση των πραγματικών γεγονότων και συνθηκών πέρα από τις όποιες σκοπιμότητες κυριάρχησαν στην μεταπολεμική περίοδο.

Δήμητρα Τσεσμετζή Μαραγκάκη
Διδάκτωρ Επιστημών της Αγωγής

ΚΥΡΙΑΚΟΥ ΠΑΠΑΚΥΡΙΑΚΟΥ, *Ιστορία του Νομού Σερρών. Από Αρχαιολαττών χρόνων μέχρι της Απελευθερώσεώς του το 1912-1913*. Θεσσαλονίκη 2013, σελ. 728 (Πρόλογος και Περιεχόμενα στις σελ. I-XX). ISBN: 978-960-92213-8-2

Με αφορμή την επέτειο συμπλήρωσης εκατό χρόνων από την Απελευθέρωση των Σερρών (1913-2013) κυκλοφόρησε το νέο και ενδιαφέρον πόνημα του Κυριάκου Παπακυριάκου, ακάματου φιλόστορα της τοπικής μας ιστορίας και άοκνου υπηρέτη των γραμμάτων και του πολιτισμού των Σερρών.

Το βιβλίο, που ο συγγραφέας αφιερώνει με τρυφερότητα στη σύζυγο, τα παιδιά και τα εγγόνια του, δεν περιορίζεται στην αφήγηση των γεγονότων που σχετίζονται με την πρόσφατη ιστορία των Σερρών κατά τους Βαλκανικούς πολέμους, αλλά δίνει μία ανάγλυφη και περιεκτική εικόνα της, ήδη από την Αρχαιότητα και μέχρι το 1912-1913. Υπό την έννοια αυτή είναι πολύτιμο για κάθε αναγνώστη που επιθυμεί να έχει μία ολοκληρωμένη εικόνα της ιστορίας των Σερρών και της ευρύτερης περιοχής τους σε όλο αυτό το διάστημα.

Στο καλαισθητο εξώφυλλο απεικονίζεται ο ποταμός Στρυμόνας και ο λόφος της Αμφίπολης. Ακολουθούν δύο επαινετικές επιστολές. Στην πρώτη από αυτές ο Παναγιώτατος Οικουμενικός Πατριάρχης κ.κ. Βαρθολομαίος υπογραμμίζει την αγάπη, το μόχθο και την επιμέλεια που χαρακτηρίζουν το πεντηκονταετές έργο του φιλοπάτριδος και φιλογενούς κ. Παπακυριάκου. Στη δεύτερη επιστολή, ο Σεβασμιότατος Μητροπολίτης Σερρών και Νιγρίτης κ.κ. Θεολόγος στέκεται μεταξύ των άλλων και στην ιδιαίτερη σημασία που αποδίδει ο συγγραφέας στην ιστορική παρουσία και προσφορά της Εκκλησίας στα σερραϊκά δρώμενα. Τέλος, σε σύντομο πρόλογό του, ο ίδιος ο συγγραφέας αναφέρεται στο συναισθηματικό δέσιμό του με τον τόπο και προχωρά σε έναν σύντομο απολογισμό της πολύχρονης ενασχόλησής του με την τοπική ιστορία. Σημειώνει πως θα συνδέσει την ιστορία της περιοχής των Σερρών με το ευρύτερο πλαίσιο και αναγνωρίζει πως το όλο εγχείρημα είναι δύσκολο, μια και σε σχετικά περιορισμένη έκταση πρέπει να συμπυκνωθούν γεγονότα τεσσάρων και πλέον χιλιάδων ετών ιστορίας. Ο μετριοφρων κ. Παπακυριάκου ζητά προκαταβολικά την επιείκεια του αναγνώστη.

Ακολουθεί λεπτομερής πίνακας περιεχομένων (σελ. III-XX). Η ύλη του βιβλίου κατανέμεται σε τέσσερα μέρη, καθένα από τα οποία διακρίνεται σε επιμέρους κεφάλαια και υποκεφάλαια:

Μέρος πρώτο: Ιστορία του Νομού Σερρών κατά την Αρχαιότητα (σελ. 1-245). Διακρίνεται σε έξι κεφάλαια:

- Η γεωγραφία του Νομού Σερρών κατά την αρχαιότητα
- Η μυθολογία του Νομού Σερρών
- Οι φυλές στο Νομό Σερρών
- Αρχαίες πόλεις στο Νομό Σερρών
- Ιστορία της περιοχής των Σερρών κατά τους περσικούς και τους μετέπειτα πολέμους
- Μακεδονικοί και ελληνιστικοί χρόνοι

Μέρος δεύτερο: Ιστορία του Νομού Σερρών κατά τη Ρωμαϊκή Εποχή (σελ. 247-256). Διακρίνεται σε τέσσερα κεφάλαια:

- Η ρωμαϊκή κυριαρχία στην περιοχή των Σερρών
- Επαναστάσεις και αγώνες στην περιοχή Σερρών
- Πληροφορίες για το σύστημα διοικήσεως των Μακεδόνων μέσα από τις ενεπίγραφες πλάκες
- Εισβολή των Γόθων στη Μακεδονία

Μέρος τρίτο: Ιστορία του Νομού Σερρών κατά τη Βυζαντινή Εποχή (σελ. 257-410). Διακρίνεται σε δεκατέσσερα κεφάλαια:

- Βυζαντινή εποχή
- Οι επιθέσεις και οι λεηλασίες των Βουλγάρων στη Μακεδονία
- Νορμανδοί
- Φραγκοκρατία
- Πόλεμοι του Δεσποτάτου της Ηπείρου με τους Βουλγάρους
- Το κράτος της Νίκαιας απελευθερώνει τις βυζαντινές περιοχές
- Η επιδρομή των Καταλανών στις Σέρρες
- Οι εμφύλιοι πόλεμοι στο Βυζάντιο
- Σερβοκρατία
- Διοικητική οργάνωση της πόλεως των Σερρών
- Γεωργία, γαιοκτήμονες και γαιοκτησίες μονών στις Σέρρες
- Τα βυζαντινά νεκροταφεία των Σερρών
- Το Αρχαιολογικό Μουσείο Σερρών
- Οι Οσμανίδες Τούρκοι

Μέρος τέταρτο: Ιστορία του Νομού Σερρών κατά την Τουρκοκρατία (σελ. 411-713). Διακρίνεται σε είκοσι τέσσερα κεφάλαια:

- Τουρκοκρατία στις Σέρρες
- Η μητροιά του κατακτητή, η κυρά-Μάρω
- Ο τελευταίος αυτοκράτορας του Πόντου στις Σέρρες
- Ο Γεννάδιος Σχολάριος
- Η επανάσταση του 1571
- Οι βιαιότητες των Τούρκων

- Νεομάρτυρες των Τούρκων
- Η δικαιοσύνη του κατακτητή
- Διοίκηση της κοινότητας Σερρών στην Τουρκοκρατία
- Συντεχνίες των Σερρών στα χρόνια της Τουρκοκρατίας
- Ο πληθυσμός των Σερρών
- Ο Ισμαήλ μπέης
- Το εμπόριο των Σερρών κατά την Τουρκοκρατία
- Ο Γιουσούφ Πασάς
- Τα τουρκικά και εβραϊκά νεκροταφεία της πόλης των Σερρών
- Αρματολοί και κλέφτες
- Οι αγώνες του Νίκου Τσάρα
- Η Επανάσταση του 1821
- Η παιδεία στα χρόνια της Τουρκοκρατίας
- Βυζαντινές αρχαιότητες και αρχαιότητες της εποχής της Τουρκοκρατίας στο νομό Σερρών
- Ο πληθυσμός των Σερρών στα χρόνια της Τουρκοκρατίας
- Ο Μακεδονικός Αγώνας στο νομό Σερρών
- Βαλκανικοί πόλεμοι και απελευθέρωση των Σερρών (1912-1913)
- Βυζαντινοί ναοί και ναοί από τα χρόνια της Τουρκοκρατίας στην πόλη των Σερρών

Από τα παραπάνω στοιχεία είναι προφανής η εξαντλητική κάλυψη του θέματος από μέρους του κ. Παπακυριάκου. Σοφά ποιών ο αγαπητός μου πρώην Καθηγητής στο 3^ο Γυμνάσιο Σερρών περιορίζεται στην παράθεση μόνον των απολύτως απαραίτητων υποσημειώσεων, προκειμένου να μη διασπάσει τη ροή του κειμένου το οποίο διαβάζεται ευχάριστα από το μέσο αναγνώστη. Άλλωστε το βιβλίο, χωρίς να απωλέσει την επιστημονικότητά του, απευθύνεται στο ευρύ κοινό, το οποίο θα κουραζόταν από το «βαρύ» και ενίοτε «στομφώδη» λόγο των αμιγώς «επιστημονικών» κειμένων και εγχειριδίων.

Ακολουθεί σύντομος επίλογος από την πλευρά του συγγραφέως (σελ. 715) ο οποίος σημειώνει πως οι Σέρρες και η περιοχή τους συνεχίζουν ανά τους αιώνες την ένδοξη ιστορία τους. Στη συνέχεια παρατίθενται:

- πλούσια βιβλιογραφία (σελ. 717-725), η οποία διακρίνεται στις πρωτογενείς πηγές και στα βοηθήματα, ελληνόγλωσσα και ξενόγλωσσα,
- επεξηγηματικό υπόμνημα σχετικό με τις φωτογραφίες που δημοσιεύονται στο βιβλίο (σελ. 726) και τέλος,
- σύντομο βιογραφικό και εργογραφικό σημείωμα του συγγραφέως (σελ. 727-728)

Πράγματι, το βιβλίο τούτο, όπως σημειώνεται και στο οπισθόφυλλο, «παρέχει μία ζωντανή εικόνα της μακραίωνης ιστορίας της περιοχής...». Και μάλιστα μέσα από τα καθαρά μάτια ενός ανθρώπου που παρέμεινε πάντοτε έντιμος και ανιδιοτελής σε όλη την αταλάντευτη και πολύμοχθη διαδρομή του. Είναι βέβαιο πως η μελέτη του βιβλίου θα μας έκανε όλους σοφότερους και καλύτερους.

Αγαπητέ μου κ. Καθηγητά, σας ευχαριστούμε!

Ιωάννης Ν. Κιορίδης
Σχολικός Σύμβουλος Φιλολόγων Σεραρών

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

***Καταστατική λειτουργία
Η δραστηριότητα της Εταιρείας***

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΕΛΕΤΗΣ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΩΝ ΣΕΡΡΩΝ (Ε.Μ.Ε.Ι.Σ.)

ΚΑΤΑΣΤΑΤΙΚΗ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ

Πραγματοποιήθηκαν οι ετήσιες τακτικές Γενικές Συνελεύσεις των μελών της Εταιρείας στις:

21 Φεβρουαρίου 2011,

27 Ιανουαρίου 2012 και

στις 30 Ιανουαρίου 2013, όπου έγιναν οι απολογισμοί των πεπραγμένων του Διοικητικού Συμβουλίου τής προηγούμενης χρονιάς και ανακοινώθηκε ο προγραμματισμός των δράσεων της επόμενης.

Στις 21 Φεβρουαρίου 2011 πραγματοποιήθηκαν και οι αρχαιρεσίες για την ανάδειξη νέου Διοικητικού Συμβουλίου και νέας Εξελεγκτικής Επιτροπής της Εταιρείας.

Το νέο Διοικητικό Συμβούλιο που προέκυψε από τις εκλογές, μετά και την κατανομή των αξιωμάτων, έχει ως εξής:

Πρόεδρος : Δημήτριος Δημούδης

Αντιπρόεδρος : Βασίλειος Γιαννογλούδης

Γενική Γραμματέας : Ελισάβετ Μωυσιάδου

Ταμίας : Θεολόγος Ανδρονίδης

Υπεύθυνος Τύπου : Αντώνιος Φραγγεδάκης

Η διάρκεια της θητείας του νέου Δ.Σ. είναι 5ετής, μέχρι το 2016.

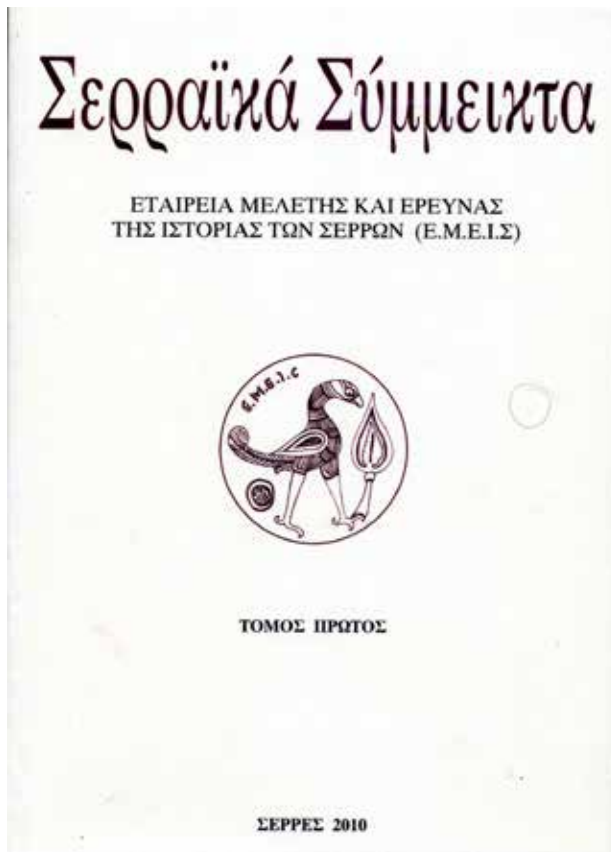
Η ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Η Ε.Μ.Ε.Ι.Σ προγραμμάτισε και υλοποίησε τις παρακάτω ποι-
κίλες εκδηλώσεις:

24 Ιανουαρίου 2011

Παρουσίαση του 1^{ου} τόμου του επιστημονικού περιοδικού-
συγγράμματος της Ε.Μ.Ε.Ι.Σ. «ΣΕΡΡΑΪΚΑ ΣΥΜΜΕΙΚΤΑ» στο
αμφιθέατρο «Γ. Καφταντζής» της Δημόσιας Κεντρικής Βιβλιοθή-
κης Σερρών.

Ομιλητές: Βασίλης Κατσαρός, Καθηγητής Βυζαντινής Φιλολο-
γίας του Α.Π.Θ. και Θωμάς Πέννας, Πρόεδρος της Ιστορικής και
Λαογραφικής Εταιρείας Σερρών και Μελενίκου.

30 Μαρτίου 2011

Πραγματοποιήθηκε εκδήλωση-ομιλία για την “Οικογένεια Δούμπα - Ευεργέτες των Σερρών και της Βιέννης” στην αίθουσα του Εμποροβιομηχανικού Επιμελητηρίου με ομιλήτη τον Δρ Ι. Μ. Τζαφέττα, καθηγητή Ιατρικής του Α.Π.Θ., συγγραφέα.

7 Μαΐου 2011

Μετά από πρόταση της Εταιρείας βραβεύτηκαν από το Δημοτικό Συμβούλιο των Σερρών οι καθηγητές, μέλη της Επιστημονικής

επιτροπής της Ε.Μ.Ε.Ι.Σ., Βασίλειος Άτσαλος, Βασίλειος Κατσαρός και Χαράλαμπος Παπαστάθης για το επιστημονικό τους έργο που αφορά τη μελέτη και ταυτοποίηση των κλεμμένων χειρογράφων και αρχείων των μονών Τιμίου Προδρόμου Σερρών και Παναγίας Αχειροποιήτου (Εικοσιφοίνισσας) Παγγαίου, από τους Βουλγάρους το 1917, τα οποία βρίσκονται στο Κέντρο Σλαβο-Βυζαντινών Σπουδών «Ivan Dujčev», στη Σόφια.

15 Μαΐου 2011

Πραγματοποιήθηκαν τα αποκαλυπτήρια της προτομής του Σερραίου στρατηγού Ευριπίδη Μπακιριτζή, στη συμβολή των οδών Ερμού και Παναγή Τσαλδάρη στην πόλη των Σερρών. Η προτομή έγινε με πρωτοβουλία της Ε.Μ.Ε.Ι.Σ. και χορηγία Σερραίων δωρητών.

Για το βίο και το έργο του στρατηγού Ευριπίδη Μπακιριτζή, μίλησε ο φιλόλογος καθηγητής Ιωάννης Ρωμανίδης στο Ι. Ναό των Μεγάλων Ταξιαρχών.

4 έως 12 Ιουλίου 2011

Πραγματοποιήθηκε στην πόλη των Σερρών η λειτουργία του ΘΕΡΙΝΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ για τις Βυζαντινές σπουδές, με θέμα: *Το Βυζαντινό Μοναστήρι*. Το Θερινό Πανεπιστήμιο ήταν συνδιοργάνωση της Ε.Μ.Ε.Ι.Σ., του Α.Π.Θ., του Κέντρου Βυζαντινών Ερευνών, της Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales και του Centre

d' Etudes Byzantines neo-Helleniques et Sud-Est Europeennes και συμμετείχαν σε αυτό 40 μεταπτυχιακοί φοιτητές από χώρες Ευρώπης, Ασίας και Αφρικής.

Δίδαξαν οι καθηγητές: BEATRICE CASEAU, JEAN-CLAUDE CHEYNET, MARIE- HELENE CONGOURDEAU, GEORGI GEROV, ΠΑΡΙΣ ΓΟΥΝΑΡΙΔΗΣ, ΠΕΤΡΟΣ ΚΟΥΦΟΠΟΥΛΟΣ, ΣΤΑΥΡΟΣ ΜΑΜΑΛΟΥΚΟΣ, INMACULADA PEREZ- MARTIN, ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΠΙΤΣΑΚΗΣ, ALICE-MARY TALBOT, ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΣ ΘΕΟΧΑΡΙΔΗΣ, ΒΑΣΙΛΗΣ ΚΑΤΣΑΡΟΣ και ο ΡΑΟΛΟ ODORICO. Το θερινό σχολείο φιλοξενήθηκε στις εγκαταστάσεις του ξενοδοχείου ELPIDA SPA RESORT.

28 Σεπτεμβρίου 2011

Πραγματοποιήθηκε εκδήλωση για την καθιέρωση της 29^{ης} Σεπτεμβρίου ως ΗΜΕΡΑΣ ΜΝΗΜΗΣ ΤΩΝ ΘΥΜΑΤΩΝ της ΒΟΥΛΓΑΡΙΚΗΣ ΚΑΤΟΧΗΣ 1916-1918 στην Ανατολική Μακεδονία, στην αίθουσα της Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών στη Θεσσαλονίκη. Η εκδήλωση συνδιοργανώθηκε από την Ομοσπονδία Πολιτιστικών Συλλόγων και Σωματείων Ν. Σερρών στη Θεσσαλονίκη, την Ιστορική και Λαογραφική Εταιρεία Σερρών-Μελενίκου και την Ε.Μ.Ε.Ι.Σ.

Ομιλητές: Θωμάς Πέννας, πρόεδρος της Ιστορικής και Λαογραφικής Εταιρείας Σερρών και Μελενίκου, και Ιάκωβος Μιχαηλίδης, Επίκουρος Καθηγητής Φιλοσοφικής Σχολής Α.Π.Θ.

21 Οκτωβρίου 2011

Πραγματοποιήθηκε ομιλία με θέμα *Ο Σέρβος Αυτοκράτορας Στέφανος Ντούσαν (1308-1355) και η πόλη των Σερρών* με ομιλητή τον Srdjan Pirinatric, Βυζαντινολόγο, επιστημονικό συνεργάτη του Ινστιτούτου Βυζαντινών Ερευνών της Σερβικής Ακαδημίας, στο αμφιθέατρο «Γ. Καφταντζής» της Δημόσιας Κεντρικής Βιβλιοθήκης Σερρών.

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΕΛΕΤΗΣ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑΣ
ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΩΝ ΣΕΡΡΩΝ (Ε.Μ.Ε.Ι.Σ.)

—Ναός ΣΤΙΓΗΝΑΧΟΥ βασιλιάς εν (αίσιον Ορίσιος)—
Επιγραφή στο βόρειο τμήμα του ναού της Αγίας Ειρήνης Σερρών
με το σκάλισμα του Στεφάνου Ντούσαν (Πατριάρχης)

—Αρχαιολογία Α΄ (Βασιλεί Γ΄) (1190-5,000 (1350 μ.Χ.)
(από τον στήλιον Α. Τζαζαρίνι)
Επιγραφή στο ορεινό τμήμα του ναού
της Αγίας Ειρήνης των Σερρών

ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΝΤΟΥΣΑΝ - Αυτοκράτορας της Σερβίας
και Ρωσίας (1308-1355)

**Ο Σέρβος Αυτοκράτορας
Στέφανος Ντούσαν (1308-1355)
και η πόλη των Σερρών**

Παρασκευή 21 Οκτωβρίου 2011, ώρα 7.30 μ.μ.
Αίθουσα Εκδηλώσεων «Γεώργιος Χρηστάκης»
(Περ. Κοσσιπούλων 2)

20 Μαρτίου 2012

Η Ε.Μ.Ε.Ι.Σ. κατέθεσε στο Δημοτικό Συμβούλιο Σερρών πρόταση για ονοματοδοσία οδού της πόλης μας με το όνομα του Δημοσθένους Μέλφου. Ο Δ. Μέλφος υπήρξε δραστήριο μέλος της Γενικής Συνέλευσης της Ελληνικής Ορθοδόξου Κοινότητας Σερρών, συνεργάτης του Ελληνικού Προξενείου Σερρών, Δημοτικός Σύμβουλος και Βουλευτής Σερρών κατά τις εκλογές του 1915, του 1923 και του 1928. Η πρόταση της Εταιρείας έγινε αποδεκτή και δόθηκε το όνομα του Δ. Μέλφου σε οδό της πόλης των Σερρών.

5 έως 8 Ιουλίου 2012

Πραγματοποιήθηκε στην πόλη των Σερρών η λειτουργία του ΘΕΡΙΝΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ για τις Βυζαντινές σπουδές με θέμα OUT-ILS A BYZANCE- OUTILS POUR BYZANCE.

Το Θερινό Πανεπιστήμιο ήταν συνδιοργάνωση της Ε.Μ.Ε.Ι.Σ., του Δήμου Θεσσαλονίκης, της Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales και του Centre d' Etudes Byzantines neo-Helleniques et Sud- Est Europeennes και συμμετείχαν σε αυτό 40 μεταπτυχιακοί φοιτητές από χώρες Ευρώπης, Ασίας και Αφρικής.

Δίδαξαν οι καθηγητές: GEORGI GERON, MICHEL KARLAN, MASSIMO MIGLIETTA, ΧΑΡΙΣ ΜΕΣΣΗΣ, ΠΟΛΥΞΕΝΗ ΑΔΑΜΒΕΛΕΝΗ, ΣΤΡΑΤΗΣ ΠΑΠΑΪΩΑΝΝΟΥ, ΒΑΣΙΛΗΣ ΚΑΤΣΑΡΟΣ και PAOLO ODORICO. Το θερινό σχολείο φιλοξενήθηκε στις εγκαταστάσεις του ξενοδοχείου ELPIDA SPA RESORT.

19 Δεκεμβρίου 2012

Πραγματοποιήθηκε εκδήλωση στη ΜΝΗΜΗ του εκλιπόντος Καθηγητή και μέλους της επιστημονικής επιτροπής της Ε.Μ.Ε.Ι.Σ. ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΥ Κ. ΠΑΠΑΣΤΑΘΗ (1940-2012) στο αμφιθέατρο

ΠΡΟΣΚΛΗΣΗ

Η Εταιρεία Μελέτης και Έρευνας της Ιστορίας των Σερρών (Ε.Μ.Ε.Ι.Σ.) σας προσκαλεί στην εκδήλωση μνήμης του Καθηγητή Χαράλαμπου Κ. Παπαστάθη (1940-2012)

ΟΜΙΛΗΤΕΣ:

Βασίλειος Κατσαρός, καθηγητής Βυζαντινής Φιλολογίας του Α.Π.Θ.
με θέμα: «*Χ. Κ. Παπαστάθης, ο Ανθρωπος, ο Επιστήμονας και το έργο του.*»

Γεώργιος Ν. Αψηλίδης, Ερευνητής
με θέμα: «*Ο Καθηγητής Χ. Κ. Παπαστάθης και οι καινοτομίες της Ελληνικής Κοινότητας των Σερρών στα τέλη της Οθωμανικής περιόδου.*»

Τετάρτη 19 Δεκεμβρίου, ώρα 7.30 μ.μ.
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΣΕΡΡΩΝ
Αμφιθέατρο "Γεώργιος Κοφινιάδης"
(Ν. Νικολάου 2α)

Ο Ομότιμος καθηγητής του Εκκλησιαστικού Δικαίου στη Νομική Σχολή του Α.Π.Θ. Χαράλαμπος Κ. Παπαστάθης, υπήρξε διακεκριμένος επιστήμονας στο Εκκλησιαστικό Δίκαιο, στην Ιστορία του Δικαίου και στη Βαλκανιολογία.

Αφιέρωσε μεγάλο μέρος του επιστημονικού - ερευνητικού έργου του στη μελέτη, ταυτοποίηση και δημοσιοποίηση των κλημμένων αρχαίων και κειμηλίων των **Ιερών Μονών Τιμίου Προδρόμου Σερρών και Παναγίας Αχειροποιήτου Παγγαίου** (Ευκοσιφοίνισσας).

Η Ε.Μ.Ε.Ι.Σ. θεωρεί χρέος της να αφιερώσει μια τιμητική εκδήλωση για τη συνολική προσφορά του στον πολιτισμό, στην ιστορία του τόπου μας και την προσπάθεια της επιστροφής των αρχαίων και κειμηλίων.

«Γ. Καφταντζής» της Δημόσιας Κεντρικής Βιβλιοθήκης Σερρών.

Ομιλητές: Βασίλης Κατσαρός, Καθηγητής Βυζαντινής Φιλολογίας του Α.Π.Θ. και Γεώργιος Αψηλίδης, συγγραφέας, ερευνητής της τοπικής ιστορίας.

2 Φεβρουαρίου 2013

Πραγματοποιήθηκε εκδήλωση με θέμα *Μουσουλμανικές Μειονότητες στα Βαλκάνια και στην Ευρώπη* στην αίθουσα του Εμπορομηχανικού Επιμελητηρίου Σερρών.

Η εκδήλωση ήταν συνδιοργάνωση της Ε.Μ.Ε.Ι.Σ. με το Σύνδεσμο Φιλολόγων Ν. Σερρών.

Ομιλητές: Μάρκος Μπόλαρης, Βουλευτής Σερρών, πρώην υπουργός, Νικόλαος Ξηροτύρης, Καθηγητής Α.Π.Θ., δρ Παναγιώτης Σωτηρόπουλος, ερευνητής, δρ Θεόδωρος Θεοδώρου, πρόεδρος.

10-12 Μαΐου 2013

Πραγματοποιήθηκε το «1ο Συνέδριο Ιστορίας της Διοίκησης και των θεσμών των Σερρών 1870-1936» στην αίθουσα του ιστορικού κτηρίου του Ομίλου «Ορφέας» Σερρών. Το συνέδριο διοργάνωσαν η Περιφερειακή Ενότητα Σερρών και η Εταιρεία Μελέτης & Έρευνας της Ιστορίας των Σερρών και ήταν ενταγμένο στο πρόγραμμα των εκδηλώσεων για τον εορτασμό των 100 χρόνων από την Απελευθέρωση των Σερρών.

Την εναρκτήρια ομιλία του Συνεδρίου έκανε ο Θωμάς Πέννας, πρόεδρος της Ιστορικής και Λαογραφικής Εταιρείας Σερρών-Μελενίκου με θέμα: «Επίκαιρη επισκόπηση των Βαλκανικών Πολέμων 1912-1913 στο Σαντζάκι των Σερρών».

Το Σάββατο 11 Μαΐου 2013, σε δύο συνεδρίες, συμμετείχαν και παρουσίασαν τις ακόλουθες κατά σειρά εισηγήσεις οι εξής εισηγητές:

-Hacı Veli Aydın, Επίκ. Καθηγητής και Πρόεδρος τμήματος Ιστορίας Πανεπιστημίου Namik Kemal Ραιδεστού: «Η Διοικητική Οργάνωση και η Κοινωνική Ζωή στις Σέρρες στα τέλη του 19ου αιώνα»,

-Γεώργιος Αψηλίδης, ιστορικός ερευνητής, Μέλος Εταιρείας Μελέτης & Έρευνας της Ιστορίας των Σερρών: «Οι κανονισμοί της

Ελληνορθόδοξου κοινότητας της πόλης των Σερρών 1870-1913»,

- Ελισάβετ Κοντογιώργη, Ιστορικός, Διδάκτωρ Ιστορίας Πανεπιστημίου Οξφόρδης, κύρια Ερευνήτρια Κέντρου Έρευνας Ιστορίας Νεωτέρου Ελληνισμού της Ακαδημίας Αθηνών: «Οι πρόσφυγες ως πρόκληση για τη Διοίκηση. Η περίπτωση του νομού Σερρών (1923 - 1932)»,

- Ευάνθης Χατζηβασιλείου, Αναπλ. Καθηγήτριας Τμήματος Ιστορίας-Αρχαιολογίας Πανεπιστημίου Αθηνών: «Αμερικανική ανθρωπιστική βοήθεια στην περιοχή των Σερρών 1918 - 1919»,

- Ευστράτιος Βαχάρογλου, Μεταδιδάκτωρ Ερευνητής Α.Π.Θ. , Εκπαιδευτικός Β/θμιας Εκπ/σης, Μέλος του Δ.Σ. της Ιστορικής και Λαογραφικής Εταιρίας Σερρών-Μελενίκου, και Ιωάννης Μπουνόβας, Δρ Παιδαγωγικής Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, Εκπαιδευτικός Α/θμιας Εκπ/σης: «Η εκπαιδευτική κίνηση στα Σέρρας και στην ευρύτερη περιοχή το 1913 - 1914: Απογραφή και σταδιακή μετάβαση στο ελληνικό κράτος»,

- Διονύσης Μοσχόπουλος, Επίκ. Καθηγητής Τμήματος Αρχειονομίας και Βιβλιοθηκονομίας Ιονίου Πανεπιστημίου: «Γενική Διοίκηση Μακεδονίας (1913 - 1929): το δίλημμα μεταξύ κυβερνητικής και διοικητικής αποκέντρωσης»,

- Αθανασία Τριανταφυλλοπούλου, Αναπλ. Καθηγήτρια τμήματος Τοπικής Αυτοδιοίκησης ΑΤΕΙ Καλαμάτας: «Οι διοικητικές μεταρρυθμίσεις στην τοπική αυτοδιοίκηση της περιόδου 1913 - 1936 στην περιοχή των Σερρών: Ονομασίες - όρια, διοικητικές δομές».

20 Μαΐου 2013

Πραγματοποιήθηκε η παρουσίαση του πρώτου, πανελλαδικά, εγχειριδίου διδασκαλίας στο δημοτικό σχολείο της τοπικής ιστορίας με το τίτλο «Υποστηρικτικό Υλικό για τη Διδασκαλία της Τοπικής Ιστορίας» στο αμφιθέατρο «Ευαγόρας Παλληκαρίδης» του Τ.Ε.Ι. Σερρών, από τον Δ/ντή Πρωτοβάθμιας Εκ/σης Χρ. Κρυστάλλη και τον υπεύθυνο σχολικών δραστηριοτήτων Π.Ε. Σερρών Ιωάννη Πούλιο.

Η εκδήλωση ήταν ενταγμένη στο πλαίσιο των εορταστικών εκδηλώσεων για τα εκατό χρόνια από την Απελευθέρωση της πόλης και της ευρύτερης περιοχής των Σερρών. Στην έκδοση του βιβλίου συνεργάστηκαν η Διεύθυνση Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Σερρών, η Ιερά Μητρόπολις Σερρών και Νιγρίτης και η Εταιρεία Μελέτης και Έρευνας της Ιστορίας των Σερρών, ενώ χορηγοί στην προσπάθεια αυτή ήταν η Περιφερειακή Ενότητα Σερρών, η Ι. Μ. Σερρών και Νιγρίτης, οι δήμοι Σερρών, Σιντικής, Ηράκλειας, Αμφίπολης, Βισαλτίας, Εμμ. Παππά, ο Σύλλογος Εκπαιδευτικών Π.Ε. Σερρών «Εμμανουήλ Παππάς», το ΕΒΕΣ και ιδιώτες.

**βιβλιο
παρουσίαση**

Η Διεύθυνση Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Σερρών σας καλεί στην εκδήλωση παρουσίασης του **βιβλίου Διδασκαλίας της Τοπικής Ιστορίας**, που θα πραγματοποιηθεί τη **Δευτέρα 20 Μαΐου 2013** και **ώρα 8.00 μ.μ.** στο Αμφιθέατρο του **ΤΕΙ Σερρών**.

Ο Διευθυντής Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Σερρών
Κρυστάλλης Χρήστος

ΟΙ ΔΙΑΝΕΜΗΘΟΥΣ ΣΕ ΟΛΟΥΣ ΑΝΤΙΤΥΠΑ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ
στην εκδήλωση συμμετέχει το Μουσικό Σχολείο Σερρών

Συνδιοργανωτές:
Ιερά Μητρόπολις Σερρών και Νιγρίτης
Περιφερειακή Ενότητα Σερρών
ΤΕΙ Σερρών
Εταιρεία Μελέτης και Έρευνας της Ιστορίας των Σερρών

Με την υποστήριξη της:

ΤΕΙ Σερρών

ΕΒΕΣ

Εταιρεία Μελέτης και Έρευνας της Ιστορίας των Σερρών

7-9 Ιουνίου 2013

Πραγματοποιήθηκε το Ιστορικό Συνέδριο «Από την Αυτοκρατορία στο Κράτος - Εθνογραφική, πολιτιστική και κοινωνική κα-

τάσταση των Σερρών και της ευρύτερης περιοχής τους στα τέλη του 19ου και στις αρχές του 20^{ού} αιώνα», στην αίθουσα του ιστορικού κτηρίου του Ομίλου «Ορφείας» Σερρών.

Το συνέδριο διοργάνωσαν η Περιφερειακή Ενότητα Σερρών και η Εταιρεία Μελέτης & Έρευνας της Ιστορίας των Σερρών και ήταν ενταγμένο στο πρόγραμμα των εκδηλώσεων για τον εορτασμό των 100 χρόνων από την Απελευθέρωση των Σερρών.

Συμμετείχαν και παρουσίασαν τις ακόλουθες κατά σειρά εισηγήσεις οι εξής εισηγητές:

-Gossiaux Jean-Francois, Διευθυντής Σπουδών, EHESS, Παρίσι: «Σκέψεις γύρω από την υπόσταση κοινοτήτων και Εθνικών Κρατών στα Βαλκάνια»,

-Miroslav Svircevic, Ερευνητής Ακαδημίας των Επιστημών της Σερβίας: «Εκκλησία και Θρησκευτική Κατάσταση στη Μακεδονία την τελευταία δεκαετία της Οθωμανικής Περιόδου»,

-Παρασκευάς Κονόρτας, Αναπληρωτής Καθηγητής Πανεπιστημίου Αθηνών: «Συλλογικές ταυτότητες στον βόρειο ελλαδικό χώρο στις αρχές του 20ού αιώνα: αντιπαραβολή οθωμανικών, ελληνικών και βουλγαρικών πηγών»,

-Eddem Elhem, Τμήμα Ιστορίας, Πανεπιστήμιο Bogazici-Κωνσταντινούπολη: «Χωροφύλακες, δημοσιογράφοι, επαναστάτες και κομμένα κεφάλια: η Οθωμανική Μακεδονία σε βρασμό»,

-Φωκίων Κοτσαγεώργης, Επίκουρος Καθηγητής Νεότερης Ιστορίας, Α.Π.Θ: «Χριστιανοί και Δίκαιο στην Οθωμανική Αυτοκρατορία»,

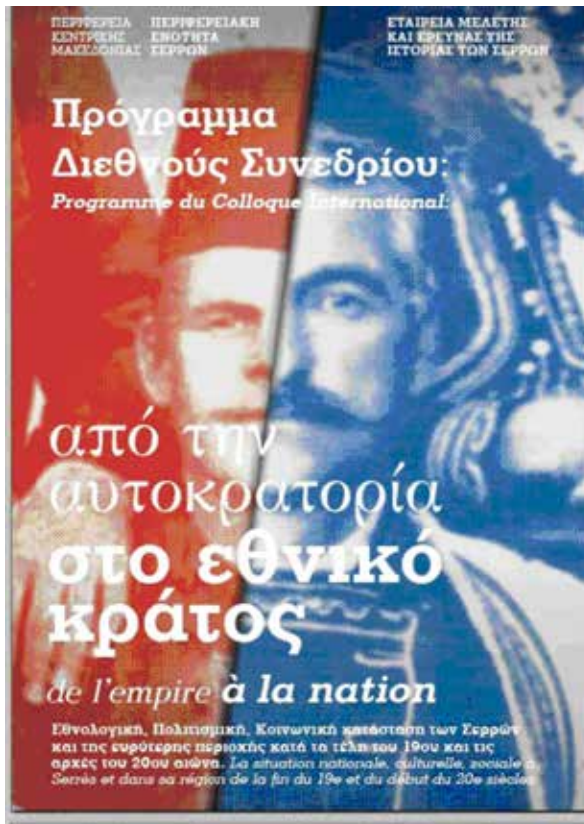

-Ιωάννης Ν. Γρηγοριάδης, Επίκουρος Καθηγητής, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης, Πανεπιστήμιο Μπιλκέντ και Επιστημονικός Συνεργάτης στο Ελληνικό Ίδρυμα Ευρωπαϊκής και Εξωτερικής Πολιτικής (ΕΛΙΑΜΕΠ): «Οι Βαλκανικοί Πόλεμοι και το τέλος του Οθωμανισμού»,

-Δημήτρης Δημητρόπουλος, κύριος ερευνητής στο Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών, ΕΙΕ, Αθήνα: «Η Οδοιπορία του ταγματάρχη Νικολάου Σχινά. Μια μαρτυρία για τις Σέρρες του όψιμου 19ου αιώνα»,

-Γιώργος Τόλιας, Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών, ΕΙΕ, Αθήνα: «Οι Σέρρες στα 1890: Victor Bérard»,

-Bosko Bojonic, Καθηγητής Πανεπιστημίου Γαλλίας, Διευθυντής Ερευνών Ινστιτούτου Βαλκανικών Σπουδών Σερβικής Ακαδημίας Επιστημών και Τεχνών: «Η έκβαση της κρίσης της Ανατολής και η αντιπαλότητα μεταξύ των βαλκανικών συμμάχων για την κυριαρχία στη βόρεια Μακεδονία το 1913»,

-Ευαγγελία Μπαλά, Διευθύντρια Έρευνών ΕΙΕ – Aytek Soner Ahran, Μεταπτυχιακός φοιτητής στο Πανεπιστήμιο της Καλιφόρνια, Σαν Ντιέγκο: «Η εγκατάσταση των Μικρασιατών Προσφύγων στις Σέρρες και την περιφέρεια της»,

-Ασπασία Δημητριάδη, Υποψήφια Διδάκτωρ στην Σχολή Ανώτατων Σπουδών στις Κοινωνικές Επιστήμες, Παρίσι: «Μαθαίνοντας την απελευθέρωση: οι Νέες Ελληνικές Περιφέρειες στα ελληνικά σχολικά εγχειρίδια»,

-Halil Berktaç, Πανεπιστήμιο Sabancı Κωνσταντινούπολης: «Από τους διωγμούς στο ματωμένο όνειρο μιας τρομακτικής αναγέννησης: Η Θεσσαλονίκη και οι Σέρρες στις διηγήσεις των Βαλκανικών πολέμων του Ömer Seyfeddin».

27 Ιουνίου 2013

Στη Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Σερρών πραγματοποιήθηκαν από την Περιφέρεια Κεντρικής Μακεδονίας, την Περιφερειακή Ενότητα Σερρών και την Εταιρεία Μελέτης και Έρευνας της Ιστορίας των Σερρών τα εγκαίνια της έκθεσης έργων ζωγραφικής, γλυπτικής και κοσμημάτων της Λίζας Σωτίλη, εγγονής του Ναπολέοντα Σωτίλη, απελευθερωτή της πόλης των Σερρών το 1913, ως επικεφαλής της 7ης Ελληνικής Μεραρχίας.

Κατά την τελετή των εγκαινίων μετά τους χαιρετισμούς των επισήμων αναφέρθηκαν στο πολύπλευρο έργο της Λίζας Σωτίλη ο επιμελητής της έκθεσης Πιέρ Καλουσιάν Βελουσιώτης και η Ιταλίδα ιστορικός τέχνης Τζοβάννα Ντιέλα Κιέζα, ενώ για τη σημασία της διοργάνωσης για τις Σέρρες μίλησε ο υπεύθυνος οργανωτικά από την Π.Ε. και συντονιστής της διοργάνωσης Βασίλης Βαφειάδης.

Η έκθεση ήταν ενταγμένη στο πρόγραμμα των εκδηλώσεων για τον εορτασμό των 100 χρόνων και φιλοξενήθηκε στον 4ο όροφο της Δημόσιας Κεντρικής Βιβλιοθήκης Σερρών μέχρι το τέλος Σεπτεμβρίου 2013.

In memoriam
† Χαράλαμπου Κ. Παπαστάθη
17.06.2012